

18. YÜZYILDA YENİÇERİ TEŞKİLATI

Abdulkasim GÜL

Doktora Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

2020

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Abdulkasim GÜL
ORCID İD 0000-0003-3916-1509

18. YÜZYILDA YENİÇERİ TEŞKİLATI

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

ERZURUM-2020

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**18. YÜZYILDA YENİÇERİ TEŞKİLATI**” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*’nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*’nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*’nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*’nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

15.07.2020

Abdulkasim GÜL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
TABLolar DİZİNİ	XI
ŞEKİLLER DİZİNİ	XII
ÖNSÖZ	XIII

GİRİŞ

YENİÇERİLİK VE DERGÂH-I ÂLÎ (KAPİ) YENİÇERİLERİ

I- YENİÇERİLİĞİN MENŞEİ.....	1
II- DERGÂH-I ÂLÎ (KAPİ) YENİÇERİLERİ	5
A- Teşekkülü.....	5
B- Ocağın Taksimatı	9
C- Ağalar ve Ortaların Yapısı.....	17
D- Kıyafet ve Eşkâller	22
E- Kışlalar	26
F- Bayrak, Tuğ ve Sancaklar-Ortaların Alâmetleri.....	30
G- Kayıtlar, Yeniçeri Efendisi Dairesi ve Yazıcılar	32
H- Esâmî	38
İ- Cezalandırılma Usul ve Kaideleri	40
III- YENİÇERİ ADLI BAZI ASKERİ YAPILAR	42
A- Yerli Yeniçeriler	42
B- Mısır Yeniçerileri.....	45

C- Garp Ocakları Yeniçerileri	46

BİRİNCİ BÖLÜM

“KUL”LARDAN “KULOĞULLARI”NA YENİÇERİLİĞİN KAYNAĞI

1.1. KADİM USUL: PENÇİK-DEVŞİRME KANUNU VE ACEMİ OCAĞI	49
1.2. DEVŞİRME DIŞI YOLLARLA YENİÇERİ OLMA.....	54
1.3. DEĞİŞİKLİKLER VE İTİRAZLAR (1580-1640)	61
1.4. DEVŞİRMENİN SONA ERMESİ VE ACEMİ OCAĞI’NIN SÖNMESİ (1640-1680)	76
1.5. YENİÇERİLİKTE İKİNCİ KADİM DEVRE	90
1.5.1. Dirliksiz Yeniçeriler (Çalıklar-Bilâ Esâmîler).....	90
1.5.2. Savaş Döneminde Yeniçeri Temini Usulü: Tashih ve Be-dergâh	97
1.5.2.1. Serdengeçtiler	106
1.5.3. Tashih ve Be-dergâh Coğrafyası	108
1.5.4. Tashih ve Be-dergâh Sayıları.....	112
1.5.5. Sulh Döneminde Ocağın Kanuni Nefer Alımı	123
1.5.5.1. Tashih	123
1.5.5.2. Kuloğullarının Kaydı.....	124
1.5.5.3. Küçükler	129
1.5.5.4. İhtida Edenlere Dirlik Verme	136
1.5.6. Yeniçeri Zümresine Girme.....	137
1.5.6.1. Askerîler	138
1.5.6.2. Reayanın Yeniçeriliğe Geçişi (Yeniçeri İddialığı)	142
1.5.6.2.1. Sofaya Oturma ve Taslakçı Üretmenin Diğer Yolları	146
1.5.6.2.2. Savaş Döneminde Yeniçeriliğe Geçiş.....	152

İKİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MEVCUDU VE MERKEZ-KALE-TAŞRA DAĞILIMLARI

2.1. 18. YÜZYILA KADAR YENİÇERİ OCAĞI’NIN MEVCUDU.....	158
2.2. 18. YÜZYILDA MAAŞ ÖDENEN ESÂMÎ SAYISI.....	164
2.3. YENİÇERİLERİN TAKSİMİ.....	171
2.4. İSTANBUL’DA YENİÇERİLER VE GÖREVLERİ.....	177
2.4.1. Mevcutları	177
2.4.2. Yeniçeri Ağası	189
2.4.2.1. Ağa Kapısı ve Görevlileri	203
2.4.3. Zabitler ve Rütbelerinde Meydana Gelen Değişiklikler.....	208
2.4.4. Mevcut Artışının Ortaların İdaresine Tesirleri	222
2.4.5. Yeniçerilerin İstanbul’da Görevleri	229
2.4.5.1. Sadrazam Dairesi Görevlileri	230
2.4.5.2. Vezirler, Bazı Devlet Adamları ve Elçiler Hizmetinde Görevliler	232
2.4.5.3. Teşrifat Görevleri	236
2.4.5.4. Emniyetin Sağlanması	248
2.4.5.5. Yangınlarla Mücadele ve Tulumbacı Ocağı.....	256
2.4.5.6. Belediye Hizmetleri.....	261
2.4.5.7. Çarşı-Pazar Nizamı ve İskelelerin Teftişi	263
2.4.5.8. Yiyecek, Yakacak ve Kereste Temini	268
2.4.5.9. Avcılık, Dağ ve Ormanların Muhafazası	271
2.5. MUHAFAZ YENİÇERİLER	273
2.5.1. Serhat Kaleleri	273
2.5.2. Kalelerde Yeniçeri Sınıfları	288
2.5.2.1. Ortalar.....	288
2.5.2.2. Yamaklar	298
2.5.3. İkametleri.....	309

2.5.4. Görevleri	313
2.5.5. İdareleri	318
2.6. TAŞRADA YENİÇERİLER	329
2.6.1. İstanbul Dışında Mevcudiyetleri ve Yayılmaları	329
2.6.2. Serdar	335
2.6.3. Zabit	347
2.6.4. Üstlendikleri Hizmetler	355
2.6.4.1. Yasakçılar	355
2.6.4.2. Genel Hizmetler	361
2.6.4.3. İdari Görevler Üstlenen ve Ayan Yeniçeriler	364
2.7. MAAŞLI YENİÇERİ SAYISINI AZALTMA ÇABASI	367
2.8. ESAMİ SATIŞI VE KAYIT HİLELERİ	379
2.9. YENİÇERİLERİN ESAMİ MÜCADELESİ	385
2.10. DİĞER ASKERİ SINIFLARA GEÇİŞ	399

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN SAVAŞ KABİLİYETİ VE SEFER ORGANİZASYONU

3.1. MUHARİP VE GAYRİ-MUHARİP YENİÇERİLER	409
3.1.1. Emekliler	409
3.1.2. Görevliler	422
3.1.3. Seferden Muaflar (Kayıtluyân)	424
3.1.4. Muharip (Seferlüyân) Yeniçerilerin Sayısı	441
3.1.5. Seferlere Katılan Yeniçeri Sayıları ve Ordu İçindeki Ağırlıkları	442
3.2 YENİÇERİ OCAĞI'NIN SEFERE SEVKİ	451
3.2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Savaşa Hareketi ve Ordu Alayı	452
3.2.2. İstanbul'dan Orta ve Yamak Sevkî	458

3.2.3. Kalelerden Orta ve Nefer sevki	462
3.3. TAŞRADAN YENİÇERİLERİN TOPLANMASI.....	465
3.3.1. Sefer Emri.....	467
3.3.2. Sevk Emri ve Görevliler	471
3.3.2.1. Ocak Görevlileri: Sürücüler-Mübaşirler	471
3.3.2.2. Diğer Görevliler	477
3.3.3. Cepheye Sevk Şekilleri.....	480
3.3.3.1. Serdar Bayrakları.....	480
3.3.3.2. Serdengeçti Bayrakları	484
3.3.3.3. Dalkılıç Bayrakları ve Çete Bayrakları	499
3.3.3.4. Ortalara Yazma.....	501
3.3.3.5. Zabit Bayraklarıyla Toplama.....	505
3.3.3.6. Kalelere Nefer ve Yamak Yazma.....	506
3.3.3.7. Kendiliğinden Katılanlar	508
3.3.4. Seferden Muaf Olma.....	509
3.3.5. Sefer Emrine Direnme ve Müeyyideleri.....	511
3.3.6. Ordulara Sevk	520
3.3.7. Yeniçeri Toplamanın Topluma Tesirleri	525
3.4. CEPHEYE İLERLEME VE BAZI GELENEKLER	531
3.5. YENİÇERİ ORDULARININ İDARESİ.....	533
3.6. YENİÇERİLERİN CEPHEDE İSTİHDAMI	545
3.6.1. Yeniçerilerin Ordu Düzeninde Yeri	545
3.6.2. Cepheye Verilen Hususi Vazifeler.....	556
3.6.3. Süvari Yeniçeriler.....	560
3.6.4. Donanmada Yeniçeri İstihdamı	564

3.7. KIŞLAĞA ÇEKİLME VE YENİÇERİLERİN TERHİSİ	568
3.9. SAVAŞIN SONUÇLARI: SAKAT, ÖLÜ VE ESİR YENİÇERİLER.....	574
3.9.1. Ölüm ve Yaralanma	574
3.9.2. Esaret ve Kurtulma Yolları	584
3.10. YENİÇERİLERİN SİLAHLARI VE TALİMLERİ	596
3.11. YENİÇERİLERİN KABİLİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE OCAĞIN ISLAHI/KALDIRILMASI FİKRİNE DAİR BAZI TESPİTLER	607

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MAAŞLARI, TAYİNAT-TAHSİSATLARI, MALÎ MÜKELLEFİYET VE MUAFİYETLERİ

4.1. MAAŞLARI.....	629
4.1.1. Merkezdeki Yeniçerilerin Maaşları	630
4.1.2. Muhafız Yeniçerilerin Maaşları.....	637
4.1.2.1. Ödeme Usulü ve Maaş Düzeninde Aksamalar	637
4.1.2.2. Maaşların Ödenmesinde Tahsilden Kaynaklı Gecikmeler	650
4.1.2.2.1. Maaşlara Tahsis Edilen Kamu Gelirlerinin Tahsilinde Sıkıntılar.....	651
4.1.2.2.2. Tahsildar Çavuşlardan Kaynaklanan Gecikmeler.....	655
4.1.2.2.3. Maaş Paralarının Çalınması	657
4.1.2.3. Maaşların Taksiminde Düzensizlikler	658
4.1.2.4. Maaş İsyanları	663
4.1.3. Seferli Yeniçerilerin Maaşları.....	669
4.2. YENİÇERİ YEVMİYESİ VE MAAŞ SEVİYESİ	673
4.2.1. Eşkincilerin-Kayıtlıların Yevmiyeleri	674
4.2.2. Emekli Yevmiyeleri	679
4.2.3. Terakki ve Tenzil.....	684
4.2.4. Azalan Maaşları Telafi Yolları ve Ocak Mensuplarının Yevmiye Dışı Gelirleri	689

4.3. BAHŞİŞLER-HEDİYELER	701
4.4. TAYİNAT-TAHSİSAT VE ÇUHALAR.....	710
4.4.1. Keman-bahâ (Yay Akçesi)	710
4.4.2. Yeniçeri Çuhaları.....	711
4.4.3. Odaların Masrafları, Et ve Ekmek Tayinatı	721
4.4.4. Kalelerin İaşesi ve Çuhaları	729
4.4.5 Sefer İaşeleri.....	736
4.5. SEFER DÜZENİ (NAKLİYE VE MÜHİMMAT)	744
4.6. HARCIRAHLAR	751
4.7. YENİÇERİ TEREKELERİ VE OCAK BEYTÜLMÂLİ	752
4.8. ORTALARIN-OCAĞIN MALVARLIĞI VE İDARELERİ	761
4.9. YENİÇERİLERİN İKTİSADİ FAALİYETLERİNİN KANUNİ VE TOPLUMSAL MEŞRUIYETİ	767
4.10. YENİÇERİLERİN MALİ MÜKELLEFİYET VE MUAFİYETLERİ.....	778
4.10.1. Muaf Oldukları Vergiler.....	779
4.10.2. Tabi Oldukları Vergiler ve Diğer Mükellefiyetler	783
SONUÇ	793
KAYNAKÇA	796
EKLER	835
ÖZGEÇMİŞ	848

ÖZET

DOKTORA TEZİ

18. YÜZYILDA YENİÇERİ TEŞKİLATI

Abdulkasim GÜL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

2020, 848 sayfa

**Jüri: Prof. Dr. Besim ÖZCAN
Prof. Dr. Mehmed İNBAŞI
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
Prof. Dr. Mehmed Yaşar ERTAŞ
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR**

Tezin maksadı Osmanlı askeri düzeninin temel unsurlarından olan Yeniçeri Ocağı'nın klasik dönem sonrası durumunu ortaya koymaktır. 18. yüzyıl, çalışmanın esas zamanı olarak belirlenmiş olsa da dönüşümü-değişimi yakalayabilmek ve kıyaslama yapabilmek için öncesi dönem de incelemeye dâhil edilmiştir. Araştırmadan sonuç alınabilmesi için ocağın bir kısmı yahut yeniçerilerin bir veya birkaç durumu incelenmek yerine bütün yönleri ele alınmıştır.

Çalışma Osmanlı tarihi araştırmaları için temel olan arşiv belgelerine dayandırılmış, ayrıca kanun mecmuaları, vekayinâmeler, rûznâmeler, diğer kitap ve risaleler araştırmanın kaynaklarını teşkil etmiştir.

Kapıkulu ocaklarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nın, Osmanlı askeri düzeninin mühim olmakla birlikte küçük bir unsuruyken hem görev hem de sayıca esas haline geldiği; ekseriyeti devşirme kökenli ve maaşlı asker olan yeniçerilerin irsiyete dayalı toplumsal bir zümre olduğu; sonrasında bu zümrenin kanuni imtiyazları için mücadele ettikleri neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devşirme, Kapıkulu, Mevâcib, Kuloğlu, Serhat, Ağa, Orta.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

JANISSARY ORGANIZATION IN THE 18TH CENTURY

Abdulkasim GÜL

Advisor: Assoc. Prof. İbrahim Etem ÇAKIR

2020, 848 pages

**Jury: Prof. Dr. Besim ÖZCAN
Prof. Dr. Mehmed İNBAŞI
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
Prof. Dr. Mehmed Yaşar ERTAŞ
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR**

The aim of the thesis is to reveal the post-classical period of the Janissary Quarry which is one of the basic elements of the Ottoman military order. Although the 18th century was determined as the main time of the study, the pre-period was also included in the study in order to capture the transformation and change. In order to obtain results from the research, all aspects of the hearth or one or more of the Janissaries were discussed instead of solely examining.

The study is based on archival documents, which are the basis for Ottoman historical researches, and also the jurisprudence, vememenages, passports, other books and treatises form the sources of the research.

One of the Kapıkulu quarries, the Janissary Quarry, while being a small element of the Ottoman military order is important and has become both essential in terms of duty and number; that the janissaries, most of whom are recruited and paid soldiers, are a racial social group; it was concluded that they were fighting for the legal privileges of this group of class.

Keywords: Devşirme, Kapıkulu, Mevâcib, Kuloğlu, Serhat, Ağa, Orta.

KISALTMALAR

AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi
der.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜFTED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
Nr.	: Numara
Nşr.	Neşreden
Trc.	: Tercüme Eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
vrk.	: Varak
vd.	Ve devamı
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. 18. Yüzyılda Görev Yapan Bazı Yeniçeri Kâtipleri	34
Tablo 2. 1645-1680 Yılları Arası Yeniçeriliğin Kaynağı.....	80
Tablo 3. 18. Yüzyıla Kadar Yeniçeri Mevcudu	160
Tablo 4. 18. Yüzyılda Esâmî Sayısı ve Değişim	165
Tablo 5. Neferlerin Ortalara Toplam Bazda Dağılımları ve Ortalamaları	173
Tablo 6. Yeniçerilerin İstanbul Mevcudu.....	179
Tablo 7. İstanbul’da Bulunan Ortalar.....	182
Tablo 8. 18. Yüzyılda Görev Yapan Yeniçeri Ağaları.....	195
Tablo 9. Bazı Tarihlerdeki Kârhaneliler Mevcudu.....	207
Tablo 10. İstanbul’da Yeniçeri Kollukları	250
Tablo 11. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1669-1724).....	276
Tablo 12. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1727-1799).....	282
Tablo 13. Kalelerde Görevli Orta Sayıları	290
Tablo 14. Kalelerde Görevli Bazı Ortaların Mevcutları.....	293
Tablo 15. Bazı Kalelerde Yeniçerilerin Dağılımı.....	303
Tablo 16. 1766 Yılı Ur Kalesi’ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi.....	305
Tablo 17. 1765 Yılı Hotin Kalesi’ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi.....	306
Tablo 18. Kaydı Silinen Yeniçeriler (1707-1776).....	369
Tablo 19. Kalelerden İstenen Fûrû-nihade Mahlûl-Yevmiye Sayıları	375
Tablo 20. Kalelerden Gelen Fûrû-nihade Mahlûller	378
Tablo 21. Emekli Sayıları.....	411
Tablo 22. Kayutluyân Türleri ve Sayıları.....	425
Tablo 23. Seferli Yeniçeri Sayıları.....	441
Tablo 24. İstanbul’dan Sefere Giden Orta Sayısı.....	453

Tablo 25. Sefer Zamanı İstanbul'a Çağrılan Ortalar	455
Tablo 26. İstanbul'dan Ocaktan Ayrı Cephelere Sevk Edilen Ortalar	459
Tablo 27. Kalelerden Ordulara Orta Sevki	463
Tablo 28. Ortalara Yazılan Yeniçeriler	503
Tablo 29. 1149/1736-37 Seferinde Yeniçerilerin Kışlaklara Dağılımı	569
Tablo 30. Sefer Sonrasında Dağıtım Yapılan Ortalar	572
Tablo 31. 1724-1769 Mevâcib Takvimi	632
Tablo 32. Merkezde Ödenen Maaşların Bazı Yıllardaki Yekûnu	635
Tablo 33. Kalelerde Maaş Ödenen Esâmî Sayısı ve Masraf Toplamları	639
Tablo 34. Seferli ve Kayıtlıların Yevmiye Seviyesi	676
Tablo 35. Emeklilerin Yevmiye Seviyeleri	681
Tablo 36. Ortalama Yeniçeri Yevmiyesi	690
Tablo 37. Bazı Yıllar Dağıtılan Çuha Miktarları	718
Tablo 38. Bazı Tarihlerde Verilen Yevmiye Et Miktarları	725

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 18. Yüzyılda Yeniçeri Bulunan Kaleler Haritası	284
Şekil 2. Sefere Çıkan Yeniçeri Ocağı Alayı	456

ÖNSÖZ

Yeniçeri Ocağı'nın bir bütün olarak ele alındığı, adet ve gelenekleriyle yeniçeriliğin anlatıldığı iki eser mevcuttur. Bunlardan ilki Ahmed Cevad Paşa'nın *Târih-i Askerî-i Osmânî* adlı eseridir. İkincisi ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'na hasredilmiş *Kapıkulu Ocakları* isimli meşhur eserinin birinci cildidir. Her iki eserde ocak ve yeniçerilerin 17 ve 18. yüzyıllardaki durumlarına bazı temaslar olsa da esas olarak klasik dönem olarak bilinen 16. yüzyılın sonuna kadarki durumları arşiv ve temel kütüphane kaynaklarına dayanılarak tafsilatla incelenmiştir. Bu sebeple, devşirmenin bitmesiyle birlikte Yeniçeri Ocağı'nın nefer kaynağı hususundaki değişim karanlık kalmış; mevcutlarının artmasının ocak ve yeniçerilere tesirleri yeterince izah edilmemiş; büyük bir kısmı maaşsız hale gelen yeniçerilerin oluşturduğu sınıfın cemiyet içindeki durumları ve bunların savaşlarda istihdamları gösterilmemiştir.

Araştırmaya başlarken 18. yüzyılda ocağın teşkilatının işlerliği ve çeşitli yönleriyle yeniçeriliğin incelenmesi hedeflenmişti. Ancak yapılan ön çalışmada, yukarıda bahsedilen hususlar sebebiyle mahiyet ve zaman hususunda bazı zorluklar tespit edilmiş, önceki döneme uzanmadan ve aradaki değişim aşamalarını göstermeden çalışma yapılamayacağı anlaşılmıştır. Mesela nefer kaynağında değişim 16. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, 17. yüzyılın sonunda tamamen farklı bir şekil alana kadar devam etmişti. Bu değişimi görebilmek için kesintisiz şekilde kayıtların takibinin yapılması mecburiyeti fark edilmiştir. Çünkü her yeni usulün öncesine dayanan bir esası vardı. Yine ocağın müesses yapısında ve ortaların hususi vazifelerinde 17. yüzyıl içerisinde bazı değişimler olmuş, mevcudun artmasıyla ortaların işlerliğinde değişiklik, tür bazında olmasa da zabıtların sayısında artış olmuştu. Taşraya yayılan ve ortalar bünyesinde görev yapmayan yeniçerilerin sefere sevkleri ve cepheye götürülmesi için yeni vasıtalar ortaya çıkmış, eskiden kullanılan bazı birimlerden dönüşüm sağlanmıştı. Gösterilen bu durumlar bizi, ocağın bütün olarak ve merkez, kale ve taşra ayrımı yapmadan incelemeye, araştırmanın bütünsel şekilde yapılmasının ocağı ve yeniçerileri daha iyi ve birçok bakımdan anlamamızı sağlayacağı kanaatine sevk etmiştir. Bunda kullanılan kaynakların yönlendirmesinin de tesirli olduğu inkâr edilmez. Çünkü ocağın esas kayıtlarının yakılmış olması, araştırma yapılabilmesi için çok çeşitli belgenin incelenmesini gerektirmişti. Bütün bu belgeler incelenirken ocak ve yeniçerilerin çeşitli durumları hakkında

kaynaklarda temas edilmemiş hususlarla karşılaşmıştır. Uzunçarşılı'nın eserini hazırlarken arşivde bulunmamaları sebebiyle istifade edemediği Maliyeden Müdevver Defterleri içinde olan maaş defterlerinin incelenmesi, hemen her bakımdan oldukça faydalı olmuş ve birçok hususun düzeltilmesini sağlamıştır. Yine daha önce tamamen incelenmemiş olan yeniçerilerin arzlarını teşkil eden Yeniçeri Kalemi evraklarından yeniçerilerin şahsi durumlarından, yükselmeleri, yevmiyeleri, ocak içi münasebeti göstermesi bakımından istifade edilmiştir. Ayrıca bu tasnif içine sokulduğu için araştırmacıların dikkatinden kaçan acemi ve bostancı ocaklarıyla alakalı oldukça fazla belge de bulunmaktadır. Binlerce sayıdaki arzlardan dipnotlarda gösterilenlerden çok daha fazlası okunarak sistematik bilgi temin edilmiştir. 18. yüzyılda ocağa ait kanun ve kaideleri gösteren kaynakların olmaması her belgenin ve ocakla ilgili emirlerin dikkatle okunmasını gerektirmiştir. Gelenek ve kanunların hatırlatılmasına ve bunlarda yapılan değişikliklere yönelik emirleri ve yeni kanunları ihtiva eden mühimme defterleri bunların başında gelmektedir. Taşrada bulunanlarla İstanbul'dakilerin bütün münasebetleri için ahkâm, şikâyet ve kalebent defterleri bölgeler itibarıyla örnekleme usulüyle gösterilmiştir. Önceki eserler dikkate alınarak bazı konular kısa tutulmuş, zaman içindeki değişiklikler ve farklı uygulamalar gösterilmiş, temin edilen bazı yeni bilgilerle destekleme veya hatalı hususların düzeltilmesi şeklinde ilave ve değişiklikler yapılmıştır. Kıyafetleri ve silahlarının özelliklerinin tafsilatlı incelemesi ise farklı çalışma gerektirmesi sebebiyle bilinçli şekilde daha öz tutulmuştur.

Çalışma sırasında yeniçerilerin ailevi ve toplumsal ilişkilerini, ocak içerisindeki mücadele, rekabet veya husumetlerini göstermek, yani ocağın sadece kurumsal vasıflarını saymaktan öte mensuplarını öne çıkarmak maksadıyla misalleri ve vakaları gösteren kayıtlara fazlaca yer verilmiştir. Metnin büyümesine sebep olsa da yeniçerilerin insani ve sosyal yönlerini daha iyi gösterebilmek için bu usulden vazgeçilmemiştir.

Tez; ocağın kuruluşu ve teşkilatı, sahip olduğu bazı gelenekler ve yeniçeriliğin bazı türlerinin incelendiği nispeten giriş kısmından başka dört bölüm olarak tasnif edilmiştir.

Giriş kısmında yeniçeriliğin menşei ve ocağın teşkili, teşkilat yapısı ve geçirdiği değişim, ortaların yapısı, zabitler ve görevliler gösterilmiştir. Bu kısımda ele alınan hususlardaki özellikli durumlardan ve uygulama farklılıklarından sonraki, bölümlerde ilgili kısımlarda bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Yeniçeri Ocağı'nın insan kaynağı ele alınmıştır. Bölümde zaman kısıtlaması yapılmadan ocak tarihi boyunca nefer istihdamındaki değişim ve farklı usuller incelenmiştir.

İkinci bölümde yeniçeri mevcutları, merkez, kale ve taşrada bulunmalarıyla sayılarına tesir eden esâmî işlemleri ve diğer sınıflara geçişler ele alınmıştır. Bölümde ocak idaresinin zamanla aldığı şekil, mevcudunun artışının zabitlerin derecesinde ve ortaların idaresindeki tesirleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde önce yeniçerilerden savaştan muaf olan kesim tespit edilerek savaşa giden nefer sayısı ve ordu içindeki ağırlıkları verilmiştir. Daha sonraki kısımlarda ocağın ve yeniçerilerin sevklerinden başlayarak cephedeki durumları çeşitli bakımlardan incelenmiş, savaşların yeniçeriler üzerindeki tesirleri gösterilmiştir. Bu bölümün son kısmında kaldırılmaya kadarki süreçte ocağın kabiliyeti değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise yeniçerilerin maaş usulleri, yevmiyelerindeki tarihi değişim, tayinat ve tahsisatları, ocak mallarının idaresi ve yeniçerilerin askerlik dışı işlerle meşguliyeti ve bunun karşılığında tabi olunan mali mükellefiyetler incelenmiştir.

Tasnif yapılırken bazı hususların birbirleriyle bağlantılı ve uygulamalarının birkaç yönünün olması bölümlerin teşkilini zorlaştırmıştır. Mesela tashih be-dergâh hem yeniçeri yazılmanın yoluyken hem de onların sefere götürülmelerini ihtiva etmekteydi. Yine üçüncü bölümde ele alına kayıtlılar, İstanbul'da görevli kesim iken sefer muafiyetleri sebebiyle bu bölümde ele alınmıştır.

Tezin hazırlanması sürecinden her türlü yardım ve desteği sağlayan, mesai mefhumu olmadan zamanını ayıran danışman hocam Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR'a minnettarım. Hacimli metni itinayla inceleyip katkılarıyla tezin daha gelişmesini sağlayan Prof. Dr. Besim ÖZCAN, Prof. Dr. Ersin GÜLSOY, Prof. Dr. Mehmed Yaşar ERTAŞ ve Prof. Dr. Mehmed İNBAŞI'ya teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

YENİÇERİLİK VE DERGÂH-I ÂLÎ (KAPI) YENİÇERİLERİ

I- YENİÇERİLİĞİN MENŞEİ

Yeniçeri Ocağı'nın tabi olduğu bütün kanun, kaide ve adetleri ihtiva eden tek kaynak, Sultan I. Ahmed zamanında hazırlanan *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî*¹ adlı eserdir. İsmi bilinmeyen, Yeniçeri Ocağı mensubu ve dedesi I. Süleyman zamanında on dört yıl İstanbul ağalığı yapmış biri tarafından 1606 yılından yazılmaya başlanan ve 1610'lu yılların başında tamamlanan² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da devşirme usulü, Acemi Ocağı ve acemilikten yeniçeriliğe geçiş; Yeniçeri Ocağı'nın tabi olduğu kanunlar, teşkilat yapısı, adetleri tafsilatıyla anlatılmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'dan evvel ocağın kuruluşundan, kanunlarından ve devşirme usullerinde kısmî şekilde kroniklerde, kanun manzumelerinde veya müstakil küçük risalelerde bahsedilmiştir.³ Dolayısıyla ocağın kuruluşu ve teşkilatının gelişimi hakkında bu eserden başka tafsilatlı malumat elde edilecek bir kaynak mevcut değildir. Ocak kanunlarının tatbikinde değişimin görülmeye başlandığı bir dönemde ve kendi ifadesiyle bozulmaların aslına döndürülmesi maksadıyla

¹*Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* adlı eserin dört nüshası mevcuttur. Biri Rusya İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde (A 249) olup bu eser A.Y. Petrosyan tarafından yayınlanmıştır. H. 1210 tarihli ikinci bir nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı yazmaları arasında O 97 numarada, üçüncü nüsha Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1320 numarada, dördüncüsü ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Esad Efendi Kataloğunda 2068 numarada kayıtlıdır. Bu çalışmada, bütün nüshalar öncelikle okunup farklılıklar tespit edildikten İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki nüshanın Ahmet Akgündüz tarafından yeni yazıya çevrilmiş olan metni esas metinlerle karşılaştırılarak kullanılmıştır. Dipnotlarda eser *Kavânîn-i Yeniçeriyân* olarak kullanılacak ve sayfa numaraları bu kaynaktan verilecektir.

² Eserde, Derviş Paşa'nın sadrazam olmasından sonra düzen sağlanması için çalışma başlatıldığı gösterilmiştir. Bu kapsamda yeniçerilerin kanun, adet ve geleneklerinin de bir eserde toplanması ihtiyacı duyulmuş olmalı ki bu eser yazılmaya başlanmıştı. Kanunnâmenin metninde, 1609 yılında yeniçeri ağası iken kaptanıderya olan Halil Ağa'nın muameleleri ve iptal ettiği bazı uygulamalardan, yine ondan sonraki ağa devrinde yapılan bazı düzenlemelerden bahsedildiğine göre eser tahmini olarak 1610 veya daha sonrasında tamamlanmıştır.

³ Bunlardan biri, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait kanun müdevvenatını muhtevi olan, Yeniçeri Ocağı için devşirme sırasındaki bazı muamelelerden, yeniçerilerin vergi muafiyetlerinden ve sayılarından bahsedilmiş olan eserdir. *Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, nr. 1734, vrk. 47a-48a, 51a, 269b. Bir diğeri ise I. Süleyman devrinden sonra yazılsa da bu padişah döneminde yeniçeri odalarına verilen nizamlar, talimhanenin ihdası ve yeniçerilerin talimleri, et meydanının kurulması ve işletilmesi hususlarını ihtiva eden küçük risaledir. *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03, vrk. 49-55. Bu risalenin daha geniş halini ve ocağın tabi olduğu merasimleri, yeniçeri ağalarını gösteren diğer bir kaynak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Yeniçeri Teshrifat Mecmuası* olarak isimlendirip kullandığı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. T3293'da kayıtlı mecmuadır.

hazırlanan kanunnamede, kadîm ocak nizamı yanında bahsedilen değişiklikler gösterilmişti.

Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasını ilk dönem kaynakları birbirlerinden naklen, 761-763/1359-62 yılları⁴ vakalarından bahsederken hemen hemen aynı şekilde anlatmışlardı: “Bir gün Kara Rüstem dirlerdi, bir dânişmend var idi. Karaman vilâyetinden gelmiş idi. Çendürlü (Cenderelü) Kara Halîl kim kadı-asker idi. Kara Rüstem geldi kadıaskere eydür: “Bunca beglik mâlı neye zâyî‘ idersin” didi. Kadı-asker Kara Halîl eydür: “Zâyî‘ olacak nice mâl vardır, eydivir” didi. Kara Rüstem eydür: “İşbu esîrler kim, gazâdan gazîler götürürler. Tanrı Te‘âlâ buyrugında bişde biri, pencik dirler, pâdişâhundur. Niçün almazsınız?” didi. Kadıasker bunu Murâd Han Gazî'ye didi. Murâd Han Gâzî eydür: “Çünkü Tanrı Te‘âlâ buyrugunda vardır, alun” didi. Vardılar Kara Rüstem'i okudılar, eyitdiler: “Mevlânâ Tanrı buyruğu ney ise eyle it” didiler. Kara Rüstem vardı Gelibolı'da oturdi. Her esîrden yigirmi beşer akça aldı. Bu ihdâs bu iki kişiden kaldı. Gelibolı'da esîrden bâc almak biri Çendürlü Kara Halîl'den biri Kara Rüstem'den. Ve hem Gazî Evrenos Beg'e dahı ısmarladılar kim akında çıkan esîrden beşde birin alalar. Dört esîri olanun yigirmi beşer akçasın alalar. Bu tertîb üzerine vardılar oğlanlar divşürmege başladılar. Akında beş esirde birin aldılar. Getürüp kapuda bu oğlanları taşra illerde Türklere virdiler, Türkçe öğrensünler dediler. Anadolu'da Türkler bu oğlanlara çift sürdürdüler. Bir niçe zamân Türkçe öğrenenin getürüp iki üç yıldan sonra kapuda yeniçeri eylediler. Ol vaktten berü adını yeniçeri kodılar.”⁵ Bazı kaynaklar ise usulü, “kapuda ak börk geydurdiler, adını yeniçeri kodılar” ilavesiyle anlatmışlardı.⁶

⁴ Humus yani pençik almanın 764/1762-63 senesinde ferman olduğu bir kanunnâme mecmuasında kayıtlıdır. *Budin Kanunnâmesi*, (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973, 227. Bu husus, yeniçeriliğin ihdasının kaynakların gösterdiği tarihlerde olduğunu teyit eder mahiyettedir.

⁵ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)*, (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, 11. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. F. Gies, haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, 25.

⁶ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, 75. *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1190, 20. *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007, 25. *Mevlana Mehmed Neşri, Cihânnümâ*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, 84. *Tevki'î Mehmed Paşa'ya Göre Osmanlı Tarihi*, (haz. Zafer Karakuş), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s. 107.

Kroniklerin I. Murad Han zamanına tarihlendirdiği yeniçeriliğin ihdasını, *Kavânîn-i Yeniçeriyân* tam tarih vermese de iki farklı şekilde anlatarak Orhan Bey devrinde göstermiştir. Bir anlatışa göre, Orhan Bey devrinde Hacı Bektaş Paşa'nın verdiği fikirle kale fetihlerinde kullanılmak üzere yazılan ve sadece sefer zamanlarında maaş alan yaya Türk birliklerinin yerine, oğlu Süleyman Paşa tarafından kadılara gönderilen emir üzerine toplanan bin Gayrimüslim oğlanla ilk yeniçeri uygulaması başlatılmıştı.⁷ Bu eserdeki diğer nakle göre ise yayaların kaldırılması kararından sonra oğlan toplamak için Bilecik diyarına yapılan akında ele geçirilen oğlanların beşte biri olan 300'ü, deftere kaydedilerek yeniçeri yapılmış ve kisveleri icat edilmişti.⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre “zikrolunan asker, yeni kul olmağla namlarına yeniçeri demişlerdi.”⁹ Yaygın bir Türkçe kelime olan ve asker kelimesini karşılayan “çeri” kullanılarak isimlendirilmişlerdi. Ancak tesis edilen bu askerî yapının, “yeni” olmasını gösteren bazı mühim hususiyetleri vardı. Tabi beyler ve adamları, Alperenler ve Ahîler gibi zümreler, savaşımlara iştirak ettiklerinden toprak ve diğer çeşitli ganimete sahip olmuşlardı. Gazalara katılmada yüksek arzuları olan bu kesimler dışında her an hazır kuvvetlere ihtiyaç duyulmuştu. Yeniçeriler, bey/sultana bağlı şekilde sürekli hizmet edecek, sadece askerlik işiyle meşgul olacak, mukabilinde ücret alacak ve vergi muafiyetine sahip olacaktı. Dolayısıyla işi sadece askerlik olan ve karşılığında bazı mali imkânlarla sahip “askerî” sınıf teşkil edilmişti. Yeni askerlerin diğer hususiyeti ise, neferlerinin temin ediliş şekli ve kaynağıydı. Neferler, esirler ve ailelerinden alınan Gayrimüslim gençlerden seçilmişti. Menşelerinin farklılığı ve görevlerinin devamlılığı sebebiyle onlar, beyin “kulu” olarak vasıflandırılmışlardı.

Osmanlı beyliğinde yeniçeriliğin ihdasına kadar ki süreçte kısmen bu vasıflara sahip asker istihdam edilmişti. Henüz Osman Bey devrinde beye bağlı kuvvetler vardı. Orhan Bey devrinde bu askerlerin diğer beylerin askerlerinden ayrılması için hususi kıyafet olarak ak börk giymeleri ihdas edilmişti. Yine Orhan Bey döneminde, İznik'in

⁷*Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 168-170. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK, Ankara 1998, 145.

⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 139-140. 1354-55 yıllarında Osmanlı beyliğinde esir olarak kalan Gregorios Palamas, piskopos olduğundan mektuplarında özellikle Müslüman-Hristiyan tartışmalarını ve ayrıca esirlerin serbest kalma şartlarını anlatmışken kendisi için dikkat çekecek olan oğlanların toplanması ve Müslüman yapılmalarından bahsetmemiştir. Mektupların Türkçe tercümesi için bk. Hüsnü Demircan, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

⁹*Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 170.

fethinden evvel Türklerden yaya askerleri yazılmaya başlanmıştı.¹⁰ Bunlar Osman Bey döneminde kullanılmışlar ancak yaya-müsellemler olarak teşkilatlandırılmaları Orhan Bey zamanında tamamlanmıştı. Savaş süresince maaşla görev yapmışlar, sonrasında kendilerine tahsis edilen çiftlikleri işletmişlerdi.¹¹ Mehmed Neşri'nin yayaların yazılışını anlattığı *Kavânîn-i Yeniçeriyân* 'ın ilk yeniçeri yazımına ilişkin nakline uymaktadır. Asker sayısını artırmak isteyen Orhan Bey'e kardeşi Ali Paşa, Bilecik Kadısı Hayreddin'e (Paşa) danışmasını istemişti. Onun "il"den yaya toplama görüşüne uyularak yaya yazılmış ve bunlara da ak börk giydirilmişti. Hatta çok büyük rağbet olmuş, ismi yazılmayanlar "bir sene onlar sefere gitsin bir sene biz gidelim" diye itiraz etmişlerdi.¹² Yaya-müsellemler kaynak, sürekli görev yapmama, sadece görevdeyken ücret alma ve hepsinden mühimi beyin şahsına bağlı olmama bakımında farklı olsalar bile yaya askeri sınıfının yani yeniçeriliğin ilk misaliydi.¹³ Yeniçerilik yaya ihtiyacından doğmuştu, ancak saltanatın muhafızlığı göreviyle tebarüz etmişlerdi. Osmanlı ordusunun halen kuvvetli ailelerin veya diğer beyliklerin askerlerinden oluşması bu uygulamaya sevk etmiş olmalıdır. Ankara Savaşı'nda bile beylere bağlı olmanın getirdiği bu kırılma hemen kendini göstermişti.

Yeniçeriler kul kökenli diğer ocakların öncüsüydü. Ama zamanla kullar, saray ve diğer ocaklarda da istihdam edilmişti. Sultan I. Murad devrinde görülen devşirme ve esir olmayan büyük saray görevlileri ve sultan maiyeti¹⁴ artık yerlerini gittikçe onlara bırakmıştı.¹⁵ Böylece zamanla "yeni çerilerin" süvarileri ve 15. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtlarda yeniçerilerden bağlantısız şekilde bahsedilen "solak", "zağarcı" gibi sınıflar

¹⁰ *Oruç Beğ Tarihi*, 18. *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 67. *XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih*, 62. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, 7. *Tevki'i Mehmed Paşa*, s. 107.

¹¹ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, 1-8.

¹² *Cihânnümâ*, 67-68.

¹³ Osmanlı kaynaklarında yeniçerilerden önce var olduğu kabul edilen askerî sınıf sekbanlardı. Aşağıdaki dipnotta izah edileceği üzere ayıca sekbanlar, kendilerinin yeniçerilerle bağlantılı olduklarını iddia etmişlerdi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yazılan *Üss-i Zafer* adlı eserde de yeniçeriliğin Sultan Orhan zamanında ilk önce Türklerden kurulduğu, ancak bazı menfi hareketleri sebebiyle daha sonra esirlerden oluşturulmaya başlandığı gösterilmiştir. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, 55.

¹⁴ Neşri, Sultan I. Murad zamanında kapıkulları olarak emir-i âlem Ak Sungur Ağa ve Çavuşbaşı Süle Çavuş oğlu Temür Han adlı iki kişi göstermektedir. *Cihânnümâ*, 88.

¹⁵ *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, (nşr. Halil İnalcık), TTK Basımevi, Ankara 1987, 83.

ortaya çıkmıştı.¹⁶ Saraya ait teşkilatların gelişmesi üzerine bütün kul sistemi II. Mehmed devrinde yeniden düzenlenmiş, süvari ve piyade esasına göre tasnif edilerek kendi aralarında derecelendirilmişti.¹⁷

Yeniçeriler İstanbul'da bulunan kapıkulları iken 16. yüzyılın başında kalelerde ve merkezden uzak bazı yerlerde görev yapan, yeniçeri adlı yeni teşkilatlar ortaya çıkmıştı. Bunlardan ayırmak için merkezdekiler, “dergâh-ı âlî yeniçerileri” veya “kapı yeniçerileri” olarak gösterilmişlerdi. Kanunları, teşkilatları ve adetleri bakımından dergâh-ı âlî yeniçerileriyle benzerlikleri vardı. Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden tek yönlü geçiş sebebiyle bağlantılıydılar ama her biri müstakil teşkilatlardı. Bunlar aşağıda ayrıca gösterilecektir.

II- DERGÂH-I ÂLÎ (KAPI) YENİÇERİLERİ

A- Teşekkülü

Yeniçeri Ocağı gelişmesini tamamlayıp sabit hale geldiğinde 61 ağa bölüğü, 101 cemaat ve cemaatlerin 65. ortasına ilave edilmiş 34 sekban bölüğü olmak üzere toplam 196 ortadan oluşmaktaydı. Ocağın birkaç parçadan oluşması ve birbiri içine geçmesi teşkilatın ilavelerle oluştuğunu göstermektedir. Ama *Kavânîn-i Yeniçeriyân* dâhil kaynakların verdiği ocağın teşekkül süreci hakkında verdiği malumat çok fazla değildir. Eylül 1727 tarihli bir fermana göre yeniçeriler tek bünyeye sahipken çoğaltılmaları icap ettiğinde zapturaptlarının, talim ve terbiyelerinin kolay olması ve faydalı şekilde istihdamları için cemaat, bölük ve sekbanlar şeklinde ortalara bölünmüş ve dağıtılmışlardı.¹⁸ Haziran 1731 tarihli diğer bir fermanla da benzer şekilde açıklama yapılmıştı.¹⁹ Yeniçerilerin düzensizlikleriyle alakalı çıkarılan bu fermanlarda, büyüme süreci gösterilmeden sadece bu şekilde teşkillerinin maksatları gösterilmişti.

¹⁶ *1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri*, (haz. H. İnalcık-E. Radushev-U. Altuğ), TTK Basımevi, Ankara 2013, 27, 46, 48. *Defter-i Sancak-i Arvanid*, 12, 15, 34, 37. Bu şekilde kayıt 16. yüzyılda da devam etmiş özel görevli yeniçeriler kendi adlarıyla, sekbanlar “cemaat-i sekbân”, bölükler sadece “cemaat-i yeniçeriyân” olarak adlandırılmıştı. *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koşuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri* (1a-260a Tahlil ve Transkript), (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, 431. BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 9. BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 129. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 267. BOA, A.DVN.MHM.d. 16, hk. 506. BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 91-92.

¹⁷ Bu husus aşağıda izah edilecektir.

¹⁸ BOA, C.AS, 8593.

¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 142

Kavânîn-i Yeniçeriyân’a göre Yeniçeri Ocağı, tesis edildiğinde başlarında yayabaşı bulunan 100 kişilik on cemaatten oluşan birlikti.²⁰ Cemaatlerin sayısı zamanla artırılmıştı. 1451 yılında Karaman Seferi dönüşünde bahşiş talebiyle huzursuzluk çıkardıklarından Sultan II. Mehmed, yeniçerileri cezalandırıp ağaları Kurtçu Doğan’ı Amasya’ya sürmüştü. Bununla da yetinmemiş, yeniçeri teşkilatına yeni bir nizam vermişti. Bu müdahale, diğer kapıkulu sipahilerini kapsar şekilde yapılmıştı. Ocaklar, 21-35 yaş arasında yaya, 35-45 arasında süvari olarak hizmet eden neferlerden oluşturulmuştu.²¹ Ayrıca I. Bayezid zamanında ihdas edilen padişahların özel muhafızları solaklarla²² av birlikleri hasekiler, zağarcılar ve saksoncular yeniçerilerin bünyesinde toplanmış; ayrı bir ocak olan sekbanlar, cemaatlerin 65. ortasına 34 bölük olarak yerleştirmişti.²³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’a ocağa ilave şeklinde olmasa da bunu teyit eder şekilde; sekbanlara, zağarcılara, saksonculara ve hasekilere av görevinin Sultan II. Mehmed devrinde verildiği, sekbanların ağası olan sekbanbaşının yeniçeri ağası yapıldığı yazılmıştı.²⁴ Böylece 101. cemaatin oluşumu II. Mehmed döneminde tamamlanmıştı. Sonradan haseki ortası yapılan 14. cemaat haricinde cemaatlerin özel görevlilerinin 60. solaklardan

²⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 170.

²¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (yay. Haz Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954, 17-18. Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar*, I, TTK Basımevi, Ankara 1954, 118 dipnot 227a.

²² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233. *Muhyiddin Cemâlî’nin Tevârih-i Âl-i Osman*’ı, (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1190, 31.

²³ *Laonikos Chalkokondyles’in Kroniği (V-VII. Bölümler)*, (haz. Ferhan Kılıdökmek Mollaoglu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, 22. İnalçık, *Tetkik ve Vesikalar*, I, 116-118. 1698’de sekban ve sarıcaların kaldırılması kararı alınırken bunların ileri gelenleri Yeniçeri Ocağı’nın zabitlerini araya koyarak kaldırılma kararını iptal ettirmeye uğraşmışlardı. Sebep olarak Yeniçeri Ocağı’yla bağlantılarını göstermişlerdi. Onlara göre sekbanlar, yeniçeri sekbanlarından ayrılma ve kul taifesinden olup hizmet etmek üzere taşrada vezirler, beylerbeyi ve diğer idarecilerin kapılarına verilmişlerdi. *H.1109-1110 (M.1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili*, (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 199-201. *1 Numaralı Kütahya Şer’iye Sicili (II. Bölüm)*, (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütahya 2006, 257. M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1944, 464-468. Mustafa Cezar, yeniçeri birlikleri içindeki sekbanları, para ve vergi muafiyeti karşılığında istihdam edilen sekbanlardan farklı ve birbirleriyle bağlantısız olduğunu iddia etmiştir. Cezar, sekbanların iddialarının gerçek olmasa da hükümetçe kabul edildiğini beyan etmiştir. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Basımevi, Ankara 2013, 18-24, 211. Ancak onların iddiasını teyit eder mahiyette bir kayıt bulunmaktadır. Suğla Beyine gönderilen Eylül 1593 tarihli emirde İzmir kazasının Urla kasabasından Kısrak oğlu Hamza adlı bir kişi III. Murad’ın oğlu şehzâde Mehmed’in sekbanlarındanım diyerek başında yeniçeri keçesiyle dolaşmaktayken yakalandığı kaydedilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 71, hk. 77. 1808’de Alemdar Mustafa Paşa sekban ordusu kuracağı zaman bunların yeniçerilerden evvel var olan asker olduğu görüşü ileri sürülmüştü. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi*, I, (haz. Mehmet Ali Beyhan), TTK Basımevi, 2003, 203-204.

²⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 212, 228, 229.

başladığı düşünüldüğünde, ilave yapıldığı zaman altmışa yakın ortanın olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁵

Ocakta ikinci büyük değişiklik ise ağa bölüklerinin ihdasıydı. Bazı kaynaklara göre I. Selim 18 Ağustos 1515 tarihinde divanda yeniçeri ağası Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı öldürmüş yerine saray görevlilerinden Mirâlem Yakub Ağa'yı tayin etmişti. Ayrıca her ortasına 30 nefer yazılı altmış bir ağa bölüğünü ocağa ilave etmişti. Daha önce kethüda görevi olan zağarcıbaşı veya başyayabaşının yerine kulkethüdasıyla yeni bir makam olan başçavuşluk ihdas edilmişti.²⁶ Ancak bu vakayı aktaran *Haydar Çelebi Rûznâmesi*'ne göre sekbanbaşı Balyemez Ağa öldürüldüğünde ayrıca yeniçeri ağası vardı.²⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ağa bölüklerinin II. Bayezid döneminde ihdas edildiği yazılıdır. Yeniçeri ağası olan sekbanbaşı Bayezid Ağa'nın iğvasıyla yeniçerilerin divanda huzursuzluk çıkarması üzerine sultan, ağanın öldürülmesini emretmiş ve saraydan bir görevliyi ağa yapmıştı. Ayrıca ağanın maiyetinde bulunmak üzere bölükler oluşturulmuş, her birine 50 yeniçeri yazılarak başlarına bölükbaşı tayin edilmişti.²⁸ Kayıtlar da *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ı teyit etmektedir. 1501 yılı ve sonrasına ait kayıtlarda yeniçeri ağasından başka sekbanbaşı ve aşağıda gösterileceği üzere ağa bölükleriyle ortaya çıkan kulkethüdası, muhzır, muallim (talimhaneci), çavuş gibi görevliler görülmektedir.²⁹ Dolayısıyla ağa bölükleri tarihi tam tespit edilmese de II. Bayezid devrinde, 1501 yılında veya daha evvel ihdas edilmişti.

²⁵ Haseki ortaları zaten 17. yüzyılın ortasına kadar değişken olduğundan 14. cemaate hasekiliğin sonradan verildiği düşünülmektedir. Sekbanların ocağa dâhil edilmesi hususunda malumat veren tek kaynak *Chalkokondyles Kroniği*, doğancı-şahinci olarak bahsettiği 7 bin kişinin alındığını göstermiştir. *Chalkokondyles'in Kroniği (V-VII. Bölümler)*, 22. İnalçık, Chalkokondyles'in gösterdiği sayının yedi bin değil bir sıfır sonradan bir sıfır ilave edilmiş olan 700 olduğu kanaatindedir. İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar*, I, 118 dipnot 227a. Kayıtlar sayının çok az olduğunu teyit eder mahiyettedir. 956/1549 tarihinde sekbanların toplam mevcudu ancak 617 kişiydi. Buna turnacılar, zağarcılar, atlı sekbanlar ilave edildiğinde 1000 mevcuduna bile ulaşmamaktaydı.

²⁶ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX, (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, 377-378. Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne", *İÜFTED*, 1994, 26-27.

²⁷ *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014, 126-127.

²⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 215.

²⁹ Dündar Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, TTK Yayınları, Ankara 2013, 59, 61. BOA, KK.d. 6590. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 2-3, 1973-1974, s. 442, 452. Haziran 1501 tarihli bir emre göre İstanbul'da sekbanbaşı vardı. *906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, (haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1194, 28, 32. Nisan 1512 tarihli II. Bayezid'in oğlu Selim'e yazdığı emirde kulkethüdası görülmektedir. *TSMA*, E. 749.

1620’li yılların başında, cemaat çorbacılarından seçilen, sayıları dört veya beş olan tüfenkçibaşılar kaldırılarak “cemaati-i tüfengirân-i mîrî” ve “cemaat-i barutcuyân-ı ‘an cebeciyan” (kısa adıyla “barutcuyân-ı dergâh-ı âlî”) adlı iki özel görevli birlik oluşturulmuştu.³⁰ İlk hallerinde 66 “tüfenkçiyân”, 20 “barutcuyân” vardı.³¹ Sayıları azaltılsa ve sürekli değiştirilse de³² 1660’lı yıllara kadar bu şekilde devam etmiş,³³ sonrasında barutçular kaldırılmış sadece tüfenkçiler kalmıştı.³⁴ Bir müddet “tüfengirân-ı cebeciyan-ı âlî perdahî sertüfengi” ismiyle 42-43 kişi olarak devam etmiş,³⁵ 18. yüzyılda “cemaat-i tüfengirân-ı mirî” olarak 1770’lere kadar 41 kişi, bu tarihten ocağın kaldırılmasına kadar 46 kişi olarak varlığını devam ettirmişti.³⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da tüfenkçibaşılarının mîrî tüfek yapmakla görevli olduğu anlatılmıştı. Bunların yaptıkları tüfekler yeniçerilere dağıtılmıştı. Ayrıca mîrîye ait damgalı tüfeklerin satılması yasak olduğundan denetim yaparak bu tüfekleri toplamışlardı.³⁷ 17. yüzyılın başından itibaren yeniçeriler kendi tüfeklerini edindiklerinden bunlar tüfek tamiriyle veya özel tüfek imaliyle meşgul olmuşlardı.³⁸ Tüfenkçiler, aynı zamanda usta olan sertüfenkçinin emrinde çalışmışlardı. Her birinin kendi tezgâhı ve mahzeni vardı. Ayrıca aday tüfenkçi vasfında, mülazımları vardı.³⁹ İşlerinin takibi, azli gerekenlerin silinmesi, mülazımlardan

³⁰ 1577 yılına ait maaş defterinde 7, 32, 33, 35. cemaatler yayabaşları sertüfenkçiyandı. *BOA, D.YNÇ. d. 33630. Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 223. Bu yeni özel birimler 1620 yılına ait maaş defterlerinde bunlar bulunmuyorken (*BOA, MAD.d. 6776*, s. 334-335), 1623 yılında mevcuttular. *BOA, D.YNÇ. 13-383*. Ayrıca bk. *BOA, MAD. d. 5561*, s. 472. *BOA, MAD.d. 6692*, s. 1358. Uzunçarşılı, yeniçeri kışlalarında bulunan ok meydanında tüfek talimlerinde kullanılacak fitil otu/barutun ıslahı için yapılması istenen binanın emrine bakarak barutçuların 985Zilkade/1578’de ihdas edildiğini ve ulufe defterlerinin sonuna eklendiğini kaydetmiştir. *Kapıkulu Ocakları*, I, 335-336. Bu otçubaşı Yeniçeri Ocağı’ndan değil, Topçu Ocağı bölükbaşlarından Mustafa’nın bölüğünden on bir kişiyle kurulması istenmişti. Bahsedilen tarihlere ait mevâcib defterlerinin sonunda da barutçular bulunmamaktadır. Örnek için bk. *BOA, MAD.d. 6798*, s. 1138. *BOA, MAD.d. 6546*, 16309.

³¹ *BOA, D.YNÇ. 13-383*.

³² 1049/Masar’da tüfengirân 46, barutçuyân 30 kişiydi. *BOA, KK. d. 4806*, 174-175, 574-575. 1647 yılından sayıları tüfengirân 33, barutçuyân 13 kişiydi. *BOA, MAD.d. 14743*, s. 115. *BOA, MAD.d. 14743*, s. 116. 1653 yılında 34 tüfengirân, 19 barutçuyân vardı. *BOA, MAD.d. 6945*, s. 491. *BOA, MAD.d. 6995*, s. 611. *BOA, MAD.d. 7224*, s. 1149. *BOA, MAD.d. 6237*, s. 1173-1174. *BOA, MAD.d. 7225*, s. 1496. (1655 yılına ait bu kayıta 1 emekli tüfenkçi kaydedilmiş ancak sonra kaldırılmıştı. Sonrasında emekli tüfenkçi olmamıştı.)

³³ *BOA, D.YNÇ. 26-497. BOA, MAD.d. 6792*, s. 1156. *BOA, MAD. d. 6792*, s. 358.

³⁴ *BOA, MAD.d. 6359*, s. 501. *BOA, MAD.d. 6789*, s. 699. *BOA, MAD.d. 1344*, s. 15. *BOA, MAD.d. 6801*, s. 1519. *BOA, MAD.d. 6801*, s. 507.

³⁵ *BOA, MAD.d. 6963*, s. 816. *BOA, MAD.d. 6314. BOA, MAD.d. 6981*, s. 564. *BOA, MAD.d. 6796*, s. 898.

³⁶ *BOA, MAD.d. 7708*, s. 488. *BOA, D.YNÇ. d. 35007*.

³⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 223.

³⁸ 1700’lü yıllara ait bir kayıta sadrazamın ok iki adet Hacı Mustafa işi tüfeği, tüfenkçibaşının Edirne’de olan halifesinde olduğundan getirilmesi için adam gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ. 51-253*.

³⁹ *BOA, D.YNÇ. 83-231*.

yeni nefer yazılması ve diğer hususlardaki izinleri sertüfenkçinin yetkisindeydi.⁴⁰ Hakkında malumat olmayan barutçuların barut imal ve denetimi görevleri olduğu tahmin edilmektedir.

II. Osman'ın öldürülmesine karışan 65. cemaatin IV. Murad zamanında kaldırıldığı, ilk olarak D'Ohsson tarafından iddia edilmişti.⁴¹ Zaten atlı sekbanların yazıldığı bu cemaat, bu dönemdeki defterlerde mevcut olduğu 18. yüzyıldaki defterlerde ve icmallerde de mevcuttu.⁴²

B- Ocağın Taksimatı

Ağa bölüklerinin “bölük” ve “ağa bölüğü”; cemaatlerin “yaya” ve “cemaat”; sekban-seymen⁴³ birliklerinin “sekban bölükleri” olmak üzere ayrı adları vardı. Hepsinin “orta” ve “oda” olarak ortak adları da bulunmaktaydı. Bu üç kısım içerisindeki ortalar, gösterilecek olan vazifelerine göre hususi adlara sahip olmuşlardı. Hususi vazife ve isimler, ortaların maaş defterleri üzerine yazılarak gösterilmişti.

60, 61, 62 ve 63. cemaatler solaklardı. Solaklar, hükümdar muhafızlarıydı. Sürekli İstanbul'da bulurlar, seferlere sadece padişahla giderlerdi. Solaklar genel rivayete göre Yıldırım Bayezid Han devrinde ihdas edilmişti.⁴⁴ II. Bayezid zamanında 151 olan sayıları 1511 yılında 201'e, birkaç yıl sonra 208'e çıkarılmış, I. Süleyman zamanında her bir cemaatin mevcudu, çorbacı olan solakbaşlarıyla beraber 101'e sabitlenmişti.⁴⁵ Solakların en emektarları olan kethüda, solakbaşı (sersolak) olurdu ve kendileri istemezse değiştirilmezlerdi. Her 20 nefere düzenbaşı denilen görevli tayin edilmişti. Ayrıca her ortada solaklar kethüdası bulunmaktaydı. Bu usul ve solakların mevcudu, ocak kaldırılana

⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 83-231. BOA, D.YNÇ, 89-86. BOA, D.YNÇ, 92-95, 131. BOA, D.YNÇ, 94-32. BOA, D.YNÇ, 285-251, 448.

⁴¹ Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman*, Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII, 312. *Târih-i Askerî-i Osmânî*, 73.

⁴² Bu ortanın kaldırılmadığını daha önce merhum İsmail Hakkı Uzunçarşılı göstermesine rağmen halen bu yanlış bilgi tekrarlanmaktadır.

⁴³ “Sekban” adı daha yaygındı ve resmi kayıtlarda bu isim yazılmıştı. Bazı yeniçeri arzları ve eserlerde “seymen” ismi de kullanılmıştı. BOA, D.YNÇ, 132-42. BOA, D.YNÇ, 150-37.

⁴⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230. *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, 31. Neşri'nin eserinin bazı nüshalarında solaklar yeniçeriler beraber ihdas edilmiş gösterilmiştir. *Cihânnümâ*, 84, dipnot 1123.

⁴⁵ BOA, KK. d. 6590 numaralı defterde 1510 yılında 151 ve sonrasında 208 olduğu görülmektedir. 1511 yılına ait bir kayıta 151 kadim, 50 hadis olmak üzere 201 solak vardır. Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası”, 443. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da en evvel mevcutlarının 80 olduğu yazılıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 238.

kadar değişmemişti.⁴⁶ Solakların 17'si "rikâb" solağıydı. Bunlar padişah harem dışında olduğu bütün zamanlarda maiyetinde bulunurlardı. Solak ortalarından üçer veya dörder şekilde seçilmişlerdi.⁴⁷ Bütün solaklar uzun boylu, heybetli, sakallı, genç olmayan ve iş bilir kimselerden seçilirdi. Solakbaşların ise söz söylemede mahir, padişahın dilinden anlar ve muktedir kişiler olmalarına dikkat edilirdi.⁴⁸ Solaklardan başka bu odalarda müteferrika denilen ve ayrı kaydedilen, solakların hizmetlerini gören yeniçeriler mevcuttu.⁴⁹ Ama müteferrikalar zamanla müstakil odalar haline gelmiş, ayrı olarak seferlere katılmışlardı.⁵⁰

Seferde yeniçeri ağasının yüklerini ve ocağın ağırlıklarını taşıyan ve bu işte kullanılan develerin bakımından mesul olan cemaat ortaları, deveciler/şütürbânlardı.⁵¹ 16. yüzyılda 1, 2, 3, 4, 5, 46, 95. cemaatler devecilerdi.⁵² Eğri Seferi'nde 39, 87 ve numarası belli olmayan bir cemaat daha deveci yapılarak sayıları ona çıkarılmıştı.⁵³ Bundan sonra sayıları daha artırılmış, 1-5. cemaatler sabit kalmak üzere farklı cemaatler deveci yapılmıştı.⁵⁴ Mesela 1685 yılında şütürbân ortası sayısı yirmi ikiydi.⁵⁵ 1700'lerden itibaren sayıları azaltılmış, 1730'lardan sonra 1, 2, 4 ve 5. cemaatler sürekli, 3. cemaat bezen deveci olmuştu.⁵⁶ "Deveci ağa" denilen çorbacıları, yayabaşların kıdemlilerinden seçilmişti. Aralarında derecelendirilmişlerdi ve başdeveci ağa yükseldiğinde haseki olurdu.⁵⁷

⁴⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233. *BOA, D.YNÇ*, 264-104. Tarihsiz bir kayda göre bazı usulsüzlüklere olduğundan solakları şikâyetle bulunmuşlardı. *BOA, HAT*. 12388.

⁴⁷ *BOA, MAD.d.* 6946, s. 483. *BOA, MAD. d.* 17423, s. 271.

⁴⁸ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk 5b.

⁴⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (haz. Sevim İlğürel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 147. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194.

⁵⁰ Müteferrikaların kendi odabaşları ve diğer orta görevlileri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 285-466.

⁵¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

⁵² *BOA, MAD. d.* 5341, 7121, 12872, 16273.

⁵³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

⁵⁴ 1033/1623-1624 kayıtlarında Şütürbân ağa sayısı on yediye çıkmıştı. *BOA, TT.d.* 745. 1671 yılı kayıtlarında 1, 2, 3, 4, 5, 8, 33, 48, 58, 85, 87, 95, 98. cemaatler deveciydi. *BOA, MAD.d.* 6582. *Râbita-i Âsitâne*, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 29, 33, 47 ve 59. cemaatleri deveci olarak göstermiştir. *Râbita-i Âsitâne*, 26. 3 Mart 1668'de 73. cemaat çorbacısı Şütürbân yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-393.

⁵⁵ *BOA, MAD.d.* 6710.

⁵⁶ 1113/Masar-Eylül 1701'de 1, 2, 4, 5, 39, 47, 48, 55, 57, 87. cemaatler (*BOA, MAD.d.* 4291); 1121/Reşen-1709 Ekim'de 1, 2, 3, 4, 5, 25, 39, 48. cemaatler (*BOA, MAD.d.* 6361); 1127/Lezez-1715 Ekim'de 1, 2, 3, 4, 5, 55. cemaatler (*BOA, MAD. d.* 4297); 135/Recec-1124 Ocak'ta 1, 2, 4, 5. cemaatler (*BOA, MAD.d.* 1786); bir yıl sona 1, 2, 4, 5, 55. cemaatler (*BOA, MAD. d.* 6324); 1143/Reşen-1731 Nisan'da 1, 2, 3 ve 5. cemaatler Şütürbân/deveciydi. (*BOA, MAD.d.* 2484). *BOA, MAD.d.* 2301, 3945, 4307, 6323, 76325, 229.

⁵⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 227.

Bazı cemaatler padişahların avlarına katılmak üzere teşkilatlandırılmıştı. Bunlardan biri zağarcılar ortası olan 64. cemaatti. Bu orta zağar besler ve padişah ava gittiğinde yedeklerinde götürürlerdi. 64. cemaatin, işbölümüne göre hem yaya hem de atlı kısımları vardı.⁵⁸ Atlı kısım I. Selim devrinde bu cemaatin yayabaşı olan zağarcıbaşıyla 19 kişiye⁵⁹ sonra 35 kişiye çıkarılmış ve hep bu sayıda kalmıştı. Besledikleri zağarlara, İstanbul'daki işkembeci esnafından her gün kifayet miktarı işkembe verilirdi.⁶⁰ 71. cemaat, saksoncular (samsoncular)⁶¹ ortasıydı. Bunlar av için sakson (samson) tipi köpekleri beslerdi. Tophane yakınlarında kendilerine yer tahsis edilmişti. Yayabaşları saksoncubaşıydı. Turnacılar ortası olan 68. cemaatin tazı beslemek vazifesi vardı. Bu cemaatin yayabaşı turnacıbaşıydı. Yine cemaatlerden tazı beslemekle görevlendirilmiş diğer ortalar hasekilerdi. Hasekiler önceleri 49, 66, 67 ve 68. cemaatlerdi. Yayabaşları haseki ağalardı. 68. cemaatin tazıları II. Mehmed'in bir avı sırasında turna yakalaması sebebiyle turnacılar olarak isimlendirilmişti.⁶² Daha sonra 14. cemaat haseki yapılarak tekrar dörde çıkarılmıştı.⁶³ Av için köpek beslemekle görevli bu ortaların görüp beğendikleri zağar, sakson ve tazıları almaya yetkileri vardı.⁶⁴

Padişahların ava çıkmayı azaltması ve sonrasında terk etmeleriyle bu ortaların bazılarının köpek besleme görevleri ortadan kalkmış, diğerlerinin ehemmiyeti azalmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da haseki ve turnacıların henüz 17. yüzyılın başında tayinatları kesilmesin diye göstermelik şekilde tazı beslediği yazılsa da⁶⁵ IV. Mehmed devrine kadar bu meşguliyetleri devam etmişti. Sonrasında ise sadece zağar ve sakson beslenmişti.⁶⁶ Zağarcılar ve saksoncular, sayıları azalsa da köpekleri beslemeyi ocağın kaldırılışına

⁵⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194. *Telhîsü'l-Beyân*, 147.

⁵⁹ BOA, KK.d. 6590, s. 124. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 442.

⁶⁰ Münir Aktepe, *Patrona İsyânı (1730)*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2016, 25.

⁶¹ Resmî kayıtlarda "sakson" şeklinde yazılmışlarsa da bazı eserlerde ve yeniçeri arzlarında "samson" yazıldığı da olmuştur. BOA, D.YNÇ, 147-313.

⁶² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 159, 228-229. "Râbîta-i Âsitâne", 28. *Telhîsü'l-Beyân*, 147-148.

⁶³ BOA, MAD. d. 1786. 998/Recec mevâcibi defterinden 14 ve 60. cemaatlerin üzerine haseki oldukları yazılı değildir. BOA, MAD. d. 16273. BOA, MAD.d. 6582.

⁶⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194.

⁶⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 229.

⁶⁶ 17. yüzyılın başına ait fodula kayıtlarında turnacıların tazı besledikleri görülmektedir. BOA, MAD.d. 5542, 6026. 11 Şubat 1642 tarihli masraf defterine göre zağarcı ve saksoncular haricinde turnacı ve hasekilere fodula dağıtılmış ayrıca sabun, gerdane ve diğer masraflar için tahsisat verilmişti. BOA, D.BŞM.d. 174A. 14 Kasım 1676 tarihli evrakta yine aynı şekilde zağar, sakson ve tazılar için halta, gerdane ve sabun masrafları kaydedilmişti. BOA, AE. SMMD.IV, 8492. IV. Mehmed'in avlarına ait defterlerde Yeniçeri Ocağı'ndan iştirakler olduğu görülmektedir. BOA, MAD.d. 2909.

kadar devam ettirmişler, her yıl masrafları için tahsisat almışlardı.⁶⁷ Aralık 1756'da yeniçeri ve bostancı ocaklarının saksonhaneleri için Eflak ve Boğdan voyvodalarından sakson istenmişti.⁶⁸ Mart 1799'da, bir müddetten beri 71. cemaatte sakson kalmadığı ve bayramlarda ve diğer zamanlarda temaşa için bulundurulması gerektiği sebep gösterilerek Boğdan Voyvoda'sından beş sakson istenmişti.⁶⁹ 1816 yılında ve sonrasında saksonların bulunduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur.⁷⁰ Artık avlarda kullanılmayan zağarlar ve saksonlar, seyir için kavgalarda ve diğer gösterilerde kullanılmışlardı. Padişahların günlük eğlencelerin biri saksonların kavgasıydı. Bostancı ocağında bulunan saksonlarla⁷¹ 71. saksoncuların besledikleri saksonlar kavgaya ettirilmiş, ayılar ve fillere saldırtılmıştı.⁷² Saksonların bakımını ve saksonhanenin temizliğini çingeneler yapmıştı.⁷³

Cemaatlerin 65. ortası sekbanlardı. Sekbanlar, otuz dört bölükten müteşekkildi. Bu bölüklerden başka sekbanbaşının da kayıtlı olduğu, 16. yüzyılın başında 32, sonrasında 45 ve 17. yüzyıldan itibaren 44⁷⁴ atlı sekbanın kayıtlı olduğu, esas 65. cemaati oluşturan hususi birlik vardı. Atlı sekbanlar yayaların yetişemeyeceği avları yakalamak için oluşturulmuştu.⁷⁵ Sekbanların av görevi de padişahların ava çıkmayı terk etmesiyle ortadan kalkmıştı, ancak eski hak ve itibarları devam ettirilmişti. Sekban bölüklerinden 18. bölük sekban kâtibinin, 25. bölük sekban kethüdasının ortasıydı. 33. bölük

⁶⁷ Zağar ve saksonların halta, gerdan ve diğer masrafları için her sene 70 kuruş verilmişti. Bu masraflar ocağın kaldırılışına kadar devam etmişti. Bazı emirler için bk. BOA, C.AS, 17737, 20429, 45513, 51564. BOA, AE. SABH. I, 13361. Saksonların zincirlerini vergi muafiyeti karşılığında demirci esnafı yapmıştı. BOA, AE, SAMD.III, 8411. Saksonlara her gün yirmi koyun kellesi verilmişti. BOA, C.AS, 36925. Mart 1709'da 64. cemaat mensupları besledikleri köpeklere işkembe veren esnafa yapılan baskıdan şikâyet etmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 304. 8 Kasım 1767-6 Kasım 1768 arasında saksonlara günde seksen beş kelle verilmiştir. Ancak bu miktara Bostancı Ocağı'nın beslediği saksonların da dâhil olması icap eder. BOA, C.AS, 26172.

⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1369-1371.

⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 508-510. BOA, C.SM, 5414. 1803 yılında sekban fırını kayıtlarında sakson ve zağarlar için fodula verildiği görülmektedir. BOA, C.AS, 22712.

⁷⁰ BOA, C.AS, 8586, 19465. BOA, HAT, 45357.

⁷¹ BOA, A.DVN. MHM. d. 165, hk. 1320-22.

⁷² *Telhîsü'l-Beyân*, 148. III. *Mustafa Rûznâmesi* (H. 1171-1177/M. 1757-1763), (haz. Yunus Irmak), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, 50, 114. Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, (1153/1740-1157/1144), (haz. Yavuz Oral), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No 4423, 45, 52, 129.

⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 203.

⁷⁴ 1510'lu yıllarda sayı 32 idi. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 443. 1540'lardan 16 yüzyılın sonuna kadarki maaş defterlerinden sekbanbaşı dışında 45 sekban vardı. BOA, D.YNÇ.d. 33630, s. 170. BOA, MAD.d. 16273, s. 243.

⁷⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 212.

serşikârî/avcıbaşı ortasıydı ve neferlerine avcı-şikârî denilmekteydi.⁷⁶ 33. sekbanların avcı bölüğü seçilmesi 1550'lerden sonra olmuştur. 1548 yılında serşikârî ortası, 23. cemaatti.⁷⁷

Cemaatlerden bir orta, ocak imamına mahsustu. İmam bu ortanın çorbacısıydı. Ocak imamının 16. yüzyıl sonuna kadar ismi, “ağa imamıydı” (imam-ı divan). İmamla beraber 4 veya 5 nefer yeniçeri müezzin olarak ağa kapısında görev yapmıştı. İmamın azli veya ölümünde eğer baş müezzin ehilse imamlık ona verilmişti.⁷⁸ Ocak imamı ortası, yaklaşık 1632'ye kadar sabit değildi, daha çok 28. cemaat olmakla beraber değişik cemaatler, imam ortası olmuştu.⁷⁹ Bu tarihlerde 94. cemaat imamı ortası olarak belirlenmişti ve ocak kaldırılana kadar bu şekilde kalmıştı. İmam merasimlerde ve alaylarda çorbacı keçesi örtmez, ulema mensupları gibi giyinirdi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre ortanın neferleri fazla olduğundan İstanbul'daki bağların muhafazasıyla görevlendirilmişlerdi.⁸⁰ Bu görevleri sonradan ortadan kalkmıştı. İmam ulema mensubu değildi, ocak neferlerinden seçilirdi.⁸¹ Kabiliyetli olanlara başka dini vazife verilmesi mümkündü. 1746'da güzel sesli ve Kur'an ilimlerine vakıf olan ocak imamı, padişah ikinci imamı yapılmıştı.⁸²

Cemaatlerden özel görevli diğer bir orta, zenberekçiler olarak adlandırılan 82. cemaatti. Top ve tüfeğin fazla yaygınlaşmadığı dönemde yeniçeriler zenberek denilen düzenekle büyük oklar kullanılmıştı. Bu aletin kullanılması ve talimi zenberekçilerin göreviydi. Ortanın başı olan zenberekçi başı ocak ağaları silsilesinde yer alırdı, yükseldiğinde haseki olurdu.⁸³ Sonraki dönemde bu ortanın sadece adı kalmıştı.

⁷⁶ BOA, MAD.d. 6323, 16273.

⁷⁷ BOA, MAD. d. 12872. BOA, D.YNÇ.d. 33630.

⁷⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237-238.

⁷⁹ 956/Reşen defterinde (1549) ocak imamı 28. cemaatteydi. BOA, MAD.d. 12872. 998/Recet defterinde (1590) 81. cemaatteydi. BOA, MAD.d. 16273, s. 181. BOA, MAD.d. 7485, s. 458. Mart 1594 tarihinde yine 81. cemaatteydi. BOA, MAD.d. 5341, s. 58. 7 Ağustos 1620'de 28. cemaatten olan imam emekli edilince 45. cemaat yayabaşı tayin edilmişti. BOA, D.YNÇ, 13-300. Nisan 1622'de 28. cemaat (BOA, MAD.d. 6682, s. 512) ve daha sonra diğer ortalarından tayin edilmişken (BOA, MAD.d. 7232, s. 492. BOA, TT.d. 745.) en son 90. cemaate kaydırılmıştı. (BOA, MAD.d. 7471, s. 87. BOA, MAD.d. 6681, s. 89, 369, 765) 1632 yılından itibaren (1041/Lezez) 94. cemaatte sabit hale gelmişti. BOA, MAD.d. 6691. BOA, MAD.d. 7232, s. 727. Bundan sonraki bazı kayıtlar için bk. BOA, MAD.d. 6313.

⁸⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237-238. *Telhîsü'l-Beyan*, 148.

⁸¹ 1718 yılında emekli ocak imamı, nefer olarak seferlere katılıp serhat beklediğini ve imam olduğunu yazmıştı. BOA, D.YNÇ, 55-396

⁸² *Süleyman İzzî Efendi Târihi*, İstanbul 1199, vrk. 60b.

⁸³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 237. *Telhîsü'l-Beyân*, 148.

1. ağa bölüğü, kethüdabeyin yani kulkethüdasının ortasıydı. Tespit edilemeyen bir durum sebebiyle 1631-1634 arasında kulkethüdalığı 2. bölüğe kaydırılmıştı.⁸⁴ Daha sonra tekrar 1. bölük kulkethüdasına tahsis edilmiş ve hep bu şekilde kalmıştı. Alakalı yerlerde bahsedileceği üzere kulkethüdası rütbe olarak üçüncü derecede olmasına rağmen yeniçeri ağasından sonra ocağın en önemli zabiti haline gelmişti.

5. bölük, ocak başçavuşunun (çavuş-ı büzürg) odasıydı. 1693 yılına kadar orta tek kısımdan müteşekkilen bu tarihten itibaren başçavuş ve 119 çavuş ayrı, çavuşların hizmetinde kullandıkları neferler, “müteferrikalar” adıyla ayrı kaydedilmişti.⁸⁵ Önceleri sultan ava çıktığında seyretmesi için turna beslemişlerdi. Başçavuş, bölükbaşı derecesindeyken III Murad döneminde Tebriz fethinde yevmiyesi ve itibarı yayabaşı seviyesine yükseltilmişti.⁸⁶ Başçavuş ocağın merasimlerini ve sefer alaylarını tanzim ederdi. Ağa divanına gelen davalılar ve görevlileri kulkethüdasına, o yoksa ağaya götürürdü. Ağa kapısındaki merasimlerde duayı o ederdi. Odalara mum taksim edilmesini idare eder, nefer kaydedilmesinde yeni neferlere sille atardı. Başçavuşa işlerinden yardımcı; ocağın rütbeli ağalarından sayılan “küçükçavuş” ve “ortaçavuşu” adlı iki çavuş vardı. Küçükçavuş ve ortaçavuşu, ağa bölüklerinin herhangi birine mensup olabilirken 1693’te çavuşların ayrılmasından sonra buraya yazılmışlardı.⁸⁷ Ortaçavuşu merasimler sırasında ağanın sedef değneğini taşırdı.⁸⁸ Ona son dönemlerde narh ve tartı teftişi vazifesi de verilmişti.⁸⁹ Ayrıca başçavuş İstanbul dışında olduğu zaman ona vekâlet ederdi. Çavuş bölümündeki diğer çavuşlara “kol çavuşları” denilirdi. Kol çavuşları, merkez-taşra-kaleler arası haberleşmelere, yeniçerileri toplu veya ferdi nakletmeye ve diğer vazifelere görevlendirilmişlerdi. 5. bölüğe kayıtlı çavuşlar gedikli çavuşlardı. Sonradan bunlar dışında “ariyet çavuşları” denilen gediksiz çavuşlar ortaya çıkmıştı.⁹⁰

⁸⁴ 1041/Recec (Ekim 1631)-1143/Lezez (Mart 1634) arası kulkethüdası 2. bölükteyken (BOA, MAD.d. 6695. BOA, MAD.d. 7232, s. 131. BOA, MAD.d. 6765, s. 149) 1044/Recec’de (Eylül 1634) tekrar 1. bölüğe kaydırılmıştır. BOA, MAD.d. 6331, s. 457. Ayrıca 2. bölüğün çorbacısı olan kulkethüdasının 26 Temmuz 1632’de yeniçeri ağası yapılmasına ilişkin kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 17-263.

⁸⁵ 1692 yılına denk gelen 1103/Reşen defterinde bu ortada müteferrika ayrımı yokken (BOA, MAD.d. 1713, s. 20) 1693 yılına denk gelen 1105/Masar maaş defterinde vardı. (BOA, MAD.d. 1718, s. 18-19)

⁸⁶ *Kavân-i Yeniçeriyân*, 219. *Telhîsü’l-Beyân*, 146.

⁸⁷ 1666’da küçükçavuş 7. bölükteydi. BOA, MAD.d. 3942, s. 34. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 1786, s. 23.

⁸⁸ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 10.

⁸⁹ *Câbî Târihi*, II, 1047.

⁹⁰ Örnek kayıtlar için bk. BOA, AE.SABH.I, 20377. BOA, D.YNÇ, 264-68.

Ağa bölüklerinin ihdasıyla ortaya çıkan bir görev ise kethüdayeri idi. Kulkethüdası seferdeyken onun işlerini görmek için görevlendirilmişti.⁹¹ 18. yüzyıla kadar sabit bir odası olmayıp başbölükbaşı kethüdayeri yapılmışken⁹² 1710'lu yıllarda 32. bölük ona tahsis edilmişti.⁹³ Patrona İsyanı sırasında bir müddet başka ortadan tayin edilmiş, düzenin tesisinin akabinde tekrar 32. bölüğe dönmüştü. Kethüdayeri yükseldiğinde muhızır olurdu. Sürekli yeniçeri ağasının maiyetinde bulunurdu.⁹⁴

Ağa bölüklerinin ihdasıyla ortaya çıkan diğer bir görevli muhızırdı.⁹⁵ Sadrazam dairesinde görev yapmak üzere görevlendirilmişti. Önceleri kullanılan muhızırbaşı⁹⁶ ismi yerine sonraları muhızır ağa ve muhızır adları tercih edilmişti. Ağa bölüklerinden seçilmesine rağmen muhtemelen sefer dolayısıyla 1624'te yaklaşık bir yıl 6. cemaat çorbacısı muhızır tayin edilmişti.⁹⁷ Muhızırın 18. yüzyıla kadar kethüdayeri gibi belli odası yoktu. Ağa bölüklerinin herhangi birinde bulunan kethüdayeri muhızır olurdu.⁹⁸ 1710'larda kendisine 28. bölük tahsis edilmişti.⁹⁹ Sadece Patrona İsyanı sonrasında kısa bir müddet 41. bölüğe kaydırılmıştı.¹⁰⁰

Ağa bölüklerinden belli odası olmayan ve değişik odalardan seçilen bir görevli ise İstanbul'un emniyetinden mesul ve teşrifat vazifesi olan asesbaşıydı.¹⁰¹

Yeniçeri ağalarına İstanbul'da deniz ulaşımı için bir kayık tahsis edilmişti.¹⁰² Bu kayığı kullanan ve bakımıyla ilgilenen 56. bölüktü.¹⁰³ Bölüğün çorbacısı kayığın dümenini tutardı.¹⁰⁴ Ağa bölüklerinden 54. bölük, talimhaneci ortasıydı. Bunun çorbacısı

⁹¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 220.

⁹² BOA, KK. d. 6595. BOA, MAD.d. 800. BOA, MAD.d. 793.

⁹³ BOA, MAD.d. 823. BOA, MAD.d. 17367, s. 128.

⁹⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 220. Kethüdayerinin vazifesi hakkında ikinci bölümde tafsilat verilecektir.

⁹⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 221. Bir kayıtta şu ifade bulunmaktadır: "Dergâh-ı muallam Yeniçeri Ocağı tarafından daire-i sadrazamîde muhızır olan" BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 600.

⁹⁶ TSME, E. 1280.

⁹⁷ BOA, MAD.d. 5561.

⁹⁸ BOA, KK.d. 6595. BOA, MAD.d. 793, 800.

⁹⁹ BOA, MAD.d. 6387, s. 39. BOA, MAD.d. 17367, s. 124. Yaklaşık on yıl önceki kayıtlarda böyle bir sabitlik yoktur. BOA, MAD.d. 4291, s. 126-128.

¹⁰⁰ BOA, MAD.d. 6688, s. 161. BOA, MAD.d. 5768, s. 395, 948.

¹⁰¹ *Râbita-i Âsitâne*, s. 30. İkinci bölümde asesbaşı hakkında daha fazla malumat verilecektir.

¹⁰² BOA, C.BH, 1785. 23 Nisan 1776 tarihli kayda göre yeniçeri ağasının yedi çifteli sandalı vardı. BOA, C.BH, 12639.

¹⁰³ BOA, D.YNÇ, 22-180.

¹⁰⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194. BOA, AE.SMST.III, 4321. Bu ortaya mensup bir yeniçerinin arzı için bk. BOA, D.YNÇ, 110-356. 1730 yılında 29. sekbanlara mensup bir kayıkçı vardı. Ya sekbanbaşının kayığında hizmet etmekteydi yahut düşük bir ihtimal olsa da 56. kayıkçılara diğer ortalarından tayin yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 101-303.

muallim-i talimhane olarak adlandırılmaktaydı. 17. ağa bölüğü, çerge odasıydı. Bu orta, büyük bir çadırı seferde hünkâr veya serdarın otağı önüne ortası sokak olacak şekilde kurardı. Sokağın başında 17. ağa bölüğü, diğer tarafında 101. cemaat beklerdi. Bu ortaların neferlerin yevmiyelerine her sene bir akçe “kapu terakkisi” verilirdi.¹⁰⁵ 18. yüzyıl bu uygulama bulunmazken 17. bölük seferlerde kılavuz bölüğü olarak hizmet etmişti.

Odalar bazında görevlendirmeler dışında meslek veya hizmet bakımından sınıflandırılmış yeniçeriler vardı. Aşağıda gösterileceği üzere ocak kayıtlarını kâtip, yazıcı ve şakirtler tutardı. İkinci bölümde bahsedilecek olan gedikliler, hizmetliler ve kârhaneliler yeniçeri ağasının emrindeydi. Yine ağa dairesinde, muhızır ağa, kethüdayeri ve asesbaşı maiyetinde görev yapan, farklı ortalara mensup mumcular vardı. Sayılan yetkililer tarafından emredilen cezaları da infaz ederlerdi.¹⁰⁶ 1739’da 152, 1753’te 102, 1759’da 73, 1775’te 50 eski, 51 yeni mumcu vardı.¹⁰⁷

Diğer küçük bir zümre, dervişler sınıfı olan hu-keşânlardı. Bunlar alaylarda yeşil örtüye kuşanmış bir şekilde ellerini yumruk şeklinde göğüslerinde tutarak yeniçeri ağalarının atı önünde yürürlerdi. En yaşlı ve tecrübelileri olan ve aynı zamanda duacıbaşı denilen, yüksek sesle *Kerim-Allah* der, ardından diğerleri *Hu* diye bağırırdı.¹⁰⁸ Sayıları 8-14 arasında değişmişti ve tek bir ortaya mensup olmamışlardı.¹⁰⁹

18. yüzyılda ortaya çıkan, ocakla alakalı bir rivayete göre padişahlar bir lakapla 1. bölüğe kayıt olmuşlardı.¹¹⁰ İlk olarak D’Ohsson’un bahsettiği bu rivayeti III. Selim devrinde Kethüda Said Efendi tafsilat vererek tekrarlamıştı. O, Deli Petro’nun Rusya’da

¹⁰⁵ *Telhîsü’l-Beyân*, 148. *Râbita-i Âsitâne*, s. 27-30. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 195, 222.

¹⁰⁶ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 325. Ağa kârhanelerinde de mumcular vardı. Bunlar diğerlerinden farklıydı. *BOA, MAD.d.* 5550, s. 600.

¹⁰⁷ *BOA, MAD.d.* 17423, s. 229-230. *BOA, MAD.d.* 4300. *BOA, C. AS*, 23467. *BOA, D.YNÇ.d.* 34247, s. 6. 1740’ta sayıları 151’di. *BOA, MAD.d.* 17134. s. 256-257.

¹⁰⁸ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 326. *BOA, D.YNÇ*, 285-383

¹⁰⁹ *BOA, MAD.d.* 6316, s. 470. *BOA, D.BŞM.d.* 4007. *BOA, MAD.d.* 17134. s. 256-257. 1739’da sayıları 12’ydi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34247, s. 6. 1753’te 10 hu-keşânın; 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (2 kişi), 46. cemaat (1 kişi), 14. bölük (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 25. Sekban (1 kişi), 94. cemaat (2 kişi), 36. bölük (1 kişi) olarak dağılımı vardı. *BOA, MAD. d.* 4300. 1757’de 8 hu-keşânın dağılımı şöyleydi: 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (2 kişi), 14. bölük (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 94. cemaat (2 kişi) ve 36. cemaate (1 kişi). *BOA, MAD.d.* 5550, s. 465. 1775’de 4 eski 10 yeni toplam 14 hu-keşân; 46. bölük (1 kişi), 96. cemaat (1 kişi), 1. cemaat (1 kişi), 14. bölük (1 kişi), 35. cemaat (3 kişi), 67. cemaatin (7 kişi) yoldaşıydı. *BOA, MAD.d.* 17423, s. 231.

¹¹⁰ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 315. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-Vukû’at*, (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınevi, I, İstanbul 2008, 171. *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, 74.

askeri yapıyı tesis etmesini anlatırken padişah ismi vermeden “cennetmekân İskender-tüvânın halkı yeniçeriliğe teşvik için” 1. bölüğe yazılmasını ve bu ortanın serdengeçti kıyafeti giymesini taklit ettiğini anlatmıştı. Bu rivayet sonraki eserlerde de yer almıştı.¹¹¹ Kethüda Said Efendi’nin kastettiği padişah, I. Süleyman’dı. Çünkü yeniçeriliğin kuruluşu malumatı oldukça değişikliğe uğramış, Sultan III. Ahmed devrindeki resmî kayıtlarda bile yeniçeriliğin esaslarının Sultan Süleyman devrinde tesis edildiği gösterilmişti.¹¹² Yine bir sekbanbaşı tarafından yazılan *Koca Sekbanbaşı Risalesi*’nde ocağın bu padişah döneminde teşekkül ettiğinden bahsedilmişti.¹¹³ Kayıtlarda teyidi mümkün olmayan ve efsane olması kuvvetle muhtemel rivayetin mesnedi, 1. ağa bölümü kışlası içinde padişahın ikameti için bir kasr-ı hümayûn bulunmasıydı. Yine padişahların ziyaretleri veya başka bir sebeple 18. yüzyılda 25. cemaat, padişah ortası olarak kabul edilmişti. Hatta bu ortaya rağbet sebebiyle mevcudu, hususi görevi olmayan diğer ortalarından çok fazla olmuştu.¹¹⁴

C- Ağalar ve Ortaların Yapısı

Yeniçeri Ocağı, en üstte “yeniçeri ağası” olmak derecelendirilmiş ağalar tarafından idare edilmişti. Yeniçeri ağasından aşağıya sırasıyla; sekban bölüklerinin ağası olan sekbanbaşı (sersekban), 1. bölümün bölükbaşı kulkethüdası (kethüdabey), 64. zağarcıların yayabaşı zağarcıbaşı (serzağarı), 71. saksoncuların yayabaşı saksoncubaşı (samsoncubaşı-sersaksonî-sersaksoncu), turnacıbaşı (serturnaî), hâsekiler ve başçavuş

¹¹¹ *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi*, (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1999, 2. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 315. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-Vukû’at*, (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınevi, I, İstanbul 2008, 171. *Târih-i Askerî-i Osmânî*, 74.

¹¹² III. Ahmed’in Hatt-ı Hümayûn Mecmuası, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a), (haz. Muhammed Dervişoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 10506, 1-2.

¹¹³ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, haz. Abdullah Uçman, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, 4246-47. Mütercim Ahmed Âsım Efendi de benzer beyanlarda bulunmuştur. *Âsım Efendi Tarihi*, I, (haz. Ziya Yılmaz), TYEKB Yayınları, İstanbul 2015, 643.

¹¹⁴ BOA, D.YNÇ, 92-236. Padişahlar için anlatılan mensubiyet, D’Ohsson tarafından Kırım Hanı Kaplan Giray için gösterilmişti. Ona göre Kırım’daki isyandan kaçtığından orada görevli olan 91. cemaate sığınmış ve bu ortaya kaydedilmişti. Maaş defterlerine kayıt şeklinde olmasa da sofalarına oturup yoldaşığa kabul edilmesi mümkündü. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 354-355. Bu rivayet diğer kaynaklardan teyit edilemese de yeniçerilerin arzlarında, Kırım hanlarıyla sıkı münasebetleri görülmektedir..

ocağın büyük zabitleriydi.¹¹⁵ Yeniçeri ağası dışındaki ağalar tüm ocağın zabitleri olmakla beraber gösterilen kendilerine mahsus ortaların da başlarıydı. Yükselme imkânına sahip, ikinci derecede olan zabitler ise deveci/şütürbân ağalar, zenberekçi başı, muhızır, kethüdayeri, küçükçavuş ve ortaçavuşuydu. Bütün zabitler ikinci bölümde gösterilecek değişikliklerle beraber ocağın kaldırılmasına kadar sabit kalmıştı ve yeni rütbe ihdas edilmemişti. Herhangi bir zabitin terfii veya azli durumunda alttan üste doğru yükselmeye, “silsile olmak” denilmişti.¹¹⁶

Ağalar silsilesinden başka her ortanın kendi dereceli yapısı vardı. Ortaların zabitleri ve hizmetlileri üstten alta doğru; çorbacı, odabaşı, vekilharç, bayraktar, aşçı ve karakullukçulardı.¹¹⁷ Bu yapı, ortanın mevcudu ne olursa olsun değişmemişti. Orta silsilesinde yükselmeye “yolu gelme” denilmişti.

Çorbacılara; cemaatlerde yayabaşı, ağa bölüklerinde bölükbaşı, sekbanlarda sekban bölükbaşı denilmişti.¹¹⁸ Çorbacının diğer bir adı subaşıydı. 17. yüzyıl başlarından itibaren subaşı adının kullanımı oldukça azalmış, çorbacı adı daha yaygınlaşmıştı.¹¹⁹

Çorbacıdan sonra gelen, odabaşıydı. Sürekli ortalarıyla bulunmaları gerektiğinden bekâr olmaları mecburi tutulmuştu. Odanın bütün işleri yanında genç yeniçerilerin terbiyesi, zaptı, eğitimleri ve ibadetleriyle meşgul olmuşlardı. Sekban bölükleri, önceleri ayrı çorbacısı ve odabaşısı olmasına rağmen tek bir orta sayılmış ve odabaşılarını temsilen 65. cemaatin odabaşı olan başodabaşı, ağa divanına katılmıştı.¹²⁰ Zamanla neferlerin artması ve ortaların ayrı görevlendirilmesiyle önce 18. sekbanların sonra diğer sekban bölüklerinin odabaşıları, cemaat ve ağa bölüğü odabaşıları gibi kabul görmüştü.¹²¹

¹¹⁵ *Telhîsü'l-Beyân*, 146-147. Faik Reşit Unat, “Sadriâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası”, *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, s. 6, 456. Bu layiha, Süheyl Ünver tarafından “XVII’inci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Layiha” adı altında yayınlanmış ancak Sultan İkinci Mustafa’ya (1695-1703) sunulmuş şekilde gösterilmiştir. *Belleten*, XXXIII (129), 21-34.

¹¹⁶ Örnek bir silsile kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 2-161, 164,167.

¹¹⁷ *BOA, D.YNÇ*, 94-260. *BOA, D.YNÇ*, 257-251. *BOA, D.YNÇ*, 89-116.

¹¹⁸ *BOA, D.YNÇ*, 20-609.

¹¹⁹ *BOA, A.DVN. MHM. d*, 55, hk. 424. *BOA, A.DVN. MHM. d*, 73, hk. 815.

¹²⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173-177, 211.

¹²¹ 1660’lı yıllardaki kayıtlarda, sekban ortalarının odabaşıları diğer orta odabaşıları gibi tanınmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-411. Emeklilik tezkirelerinde de sekban bölüklerinin odabaşıları, diğerleriyle aynı haklara sahip olarak gösterilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, D.YNÇ*, 272-76.

Odabaşılar önceleri bir süreye tabi olmadan görev yapmışlardı. Emekliliğin çıkmasıyla belirlenen müddetlerde görev yapmaları mecburi kılınmıştı. Hastalık, sakatlık veya yükselmeye mani bir hususiyetleri yoksa çorbacılık, çavuşluk veya ağa kapısı görevlilerine yükselmişlerdi. İmtiyazlı olan 1. bölüğün odabaşına çavuşluk hatta bazen küçükçavuşluk da verilmişti.¹²² Solaklarda çorbacı olan solakbaşıyla odabaşı arasından solak kethüdası adlı bir derece vardı. Solakbaşılık kethüdanın, kethüdalık odabaşının yoluydu.¹²³ Ortalar dışında oluşturulan tüfekçi gibi birliklere, kalelerde sayıları artan orta dışında görevli yeniçerilere de odabaşı görevlendirilmişti. Ancak bunlar orta odabaşısı vasfında değillerdi.

Derece olarak odabaşının altında ortanın iâşe işleriyle sorumlu olan vekilharç vardı. Odanın kumanya parasının konulduğu kutu onda dururdu.¹²⁴ Odabaşıya usta, vekilharca odabaşı şakirdi de denilmişti.¹²⁵ Vekilharç yükseldiğinde odabaşı olurdu.¹²⁶

Vekilharçtan sonra bayraktar, diğer adıyla alemdar gelirdi. Seferler ve merasimlerde orta bayrağını taşımıştı.¹²⁷ Serdengeçti bayraktarlarından tefrik için “orta bayraktarı” veya “alemdar-ı meyâne” de denilmişti.

Bayraktarların altında hizmet etmekten kurtulmuş neferler vardı. Bekâr olmalarına göre yükselme imkânına sahiptiler. Sakal bırakma, odabaşıyla yemek yeme ve oturma hakları vardı.¹²⁸ Alemdarlık ve vekilharçlığa yükselme hakları olanlar, “eski” olarak isimlendirilmişti.¹²⁹ Kıdemlerine göre başeski, ikincieski ve üçüncüeski şeklinde sıralanmışlardı.¹³⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da bunlar; baş, orta ve küçük müteferrika olarak gösterilmişti.¹³¹ Ortalarından ayrı olduklarında; bayraktarlık ve vekilharçlıkta

¹²² *Râbıta-i Âsitâne*, s. 30.

¹²³ *BOA, D.YNÇ*, 86-44, 68. *BOA, D.YNÇ*, 103-2. *BOA, D.YNÇ*, 111-183, 186, 189. *BOA, D.YNÇ*, 202-74. *BOA, D.YNÇ*, 199-228.

¹²⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173.

¹²⁵ *BOA, D.YNÇ*, 17-375. *BOA, D.YNÇ*, 82-116. *BOA, D.YNÇ*, 258-48. *BOA, D.YNÇ*, 255-199.

¹²⁶ *BOA, D.YNÇ*, 101-438. *BOA, D.YNÇ*, 215-333.

¹²⁷ 1642’de Azak’ta 9. sekbanların bayraktarı savaş sırasında bayrağı tutarken düşman koluna vurup yaralamıştı. *BOA, D.YNÇ*, 22-78.

¹²⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 175.

¹²⁹ *BOA, D.YNÇ*, 117-380. *BOA, D.YNÇ*, 348-364. Şubat 1777’de orta emektarları dört eskiyi; odabaşı, vekilharç, bayraktar ve başeski olarak görevlendirmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 343-65

¹³⁰ *BOA, D.YNÇ*, 112-219. *BOA, D.YNÇ*, 82-173. *BOA, D.YNÇ*, 101-501. *BOA, D.YNÇ*, 92-371. *BOA, D.YNÇ*, 159-74.

¹³¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 173-174.

boşalma veya kendilerine ihtiyaç duyulduğunda bulundukları yerden çağrılmışlardı.¹³² Her zaman yükselmemişler; gönüllü olarak görevleri bıraktıklarında, hizmet göremeyecek derecede yaşlı veya sakat olduklarında yollarını devretmişlerdi.¹³³

Ortalarda “hizmet edenler” içinde en üst görevli, aşçıydı. Etmeydanı’nda da aşçılar bulunduğundan bunlar, “orta aşçısı” veya “aşçıy-ı meyâne” olarak gösterilmişlerdi. Karakullukçulardan hizmetliler vardı. Bellerinde büyük hançer taşırlardı.¹³⁴ Ortaların aşçıları, Etmeydanı’nda sırasıyla görev yapmışlardı.¹³⁵ Aşçılık görevini tamamlayanlar, neferliğe yükselmişti.¹³⁶

Aşçıların altında ortaların hizmetçileri olan karakullukçular vardı. Ocağa ilk girenler aşçılığa kadar bu seviyede bulunmuştu.¹³⁷ Görevleri; odayı temizlemek, ihtiyar yeniçerilerin hizmetlerini görmek, odun yarmak, ocağı ve kandilleri yakmak, kapları yıkamak ve diğer çeşit hizmetlerdi. Ortaların işlerini halletmek için İstanbul dışına da gönderilmişlerdi. Bunlar yeni ve eski olmalarına göre sayılan hizmetleri yapmışlar ve buna göre isimlendirilmişlerdi. En yeniden önce odaya yazılan, pazar işlerini gördüğünden *pazara giden ismini* almıştı. Pazara gidenden daha kıdemlisi ayakkabıları temizleyen *pabuççu*, ondan kıdemlisi *kandilciydi*. Tecrübelileri önce saka, sonra başkarakullukçu olurdu.¹³⁸ Neferleri fazla olan odalarda karakullukçuların sayısı fazlaydı.¹³⁹ Karakullukçuların bazıları çorbacılara seyis ve haseki olarak hizmet etmişti.¹⁴⁰ Yine zabitlerin mutfaklarında, kahve ocaklarında veya diğer hizmetlerinde, yeniçeri ağasının dairesinde, ocak kârhanelerinde çalışmışlardı.¹⁴¹ Karakullukçulardan en kıdemlisi aşçı olurdu.¹⁴²

¹³² BOA, AE.SAMD.III, 3234. BOA, D.YNÇ, 258-39. BOA, D.YNÇ, 82-173. BOA, D.YNÇ, 91-69. BOA, D.YNÇ, 105-205. BOA, DYNÇ, 120-272. BOA, D.YNÇ, 130-128. BOA, D.YNÇ, 53-70. BOA, D.YNÇ, 161-292. BOA, D.YNÇ, 112-219. BOA, D.YNÇ, 101-501. BOA, D.YNÇ, 92-371. BOA, D.YNÇ, 159-74.

¹³³ BOA, DYNÇ, 118-159. BOA, D.YNÇ, 190-448.

¹³⁴ Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (Türkçeye çeviren Kaymakam Nazmi) Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934, 81.

¹³⁵ BOA, DYNÇ, 81-366. BOA, DYNÇ, 89-161.

¹³⁶ BOA, D.YNÇ, 59-102.

¹³⁷ Bunu gösteren bir kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 113-137.

¹³⁸ BOA, D.YNÇ, 112-320. BOA, D.YNÇ, 84-2. BOA, D.YNÇ, 294-77. BOA, D.YNÇ, 95-391

¹³⁹ BOA, D.YNÇ, 158-47. 18. yüzyılda sefere giden ortalarda 20, 25, 35 karakullukçunun olduğu ortalar vardı. TSMA.D, 2474.

¹⁴⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 174-175. BOA, D.YNÇ, 107-378.

¹⁴¹ BOA, D.YNÇ, 110-281. BOA, DYNÇ, 145-2. BOA, D.YNÇ, 214-80. 1733’te başçavuşun pazara gideni karakullukçu kaydı için bk. BOA, D.YNÇ, 112-2.

¹⁴² BOA, D.YNÇ, 248-227. BOA, DYNÇ, 267-30.

Karakullukçuluğun sabit süresi yoktu. Çalışma müddetleri; ortaya sık nefer alınmasına, şahsi durumlarına ve orta idarecilerin müsaadesine göre değişmişti. Dokuz-on sene, hatta daha fazla hizmet edenler olmuştu.¹⁴³ Süre bazen aşçılıkla beraber on beş seneyi bulmuştu.¹⁴⁴ Ancak beş sene gibi kısa süre yapanlar da vardı.¹⁴⁵ Karakullukçular hizmet etmelerinin de emaresi olan kendilerine mahsus dizlik olan “dizge” ve gümüş (sim) renkli kuşakları “çapraz” (çaprast) giyinmişlerdi.¹⁴⁶ Bunları giyinmeyi “dizge ve çapraz çekme” yahut “çapraza koşturma”, karakullukçuluğun sona ermesini “çaprazdan çıkma” olarak adlandırmışlardı.¹⁴⁷ Karakullukçuluktan sonra aşçılık yapmayanlar nefer olarak İstanbul veya kalelerde görev yapmıştı.¹⁴⁸

Her ortada olup olmadığı tespit edilemeyen, tüfenkçi ve küçük tüfenkçi dereceleri vardı.¹⁴⁹ Sadece 1 ve 5. bölükte ise, ortanın aydınlatmasından mesul, sakanın üstünde derecesi olan zenbilci adıyla görevli bulunurdu.¹⁵⁰ 17. yüzyıldan sonra ortalarda görülmeyen bir görevli ise oda kethüdasıydı.¹⁵¹ Ortalarda yaşlı yeniçerilerden müteşekkil “ihtiyarlar” vardı. Bunlar 17. yüzyıldan sonra ortaların esas hâkimi olmuşlardı.¹⁵²

Ocak içerisinde yükselme, görev ve maaş baremi üzerine kurulmuştu. Her görev veya unvanın terfileri belirlenmişti. Önce orta kademelerinde ilerlenir, odabaşı sonra çavuş ve nihayetinde çorbacı olunurdu. Bu şekilde yükselme her zaman geçerliliğini

¹⁴³ Yeniçeri arzlarında genellikle çocuk yaşlarından itibaren, uzun zaman veya yedi seneye kadar karakullukçu olarak hizmet ettikleri gösterilmiştir. *BOA, D.YNÇ*, 101-471. *BOA, D.YNÇ*, 267-57. 1760 yılında bir karakullukçu sekiz buçuk yıl yatığını beyan etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 246-238. 1763 tarihli bir arzda ise sekiz sene hizmet eden bir karakullukçu vardı. *BOA, D.YNÇ*, 257-400. Yine başka biri sekiz sene hizmet ettiğini bildirmişti. *BOA, D.YNÇ*, 258-42. Biri on sene karakullukçu olarak hizmet edip sonra başkarakullukçu olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 177-212. 1720’deki arzına göre 59. bölükten Mustafa sekiz dokuz sene karakullukçuluk yapmıştı. *BOA, D.YNÇ* 66-38. *BOA, D.YNÇ*, 108-41. *BOA, D.YNÇ*, 101-471.

¹⁴⁴ Bu kadar süre hizmet eden bir yeniçeri için bk. *BOA, D.YNÇ*, 110-293.

¹⁴⁵ *BOA, D.YNÇ*, 181-182.

¹⁴⁶ *BOA, D.YNÇ*, 81-417. *BOA, D.YNÇ*, 260-107. Yeniçeriler beyanlarında çapraz ismini kullansalar da aslı *çap u rastır*. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, 325. Bazı kayıtlarda “çaprast” şeklinde yazılmıştır. *BOA, D.BŞM.d.* 3959. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 106. Dizge; dizbağı veya dizlik, dize kadar inen iç donu veya şalvardı. Yaşar Çağbayır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, 387

¹⁴⁷ *BOA, D.YNÇ*, 83-394. *BOA, D.YNÇ*, 90-224. *BOA, D.YNÇ*, 153-11. *BOA, D.YNÇ*, 205-134. *BOA, D.YNÇ*, 267-57. *BOA, D.YNÇ*, 181-182.

¹⁴⁸ *BOA, D.YNÇ*, 117-235, 269. *BOA, D.YNÇ*, 118-100.

¹⁴⁹ *BOA, D.YNÇ*, 89-275. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 4.

¹⁵⁰ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 320-321.

¹⁵¹ Görevlerinden biri, ortalarda hizmet eden küçük yeniçeri oğullarının yetiştirilmesi ve tedbiydi. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3b.

¹⁵² İhtiyarların yaptığı işler ve orta hakkındaki tasarrufları ilgili kısımlarda gösterilecektir.

muhafaza etmişti.¹⁵³ Çorbacılara kadarki görevliler, sadece bir orta içinde yükselebilmisti. Bu görevler uhdelerindeyken başka bir ortaya geçememişlerdi. Çorbacılar ise emekdarlıklarına göre farklı ortalara tayin edilmişlerdi.

Yükselmenin diğer yolu; orta silsilesi içindeki görevlerden yararlılıklara göre yevmiyeleri ve itibarları yüksek atlı sekban, atlı zağarcı ve solaklara geçmektir.¹⁵⁴ Bu sınıflara geçmenin gayesi, yükselmeyi hızlandırmaktır. Çünkü bunlar doğrudan cemaatlara yayabaşı olmuşlardır. Yeniçeri ağası dairesinde hizmet etmek yani gedikli olmak da hızla yükselmenin yoluydu. Ağa bölüklerden olanları, bölükbaşı veya ariyet çavuşluğuna; cemaatlerden olanlar ise zağarcı, sekban ve solaklığa yükselmişlerdi. Terfiler askeri kabiliyetlerine, savaşlardaki yararlılıklarına veya kendilerine verilmiş diğer vazifelerdeki muvaffakiyetlerine bağlanmıştı. Seferler kahramanlık gösterenlere, kaleye yürüyenlere, sancak dikenlere yollarından daha büyük terfiler verilmişti.¹⁵⁵

Ağa bölüklerinde bölükbaşılıktan sonraki dereceler; başbölükbaşı, kethüdayeri, muhızır, acemi oğlanı yayabaşılığı ve cemaat ortalarının yayabaşılığıydı. Yayabaşılıktan sonra sırasıyla deveci, başdeveci, haseki, turnacıbaşı, saksoncubaşı, zağarcıbaşı, kulkethüdası ve sekbanbaşı olunmuştu.¹⁵⁶ Başçavuş azledilirse deveci, terfi ederse haseki yapılmıştı.¹⁵⁷

16. yüzyılın sonunda itibaren ocağın terfi nizamını değiştiren şartlar zuhur etmişti. Bu değişiklikler ikinci bölümde gösterilecektir.

D- Kıyafet ve Eşkâller

Osmanlı ordusundaki her sınıf asker gibi yeniçerilerin de kendilerine mahsus kıyafeti vardı. Yeniçeriler başlarına “akbörk” giymişlerdi. Börk adı sonraları yerini, yapıldığı kumaşın adı olan “keçe”ye bırakmıştı.¹⁵⁸ Keçe, yeniçerilerin her zaman

¹⁵³ BOA, C.AS, 21151. BOA, D.YNÇ, 90-23. BOA, D.YNÇ, 119-367.

¹⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 47, 61. BOA, D.YNÇ, 27-154.

¹⁵⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 203-204, 212. 14 Mayıs 1552 tarihinde Segedin’de yararlılığı görülen zenberekçiye boşalan saksoncubaşılık veya turnacıbaşılık verişmesi emredilmişti. 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 431. 30 Mart 1578’de, Hoy ve Urumi muharebelerinde yoldaşlık yani kahramanlık gösteren iki yayabaşının birine turnacıbaşılık, birine hasekilik, bölükbaşına kethüdayerilik, iki yeniçeriye bölükbaşılık verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 34, hk. 140.

¹⁵⁶ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IX, 377-378. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 222-223. BOA, KK.d. 232, s. 127, 136.

¹⁵⁷ *Telhîsü'l-Beyân*, 146.

¹⁵⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da keçeden imal edildiği için “keçe”, başa giyildiği için “börk” denildiği yazılıdır.

giydikleri başlık değildi. Seferlerde, merasimlerde ve diğer görevleri zamanında giymişlerdi.

Akbörk en başta beyin ve ona ait bütün askerlerin giydiği bir başlıktı. Sultan Orhan zamanında yeniçerilerden önce yayalar giymişlerdi.¹⁵⁹ Bu durum I. Selim dönemine kadar devam etmişti. Azaplar ve bazı beylerin¹⁶⁰ de giydiği bu başlık, 28 Ekim 1514 tarihinde yeniçeri, solak ve kapıcılar dışındakilere yasaklanmış, yeniçerilere mahsus hale gelmişti.¹⁶¹ Sefer zamanı İstanbul'da yeniçeriler yerine görev yapan acemi oğlanları da yatırtmasız ve tüylüksüz börk giymişlerdi. 9 Eylül 1609'da Halep beylerbeyine gönderilen bir emre bakılırsa yeniçeriler yanında kulkardeşleri de keçe giymişti.¹⁶² Börkün neferler, görevliler ve çorbacılar tarafından giyilen çeşitleri vardı.¹⁶³

Sultan I. Selim zamanında keçeler ocakta imal edilmeye başlamıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bunun sebebi temin edilmesi ve dolayısıyla yeniçerilik iddiasını kolaylaştırması olarak gösterilse¹⁶⁴ de börkün sadece yeniçerilere mahsus hale gelmesiyle alakalı olması daha muhtemeldir. Piyasadan alınan keçe kumaşlardan,¹⁶⁵ keçeci kârhanelilerince yeni odalardaki Orta Cami yanındaki imalathanelerde börk yapılmış, ihtiyacı olan neferlere odabaşı nezaretinde satılmıştı.¹⁶⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da 17. yüzyıl başında seferlerde yeniçerilerin keçe takmaya ehemmiyet vermediklerinden

¹⁵⁹ *Cihânnümâ*, 67.

¹⁶⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, (yay. Haz. Şerafettin Severcan), TTK Basımevi, Ankara 1996, 149. *Cihânnümâ*, 68

¹⁶¹“Dokuzuncı gününde Şeyh Ahmed Tayî zaviyesine gelinüb Hersekzâde, Dukakinzâde ba‘zı müfsidler köyün evlerin ihrak ve garet eylediler. Siz muhafaza-i askerde ihmâl ve tekâsül üzerinesüz deyü çadırları yıkılıb ‘azl olundılar. ‘Azim yasağ olundı ki yeniçeriden, solakdan ve kapucılardan gayri kimesne ak börk giymeye.” *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 121. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 165.

¹⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 302.

¹⁶³ Bu husus için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 263.

¹⁶⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 235.

¹⁶⁵ Ocak 1566'da börkün tarihli bir kayda göre börk yapılan keçe daha önce serbestçe imal edildiğinden bol olduğu ancak iltizama verildikten sonra temininde sıkıntı çıktığından yeniden keçe üretimi yapanlara mani olunmaması Ankara kadısından istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 5, hk. 902. 31 Ağustos 1609'da İstanbul'da esnafın elindeki keçecilerin yeniçeri keçesi işleyen ustalara verilmesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 79, hk. 689.

¹⁶⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 235. Bu eserde keçelerin satıldığı ifade edilmemiştir. Ancak imalinde kullanılan keçelerin satın alınması ve keçeciler işletmesinin maliyetleri düşünüldüğünde satış yapıldığı daha mümkün görünmektedir. Zaten aşağıdaki dipnotta da görüldüğü gibi 18. yüzyılda satın alınmayla temin edilmişti. Evliya Çelebi 10 usta ve 60 nefer olarak keçeci imalatçıları göstermiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, 269. Sonraları keçenin az giyilmesi üretimi azalttığından yahut başka şekilde kaydedilmiş olduklarından bu kârhanenin kayıtlı mensupları 20-30 kişi seviyesindeydi.

bahsedilmiştir. 17. yüzyıldaki seferlerde keçeli bulunsalar da zamanla terkedilmiş,¹⁶⁷ artık keçe İstanbul'daki merasim ve törenlere mahsus hale gelmişti.¹⁶⁸ Taşradan gelen neferler de sefere keçesiz katılmıştı.

Yeniçeriler keçe kullanmadıklarında başlık olarak fes giyerler ve üstüne astar (dülbend, puşi) sararlardı.¹⁶⁹ Karakullukçuluktan kurtulmadıkça astar saramazlardı.¹⁷⁰ Bazı merasimlere de keçe yerine sadece astarsız fesle (dal-fes, şeb-külâh) katılmışlardı.¹⁷¹

Münferiden yeniçeri yazılanlara “yeniçeri kisvesi” olarak verilenler Londra dolama, Londra şalvar, mintan, astar destar, kuşak, fes, pembe zıbın, yemeni ve tozluktu.¹⁷² 20 Haziran 1779 tarihli bir kayıta yeniçerilerin başlarına fes giyip üzerine astar sardıkları, şalvar ve dizlik (tozluk) giydikleri anlatılmıştı.¹⁷³ Tasvirilere göre iç giysilerinin üzerine kırmızı gömlek, dizlere kadar inen lacivert çakşır, üst giysi olarak lacivert dolama giyerler ve bellerine kuşak sararlardı. Baldırlarını tozluklarla kapatırlardı. Çakşırın boyu zamanla dizden aşağıya inmişti. Ayakkabı olarak kırmızı tomak, filâr, yemeni kullanmışlardı. Zabitler siyah, sarı ve kırmızı çizme giyerlerdi. Kış giysisi olarak bütün neferlerin bârânî denilen yağmurlukları vardı. Sefer zırh ve demir kolçak takarlardı.¹⁷⁴ Dolama da her zaman giyilen kıyafet değildi, merasimlere mahsustu. Yukarıda bahsedildiği gibi karakullukçular, sakalar ve aşçılar dizge ve çapraz (çapraz) giyinirlerdi. Yazın merasimlere neferler bazen sadece başlarında puşi, kırmızı gömlekli

¹⁶⁷ Çehrin seferinde yeniçerilerin hepsi keçeliydi. *Hüseyin Behcetî'nin Mi'râcî'z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi*, (H.1088/M.1678) (1-101. varaklar Arası) (haz. Filiz Duman), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010, 159. Mayıs 1686'da cephedeki yeniçerilerin giymesi için Belgrad'a keçe dokuyacak ustaların gönderilmesi emredilmişti. 1686-1687 (H. 1097-1098) *Tarihli Atık Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, 187. Marsilli, yeniçerilerin harbe girerken sarık kullandıklarını göstermişti. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 68.

¹⁶⁸ Ferdi olarak yeniçerilere ait olanlar bilinmemekle beraber ortalarda ihtiyaç olduğunda kullanılan keçeler vardı. Bunlar orta için satın alınmakta, eskiyenler tamir ettirilmekteydi. 61. bölüğe ait masraf defterinde 1165/1754-55 yılında keçe alımı için 900 akçe ödenmişti. Bir yıl sonra keçe tamiri için 105 akçe, iki yıl sonra dokuz keçeyi tamir için 48 akçe verilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 41151.

¹⁶⁹ *BOA, A.d.* 348, s. 2. Yeniçerilerin fes giyip üzerine puşi (astar) giydikleri kayıtlarda da görülmektedir. *BOA, A.DVN.KLB.d.* 14, s. 201. *BOA, C.ML*, 7747. Ayrıca bk. Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Koçu Yayınları, İstanbul 1964, 96.

¹⁷⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 175.

¹⁷¹ *BOA, A.d.* 349, s. 100-102.

¹⁷² *BOA, AE.SMST.II*, 7887, 8441, 10033.

¹⁷³ *BOA, C.AS*, 33534.

¹⁷⁴ *Taylesanizâde Hâfiz Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun dört Yılı (1785-1789)*, (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, 278. Koçu, *Yeniçeriler*, 96-97. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK Basımevi, Ankara 2010, 73. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 344.

olarak katılmışlardır.¹⁷⁵ Herhalde onlar tarafında kullanıldığı için bu isimler verilen, “yeniçeri pabucu” ve “yeniçeri çizmesi” adlı çarşı-pazarda satılan ayakkabılar vardı.¹⁷⁶

Ağalar rütbelerine münasip börk ve elbiseler giyinirdi, Bu kıyafet, divan günleri giydikleri elbiselerdi.¹⁷⁷ Sadrazamı ziyaret ettikleri güne atfen “çarşamba takımı” da denilmişti.¹⁷⁸ Çorbacılar kuka giyer, süpürge ve ayrıca süsler takarlardı. Zabitler kürklü olur ve başlarına süpürgesiz balıkçın kuka giyer veya turna teli takardı. Zabitler ve çorbacılar bazı merasim ve ziyaretlerde börk yerine yusufî, perişanî ve mücevveze kullanırdı. Ocak imamı, örfî yani diğer mollalar gibi başlık takardı. Yeniçeri ağası kürk, selimî sarık, kadife şalvar giyinirdi.¹⁷⁹ Kulkethüdası ağa divanına geldiğinde çorbacı üsküfû ile gelir ama turna teli yerine balıkçın üsküfû takardı.¹⁸⁰ Kethüdabeyin merasimlerde destarî giydiği de olurdu.¹⁸¹

Solaklar merasimlerde vaşak kürklü, yeşil kadifeden uzun bir giysi giyinirdi.¹⁸² Saksoncu ve zağarcılar padişahla ava gittiklerinde ellerinde ince uzun gümüşten değnek bulundurur ve solaklar gibi giyinirlerdi.¹⁸³

Yeniçeriler eski olmadan sakal bırakamazlardı. Başeskilik, bayraktarlık ve vekilharçlık sıraları gelenler sakal koyuverip öyle göreve başlardı. Sakal bırakma hizmet etmekten kurtulmanın işaretiydi.¹⁸⁴ Emekliliğin alameti de yine sakallı olmaktı. Eğer nefer seviyesindeyken emekli edileceklerse sakal bırakmaları istenirdi.¹⁸⁵

¹⁷⁵ *Subhî Tarihi*, 703.

¹⁷⁶ *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 234a-234b. M. Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat, (170 ve 171 Numaralı Şer'îyye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004, 190.

¹⁷⁷ BOA, A.d. 347, s. 125-126. Bu kıyafetler hakkında Mahmud Şevket Paşa'nın *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi* adlı eserinde tafsilatlı malumat bulunmaktadır.

¹⁷⁸ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, TYEKB Yayınları, İstanbul 2012, vrk. 134, 221.

¹⁷⁹ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 10a. BOA, A.d. 347, s. 34. *Subhî Tarihi*, 693. BOA, A.d. 346, s. 20-21. Ağanın bazı merasimlere katılmada giydiği kıyafetler için bk. TSMA, E. 406-1.

¹⁸⁰ *Râbta-i Âsitâne*, 27.

¹⁸¹ BOA, A.d. 347, s. 113. Yeniçeri serpuşlarının örnekleri için bk. Tuğba Güner, XVIII. Yüzyıl Babiali Merasimlerinde Kılık Kıyafet, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

¹⁸² D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 317.

¹⁸³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194.

¹⁸⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 175. BOA, D.YNÇ, 106-77. BOA, D.YNÇ, 62-353. BOA, D.YNÇ, 63-41.

¹⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 155-337. Bu kayıta 1739'da 97. cemaatten İbrahim emeklilik istediğinde kendisine sakalın koyuver gel denmiş, sonra emekli edilmişti. Evrakın üzerine ayrıca "sakalını koyvermiştir" izahatı eklenmişti. Ayrıca bk. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi, (XVII. Yüzyıl)*, (trc. Halil İnalcık- Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012, 295.

E- Kışlalar

Acemi oğlanları ve yeniçerilerin ikametlerine mahsus kışlaları vardı.¹⁸⁶ İstanbul'un fethinden evvel Edirne'de yeniçerilerin odaları vardı.¹⁸⁷ İstanbul'un fethinden sonra ocak İstanbul'a taşınınca Edirne'deki kışlalar zamanla harap olmuştu. Mutat olarak Edirne'de sürekli bir miktar yeniçeri bulundurulduğundan bunlara ait odalarla ağalarına ait konak mevcut olmuştu.¹⁸⁸ Padişahlar 18. yüzyılın başına kadar Edirne'de uzun zaman kaldıklarından Yeniçeri Ocağı için burada odalar kiralanmıştı.¹⁸⁹ Ordu Edirne'de bulunduğu anda ise geçici kışlaklar hazırlanmıştı.¹⁹⁰

İstanbul'un payitaht olmasından sonra yeniçeriler, kışla olarak yaptırılan "oda" denilen binalara yerleşmişlerdi. Kışlalar Şehzâdebaşı'nda ve Aksaray'da ayrı yerlerdeydi. İstanbul fethedildiğinde Haliç tarafından gelen yeniçerilerin bayraklarını diktikleri Şehzâdebaşı'ndaki odalara, erken yapıldığı için bunlara eski odalar, Aksaray'dakilere yeni odalar denilmişti. Şehzâdebaşı Cami'sinin yapılmasıyla buradaki odaların bir kısmı yıkılmış ve odalar yeni odalar tarafına taşınmıştı.¹⁹¹

Kışlalarda her ortaya bir oda tahsis edilmişti. Eski odalarda yirmi altı kışla vardı, diğerleri yeni odalardaydı. Cemaatler, ağa bölükleri kışlalara karışık dağıtılmıştı. Eski odalarda kışlası bulunan cemaatler 60, 61, 62, 91, 95, 96 ve 100'üncüydü. Ağa bölüklerinde olanlarsa 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61'inci idi.¹⁹² Gösterilen solak odaları müteferrikalara aitti. Solakların düzen odası denilen yerleri ise yeni odalardaydı.¹⁹³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ortaların bu şekilde

¹⁸⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 172.

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 238.

¹⁸⁸ BOA, C.AS, 40281

¹⁸⁹ TSMA, E. 321-53/1, 2, 3, 7, 9.

¹⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 55. BOA, D.YNÇ, 51-258.

¹⁹¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 233. Mehmet Mert Sunar, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, (yayına hazırlayan) Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, 252-254. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 233.

¹⁹² Kayıtlarda eski odaların sayıları ve oda numaraları hususunda uyumsuzluk bulunmaktadır. Yukarıda gösterilen cemaat numaraları BOA,C.AS. 15915'deki, bölük numaraları BOA, D.BŞM.d. 3369'deki malumdur. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* (s. 216) ağa bölükleri numaraları için aynı malumatı vermiştir. Buna göre bu kışladakilerin sayısı yirmi altıdır. BOA, D.BŞM.d. 3369'deki cemaatlerin numaraları 60, 61, 91, 95, 96 ve 100'dür. 20 Ağustos 1803 tarihli belgede 58, 60, 61, 62, 91, 95, 96, 100. cemaatlerle beraber on yedi ağa bölüğü kışlası eski odalarda gösterilmiştir. BOA, C.AS, 21967. 21 Mayıs 1768 tarihli diğer bir belgede eski odalarda yedi cemaat, on dokuz ağa bölüğü kışlası gösterilmiştir. BOA, C.AS, 32376. Yeni odalardaki bazı odalar için bk. BOA, C.AS, 23370, 37861.

¹⁹³ BOA, C.AS, 7426. BOA, C.AS, 32376. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 233.

dağınık olması, odalar yapıldığında orta temsilcilerine yarış yaptırıldığı, temsilcinin girdiği odanın kendilerine tahsis edildiği şeklinde aktarılmıştı. Ancak aynı kaynak, ağa bölükleri ihdas edildiğinde yirmi bir ortanın eski odalara yerleştirildiğinden, 1. ve 21. bölüklere yer kalmadığından geçici olarak çardaklara yerleştirildiğinden de bahsetmişti.¹⁹⁴

İlk yapıldıklarında etrafı açık ve girilmesi kolay olan odalarda bazı ahlaksızlıklar olunca Pargalı İbrahim Paşa tarafından nizamiye yaptırılıp kapılar konulmuştu. Ayrıca dışarıdaki mescitlere gitmeden ibadet edebilmeleri için yeni odalarda orta mescidi inşa edilmişti. İbrahim Paşa, odalardaki inşa faaliyetleri bittiğinde ziyarete gittiğinde 21. ağa bölümü aşçısı tarafından kendisine şerbet ikram edilmişti. Bu ikram karşılığında bu oda benim odam olsun dediğinden burası paşa odası olarak anılmaya başlanmıştı. Orta mescidi Sultan III. Murad zamanında büyütülerek cami şekline getirilmiş ve görevliler tayin edilmişti.¹⁹⁵

Eski odalarda dışarıyla bağlantı, Şehzâdebaşı Cami tarafına açılan 61 Kapısı olarak adlandırılan 61. cemaatin beklediği kapı, Saraçhane tarafına açılan 95. cemaatin beklediği Meyyit Kapısı, Çukurçeşme tarafına açılan, 44. bölümün beklediği 44 kapısıyla sağlanmıştı. 61 Kapısı önünde padişahın ziyareti sırasında bulunduğu Kasr-ı Hümayûn olarak adlandırılan bir daire vardı. Yeni odalarda ise yedi kapı mevcuttu. Bunlar 56. cemaat Kapısı (Solaklar Kapısı), 73. cemaat kapısı (Karaköy Kapısı), 13. cemaatin beklediği ve sürekli açık bulundurulmuş Adet Kapısı, 70. cemaat (Meydan Kapısı), 2. Ağa Bölüğü Kapısı, 52. cemaat kapısı ve 57. cemaat kapısıydı. Meydan Kapısı, Etmeydanı'na açılmaktaydı. Bunun girişinde kapıdaki nöbetçiler için yapılmış bir bina vardı.¹⁹⁶ Yeni odalarda 1. ağa bölümü kışlası içinde de bir Kasr-ı Hümayûn bulunmaktaydı. Bu kasır içindeki sofayla beraber hususi tefriş edilmişti. Ayrıca sadrazamın çuhadarı ve diğer ağalara ait odalar vardı.¹⁹⁷

Kışlalarının büyüklüğü ve şekilleri aynı değildi. Bazıları tek yapıyken bazıları birkaç bina veya eklentiden oluşmaktaydı.¹⁹⁸ Yangınlar ve depremler sebebi ile çok sık

¹⁹⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 215, 233.

¹⁹⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 234-235.

¹⁹⁶ Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 257. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 204. *BOA, C.AS*, 41622 (22 Ramazan 1222/23 Kasım 1807 tarihli bu kayıta inşa edilen altı kapı bulunmaktadır.) *BOA, C.AS*, 54523.

¹⁹⁷ *BOA, C.SM*, 3293.

¹⁹⁸ *BOA, D.BŞM.d.* 3369.

yenilendiğinden zamanla değişiklik göstermişlerdi. Oda büyüklüklerini ortaların mevcutları belirlemişti. Daha az mevcuda sahip sekban bölüklerinin kışlakları küçüktü ve “Dokuz Odalar” denilen tek bir girişi olan dokuz sekban bölüğünün kullandığı birleştirilmiş odalar da mevcuttu. Özel görevi olan 64. zağarcılar gibi ortalar daha büyük kışlalara sahipti. 19. yüzyıldaki durumlarına göre dört kata varacak şekilde çok katlı olanlar vardı. Dikdörtgen veya kareye yakın dikdörtgen şeklinde olan kışlalıların üst kısmı cumbalarla genişletilmiş ve süslemeli saçaklarla çevrilmişti.¹⁹⁹

Kışlalar, ana yapıda veya bağımsız şekilde bulunan tuvalet, çamaşırhane, kömürlük, odunluk gibi kısımlardan oluşurdu. Kışlanın büyüklüğüne göre bahçelerinde asmalık, havuz, şadırvan gibi eklentiler de bulunabilirdi. Ana binanın giriş katında sofa denilen birlikte yaşamaya ve vakit geçirmeye, ibadet etmeye tahsis edilen kısım vardı. Genellikle ikinci veya daha üst katlarda zabıtların odaları, divanhane, maaşların dağıtıldığı sergi odası yer alırdı. Ayrıca odabaşı, vekilharç, bayraktar, başeski ve diğer görevliler için odalar, karakullukçular için kamaralar vardı.²⁰⁰

Yeni odaların ortasında, Tekke Meydanı denilen alan vardı. Yeniçeri borklerinin bulunduğu keçeci dükkânları, meremmetçilere ait oda ve ambarlar da buradaydı.²⁰¹ Yeni odalar içinde kışlalardan duvarla ayrılmış ve ayrı girişi olan Etmeydanı (meydan-ı lahm) bulunmaktaydı. Girişindeki kapıcı odasında bekçi beklerdi. Etmeydanı’nda yeniçerilerin et tayinatlarının dağıtıldığı tomruk denilen kasap dükkânları vardı. Et dağıtımından mesul aşçılara; tekke tabir edilen, içinde mescit ve temizlikleri için kısımlar bulunan bir bina tahsis edilmişti.²⁰² Yeniçerilerin talimhaneleri, talimlerden sorumlu 54. bölüğünün kışlası, 71. saksoncular ortasının beslediği tazılara için saksonhane ve sorumlularının kaldığı odalar, yeniçerilerin dağıtılacak elbiselik kumaşlarının konulduğu çuha ambarı Etmeydanı’ndaydı.²⁰³ Karaköy Kapısı’nın hemen dışında, 64. cemaate ait zağarhane vardı.²⁰⁴ Yeni odalarda ayrıca Orta Camisi ve Öksüzler Mescidi adlı ibadethaneler

¹⁹⁹ Sunar, “Yeniçeri Kışlaları”, 261-262.

²⁰⁰ BOA, C.AS, 15915. Sunar, “Yeniçeri Kışlaları”, 263-265.

²⁰¹ *Kavân-i Yeniçeriyân*, 235. Sunar, “Yeniçeri Kışlaları”, 266.

²⁰² *Kanunnâme*, nr. 3622, vrk. 53b. BOA, C.AS, 21390, 32376. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 248.

²⁰³ BOA, C.AS, 5795, 32376, 37182. Sunar, “Yeniçeri Kışlaları”, 267.

²⁰⁴ BOA, C.AS, 49281.

vardı.²⁰⁵ Eski odalarda 61 Kapısı'nın yanında Derviş Osman Türbesi, 91. cemaat kışlasının alt tarafında Bukağılı (Bukalı) Dede Türbesi vardı.²⁰⁶

Kışlalara hususi su şebekesi çekilmişti ve bazı yerlere çeşmeler yapılmıştı.²⁰⁷ Çöpler ve diğer atıklar, ücretleri ortalar tarafından ödenen mezbeleciler tarafından temizlenmişti. Ortalar, meydanları adam tutarak belli zamanlarda yıkatmıştı.²⁰⁸ Odaların aydınlatılması için mum²⁰⁹ ve kandiller kullanılmıştı. Devlet tarafından verilenler yetmediği için hem odalar hem meydanlarda kullanılan mumlar oda masraf sandığından satın alarak temin edilmişti. Bazı odaların kandillerin yağları vergi muafiyeti karşılığında zimmiler tarafından karşılanmıştı.²¹⁰ Orta Cami, mescit ve suyollarının ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar tesis edilmişti.²¹¹

Ahşap olan yeniçeri odaları, depremlerde hasar görmüşler²¹² ve İstanbul'u mahveden yangınlarda kısmen veya tamamen yanmışlardı. Bu durumda odalar hızlı şekilde yeniden inşa edilmişti.²¹³ Tamire ihtiyaç duyulduğunda da topluca veya kısmen yenilenmişlerdi.²¹⁴ Tamir veya yeniden inşa sırasında yeniçeriler çadırlarda veya kiralanan evlerde barınmışlardı.²¹⁵

²⁰⁵ BOA, C.ZB, 1576.

²⁰⁶ BOA, C.AS, 26178. BOA, C.AS, 15915, s. 7. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 260.

²⁰⁷ *Kanunnâme*, nr. 3622, vrk. 50b. Bu mecmuada odalara suyun II. Süleyman zamanında getirildiği yazılıdır. Ancak bu kaynakta çok sonraları ortaya çıkan bazı hususları bile II. Süleyman döneminde gerçekleşmiş gösterildiğinden bu hususa da şüpheli bakılmalıdır. Odalar yapıldığı zaman su getirilmiş olmalıdır. Ayrıca bk. BOA, C.AS, 21390, 26178.

²⁰⁸ BOA, D.BŞM.d. 41151. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 265-266.

²⁰⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân'da* çarşamba günleri mum dağıtıldığı yazılıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 219. D'Ohsson ise her ay iki okka verildiğini kaydetmişti. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 341. 26 Ekim 1754 tarihinde alınan karar doğrultusunda Etmeydanı'nda dağıtılan koyunların iç yağları Yedikule, Eyüp ve Üsküdar'daki mumcu esnafına verilmek şartıyla bu esnafın her ay toplam 700 okka mumu okkası 25 akçe olmak üzere aydınlatmada kullanılmak üzere vermeleri kararlaştırılmıştı. BOA, C.BLD, 1727

²¹⁰ 24 Kasım 1706 tarihli kayda göre Mihail, 71. saksoncular odasında yanan kandiller için her sene altmış okka zeytinyağı verecekti. BOA, D.YNÇ, 49-62. Diğer bazı odaların kandil yağlarının temini için ise bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 48. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 871. BOA, C.AS, 10920, 44017. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 722. BOA, DYNÇ, 49-62.

²¹¹ BOA, C.ZB, 1576.

²¹² BOA, C.AS, 32376.

²¹³ BOA, C.AS, 10187, 35404. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 265. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1904. TSMA, E. 475. *İzzî Târîhi*, vrk. 252-253. Sunar, "Yeniçeri Kışlaları", 268-271. BOA, D.BŞM.d. 3165. Odalar ve ağa kapısı için lazım olan taşlar, Temmuz 1766'da Karamürsel'den istenmiştir. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1904. Odaların tamirinden orta yetkileri de sorumlu olduklarından odaların tamir masrafları bazen bunlara verilmekteydi. 18 Kasım 1751'de her ortaya iki bin kuruş dağıtılmıştı. BOA, C.AS, 10187, 24187.

²¹⁴ BOA, C.AS, 38124, 42391

²¹⁵ *Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi, (Metin ve Tahlil)*, (yayına hazırlayan Ziya Yılmaz), TTK, Ankara 2003, II, 981.

18. yüzyılda kışlalarda çok fazla yeniçeri kalmazdı. Evlenme nispeti arttıkça evlerinde oturanlar fazlalaşmıştı. Bu, yasak bir durum değildi.²¹⁶ Odalarda daha çok bekârlar²¹⁷ ve ortalarda hizmeti bulunanlarla ocak ihtiyaçlarından bazıları kalmıştı.²¹⁸ Bu yüzden kalelerde görevli ortalar, kışlalarını beklemek üzere parayla emekli yeniçerilerden bekçi (oda bekçisi) tutmuşlardı.²¹⁹ Seferden dönen ve evlerine gidenlerin bir kısmı İstanbul'da hanlarda kalmayı tercih etmişti. Zaten payitaht idaresi de, iâşe ve emniyet sebebiyle onların İstanbul'da bulunmaları taraftarı değildi.²²⁰

Yeniçeri odalarından başka Süleymaniye Camisi yakınında bugünkü İstanbul Müftülüğünün yerinde ağa kapısı denilen yeniçeri ağasının sarayı vardı. Ağa kapısı hakkında ikinci bölümde malumat verilecektir.

F- Bayrak, Tuğ ve Sancaklar-Ortaların Alâmetleri

Yeniçeri Ocağı'na ve ortalara ait bayrak ve sancaklar mevcutken, ağaların ve bazı özel görevlilerin kendilerine mahsus bayrakları ve tuğları vardı.²²¹ Ocağın bayrağı sarı kırmızı renkliydi ve yeniçeri ağasının arkasında taşınırdı. Ocağın Ehl-i sünnet mensubu olduğunu gösteren, beyaz ipek kumaş üzerine “*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik*” manasındaki “İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ” âyeti yazılı olan İmam-ı Azam Sancağı vardı ki alaylarda yeniçeri ağasının önünde taşınır, ordugâhta yeniçeri ağası çadırı önüne dikilirdi.²²² Bunlardan başka 1610 yılında Kuyucu Murad Paşa'nın şark seferi sırasında

²¹⁶ 1764'te 3. cemaatten İbrahim adlı yeniçeri Eyyüp-Çömlekçiler'de oturduğunu arzına yazmıştı. BOA, D.YNÇ, 267-235. Patrona İsyânı sonrası çıkarılan Mart 1731 tarihli bir fermanla esâmî sahibi yeniçerilerin kışlalarında yatıp kalkmaları mecburi olmasına rağmen bazı yeniçerilerin buralarda kalmayıp bekâr odalarında, hanlarda ve hamamlarda kaldıkları anlatılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1675.

²¹⁷ Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 298. Bekâr olup kışlalarda yaşarken ölenler vardı. Misal için bk. BOA, D.YNÇ, 347-48.

²¹⁸ D'Ohsson, kışlalarda 3 binden fazla yeniçeri kalmadığından bahsetmişti. *Tableau Général Ottoman*, VII, 331.

²¹⁹ 8 Ekim 1813'te 1. cemaatin mensupları kolluktayken kışlada kimse olmadığından tamir işiyle uğraşan biri tarafından duvarı sökülerek odaya girilmişti. Orta sandığını açamadığından yanında götüren hırsız diğer ortaların karakullukçuları tarafından yakalanmıştı. *Câbî Târihi*, II, 1018.

²²⁰ TSMA, E. 515.

²²¹ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 9a.

²²² TSMA, D. 3248. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 9a. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 290-291. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 346-347.

Kırşehir’de Hacı Bektaş Veli Tekkesi şeyhi Er-oğlu tarafından ocağa verilen ve bazen alaylarda yeniçeri ağası önünde taşınan beyaz bir sancak vardı.²²³

Yeniçeri ağasının; vezirse üç, değilse iki tuğu vardı ve alaylarda önünde taşınırdı.²²⁴ Kulkethüdasının da sancakbeyi rütbesi olduğundan bir tuğu vardı.²²⁵ Her ortanın, yarısı sarı yarısı kırmızı ve üzerinde orta alametleri bulunan çatal bayrakları vardı.²²⁶ Sakaların kendilerine mahsus bayrakları bulunduğu gibi serdengeçti ağalarıyla yeniçeri serdarlarına ocak bayrak verilmişti. Her ortanın bayrağını, diğer bayrak ve sancakları alaylarda at üzerinde taşıyan bayraktarlar vardı. İmam-ı Azam sancağını taşıyan başbayraktardı.²²⁷

Ortaların hepsinin, değişik ve kendilerine mahsus nişanları vardı. Bu nişanlar eserlerde ve mecmualarda bazı farklılıklarla gösterilmiştir.²²⁸ Bazıları arasında küçük farklılıklar olan alametler; silah, hayvan ve diğer tabiat figürlerinden, çeşitli alet edevattan hususi vazifelerini gösteren şekillerden müteşekkildi. Yeniçeriler nişanlarını yazışmalarında kullandıkları gibi, ölen yeniçerilerin mezar taşlarına, kullandıkları silahlara, vücutlarına, çeşmelere, sebillere, sahip oldukları gemilere, kahvehanelere, dükkân ve çarşılar, nöbet bekledikleri kollukların kapılarına ve yaşadıkları sokaklara, odalarda veya kahvehanelerde okudukları kitaplara, kâtip olanlar istinsah ettikleri eserlere işlemişlerdi.²²⁹

²²³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 569. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir eser olan *Telhîsü'l-Beyân*’da (s. 146) yeniçeri ağası önünden kendi tuğundan başka sadece bir ak bayrak taşındığı yazılıdır. Yine bu 1640’larda yazılan *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*’nda da bahsedilmemiştir. 1635 yılında bayraktar olarak sadece ağa bayrağı ve İmam-ı Azam Bayrağı bayraktarı bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 4793, s.180. 18. yüzyıldaki alayları gösteren teşrifat eserlerinde de görülmezken Bektaşilerin iyice tesirlerinin görüldüğü 19. yüzyılda taşınmış olmalıdır. *Câbi Târihi*, I, 479.

²²⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 208. *Telhîsü'l-Beyân*, 146.

²²⁵ *BOA, D.YNÇ*, 213-110.

²²⁶ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 9a. *Telhîsü'l-Beyân*, 144. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı‘at-ı Rûz-merre*, II, (haz. Recep Ahışhalı), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017, 53

²²⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 291. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul’un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, 268.

²²⁸ Marsilli eserinde orta nişanlarını eserinde göstermiştir. Ahmed Cevad Paşa’nın eserinde de bu alametler gösterilmiştir. Uzunçarşılı ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler No 3325’de kayıtlı eserden çıkardığı listeyi vermiştir. Atatürk Kitaplığı 456 numaralı yazmanın 68-74 varaklarında da orta alametleri gösterilmiştir.

²²⁹ Bu hususla alakalı teferruatlı malumat için bk. H. Necdet İşli- Mehmet Kökrek, *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Ayrıca her ortanın; yoldaşlarının gece vakti birbirlerini veya çadırlarını kaybettiklerinde bulabilmelerini kolaylaştıran, iletişimlerini sağlayan, aralarına karışan casusların yakalanmasına yarayan kuş seslerinden işaretleri vardı.²³⁰

Yeniçerilerin dokunulmaz sayılan diğer varlıkları, kazanlarıydı. Huzursuzluklarını kazanlarını Etmeydanı'na çıkararak göstermişlerdi. Kazanlarına sahip olmak onların için itibar kaynağıydı. Eğer savaş sırasında orta kazanını kaybederse İstanbul'da kolluğa çorba götürürken utanç duymaları için üzerini çuvalla örterlerdi. Çok fazla ortanın kazanının kaybedildiği 1768-74 harplerinden sonra bu uygulama kaldırılmıştı.²³¹

G- Kayıtlar, Yeniçeri Efendisi Dairesi ve Yazıcılar

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra dairelerde, kâtiplerde veya diğer görevlilerde bulunan bütün defterler ve evraklar toplatılarak Ayasofya Hamamı külhanında yakılmıştı.²³² Bu yüzden zamanımıza, maliye arşivinde olduklarından yok edilmeyen 16. yüzyılın ortasından 1780'lere kadar gelen sayıları oldukça fazla tam veya parça mevâcib defterleri, bazı dönemlere ait kale maaş defterleri ve ayrıca icmallerini gösteren defterler, 1790'a kadar yeniçerilerin arzları, diğer dairelere gönderilmiş evraklar ile Topkapı Sarayı arşivindeki bazı defter ve vesikalar kalmıştır. Ocağın esas sicil kayıtları,²³³ diğer teşkilatlarla yazışmaları, görevlendirme işlemleri, taşradaki görevlilerin tayin ve yazışmaları, kolluk defterleriyle serdarların kayıtlarının tutulduğu serdarlık defterleri ortadan kaldırılmıştı.

Yeniçerilere verilen maaşlara ait defterler, arşivde en temel kaynak olarak mevcuttur. 16. yüzyılın ikinci yarısı öncesine ait sadece birkaç parça defter vardır. Bu dönemden 18. yüzyılın son çeyreğine kadar aralıklarla da olsa defterler muhafaza edilmiştir.²³⁴ Sonrasına ait defterler evraklarla beraber yakılmıştır.²³⁵ Maaş defterleri,

²³⁰ Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572, vrk. 33-34.

²³¹ *Kitâb-ı İbretnümay-ı Devlet*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945, vrk. 97.

²³² BOA, C.AS, 25937.

²³³ Maaş defterlerinden başka yeniçerilerin bütün sicillerini gösteren kütükler veya dosyaları vardı. Çünkü bir esâmînin ve ona bağlı yevmiyelerin kimlerden geldiği, nasıl arttığı-azaldığı gibi hususlar iyi takip edilmekteydi. İncelenen belgelerden, yeniçerilerin kayıtlarında düzeltme ve diğer işlemler yapıldığında başvuru veya üzerinden doğrulama yapılan kayıtlardan bahsedilmektedir. Mesela yeniçeri oldukları halde yevmiyeleri mukabilinde başka görevlere giden yeniçeriler maaş defterlerinde yer almamaktaydı. Ancak bunların işlemleri yapılırken "mahalline kaydedilmiştir" ifadesi kullanılmaktaydı.

²³⁴ Tespit edebildiğimiz tam en son defter 1192 yılına aittir.

²³⁵ Bu husus için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 431-432.

mevcudun az olduğu dönemlerde maaş dönemleri olan her üç ayda bir yenilenmiş, eskileri hazineye saklanmıştı. Defterler maaş taksimi için düzenlenmişti. Cemaatler, ağa bölükleri ve sekban bölükleri orta numaralarına göre sıra ile ayrı ayrı kaydedilmişti. Yevmiye büyüklüğüne göre sıralanmış orta mensuplarından önce eşkinci neferler; künyesi, yevmiye tutarı, İstanbul dışında görevli ise bulunduğu yer, görevleri ve hususi özelliklerine göre kaydedilmiştir. Eşkinci neferlerin peşine emekliler aynı usulle yazılmıştır. Emeklilerden sonra ölmüş olan orta mensuplarının erkek yetim çocukları nân-horegânlar adıyla ilave edilmiştir. Defterin sonunda ise ortanın İstanbul'da maaş alan mensuplarının sayısı ve maaş tutarlarının icmali vardır. Maaş defterleri üç adet hazırlanmıştı. Biri efendi kapısında, ikincisi ağa kapısında bulunurdu. Üçüncüsü ise padişaha sunulurdu. Üçüncü deftere hazine defteri denirdi. Hazine defteri sonra padişahlarca incelenmemiş, doğrudan defterlerin karşılaştırma mercii olan mukabeleciye verilmişti.²³⁶

18. yüzyılda nefer sayısındaki artışa bağlı olarak her maaşta yeniden yazılma yerine önceki defter, üzerinde tashih ve ilaveler yapılarak birkaç maaşta kullanılmıştı.

Maaş defterlerinin hazırlanmasına esas alınan, her ortanın kendi kâtiplerince tutulan defteri vardı. Bunlar, maaş defterlerinin usulüne göre tutulmuştu ancak farklı olarak kişinin unvanını veya lakabını, vazifelerini, kimin oğlu olduğunu, bir mesleği veya meşgalesi varsa bunları, tabi olduğu devlet görevlileri de ilave edilmişti.²³⁷

Ocakta kayıtlar, türlerine göre farklı dairelerde tutulmuştu. Temel olarak yeniçerilerin sicil kayıtları diğer kayıtlardan ayrıştırılmıştı. Sicil işlemleri, birim olarak bağımsız ama işlemleri birbirine bağlı ağa kapısı ve efendi dairesi adlı iki yerde tutulmuştu.

Kayıtlar bakımından temel birim olan efendi dairesinin başında “yeniçeri efendisi” veya “yeniçeri kâtibi” denilen görevli vardı. Yeniçeri efendisi ocak mensubu olmayanlardan, bir sene müddetle tayin edilmişti. Ocak dışından tayin, muhtemelen ocağın yeniden yapılandırılması sırasında, II. Mehmed devrinde başlamıştı.²³⁸ Tayin

²³⁶ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 244, 248.

²³⁷ *BOA, D.YNÇ.d.* 34325, 34329, 34343.

²³⁸ *Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları*, I, 384.

edilenlerden yıllık aidat alınmış,²³⁹ görevini tamamlamadan azledilenler, aidatın görev yapmadığı süreye isabet eden kısmını geri almıştı.²⁴⁰ 17. yüzyılda bazen ocak içinden, halifelerden tayin yapılmış olsa da²⁴¹ sonrasında tamamen merkezdeki önemli görevlilerden dönüşümlü olarak tayin edilmişti. 1769'da ocak başhalifesi yeniçeri kâtibi yapılmak istendiğinde büyük mansıptır diye itiraz edilmişti.²⁴² Yeniçeri efendisinin muayyen maaşı yoktu, ulufelerden belli paylar tahsis edilmişti.²⁴³ Ocak hakkında verilecek kararlar için gerektiğinde yeniçeri efendisinin görüşlerine başvurulmuş, ocağın işleyişi veya görevlileri hakkında kendisinden gizlice malumat istenmişti.²⁴⁴

Tablo 1. 18. Yüzyılda Görev Yapan Bazı Yeniçeri Kâtipleri

Kâtip	Görev Tarihi	Eski Görevi
Süleyman Efendi	09.12.1720-13.04.1721	Darphane Nazırı
Ali Efendi	13.04.1721-04.03.1722	Başmuhasebeci
Mustafa Efendi	04.03.1722-02.03.1723	Sipah Kâtibi
Osman Efendi	02.03.1723-23.06.1724	Ruznamçe-i Evvel
Süleyman Efendi	23.06.1724-24.06.1725	Reisülküttap
Osman Efendi	24.06.1725-09.06.1726	Yeniçeri Kâtibi
Süleyman Efendi	09.06.1726-28.05.1727	Yeniçeri Kâtibi
Abdullah Efendi	28.05.1727-21.05.1728	Süvari mukabelecisi
Süleyman Efendi	21.05.1728-14.05.1729	Yeniçeri Kâtibi
Yirmisekiz Mehmed Çelebi	14.05.1729-02.05.1730	-
Süleyman Efendi	02.05.1730-04.10.1730	Reisülküttap
Mehmed Efendi	04.10.1730-29.12.1730	-
Mehmed Efendi	29.12.1730-28.04.1731	İbka edilmiştir.
Süleyman Efendi	28.04.1731-16.10.1731	Ruznamçe-i Evvel
Ebubekir Bey	16.10.1731-26.05.1732	Tevkii
Siyami Mehmed Efendi	26.05.1732-19.03.1733	Başmuhasebeci
Süleyman Efendi	19.03.1733-21.03.1734	Tersane Emini
Nuh Efendi	21.03.1734-25.02.1736	Süvari Mukabelecisi
Mustafa Bey	25.02.1736-25.10.1736	Hazine Muhasebecisi
Hüseyin Bey	25.10.1736-02.02.1738	Çuhadar-ı Şehriyari
Hasan Efendi	02.02.1738-16.01.1739	Tevkii
Hasan Efendi	16.01.1739-?	İbka edilmiştir. ²⁴⁵
Mehmed Efendi	25.10.1746-13.10.1747	Şehremini
Bozoğluzâde Hüseyin Efendi	13.10.1747-01.10.1748	Ruznamçe-i Evvel
Mehmed Bey	01.10.1748-21.09.1749	Cizye Muhasebecisi Emini
Ebubekir Bey	21.09.1749-08.09.1750	Başmuhasebeci
Suphi Efendi	08.09.1750-29.08.1751	Arpa Emini
Reis Efendi	29.08.1751-20.08.1752	Sipah Kâtibi
Ebubekir Efendi	20.08.1752-10.08.1753	Yeniçeri Kâtibi

²³⁹ 1775 yılında bir yeniçeri efendisi 8750 kuruş caize ödemiştir. *T SMA, E. 550/40.*

²⁴⁰ *BOA, A.RSK.d. 1605, s. 3.*

²⁴¹ 4 Nisan 1690'da azledilen yeniçeri efendisi halifelikten yükselmişti. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vakı'at-ı Rûz-merre*, I, (haz. Muzaffer Doğan), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017, 268.

²⁴² *T SMA, E. 516/32*

²⁴³ Yeniçeri kâtibi ve şakirtlerin gelirleri için dördüncü bölüme bakınız.

²⁴⁴ Yeniçeri efendisinin 1769'da seferinde merkeze gönderdiği savaşın ve askerin durumuyla alakalı bir mektubu için bk. *T SMA, E. 517/37.*

²⁴⁵ *BOA, A.RSK.d. 1571, s. 25. BOA, A.RSK.d. 1572, s. 82.*

Mehmed Bey	10.08.1753-	Yeniçeri Kâtibi ²⁴⁶
Memiş Efendi	06.07.1756-26.10.1756	?
Halil Efendi	26.10.1756-23.06.1757	Defter Emîni
Ömer Efendi	23.06.1757-09.06.1758	Sipah Kâtibi
Sabuncuzâde Abdulkadir Efendi	09.06.1758-20.04.1759	Maliye Tezkirecisi
Mehmed Efendi	20.04.1759-17.01.1760	Darphane Nazırı
Mehmed Rakım Efendi	17.01.1760-15.05.1761	Defter Emîni
Abdullah Efendi	15.05.1761-	Reisülküttap ²⁴⁷

Yeniçeri kâtibi, yeniçeri ve acemi ocaklarının kayıtlarının tutulmasından sorumluydu. Efendi kapısında tamamı yeniçeri; şakird, kalem şakirdi veya halife denilen kâtipler görev yapardı. En kıdemlileri başhalifeydi, ardından beytûlmâl kâtibi, kese-i evvel, kese-i sani ve diğer halifeler sıralanmıştı. Başhalife, beytûlmâl kâtibi ve kese-i evvel, 65. cemaati teşkil eden süvari sekbanlara, diğerleri farklı ortalara kayıtlıydı.²⁴⁸ Şakirtler ocak içerisinde yetişmiş ve derecelerine göre iş taksim edilmişti.²⁴⁹ Şakirdlerin sayısı 16. yüzyılda zamanla artarak 15'ten 40'a çıkmış, 17. yüzyılın başında 80'e yaklaşmıştı.²⁵⁰ 18. yüzyılda sadece merkezdekileri 50-60 seviyesindeydi.²⁵¹ Çoğu kalede şakirt olarak, bir kâtip veya "serhat halifesi" vardı. Kaledekiler, merkezdekilerden kendi istekleriyle ayrılanlardan veya ceza olarak gönderilenlerden tayin edilmişti. Büyük kalelerde ise birden fazla şakird vardı. Kaledeki şakirdlerden ayrı olarak İstanbul'dakilere, "efendi kapısı şakirdi" denilirdi.²⁵² Şakirtlerin kıdemlerine göre dairede çalışan çırakları veya hizmetlileri de mevcuttu.²⁵³ Kayıtların taklidine mani olunması ve kaydı kimin tuttuğunun bilinmesi için kâtiplerin yazılarının örneği alınmıştı. Asıl defterler üzerine kayıtları, yeniçeri ağası tarafından gönderilen tezkireler geldiğinde bizzat yeniçeri efendisi yapmıştı.²⁵⁴

²⁴⁶ BOA, A.RSK.d. 1588. s. 5.

²⁴⁷ BOA, A.RSK.d. 1605, s. 3. 1104-1114 tarihleri arasında görev yapan yeniçeri kâtipleri için bk. BOA, A.d. 2938, s. 149.

²⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 163-116. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 246, 254. BOA, D.YNÇ, 136-224. BOA, D.YNÇ, 99-233, 239, 242. BOA, D.YNÇ, 103-44, 47, 53. BOA, D.YNÇ, 145-221. BOA, D.YNÇ, 146-172. Bazı şakirtlerin ortaları için bk. BOA, MAD.d. 4911, s. 255-256.

²⁴⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 244-245.

²⁵⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 244-245.

²⁵¹ Mart 1742'de 53, Ağustos 1743'te 58, Temmuz 1745'te 62'iydi. BOA, D.YNÇ, 163-116. BOA, D.YNÇ, 180-447. BOA, D.YNÇ, 181-117. BOA, D.YNÇ, 188-247.

²⁵² BOA, D.YNÇ, 136-224. BOA, D.YNÇ, 96-256. BOA, D.YNÇ, 267-54, 110. BOA, D.YNÇ, 228-384. BOA, D.YNÇ, 142-110. BOA, D.YNÇ, 98-478. BOA, D.YNÇ, 150-307. BOA, C.AS, 51261.

²⁵³ 18. yüzyılda İstanbul maaş tasniflerinde "şakirdân" olarak 1751'de 104 (BOA, MAD.d. 6316, s. 471), 1753'te 99 (BOA, MAD, d. 4300, s. 461), 1777'de ise 269 (BOA, C.AS, 47890. BOA, MAD. d. 17423, s. 232-233) esâmî kayıtlıdır. Bunlar şakirtlerin sayısı değil, onlara tahsis edilmiş esâmîlerdir.

²⁵⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 246. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 399-400

Yeniçerilerin sicil işlemlerinin kararları (yeni kayıt, silme, terakki, tashih) ağa kapısında alınmış, hem burada tutulan defterlere kaydedilmiş hem de esas defterlere işlenmek üzere efendi kapısına gönderilmişti. Ağa dairesindeki işlemlerin kayıtları için “ağa kapısı şakirdi” olarak adlandırılan kâtipler görev yapmıştı.²⁵⁵ Bunlar yeniçerilerin istidadı olanlarından seçilmişlerdi. Başlarında süvari sekbanlara kayıtlı ağa dairesi başhalifesi/kapı halifesi vardı.²⁵⁶ 17. yüzyılın sonuna kadar acemi oğlanlarından yeniçeri olanların eşkâllerini de ağa kapısı şakirtleri yoklamıştı. 10 olan şakirt sayısı 17. yüzyılın başında 60 kişiye çıkmıştı.²⁵⁷

Ocakta “yazıcıy-ı meyâne”, “orta yazıcısı” veya sadece “yazıcı” adlı; başlarında başyazıcı veya başkâtip bulunan kâtipler vardı.²⁵⁸ Bunlar yeniçerilerin sicil kayıtları dışındaki kayıt ve yazışmalardan sorumlu olmuşlardı. Kalelerde görevli yeniçerilerin maaşları ve tayinatlarının hesabını yapmışlar, odaların veya neferlerin görevlendirme emirlerini yazmışlardı. Taşradan yeniçeri yazılması, seferler sırasında ordulardaki yeniçerilerin kayıtlarının tutulması, maaş ve tayinatlarının takibi yine onlar tarafından yapılmıştı. Tecrübelileri, kalelerde kâtip olarak da istihdam edilmişti.²⁵⁹

Yazıcıların kendilerine mahsus daireleri vardı. Başyazıcı çorbacı seviyesindeydi²⁶⁰ ve ocaktaki diğer kâtiplerden veya orta yazıcılarının kıdemlilerinden tayin edilmişti.²⁶¹ Bir değişiklik yapılmış olmalı ki 19. yüzyıla ait kayıtlarda başyazıcı ortası olarak 60. cemaat gösterilmişti.²⁶² Yazıcıların bir kısmı 5. bölüğe, bir kısmı diğer ortalara kayıtlıydı. Sayıları 1739’da 60,²⁶³ 1765’te 58’di.²⁶⁴ 1768-74 harbinde sayıları 130’a çıkmıştı. Aralık

²⁵⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 248, 257. *BOA, D.YNÇ*, 238-425.

²⁵⁶ *BOA, MAD.d.* 4307, s. 742. 16 Ekim 1761’de kapı halifesi azledilince çavuşlar halifesi yerine kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 248-35.

²⁵⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 248, 258. *BOA, C.AS*, 2278. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, MAD.d.* 4911, s. 256.

²⁵⁸ *BOA, D.YNÇ*, 83-286. *BOA, D.YNÇ*, 107-149. *BOA, C.AS*, 24187.

²⁵⁹ *BOA, C.AS*, 6897, 22706, 31364. *BOA, MAD.d.* 2585, s. 39. *BOA, D.YNÇ*, 157-162. *BOA, D.YNÇ*, 70-518. *BOA, D.YNÇ*, 191-158. *BOA, D.YNÇ*, 257-251. *BOA, KK.d.* 6620. *BOA, C.AS*, 7978. *BOA, MAD.d.* 2585. *BOA, A.d.* 349, s. 100-102. D’Ohsson bunların kayıtların ve defterlerin olduğu arşivleri muhafaza ettiğini kaydetmiştir. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 323. Mesela 1785’te Anapa Kalesi’ne nöbetçi yeniçeri koyulduğu zaman buraya esâmî defterlerini götüren yazıcıya kâtiplik görevi verilmişti. *BOA, C.AS*, 23917.

²⁶⁰ *BOA, C.SM*, 7537.

²⁶¹ *BOA, D.YNÇ*, 130-2. Nisan 1800’de başyazıcı azledilince muhızr yazıcısı yerine tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 211, hk. 114.

²⁶² *TSMA, D.* 3248.

²⁶³ *BOA, D.YNÇ.d.* 34247, s. 6.

²⁶⁴ *BOA, MAD.d.* 6946, s. 413. *BOA, D.YNÇ*, 83-286. *BOA, D.YNÇ*, 107-149. Bazı defterlerde yazıcı olarak görülenler, bunlara tahsis edilmiş esâmîlerdi. *BOA, MAD.d.* 4300, s. 461, 463. *BOA, MAD.d.* 6316, s. 394, 472. *BOA, MAD.d.* 6150, s. 232. *BOA, MAD.d.* 5550, s. 468.

1775'te 60'a indirilmesi için ferman verilmişti. 1787-1792 harplerinde tekrar arttığı için 10 Temmuz 1792'de, 60'a indirilmesi fermanı yenilenmişti.²⁶⁵ Mısır seferi sırasında yeniden 130'a çıkarılınca Ağustos 1802'de, 60'a inene kadar yeni yazıcı alınmaması emredilmişti.²⁶⁶

Bu iki daireden başka büyük zabıtların, özel işleri olan görevli ve ağaların kâtipleri vardı.²⁶⁷ Kulkethüdasının 1. bölümünde birden fazla kâtibî olduğundan emektar olana "yazıcıyı büyük" denilmişti.²⁶⁸ İlgili kısımlarda bahsedilecek olan muhızır yazıcısı, divan kâtibî, kethüdayeri kâtibî ve serdarlar kâtibî ağa kapısında görev yapmıştı. Ayrıca ağa kilerinden sorumlu kiler kâtibîyle odun taşıyan ağa gemlerinin kayıtlarını tutan odun kâtibî vardı. 17. yüzyıldan sonra sadece ismi kalan 18. sekban bölüğünden sekbanlar kâtibî, önceleri sekbanların maaşlarını taksim eder, sekbanlar kethüdasıyla beraber bu ortaların bütün işlerini yürütmüştü. Yine görevleri ocak kaldırılana kadar devam eden, ekmek tayininden sorumlu olan küçük ve büyük fodula kâtipleri vardı. Devşirme uygulamasının bulunduğu dönemlerde devşirme oğlanları ve acemilerin kayıtlarını Anadolu ve Rumeli kâtipleri tutmuştu.²⁶⁹ Neferlerden okuma yazma bilenler ise ortaların kitabet hizmetlerinde kullanılmıştı.²⁷⁰

Yeniçeri efendisi ve başyazıcı, daireleriyle sefere katıldıklarından İstanbul'da vekilleri bırakılmıştı.²⁷¹ Yeniçerilerin esas defterleri orduyla beraber götürülmüş ve kayıtlar burada tutulmuştu. Sefer sırasında ocağa ait defterler, emniyetli yerlere gönderilerek taş binalarda muhafaza edilmişti.²⁷² Yeniçeri Ocağı'nın gitmeyip sadece bir kısım yeniçerilerin katıldığı seferlere ise bir ordu kâtibî görevlendirilmişti.²⁷³

²⁶⁵ BOA, C.AS, 34677. 1788'de sadece ana ordudaki yazıcı sayısı 30'du. BOA, C.AS, 42773.

²⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 217, hk. 503. 1808 yılında sefer olmasına rağmen sayının 60 düşürülmesi için emirler vermeye devam etmişti. BOA, A.DVN. MHM.d. 227, hk.313.

²⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 99-385. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 219. *Telhisü'l-Beyân*, 148.

²⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 264-74

²⁶⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 259-260.

²⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 67-395.

²⁷¹ BOA, A.NŞT.d. 1396, s. 2. BOA, A.d. 2398, s. 11. TSMA, E. 732/36. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 205. Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyâri*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No T 2518, vrk. 142.

²⁷² 1736-39 ve 1768-74 savaşlarında yeniçeri ordusuna ait yeni ve eski defterler saklanmak üzere Babadağı ve Hacıoğlupazarı'na gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1164. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 696. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200) (1183-1185/1769-1771)*, (haz. Ersin Kırcı), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, hk. 308, 312.

²⁷³ BOA, C.AS, 29229.

Ocakta kullanılan kâğıtlar piyasadan alınmış, bulunamadığında hazineden temin edilmişti.²⁷⁴ Ortalar kendi kâğıt ihtiyacını karşılamışken dairelerde kullanılanlar için hazineden para verilmişti. 18. yüzyıldaki miktar, üç ayda 12 bin akçeydi.²⁷⁵

H- Esâmî

Yeniçeri olarak ocağa ilk kaydedilmeye, “kapıya çıkma” ve “be-dergâh olma” denilmekteydi. Yeniçeri ağası ve bütün zabıtlar dâhil olmak üzere her yeniçerinin, ocağa kaydını gösteren, kendi ismi (üst isim), baba ismi veya memleketi (alt isim), mensup olduğu bölük ve yevmiyesi, zabıtların unvanı yazılı; yeniçeri ağasına mahsus yarım mühürle tasdik edilmiş “esâmî”²⁷⁶ evrakları vardı. Esâmî için mühürlenmiş manasına gelen “memhur” ve “senet” adları da kullanılmıştı.²⁷⁷ Esâmîyle beraber “mektup” veya “imzalı” denilen, yeniçeri ağası tarafından düzenlenmiş belge bulunurdu. Bu ikisi birbirlerinin bütünleyicisiydi.²⁷⁸ Yeniçeri olduklarını ispat etmek, maaşlarını almak için bu belgelerini göstermek mecburiyetindeydiler. Evraklarını kaybedenler, yanma veya suya düşme gibi sebeplerle zayi edenler, İstanbul’da bulunup kendileri olduklarını orta görevlileri ve ağalara ispat ederek yenisini çıkartırlardı.²⁷⁹

Yeniçeriler devşirme sonrası veya acemi oğlanlıkları sırasında verilen isimleri aynı şekilde kullanmışlardı. Devşirme kökenlilere alt isim olarak memleketleri yazılmıştı.²⁸⁰ İhtida eden kişiler bazen memleketleri²⁸¹ bazen Abdullah alt ismiyle kaydedilmişti.²⁸² Yeniçeri oğullarıysa babaları adıyla yazılmıştı.²⁸³ 16. yüzyılın sonundan itibaren kuloğullarının fazlalığı sebebiyle yeniçerilerden baba adıyla yazılanlar artmış, 18. yüzyılda ise tercihen memleket adlarını ve bazı özel isimleri kullananlar dışında hepsi

²⁷⁴ BOA, C.DH, 2848.

²⁷⁵ BOA, MAD.d. 17249. BOA, C.AS, 48465.

²⁷⁶ Sadrazam tarafından bir padişaha yeniçeri mahlûllerinin hesaplanması ve maaşları hakkında yazılan telhiste “esâmî deyü adlarına derler, sorsalar falan yeniçerinin esâmîsi nedir, Mehmed’dir, adı demektir” diye tarif edilmişti. TSMA, E. 885.

²⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 267-226. BOA, D.YNÇ, 293-298, 349. *Kavânin-i Yeniçeriyân*, 248.

²⁷⁸ Bir kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 102

²⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 99-394. BOA, D.YNÇ, 264-215. BOA, D.YNÇ, 268-33. BOA, D.YNÇ, 229-219. BOA, D.YNÇ, 282-15. BOA, D.YNÇ, 267-235. BOA, D.YNÇ, 267-238.

²⁸⁰ BOA, MAD.d. 6153, s. 53-65.

²⁸¹ BOA, MAD. d. 6717, s. 1-187. BOA, MAD.d, 4793, s. 160-172. BOA, D.YNÇ, 13-53, 59, 62. (Kayıtlar acemi oğlanı kayıdır.) BOA, MAD.d. 6153, s. 53-65. BOA, MAD.d. 7000. BOA, D.YNÇ, 22-254.

²⁸² BOA, MAD.d. 6916. BOA, D.YNÇ, 13-68, 254. (Kayıtlar acemi oğlanı kayıdır.) BOA, D.YNÇ, 89-80. BOA, D.YNÇ, 163-11.

²⁸³ Örnek için bk. BOA, D.YNÇ, 13-53, 59. (Kayıtlar acemi oğlanı kayıdır.)

baba alt isimlilerden oluşmuştu. Alt isim olarak bazen yeniçeriler kendi istediklerini de kullanmışlardı. Mesela esir olan bir yeniçeri “Esir”,²⁸⁴ yeni Müslüman olan biri ise “İslam”,²⁸⁵ 1758 yılında imam bir yeniçeri ise “imam” alt ismini yazdırmıştı.²⁸⁶ Alt isim olarak İstanbul adını kullananlar da vardı.²⁸⁷ Seyyidler alt isim olarak bu mensubiyetlerini tercih etmişlerdi.²⁸⁸

Her esâmî, akçe üzerinden yevmiye ihtiva etmişti. Esâmîye ilk bağlanmış yevmiye “iptida” veya “kadîm”, esâmînin yevmiesinin ilk verildiği kişi “sahib-i evvel” veya “sahib-i akdem” olarak gösterilmişti.²⁸⁹ İptida, “terakki” denilen ilavelerle yükseltilmişti. Terakkiler diğer silinen esâmîlerden geldiğinden bir esâmînin iptidası ve terakkileri ayrı ayrı takip edilmişti. Yevmiyenin tamamı veya bir kısmı ne kadar el değişirse değişsin takip devam etmişti.²⁹⁰

Esâmîlerdeki değişiklik ve düzeltme işlemlerine “tashih” denilmekteydi. Oda değiştirilmesi veya sehven farklı odaya yazılması,²⁹¹ yanlış yazılan esâmîdeki bilgilerin düzeltilmesi,²⁹² ters yazılan alt isim-üst ismin değiştirilmesi,²⁹³ ismi silinenlerin tekrar kaydedilmesi, tashih olarak yapılmaktaydı.²⁹⁴ 17 ve 18. yüzyılda yeni kaydedilen ve esâmîsi tashih edilenler için “halas” kaydı düşülmüştü.

Yeniçerilerin esâmîleri, öldüklerinde veya silinmeyi gerektiren diğer sebeplerle defterlerden çıkarılırdı. İster sağ, ister ölü olsun defterden silinme “çalınma”, ismi silinenlerden hayatta olanlar “çalık” olarak adlandırılırdı.²⁹⁵ Ölenler “müteveffa”, sefere katılmayanlar “sefer-neyâmend”, kaçanlar “fırar-gerd”,²⁹⁶ görevli oldukları kalelerde beklemeyenler “terk-i kale” veya “na-mevcut”, timara geçenler “merd-i timar”, kalelere

²⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 105-229.

²⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 267-83.

²⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 235-152.

²⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 105-262. BOA, D.YNÇ, 348-125.

²⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 177-266.

²⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 267-02. BOA, D.YNÇ, 82-200, 233. BOA, D.YNÇ, 243-153.

²⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 246-277.

²⁹¹ BOA, D.YNÇ, 24-128, 137. BOA, D.YNÇ, 232-235. BOA, D.YNÇ, 233-17.

²⁹² BOA, D.YNÇ, 164-312.

²⁹³ BOA, D.YNÇ, 84-76. BOA, D.YNÇ, 81-296. BOA, D.YNÇ, 267-334.

²⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 92-143. BOA, D.YNÇ, 108-266.

²⁹⁵ Şehit olanların silinmesinin çalınma olarak gösterildiği kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 37-315. Çalınma ve çalıklik yeniçerilere mahsus bir durum değil bütün kapıkulları aynı isimlerle gösterilmekteydi. Acemi oğlanlarında çalınma için bk. BOA, D.YNÇ, 206-303.

²⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 13-77. BOA, KK.d. 232, s. 314.

yazılanlar “merd-i kale”, savaşlarda ölenler bazen “şehiden fevt”, eşkıyalar “şaki” olarak silinirdi.

Sahipsiz kalan esâmîlere “mahlûl” denilirdi. Mahlûller esasen hazineye kalsa da terakkilerde veya yeni nefer yazılmasında da kullanılmıştı. Hazineye aktarılacak mahlûllere “nişanî” kaydıyla işlem yapılmıştı.²⁹⁷ Efendi dairesine gelen mahlûllerin üzerine “der-yazı” izahatı düşülmüştü.

İ- Cezalandırılma Usul ve Kaideleri

Yeniçerilerin, kapıkulu olmaları hasebiyle cezalandırılmalarının hususi kanun ve usulleri vardı. Diğer yeniçeriler tarafından gözaltına alınabilir, hapsedilebilir ve cezaları infaz edilebilirdi. Askeri zümreden sadece bostancılardan onları yakalama ve geçici olarak hapsetme yetkileri vardı.²⁹⁸ Yeniçerilerin merkezde, kalede veya başka bir yerde bulunmaları, usullerde değişikliğe sebep olmamıştı.

17. yüzyılın başlarına kadar üç çeşit ceza uygulanmıştı. En hafif olanı tazirdi. Bu cezayı gerektiren bir suç işlediklerinde odabaşı çorbacıya şikâyet eder, cezalandırılmasına müsaade verirse zincire vurulur ve orta mutfağına hapsedilirdi. Akşam namazından sonra yemeğin ardından orta mensuplarının bulunduğu orta sofasında cürmü küçükse kırk, büyükse seksen değnek odabaşı tarafından yüzükoyun yatırılarak vurulurdu. Eğer ceza devam edecekse iki gün daha bu şekilde seksen değnek vurulurdu. Ramazan’da ve Cuma akşamları dayak atılmazdı.²⁹⁹ Emektarlara odabaşı değnek vuramazdı. Onları, cemaat ortalarının en kıdemli oda kethüdasıyla ağa bölüklerinin başodabaşı, çorbacıların odalarında cezalandırırdı. Kârhanelilerin cezalandırılmasında kethüdayerinin müsaadesi lazımdı, şakirtleri ise başhalife cezalandırırdı. Ağanın hizmetindekilerinin suçu büyükse dayak atılmaz görevden atılıp seraser kuşağı alınırdı.³⁰⁰ Ortalarda hizmet eden yaşları küçük yeniçeri oğullarının cezalandırılmalarını oda kethüdaları yerine getirirdi. Ama otuz dokuz değnekten fazla vuramazdı.³⁰¹

²⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 81-104

²⁹⁸ Misal için bk. BOA, A. DVN.KLB.d. 14, s. 139. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 115. BOA, AE.SMST.III, 15976.

²⁹⁹ Telhîsü’l-Beyân, 153. Marsilli, Osmanlı Askeri Vaziyeti, 82-83.

³⁰⁰ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 175-176, 192.

³⁰¹ Yeniçeri Teşrifat Mecmuası, vrk. 3a.

İkinci derece ceza ocaktan atılmaktı. Katli mucip bir suç işleyip cezası henüz kesinleşmeyenler ve daha hafif olmakla birlikte yeniçeriliğe yakışmayan fiilleri işleyenler merd-i kale veya merd-i timar olarak diğer askeri sınıflara geçirilmişlerdi.³⁰²

En ağır ceza, ölümdü. Bu ceza için ferman alınması gerekliydi. Fermanndan önce cezalandırılacak yeniçerinin esâmîsi silinir ve yeniçeri İstanbul'da ise asesbaşıya teslim edilerek Baba Cafer Zindanı'na atılırdı. Ferman geldiğinde akşam namazından sonra zindanda boğularak öldürülür, cesedi kayığa koyularak Kurşunlu Mahzen'i önünde ayağına taş bağlanıp denize atılırdı.³⁰³ Öldürülme fesat çıkmasına mani olmak için gizli yapılır, açık yerlere darağacı kurulmazdı. İnfaz olduğunu göstermek için öncesinde top atılsa da IV. Mehmed devrinde kaldırılmıştı.³⁰⁴ Orduda cezalandırılmaları da fermanla yapılsa da disiplin için daha fazla uygulanmaktaydı. Fermanndan sonra ceza çadırda infaz edilirdi.³⁰⁵ Kalelerde veya taşrada ölüm cezaları yine fermanla yapılmış, öldürülenlerin cesetleri deniz varsa atılmıştı.³⁰⁶ Bazılarının başlarının İstanbul'a gönderilmesi de istenmişti,³⁰⁷ ancak diğer sınıflardan farklı olarak bab-ı hümayun önünde teşhir edilmemiş, denize atılmıştı.³⁰⁸ Öldürülenlerin eşya ve paraları, mirasçılarına veya borçlularına verilmek için görevlilere teslim edilirdi.³⁰⁹

17. yüzyılın başından itibaren esâmî silme, reaya kaydetme, birkaç ay veya daha fazla hapis ve sürgün cezaları uygulanmıştı. Hapis cezası fermanla (emr-i şerif) verilmişti. İstanbul'da suç işledikleri için yakalanalar, ağa kapısındaki hapishane veya muhızır ağa hapsinde tutulduktan sonra İstanbul dışındaki yerlere çavuşlarla hapsedilmek üzere gönderilmişlerdi.³¹⁰ İstanbul dışındakiler ise bulundukları yerde veya başka yere

³⁰² Bu ifadeler için ikinci bölümde diğer askeri sınıflara geçme kısmına bakınız.

³⁰³ *Telhîsü'l-Beyân*, 153.

³⁰⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 357-361. BOA, A.DVN.MHM.d, 24., hk. 492.

³⁰⁵ Ölüm cezalarının infaz edildiği çadır hakkında Osmanlı kaynakları bir isim vermemişken Marsilli bunu, Leylek-Leylak Çadırı adıyla göstermiştir. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 181. Herhalde ondan naklen D'Ohsson'da aynı ismi vermişti. *Tableau Général Ottoman*, VII, 351-353.

³⁰⁶ BOA, AE, *SAMD.III*, 8195.

³⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 112. BOA, A.DVN.MHM.d, 163, hk. 1015. BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 252.

³⁰⁸ BOA, AE, *SABH.I*, 632. Karaosmanoğlu Mustafa ve adamlarının başları İstanbul'a gönderildiği zaman bab-ı hümayun önünde yığılmamalarının sebebi olarak yeniçerilikleri gösterilmişti. *Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi*, 10.

³⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 611.

³¹⁰ BOA, AE, *SMST.III*, 17177. TSMA, E. 707/94. BOA, C.BLD, 3887. Yeniçeri ağalarının ferman olmadan hapis cezası vermeye cesaret etmekteydi. Bozcaada Kalesi'ne kapatılan 3 yeniçeri on beş aydan beri hapis olduklarını beyanla aflarını istemişler, yapılan tahkikte bunların yeniçeri ağasının ferman almadan hapse gönderdiği yeniçeriler olduğu anlaşılmıştı. Biri ortasında kavga eden nefer, diğer karakullukçulara tasallut

nakledilerek hapsedilmişlerdi. Daha çok diğer cezalarla beraber verilen sürgünün değişik şekilleri olsa da³¹¹ İstanbul'dakiler kalelere, kalelerdeki diğer kalelere, taşradakiler ise yakın yerdeki bir kale veya adaya sürülmüştü.

Azı, ocaktan atma ve ölüm cezalarına muhatap olan zabıtlere, 18. yüzyılda bunlar dışında rütbelerinin ellerinden alınması cezası da verilmişti.

Ölüm fermanları savaşlar sırasında sadrazam veya seraskerler tarafından verilmişti. Ancak İstanbul'da padişahın bizzat ölümlere müsaade ettiği veya etmediğini gösteren belgeler mevcuttur.³¹² Ayrıca öldürülecekler hakkında iyi araştırma yapılmasını istedikleri de olmuştu.³¹³

III- YENİÇERİ ADLI BAZI ASKERİ YAPILAR

A- Yerli Yeniçeriler

16. yüzyılın başında, ekseriyeti serhat kalelerinde olmak üzere “yerli yeniçeriler” olarak adlandırılan bir askeri yapı vardı. Bunlar piyade, “mustahfızân” sınıfı askerlerdi.³¹⁴ Mustahfızânlar sonra Osmanlı hudutlarına yayılmış; bulundukları yerlerin ismiyle Kıbrıs yeniçerileri, Şam yeniçerileri, Budin yeniçerileri olarak yahut kalelerdeki diğer sınıf askerlerle beraber “yerli kulu” adıyla gösterilmişlerdi. Şam'daki halk, buradakileri dergâh-ı alî yeniçerilerinden ayırmak için “yerliyye” olarak isimlendirmişti.³¹⁵

---

etti diye iftira atılan aşçı, diğeri tashih ve be-dergâha iki kere çıkan ama ortasında tanınmayan bir yeniçeri olduğu anlaşılmış ve affedilmişlerdi. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 57, hk. 74.

³¹¹ Eylül 1762'de 1. bölüğe mensup bir nefer diğ bir neferi öldürmeye kastettiğinden katil bedeli olarak Mısır'a dönmek üzere sürülmüştü. *BOA, A.DVN.KLB.d*, 14, s. 74. Ayrıca bk. *BOA, A.DVN.KLB.d*, 44, s. 240. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 150, hk. 1065

³¹² 1648'de Bağdad'da zorba olan bir çorbacı İstanbul'a geldiğinden ağaları sadrazama bildirmişler ve öldürülmesi için padişah ferman vermişti. *Tsma, E.* 799/7. Bir zimmiyle beraber iki Müslüman kadınla Eyüp'te yakalanan 5. bölükten Mustafa'nın zindanda öldürülmeleri için padişah ferman vermişti. *BOA, HAT*, 1450-41. 1763'te bir zimmiyi öldüren yeniçerinin hapisten affı için ferman istenmişti. *BOA, A.AMD.* 16-201.

³¹³ *BOA, AE, SAMD.III*, 21773.

³¹⁴ 933-934/1527-1528 bütçesinde, birçok kalede mevcut mustahfızândan Şam'dakiler, “yeniçeriyân-ı kale-i Şam” olarak kaydedilmişti. Ömer Lütfi Barkan, “H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4 (1955), 294. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IV, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 630. 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 212. 18. yüzyılda bile aynı isimle gösterilmişlerdi. Mesela Açe Kalesi'ndeki yerli yeniçeriler için “yerli mustahfızân” ifadesi kullanılmıştır. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 153, hk. 1416.

³¹⁵ Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri: Şam, Vakıflar ve Şehir*, (Tercüme H. Ebru Aksoy), Küre Yayınları, İstanbul 2012, 152.

Teşkilatları dergâh-ı alî yeniçerilerine benzemekteydi ve cemaatler şeklinde oluşturulmuştu. Çorbacı, odabaşı, bayraktar, kethüda, kâtip, başçavuş, ortaçavuş, küçükçavuş, alemdar ve aşçıları vardı.³¹⁶ Ağaları İstanbul'dan hatt-ı hümayûnla tayin edilmişti.³¹⁷

İlk başta gönüllü yeniçerilerden oluşturulan mustahfızânlara 16. yüzyılda yeniçeri, kuloğulları, kulkarındaşı ve Rumeli menşeli kişiler (Rumelili yiğitler) alınmıştı.³¹⁸ Mesela 1521 yılında, Belgrad'ın fethinden sonra dergâh-ı alî yeniçerilerinden 485 nefer bu kaleye merd-i kale olarak yazılmıştı.³¹⁹ Dergâh-ı alî yeniçerileri bu sınıfa sadece nefer olarak değil çorbacı ve ağa olarak da geçmişti.³²⁰

Yerli yeniçeri yazılması, beylerbeyinin yetkisindeydi.³²¹ Gediklerin beylerbeyleri tarafından reayaya verilmesi, sürekli uyarılan bir husustu.³²² Mani olmak için bazen gedikler doğrudan İstanbul'dan verilmiş, neferler buradan gönderilmişti.³²³ 17. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak neferlerin kendi çocukları, ihtida edenler, başarılı hizmetleri görülen kişiler ve yasak olsa da bölge halkı yerli yeniçeri yazılmıştı.³²⁴ Yerli kulların diğer sınıflarından geçişler de mevcuttu.³²⁵

Yerli yeniçeriler, hudut sayılan büyük kale ve şehirlerde bulunmaktaydı. Mevcutları kalelerin büyüklüğüne göre değişmişti.³²⁶ Savaş dönemlerinde gerektiğinde sayıları

³¹⁶ BOA, MAD.d. 6592, s. 9. *Lefkoşa 8 Numaralı Şer'iye Sicili*, (Haz. Somer Salman), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, 147, 465.

³¹⁷ BOA, A.RSK.d. 1562, s. 28-32. BOA, KK.d. 4929, s. 20. BOA, KK.d. 217, s. 54.

³¹⁸ BOA, MAD.d. 529, s. 4-11. BOA, A.DVN.MHM.d. 19, hk. 390, 570. BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 14, 59. BOA, A.DVN.MHM.d. 2, hk. 1064. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 2602. BOA, A.DVN.MHM.d. 42, hk. 938. BOA, D.YNÇ, 1-76.

³¹⁹ BOA, MAD.d. 23, s. 18.

³²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 494. BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 59. BOA, A.RSK.d. 1497, s. 70

³²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 43, hk. 56.

³²² BOA, A.DVN.MHM.d. 27, hk. 800. BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 138.

³²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 597.

³²⁴ 61/1 *Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (H.1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2002, 186. BOA, KK.d. 4929, s. 20. BOA, C.AS, 48731. 1694'te Şam Yeniçerilerinin denetiminde valiye, Kürt, Arap ve Türkmen olmayan kişilerden nefer yazılması emredilmişti. BOA, MAD.d. 2816.

³²⁵ BOA, İE. AS, 7283. 15 Temmuz 1714'te Hotin'de divan tercümanı olan bir kişi yerli yeniçeri yazılmıştı. BOA, C.HR, 1643.

³²⁶ 1587'de Budin'de 798, 1593'te Kıbrıs'ta 901, 1744'te Kale-i Cedit'te 76 yerli yeniçeri vardı. Kale-i Cedit'te 1750'de ise 79 nefer vardı. BOA, MAD.d. 165, 6208, 7074, 7168. BOA, AE, SMHD.I, 8502. BOA, C. AS, 10512. 1736'da Azak'ta toplam yerli kulu sayısı 241 iken bunların 82'si yeniçeriydi. BOA, D.BKL.d. 32498. Özi'de 1754'te 200 yerli yeniçeri vardı. BOA, C. AS, 28768. Molova Kalesi'nde 1729'da 533 yerli kulunun 81'i yerli yeniçeriydi. BOA, D.YNÇ.d. 34169. Bazı sayılar için ayrıca bk. BOA, D.BŞM.d. 2242. Şam yerli yeniçerilerin 1694'te mevcudu 1200'dü. BOA, MAD.d. 2816. Recep Paşa tarafından yapılan

artırılmaktaydı. Mesela 1684 senesinde Budin Kalesi muhafazası için İzvornik, Bosna ve Semendire sancaklarından üçer akçe yevmiyeyle 6 bin yerli yeniçeri yazılmıştı.³²⁷

18. yüzyılda, yeni fethedilen kalelere yerli yeniçeri yerleştirilmişti. 1700'de Kurna Kalesi alınınca 2000 yerli kulu konulmuştu.³²⁸ 1726'da Tebriz Kalesi alındığında kale teşkilatlanması içinde yerli yeniçeriler de oluşturulmuştu. Zabitleriyle beraber on bir cemaate toplam 1140 kişi yazılmıştı.³²⁹

Yerli yeniçerileri 16. yüzyılda dergâh-ı alî yeniçerilerinin kanunlarına tabiydiler. 24 Haziran 1576 tarihli kayda göre Şehrizol yerli yeniçerileri kendilerine uygulanacak kanunnameyi talep edince yeniçeri ağası Sinan Ağa, dergâh-ı alî yeniçerilerinin tabi olduğu kanun ve adetleri ihtiva eden kanunnameyi imzalayıp vermiş ve onlardan buna uygun hareket etmelerini istemişti.³³⁰ 17. yüzyılda ocaklar arasında geçişin fiilen kalkmasıyla dergâh-ı âlî yeniçerileri-yerli yeniçeri münasebeti çok nadir şekilde görülen geçişler seviyesine inmişti. Münasebetin azalmasıyla iki zümre arasında aynı kanunlara tabi olma vasfı gittikçe ehemmiyetini kaybetmişti.

İdareleri ve eğitiminden birinci derecede beylerbeyleri mesuldü. Beylerbeylerinin cezalandırma yetkisi vardı ancak öncesinden zabitlerinden müsaade alınması gerekirdi.³³¹ Ağalarının gözetiminde, haftada bir kere kale dışında tüfek talimi yapmaları kanundu.³³²

Emeklilik hakları bulunan yerli yeniçerilere 16 ve 17. yüzyılda timar ve zeamet de verilmişti.³³³ Yararlılıkları görülenler veya şartlı görevlendirilenler kapıkulu süvarilerine ve dergâh-ı âlî çavuşluğuna geçmişti.³³⁴ Bulundukları yerlerde yasakçılık görevi de

---

denetimlerle Nisan 1719'da 750 nefere indirilmişti. 1728'de İsmail Paşa tarafından yapılan denetimde ise sayıları 833 olarak tespit edilmişti. BOA, MAD.d. 314.

³²⁷ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1998, 189, 199.

³²⁸ *Zübde-i Vekayiât*, 713.

³²⁹ BOA, MAD.d. 6592, s. 9.

³³⁰ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 3, hk. 479.

³³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 751.

³³² BOA, MAD.d. 529, s. 4-11.

³³³ BOA, A.DVN. MHM.d. 69, hk. 158. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 1187. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VII, (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, 248. BOA, C.TZ, 508. BOA, AE, SAMD. III, 2616. BOA, AE.SMST.II, 4348.

³³⁴ BOA, KK.d. 254, s. 96. BOA, A.DVN. MHM.d. 50, hk. 278.

üstlenmişlerdi.³³⁵ Dergâh-ı âlî yeniçerileri gibi beşe unvanı kullanmışlardı.³³⁶ Yerli yeniçerilerin bulundukları kalelerdeki görevlerinden başka vazifeleri de vardı. Şam yeniçerileri 16 ve 17. yüzyıldaki seferlere katılmışlardı. Ayrıca Arap eşkıyasına karşı hacıları muhafazayla mesuldüler.³³⁷ Diğer kalelerdeki yerli yeniçerilerde benzer şekilde istihdam edilmişti. Budin yerli yeniçerileri, Ekim 1690'da Bosna'da bazı geçitleri muhafazayla görevlendirilmişti.³³⁸ 1736 ve 1768'de Rusların saldırısı üzerine Bosna'daki kalelerde yerli kullarının her yirmi kişiden biri Kırım tarafına gönderilmişti.³³⁹

Şam yeniçerileri itaatsizlikleri ve isyanları ile meşhurdur. Bunlar 18. yüzyılda zapt edilemez hale gelmişlerdi. Sürekli teftişlere rağmen reayanın içlerine sızmasına mani olunamamıştı.³⁴⁰ 1735 senesinde büyük kavga çıkararak ağalarını öldürmüşlerdi.³⁴¹ Takip eden yıllarda şehirde hâkimiyet sağlamışlar, 1747 yılında beylerbeyinin sarayına basarak kaçmasına sebep olmuşlardı. Dergâh-ı âlî yeniçerileri ile geçinemediklerinden şehirde çoğu defa aylarca süren savaşlar çıkmıştı.³⁴²

B- Mısır Yeniçerileri

Yerli yeniçeriler gibi mustahfızan sınıfından diğer bir ocak Mısır yeniçerileriydi. Mısır'a fethinden sora muhafaza için nöbetçi yeniçeriler bırakılmıştı.³⁴³ Burada devamlı askeri birliklerin bulundurulması icap ettiğinden 930/1523-24 tarihinde altı ocaktan müteşekkil bir askeri yapı tesis edilmişti. Bunlardan biri, dergâh-ı âlî yeniçerilerinden gönüllü olarak aileleriyle kalanlardan oluşturulan piyade "mustahfızân" adı verilen birlikti. Bunlar daha sonra "Mısır yeniçerileri" olarak isimlendirilmişti. Bu ocağın

³³⁵ BOA, A.DVN. MHM.d. 29, hk. 169. BOA, A.DVN. MHM.d. 49, hk. 387. BOA, A.DVN.MHM.d. 91, hk. 454. BOA, A.DVN.MHM.d. 45, hk. 3908.

³³⁶ 42 Numaralı Vidin Şer'ine Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Ensar Tüncer), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015, 65, 72, 88.

³³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 636. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 597. BOA, MAD.d. 2816, 6639.

³³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 100, hk. 227. Râşid Mehmed Efendi- Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli, II*, (haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır- Ahmet Zeki İzgöer) Klasik Yayınları, İstanbul 2013, 1147.

³³⁹ Subhi Mehmed, *Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi*, (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, 21. BOA, C.AS, 9175

³⁴⁰ BOA, AE.SMST.III, 20147

³⁴¹ BOA, A.DVN. MHM.d. 141, hk. 120.

³⁴² Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü*, (1741-1762), (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yayınları, İstanbul 2015, 53, 57, 105.

³⁴³ Haydar Çelebi *Rûznâmesi*, 173.

boşalan gedikleri kendi oğullarına, diğer kapıkullarına ve Mısırlı askerlere verilmişti.³⁴⁴ 17. yüzyılın ortasından itibaren Memlûkluların ağırlığı artmıştı.³⁴⁵ Sayıları 1528 yılında 734,³⁴⁶ 1675 yılında 847, 1738 yılında 1263 neferdi.³⁴⁷

Ağaları İstanbul'dan tayin edilen ocakta kethüda, bölükbaşı ve çavuş gibi zabitler vardı. Disiplinlerinden ağaları sorumluyken cezalandırılmaları Mısır beylerbeyi eliyle³⁴⁸ ve duruma göre fermanla yapılmıştı.³⁴⁹ Kıyafetleri dergâh-ı âlî yeniçerilerinin kıyafetlerine benzemektedir.³⁵⁰

Mısır yeniçerileri 16. yüzyılda daha çok Yemen muhafazasında istihdam edilmişlerdi. Mutat vazifelerinden biri hacıların emniyetlerini sağlamaktı. İhtiyaç olduğunda yakın bölgelerdeki şehirlerin muhafazasına gönderilmişlerdi.³⁵¹ Seferlere Mısır'daki diğer ocaklarla beraber katılmışlardı.³⁵²

C- Garp Ocakları Yeniçerileri

Yeniçeri olarak isimlendirilen ve benzer şekilde teşkilatlandırılan diğer bir askeri yapı, Garp Ocakları'ydı. Önce Cezayir'de, ardından Trablus-garp ve Tunus'ta tesis edilen ocaklar, bu coğrafyanın elden çıkmasına kadar görev yapmışlardı.

Barbaros Hayreddin Paşa, Sultan I. Selim'den Cezayir'in idare ve savunması için asker talep edince iki bin asker gönderilmiş, ayrıca Cezayir ordusuna katılan Türkmenlere İstanbul'daki yeniçeriler gibi ayrıcalıklar tanınmıştı.³⁵³ Bu şekilde kurulan ocaklara

³⁴⁴ Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, 173-175, 185-190. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VI, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, 104-105. *BOA, A.RSK.d.* 1562, s. 29.

³⁴⁵ Andre Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, (çev. Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, 41, 44-45.

³⁴⁶ Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi", 292.

³⁴⁷ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, (çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, 43.

³⁴⁸ Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, 193.

³⁴⁹ 1716 yılında Mısır yeniçerilerinden hapsedilen birinin serbest bırakılması için ferman talep edilmiş ve verilmiştir. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 124, hk. 118.

³⁵⁰ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, 26. Dükkânlarla işaretlerini asma gibi son dönemlerinde yeniçerilerinde dergâh-ı âlî de görülen gelenekleri vardı. Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, 35-37.

³⁵¹ Haziran 1735 tarihinde Mısır askeri Bağdad muhafazasına görevlendirilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 140, hk. 1438.

³⁵² *BOA, C.AS*, 16294. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 837. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 545.

³⁵³ Abdelbassat Mekki, *Ahkâm Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Cezayir'in İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, 10.

Anadolu tarafından sürekli nefer temin edilmişti. Gelibolulu Mustafa Ali; Tunus, Cezayir-i garp ve Trablus-garp ocakları korsanlarının ekseriyetle Kaz Dağı bölgesi Türklerinden temin edildiğini yazmıştı.³⁵⁴ Resmî kayıtlar da onu teyit etmektedir. Ocaklarla alakalı emirlerde mensuplarının, *fil-asl evlâd-ı A'rabdan olmayub ekseri Anadolu ve Rumeli memleketlerinden ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'den gidip tavattun edenlerden* olduğu tekrarlanmıştı.³⁵⁵ 18. yüzyılda ocakların yeni neferleri aynı yerlerden temin edilmişti. Şubat 1754 ve Haziran 1755 tarihlerinde, Manisa, Biga ve İzmir'den isteyen yiğitlerden Trablus-garp defterdarı tarafından Trablus-garp ocağı için nefer yazılacağından her türlü kolaylığın sağlanması ve yazılacaklara mani olunmaması emirleri verilmişti. Emirlerde daha önce Cezayir-garp ocağı için yazıldığı da belirtilmişti.³⁵⁶ Aynı emir Şubat 1756'da ise Tunus ocağı için gönderilmişti.³⁵⁷ 1768 ve 1796'da İzmir, Suğla ve Saruhan sancaklarından Cezayir-garp ocağına nefer yazılması için yeni emir verilmişti. Yine herhangi bir tasnif yapılmadan, talipli olan yiğitlerden yazılması ve kimsenin mani olmaması istenmişti.³⁵⁸ Bu şekilde yazılanlardan başka, ocak neferlerinin çocukları da kuloğlu olarak istihdam edilmişti.³⁵⁹

Kasım 1734 tarihinde Cezayir-i garp ocağında on iki bin yeniçeri vardı.³⁶⁰ Diğer ocakların mevcudu da muhtemelen bu seviyedeydi. Teşkilatları, dergâh-ı âlî yeniçerilerine benzemekteydi. Ağaları, bölükbaşları, yayabaşları, odabaşları vardı.³⁶¹ Ağaları beylerbeyi tarafından tayin edilmişti.³⁶² Ancak bu eyaletlerin beylerbeyleriyle ocaklar arasında bir denge vardı. Dayı denilen beylerbeyi tayininde bu ocakların doğrudan tesiri vardı. Beylerbeylerinin ocaklarla iyi geçinmesi şarttı.³⁶³ İdarelerine ve diğer hususlara doğrudan İstanbul'dan müdahale edilmişti.³⁶⁴ Korsanlık faaliyetleri

³⁵⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Mevâ'idü'ün-nefâis Fî Kavâ'idü'l-Mecâlis*, (haz. Mehmet Şeker), TTK Basımevi, Ankara 1997, 288.

³⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.113. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 173, 174.

³⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 246. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 312.

³⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 740.

³⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 116. BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 1211. Ahmed Vâsıf Efendi de neferlerin İzmir ve sevâhil-i Bahri Sefid'den yazıldığını göstermiştir. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, 536.

³⁵⁹ BOA, MVL, 11-26.

³⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 914.

³⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 627-629

³⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 64, hk. 301. Mekkî, *16. Yüzyılda Cezayir*, 117.

³⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 804. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 627-629.

³⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 736.

BİRİNCİ BÖLÜM

“KUL”LARDAN “KULOĞULLARI”NA YENİÇERİLİĞİN KAYNAĞI

1.1. KADİM USUL: PENÇİK-DEVŞİRME KANUNU VE ACEMİ OCAĞI

Giriş kısmında bahsedildiği üzere kronikler Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasını sultan I. Murad zamanında Pençik Kanunu'nun ihdasıyla başlatmışlar, yeniçerilerin akınlarda ele geçirilen esir Gayrimüslim oğlanlardan yetiştirildiğini anlatmışlardır. Yine bahsedildiği gibi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ocağın ihdası Orhan Bey zamanına tarihlendirilmişti; yeniçerilerin, Bilecik diyarına yapılan akında ele geçirilen 300; yahut Süleyman Paşa tarafından kadılara gönderilen emir üzerine toplanan 1000 Gayrimüslim oğlan olduğu gösterilmişti.¹ Bu nakillere göre ilk yeniçerilerin menşei ve devşirmenin ne zaman başladığı tespit edilememektedir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın oğlanların esirlerden alındığı rivayeti, diğer kaynakların yeniçeriliğin Pençik (Humus) Kanunu ile ortaya çıktığı ve yeniçerilerin “esirlerden” oluştuğu şeklindeki nakline zaman ve uygulayıcıları dışında uyumaktadır. 1362 tarihli Pençik Kanunu'nun ihdasıyla yeniçeriliğin başladığı kabul edilirse ilk yeniçerilerin esirlerden oluştuğu, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Gayrimüslim oğlanların toplanması görüşü kabul edilirse devşirme yoluyla başladığı ve daha eski olduğu kabul edilebilir. Ancak “toplamak” fiilinin karşılığı olan “devşirme” kelimesinin kullanımı, bu tasnifin yapılmasına manidir. Çünkü Pençik ve Devşirme kanunları ayrı hukuki metinler olmalarına, farklı kaynaklardan ve usullerle oğlan teminini göstermelerine rağmen² her iki işlem de devşirme fiiliyle gösterilmişti. Neşri'nin *Cihânnümâ*'sı dışındaki kaynaklar esir oğlanların toplanmasını da “devşirme” kelimesiyle anlatmışlardır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ise devşirilen oğlanlara, pençik oğlanı denildiği açıkça gösterilmişti.³

Osmanlılar devşirme ve esir kişilerden asker yahut idareci istihdamını Selçuklular ve diğer devletlerin uygulamalarından bilmekteydi.⁴ Henüz Orhan Bey döneminde

¹*Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 133, 168-170.

² Her iki kanunun metni için bk. *Kavânîn-i Osmaniyân*, vrk. 49a-50a. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, II, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, 123-134. *Kanunnâme*, 1734, vrk. 36a-37a. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 6-12.

³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 139-140.

⁴ Speros Vryyonis, “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi” *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 517-554.

köleler, saray hizmetlerinde istihdam edilmişti. Fethedilen yerlerdeki devlet adamları ve askerlerin çocukları da saray ve ordu hizmetine alınmıştı.⁵ Rum ve İtalyan kaynaklarına göre devşirme uygulaması 1380'lerde mevcuttu.⁶ Bazı kaynakların devşirmenin başlangıcını II. Murad zamanında göstermesi, onların bu uygulamayla yeni yüzleşmelerinden kaynaklıydı.⁷ II. Bayezid devrine ait devşirme kanunnamesinde, "Kadîm'ül-eyyâmdan memâlik-i mahrûsemde yeniçeri için oğlan almak kanun ve âdet-i mu'tad olduğu" ifadesi de uygulamanın eskiliğini tasdik etmektedir.⁸ Bu malumatlar devşirmenin ilk dönemlerde yapıldığına delil olsa da Osmanlı fetihlerinin ve akınlarının yoğunluğu ve dolayısıyla esir kaynağının fazlalığı, devşirmenin sonradan artırıldığı ve zamanla bir usule sokulduğu kanaatini oluşturmaktadır. Yani devşirme ya Fetret Devri gibi esir kaynağının kesildiği dönemlerde yapılmıştı yahut her zaman yapılmakla birlikte sayıları daha az tutulmuştu. Bunu teyit eder mahiyette, Bizans kaynakları 15. yüzyılda bile yeniçerilerin esirlerden teşkil ettiğini göstermişlerdi.⁹ Ayrıca esir kökenlilerin sayısını artıran diğer uygulamalar da vardı. Esir pazarlarından kabiliyetli ve hizmete yarar olanlar satın alınmıştı. Çok sonraları bile bu usul devam ettirilmişti. Mesela Bosna Beyi Malkoç Bey'den 30 Ocak 1560 tarihli emirde, pençik mukataası gelirleriyle esir oğlanlar satın alması, para kifayet etmese bile alması ve ödeme için tutarlarını bildirmesi istenmişti.¹⁰ Yine devlet adamlarından veya metbu devletlerden hediye olarak oğlanlar da gelmekteydi.¹¹ Gösterilen kaynakların, henüz birkaç bin seviyesindeki acemi oğlanı mevcudunu devşirmeye çok fazla başvurulmadan sağlamaları mümkündü.

⁵ Halil İnalcık, "Devlet Teşkilatında Kul Sistemi", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2009, 154-155.

⁶ Speros Vryonis, "Isidore Glabas And The Turkish Devshirme", *Speculum*, 31-3, 1956, 435-437. Vassilis Demetriades, "Some Thoughts OnThe Origins Of The Devşirme", *The Ottoman Emirate (1300-1380)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Crete University Press, Rethymnon 1993, 29.

⁷ J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 495-500.

⁸ *Kavânîn-i Osmaniyyân*, vrk 47b-49a. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II, 128-132.

⁹ Mesela Bizans ve Türk kaynaklarına göre, 1461'de fethedilen Trabzon'dan kapıkulu veya yeniçerilik için İstanbul'a getirilen esir sayısı 800 veya 1500'dü. Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 19-38. *Chalkokondyles Kroniği*'nde (V-VII, 62) kapıkululuğun tek kaynağı olarak savaş esirleri gösterilmiş, *Dukas Tarihi*'nde yeniçerilerin az bir bedel mukabilinde satın alınan esirlerden yetiştirildiği anlatılmıştı. Duka, *Bizans Tarihi*, (çev. VL. Mirmiroğlu), TTK Basımevi, Ankara 1956, 83. 1472'de bile yeniçerilerin daha çok esirlerden temin edildiğini gösteren kaynaklar mevcuttur. Frederick William Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam*, II, (çev. Timuçin Binder) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 111.

¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 328.

¹¹ Bosna beylerbeyi tarafından hediye olarak gönderilen bir oğlanla alakalı kayıt için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 51, hk. 71.

Kavânîn-i Yeniçeriyân, yeniçeriliğin teşkilini birkaç aşamalı göstermiştir. Bu kaynağa göre toplanan ilk oğlanlar, iki akçe yevmiyeyle doğrudan yeniçeri yapılmıştı. Sultan I. Murad ise, Eflak seferine giderken Gelibolu’da bir ocak kurmuş ve Anadolu’dan gelen askerin karşıya geçirilmesi için toplanan esirlerin gemilerde çalıştırılması usulünü ihdas etmişti. Böylece Acemi Ocağı kurularak acemi oğlanlığı başlatılmıştı. Doğrudan yeniçeri olma yolu kaldırılmış, acemi oğlanlarının önce bir akçe yevmiye ile hizmet etmeleri sonra yeniçeriliğe geçmeleri şekli getirilmişti. İstanbul’un fethinden sonra İstanbul’da da Acemi Ocağı tesis edilerek acemilerin sayıları artırılmıştı. II. Mehmed devrinde bunların düzgün Türkçe konuşmadıkları padişah tarafından fark edildiğinde, “Türk üzerine verme” denilen usulle Türk dili ve adet-ananelerini öğretmek maksadıyla Acemi Ocağı’na girmeden önce Türklerin yanında bir müddet kalmaları şartı koyulmuştu.¹²

Kavânîn-i Yeniçeriyân’ın tedricen oluşmuş şekilde anlattığı usulü kronikler, en başında varmış gibi aktarmışlar, hatta esir oğlanların; dil, adet ve anane öğrenmek için Türk çiftçilerin yanına (Türk üstüne/üzerine) verilmesinin aynı zamanda uygulandığını göstermişlerdi. Devşirmenin “yeniçerilik için oğlan cem’ etmek” adıyla ve Yeniçeri Ocağı görevlileri tarafından yapılması; devşirilenlerin ve acemi oğlanlarının idaresinden yeniçeri ağasının mesul olması¹³ yeniçeriliğin evveliyatını gösterdiği gibi toplananların doğrudan yeniçeri yapıldığına da delalet etmektedir. Ancak, “Türk üzerine verme”, yazılma tarihi daha evvel olma ihtimali bulunan Osmanlı kroniklerinde de mevcut olduğundan II. Mehmed öncesi dönemde uygulandığı durumu gözardı edilmemelidir.¹⁴

Usulün tamamen yerleştiği dönemde temin edilen pencik oğlanları ve devşirmeler, aralarından saray hizmeti için seçilenler ayrıldıktan sonra Türk ailelerin yanına dağıtılmışlardı. Saraya alınan oğlanlar Türk üzerine verilmemişken, 16. yüzyılın sonuna doğru Bostancı Ocağı’na verilenler de bu uygulamadan muaf tutulmuştu.¹⁵ Türk üzerindeki oğlanlar, birkaç yıl ücretsiz çalıştırılıp eğitildikten sonra¹⁶ acemi oğlanı olarak

¹² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 133-136.

¹³ *Kanunnâme*, 1734, vrk. 51a-51b. *Kavânîn-i Osmaniyân*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753, vrk. 147b-49a.

¹⁴ Gösterilen Osmanlı kroniklerinden başka eserini 1460’larda tamamlayan Laonikos Chalkokondyles, Türk üzerine vermeyi umum usul olarak anlatmıştır. *Chalkokondyles Kroniği (V-VII.)*, 62.

¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 284, 297. BOA, A.DVN.MHM.d. 69, hk. 132.

¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d.14, hk. 1454.

yeniçeriliğe çıkma, ölüm ve firar¹⁷ gibi sebeplerle mevcudu azalan Acemi Ocağı'na alınmıştı. Bu kayıt, “torbaya kaydedilme-ulufeye yazılma” olarak adlandırılmıştı.¹⁸ Yevmiye mukabilinde gemilerde, bahçelerde, bostanlarda, mezbahalarda, türbelerde, fırınlarda, suyollarında, Yeniçeri Ocağı'na ait imalathanelerde, ortaların ve zabitlerin hizmetlerinde çalıştırılmışlar,¹⁹ ayrıca Topçu Ocağı gibi teknik sınıflarda, kabiliyeti olanlar yular ve muytab (kıl dokuma) gibi imalathanelerde istihdam edilmişlerdi.²⁰ 1512'de 3467, 1527'de 3553, 1569'da 4231 acemi oğlanı ve bostancı vardı.²¹

“Acemi yeniçeri” olarak da isimlendirilen²² acemi oğlanları, umumiyetle yedi-sekiz seneye kadar uzayacak şekilde çok ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra “kapıya çıkma” ve “be-dergâh” denilen uygulama ile verilen emir ve İstanbul Ağası yani acemi oğlanları ağasının tezkeresiyle Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmişti. Hizmetini tamamlayanlar, toplu olarak veya birkaç kişi olarak geçiş yapmış, ortaların hepsine veya bazılarına alınmıştı.²³ 16. yüzyılın ikinci yarısındaki uygulamayı gösteren kayıtlar oldukça fazladır. Bunlara göre kapıya çıkma umumi olarak bir zamana bağlanmamıştı, kıdemlilerden olmak üzere ihtiyaca göre nefer alınmıştı. Yeniçeri ihtiyacı, acemilikte müddetlerinin dolması, çıkmayı hak edecek bir başarı ve üstün meziyet göstermeleri çıkış sebepleriydi. 15 Mart 1545 tarihinde hassa mumcularından üç kişi yeniçeri olmuştu.²⁴ Türbe hizmetlerinde istihdam edilen acemilerden hizmetlerini tamamlamış olanlardan 200 oğlan 12 Nisan 1568 tarihinde yeniçeri yapılmıştı. 23 Ağustos 1568 tarihinde ise hizmet sürelerini tamamlamış 300 acemi oğlanı Yeniçeri Ocağı'na alınmıştı.²⁵ 4 Mart 1571 tarihinde

¹⁷ Firar edenlerle alakalı bazı kayıtlar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d.14, hk. 1454. BOA, A.DVN.MHM.d. 70, hk. 346. Tarihsiz bir kayıta “Türk üstüne” olan 4 oğlan ulufeye geçirilmiş, yanına kim tarafından devşirildiği yazılmıştır. TSMA, E. 1132.

¹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 146. 28 Temmuz 1576 tarihinde Türk üzerinde olan oğlanlardan 200'ünün ulufeye yazılıp torbaya konulması yeniçeri ağasına emredilmiştir. BOA, A.DVN. MHM. ZYL.d. 3 hk. 718.

¹⁹ 26 Ağustos 1587 tarihli emirde, yeniçeri ağasından Türk üzerinde olan oğlanlarından 100'ünün ulufeye yazılması emredilmiştir. BOA, A.DVN.MHM.d. 62, hk. 136. Türk üzerinde olanlardan kapıya çıkanlar yerine Bostancı Ocağı'na acemi oğlanı verilmesi emri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 449. 4 Mart 1573 tarihli Edirne bostanlarına Türk üzerinde olan oğlanlardan 54 nefer oğlan verilmesi emri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 21, hk. 352. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1260. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 56, 605. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 284.

²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 401, 479. BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 125.

²¹ BOA, MAD.d. 23, s. 8. Barkan, “H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi”, 300. BOA, KK.d. 1767, s. 4.

²² 15. yüzyılın sonundaki Bursa mahkeme sicillerinde acemi oğlanları bu şekilde gösterilmekteydi.

²³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 134, 172, 240.

²⁴ *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yayınları, İstanbul 2002, 263.

²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1260, 1970.

İstanbul'daki yangında hizmetleri olan 150 bostancı ve 150 acemi oğlanı kapıya çıkarılmıştı.²⁶ 18 Şubat 1572'de Edirne'de cami inşaatında çalışan bahçelere kayıtlı acemi oğlanlarından 50'si yeniçeri yapılmıştı.²⁷ Yeniçerilerin çoğu seferde, donanmada ve kale muhafazalarında bulunması sebebiyle İstanbul'da yeniçeri az kaldığından 22 Ağustos 1583 tarihinde 200 aceminin kapıya çıkarılması emredilmişti.²⁸ 30 Eylül 1560'da suyollarında hizmet eden 30 acemi oğlanın kapıya çıkması istenmişti.²⁹ Daha az sayıda çıkmalarda olmuştu.³⁰ 19 Ocak 1569'da 4 acemi oğlanı kapıya çıkarılmış ve yerlerine yeni oğlan verilmişti.³¹ 28 Nisan 1579'da Safevi harbinde kahramanlık gösteren 7 acemi oğlanı yeniçeri yapılmıştı.³² Ekim 1568'de Mısır'a giden yayabaşı ve bölükbaşlarına hizmet etmek için 40 acemi oğlanı kapıya çıkarılmıştı.³³ 1598 senesinde Tımsıvar Kalesi muhafazasında muvaffakiyetleri olan 190 acemi oğlanı kapıya çıkmış, ayrıca buraya gitmek için 200 acemi oğlanı daha yeniçeri yapılmıştı.³⁴ Daha fazla sayıda çıkmalara misal ise Ağustos 1599 tarihinde Celâlîler üzerine gidecek orduya ilave edilmek için 1000 aceminin yeniçeri yapılmasıydı.³⁵ Belli bir takvimle kapıya çıkma olan yerlerde vardı. Mesela ağa kapısı ekmekçiler kârhanesindeki acemi oğlanlarının ikisinin her üç ayda bir be-dergâh olması adetti.³⁶

Acemi Ocağı'ndan başka, diğer bir acemi ocağı olan Bostancı Ocağı'ndan da yeniçeriliğe geçiş vardı. Bunlar zaten yukarıda gösterildiği gibi devşirme oğlanlarından bostancılığa ayrılan ve belli müddetlerle hizmet edenlerdi.³⁷

Bazen kapıya çıkma geciktiğinde acemi oğlanları ve bostancılar şikâyetle bulunmuşlardı. 22 Kasım 1589 tarihli kayda göre Edirne bostancıbaşı, beş yıldır kapıya çıkma olmadığını, bostancıların saç sakallarının ağardığını bildirdiğinden 60 bostancı kapıya çıkartılmıştı. Ayrıca İstanbul'daki bahçelerde görevli bostancı oğlanlarından da

²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 125.

²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 242.

²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 25, s. Hk. 241.

²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 702.

³⁰ Bazı çıkışlar için bk. BOA, D.YNÇ, 417-8

³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 2675.

³² BOA, KK.d. 232, s. 193.

³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 2313.

³⁴ BOA, KK.d. 254, s. 128.

³⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, II, (haz. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999, 819.

³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 111. 988/1580-81 yılında be-dergâhların yazılı olduğu defter için bk. BOA, MAD.d. 6153.

³⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 163.

çıkmayı bekleyenler olduğu bildirildiğinden otuz dokuz bahçenin her birinden üçer bostancının kapıya çıkması emredilmişti.³⁸ 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başına ait olduğu tahmin edilen bir belge, acemi oğlanlarının padişaha sundukları şikâyeti ihtiva etmektedir. Oğlanlar, hem Türk üzerinde hem de sonrasında acemi olarak gemilerde uzun yıllar çalıştıklarını anlatıp sakalları ağarmasına rağmen kapıya çıkamadıklarından yakınmışlardı. Çıkamamalarını arkalarının olmamasına bağlamışlar; Yeniçeri Ocağı hizmetlerinde bulunanların, ağaların hizmetkârı olanların veya diğer devlet adamlarının hizmetini görenlerin iltimasla erken yeniçeri yapıldığını, hatta beşikte yatan ve anasını emenlerin kapıya çıktığını ama kendileri gibi sahipsizlerin kimsenin aklına gelmediğinden bahsetmişlerdi.³⁹

1.2. DEVŞİRME DIŞI YOLLARLA YENİÇERİ OLMA

Devşirme ve esir oğlanlardan yetiştirilen acemi oğlanları yeniçeriliğin esas olsa da tek kaynağı değildi. Fetihlerle genişleyen ve sürekli savaş içinde olan devlet çeşitli zümreleri askerî yapıya dâhil etme yoluna başvurmuştu. Ayrıca askerîlerin oğullarının bu sınıf içinde istihdamıyla kaynakların derecesinde aşağıda izah edilecek değişiklikler olmuştu. 16. yüzyılın sonuna kadar merkezde ve kalelerde görevli sınıflardan birbirlerine geçişler iyi işletilmiş, şartları uyanlar yeniçeriliğe de dâhil edilmişti.

Varna Savaşı öncesinde Sultan II. Murad'ın Rumeli'deki kadılara gönderdiği emirde şu ifadeler bulunmaktaydı: “Şöyle ma'lum oluna kim bu sefer-i nusret me'âbıma gelüb Dîn-i İslâm aşkına imdâd edüb bizimle ma'an sefere varanların her ne mürâca'atları var ise katımda makbul-i hümayûnumdur eğer timâr isteyene eğer ze'amet isteyene ve eğer *yeniçerilik* isteyene ve eğer sipahilik isteyene ve eğer yörüklükten çıkmak isteyene her birinin murâd u maksudları makbulümdür.”⁴⁰ Emir, askeri zümreler arasında geçişi ifade etmekten öte bu askeri yapılara dâhil olma yolunun açık olduğunu göstermektedir. 16. yüzyılda özellikle yerli kullar olarak istihdam edilen “Rumelili yiğitlerin” daha eski olduğu da bu emirden anlaşılmaktadır.⁴¹

³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 134-135, 159.

³⁹ TSMA, E. 970.

⁴⁰ *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, (yay. haz. H. İnalçık-M. Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1989, 14.

⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 59. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 2602.

Dinini değiştirerek Müslüman olan kişilere yani mühtedilere dirlik vermek çok eski bir gelenektir. Yeni Müslüman olanlar, “nev-müslim” olarak adlandırılmıştır. Devşirmenin tersine gönüllülük esasına dayanan ihtidanın teşviki için belli usuller konulmuş ve mükâfat tahsis edilmiştir. Yahudi oğlanlar ticaret erbabı olmaları sebebiyle devşirilmediği gibi bunların mühtedileri yeniçeri yapılmamıştır.⁴² Padişahın huzurunda veya divanda ihtida etmek, yüksek mansıp kapmak için mühimdir. Müslüman olanlar hemen sünnet ettirildiğinden divanhanede bir cerrah sürekli görev yapardı.⁴³ Nev-müslimlere, yazıldıkları ocaklara mahsus kisveler verilirdi.⁴⁴

İhtida edenler doğrudan kapıkulu ocaklarına yazılır, önceki hal ve itibarlarına göre beylerbeyliğe kadar mansıplar verilirdi.⁴⁵ Yaşları genç olanlar acemi oğlanı yapılır veya Türk üzerine verilirdi.⁴⁶ İhtida etmek, esaretten kurtulmayı sağladığında esirlerden Müslüman olanlar da vardı.⁴⁷ Acemi oğlanları ve yeniçerilerin kardeşleri de Müslüman olduğunda aynı usullerle istihdam edilmiştir. 12 Aralık 1572 tarihli emre göre yeniçerilerden birinin kardeşi, Müslüman olup Şaban adını almıştı. Küçük olduğu için yetiştirilmek üzere Türk ailesine verilmişti. Bundan iki ay öncesine ait bir kayda göre Süleyman adını alan diğer bir yeniçerinin kardeşi de aynı usule tabi tutulmuştu.⁴⁸

Kapıkulu sayısının sınırlı tutulduğu dönemlerde oldukça fazla istihdam edilen ancak 17. yüzyılın başından sonra kaldırılan; askerliğe elverişli ve hevesli kişilerden istifade mantığıyla teşkil edilen, idarelerinden yeniçeri ağasının mesul olduğu, ayrıca kendi ağaları olan “kulkarındaşı” adlı bir sınıf asker vardı.⁴⁹ Özellikle yerli yeniçerilerde,

⁴² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 17. 17. yüzyılda diğer bazı mansıplar verilmişti. *Telhîsü'l-Beyân*, 143. Sonra gösterileceği üzere, 18. yüzyılda da Yahudi dönmelemin kanunen ocağa girişi yasaktı ama bazı yollarla kabulleri olmuştu.

⁴³ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannâmesi*, (haz. H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2012, 63-64. 1528 yılı bütçesinde nev-müslimlere dağıtılan bahşiş kaydedilmiştir. Barkan, “H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi”, 288.

⁴⁴ Giriş kısmında gösterilen kayıtlar dışında şu belgeye bakılabilir. *BOA, İE.ML*, 1034.

⁴⁵ *Kanunnâme*, 1734, vrk. 153b. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 55, hk. 339.

⁴⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 25, hk. 1578, 1727, 2578, 3108, 3167. *BOA, MAD.d.* 6153, s. 53-65.

⁴⁷ Misal için bk. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 69, hk. 297.

⁴⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 25, hk. 1727, 2626, 3108.

⁴⁹ Kaynaklarda hakkında sarîh malumat olmayan kulkarındaşları; ihtida edenlerden acemi oğlanlığına müsait olmayanlardan, gönüllü olarak ordulara veya daha küçük çaplı askerî hareketlere iştirak edenlerden, sırf bu maksatla yazılan Gayrimüslim reayadan, kapıkulu askerlerinin akrabalarından gönüllü askerliği kabul edilenlerden teşekkül etmekteydi. Mesela, 31 Mayıs 1574 tarihli kayıta, divanda Müslüman olan ve Türk üzerine verilen kulkarındaşları ve akrabaları vardı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 25, hk. 1578. Mart 1581’de Niğbolu sancağından Şirvan muhafazasına gönderilmek üzere kulkarındaşı ve gönüllü yazılmıştı. *BOA, ADVN.MHM.d.* 44, hk. 441. Temmuz 1581’de bir yeniçerinin iki kardeşi kulkarındaşı olarak yazılmıştı.

Yemen, Mısır, Bağdad ve diğer kalelerin muhafazalarında istihdamları tek seferde binli sayılara varacak derecede fazlaydı. Orduda veya kale muhafazalarında olmadıklarında İstanbul'da bulunurlar ve buradan ihtiyaca göre sevk edilirlerdi.⁵⁰ Timar da verilen⁵¹ kulkarındaşlarının nadiren de olsa yeniçeri yapılmıştı. 16 Nisan 1552 tarihinde yeniçeri ağasına, Kefe'de çok acil bir durum ortaya çıktığından kuloğlu ve kulkarındaşlarından, bunlar olmazsa kulların akrabalarından 300 kişilik kuvvet yazması emredilmişti. Emirde ayrıca bunların hizmetlerini tamamladıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na, kapıkulu süvari ocaklarına dağıtılmaları veya timara çıkarılmaları istenmişti.⁵²

Padişahlar şehzâdelikleri sırasında sancaklara gönderildiklerinde hizmetinde bulunanlar, tahta geçtiklerinde asıllarına bakılmadan doğrudan yeniçeri yapılmıştı.⁵³ Taht mücadeleleri sırasında I. Selim ve kardeşlerinin yeniçerileri yanlarına çekmek için uğraşmaları, ocak içinde kendi adamlarının artmasının ehemmiyetini göstermektedir. I. Süleyman'ın oğulları da padişahlık için harp ettiklerinde yeniçerilik vaadiyle asker toplamışlardı.⁵⁴ II. Selim cülûs ettiğinde sayıları çok fazla olan sekbânı yeniçeri odalarına geldiklerinde o zaman bahşış sebebiyle zaten kızgın olan yeniçeriler onlara cephe almışlardı. Hatta kabullenmediklerinden kısa müddet içinde onların ocaktan uzaklaştırılmalarını sağlamışlardı.⁵⁵

Kul kökenli askerlerin oğullarına, babalarının mensubiyetine göre “sipahizâde”, “çavuş-zâde” veya genel olarak “kuloğlu” ismi verilmişti. Askerî sınıfın çocukları babaları gibi istihdam edilmişti. Bu sınıf içinde kaldıklarında askeri hizmetleri kabul etmeleri şarttı. Bir kanunnamedeki, “askerînin evlâdından şol ki bir derecede ola ve kimesneye raiyyet yazılmış olmaya, asker hükmündedir” ifadesiyle bu durum izah edilmişti.⁵⁶ Askerîlerin çocuklarının bu sınıf içinde istihdamı ve tevarüs eden haklarını kullanmaları erken devirde başlamıştı. Sultan I. Murad zamanında 1376 senesinde, ölen

BOA, ADVN.MHM.d. 44, hk. 672. 1594 yılında sefere çıkan Ferhat Paşa orduya katılanlara nida ettirip tüvana (güçlü kuvvetli) ve gürbüz yiğitlerden 3 bin kulkarındaşı yazmıştı. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 59.

⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 553, 591, 614, 685, 698, 894-895, 901. BOA, A.DVN.MHM.d. 19, hk. 390, 570. BOA, A.DVN.MHM.d. 26, hk. 235, 869.

⁵¹ BOA, KK.d. 237, s. 189.

⁵² 888 Numaralı Mühimme Defteri, 339.

⁵³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 199.

⁵⁴ TSMA, E. 592. Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 28.

⁵⁵ *Tarih-i Selânîkî*, I, 59-60.

⁵⁶ *Kavânîn-i Osmaniyyân*, vrk. 18a.

sipahilerin timarlarının oğullarına kalacağı kanunu getirilmişti.⁵⁷ Sonra bütün askerîler için aynı hak tanınmış, ümera ve ulema oğullarına babalarının makamına göre dirlik veya timar verilmesi II. Mehmed'in kanunnamesinde de yer almıştı.⁵⁸ Kapıkulu ocakları mensuplarının oğulları da aynı usule tabi olmuştu. Sipahilerin⁵⁹ ve topçuların oğulları babalarının ocaklarına yazılmış, hatta dirlik sahipleri oğullarına tahsis edilmek üzere haklarında feragat etmişlerdi.⁶⁰ Ayrıca timara çıkarılmışlar, kale muhafazalarına yerli yeniçeri olarak veya başka şekilde istihdam edilmişlerdi.⁶¹

Koloğlu olarak adlandırılan yeniçerilerin oğulları da eğer kabiliyetlerine göre başka zümrelere iltihak etmezlerse babalarının yollarına tabiydiler. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, daha evvel sadece çorbacılar ve ağalara serbest iken I. Selim devrinde bazı şartlarla neferlerin evlenmelerine de müsaade edildiği yazılıdır. Bu kaynağa göre, sadece ihtiyar ve amel-mande yani bedenen askerliğe elverişliliğini kaybetmiş olanlar bizzat padişahın müsaadesiyle evlenmişti. Ancak bu usule daha sonra uyulmamış, acemi oğlanları bile evlenmişti; padişah müsaadesi aranmamış, çorbacılar bir altın "seccade-bahâsı", odabaşına don ve gömlek hediye verilerek evlenme ruhsatı alınmıştı.⁶² Haziran 1576 tarihli, yeniçerilerin tabi oldukları bazı hususları gösteren kayda göre evlenmek isteyen yeniçerilerin yayabaşına bir seccade veya 100 akçe verdiği yazılıdır. Ancak bunda yasak durumundan veya müsaadeden bahsedilmemişti.⁶³

1450'li yıllarda yeniçeri oğullarının timar tasarruf ettiği kayıtlarda görülmektedir.⁶⁴ Babalarının timara geçtikten sonra evlendikleri ihtimal dâhilindedir. Yine bu döneme ilişkin bilgiler veren eski bir yeniçeri Konstantin Mihailoviç, yeniçeri ağalarının

⁵⁷ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü-t Tevarih*, Tabhâne-yi Âmire, 1279, 94.

⁵⁸ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, 325. 1520'li yıllarda sancakbeyliklerinin çok büyük kısmı paşaların ve diğer yüksek idarecilerin sarayda yetişmiş oğullarına verilmişti. Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi", 303-307. Yine bunlara yüksek miktarda timar ve zeamet tahsis edilmiş veya çavuşluk gibi görevler verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 23. BOA, KK.d. 254, s. 45.

⁵⁹ TSMA, D. 987-1. TSMA, D. 810-1. TSMA, D. 7843, s. 3-4. BOA, KK.d. 254, s. 96. BOA, İE.AS, 205. *Tarih-i Selânikî*, II, 472. 17. yüzyılda kapıkulu süvarilerinin oğullarının istihdamı için bk. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I- II, 268, 317, 367, 442, 642, 846, 921, 1031.

⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 20, 132. BOA, KK.d. 254, s. 14, 152.

⁶¹ H.951-952 *Tarihli Mühimme Defteri*, 168. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 2149.

⁶² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 157, 173, 212. I. Süleyman döneminde Osmanlı topraklarında dört yıl kalan İspanyol bir yazara ait eserde de yeniçerilerin bekâr olduğu yazılıdır. *Türkiye'nin Dört Yılı*, (çev. A. Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, 106.

⁶³ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VIII, (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, 141.

⁶⁴ *1445 Tarihli Paşa Livâsı*, 42.

çocuklarına ulufe verildiğinden bahsetmişti.⁶⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı ise, ceddinin II. Mehmed zamanından beri ocakta hizmet ettiğini yazmıştı.⁶⁶ 1527 yılında Biga sancakbeyliğinde sekbanbaşı oğlu Ali Bey isminde biri bulunmaktaydı.⁶⁷ 1513 yılında yeniçerilerin terekeleriyle alakalı emirde, onların varislerinden bahsedilmişti.⁶⁸ Devşirme yeniçerilere ebeveynleri ve kardeşleri mirasçı olamadığına göre ya devşirme olmayanlardan yeniçeriliğe geçtiğinde evli olanlar yahut eşleri ve çocukları olanlar kastedilmişti. Ocak 1519 tarihinde Bursa’da görülen bir dava, yıllar önce bir yeniçeriden boşanan kadın tarafından mehir için açılmıştı.⁶⁹ Mayıs 1549 yılındaysa taşrada bulunan yeniçerilerden evlenenlerden gerdek resmî istenmemesi için emir verilmişti.⁷⁰

1500 yılına ait ekmek tayinatı hesaplarına göre ağa defterinde kayıtlı 253 “kul evladına”, yani yetim yeniçeri oğluna ekmek dağıtılmıştı.⁷¹ 932/1526 tarihli eksik maaş defterinde yetim yeniçeri oğulları bulunmaktadır. Bölüklerin hepsinde yetim kayıtlıdır ve sayıları birden altıya kadar değişmektedir.⁷² Gösterilenler sadece babaları ölen erkek çocuklar olduğuna göre, kanunnamenin bahsettiği evlenme yasağının kalkmasından kısa zaman sonra ve müsaade çok sıkı tutulurken bu mevcuda ulaşmaları zordur. Ayrıca 956/1549 kayıtlarıyla kıyaslandığında yetim çocuk sayısında çok fazla değişiklik olmamıştı.⁷³ 932/1526 tarihli defterde memleketleriyle yazılı devşirme asıllılar yanında babaları adlarıyla kayıtlı olanlar oldukça fazladır. Bunlar ya devşirme dışından ocağa alınanlar yahut yeniçeri oğullarıydı.⁷⁴ Yine 1526 ve 1549 defterlerinde babaları adlarıyla yazılmış çorbacılar vardı ve 1546 yılı defterinde neferlerden kuloğlu veya devşirme dışı diğer yollarla gelenler çok artmıştı. Kuloğullarının sayısını artıran diğer bir sebep, önceleri sakat kaldıkları için emeklilik veya koruculuk gibi yollarla ocak dışına çıkarılan çok sayıdaki eski yeniçerinin oğullarının kaydıydı.⁷⁵

⁶⁵ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, (Çeviren ve yayıma hazırlayan Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, 97.

⁶⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 130.

⁶⁷ Barkan, “H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi”, 304.

⁶⁸ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, 152.

⁶⁹ Bursa Şerhiye Sicilleri, A25, vrk 6, hk. 62.

⁷⁰ *Kanunnâme*, 1734, 47a-48a.

⁷¹ Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı*, 47.

⁷² TSMA, D. 736.

⁷³ BOA, MAD. d. 12872.

⁷⁴ TSMA, D. 736.

⁷⁵ II. Bayezid veya I. Selim zamanına ait tarihsiz belgede İstanbul bağlarının başkorucusu, Adana seferinde Memluklulara esir düşen eski bir yeniçeri, iki oğlunun yeniçeri yapılmasını istemişti. TSMA, E. 1177/34.

Yeniçerilerin savaş kabiliyetlerini muhafaza için bekâr kalmaları yönünde bir siyaset askerlik açısından makuldür. Zaten Yeniçeri Ocağı mevcut askeri düzende alt sınıf ocaklardandı. Diğer kapıkulu sınıflarına geçmenin veya timara çıkmanın çok fazla olması neferlerinin gençlerden olmasını sağlamıştı. Sadece acemi oğlanlarıyla yeniçerilere kışlalar tayin edilmesi bekâr olmalarından kaynaklıydı. Dolayısıyla bekârlık, yasak olmasa da yeniçeriler için umumi bir durumdu. Ayrıca ocak içinde bekâr olma mecburiyeti getirilmiş vazifeler, buna dayalı yükselme usulleri vardı. Odabaşılığa yükselmenin bekârlık şartına bağlanması ocak kaldırılana kadar devam etmişti. Bu kaide bile “mefhumu muhalifinden” bekârlığın herkes için mecburi olmadığını göstermektedir. Evlenirken hediye verme ise evlenenlerin bilinirliğini sağlamanın yolu olarak kullanılmış olmalıdır. Çünkü orta içinde yükselmede kimin bekâr olduğunun bilinmesinin lüzumu vardı. I. Selim döneminde evlenme yasağının kaldırılması rivayeti daha önce düzensiz şekilde var olan evlenmenin bir kaideye oturtulması için getirilmiş bir düzenleme olması da muhtemeldir. 17. yüzyılda ıslahat için hazırlanmış *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da ve aşağıda gösterilecek olan benzeri eserlerde yasaktan bahsedilmesi, mevcudun 40 bini geçtiği, ocak dışına çıkışın artık oldukça azaldığı durumda evlilerin sayısının artması ve askerlik dışı işlerle meşguliyetlerinin savaş azim ve kabiliyetlerinde azalmaya sebep olduğunda bekârlıklarının fazla olduğu dönemleri emsal gösterip tedbir alınmasına matuftu.

Hizmetleri mukabilinde ve şartları uyduğu için bazı doğrudan yeniçeri yapılanlar dışındaki kuloğulları, hizmet edebilecekleri yaşa geldiklerinde babalarının bulundukları odalarda sahih kuloğlu olduğu tespit edildikten sonra acemi oğlanı olarak kaydedilmişlerdi. Ayrıca acemi oğlanı olarak veya ulufesiz ortalarda hizmet etmişler, emniyeti için asesbaşının emrinde görev yapmışlardı.⁷⁶ Bunlar Bostancı Ocağı’na alınmamıştı.⁷⁷ Acemi oğlanları defterlerine göre kuloğulları 1570’li yıllardan itibaren artmış, hatta devşirmelerden fazla olmuşlardı.⁷⁸ Ölen yeniçerilerin henüz acemi oğlanı olacak çağa gelmemiş erkek çocukları ise nân-horegân (ekmek yiyen) adıyla kaydedilmişti.⁷⁹ Bunların her birine üç ayda ikişer buçuk kile un veya bunun bedeli olarak

⁷⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi, II*, (haz. Şevki Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004, 294-295.

⁷⁷ BOA, MAD.d. 6153, s. 53-65. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 146.

⁷⁸ Bu husus için bk. BOA, MAD.d. 6245, 6365, 6377, 7289.

⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 2-309

30 akçe, ayrıca 15 akçe olmak üzere toplam 45 akçe bağlanmıştı. Acemi oğlanı olabilecek yaşa geldiklerinden ise defter-i nânhoradan çıkarılmıştı.⁸⁰ Defterlere kayıtlı isimleri üzerine acemi oğlanı olduğunu gösterir şekilde “ulufe” kaydı düşülmüş, yerlerine yeni yetim yazılmıştı.⁸¹ 5 Şubat 1581’de acemi oğlanı olarak yeniçeri yetimlerinden 39 kişi yazılmıştı. İçlerinde yayabaşı oğulları da bulunmaktaydı.⁸² Kasım 1584’te, türbe hizmetlerinde istihdam edilmek üzere ağadan, yeniçeri oğullarından seçmesi istemişti.⁸³ 10 Mart 1592’de yeniçeri ağasının yarar kuloğullarından ulufeye yazılması talebi doğrultusunda 200 kuloğlunun Acemi Ocağı’na yazmasına müsaade edilmişti.⁸⁴

Yeniçeri oğullarından babalarıyla beraber bulunan, yevmiyesiz şekilde hizmet ettiği ortayla savaflara katılanlar da acemi oğlanı yapılmış veya tayinat verilmişti. Mart 1579’da Şirvan’daki harplerde faydaları görülenlerden iki kuloğlu acemi oğlanı yapılmıştı. Yine bu savaflara katılan yeniçeri oğullarından 34’üne fodula tayin edilmiş, 8’inin harçlıklarına birer akçe zam yapılmıştı.⁸⁵ 17 Aralık 1581’de Osman adlı yeniçeri oğlu seferdeyken acemi oğlanı yazılmıştı.⁸⁶ 29 Eylül 1581’de, İran harplerinde esir düşen ve kurtulan Musa adlı yeniçeri oğluna, haline münasip bir görev verilmesi emredilmişti.⁸⁷ İran seferine katılan 56 kuloğlu, 12 Nisan 1588’de acemi oğlanı olarak kaydedilmişti.⁸⁸

Kuloğulları yetişmelerinin ardından devşirme acemi oğlanlarıyla beraber yeniçeri yapılmıştı. Mesela 5 Şubat 1581’de acemi oğlanlarından yeniçeri yapılanlardan biri muhızırın oğluydu.⁸⁹

Yeniçeri oğulları sadece acemi oğlanı ve sonrasında yeniçeri yapılmamıştı. Vergi tahsilatına gönderilme, eşkıya mücadelesi gibi kamu güvenliği hizmetlerine görevlendirilme mukabilinde kale erleri arasına yazılmış veya yerli yeniçeri olarak

⁸⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 153-154. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da iki buçuk kile un yahut 35 akçe un harcıyla üç ayda 15 akçe verildiği kaydedilmiştir. Kanunnâme mecmuasındaysa un isteyenlere üç ayda iki kile bir şinik un verildiği, bedelini isteyenlere üç ayda 30 akçe verildiği ayrıca 15 akçe daha verildiği kaydedilmiştir. *Kanunnâme*, 1734, vrk. 283a.

⁸¹ Örnek kayıtlar için bk. BOA, MAD.d. 6543, 7121, 16269.

⁸² BOA, D.YNÇ, 1-62.

⁸³ BOA, A.DVN.MHM. d. 55, hk. 147.

⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM. d. 69, hk. 81.

⁸⁵ BOA, KK.d. 232, s. 105, 194, 315.

⁸⁶ BOA, KK. d. 234, s. 3.

⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM. d. 45, hk. 3027.

⁸⁸ BOA, AE. SMRD.III, 150.

⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 1-62.

istihdam edilmişlerdi.⁹⁰ Herhangi bir dirliğe talip olmadan yaşayanlar da bulunmaktaydı. Kasım 1564'te Edirne'de Timur adlı ve dirliği olmayan yeniçeri oğlunun eşkıyalık yaptığından yakalanması emredilmişti.⁹¹ Kuloğullarından taşrada yaşayanlar silah taşıma serbestiyetine sahiptiler, sakalsız olma ve yeniçeri kıyafetinde bulunma mecburiyetlerine tabiydiler.⁹² Ehli örf tarafından tutuklanamaz ve hapse atılamazlardı. Bunlar yeniçeriler tarafından mahkemeye çıkarılır ve cezalandırılırdı.⁹³

II. Selim devrinde kuloğullarının istihdamında bir değişiklik yapılmıştı. Kapıkulu süvarilerinin oğulları kalelerde belli müddetle görevlendirilir, sonra babalarının ocaklarına yazılırlardı. Yeniçerilikten sipahiliğe geçenlerin oğulları da aynı usule tabiydi. Bu padişah devrinde sipahi olmuş yeniçerilerin oğullarının kale muhafızlığından sonra 9 akçeyle sipahi yapılması yerine 1 akçeyle “ferzend-i sipahi” adıyla acemi oğlanı yapılmasına başlanmış, böylece yeniçerilik için kuloğlu menşei daha da genişletilmişti.⁹⁴

1.3. DEĞİŞİKLİKLER VE İTİRAZLAR (1580-1640)

16. yüzyılda uygulaması gösterilen devşirme dışı yeniçeri olma usulleri, kanunîydi. Bu yüzyılın sonunda bu usuller aşırı derecede ihlal edilmişti. Yeniçeri oğulları, ocağın esas nefer kaynağı haline gelmiş; ayrıca bunların kaydı, devşirme dışı ocağa girişi kolaylaştıran yol olmuştu. Çünkü herhangi bir kişiyi kuloğlu diye kaydetmek kolaylaşmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre ocak kâtipleri veya rüşvete meyilli diğer zabıtlar; “ferzend-i sipahi”, “ferzend-i çavuş” veya “ferzend-i bevvâb” adları altında diğer askeri sınıf mensuplarının oğullarını ve daha fazla olarak reaya çocuklarını “sipahiliğe geçmiş yeniçerilerin oğludur” diye Acemi Ocağı'na kaydetmişler, böylece devşirme aslından gelmeyen kişilerin yeniçeri olmasına sebep olmuşlardı. Bu şekilde kaydedilenler “saplama” olarak adlandırılmıştı.⁹⁵ 19 Haziran 1576 tarihli bir kayıta anlatıldığına göre,

⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 27, hk. 800. BOA, A.DVN.MHM.d. 49, hk. 26.

⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 494.

⁹² 1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili, (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1987, 136. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.271. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 344.

⁹³ 280 No'lu Karaman Şer'iyye Sicili, (haz. Mustafa Çoraman), Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2011, 100. 1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili, (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1987, 136. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.271. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 344.

⁹⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 153.

⁹⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 146, 151-153, 263.

Cafer adlı bir yeniçerinin acemi oğlanı olan oğlu Mehmed olarak kendini gösteren bir kişi, acemi oğlanlığından yeniçeri olmuş daha sonra ise Halkulvad Seferi'nde (1574) kahramanlığı sebebiyle silahtar bölüğüne geçmişti. Savaş sonrası yolda gelirken yine yeniçerilikten silahdar olan bir arkadaşının ölmesi üzerine onun gediğini reayadan birine satmıştı. Bu seferki işinde yakalanınca ulufesi kesilmişti.⁹⁶ Bu yolun ihmali sayılan diğer bir uygulama ise yeniçeri ağalarının, “ağa çırağı” olarak kendi hizmetlilerinde bulunan ve ocak kârhanelerinde çalıştırılan zanaat ehli devşirmeden gelmeyen oğlanları Acemi Ocağı'na sokmalarıydı. Ocak kârhanelerinde yeniçeri ustaları emrinde devşirme veya kuloğlu acemiler çalışması gerekirken ağaların sonradan ihdas edilen uygulamayla para mukabilinde “çırak defterine” kaydettikleri kişiler gittikçe artmıştı. Öyle ki *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı ağa çıraklığını, devşirmeyi bitiren ve buna ihtiyaç kalmamasına sebep olan bir durum olarak göstermişti.⁹⁷

Müverrihler tarafından ocağın bozulmasının en önemli sebebi olarak gösterilen uygulama ise 1582 senesinde Sultan III. Murad'ın oğlu Şehzâde Mehmed'in sünneti sırasında sünnet ettirilen Müslüman olmuş 7 bin çocuğun taleplerini kırmayarak acemi oğlanı olarak kaydedilmesi idi.⁹⁸ İslam'ı seçen Gayrimüslimlere dirlik verilmesi bahsedildiği gibi sürekli teşvik edilen bir husustu. Ancak bu kayıt işleminin şiddetle tenkit edilmesinin sebebi, çocukların aslının belli olmaması, çoğunun yetim olduğu için terbiyeden mahrum olmaları, İstanbul, Bursa ve Edirne gibi yerlerden gelen ve askerlik kabiliyeti olmayan şehirli ve sanat-meslek bilen oğlanlar olmalarıydı. Ayrıca onların acemi oğlanı yapılmasından sonra padişahın bu muamelesinden cesaret alan kişilerin din ve ırk fark etmeden sanat ehli oğlanları Acemi Ocağı'na kayıt ettikleri anlatılmıştı.⁹⁹ 1590 yılında yapılan devşirmede, rüşvet mukabilinde Yahudi, Çingene, Rus, Türk ve diğer

⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 3, hk. 446.

⁹⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 145,156. Bir kayıta 37 oğlan ağa çırağı yazılmıştı. TSMA, E. 1132.

⁹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 155-156. Bu eserde ve diğer kaynaklarda bu uygulamaya karşı çıkan yeniçeri ağası Ferhad Ağa'nın azline sebep olduğu anlatılsa da saray tarihçisi Seyyid Lokman, Ferhad Ağa'nın azline sebep olarak yeniçerilerin ve celeplerle kavgasını göstermiştir. Selânikî de yine onun azlini söz konusu kavgaya bağlamıştır. Seyyid Lokman sünneti anlatırken ise “Şeref-i İslam ile müşerref olan 7 bin neferden ziyade taife sünnetlenüb ‘acemi oğlanı zümresine ilhak kılındı” malumatını vermiştir. Seyyid Lokman, *Tomar-ı Hümayûn*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1321, Görüntü No 7504. *Tarih-i Selânikî*, I, 135. Koçi Bey ise bunların “ağa çırağı” olarak kaydedildiklerini yazmıştır. *Koçibey Risalesi*, (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yayınları, Ankara 1998, 55-56.

⁹⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 155

yazılması yasak milletlere mensup oğlanlar alındığından yeniçeri ağası ve kulkethüdası azledilmişti.¹⁰⁰

Bozulmanın diğer ve en önemli şekli rüşvet karşılığında reayanın doğrudan yeniçeri yapılmasıydı. İrsiyete dayalı toplumsal işbölümü, Osmanlı mali-askeri sisteminin esasını oluşturmaktaydı. Reaya ve askerî olarak taksim edilmiş yapının muhafazası, temel esastı. Hem reaya sınıfından askerî sınıfa geçiş hem de askerî yapının dereceleri içerisinde yükseliş liyakate göre ayarlanmıştı. Bu ayrımın mantığı, işlerin düzen içerisinde yürütmesine ve “âlemin nizamının” bozulmamasına” dayanmaktaydı.¹⁰¹ Osmanlı toplumunda diğerleri üzerinde idare hakkı olan kılıç kesiminin reaya-tüccar kesiminden farkı, savaşmaları mukabilinde belli vergisel muafiyetlerle desteklenmeleri ve bulundukları sınıfa geçişin sıkı şartlara bağlanmasıydı. Savaşan sınıfın bu hak ve muafiyetleri gösterildiği üzere çocuklarına tevarüs etmişti. Ancak bu sınıf dışında askerliğe kabiliyeti olanlar tamamen dışarda bırakılmazdı. Askerî bünye içerisinde girebilecekleri bazı yollar bulunurdu. Mesela savaşlarda ve kale müdafaasında kahramanlık gösteren reayadan kişilere timar verilir.¹⁰² Yine beylerin, paşaların maiyetinde vazife yapabilirler, buradan yükseltilirlerdi. Ama kapıkullarına doğrudan giriş reaya kapalıydı.

Reayadan Yeniçeri Ocağı'na girenler “ecnebi” olarak adlandırılırdı.¹⁰³ Bunların bir kısmı fiilen askerlik yapmaz, ulufelerini kaydolmalarını sağlayan kişiler alırdı. Ocak 1577'te, Kastamonu beyinin kethüdası, bir ecnebinin önce yeniçeri sonra kapıkulu

¹⁰⁰ Tarih-i Selânikî, I, 220.

¹⁰¹ Hasan Kâfi *Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmî'l-Âlem* adlı eserinde bu düzeni şu şekilde izah etmişti: “*Allâh ta'âla hazretlerinden ilhâm ve tevfiik ile âlimlerin eskileri, dahi eskilerin âkilleri Âdemoğullarını dört bölük üzere tertîb itdiler. Dört sınıfdan birini kılıç için ta'yîn itdiler, dahi birini kalem için, dahi birini eken ve biçen için, dahi bir bölüğünü san'at ve ticâret için ta'yîn itdiler. Dahi, bu cemî' sınıflarda tasarruf eylemeği pâdişâhlık ve beğlik itdiler, ya'nî bu dört bölüğü cümle tasarruf idüp, zabt eylemeği pâdişâhlık diyü ta'yîn itdiler.*” Askerî sınıfı ise aynı müverrih şu şekilde tasvir etmiştir: *Emmâ evvelki sınıf ki kılıç için ta'yîn olunmuşdı, ol sınıfın ehli pâdişâhlar ve vezîrlerdür; pâdişâhların nâ'ibleridür ki beğler ve beğlerbeğiler ve bunların emsâli zâbitlerdür, dahi sâ'ir mu'âvin olup, kılıca hizmet iden eskerdür. Yâ bunlara mahsûs olan amel nedür? beyânı lâzım olmağla eyitdi ki: pes, bunların üzerine vâcib olan bu dört sınıfın cümlesini zabt itmekdür; dahi adâlet ile dahi hüsn-i siyâset ile görüp gözetmekdür, ammâ kendüler bildüğü ve istediği üzere değil, belki âlimlerim ve âkillerim tedbirleri ve re'yleri ile olmak gerekdür ki hatâ' vâkî' olmaya. Dahi bu sınıf-ı evvele lâzım olan, cümlesinden düşmanı def ve ref itmek için, ceng ü cidâl ve harb ü kılâl itmekdür; dahi pâdişâhlara ve beylere sâ'ir lâzım olan nesneler ile amel eylemekdür.* “Hasan Kâfi El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmî'l-Âlem*”, (haz. Mehmet İpşirli), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, 1979-1980, 251.

¹⁰² *Telhîsü'l-Beyân*, 141-142.

¹⁰³ Sadece yeniçeriliğe sızan reaya kökenliler için değil timar tevcih edilenler için de bu tabir kanunnâmelerde kullanılmıştı. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 564.

süvarisi olmasını sağlayıp ulufesini kendisi için alma suçlamasıyla yakalanmıştı.¹⁰⁴ Ecnebilere yakalananlar, timar verilerek ocaktan atılırdı. Mesela 1597 senesinde ecnebi olarak tespit edilen dört kişi merd-i timar yapılmıştı;¹⁰⁵ 1599 senesinde yakalanan biri korucu, 9 ecnebi de aynı şekilde yeniçerilikten atılmıştı.¹⁰⁶

Bozulma Yeniçeri Ocağı'na münhasır değildi. Müverrih Selânikî, Sultan III. Murad zamanında harem dâhil bütün ocaklara asılsızların ve reaya asıllıların rüşvet mukabilinde girdiğini yazmıştı.¹⁰⁷ Bu husus kayıtlara da yansımıştır. 24 Kasım 1588 tarihinde Rumeli'deki kadılar “*Türk tâ’ifesinden ba’zı kimesneler dirliğe geçtiğinden*” ikaz edilmişlerdi.¹⁰⁸ Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın padişaha yazdığı telhislerde ocağa usulsüz girişlerle alakalı oldukça malumat bulunmaktadır. Sinan Paşa hem fazla nefer alımından hem de Acemi Ocağı dışından, özellikle reayadan girişlerden şikâyet etmiş, bunun yeniçeri ağalarının ihmallerinden kaynaklandığını anlatmıştı. Ayrıca yeniçerilerin de ocaklarına bu şekilde girişlerinden rahatsız olduklarından sebep olan yeniçeri ağalarını taşlamaya varacak şekilde itirazlarını gösterdiklerini yazmıştı. Buna mukabil bu işi yürütenler, Sinan Paşa'nın aldığı tedbirlere karşı onu padişaha şikâyet etmişlerdi.¹⁰⁹ Sinan Paşa bozulmanın İran seferlerinde başladığını ve bunun mesullerinin, açıkça isimlerini vermediği o zamanın serdar ve veziriazamları Siyavuş Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa ve açıkça suçladığı yeniçeri ağası Halil Ağa olduğunu açıklamıştı. Hatta kendisi Malkara'da sürgündeyken birbirlerine husumeti olan Türklerin İstanbul'da 5-10 bin akçeyle yeniçeri olduklarını gördüğünü anlatmıştı. Belki alınacak tedbirler için tesirli olması bakımından sayıyı fazla vermiş olsa da beyanına göre ocaktaki ecnebilere sayısı 10 bine ulaşmıştı.¹¹⁰ Bu dönemde ocağın bozulmasına rüşvet sisteminin de tesiri vardı. Yeniçeri ağaları diğer makamları elde edebilmek için padişaha peşkeş verme durumunda olduklarından yeniçeriliğin satılması yoluyla bu parayı elde etmişlerdi. Ayrıca ocak üzerinde teftişin azalması, ölmüş olanların isimlerinin satılmasını kolaylaştırmıştı.¹¹¹

¹⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 29, hk. 283.

¹⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 2-306.

¹⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 3-320.

¹⁰⁷ Tarih-i Selânikî, II, 469-471.

¹⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 149.

¹⁰⁹ Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yayınları, İstanbul 2004, 20, 96-97, 101.

¹¹⁰ Sinan Paşa'nın Telhisleri, 33, 84-85, 89, 101.

¹¹¹ Sinan Paşa'nın Telhisleri, 136

Selânikî, ocakların düzenlerinin bozulması ve “ecnebilerin ve rezillerin” karışması hususunda III. Murad’ı hatalı bulmuş, bozulmanın onun devrinden rüşvet mukabilinde başladığını açıkça göstermişti. Bu padişah maaş defterlerinin teftişini terk etmiş, bütün hususları diğer devlet adamlarının ve devam eden savaşlar sebebiyle serdarların uhdesine bırakmıştı.¹¹² Bostanzâde Yahya da bozulma ve buna bağlı mevcudun artışı III. Murad’ın yumuşaklığına ve cömertliğine bağlasa da mesuliyetini esas olarak Özdemiroğlu Osman Paşa’ya yüklemişti.¹¹³

Gösterilen bu ihmal ve suistimaller hiçbir zaman kanuni bir yol halini almamış, reayadan giriş ne kadar fazla olursa olsun yeniçeriliğe girişin kanuni yolları değişmemişti. Bu yüzden iddia edildiği gibi 1592 yılında mevali ve kadı çocuklarının da ocağa alınmasına müsaade edildiği vaki olmamıştı.¹¹⁴

1600’ün hemen başında çok önemli bir değişiklik daha olmuştu. Yetim yeniçeri oğullarından ve nân-horegânlardan bazıları doğrudan yeniçeri olmuş, acemi oğlanı olarak hizmet etmeden kapıya çıkarılmışlardı.¹¹⁵ Aynı usul yetim olmayan kuloğulları için de geçerli olmuş, taşrada çoğalan yeniçeri oğulları gönüllü veya cebri, babalarının odalarında sefere gitmeye başlamışlardı. 1618 seferine katıldıkları gibi Ekim 1623 tarihinde kuloğullarının, İstanbul’a gelip odalarında Bağdad Seferi için hazır olmaları

¹¹² *Tarih-i Selânikî*, I-II, 432, 469-472.

¹¹³ Bostanzade Yahya, *Tarih-i Saf (Duru Tarih)*, (sad. Necdet Sakaoğlu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, 108, 120. Özdemiroğlu Osman Paşa’nın İran seferi için vilayetlere gönderilen emirlerde asker tedariki için bazı vaatlerde bulunulmuştu. Bk. *BOA, A.DVN. MHM. d. 59*, hk. 45.

¹¹⁴ Kadı ve mevali çocuklarının yeniçeri yapılması malumatı sehiv olarak İsmail H. Uzunçarşılı tarafından bahsedilmiş (*Kapıkulu Ocakları*, I, 152) daha sonra sorgulanmadan aynı şekilde ondan aktarılmaya devam edilmiştir. Dayanak gösterilen kanunnâme maddesi, parça parça ve düzensiz şekilde kanunların yazıldığı bir mecmuanın, yerli yeniçerilere timar verilmesiyle alakalı bilgilerin yazıldığı sayfasında bulunmaktadır. Metinde Yeniçeri Ocağı’yla alakalı malumat, görevli veya ocağa yazılma bahsi bulunmamaktadır. Tamamen kadılarla alakalı bir kanun ilavesidir. Maddenin metni aynen şöyledir; “Budur ki 1001 tarihinde padişah-ı âlempenâh hazretleri *mevaliye ve kuzata ettiği kanunnâme suretidir ki* Şam ve Halep ve Bursa ve Selanik mevalisinin oğullarına zaptı için lazım geldükde çuhadar zapt ve terbiye eder. Kuzat oğullarına zapt ve terbiye lazım geldükde kethüdası bir hoş nasihat ve terbiye ederler. Eğer nasihat ile olmazsa kanun olmuştur ağaç ile terbiye eder ve olmazsa hapseder, olmazsa her gün yüz ağaç kanun-u hümayûn olmuştur gaflet olunmaya.” *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kataloğu, no 3363, vrk. 2.

¹¹⁵ 1602, 1611 ve 1615 yıllarına ait maaş defterlerinden nân-horegânların çıkış kayıtları mevcuttur. *BOA, MAD.d. 5772*, s. 65. *BOA, MAD.d. 16370*. *BOA, MAD.d. 5981*, s. 145, 165. Ancak bütün maaş defterlerinde olmaması aralıklı şekilde yeniçeri yapıldığını göstermektedir. *BOA, MAD.d. 5771*, 6360. Sonraki tarihli kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d. 5155*, s. 3. 17. yüzyılda yazılmış ve önceki yüzyıla ait düzenlemelerden bahseden bir mecmuada, yirmi üç yaşına girmemiş kuloğullarının be-dergâh edilmeyeceğinden bahsedilmişti. Muhtemelen kuloğullarının odalarda ve Acemi Ocağı’nda yeterince hizmet etmelerini sağlamak için tavsiye niteliğinde yazılmıştı. *Yeniçeri Teshrifat Mecmuası*, vrk. 4b.

istenmişti.¹¹⁶ Aynı emirler 1634, 1637 ve 1638 senelerindeki seferler için de verilmişti.¹¹⁷ Bunlar seferde yararlılıkları ve serdengeçtilik gibi verilen görevleri tamamlamaları mukabilinde be-dergâh edilmişlerdi.¹¹⁸ Seferler dışında ocağa nefer yazma, solaklar dâhil olmak üzere yetim (eytâm) kaydıyla yapılmıştı.¹¹⁹

Doğrudan ocağa kaydedilişe, bir müddet sonra yeniçeri oğulları dışındakiler de dâhil edilmişti. Dirlik verilecek mühtediler, önceleri acemi oğlanı kaydedilmişken artık “nev-müslim” olarak doğrudan yeniçeri yapılmıştı. Yine bu usul ferzend-i sipahiler ve ferzend-i bevvâblar için de geçerli hale gelmişti. Mesela 1616 yılında 58 neferin be-dergâhında, acemi oğlanlar yanında eytâm ve diğerleri de alınmıştı.¹²⁰ Hüsrev Ağa zamanında (1623-24) tek seferde yazılan 650 yeniçerinin çoğu acemi oğlanıydı ama aralarında yetim, ferzend-i sipahi ve nev-müslim olanlar da vardı.¹²¹

Bu dönemde acemi oğlanı ve bostancı istihdamının kaynağı da doğrudan yeniçeri yapılanlarla aynıydı. Yani kuloğulları, nev-müslimler, ferzend-i sipahiler ve az da olsa devşirmeler acemi ocaklarına alınmıştı.¹²² İstanbul ve Gelibolu acemi ocaklarına yeniçeri yetimleri ve nev-müslimler, ferzend-i sipahiler yazılmış; bostancılara ve saraylarda görevli acemi oğlanlarına yeniçeri kuloğulları alınmamıştı.¹²³ Nadiren de olsa acemi oğlanı emeklilerinin oğullarından kayıtlar da başlamıştı.¹²⁴ 1616 yılında bir seferde 172 eytâm, 28 nev-müslim, 8 devşirme kökenli oğlan, 22 ferzend-i sipahi ve 2 ferzend-i bevvâblar 232 kişi Acemi Ocağı’na yazılmıştı.¹²⁵ Aralık 1635 tarihli kayıтта yeni 24 acemi oğlanının 17’si nev-müslim, 6’sı yeniçeri oğlu, biri ise ferzend-i sipahiydi.¹²⁶ 18 Temmuz 1640 tarihinde yeniçeri ağası Mustafa Ağa zamanında yazılan 1045 acemi oğlanın 460’ı

¹¹⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 789.

¹¹⁷ BOA, A.DVN. MHM. d. 86, hk. 74. BOA, A.DVN. MHM. d. 88 hk. 330. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1009.

¹¹⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 748, 958. 1638 senesinde Eflak Seferi’nde dil tutan ve kahramanlığı görülen 6. sekbanlardaki kuloğlu, 48. cemaatten be-dergâh edilmişti. BOA, D.YNÇ, 20-14.

¹¹⁹ BOA, D.YNÇ, 13-490. BOA, D.YNÇ, 17-20, 54, 239. BOA, D.YNÇ, 19-427. BOA, MAD.d. 6681, 6692.

¹²⁰ BOA, D.YNÇ, 52-150. Sonraki dönemde doğrudan kayıtlar için bk. BOA, D.YNÇ, 17-54, 162, 239.

¹²¹ TSMA, D. 3225.

¹²² BOA, D.YNÇ, 13-53, 62, 68, 152, 254, 256. BOA, MAD.d. 6356

¹²³ BOA, MAD. d. 5982, 6605, 6690, 6991, 7000, 7532, 7533, 16475. BOA, MAD. d. 6748, s. 1-103. BOA, D.YNÇ, 19-310. BOA, D.YNÇ, 21-133. BOA, D.YNÇ, 21-184, 369, 381. Murat Kılıç, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2008, 27-29.

¹²⁴ BOA, D.YNÇ, 21-369.

¹²⁵ BOA, D.YNÇ, 13-59. BOA, A.DVN. MHM. d. 78, hk. 914.

¹²⁶ BOA, D.YNÇ, 18-36.

devşirme, geriye kalanı diğer kaynaklardandı.¹²⁷ 10 Kasım 1643'te yazılan 60 acemi oğlanının 34'ü yeni Müslümanlardan, 26'sı ferzend-i sipahiydi.¹²⁸ 23 Kasım 1643 tarihinde yazılan 136 acemi oğlanının 73'ü nev-müslim, 25'i ferzend-i sipahi," 38'i yetimdi.¹²⁹

Nev-müslimlerin sayıları çok fazlaydı. Öyle ki yazılanlar bazen yüzlü sayılara çıkmıştı. Tabi bu seviyede kayıt, bir kereliğe de mahsus değildi, hemen her yazılma bu sayılarda olmuştu.¹³⁰ 1619 yılında her acemi birliğine birkaç kişi veya daha fazla kaydedilmişti.¹³¹ Haziran 1640'da bostancı yazılan 97 nev-müslim, Sultan Murad'ın alayları ve avlarında, valide sultan alayında, divan günlerinde, bayramlarda ve sair zamanlarda Müslüman olanlardı.¹³² 1641-42 yıllarında yazılanların sayısı ise birkaç yüzü bulmuştu.¹³³ Devlet görevlilerinin hizmetlerini gören mühtediler de acemi oğlanı olarak yazılmıştı.¹³⁴ Dolayısıyla nev-müslimler artık azalan devşirmenin ikamesi olmuştu.

Diğer kapıkulları gibi 17. yüzyılın ortasına kadar acemi ve bostancı oğlanlarının sayısı da çok artmıştı. 1595'de 7650 acemi oğlanı, 1528 bostancı varken 1610 Haziran'da 6083 acemi oğlanı, 1867 bostancı oğlanı, 1623'te Eylül 10324 acemi oğlanı, 2207 bostancı vardı. Bir sene sonra iki ocağın mevcudu toplamı 15324 olmuştu.¹³⁵ IV. Murad devrinde kısa süreli yeniçeri sayısının azaltılması sırasında, acemi oğlanı ve bostancıların toplamı önce 10111 nefere,¹³⁶ Ağustos 1638'de acemi oğlanları 5 bin, bostancılar 3 bin olmak üzere 8 bin seviyesine çekilmişti.¹³⁷

¹²⁷ BOA, D.YNÇ. d. 33812.

¹²⁸ BOA, D.YNÇ, 22-236. Diğer kayıtlardan farklı olarak, yeni Müslümanların çoğunun baba adı Abdullah yazılmışken bazılarının Mehmed, Yusuf, Musa gibi Müslüman adı yazılıp sonra memleketleri yazılmıştır. Ferzend-i sipahilerle beraber yazıldıklarından bir karışıklık ihtimali mevcuttur.

¹²⁹ BOA, D.YNÇ, 22-254. 1054/Masar defterinin sonundaki kayıta bazı devlet görevlileri ve ocak ağalarının hizmetindeki yetim ve nev-müslimlerin acemi oğlanı yazılması sadrazamın emri olduğu yazılıdır. BOA, MAD.d. 796, s. 25.

¹³⁰ BOA, MAD.d. 796, 5368, 5982.

¹³¹ BOA, MAD.d. 7354.

¹³² BOA, D.YNÇ, 135-20.

¹³³ BOA, MAD.d. 5190.

¹³⁴ 1051/1641-42 yılı acemi oğlanları defterinin başına bir nev-müslimin Anadolu kazaskeri Abdurrahman Efendi'nin pazara gideni olduğu izahatı düşülmüştü. BOA, MAD.d. 6991, s. 295.

¹³⁵ BOA, D.YNÇ, 1-397. BOA, MAD.d. 6798, s. 1140-1141. BOA, MAD.d. 6692, s. 1377. BOA, MAD.d. 7231, s. 783.

¹³⁶ BOA, MAD.d. 4793, s. 117.

¹³⁷ BOA, D.YNÇ, 20-317. Bu defterde İstanbul'daki acemi oğlanlarının sayısı 4797, bostancıların 2670 olarak verilmiştir. 300 seviyesinde olan Gelibolu acemi oğlanlarıyla yine aynı seviyedeki Edirne bostancıları ilave edildiğinde mevcut yaklaşık 8 bindi.

Acemi oğlanları ve bostancılardan İstanbul'da kapıya çıkma, bir süreye tabi olmamış, daha çok seferler için ve fazla sayılarda yapılmıştı. Bir yıla kadar hiç kapıya çıkmanın yapılmadığı olmuştu.¹³⁸ 1618-19 yılı maaş defterlerine göre yetimlerle beraber acemi oğlanları yeniçeri olmuştu.¹³⁹ 1622/Mayıs-Temmuz döneminde 101 bostancı kapıya çıkmıştı.¹⁴⁰ 1631 yılında sefer için 4 bin acemi oğlanı ve bostancı yeniçeri yapılmıştı.¹⁴¹ 1638 tarihindeki çıkışta ise bostancı ve acemilerden 5 bin kişi yazılmıştı.¹⁴² 1641 Nisan'da 100 acemi oğlanı ve 71 yetim be-dergâh olarak Azak'a giden donanmaya katılmışlardı.¹⁴³ 1643 Mayıs'ına kadar 374 acemi oğlanı, 671 bostancı yazılmıştı.¹⁴⁴ 1644 senesindeki sefer için 2000 bostancı ve acemi oğlanı yeniçeri yapılmıştı.¹⁴⁵ İstanbul'da, toplu şekilde yazılanlardan başka münferiden veya birkaçının beraber yeniçeri yapıldığı olurdu. Mesela 1635'te bir acemi oğlanı solak yapılmıştı,¹⁴⁶ 8 Şubat 1638 tarihinde yine emekli olan 4 solağın yerine acemi oğlanı alınmıştı.¹⁴⁷

Önceleri kayıtları bilinemeyeceğinden sefer sırasında be-dergâh olmaları yasakken¹⁴⁸ kuloğulları gibi seferlere götürülen acemiler de cephede yeniçeri yazılmıştı. Sefere katılan bazen birkaç bini bulan acemi oğlanları hizmetleri mukabili be-dergâh olmuştu.¹⁴⁹ Hotin Seferi sırasında acemi oğlanları ve bostancılar be-dergâh

¹³⁸ BOA, MAD.d. 5583, 7002.

¹³⁹ BOA, MAD.d. 5515. 1032/1622-23 defterlerinde de aynı şekilde çıkışlar vardır. BO, MAD.d. 6692.

¹⁴⁰ BOA, MAD.d. 7000.

¹⁴¹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 971.

¹⁴² Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri 1299-1648*) Tahlil ve Metin, (haz. İbrahim Özgül), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, 327. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II 1067. Kara Çelebi-Zâde'nin diğer bir eserinde çıkış bostancılar ve kuloğullarında gösterilmiştir. Bu da acemilerdeki kuloğulları ağırlığını göstermektedir. *Zafernâme, (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007, 24.

¹⁴³ BOA, D.YNÇ, 21-510. Aralık 1641'de 21'i orta yetimi ve diğerleri acemi oğlanı 126 kişi yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 21-487. Sefer dolayısıyla 1642 Nisan'dan itibaren 400'den fazla acemi ve bostancı kapıya çıkmıştı. BOA, D.YNÇ, 22-8. BOA, MAD. d. 6605, 7533, 7532. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1163.

¹⁴⁴ BOA, MAD.d. 5368. BOA, MAD.d. 6995, s. 611. 5 Haziran 1643 tarihinde Edirne bahçelerindeki bostancılar 68 kişi be-dergâh olmuştu. BOA, C.SM, 8830.

¹⁴⁵ *Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)*, (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, 28.

¹⁴⁶ BOA, KK. d. 7160, s. 6.

¹⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 20-38, 41.

¹⁴⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 253.

¹⁴⁹ 1617'de 1059 acemi oğlanı seferdeydi. BOA, MAD.d. 6697, s. 1331. 1030/Receci'de sefere katılan acemi oğlanlarının defteri için bk. BOA, D.YNÇ. d. 33723. 1624 yılında 2496 acemi oğlanı seferdeydi. BOA, MAD.d. 7231, s. 789. Acemi oğlanlarından 1736'da ağa kârhanesi ve efendi hizmetinde diğer ağa ve halifelerin hizmetlerinde olan 508 kişi sefere katılmıştı. BOA, MAD.d. 4793, s. 160-172. 1637'de 575 acemi oğlanı ağayla beraber seferdeydi. BOA, MAD.d. 6237, s. 1193.

edilmişlerdi.¹⁵⁰ Akabindeki İran savaşları sırasında uygulamaya devam edilmiş; meydan muharebelerinde ve kuşatmalarda görev alan veya bölgedeki kale muhafazalarına tayin edilenler yeniçeri yapılmıştı.¹⁵¹

Acemi ve bostancılardan çıkışların hangi kıstaslara göre yapıldığı, doğrudan yeniçeri olanlarla bu ocaklara kaydedilenlerin farklarının ne olduğu sarih değildir. Yine hem doğrudan yeniçeri hem acemi oğlanı yazılan yetimlerin sadece babaları ölen kuloğulları mı olduğu anlaşılamamaktadır. Doğrudan yeniçeri ve acemi oğlanı yapılan kuloğulları hatta aşağıda gösterileceği üzere serdengeçti yazılanlar, “eytâm” (yetimler) kaydıyla yazılmaya devam etmişti. Diğer bir muğlak husus, ferzend-i sipahilerin menşeidir. Kapıkulu süvarileri çocukları olan ferzend-i sipahilerin, sadece yeniçerilikten sipahi olanların mı yoksa bütün sipahilerin oğulları mı olduğu kayıtlardan çıkarılamamaktadır. Bununla beraber *Kavânî-i Yeniçeriyân*’da, acemi oğlanı yazılan ferzend-i sipahiler, bütün sipahilerin oğulları olarak gösterilmiştir.¹⁵² Doğrudan yeniçeri yapılan ferzend-i sipahilerin azlığı sadece yeniçerilikten geçenlerin oğullarının bu şekilde alındığına delalet edebilir. Yeniçeri oğullarının alınmadığı saraylara ve bostancılara çok fazla yazılmaları ise bütün sipahilerin oğullarını ihtiva ettiğini göstermektedir. Her ne kadar bu ocaklardan kapıkulu süvarileri dâhil diğer görevlere de yükselme olsaydı da bunların sayıları yeniçeri yapılanlara nispetle oldukça azdı.¹⁵³ Bu durumda ferzend-i sipahilerin bütün kapıkulu süvarilerinin oğulları olduğu, sipahi çocuklarının da yeniçeri olarak istihdam edildiği durumu ortaya çıkmaktadır.

Acemi oğlanlarının bazı cebri kaydedişler dışında yeniçeri olma mecburiyeti yoktu. Bir kısmı yevmiyesi yüksek müteferrika sınıfına yükselmiş ve buradan emekli edilmişti.

¹⁵⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 748.

¹⁵¹ 1626’de sefere giden acemi oğlanları be-dergâh olmuştu. *BOA, İE. AS*, 245/1-4. 1629’da hassa buzcularından bir acemi oğlanı Revan seferine katılmış ve esir düşmüşken geldiğinde tekrar acemi oğlanı olarak kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 21-36. Hüsrev Paşa, Erzurum’u Abaza Mehmed’den aldıktan sonra acemiler be-dergâh edilmiştir. 1630’da Bağdad kuşatmasına katılan bin acemi oğlanı be-dergâh olmuştur. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 879, 955. Topçular Kâtibi, 1628 senesinde Bayburt Kalesi’ne be-dergâh olmak şartıyla 500 acemi oğlanı görevlendirildiğini yazmıştır. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 863. 1628 Ağustos’unda Bayburt’ta görevli 100 acemi oğlanın yeniçeri yapıldığına ilişkin kayıt bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ*, 15-620. *BOA, D.YNÇ*, 16-91. Nisan 1630 tarihinde Şehrizol Kalesi’ne muhafazaya bırakılan acemi oğlanları be-dergâh olmuştur. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 921.

¹⁵² *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 152. Hatta kanunnâmenin yazarı, sipahi oğullarını kimsenin araştırmadığını, babalarını bilmediklerinden reayadan yazılışın bu adla yapıldığını göstermiştir.

¹⁵³ Bu husus için gösterilen defterlere bakılabilir. Bostancı Ocağı’ndan kapıkulu süvarisi ve diğer ocaklara çıkış sayıları için ayrıca bk. Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 110-132.

15 Kasım 1636 tarihli kayıta, Estergon senesinden (1595) beri acemi oğlanı olan ve oldukça ihtiyarladığından emeklilik talebi kabul edilen bir acemi oğlanı vardı.¹⁵⁴ İçlerinde yeniçeriliğe kabul edilmeyenler de vardı. 23 Kasım 1648’de, kuloğlu ve acemi oğlanı olan biri ayakları yaralı olduğu için yeniçeri yapılmamış olduğundan acemi oğlanlığından emekli edilmişti. Be-dergâh olup babasının odasından emeklilik isteği ise kabul görmemişti.¹⁵⁵ Acemi oğlanları kayıtlarında dikkat çeken bir husus, “gürihte” olarak kaydedilen; hizmeti bırakan veya firar edenlerin fazlalığıydı. Geriye dönenler, yeniden kaydedilmişti.¹⁵⁶ 1640/Temmuz-Eylül döneminde 56 oğlan ise, firarların yerine yazılmıştı.¹⁵⁷

Bütün bu şartlar içinde eski yapının en önemli kaynağı olan devşirmenin durumuna bakıldığında; görevlilerinin usulsüzlükleriyle oğlan toplanmasına direnilmesiyle alakalı kayıtlardan ve müverrihlerin verdikleri malumatlardan 17. yüzyılın ilk yarısına kadar mutat şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın sonu itibarıyla bakıldığında 1590’lı yıllarda devşirme yapılmıştı.¹⁵⁸ 1604 yılında Anadolu ve Rumeli’den devşirme yapılmasına ilişkin emir verilmişti.¹⁵⁹ 1609 yılında Rumeli’den devşirme yapılmıştı.¹⁶⁰ 1621-23 yıllarında Anadolu’ya ve Rumeli’ye devşirme için görevliler gönderilmiş, emre göre neredeyse Anadolu’nun tamamından devşirme yapılması istenmişti.¹⁶¹ 1637 senesinde de devşirme emri verilmiş Rumeli’den gelen devşirmeler eşkâl defterlerine kaydedildikten sonra bazıları hasbahçelere ayrıldıktan sonra geri kalanları diğer bahçeler, gemilere ve diğer ocaklar yanında Yeniçeri Ocağı’na hizmetli olarak verilmişti.¹⁶² Mart 1638 tarihli, daha önce ikaz edilmelerine rağmen devşirme kanunlarına mugayir hareketlere devam edenlerin padişahın gazabına uğradıklarını, bunların reayadan ne kadar para aldığının teftişinin kadılarından istendiğini gösteren bir emir bulunmaktadır.¹⁶³ Bu

¹⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 19-454.

¹⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 25-194.

¹⁵⁶ BOA, MAD.d. 6828. BOA, D.YNÇ, 16-201. BOA, D.YNÇ, 21-423.

¹⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 21-369.

¹⁵⁸ BOA, A.DVN. MHM. d. 66, hk. 143, 297, 373. Tarihi tam tespit edilemeyen ancak 1590’lı yıllara ait olduğu anlaşılan bir kayıta Bostancı Ocağı’na verilen devşirmeler bulunmaktadır. BOA, D.YNÇ, 4-467.

¹⁵⁹ Bursa Şerhiye Sicilleri, No A 155, vrk. 166-167.

¹⁶⁰ Topçular Kâtibi Tarihi, I, 558.

¹⁶¹ Kâtip Çelebi, Fezleke I-II, (Tahlil ve Metin), (haz. Zeynep Aycibin), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, 700. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 95-100.

¹⁶² Topçular Kâtibi Tarihi, II, 1065-1066. Fezleke, 879. Bu emirle toplanan devşirmelerden bir sürü olan 160 kişinin 1638 senesi başlarında Edirne saray ve bahçeleri için Edirne bostancıbaşına teslim edilmişti. BOA, A.DVN. MHM. d. 88, hk. 233, 234.

¹⁶³ BOA, A.DVN. MHM. d. 88, hk. 307.

emir üzerine yapılan teftiş neticesinde suistimalleri görülen, Rumeli'nin sol kolundan devşirme yapan turnacıbaşı Derviş Ağa öldürülmüştü.¹⁶⁴

Sultan İbrahim döneminde yeniden devşirme hususu ele alınmış, sadrazamdan daha önceki devşirmelerin durumu sorulmuştu. Verilen cevapta devşirmenin yukarıdaki durumu teyit eder şekilde, en son Sultan IV. Murad'ın Bağdad seferi sırasında yapıldığı, oğlanların ocaklara dağıtıldıkları ancak henüz ulufeye geçmedikleri, kiminin öldüğü, kiminin muhtemelen firar ettikleri kastedilerek “yabana gittiği”, bir kısmının halen ocaklarda bulundukları, defterlerinin yeniçeri ağasında olduğu ve birer akçeyle bunların acemi ocağına yazılması durumu anlatılmıştı.¹⁶⁵ Bunun ardından yeniden devşirme kararı verilmiş olmalı ki Aralık 1646 tarihli bir kayıtta, gelen devşirmelerden Edirne'deki bahçelere verilecekler için iki sürü oğlan daha ilave edilmesi sürücülerine emredilmişti.¹⁶⁶

Ne kadar toplam devşirme yapıldığı da malum değildir. Ancak devşirmelerin diğer kaynaklar yanında çok az olduğu belgelerden çıkarılabilmektedir. 1616 yılında bir seferde kaydedilen 232 kişinin 8'i devşirmeydi.¹⁶⁷ Aynı yılın sonunda yazılan 9 acemi oğlandan biri, diğer 6 acemi oğlanın yine biri devşirmeydi. 1620 yılında yazılan 33 oğlanın biri devşirmeydi.¹⁶⁸ 7 Ağustos 1628'inde yeniçeri ortaları hizmetine verilen 56 acemi oğlanı kaydedilirken bunlardan sadece biri devşirmeydi. Aynı emirle bahçelere verilen bostancı acemilerinden 45'inin hiç biri devşirme değildi.¹⁶⁹ 27 Haziran 1640 tarihinde bostancı yazılan 428 oğlanın 105 Rumeli'den devşirilenlerdi.¹⁷⁰ Devşirmeler toplu şekilde yazılmış olmalı ki yukarıda da gösterilen 18 Temmuz 1640 tarihli belgede, acemi ocaklarına verilen 1045 oğlanın 460'ı devşirmeydi.¹⁷¹ Ağustos 1640'da gürihtelerin yerine yazılan 56 acemi oğlanı içinde bir devşirme vardı.¹⁷²

16. yüzyılda ortalama 3 bin acemi oğlanı, diğer kaynakların da olduğu durumda devşirmeyle temini mümkündü. Ama 15 bin mevcuda ulaşan acemi ocaklarına

¹⁶⁴ *Ravzatü'l-Ebrâr*, 332.

¹⁶⁵ *TSMA*, E. 798.

¹⁶⁶ *BOA, A.DVN. MHMD. d. 90, hk. 447.*

¹⁶⁷ *BOA, D.YNÇ*, 13-59. *BOA, A.DVN. MHM. d. 78, hk. 914.*

¹⁶⁸ *BOA, D.YNÇ*, 13-53, 152, 254.

¹⁶⁹ *BOA, D.YNÇ*, 15-618. (Bu devşirme kaydında alt isim diğer kayıtlardan farklı olarak Abdullah baba adıyla yazılmıştır. Bunun yeni Müslüman kişi olması ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca diğer devşirmelerin isimleri üzerine m ve d harfi konulurken bunda doğrudan devşirme yazılmıştır.)

¹⁷⁰ *BOA, D.YNÇ*, 135-20.

¹⁷¹ *BOA, D.YNÇ. d. 33812.*

¹⁷² *BOA, D.YNÇ*, 21-369.

devşirmeyle doldurmanın imkânı kalmamıştı. Az olan devşirmeler, büyük nispette sarayda ve Bostancı Ocağı'nda istihdam edilmişlerdi.¹⁷³ Ayrıca devşirmelerin yetiştirilme ve eğitilmeleri usulünde bir değişiklik yapılarak Türk üzerine verme usulü tamamen terkedilmişti. Daha evvel Bostancı Ocağı ve saraya alınan devşirme oğlanları doğrudan ocaklara verilmişken¹⁷⁴ Acemi Ocağı'na da bu usul uygulanmıştı.¹⁷⁵

Yeniçeri Ocağı'nın mevcudu III. Murad'dan itibaren hızla artmış 17. yüzyılın başında 40 bin üzerine çıkmıştı. Bununla birlikte 1580'lerde başlayan ve kapıkulların kaynağındaki değişime müdahale edilmesi fikri ve buna bağlı olarak teşebbüsleri görülmeye başlamıştı. Sultan I. Ahmed'in saltanatı, Derviş Paşa ve Kuyucu Murad Paşa'nın sadrazamlığı devrinde tüm idari ve askeri yapıya nizam verilmek istendiğinde bu kapsamda Yeniçeri Ocağı da ele alınmış ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* adlı kanunname hazırlanmıştı. Bu kanunname, yeniçeri kanunlarını gösterme yanında ocağın ıslahı için bir rehber olarak düşünülmüştü. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre bu dönemde sıkı tedbirlere başvurulmuş, yeniçeri olmayan askeri kesimin çocuklarının acemi ocağına alınması usulü kaldırılmış, ağa çırağı yazılması usulü men edilmişti. Yeniçeri olmanın yolu olarak devşirmeler ve yeniçeri oğullarına münhasır hale getirilmişti.¹⁷⁶

1620'li yıllarda daha yapısal meseleleri, Osmanlı askerî düzeninin işlerliğini ele alan eserler artmıştı. Yaklaşık yirmi yıl boyunca yazılan, padişahlar ve sadrazamlara sunulan, müesseselerde oluşan "bozulmaların" eski hale döndürülmesi için tavsiyeler ihtiva eden eserlerde Yeniçeri Ocağı'nın durumuna sürekli dikkat çekilmişti. Sultan II. Osman devrinde yazıldığı tahmin edilen *Kitâb-i Müstetâb* isimli eserde ocaktaki bozulmalar gösterilmiş, kul taifesinin eskiden beri devşirmeye dayandığı hususu anlatılarak Sultan III. Murad zamanından beri reayanın para kuvvetiyle yeniçeri olmaya başladığını ve sayılarının gittikçe arttığı anlatılmıştı.¹⁷⁷ Devşirme usulünün terkinin sadece yeniçeriler için değil diğer ocaklar içinde geçerli olduğu hatta içoğlanlarının bile artık İstanbul'dan şehirlilerin çocuklarının ve devşirme haricinde tutulan milletlerin çocuklarıyla dolduğu, sadece on kişiden birinin devşirme olduğu izah edilmişti.¹⁷⁸

¹⁷³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1065-1066. Fezleke, 879. BOA, A.DVN. MHM. d. 88, hk. 233, 234.

¹⁷⁴ Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 27-28. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I-II, 402, 1064.

¹⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 4-467. BOA, D.YNÇ, 15-618.

¹⁷⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 152, 153, 156.

¹⁷⁷ *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'ül Mü'minîn-Hurzü'l-Mülûk*, (haz. Yaşar Yücel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 5-8.

¹⁷⁸ *Kitâb-i Müstetâb*, 26.

Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın tahta yeni çıkan Sultan İbrahim'e devlet teşkilatını, kanunlarını ve usullerini tanımak maksadıyla sunduğu layihada, eğer yeniçeri lazım olursa mutlaka padişahın fermanı ile bostancılardan, acemi oğlanlarından, eski saray baltacılarından, ambarcılardan ve yeniçeri odalarında hizmet eden kuloğullarından yapılması gerektiğini anlatmıştı.¹⁷⁹

1632 senesinde yazılmış olan *Kanûn-nâme-i Li-Aziz Efendi* adlı eserde de ağa çırağı ve ferzend-i sipahi meseleleri ele alınmış ve bu muamelelerin yeniçerilerin haddinden fazla artmasına sebep olduğu izah edilmiştir. Ancak bu usulle ocağa girmiş olanların acemi ve bostancı olarak hizmet ederek kapıya çıktıklarından mazur görülebileceğini anlatmıştı. Ona göre ocağa dışarıdan ecnebilerin girmesi ağaların eliyle, ağa çıraklığıyla yapılmıştı. 1620 yılında paragöz yeniçeri ağası Mustafa Ağa'nın ihdas ettiği "becayış" denen hileli usulle, bir yeniçeri öldüğünde odabaşılar ölümlerini gizleyerek ulufelerini paylaşmışlar, bir müddet sonra onun yerine 40-50 akçesini aldıkları çoban, çiftçi veya bir eşkıyayı kapıya çıkarmışlardı.¹⁸⁰

Arnavut bir devşirme olan Koçibey'in Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunduğu risalelerde, yeniçerilerin devşirme ve yeniçerilerin oğullarından Acemi Ocağı'na alınmış olanlarından muayyen müddetlere çıkma ile olduğunu tekrarlanmış ayrıca Yeniçeri Ocağı'na yabancı girmesi, III. Murad'ın oğlu Şehzâde Mehmed'i sünnet ettirmesi sırasındaki müdahaleye bağlanmıştı. Yine sipahi oğullarının ocağa alınmaları ve becayışle usulüyle daha fazla bozulmanın olduğu tekrarlanmıştı. Vergi kaynaklarının ve dolayısıyla hazinenin azalmasına sebep olduğundan, reayadan ulufeli kesime geçmeye mani olması istenmişti.¹⁸¹

Islahat kanunnameleri ve risalelerinin maksadı, kadîm usulün canlandırılması ve ocakların askeri yapı olarak işlerliğinin eski haline döndürülmesiydi. Bu eserleri hazırlayanlar için değişim bozulma şeklindeydi. Çünkü daha sonra anlatılacağı üzere bu sınıflara dayalı zümrelerin oluşmasının işaretlerini, asker kaynağının artık devşirme dışından ve içtimai mensubiyetleri olan kişilere kaydığını görmüşlerdi. Bugün ileri sürülen, onların değişimi fark edemedikleri şeklindeki fikirleri karşısında, "düzenin mantığının değişmediği şartlarda" sonraki vaziyet, onları haklı çıkarmıştı. Kadîm usulün

¹⁷⁹ *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456.

¹⁸⁰ *Kanûn-nâme-i Li-'Aziz Efendi*, (Yay. haz. Rhoad Murphey), Harward University, 1985, 29-30.

¹⁸¹ *Koçibey Risalesi*, 18, 56-57, 97.

temeli devşirme ve pençik oğlanlarıydı. Devşirme sadece istihdam şekli değil belli seviyeye kadar bütün iktisadi ve içtimai münasebetlerden arındırılmış, padişaha kul olmuş ve savaş dışında meşguliyeti olmayan kişiydi. Dolayısıyla yeniçeriliğin insan kaynağı bu eserlerdeki temel meseleydi. Yeniçeri içerisinde devşirme kökenlilerin azalması sadece reaya veya ocağa girmesi memnu milletlerin yeniçeri olmasını ihtiva etmiyordu. Yeniçeri veya diğer kullarının çocuklarının yeniçeriliğin temel kaynağı olması da pek makbul görülmemişti. Aziz Efendi padişaha ocağın hangi yolla düzeltilebileceği hususunda, neferlerin hepsinin yoklanmasını, devşirme ve kuloğlu olanların tespit edilmesi tavsiyesinde bulunmuştu. Ona göre çiftçilerden yeniçeri olanlar yoklamaya gelmeyeceklerinden kolaylıkla tespit edileceklerdi. Ayrıca yeniçerilerin askeri kabiliyetlerinin eskisi gibi olması için *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı gibi evlenmelerinin yeniden yasaklanması teklif etmişti.¹⁸² Bütün bu şartlarda devşirme usulünün işlerliği için yeniçeri sayısının makul düzeyde olması gerektiğinin farkında olan Koçibey, I. Süleyman dönemindeki 12 bin sayısının üzerinde durmuş, fazla askerin faydasının olmadığı kanaatini ifade etmiş, hazine üzerindeki baskısını ileri sürerek padişaha tesir etmeye çalışmıştı.¹⁸³

IV. Murad döneminde veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya sunulmak üzere yazılan *Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn*'de bazı usulsüzlüklerle beraber devşirmenin devam ettiğinden bahsedilmiş, diğer risalelerin tersine eskiden beri uygulanan usul tenkit edilmişti. Devşirmelerin Türk'e verilmesine ve ardından acemi oğlanı olarak faydasız şekilde çalıştırılmasına itiraz edilmiş, bu şekilde yetişmelerinin hiçbir faydasının olmadığı, bölüklere çıktıklarında at sürme kılıç kuşanma bilmedikleri anlatılmıştı. Bu usulün terkedilerek devşirmeler İstanbul'a getirildiğinde hemen bölüklere dağıtılmaları, yeniçerilerin hizmetlerini görüp askerlik sanatlarını küçükten öğrenmeleri tavsiye edilmişti. Sipahilerin yanındaki hizmetkârların küçükten onların yanında yetişerek şecaatte, at binmede ve diğer hususlarda çok iyi yetiştiği misal gösterilmişti. Hatta bu uygulamanın peygamber zamanından kalmadığı ve bozulmakla günaha girilmeyeceği, veziriazamın acemi oğlanlarını yeniçeri ortalarına dağıtılması kanunu getirirse kendisine oldukça çok hayır ve sevap hâsıl olacağı fikri beyan edilmişti.¹⁸⁴

¹⁸² *Kanûn-nâme-i Aziz Efendi*, 32. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 263.

¹⁸³ *Koçibey Risalesi*, 67.

¹⁸⁴ *Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn*, 93, 106.

Bu düşüncelerin tesiri olup uygulamada herhangi bir değişiklik yapılmış mıdır, buna bakmak icap ederse evvela Sultan I. Ahmed'in ölümünden IV. Murad'a kadar padişahların idareye hâkim olamadıkları açıktır. Islahat maksatlı hazırlanan eserlerde; II. Osman'a tavsiye edildiği ileri sürülen, ocakların kaldırılması ve yeni askeri bir sistemin kurulmasını ihtiva eden fikirler yoktu. Daha çok mevcut yapının eski haline döndürülmesi, ocakların kendi içerisine kapanması ve birbirlerine geçişlerin gittikçe azalması neticesinde kaybedilen tüm askerî yapının canlılığının tekrar geri getirilmesi maksadını taşımışlardı. II. Osman'ın iddia edilen girişimleri ise yapının tamamen değiştirilmesini ihtiva ettiğinden Osmanlı tarihinin en kanlı sahnesiyle neticelenmişti. Bütün yenilik ve bozulmaların ortadan kaldırılmasına yönelik bu fikirlerin uygulanması şartları ancak IV. Murad'ın idareyi ele aldığı dönemde ortaya çıkmıştı. Titiz muameleleri hatt-ı hümayûnlarına bariz şekilde yansıyan bu sultan, sayının azaltılması gayretini, usulsüz kayıt ve muamelelerle mücadelesini gösteren sert emirleri vermişti.¹⁸⁵ 12 bin seviyesine indirilemese de artık hiçbir zaman görülemeyecek olan 26 bin sayısı sağlanmıştı. IV. Murad'dan sonra Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın devam ettirdiği sıkı tedbirler, ocaktaki düzenin devam etmesini sağladığı gibi sayının yükselmesine mani olmuştu.¹⁸⁶ Fakat mevcudun azaltılmasına yönelik baskı kendi içinde yeni hileler doğurmuştu. Defterler üzerinde bizzat denetime kadar işi sıkı tutan padişahın korkusundan ve ona yaranmak için ocak ağaları ölmemiş veya timara geçmemiş kişileri mahlûl olarak göstermişler, sonra hata yapılmış diye tekrar kaydetmişler yahut yerlerine saplamaları yani reayadan kişileri yazmışlardı.¹⁸⁷ Sıkı tedbirler ocak düzenine de yansımıştı. IV. Murad dönemindeki İran seferlerinde Hüsrev Paşa'nın ağalığı ve sadrazamlığı sırasında yeniçerilerin halka müdahale edemedikleri, bedelsiz mahsullerini almaya cesaret edemedikleri görülmüştür.¹⁸⁸ Aynı intizam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın yeniçeri ağalığı ve sadrazamlığında da devam etmişti.¹⁸⁹ Islahatçı fikirlerin acemilerin yetiştirilmesi hususuna tesirleri ise devşirmelerin Türk üzerine verilmesinin kaldırılmasında görülmüştü. Zaten az olan devşirmeler doğrudan ocaklara dağıtılmıştı.

¹⁸⁵ Bu husus için bk. 4. *Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları*, (haz. Önder Bayır) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 615.

¹⁸⁷ *Kitâb-i Müstetâb*, 11.

¹⁸⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 808, 811.

¹⁸⁹ *Zafernâme*, 3-4.

1.4. DEVŞİRMENİN SONA ERMESİ VE ACEMİ OCAĞI'NIN SÖNMESİ (1640-1680)

1640'ların başına kadar başarılı şekilde azaltılan ocağın mevcudu, bu tarihten itibaren savaşlar sebebiyle yeniden yükselişe geçmişti.¹⁹⁰ İhtiyaca binaen sürekli daha fazla yeniçeri yazılmıştı.¹⁹¹ Ocağa giriş, yukarıda gösterilen yollarla devam etmişti. Yani nefer temini; doğrudan yeniçeri olma, acemi oğlanları ve bostancılardan kapıya çıkma şeklindeydi.

Kuloğulları hem Acemi Ocağı'nın kaynağı olmaları hem de doğrudan yeniçeri yazılmaları sebebiyle en temek kaynak haline gelmişti. Acemi oğlanı olarak veya dirliksiz şekilde bazı görevlerde kullanılmaları daha da artmıştı. Ortalarda hizmet edenler, ortalar kalelere görevlendirildiğinde beraberlerinde gitmişti.¹⁹² Taşrada yaşayanlara da yeniçerilerle beraber bazı görevler verilmişti. Temmuz 1646'da Kuşadası'na yapılacak saldırıya karşı görevlendirilmişlerdi.¹⁹³ 1661'de Pojega ve çevredeki diğer sancaklarda yaşayanlar Kaniye müdafaasına memur edilmişlerdi.¹⁹⁴ Kuloğullarının tamamının İstanbul'da olmaması, onların yeniçeri olma usulüne tesir etmişti. Artık kalelerde görevli ortalarda hizmet edenler ve taşrada yaşayanlar, bulundukları yerde veya bir merkezde toplanarak, İstanbul'a gelmeden be-dergâh edilmişti. İlk olarak 1646 yılında Mora taraflarında 150 yeniçeri yazılmıştı.¹⁹⁵ 10 Şubat 1648 tarihinde Bağdad'daki ortaların kuloğullarından 1000 nefer yazılmıştı.¹⁹⁶ Sonrasında bu usul çok fazla kullanılmış ve yazılanların sayısı çok atmıştı. Basra muhafazasına Eylül 1667'de 506, 8 Nisan 1668'de 500 nefer¹⁹⁷ Bağdad'daki ortalarda hizmet eden kuloğullarından yazılmıştı. Aynı sene içinde Girit için İzmir'de ve Yenişehir'de 4 binden fazla kuloğlu yazılmıştı.¹⁹⁸ 1669

¹⁹⁰ Yükselmeyi gösteren sayılar için ikinci bölümde mevcutları gösterir tabloya bakınız.

¹⁹¹ BOA, MAD.d. 7224.

¹⁹² 9 Ağustos 1767 tarihli iki kayıta Bozcada 67. cemaatin kuloğluyla Limni'de 28. cemaat, 6. bölük ve 83. cemaatin kuloğulların eşkıyalık yaptık Limni Kalesi'ne hapsedilmeleri için emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 94, hk. 115-116.

¹⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 91, hk. 282.

¹⁹⁴ Sächsische Landesbibliothek–Staats-und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi), görüntü no 88.

¹⁹⁵ Girid Fethi Tarihi, 44.

¹⁹⁶ BOA, D.YNÇ. d. 33837.

¹⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 33-438. BOA, D.YNÇ, 34-53.

¹⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 33-320. BOA, D.YNÇ, 34-116. Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîhi, (haz. Abubekir Siddık Yücel), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, 406. Girid Fethi Tarihi, 186; Erzurumlu Osman Dede, Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı

senesinde toplanan kuloğullarından 10 bin kişi Sakız'da be-dergâh olmuş ve Girit'e sevk edilmişlerdi.¹⁹⁹ 5 Mayıs 1670 tarihli belgeye göre ise Azak'ta 300 kişi be-dergâh olmuştu.²⁰⁰ 1672-73 yılı yeniçeri maaş defterlerine göre bu yıl yeni yazılmaların çoğu Özi, Azak ve Kefe'de yapılmıştı.²⁰¹ 14 Nisan 1674'te Azak'a gönderilen kaptanıderya tarafından, 187 yetim Kefe'de be-dergâh yapılmış ve Azak muhafazasına görevlendirilmişlerdi.²⁰²

Taşrada bulunan yeniçeri oğullarının sefer emirleriyle İstanbul'a çağrılıp yeniçeri yapılmaları da devam etmişti. Mesela Aralık 1656 tarihli emirde yeniçeri ve kuloğullarının İstanbul'a gelip sefere gitmesi istenmişti.²⁰³

1683 Viyana bozgununun ardından kuloğullarının yazılması daha büyük sayılarda ve geniş coğrafyada uygulanmıştı. 1684 senesinde İstanbul, Anadolu ve Rumeli'den be-dergâh olması emri verilmişti.²⁰⁴ Anadolu'nun orta koluna gönderilen 17 Mayıs 1684 tarihli emirde bütün kuloğulların sefer için be-dergâh olarak babalarının odalarına kaydedilmeleri istenmişti.²⁰⁵ Savaşlar devam ettikçe her yıl aynı şekilde İstanbul ve taşradan kuloğullarının kaydedilmeleri devam etmiş,²⁰⁶ ordulara ve kale muhafazalarına, yakın bölgelerden çok fazla yeni nefer yazılmıştı.²⁰⁷ Şubat 1691'de çıkılacak sefer için kuloğullarının gelip babalarının odalarında be-dergâh olmaları emredilmişti.²⁰⁸ Özellikle sefer için yazılmayı gösteren Mayıs-Haziran dönemlerindeki kuloğulları kayıtlarını, bu şekilde gelenler oluşturmuştu.

Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme, (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, 93. 3 Eylül 1668 tarihli belgeye göre bunların 1000'i Yenişehir'de be-dergâh olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 34-136.

¹⁹⁹ *Cevâhirü't-Tevârihi*, 434.

²⁰⁰ *BOA, D.YNÇ*, 34-307.

²⁰¹ *BOA, MAD.d.* 1727.

²⁰² *BOA, D.YNÇ*, 38-2.

²⁰³ *64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1066/M.1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Ali Özdemir), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, 142-144.

²⁰⁴ *Zeyl-i Fezleke*, 908.

²⁰⁵ *92 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H. 1095 (M. 1684), Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Ayhan Afşın Ünal), Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, 244.

²⁰⁶ *1691-1720 M. (1103-1133 H.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1993, 501-504, 594-597, 602-604. *BOA, D.YNÇ*, 40-138. *BOA, D.YNÇ*, 44-416.

²⁰⁷ *BOA, D.YNÇ*, 41-5, 313. *BOA, AE.SMST.II*, 10270, 10271. *1686-1687 Tarihli Atık Şikâyet Defteri*, 215, 248, 266, 284.

²⁰⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 100, hk. 536.

Ayrıca memleketlerinde bulunan kuloğulları, sair zamanlarda da İstanbul'a gelmeye zorlanmış, kendilerinden babalarının odalarında hizmet etmeleri yahut acemi oğlanı olmaları istenmişti. Taşraya gönderilen emirlerde; buluğ çağına gelen kuloğullarının gösterilen şekilde hizmet etmezlerse kuloğlu olarak kabul edilmeyecekleri ve reaya gibi vergi talep edileceği bildirilmişti, yeniçeri serdarları ise itaat etmeyenlere sahip çıkmamaları hususunda ikaz edilmişti.²⁰⁹ Bu emirler tehdit halinde kalmamıştı. Ağustos 1676'da Kayseri'de babasının odasında bulunmayan bir kuloğlu yeniçeri serdarının şehadetiyle reaya defterine kaydedilmişti.²¹⁰

Kuloğullarının çoğunluğu "eytâm" izahatıyla kayıt edilmeye devam etmişti.²¹¹ Taşrada, hatta serdengeçti olarak yazılanların bazıları da bu şekilde kaydedilmişti. Mesela 7 Aralık 1763 Novograd'da yazılan serdengeçtiler "eytâm" olarak yeniçeri yapılmışlardı.²¹² Genel olarak kuloğulları kendi ortalarına kaydedilmişti ama diğer ortalara yazılanlar da vardı.²¹³

Ağaların çocukları yeniçeri olmada imtiyazlı olmuşlardı. 1655'te de yeniçeri ağasının oğlu 12 akçe ile süvari sekban yapılmıştı.²¹⁴ 1646 Temmuz'da Azak için kapıya çıkmada kulkethüdasına tabi olanlarla Eyüp kolluğu çorbacısının iki oğlu İstanbul'da bırakılmıştı.²¹⁵

1640'lı yılların sonunda iki hususta daha değişiklik yapılmıştı. Biri, ferzend-i sipahilerin doğrudan yeniçeri yapılmasına son verilmesiydi. 5 Ekim 1648 tarihinde sipahilerin, oğullarının doğrudan kendi ocaklarına yazılması demek olan vелеdeşlik

²⁰⁹ "ve kuloğlundan olanlar hadd-i bülüğe vasil olduklarında gelip babaları odalarında hizmet eylemek ve acemi oğlanı ve be-dergâh olmak kanûni kadîm olmakla ol makule vilayetlerinde olanlar kuloğlu değildirler min-bad bila tezkere olanlara sahip çıkılmaya." 88 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili H.1089-1090 M.1678-1679, (haz. Mehmet Özbek), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, 280-281, 330-331. (Bu tezde ilgili iki kayıt tam ve doğru şekilde okunamamış olduğundan ekindeki metinden istifade edilerek tamamlanmıştır.) Bolu Şer'iyye Sicillerin olan şekli ise şöyleydi: "Ve sakallu kuloğlu olmaz reayadır. Ve sakalsuz olub kuloğulluğu iddasında olanlar hadd-i bülüğe vasil olanları babaları babaları odalarında geliüb hizmette bulunurlar, kuloğludur. Gelmeyüb vilayetlerinde kalanları onlardan dahi rüsum-ı raiyyeti alalar" M. Çağatay Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, Berksoy Basımevi, İstanbul 1965, 40, 2 nolu dipnot.

²¹⁰ 77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078 / M. 1667), (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, 120.

²¹¹ BOA, MAD. d. 6734, 6737.

²¹² BOA, D.YNÇ, 32-207.

²¹³ BOA, MAD.d. 3933. 1667 başında ortalara çok sayıda yetim kaydedilmiş, bazılarına 100'den fazla ilave edilmişti. BOA, MAD. d. 6320.

²¹⁴ BOA, DYNÇ, 27-433.

²¹⁵ BOA, DYNÇ, 23-467.

hakları için isyan etmeleriyle²¹⁶ aynı zamana denk gelmesi, ferzend-i sipahilikten geçişin kaldırılmasının bununla bağlantısı olduğunu göstermektedir. Ancak acemi oğlanları ve bostancılarının en önemli kaynağı olarak ferzend-i sipahiler istihdam edilmeye devam etmişti. Böylece doğrudan istihdam dolaylı şekle getirilmişti.

Diğer değişiklik ise mühtedilerin 1690'lı yıllara kadar doğrudan yeniçeriliğe tercih edilmemesiydi. Artık tamamen devşirmelerin yerini alan nev-müslimler, acemi oğlanlığı, daha çok bostancılık ve diğer görevlerde istihdam edilmişler buradan yeniçeriliğe geçmişlerdi.²¹⁷

Öncesinde olduğu gibi acemi oğlanları ve bostancılarının çıkışları mutat olmayan aralıklarla yapılmıştı. Özellikle Girit savaşları sırasında sık kapıya çıkış olduğundan acemi ocaklarında fazla beklememişlerdi. Bazen senede bir kere, bazen birkaç kere be-dergâh yapılmış ama birkaç seneyi bulan çıkışın olmadığı dönemler de olmuştu.²¹⁸ Mesela 1062-1066/1652-1656 arası dönemde acemi oğlanı ve bostancılardan be-dergâh olmamıştı.²¹⁹ Yine 1670'li yılların başında acemi ve bostancı maaş defterlerine göre çıkışlar seyrelmiş ve çıkanların sayısı azalmıştı. 1676 baharında ise bostancı ve mevcutlarını azaltmak için acemilerden çıkmalar fazlalaşmıştı. Bazen sadece acemi oğlanları, bazen her ikisi bazen ise sadece bostancılar be-dergâh olmuştu. Çıkanların sayısı birkaç yüz olduğu gibi birkaç bine ulaşmış, hatta acemi cemaatlerinin çoğunun hatta tamamına yakınının çıktığı

²¹⁶ Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâimâ (Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hulâsatiyahbârî'l-Hafikayn)*, IV, (neşreden Mehmet İpşirli), TTK Basımevi Ankara 2007, 351-352.

²¹⁷ *Telhîsü'l-Beyân'da* (s. 143) "Yahudi Müslüman olsa çavuş veya müteferrika yapılmakta" denilerek yüksek mansıplar verilmesi tenkit yolu anlatmıştır. Bu dönemde bazı mühtedilere verilen mansıplar ve bahşişler şöyleydi: 1665 Şubat'ında IV. Mehmed Müslüman olan bir çobana 15 akçe yevmiyeyle kapıcılık vermişti. Birkaç ay sonra padişah huzurunda Müslüman olan bir esire Edirne sarayında görev verilmişti. 23 Haziran 1667'de Leh elçisiyle gelen üç kişi Müslüman olduğunda iç oğlanlarına alınmışlardı. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 180, 195, 261. 24 Temmuz 1660'da kurban bayramında Müslüman olan ve Mustafa adını alan bir kişiye ne görev verildiği belli olmasa da padişah ihsan olarak 60 kuruş vermişti. *Tsma, D.* 1055, s. 23. 1669 Ocak'ta Müslüman olan bir kişiye ise 30 kuruş vermişti. *Tsma, D.* 58, s. 6. Kandiye kuşatması sırasında elleri kesilerek kaleden atılan bir topçu, sadrazam tarafından muayene edilmesi için cerraha teslim edilmiş, Müslüman olmayı kabul ettiğinden Topçu Ocağı'na alınmıştı. *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*, (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, 32. 1650 yılında İslamiyet'i seçen Kayserili bir kişi Kıbrıs yerli yeniçerilerine kaydedilmişti. *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'ye Sicili*, 186.

²¹⁸ *BOA, MAD.d.* 1722, 1801, 4379, 4692, 5194, 5423, 5721, 6179, 6916, 6973, 14381. *BOA, D.YNÇ*, 30-116, 130. *BOA, MAD. d.* 6717, s.1-187. Ricaut, durumu teyit edercesine acemi oğlanlarının çok kısa süre hizmetin ardından yeniçeri yapıldığını hatta Kandiye Savaşları için silah kullanmayı öğrenmeden yeniçeri yapıldığını gördüğünü yazmıştı. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi, (XVII. Yüzyıl)*, (trc. Halil İnalçık- Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012, 304.

²¹⁹ *BOA, MAD.d.* 6570, 6707, 7508, 7604, 14381.

olmuştu.²²⁰ Cebri be-dergâh olma usulüne başvurulmuş olmalı ki 1659-60'da emekli bazı acemi oğlanları bile yeniçeri yapılmıştı.²²¹ Acemi oğlanlarından müteferrika, serpiyadegân, sekban fırınları, saray helvacıları, aşçılar ve baltacılar bazen birlikte, bazen sırayla yeniçeri olmuştu.²²²

Tablo 2: 1645-1680 Yılları Arası Yeniçeriliğin Kaynağı

Tarih	Toplam Yeni Yeniçeri	Nev-Müslim	Kuloğlu	Ferzend-i Sipahi	Acemi Oğlanı	Bostancı
15 Temmuz 1646 ²²³	500	2	457	-	41	-
03 Ağustos 1646	1000	20	952	6	22	-
04 Ekim 1646	400	7	63	17	99	-
08 Eylül 1647 ²²⁴	502	-	502	-	-	-
10 Şubat 1648 ²²⁵	1000	-	1000	-	-	-
24 Mayıs 1648	3	3	-	-	-	-
Nisan 1649 ²²⁶	1295	-	-	-	135	1160
Ekim 1649 ²²⁷	4336	-	4335	-	1	-
Aralık 1658	500	-	-	-	-	500
Mart 1659 ²²⁸	1841	-	-	-	1678	163
Haziran 1659 ²²⁹	2132	-	3	-	1991	138
Haziran 1660 ²³⁰	3500	-	-	-	2000	1500
Mart 1661 ²³¹	337	-	-	-	337	-
Mayıs 1662 ²³²	838	-	805	-	33	-
Ağustos 1662	110	-	-	-	110	-
7 Aralık 1763 ²³³	81	-	81	-	-	-
9 Mart 1664 ²³⁴	2854	-	1062	-	842	950
16 Temmuz 1664	982	-	982	-	-	-

²²⁰ BOA, MAD.d. 2258, 4691, 4692, 4734, 4883, 5194, 6179, 6610, 6717, 6965.

²²¹ BOA, MAD.d. 5560. BOA, D.YNÇ, 30-116.

²²² BOA, MAD.d. 4692.

²²³ BOA, D.YNÇ, 23-359, 390. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.) BOA, D.YNÇ, 23-205. Evrak yırtık olduğundan sadece kesin olarak tespit edilenler kaydedilmiştir.

²²⁴ BOA, D.YNÇ, 24-64. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

²²⁵ BOA, D.YNÇ, d. 33837. (Bağdad'da İbrahim Paşa vakasında yazılmışlardır. Ortaların yetimlerinden yazıldığı üstüne kaydedilmiştir.) BOA, D.YNÇ, 24-415.

²²⁶ BOA, MAD.d. 4371. (Defterin eksik olma ihtimali bulunmaktadır. Çıkan acemi oğlanlarının çoğu saraylarda hizmet edenlerdir.)

²²⁷ BOA, D.YNÇ, 26-298-317. *Girid Fethi Tarihi*, 91. Bu kaynakta sayı 3 bin olarak gösterilmiştir. Yazılanlardan bir kısmı firar etmiş veya başka şekilde silinmiş olmalı ki maaş defterindeki sayıları 3669'dur. BOA, MAD.d. 6283, s. 767.

²²⁸ BOA, MAD. d. 4691. 1069/Masar ve Recce maaş defteri. BOA, D.YNÇ, 30-116.

²²⁹ BOA, D.YNÇ, 30-127, 130. 1069/Reşen'deki çıkışlardır. (Acemi oğlanlarının 820'si yetim kuloğlu, 136'sı baltacıdır.)

²³⁰ 1070/Reşen acemi oğlanları maaş defteri. BOA, MAD. d. 5560.

²³¹ BOA, MAD. d. 4692. 1071/Masar-Recce maaş defteri.

²³² BOA, C.AS, 19861. BOA, MAD. d. 4734. 1072/Lezez maaşı defteri.

²³³ BOA, D.YNÇ, 32-207. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

²³⁴ BOA, D.YNÇ, 32- 267, 270, 273, 414. Mart 1664 ortalarına ait bir emirde İstanbul'da be-dergâh olan 3 bin yeniçerinin Belgrad'a gideceği yazılıdır. BOA, A.DVN.MHM.d. 94, hk. 148-150. Ayrıca bk. *Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han*, (haz. Cengiz Ünlütas), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, 47. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

19 Temmuz 1664	91	-	91	-	-	-
31 Ekim 1664	35	-	35	-	-	-
Nisan 1666 ²³⁵	838	-	707	-	131	-
Nisan 1666	311	-	225	-	86	-
5 Ağustos 1666	960	-	850	-	110	-
Eylül 1667 ²³⁶	506	-	506	-	-	-
18 Kasım 1667 ²³⁷	1120	-	1120	-	-	-
Aralık 1667 ²³⁸	-	-	-	-	-	520
17 Mart 1668 ²³⁹	100	-	100	-	-	-
17 Mart 1668	1801	-	747	-	590	464
29 Mart 1668	858	-	858	-	-	-
8 Nisan 1668	500	-	500	-	-	-
6 Haziran 1668	1645	-	1645	-	-	-
6 Haziran 1668	1689	-	1689	-	-	-
3 Eylül 1668	1200	-	1200	-	-	-
13 Temmuz 1669 ²⁴⁰	3204	-	3201	-	2	1
5 Mayıs 1670 ²⁴¹	302	-	302	-	-	-
8 Mart 1672 ²⁴²	1110	-	787	-	323	-
29 Nisan 1672	2235	-	2235	-	-	-
13 Mayıs 1672	196	-	196	-	-	-
16 Mayıs 1672	3000	-	2962	-	38	-
27 Mayıs 1672	2500	-	2500	-	-	-
22 Haziran 1672	236	-	236	-	-	-
4 Temmuz 1672	306	-	306	-	-	-
28 Temmuz 1672	514	-	514	-	-	-
3 Mart 1673 ²⁴³	120	-	120	-	-	-
18 Mayıs 1673	1650	-	1650	-	-	-
Ekim 1673	187	-	187	-	-	-
28 Temmuz 1673	3100	-	3100	-	-	-
Nisan 1674 ²⁴⁴	117	-	-	-	33	84
Nisan 1674	700	-	-	-	200	500
7 Mayıs 1674	699	-	699	-	-	-
8 Haziran 1674	1870	-	1846	-	24	-
8 Haziran 1674	3379	-	3220	-	59	100
28 Ekim 1674	326	-	326	-	-	-
7 Ekim 1676 ²⁴⁵	44	-	-	-	44	-

²³⁵ BOA, D.YNÇ, 33-02, 154 BOA, C.AS, 19861. 1076 Reşen maaşında kaydedilen neferler.

²³⁶ BOA, D.YNÇ, 34-53. Bağdat'da yazılmışlardır.

²³⁷ BOA, D.YNÇ, 33-345. Vesikanın üstüne izahat olarak "yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî be-dergâh şüd serdengeçti ve acemiyan" yazılı olsa da acemilerden yazılan yoktur. Hepsi kuloğullarından 3 akçeyle serdengeçti yazılmıştı.

²³⁸ BOA, MAD.d. 6557, s. 18-31.

²³⁹ BOA, D.YNÇ, 33-399. (Kefe'de yazılmışlardı. Kuloğulları eytam olarak yazılmıştır.) Daha önce yazılmışlardır ancak tarih, defterleri İstanbul'a geldiğinde tasdik edildiği zamandır. BOA, D.YNÇ, 33-405, 420, 438, 441, 444. BOA, D.YNÇ, 34-136. Kuloğulları İzmir, Bağdat, Yenişehir'de yazılmıştır. 17 Mart 1768'de çıkan acemi oğlanlarının 99'u baltacıdır.

²⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 34-331. İstanbul'da yazılmışlardır.

²⁴¹ BOA, D.YNÇ, 34-307. Azak'ta yazılmışlardır.

²⁴² BOA, D.YNÇ, 36-56, 332, 335, 344, 347. BOA, D.YNÇ, 37-56. BOA, D.YNÇ, 281-2. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.) 22 Haziran 1672 yazılanlar serdengeçtidir. BOA, AE. SMMD.IV, 11542.

²⁴³ BOA, D.YNÇ, 37-41, 159, 162. BOA, D.YNÇ, 38-02. Kefe'de yazılmışlardır.

²⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 38-41, 44, 56, 155, 158. BOA, MAD. d. 4883. 8 Haziran 1674'te yazılan kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır. Acemi oğlanlarının bir kısmı baltacıdır.

²⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 39-41.

17 Kasım 1676 ²⁴⁶	1000	-	950	-	50	-
Mayıs 1678 ²⁴⁷	1370	-	-	-	274	1096

Kuloğulları, acemi oğlanları veya bostancılar sırayla yeniçeri yapılmamıştı. Aynı zamanda her üç zümreden de nefer alınmıştı. 1640'lı yıllarda kuloğullarının daha fazla kapıya çıkmasına acemi oğlanları itiraz etmişti. Anadolu'da harekete geçen sekbanların İstanbul'a saldırması ihtimaline karşı 4 binden fazla kuloğlu, yeniçeri yapılıncaya acemi oğlanları 2 Temmuz 1649'da, "bakkal ve hamallar yeniçeri oldu bizler kapıya çıkmadık" diyerek şikâyetle bulununca be-dergâh olmalarını sağlamışlardı.²⁴⁸ 1650'li yıllarda ekseriyette olan acemi-bostancılardan çıkış 1670'ten itibaren gittikçe azalmaya başlamıştı. 1083/1672-73 yılı yeniçeri maaş defterlerinde tablodakilerle uyumlu olarak kaydedilenlerin hepsi Azak, Özi, Kefe gibi mahallerden kuloğullarından yapılmıştı.²⁴⁹ 1086/Reşen-Lezez (1675) kayıtlarında hem kuloğulları hem de acemi oğlanları kaydedilmişti. Ancak kuloğullarının nispeti fazlaydı. 100. cemaate 1086/Lezez'de yazılan 107 neferden sadece ikisi acemiyken diğerleri ortaların kuloğluydu.²⁵⁰ 1087/Masar/Haziran-1676 maaş defterinde ise acemi oğlanlarının kayıtları daha fazlaydı.²⁵¹ 1678 yılında yazılan neferler acemi oğlanı, bostancı, eytâm ve serdengeçtilerdendi, yani bütün kaynaktan giriş yapılmıştı.²⁵²

Acemi oğlanlarından çok nadir de olsa solaklar gibi özel birliklere çıkışlar da olmuştu. 1089/Masar (Şubat-Nisan 1678) kaydına göre acemi oğlanlarından biri solak yapılmıştı.²⁵³

²⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 39-53. (Kuloğullarının hepsi yetim olarak yazılmıştır.)

²⁴⁷ BOA, MAD.d. 6717, 6973. Resmî vesikalardan çıkarılan sayılardan başka müverrihler de yeniçeri yazılmaları hakkında malumat vermiştir. Buna göre 1667'de 5 bin (*Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi*, 69. *Cevâhirü't-Tevârih*, 326.), 1668'de yine 5 bin bir seferde (*Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi*, 92.), 2 bin diğer bir seferde (*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695*, (haz. Nazire Karaçay Türkal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, 488, 496. *Cevâhirü't-Tevârih*, 406.) olmak üzere 7 bin, 1669 ise 1500 bir kerede, 2 bin bir kerede, 3 bin diğer bir kerede İstanbul'dan yazılmış, ayrıca Sakız'da 10 bin yeniçeri kaydedilmişti. (*Girid Fethi Tarihi*, 197, 217; *Zeyl-i Fezleke*, 508, 520, 527; *Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi*, 107; *Cevâhirü't-Tevârih*, 434, 445.) 1674 senesinde Ukrayna Seferi sırasında İstanbul'da kapıya çıkma olmuş (*Zeyl-i Fezleke*, 658. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, (haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, 423.), 1678 senesinde ise 1500 bostancı be-dergâh olmuştu. (*Zeyl-i Fezleke*, 699.

²⁴⁸ *Tarih-i Nâimâ*, III, 1225.

²⁴⁹ BOA, MAD. d. 1727.

²⁵⁰ BOA, MAD. d. 3933.

²⁵¹ BOA, MAD. d. 3943.

²⁵² BOA, MAD.d. 4304.

²⁵³ BOA, MAD.d. 6717.

Yeniçeriliğe nefer yazımı yollarından sonra, önceki kısımda gittikçe azaldığı gösterilen devşirme uygulamasını ve bu dönemde acemi ve bostancı ocaklarının istihdamını görmek gerekir. 1640'lı yıllardan sonra devşirme yapıldığına ilişkin belgeler mevcuttur. Ancak hem sayı hem de maksadı itibariyle önceki dönemlerden farklıydı. Artık sayılar bir kaç yüzdü ve sadece belli ocaklar için yapılmıştı. 1666 tarihinde Bostancı Ocağı için 201 oğlan ve bundan başka aynı sene saray baltacıları için oğlan devşirilmişti.²⁵⁴ 1666 tarihinde gönderilen bir emirde her sene orta ve batı Balkanlardan 300-320 nefer toplanması emredilmişti.²⁵⁵ 26 Mart 1674 tarihli bir belgede Edirne-Akpınar'da inşa edilecek saray ve Edirne'deki diğer bahçeler için 200 devşirme yapılması istenmişti. Deftere göre oğlanlar Edirne'ye yakın yerlerden toplanmıştı.²⁵⁶ Bundan sonra 1703 yılına kadar devşirme yapıldığını gösteren belgeye rastlanmamıştır.²⁵⁷ Müverrihler de bu dönemde uygulandığını gösteren bilgi vermemiştir. Fesada karışan bostancıların yeniçeri ocağına kaydedilmesinin ardından yerlerine bin devşirme oğlanı toplanması için 1703'te sabık kulkethüdası Yusuf Ağa Rumeli tarafına gönderilmişti.²⁵⁸ Son kez yapılan bu devşirme sırasında çok büyük sıkıntılar yaşanmıştı.²⁵⁹ Herhalde uzun zamandır devşirme yapılmaması sebebiyle uygulamadan uzak kalan Gayrimüslim reayanın devşirmeye direnci artmıştı.²⁶⁰ Acemi Ocağı'nın kaldırılmasına kadar Anadolu ve Rumeli ağaları bulunsa da devşirmeyle ilgili görevleri yoktu. Sadece eski bir rütbe olarak devam

²⁵⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 67.

²⁵⁵ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Homer Yayınları, İstanbul 2007, 69.

²⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 37-273.

²⁵⁷ Hammer, gayri insani olarak tavsif ettiği devşirmenin IV. Murad devrinde sona erdiğini ifade etmiştir. Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (yay haz. Mümin Çevik), Milliyet Yayınları, İstanbul 2010. Uzunçarşılı da garp kaynakları ve arşiv vesikalarından istifade ile yeniçerilik için devşirmenin bu tarihlerde artık uygulanmadığını ancak saray için devşirmenin devam ettiğini kaydetmiştir. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 67.

²⁵⁸ *Zübde-i Vekayiât*, 826-828. Anonim *Osmanlı Tarihi*, (yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000, 257.

²⁵⁹ Ahmed Cevad Paşa Gördüğü Acemi Ocağı mevâcib defteri bu tarihe ait olduğundan devşirmenin devam etmesi gerektiğini yazmıştı. Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, 180. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başı vakalarının anlatıldığı *Şânî-zâde Tarihi*'nde de devşirmenin çok eskiden kaldırıldığı yazılıdır. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, (*Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821*), I, (haz. Ziya Yılmaz), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, 99, 111.

²⁶⁰ Speros Vryonis, "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 549-552.

ettirilmişlerdi.²⁶¹ Ancak devşirme yapılmamış olsa da kanunu kaldırılmamıştı, devşirme yetkisi, metruk kanun şeklinde muhafaza edilmişti.²⁶²

17. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış bazı teşkilat eserleri ve yabancı seyyahların görüşleri de durumu teyit eder mahiyettedir. *Telhîsü'l Beyân*'da, “kânûn-ı devşirme” anlatılırken, önceleri kapıya çıkma olduğunda hariçten adam alınmadığı, sadece acemi oğlanları ve kuloğullarının istihdam edildiği anlatılmıştı. Yine kalafatçı acemi oğlanlardan bahsedilirken, eskiden neferlerinin devşirmeden geldiğini ancak artık uygulanmadığını gösterilmişti.²⁶³ *Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-i Âsitâne* adlı eserde de devşirme, mazide kalmış şekilde anlatılmıştı.²⁶⁴ Hislerinin tesirinden kurtulamayan ve daha çok geçmiş uygulamaları anlatan yabancı seyyahların müşahedelerinde de durumu teyit eder malumat vardır. DuLoir, 1640 senesinde devşirmenin halen olduğunu ve oğlanların Türk ailelere verildiğinden bahsetmişti.²⁶⁵ 1656 tarihinde İstanbul'da bulunan seyyah Jean Thevenot, saraydan bahsederken devşirmenin devam ettiğini gösteren ifadeler kullanmıştı.²⁶⁶ 1660'ların başında İstanbul'a gelen Paul Ricaut, eserinin bir kısmında iç oğlanları ve acemi oğlanları için devşirmenin halen devam ettiğini anlatmıştı. Ayrıca Mora ve Arnavutluk'un Hristiyan ahalisinden her yıl 2 binden fazla çocuk devşirildiğini yazmıştı. Ricaut'un anlattıkları daha çok eski uygulamalar ve artık az miktarda yapılan yeni devşirmeler hakkındaydı. Çünkü eserinin diğer kısmında Müslüman nüfusu artırma yolu olarak gösterdiği devşirme usulünün artık uygulanmadığından, yeniçerileri anlattığı kısımda ise artık Hristiyanlardan çocuk alınmadığından hatta bunun terkinin ocağın bozulma sebebi olduğundan bahsetmişti.²⁶⁷ 17. yüzyılı sonunda uzun müddet İstanbul'da kalan Graf Marsilli, açıkça devşirme usulünü mazide kalmış şekilde

²⁶¹ BOA, C.AS, 10468.

²⁶² 1672 tarihinde Lehlilerle yapılan anlaşmada devşirme yapıldığında Osmanlı hududu dâhilinde kalan Leh reayanın muaf olmaları kaydı konulmuştur. *Zeyl-i Fezleke*, 638. 7 Ocak 1695 tarihli fermanla Selanik ve Karakarye kazalarındaki tuzcu reayasına diğer vergiler yanında oğlanlarının yeniçerilik için alınmaması muafiyeti tanınmıştı. BOA, İE. MİT, 44-1. Yine 1738 Mart tarihli bir beratta Gayrimüslim bir kişinin devşirmeden muaf tutulmasına ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 69.

²⁶³ *Telhîsü'l Beyân*, 144-145, 160. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin eserinden alıntı bir eser olan diğer bir mecmuada da aynı hususlar tekrarlanmıştır. *Eyyubi Efendi Kanûnnâmesi*, (yay. haz. Abdulkadir Özcan), Eren Yayınları, İstanbul 1994, 48, 49.

²⁶⁴ İpşirli, “Râbîta-i Âsitâne”, 30.

²⁶⁵ DuLoir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları, (çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, 82-83

²⁶⁶ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, , (çev. Ali Berkay), Kitapyayinevi, İstanbul 2014, 52-53.

²⁶⁷ Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 65-70, 124, 295-297, 304-305.

anlatmıştı.²⁶⁸ 1700’de başladığı seyahatini anlatan Joseph de Tournefort, Galata Saray’ından bahsettiği kısımda artık Gayrimüslimlerden hazine hakkı olarak çocuk alınmadığını ve devşirmenin uygulanmadığını yazmıştı.²⁶⁹

Doğrudan yeniçeri olma yolu kapatılan nev-müslim ve ferzend-i sipahiler, Acemi ve Bostancı ocaklarının mühim kaynağı olmaya devam etmişlerdi.²⁷⁰ Bu zümrelerden bazen her iki ocağa, bazen birine kayıt yapılmıştı.²⁷¹ Yeniçeri oğullarının acemi oğlanı olması ise yüzyılın ilk yarısına göre azalmıştı.²⁷² En fazla ferzend-i sipahiler istihdam edilmişti, bazen sadece bunlar kaydedilmişti.²⁷³ Daha çok bostancı olarak kullanılan nev-müslimlerin sayıları ise yine çok fazlaydı. Gösterilmiş kayıtlardan başka şu misaller bu kaynağın ehemmiyetini göstermektedir: Sultan IV. Mehmed Edirne’de iken Müslüman olan, birkaç gönüllü hizmet edenlerle beraber 46 kişi 1659 Mart-Mayıs döneminde buradaki bahçelere bostancı yazılmıştı.²⁷⁴ 26 Aralık 1662’de tarihinde Sadabad’da Müslüman olan 124 kişi Acemi Ocağı’na alınmıştı.²⁷⁵ 1663/Haziran-Ağustos dönemine tekabül eden deftere göre acemi oğlanı ve bostancı bölüklerinin her birine 20 kişiden nev-müslim yazılmıştı.²⁷⁶ 1668 Nisan-Mayıs döneminde ise daha artmış, bostancıların tamamı bunlardan yazılmıştı. Anadolulu olan birkaç istisna dışında Rumeli’nin her tarafından gelmiş 1500 nev-müslim, bostancı bahçelerinin hepsine dağıtılmışlardı.²⁷⁷ 26 Mart 1674

²⁶⁸ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 32, 86,

²⁶⁹ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berkay-Teoman Tunçdoğan), Kitapyayinevi, İstanbul 2013, 39.

²⁷⁰ BOA, MAD. d. 4371, 6729.

²⁷¹ BOA, MAD.d. 6570.

²⁷² BOA, D.YNÇ, 34-148. BOA, MAD.d. 4304. BOA, D.YNÇ, 229-26.

²⁷³ BOA, MAD.d. 6707. 11 Mart 1648’de bir sultan bahçesine baltacı olarak 31 ferzend-i sipahi kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 24-188. 1650 başında hasbahçe bostanları için yazılanların içinde yeni Müslüman olanlar olsa da çoğunluğu ferzend-i sipahiydi. BOA, D.YNÇ. d. 33850. Aynı şekilde 1660/Nisan-Haziran döneminde yazılan acemi oğlanlarının birkaçı nev-müslim, diğerleri ferzend-i sipahiydi. BOA, MAD. d. 5560. (1662’de bostancı olarak yazılan 11 kişinin kaydı için bk. BOA, D.YNÇ, 32-132.) 15 Nisan 1662 tarihinde kaynağı gösterilmeyen 700 kişi Bostancı Ocağı’na kaydedilmişti. Çok büyük kısmını teşkil eden ve babaları adlarıyla yazılanlar muhtemelen ferzend-i sipahilerdi. Memleket alt ismiyle yazılanlarsa nev-müslimlerdi. BOA, D.YNÇ, 31-92. 23 Ağustos 1668 tarihinde Acemi Ocağı’na 1000 kişi kaydedilmişti. Bunların 54’ü yeni Müslüman olan, 27’si yeniçeri yetimi, geriye kalanlar bir kaç talipli dışında tamamı ferzend-i sipahiydi. BOA, D.YNÇ, 34-148. 1676’da Acemi Ocağı’nın bazı cemaatlerine sadece ferzend-i sipahiler kaydedilmişti.²⁷³ 1679/Haziran-Ağustos döneminde hem acemi hem bostancılara ferzend-i sipahiler yazılmıştı. BOA, D.YNÇ. d. 33946.

²⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 30-11.

²⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 31-59. (Bunların hepsine alt isim olarak Abdullah yazılmıştı.)

²⁷⁶ BOA, MAD.d. 6916.

²⁷⁷ BOA, MAD.d. 6610. Maaş defterinde nev-müslim olarak kaydedilenler diğer bir belgede gösterilmiş ama nev-müslim oldukları yazılmamıştı. 8 Ramazan 1078’de yazılmalarına rağmen maaşları 1078/Lezez yani

tarıhli kayıttı padişahın huzurunda ve divanda Müslüman olan 60 kişi 2 akçe yevmiye ile bostancı yapılmıştı.²⁷⁸ 1674/şubat-Nisan kayıtlarına göre bostancılara nev-müslimlerden çok sayıda kişi yazılmıştı.²⁷⁹ 1678 yılı içinde acemi oğlanı ve bostancı yapılanlardan başka²⁸⁰ bu yılın sonunda olarak 190 nev-müslim bostancı yazılmıştı.²⁸¹

Maaşları çok düşük olan Acemi ve Bostancı ocaklarında, askeri sınıfa geçmek için gönüllü çalışanlar 17. yüzyılın ikinci yarısında iyice artmıştı. Anadolu ve Rumeli'den gelenler, birkaç yıl gönüllü hizmet ettikten sonra ulufeye bağlanmıştı. 20 Mayıs 1651 tarihli kayıttı, önceden raiyyet iken İstanbul'a gidip acemi oğlanı olan bir kişiden bahsedilmıştı.²⁸² 1659 Mart-Mayıs döneminde Edirne'deki bahçelere bostancı yazılanların bazıları, birkaç senedir burada gönüllü hizmet edenlerdi. Bunlar devşirme ve nev-müslim değillerdi.²⁸³ 10 Mayıs 1672 tarihinde yeni sarayda odun ambarında hizmet eden ulufesiz 45 oğlanın 1 akçeyle acemi oğlanı yazılması emredilmıştı. Hem baba adları hem memleketleriyle yazılmışlardı. Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinden gelmişlerdi, devşirme ve yeni Müslüman değillerdi. Aynı tarihte İbrahim Paşa Sarayı'nda değişik işlerde maaşsız çalıştırılmış 72 oğlan 1 akçe ulufeyle Acemi Ocağı'na kaydedilmıştı. Bunlarda diğerleri gibi Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinden gelmiş ve devşirme olmayan kişilerdi.²⁸⁴ 16 Ekim 1686 tarihinde, divana gelip Müslüman olan veya kendiliğinden gelip hizmete talip olanlardan dört-beş senesidir ulufesiz Edirne'de saray ve bahçelerde hizmet eden oğlanlardan 173 kişi 2 akçeyle bostancı kaydedilmıştı.²⁸⁵ 3 Nisan 1686 tarihli bir deftere ise daha farklı bir kayıt konulmuştu: "Oldur ki bahçe-i hassada odalarda ve sair ocaklarda emekleri sebkât edüp Türk üzerinde mevcut olan esâmîsiz neferâtır ki zikr olunur." İsimleri gösterilen 363'ü hassa bahçesinde diğerleri taşradaki bahçelerde ulufesiz çalışan toplam 549 nefer, bostancı yazılmıştı. Büyük ekseriyeti babaları adlarıyla, bazıları memleketleriyle yazılan oğlanların hangi menşeden

şevval'den itibaren başlatılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 33-381. Bunlara ilişkin diğer bir kayıt, *BOA, MAD.d.* 6557, s. 1-15'de bulunmaktadır. (Hepsinin alt isim olarak memleketleri yazılmıştı.)

²⁷⁸ *BOA, D.YNÇ*, 37-276. (Hepsinin alt isim olarak memleketleri yazılmıştı.)

²⁷⁹ *BOA, MAD. d.* 4883.

²⁸⁰ *BOA, MAD.d.* 6973.

²⁸¹ *BOA, MAD. d.* 6717, s. 1-187.

²⁸² *61/1 Numaralı Kayseri şeri'ye Sicili*, 140.

²⁸³ *BOA, DYNÇ*, 30-11. (Bunlar babaları alt ismiyle yazılmışlardı.)

²⁸⁴ *BOA, D.YNÇ*, 36-322, 325.

²⁸⁵ *BOA, D.YNÇ*, 41-244. Bunlardan nev-müslimler memleketleriyle diğerleri baba adlarıyla yazılmışlardı.

yazıldığı gösterilmese de bunlar gönüllü hizmet edenlerle bazı mühtedilerdi.²⁸⁶ Böylece devşirmeye mahsus bir uygulama olan “Türk üzerinde olma”, ulufesiz hizmetin adı olarak şekil değiştirmişti.

1681’de çok önemli bir değişiklik yapılmış, aşağıda gösterileceği üzere mevcut itibariyle 1800 seviyesine sabitlenen, çoğu kadrosu göstermelik ve arpalık hale gelen Acemi Ocağı’ndan Yeniçeri Ocağı’na geçiş kapanmıştı.²⁸⁷ Bu tarihten, her iki ocak kaldırılana kadar ne sulh ne de sefer zamanında, acemi oğlanı olarak yetiştirilip yeniçeri yapılma şeklinde nefer yazılmıştı. Sadece bahsedilecek usuller mahiyetinde acemi oğlanlarından yeniçeriliğe geçmek mümkündü ki gönüllü şekilde olduğundan neredeyse hiç taliplisi yoktu.²⁸⁸

Acemi oğlanlarının mevcudu yeniçeriliğe geçişlerinin kesilmesinden önce azaltılmaya başlanmıştı. 1630’larından sonundaki azalma geçici olmuş Girit savaşlarıyla tekrar artmaya başlamış, 1654 başında 8074 acemi oğlanı, 5752 bostancıya ulaşmıştı.²⁸⁹ Ancak bir müddet sonra yeniden azalma meyline dönmüş, Ağustos 1661’de 4244 acemi oğlanı, 2947 bostancıya indirilmişti.²⁹⁰ Nisan 1666’da 4876 acemi oğlanı, 4108 bostancı,²⁹¹ Ocak 1673’te 4781 acemi oğlanı, 4646 bostancı²⁹² bulunmaktaydı. 1660’ların ortasından itibaren yaklaşık on yıl İstanbul acemi oğlanları 4101’e, Gelibolu acemi oğlanları 271’e sabitlenmiş, sadece saraylardaki acemi oğlanlarının sayısı değişir halde bırakılmıştı.²⁹³ Takip eden yıllarda mevcut bir daha düşürülmüş, Haziran 1677’de toplam acemi oğlanı 3249’a indirilmiş, Gelibolu acemi ocağının mevcudu 150’ye sabitlenmişti.²⁹⁴ 1679 Nisan’ında 2814 acemi oğlanıyla beraber 4026 bostancı vardı.²⁹⁵

²⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 41-11,12, 13. Defterin üzerinde ise şu izahat bulunmaktadır. “derun-ı defterde mestur hassa bahçede odalarda ve sair ve oda ve bahçelerde Türk üzerinde olup bilâ ulûfe emekdârândan sebkât eden hizmetleri mukabelesinde yalnız 549 nefere ikişer akçe yevmiye tevcih olunub.”

²⁸⁷ Yeniçeriliğe tespit edilen en son çıkış, 1681’dir. BOA, MAD.d. 6750. Bir müddet kapıkulu sipahilerine geçişleri devam etmiş ancak kısa zaman sonra bu çıkış da kesilmişti. 1093/Lezez’de acemilerden sipahiliğe geçiş kayıtları görülmektedir. BOA, MAD, d. 3958.

²⁸⁸ BOA, MAD.d. 803, 804, 1719, 1720, 1724, 1728, 1729, 1798, 2493, 3928, 3929, 3938, 3944, 3945, 3953, 4297, 17106. BOA, D.YNÇ.d. 34517. 1780’li yıllara kadar dönemi kapsayan incelenen bu defterlerde kapıya çıkma olmadığı gibi binlerce arz ve diğer defterlerden acemi oğlanıyken yeniçeri olanı gösteren sadece bir kayda rastlanmıştır. Bu kişi 1720’li yıllardaki savaşlarda 15. bölüğe yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 102-157.

²⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 26-497.

²⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 31-05.

²⁹¹ BOA, D.BŞM.d. 307A.

²⁹² BOA, MAD.d. 1727, s. 1448-49.

²⁹³ BOA, MAD.d. 4309, s. 1544. BOA, MAD.d. 6843, s. 1008.

²⁹⁴ TSMA, D. 2134.

²⁹⁵ BOA, MAD. d. 401. BOA, D.BŞM.d. 710.

1682’de 400-500 seviyesine inen saraylardakiler dışında İstanbul acemi oğlanları 2375, Gelibolu’dakiler 150’ye sabitlenerek devam etmiş,²⁹⁶ 1700’lerden İstanbul acemi oğlanları 1860’a indirilmişti.²⁹⁷ En son değişiklik 1710’lu yıllarda yapılmış, mevcut 1818’e indirilmişti.²⁹⁸ Bu sayı daha sonra hiç değiştirilmemiş, ocağın kaldırılmasına bu seviyede muhafaza edilmişti. Saraydaki baltacılar ve diğer hizmetlilerin sayısı ise 685’e sabitlenmişti.²⁹⁹

Acemi Ocağı nefer yetiştirme mahiyetini kaybederek sadece belli hizmetlerin görüldüğü bir ocak haline gelmişti. Acemi oğlanları mîrî salhanelerde, fırınlarda ve özellikle İstanbul’un odunun temin için gemilerde, iskelelerde ve ambarlarda hizmet etmişlerdi.³⁰⁰ Görevlerini seferler sırasında orduya katılarak yerine getirmişlerdi.³⁰¹ Gelibolu’daki 150 acemi oğlanı ise baruthanelerde istihdam edilmişti. Acemi oğlanlarının çoğu, müteferrika denilen yevmiyeleri daha yüksek sınıfa geçmek istemişti. Bu yüzden Ekim 1727’de maaşları ve çalışma düzenleri bozulduğundan yeniçeri ağası eliyle yeni bir nizam verilmişti.³⁰² Yeni neferler, esas olarak ister yetişkin ister çocuk yaşta olsun kendi oğullarından,³⁰³ hizmetlerde mülazım olarak gönüllü çalışanlardan³⁰⁴ veya maaş bağlanmak istenen yeniçeri oğullarından yazılmıştı.³⁰⁵ Sırf geçinmeleri maksadıyla özellikle hocalık yapan bazı kişilere de bu ocaktan esâmî verilmişti.³⁰⁶

²⁹⁶ BOA, MAD.d. 4056, s. 615. BOA, D.YNÇ, 39-348. BOA, MAD.d. 6931, s. 691-692. BOA, MAD. d. 5882.

²⁹⁷ BOA, MAD.d. 4510, s. 12-13. 1680’lerden sonraki sayılar için bk. BOA, MAD.d. 4502, s. 6. *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, haz. Mehmet Genç- Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, ek CD. Gelibolu acemi oğlanları bundan sonra merkezdeki maaş icmallarına dâhil edilmemiş, mevcudu olan 150 nefer kale maaş defterlerine gösterilmiştir.

²⁹⁸ BOA, D.BŞM.d. 1396A, s. 4-5.

²⁹⁹ 18 ve 19. yüzyılda acemi oğlanlarının mevcudu için bk. TSMA, D. 2967/110. BOA, DYNÇ.d. 34170, 34347. BOA, MAD.d. 747.

³⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 89-131. BOA, D.YNÇ, 224-20. BOA, AE, SMST.II, 10914. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 74-75. 18. *Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası*, (haz. Ahmet Önal), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, 122-123.

³⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1, ve hk. 246-248.

³⁰² BOA, A.DVN. MHM.d. 134, hk. 762. BOA, MAD.d. 6324, s. 760.

³⁰³ BOA, D.YNÇ, 58-347. BOA, D.YNÇ, 88-272. BOA, D.YNÇ, 94-38. BOA, D.YNÇ, 95-181, 258. BOA, D.YNÇ, 98-104. BOA, D.YNÇ, 112-410. BOA, D.YNÇ, 113-365. BOA, D.YNÇ, 191-197. BOA, D.YNÇ, 120-203

³⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 111-105, 126. BOA, D.YNÇ, 112-407. BOA, D.YNÇ, 202-158.

³⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 108-209

³⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 113-480. Mesela 1732’de çocuk okutarak para kazanan bir kişiye, durumu iyi olmadığından yeniçeri ağasının müsaadesiyle 11, akçeyle acemi ocağından esâmî verilmişti. BOA, D.YNÇ, 109-155. 1735’de kırk sene önce Mekke civarından gelen ve hocalık yapan ancak durumu olmayan birine 3 akçe müteferrikalık verilmiştir. BOA, D.YNÇ, 120-248

Eskisinden daha seyrek olsa da bostancılardan yeniçeri yapılması bir müddet devam ettirilmişti.³⁰⁷ 1684/Ocak-Mart'ta 288,³⁰⁸ 26 Kasım 1693 Edirne bostancılarından 68,³⁰⁹ 1697 yılında ise 1000 bostancı be-dergâh edilmişti.³¹⁰ 1702 yılında 523 kişi yazılmışken, en son 30 Eylül 1703 tarihinde isyan hareketine girişen bostancılardan 773'ü cebren yeniçeriliğe geçirilmişlerdi.³¹¹ Böylece yeniçeriliğin yolu sadece yeniçeri oğullarına kalmıştı.

17. yüzyılın sonundaki bu köklü değişikliğe kadar aslında ocaklar arasındaki dengede bir nizam kalmamıştı. Mevcutları çok artmasına rağmen gemi hizmetlerinde çalışanlar azalmış, çoğu ekâbir kapılarında, ağa çıraklığında hizmet etmiş veya sadece maaşlı görünmüştü. Daha önce yetmiş iki gemide hizmet verilmişken 17. yüzyılın başında sadece on iki gemi işletilmişti. Öyle ki mîrî gemilerin az işlemesi odun azlığına da sebep olduğundan acemi hamamı bile çalışmaz olmuştu.³¹² Yeniçerilerle acemi oğlanları arasındaki yevmiye dengesi de bozulmuştu. 2,5 akçe yevmiye üzerine çıkmama ve 3 akçeyle yeniçeriliğe geçişten sonra artışa dayalı düzene riayet edilmemiş, acemi oğlanlarının yevmiyeleri 8 akçeye kadar çıkmıştı.³¹³ Yevmiyelerinin alt seviyesinde de yükselme olmuş, 1670'lerde acemi oğlanı yazılmada yevmiye, bazı durumlarda 2,5 akçeye çıkmıştı.³¹⁴ Buna ilaveten 1590'larda verilen emeklilik hakları, askerlik dışı hizmetlere karışmalarını sağladığından yeniçeri olmaya daha az istekli olmuşlar, bu yüzden cebri çıkışlarla karşılaşmışlardı. Aynı durum bostancılar için de geçerli hale gelmişti.³¹⁵ İstanbul dışı görevlere veya seferlere kendi ocaklarıyla katılmaları,³¹⁶ diğer görevlere yükselmelerinin fazlalaşması ve bostancı olarak kalmayı tercihleri yüzünden yeniçeriliğe itibar etmemişlerdi. 1703'teki yeniçeri yapılmalarını anlatan Râşid Mehmed Efendi onlar için, "hân mânların kendü dest-i şekâvetleriyle (ocaklarını kendi isyankâr

³⁰⁷ 1680'den sonraki acemi ve bostancı ocağı defterlerinde de çıkış yoktur. *BOA, MAD.d.* 4304, 3933, 3943, 3953, 3958, 5796, 1722, 1724, 5721, 5882, 5901, 1730, 3958, 16752, 720, 6384, 1798, 1719, 1728.

³⁰⁸ *BOA, MAD.d.* 16454. Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 133.

³⁰⁹ *BOA, C.SM*, 8830.

³¹⁰ *BOA, İE. SM*, 2449.

³¹¹ Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 135. *Zübde-i Vekayiât*, 826. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, 644-646.

³¹² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 147-149. Önceki döneme ait gemi sayısının fazlalığına örnek olmak açısından 1545 tarihinde yeniçeri ağasına odun taşınmak için yirmi beş gemi verildiği emri gösterilebilir. *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri*, 95.

³¹³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 174.

³¹⁴ *BOA, D.YNÇ*, 39-41

³¹⁵ *BOA, MAD.d.* 6352, 7360. *BOA, DYNÇ*, 41-235.

³¹⁶ *Nusretnâme*, 378.

elleriyle) yıkan ve Âsitâne-i Saadetten matruden (kovularak) kapuya çıkan bostancı taifesi” ifadelerini kullanmıştı.³¹⁷ Diğer bir eserde ise yeniçeri olmaları “başlarına kıyamet koptu” şeklinde anlatmıştı.³¹⁸ 17. yüzyıldaki sayısına göre mevcudu nispeten azalan Bostancı Ocağı’ndan az olsa da kapıkulu süvarilerine ve müteferrika gibi zümrelere geçişler olmuştu.³¹⁹ Yeni neferleri mülazımlardan temin edilmiş, her sene bostancı yapılanların yerlerine 30 mülazım kaydedilmesi kanunlaştırılmıştı.³²⁰ 1737 yılında farklı bir uygulamayla bostancı alınmıştı. Savaşa göndermek üzere 1000 nefer İstanbul’dan, 1000 nefer Edirne’nin kazalarından olmak üzere 2 bin bostancı yazılmıştı. Bunların kaynağı gösterilmemiş sadece harp edebilecek ve silah kullanabilecek yiğitlerden seçilmesi istenmişti.³²¹

1.5. YENİÇERİLİKTE İKİNCİ KADİM DEVRE

1.5.1. Dirliksiz Yeniçeriler (Çalıklar-Bilâ Esâmîler)

Acemi oğlanları ve bostancılardan ocağa geçiş yolu kalkınca yeniçeriliğin kanuni nefer kaynağı olarak yeniçeri oğulları kalmıştı. Ama 1630’larda başlayan yeniçerilikteki bir değişiklik, bütün bu zaman içinde daha büyük bir kaynak ortaya çıkarmıştı.

Yeniçeri mevcudu az ve timar düzeni iyi işlerken, ocaktan çıkarılanlar timarlı sipahiliğe ve kale muhafızlığına geçirilmiş yahut reaya yazılmış; sehven ve haksız silinenler dışındakiler tekrar ocağa alınmamıştı.³²² Cezalandırılarak atılanların yeniçerilikle hatta askerlikle münasebeti kesilmiş, bunlara reaya gibi muamele edilmişti.

³¹⁷ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 699

³¹⁸ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 257

³¹⁹ Kılıç, *Bostancı Ocağı*, 120-130.

³²⁰ Bostanlardan elde edilen mahsullerin elden çıkarılmasından sonra her yıl 30 nefer mülazımın kaydı kanunlaştırılmışken buna Damat İbrahim Paşa zamanında tamamen uyulmamıştı. 7 Nisan 1731’de 150 kişi beş yıllık mahsul karşılığı olarak birden kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 99-203. Aynı şekilde 23 Şubat 1740’da da 30 bostancı yazılmıştı. Bunlar bir iki sene ihmal edilenlerin yerine alınmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 152-125. Aralarında baba adıyla yazılan olsa da mühtedilerden olmalı ki değişik coğrafyalardan olmak üzere memleket adlarıyla yazılmışlardı. 25 Nisan 1740’da 30 nefer daha alınmıştı. Bunların arasında birkaç baba adıyla yazılanlar olsa da diğerleri memleketleri alt ismiyle yazılmışlardı. *BOA, D.YNÇ*, 156-10

³²¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 144, hk. 420. *Zabt-ı Vekayi’i Yevmiye*, vrk.139. Neferlerin tamamen yazıldığı tayinatlarından anlaşılmaktadır. *BOA, C.AS*, 20585.

³²² 25 Mart 1560 tarihli bir kayıta ulufesi kesilen ve eşkıyalık yapan bir kişiden bahsedilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 3, hk. 877. 31 Mayıs 1565 tarihli kayıttaysa azledilmiş ve kementçilik işiyle iştigal eden İbrahim adlı bir şahıstan bahsedilmekteydi. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 6, hk. 1276. *BOA, D.YNÇ*, 4-497. Bazı sehven silinip yeniden kaydedilenler için bk. *BOA, D.YNÇ*, 427-2, 5, 11, 14.

Mesela 14 Kasım 1581 tarihinde, Trabzon’da eşkıyalık yapan yeniçerinin kaydı silindiğinden artık keçe giymesine müsaade edilmemesi emredilmişti.³²³ Şubat 1573’te Sapanca’da eşkıyalık yapan üç yeniçerinin yeniçerilikten atıldıklarında yeniçeridir diye tereddüt edilmeyerek cezalandırılması kadıdan istenmişti.³²⁴ Benzer emirler Kayseri’de Hüsrev adlı yeniçeri ve Erzurum Tortum’da yaşayan diğer bir yeniçeri için de gönderilmişti.³²⁵

17. yüzyılın başında 40 bini geçen mevcudun azaltılması, kaydı silinmiş yeniçerilerin sayısını da artırmıştı. Ayrıca yeniçerilerin seferlere katılmamaları ve görevli oldukları kalelerde durmamaları esâmî silmeyi fazlaştırmıştı. Maaş verdiği sayıyı azaltma gayretinde olan idare her fırsatta esâmîleri mahlûl yapmak için uğraşmış, ocak görevlilerini buna zorlamıştı. Zabitler ise hem makamlarını korumak hem de yükselme için mahlûl fazlalığıyla idarenin gözüne girme derdine düşmüştü. Daha önce her maaşta silinenler onlu sayılarda ve çoğusu diğer sınıflara geçenlerden müteşekkilen artık mahlûl defterleri binli sayılara ulaşmıştı. Ekim 1616’da sefere girmedikleri veya firar ettikleri için 124 neferin ismi silinmişti.³²⁶ Ekim 1625-Ekim 1626 tarihlerine denk gelen 1035/yılı maaşlarında Masar-Recec maaşlarında silinenlerin sayısı 3338 neferdi.³²⁷ 1046/Masar (1636 Haziran-Ağustos) mevâcibinde 1133 kişinin kaydı silinmişti. İçlerinden ölü olanlar ve akıbeti bilinmeyenler (nâ-bedid) olsa da büyük kısmı seferden firar edenlerdi.³²⁸ Şubat-Nisan/1637 döneminde ise 1105 kişi silinmişti.³²⁹

Gönülsüz silinmelerin yanında artık yeniçeri yevmiyesine itibar etmeyen, tüccar, esnaf veya zanaatkâr olup ocakla bağı azalanlar daha fazla hale gelmeye başlamıştı. Bütün bu şartlarda kayıtlar dışına çıkarılan eski neferler diğer sınıflara geçirilmemiş, “çalık yeniçeri” olarak kalmışlardı. Böylece dirliği kesilen yeniçerilerin “askerî” sınıfta kalmaları artık kabul edilir hale gelmişti. Bununla birlikte suç işleyen veya toplumun huzurunu bozanların yeniçerilikten çıkarılması devam etmişti. 14 Şubat 1631 tarihli kayıтта Tire’de sâkin Hacı Yûsuf oğlu Ahmed adlı eşkıyanın kendisine müdahale edenlere

³²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 46, hk. 403.

³²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 64, hk. 555

³²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 62, hk. 442. BOA, A.DVN.MHM.d. 80, hk. 437. Benzer emirler için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, hk. 578.

³²⁶ BOA, D.YNÇ, 13-77.

³²⁷ BOA, MAD.d. 6554, s. 1251-1279.

³²⁸ BOA, MAD.d. 18709. Aralık 1643’te Azak’ta kaleyi terk eden yirmi iki yeniçeri çalınmıştı. BOA, D.YNÇ, 23-02.

³²⁹ BOA, D.YNÇ, 20-609.

"Kayıkcılar'da Ellialtıncı'dayum." diyerek yeniçeriliğini öne sürmesi üzerine "Dört senedür ulûfesi kat' olunmuşdur; yeniçeri değildir; sâyir şehirlü gibi olmuştur." diye cevap verilmişti.³³⁰ Ağustos 1637'de Gazi adlı bir yeniçerinin ulufesi kesildiğinden reaya gibi vergi vermesi, direnirse cezalandırılmak üzere İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.³³¹

Çalıkların bir kısmı yevmiye için, sulh olsun sefer vakti olsun "tashih" olma yollarını aramışken diğerleri, 1630'lardan itibaren seferlere çağrılarak cebren tashih edilmişlerdi. 1635 yılı Revan seferine mazul yani çalınmış yeniçeriler çağrılmıştı.³³² Karadeniz'de ve Girit'te savaşlarının başladığı 1640'lı yıllardan itibaren ise çalıklar daha fazla yazılmıştı. Aralık 1641'in sonunda Azak seferi için 441 kişi tashih edilmişti. Aralarında 1633 yılından beri isimleri silinler, firarlar, kaleleri terk edenler, öldü diye veya sefere gitmediği için silinenler vardı.³³³ Eylül 1642 tarihinde yine Azak için 322 tashih yapılmıştı.³³⁴ IV. Murad ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa döneminde ocağın mevcudunun azaltılması için yeniçerilerin silinmesi fazla sayıda çalığın oluşmasına sebep olmuştu. 1645'lerde savaşların artması ve yeniçeri mevcudunun artışının hızlandığı şartlarda ise yeniden çalıklara başvurulmuştu. Haziran 1647 tarihinde 799 kişi, Ocak-Mart/1656'da 500, 1657'de ise 2 bin çalık tashih edilmişti.³³⁵

Bütün bu süreç içinde zorla sefere götürme ve sefer sonrası mali sebeplerle mevcudu azaltmak için nefer silme siyasetinin tesiriyle, askerî zümre içinde ve yeniçeri olarak kalmakla beraber maaş almayan büyük bir zümre oluşmuştu. Yeniçerilerin bir kısmını artık, eğer götürülebilmişse sefer zamanlarında ocakla beraber bulunan, sonrasında işinde gücünde olanlar teşkil etmişti. Ocakta artık bir yazılma-silinme döngüsü oluşmuştu. Çalık yeniçerilerin bir kısmının esâmî edinme derdi de olmamıştı. Sadece yeniçeri sınıfı içinde kalmak onlara yetmişti. Seferlere katılmalarını sağlamak için reayanın tabi olduğu hükümlerin onlar içinde geçerli olduğuna ilişkin emirler

³³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 539.

³³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 88, hk 152.

³³² Topçular Kâtibi Tarihi, II, 1008-1009.

³³³ BOA, D.YNÇ, 21-487.

³³⁴ BOA, D.YNÇ, 22-167-168.

³³⁵ BOA, D.YNÇ, 25-404. BOA, MAD.d. 6792, s. 1161. Zeyl-i Fezleke, 108.

gönderilmeye devam etse de³³⁶ yeniçeri artışı artık fazla sayıda çalığın ortaya çıkmasına sebep olmuştu.

Silinmiş neferlerin istihdamı yeniçerilere mahsus değildi. Diğer kapıkulu sınıflarının kendi çalıkları da ocaklarına yeniden kaydedilmişti.³³⁷

Tashih uygulaması Viyana bozgunundan sonra daha fazla yapılmıştı. 1684 baharında, esâmîsi çalık bütün yeniçerilerin sefere katılmaları emredilmiş, itaat etmezlerse askerî sınıftan çıkarılacakları (dirlikle alakaları kalmayıp kulluk iddiasında olamayacakları) ilan edilmişti.³³⁸ Takip eden yıllarda aynı emir tekrarlanmıştı. 1687 başlarında 5946 çalık yeniden ocağa alınmıştı. 26 Temmuz 1687'de yeniden tashih yapılmış,³³⁹ 1688'de yaklaşık 2600 kişi kaydedilmişti.³⁴⁰ Sonraki senelerde de benzer sayılarda tashihler yapılmıştı.³⁴¹ IV. Mehmed'in hali sırasında ocağa yeniden alınan çalıklardan başka sefere gidebilecek olanların tekrar yeniçeri ocağına kaydedilmesi için 1690 senesi başlarında hem İstanbul hem de taşradaki çalıklar tashih edilmişti. Sadece Niğbolu'daki on beş ortanın çalıklarından 500, Eğriboz'daki ortaların ismi silinenlerinden ise 800 kişi tekrar yazılmıştı.³⁴²

IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi sırasında ocağa dâhil olanlarla beraber mevcut 70 binin üzerine çıkmıştı. Ancak yeniçerilerin çoğunun sefere götürülememesi, sert tedbirlerin alınmasına sebep olmuştu. Hem mevcudunu azaltmak ve hem de sadece seferlere katılanları yeniçerilikte tutmak için 1690 yılı sonunda Köprülü Mustafa Paşa bir ferman yayınlamıştı. Fermanda sadece bu yılki sefere katılan, Belgrad'ın geri alındığı Ekim 1690'dan sonra yapılan yoklamada orduda bulunanların yeniçeriliği kabul edilmiş; isimleri yaşadıkları kasaba, köy ve mahallere defterlerle bildirilmişti. Hatta bir sonraki sene yapılacak sefere sadece bu defterde olanlar çağrılmıştı. Defterlere kayıtlı olmayan hiç kimsenin dirlikle alakası olmadığı ve yeniçeri kabul edilmeyeceği üzerine sürekli emirler gönderilmekte bu şekilde iddia sahipleri yeniçeri olarak bile

³³⁶ Ağustos 1677 tarihli bir emir için bk. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 40.

³³⁷ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 13,

³³⁸ 92 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili, 244. 35 Numaralı Ayntab Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683. S.146-288.), (haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gaziantep 2018, 281, 386.

³³⁹ BOA, D.YNÇ, 42-56, 130, 223. Be-dergâhlarla beraber sayı 2767 kişiydi.

³⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 43-236. BOA, D.YNÇ, 44-131.

³⁴¹ BOA, D.YNÇ, 44-68, 499. BOA, D.YNÇ, 45-38. BOA, D.YNÇ, 46-08.

³⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 256, 268, 328, 349, 355.

yargılanmamaktaydı.³⁴³ Böylece ilk defa çalık yeniçerilerin hukuki durumlarıyla alakalı toplu şekilde işlem yapılması düşünülmüştü. Yoklamada 20 binden fazla yeniçerinin kaydı silinmiş,³⁴⁴ ocağın mevcudu 35 bine indirilmişti. Ancak savaşların şiddetlenmesi daha fazla yeniçeriye ihtiyaca sebep olunca, silinenler yeniden cepheye çağırılmış, çoğu götürülemez de tashihleri yapılmış ve ocağın mevcudu tekrar 70 bine çıkmıştı.

Karlofça sulhunun ardından idare, on sene önce tecrübe ettiği, hem ocağı ıslah hem de çalıkları yeniçerilikten atma düşüncesini bir kere daha uygulamaya geçirmişti. Evâli Safer 1113-Temmuz 1701 tarihinde yayınlanan bir fermanla müdahale başlamıştı. Fermanda, savaşlar sebebiyle Anadolu’da yeniçeriliği hak etmeyen veya askerilik vasıflarına uymayan kişilerin ocağa girdiği, yeniçeri olmalarına rağmen savaşlara katılmayan, İstanbul’u bile birkaç kere gören ve memleketlerinde kalıp vergi muafiyetinden faydalananların bulunduğu anlatılmıştı. İstanbul’da hazırlanan defterlere göre sahih yeniçerilerin tespit edilmesi, yeniçerilik iddiasında olan hiç kimse kayırılmadan kıyafetleri çıkarılarak reaya gibi vergi defterlerine kaydedilmesi emri verilmişti. Anadolu’nun sol ve orta kollarına saksoncubaşı Abdullah Ağa, sağ kola bir haseki ağa görevlendirilmişti. Görevlilere karşı gelenlerin ve bundan sonra yeniçerilik iddia edeceklerin hemen kapıları önünde asılacağı tehdidi emri de kazalara bildirilmişti.³⁴⁵ Ferman doğrultusunda, tayin edilen görevliler kaza kaza gezerek seferlere gitmeyen ve yeniçeri geçinen herkesi reaya olarak vergi defterlerine kaydetmişti. Yeniçeri sayısı 40 bine indirilmişti. Mesela üç bin yeniçerinin bulunduğu Bursa’da 160 kişinin yeniçeriliği kabul edilmiş, diğerleri reaya asıllı olduğu tespit edildiği iddiasıyla yeniçerilikten çıkarılmışlardı.³⁴⁶ Görevliler, neferler haricinde 2564 emekli kaydetmiş, 141288 kişiyi “taslakçı” yani sahih kuloğlu olmadığı iddiasıyla kayıtlardan silmiş ve reaya olarak kaydetmişlerdi.³⁴⁷ Bu uygulama ocak içerisinde memnuniyetsizliğe sebep olmuş, yeniçeri Ağası Doğramacı Mehmed Paşa ve ocak ileri gelenleri bu işin taşraya yayılmadan merkezden defterler üzerinden yapılmasını teklif etse de kabul

³⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 100, hk. 418, 498, 536.

³⁴⁴ *Zübde-i Vekayiât*, 346.

³⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 111. hk, 2200. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 151-153.

³⁴⁶ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 226.

³⁴⁷ *Nusretname*, 567. Bu yoklamanın saksoncubaşı Abdullah Ağa tarafından yapılan orta kola ait kısmını gösteren deftere göre teftişte 943 yeniçeri ortaların sahih neferi olarak kaydedilmiş, kaza bazında, mahalle ismiyle 796 nefer silinmişti. BOA, D.YNÇ.d. 34118.

edilmemişti.³⁴⁸ Her ne kadar müverrihler taslakçı olarak vasıflandırsalar da bunlar savaşa götürülemeyen yeniçerilerdi. Ocak ağaları bir müddet sonra haklı çıkmışlardı. Bu muamele, Edirne Vakasının mühim sebeplerinden biri olarak kısa müddet sonra önlerine gelmişti.

1703 Edirne Vakası'nda 13 bin yeniçeri yeniden ocağa kaydedilmişti.³⁴⁹ Ancak ihtilal sonrasında, değişen idare daha önemli bir karar almıştı. Ağustos 1703 tarihli emirde önceki padişah zamanında yoklamada isimleri çalık olanlardan reaya defterine kaydedilenlerin yeniden yeniçeri zümresinden sayıldıkları fermanla ilan edilmişti. Voyvoda ve ehl-i örfün dokunmaması, rencide etmemesi, reaya gibi vergi talep edilmemesi ve diğer muamelelere tabi tutulmamaları istenmiş, yeniçeri serdarlarından onlara sahip çıkıp haklarını müdafaa etmeleri istenmişti.³⁵⁰ Böylece sadece fiilen görev yapan ve maaş defterlerinde kayıtlı olanlar dışındaki yeniçerileri ikinci defa reaya yapma düşüncesinde muvaffak olunamamıştı. Bunun yerine, 1711 Prut seferinde başlanarak sonraki bütün savaşlarda çalık yeniçerilerin seferlere götürülmesi usulü tercih edilmişti. Ancak seferlere katılmama veya eşkıyalığa karışma durumlarında esâmîli olsun olmasın yeniçerilikten atılarak reaya yapılma cezası her zaman var olmuştu.³⁵¹

İsimleri silinmiş yeniçeriler resmi kayıtlarda, “çalık yeniçeri”, “esâmîsiz çalık yeniçeri”, “esâmîsiz yeniçeri”, “bila-esâmî yeniçeri” olarak adlandırılmıştı.³⁵² Çalıklar, yeniçeriliğin maaş alma ve fiilen ortalarında bulunma haricinde bütün hukuki ve askerî imtiyazlarına sahip olmuşlardı. Çoğusu maaş derdine düşmemiş, yeniçeriliğin kendilerine sağladığı mali-hukuki-idari menfaatlerle yetinmişti. Kendilerine dokunulmazlık sağlayan bu paye, iktisadi faaliyetlerinde oldukça kolaylık sağlamıştı.³⁵³ Yeniçeri kıyafetini giymişler; yaşadıkları veya bulundukları yerlerde idareleri, ocak tarafından tayin edilmiş görevlilerce yapılmıştı. Suç veya kabahatleri yüzünden diğer görevlilerce

³⁴⁸ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 226.

³⁴⁹ *Nusretname*, 609.

³⁵⁰ *1115 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (haz. Ali Duman), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1994, 198-199, 200-201. (Defterdeki kayıt mana ifade etmeyecek derecede hatalı okunmuş olduğundan tez ekindeki kayıtların fotokopilerinden yeniden okunmuştur.)

³⁵¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 161, hk. 550.

³⁵² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 141, hk. 54. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 108. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 216.

³⁵³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 165, hk. 1300. Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 295.

tutuklanamamış veya gözaltına alınamamıştı.³⁵⁴ Herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan istedikleri meslekleri yapmışlar, ticaretle uğraşmışlar ve istedikleri yerde yaşamışlardı.

Mart 1737’de Selanik Kalesi ağasına gönderilen emirde bulunan; *sahihül esâmî ve bila-esâmî yeniçeri ve kuloğullarının bulundukları mahallerde zabt ve rabtlarıyla iktiza hasebiyle ahz ve habsleriyle ve tedip ve tazizleri ve sair şer’en ve kanunen vaki’ olan ahvalleri zabitleri marifetiyle görülüp tarafı aherden bir veçhile yeniçeri umuruna müdahale iktiza etmezken..*, ifadeleriyle, esâmîlilerle esâmîsiz yeniçeriler arasında bir fark olmadığı açıkça gösterilmişti.³⁵⁵ Bunlar icap ettiğinde esâmîli yeniçerilerle beraber maaş almadan savaflara çağırılmışlar, hatta eşkıya takibine memur edilmişlerdi.³⁵⁶ Esâmîsizlerin çoğunun ortalarıyla irtibatları olmadığı gibi İstanbul’a odalarında bir kere bile bulunmayanlar da vardı. Odalarında bulunan ve görevlerde çalışanlar kendilerini bazen tavsif etmek için “odali” olarak göstermişlerdi. Bununla beraber esâmîsiz yeniçerilerin çeşitli görevlerde bulunmalarının da mahzuru kalmamıştı ki alakalı kısımlarda bundan bahsedilecektir.

Bazı mîrî vazifeleri üstlenmişlerdi. Mesela 1730’da Sarıçayır kazasında Orhan Bey zamanında yapılan köprünün köprücülerinden bazıları yeniçeriydi.³⁵⁷ Yeniçerilik dışında geçici veya sürekli şekilde askerlik yapanlar bile vardı. Henüz 17. yüzyılda parayla kalyonlara levend yazılmışlardı ve sonrasında bu şekilde istihdamları artmıştı.³⁵⁸ Nizâm-ı Cedit’le ise yeniçerilerin bir kısmı bu orduya yazılmıştı. Haziran 1807’de, kaldırılan Nizâm-ı Cedit ordusuna yazılmış yeniçeriler, tekrar yeniçeri sınıfına dâhil edilmişlerdi.³⁵⁹ Hatta ücret mukabilinde sekban olarak hizmet ettiklerinden Ağustos 1807, yeniçerilerin sekban yazılmaması ve bu şekilde hizmet ettirilmemesi istenmişti.³⁶⁰ Ancak Alemdar Mustafa Paşa’nın tesis ettiği sekban ordusunun kaynağının bir kısmını yine yeniçeriler teşkil etmişti.³⁶¹

³⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 975. 1229 Numaralı Edremit Şer’iye Sicili, 334. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 394. BOA, C.AS, 24436.

³⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 975.

³⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 31.

³⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 137, hk. 256.

³⁵⁸ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 654. Bu husus, üçüncü bölümde donanmada istihdamları kısmında gösterilmiştir.

³⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 225, hk. 166, 187-192. Âsım Efendi Tarihi, I, 317.

³⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 225, hk. 313.

³⁶¹ Câbî Târihi, I, 272.

1.5.2. Savaş Döneminde Yeniçeri Temini Usulü: Tashih ve Be-dergâh

Mevcudu arttığı için kayıt silme baskısına muhatap olan ocağa sulh dönemlerinde aşağıda gösterildiği şekilde nefer girişi olsa da esas kayıt, savaş döneminde “yeniçeri zümresinde”³⁶² olan çalıklarla kuloğullarının seferlere götürülmesi için yapılmıştı. Bu usul kapsamında “tashih”, esmîsiz yeniçerilerin yeniden maaşa bağlanması işlemi iken be-dergâh, kuloğullarının kapıya çıkmasını, ilk defa yeniçeri yazılmasını ifade etmekteydi. Yani bu usulde çalıklarla kuloğullarına, sefere götürülmek için maaş bağlanmıştı. Usulün nefer yazımı yönünü bu bölümde ele alınacak, yazılanların sefere götürülmesi vasıtaları üçüncü bölümde gösterilecektir.

Tashih ve be-dergâh, 1690'lara kadar tekâmül etmiş,³⁶³ ardından kanuni veçhesi tasvir edilmişti. Ocak 1690 sonlarında çıkarılan ocağa nizam verilmesine ilişkin oldukça teferruatlı bir fermanla, bu usulün isminin her iki işlemin birlikte yapılmasını gösterecek şekilde “tashih ve be-dergâh” olduğu beyan edilmiş, “savaş zamanında sadece bu usulle nefer kaydedileceği” emredilmişti.³⁶⁴ Takip eden yıllardan Karlofça Anlaşmasına kadar, özellikle padişahın da çıktığı seferler sırasında etkin şekilde kullanılmıştı.³⁶⁵ 1711 yılında Prut savaşında hem sayı hem coğrafya itibarıyla daha kapsamlı hale getirilmişti. 18. yüzyılın tamamında ve 19. yüzyılda ocağın kaldırılmasına kadarki zamanda uygulanmıştı.³⁶⁶ Ekim 1808'de Sekban Ocağı kurulurken Anadolu'dan tashih ve be-dergâha başvurulmayacağı düzenlemesi yapılsa da birkaç ay sonra tekrar yazılma emirleri gönderilmişti.³⁶⁷ Ocağın kaldırılmasına kadar geçerli olan bu yeni istihdam şekli, Trabzon valisi Veli Paşa ve Trabzon Kadısına gönderilen Kasım 1745, Bağdad valisi ve yeniçeri

³⁶² Ağustos 1737 tarihli kayıta kuloğulları ve çalıklar açıkça yeniçeri olarak gösterilmiştir. *BOA, ADVN.MHM.d.* 143, hk. 180.

³⁶³ Bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 40-138, 277, 322. *BOA, DYNÇ*, 41-189, 198, 204, 219. *BOA, D.YNÇ*, 42-56, 130, 223. *BOA, D.YNÇ*, 44-68, 499. *BOA, D.YNÇ*, 45-38. *BOA, D.YNÇ*, 46-08. *Tarih-i Varadin*, (haz Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 4040, 55. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 104, hk. 939.

³⁶⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 99, hk. 172.

³⁶⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 100, hk. 536. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 109, hk. 70. 33 Numaralı Konya Ser'îye Sicili (*Değerlendirme ve Transkripsiyon*), (haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, 491-492, 501-504, 525, 529, 594-597, 602-604. *Zeyli Fezleke*, 1580. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 107, hk. 43, 46. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 471. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 105, hk. 72, hk 204, 276-279, 306, 343, 378, 382, 415, 447, 448, 452, 474, 478, 483, 486, 487, 488-489, 498. *Nusretname*, 241.

³⁶⁶ *BOA, C.AS*, 1197. *BOA, C.AS*, 1426. 1810-1811 yıllarında bu usule göre yazımlar için bk. *BOA, C.AS*, 7571, 14009.

³⁶⁷ *Câbi Târihi*, I, 251, 357.

zabitine gönderilen Kasım 1748 tarihli hatt-ı hümayûnlarda açıkça gösterilmişti: “*Ocağın sahih neferâtı iki şık üzere tesviye ve tertîb olunmağla maru-zzıkr iki şıkkın biri bir kimesne nefer olmak üzere ocağa girmek murâd etse ibtidâ çapraş-keş karakullukçu olup hizmetini sebkât ve ocağın âdâb ve erkânına riayet ederek böyle gelmek vechi ve şıkkı âheri dahi seferi humâyûn takribi ile kapuya çıkmak ve tashih ve be-dergâh olmak târîki olmakla bu iki târîkten gayri âher vechile bir ferdin ocağa dâhil olması mugayîr-i kanûn ve kâ’ide-i ocak olduğu.*”³⁶⁸

Tashih ve be-dergâhla savaş zamanında ocağa oldukça yüksek sayıda yeni veya eski nefer kaydı yapılmıştı. Öyle ki bu uygulamayla bir sefer döneminde 200 binden fazla kayıt yapıldığı olmuş, taşraya yayılan yeniçeriler savaş ne tarafta olursa olsun birkaç ay içinde cepheye sevk edilmişti.

Tashih ve be-dergâh sadece Yeniçeri Ocağı’na mahsus değildi. Cebeci, topçu, top arabacı gibi piyade sınıflar yanında kapıkulu süvarileri için de uygulanmıştı.³⁶⁹ Her ocağa kendi ihtiyacına göre tashih ve be-dergâh yapılmıştı. Yeniçeri Ocağı’na yapılanın farkı, sayılarının diğerlerinden oldukça fazla olmasıydı.³⁷⁰

Tashih ve be-dergâh ancak müsaade edildiği durumda yapılmıştı. Müsaade ise sadece fermanla verilmişti.³⁷¹ Nefer yazılması serdar, ağa ve diğer görevliler eliyle yapıldığından fermanın bunları göstermesi şarttı.³⁷² 1750 yılında Basra’ya Arap

³⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 278, 289. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk 1379.

³⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 479. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 817. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1404.

BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 203. 22 Nolu Amasya Şer’iye Sicili, 93. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 54. Güven, 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 282. BOA, C.AS, 22408. Anonim Osmanlı Tarihi, 5, 9.

³⁷⁰ Diğer ocaklara yapılan bazı tashih ve be-dergâh emirleri için bk. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771), (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, hk. 1272-1275. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 442. 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 547. 391 Numaralı Harput Şer’iye Sicili, 623. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200), hk. 404, 415.

³⁷¹ Şubat 1728 tarihli fermanla, “Tashih ve be-dergâh olmadıkça bir ferd nefer esâmisi dahi verilmeye” ifadesi bulunmaktadır. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198. Aralık 1740 tarihli diğer bir fermanla, *ocağı mezbura tashih ve be-dergâh için ferman-ı ‘ali sadır olmadıkça müceddiden bir nefer alınmayub..* ifadeleri kullanılmıştı. Ayrıca Sultan Ahmed döneminde 1719-1720 ve 1726-27 senelerinde yine “hini iktizada tashih ve be-dergâh için ferman-ı ‘ali sadır olmadıkça müceddiden bir nefer yeniçeri alınmamasına” ilişkin emir verildiği hatırlatılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1126.

³⁷² Ocak 1733’te Revan seraskeri İbrahim Paşa ve Revan yeniçeri zabitine gönderilen emirde emr-i şerif sadır olmadıkça ve ocak tarafından gönderilen mühürlü mektup gönderilmeden serdengeçti bayrağı küşade olmayacağından bazılarının buna teşebbüs ettikleri öğrenildiğinden ocağın kanun ve kaidesine aykırı davranışların bulunması ve cezalandırılması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 358. Şubat 1733’te Tiflis ve Revan kaleleri yeniçeri zabıtlarına, *zinhar bila ferman müceddiden serdengeçti bayrağı küşade ettirmeten ziyade hazer eyleyüp..* diye tekrar emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 353-354. Aynı

eşkıyasının saldırması üzerine piyade yetersizliği yüzünden Bağdad'daki serdengeçti ağaları vasıtasıyla bayrak açılıp yeniçeri yazılmış, defterleri İstanbul'a gönderilmişti. Ancak bu kayıt işlemi merkezden kabul edilmemişti. Gönderilen emirde; Yeniçeri Ocağı'nın işlemlerinin belli kanun ve kaideye tabi olduğu, nefer ihtiyacından dolayı serdengeçti bayrağı açılması ve tashih be-dergâh yapılmasının, İstanbul'a bildirildikten sonra izin ve ruhsat verilmesine ilişkin emr-i şerif üzerine yapılacağı gösterilmişti.³⁷³ 1752 yılında Açıkbaş Meliki ölüp yerine oğlu tayin edilince ailenin diğer üyeleri itiraz edip aralarından mücadele başlayınca Çıldır Valisi Ahmed Paşa'dan bölgenin asayişin sağlanması emri verilmişti. Ahmed Paşa kendiliğinden o civardan on üç bayrak yeniçeri yazmış, ocak adına kalelerde görevli kişilere belgeler düzenlettirmişti. Durum Yeniçeri Ocağı'na intikal edince Ahmed Paşa'ya hiddetli ifadeler içeren bir emir gönderilerek tashih ve be-dergâhın ancak fermanla ve ocaktan gelen belgelerle yapılabileceği anlatılmış ve yaptığı işin geçersiz olduğu bildirilmişti.³⁷⁴ Yine Bağdad tarafında 1767'de bir eşkıyanın yakalanması için açılan bayraklara yazılan yeniçerilerin belgeleri İstanbul'a gönderilince Bağdad valisi ve yeniçeri ağasına bunların ocaktan izinsiz ve ferman olmadan düzenlendiği için geçersiz olduğu bildirilmişti.³⁷⁵ Ancak savaş sırasında sürekli nefer yazımı olduğundan bazı görevliler ihtiyaç anında, öncesinde veya sonrasında bilgilendirmek şartıyla kendi buyruldularıyla nefer yazmışlar ve daha müsamahayla karşılaşmışlardı. Ekim 1737'de Bosna valisi Ali Paşa tarafından o bölgenin muhafazası için yazmak istediği 4500 yeniçeriyi Bosna yeniçeri zabiti kabul etmeyince, yazılanların muteber olduğu bildirilmiş ve ondan kayıtlarını yapıp defterlerini orduya göndermesi istenmişti.³⁷⁶ Ağustos 1741'de Erzurum ordusu seraskeri Numan Paşa'ya emrindeki ordu ağası aracılığıyla "miktarı kifayede" yeniçeri serdengeçti bayrakları açtırma yetkisi verilmişti.³⁷⁷ 1770'de Bükreş tarafında Mesut Giray Sultan bayrak açtırılıp yeniçeri

---

tarihte benzer emir Bağdad'da bulunan zağarcıbaşı İsmail Ağa'ya gönderilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 139, hk.352. Ekim 1750 tarihli Bağdad Valisi ve yeniçeri zabitiine gönderilen bir emirde ferman olmadan taşrada bayrak açılması ve nefer yazılmasının ocak kanununa aykırı olduğu ifade edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 154, hk. 1367.

³⁷³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 154, hk. 1367.

³⁷⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 155, hk. 766.

³⁷⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 165, hk. 837.

³⁷⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 142, hk. 1487.

³⁷⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 130.

yazdırınca ocak yetkilileri bunları kaydetmemişti. Aralık 1770 tarihli emirde “bî-ferman” yazılan yeniçerilerin tereddüt etmeden tashih ve be-dergâh edilmeleri emredilmişti.³⁷⁸

Fermanlarda tashih ve be-dergâhtan hangisine müsaade edilirse o uygulanmıştı. Çok büyük nispette tashih ve be-dergâh beraber uygulanmışken bazı durumlarda sadece tashihe veya be-dergâha yetki verilmişti.³⁷⁹ Sadece tashih, orduya veya kalelere gidecek ortaların sayısının artırılması,³⁸⁰ kaleler için acil nefer yazımına ihtiyaç duyulması, yeni nefer yazımı mümkün olmadığı durumlarda çalıkların süratli bir şekilde yazılması, yeniçerilerin toplanamaması veya eksik gelmesi durumlarında yakın bölgelerden tamamlanması durumlarında başvurulmuştu.³⁸¹ Bazen ise sadece kuloğulları yazılmıştı. Mesela 1709’da Ruslara karşı Kırım’daki kalelere 3 bin kuloğlunun be-dergâh yapılması emredilmişti.³⁸² Sadece kuloğullarının yazılması, 1720’lerden sonra terkedilmişti.

Tashih ve be-dergâha ferman verilmesi için savaş halinin olması gerekliydi. Bu usule sadece savaşlar sırasında veya savaş tehlikesi durumunda başvurulmuştu. Sefer kararı olmadığında işlerliği yoktu. Temmuz 1747 tarihli kayıta bu durum, *Sefer vakti yeniçeri neferi az ve noksan olunca artırılması için irade-i hümayûnla gerek İstanbul gerek diğer yerlerden ocak zabitleri tarafından tashih ve be-dergâh edilerek defterleri İstanbul’a gelip kaydedilerek yeniçeri olunurken..*” ifadesinde sarîhçe gösterilmişti.³⁸³ Ağustos 1758 tarihli bir kayıta da benzer ifadelerle tashih ve be-dergâhın seferlere mahsus olduğu tekrarlanmıştı.³⁸⁴ Harp dönemi dışında taşrada yeniçeri yazılamayacağı, ayrıca çeşitli sebeplerle gönderilen emirlerde hatırlatılırdı.³⁸⁵ Bunun için savaşın bilfiil başlaması icap etmemekteydi. Savaş tehlikesi ve ilanının ardından hemen tashih ve be-dergâha ferman verilmişti. Mesela 1768’de Rusların savaş hazırlıkları üzerine sefer ilanından önce kalelere gönderilen ortalara nefer yazma fermanı verilmişti.³⁸⁶

³⁷⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk.1101. Diğer misalleri için bk. BOA, A.DVN.MHM. d. 140, hk. 70. BOA, C.AS, 29308. BOA, D.BŞM.d. 2128.

³⁷⁹ BOA, A.DVN. MHM. d, 139, hk. 683, Güven, 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 525, 529.

³⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 449. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 160, 241.

³⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk.1191.

³⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 706.

³⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk 282. Aynı ifadeler Temmuz 1749 tarihli bir fermanla da kullanılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 344.

³⁸⁴ “Seferler vuku’unda ocaktan hassaten mübaşirler tayin ile lüzumu mertebe neferatın tashih ve be-dergâh ve gelip mahalline kaydolunmadıkça zümre-i Yeniçeriyâna duhul eylemek mügayir-i kanun-u ocak ve müceddiden yeniçeri olmak esfâr vuku’uyla olagelmışken” BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 829.

³⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk, 563

³⁸⁶ BOA, KK.d. 3235. BOA, D.YNÇ.d. 34490.

Savaş döneminde yapılması nefer ihtiyacına binaendi. Umum seferlerin hepsinde başvurulmuş bu usul, küçük çaplı ve bölgesel askeri hareketlerde kullanılmazdı, çünkü taşrada yaşayan yeniçeriler, zaten bu tür askeri faaliyetlere katılmakla mükellefti. 1763'te Gürcistan'da karışıklık üzerine yapılan seferde ve tashih be-dergâha müsaade edilmemişti. Seferle gönderilen esâmîsiz yeniçerileri ve kuloğulları kayıt ve ulufe isteyince kendilerine taleplerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiş, sebep olarak da bu seferin büyük seferlerden (esfâr-i cesime) olmadığı gösterilmişti.³⁸⁷ 1768'de Karacadağ eşkıyası üzerine görevli Rumeli valisinin emrine verilen Üsküp yeniçeri ve kuloğulları için de uygulanmamıştı.³⁸⁸ Ama isyan veya iç güvenliği tehdit hali, savaş sırasında vuku bulduğunda tashih ve be-dergâh uygulanmıştı. İran harpleri devam ederken üç seneden beri isyan halinde olan Anagra Kalesi'nin etrafındaki Abazaların yakın bölgelerde inşa edilen kalelerin ve iskelelerin inşasına mani olup gemileri yağmalamaları üzerine Ocak 1733'te Faş muhafızı Halil Paşa bunlar üzerine görevlendirilmiş ve emrine yeniçeri yazılmıştı.³⁸⁹ Avusturya ve Rusya ile harpler devam ederken Manisa taraflarında isyan eden Sarıbeyoğlu isyanı üzerine görevlendirilen Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde olmak üzere Bursa, Gemlik, Mudanya, Mihaliç ve çevredeki diğer kazalardan yeniçeri yazılması için Aralık 1738 tarihinde emir verilmişti. Ancak bunlar zaten Avusturya harbine gidecek yeniçeriler olup sadece bu duruma öncelik verilmişti. Yazılan yeniçeriler isyandan sonra cepheye gitmişlerdi.³⁹⁰

Savaş hali devam ettiği müddetçe zamana ve mevsime bakılmadan bu yetki kullanılmıştı. Sefer mevsimi bahardan (nevruz) güne (rûz-i Kasım) kadar olduğundan yazılan yeniçerilerin kahir ekseriyeti memleketlerine dönmüş ve ertesi yıl sefer varsa aynı şekilde yeniden yazılmışlardı.³⁹¹ Bunun dışında kış için orduya veya kale muhafazalarına yeniçeri gerektiğinde her zaman bu usul uygulanmıştı.³⁹² 1768-74 harbi ve sonraki

³⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 558.

³⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 31.

³⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 197.

³⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1117.

³⁹¹ Savaş sırasındaki maaş icmallerinden yazılanların çoğunun mahlûl olduğu gösterilmekteydi. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 958. BOA, D.YNÇ, 137-20. BOA, MAD. d. 2226, s. 4. BOA, D.PYM.d. 35180. BOA, YB-4.d. 243-2. BOA, C.AS, 27562. BOA, MAD.d. 6673.

³⁹² 1724'te kışın Tebriz için yazılan yeniçerileri için bk. BOA, AE. SAMD.III, 9070. Daha sonra alakalı yerlerde misalleri gösterilecektir.

savaşlarda kışın da savaşın devam ettirilmesi, nefer yazılmasını artırmıştı.³⁹³ Mesela 30 Temmuz 1773 tarihli Pravadi kadısının tuttuğu sicilde yeniçeri ve diğer sınıf askerler üçe taksim edilmiş, birbirlerini takiben cepheye gitmişlerdi.³⁹⁴ 1789 ve takip eden yıllarda kış ordusu için Anadolu'dan ve Rumeli'den yeniçeri yazılmıştı.³⁹⁵

Sefer emriyle beraber ihtiyaç tespit edilir, ne kadar yeniçeri toplanacağına karar verilir ve fermanlarda yazılacak nefer sayısı gösterilirdi. Sayı; serdar ve serdengeçti bayrakları âdeti ve her bayrakta ne kadar nefer olması gerektiği şeklindeydi. Savaş devam ederken ilave nefer için yeni fermanlar çıkarılmış, bazen ihtiyaç anında yazılma için geleceğe yönelik de yetki verilmişti.³⁹⁶

Tashih ve be-dergâh cebriydi ve bu usulle ocağa kaydedilmede gönüllülük aranmamıştı. Belli muafiyetlere sahip olan kuloğulları veya yeniçeriler sefere gitmek mecburiyetindeydi. Sulh zamanlarında maaş, ihtilaller sırasında bahşiş almak için gönüllü hatta idareyi zorlayarak kayıt olmak istemişlerdi. Ancak savaş zamanlarında sefere gitmemek için bütün yollara başvurmuşlardı. Buna karşılık devlet yeniçerilikten yani “askerîlikten atma, hapis ve ölüm cezası gibi müeyyidelerle karşılık vermişti. Ayrıca her ne kadar sefere gitmeye mecburi olsalar da yeniçerileri teşvik için istedikleri yerlere yazılma, yevmiye artırması ve belli görevler mukabilinde emeklilik verilmesi şeklinde tavizler verilmişti. Tashih be-dergâh yapılacağı, fermanla İstanbul ve eyaletlere bildirilir, ahali mahkemelere çağrılarak ve münadiler aracılığıyla ilan edilirdi.³⁹⁷ Savaşmaya bedenlen ve yaşça müsait bütün esâmîli-esâmîsiz yeniçeriler, sefere gitmekle mükellefti. Görevliler de neferlerin bu vasıfta olmalarından sorumluydu.³⁹⁸ Bu yüzden emekliler ve çok küçük çocuklar sefer zamanı yazılmazlardı. Kuloğullarından istenen diğer şart, savaşmaya bedenlen müsait ve cengâver olmalarıydı. Zaten bedenlen elverişli olmayı gösterir “eli kılıç tutma”, savaşa gitme mükellefiyetin ön şartıydı.³⁹⁹ Aciz ve na-tüvân

³⁹³ Kelemen Mikes 29 Aralık 1757 tarihli mektubunda “şu sıralarda birtakım yeni ve soğuk adetler çıkmış, karda kışta savaşıyorlar” demişti. Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları*, (terc. Sadrettin Karatay), TTK, Ankara 2014, 259.

³⁹⁴ BOA, C.AS, 18693.

³⁹⁵ BOA, C.AS, 41660. BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 139. BOA, A.DVN.MHM.d. 196, hk. 145-147, 166.

³⁹⁶ *Vekâyi'nüvis Enveri Sadullah Efendi Tarihi, (1182-1188/1768-1774)*, (haz. Muharrem Saffet Çalışkan), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, 151.

³⁹⁷ Bu husus üçüncü bölümde tafsilatıyla anlatılacaktır.

³⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1553-54-55.

³⁹⁹ BOA, C.AS, 2417, 15111.

(halsiz, kudretsiz) olanlar yazılmaz, “dirliğe salih” olanlar seçilirdi.⁴⁰⁰ 11 Eylül 1773 tarihli bir emirde 14-60 yaş arasındakilerin sefere gitmesi istenmişti.⁴⁰¹ Şemdânîzâde, 1771’de Tokat’tan 6 bin *askerî* toplandığını, ihtiyarlar ve çocuklar çıktıktan sonra 1500 neferin Sinop’a gönderildiğini yazmıştı.⁴⁰² Ancak gösterilen yaş aralığı, mecburi olanlara sefere katılmayı göstermekteydi. Bu sınır altında ve üstündekiler gönüllü olarak seferlere katılmışlardı.

Tashih be-dergâhın yapılacağı yerdeki bütün yeniçerilerin toplanması ve sefere götürülmesi mecburi olduğundan mensup oldukları ortaların gidecekleri yerde bulunup bulunmamasının ehemmiyeti yoktu. Serdengeçti yazılanlar bayraklarında görev yapmışlardı. Diğer şekillerde gidenlerin mensup oldukları orta cepheye ona, yoksa tanıdıkları veya bildiklerinin bulunduğu yahut re’sen mevcut ortalara yazılmışlardı. Ancak bu durum onların esas ortalarının değişmesine sebep olmamıştı.⁴⁰³ Sadece geçici şekilde bu ortalara ilhak olmuşlardı. Kuloğullarının babalarının ortalarına yazılması umum kaide olduğundan orta zabitleri ve yoldaşlarının onları tanınması mümkündü. Ancak başka ortalara yazıldıklarında tespit, zabitlerce yapılmıştı. Cepheye buna dikkat etmek çok zor olduğundan babası yeniçeri olanların yani sahih kuloğullarının yazılması emirlerde her zaman tekrarlanmıştı.⁴⁰⁴ Kalelere yazılan yeniçeri ve kuloğulları burada görev yapan orta ve birliklere ilave edilmişti.⁴⁰⁵ Kuloğullarından yaşları müsait olanlar, ortalarda ve serdengeçti bayraklarında karakullukçuluk yapmışlardı.⁴⁰⁶ Neferlerle ilgili işlem yapılırken evraklarına nerede ve ne zaman tashih veya be-dergâh oldukları izahatı düşülmüştü.⁴⁰⁷

Çalıklar ve kuloğulları zaten yeniçeri zümresinden sayıldıklarından tashih ve be-dergâhta yeniçeri olmaları değil kayıt işleminin ne zamandan başladığı ehemmiyet arz

⁴⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk.1405. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 570. 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühime Defteri, hk. 24. 92 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili, 244. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 570-572. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 160, 241. BOA, C.AS, 13194.

⁴⁰¹ BOA, C.AS, 18683. BOA, A.DVN.d. 817.

⁴⁰² Mür’i’-t- Tevârih, II B, 61.

⁴⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk.1073. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 683. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 343. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1609. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 108, 569. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1053. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk.591. BOA, D.YNÇ, 162-352.

⁴⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1305-1306-1307. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 108.

⁴⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 220, 221.

⁴⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 82-320.

⁴⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 94-113.

etmişti. Kayıt, cepheye varmak şartıyla tashih ve be-dergâh vasıtalarına dâhil olduklarında yani memleketlerinde başlamış kabul edilmişti.⁴⁰⁸ Dolayısıyla maaşları ve diğer istihkakları da bu tarihten itibaren işlemişti.

Yazılan neferlerin ne kadarının kuloğlu ne kadarın çalık olduğu ilk dönem kayıtlarında yevmiye farklılığından anlaşılrsa da 1720'li yıllardan sonra yevmiye eşitliği sağlandığından bu imkân ortadan kalkmıştı. Mesela 9 Temmuz 1714 tarihli bir kayda göre Bosna için yazılan 4 bin neferin 2 bini be-dergâh, 2 bini tashih olmuştu.⁴⁰⁹ Tabi sürekli savaşlar sırasında, yığılma olmayacağından her yıl yazılan kuloğlu sayısı azalmıştı.⁴¹⁰

Yeni neferlerin isimlerini gösteren ocak kâtipleri tarafından tutulan ve ağalar tarafından mühürlenmiş defterlerin bir sureti eğer Yeniçeri Ocağı sefere çıkmışsa ordunun bulunduğu yere, çıkmamışsa İstanbul'a gönderilir ve yeniçeriler ana defterlere ilave edilmişti.⁴¹¹ Seraskerler ve ordu ağaları kayıtlardan sorumlu tutulmuştu.⁴¹² Kalelerde ise bu vazife kale ağalarına aitti. Ulufe ve tayinatlar defterlere göre ayarlandığından kayıtların eksik yapılmaması, olmayan neferlerin varmış gibi gösterilmemesine dikkat edilmişti.⁴¹³ Yazıldıktan sonra firar edenler çok fazla olduğundan, hem mevcutlarının doğruluğu hem de aralarına başkalarının karışıp karışmadığının tespiti için bazen yoklama ve teftişler yapılmıştı.⁴¹⁴

Marsilli, 1692 yılında İstanbul'da nefer yazmayı temaşa etmişti. Anlattığına göre görevliler geniş bir meydana gelerek maiyetindeki vazifelilerle yüksek bir mahalle çıkmış, daha önce yapılmış olan ilana uyarak orduya kayıt ve kabul işlemlerine başlamışlardı. İsmi, baba ismi, doğum yeri ve dâhil olacağı ortayı yazdıkları neferi o ortanın zabıtine teslim etmişlerdi.⁴¹⁵ D'Ohsson verdiği malumata göre İstanbul'da yazılan kuloğulları, akşam namazının ardından ortanın olduğu yere getirilirdi. Tüm orta

⁴⁰⁸ BOA, C.AS. 42717.

⁴⁰⁹ BOA, D.YNÇ, 53-19.

⁴¹⁰ 1718 Nisan'da Isparta'dan sefere gidecek 95 neferin 9'u kuloğluydu. Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta*, 174-175.

⁴¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 352, 354. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 639, 1129, 1164, 1305-1306-1307, 1452. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 569, 619, 648. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 804, 1053. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 70. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk.591. BOA, KK.d. 4772.

⁴¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 209

⁴¹³ 1734-35 *Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 13. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk.1245.

⁴¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1609. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 827. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1305-1306-1307. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 94, 262. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 839.

⁴¹⁵ Marsilli, *Osmanlı Askerî Vaziyeti*, 156-157.

toplanmışken odabaşı yeni gelenlerin başlarına sarık sardırır, sırtlarına yağmurluk giydirir ve sonra çorbacının elini öptürürdü. Cephede yazıldıklarında ise yeni gelenler başlarındaki fesle ordu zabitleriyle çadırında oturan yeniçeri ağasının önünde geçer, her biri ilerledikçe başçavuş adını deftere yazıp gitmesi gereken ortayı bildirir ve sol eliyle kulağının ucundan tutarak sert bir şekilde sağ eliyle ensesine vururdu.⁴¹⁶ Her ne kadar bütün ordulara ağa ve başçavuş vekili görevlendirilse de sadece ordulara nefer yazılmadığından bahsedilen usuller her zaman uygulanmamış, sadece kayıt işlemleri yapılmış ve defterleri gönderilmişti.

Orduya yeni yazılan neferlerle ocakla beraber bulunanlar arasında hiçbir fark yoktu. Tashih ve be-dergâh sadece onlara sefer dışında tashih olamamışlarsa bunu sağlamıştı. Bunlar, sonra silinmeyi gerektiren bir durum olmadığında ortalara katılmış veya kalelerde istihdam edilmişlerdi.⁴¹⁷ Ocağa ait diğer görevlerde bulunmuşlar, ortaların hizmetlerinde şartlarına uygun şekilde görev yaparak orta yollarında yükselmişlerdi.⁴¹⁸

Son olarak şu hususu da ifade etmek gerekir ki tashih ve be-dergâh ocağa nefer yazmanın usulü olsa da işlemler görünürde kalmıştı. İlk uygulamalarında sürekli görev yapacak neferler yazılmıştı ama sonra daha fazla olarak taşraya yayılmış askerîleri sefere götürme usulüne dönüşmüştü. Ama halen bütün yazılanlar sanki kalacakmış gibi kayıtlar düzenlenmişti. Bu, maaş ve tayinat hususlarının bilinmesi için elzemdi. Yazılanların büyük ekseriyeti maaşlarını düşünmeden evlerine döndüğünden ve kayıtlardan silindiğinden sefer sırasındaki ocak mevcuduyla sonrası arasında büyük farklar olmuştu.

Tabi bu durumda yeniçeriliğin ispatlanmasında “sefere katılma” ehemmiyet kazanmıştı. Artık ocakla münasebetleri azalan yeniçeriler için “yeniçerilik iddiasının ispatı”, seferlere katılmalarını göstermek, idari ve kazaî mercilere karşı bunu ileri sürmek şekline dönüşmüştü.

⁴¹⁶ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 329-330.

⁴¹⁷ BOA, D.YNÇ, 91-51. BOA, D.YNÇ, 101-501. BOA, D.YNÇ, 246-93. BOA, C.AS, 17475, 51464. BOA, D.YNÇ.d. 34210. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 936-937. BOA, D.YNÇ, 82-182. BOA, D.YNÇ, 159-134. BOA, D.YNÇ, 147-166, 169, 175. BOA, D.YNÇ, 97-65. BOA, D.YNÇ, 134-127. BOA, D.YNÇ, 147-346

⁴¹⁸ BOA, D.YNÇ, 202-226

1.5.2.1. Serdengeçtiler

Tashih ve be-dergâh usulü ile yazılan yeniçerilerin serdendençti bayraklarıyla gelenleri, serdengeçti/serdengeçtiyân olarak isimlendirilmişti.⁴¹⁹ Orduda bulunan veya başka şekilde görevlendirilen yeniçeriler, odalı ve serdengeçtiyân olarak ayrıştırılmış, yazılmaları için gönderilen emirler de yine bu isimle tavsif edilmişlerdi.

Serdengeçti tabiri hem kapıkullarından hem de timarlı sipahi ve diğer askeri zümrelerden kaleye saldırma, surlara tırmanma, açılan lağımlardan, metrislerden hücum etmek için bekleme, köprülerin muhafazası veya akın gibi durumlarda terakki karşılığında yazılan gönüllü neferlerdi.⁴²⁰ Yukarıda yeniçeri yazım usullerinin değişmesinden bahsedilirken kuloğullarının doğrudan yeniçeri yapıldığı anlatılmıştı. Serdengeçti yapılan kuloğulları kale kuşatması, metris harplerinde görevlerini ikmal etmelerinin ardından be-dergâh edilmişlerdi. 1620 ve 1630'lu yıllardaki İran ve Lehistan savaşlarında bunların uygulamasının misalleri çok fazlaydı.⁴²¹ Bu şekilde yazılma Girit savaşı ve sonraki diğer savaşlarda devam etmişti. Kayıtlarında serdengeçti olarak yazılanların şartları da gösterilmişti. 8 Temmuz 1664'te 982 kişi çetecilik ve metrislerdeki sıçan yollarında beklemeleri karşılığında serdengeçti olarak be-dergâh olmuştu.⁴²² 30 Temmuz 1668'de diğer yeniçerilerle beraber serdengeçti yazılan ve be-dergâh olan kuloğulları için "kışın beklemek şartıyla serdengeçti olanların esâmîlerdir ma'a Golos muhafazasındaki 200 nefer" izahatı düşülmüştü.⁴²³ 22 Haziran 1672 tarihli bir belgeye göre Azak'ta 236 serdengeçti kuloğlu ocağa kaydedilmişti.⁴²⁴ Ocak içerisinde yetişenler ve acemi ocağından geçenlerden ayrı olarak taşrada kaydedilenlerin serdengeçti olarak yazılması, maaş kayıtlarından da vardı. Mesela 1083/1672-73 senesi maaş defterlerinde serdengeçti yeniçeri kayıtlarının hepsi Azak, Özi, Kefe gibi mahallerden yapılmıştı. İstanbul'da kapıya çıkanlar ise "Âsitâne be-dergâh" olarak yazılmışlardı.⁴²⁵

⁴¹⁹ BOA, C.AS, 2879. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1503.

⁴²⁰ Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi, 93. Mi'râcü'z-Zafer, 260, 333, 335. Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamaniçe'si, (haz. Ayşe Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 39, 64, 65. Tarih-i Nihâdî, (152b-233a), (haz. Hande Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, 80, 84.

⁴²¹ Topçular Kâtibi Tarihi, II, 748, 814, 872, 948, 1023.

⁴²² BOA, D.YNÇ, 32-267. 31 Ekim 1664'te 35 serdengeçti be-dergâh olmuştu. BOA, D.YNÇ, 32-414.

⁴²³ BOA, D.YNÇ, 34-121.

⁴²⁴ BOA, AE. SMMD.IV, 11142.

⁴²⁵ BOA, MAD.d. 1727, 6968. Diğer kayıtlar için bk. BOA, MAD.d. 3933.

Kuloğulları serdengeçtilikle, ocağa kayıt hakkı kazanırken yeniçerilerden serdengeçti yapılanlara görevlerinin ardından terakki veya yasakçılık gibi imtiyazlar verilmişti. Mesela 13 Temmuz 1669 tarihinde 143 kişilik serdengeçtilerden 35 kişi be-dergâh olmuş diğerleri terakki almıştı. Yine aynı tarihli kayıta serdengeçti yaralılarına emeklilik verilmiş, 35 kişi içinde 5 kişi be-dergâh olduktan sonra emekli edilmişlerdi.⁴²⁶

Serdengeçtiler ortalardan ayrı birlikler olarak istihdam edilmişlerdi. Başlarında serdengeçti ağası ve bayraktar vardı.⁴²⁷ 1667 Temmuz’unda Kandiye kuşatmasında yeniçeri serdengeçti ağası Abdi Ağa lağım patlatılmasının ardından 10-15 beş serdengeçtiyle beraber açılan delikten saldırmıştı.⁴²⁸ 1 Haziran 1668 Kandiye kuşatmasında metris ve sıçan yolları yürütmek için yirmi beş odalı yeniçeri ve 500 yeniçeri serdengeçtisi görevlendirilmişti.⁴²⁹ Serdengeçti ağaları bu dönemde 15 veya daha fazla yevmiyelerle emekli edilmişlerdi.⁴³⁰

Serdengeçti olarak yazılma 1683 yılından sonra şekil değiştirmişti. Daha evvel cephede oluşturulan bu hususi vazifeli birlikler, taşradan çalıkları ve kuloğullarının sefere götürülmesi vasıtasına dönüşmüştü. Şubat 1685 tarihinde Anadolu’ya gönderilen emirde padişah sefere çıkacağından serdengeçti lazım olduğundan her bayrağa kuloğulları ve çalık yeniçerilerden 100 kişi yazılması ve Edirne’ye gönderilmesi istenmişti. 100 kişi götördüklerinden kayıtlarda ağalardan yüzbaşı olarak bahsedilmişti.⁴³¹ Ancak kısa müddet sonra yüzbaşı ifadesi terkedilmişti. Çünkü bayraklara değişen sayılarda nefer yazılmıştı.⁴³² 25 Ocak 1686 tarihinde sefer emrinde, Niğbolu sancağındaki kadılık bulunan kuloğlu ve çalıkların serdar bayraklarına yahut serdengeçti bayraklarına “pazarlanması” istenmişti.⁴³³ 1690 sonunda serdengeçti ağalarının tamamı 130’du.⁴³⁴ Bu

⁴²⁶ BOA, DYNÇ, 34-256259. Ayrıca bk. BOA, DYNÇ, 34-118.

⁴²⁷ Girid Fethi Tarihi 23.

⁴²⁸ Cevâhirü’l-Tevârihi, 345, 338, 407.

⁴²⁹ Köprülüzâde Vukuatı Tarihi, 97. Sipahi serdengeçtilerin her yüz kişisine bir ağa yazıldığına göre benzer uygulama yeniçeriler için de geçerli olduğu tahmin edilebilir. Köprülüzâde Vukuatı Tarihi, 99-100.

⁴³⁰ BOA, DYNÇ, 34-118, 277, 256. BOA, D.YNÇ, 39-312

⁴³¹ 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 207, 226, 232, 284, 301, 536-537. Zübde-i Vekayât, 202.

⁴³² BOA, D.YNÇ, 41-151, 253. BOA, D.YNÇ, 42-118, 332 BOA, MAD, d. 5976, s. 63, 66, 72.

⁴³³ R-3 Numaralı Rusçuk Şer’iyye Sicili, (haz. Duygu Tanıdı), Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2013, 149. Bu sene yazılan serdengeçti bayrağından biri 85 kişiydi ve Hatvan’da görevlendirilmişti. BOA, D.YNÇ, 40-259. BOA, DYNÇ, 41-151. Ekim 1686’da yazılması istenen 4400 neferden başka ayrıca ağa ve alem dar yazılması Babadağı zabıtinden istenmişti. 1686-1687 (H. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet, 313.

⁴³⁴ BOA, D.YNÇ, 44-440. 10 Aralık 1687 tarihinde yeni emeklilik verilen 19 ağa, 43 alem dar kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 42-195. 1688’de serdengeçti ağası Osmanoğlu Nasuh Ağa’ya Anadolu sol kol sürücülüğü görevi de verilmişti. Nusretnâme, 376.

usul kısa süre içerisinde taşradan yeniçeri getirmenin önemli bir yolu olmuştu.⁴³⁵ 1694 yılında Anadolu'dan her bayrakta 150 kişi olmak turnacıbaşı Osman Ağa görevlendirilmişti.⁴³⁶ Üçüncü bölümde gösterileceği üzere 18. yüzyılda tashih ve be-dergâhın uygulanmadığı küçük seferler istisna tutulursa bütün savaşlarda yüzlerce sayıda serdengeçti bayrakları yazılmıştı.⁴³⁷ Serdengeçtilik, tashih be-dergâhla serdar bayrakları dışında sefere gitmenin ana yolu haline gelmiş, öyle ki cephedeki yeniçeri ordularının bazen ekseriyetini serdengeçtiler teşkil etmişti.

Serdengeçti şeklinde nefer yazma, yeniçerilerin ordu içinde zaptını kolaylaştırmak, sınırlı sayıdaki ortalar yanında her türlü görevde kullanabilecek geçici birlikler teşkil etmek maksadıyla yapılmıştı. Serdengeçtiliğin bu dönüşümü sebebiyle onların eski görevlerini dalkılıçlar üstlenmişti. Geleneklerinden sadece, metris harplerinde odalı yeniçerilerle beraber savaştıklarında hücum hakkının onlarda olması kalmıştı. İlerletilen metriste düşman taburuna ilk saldırıyı eğer dalkılıç yazılmamışsa onlar yapmıştı.⁴³⁸ Serdengeçti yazılanların diğer yeniçerilerden hiçbir farkı yoktu. Sadece görevleri bitene kadar mensup oldukları odalardan ayrı serdengeçti ağaları emrinde görev yapmışlardı. Bayrakları dağıtılınca ortalarına katılmışlar veya müsaade edilen usullerle kalelerde görevlendirilmişlerdi.⁴³⁹ Sulh zamanlarında ise serdengeçti ifadesi sadece ağalar ve alemdarlar için kullanılmıştı.⁴⁴⁰

1.5.3. Tashih ve Be-dergâh Coğrafyası

Yeniçerilerin taşrada sayılarının artmasıyla yaşadıkları coğrafyada genişlemiş,⁴⁴¹ böylece nefer yazılma alanı da gittikçe büyümüşü. Hangi muhitten yeniçeri yazılacağını esas olarak savaşın büyüklüğü ve nefer ihtiyacı belirlemişti. En başta başvurulacak yer İstanbul'du. Sefer emriyle beraber ordu hazırlandığında ilk önce İstanbul'dan sefere giden yeniçeri ortalarına nefer yazılırdı. Mayıs 1693'de sefere gidecek ortalara 4 bin nefer

⁴³⁵ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 59-60.

⁴³⁶ *Zübde-i Vekayiât*, 498-499.

⁴³⁷ 18. yüzyılın sonundaki ve 19. yüzyıldaki savaşlarda serdengeçti bayrak yazılmasıyla ilgili emirler için bk. BOA, C.AS, 22184, 23923.

⁴³⁸ *Kitâb-ı 'İbretnümâ-yı Devlet*, vrk. 97.

⁴³⁹ BOA, D.YNÇ, 147-301.

⁴⁴⁰ BOA, C.AS, 31787. BOA, D.YNÇ, 309-38.

⁴⁴¹ İkinci bölümde "İstanbul Dışında Mevcudiyetleri ve Yayılmaları" kısmına bakınız.

yazılması emredilmişti.⁴⁴² 1736'da da giden ortalara 6936 nefer yazılmıştı.⁴⁴³ Rusya'ya harp ilan edilince 17 Mart 1769'da her ağa bölüğüne 100, cemaatlara 50 nefer kaydedilmesi emredilmişti.⁴⁴⁴ Savaş zamanında ordu İstanbul'a her gelişinde de nefer ilavesine devam edilmişti. 1738'de sefere hazırlanan altmış altı ortaya ilave olarak 3635 nefer yazılmıştı.⁴⁴⁵ Yine savaş bölgelerine orta görevlendirildiğinde mevcutlarını artırmak için nefer yazılmıştı.⁴⁴⁶ Savaş devam ederken özellikle acil durumlar da İstanbul'dan yeni nefer yazımına başvurulmuştu. Mayıs 1737'de Bender için 600,⁴⁴⁷ Temmuz 1737'de Rusların saldırdığı Özi Kalesi'ne destek olmak için acilen İstanbul'dan 3 bin yeniçeri serdengeçtisi yazılmıştı.⁴⁴⁸ Bu yılın sonunda ise Kefe ordusuna 1316 nefer serdengeçti daha gönderilmişti.⁴⁴⁹ 1771'de hem Özi Kalesi'ne tashihle yardıma nefer gönderildiği gibi⁴⁵⁰ Tuna kıyılarını muhafaza için 4 binden fazla nefer yazılmıştı.⁴⁵¹ Mart 1773'te ise 616 nefer yazılarak Özi'ye gönderilmişti.⁴⁵² 1787'de başlayan harplerde de ihtiyaca binaen İstanbul'dan sürekli nefer yazılmıştı.⁴⁵³

Anadolu, Rumeli ve Kırım yeniçeri yazmanın umum coğrafyasıydı. *Ek 3*'ten daha iyi anlaşılacağı gibi Rumeli ve Kırım'da yeniçeriler her bölgeye yayıldığından bir sınırlama olmadan her taraftan yazılmıştı.⁴⁵⁴ Anadolu'da ise Erzincan, Erzurum ve Kars hattının güneyiyle Elazığ-Harpur, Diyarbakır ve Urfa hattının doğusundaki kısım hariç her bölgeden yazılmıştı.⁴⁵⁵ Alan, Anadolu'nun güneyinde Halep ve Rakka'ya⁴⁵⁶ İran savaşlarında buranın doğusunda Kerkük, Musul'a uzanmıştı. Gerekğinde Bağdad

⁴⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 104, hk. 1118.

⁴⁴³ TSMA. E, 481-39.

⁴⁴⁴ Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul, (1769-1774), (haz. Süleyman Gökse), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, 1.

⁴⁴⁵ BOA, MAD.d. 17121.

⁴⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1065. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

⁴⁴⁷ BOA, AE.SMHD.I, 31/1.

⁴⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 162. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 340. BOA, C.AS, 32457.

⁴⁴⁹ BOA, MAD.d. 17121.

⁴⁵⁰ Müellifi Meçhul Rûznâme, 15. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1347.

⁴⁵¹ BOA, KK.d. 6611. BOA, D.YNÇ.d. 34511. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 673.

⁴⁵² BOA, AE, SMST.III, 10318.

⁴⁵³ Bir kayda göre İstanbul'dan 120 kişilik sekiz bayrakla nefer yazılması istenmişti. BOA, C.AS, 36244.

⁴⁵⁴ Rumeli'den 1791'de nefer yazılan kazaların için bk. BOA, ADVN.MHM.d. 961, s. 2-3.

⁴⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 291. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 57, 1723. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk.174. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 92, 164, 690. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1552. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 793-797, 1047-1049. BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s. 27-28, 31-32.

⁴⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 210, 266. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 57, 1683. 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, 31. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 470.

yeniçeri yazma coğrafyasına dâhil edilmişti.⁴⁵⁷ Mesela Mart 1731’de Bağdad valisi olan serasker Ahmed Paşa emrine Bağdad tarafından 3 bin yeniçeri yazılması emredilmişti.⁴⁵⁸ 1787 Rus harbinde ilave olarak Van merkez sancağından da yeniçeri yazılmıştı.⁴⁵⁹

Tashih-be-dergâhın genel coğrafyası bu olmakla beraber nefer yazımında yeniçeri fazlalığına göre ağırlık merkezleri vardı. Buralar savaş bölgesine yakınlık ve ulaşım kolaylığına bağlı olarak teşekkül etmişti. Anadolu’da merkezler, İzmit’ten başlayarak Rize’ye kadar Karadeniz bölgesi,⁴⁶⁰ buranın güneyindeki Canik Sancağı, Sivas, Eğin, Tokat, Zile, Amasya, Çorum, Osmancık, Merzifon, Ladik, İskilip Osmancık, Merzifon, Niksar, Erzurum, Erzincan, Kemah, İspir, Bayburt, Tortum, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit, Şiran, Kars ve Çıldır’dı.⁴⁶¹ Güneye doğru ise Arapkir, Harput, Divriği, Malatya, Diyarbakır, Şiro, Ergani, Çünküş, Çermik, Urfa, Maraş, Antep, Adana, Kilis, Birecik, Siverek Kilis, Tarsus, Antakya ve Halep’ti. İzmir ve çevresinden yine Girit veya diğer kalelere nefer yazılmıştı.⁴⁶²

Rumeli’deki ağırlık noktası Tuna üzerindeki Niş, Vidin, Niğbolu, Yergöğü; Bosna Eyaleti;⁴⁶³ Rumeli’nin doğusundaki Pravadi, Hacıoğlupazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Tırnovi, Zıştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık, İbrail, Babadağı ve bu hat üzerindeki diğer yerleşim yerleriydi.⁴⁶⁴ Mora ve Akdeniz-Ege adaları müdafaasına öncelikle Rumeli’nin güneyinden nefer yazılmıştı.⁴⁶⁵

⁴⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1563. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1489, 1599. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 323.

⁴⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1563

⁴⁵⁹ BOA, C. AS, 24436.

⁴⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 159, 164, 181. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 615, 1145. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 649. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 216, 919. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1407. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1094. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.56. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 323. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 897.

⁴⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 94, 230, 896. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 471, 516, 661. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1503, 1580. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1407-1408, 1685. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1096-1097, 1098. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 156, 175, 322. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 163, 180. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 482. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 341-342, 344-345.

⁴⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 92, 164, 690. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 149-153. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 470, 478, 482. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 57, 1599. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1406. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 705, 1121. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 173. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1503,1580. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk.1095. BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 1009.

⁴⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1240, 1252, 1384, 1487. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1406, 1424

⁴⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1665. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 253, 1276, 1952, 1958. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1016.

⁴⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 1010. BOA, AE.SMST.II, 10270, 10271. BOA ,C.AS, 19857. BOA, D.YNÇ, 295-28.

Savaşların büyüklüğü ve gidişatına göre gösterilen umum coğrafyanın tamamından yahut bir kısmından bir kere veya birkaç defa nefer yazılmıştı. Duruma göre muhit, bir sancak hatta bir kazaya kadar küçülmüştü.⁴⁶⁶ Prut Seferi, sonrasındaki Mora ve Avusturya harplerinde, 1736-39 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya harplerinde; Bağdad, Musul ve Kerkük haricinde bütün yerlerden yeniçeri yazılmıştı. 1725'de Gence seraskeri olan Erzurum Valisi Mustafa Paşa emrine Erzincan, Bayburt, Şirvan, Kelkit, Koyulhisar, Karahisar-ı Şarkî, Çorum, Erzurum, Kars, Çıldır ve Trabzon'dan yeniçeri istenmişti.⁴⁶⁷ 1745 yılındaki İran seferine Anadolu ve Rumeli'nin tamamından yazılmıştı. 1768'de başlayan harpte eyalet bazında yeniçeri yazılan yerler Rumeli, Bosna, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Halep, Rakka, Diyarbakır, Erzurum ve Trabzon'du.⁴⁶⁸ 18 Aralık 1789 tarihinde Anadolu'nun tamamından nefer istenmiş, güneyde Halep ve Rakka da coğrafyaya dâhil edilmişti.⁴⁶⁹ 1790'dan Anadolu'da yeniçeri yazılan yerler Trabzon eyaleti; Canik, Karahisar-ı Şarkî, Amasya, Bolu Kastamonu, Kocaeli, Kütahya, Hüdavendigâr, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib, Ankara, Çankırı, Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamid, Karesi, Teke, Sivas, Bozok, Çorum, Divriği, Arapkir, Biga, Suğla, Konya, Niğde, Beyşehir, Akşehir, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Adana, Alaiye, İçil, Halep, Maraş, Diyarbakır, Malatya, Erzurum, Rakka ve Van sancaklarındaki kaza, nahiye ve köylerdi.⁴⁷⁰

Kale muhafazalarına nefer temininde, çevre muhitler tercih edilmişti.⁴⁷¹ 1690'lı yıllardaki savaşlarda bu şekilde nefer yazıldığı gibi⁴⁷² sonrasında da artarak devam etmişti. Özellikle kalelerde nefer tutmanın zorlaştığı, kışın mevcutların oldukça azaltıldığı 1768-74 ve 1787-92 harplerinde yakın yerlerden nefer takviyesine başvurulmuştu.⁴⁷³ Hatta çevreye tellallar gönderilerek yazılmak isteyenler tashih ve be-

⁴⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 1113. BOA, İE, AS, 8050.

⁴⁶⁷ BOA, AE. SAMD. III, 9342.

⁴⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 114-115, 163, 185, 244-245. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1240, 1283. BOA, C.AS, 1538. Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet, vrk. 56.

⁴⁶⁹ BOA, C.AS, 22706.

⁴⁷⁰ BOA, C. AS, 24436.

⁴⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 941, 1811. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1305-1306-1307. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 868, 1376.

⁴⁷² BOA, DYNÇ, 41-313. 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 248, 266

⁴⁷³ 1711'de Azak'a istenen 3 bin nefer Kırım'dan yazılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1267. 1734 başlarında şark tarafında savaş varken Özi (600 nefer), Hotin (1500 nefer) ve Bender (1000 nefer) için Tuna kıyılarındaki merkezler gösterilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1665. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 126-128. Kasım 1769'da Rusların saldıracığı Yergöğü'ye çevreden Rusçuk'tan 2400 nefer yazılması istenmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 210. Mart 1771'de Ada-i Kebir Kalesi'ne Niş ve

dergâh edilmişti.⁴⁷⁴ Zaten kalelerde esâmîsiz zümreler fazla olduğundan bunlara esâmî verilmesi kolaydı. 1769'da Ruslar tarafından kuşatılan Bender'de kale müdafaasında bilfiil bulunan 1500 esâmîsiz yeniçeriye senetleri gönderilmişti.⁴⁷⁵ 23 Mayıs 1776'da Bağdad Kalesi'ne İran tarafından saldırı ihtimaline karşı Rakka, Diyarbakır, Harput, Malatya, Çemişkezek, Çermik, Siverek, Ruha, Birecik, Kilis ve Halep'ten 9500; Kerkük için Antep ve Antakya'dan 3 bin nefer yazılmıştı.⁴⁷⁶

1.5.4. Tashih ve Be-dergâh Sayıları

İstanbul'da, taşrada ve kalelerde çok fazla esâmîsiz yeniçeri ve kuloğlu vardı. Savaşlar, yeniçeri ve kuloğullarının dışında aşağıda gösterilecek olan bazı zümrelerin yeniçeri sınıfına geçmesine sebep olmuştu. Ekim 1747 ve Temmuz 1749 tarihli iki kayıтта seferler sırasında tashih be-dergâha müsaade edilmesiyle yeniçerilerin artıp şehir ve kasabaların yeniçeri dolduğundan bahsedilmişti. Bazı kayıtlarda ise Anadolu ve Rumeli'deki yerleşim yerlerinden bir kısmının tamamen yeniçerilerden oluştuğu anlatılmıştı.⁴⁷⁷ Çalık yeniçerilerin mevcudu henüz 17. yüzyılın sonunda iki yüz bine yaklaşmıştı. 1703 sayımında ocağın mevcudunun azaltılması için silinenler dâhil sadece Anadolu'da 150 bin kişi tespit edilmişti. Taşradaki yeniçeriler vergi defterlerinden yazılıydı. Ayrıca serdarların maliye kayıtlarıyla karşılaştırılabilir, yeniçeri ve kuloğullarını yazdıkları defterleri mevcuttu.⁴⁷⁸ Dolayısıyla ocak idarecilerinin ellerinde kesin sayı olmasa da hangi kazadan ne kadar asker sevk edileceğini gösteren yeterince malumat vardı.⁴⁷⁹

18. yüzyılda seferler zamanında 200 bine yakın yeniçeri yazıldığına göre toplam sayının, gidenlerin bir iki katı olduğu söylenebilir. Nizâm-ı Cedit düzenlemelerine dair

---

Belgrad'dan nefer yazılması emredilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1376. Ayrıca bk. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200), hk. 141-142. Daha fazla örnek için üçüncü bölüm serdengeçti bayrakları kısmına bakılabilir.

⁴⁷⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1321

⁴⁷⁵ BOA, MAD. d. 17358, s. 29-46.

⁴⁷⁶ 9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili, (haz. Sevcen Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2015, 241-243.

⁴⁷⁷ Bazı misaller için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 319. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk 455. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 344.

⁴⁷⁸ 123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1180-1181/M.1766-1767), (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tez, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2006, 269.

⁴⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 282.

hazırlanmış bir eserin gösterdiğine göre maaş alanlarla beraber toplam 400 binden fazla yeniçeri mevcuttu.⁴⁸⁰

1680’li yıllardan itibaren nefer yazımında artış olmuş, 18. yüzyılın başından itibaren olabildiğince fazla yeniçerinin sefere götürülmesi istenildiğinden yeniçeri ordusunun çoğunu yeni yazılanlar oluşturmuştu. Yukarıda izah edildiği üzere 1703 yılında yeniçerilerin esâmîsiz de olsalar bu sınıf içerisinde kalmalarını sağlayan fermanla birlikte usul değişmişti. Prut seferiyle birlikte esâmîsizlerin sefere götürülmesi için çok fazla yeniçeri yazılmıştı.

Seferlerin büyüklüğü ve savaşların durumu, yazılacak nefer sayısını belirleyen en mühim hususlardı. Savaş ilanıyla belli sayıda nefer yazılması kararlaştırılır,⁴⁸¹ ordularda yeterli nefer bulunana kadar yeniçeri yazımına ruhsat verilirdi.⁴⁸² Serdâr-ı ekremin sefere çıkması durumunda tertip olunan asker fazla olduğundan yeniçeri sayısı da buna mukabil artırılırdı.⁴⁸³ Savaş muhitindeki şehir ve kasabaların muhafazası, hudut kalelerinin takviyesi yazılan nefer sayısını artırırdu.⁴⁸⁴ Seraskerler, kale muhafızları, beylerbeyleri, Kırım Hanı ve Boğdan Voyvodası taleplerini merkeze iletir, bu doğrultuda yeni nefer yazımına ruhsat verilirdi.⁴⁸⁵ Mesela Eylül 1737’de Bosna’daki kalelerin muhafazası için serasker olan Bosna valisi Ali Paşa’nın talebi üzerine 4500 yeniçeri yazılması emredilmişti.⁴⁸⁶ Haziran 1737’de Kırım Hanının inhasıyla yaklaşık 6 bin yeniçeri yazılması emredilmişti.⁴⁸⁷ Nisan 1771’de Mora kıyıları ve Akdeniz adalarının muhafazası

⁴⁸⁰ *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedid’e Dair Eseri*, (haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin) TTK Basımevi, Ankara 2001, 67.

⁴⁸¹ Bir sefer öncesi tashih ve be-dergâhın yapılmasına ilişkin ocak yetkileriyle yapılan müzakereyi gösteren evrak için bk. *TSMA*, E. 516/18.

⁴⁸² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 639-640, 880-881-882. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 136, hk.1563. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 140, hk. 991, 1016, 1065. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 142, hk. 354-365-366. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 143, hk. 181. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 144, hk. 407, 411, 473, 485. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 145, hk. 139, 1952. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 148, hk. 130, 1105. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 150, hk. 741-42-43. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 152, hk. 619-624, 756-760.

⁴⁸³ *BOA, A.DVN. MHM. d.* 142, hk. 205, 784-785-786. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 145, hk. 1011, 1012-1013, 1276. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 149, hk. 516. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 150, hk. 478, 508, 531-532-533.

⁴⁸⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 105, hk. 483. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 140, hk. 721. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 142, hk. 1238, 1240. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 143, hk. 130, 165. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 144, hk. 406-412, 475. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 145, hk. 253. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 150, hk. 323. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 151, hk. 323, 533. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 361. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 166, hk. 193. *BOA, C.AS*, 46353, 43805, 53857.

⁴⁸⁵ *BOA, A.DVN. MHM. d.* 142, hk. 526. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 143, hk. 163. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 144, hk. 341-342, 344-345-346, 371-372-373. *BOA, A.DVN. MHM. d.* 151, hk. 322. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1935.

⁴⁸⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 142, hk. 1487.

⁴⁸⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 144, hk. 341-342.

için kalelerdeki yeniçerileri takviye için bölge seraskerinin talebi üzerine yeniçeri yazılmıştı.⁴⁸⁸

Viyana bozgunu sonrası 10 binin üzerine çıkacak şekilde her sefer için yeniçeri yazılmıştı. Karlofça Anlaşması'na kadar bazı yıllarda yazılan yeniçerilerin tespit edilen en az sayıları şöyledir: 1686 yılında 4543,⁴⁸⁹ 1687 yılında 12322⁴⁹⁰ 1688 yılında Erzurum ve Trabzon'dan 6 bin,⁴⁹¹ Mayıs 1689'da sadece Eğriboz için 1592, 1691 yılında 2128,⁴⁹² 1692 yılında 4707,⁴⁹³ 1693 yılında 5489 nefer.⁴⁹⁴ 1695 yılında padişahın sefere çıkması sebebiyle fazla nefer yazılmış, sadece Karadeniz'deki kazalardan 7700 yeniçeri yazılması emredilmişti.⁴⁹⁵ 1697 yılında Azak tarafına tayin edilen serdarların emrine 9955 yeniçeri yazılmıştı.⁴⁹⁶

Prut seferi öncesinde Azak için 3 bin nefer yazılmıştı.⁴⁹⁷ Savaş kararı verildiği zaman 30 bin yeni yeniçeri yazılması emredilmişti.⁴⁹⁸ Ancak daha sonra artırılmış yahut yeniçerilerin sefere gitme arzusu yüksek olmuş olmalı ki 52982 nefer tashih ve be-dergâh yapılmıştı.⁴⁹⁹ Ruslarla savaş devamı ihtimali olduğundan Özi'ye 1 Mayıs 1713'te 1925 nefer yazılmıştı. 22 Temmuz 1713'te Azak için ise 1928 nefer yazılmıştı.⁵⁰⁰

Karlofça'yla Venedik'e kaybedilen toprakların geri alınması için harekete geçilmesi düşünüldüğünden hazırlık olarak Haziran 1714'te Bosna'da 4 bin, Ocak 1715'te İnebahtı'ya 2272 nefer yazılmıştı.⁵⁰¹ 1715 Mora Seferi için hazırlanan orduda

⁴⁸⁸ BOA, C.AS, 53857.

⁴⁸⁹ BOA, DYNÇ, 40-277, 322. BOA, D.YNÇ, 41-151, 189, 198, 204, 219.

⁴⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 42-56, 130, 223. 553 neferi Belgrad'da yazılmıştır. BOA, MAD.d. 16771. Bu neferlerin hepsi Recec 1098'de kaydedilmiştir. Bu yıl yazılan kale ve ordulardaki yeniçeriler için ayrıca bk. BOA, MAD.d. 6944.

⁴⁹¹ BOA, MAD.d. 6683, s. 95. Aynı iki belgede toplam 2511 nefer kaydedildiği görülmektedir. Ama 6 binin içinde olup olmadığı belli değildir. BOA, D.YNÇ, 43-236. BOA, D.YNÇ, 44-68.

⁴⁹² BOA, DYNÇ.d. 34036, 34038.

⁴⁹³ BOA, D.YNÇ, 44-499. BOA, D.YNÇ, 45-38.

⁴⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 104, hk. 1118. BOA, C.AS, 43805, 43996.

⁴⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 474. Bu yılın Ocak ayında Bosna muhafazasına yaklaşık 500 nefer yazılması emredilmiştir. BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 483.

⁴⁹⁶ Nusretname, 240-241.

⁴⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1267

⁴⁹⁸ Tarih-i Râşid ve Zeyli, II, 844

⁴⁹⁹ TSMA, D. 801, s. 85. TSMA, E. 590/4. Bu seferle alakalı bir kaynakta orduda 97 bin yeniçeri gösterilmişse de sayı cebeci, topçu ve top arabacılarının toplamı olması icap etmektedir. Keyfiyet-i Rusiyye, (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, 37.

⁵⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 52-74, 77

⁵⁰¹ BOA, D.YNÇ, 53-19, 88, 89.

132308 yeniçeri bulunmaktaydı.⁵⁰² Savaş öncesi maaş defterine göre yeniçeri mevcudu 64568⁵⁰³ olduğuna göre emekli, İstanbul'da ve kalelerdeki yeniçeriler düşüldüğünde yeni yazılan neferlerin mevcudu 100 bin civarındaydı. Tedbir için Ekim 1715'de Belgrad'a 1200 nefer yazılmıştı.⁵⁰⁴ 1716 Eylül'ünde sadece ordudaki yeniçeri sayısı 111654'tü. Bunların 94448 neferi tashih ve be-dergâh olmuştu.⁵⁰⁵ Bu sefere ait diğer bir defterde sadece ağa bölükleriyle sekban bölüklerine kaydedilen neferlerin sayısı 79639'du.⁵⁰⁶ 1717 yılında ise orduda 126451 yeniçeri mevcuttu. İstanbul'dan hareket edildiğinde 20 bin civarında yeniçeri olduğuna göre bu yıl 110 bine yakın yeniçeri yazılmıştı.⁵⁰⁷ Bir kaynakta 120 bin tashih ve be-dergâh olduğu yazılıdır ki⁵⁰⁸ cebeci ve topçular düşüldüğünde tespit edilen sayı teyit edilmiş olmaktadır. Pasarofça Anlaşması öncesinde Ocak-Mart 1718 döneminde yazılan yeniçeri 22744'tü.⁵⁰⁹

1722 yılında başlayan İran savaşları 1736 yılına kadar aralıklarla sürmüştü. İlk başlarda az yeniçeri yazmak hususunda irade gösterilse de⁵¹⁰ sonrasında savaşların seyrine göre değişmekle beraber daha fazla yazılmıştı. Ancak Prut ve sonrası savaşlardaki seviyeye çıkmamıştı. Yazılanların çoğu kalelerde istihdam edilmişti 1723 başlarında Tiflis için 829, Göri Kalesi'ne 356 nefer yazılmıştı.⁵¹¹ Eylül-Aralık 1724'te Revan, Göri, Tiflis ve Tebriz ordu ve kaleleri için yazılanların sayısı 4473'tü.⁵¹² 1725 yılında ordulara serdengeçti bayraklarıyla 22200 nefer yazılması emredilmişti.⁵¹³ Ortalara yazılan, kalelerde ve diğer şekillerde istihdamla sayı daha fazlaydı.⁵¹⁴ Bu yıl Tebriz ordusuna ait defterde ortaların çok büyük ekseriyeti de yeni yazılan neferlerden müteşekkildi.⁵¹⁵ 1726 Ocak'ında önceki yıldan fazla olarak, 30 bin yeniçeri yazılması emredilmişti.⁵¹⁶ 1727

⁵⁰² BOA, MAD.d. 2226, s. 4. Bu yıl yazılanların bazıları için bk. BOA, MAD.d. 5863.

⁵⁰³ BOA, MAD.d. 4301

⁵⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 53-40

⁵⁰⁵ BOA, D.PYM.d. 35180.

⁵⁰⁶ BOA, YB-4.d. 243-2. Ayrıca bk. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1012.

⁵⁰⁷ BOA, MAD.d. 2260, s. 8. BOA, MAD.d. 5857.

⁵⁰⁸ *Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser)*, (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, 13.

⁵⁰⁹ BOA, C.AS, 27562.

⁵¹⁰ BOA, C.AS, 5578

⁵¹¹ BOA, MAD.d. 16983, s. 116-125.

⁵¹² BOA, MAD.d. 16983.

⁵¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 738, 740, 882, 896-897, 906, 907, 1145.

⁵¹⁴ 1725 yılında üç şark ordusundaki yeniçerilerin taksimi maaş için yapılmıştı. Ancak mahlûller gösterilmediğinden sayı olduğundan biraz azdır. BOA, MAD.d. 18075, s. 16. BOA, MAD.d. 6142.

⁵¹⁵ BOA, MAD.d. 18075, s. 16. BOA, MAD.d. 5182.

⁵¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 286-288, 317-319, 348-350. BOA, MAD.d. 6575, s. 76.

başında 12 bin yeniçeri yazılması ruhsatı verilmişti.⁵¹⁷ Bundan sonra savaşın yavaşlaması üzerine ordular yerine kalelere takviye nefer yazılmıştı. 1728 yılında Tebriz Kalesi, Lezgilerin saldırı tehlikesi altında olan Topkaraağaç ve Gence kaleleri için yaklaşık 5 bin nefer yazılması emri verilmiş,⁵¹⁸ Ağustos ayında Gence Kalesi'ne ilave 1657 nefer daha yazılmıştı.⁵¹⁹

1730 yılı Ocak-Ağustos tarihli emirlere göre yazılması istenen yeniçeri sayısı yaklaşık 13 bindi.⁵²⁰ Patrona İsyanı sebebiyle yeniçeri yazılması durunca yeni emirlerle yazılmaya devam etmesi istenmişti.⁵²¹ Kaleler ve ordulara ait defterlerde istenilen sayıya yakın yeniçeri yazıldığı anlaşılmaktadır.⁵²² Bu yıl yeni nefer yazılması esas olarak İstanbul'da Patrona İsyanı sebebiyle olmuştu.⁵²³ 1731'de 10 bin kişi yazılma emri verilmişti.⁵²⁴ Cephedeki yığılmalarla beraber Temmuz 1731 kayıtlarına göre Tebriz ordusu ve savaş sınırındaki kalelerde bulunan yeniçeri sayısı 35500'dü.⁵²⁵ Ayrıca yeni yazılanlarla 5 binden fazla mevcuda ulaşan Hemedan ordusu teşkil edilmişti.⁵²⁶ Yazılanların daha çok kalelerde istihdamı da devam etmişti. Mesela Revan Kalesi'ndeki yeniçeri mevcudu Temmuz 1731'de 3863 iken sadece yeni yazılanların sayısı 7667 olmuştu.⁵²⁷ 1732'de Bağdad Kalesi'ne mevcudundan başka 9471 nefer getirilmişti ve bunların 8315 neferi yeni yazılanlardı.⁵²⁸ 1733'te Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine 15312 nefer kulkethüdası tarafından yazılmıştı.⁵²⁹ 1734 Şubat-Mayıs döneminde Revan, Gence, Bağdad, Van ve Kerkük muhafazalarıyla seraskerler emrine nefer yazılması emredilmişti.⁵³⁰ Yeni yazılanlarla beraber Bağdad mevcudu 19043 nefere

⁵¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 163. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1329. Bu yıl mevcut olan ordulara ait bazı defterler için bk. BOA, MAD.d. 6575.

⁵¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 519-520, 854. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 13, hk. 152-153, 185.

⁵¹⁹ BOA, MAD.d. 6205.

⁵²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 109, 206, 298-299, 319-320, 348, 647, 711, 804-805. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 149-453.

⁵²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1076, 1046-1048, 1073, 1075.

⁵²² BOA, MAD.d. 3949.

⁵²³ Bu husus için ikinci bölüme bakınız.

⁵²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1405-1408, 1560-1561.

⁵²⁵ BOA, MAD.d. 2053, s. 2, 25-42. BOA, MAD.d. 17043.

⁵²⁶ BOA, MAD.d. 17046.

⁵²⁷ BOA, D.YNÇ, 103-179.

⁵²⁸ BOA, MAD.d. 2053, s. 62. BOA, MAD.d. 4671. Tebriz ordusuna ait baştan ve sondan eksik defter için bk. BOA, MAD.d. 17053.

⁵²⁹ BOA, MAD.d. 17072.

⁵³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1633-1634, 1663. 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, 4. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 210. Kalelere yazılan için bk. BOA, MAD.d. 17076, 17078. Bu yılki ordu defterleri için bk. BOA, MAD.d. 6985, 17089.

çıkmişti.⁵³¹ 1734 sonunda şark seraskeri Abdullah Paşa emrine yazılanların kısmen bulunduğu defterde 10231 nefer vardı.⁵³² 1735 Mayıs-Temmuz döneminde şark seraskeri Abdullah Paşa'nın maiyetine yeni yazılanların sayısı 27484'tü.⁵³³

1736 yılında İran'la sulh yapılmışken Rus harbi başlamıştı. 1736 Mayıs'ında Rusya üzerine sefere çıkıldığında sadrazam emrindeki orduya İstanbul'dan yazılan 6936 neferden başka ordu Davutpaşa'dan hareket ettikten sonra İsakçı'ya kadar 26567 nefer daha yazılmıştı. Toplam yazılan nefer 33503 olmuştu.⁵³⁴ 1736 yılında ana ordudan başka Bender ve Kırım (Kefe) orduları vardı. Mayıs 1736'da Kırım ordusuna yeni yazılan nefer sayısı 4517'yd. ⁵³⁵ 30 Haziran 1736'da şark ordusundan gelen üç ortaya yazılan nefer 1007'yd.⁵³⁶ Ekim 1736 ordu defterine göre 6 bin nefer yazılmıştı.⁵³⁷ Özi Kalesi'ne Temmuz 1736 itibarıyla 1574 nefer çevreden yazılmıştı.⁵³⁸ Bender ordusunda Mayıs 1736 tarihinde 19430 nefer mevcuttu, Buradaki neferlerin tamamına yakını yeni yazılmıştı.⁵³⁹ Sulh görüşmeleri sebebiyle çoğu, kalelere gönderildiği ve terhis edildiğinden mevcut 8500 seviyesine indirilmişti.⁵⁴⁰ Kalelerdeki takviyelerle beraber⁵⁴¹ 1736 yılında 50 binden fazla yeniçeri yazılmıştı.⁵⁴²

1737'de Avusturya'nın da harbe iştirakıyla yazılan yeniçeri sayısı artmıştı. 29 Mayıs 1737'de kışlak Babadağı'ndan hareket eden ordu mevcudu olan 16625'e ilaveten 62611 nefer yazılmıştı.⁵⁴³ Mayıs-Ekim 1737 maaş kayıtlarına göre Kırım ordusunda 14435, Bender ordusunda 10448 nefer, Hotin ordusunda 851 nefer vardı. Yeni oluşturulan

⁵³¹ BOA, MAD.d. 6611.

⁵³² BOA, MAD.d. 17081

⁵³³ BOA, MAD.d. 17089, s. 73. Bu yıl yazılanlardan 6095 neferi gösteren defter için bk. BOA, MAD.d. 6537. Bu ordudaki neferlerin bir kısmı için bk. BOA, MAD.d. 6537, s. 1341.

⁵³⁴ TSMA, E. 481. BOA, D.YNÇ, 130-8. Nefer yazımına ilişkin diğer iki defterde sadece Davutpaşa'dan ayrıldıktan sonra yazılanlar gösterilmiştir. TSMA, D. 801, s. 85. TSMA, E. 590/4.

⁵³⁵ BOA, D.YNÇ.d. 34210.

⁵³⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34211

⁵³⁷ BOA, MAD. d. 17101, s. 1-54.

⁵³⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34212.

⁵³⁹ BOA, D.YNÇ, 130-56. Yeni yazılanların bir kısmını gösteren defterde 8454 kişi vardır. BOA, MAD.d. 6537, s. 365-429. Diğer bir defterde 8519 nefer vardı. BOA, MAD. d. 17089. Diğer bir defter için bk. BOA, MAD.d. 17095.

⁵⁴⁰ BOA, KK.d. 4939, s. 64. BOA, D.YNÇ.d. 34217, s. 21. BOA, MAD.d. 6800, s. 1- 77.

⁵⁴¹ Özellikle Kırım tarafındaki kalelerin mevcudu artırıldığından bu yıla ait nöbetçi sayısı önceki seneye göre 5 bin fazlalaşmıştı.

⁵⁴² Bu yıl kalelere ve ordulara yazılan neferleri gösteren defterlerden diğerleri için bk. BOA, MAD.d. 6608, 6606. BOA, MAD.d. 17068, s. 21

⁵⁴³ TSMA, D. 801, s. 85. Temmuz 1737'de sadrazam emrindeki ordudaki yeniçerilerin maaşları icmalinde de bu sayı görülmektedir. BOA, D.YNÇ, 137-20.

Bosna ordusuna 6680, Niş ordusunda 8639 bulunmaktaydı. 1737 yılı sonuna denk gelen maaş kayıtlarına göre yeni açılan Vidin ordusunda 19625 nefer, Kırım ordusunda 22482 nefer mevcuttu.⁵⁴⁴ Önceki yıl kışlakta kalan Kırım ordusunda 4500⁵⁴⁵, Bender ordusunda 7806 nefer⁵⁴⁶ ve buralara gönderilen orta neferleri dışında tamamı yeni yazılmıştı. 8 Eylül 1737 tarihli bir deftere göre Temmuz sonu itibariyle Kefe ordusuna yazılan nefer sayısı 6945 kişiydi.⁵⁴⁷ Aynı tarihli diğer bir defterde 1721, Ekim-Aralık 1737 tarihli bir defterde ise 6963 nefer yazılmıştı. Temmuz 1737 itibariyle Bender ordusuna 1192 nefer yazılmıştı. Vidin ve Bosna ordularının tamamı yeni yazılanlardan müteşekkildi.⁵⁴⁸ Ordulardan başka kale ve şehirlerin muhafazası için Vidin'e 7997, Yaş'a 195, Kule ve Niğbolu'ya toplam 2095, Bükreş'e 6143, Kırım Kalesi'ne 954 nefer yazılmış, Kefe Kalesi'nin mevcudu önceki yıla göre 4 bin artırılmıştı.⁵⁴⁹ İstanbul'dan Özi Kalesi'ne 3 bin nefer yazılmış yarısı Bender'e gönderilmişti.⁵⁵⁰ Bosna taraflarındaki kale ve palankaların muhafazası için 4500 nefer yazılmıştı.⁵⁵¹ Böylece bu yıl içinde yazılan yeniçeriler 120 bin seviyesine çıkmıştı.⁵⁵² Yeniçeri sevkine ilişkin emirlerde de durum görülmektedir. 1737 baharında Kırım tarafına 24 bin yeniçeri gideceği gösterilmişti.⁵⁵³ Gemi tedarikine ilişkin emirlere bakılırsa bu yıl Kırım tarafına 8 bin süvari ve 16 bin piyade⁵⁵⁴ gönderilmişti. *Subhî Târîhi* 'nde de ocak zabitlerinin gayretli çalışmasıyla 100 binde fazla yeniçeri toplandı gösterilmişti.⁵⁵⁵

28 Mart 1738'de İstanbul'dan harekete geçen sadrazam ordusundaki 19523 mevcut, 75547 tashih be-dergâhla 95070 nefere çıkmıştı.⁵⁵⁶ Temmuz 1738 tarihinde Bender

⁵⁴⁴ BOA, KK.d. 4939, s. 84, 89. BOA, MAD.d. 17110, 17112. Kırım ordusu için ayrıca bk. BOA, D.BŞM.d. 2242. Bender ordusu için ise bk. BOA, MAD.d. 5203.

⁵⁴⁵ BOA, KK.d. 4939, s. 68.

⁵⁴⁶ BOA, MAD.d. 17094.

⁵⁴⁷ BOA, D.YNÇ.d. 34221. BOA, MAD.d. 17094.

⁵⁴⁸ BOA, MAD.d. 17117, s. 1-10, 142, 309, 328. BOA, MAD.d. 17122, s. 107.

⁵⁴⁹ BOA, KK.d. 4939, s. 84, 89. BOA, MAD.d. 17110, 17112. BOA, KK.d. 4773. BOA, MAD.d. 17122, s. 167. BOA, D.BŞM.d. 2128, 2242.

⁵⁵⁰ BOA, MAD.d. 17122, s. 1-27.

⁵⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1487.

⁵⁵² Bu sene yazılanlara ait bazı defterler için bk. BOA, D.YNÇ.d. 34220, 34221, 34224, BOA, MAD.d. 2585, 17120, 17121.

⁵⁵³ BOA, C.AS, 8874.

⁵⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 53, 54-56, 146.

⁵⁵⁵ *Subhî Târîhi*, 361.

⁵⁵⁶ TSMA, D. 801. s. 86. Sayı ordu tayinat kayıtlarından da görülmektedir. 28 Mart 1738'de 18000 olan ekmek tayinatı 93543'e çıkmıştı. BOA, MAD.d. 1995. BOA, KK.d. 2899, s. 10. Bu yıl yazılan neferlerin defteri için bk. BOA, MAD.d. 17136, 17154.

ordusundaki sayı, 30803'e çıkarılmıştı.⁵⁵⁷ 1 Kasım 1738 tarihli bir deftere göre bu yıl Bender ordusuna 16190 ve bu orduya bağlı Akkırman muhafazasına 7008 nefer tashih be-dergâh olmuş, toplamda Bender tarafına 23198 nefer yazılmıştı.⁵⁵⁸ Haziran 1738'de Niş'te beş bin nefer yazılmıştı.⁵⁵⁹ Nisan-Ekim 1738 tarihleri maaş kayıtlarına göre Vidin ordusuna 5593,⁵⁶⁰ Kırım ordusuna 7397 nefer yazılmıştı.⁵⁶¹ Ordular arasında nakil veya kale muhafazalarına sevk sebebiyle orduların mevcutları değişmiş, bu yıl fethedilen kalelere fazla yeniçeri nakledilmişti. Bu malumatlara göre 1738 yılında da bir önceki yıl gibi 120 bin seviyesinde nefer yazılmıştı.⁵⁶²

1739'da İstanbul'dan 21163 neferle hareket eden sadrazam emrindeki ordu 61152 tashih ve be-dergâhla 82315 nefere ulaşmıştı.⁵⁶³ Kırım ordusuna 15 bine yakın nefer ilave edilmişti. Nisan-Haziran kayıtlarını gösteren bir deftere göre bu cepheye 12503 nefer yazılmıştı.⁵⁶⁴ Kış ordusuyla kıyaslandığında Bender ordusu yaklaşık 13 bin artırılmıştı.⁵⁶⁵ Bu orduya yazılanları gösteren bir deftere göre sayı 12911,⁵⁶⁶ diğer bir deftere göre 13075 neferdi.⁵⁶⁷ Bu yıl içinde İbrail muhafazasına 2376,⁵⁶⁸ Mora için 2570 nefer yazılmıştı.⁵⁶⁹ 1739 yılı toplam tashih be-dergâh miktarı 100 bin civarındaydı.

1741 yılında İran harplerinin yeniden savaşın başlaması üzerine Erzurum ordusuna İstanbul'dan ve kalelerden gönderilen yirmi ortaya Ekim 1741'e kadar 6982 nefer yazılmıştı.⁵⁷⁰ 1742 yılı içerisinde Bağdad, Kars ve Van kaleleriyle seraskerler emrine sadece serdengeçti olarak yazılması emredilenler 15 bindi. Erzurum ordusundaki yeniçeriler yeni yazılanlarla 21 bine çıkmıştı.⁵⁷¹ Bağdad tarafına yazılması emredilen 6

⁵⁵⁷ BOA, KK.d. 4939, s. 89. BOA, KK.d. 4773, s. 4-5. BOA, MAD.d. 17148.

⁵⁵⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34235

⁵⁵⁹ BOA, C. AS, 16495.

⁵⁶⁰ BOA, KK.d. 4939, s. 94. BOA, MAD.d. 17123, s. 77. Vidin ordusu defteri için bk. BOA, D.YNÇ.d. 34238, 34240.

⁵⁶¹ BOA, KK.d. 4939, s. 94.

⁵⁶² Bu yıl yazılan yeniçerilerin malumatı BOA, MAD.d. 6560'da mevcuttur.

⁵⁶³ TSMA, D. 801, s. 86. BOA, MAD.d. 17153. BOA, D.YNÇ, 146-115 Ocağın tayinatını gösteren defterdeki ekmek sayıları da bunu teyit eder mahiyettedir. BOA, MAD.d. 1968, s. 1.

⁵⁶⁴ BOA, MAD. d. 17141, s. 111 vd. kışın ordu mevcudu için bk. BOA, KK.d. 4939, s. 109. Bu sene yazılanlara ilişkin diğer defterde sayı 11550 nefer gösterilmiştir. BOA, MAD, d. 4493.

⁵⁶⁵ BOA, KK.d. 4939, s. 94, 101. Maaş verilen yeniçeri sayımları için bk. BOA, MAD.d. 18479. BOA, D.YNÇ.d. 34230. BOA, MAD.d. 6560.

⁵⁶⁶ BOA, MAD.d. 17147.

⁵⁶⁷ BOA, MAD.d. 6939, s. 725.

⁵⁶⁸ BOA, MAD. d. 17141.

⁵⁶⁹ BOA, C.AS, 19857.

⁵⁷⁰ BOA, MAD.d. 17179.

⁵⁷¹ BOA, MAD.d. 5588, s. 2, 18, 34, 36.

bin serdengeçti neferin 3600'ü bu tarafa yönlendirilmişti.⁵⁷² Bağdad Kalesi'ne yazılanların sayısı 2672'ydi.⁵⁷³

1743'te Erzurum ordusunda 22042 nefer vardı. Bir önceki yıl kış maaşında 10610 kişiye maaş verildiğine göre on binin üzerinde yeni kayıt yapılmıştı. Mart 1743'te Erzurum ordusu ağası eski kulkethüdası olan İbrahim Ağa'dan ordusunda bulunan yeniçerilere sayarak 16 bine ulaşması için Erzurum'daki çalıklardan ve çevresinden yazması emredilmişti.⁵⁷⁴ Mevcut daha fazla olduğuna göre daha sonra ihtiyaca binaen artırılmıştı. Yeni yazılanların 2854'ü serdengeçti bayraklarıyla gelenlerdi. Bağdad'ın mevcudu 2773, Van'ın 615, Kars'ın 1278 nefer artırılmıştı. Kurna ve Basra'ya 600, Ahışa'ya 647 kişi yazılmıştı. Ayrıca bu yıl oluşturulan Diyarbakır ordusuna gönderilen on ortaya 1000 nefer yazılmıştı.⁵⁷⁵

1744 yılında Erzurum, Kars ve Diyarbakır orduları mevcuttu. Serdengeçti bayraklarıyla 20 binden fazla yeniçeri yazılması istenmişti.⁵⁷⁶ 1744 başında Kars ordusuna yazılanlar 11535 neferdi.⁵⁷⁷ Daha sonra yazılanlarla sayı 20775'e çıkmıştı.⁵⁷⁸ Zağarcıbaşının olduğu Diyarbakır ordusundaki 1813 nefer üzerine 21408 nefer yazılmıştı.⁵⁷⁹ 1744 Mayıs'ında İstanbul'dan Erzurum ordusuna gönderilen on beş ortaya 1500 nefer yazılmıştı. Bunlar yılsonuna kadar burada kalmışlardı.⁵⁸⁰

1745 yılı Temmuz'unda Kars ordusunda 44222 nefer vardı. Diyarbakır ordusunda 1664 nefer bırakılarak 7 bini Kars ordusuna nakledilmişti.⁵⁸¹ Ancak nefer mevcudunu artıran esas unsur yeni yazılanlardı.⁵⁸² 1746 yılında ordulara nefer yazılmazken Bağdad Kalesi'ne 10 bin nefer yazılması emredilmişti.⁵⁸³

1768 yılında savaşın ilanıyla birlikte Bender, Özi ve Hotin kalelerine İstanbul'dan on beş orta gönderilmiş her birine 220 nefer yazılması emredilmişti. Bu ortalara toplam

⁵⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1105.

⁵⁷³ BOA, MAD.d. 5588, s. 18-19.

⁵⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 471.

⁵⁷⁵ BOA, MAD.d. 5588, 34-39, 70-71. BOA, MAD. d. 17165.

⁵⁷⁶ Bu husus için dördüncü bölümde serdengeçti bayrakları kısmına bakınız.

⁵⁷⁷ BOA, MAD.d. 1737, 15-102

⁵⁷⁸ BOA, MAD.d. 5588, s. 79-102. BOA, D.BŞM.d. 2717, s. 4. BOA, MAD.d. 1737, s. 397-555.

⁵⁷⁹ BOA, MAD.d. 1737, 176-342, 369-395. BOA, MAD.d. 17191.

⁵⁸⁰ BOA, MAD.d. 1737, s. 1-15, 352-367. BOA, MAD.d. 17184, s. 98, 115.

⁵⁸¹ BOA, MAD.d. 5088, s. 121-126, 134. BOA, KK.d. 4782, s. 15. BOA, D.YNÇ, 189-86.

⁵⁸² BOA, MAD.d. 17171. BOA, MAD.d. 17173, s. 51.

⁵⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 657.

2978 nefer yazılmıştı.⁵⁸⁴ Ana ordu, Bender ve Kırım ordularına Kasım-Aralık'ta taşradan yaklaşık 40 bin serdengeçti yazılması emredilmişti. Mart-Mayıs 1769 arasında yazılması emredilenlerse 10 bin neferdi.⁵⁸⁵ Asker tertibine ilişkin bilgilere göre İstanbul dışından yazılacak yeniçeri miktarı, eyaletler olarak Rumeli, Bosna, Anadolu, Karaman, Halep, Rakka, Diyarbakır, Trabzon ve Sivas eyaletlerinden 5'er bin; Maraş'tan 2500, Adana'dan 3 bin, Erzurum'dan 5500; sancaklardan Köstendil'den 650, Tırhala ve Yanya'dan 500'er, Delvonya, İskenderiye, İlbasan ve Avlonya'dan toplam 2500, Selanik, Ohri ve Dukakin taraflarından 3 bin, Üsküp ve İzvornik'ten 2 bin, Karesi, Karahisar-ı Sahip ve Ankara'dan toplam 2500, Niğde, Kayseri, Akşehir, Kırşehir, Aksaray, Kocaeli, Konya, Alaiye ve İçil'den 5100 süvari olmak üzere toplam 72250 neferdi.⁵⁸⁶ 7 Ocak 1769 tarihli emirde Anadolu'dan Kırım tarafına 24 bin serdengeçti geçeceği bildirilmişti.⁵⁸⁷

İstanbul'da 17 Mart 1769'da ağa bölüklerine 100'er, cemaatlara 50'şer esâmî yazılmasına müsaade edilmişti.⁵⁸⁸ Bu tarihlere tekabül eden kayıtlara göre İstanbul'da 9448,⁵⁸⁹ İstanbul'dan Edirne'ye varılana kadar 10 binden fazla nefer yazılmıştı.⁵⁹⁰ 31 Ekim 1769 tarihli bir kayda göre ise ana ordunun 31 Mart'ta Çorlu'dan hareketinden itibaren tashih ve be-dergâhla sadece ortalara yazılan nefer sayısı 96615'ti.⁵⁹¹ Mart-Mayıs 1769 maaşlarına ait icmallere göre ana orduya yazılan nefer sayısı 142028'di.⁵⁹² 1769 yılında Bender ordusuna 27907 bin,⁵⁹³ Kırım ordusuna 37173 nefer yazılmıştı.⁵⁹⁴ Uzun zaman sefere olmaması sebebiyle katılım fazla olmuş, ordulara çok fazla asker toplanmıştı. Ordulardan başka bazı kaleler ve bölgeler için yeniçeri yazılmıştı. Özi, savaşlarda mevcudu 10 binden fazlaya çıkarılan kaleydi. İbrail Kalesi ve Saman ambarı muhafazasına 2481 nefer yazılmıştı.⁵⁹⁵

⁵⁸⁴ BOA, MAD.d. 17350, s. 23-54. Diğer bir deftere göre bu ortalara 2100 nefer yazılmıştı. BOA, KK.d. 3235.

⁵⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 114-115, 163, 185, 192, 243-245, 505-507, 634.

⁵⁸⁶ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 56.

⁵⁸⁷ BOA, C.AS. 2879, 2979.

⁵⁸⁸ *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 1.

⁵⁸⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34491. BOA, MAD.d. 17274, s. 91. TSMA, E. 481-39.

⁵⁹⁰ *Enverî Tarihi*, 22.

⁵⁹¹ BOA, MAD.d. 17355, s. 104.

⁵⁹² BOA, MAD.d. 17274, s. 95, 98. Bu tarihlerde yazılanlara ait bazı parça defterler için bk. BOA, MAD.d. 17360.

⁵⁹³ BOA, MAD.d. 17362. BOA, C.AS, 2709.

⁵⁹⁴ BOA, MAD. d. 17352, s. 59-60. BOA, MAD. d. 17363.

⁵⁹⁵ BOA, MAD.d. 17350, s. 7-18.

1770 yılı ve sonrasına ait kayıtların azlığı tashihi ve be-dergâh mevcudunun tam tespitine mani olmuştur. Bu yıl toplanan asker önceki yıla göre oldukça azalmıştı. Ordu iaşesindeki sıkıntılar ve daha sonra gösterilecek sebepler yüzünden sefere katılmama direnci artmış, ana orduda yeniçeri sayısı düşmüştü. Ancak bu tamamen gelenlerin azlığından kaynaklanmamıştı. Yeniçeriler, daha çok müdafaa edilecek kalelerde ve sayıları artırılan seraskerlerin emrinde istihdam edilmişti. Bu yıl merkez orduya toplam 30 bin dolayında yeni nefer yazılmıştı.⁵⁹⁶ Ama bozgunun olduğu Kartal muharebesinde diğer birkaç cepheden gelenlerle mevcut 70 bin olmuştu. Kaleler, Eflak-Boğdan ve Kırım orduları düşünüldüğünde 100 binin seviyesinde tashih ve be-dergâh yapılmıştı.⁵⁹⁷ Ayrıca oluşturulan Gürcistan ordusu ve buradaki kalelere de nefer yazılmıştı. Mesela bu yıl Ahışa Kalesi'ne 800 nefer yazılmıştı. 1770 yılı sonuna doğru İstanbul'dan gönderilen otuz ortanın mevcudu, yeni yazılanlarla 7500'e çıkarılmıştı.⁵⁹⁸

1771 yılı için asker sevki emrinde ordu düzenini bozan paralı asker yerine daha fazla ocaklı asker yazılacağı ifade edilmişti.⁵⁹⁹ Değişiklik sayılara da yansımıştı. Sadece merkez ordusuna kışlaktan hareketten kısa müddet içinde 62611 nefer yazılmıştı.⁶⁰⁰ Vidin ordusu seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa emrine ise yaklaşık 40 bin nefer toplanmıştı.⁶⁰¹ Temmuz 1771'de İstanbul'da yazılan yaklaşık 5 bin nefer de cepheye gönderilmişti.⁶⁰² Bender ve Kırım ordularıyla beraber yazılanlar 150 bin seviyesindeydi.

Savaşın sonraki yılları da benzer şekilde devam etmişti. 1772'de ana orduya 50242 nefer yazılmıştı.⁶⁰³ 1772 yılında sadece Özi Kalesi'ne Anadolu'dan 12 bin nefer sevki tertip edilmişti.⁶⁰⁴ 1774 yılında Bolu'dan Sivas'a kadar olan yerden Özi'ye 8 bin, Taman tarafına 15 bin asker sevk edilmişti.⁶⁰⁵

1787-92 harpleri sırasında iki devletle savaş sebebiyle tashih ve be-dergâh fazla yapılmıştı. Bu savaşın sürdüğü 1789 yılında ordularda ve kale muhafazalarında

⁵⁹⁶ BOA, D.BŞM.d. 4123. BOA, D.YNÇ.d. 34509.

⁵⁹⁷ Bu yıl yazılanlara ait bir defter için bk. BOA, MAD. d. 17369.

⁵⁹⁸ BOA, MAD.d. 17373. BOA, D.YNÇ.d. 34509.

⁵⁹⁹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1019-1023.

⁶⁰⁰ BOA, MAD.d. 17383.

⁶⁰¹ BOA, MAD.d.19400, s. 7.

⁶⁰² Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, 19. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 673.

⁶⁰³ TSMA, E. 1136/25.

⁶⁰⁴ BOA, C.AS, 44520.

⁶⁰⁵ BOA, AE.SABH.I, 12406.

bulunanlara ilaveten 100 bin yeniçeri yazılması hedeflenmişti.⁶⁰⁶ Bu yılki sefere ait diğer bir tertibe göre ise sadece Anadolu'dan 70 bin yeniçeri istenmişti.⁶⁰⁷ 1791 yılında Rumeli'deki kazalardan baharda istenen yeniçeri sayısı 40030'du.⁶⁰⁸ Bir sonraki yıl daha fazla nefer toplanacağı emredilmişti.⁶⁰⁹ 1798'de başlayan Mısır seferinin ilk yılında tashih ve be-dergâh uygulanmamış, diğer yollarla yakın yerlerden yeniçeriler toplanmıştı.⁶¹⁰ Savaşın sonraki yıllarında tashih ve be-dergâha başvurulmuştu ama toplam sayı 40-50 bini geçmemişti.⁶¹¹ 1806-12 Rus harplerinde yıllara göre değişmekle birlikte 150-200 bin yeniçeri tashih ve be-dergâh yapılmıştı.⁶¹²

1.5.5. Sulh Döneminde Ocağın Kanuni Nefer Alımı

1.5.5.1. Tashih

Esâmîsi olmayan yeniçeriler savaş döneminde cebren savaşa götürülüp tashih edilirken bunlardan maaş için esâmî sahibi olmak isteyenler, sayının savaş dönemine göre çok azaltıldığı sulh zamanında eğer ocaktan veya diğer devlet adamlarından desteği yoksa epeyce uğraşmak zorunda kalmışlardı. Sefer için mecburi tashih; savaş müddetine, verilen ferman bağlanmıştı ve toplu yapılmıştı. Oysa sulh zamanlarındaki tashih ferdiydi, herkes kendi silinen esâmîsini açtırmak için mücadele etmişti. Bunun için zaman kısıtlaması koyulmamıştı, çalıklar her zaman tashih olmak için başvurabilmişti. Ayrıca kısa süre sonra veya birkaç sene içinde tashih olanlar olduğu gibi on yıllar boyunca esâmîsiz kalanlar da tashih edilmişti.⁶¹³ Çünkü seferlere de katılmamış olanlardan uzun süre çalık kalan yeniçeriler vardı. 1741 yılında, yirmi senedir ismi çalık olan 15. cemaatten emekli bir yeniçeri tashih olmuştu.⁶¹⁴ 1717 Varadin seferi sonrası çalınan 2. bölükten bir şakirt 1730 yılında yeniden yazılmak istemişti.⁶¹⁵

⁶⁰⁶ BOA, KK.d. 39/4. Sefer için defterde gösterilen miktardan fazla asker yazılmıştı. Muhtemelen savaş icabı karar değiştirildiğinden daha fazla yazılmıştı.

⁶⁰⁷ BOA, ADVN.MHM.d. 188, 12-32. 1790 yılında Anapa seraskerinin emrine Anadolu'dan 30 bin asker verilmişti. Bunların ekseriyeti yeniçeriydi. BOA, C.AS, 49999.

⁶⁰⁸ BOA, ADVN.MHM.d. 961, s. 1-2.

⁶⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁶¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 207, hk. 328, 428-438, 721-725, 728, 911, 967.

⁶¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 152-154.

⁶¹² Bu savaşta bazı sayılar üçüncü bölümde "Sefere Katılan Yeniçeri Sayıları" kısmında malumat vardır.

⁶¹³ BOA, D.YNÇ, 145-191. BOA, D.YNÇ, 101-14. BOA, D.YNÇ, 89-65. BOA, D.YNÇ, 164-255. BOA, D.YNÇ, 165-345.

⁶¹⁴ BOA, D.YNÇ, 164-255.

⁶¹⁵ BOA, D.YNÇ, 101-245.

İsimleri yanlışlıkla veya hileyle silinenler, esâmîlerini kısa sürede ve bir şarta tabi olmadan geri alırlardı. Ancak bu böyle bir durumu olmayanların savaş dönemindeki tashihten farklı olarak mutlaka bir mahlûl vermesi şarttı. Sadece bunu sağlayabilenler yeniden isimlerini açtırabilmişti.⁶¹⁶

Sulh zamanındaki tashihte savaşa elverişlilik aranmamıştı. Yaşa veya bedeni duruma bakılmadan tashih işlemi yapılmıştı.⁶¹⁷ Mesela 1737’de 46. cemaatten yüz yaşında bir yeniçeri tashih olmuştu.⁶¹⁸ Çalık olmak emekliler içinde geçerli olduğundan onlar da tashih edilmiş ve müktesep haklarıyla tekrar maaşa bağlanmıştı.⁶¹⁹ Solaklar, süvari zağarcı ve sekbanlar da aynı usullere tabi olmuştu.⁶²⁰ Tashih için idarenin kararı gerektiğinden her dereceden ocak görevlisi; oğullarının, kardeş veya diğer akrabalarının tashih olması için uğraşmıştı.⁶²¹

Sulh zamanındaki tashihin savaş zamanındakinden diğer bir farkı ise, herkes için belirlenen sabit yevmiye üzerinden değil, kendilerinin daha önce sahip oldukları yevmiye üzerinden veya terakkiyle tashih olmalarıydı. Bu yüzden tashih be-dergâh olduğunda bu uygulamaya tabi olmayıp İstanbul’da eski yevmiyesi üzerinden tashih olmak isteyenler olmaktaydı.⁶²² 1736’da, 9. bölükten başeski Mehmed İstanbul’da tashih olmak isteyince kendisine “git tashih ve be-dergâhla ol” denilmişti. Ama o bittiğini ileri sürerek tashihini istemişti.⁶²³

1.5.5.2. Kuloğullarının Kaydı

Yeniçeri sayısının artışıyla fazlaşan kuloğulları,⁶²⁴ sefere çağrılarak tashih ve be-dergâh fermanıyla gönüllü veya gönülsüz yeniçeri yapılmıştı. Kuloğullarının çok büyük

⁶¹⁶ Bu husus ikinci bölümde anlatılacaktır.

⁶¹⁷ *BOA, D.YNÇ*, 112-249. *BOA, D.YNÇ*, 212-42.

⁶¹⁸ *BOA, D.YNÇ*, 146-448.

⁶¹⁹ *BOA, D.YNÇ*, 341-44. *BOA, D.YNÇ*, 119-260.

⁶²⁰ *BOA, D.YNÇ*, 145-176, 203, 288. *BOA, D.YNÇ*, 341-17. *BOA, D.YNÇ*, 342-29. *BOA, D.YNÇ*, 281-53, 254. *BOA, D.YNÇ*, 159-260.

⁶²¹ *BOA, D.YNÇ*, 268-229.

⁶²² *BOA, D.YNÇ*, 122-335. *BOA, D.YNÇ*, 136-106.

⁶²³ *BOA, D.YNÇ*, 132-105.

⁶²⁴ Babadan oğula geçer hale gelen yeniçerilik irsi bir zümre duruma gelince onları tanıtmak için artık kayıtlara babaları veya soyları izahat olarak yazılmıştı. Baba oğul durumundan başka yeğen, amca veya diğer türlü akrabalık ilişkileri yeniçerilerin arzlarında veya resmî kayıtlarda görülmüş, bu tür akrabalıklar gösterilerek özlük işlerinde kolaylık talep edilmiş, hatta babalar ve oğullar birbirlerinin esâmî işlemlerini, senetlerin yenilenmelerini ve yer değiştirmelerini yapmışlar, görevlere beraber gitmişlerdi. *BOA, D.YNÇ.d.*

kısmı, gerçek değeri azalan yevmiyenin gelirine rağbet etmemiş, seferden sonra evlerine dönmüş, babalarıyla beraber veya kendi başlarına işiyle gücüyle meşgul olmuştu. Ortalarla bulunma gönüllülük şekline dönüştüğünden hizmet etmek ve ortalarda yükselmek isteyenler sefer sonrasında odalarında kalmıştı. Sulh döneminde ise, tashihte olduğu gibi yeniçerilerin oğullarının kaydı da azaltılmıştı. İktidar sürekli yeni nefer yazılmaması için bastırmıştı⁶²⁵ ancak orta hizmetlerinin görülmesi için yeni neferlere ihtiyaç duyulmuştu.

Yeniçeri oğullarının yeniçerilik dışında istihdamları da her zaman mümkündü. Mesela serdengeçti ağası Hacı Ali Ağa'nın oğulları, divan-ı hümayûn kaleminde vazife almış olan sadrazam Naili Abdullah Paşa ve yeniçeri kâtibi Ebubekir Efendi idi.⁶²⁶

Bahsedilen durumlara rağmen maaş geliri elde etmek için esâmî peşinde olanlar çoktu. Ortalarıyla münasebeti kesilmemiş neferlerin, orta ihtiyaçlarının ve zabitlerin oğulları da esâmî almak için uğraşmışlardı. Ortalarda hizmet etmek, karakullukçu olmak için esâmî sahibi olmak şart değildi. Ancak kuloğullarının daha iyi hizmet etmeleri ve az da olsa gelirlerinin olması için esâmî teminine uğraşılmıştı.⁶²⁷ Kuloğulları da ortalarda hizmet ettiklerini, kârhanelerde çalıştıklarını beyanla yazılmaya layık olduklarını göstermişlerdi. Tabi yazılmak için mahlûl sunma şartı bunlar için de geçerli olmuştu.

Yeniçeriler ölünce oğulları esâmîlerini getirerek yerlerine yazılmıştı. Taşrada yaşayanlar da hemen İstanbul'a gelerek kayıtlarını yaptırmıştı.⁶²⁸ Babalarının esâmîlerinin yüksekliğine göre onlara başlangıç yevmiyesi verilmişti.⁶²⁹ 1726'da 3. cemaate mensup Mehmed seferde ölünce karısı Hanife Hanım "üç tane uşağının yetim kaldığını ve gelirleri olmadığını" beyan ederek esâmî istemiş, oğullarından Abdullah babasının ortasına 8 akçeyle yazılmış ve İstanbul'da kalması için kayıt koyulmuştu.⁶³⁰ 6

34377, 34408. BOA, D. BKL.d. 32582. BOA, D.YNÇ, 82-329. BOA, D.YNÇ, 221-155. BOA, D.YNÇ, 237-291. BOA, D.YNÇ, 260-443, 454. BOA, D.YNÇ, 267-307. BOA, D.YNÇ, 125-11. BOA, D.YNÇ, 179-81. BOA, D.YNÇ, 310-50. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 254.

⁶²⁵ BOA, İE. AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1126.

⁶²⁶ *Enverî Tarihî, Üçüncü Cild, (Metin ve Değerlendirme)*, (Ümmügülsüm Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 332.

⁶²⁷ Bu husus için ikinci bölümde "Mevcut Artışının Ortaların İdaresine Tesirleri" kısmına bakınız.

⁶²⁸ BOA, D.YNÇ, 106-113. BOA, D.YNÇ, 260-328. BOA, D.YNÇ, 267-89. BOA, D.YNÇ, 294-360. BOA, AE.SMHD.I, 5049.

⁶²⁹ BOA, D.YNÇ, 267-89.

⁶³⁰ BOA, D.YNÇ, 88-53. Haziran 1728'de nakkaş olan Musa ölen babasının esâmîsiyle kendisini ocağa kaydettirmişti. BOA, C.MF, 1226.

Ekim 1728'de, tüfenkçiler kârhanesinde usta olan Ahmed ölünce oğlu Mustafa tüfek imal edecek ehliyetinde olduğundan babasının yerine yazılmıştı.⁶³¹ 1735'te 27. cemaatten kuloğlu, karakullukçu olarak hizmet ettiği ortaya, babası ölünce onun esâmîsiyle yazılmış ve ortanın bulunduğu Anabolu'ya gitmişti.⁶³² 1741'de Belgrad'dan gelen Mustafa 1. bölükte kayıtlı babasının öldüğünü, erkek çocuk olarak sadece kendisi olduğundan 20 akçelik yevmiyesinden 10 akçesiyle yazılmıştı.⁶³³ 1763'te 41 akçeyle Bender'de 53. bölüğün emeklisi olan Ahmed'in ölümü üzerine oğlu yetim Feyzullah 8 akçeyle ocağa kaydedilmiş, gerisi hazineye kalmıştı.⁶³⁴ 1764'te Ahışa ağası Mehmed Ağa'nın oğlu Mustafa babası öldükten sonra ocağa kaydedilmişti.⁶³⁵

Ölen yeniçerinin birden fazla oğluna esâmî verilmesi mümkündür. Babalarının mahlûl esâmîsinin yevmiyesi yüksek olduğunda, bu hususta kolaylık gösterilmişti. 1723'te Ur'da vefat eden Kûlahçı Ali Ağa'nın iki oğlu 29. sekbanlara kaydedilmişti.⁶³⁶ 1760'da Vidin'de 2. bölüğün emekli başeskisi 43 akçe yevmiyesi olan Ahmed ölünce, üç oğlu kaydedilmeyi istemişler ancak ikisi 8'er akçeyle kaydedilmişti.⁶³⁷ 1729'da Tatarpazarı'nda ölen 2. bölükten İbrahim Çavuş'un karısı, büyük oğlunun zaten esâmîsi olduğundan küçük oğlunu babasının yerine kaydettirmişti.⁶³⁸

Sağ yeniçerilerin oğulları da ocağa kaydedilmişti. Hatta bu durumda da birden fazla oğul yazılmasına mani olunmamıştı. Babaları oğullarını kaydettirmek için uğraşmışlar, onlar için mahlûl bulmuşlardı. 1745'de Limni Kalesi başçavuşunun dört oğlu, farklı ortalara yazılıydı.⁶³⁹ 1737'de bir odabaşının oğlu olan 25. sekbanlara kayıtlı Osman, kalem şakirtlerindendi.⁶⁴⁰ 1723'te, ağa kapısındaki kapıcı kârhanesi ustasının 3. cemaate yazılı büyük oğlu ölünce onun esâmîsiyle küçük oğlu aynı ortaya kaydedilmişti.⁶⁴¹ 1730'da Kandiye'de görev yapan bir çavuşun üç oğlu da buraya kayıtlıydı.⁶⁴² 1764'te

⁶³¹ BOA, D.YNÇ, 94-32.

⁶³² BOA, D.YNÇ, 124-284

⁶³³ BOA, D.YNÇ, 165-279.

⁶³⁴ BOA, D.YNÇ, 261-164

⁶³⁵ BOA, D.YNÇ, 267-69.

⁶³⁶ BOA, D.YNÇ, 101-71.

⁶³⁷ BOA, D.YNÇ, 247-170.

⁶³⁸ BOA, D.YNÇ, 96-59.

⁶³⁹ BOA, D.YNÇ, 189-83.

⁶⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 136-224.

⁶⁴¹ BOA, D.YNÇ, 81-336.

⁶⁴² BOA, D.YNÇ, 99-83.

Hanya Kalesi başçavuşunun oğlu, babasının hizmetinde bulunmaktaydı.⁶⁴³ 1763'te 34. cemaatten alemdar Osman 22 akçelik yevmiyesinin 7 akçesinden feragat etmiş, 4 akçeyle bir oğlu, 3 akçeyle diğer oğlu kaydedilmişti.⁶⁴⁴ 1765'te Niğbolu'da Mehmed Çavuş oğlunu ocağa yazdırmak için bir mahlûl vermişti.⁶⁴⁵

Oğullar, babaların ortalarına kaydedildiği gibi diğer ortalara da kaydedilmişti. 1727'de 60. bölükten İsmail ölünce oğlu Mustafa babasının esâmîsiyle 10. sekban bölüğüne kaydolmuştu.⁶⁴⁶ 1741'de babasının çorbacı olduğu ortaya kayıtlı bir yeniçeri, dedelerinden beri kaydedildikleri 58. bölüğe geçmişti.⁶⁴⁷ Aynı yıl Bender'de bulunan 46. cemaate mensup baba, oğlunu kendi ortasına yazdırmıştı.⁶⁴⁸

İstanbul'da yeniçerilerin üstlendiği bazı hizmetler, babadan oğula geçer hale gelmişti.⁶⁴⁹ 1724'te Unkapanı bevvâbı (kapıcısı) ölünce esâmîsi oğluna verilmiş ve 73. cemaatte yazılmıştı. 1726'da Gence'ye savaşa gönüllü giden 3. bölükten köşk bekçisi Bekir harpte ölünce yerine oğlu Ahmed'i vermişlerdi.⁶⁵⁰ Mart 1741'de suyolu hizmetinde görevli 46. cemaatten Hüseyin ölünce oğlu Mehmed yerine kaydedilmişti.⁶⁵¹ 1760'da ölen Edirnekapi bevvâbı 62. cemaatten Osman'ın yerine oğlu Numan verilmişti.⁶⁵² Oğulların babaları yerine yazılması tâlib-i ilimlerde⁶⁵³ de vardı.⁶⁵⁴ 14 Eylül 1779'da serdarlar kâtibi, "ebâ an-ced" bu görevi yaptıklarını beyan etmişti.⁶⁵⁵ Aynı görev daha sonra da babadan oğula geçer şekilde yürütülmüştü.⁶⁵⁶

Emekli veya halen görevde olan odabaşılar, ihtiyarlar ve kârhane ustaları, oğullarını yazdırmada sıkıntı çekmemişti.⁶⁵⁷ 1728'de 16. cemaatin emekli odabaşı Mustafa, esâmîsiz olarak odada hizmet eden oğlunu bulduğu bir mahlûlle kendi odasına

⁶⁴³ BOA, D.YNÇ, 267-181.

⁶⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 264-89.

⁶⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 268-169.

⁶⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 92-326.

⁶⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 165-35.

⁶⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 178-176.

⁶⁴⁹ BOA, C.TZ, 4402.

⁶⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 88-59, 182.

⁶⁵¹ BOA, D.YNÇ, 162-418.

⁶⁵² BOA, D.YNÇ, 244-201.

⁶⁵³ Talib-i ilimler için üçüncü bölüme bakınız.

⁶⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 162-379. BOA, D.YNÇ, 267-214. BOA, D.YNÇ, 82-68. BOA, D.YNÇ, 232-107.

⁶⁵⁵ BOA, C.AS, 52234.

⁶⁵⁶ BOA, C.TZ, 4402.

⁶⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 105-286.

kaydettirmişti.⁶⁵⁸ 1732’de 95. cemaatte esâmîsi olmadan “kazan hizmetinde” yani karakullukçu olan başkorucunun oğlu, babasının bulduğu mahlûlle kaydedilmişti.⁶⁵⁹ 1726’da, mumcular kârhanesi ustasıyla oğlu, beraber görev yapmaktaydı.⁶⁶⁰ 1763’te Bosna’da alemdar Mustafa, temin ettiği bir mahlûlle oğlunu kendi ortası 76. cemaate kaydettirmişti.⁶⁶¹

Ağaların oğullarına daha imtiyazlı muamele edilmişti. Babaları sayesinde rahatça kayıtları yapılmış, süvari sekban ve zağarcılar gibi itibarlı birliklere onlar tercih edilmişti.⁶⁶² Sultan III. Mustafa dönemine ait kayda göre, Edirne ağasının oğlu olan Seyyid Mehmed, ilim ve kalem erbabından olduğundan divan şakirtleri arasına yazılmıştı.⁶⁶³ 1691’de, bir ağa oğlunun atlı sekbanlara kaydını kolaylaştırmak için mensuplarından birini yüksek yevmiyeyle emekli ettirmişti.⁶⁶⁴ 1730’da süvari zağarcılardan biri eski yeniçeri ağası Koca Mahmud Paşa’nın oğluydu.⁶⁶⁵ 1743 başlarına ait bir deftere göre atlı zağarcılara; paşalar, turnacıbaşı, sekbanbaşı ve diğer ağaların oğullarıyla zağarcıbaşının kardeşi kayıtlıydı.⁶⁶⁶ 1759’da Eğriboz ağası Abdurrahman Ağa Niş Kalesi’nde olan oğlunun Eğriboz’a tayin edilmesini istemişti.⁶⁶⁷ 1764 yılında 64. zağarcılar ortasında büyük ihtimalle ağa oğlu olan üç kardeş vardı.⁶⁶⁸ 1770’de eski Bağdad ağasının oğlu, süvari sekban yapılmıştı.⁶⁶⁹

Atlı sekban ve zağarcıların yetimlerinden, bu birliklere yazılmada çok fazlaydı. Çünkü bunlar mülazım olarak da hizmet etmişlerdi.⁶⁷⁰ 15 Temmuz 1731’de ölen süvari sekbanın yerine oda yetimi kaydedilmişti.⁶⁷¹ Süvari zağarcı Ahmed 12 Ocak 1742 tarihli

⁶⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 92-98.

⁶⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 107-14.

⁶⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 89-350.

⁶⁶¹ BOA, D.YNÇ, 261-2.

⁶⁶² *Tehisü'l-Beyân*, 149.

⁶⁶³ BOA, AE.SMST.III, 7088.

⁶⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 44-451.

⁶⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 98-388.

⁶⁶⁶ TSMA, D. 5325/1.

⁶⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 237-107.

⁶⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 257-251.

⁶⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 294-334.

⁶⁷⁰ BOA, İE.AS, 330. BOA, D.YNÇ, 82-104. BOA, D.YNÇ, 86-199. BOA, D.YNÇ, 90-20, BOA, D.YNÇ, 96-80. BOA, D.YNÇ, 103-101. BOA, D.YNÇ, 111-192. BOA, D.YNÇ, 202-113, 116. BOA, D.YNÇ, 94-96.

⁶⁷¹ BOA, D.YNÇ, 103-14

arzına, yaşlandığından artık emekli olacağını ama görevinin oğluna verilmesini istediğini yazmıştı.⁶⁷²

Solakların durumu diğer orta ve birliklerden farklıydı. Solaklık orta yetimlerine mahsus hale gelmiş, gediklerdeki boşalmada sadece bunlardan yazılmıştı.⁶⁷³

Ocak imalathanelerinde, yeniçeri oğullarından ve mülazım denen gönüllü çalışanlardan çıraklar vardı. Ustası tarafından desteklenen çıraklara esâmî verilmişti. Meşkçi kârhanesinde beş yıl bedelsiz hizmet eden ve yeniçeri odalarında yatan Halil İslimiye adlı bir kişi, 1724'te esâmî talep ettiğinde 89. cemaate yazılmıştı.⁶⁷⁴ 1730'da çamaşır kârhanesinden mülazım olarak çalışan ve vazifesini iyi yapan Ali Süleyman adlı kişi, bu kârhanede çalışan birinin yerine 9. cemaate yazılmıştı. Aynı tarihlerde yine bu imalathanede mülazım olan Hasan Hüseyin adlı kişi, 27. cemaate alınmıştı.⁶⁷⁵

1.5.5.3. Küçükler

Yeniçeri oğullarının istihdamında diğer bir usul 17. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştı. Bu yolla artık çok küçük çocuklar bile yeniçeri yazılmıştı. Osmanlı askeri düzeninde timarlı sipahilerin küçük çocuklarına babaların timarları verilmesi en başından beri mevcuttu. Ulufeli sınıfların hizmet birimlerinde de küçük yaşta kişiler istihdam edilmişti. Devşirme döneminde acemi oğlanları Türk üzerinde geçirdikleri zamanda çocukluk dönemlerini ve ocaklarda bedeni gelişmelerini sağladıklarından genel durum itibariyle küçüklük devirlerini geçirmişlerdi. Bu dönemde kuloğulları da Acemi Ocağı'nda çalıştırıldığından yetişmiş olarak yeniçeri olmuşlardı.⁶⁷⁶ Herhalde yetimlerin doğrudan yeniçeri yapılmasıyla birlikte bazı küçük yaştakiler yazılmıştı ki 1594 yılında “sabi” olanlar sefere götürülmemişti.⁶⁷⁷ Diğer ocaklara nispetle bütün eğitimlerin ocak içinde olduğu bostancılarda küçük daha fazlaydı. Mesela 1670 yılına ait bir defterde bostancılar arasında 128 “küçük” vardı.⁶⁷⁸

⁶⁷² BOA, D.YNÇ, 160-29.

⁶⁷³ BOA, D.YNÇ, 82-71, 92, 98 232. BOA, D.YNÇ, 86-11, 14, 157, 243, 246. BOA, D.YNÇ, 94-308. BOA, D.YNÇ, 103-20, 104. BOA, D.YNÇ, 111-59,83. BOA, D.YNÇ, 232-113, 116. BOA, D.YNÇ, 247-10. BOA, D.YNÇ, 423-35. BOA, İE.AS, 512, 1104. BOA, AE. SMHD.I, 12521.

⁶⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 83-358.

⁶⁷⁵ BOA, DYNÇ, 101-399, 402.

⁶⁷⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* 'da (s. 157) acemiler içinde bile küçük olmadığı yazılıdır.

⁶⁷⁷ *Tarih-i Selânikî*, I, 365.

⁶⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 35-223.

17. yüzyılda askerî kesimin büyümesi ve büyük kısmının maaşsız olması, dirliklerin askerlik hizmeti karşılığında verilme vasfını kaybetmesi neticesini doğurmuştu. Dirliklerin geçim maksatlı verilir hale gelmesiyle, askerliğe uygun olsun olmasın çocukların dirlik sahibi olması da oldukça yaygınlaşmıştı. Özellikle 18. yüzyılın ortasından itibaren bazı görevlerin babadan oğula geçecek şekilde verilmesiyle, zabıtlıklar bile çocuk ve iş göremez yaşta olanların eline geçmişti. Mesela 27 Nisan 1771’de Midilli’de yerli topçubaşı sekiz yaşında ve iş göremez olduğu, yerine biri lazım olduğu bildirildiği halde babasından kaldığından buna dokunulmamış ancak yerine bir vekil tayin edilmişti.⁶⁷⁹ 1807 yılında Vidin’deki yerli ağalarının ekserisinin çocuk olduğu ve hizmet edemedikleri hususu şikâyeteye sebep olmuştu.⁶⁸⁰

Benzer durum 1690’larda Yeniçeri Ocağı’nda da ortaya çıkmıştı. Yeniçerilerin çok küçük, hatta bebek yaştaki erkek çocukları ocağa yazılmıştı. Yazılanların “sağır” yani küçük oldukları, kayıtlarda gösterilmişti.⁶⁸¹ Bunlar için hususi “küçük” esâmîsi oluşturulmuştu. Esâmî sadece babası ölmüşlere verilme de ocağa kaydedilmeleri, nân-horegânların sayılarıyla alakalı düzenlemeyle beraber ve birbirleriyle bağlantılı şekilde düşünülmüştü. 17. yüzyılın ortalarına kadar sürekli artan ve sabit olmayan nân-horegân sayısı⁶⁸² 1640’larda 3022’ye,⁶⁸³ 1690’ların başında ise her ortanın mevcuduna göre yetim sayısı belirlenerek 2022’ye sabitlenmişti. Daha sonra da değiştirilmemiş, ocak kaldırılınca kadar 2022 nân-horegâna tayinat ve tahsisat verilmişti.⁶⁸⁴

Küçük esâmî verilmesi 1692 sonu veya 1693 başlarında uygulamaya geçirilmişti.⁶⁸⁵ İlk başladığında sayı bir kaçtı ve sadece bazı ortalarda vardı. Zamanla çoğalsalar da esas artış, 1710’lu yıllardan sonra olmuştu.⁶⁸⁶ Aşağıda bahsedileceği üzere bu esâmîdeki bazı

⁶⁷⁹ BOA, C.AS, 1552.

⁶⁸⁰ BOA, C.AS, 3787.

⁶⁸¹ BOA, D.YNÇ, 229-78. BOA, D.YNÇ, 63-154.

⁶⁸² 1613’te 1655 (BOA, MAD.d. 6798, s. 1130, 1139), 1620’de 1940 (BOA, MAD.d. 6776, s. 331), 1635 yılında 2717 olan sayıları (BOA, MAD.d. 4793, s. 122-123), 1664’te 3022 (BOA, MAD.d. 6955, s. 1117),

⁶⁸³ BOA, D.YNÇ, 23-98.

⁶⁸⁴ BOA, MAD.d. 6283, s. 759. BOA, KK.d. 2313, s. 1. BOA, MAD.d. 4056 s. 611’e göre 1691 Eylül’de hala 3022’ydi. Bu tarihlerden sonra değişmiş olmalıdır.

⁶⁸⁵ 1692 yılına ait maaş defterlerinde küçük esâmîsi görünmemektedir. BOA, MAD.d. 1713, 4293. BOA, D.YNÇ.d. 34040. 1692 sonu 1693 kayıtlarını gösteren maaş defterine tesadüf edilememiş olup Mart-Mayıs 1693 maaşına ait defterde küçük esâmîsi bulunmaktadır. BOA, MAD.d. 3953, s. 6. Bu tarihten sonraki defterlerin hepsinde küçük kaydı vardır. BOA, MAD.d. 1710, 1716, 1718, 1794, 1798, 3930, 3951, 4057. Acemi oğlanları arasında da küçük olarak kaydedenler bulunmaktaydı. BOA, D.YNÇ, 101-236. Fermanlara yazılan toplu küçük kayıtları için bk. BOA, D.YNÇ, 268-36, 53, 59, 65. BOA, C.AS, 2274.

⁶⁸⁶ BOA, MAD.d. 1735, 3931, 3937, 3939.

uygulamalar yüzünden sayıları 1723 Eylül’ünde 981, 1729’da 1100’e çıkmış, 18. yüzyılın sonuna doğru 5 bini geçmişti.⁶⁸⁷ Küçükler, ortaların kendi defterlerinde isimleri üzerine kimin oğlu olduğu yazılarak gösterilmişti.⁶⁸⁸

Küçük kaydedileceklerin yaşında herhangi bir sınırlama yapılmamış, bebekler bile kaydedilmişti. Bunların anneleri, büyükanneleri, dedeleri veya diğer akrabaları esâmî için müracaatta bulunmuştu. Küçüklerin çoğu savaşta veya savaş dışında ölen babaları yerine yazılmıştı, ocak idaresince oldukça müsamaha görmüşlerdi. Babaları öldüğünde yazılmaları için hemen mahlûl esâmî ocak idaresine verilmişti.⁶⁸⁹ Esâmîleri başkalarının eline geçtiğinde şikâyetle geri almak için uğraşmışlardı.⁶⁹⁰ 1715’te Mora’da şehit olan yeniçerinin dört yaşındaki oğlu dedesi tarafından ocağa yazdırılmıştı.⁶⁹¹ 1732 yılında şark tarafına görevle gittiğinde ölen Süleyman çavuşun karısı, kocasının yerine oğluna yazdırmıştı.⁶⁹² 1733’te Azak’a çuha götüren 59. bölükten Ömer, gemi batıp boğulunca karısı oğlu Bekir’i yerine yazdırmıştı.⁶⁹³ 1736’da gazzaz kârhanesinde usta olan 27. bölükten Hasan ölünce hanımı Hatice, oğlu Mustafa’yı 12. bölüğe yazdırmıştı.⁶⁹⁴ 1738 yılında 50. bölüğün odabaşı emeklilerinden birinin ölümü üzerine esâmîsi başka kişilerce ele geçirilmişti. Karısı Ayşe “üç tane sağır evladı var” diye şikâyetle bulunarak oğullarından birini küçük yazdırmıştı.⁶⁹⁵ Aynı yıl ölen eski mehterbaşının karısı birkaç gün içinde, babalarının maaşından başka gelirleri olmadığından Mehmed ve Mustafa adlı iki küçük oğlunu 1. cemaate yazdırmıştı.⁶⁹⁶ 1739’da bir dede muhtemelen Avusturya-Rus savaşlarında ölen oğlu yerine torununu 30. bölüğe yazdırmıştı.⁶⁹⁷ 1739’da babası savaşta

⁶⁸⁷ BOA, MAD.d. 1786, 3940. Küçük sayıları için üçüncü bölümde seferden muaf yeniçeriler kısmına bakınız. Maaş defterleri müsveddesi olarak hazırlanan orta neferlerini gösteren kayıtlarda bunların kimin oğlu oldukları yazılmaktaydı. BOA, D.YNÇ.d. 34325. BOA, D.YNÇ.d. 34343. BOA, D.YNÇ.d. 34350.

⁶⁸⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34325. BOA, D.YNÇ.d. 34343. BOA, D.YNÇ.d. 34350.

⁶⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 99-68, BOA, D.YNÇ, 107-201, 227. BOA, D.YNÇ, 138-43. BOA, D.YNÇ, 145-334. BOA, D.YNÇ, 109-107. BOA, D.YNÇ, 148-334. BOA, D.YNÇ, 102-92. BOA, D.YNÇ, 161-134. BOA, D.YNÇ, 164-8, 294. BOA, D.YNÇ, 110-428. BOA, D.YNÇ, 125-247. BOA, D.YNÇ, 159-194. BOA, D.YNÇ, 59-62.

⁶⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 158-147.

⁶⁹¹ BOA, D.YNÇ, 86-86.

⁶⁹² BOA, D.YNÇ, 109-134.

⁶⁹³ BOA, D.YNÇ, 113-469.

⁶⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 134-216. 1737’de 6. bölükten Kartal’da oturan emekli odabaşı İsmail öldükten sonra karısı esâmîsiyle küçük oğlunu yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 139-11.

⁶⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 138-75.

⁶⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 150-340. 1738’de 15. bölükten emekli İbrahim ölünce büyük oğlu babasının mahlûlünü yeniçeri ağası dairesine getirip küçük kardeşi Süleyman’ın esâmîsi olmadığını beyanla onu babasının ortasına yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 143-227.

⁶⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 153-290.

ölen 44. bölük yoldaşı Veli'nin oğlu, annesi de olmadığı ve gözleri ağma olmasına rağmen hafızlık çalıştığını beyan edip babasının odasına küçük yazılmıştı. Askerliğe uygun olmasa da hafızlık yaparken sürekli ağaya dua edeceğini de arzına eklemişti.⁶⁹⁸ 1741'de 4. cemaatten Mustafa ölünce karısı Hatice Hanım, kucağındaki oğluna babasının esâmîsini vermelerini talep etmiş ve bunu sağlamıştı.⁶⁹⁹ 50. bölükten Ahmed öldüğünde ise bir gün sonra anası torununu kucağına alarak yeniçeri ağası dairesi kapısına gelip oğlunun yerine torununu kaydettirmişti.⁷⁰⁰ 1741'de 14. bölükten Mustafa'nın hanımı Hatice, daha kocasının cenazesi kaldırılmadan esâmîsini getirip oğlu Mehmed'i küçük olarak yazdırmıştı.⁷⁰¹ 1741'de Mehmed ve Mustafa adlı iki yetim, babaları 2. bölükten Hüseyin'in Hisarcık muharebesinde şehit olduğundan yerine kaydolmak istemişlerdi. Ancak sadece Mustafa başkasının mahlûlüyle babasının odasına kaydedilmişti.⁷⁰² 1759'da esir olan 12. cemaatten Mehmed'in esâmîsi, öldüğü iddiasıyla silinmişken babasının hayatta olduğunu iddia eden oğluna yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmed Ağa 3 akçeyle küçük esâmîsi vermiş, "babam geldiğinde esâmîsini veririz" demişti.⁷⁰³

Birden fazla oğulun yazılmasında bir düzen yoktu. Bunda ölen kişinin esâmîsinin yevmiye miktarı belirleyici olmuştu. 1737'de İzmitli 52. bölükten emekli Ömer'in vefatı ardından 14 akçesinden yetim kalan dört oğlu birden esâmî istemişti, ancak sadece bir tanesi 5 akçeyle küçük kaydedilmişti. Aynı yıl 56. bölükten serdengeçti ağası Yirmialtı Ali Ağa'nın 40 akçelik senediyle, üç oğluna 3 akçeyle küçük esâmîsi verilmişti.⁷⁰⁴ 1741 yılında, eski kulkethüdası İsmail Ağa'nın hizmetlilerinden Ali'nin oğlu, küçük esâmî istediğini, daha önce yine dilekçe verdiğini hatta yeniçeri ağasına tütün çubuğu hediye

⁶⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 158-252. 1740'da hata yatağında ölen 57. cemaatten Hüseyin'in karısı, borçları olduğu ve geçinmeye durumu olmadığından henüz küçük oğlu Ahmed'i babasının odasına yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 157-74.

⁶⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 162-38.

⁷⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 164-213. Aynı yıl Üsküdarlı bir kadın, küçük yaşta olan oğlu Osman'a daha önce esâmî verileceğinin vadedildiğini beyanla, mahallelerinde önceki gece ölen bir yeniçerinin esâmîsiyle oğlunu ocağa yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 164-5.

⁷⁰¹ BOA, D.YNÇ, 161-226. 1741'de iki küçük kardeşin akrabalarından biri, temin ettiği mahlûlle onları 14. cemaate yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 162-83. 1741'de ölen bir çavuşun oğlu yeniçeri yetimi olarak 3 akçeyle istediği 46. bölüğe yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 165-182.

⁷⁰² BOA, D.YNÇ, 162-308. 1741'de küçük yetim kuloğlu Mehmed, hiçbir geliri olmadığı ve annesinin fakir olduğundan kendisine esâmî verilmesini talep etmiş, babası 52. bölüğe mensupken onu 33. bölüğe kaydetmişlerdi. BOA, D.YNÇ, 163-71. 1743'te 14. bölükten Halil'in oğlu, anasının arzıyla küçük olarak yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 181-388.

⁷⁰³ BOA, D.YNÇ, 243-373.

⁷⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 142-17, 20.

ettiğini beyan etmiş ve kaydını yaptırmıştı.⁷⁰⁵ 1733'te Atlızâde Tüfenkçibaşı'nın hanımı olarak kendisini tanıtan kadın söz verildiği halde oğlunun küçük olarak kaydının yapılmadığını bildirip 1. bölüğe oğlunu yazdırmayı başarmıştı.⁷⁰⁶ 1745'te ölen çorbacının iki oğlu 56. bölüğe küçük olarak yazılmıştı.⁷⁰⁷

Yeniçerilerin kızından olan erkek torunlarına da esâmî verilmişti. Mesela 1727'de 24. bölükten emekli odabaşı Mustafa'nın karısı, kocasının esâmîsinden kızının oğluna yazılmasını sağlamıştı.⁷⁰⁸ 1740 yılında yangın mücadelesi sırasında ölen 37. cemaatin emekli odabaşısı Seyyid Veli'nin karısı Fadime Hatun, ölen zevcinin esâmîsiyle kızının evladını dedesinin odasına kaydettirmişti.⁷⁰⁹ 1742 yılında Sekban çavuşu Mustafa Çavuşun kızının oğlu Abdullah, ölen dedesinin yerine bir gün sonra küçük olarak yazılmıştı.⁷¹⁰

Babaları sağ olanlar da küçük kaydedilmiş, hatta babaları bunun için uğraşmış, bazen kendi yevmiyelerinden feragat etmişti. Ağalar, odabaşılar veya diğer görevlilerin temin ettikleri mahlûllerin yevmiyeleri yüksek olduğundan küçük oğullarına sağladıkları esâmîlerin yevmiyeleri daha fazla olmuştu.⁷¹¹ Yeniçeri ağalarının bu şekilde kayıt için görevlilere vaatleri olmuştu.⁷¹² 1753'te 94. cemaatten Çolak Hasan kendi emekli yevmiyesinden 3 akçe vererek oğlu Ahmed'i yazdırmıştı.⁷¹³ 1730 yılında 61. bölükten İsmail bulduğu 49 akçelik mahlûlden kendisine terakki ve oğluna küçük kaydı istemiş ancak sadece kendisine terakki verilmişti.⁷¹⁴ 1732'de odabaşı emeklisi ve Kandiye'ye kayıtlı yeniçerinin isteği üzerine küçük kayıtlı oğlunun ismi Kandiye'ye nakledilmişti.⁷¹⁵ 1727'te 62. cemaatten Yakup, mevcut yeniçeri ağasının kulkethüdalığı zamanında oğlu için odabaşına bir küçük esâmî bulmasını emrettiğini ama odabaşının yapmadığını beyan

⁷⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 163-265.

⁷⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 112-243.

⁷⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 190-194.

⁷⁰⁸ BOA, D.YNÇ, 58-5.

⁷⁰⁹ BOA, D.YNÇ, 159-10.

⁷¹⁰ BOA, D.YNÇ, 177-266.

⁷¹¹ BOA, D.YNÇ, 81-86. BOA, D.YNÇ, 92-29. BOA, D.YNÇ, 98-59. BOA, D.YNÇ, 104-92. BOA, D.YNÇ, 162-245. BOA, D.YNÇ, 206-246.

⁷¹² BOA, D.YNÇ, 142-23.

⁷¹³ BOA, D.YNÇ, 221-362.

⁷¹⁴ BOA, D.YNÇ, 101-158.

⁷¹⁵ BOA, D.YNÇ, 107-164. 1733'te 6. cemaatten hasta bir neferin karısı Ayşe, oğlunu babasının ortasına yazdırmıştı. BOA, D.YNÇ, 112-14. 1734 yılında Vidin'de kayıtlı bir yeniçeri oğlunu bulduğu mahlûlle küçük kaydettirmişti. BOA, D.YNÇ, 117-458. 1741'de İbrahim adlı kuloğlu akrabalarından birinin esâmîsiyle babasının ortası olan 68. cemaate yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 164-32.

ederek tekrar başvurmuş ve oğlunu kendi odasına kaydettirmişti.⁷¹⁶ Sohum Kalesi'nin ağası Mehmed Ağa'nın oğlu, yeniçeri ağasına kaydolmak istediğini bildirmiş, kendisine birkaç gün sonra gel denmiş ve ardından kaydı yapılmıştı.⁷¹⁷ 1737'de, kışlalar yanındaki Mustafa Bey Mescidi imamı olan yeniçeri, oğlunu küçük yazdırmıştı.⁷¹⁸

Küçük esâmîleri ilk başlarda 3 akçe yevmiyeden başlamak üzere 11 akçeye kadar verilmişti.⁷¹⁹ Ancak Damat İbrahim Paşa zamanında 7 akçe üst sınırı getirilmiş ve bu seviye hep muhafaza edilmişti. Mahlûlün durumunda göre 7 akçeye kadar ilk kayıtlar yapılmıştı.⁷²⁰ 3 akçeyle olanlar terakkiyle 7 akçeye kadar yükseltilmiş, daha fazla terakki alacağı zaman küçük kaydı kaldırılmıştı.

Küçük olanlar sefer gitmediklerinden esâmîye bağlı bu kayıt, seferden muaf olmayı da göstermekteydi. Ancak hizmet edebilecek yaşta olanlar, karakullukçu olarak ortalarında ve çorbacıların hizmetlerinde bulunmuştu.⁷²¹ Küçük esâmîleri olanlar durumlarında değişiklik olduğunda esâmîlerini değiştirmişlerdi. Mesela 17 Ağustos 1730'da 24. bölükten Süleyman sefere gitmek istediğinden "küçük" kaydının kaldırılmasını istemişti.⁷²² Yevmiyelerinin artmasını istediklerinde yine bu esâmîyi değiştirip "büyük" yani 7 akçeden fazla yevmiye alabilen esâmîye çevirtmişlerdi.⁷²³ Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında küçükler, yine sefere gitmekten muaf ama yevmiyesi çok yükselebilen koruculuğa geçmişlerdi.⁷²⁴

Küçüklerle ilgili diğer bir durum, sadece küçük esâmîyle kaydedilmemeleriydi. "Sabi veya sağır" olmaktan kaynaklı, amel-mande yani iş göremez olarak kaydedilerek de muafiyetleri korunmuştu. Hatta küçük esâmîlerini amel-mande olarak değiştirmişlerdi. İlk başlarda küçük esâmîsi kalelere verilmediğinden kısıtlama, esâmî amel-mande yapılarak aşılmıştı. 1730'da 12. bölükten Recep, oğlu Ahmed'i kendi ortasına yazdırmış

⁷¹⁶ BOA, D.YNÇ, 84-424.

⁷¹⁷ BOA, D.YNÇ, 146-259.

⁷¹⁸ BOA, D.YNÇ, 142-167.

⁷¹⁹ BOA, MAD.d. 3937.

⁷²⁰ 1127/Lezez defterinde 11 akçeye kadar esâmîler bulunmaktaydı. BOA, MAD.d. 3937. Daha sonraki defterlerde 7 akçeden fazla kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 1735. BOA, C.AS, 2274. BOA, D.YNÇ, 161-167.

⁷²¹ BOA, D.YNÇ.d. 34384. BOA, D.YNÇ, 84-220.

⁷²² BOA, D.YNÇ, 99-29.

⁷²³ BOA, D.YNÇ, 263-83.

⁷²⁴ BOA, D.YNÇ, 267-433. BOA, D.YNÇ, 268-02. BOA, D.YNÇ, 243-90, 87.

ve “sabi” olduğu için esâmîsine amel-mande kaydı koydurmuştu.⁷²⁵ 1723 yılında 53. cemaatten Ahmed’in 3 akçelik küçük kaydı silinip amel-mande yapılmıştı.⁷²⁶ 1724 yılında 1. bölüğün eski odabaşısı Halil’in aynı ortada 3 akçeyle küçük kayıtlı oğlu Mustafa, babasının öldüğünü ve 60 akçelik emekli esâmîsi olduğunu bildirmiş; kendisinin sabi olduğunu ve üç kız kardeşiyle yaşadığını, elbise alacak parası olmadığını ve borçları olduğunu beyanla yevmiyesine zam istemişti. Esâmîsi 7 akçeye çevrilmiş ve amel-mande yapılmıştı.⁷²⁷ 1737 yılında “sağır” Mehmed, Vidin savaşında ölen babasının yerine bu kaleye amel-mande yazılmıştı.⁷²⁸

Küçük esâmîsini hiç değiştirmeden kullananlar da vardı. Yaşları büyükler, terakki için talepleri olmadığında esâmîlerini bu şekilde tutmuşlardı. Bu yüzden bütün küçük esâmîlerinin sadece küçük kişiler tarafından kullanıldığı durumu ortadan kalkmıştı. Ancak bu durumda, küçük esâmîlerin sahiplerine sağladığı sefer muafiyeti geçerli olmamıştı. Mesela 1739’da silinen bir küçük esâmî sahibi, babasının odabaşı olduğu 1711 yılında yeniçeri ağası Yusuf Paşa huzuruna çıkarılıp kendisine küçük esâmîsi verildiğini ve halen tasarruf ettiğini beyan etmişti.⁷²⁹ Yine bu tarihlerde emekli edilen eski başçavuşun oğlu Ahmed, küçük esâmîsini kırk senedir kullanıldığını beyan etmişti.⁷³⁰ 1734’te küçük esâmîsine sahip biri emeklilik talep etmişti.⁷³¹ 1763’te 64. cemaate zağarcıbaşı tüfenkçisi olan Çatalcalı Hüseyin, yirmi beş yıldır küçük esâmîsini kullandığını beyan etmişti.⁷³²

Küçüklerden müteveffa (ölü) olarak kayıtları silinenler çok fazlaydı. Bu şekildeki kayıtların bir kısmı esâmîlerin başkalarına geçirmenin yolu olsa da küçüklerden öldükleri için esâmîleri silinenler fazlaydı. 1733’te Osman adlı yeniçeri 11. bölüğe küçük olarak kayıtlı oğlu Ahmed’in ölmesi üzerine küçük oğlu Hüseyin’i kaydettirmişti.⁷³³ 1741’de 31. bölükten Ahmed ölen oğlunun küçük esâmîsiyle kendisine emeklilik istemişti.⁷³⁴

⁷²⁵ BOA, D.YNÇ, 99-62. BOA, D.YNÇ, 58-5. BOA, D.YNÇ, 155-433.

⁷²⁶ BOA, D.YNÇ, 81-134.

⁷²⁷ BOA, D.YNÇ, 83-391.

⁷²⁸ BOA, D.YNÇ, 226-16.

⁷²⁹ BOA, D.YNÇ, 153-68.

⁷³⁰ BOA, D.YNÇ, 145-385.

⁷³¹ BOA, D.YNÇ, 120-62.

⁷³² BOA, D.YNÇ, 257-281.

⁷³³ BOA, AE, SMHD.I, 2627.13.

⁷³⁴ BOA, D.YNÇ, 165-119.

1756'da babasının mahlûlüyle “küçük” olarak 20. cemaate yazılan İsmail ölünce anası küçük kardeşini onun yerine yazdırmıştı.⁷³⁵

1.5.5.4. İhtida Edenlere Dirlik Verme

Önceki devirlerdeki uygulaması yukarıda gösterilen mühtedilere vazife verilmesi ve her divanda ihtida edecekler dağıtılmak üzere para tahsisi geleneği, 18. yüzyılda da devam ettirilmişti.⁷³⁶ Nev-müslimlerin yeniçeri yapılması uygulaması 18. yüzyılda mevcut olsa da 17. yüzyılın ilk yarısına nazaran çok azalmıştı. Bu durum ya mühtedilerin diğer ocaklara veya vazifelere verilmesinden yahut mühtedi sayısının azlığından kaynaklanmıştı. Nev-müslimler, hususi isim seçmedikleri durumda Abdullah alt ismiyle yazılmışlardı. 1698 ve 1699 yıllarında Müslüman olan ve yeniçeri kaydedilen ve hatta hemen sefere gitmek isteyen nev-müslimler vardı. Bunlara yeniçeri kisvesi için gerekli malzemeler verilmişti.⁷³⁷ 12 Mart 1703 tarihinde 70 nev-müslime yeniçeri kisvesi verilmişti.⁷³⁸ 1708 Kasım'da esirlerden ve yeni Müslüman olan 27 kişiye yeniçerilik verilmişti.⁷³⁹ 1720 yılında kendini sabi olarak gösteren ve yeni Müslüman olmuş Ahmed'e 3 akçe küçük yevmiyesi verilmişti.⁷⁴⁰ 1727'de divanda Müslüman olan ve Mehmed adını alan kişi, sünnet olup iyileştiğini anlatarak kendisine vadedildiği üzere 30. bölüğe kaydolmayı istemişti.⁷⁴¹ 1730 yılında Mehmed adını alan yaşlı bir nev-müslim Müslüman olduktan sonra Bozcaada Ağası Salih Ağa'nın ona başkasına ait bir esâmî verdiğini ama elinden alındığından bahsetmiş kendi adına bir esâmî verilmesini sağlamıştı.⁷⁴² 1735'te divanda İslamiyet'i seçen Süleyman, 93. cemaati istediğinden yeniçeri ağası buraya kaydettirmiş ve karakullukçu olarak hizmete başlamıştı.⁷⁴³ 1741 yılında nev-müslim İbrahim, kendisine esâmî sözü verilen 25. cemaate kayıt olmak istemişti. Bu orta şark seferinde olduğundan kayıt yapılamayacağı kendisine bildirilince ısrar etmiş ve sefere katılmayı kabul ederek ortaya kayıt olmaya muvaffak olmuştu.⁷⁴⁴

⁷³⁵ BOA, D.YNÇ, 212-339.

⁷³⁶ Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, BOA, A.d. 359, vrk. 63-68.

⁷³⁷ BOA, AE.SMST.II, 8441, 10033, 11231, 11237, 11297, 11423, 12318, 12445, 13411.

⁷³⁸ BOA, AE, SMST.II, 7887.

⁷³⁹ BOA, D.YNÇ, 49-191.

⁷⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 67-299.

⁷⁴¹ BOA, D.YNÇ, 89-80.

⁷⁴² BOA, D.YNÇ, 101-170.

⁷⁴³ BOA, D.YNÇ, 123-35.

⁷⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 163-11.

1745'te nev-müslim Hasan, 22. bölüğe kaydedilmiş ve Vidin Kalesi'ne gönderilmişti.⁷⁴⁵ 1765'te Müslüman olan Bekir'e alt isim olarak "İslam" kaydedilmiş, 29. cemaate yazılıp talebi üzerine Sakız'a görevlendirilmişti.⁷⁴⁶ Nisan 1761'de Edirne'de ölen Mısırlı bir tüccar olan 5. cemaate mensup Hacı Ahmed mühtedi yeniçeri idi.⁷⁴⁷

Nadir olarak görülen diğer bir durumsa Müslüman olmuş köleleri, sahiplerinin ocağa kaydettirmesiydi. 1730 yılına tarihlendirilen, ifadelerden büyük ihtimalle Patrona İsyânı sırasında bir kişinin talebiyle Süfyan bin Yusuf adlı bir gulam 7 akçeyle küçük kaydedilmişti.⁷⁴⁸ 1762'de Hacı İsmail adlı yağ kapanında tüccar ve azatlı kölesi Hüseyin 1. bölüğe kayıtlıydılar.⁷⁴⁹

1774 yılında garip bir durum yaşanmıştı. İstanbul'a Rus elçisiyle beraber gelen kişilerin çoğu Müslüman olmuştu. Bunlara itibar gösterilmiş, makamlarına münasip konaklar tahsis edilmiş isteyenler yeniçeri, cebeci ve topçu ocaklarına kaydedilmişti. Yaklaşık 200 kişiye varan ve muhtemelen casus olan bu kişiler bir müddet sonra ortadan kaybolmuş, sonra memleketlerine kaçtıkları anlaşılmıştı.⁷⁵⁰

İhtida sadece merkezde olmazdı. Bunlar, esâmî temin ederek veya bilâ-esâmî olarak yeniçeriliğe geçebilirlerdi. Çünkü taşrada ve kalelerde aşağıda bahsedileceği üzere bu imkânları sağlayan yollar ortaya çıkmıştı. Hatta bunlardan daha öncesi yeniçeriliğe dâhil edilmeyen Yahudilerden de giriş olmuştu. Mesela 1785 yılında Bosna'da çok sayıda ihtida olmuş, bir Yahudi delikanlı yeniçeri yapılmış ve Salih adını almıştı.⁷⁵¹

1.5.6. Yeniçeri Zümresine Girme

Yeniçeriliğin maaşlı kapıkulu olmanın ötesinde belli hak ve muafiyetler karşılığında savaşımlara katılan askerî zümre haline gelmesi, mevcutlarının diğer askeri sınıflara göre artıp itibarlarının yükselmesi askerî-reaya fark etmeden bütün zümreleri cezbetmişti. Devlet ise ehemmiyetleri azalan bazı askerî sınıflardan yeniçeriliğe geçişe müsaade etmiş, nefer sıkıntısı çekmemek için yeniçeriliğe giriş yollarında daha

⁷⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 189-20.

⁷⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 267-83.

⁷⁴⁷ BOA, C.ADL, 4127.

⁷⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 101-333.

⁷⁴⁹ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 74.

⁷⁵⁰ Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet, vrk. 171.

⁷⁵¹ Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, 93.

müşamahakâr davranmış, savaş dönemlerinde yeniçeriliğin menşesine çok dikkat etmemişti. Yani yeniçeriliğin toplumdaki rağbetinin artışı, asker temininde muvaffakiyetle kullanılmıştı. Bununla beraber savaş dönemlerinde gösterilen müşamaha, mali sebeplerle ve cemiyet yapısını muhafaza bakımından hemen sefer sonrasında müdahaleye dönüşmüştü. Savaşlarda bu şekilde kullanılanlardan sadece ocakla kalanlara ve sonraki seferlere götürebildiklerine dokunulmamıştı.

Tabi ister savaş döneminde ister sair zamanlarda askerî sınıfa geçenler yüzünden mali mükellefiyetleri artan toplumun, durumu kabulü çok kolay olmamıştı. Ödedikleri vergilere ortak yapmak için, yeniçerilik iddiasında olanların kendilerinin veya ceddinin reaya olarak yazılmış olmasını vergi defterlerinden ispat ederek onların zümre değiştirmesine mani olmaya çalışmışlardı.

1.5.6.1. Askerîler

II. Viyana kuşatmasından Karlofça sulhuna kadarki dönemde bütün çalıkları ve kuloğullarını cepheye zorlayan idare fazla muvaffak olamayınca bazı diğer kaynaklara başvurmuştu. 1695 yılındaki seferde tashih ve be-dergâh fermanlarında yeniçeri ve kuloğullarından başka, “dirliğe râgıb yiğitlerin” yazılması istenmişti.⁷⁵² 16. yüzyılda her zaman yerli yeniçeri ve kalelere nefer yazılmada “Rumelili garip yiğitler” tercih edilmişlerdi. Dolayısıyla artık daha önce yeniçerilikte kullanılmayan askerliğe meyilli ve kabiliyetli kişilere bu yol da açılmıştı. Mayıs 1709’da Kırım’daki kalelere Trabzon eyaleti ve çevresinden 3 bin yeniçeri oğlu yazılması sırasında ayrıca “cenk ve harbe kadir silah donanmış garip yiğitlerin” be-dergâh edilmesi de istenmişti. Ancak kuloğullarından yeterince yazılamadığı gibi istenilen garip yiğitler de “cenge rağbet etmediklerinden” istenilen sayıda nefer bulunamamıştı.⁷⁵³ Sonrasında bu kaynak kullanılmaya devam etmişti. Mesela 1769’de başlayan harpler için yeniçeri yazılması emirlerinde yine kuloğulları ve çalık yeniçeriler yanında “sair harp ve darbe kadir yiğitlerin” yazılması da istenmişti.⁷⁵⁴

⁷⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 415, 435.

⁷⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 667, 706. 3 bin nefer istense de ancak 1954 nefer yazılabildi. BOA, MAD.d. 5858, s. 462.

⁷⁵⁴ BOA, C.AS, 1841. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 210, 227. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 868, 871-875.

Geniş manada askerî sınıfa mensup olanların yeniçeriliğe geçmesi önünde bir mani kalmamıştı. Bunların tashih be-dergâhla bayraklara yazılmışlar, sonrasında yeniçeri olarak kalmışlardı. Sulh zamanlarında da doğrudan merkezden şeyh, müderris veya diğer dini vazifeliler, kolaylıkla esâmîler edinmişlerdi.⁷⁵⁵ 26 Ekim 1724 tarihinde bir imamın oğlu, yeniçeriliğe geçtiğini ve on beş yirmi senedir kalelerde ve seferlerde hizmet ettiğini yazmıştı.⁷⁵⁶ Ekim 1770’de Varna muhafazası için nefir-i âm yani seferberlik kapsamında gelecek yeniçeri bayraklarına ise bütün askerîlerin yazılmasını istemişti.⁷⁵⁷

Nefer ve ağalardan seyyid ve şerif asıllı yeniçeri, oldukça fazlaydı. Askerî sınıf içerisinde kabul edilen bu zümreye, yeniçerilerin anaları itibariyle mensubiyeti vardı. Ayrıca yeniçerilerin kızlarıyla evlenmeden kaynaklı, damatların yahut torunların ocağa dâhil olması mümkündü. Bu asıldan yeniçeriler, isimleri önüne yazarak seyyid olduklarını göstermişlerdi.⁷⁵⁸ Oğulları, kuloğlu kabul edilerek babaları yerine yazılmıştı.⁷⁵⁹

Muvakkat veya devamlı paralı askerlik yapan sekban, levend ve kapı halklarından da yeniçeriliğe geçenler vardı. Mesela Mayıs 1764’te Kayseri serdarı olan 64. cemaatten Mehmed’in aslı, kapısız levend taifesiydi.⁷⁶⁰ 1730’lu yıllarda büyük bir isyan çıkaran Sarıbeyoğlu Mustafa, levend zümresinden olmasına rağmen kendisi ve adamlarına yeniçerilik verilmek istenmişti.⁷⁶¹

Timarlı sipahilerden yeniçeriliğe geçiş de mümkün olmuştu. Bunlarda mesele yapılan tek husus, timarlarını bırakmamış olmalarıydı. Bu yüzden yeniçeri yazılan timarlı

⁷⁵⁵ Mesela 1778’de Kudüs Mescidi Aksa medresesi müderrisi 8 akçeyle 1. cemaatte kaydedilmişti BOA, D.YNÇ, 349-62. Üçüncü bölümde dini vazife üstlenen yeniçeriler gösterilecektir.

⁷⁵⁶ TSMA, E. 951.

⁷⁵⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 932.

⁷⁵⁸ 1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-65), (haz Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 74, 225. BOA, D.YNÇ, 112-216. BOA, D.YNÇ, 147-304. BOA, D.YNÇ, 223-71. BOA, D.YNÇ, 120-62. 1749’da Hotin’de evi yanan ve İbrail’e taşınan Seyyid Mehmed, yeniçeri yapılmış ve İbrail Kalesi’ne gönderilmişti. BOA, D.YNÇ, 206-50. Seyyid Mehmed, “halas nefer” yani ilk defa nefer yazılsa da daha Hotin’de bulunması diğer bir ocağa veya vazifeye mensubiyeti sebebiyle olması muhtemeldir.

⁷⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 147-301. BOA, D.YNÇ, 112-443. BOA, D.YNÇ, 190-319.

⁷⁶⁰ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 322.

⁷⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 761.

sipahilerinden timarları alınanlar vardı.⁷⁶² Bu hassasiyet bilindiğinden timar erbabı olmadıkları halde şikâyet edilenler vardı.⁷⁶³

18. yüzyılda kale muhafazalarına fazlaca yeniçeri yazmak, buralardaki diğer askerî sınıf mensuplarının yeniçeriliğe geçmesini kolaylaştırmıştı. Ayrıca bunlar, mevcutları artan kalelerde sulh dönemlerinde de esâmî temin etme mücadelesine dâhil olmuşlardı. Sadece, geçiş esâmî temini halini alıp mahlûllerin hazineye aktarılmasına mani olduğunda ve sınıf değiştirenlerin eski dirliklerine de sahip olmaya devam etmesinde müdahale edilmişti. Tespit edilen bazı misaller bütün askeri kesimlerin yeniçeriliğe meylini göstermektedir. 7 Mart 1711 tarihli kayda göre Bozcaada gönüllüyân-ı yemin neferlerinden biri hizmetini bırakarak “zümre-i yeniçeriyân salık olmuştu.”⁷⁶⁴ 27 Eylül 1714 tarihli bir kayda göre ise Kırçova’da kale mustahfızı olan Mustafa yeniçeri zümresine geçmişti.⁷⁶⁵ 1720 yılında, 80. cemaatten emekli olmayı başarmış bir zeamet sahibinin kaydı silinmişti. Herhalde zeametini bırakmak istemediğinden silinmeye razı olmuştu.⁷⁶⁶ 1725 yılında, Bender’de fârisân-ı evvel olan Ali, yeniçeri olmayı isteyen oğlunu 59. bölüğe kaydettirmiş ve Bender’e naklettirmişti.⁷⁶⁷ 1733’te Süleyman adlı, evlâd-ı fatihân zümresine mensup biri, esâmî ele geçirmeye muvaffak olmuş hatta Selanik çuha ambarcılığı vazifesine tayin olmuştu. Evlad-ı fâtihanın yeniçeri, yeniçerilerin evlâd-ı fatihân olmasının kanuna mugayir olduğu gösterilerek esâmîsi silinmişti. Ancak bu şekilde karar verilmesinde Selanik çuha ambarcılığı için itiraz edilmesinin tesiri vardı.⁷⁶⁸ 1756 yılında Ada-i Kebir muhafızı Murad Paşa’nın dört oğlu ayrı odalara yoldaş yapılmıştı.⁷⁶⁹ Ekim 1762’de bir kayıta kalelerde yerli yeniçeri, topçu, top arabacı, imam, müezzin ve hatip gibi vazifelilerin birer yolla yeniçeri esâmîsi edinip maaş aldıkları anlatılmıştı.⁷⁷⁰ Nisan 1774’te Eğriboz’daki Kızılhisar Kalesi’ndeki timar sahibi kale muhafızları cerime ödemekten kurtulmak için yeniçerilik iddiasında bulunmuşlardı.⁷⁷¹

⁷⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 483.

⁷⁶³ BOA, D.YNÇ, 63-133.

⁷⁶⁴ BOA, AE. SAMD.III, 11599.

⁷⁶⁵ BOA, KK.d. 4915, s. 4.

⁷⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 59-338.

⁷⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 86-342. 1729 yılında zümresi gösterilmeyen, bir yeniçerinin damadı Ali adlı biri, Yeniçeri Ocağı’na kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 98-373.

⁷⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 111-249.

⁷⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 187.

⁷⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1368.

⁷⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 181.

1752’de Bosna’ya gönderilen bir emirde ağaları dâhil yerli kulların ve timarlı sipahilerin yeniçeriliğe geçtikleri hatta önceki dirliklerini bile muhafaza ettikleri gösterilmişti.⁷⁷² 1748’de aslında yeniçerilik olup olmadığı bilinmeyen, Levaç zaiminin oğlu emekli esâmîsiyle ocağa yazılmıştı.⁷⁷³ 1760’da, Kars’ta esâmîlerin yerleri kulları ve timar-zeamet erbabına geçtiği tespit edildiğinden idareciler ikaz edilmişti.⁷⁷⁴ 1760’lı yıllarda Belgrad’da timar ve zeamet sahipleri yeniçeri olmak için mücadele etmişlerdi.⁷⁷⁵ Kapıkulu süvarilerine ocağın açık olduğuna örnekse, bir silahtara yeniçeri olmasının teklif edilmesi idi. İplikçi Hacı İbrahim 11 Temmuz 1748 tarihli arzına, Bedesten Çarşısı’nda eşkıyayla mücadeleye yardım ettiğinden kendisine yeniçeri esâmîsi teklif edildiğini ancak zaten Silahdar Ocağı’nda esâmîsi olduğundan kabul etmediğini yazmıştı.⁷⁷⁶ Yeniçeriliğe geçenlerden kısa zamanda zabıtlığa yükselenler de vardı. Mart 1767 tarihli bir kayda göre Erzurum ve Kars zabıtlıkları yapmış olan turnacıbaşı Müftizâde Seyyid Mehmed, aslen yeniçeri olmayıp timar-zeamet erbabıyken yeniçeriliğe geçip kısa zamanda zabıtlık rütbesi almıştı.⁷⁷⁷ 1804 yılında İsmail’de yerli ağa ve mustahfızlar yeniçerilik iddiasında olmuşlar, 25. cemaatin nişanını bedenlerine işlemişlerdi. Diğer yeniçeriler buna itiraz edince aralarında mücadele başlamıştı.⁷⁷⁸

1768-74 ve 1787-92 harpleri döneminde askerî kesimin birbirine geçişi artık sıradan hal almıştı. 1793’te Rusların teslim ettiği Bender ve Hotin kalelerine yeniçeri yazılacağı zaman diğer ocakların mensuplarından yazılmaması şartı olarak “bir adam iki ocağa yazılmamak” olarak gösterilmişti.⁷⁷⁹ Son dönemde bostancıların yeniçeriliğe mensubiyeti de oldukça fazlaydı.⁷⁸⁰

Birkaç ocağa mensubiyetin getirdiği bazı meseleler de olmuştu. Mesela Nisan 1761’de ölen 5. cemaate mensup İplikçioğlu Hacı Ahmed adlı bir tüccar yeniçerinin, aynı zamanda Bostancı Ocağı’na kayıtlı olduğundan terekesi hususunda iki ocak arasında ihtilaf çıkmıştı.⁷⁸¹

⁷⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 980.

⁷⁷³ BOA, D.YNÇ, 203-23.

⁷⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 796.

⁷⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1338. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 707.

⁷⁷⁶ BOA, C.AS, 35018.

⁷⁷⁷ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 10.

⁷⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 221, hk. 393.

⁷⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, s. 286, 288.

⁷⁸⁰ Bu husus için *Câbî Târihi*’nde çok fazla malumat mevcuttur.

⁷⁸¹ BOA, C.ADL, 4127.

1.5.6.2. Reayanın Yeniçeriliğe Geçişi (Yeniçeri İddialığı)

16. yüzyılın sonundan itibaren başlayan reayanın yeniçeriliğe dâhil olma meyli hiç eksilmemişti. Esâmîsizlerin toplum içinde yaygınlaşmasıyla beraber ahalinin bir kısmı, maaşlı asker olmaktan ziyade mükellefiyetlerden kaçmak, taşra idarecilerinin müdahalelerine karşı korunmak ve yargılama dokunulmazlıklarından istifade etmek için onlar gibi olmayı istemişti. Yeniçeri kıyafetinde gezen ve yeniçerilik iddiasında bulunanlar, hatta bu şekilde suç işleyenler oldukça artmıştı.⁷⁸² 1660'lı yıllarda Anadolu'da reaya olarak vergi defterlerine yazılı oldukları halde sürekli vergi ödememek için "biz yeniçeri olduk" diye iddia edenler olmuştu.⁷⁸³ İstanbul'da ortalara girme imkânı bulanlar da olmuştu. Eylül 1660'da Ankara'da yeniçeri serdarının bazı durumları sebebiyle yakaladığı Musa adlı bir kişi, kadı huzurunda yeniçeri olduğunu iddia etmiş daha sonra inkâr ederek, İstanbul'a gidip birkaç ay karakullukçu olarak odalarda hizmet ettiğini anlatmıştı.⁷⁸⁴ Reayanın yeniçeriliğe meylinde kazalarda görevli yeniçeri serdarlarının ihmal ve suistimalleri fazlaydı. Yeniçeri olmayanlara sahip çıkmışlar, para veya başka menfaatler karşılığında onları yeniçeri göstermişlerdi. Bu yüzden bazı serdarlar ikaz edilmişti.⁷⁸⁵ Ancak daha evvel gösterildiği üzere bu yüzyılda esâmîliler dışındakileri yeniçerilikten atma faaliyetleri ve iddiaların olduğu yerlerdeki teftişler durumun fazlalaşmasına mani olmuştu.⁷⁸⁶ 1680'lerden sonra tashih ve be-dergâhın uygulanması, yeniçeri iddiasını kolaylaştırmıştı. 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başı hakkında değerlendirmelerde bulunan Defterdar Sarı Mehmed Paşa; halkın ekserisinin taşrada yeniçerilik iddiasında olduğunu, sürekli savaşlar yüzünden Anadolu ve Rumeli'de halkın vergilerden kurtulmak için tebdil kıyafetle yeniçerilik tasladıklarını, serdarların desteklemesi sebebiyle bunların temizlenemediğini, hatta serdarlara hizmetleri sebebiyle

⁷⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 354. BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 420.

⁷⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 31, 265, 311.4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 629.

⁷⁸⁴ H.1070-1071(1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şeri'yye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme, (haz. Rahşan Kaynak), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 300. (Bu kayıt tez metninden tam anlaşılmadığından hükmün aslından istifade edilmiştir.)

⁷⁸⁵ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 349-351.

⁷⁸⁶ Uluçay, XVII. Asırda Saruhan, 392.

daha itibarlı olduklarını anlatmıştı.⁷⁸⁷ Aynı durum 1692 yılında ocağa nizam verilmesine ilişkin bir düzenlemede ve Temmuz 1701’de yayınlanan fermada gösterilmişti.⁷⁸⁸

Yeniçerilik iddiasında olanlar için 17. yüzyılın ortasında itibaren “taslakçı” terimi kullanılmıştı.⁷⁸⁹ Devletin gözünde kuloğlu ve yeniçeri aslından gelmeyenler, müsaade edilenler dışında yeniçeri zümresine geçip esâmî elde edemeyenler taslakçıydı. Bu durum gösterilecek kayıtlarda açıkça tarif edilmişti. Ancak sınırı ve mahiyeti tam belli olmayan bu kavramın içine herkes sokulabilmişti. Yeniçeri olduğu halde seferlere katılmayanlar, eşkıyalık ve diğer suçlara bulaşanlar, seferde itaatsizlik edenler, firar veya kapıkullarına yakışmayan diğer fiilleri işleyenler kolay şekilde taslakçı olarak kabul edilmişti.⁷⁹⁰

Reayanın 18. yüzyılda yeniçerilik iddiası önceki zamanlara göre artmıştı. Daha kolay olduğundan sefer zamanlarında iddia fazlalaşmıştı. Ancak ihdas edilen “sofaya oturma” ve diğer yollarla sulh zamanlarında da reyalıktan kurtulmak için uğraşmışlardı. Aşağıda sefer ve sulh zamanındaki geçiş yolları ayrı ayrı gösterilecektir. Geçmiş devirlerdeki gibi ecnebilerin ağa çırağı yazılması Şubat 1728 tarihli bir fermada görülmekle birlikte⁷⁹¹ muamelatta bu şekilde yazılmaya ihtiyaç kalmadığından sonrasında bu tür emirler verilmemişti. Çünkü yazılmayı isteyecek kişiler için esâmî temin etme kolaylaşmış, nefer olmadan emeklilik bile alabilmişlerdi. Ayrıca başkalarının senetlerini ele geçirmeyle de maaş almışlar, hatta esâmîye ihtiyaç duymadan yeniçeri zümresine girmekle iktifa etmişlerdi.

Devlet açısından reaya-askerî muvazenesinin muhafazası için elzem olan husus, gittikçe büyüyen askerî kesime geçişe müsaade edilmemesiydi. Çünkü yeniçeri zümresine girme daha çok reayanın tabi olduğu mükellefiyetinden kurtulmak kaynaklıydı. Ocak 1714’te Antep’ten gönderilen bir şikâyetle şehirde 100-150 nefer sahih yeniçeri varken yeniçeri iddiasında bulunanların sayısının 4000’e çıktığını, bunların avarız vermedikleri ve diğer mükellefiyetlere itiraz ettiklerinden bahsedilmişti.⁷⁹² Mayıs 1714’te ise Zağra-i Atik halkının kadı aracılığıyla gönderdiği mahzarda burada avarız

⁷⁸⁷ *Nesâyihü’l- Vüzerâ*, 87-89. *Antakya’nın III Numaralı Şerhiye Sicili (H. 1156-1157/M. 1743-1745)*, (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, 241-244.

⁷⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, 172. BOA, A.DVN.MHM.d. 111. hk, 2200. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 151-153.

⁷⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 95, hk. 531.

⁷⁹⁰ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 234.

⁷⁹¹ BOA, *İE*, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 1198.

⁷⁹² BOA, AE.SAMD. III, 19071.

mükelleflerinden bazılarının İstanbul ve Edirne'ye gidip geldikten sonra askerîlik iddia ettiklerinden 1711 Moskof harbine gitmeyenlerden vergi alınacağına ilişkin verilen ferman gibi bir ferman talep etmişlerdi.⁷⁹³ 1743 Aralık'ta Niğde kazasında timar ve zeamet sahipleri, köylerdeki ahalinin İstanbul'a gidip kiminin sipahi kiminin yeniçeri olduk diye döndükleri ve bu kıyafetleri giydikleri zabitlerine para verdiklerinden bunlara destek oldukları, üzerlerine düşen vergileri vermediklerinden kimin askerî kimin olmadığını temyizi için teftiş yapılmasını istemişlerdi.⁷⁹⁴ Temmuz 1749'da Rumeli'ye gönderilen emirde paraları alınmak için kandırılan "sadedillerin biz yeniçeri olduk vergi vermeyiz dedikleri ve halkı rencide ettiklerinden bu taslakçıların zulümlerine mani olunması ve vergi tahsil edilmesi istenmişti. Nisan 1750'de İzvornik sancağında Tuzla kazasında sipahi köylerinden bazıları "sahte yeniçerilik" peyda edip eşkıyalık yapıp vergi vermekten imtina ettiklerinden büyük karmaşa çıkmıştı. Bosna divanına çağrılmalarına rağmen gelmedikleri gibi mahkemede karar verilmesine mani olmak için bin kişi toplamıştı. Ahali ve yeniçeri zabitanın bu durumu merkeze bildirmesiyle ocaktan tahkikat yaptırılıp bunların sahih yeniçeri olmadığı "taslakçı oldukları anlaşıldığından hem kadı hem de validen bu işe çare bulmaları, yeniçeri zabitanına ise onları mahkemeye çıkarılmalarının sağlanmasına yardım etmesi emredilmişti.⁷⁹⁵

Gelirin muhafazası, askerî kesimin azaltılması ve vergiye tabi kesimlerin artırılması, reaya kesiminin askeri sınıfa girmemesi üzerine kurulmuştu.⁷⁹⁶ Taslakçıların ve yeniçerilik iddiasının fazlalaşması üzerine ocaktan görevlilerle müdahale edilmiş ve kazalarda bu şekilde olanların reaya yazılmasına çalışılmıştı.⁷⁹⁷ Tabi yeniçerilik iddiasının esas mağduru ahaliydi. Ahali vergi yükümlülüklerinin kendi üstlerine kalmasına itiraz etmiş ve çeşitli yollarla buna mani olmak için uğraşmıştı. Bazen asıl yeniçeriler bile durumlarını ispat etmek zorunda kalmıştı.⁷⁹⁸ Vergi tahrirlerinde taslakçıların yeniçeri yazılmaması için emirler ve ocaktan görevliler gönderilmişti.

⁷⁹³ BOA, İE, ŞKRT, 256.

⁷⁹⁴ BOA, C.AS, 26685.

⁷⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 344, 951.

⁷⁹⁶ Nesâ-yihü'l- Vüzerâ, 87, 95, 97.

⁷⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 455.

⁷⁹⁸ 1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'îye Siciline Göre), (haz. Mehmet Altan), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, 65-66.

Askerîlik iddiasında olanların iddiaların reddi noktasında ellerinde kimin yeniçeri olduğunu gösteren defterleri olan serdarların gayretleri de olmuştu. Kendileri müdahaleden başka bu tür iddiaları mahkemeye de taşımışlardı.⁷⁹⁹ Tabi iddiaların diğer yeniçerilerce kabul edilmemesi devlet için büyük dayanaktı. Beklendiği gibi davranıp şikâyet ettikleri ve sahip çıkmayacaklarına ilişkin söz verdikleri olmuştu. Mesela 10 Ekim 1763 tarihli kayıta Merzifon'da yaklaşık 300 reayanın yeniçerilik iddiasıyla eşkıyalık yaptıkları, vergi vermedikleri ve bunların diğer yeniçerilerce kabul edilmedikleri şikâyeti üzerine ocaktan görevli gönderilmiş, Canik muhassılı yardımıyla onların yeniçeri kıyafetinden çıkarılması emredilmişti.⁸⁰⁰

Reayanın yeniçeriliğe geçişte muvaffak olduğu; münasebetini koruyarak veya hizmet ederek ocakta kalan Türk, Kürt, Laz gibi devşirmeye tabi olmayan milletlerden çok fazla nefer, hatta yeniçeri ağalarının görülmesiyle aşikâr olmuştu. 1666 tarihli bir kayıta, Laz taifesinden Köstence'de hububat ticaretinde kilelere hile karıştıran, gemi işletmecisi beş-altı yeniçeriden bahsedilmişti.⁸⁰¹ 1679'da Eflak ve Boğdan'a ticaret maksadıyla giden ve halka zulmeden Laz yeniçerilerin görevli oldukları kalelere sevki için ocaktan bir görevli gönderilmişti.⁸⁰² 1699'da sekbanbaşı olan Laz Mustafa Ağa, 1714'te kulkethüdası Laz Mehmed Ağa vardı.⁸⁰³ 18. yüzyılda Kırım ve Rus hududundaki kalelerde, özellikle Hotin'de görev yapan Laz olarak gösterilen çok fazla yeniçeri bulunmaktaydı.⁸⁰⁴ 1751 yılında Hotin'de huzursuzluk çıkardıkları için silinen serdengeçti ağası ve neferlerden sadece 64. cemaate mensup 40 olmak üzere 48 Laz, yine sadece 65. cemaat yoldaşı 50 "Türk uşağı" olarak kayıtlı yeniçeri, merkeze emektar olduklarından isimlerinin tashihi için kale ağası tarafından bildirilmişti.⁸⁰⁵ Kürt menşeli yeniçeri ve ağalar olduğu gibi 18. yüzyılda da çok fazla yeniçeri ağası, serdengeçti ağası ve nefer vardı.⁸⁰⁶ Bazı milletlere mensubiyeti gösteren isimler de bulunmaktaydı. Mesela 1739'da

⁷⁹⁹ Uysal Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, 107.

⁸⁰⁰ BOA, A.AMD, 15-31.

⁸⁰¹ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 587.

⁸⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 97, hk. 36.

⁸⁰³ Nusretnâme, 438, 815.

⁸⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk. 36. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 722. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 599. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1635, 1638.

⁸⁰⁵ BOA, D.YNÇ.d. 34333.

⁸⁰⁶ BOA, KK.d. 6607. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 102. TSMA, E. 518/45, 1046.

Kırım ordusundaki bir ağanın lakabı Kalmukzâde'ydi.⁸⁰⁷ Kalmuk Mustafa adlı bir yeniçeri ise 1752'de, 61. bölüğün eski odabaşısı olarak kayıtlıydı.⁸⁰⁸ Reayadan yeniçeri olup serdarlığa yükselenler bile vardı. Mesela 1736'da Adana serdarı Karamercanoğlu İbrahim Lek cemaatine mensuptu.⁸⁰⁹

Reayadan kaydedilenler tespit edildiğinde en başta kayıtları silinmiş ve yeniçeri kıyafetleri çıkarılmıştı.⁸¹⁰ Bayraklara yazılıp gittiklerinde çoğu firar edip döndüğünden bunların tespiti ve yeniçerilik iddiasının dinlenilmemesi için kadılar ve serdarlara emirler verilmişti. Şayet bunlardan reaya defterinden çıkmış olanlar varsa yeniden yazılmaları istenmişti.⁸¹¹ Eski bir gelenek olarak yeniçeri olmadıkları halde bu kıyafetle gezenlerin, yeniçerilik iddiasında bulunanların ve yeniçerilikten atılanların pabucunu ve yakasını kesme uygulaması her zaman devam ettirilmiştir.⁸¹²

1.5.6.2.1. Sofaya Oturma ve Taslakçı Üretmenin Diğer Yolları

Yeniçerilik iddiasının en yaygın yolu, taşradaki yeniçeri idarecileri olan serdar, zabıt ve serdengeçti ağalarının ihmalleri ve desteğiydi. 1718 yılında Malatya'da serdarlar rüşvet mukabilinde reayayı yeniçeri olarak göstermişlerdi.⁸¹³ 1734'te Üsküp'te kendisi de eşkıyadan olan serdar Yusuf, rüşvet aldığı Arnavutlar ve diğer reayayı "sizi yeniçeri eyledim" diyerek eşkıyaya sahip çıktığı şikâyetiyle hapse atılmıştı.⁸¹⁴ 1762 Temmuz'da Merzifon'daki serdar, reayadan kimseleri yeniçeri kıyafetine sokup "sizler yeniçeri oldunuz" diye menfaat temin ettiğinden şikâyet edilmişti.⁸¹⁵ Antep'te serdarların bazı kişileri yeniçeri defterlerine kaydettiği ve bunların vergi vermemek için direndiği, bunun çok yaygın hale geldiği şikâyeti üzerine Mayıs 1767'de tashih ve be-dergâh olmadıkça nefer kabulü mümkün olmadığından bunların yeniçerilerin iddialarının dinlenmesi emri gönderilmişti. Yine aynı tarihlerde Şam, Trablus-Şam, Antep, Haleb, Maraş, Tarsus, Tokat, Aydın ve diğer sancakla ve Rumeli'nde sakin aşiretlerin yerlerini terk ederek şehir

⁸⁰⁷ BOA, MAD.d. 4439, s. 17.

⁸⁰⁸ BOA, D.BŞM.d. 41151, s. 119, 125.

⁸⁰⁹ Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, 277.

⁸¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 395. BOA, AE. SAMD.III, 16023BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 325

⁸¹¹ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 31.

⁸¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 699. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 395.

⁸¹³ *1714-1720 Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili*, (203.

⁸¹⁴ BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 172.

⁸¹⁵ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 201.

ve kasaba köylere yerleşerek yeniçerilik, sipahilik, topçuluk, cebecilik ve sair askerîlik iddiasında oldukları gösterilmekteydi. Durum düzeltilemediğinden Antep'ten yeniden şikâyet gelmiş, aşiretlere mensup olanlar dâhil ahalinin İstanbul'a gelip odabaşı ve aşçısından bir kâğıt aldık, odalı yeniçeri olduk diye iddia ettikleri, serdar ve serdengeçti ağalarına hediye vererek iddialarının kabulünü sağladıkları, artık vergi verecek kimse kalmadığı beyanıyla İstanbul'dan bir görevli talep etmişler, Şubat 1768 tarihinde bir kol çavuşu gönderilmiş, “sefer eşer ve sahih dirliğe sahip olanlardan başkasının hepsinin reaya defterlerine kaydedilmesi için emir verilmişti.”⁸¹⁶

1785 Şubat'ta yayınlanan bir fermanla serdarlar ve yeniçeri zabitlerinin, “yeniçeri ve padişah kulu ne demek olduğunu bilmeyüp na-halef ve ırgat makulesinden aslında ve neslinde ocaklı olmayan niceleri” biraz kahve veya başka şeylerini alarak yoldaş yaptığı anlatılmış bunların taslakçı olduğu özellikle gösterilmişti. Taslakçıları azaltma ve girişlere mani olmak için her kazadaki yeniçerilerin serdar, serdengeçti ağası ve emektarlar huzurunda isimleri ve ortaları yazılarak defter haline getirilip imzalı ve mühürlü şekilde İstanbul'a gönderilecekti.⁸¹⁷

18. yüzyılda “sofaya oturma” uygulamasının suistimaliyle yeniçerilik iddiası için daha kolay bir yol daha açılmıştı. Sofa, orta mensuplarının yemek yeme gibi günlük mutat faaliyetler için toplanıldığı, maaş taksiminin yapıldığı, ortayla alakalı kararların alındığı mekânın adıydı. Bir ortanın sofasına orta mensuplarından başkası oturamazdı, yeni neferler ortaya sofaya oturtularak kabul edilirdi. 18. yüzyılın başında orta hizmetlerine girmeyi teşvik için üzere kuloğulları ve emektar yeniçerilerin yakın akrabalarının çocuklarına orta sofaya girmesine müsaade edilmişti.⁸¹⁸ Ama gittikçe yeniçeri zümresine girmenin usulsüzce girmenin yolu olmuş, yeniçeriliğe kabulü mümkün olan kesimden olsun olmasın orta mensuplarının yoldaş seçme hakkı olarak kullanmıştı.

Sofaya oturtulanlara ortaları tarafından sofa tezkiresi verilmişti. Bu onların yeniçeri zümresine dâhil edildiklerinin vesikasıydı. Ayrıca yağmurluk verilmesi geleneği oluşmuştu ve bunun karşılığında yeniçeri yapılandan para alınmıştı.⁸¹⁹ Sofaya oturtma,

⁸¹⁶ 123 Numaralı Gaziantep Ser'iyne Sicili, 337-339, 344-348.

⁸¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 181, s. 144. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 645-647.

⁸¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1333.

⁸¹⁹ BOA, D.YNÇ, 257-251. BOA, D.YNÇ, 429-493. (Bu kayıt esas belge olmayıp daha sonra bir sofa tezkeresinden 1891 yılında türetilmiştir. Ancak tarih olarak 1234 yerine 1034 yazılmıştır. Belgenin esas

ortalara ve zabıtlara gelir kazandırma yolu olmuştu. Bir manada sofaya oturma, yeniçeriliğin satılmasıydı. Yeniçerilik için artık esâmî sahibi olmak gerekmediğinden talipliler ve ortalarca kabul edilenler bu yolla yeniçeri sınıfına dâhil edilmişlerdi. Ancak özellikle kalelerde daha sonra gösterileceği üzere esâmî temini kolay olduğundan dirlik sahibi olanlar da vardı.⁸²⁰

Sofa, ortanın ve idarecilerinin bulunduğu yerde olduğundan bunun dışında kabul mümkün değildi. 1727'de Mehmed adlı yeniçeri, daha önce Müslüman olup yeniçeri ağasının izniyle sofaya oturduğunu ve bir esâmî verildiğini anlatmıştı.⁸²¹ 1734'te de 27. sekbanlarda hizmet eden Abdullah adlı biri orta İstanbul'da sofaya kabul edilmişti ancak esâmî verilmemişti.⁸²²

Kabul için ortanın İstanbul'da bulunması şart değildi. Kalelerde görevliyken veya bir görevlendirme için yolda bulunurken de sofaya kabul yapılmıştı.⁸²³ Bu yüzden ortaların görevlendirme emirlerine sofaya kimsenin sofaya oturtulmaması emri ilave edilmiş, ortayı sevke memur çorbacı ve çavuşlar ikaz edilmişti.⁸²⁴ Haziran 1727'de İstanbul'dan şark tarafındaki orduya giden ortalar İzmit'teyken reayadan bazılarının yeniçerilerin sofasına oturduğu, bunların da be-dergâh edildiği ve bu şekilde 20 kişinin 1. bölüğe, 60 kişinin 46. bölüğe kaydedildiği öğrenildiğinde hemen kayıtlardan düşülmesi ve ortalarından çıkarılması emredilmişti.⁸²⁵

Ferdi durumlar ve askerî sınıftan geçenlerin yeniçeriliklerine itiraz edilmezken reayadan yazılanların fazlalığına itirazlar üzerine hemen müdahale edilmişti. Ortaların sofasına kuloğlu ve yeniçerilerin haricinde kimsenin oturmayacağına ilişkin oldukça sık

---

halini Ahmed Cevad Paşa görmüş ve eserine almıştır. Bu kayıt onun eserinden türetilmiş olmalıdır. *Tarih-i Askeri Osmanî*, s. 53. Uzunçarşılı, Cevad Paşa'nın eserinden bu sofa tezkeresini aynen nakletmiştir. *Kapıkulu Ocakları, I*, 154.) 1815 yılına ait diğer bir sofa tezkeresi Necdet Sakaoğlu tarafından *NTV Tarih Dergisi*'nin beşinci sayısının yirmi yedinci sayfasında gösterilmiştir. Yağmurluk için para tahsil edildiği bir yeniçerinin günlüğünde de yazılıdır. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 4.

⁸²⁰ Kayıtlarda da ocakla alakası olmayanların bir şekilde esâmî sahibi olduğu gösterilmekteydi. Misal için bk. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 154, hk. 938. 1777'de Şam'da 30 akçe emekli yevmiyesi olan 36. cemaatten Ahmed'in 7 akçesi, odabaşı ve mütevellisi tarafından sofaya oturttukları birine yaptırılmıştı. Kayıt Ahmed'in rızası olmadan ve ondan habersiz İstanbul'da yaptırılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 343-336.

⁸²¹ *BOA, D.YNÇ*, 89-326.

⁸²² *BOA, D.YNÇ*, 119-335.

⁸²³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 134, hk. 656. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 162, hk. 57.

⁸²⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 162, hk. 57.

⁸²⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 134, hk. 395.

emirler verilmesine rağmen aksi davranışlara bir türlü mani olunamamıştı.⁸²⁶ İhmaller daha çok kalelerde olmuştu. Çevre yerleşim merkezlerinden kalelere gelen kişiler kalelerde bulunan ortaların sofalarına oturarak memleketlerine dönmüş ve yeniçerilik iddiasında olmuştu. Akabinde bazı muafiyetler iddia ettiklerinden toplumda düzensizliklere sebep olmuştu. Temmuz 1709'da, Şam'da Fellah reayadan iki kişi, yeniçeri çorbacıları tarafından yeniçeri zümresine sokuldukları, bunların akrabaları da biz yeniçeri akrabası olduk diye vergi vermeyi reddettikleri, diğer ahalinin biz de bir iki okka kahve verir yeniçeri oluruz diye itiraz ettikleri şikâyeti gelmişti.⁸²⁷ İskenderiye ağasının halktan kahve alıp yeniçeri oldunuz dediği, onların kıyafetlerini değiştirip bu iddiayla dolaştıkları merkeze yazılınca Haziran 1714'te men edilmeleri emri verilmişti.⁸²⁸ 1727 yılında Şam'da zabitlerin para tamahı yüzünden orta sofaya adam oturtup hem şehirlilerin hem de köylülerin yeniçeri kıyafeti giyip yeniçerilik iddialarına sebep oldukları şikâyet üzerine ocaktan bir görevli gönderilerek bunların yeniçerilerden ayırt edilerek reaya kıyafetine sokulmaları istenmişti.⁸²⁹ Aynı durum Şam'a gönderilen Ağustos 1765 tarihli emirde görülmektedir. Sofaya oturtulup “nefer yapılan” Kürtlerin eşkıyalık yapıp şehir esnafını perişan ettiklerinden her kim orta sofaya oturtturulup yeniçeri yapılmışsa onların yeniçerilikten çıkarılıp dirliklerinin kesilmesi ve kıyafetlerinin çıkarılması emri verilmişti.⁸³⁰ Ancak buna uyulmamış olmalı ki 1767'de sert bir emir daha gönderilmiş, kuloğullarından başkasının sofaya oturtulmaması gerekirken tamahlarına kapılarak “erâzili ocağa idhâl ve ziy-i askerîyeye ilhâk” edip “yeniçeri eyledikleri”, eğer devam ederlerse ağır cezaya muhatap olacakları bildirilmişti.⁸³¹

Bağdad'daki zabitler de bu hususta 1748 Kasım'ında, ticaret ve ziraat erbablarının sofaya oturtulup vergi vermeme iddialarına sebep olduklarından ikaz edilmişlerdi.⁸³² Ekim 1762'de yeni bir emir gönderilmiş, vergi vermeme ve diğer mükellefiyetlere direnmelere sebep oldukları için yeniden ikaz edilmişler, kendilerinden “reaya ve kura

⁸²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 563. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 865.

⁸²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 699.

⁸²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 122, hk. 177.

⁸²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1025.

⁸³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1118.

⁸³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 865.

⁸³² BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 1379.

ahalilerinden meçhûlü'l-ahvâl ve edyân-ı melahîden Ekrad ve haşhaş ve zındık makûlelerinin” ortalara sokulmaması istenmişti.⁸³³

Şubat 1735'te Köstendil kazası reayasından bazıları raiyyet rüsumundan kurtulmak veya idarenin kanaatine göre rahat eşkıyalık yapabilmek için (zamirlerine muzmîr olan şekâvetlerini icra için) Niş ve Vidin kalelerine gidip ortaların sofalarına oturmuşlardı.⁸³⁴ Debre kazasından da benzer şikâyet gelmiş burada hiç yeniçeri yokken Bender, Vidin ve Selanik'e gidip gelen eşkıyalıkla meşhur kişiler yeniçeri olduk diye iddia edip düzeni bozdukları bildirilmişti.⁸³⁵

Sofaya oturmanın fazla olduğu kalelerden biri Bosna'ydı. 1747'de Kırçova'da kayıtlara göre yeniçeri bulunmazken bazıları “biz Bosna Kalesi'ne gidip yeniçeri olduk” diyerek yeniçeri kıyafeti giymiş, hatta kendilerine yeniçeri serdarlığı ihdas etmişlerdi. Halka zulmedip mallarını gaspa başladıklarından haklarında tahkikat başlatılmıştı. Neticeye göre eski Bosna ağasının yerli kulları ve reayayı para karşılığı yeniçeriliğe soktuğu, Kırçova'da yeniçeri serdarı yokken Mısırlı birini serdar tayin ettiği ve bunun tarafında rüşvet karşılığında yeniçeri yapıldıkları anlaşılmıştı.⁸³⁶ Zaten yeniçeri sayının fazla olduğuna dikkat çekilip birde reaya asıllı “fûrû-maye”lerin (soyu bozuklar) yeniçerilik iddiasıyla iyice düzeni bozduğu anlatıldığı Ekim 1747'de, bu taslakçıların yeniçerilikten atılması için küçükçavuş gönderilmiş ve valiyle beraber düzenin sağlanması, bu işlerin içinde olan bu kalede görevli 13 yeniçerinin cezalandırılması istenmişti.⁸³⁷ Ancak bir türlü mani olunamayan vaziyet için Nisan 1752'de yeni emir gönderilmiş, bu kale de görevli olup sofaya oturmayı sağlayan 97. cemaatin tamamı emekliye sevk edilerek her biri bir tarafa dağıtılması cezası verilmek istemiş, ağa olarak eski kulkethüdası gönderilmiş, eski ağa sorgulanmak üzere İstanbul'a getirilmişti.⁸³⁸

1758'de Selanik'te sofaya oturma sebebiyle yeniçeri iddialığı binlerce kişiye varmıştı. Burada görevli ve zaten şehirde mensupları çok olan 72 ve 2. cemaatin zabıt ve ihtiyarları, para toplamak için Karadağ tarafından gelen Türk ve diğer milletlerden kişileri

⁸³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1333.

⁸³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 63.

⁸³⁵ BOA, C.AS, 53493.

⁸³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 282, 575.

⁸³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 455, 576. BOA, C.AS, 13854.

⁸³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 791, 805, 876.

yeniçeri yazmıştı. Yaklaşık 4 bin kişi yeniçeri iddiasıyla hareket edip dirlik talebinde bulunmuştu. Ocaktan bir görevli gönderilerek vali yardımıyla tespit edilmeleri emredilmişti.⁸³⁹ 1761’de ise 2. cemaat ve 71. cemaat yoldaşları arasında bir Yahudi oğlanın kaçırılması sebebiyle çıkan savaşa ortalarına kattıkları taslakçılar da katılmıştı. Yeniçeriler yakalandıklarında onları kaçırmak için hapishaneyi basmıştı.⁸⁴⁰

Toplum içinde mücadelede üstünlük sağlamak, çatışma halinde olduklarına baskı yapmak isteyenler de bu yola başvurmuştu. 1749 Şubat tarihli kayda göre iki senden beri Karlıl’de bazı eşkıya olarak gösterilen kişiler, muarızlarından intikam alabilmek için İnebahtı’ya gidip buradaki ortanın sofasına oturarak geri dönmüş ve halka zulmetmişlerdi. İnebahtı ağasından, çavuşlardan birini o tarafa gönderip teftiş ettirmesi, beraberlerinde olan asıl yeniçerilerin ortaların yanına getirtmesi istenmişti. Yedi ay sonra buraya kale ağası tarafından serdar tayin edilerek duruma hâkim olunmaya çalışılmıştı.⁸⁴¹

Taslakçı türetmenin diğer bir yolu eşkıya çeteleriydi. Yeniçeri eşkıyaları kendilerine tabi olanları yeniçeri olarak göstermiş, bu yolla güçlerini artırmıştı. Bunun da tesiriyle yeniçeri olmadığı halde yeniçeri kıyafetiyle eşkıyalık yapanlar oldukça artmıştı.⁸⁴² Kasım 1744’te Trabzon’da Dizdaroğlu Hüseyin adlı bir yeniçeri eşkıyası, başına topladığı kişilerin kollarına orta alametlerini damgalayarak yeniçeri oldunuz diyerek çetesine dâhil etmişti. Vali ve zabitten bunların yakalanması istenmişti.⁸⁴³ 1772’de yeniçeri haydutlar ve yanlarındaki taslakçılar Hezargrad’da büyük çaplı eşkıyalık yapmıştı.⁸⁴⁴ Özellikle Rumeli’deki kalelerde Arnavut başıbozukların yeniçerilerle ittifakı fazlaydı.⁸⁴⁵ Kalelerde yeniçerileri düzensizliğe ve ihtilale teşvik ettiklerinden kalelere girmelerine de müsaade edilmemişti. Mesela Ocak 1763’te taslakçıların ve Arnavutların Belgrad Kalesi’ne sokulmaması emri verilmişti.⁸⁴⁶

⁸³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 753, 829.

⁸⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 747. Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri, Hristiyanlar Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 119-120.

⁸⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 53, 522.

⁸⁴² BOA, A.DVN.MHM.ZYLd. 5 hk. 348. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 155. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 60, 127.

⁸⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 278, 289.

⁸⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 114.

⁸⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 129.

⁸⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 109.

1.5.6.2.2. Savaş Döneminde Yeniçeriliğe Geçiş

Reayadan yeniçeri zümresine katılmak isteyenler için tashih ve be-dergâh bulunmaz fırsattı. Tashih ve be-dergâh fermanlarında, sadece çalık yeniçeri ve kuloğulların yazılması birkaç kez tekrarlanarak üzerinde ısrarla durulmuş, ihmalleri durumunda görevliler ikaz edilmiş ve cezayla tehdit edilmişlerdi.⁸⁴⁷ Ekim 1737’de Anadolu’ya yeniçeri yazılmasıyla alakalı emirde, neferlerin mutlaka yeniçeri ve kuloğlu olması, “dirliği olmayıp, ziraat ve hirasat erbabından ve reaya ve beraya oğullarından olup mutlaka tekâliften muaf olmak için dirliğe rağbet edenlere bir veçhile müsaade edilmemesi” tembihinin şiddeti, “zinhar zinhar” ifadeleriyle gösterilmişti.⁸⁴⁸ Aynı tembih Şubat 1738’de İstanbul’dan Vidin ordusuna gönderilen ortalara nefer yazmaya memur saksoncubaşına da hatırlatılmıştı.⁸⁴⁹ Ocak 1740’da Debre kadısı ve Kocacık dizdarına gönderilen emirde, “kaza-i mezbure yeniçerileri ve bunlardan mütevellit kuloğullarının seferlere gittikleri” ifade edilmişti.⁸⁵⁰ Sadece bu emirlerle yetinilmemiş, bazen neferler cepheye gittikten sonra görevlilerce yoklanmış, yeniçeri aslından olup olmadığı araştırmasına tabi tutulduktan sonra belgeleri tanzim edilmişti. Ayrıca gerektiğinde hususi görevliler gönderilerek teftişler yapılmaktaydı. Mesela Mart 1744’te Kerkük Kalesi Zabiti Hüseyin Ağa’ya ve ocaktan yeni yazılanları yoklama için gönderilen çavuşa bu kalede bulunan yeniçerilerin defterlerinin gönderilmesi bunlar içerisinde sahih yeniçeri olmayanların ayırıp defterleri buna göre düzenleyip göndermeleri istenmişti.⁸⁵¹ Teftiş işlemi düzgün yapıldığında odalara giriş zordu. Çünkü çalıkların kendi ortalarına veya tanıdıkları yeniçerilerin ortalarına yazılmaları; kuloğullarının babalarının odalarına, bu orta orduda yoksa veya serdengeçti bayrağında görevliyse babalarının arkadaşlarına veya onu tanıyacak olanlara sorulduktan sonra yazılmaları kaideydi.⁸⁵²

Daha önceki savaşlar sırasında reayanın yeniçeriliğe girişi kabul edilmişti ama kayıtlara göre toplu girişlerin başlangıcı, 1722 tarihinde başlayan İran savaşlarıydı.⁸⁵³

⁸⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 309-310, 1563. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk.149-153. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1305-1307, 1548-1550. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1424. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 868, 871-875.

⁸⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1550. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 721.

⁸⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

⁸⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 238.

⁸⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 827.

⁸⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1278. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1305-1306-1307.

⁸⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1173.

Şubat 1727 tarihli bir fermenda, öteden beri serdengeçti bayraklarına ortalarda yetişmiş, sefer görmüş, serhat beklemiş sahih yeniçerilerden yazılırken İran seferlerinden beri serdengeçti bayraklarına aslında yeniçeri olmayan “erâzil ve eşhas” dâhil olduğu, henüz hizmet etmeden kaçıp “bizler yeniçeri olduk” iddiasıyla dolaştıkları anlatılmıştı.⁸⁵⁴ Ekim 1727’de Anadolu’nun tamamına gönderilen bir fermenda, İran seferlerinden kaçan yeniçerilerin memleketlerinde eşkıyalık yaptıkları ve serdar, ayan veya diğer ileri gelenlere dayanarak “aslında yeniçeri olmayan taslakçı ve reaya makulesine” bu akrabamız, komşumuz veya dostumuz diye sahip çıktıkları anlatılmaktaydı. Bunlara yeniçeridir diye sahip çıkılmaması şiddetle emredilmiş gönderilen görevlilerin bunları yakalayıp hapsedmesi istenmişti.⁸⁵⁵ 1730’Ekim’de Patrona idaresi zamanında cepheden kaçanların durumu anlatılırken aralarına reaya karışmanın onların bu şekilde davranmalarına sebep olduğu gösterilmişti. Ocak 1731’de Bağdad tarafına serasker olan Ahmed Paşa’nın emrine Bağdad’dan 3 bin nefer yazılırken yeniçeri ve kuloğullarından olması, fellahların kaydedilmemesi için turnacıbaşı Abdullah Ağa’ya emir verilmişti.⁸⁵⁶ Nisan 1735’te, Bağdad’daki savaş sırasında mevcutları artırılan ortalara yazılan yeni neferler hakkında verilen bir emirde; kuloğullarının babaları bilinenlerin ortalara yazılması gerektiği, “reayadan olanların, Arap ve Fellah makulesi, şakiler, Kıpti ve Yahudi’den dönmelerin” ortalara katılımlarının yasak olduğu kaidesi hatırlatılarak İran seferlerinden beri ortalara ecnebilerin girdiği ve bunun zabitlerin kanunlara riayet etmemesinden kaynaklandığı anlatılmıştı.⁸⁵⁷ Şubat 1737’de Seydişehir kadısının şikâyetinde de benzer tespit vardı. Daha önceki Rus ve Avusturya harplerinde reyanın askerîlik hevesi yokken İran savaşlarından sonra durumun değiştiği ifade edilmişti.⁸⁵⁸ Bu dönemdeki şikâyetler de bunu teyit etmekteydi.⁸⁵⁹

⁸⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1562-1564. Diğer bir kayıt için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 833.

⁸⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 711-713, 1235. 537 Numaralı Karahisar-ı Sâhib Sancağı Şer’iyye Sicili (1140-1142 H./1727-1729 M.), (haz. Erhan Şola), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, 116-117.

⁸⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1090-1091, 1563.

⁸⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1278

⁸⁵⁸ BOA, C.ML, 7747.

⁸⁵⁹ Kadılardan mevzuyla alakalı çok fazla şikâyetler gelmekteydi. Aralık 1725’te Gümüşhane’de madenlerde çalışan ve karşılığında vergi muafiyetine sahip reyanın hem Avusturya hem de İran seferlerine katılıp yeniçeri olduk diye yeniçeri kıyafeti giyip başlarına astar sardıkları şikâyeti üzerine teftişleri için ocaktan küçükçavuş gönderilmişti. Kendisinden kıyafetlerini değiştirmesi ve yeniçeri iddialarına mani olması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 198. Nisan 1735 tarihli Antep halkının şikâyetlerini bildiren kadı tarafından gönderilen belgede, Antep’ten yazılan neferlerin çoğunun yeniçeri ve kuloğlu olmadığı, bu sebeple vergi verecek kimse kalmadığı, halkın perişan olduğu ve dağıldığı anlatılmaktaydı.

Aslında reayanın yeniçeri veya diğer sınıf askerlere karışıp sefere gittiği bilinmekteyken İran savaşları sırasında mesele haline gelmesi; büyük düzensizlik ve huzursuzluğa sebep olmaları, cephede kalmayıp firar etmeleri idi. Çünkü devlet reayanın yazılmaması için verilen emirlere riayet edilmediğinin, bahsedilen tedbirler ve teftişlerin çoğu zaman ihmal edildiğinin farkındaydı. Bir şekilde yazılmaya muvaffak olanlardan savaş döneminde yağma ve talana katılanlar, bu sıfatlarıyla eşkıyalık yapanlar çoktu. Yeniçerilerin bile sefere götürülemediği durumda diğer kesimlerin savaşa gitme gibi dertleri yoktu.⁸⁶⁰ Ocak defterlerine bir kere isimlerinin girmesi veya bayraklara yazılması onlara yeniçerilik iddiasıyla alakalı hukuki dayanak vermektedir. Yeniçerilerin buna göz yummaları, reayandan ne kadar sefere giden olursa kendilerinin seferden kurtulacak olmasındandı. Görevliler ise belirlenen sayıda nefer götürme mecburiyetini bu şekilde aşmışlardı.

İdare, savaş zamanında reayanın yeniçeriliğe rağbetini iki şekilde kullanmıştı. Nefer ihtiyacı için duruma göz yummuştu, ama yeniçerilik iddiasında olanları sefere mecbur tutarak daha da artmasına mani olmuştu. 17. yüzyılın sonunda olduğu gibi 18. yüzyıldaki bütün savaşlar sırasında da yeniçerilik iddiasında olanların hepsinin seferlere katılması istenmişti.⁸⁶¹ Ama artık topyekûn müdafaa durumuna düşülen 1768-74, 1787-92 ve 1806-1812 harplerinde özellikle Rumeli ahalisi, çoğu zaman askerî-gayri askerî ayırımına tabi tutulmadan kasaba, şehir kale muhafazasına davet edilmiş veya mecburi tutulmuştu. Ağustos 1788’de Kırkkilise’den Babadağı’na kadar olan yerden “eli kılıca kadir” askerî ve gayri askerî herkesin İsmail ordusuna gönderilmesi emredilmiş bunları sevke yeniçeri ocağı zabitleri memur edilmişti.⁸⁶² Nisan 1791’de Anadolu askeri gelene kadar Hezargrad ve çevresinden eli kılıç tutan Müslümanların nefir-i amla toplanması, geldiklerinde terhis edilmeleri istenmişti.⁸⁶³ Hususiyetle savaş dönemindeki artan yeniçerilik iddiasından bir şekilde istifade umulmuştu. Mesela 1787-92 harplerinde

---

Bu şikâyetin üzerine, serdengeçti bayraklarına reaya yazılmaması hususunda emir tekrarlanmış ve ağalar ikaz edilmişti. BOA, C.AS, 19851.

⁸⁶⁰ 1685 yılında Konya’da serdengeçti yeniçeri yazan ağa, bayrağına dâhil etmek istediği kuloğlu olmayan birinin itirazıyla karşılaşmış; babasının, hiçbir zaman değil yeniçeri, askerî bile olmadığını iddia etmiş ve mahkemeye şahit olarak çağırdığı yeniçerilerin onun kuloğlu olmadığına şahadet etmesi sayesinde kurtulmuştu. Güven, *33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili*, 227.

⁸⁶¹ 1686-1687 Tarihli *Atik Şikâyet Defteri*, 484. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 821. *168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200)*, hk. 373.

⁸⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 191, hk. 25, 26, 29.

⁸⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 195, hk. 15

Boşnakların yeniçeriliğe meylî çok artmıştı.⁸⁶⁴ Mart 1790'da Anadolu'ya gönderilen emirde yeniçerilik iddia edenlerin bir neferi geri kalmamak üzere sefere gitmesi istenmiş, gitmeyenlerin reaya sayılacağı, kendilerinden resm-i raiyyet alınacağı bildirilmişti. Haziran 1790 tarihli emirde olduğu gibi yazılacak neferler için artık “Yeniçeri Ocağı'na müntesib ve müntehib” olması durumu aranmıştı.⁸⁶⁵ 1799 Mısır seferinde yeniçeri ağası Ömer Ağa'nın fikriyle çok az tashih be-dergâh uygulanmış, Şam ve Halep gibi yerlerde yerli kulu, Türk uşağı ve diğer kesimlerin yeniçerilik iddialarını meşrulaştırıcı bir uygulama yapılarak, hepsi sefere çağırılmıştı. “Kapıkulu yeniçerisi ıtlak olunur” gösterilmelerine rağmen yazıldıkları ortaların çorbacıları onları kabul etmeyince hususi emir çıkarılmış, bunca zamandır yeniçeri geçinenlerden 10 bin kişinin “din ve devlet uğruna savaşması” istenmişti.⁸⁶⁶ Ama bu şekilde bulunan Şam'daki 20 bin kişiden ancak 2000 kişi yazılabılmış, onların ise sadece 150'si sefere götürülebilmışti. Muvaffakiyetsizlik üzerine Ömer Ağa ocağın nizamını bozmakla suçlanarak azledilmişti. Ama eski kararın devamı olarak 1000 “Türk uşağına” emeklilik verilerek sefere götürülmesi kararlaştırılmıştı.⁸⁶⁷

Reyanın yeniçeriliğe geçmesine savaş devam ederken yapılan müdahaleler daha çok şikâyetlere ve kendilerinden istifade edilememesine mebniydi. 4 Haziran 1728 tarihli kayıta Çorum Ekrad mukataasının olduğu yerlerde 500 kişi reaya defterinde kayıtlıyken yeniçeri, diğer kapıkulu ocaklarına veya paralı asker yazılıp cepheden kaçıp geldiklerinde vergi muafiyeti iddia etmeleri şikâyete sebep olmuştu. Bunların gerçekten yazılıp senet aldıkları kabul edilmiş, ancak hizmet etmeden kaçtıkları için isimlerinin silindiği bildirilmişti.⁸⁶⁸ Ağustos 1769'da, Filibe'den yeniçerilerle beraber reayadan yazılanların cepheden firar etmesi üzerine gönderilen emirde “aslında yeniçerilik ve askerîlikden medhâli yoğiken ber-takrîb-i sefer gelüp, der-akab avdet ve ben yeniçeri oldum deyu iddia” edenlerin yeniçeriliğinin kabul edilmemesi, asıllarına yani reayalığa döndürülmesi emredilmişti.⁸⁶⁹ 23 Temmuz 1773 tarihli kayıta, Özi'ye giden yeniçerilerin bir kısmının

⁸⁶⁴ BOA, C.AS, 54745.

⁸⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 53, 60, 594.

⁸⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 207, hk. 911.

⁸⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 60, 77.

⁸⁶⁸ BOA, AE. SAMD.III, 16023.

⁸⁶⁹ Bazı kayıtlar için bk. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 31.

reayadan olduğu ve firar ettikleri anlatılmıştı.⁸⁷⁰ 1791 yılında cepheden firar eden yeniçeriler durumu çiftçi ve reayadan yeniçeri yazılmasına bağlamışlardı.⁸⁷¹ Zaten sonrası yıl asker alımı için Kasım 1791’de verilen emirde çiftçi ve sahih askerî olmayanların yazılmayacağı bildirilmişti.⁸⁷² 1799’da Eğin’den yeniçeriler yerine sefere giden ırgat ve çiftçi 20 nefer gitmiş, ancak yolda firar etmişlerdi. Nisan 1800’de Yafa’ya Ruha’dan giden yeniçeriler firar edince, bunların sahih yeniçeri olmayıp çiftçi ve ırgat oldukları gösterilmiş, yeniden 2 bin sahih yeniçeri gönderilmesi emredilmişti.⁸⁷³

Savaşların bitiminde devletin duruma müdahalesi birden değişmekteydi. Düzensizlikler veya suistimaller sebep gösterilerek müfettişler sevk edilmekte, askerî ve reaya sınıfları belirginleştirilmeye çalışılmakta, çoğalan askerîler azaltılmaktaydı. Prut seferinin ardından Ocak 1712’de Rakka eyaletine gönderilen emirde savaş dönemlerinde sefere gitme mecburiyeti olmayıp işinde gücünde olan reayanın yeniçeri iddiasında oldukları ve yeniçeri kıyafetinde dolaştıkları anlatılarak bunlara mani olunması istenmişti.⁸⁷⁴ 1718 Mora ve Avusturya harplerinden sonra bir ferman yayınlanmış, bu zamana kadar mutena ve müstesna olan yeniçerilerin bir müddetten beri “ecnebi ve bigâne” girdiği serdarların aracılığıyla askerîlik iddia edip mal kapma ve çalma sevdasıyla serdengeçti bayrağı ve serdar bayraklarına yazıldıkları ama gitmedikleri, müfettiş korkusundan memleketlerinde duramayıp çevreye kaçıp halkı yağmaladıkları, sefere gidenlerin düşmanı gördüklerinde hemen firar ettikleri ve askerlerin eşya ve hayvanlarını çaldıkları anlatılmıştı. Bunların yeniçeri defterinden silinmesi için Ortaçavuşu Ali gönderilmiş, kaza kaza gezerek defterlerden silinmesi ve bunlara aynı şekilde askerîlik verilmemesi için nida ettirilmesi ve bildirilmesi istenmişti.⁸⁷⁵ Mart 1728’de İran seferlerinin kesintiye girmesiyle Anadolu’ya gönderilen emirde yeniçeri idareci ve zabitlerinin göz yumduğu taslakçı ve reaya taifesinin çarşı pazarda silahla gezip huzursuzluk çıkarıp malları yağmaladığı ve hanelere tecavüz ettikleri duyulduğundan, yeniçeri serdar ve zabitleri diğerlerinin onlara sahip çıkmaması emredilmiş teftiş ve

⁸⁷⁰ BOA, AE.SABH.I, 19616.

⁸⁷¹ *Âsım Efendi Tarihi*, I, 217.

⁸⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁸⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 25, 26.

⁸⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 437.

⁸⁷⁵ *1714-1720 M. (1127-1733 H.) Tarihli Malatya Şeri’yye Sicili*, (haz. Mehmet Karagöz), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 1989, 264-268.

suçluların cezalandırılması için görevliler sevk edilmişti.⁸⁷⁶ Sonraki harplerde de benzer uygulamalar yapılmıştı. Mesela 1794 Ekim’de sahih yeniçerilerle olmayanları “temyiz için” Anadolu ve Rumeli’ye turnacıbaşılar gönderilmiş, sahihler kadı defterlerine yeniden yazılmışlardı.⁸⁷⁷

Tashih ve be-dergâh zamanında müdahalenin diğer bir sebebi, ocağın yapısına tesir edecek bazı zümrelerin dâhil olmasıydı. Ocağa Ehl-i Sünnet dışındaki zümrelerin dâhil olmasına mani olunması maksadıyla mühim yeniçeri kaynağı olan Trabzon ve çevresinden yazıma Ocak 1734 tarihinde bir yasak getirilmişti. Rafizi oldukları gösterilen Çepnilerin yaşadığı Giresun’dan Trabzon’a kadar olan kazalardan nefer yazılmaması için hususi ferman verilmiş, hatta Trabzon’un merkezinden ve gösterilen kazalardan başka yerlerde nefer yazarken bile dikkatli ve araştırarak yapmaları görevlilerden istenmişti. Emirde yazılmama sebebi, “Eskiden beri Rafizilik ve ilhâdlarıyla bilinen ve haşa sebt-i hazret-i şeyheyn-i mükerremeyn ile meşhûr ve me’lûf, mel’ûn ve merdûd Çepni dedikleri tâife-i bî-dînden ve bunlara hempây-ı mezhebi dalâlet” olmaları gösterilmişti.⁸⁷⁸ Bir yıl sonra yine buradan yeniçeri yazılırken Çepnilerden alınmaması tekrarlanmıştı.⁸⁷⁹ 16. yüzyılda da dirlik verilmesi yasak olan Laz ve Çepnilerden⁸⁸⁰ Lazlar gösterilecek misallerden anlaşıldığı gibi 17. yüzyılda yeniçeri zümresine dâhil olmuşlardı. Avusturya-Rus harplerinde yazılmış olsa gerek ki Çepnilerin de 1750’li yıllarda yeniçeriliğe geçtiği ve büyük eşkıyalık faaliyetleri içinde oldukları görülmektedir.⁸⁸¹ 18. yüzyılın sonunda Boğazların muhafazasındaki yeniçeriler, Laz ve Çepni’ydi.⁸⁸²

⁸⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 711-712-713, 1325.

⁸⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 201, hk. 70.

⁸⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1514. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 991.

⁸⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 991.

⁸⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 59.

⁸⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 128.

⁸⁸² *Câbi Târihi*, I, 100.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MEVCUDU VE MERKEZ-KALE-TAŞRA DAĞILIMLARI

2.1. 18. YÜZYILA KADAR YENİÇERİ OCAĞI'NIN MEVCUDU

Yeniçeriler müverrihlerin beyanlarına göre bin kişilik bir kuvvet olarak teşekkül etmişti. II. Bayezid'in saltanatının ilk senelerinde resmî sayıları sekiz bine yakındı. Bu zamana kadarki mevcutları için ise müverrihler, 5 veya 10 bin gibi sayılar vermişlerdir. Mesela I. Bayezid döneminde 10 bin nefer olduklarını gösterenler olduğu gibi¹ Ankara Savaşı'ndaki sayılarını 5 bin olarak verenler de vardı.² Ancak I. Bayezid mevcutlarının artırılmaması yönünde bir siyaset takip etmiş olmalı ki Ankara Savaş'ında metbu beyler ve sancakbeylerinin firari sonrasında yanında kalan kapıkullarının ona, maaş verip hazineyi zayıflatmamak için kapıkullarını çoğaltmadığı ama savaşta sadece yanında kulların kaldığı yönünde serzenişleri olmuştu.³ II. Mehmed devrine kadar, eserlerde benzer sayılar verilmeye devam etmişti.⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da II. Murad zamanındaki mevcutları, gerçeğe yakın şekilde 6 bin olarak verilmiştir.⁵

1484'te 7841 olan mevcut, 1540'lı yıllara kadar 7 bin-10 bin arasında artıp azalan bir seyir izlemişti. II. Bayezid döneminde ağa bölüklerinin ihdası, sayılarında kalıcı bir artış yapmamıştı. Ama yeniçerilerin şehzâdelerden tahta geçecek olanı belirlediği bir mücadelenin sonunda, Selim'in saltanatının başında, geçici bir artış olmuştu. Küçük dalgalanmalara rağmen henüz tüfek kullanımının yaygınlaşmadığı bu dönemlerde 15-20 bin mevcutlarına ulaşan yaya askeri olan azapların mevcudiyeti, yeniçeri sayısının sınırlı kalmasında mühim bir sebep olmuştu.⁶ 1548 yılındaki mevcutlarını gösteren 12 bin sayısı

¹ Muhyiddin Cemâli'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, 39.

² *Oruç Beğ Tarihi*, 39.

³ *Cihânnümâ*, 148.

⁴ Muhyiddin Cemâli'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, 75. *Oruç Beğ Tarihi*, 58, 71, 78. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 611. Eski bir yeniçeri ise II. Mehmed devrindeki sayılarını 4 bin olarak göstermiştir. *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97.

⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 182. Bunun teyiden II. Mehmed devrine ait bir yabancı eser olan, Iocapo de Promontorio de Campis'in risalesinde sayı 6 bin olarak verilmişti. Halil İnalcık, *Fâtih Sultan Mehmed Han*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019, 513.

⁶ Azapların yeniçeriler gibi istihdamları için bk. *Oruç Beğ Tarihi*, 29, 39, 58, 66, 78, 122. Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul 1977, 48-49, 58, 163, 165.

Asafname'ye göre kanundu.⁷ 1560'lı yılların sonunda 10 bin seviyesine çekilse de⁸ Kıbrıs harbiyle başlayan yükselme durdurulmamış, bu hızlanma meyliyle sonraki otuz sene içinde 40 binin üzerine çıkmıştı.

16. yüzyılın sonundaki artış, çoğu zaman aynı anda her iki cephede devam eden İran ve Habsburg harplerinin neticesiydi. Bu savaşlarda ateşli silahların kullanımının artması, muharebelerde tüfekli yeniçerilerin sayısını artırmayı mucip olmuştu.⁹ Çünkü tüfek kullanmaya en müsait sınıf asker, piyade yeniçerilerdi. Tabi tüfek kullanımı diğer sınıflarda da yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı. Ocak 1578'de timara çıkan yeniçerilerin tüfek kullanmalarına müsaade edilmesi, hatta diğer eyalet askerlerine tüfek idmanı yaptırılması Rumeli beylerbeyinden istenmişti.¹⁰ Mevcudun hızla artışı ve önceki bölümde gösterilen usulsüz alımlara ilişkin bilgiler aşikâr olsa da, artışı usulsüzlükle özdeşleştiren müverrihlerin ve artan maaşların tedariki derdine düşen merkezdeki idarecilerin hassasiyetleri karşısında cephenin durumu göz önüne alınmalıdır. Sürekli savaşların olduğu bu dönemde asker ihtiyacı için cepheden baskı yapan serdarların talepleri¹¹ ve sadece Habsburg hududundaki kalelerin her birinin müdafaası için bile binlerce askere ihtiyacı, yalnızca yeniçerilerin değil diğer askeri sınıfların artışını da izah eder mahiyettedir.¹² Savaşlardan başka Celali İsyanları, hem asker ihtiyacını artırması hem de paralı asker teminine imkân vermemesi bakımından kapıkullarını artıran bir husus olmuştu. Dolayısıyla artık hiçbir zaman daha önceki seviyeye indirilemeyeceği için bir kırılma noktası kabul edilebilecek bu dönemde asker ihtiyacı, mevcudu artırırken padişahların yumuşak idaresinin de tesiriyle ocağın kayıt usullerinde değişikliğe zorlamıştı.¹³

⁷ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 272.

⁸ BOA, KK.d. 1767, s. 18.

⁹ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları*, IV, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, 29. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 218. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (haz. ve çev. Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 74, 130. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, 47.

¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 32, hk. 158.

¹¹ 1590'lı yıllar ve sonrasındaki asker ihtiyacı bu döneme ait telhislerde de dile getirilmişti. *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607)*, (haz. Cengiz Orhonlu), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970, 42, 51-52.

¹² Mesela 1602-1603'te Eğri, Budin, Kaniye, İstolni Belgrad kalelerinde 8 bin yeniçeri vardı. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 369.

¹³ Bu husus birinci bölümde ele alınmıştı. Sadrazamların bile duruma mani olamadığı telhislerinden anlaşılmaktadır. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, 96-97.

Tablo 3. 18. Yüzyıla Kadar Yeniçeri Mevcudu

Sene	Mevcut	Sene	Mevcut
1484	7841 ¹⁴	1639	27586 ¹⁵
1512	8164 ¹⁶	1640	26481 ¹⁷
1512	10029 ¹⁸	1644	26494 ¹⁹
1514	10065 ²⁰	1650	56034 ²¹
1520	7780 ²²	1653	55151 ²³
1524	8641 ²⁴	1654	51047
1527	7886 ²⁵	1660	53849 ²⁶
1534	7017 ²⁷	1662	54222 ²⁸
1543	8166 ²⁹	1664	47806 ³⁰
1548	12131 ³¹	1667	47233 ³²
1549	12822 ³³	1670	49455 ³⁴
1560	13357 ³⁵	1684	53705 ³⁶
1563	13491 ³⁷	1687	70394 ³⁸
1568	12798 ³⁹	1688	62825 ⁴⁰

¹⁴ BOA, MAD.d. 23, s. 17. H. 889/Recec mevâcibi sayısı.

¹⁵ BOA, D.YNÇ, 20-609. 1048/Reşen mevâcibi sayısıdır.

¹⁶ BOA, MAD. d. 23, s. 1. 917/Lezez/Şubat 1512 mevâcibi sayısıdır. Sayfanın üstüne II. Bayezid devrine ait olduğu kaydedilmiştir. 1512 yılında sayı birden artarak 10029'a çıkmıştır.

¹⁷ BOA, D.YNÇ, 20-609. 1049/Lezez mevâcibi. BOA, MAD.d. 7026, s. 901.

¹⁸ Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 451.

¹⁹ BOA, D.YNÇ, 23-98. 1054/Recec sayısıdır. Eylül 1644 tarihine denk gelmektedir. 1054/1644'te ağa bölükleri mevcutları için bk. BOA, KK.d. 6595.

²⁰ BOA, MAD. d. 23, s. 24. Bu seneye ait diğer maaş icmalinden sayı 10156'dır. Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi", 312.

²¹ BOA, MAD.d. 4911, s. 257. Çuha dağıtımına ilişkin sayıdır.

²² BOA, MAD.d. 23, s. 9. Bu vesikanın üstüne Sultan Selim dönemine ait olduğu kaydı düşülmüştür.

²³ Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. Ağustos 1652'de mevcut 56042'dir. TSMA, D. 795/1, s. 271

²⁴ BOA, MAD.d. 23, s. 10. 930/Masar mevâcibi sayısıdır.

²⁵ Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Bütçesi", 300.

²⁶ Ömer Lütfi Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955), 310

²⁷ BOA, KK. d. 1863, s. 100.

²⁸ *Telhîs'ül Beyân*, 90, 152. Kurumlar ve Bütçeler, ek CD.

²⁹ BOA, KK.d. 1765, s. 10.

³⁰ BOA, KK. d. 6599. (1074/Lezez mevâcibi esas alınmıştır.)

³¹ Ömer Lütfi Barkan, "954-955 (1547 -1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19, 1-4 (1960), 268. (Sayı, "keman-bahâ" âdetini göstermektedir.)

³² 1654 ve 1667 yılı için kaynak Kurumlar ve Bütçeler, 171.

³³ BOA, MAD.d. 12872.

³⁴ Ömer Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 17, 1-4, (1955), 800.

³⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 613.

³⁶ BOA, MAD.d. 6710. 1095/Lezez maaşı sayıları.

³⁷ BOA, KK. d. 1086, s. 76.

³⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 1998, 271.

³⁹ *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 269b.

⁴⁰ Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. Kayıta 68625 sayısı önce verilmiş, sonra diğer piyade sınıflarında olduğu gibi "tekrar hesap edildiğinde maaş verilecek" diye izahat düşülmüştür.

1574	13599 ⁴¹	1691	42542 ⁴²
1576	14905 ⁴³	1692	35839
1583	16905	1693	41000 ⁴⁴
1590	23585 ⁴⁵	1694	54000 ⁴⁶
1595	26650 ⁴⁷	1697	69620
1606	42632 ⁴⁸	1699	67729
1609	37627 ⁴⁹	1700	50102
1612	34242 ⁵⁰	1701	42119
1614	33298 ⁵¹	1702	39925 ⁵²
1623	42931 ⁵³	1703	40139 ⁵⁴
1624	41898 ⁵⁵	1703	53200 ⁵⁶
1628	38540 ⁵⁷	1705	52642 ⁵⁸
1632	42925 ⁵⁹		

17. yüzyılın ilk yarısında yeniçeri mevcudu dalgalı bir şekilde seyretmişti. 1630'larda ilk kez 40 üzerine çıkmıştı, ancak sonrasında sıkı tedbirlerle sayı azaltılmıştı. Yeni nefer kaydının azlığı mukabilinde bu dönemdeki şiddetli harpler yeniçeri ölümlerini artırmıştı. 1635 Mart-Haziran döneminde 1706 esâmî mahlûl olmuştu, neredeyse hepsi

⁴¹Koçibey Risalesi, 30. Nisan 1573'de 13565, Aralık 1573'de 13570 mevcut vardı. BOA, KK.d. 1769, s. 7, 56.

⁴²BOA, KK.d. 2313, s. 1.

⁴³BOA, MAD.d. 6002, s. 9. 1575 Ocak'ta mevcutları 14356'dır. BOA, KK.d. 1770, s. 72. Mart 1577'deki sayılarıysa 14142'di. BOA, D.YNÇ.d. 33630.

⁴⁴1583, 1692, 1694 sayıları için kaynak Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. 1104/1692-93 yılı bütçesinde yeniçeri, acemi oğlanı ve bostancıların sayısı 46426'dır. Ortalama üç bin bostancı ve 2800 acemi oğlanını düşünce 41000 seviyesinde yeniçeri mevcuttu. BOA, MAD.d. 3951.

⁴⁵BOA, MAD. d. 16273. 998/Masar maaşı sayısıdır. 999 yılı maaşları defteri için bk. BOA, MAD. d. 6318.

⁴⁶Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. 1105/1693-94 bütçesinde 59566 nefer yeniçeri, acemi ve bostancı toplamı verilmiştir. Bu sayıdan 1105/Masar-1693/Eylül-Kasım bostancı sayısı 2810 ve yine bu tarihlerdeki acemi oğlanı sayısı olan 2790 düşüldüğünde yaklaşık 54 bin yeniçeri olduğu anlaşılmaktadır. BOA, MAD.d. 3951.

⁴⁷Ayn-î Ali Efendi, Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân (Tıpkıbasım), (Önsöz M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979, s. 112. III. Mehmed'in cülûsu sırasındaki sayıdır.

⁴⁸BOA, MAD.d. 6913, s. 322.

⁴⁹Kavânîn-i Âl-i Osmân, 88-92. 1017/Reşen-Ocak 1609 mevcutları 38808'di. BOA, MAD.d. 16334, s. 89.

⁵⁰BOA, MAD. d. 6798, s. 1196. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 6948. s. 802.

⁵¹BOA, D.YNÇ.d. 33708, s. 38

⁵²BOA, KK.d. 2324, s. 4. Kurumlar ve Bütçeler, 249.

⁵³9 Eylül 1623'te Sultan IV. Murad'ın cülûsundaki sayıdır. BOA, MAD.d. 6692, s. 1376.

⁵⁴Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. 2500 yeni yazılmış yeniçeriler dâhildir. İsyân öncesindeki sayıdır.

⁵⁵BOA, C.SM, 2570. Mayıs 1623 İstanbul ve kale mevcutlarını gösteren kayıta sayı 33170'dir. Buna seferdeki yeniçerilerin de ilave edilmesi icap etmektedir. BOA, D.YNÇ, 13-383.

⁵⁶Nesâyihü'l- Vüzerâ, 77. İsyân sonrasındaki sayıdır.

⁵⁷BOA, D.YNÇ, 17-193. Bu sayı 1038/Masar-1629/Ağustos-Ekim sayısıdır. 1039/Lezez'de sayı 38117'di. 1038/Reşen-1629/Şubat-Nisan maaşı sayısı 38378'dir. BOA, MAD.d. 7167.

⁵⁸1697, 1699, 1700, 1701 sayılar için kaynak Kurumlar ve Bütçeler, ek CD. 1699 Nisan sayıları 63724'tür.

⁵⁹BOA, D.YNÇ, 17-194. 1041/Reşen sayısıdır. Aziz Efendi sayıyı yuvarlayarak 43000 olarak vermiştir. Kanûn-nâme-ı Lı- 'Aziz Efendi, 29.

ölü olarak kaydedilmişti.⁶⁰ 1636 Haziran-Ağustos döneminde 1133,⁶¹ Şubat-Nisan 1637 döneminde 1105⁶² mahlûl verilmişti. Haziran 1636-Nisan 1637 döneminde silinenler ise 3798 neferdi.⁶³ IV. Murad'ın ölümünde ocak mevcudu 26 bin seviyesine indirilmişti. Sayının artmasına padişahların idaresinin menfi tesiri, bu dönemde tersi şekilde ortaya çıkmıştı. IV. Murad, sadrazamlara ve yeniçeri ağasına kapıkulu askerlerin sayısını düşürmek için ısrarla emirler vermiş, korucu ve oturak defterlerini bizzat gözden geçirmiş, ihmaller durumunda müsebbiplerini sorguya çekmişti. Yeniçeri ağası mahlûl gönderdiğinde ise onu övmeyi ihmal etmemişti.⁶⁴

IV. Murad'dan sonra sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa aynı siyaseti devam ettirmiş, 1641 senesindeki Azak seferi sebebiyle yeni kayıtlar yapılmasına rağmen ocağın mevcudunu aynı seviyede tutmaya muvaffak olmuştu. Yeni yazılan ve tashih edilenlerin defterleriyle o da bizzat ilgilenmişti.⁶⁵ Ancak Girit savaşlarının başlamasıyla piyade askere daha fazla ihtiyaç duyulması yeniçeri mevcudunu çok fazla artırmıştı. Savaşın hemen başında 2 bin nefer Hanya kuşatması için yazılmıştı. Sonrasında artarak devam etmişti.⁶⁶ Ayrıca bu sırada Anadolu'da ortaya çıkan ve İstanbul'u tehdit eden güçlere karşı idareye hâkim olan ocak ağaları, duruma yeniçerileri artırarak müdahale etmişlerdi. 1649 tarihinde Gürcü Nebi'nin İstanbul'a yönelmesi üzerine Üsküdar'da müdahale için hazırlanan orduya 4336 yeni nefer yazılmıştı.⁶⁷ Bu şartlarda tashihler ve yeni yazılanlarla birlikte, 1644 yılında başarılan en düşük mevcut, 1650'de 55 bine yükselmişti. Savaşların devamı, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretine kadar iktidardaki çalkantılar sayının azaltılmasına mani olmuştu. Bazen 50 binin altına indirilse de savaşlar sebebiyle bu seviyesini muhafaza etmişti. Girit Savaşı için Fazıl Ahmed Paşa'nın 27 Mayıs 1667'de Kandiye kuşatmasına başlamasından 27 Eylül 1669 tarihindeki fethine kadar geçen müddette yaklaşık 26 bin yeniçerinin öldüğü düşünüldüğünde ocağın ihtiyacı

⁶⁰ BOA, MAD. d. 6331, s. 1504-1519.

⁶¹ BOA, MAD.d. 18708. Defterin üzerine padişaha verilecek mahlulat listesi olduğunu gösterir kayıt düşülmüştür. Aralık 1643'te Azak'ta kaleyi terk eden yirmi iki yeniçeri çalınmıştı. BOA, D.YNÇ, 23-02.

⁶² BOA, D.YNÇ, 20-609.

⁶³ TSMA, E. 556/19.

⁶⁴ 4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları, 2-3, 111, 114, 131. Usulsüz nefer yazılmayacağı emrinin teftişi için bizzat padişah tarafından görevlendirilen kişilerin verdiği rüşvetle ve ağanın tezkeresi olmadan yeniçeri yazdığı anlaşılan yeniçeri efendisi Osman Efendi 1636'da öldürülmüştü. Hammer, V, 1416.

⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 21-487, 510.

⁶⁶ Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin (haz. Hasan Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2018, 153.

⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 26-298-317. 738'i Azak ve Girit'e görevlendirilmişti.

anlaşılabilecektir.⁶⁸ Mevcudun bu seviyelerde kalması artık makul karşılanmaya da başlamıştı. 17. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme alan Hezarfen Hüseyin Efendi, askerin zararsız çokluğunun sağlanmasını tavsiye etmiş, sayının I. Süleyman dönemindeki sayılarına indirme gayretlerini beyhude zahmet olarak göstermişti.⁶⁹

II. Viyana bozgunundan sonra daha fazla yeniçeri yazılması ve IV. Mehmed'in tahttan indirildiği isyan sırasında yapılan kayıtlar sebebiyle 1687 yılında 70 binin üzerine çıkan mevcut, bu yüzyıldaki en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Ancak müdahale gecikmemiş, 1687/Ekim-Aralık (1090/Masar) maaşında 1769 merkezde, 1628 kalelerden olmak üzere 3397 nefer silinmişti.⁷⁰ Akabinde 1690 yılında Köprülü Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında önce ocağın düzeniyle alakalı bir ferman yayınlanmış,⁷¹ ocak zabıtları vasıtasıyla yapılan yoklamada yirmi binden fazla yeniçerinin kaydı silinmiş ve mahlûller kayıttan düşürülmüştü.⁷² Bu tedbirlerin devamı neticesinde ocak mevcudu 35 bine indirilmişti.⁷³ Fakat gittikçe uzayan harpler ve sefere götürülemeyen yeniçeriler yüzünden daha fazla nefer yazılması, Karlofça Anlaşması'na kadar tekrar önceki duruma dönülmesine sebep olmuştu. Sulh devrinin başlamasıyla da ocağına yönelik bir önceki bölümde anlatıldığı üzere şümullü bir müdahalede bulunulmuştu. Sayı 40 bine çekilmiş ancak 1703 Edirne Vakası'nda çalıkların tashihiyle gayretler boşa gitmişti. Yazılanların bir kısmı silinse de mevcut 50 bini aşmıştı.⁷⁴

Yeniçerilerin maaş defterleri, 17. yüzyılın başında çalıklar sebebiyle bütün yeniçerileri göstermekten öte maaş ödenen esâmî sayısını ihtiva eden kayıtlar haline gelmişti. Ayrıca 17. yüzyılın ortasında korucu ve çoğunluğu emeklilerden olmak üzere maaş için İstanbul'a gelemeyen hasta, yaşlı ve sakat yeniçeriler maaş defterlerinden çıkarılmış; memleketlerinde kalıp verilen beratla belli gelir kaynaklarından senelik maaş

⁶⁸ *Sefer-i Kandiye*, 75. Pul, *Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağı*, 236. *Cevâhirü't-Tevârih*'de ise Fazıl Ahmed Paşa'yla giden 18 bin yeniçeriden başka dört beş kere kapıya çıkma olduğu, her seferinde 4-5 bin nefer yazıldığı halde hepsinin şehit olduğu gösterilmiştir. *Cevâhirü't-Tevârihi*, 445. Ayrıca bk. *Köprülüâde Vukuatı Tarihi*, 85.

⁶⁹ *Telhîsü'l Beyan*, 104.

⁷⁰ BOA, MAD.d. 1724, s. 665-682. BOA, MAD.d. 1726, s. 1138-1155.

⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk 172.

⁷² *Zübde-i Vekayiât*, 346.

⁷³ Sadece 1104/Reşen-1693 Mart-Mayıs döneminde 2677 neferin kaydı silinmişti. BOA, D.YNÇ.d. 34045.

⁷⁴ İsyân sonrası maaş bilgilerine göre yazılanlardan 5078'i mahlûl gösterilmişti. BOA, D.BŞM.d. 1030.

almalarına müsaade edilmişti.⁷⁵ Ancak bunlar yeniçeri zümresinde kalmışlardı.⁷⁶ Yakın kalelere yazılma imkânının arttığı 18. yüzyılın ortasından itibaren mevcutlar devam ettirmekle birlikte⁷⁷ yenileri verilmemiş, talepler reddedilmişti.⁷⁸

2.2. 18. YÜZYILDA MAAŞ ÖDENEN ESÂMÎ SAYISI

18. yüzyılda savaş dönemlerinde çok sayıda nefer yazılması hem sefer mevsimi ve sonrası hem de sulh dönemi esâmîli yeniçeri sayıları arasında büyük farkların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sürekli nefer yazılması ve silinmesi de mevcudun sabit kalmasına mani olmuştu. Savaş sırasında yazılan neferlerin büyük kısmının maaş almadan ayrılmalrı, ordulardaki sayılarıyla maaş defterleri arasında büyük farklılıklar oluşturmuştu. Savaş dışı döneme ait maaş defterleri ise maaş verilen esâmî sayısını ihtiva etmişti.

Merkez ve kalelerdeki esâmîleri ayrı ayrı veren belgeler 1780'lere kadar neredeyse bütün yılları gösterecek şekilde mevcuttur. Kalelere ait kayıtlar, sadece maaş verilenleri gösteren icmaller ve kayıtlı yeniçerilerin isimlerini gösteren defterler olarak iki tür hazırlanmıştı. Mufassal olan defterler esâmî ve yevmiye sayısının azaltılması için getirilen, sonra bahsedilecek olan “fûrû-nihade mahlûl” uygulaması sebebiyle maaş verilenlerden fazlasını göstermekteydi.

Tabloda verilen toplam sayılar, savaş dışı dönemler için ana maaş defterlerinden alınmıştır. Savaş dönemleri sayıları ise tashih ve be-dergâh sayıları ilave edilerek hesaplanmıştır. Sefer mevsimine denk gelen Temmuz sayıları, o anda kayıtlı esâmîleri göstermekte olup bunlardan maaş ödenenler, sefer mevsimi sonrasına denk gelen sayılar içindedir. Mesela 1739 Temmuz'unda bütün esâmî sayısı 253 binde seviyesindeyken bunların 156 binine maaş ödenmişti. 1736-39 ve 1768-69 yıllarındaki dalgalanmalar, tabloda görülme de tashih ve be-dergâhın uygulandığı sonraki savaş dönemleri içinde de geçerlidir ve sayılar benzerdir.

⁷⁵ BOA, A.RSK.d. 1541, s. 1a, 1b. BOA, A.RSK.d. 1698G, s. 3, 27, 35. BOA, AE. SAMD. II, 314, 2145. BOA, İE.AS, 2861, 2868, 7855. BOA, KK.d. 7516, s. 7, 10, 73, 86. BOA, AE.SMHD.I, 142, 8190. BOA, AE. SAMD. III, 662, 3485, 9174.

⁷⁶ BOA, AE.SMST.III, 19223.

⁷⁷ BOA, AE.SMHD.I, 8190, 10372.

⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 136-296. BOA, D.YNÇ, 248-47.

Tablo 4. 18. Yüzyılda Esâmî Sayısı ve Değişim

Sene	Mevcut	Sene	Mevcut
1710	41540 ⁷⁹	1739 Temmuz	223612 ⁸⁰
1711	94000	1739 Temmuz	156323 ⁸¹
1714	64568 ⁸²	1739 Aralık	135138 ⁸³
1715 Temmuz	200000	1742 (Mart)	102355 ⁸⁴
1716 Temmuz	170000	1742 (Ekim)	136312
1716 Aralık	85000	1743	125513
1717 Temmuz	200000	1744	118176
1723 (Mart)	59.928	1745	144.904
1723 (Eylül)	67739 ⁸⁵	1746 (Mayıs)	102897
1728	63531 ⁸⁶	1746 (Ekim)	95837 ⁸⁷
1730 (Ocak)	65721 ⁸⁸	1747 (Aralık)	97185 ⁸⁹
1730 (Ocak)	92475 ⁹⁰	1755 (Temmuz)	92711 ⁹¹
1730 (Temmuz)	139437 ⁹²	1758 (Haziran)	92166 ⁹³
1731 (Nisan)	90657 ⁹⁴	1762 (Nisan)	94086 ⁹⁵
1731 (Ekim)	84837 ⁹⁶	1767 (Ağustos)	86831 ⁹⁷
1736 (Ocak)	73566 ⁹⁸	1769 (Şubat)	91145 ⁹⁹
1736 (Eylül)	139377	1769 (Temmuz)	300000
1737 (Şubat)	110013	1779 (Ocak)	132061 ¹⁰⁰
1737 (Ekim)	191515	1782	126375 ¹⁰¹

⁷⁹ Kurumlar ve Bütçeler, 287. (2022 nan-horegân düşülmüş sayıdır)

⁸⁰ 1152/Masar maaşı sayısı. BOA, KK.d. 4939, s. 101, 104. BOA, D.BŞM.d. 2394. BOA, MAD.d. 4743.

⁸¹ BOA, MAD.d. 4743. BOA, D.BŞM.d. 2394. BOA, MAD.d. 6560, s. 19.

⁸² BOA, MAD.d. 4301.

⁸³ 1152/Reşen maaşı sayısı. BOA, KK.d. 4939; BOA, D.PYM.d. 35221. BOA, D.BŞM.d. 2393, 2394.

⁸⁴ 1154/Lezez maaşı sayısı. BOA, MAD.d. 4306

⁸⁵ 1135/Recec ve Lezez mevâcibi sayıları. BOA, MAD.d. 1786.

⁸⁶ 1141/Recec mevâcibi sayıları BOA, MAD.d. 4064

⁸⁷ 1159/Reşen defteri. BOA, MAD.d. 6290

⁸⁸ Patrona İsyânı öncesine denk gelen 1142/Recec mevâcibi sayıları. BOA, MAD.d. 3940.

⁸⁹ Kurumlar ve Bütçeler, 326, 328. 62000 nefer kalelerle 40743 sayısından 5288 tulumbacı, acemi oğlanı ve bostancı düşölerek bulunan İstanbul'daki yeniçerilerin toplamıdır.

⁹⁰ BOA, MAD.d. 4065.

⁹¹ BOA, MAD.d. 2301. 1168/Reşen maaş sayısı.

⁹² İstanbul'daki 98726 neferle kalelerdeki 40711 neferin toplamıdır. BOA, D.BŞM. d. 1599-A, s. 84. Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", VIII. Türk Tarih Kongresi, II, 1404.

⁹³ BOA, MAD.d. 5551. 1171/Reşen maaş sayısı.

⁹⁴ 1143/Reşen-Masar mevâcibi verileri. BOA, MAD.d. 2484.

⁹⁵ BOA, MAD.d. 4307.

⁹⁶ BOA, MAD.d. 2484.

⁹⁷ BOA, MAD.d. 6323. 1181/Masar maaşı sayısı.

⁹⁸ BOA, MAD.d. 3945.

⁹⁹ BOA, MAD.d. 6323. 1182/Reşen maaşı sayısı.

¹⁰⁰ BOA, MAD.d. 6325. 1192/Lezez maaş sayısı.

¹⁰¹ BOA, KK.d. 2310, s. 2. 1198 ve 1199 masraf ve gelir icmallerinin gösterildiği bu defterde 1195 ve sonrasına ait ödemeler gösterildiğinden tarih olarak 1196 yılı verilmiştir. Diğer bir çalışmada tarih 1785 olarak verilmiştir. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, 97.

1738 (Ocak)	112152	1795¹⁰²	97557
1738 Temmuz	226010	1821	120831 ¹⁰³
1739 Ocak	135.168	1825	113876 ¹⁰⁴

1703 Edirne Vakası'nda 50 bini geçen sayı, 1711 Prut Savaşı öncesinde 40 bine indirilmişti. Prut seferi için 52982 nefer yazılmıştı. Böylece savaş sırasında yeniçeri mevcudu 100 bine yaklaşmıştı. Barış yapılmasının ardından Venedik ve Avusturya savaşlarına kadar 65 bin seviyesinde kalmıştı. 1715 Mora seferine katılan yeniçeri 132.308 neferdi.¹⁰⁵ İstanbul'dan orduyla hareket eden yeniçerilerin 15 bin olduğu¹⁰⁶ ve kalelerden az sayıda yeniçeri hareket ettirildiği göz önüne alındığında 100 binden fazla nefer yazılmıştı. Bu yıla ait kaleler mevcudu, yeni yazılanlarla beraber 53087¹⁰⁷ nefer olduğuna göre İstanbul'da kalan yeniçerilerle beraber ocağın mevcudu 200 bine varmıştı. 1716 yılında sadrazamın ordusunda 111654 nefer bulunmaktaydı. Kalelerdeki 45131, İstanbul'da kalan 15 binle bu yılki sefer mevsiminde mevcut 170 bin olmuştu. Aralık 1716'da yeni yazılan 85656'sı silinmiş,¹⁰⁸ sayı yarı yarıya azaltılmıştı. Yeniden yazılanlarla beraber 126751 yeniçerinin bulunduğu 1717 yılı ordusu mevcuduna¹⁰⁹ kalelerdeki 53410¹¹⁰ ve İstanbul mevcudu ilave edilince toplam sayı 200 bine yaklaşmıştı.

Yeni yazılanlar büyük nispette sefer mevsimi bitiminden sonra gidip ertesi yıl tekrar kaydedilenlerden olmasına rağmen savaş öncesi duruma göre mevcutta bir sıçrama olmuştu. Bu artış büyük mali yük teşkil ettiğinden hemen sayının azaltılmasına girişilmişti. 1718 yılında barıştan sonra artan mevcudun azaltılması için karar alınmıştı.¹¹¹ 1723 senesine kadar azalma meylinde olan mevcut İran savaşları sebebiyle artışa dönmüştü. Ancak bu dönemde nispeten az nefer yazılması mevcudun daha az dalgalı olmasını sağlamıştı. Daha savaşın başında Ağustos 1723'de Sadrazam Damat İbrahim Paşa, 2300 nefer yazılmasına müsaade edilmişken 5 bin nefer yazılmasının sebebini sormuş, padişahın hazine hususundaki titizliğini sebep göstererek bu kadar yeniçeriye

¹⁰² Sayı, 1209 Masar'da merkezde maaş alanlarla 1210 yılı kalelerde maaş verilenlerin toplamıdır. *Tsma.D. 721/302. BOA, MAD.d. 5580.* Sayının az olmasının sebebi bütün kalelerde maaşın düzenli ödenmemesiydi.

¹⁰³ *BOA, D.YNÇ.d. 35022. BOA, MAD.d. 5580.*

¹⁰⁴ Merkez 1236 Reşen-Haziran 1821 Maşları ve H.1240 yılı kale maaşlarının toplamıdır.

¹⁰⁵ *BOA, MAD.d. 2226, s. 4.*

¹⁰⁶ Bu husus için dördüncü bölüme bakınız.

¹⁰⁷ *BOA, D.BŞM.d. 1234.*

¹⁰⁸ *BOA, D.PYM.d. 35180. BOA, MAD.d. 14359.*

¹⁰⁹ *BOA, MAD.d. 2260, s. 9.*

¹¹⁰ *BOA, D.BŞM.d. 1234.*

¹¹¹ *Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 1146.*

lüzum olmadığı yönünde yeniçeri ağasını ikaz etmişti.¹¹² Ancak savaşın uzaması, bu sıkı siyaseti sonlandırmış, 20 binden daha fazla nefer yazıldığı dönemler olmuştu. Kalıcı mevcut 1730 yılına kadar 65 bin seviyelerine gelmişti.

1730 yılında Patrona İsyanı, ocak mevcudunda büyük bir dalgalanmaya sebep olmuştu. İsyan öncesi, 18 Ağustos 1730'da verilen maaşa (1142/Recec) ait iki defter mevcuttur. Birinde 65 bin seviyesinde olan sayı, diğerinde 92 bine çıkmıştı. Sonrakine, önceki defterdekiler aynen kaydedilmiş, üzerine hatt-ı hümayûn doğrultusunda yeni yazılanların buna ilave edildiği kaydı düşülmüştü.¹¹³ Sefere gitmeme niyetinde olan padişah, uzun süre beklediklerinden huzursuzlukları baş gösteren yeniçerileri teskin için yeni yazılmış olanlara da maaş verilmesini istemişti. İsyanın getirdiği esas artışsa, asilerin destekçilerini tamamen tashih ettiklerinden sayının 140 bine çıkmasıydı. İsyan sırasında yazılmalarına rağmen geçmiş ait iki maaşı (1142/Reşen-Lezez) almışlardı. Bunların sayısı sefer için yazılanlarla beraber 74.409'du.¹¹⁴ İsyancıların idaresinin izalesi sonrasında 48.007'si silinerek mevcut 90 binlere indirilmişti. 1736 yılına kadar, bazı yıllar 30 bin yeniçeri yazılması icap eden İran savaşlarına rağmen kalıcı yeniçeri mevcudu 73 bine seviyesinde kalmıştı.

1736 yılında uzun süreli İran savaşlarına son verilse de Rusların saldırısı üzerine hemen yeni bir harp başlamıştı. Bu yıl merkezi ordu, Kırım ve Bender ordularıyla kalelere yaklaşık 50 bin yeni nefer yazılmıştı. Ağustos 1736 tarihine denk gelen maaşlara göre sefer katılmayıp İstanbul'da kalan 21.148 yeniçeri vardı.¹¹⁵ Ana orduda 43.863; Bender ordusunda 19 bin (kalelere sevk ve terhislerle 8454'e indirilmişti); Kırım ordusunda 6 bin;¹¹⁶ kalelerde 59.912 nefer varken toplam yeniçeri 140 bine yaklaşmıştı. 1736 Haziran'ında 5.260 neferin olduğu şark ordusu terhis edilip diğer cephelere sevk edildiğinden toplam haricinde tutulmuştur.¹¹⁷ Ana orduda sonraki sene seferi için kışlakta kalan 16.625 nefer kaldığına göre yaklaşık 27 bin nefer silinmişti. Kasım 1736/Mart 1737 dönemi maaş kayıtlarına göre Bender ordusunda 7806, Kırım ordusunda 4.500,¹¹⁸

¹¹² BOA, C.AS, 5578.

¹¹³ BOA, MAD.d. 4065, s. 4.

¹¹⁴ BOA, MAD.d. 17035, 37, 41.

¹¹⁵ BOA, D.BŞM.d. 41052.

¹¹⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34217, s. 21-25. BOA, KK.d. 4939, s. 64, 68. BOA, D.YNÇ, 130-56.

¹¹⁷ BOA, MAD.d. 6537, s. 1055.

¹¹⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34217, s. 21-25. BOA, KK.d. 4939, s. 64, 68.

İstanbul'da 21.170¹¹⁹ nefer bulunmaktaydı. Kaleler mevcudu da ilave edildiğinde 1736 sonunda maaş verilen nefer mevcudu yaklaşık 110 bin civarındaydı.

1737'de merkezi orduda 79.236,¹²⁰ diğer ordularda 40.202 nefer vardı. Kalelere 50.545, İstanbul'a 20681 yeniçeri kayıtlı olduğuna göre defterlerde 210 bine yakın yeniçeri mevcuttu.¹²¹ Orduların terhis edildiği kış döneminde sayı 110 seviyesine inmişti.¹²²

1738 yazında sadrazamın emrinde 84.770,¹²³ tali ordularda 43793 nefer vardı.¹²⁴ Kalelerdeki 70.234 ve İstanbul'daki 27213¹²⁵ sayılarıyla beraber mevcut 230 bin seviyesine çıkmıştı. Kış mevsimi sayılarını gösteren 1739 başındaki maaş verilerine göre, 53.629 kişi İstanbul'da, 64.109 kalelerde, 17.430 diğer ordularda olmak üzere 135 bin yeniçeri maaş almıştı.¹²⁶

19 Ekim 1739'da verilen maaş kayıtlarına göre sefer döneminde ana orduda 72216 kişi bulunmaktaydı.¹²⁷ Serasker ordularındaki 46.092, kalelerdeki 75.446, İstanbul'daki 29.858 neferle¹²⁸ mevcut 225 bine yaklaşmıştı.¹²⁹

Batı tarafındaki iki büyük devletle savaşın ardından 1741 yılında İran harpleri tekrar başlamıştı. 1746 yılına kadarki savaşlarda 40 bin üzerinde nefer yazıldığı olmuştur. Sefer mevsiminde sayıları oldukça artırılan orduların, şark tarafından kaynaklı durum sebebiyle mevcutları artırılan kalelerin ve 30 bin üzerindeki İstanbul mevcudunun toplamıyla savaşların devam ettiği beş yıl boyunca 120-150 bin arasında kayıtlı yeniçeri bulundurulmuştur. Buna rağmen savaşın hemen ardından, 1746'da kalıcı yeniçeri mevcudu 95 bin seviyesine inmişti.

Dalgalanma dışında genel çizgiye bakıldığında 1710'da 40 bin seviyesi 1740'ta 100 bine yaklaşmıştı. 1760'lardan itibaren azaltılarak 85 bine indirilmişti. Ancak 1768 harbi,

¹¹⁹ BOA, D.YNÇ, 133-8.

¹²⁰ TSMA, D. 801, s. 85. Temmuz 1737'de sadrazam emrindeki ordudaki yeniçerilerin maaşları icmalinde de bu sayı görülmektedir. BOA, D.YNÇ, 137-20

¹²¹ BOA, KK.d. 4939, s. 84, 89. BOA, MAD.d. 17110, 17112.

¹²² 1150/Reşen maaşları. BOA, MAD.d. 17110. BOA, KK.d. 4939, s. 68-90.

¹²³ BOA, MAD.d. 17110, s. 4.

¹²⁴ BOA, KK.d. 4939, s. 89, 94. BOA, KK.d. 4773, s. 4-5. BOA, MAD.d. 17148.

¹²⁵ BOA, MAD.d. 6560, s. 18. BOA, MAD.d. 18479.

¹²⁶ BOA, KK.d. 4939, s. 94, 101, 109.

¹²⁷ BOA, MAD.d. 6560, s. 19. BOA, MAD.d. 18479, s. 4.

¹²⁸ BOA, D.BŞM.d. 2394. BOA, KK.d. 4939, s. 101, 104. BOA, MAD.d. 17110, 17112, 17139.

¹²⁹ 1739 sonu bazı yeniçerilerin kayıtları için bk. BOA, MAD.d. 6323, s. 1391. 1152-1153/1739-40 kayıtları için bk. BOA, MAD.d. 7168, s. 68 vd.

yeniden daha büyük bir yükselişe sebep olmuştu. Ordulara 200 binden fazla yeniçerinin katıldığı seferde İstanbul'daki 26 bin ve kalelerde görevli nöbetçilerle kayıtlı mevcut 300 bin olmuştu. Savaşın sonraki yıllarında, toplanan yeniçerilerle 150-250 bin arasında dalgalanan esâmîli mevcut, savaş bitiminde 130 bin seviyesine gelmişti.

Savaşlar sonrasında bir müddet yüksek kalsa da mevcudun artmasında en esaslı nokta üçüncü bölümde daha tafsilatlı anlatılacağı üzere emeklilik uygulamasıydı. Daha evvel başvurulsa da esas olarak 1736-39 harplerinden fazlalaşan emeklilik karşılığında sefere gitme uygulaması, emeklileri ve dolayısıyla toplam kalıcı mevcudu artırmıştı. Ayrıca yevmilerinin yüksekliği dolayısıyla emeklilerin esâmî silinmesine daha fazla direnç göstermeleri, mevcudun azaltılması noktasında da zorluk çekilmesine sebep olmuştu.

Defterlerdeki esâmî sayılarının nefer mevcudunu yansıtması hususunda ilgili kısımlarda malumat verilecekse de burada kısa temasta bulunmak icap etmektedir. 18. yüzyılda, ocak esâmîleri üzerinde hâkimiyet kaybedilmişti. Ne esâmî sayısı maaşlı nefer mevcudunu verir olmuş ne de esâmî sahiplerini ocakla bağlantısı olanlar, hatta gerçek kişiler teşkil eder olmuştu. Esâmî sayısı-nefer sayısı eşitliği kalmamıştı. Yani var olan esâmî sayısı kadar sefere veya başka görevlere verilecek nefer yoktu. Tashih ve be-dergâhla nefer sıkıntısını kolayca gideren, maliyeye topluca maaş yükünden başka yönüne bakmayan idare için aşırı artmadığı müddetçe esâmîlerin kime gittiğinin ehemmiyeti de kalmamıştı. Sadrazamlar ve padişahlar defterleri teftiş etmeyi terk etmişlerdi, hatta neferlerin yevmiye seviyesinden haberi olmayanlar bile vardı.

Esâmî sahipliğinin askerî hizmeti karşılığında olması vasfı bozulmuş, sahip olana gelir sağlayan müstakil iktisadi unsura dönüşmüştü. Yaşları çok küçük olanlara, askerî görev yapmayan imam, müderris, şeyhlere, daha fazla olarak paşaların, beylerin veya diğer devlet görevlilerinin hizmetlilerine verilmişti; Enderûn ağaları gibi görevliler, timar ve zeamet erbabı hatta diğer ocak mensuplarınca ele geçirilmişti.¹³⁰ Yevmiye derecesi

¹³⁰ 18. yüzyıla ait arzlarda "etba'" olarak hemen her kesimden devlet adamlarının yanında yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 57-134. Yine değişik tarikatlara mensup şeyhler kendilerine, çocuklarına esâmî, eşlerine esâmîleri gümrüğe naklettirip gelir isteyebilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 131-87. *BOA, D.YNÇ*, 264-161. *BOA, D.YNÇ*, 164-243. *BOA, D.YNÇ*, 349-74. 1808 yılında ortalarından maaş alanların çoğu hoca, müderris, başka sınıf asker mensupları, paşalar kapsamında görevli kişilerdi. *Câbî Târihi*, I, 242. Yeniçeri yevmiyesinin 18. yüzyıl sonundaki durumuyla alakalı Nizamı- Cedit Lâyhalarında malumat gösterilmiştir. *Nizâm-ı Cedit'e Dair Askerî Lâyhalar*, (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2014, 180-190.

artan emekli esâmîlerinin çoğu 18. yüzyılın sonunda devlet görevlilerinin kapılarında görev yapanların elindeydi.¹³¹ Zaten esâmînin “geçim” maksadıyla verilmesinin tesiriyle sonraları ocağa kayıtlı kişilerin yevmiyeleri mukabilinde karıları ve kızlarına gümrüklerden maaş bağlanmıştı.¹³²

Ocak hizmetlerinde esâmîsiz çalışanların sayısı da gittikçe artmıştı. Ortalarda, kolluklarda, ocak imalathanelerinde veya ocağa ait diğer kısımlarda özellikle karakullukçulardan esâmîsiz hizmet edenler vardı.¹³³ Çünkü ocak işlerinin yevmiyeden başka getirileri de vardı. Ayrıca kendi adlarına esâmîleri olmasa da sahipleri olmayan esâmîlerle maaş almışlardı, zabıtlar “açıktan” yani kendi ellerindeki esâmîlerden onlara maaş sağlamıştı.¹³⁴

Esâmî defterlerinin gerçek maaşlı sayının göstermemesinin diğer bir sebebi, gerçek olmayan kişiler adına esâmî üretilmesiydi.¹³⁵ Bu hem merkez hem de kalelerde görevli emekli veya görevde olan ağalar, çavuşlar ve kâtiplere gelir sağlamaya matuftu. Maaşları düşen bu görevlilere merkezde topluca ayrı gösterilir şekilde, kalelerde ise keşide denilen yolla değişik sayılarda esâmîler verilmişti. Bunlar mahlûl esâmîlerin yevmiyelerinden üretilmişti. Yani hazineye aktarılacak mahlûl bir manada ocak içinde gelir kaynağına çevrilmişti. Esâmî üretme, 18. yüzyılın sonlarında ortaların masraflarını karşılamak için de kullanılmıştı.

Diğer bir husus, mükerrer esâmîsi olan kişilerin varlığıydı. Yani bir kişi aynı adla veya başka adlarla birden fazla esâmî sahibi olabilirdi. Hem yeniçeri esâmîsi hem acemi oğlanı veya bostancı esâmîsi olanlar da vardı. Bu durum serbest bir şekilde ifade edilmiş, hatta sahipleri tarafından yeniçeri esâmîleri birleştirilebilirdi.¹³⁶ Mükerrer esâmî elde etmenin diğer bir yolu tashih ve be-dergâhta birden fazla yazılmaktı. Mesela 1714 yılında

¹³¹ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (yay. haz. Mücteba İlgürel) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, 68.

¹³² BOA, C.AS, 30239, 49625. 1761’de Seyyid Abdülkerim adlı 101. cemaate kayıtlı, kendini meşayih ve sadattan gösteren 21 akçeyle emekli biri, esâmîsini gümrüğe nakledilip iki oğlu ve karısına maaş bağlanmasını istemişti. Ama talebi kabul edilmemişti. BOA, D.YNÇ, 248-47.

¹³³ BOA, D.YNÇ, 95-282. BOA, D.YNÇ, 86-297. BOA, D.YNÇ, 88-395. BOA, D.YNÇ, 255-29.

¹³⁴ BOA, D.YNÇ, 119-335. BOA, D.YNÇ, 61-132.

¹³⁵ Bu şekilde esâmî üretmeye güzel bir misal 1732’de Niğbolu’da görev yapan İsmail adlı bir çavuşa verdiği 8 akçeli 4 mahlûle karşılık dört esâmî verilmesiydi. 7 akçelik esâmîlere açılan alt ve üst isimler Mustafa İsmail, Ahmed İsmail, Salih İsmail, İsmail İsmail’di. BOA, D.YNÇ, 108-68.

¹³⁶ BOA, D.YNÇ, 145-325. BOA, D.YNÇ, 177-266. BOA, D.YNÇ, 100-329.

bir kişi iki kere yazıldığından hapsedilmişti.¹³⁷ 1794'te taşraya gönderilen bir emirde, birkaç kere yazılma sayesinde iki esâmî sahibi olanların bulunduğundan bahsedilmişti.¹³⁸

Kayıt özelliğinden kaynaklı, esâmîleri defterde olmasına rağmen maaş almayanların bulunması, diğeri bir durumdur. Savaş zamanlarında sürekli yazılan ve silinler yüzünden artan bu duruma müdahale edilmekteydi. 1144-1154/1731-1742 arası İstanbul'a kayıtlı, maaş almayan ama orta defterlerinden silinmediğinden maaş defterlerine kaydedilen 6130 esâmî Mart 1743'ten itibaren silinmişti. İstanbul mevcudu 42 binden 35 bin esâmîye indirilmişti.¹³⁹ Aynı durum kalelerde de mevcuttu ki kale defterinde yazılı her esâmî sahibi maaş almazdı. Bu durumdan kalelerin mevcutları gösterilirken bahsedilecektir.

2.3. YENİÇERİLERİN TAKSİMİ

Yeniçeri ortalarından en eskisi olan cemaatler, ilave edilen sekbanlar ve en son oluşturulan ağa bölüklerinin zamanla görevleri ve zabitlerinin derecelerinin büyüklüğü sebebiyle birbirlerine itibar bakımından üstünlüğü olmuş, bu husus onlarına mevcutlarına da tesir etmişti. Seferlerde padişahı muhafaza ve hazine bekçiliği, kalelerde nöbetçiliklerde üstünlükleri olan cemaatler yerlerini, ağa bölüklerine kaptırmışlardı. Çünkü yükselmeyi sağlayan bazı görevler ağa bölüklerine mahsus hale gelmişti. Ağa kapısındaki gedikliler denilen görevliler, devlet adamları ve paşaların yanına verilen hususi vazifeli yeniçeriler ağa bölüklerinden tayin edilmişti.¹⁴⁰ Ağa bölükleri orta sayısı daha az olmasına rağmen mevcut itibarıyla cemaatlere yaklaşmışlardı. Ancak bu durum 17. yüzyıldan itibaren de değişmiş, ağa gediklileri dışındaki görevler artık her üç kısım mensuplarına açık hale gelmişti.

Ortalar arasında sayı bakımından eşitlik mevcut değildi. (bk. Ek 1) Her üç sınıf içinde ve birbirlerine karşı sayı bakımından farklar her zaman mevcut olmuştu. Kulkethüdasının ortası olan 1. bölük mevcudu en yüksek ortaydı. Çavuşlar ortası olan 5. bölük, mevcudu en fazla artan olmuş, 18. yüzyılın ikinci yarısında 1. bölüğün sayısını geçmişti. Bölükler içinde ağalara ait ve hususi görevli olmamalarına rağmen

¹³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 74.

¹³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 201, hk. 70.

¹³⁹ BOA, D.YNÇ, 160-61.

¹⁴⁰ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 190, 222, 224.

mensuplarının fazlalığıyla 18. yüzyılda bazen bu iki ortayı geçen 17 ve 25. bölükler vardı. 28 ve 32. bölüklere sabitlenmeden önce ve sonra muhızır ve kethüdayeri ortalarının mevcutları ortalamaya yakındı. Ağa bölüklerindeki özel görevli 56. kayıkçılar ve 54. talimhaneci odalarının yine ortalamaya yakın veya altında neferleri bulunmaktaydı. Cemaatler içinde solakların çorbacılarıyla beraber 101 olan mevcutları hep sabit kalmıştı ancak ortaların müteferrikaları zamanla artmıştı. Cemaatler içinde 64. zağarcı ortası en fazla mevcudu olan ortaydı. 71. saksoncu ve 68. turnacıbaşı ortaları da mevcudu her zaman yüksek olmuştu. Deveciler, hasekiler ve imam odaları bazı dönemlerde artsalar da ortalamaya yakın mevcutları vardı. Bunların dışında padişah ortası olarak bilinen 25. cemaatin mevcudu çok fazlaydı. Sekbanlarda mevcudu fazla olan üç orta bulunmaktaydı. Bunlar sekban kâtibi ortası 18. sekbanlar, sekban kethüdası ortası 25. sekbanlar ve avcıbaşı ortası olan 33. sekbanlardı. 1768-74 harbinden sonra bazı ortaların diğerleriyle farkı daha açılmıştı. 64. zağarcıların mevcudu 5 bine yaklaşmıştı. 5. bölük 3 binin üzerine çıkmış, 2 binin üzerinde mevcudu olan orta sayısı artmıştı.

Sefer sırasında ordularda mevcut olan ortalara nefer yazılması ortalar arasında çok büyük farklara sebep olmuştu. 18. yüzyılda harpler zamanına denk gelen maaş defterlerinde ortalar arasında nispetsizlik oldukça fazlaydı. Çünkü gelen yeniçerilerden serdengeçti bayrağında olanlar dışındakiler ordudaki ortalara taksim edilmişlerdi. Mesela 1739 yılında yazılan 61125 neferin içinde sekbanlar daha azdı. Ayrıca ağa bölüklerine cemaatlerden daha fazla yazılmıştı.¹⁴¹ 1742 yılında Erzurum ordusuna gelen yeniçeriler mevcut otuz ortaya yazılmıştı.¹⁴² Ancak bu şekilde yazılma sadece seferli oldukları döneme mahsus olduğundan geçiciydi. Tashih olan çalıkların zaten kendi ortaları vardı ve oğulları da kendi ortalarına mensuptu. Sefer sonrası silinme ve kalanların kendi asıl ortalarına geçmeleriyle orta sayıları arasındaki bu geçici nispetsizlik ortadan kalkmaktaydı.¹⁴³ 6 Mayıs 1790 tarihindeki fermanla gönüllü değiştirmeler yasaklanana kadar¹⁴⁴ ortalar arasında geçiş yasak değildi. Hem görev icabı hem de yeniçerilerin hususi durumları üzerine orta değiştirilmekteydi. Cemaatler, ağa bölükleri ve sekban bölüklerinin kendi ortaları aralarında ve bunların her birinden diğerine geçiş mümkündü.

¹⁴¹ BOA, MAD.d. 17153.

¹⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1053.

¹⁴³ Bazı örnekler için bk. BOA, D.YNÇ, 151-68, 86, 140, 350.

¹⁴⁴ BOA, C.AS, 5197. 1808 yılında emir tekrarlanmıştı. *Câbi Târihi*, I, 226.

Bundan başka kapıkullarında bölük değiştirme ölümleri saklamak için her zaman başvuru bir yoldu.¹⁴⁵ Ancak bu zaten muvazaalı olduğundan kayıtlardan anlaşılamayacak bir durumdu. Görev icabı olduğunda değiştirme geçici ve devamlı yapılmaktaydı. Bu durumda en evvel kaydedildiği esas (kadım) orta olarak kalmaya devam etmekteydi.¹⁴⁶ Ama yeniçerilerin ifadelerine göre yoldaşlıkları kayıtlı oldukları odaya olmaktadır.¹⁴⁷ Uzun süreli değişimlerde yeni ortaları esas orta olmaktadır.

Orta değişikliği yeniçerilerin kendi talepleri üzerine veya idarece re'sen yapılmaktaydı. Görev icabı değişimler, ocak ağaları ve çorbacılar hizmetli verilmesinde daha çok olmuştu. Bunlar bağlı oldukları ağaların gittiği ortalara kaydedilmişlerdi. Hem İstanbul'da hem de kalelerde bulunan ortaların çorbacılarının görev yeri ve ortası değiştiğinde bazen 20 veya daha fazla sayıdaki hizmetlileri onları takip etmişti.¹⁴⁸ Aynı durum kale ağaları içi de geçerliydi.

Tablo 5. Neferlerin Ortalara Toplam Bazda Dağılımları ve Ortalamaları

		Cemaat	Bölükler	Sekbanlar	Toplam ve Genel Ortalama
1549 ¹⁴⁹	Mevcut	7596	4512	659	12767
	Ortalama	76	74	20	65
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	314-47	249-51	30-11	-
1590 ¹⁵⁰	Mevcut	10876	1345	11164	23385
	Ortalama	109	183	40	120
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	334-55	585-73	184-15	-
1624 ¹⁵¹	Mevcut	21579	18414	2623	42616
	Ortalama	216	302	77	219
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	557-94	766-147	243-33	-
1684 ¹⁵²	Mevcut	26884	21693	5128	53705
	Ortalama	269	356	151	275
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	710-66	1233-164	324-27	-
1723 ¹⁵³	Mevcut	33393	28784	5302	67479
	Ortalama	334	482	156	346

¹⁴⁵ III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları, (haz. Engin Çağman) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, 6.

¹⁴⁶ Örnek bir kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 63-26

¹⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 96-152.

¹⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 101-417. BOA, D.YNÇ, 106-8. BOA, D.YNÇ, 206-77. BOA, D.YNÇ, 261-123.

¹⁴⁹ BOA, MAD.d. 12872. (Defter icmalinde 12822 toplamı olmasına rağmen orta bazında hesaplamamızda 12767 sayısı bulunmuştur. Fark fazla olmadığından düşük olan bulduğumuz sayı üzerinden hesaplama yapılmıştır.)

¹⁵⁰ BOA, MAD.d. 16273.

¹⁵¹ BOA, TT.d. 745.

¹⁵² BOA, MAD.d. 6710.

¹⁵³ BOA, MAD.d. 1786.

	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	2037-108	1566-198	423-81	-
1755 ¹⁵⁴	Mevcut	46031	38372	8011	92414
	Ortalama	460	629	236	474
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	1944-14	1832-256	554-107	-
1778 ¹⁵⁵	Mevcut	61924	59381	10333	131638
	Ortalama	620	974	304	675
	Mevcudu En Yüksek ve Düşük Orta	4667-123	3915-276	964-90	-

Yeniçeriler, şahsi durumları veya ortalarındaki münasebetleriyle alakalı olarak oda değişikliği isteyebilmekteydi. En önemli sebep, ortasında geçinememesi veya istenmemesiydi. Değiştirme kendi talebiyle, ceza olarak orta ihtiyarlarının şikâyetiyle yapılmaktaydı.¹⁵⁶ Herhangi bir sebep göstermeden nakil isteyenler de bulunmaktaydı. 1755 yılında 9. bölükten emekli biri ya diğer ağa bölüklerine ya da 13. cemaate geçmek istemiş, 13. cemaate kaydedilmişti.¹⁵⁷ Babalarının veya kardeşlerinin olduğu ortalara geçmek isteyenler de bulunmaktaydı.¹⁵⁸ 1755'te 31. bölükten ölen babasının esâmîsiyle 39. bölüğe küçük yazılan Ahmed adlı nefer babasının ortasına geçmişti.¹⁵⁹ 1724'te odasında geçinemeyen 10. sekbanlardan Abbas talebi üzerine 43. cemaate nakledilmişti.¹⁶⁰ 1737'de Menekşe Kalesi'nde görevli 9. cemaatin vekilharcı ve bayraktarı orta huzurunu bozup zabıtlere itaat etmediğinden odabaşı ve ihtiyarların talebiyle görevlerinden atılarak Kastel İnebahtı'ya sürülmüşlerdi.¹⁶¹ 1741'de 31. sekbanlarda emekli İbrahim odabaşı hakkında orta mensupları, bütün ortayı rahatsız ettiğini, diğer ihtiyarlara iftira attığını, sürekli ağa kapısında dolaşıp dedikodu ürettiğini, bir müddet hacca gittiğinde rahat etmelerine rağmen dönüşünde aynı şekilde davrandığını bildirerek şikâyetle bulunmuşlar ve onun başka bir odaya kaydedilmesini istemişlerdi. Talepleri kabul edilerek İbrahim odabaşı 13. sekbanlara kaydedilmişti.¹⁶² 1764'te 61. bölüğün ihtiyarlarının, birkaç kez ortada huzursuzluk ve fitne çıkararak mensupları birbirlerine düşürdüğünden şikâyet ettikleri emekli bir odabaşı, 80. cemaate kaydedilmişti.¹⁶³ Aynı yıl odabaşı ve ihtiyarlara hakaret ve kötü sözler söyleyen bir nefer

¹⁵⁴ BOA, MAD.d. 2301.

¹⁵⁵ BOA, MAD.d. 6325.

¹⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 24-128. BOA, D.YNÇ, 81-317. BOA, D.YNÇ, 101-89, 113, 176. BOA, D.YNÇ, 151-236.

¹⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 229-75.

¹⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 87-327. BOA, D.YNÇ, 261-90.

¹⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 231-341.

¹⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 85-122.

¹⁶¹ BOA, D.YNÇ, 131-226.

¹⁶² BOA, D.YNÇ, 164-240.

¹⁶³ BOA, D.YNÇ, 267-409.

6. sekbanlardan 16. sekbanlara gönderilmişti.¹⁶⁴ 1766'de 29. cemaatte vakıf nazırı olan Süleyman, orta ihtiyarlarının onun odaya ihanet ettiği ve aralarında kavga nifak eksik olmadığı şeklindeki şikâyetiyle 19. cemaate gönderilmişti.¹⁶⁵ 1778'de 11. bölüğün başkorusu eski odabaşı İsmail ikazlara rağmen oda huzurunu bozmaya devam ettiğinden ihtiyarlar talebiyle 5. cemaate kovulmuştu.¹⁶⁶ 10 Mart 1791'de ortayı masrafa sokan ve huzursuzluk çıkaran eski odabaşı Camcı Ali orta ihtiyarlarının mühürlerini havi arzla ortadan atılmıştı.¹⁶⁷

Kendilerine uygulanan baskı yüzünden oda değiştirenler de vardı. 33. sekbanlarda küçük olarak kaydedilmiş eski ocak başkâtibinin oğlu, maaş dağıtımında sıkıntı çıkarıldığından babasının olduğu 58. bölüğe naklini yaptırmıştı.¹⁶⁸ 1730'da 15. bölükte rahatı olmayan vekilharçlıktan emekli olmuş Mehmed, 10. bölüğe nakledilmişti.¹⁶⁹ 1728 yılında, daha önce ölen 47. cemaate mensup babasının esâmîsiyle 63. cemaate küçük kaydedilen Salih, odasıyla hüsn-ü zendeganesi olmadığından babasının ortasına geçmişti.¹⁷⁰ 1741'de 69. cemaatten emekli Ahmed ihtiyarların kendisine garazı sebebiyle ortada kalmaya tahammül edemediğinden 15. cemaate naklolmuştu.¹⁷¹ 1732'de odabaşından razı olmayan bir nefer 14. bölükten 10. sekbanlara yazılmıştı.¹⁷² 1727'de Vidin'de görevli bir yeniçeri esâmîsiyle ilgili sıkıntı çıkarıldığından İstanbul'a gelip kaydını düzeltmiş ama ortasındakiler sen bizi rencide ettin, bize ihtiyarlardan ikaz mektubu getirdin diye baskı yaptıklarından 22. bölükten 68. cemaate naklini istemişti.¹⁷³ Maaşlar sırasında sıkıntı çıkarılan, paraları tam verilmeyenler de oda değişikliğine başvurmaktaydılar. 1724'te ortamızda istemiyoruz denilen ve maaş taksiminde sürekli eksik para verilen bir neferin talebi üzerine odası değiştirilmiş 5. cemaatten 11. sekbanlara nakledilmişti. Aynı tarihte odabaşının maaşını vermede sıkıntı çıkardığı 61. cemaatten Ömer, 13. cemaate geçmişti.¹⁷⁴

¹⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 267-211.

¹⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 272-112.

¹⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 348-250.

¹⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 423-329.

¹⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 66-247.

¹⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 101-438.

¹⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 93-38.

¹⁷¹ BOA, D.YNÇ, 164-174.

¹⁷² BOA, D.YNÇ, 107-396.

¹⁷³ BOA, D.YNÇ, 92-143.

¹⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 85-158, 281.

Sefere katılma arzusu orta değiştirmenin diğerk bir sebebiydi. Kendi ortalarının memur olmadığı sefere gitmek isteyenler gidecek ortalara kaydedilmekteydi. Mesela 1728’de Hemendan’a giden 27. bölüğe diğerk ortalarından çok sayıda nefer yazılmıştı.¹⁷⁵ Bunlar seferden sonra yine eski ortalarına kaydedilmekteydiler. 1728’de kendileri 28 ve 2. bölükle 62. cemaate mensup üç yeniçeri kulkethüdasına tüfenkçi olarak 1. bölüğe yazılmışlar, seferden sonra yine odalarına kaydedilmişlerdi.¹⁷⁶

Sefer ve görev dışında başka ortaya geçenler de tekrar eski odasına geri dönebilmekteydi. 1727’de daha önce kendi odası 28. bölükten babasının odası olan 89. cemaate geçen yeniçeri kendi ortasına dönmüştü.¹⁷⁷ “Maaşta rencide edilüb bazı ihtiyarlarımızda hatırım kaldığı için” diyerek 30. bölüğe geçen daha önce 27. cemaatte odabaşılık yapan Hasan, 1742’de tekrar eski odasına dönmek istediğinden buraya alınmıştı.¹⁷⁸ 1740 yılında 36. bölüğe kayıtlı Ahmed maaşını eksik verdiklerinden eski odası olan 39. cemaate geçmişti.¹⁷⁹ 13. sekbanlarda daha önce odabaşının başka bölüğe naklettirdiğı emekli iki odabaşı 1741 yılında odalarına dönmüşlerdi.¹⁸⁰ 1748’de beş sene evvel geçtiğı 1. sekbanlarda maaşında sıkıntı çıkarılan Hüseyin eski ortası 96. cemaate geçmek istemişti.¹⁸¹ 1766’da 37. bölükte maaşı tam verilmeyen Mustafa eskiden kayıtlı olduğı 31. bölüğe geçmişti.¹⁸² Yanlışlıkla başka ortalara kaydedilenler kayıtları düzeltilerek kendi odalarına yazılmaktaydı.¹⁸³

Mevcutları az olduğundan günlük masraflarına ve düzen akçelerine para yetiremeyen bazı ortaların ihtiyarları, kendi ortalarından ayrılan esâmîleri geri getirmek için mücadele etmekte, bu sebeple ortalar arasında bunları nakletme hususunda rekabet olmaktaydı. Tabi bu esâmîlerin bazıları sahipleri tarafından ortalara gelir olarak bağışlanmış veya orta malından borçlanılma karşılığında maaşı bırakılanlardı.¹⁸⁴ Sekban ortalarının neferleri az olduğundan diğerk ortalarından esâmî ayartma, neferlerin borcu olan

¹⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 92-251, 257, 314.

¹⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 90-98, 173, 185. BOA, D.YNÇ, 94-2.

¹⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 87-327.

¹⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 177-170.

¹⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 159-38.

¹⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 160-280.

¹⁸¹ BOA, D.YNÇ, 205-104.

¹⁸² BOA, D.YNÇ, 272-361.

¹⁸³ BOA, D.YNÇ, 89-377. BOA, D.YNÇ, 141-225. BOA, D.YNÇ, 205-35. BOA, D.YNÇ, 232-235. BOA, D.YNÇ, 159-47.

¹⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 223-86.

bu ortalarından kaçmaları durumları da olmaktaydı.¹⁸⁵ 1745'te maaşlarından fazla para alındığı için 73 ve 47. cemaatlerce ayartıldığı için bu ortalara geçmiş olan iki esâmî orta ihtiyarlarının talebiyle kadîm ortaları olan 85. cemaate geri getirilmişti.¹⁸⁶ 1746'da 24. sekbanların ihtiyarları diğer ortaya naklettirilen iki esâmîyi geri getirmişti.¹⁸⁷ 1750'de 55. bölüğün ihtiyarları seferler yüzünden borçlarının çok ve ortalarında esâmî az olduğundan daha önce başka ortalara giden 3 kişiyi yeniden geri getirtmişlerdi.¹⁸⁸ 1751'de sekbanbaşı kolluğunda görev yapan ve 32. sekbanlara kayıtlı bir kişi ismini başka odaya naklettirip kolluktan kurtulmaya çalışmışsa da ihtiyarlar tekrar geri kaydettirmişlerdi.¹⁸⁹ 1752'de 35. bölüğün yoldaşı ve çorbacı olan İbrahim Ağa'nın orta vakfından aldığı borca karşılık gösterdiği esâmî, yeniçeri ağasının çuhadarı tarafından başka odaya götürülünce ihtiyarlar geri istemişti.¹⁹⁰ Yine bu yıl 2. bölüğün ihtiyarları diğer ortalara giden beş esâmîsini geri getirtmişti.¹⁹¹ 1753 yılında 32. sekbanların ihtiyarları orta masraflarına güçleri yetmediğinden daha önce ayrılmış olan 3 esâmîyi geri getirmişlerdi.¹⁹² 1759'da 19 akçeyle emekli Osman'ın 13. bölüğe götürdüğü esâmî eski ortası olan 15. sekbanlara ihtiyarların talebiyle kaydedilmişti.¹⁹³ 1778'de 80. cemaat ihtiyarları orta masraflarına katılmamak için zengin ortalara giden 5 kişiyi tekrar eski ortalarına getirmişlerdi.¹⁹⁴

2.4. İSTANBUL'DA YENİÇERİLER VE GÖREVLERİ

2.4.1. Mevcutları

Yeniçeriler sultana bağlı kullar olduğundan kalelerdeki nöbetçilikleri ve geçici görevlendirmeleri dışında İstanbul'da bulunurlar, onunla sefere çıkarlar yahut Edirne gibi yerlerde ikametlerinde ona eşlik ederlerdi. Kapıkulu olarak isimlendirilmelerinin sebebi, “divan-ı hümâyûn hizmetinde ve daima bab-ı saadet-meabda mülazemette”

¹⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 190-47.

¹⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 188-56.

¹⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 189-435.

¹⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 208-47.

¹⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 212-276.

¹⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 212-114.

¹⁹¹ BOA, D.YNÇ, 213-345.

¹⁹² BOA, D.YNÇ, 224-71.

¹⁹³ BOA, D.YNÇ, 238-5.

¹⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 347-270.

olmalarıydı.¹⁹⁵ Kalelerde görevliler dışındaki bütün yeniçeriler İstanbul'a kayıtlıydı ve ancak müsaadeyle buradan ayrılabilirlerdi.

17. yüzyıl başlarına kadar kalelerde bulunanlar defterlerde gösterilmekle beraber maaş icmalleri, İstanbul ve kaleler ayrımı yapılmadan, bütün mevcudu gösterecek şekilde hazırlanmıştı. 1600'lerden itibaren İstanbul'da bulunanlar "*Mevâcib-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âl-i ki korucuyân ve mütekâ'idîn ve solakân ve zağarcıyân ve sekbânân ma'a süvari.*" olarak ayrı kaydedilmeye başlanmış,¹⁹⁶ kaleler için ayrı icmalleri hazırlanmıştı. Payitahtta bulunması gerekenleri gösteren bu kayıt veya benzeri ifadelerin olduğu icmalleri artık sadece İstanbul mevcudunu göstermek için kullanılmıştı. Bu icmallerde "atık" adıyla emekliler ve korucular, "seferlüyân" veya "cedit" olarak eşkinciler ayrı ayrı gösterilmişti. İstanbul'a kayıtlı olanlara yeniçeriler arasında "Âsitâneli" de denilmişti.¹⁹⁷

İstanbul'daki sayı esas olarak ocağın seferde olup olmamasına, ocaktan ayrı savaşa gönderilen neferlere ve kalelerdeki nöbetçi sayısının artışına bağlıydı. Savaş döneminde artış, yeni yazılanlarla ordu sefere gitmeden başlamaktaydı. Sefer sonrasında ocak İstanbul'a döndüğünde orduyla beraber olan yeni yazılmış neferlerin bir kısmı İstanbul'a gelmekteydi. İsyanlar dönemindeki yazılmalar sadece merkeze yapıldığından İstanbul mevcudu en fazla bu dönemde artmaktaydı.

Umum mevcudun çok büyük kısmı emekli ve kayıtlılardan oluşmaktaydı. Bu yüzden İstanbul'da bulunanlar defterde görünenin çok altındaydı. Memleketi Anadolu, özellikle Marmara ve yakın bölgeler olan emekliler, ihtiyarlar, yaralıları ve küçükleri izinli veya izinsiz buralarda yaşamış, sadece maaş dağıtımında gelmiş veya yerine başkasını vekil bırakmıştı.¹⁹⁸ İcap ettiğinde memleketinde kalanlara dokunulmaması için kadılarına emirler verilmişti.¹⁹⁹ Yine İstanbul'a kayıtlı olmasına rağmen İstanbul dışına mübaşir, muhafız veya başka şekilde gönderilenler vardı. İstanbul'da bulunanlardan ister emekli

¹⁹⁵ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 617.

¹⁹⁶ İlk sayılabilecek bu şekilde kayıt 1008/Lezez-1600/Mayıs-Temmuz tarihlidir. İcmalin başında "İcmâli mevâcib-i cema'ât-i korucuyân ve mütekaidin ve solakân ve zağarcıyân ve sekbânân ve hüddâm-ı ve nevbetciyân-ı kılâ'.." ibaresi mevcut olup 4404 yeniçeriye maaş verilmişti. *BOA, MAD.d.* 6546, s. 532. Sonraki dönemdeki kayıtların aynısı olan 1019/Masar maaşı icmal kayıtlarının başındaysa "Erkâm-ı mevâcib-i mande-gân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı 'âli ve solakân ve zağarcıyân ve sekbânân ma'a süvari ve korucuyân-ı ve mütekâ'idîn der vâcib-i Masar 1019 ve nevbetciyân-ı ba'zı kılâ'" ifadesi mevcuttur. *BOA, MAD.d.* 6798, s. 1128.

¹⁹⁷ *BOA, D.YNÇ*, 207-287.

¹⁹⁸ *BOA, D.YNÇ*, 153-200. *BOA, D.YNÇ*, 206-165. *BOA, D.YNÇ*, 221-222. *BOA, D.YNÇ*, 101-254.

¹⁹⁹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 96, hk. 353.

ister nefer olsun hacca gitmek isteyenlere müsaade edilmiş ve sicillerine şerh düşülmüştü.²⁰⁰ Memleketlerine gitmek, ailelerini ziyaret etmek isteyen neferler ise yine müsaadeyle ayrılmıştı.²⁰¹

Tablo 6. Yeniçerilerin İstanbul Mevcudu²⁰²

Tarih	Mevcut	Eşkinici/ Cedit	Tarih	Mevcut	Eşkinici/ Cedit
985 Masar/Mart-Haziran 1577	9744		1158 Reşen-Ağustos-Ekim 1745	33848	
1003 Lezez/Temmuz-Eylül 1595	10044		1158 Lezez-Ekim-Ocak 1746	33780	11593
1008 Lezez/Nisan-Temmuz 1600	4404		1159 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1746	33664	11555
1015 Reşen/Kasım-Ocak/1607	33351	26136	1159 Reşen/Temmuz-Ekim 1746	33573	11520
1019 Masar/Mart-Haziran 1610	9746		1159 Lezez/Ekim-Ocak 1747	33464	11420
1029 Masar/Aralık-Mart/1620	23291		1160 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1747	35616	11360
1033 Masar/Ekim-Ocak 1624	35515		1160 Reşen/Temmuz-Ekim 1747	35490	11345
1033 Reşen/Nisan-Temmuz 1624	12719		1160 Lezez/Ekim-Ocak 1748	35350	11310
1036 Reşen/Mart-Haziran 1627	19931		1161 Masar-Recec/Ocak-Haziran 1748	35275	11176
1037 Masar/Eylül-Aralık 1627	15101		1161 Lezez/Eylül-Aralık 1748	35007	10956
1038 Recec/Kasım-Şubat 1629	32080		1162 Masar-Recec/Aralık-Haziran 1749	34942	10916
1039 Lezez/Mayıs-Ağustos 1630	12805		1162 Reşen/Haziran-Eylül 1749	34882	10901
1044 Masar/Haziran-Eylül 1634	14506		1162 Lezez/Eylül-Aralık 1749	34823	10877
1047 Reşen/Kasım-Şubat 1638	12306		1163 Masar-Recec/Aralık-Haziran 1750	34760	10825
1049 Lezez-Ocak-Nisan 1640	16959		1163 Reşen/Haziran-Eylül 1750	34682	10805
1051 Recec/Temmuz-Eylül 1641	10293		1163 Lezez/Eylül-Kasım 1750	34581	10760
1054 Recec/Haziran-Eylül 1644	15229		1164 Masar-Recec/Kasım-Mayıs 1751	34441	10660
1055 Masar/Şubat-Mayıs 1645	12329		1164 Reşen/Mayıs-Ağustos 1751	34207	10607
1055 Lezez/Kasım-Şubat 1646	17623		1165 Masar-Recec/Kasım-Mayıs 1752	34050	10476
1057 Masar/Şubat-Mayıs 1647	12933		1165 Reşen/Mayıs-Ağustos 1752	33909	10436
1059 Masar/Ocak-Nisan 1649	28320		1165 Lezez/Ağustos-Kasım 1752	33748	10369
1059 Recec/Nisan-Temmuz 1649	32609		1166 Masar-Recec/Kasım-Mayıs 1753	33656	10314
1059 Reşen/Temmuz-Ekim 1649	35942		1166 Lezez/Ağustos-Ekim 1753	33469	10243
1059 Lezez/Ekim-Ocak 1650	38090		1167 Masar-Recec/Ekim-Nisan 1754	33307	10188
1062 Masar/Aralık-Mart 1652	33959		1167 Reşen/Nisan-Temmuz/1654	33182	10143
1063 Reşen/Mayıs-Ağustos 1653	28889		1167 Lezez/Temmuz-Ekim 1754	33079	10068
1064 Masar/Kasım-Şubat 1654	33463		1168 Masar-Recec/Ekim-Nisan 1755	33028	10043
1064 Reşen/Mayıs-Ağustos/1654	26905		1168 Reşen/Nisan-Temmuz 1755	32979	10028
1070 Reşen/Mart-Haziran 1660	30057		1169 Masar-Recec/Ekim-Mart 1756	32875	9983
1071 Lezez/Mayıs-Ağustos 1661	24361		1169 Reşen/Nisan-Haziran 1756	32787	9946
1072 Masar/Ağustos-Kasım 1661	26615		1169 Lezez/Haziran-Eylül 1756	32713	9911
1073 Masar/Ağustos-Kasım 1662	24807		1170 Masar-Recec/Eylül-Mart 1757	32642	9866
1076 Reşen/Ocak-Nisan 1666	26120		1171 Masar-Recec/Eylül-Mart 1758	32445	9796
1078 Reşen/Aralık-Mart 1668	36612		1171 Reşen/Mart-Haziran 1758	32375	9781
1079 Masar/Haziran-Eylül/1668	27842		1171 Lezez/Haziran-Eylül 1758	32294	9756
1082 Reşen/Kasım-Ocak/1672	28265		1172 Reşen/Şubat-Mayıs 1759	32150	9666

²⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 97-53.

²⁰¹ BOA, D.YNÇ, 68-328

²⁰² KK.d. 1980, 3229; C.AS, 30168, 36720, 37473, 40624, 42001, 45717, 49338, 53385; C.SM, 5257; D.BŞM.d. 307/A, 710, 1030, 1396A, 2393, 2493, 2591, 2693, 2802, 2850, 2864, 3054, 3089, 3178, 3389, 4350, 40990; MAD. d. 800, 837, 1138, 1727, 1786, 2484, 2606, 4064, 4309, 4470, 4502, 4510, 4793, 4796, 5863, 6283, 6366, 6546, 6573, 6646, 6776, 6798, 6801, 6821, 6913, 6931, 6935, 6954, 6821, 6954, 6995, 7020, 7026, 7167, 7168, 7224, 7321, 7464, 14743, 15861, 17035, 17050, 17068, 17229, 17234, 17274, 17359, 18479; D.YNÇ. d. 33630, 34170, 34314, 34316, 34346, 34347, 34358, 34359, 34375, 34376, 34405, 34427, 34440, 34444, 34455, 34471, 34474, 34479, 34485, 34491, 34539, 34540, 34550, 34553, 34784; C.ML, 13233, 30949; D.YNÇ. 1, 15, 31, 34, 49, 53, 118, 123, 132, 133, 135, 136, 163, 145, 152, 156, 157, 169, 206, 222, 226, 227, 229, 235, 237, 243, 247, 258, 265, 267, 268, 283, 291, 296, 342, 418, 419, 421, 422, 423; AE. SMHD.I, 16200; TSMA, D. 722, 729, 721, 747, 1982, 2134, 2697; Kurumlar ve Bütçeler.

1083 Masar/Nisan-Temmuz/1672	32092		1173 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1760	31994	9581
1083 Lezez/Ocak-Nisan/1673	26137		1173 Reşen/Şubat-Mayıs 1760	31916	9546
1084 Masar/Nisan-Temmuz/1673	29591		1173 Lezez/Mayıs-Ağustos 1760	31817	9511
1085 Lezez/Aralık-Mart/1675	30435		1174 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1761	31734	9456
1087 Lezez/Aralık-Mart/1677	26824		1174 Lezez-Mayıs-Ağustos 1761	31733	9371
1088 Masar/Mart-Haziran 1677	26288		1175 Masar-Recec/Ağustos-Şubat 1762	31555	9331
1090 Reşen/Ağustos-Kasım 1679	27384		1175 Reşen/Şubat-Nisan 1762	31355	9246
1100 Masar/Ekim-Ocak 1689	32327		1176 Masar-Recec/Temmuz-Ocak 1763	31235	9211
1103 Masar/Eylül-Aralık 1691	21345		1176 Reşen/Ocak-Nisan 1763	31116	9166
1113 Masar/Haziran-Eylül 1701	18674		1177 Masar-Recec/Temmuz-Ocak 1764	30873	9086
1115/Masar-Recec-Kasım 1703	35814	26609	1177 Reşen/Ocak-Mart 1764	30743	9046
1116/1704	33063	23934	1177 Lezez/Nisan-Haziran 1764	30628	9006
1117 Masar/Nisan-Temmuz 1705	24941		1178 Masar-Recec-Haziran-Aralık 1764	30469	8966
1119 Masar/Nisan-Haziran 1707	20186		1178 Lezez/Mart-Haziran 1765	30210	8926
1120 Lezez-Aralık Mart 1709	16771		1179 Masar-Recec/Haziran Aralık 1765	30080	8886
1125 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1713 ²⁰³	28374	12979	1179 Reşen/Aralık-Mart 1766	29957	8846
1126 Masar-Recec/Ocak-Temmuz 1714	25772		1179 Lezez/Mart-Haziran 1766	29870	8806
1126 Reşen/Temmuz-Ekim 1714	23850		1180 Masar-Recec/Haziran-Aralık 1766	29741	8766
1127 Lezez/Eylül-Aralık 1715	16446		1181 Reşen/Kasım-Şubat 1768	29129	8606
1131 Reşen/Mayıs-Ağustos 1719	28107	6592	1181 Lezez/Şubat-Mayıs 1768	29033	8566
1135 Reşen/Nisan-Temmuz 1723	26061		1182 Masar-Recec/Mayıs-Kasım 1768	28635	8526
1140 Recec/Kasım-Şubat 1728	25977	3502	1182 Reşen/Kasım-Şubat 1769	28503	8486
1141 Recec/Kasım-Ocak 1729	25164	2077	1182 Lezez/Şubat-Mayıs 1769	40378	17894
1142 Reşen-Lezez/Ocak-Temmuz 1730	98726	75482	1183 Reşen/Ekim-Ocak 1770	26074	
1143 Reşen/Ocak-Nisan 1731	51071	26140	1183 Lezez/Ocak-Nisan/1770	25887	
1144 Masar-Recec/Temmuz-Aralık 1731	37539	12236	1184 Reşen/Ekim-Ocak 1771	26815	
1144 Reşen/Aralık-Mart 1732	35743	10441	1184 Lezez/Ocak-Nisan 1771	26656	
1145 Masar-Recec/Haziran-Aralık 1732	34004	8701	1185/Masar-Recec/Nisan-Ekim 1771	34890	
1145 Lezez/Mart-Haziran 1733	27444	2432	1185 Reşen/Ekim-Ocak 1772	34707	
1147 Masar-Recec/Haziran-Kasım/1734	25355		1186 Masar-Recec/Nisan-Eylül 1772	34458	
1147 Reşen/Kasım-Şubat/1735	25097		1186 Reşen/Eylül-Aralık 1772	49711	
1147 Lezez/Şubat-Haziran 1734	25510		1186 Lezez/Aralık-Mart 1773	49436	
1148 Masar-Recec/Haziran-Kasım 1735	24983		1187 Recec-Reşen/Haziran-Aralık 1773	57601	
1148 Reşen/Kasım-Şubat/1736 ²⁰⁴	31174	7279	1188 Lezez-Aralık-Mart 1774	58560	14574
1149/Masar-Recec/ Mayıs-Kasım 1736 ²⁰⁵	21148	2829	1188 Recec-Reşen/Haziran-Aralık 1774	57798	13261
1149 Reşen/Kasım-Ocak/1737	20994		1188 Lezez/Aralık-Mart 1775	56755	
1149 Lezez/Ocak-Nisan/1737	21170		1189 Masar/Mayıs 1775	56625	
1150/Masar-Recec-Nisan-Ekim 1737	37969	17000	1189 Recec-Reşen-Mayıs-Kasım 1775	56300	
1150 Reşen/Ekim-Ocak/1738 ²⁰⁶	41776		1189 Lezez/Kasım-Şubat 1776	55885	
1150 Lezez/Ocak-Nisan 1738	22608		1190 Masar/Mayıs 1776	55572	12070
1151 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1738	48629		1190 Recec-Reşen/Mayıs-Kasım 1776	54863	
1151 Reşen/Ekim-Ocak/1739	49963		1192 Lezez/Ekim-Ocak 1779	50910	
1151 Lezez/Ocak-Nisan 1739	26901		1196 Masar/Aralık-Mart/1782	46950	

²⁰³ BOA, MAD.d. 2615, s. 58. Bu tarihten sonraki kayıtlarda emekli ve eşkinci neferler maaşlarında bir kıst fark olduğundan kaydın durumuna göre eşkincilere verilen maaş tarih olarak esas alınmıştır.

²⁰⁴ BOA, D.BŞM.d. 41038. BOA, MAD.d. 17068, s. 21. Sayının 6936'sı yeni yazılanlardır.

²⁰⁵ BOA, D.BŞM.d. 41052. Savaş olduğundan ordu cepheye gitmiştir. 17982 nefer emekli, 249 emekli ağa, 2829 odalı ve İstanbul muhafazası için kalanlardır. BOA, D.YNÇ, 131-20. Aynı döneme ait bir kayıttaki sayı 20858'dir. BOA, C.SM, 4198.

²⁰⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34229. Bu maaşta ordu İstanbul'a dönmüştür. BOA, D.YNÇ.d. 34227 ve BOA, D.YNÇ, 137-50'de eşkinci ve emeklilerin ikisi Reşen mevâcibi toplaması olduğundan 41776 sayısı vardır. Sayının 37976'sı emekli ve ortalarla olanlar, 3235'i ise yeni tashih olanlardı. Ayrıca bk. BOA, MAD. d. 1138, s. 11. Sayının 20799'u seferli olup 1150'maaşını almıştır. Ama ayrıldığından sonraki toplamda gösterilmemiştir.

1152 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1739 ²⁰⁷	58329	31970	1196/Lezez-Eylül-Aralık/1782	47035	
1152 Reşen/Ekim-Aralık 1739	53110	28160	1197 Masar/Aralık-Mart/1783	46721	9126
1153 Masar/Mart-Haziran 1740	50025	19449	1197 Recec-Reşen/Mart-Ağustos 1783	46766	9086
1153 Reşen/Eylül-Aralık/1740	48763		1197 Lezez/Ağustos-Kasım 1783	46421	9041
1153 Lezez/Aralık-Mart 1741	46195		1202 Recec-Reşen/Ocak-Temmuz/1788	52305	
1154 Masar-Recec/Mart-Eylül 1741	45420	15233	1203 Recec/Aralık-Mart 1789	63990	10000
1154 Reşen/Eylül-Aralık 1741	44237		1206 Recec/Kasım-Şubat/1792	65280	9631
1155 Reşen/Eylül-Kasım 1742	42656		1209 Masar/Temmuz-Ekim/1794	63724	10537
1156 Masar-Recec/Şubat-Ağustos 1743 ²⁰⁸	34364		1212/Recec/Eylül-Aralık 1797	64119	7721
1156/Reşen-Ağustos-Kasım 1743	34812	12787	1215 Reşen-Lezez/Kasım-Mayıs 1801	64842	9641
1156 Lezez/Kasım-Şubat 1744	33689	12238	1216 Recec/Ağustos-Kasım 1801	64309	
1157 Masar-Recec/Şubat-Ağustos 1744	33445	12056	1220 Masar/Nisan-Haziran/1805	80381	8145
1157 Reşen/Ağustos-Kasım 1754	32156	11933	1222 Recec/Haziran-Eylül/1807	113554	
1157 Lezez/Kasım-Şubat 1745	33342	11770	1226 Reşen-Lezez/Temmuz-Ocak/1812	113040	11859
			1236 Reşen-Lezez/Nisan-Eylül/1721	107677	12009

Cedit nefer sayısı, İstanbul'da bulunan orta sayısına bağlıydı. Önceleri nöbetçi sayısı, mevcuda nispetle az olduğundan İstanbul'da bulunan orta sayıları fazlaydı. 1548 yılında 134,²⁰⁹ 1580 Haziran'da 173,²¹⁰ 1618 yılında 119 (64 cemaat, 38 bölük ve 17 sekban),²¹¹ 1676 Haziran'da 60 (23 cemaat, 33 bölük, 4 sekban) orta İstanbul'daydı.²¹² Orta sayısı savaş döneminde daha azalmıştı. Mesela 1641'de bütün sekban ortaları İstanbul'daydı.²¹³ Ama bir müddet sonra birkaç hariç Girit'te veya diğer kalelerde görevlendirilmişlerdi.²¹⁴

18. yüzyılda kale sayısının artması ve bahsedilecek nısf orta uygulamasıyla tabloda görüldüğü üzere merkezde kırk-elli orta tutulmuştu. Hizmetlerde ağa bölükleri kullanıldığından, kalanlar içinde ekseriyeti teşkil emişlerdi. Cemaatlerden ve sekbanlardan kalanlar ise sadece merkezde bulunması gereken büyük zabıtlere ait ortalara kadar düşmüştü. Haseki ve deveci ağalarla zenberekçibaşıya ait ortalar da kalelerde görev yapmıştı. Turnacıbaşıya ait olan 68. cemaat ise sürekli Vidin'de tutulmuştu.²¹⁵ 1740 yılında İstanbul'da orta artmıştı. Sebebi, 1739'da harbin bitmesiyle orduyla gelen

²⁰⁷ BOA, D.BŞM.d. 2394. Cepheden dönen orduyla beraber bulunan 30 binden fazla yeniçeri de dahildir. Ayrıca bk. BOA, MAD. d. 1138, s. 31. BOA, D.YNÇ, 152-165.

²⁰⁸ BOA, D.BŞM.d. 2731. Sayının hızlı şekilde düşmesi defterlerde bulunan ancak maaş almayan yaklaşık 6 bin esâmının silinmesiydi. BOA, D.YNÇ, 160-61.

²⁰⁹ BOA, MAD. d. 12872.

²¹⁰ BOA, MAD.d. 16273.

²¹¹ BOA, MAD.d. 6709.

²¹² BOA, MAD.d. 6131.

²¹³ BOA, MAD.d. 6020.

²¹⁴ BOA, MAD.d. 6128. *Tevârîh-i Cezîre-i Girid*, 162.

²¹⁵ Mesela 1792 sonunda Vidin'e ağa olan sabık kulkethüdası ve 1793'te ağa tayin edilen hem kulkethüdası hem de turnacıbaşının hizmetine burada bulunan 68. cemaat verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 23, 387. BOA, A.DVN.MHM.d.200, hk. 19.

ortalardı. Daha sonra kalelere dağıtılmışlardı. 1768’de savaş ihtimaline karşı 4. cemaat, 9 ve 53. bölükle 17. sekbanlar ordudan evvel kalelere gönderilmişlerdi. Savaş sonrasında 53. bölük dönmüştü. İlerleyen zamanlarda 4. cemaat de dönmüş olmalı ki Mayıs 1796’da bu sefer Resmo Kalesi’ne gönderilmişti.²¹⁶ Sonrasında, tabloda 1778 yılı için gösterilenlerden başka bazı ortalar daha merkeze çekilmişti. *Eşkinici Layihası*’na göre ocak kaldırıldığı zaman İstanbul’da elli bir tam orta vardı.²¹⁷

Tablo 7. İstanbul’da Bulunan Ortalar

	1688 ²¹⁸	1707 ²¹⁹	1723 ²²⁰	1740 ²²¹	1751 ²²²	1765 ²²³	1775 ²²⁴	1778 ²²⁵
Cemaatler	1.	4.	4.	4.	4.	4.	39.	39.
	39.	22.	12.	23.	39.	39.	59.	59.
	55.	55.	34.	29.	59.	59.	60.	60.
	60.	60.	55.	39.	60.	60.	61.	61.
	61.	61.	60.	45.	61.	61.	62.	62.
	62.	62.	61.	59.	62.	62.	63.	63.
	63.	63.	62.	60.	63.	63.	64.	64.
	64.	64.	63.	61.	64.	64.	65.	65.
	65.	65.	64.	62.	65.	65.	71.	71.
	94.	71.	65.	63.	71.	71.	73.	73.
	-	94.	71.	64.	94.	94.	94.	94.
	-	-	74.	65.	-	101.	101.	101.
	-	-	94.	71.	-	-	-	-
	-	-	97.	84.	-	-	-	-
	-	-	-	90.	-	-	-	-
	-	-	-	94.	-	-	-	-
	-	-	-	95.	-	-	-	-
Bölükler	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.	1.
	5.	3.	5.	3.	2.	2.	2.	2.
	6.	5.	6.	5.	5.	5.	3.	3.
	7.	7.	7.	6.	6.	6.	5.	5.
	10.	9.	8.	9.	9.	9.	6.	6.
	13.	13.	13.	10.	10.	10.	9.	9.
	14.	15.	14.	11.	11.	11.	10.	10.
	15.	16.	15.	13.	13.	13.	11.	11.
	17.	17.	16.	15.	15.	15.	13.	13.
	24.	19.	17.	19.	19.	19.	15.	15.
	27.	20.	19.	21.	23.	23.	19.	19.
	31.	25.	22.	23.	24.	24.	23.	23.
	32.	28.	25.	24.	27.	28.	24.	24.

²¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 1240

²¹⁷ Eşkinici layihasının transkripsiyonu için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 653 vd. Sahnâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es’ad Efendi, *Vak’a-nüvis Es’ad Efendi Tarihi*, (haz. Ziya Yılmaz), Osman Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 575 vd.

²¹⁸ BOA, MAD.d. 1724.

²¹⁹ BOA, MAD.d. 3950.

²²⁰ BOA, MAD.d. 1786.

²²¹ BOA, MAD.d. 17134.

²²² BOA, MAD.d. 6316.

²²³ BOA, MAD.d. 6946.

²²⁴ BOA, MAD.d. 17423.

²²⁵ BOA, MAD.d. 6325.

	37.	29.	27.	27.	28.	32.	28.	28.
	46.	32.	28.	28.	32.	33.	32.	32.
	48.	34.	30.	32.	33.	36.	33.	33.
	51.	37.	31.	33.	36.	38.	36.	36.
	54.	38.	32.	36.	38.	39.	38.	38.
	59.	41.	34.	38.	39.	41.	39.	39.
	-	44.	37.	39.	41.	42.	41.	41.
	-	46.	41.	41.	42.	43.	42.	42.
	-	47.	42.	42.	43.	44.	43.	43.
	-	48.	45.	43.	45.	45.	44.	44.
	-	51.	46.	45.	47.	47.	45.	45.
	-	54.	50.	47.	49.	49.	47.	47.
	-	55.	51.	50.	51.	51.	49.	49.
	-	56.	52.	51.	42.	52.	51.	51.
	-	59.	54.	52.	53.	53.	52.	52.
	-	61.	56.	53.	54.	54.	53.	53.
	-	-	57.	54.	56.	56.	54.	54.
	-	-	59.	58.	59.	59.	56.	56.
	-	-	-	59.	61.	61.	59.	59.
	-	-	-	61.	-	-	61.	61.
Sekbanlar	33.	18.	18.	13.	17.	17.	33.	33.
	-	27.	29.	27.	33.	33.	-	-
	-	33.	33.	29.	-	-	-	-
	-	-	-	32.	-	-	-	-
	-	-	-	33.	-	-	-	-
	-	-	-	34.	-	-	-	-
Toplam	30	43	48	56	45	46	46	46

İstanbul'daki mevcudun daha fazlasını emekliler ve kayıtlılar (atikler) teşkil etmişti. Bunların dışında esas olarak hizmetlerde kullanılan eşkinici (cedit) neferler vardı. Sulh zamanlarında mevcuda bağlı olarak 8-15 bin cedit nefer bulundurulurken savaş zamanlarında birkaç bine düşürülmüştü. Mesela 1736'da sefere gidildiğinde (1149/Masar) kalan 21148 yeniçeriden 2839'u eşkiniciydi.²²⁶ Savaş süresince ve sonrasında İstanbul mevcudunun esas artış sebebi emeklilikti. Eşkinici nefer sayısı genel olarak dengede olmasına rağmen emekliler sürekli artmıştı. Özellikle 1768-74, 1787-92 ve 1806-1812 harplerinde dalkılıçlık ve diğer şekillerde emekli edilenler, kaybedilen kalelere kayıtlılardan İstanbul'a nakledilenler dolayısıyla merkezdeki emekli sayısı katlanarak artmış, ocağın son zamanlarından 100 bin seviyesine çıkmıştı.²²⁷

Kalelerde görevli her ortanın İstanbul'da bir kısmı bulundurulmuştu. Bunlara “yarım” veya bu manaya gelen “nısf”/“nim” orta denilirdi.²²⁸ Ortanın ana bünyesi ise “bütün”, “tam” veya “asıl” orta olarak adlandırılmıştı. Nısf ortalarda; emekliler, hizmette

²²⁶ BOA, D.BŞM.d. 41052.

²²⁷ Bu husus üçüncü bölümde detaylı şekilde izah edilmiştir.

²²⁸ Örnek bir kayıt için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 168, hk 1396.

bulunan karakullukçular ve aşçılarla beraber seferden ve nöbetçilikten muaf yaralı, amel-mande ve küçük gibi kayıtlılar vardı. İstanbul'da bir görev üstlenenlere, sicillerine “Âsitâne” kaydı konularak burada kalmalarına müsaade edilmişti.²²⁹ Kalelerde görevli ortaların neferlerinin İstanbul mevcuduna yazılması hatta bunların kışlalara girmesi yasaktı.²³⁰

Nısf ortaların odabaşılık görevlerini odabekçileri yerine getirmişti. Odabekçileri ortaların emekli odabaşlarından seçilmişti.²³¹ Herhalde gönüllü çıkmadığından yahut mesuliyeti fazla olduğundan ayrıca odalar tarafından bunlara ücret verilmişti.²³² Zaten kimsenin bulunmadığı odaları muhafaza etmişler ve İstanbul'a kayıtlı olmayanların odalarda bulunmalarına mani olmuşlar, kalelerdeki asıl ortaların isteklerini yapmışlar, esâmîlerle ilgili işlemleri yürütmüşlerdi.²³³ Ayrıca ortanın görev sırasını da takip ederek, sırası gelenleri İstanbul'a çağırılmışlar veya ortanın bulunduğu yere gitmelerini sağlamışlardı.²³⁴

İstanbul'daki hem tam hem yarım ortalarda, ortanın ihtiyarları yani emektarları vardı. İhtiyarlar; korucular, serdengeçti ağaları, emekli olmuş odabaşılar, vekilharçlar ve yaşlı diğer orta mensuplarından oluşmaktaydı.²³⁵ Bunlar ortaların idaresinde söz sahibiydiler. Orta vakfının idaresi, odaların muhafazası ve ihtiyaçların temininden mesuldüler. Nöbetçilikten muaf olduklarından kendi talepleri veya cebri gönderme dışında sürekli İstanbul'da bulunmuşlardı.²³⁶

Sulh zamanlarında kalelerde sadece tam ortalar görevlendirilmişti. İstanbul'daki nısf ortalar sefer zamanı yeni nefer yazılarak orduya katılmışlar, gerektiğinde kalelerde de görevlendirilmişlerdi.²³⁷ Nısf ortaların yeni neferlerin istihdamı, ortanın sefere hazırlanması ve ordulardaki nısf ortaların mühimmatlarının temini İstanbul'daki ihtiyarların mesuliyetindeydi.²³⁸ İstanbul dışında olup savaşımlara katılan ortaların

²²⁹ BOA, D.YNÇ, 88-104. BOA, D.YNÇ, 153-200

²³⁰ BOA, D.YNÇ, 118-109

²³¹ BOA, D.YNÇ, 152-458. BOA, C.AS, 10187. BOA, D.YNÇ, 92-245. BOA, D.YNÇ, 164-240. BOA, D.YNÇ, 136-224. BOA, D.YNÇ, 82-224. BOA, D.YNÇ, 83-295. BOA, D.YNÇ, 89-17.

²³² BOA, D.BŞM.d. 41151, s. 65.

²³³ BOA, D.YNÇ, 118-109. BOA, D.YNÇ, 93-53.

²³⁴ BOA, D.YNÇ, 95-83

²³⁵ BOA, D.YNÇ, 93-107. BOA, D.YNÇ, 232-23.

²³⁶ BOA, D.YNÇ, 102-226.

²³⁷ Bu husus için üçüncü bölüme bakınız.

²³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 944

donanımları, ihtiyarlar tarafından ortanın olduğu yerlere gönderilirdi.²³⁹ Yoldaşlarının hepsinin esir düşmesi veya ölmesi durumunda ortalar yeniden oluşturulurdu. Bu vazifede ihtiyarların sorumluluğundaydı. 1736-39 harbi sırasında Özi'deki ortaların neferlerinin tamamı ya ölmüş ya da esir düşmüş olduğunda ortaların yeniden oluşturulması (düzülmesi) ve cepheye gönderilmesi merkezdeki ihtiyarlardan istenmişti.²⁴⁰

İstanbul'da bulunan yeniçerilerin tamamı ortalarda istihdam edilmezdi. İş taksimi ve ocağın yapılanmasına bağlı olarak birimlere veya görevlere dağıtılmışlardı. Ağa dairesi, kârhaneliler, mumcular, tüfengirân-ı mîrî, emekli ağalar, Edirne yamakları olarak aynı zamanda maaş taksiminin de esasını oluşturacak şekilde tasnif edilmişlerdi. Bunlar ortaları İstanbul'da veya kalelerde olsalar bile kendi sınıfları içine kaydedilmişlerdi.²⁴¹ Haziran-Ağustos/1759'da İstanbul'daki yeniçeriler; 26650 kayıtlı ve emekli, 314 emekli ağa, 41 tüfenkçi, 60 şikarî, 3491 eşkincilerden odalara kayıtlı nefer, 196 Edirne yamağı, 73 mumcu, 8 hu-keşân, 17 rikâb solağı, 576 ağa sergisi ve 891 kârhaneli; 70 ağa hizmetlisine, 64 şakirtlere, 81 çavuşlara ve 67 yazıcılara tahsisli esâmîyle beraber 31608 neferden oluşmaktaydı.²⁴²

Ağa sergisi, diğer kısımlara yazılabileceklerde dâhil olmak üzere geçici ve sürekli kayıtların yapıldığı bir kısımdı. İstanbul'da görevleri sebebiyle kalanlar, ortaları gittiği halde onlarla gitmeyen, savaşlar sırasında yaralanıp gelenler, şahsi-bedeni özellikleri veya görevleri sebepleriyle ocakla beraber gidemeyenler, kalelerden dönenlerden ortalarına yazılmayanlar ağa sergisine kaydedilmişti.²⁴³ Yine ortaları İstanbul'da olmayan meydan aşçıları,²⁴⁴ kârhanelerin kadrosuna giremeyenler ağa sergisine yazılmıştı.²⁴⁵ Gösterilenler, kalelerdeki ortalarının yanına gitmek için ayrıldıklarında ve ortaları İstanbul'a geldiğinden ağa sergisinden ayrılmıştı.²⁴⁶ Ağa sergisi ayrıca ortalarında huzursuz olan veya istenmeyenlerin, İstanbul dışına gideceklerden esâmîsinin

²³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 437, 447

²⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1336, 1383

²⁴¹ BOA, C.AS, 23467. BOA, D.YNÇ.d. 34483, 34493. BOA, D.YNÇ, 206-333. BOA, MAD.d. 1734, 5550, 5960, 6680, 6686, 6946, 7228. BOA, D.YNÇ, 260-179, 182. BOA, D.YNÇ, 243-320, 365. BOA, D.YNÇ, 246-259, 344. BOA, D.YNÇ, 258-366.

²⁴² BOA, C.AS, 23467.

²⁴³ BOA, D.YNÇ, 86-137, 309. BOA, D.YNÇ, 103-256. BOA, D.YNÇ, 147-26. BOA, D.YNÇ, 112-50.

²⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 153-83. BOA, D.YNÇ, 112-437. BOA, D.YNÇ, 150-370.

²⁴⁵ 1724 yılında köşk bekçisi olarak hizmet eden ve ağa sergisine kayıtlı 60. bölükten İbrahim, köşk kârhanesi kadrosunda boşalma olduğundan buraya geçmişti. BOA, D.YNÇ, 84-29.

²⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 91-120. BOA, D.YNÇ, 92-101, 245. BOA, D.YNÇ, 109-71. BOA, D.YNÇ, 103-256.

akıbetinden korkulanların tutulduğu yerdi.²⁴⁷ Mesela 1727 yılında 51. bölükte amel-mande olarak kayıtlı Mustafa'ya çorbacı, maaşında sıkıntı çıkardığından ağa sergisine kaydedilmişti.²⁴⁸ İstanbul'daki çorbacılar veya diğer ağaların farklı ortallardan olan hizmetlileri de ya görev yaptıkları ortallara yahut ağa sergisine yazılmıştı.

Kârhaneler, aşağıda bahsedileceği üzere ağa kapısındaki görev yapanların birimleriydi. Kârhanelerin kadroları (keşidelerinde) fazla nefer bulundurulmadığından burada çalışanların bazıları kadro boşalana kadar odalarına veya ağa sergisine kaydedilmişti.²⁴⁹

Emekli olmadığı halde ihtiyarlığından dolayı ortasıyla gidemeyenler, cephede yaralananlar, kalelerden sakatlık sebebiyle gelenlere, ortası yokken kayıtlarını odalarına almalarına müsaade edilmiş ancak bunların isimleri üzerine “amel-mande”, “Âsitâne” veya “Âsitâne-mande” ve diğer kayıtlar düşülmüştü.²⁵⁰ 1728 yılında Hemedan ordusuna gidecek 27. bölükten Mustafa ve Mehmed adlı iki yeniçeri, sakat olduklarından sefere gidemeyeceklerini beyanla İstanbul'da kalmışlar ve isimleri üzerine kayıt düşülmüştü.²⁵¹ 1723 yılında hacca gitmek için izin alan 40. bölükten İsmail, ağa sergisinden odasına naklini istemişti. Amel-mande kaydıyla nakline müsaade edilmişti.²⁵² 1730 yılında ağa sergisine kayıtlı 91. cemaatten Mehmed, çok yaşlı ve fitik hastası olduğundan ihtiyarlarla beraber olmak istediğinden odasına yazılmıştı.²⁵³ 1731'de yaşlı olduklarından sefere gidemeyecek olan 23 kişi “Âsitâne” kaydıyla ortalarında kalmışlardı.²⁵⁴ 1730'da ortası 44. bölük Tebriz'de olan Ali, ağma olduğunu iddia ederek İstanbul'a naklini istemişti.²⁵⁵

İstanbul'a kayıtlı yeniçerilerden bir kısmı Edirne'de görevliydi. Bunlar Edirne yamağı adıyla kaydedilmişlerdi.²⁵⁶ Sürekli bir görevli olan Edirne yeniçeri zabitanın emrinde, emniyetin sağlanması ve diğer verilen görevleri yapmışlardı. Edirne

²⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 83-231.

²⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 89-401.

²⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 101-185. BOA, D.YNÇ, 105-253.

²⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 89-230. BOA, D.YNÇ, 84-103. BOA, D.YNÇ, 88-104. BOA, D.YNÇ, 94-122, 131. BOA, D.YNÇ, 101-152, 270. BOA, D.YNÇ, 102-313. BOA, D.YNÇ, 104-20, 265. BOA, D.YNÇ, 59-407. BOA, D.YNÇ, 296-247. 1739'da bir yazıcı, babasının emekli edilmesini istemiş ancak sadece göreve gitmesini engelleyen “Âsitâne” kaydı düşülmüştü. BOA, D.YNÇ, 149-2.

²⁵¹ BOA, D.YNÇ, 92-254.

²⁵² BOA, D.YNÇ, 84-103

²⁵³ BOA, D.YNÇ, 101-209

²⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 104-65

²⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 102-175.

²⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 101-212. BOA, D.YNÇ, 164-276.

yamaklarının sayısı sabit değildi ama birkaç yüzü geçmemişti.²⁵⁷ 1749 Nisan'da 331,²⁵⁸ 1753'te 236,²⁵⁹ 1759 Ağustos'ta 196 mevcutları vardı.²⁶⁰ Aralarında yaşlı ve sakatlardan maaş için İstanbul'a gelemeyenler de vardı.²⁶¹

Emekli ağalar, yeniçeri ağaları dâhil emekli zabitler ve görevlilerin kaydedildiği yerd. Üçüncü kısımda gösterileceği gibi ortalarında rahatsız edilen veya maaş hususunda sıkıntı çıkarılan emekliler; diğer ortalara kaydı tehlikeli görülenler emekli ağalara geçebilmiş sonra tekrar odalarına dönmüşlerdi.²⁶²

Memleketine gitmek, anne babasını ziyaret etmek için izin alanlar, maaşlardan önce dönmezse, ismi nâ-resîd yani maaşı ödenmediğinden hesabı kapatılmamış şekilde gösterilmekte, döndükten sonra resîd edilmekteydi.²⁶³

İstanbul'da ortaldaki karakullukçular veya aşçılar hizmetlerini tamamladıktan sonra ailelerinin bulunduğu veya memleketinin olduğu kalelere yazılmışlar yahut hizmetlerine devam etmek üzere ortalarının bulundukları yerlere gitmişlerdi.²⁶⁴ Aileleri İstanbul'da kaldığı halde ortalarıyla bulunmak için kalelere gidenler de vardı.²⁶⁵ 1720'de 16. bölükten Hüseyin, alacağının olduğu ve münasebetinin bulunduğu Azak'a yazılmıştı.²⁶⁶ 1730'da yedi sene karakullukçu olarak hizmet eden 44. cemaatten Ahmed, ailesinin olduğu Bender'e gitmişti.²⁶⁷ 2 Haziran 1728'de 17. bölüğün aşçısı Ali, uzun zamandır görmediği kardeşinin olduğu Anabolu Kalesi'ne gitmek istediğini arz etmiş ve kendisine müsaade edilmişti.²⁶⁸ 1726'da 22. bölüğün dört yıldır karakullukçu olan

²⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 110-254. Annesi Edirne'de bulunan bir yeniçeri 1727'de oraya kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 86-205.

²⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 206-333.

²⁵⁹ BOA, MAD.d. 4300, s. 451-454.

²⁶⁰ BOA, C.AS, 23467.

²⁶¹ BOA, D.YNÇ, 88-131.

²⁶² BOA, D.YNÇ, 81-393. BOA, D.YNÇ, 84-235. BOA, D.YNÇ, 88-365. BOA, D.YNÇ, 85-428. BOA, D.YNÇ, 89-386. BOA, D.YNÇ, 91-320.

²⁶³ BOA, D.YNÇ, 65-366.

²⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 83-394. BOA, D.YNÇ, 257-400. BOA, D.YNÇ, 122-17. BOA, D.YNÇ, 188-176. BOA, D.YNÇ, 85-278. BOA, D.YNÇ, 162-266. BOA, D.YNÇ, 165-372.

²⁶⁵ 1738 tarihli bir arzda 2. bölükten dalkılıç emeklisi Abdullah'ın karısı İstanbul'da yaşayan Zeynep Hatun, kocasının Ada Kalesi'ne kayıtlı olduğunu, çocuklarıyla beraber İstanbul'da bulunduklarını, ziyaret için gelen Abdullah'ın geri gideceğini ve devam eden savaşta sağ kalmama ihtimali olduğunu, kocasının harçlık gönderemediğini beyan etmişti. Kocası istemese de yeniçeri akrabalarının olduğu Midilli'ye tayin edilirse kendisinin de onunla gidebileceğini bildirerek tayinini Midilli'ye yaptırmıştı. BOA, D.YNÇ, 149-401.

²⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 67-26.

²⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 101-471.

²⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 90-224.

Hüseyin, Taun hastalığına yakalanıp sakat kalınca memleketi olan Vidin'den babası gelmiş, bakımını yapması için annesinin yanına götürmüştü.²⁶⁹ 61. bölüğe kayıtlı, çorbacı olan babaları savaşta ölmüş iki küçük kardeş, anneleri de öldüğünde kendilerine bakacak sadece Bender'de dayıları olduğundan 1733'te buraya kaydedilmişlerdi.²⁷⁰ 1748'de cerrah kârhanesinden görevli ve kasığı yarıldığı için çalışamayan 43. bölükten Mehmed, Bağdad'a gitmişti.²⁷¹

İstanbul'dan ayrılmanın diğer yolu, kalelerde bulunan ortalarında orta görevlisi olarak sıralarının gelmesiydi. Bu durumda orta idarecileri kendilerine haber göndermişti.²⁷² İstanbul'da kalması tehlikeli görülenler, fitne veya huzursuzluğa sebep olanlar, ihtiyarlara saygısızlık eden ve odaların huzurunu bozanlar, nefer veya emekli olduğuna bakılmadan kalelere gönderilmişlerdi.²⁷³

İstanbul'a dönüş de, benzer sebepler dolayısıyla yapılmıştı. Ancak kalelerden İstanbul'a gelmek daha zordu. Sadece ortalarıyla beraber kalelerde hizmet edemeyecek yaşlılara,²⁷⁴ İstanbul'daki ortalarına katılmak üzere gelenlere müsaade edilmişti.²⁷⁵ Orta silsilesinde sırası gelenler zaten çağırılmıştı.²⁷⁶ Gelmek isteyenler bunun için şahsi ya da ailevi durumlarını öne sürmüşlerdi.²⁷⁷ 1722'de emekli bir çorbacı, "esâmîmin olduğu yerde dururum" diye kaleye gitmek isteyen oğlunun İstanbul'a yazılmasını istemiş ve

²⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 88-299.

²⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 113-101.

²⁷¹ BOA, D.YNÇ, 205-290.

²⁷² BOA, D.YNÇ, 101-152. BOA, D.YNÇ, 123-5. BOA, D.YNÇ, 106-74. BOA, D.YNÇ, 222-190. 1810 yılında Hanya'daki 4. sekbanların aşçısı Ahmed, on iki sene aşçılık yapmış ve serhatte düzeni bozduğundan İstanbul'dan yerine bir aşçı gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 229, hk. 388.

²⁷³ 37. bölükten Osman birkaç yıldır yoldaşlarını rahatsız ettiği için şikâyet edildiğinden 1730'da Sakız Kalesi'ne yamak yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 101-32. Yüksek ihtimale Patrona Vakası'na karıştıkları için 5. bölükten üç kişi şaki olduklarından Kandiye'ye gönderilmişlerdi. BOA, D.YNÇ, 102-244. 1732'de 62. cemaatin alemdarı Abdullah odasının şikâyeti üzerine hapsedilmiş sonra Azak Kalesi'ne gönderilmişti. BOA, D.YNÇ, 110-440. 1735'te 17. cemaatten iki emekli Molova ve Midilli kalelerine gönderilmiş, 91. cemaatin odabekçisi olan eski odabaşı Mehmed oda ihtiyarlarının talebiyle Molova'ya sürgün edilmişti. BOA, D.YNÇ, 123-204, 248. "Kendi hallerinde olmadıklarından" 22. cemaatten emekli Ahmed Niş'e, 7. cemaatten İbrahim Sakız'a gönderilmişlerdi. BOA, D.YNÇ, 124-347. Yine 1735'te 91. cemaatten emekli İvaz, oda ihtiyarlarıyla geçinemediği ve hakkında şikâyet olduğundan Bozcaada'ya kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 125-358. 1764'te 3. sekban bölüğün aşçısı Mehmed, karakullukçulara eziyet ve ihtiyarlara saygısızlık ettiği için ihtiyarlar ve odabaşı talebiyle Van Kalesi'ne gönderilmişti. BOA, D.YNÇ, 267-119. 1730 yılında eşkıyalık yaptığı için Kandiye'ye sürülen 2. sekbanlardan Çolak Osman yine kaydını İstanbul'a aldırıp ihtiyarları rahatsız edince başka kaleye gönderilmek yerine ağa sergisine yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 105-220.

²⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 84-415.

²⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 81-227.

²⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 122-80.

²⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 136-179. BOA, D.YNÇ, 152-321. BOA, D.YNÇ, 158-20, 26.

kaydını yaptırmıştı.²⁷⁸ 1732’de Kandiye’de ağa yamağı olan 5. bölükten Mehmed, aynı ortada bulunan karakullukçu oğluyla beraber olmak için İstanbul’daki ortasına dönmüştü.²⁷⁹

Özellikle sefer sonrasında tashih olanlar İstanbul’da kalmak için mücadele etmişti.²⁸⁰ Odabaşılardan emekli olup hemen İstanbul’a dönmeye çalışanlar da fazlaydı.²⁸¹ 1732’de Faş’ta 42. cemaatin odabaşı süresi dolduğu halde dört senedir ağalardan “İstanbul’a yaz” demesine rağmen yapmadıklarını şikâyet etmiş ve kaydını aldırılmıştı.²⁸² 1728’de Yergöğü Kalesi’nde yeniçeriler kaldırıldığında oradakileri dağıtmaya memur zabıt, 57 kişinin emekli ve ihtiyar olduğunu gösterip İstanbul’a yazılabileceği görüşünü bildirilmişken yapılan incelemede sadece 22’sinin uygun olduğun tespit edildiğinden bunlara müsaade edilmişti.²⁸³

Bütün bahsedilenler neticesinde ortaya çıkan umumi durum; merkeze kayıtlılar ve ortalarıyla beraber burada bulunanların, daha çok memleketleri İstanbul, Anadolu’nun batısı Rumeli’nin payitahta yakın yerleri olan yeniçeriler olmasıydı.

2.4.2. Yeniçeri Ağası

En büyük amir olarak yeniçeri ağası, ocağın bütün işlerinden, yeniçerilerin eğitiminden, savaşa götürülmesinden ve kumandanlığından sorumlu olmuştur. Mesuliyeti sadrazam ve padişaha karşıydı. Sefer açılması kararının alındığı meşveretlerde kanaatleri dikkate alınır, ordunun gideceği cephe, sefer sırasında harekât tarzı ve kışlak yeri tercihinde serdar-ı ekrem tarafından birinci derecede danışman olarak kabul edilirdi. Yüksek bir devlet görevlisi olarak yabancı devlet temsilcilerince muhatap alınmış, kendilerine mektuplar ve hediyeler gönderilmişti.²⁸⁴ Vezaret verildiğinde ise devletin bütün işlerinde karar verici mevkiine gelmişti. Vezirler ve valiler kendisine “ağa kardeşim” veya “karındaşım” diye hitap etmişlerdi.²⁸⁵ Yeniçeri ağası tarafında yapılan

²⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 69-368.

²⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 106-56.

²⁸⁰ Bu husus için BOA, D.YNÇ, 158’de fazlasıyla örnek bulunmaktadır.

²⁸¹ BOA, D.YNÇ, 88-353.

²⁸² BOA, D.YNÇ, 106-227.

²⁸³ BOA, D.YNÇ, 93-128.

²⁸⁴ Bir misal için bk. *İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer’iyye Sicili*, (haz. Ayşegül Çakar), Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, 123.

²⁸⁵ BOA, C.AS, 3821. BOA, D.YNÇ, 223-104

bütün işlemler ona mahsus yarım mührüyle yapılmıştı. Hususi şekilde yazışması dışında ağa, yeniçerilerle alakalı durumları eyalet ve kaza idarecilerine doğrudan yazamamıştı, emirler sadrazam dairesi aracılığıyla gönderilmişti.

Yeniçeri ağaları padişahın tasdiğiyle azl ve tayin edilmişti. 1593 yılındaki seferde sadrazam Sinan Paşa, yeniçeri ağalığına azl ve tayin yaparken padişahın tasdikine değişiklikten önce değil sonra sunmuştu.²⁸⁶ Durum, bazı kaynaklarda artık padişahın tasdiki aranmadan ağa tayin edildiği şeklinde gösterilse de kayıtlara göre sadrazamın teklifi ve padişahın kabulüyle ağa tayini devam etmişti.²⁸⁷ Değişiklik yapılacağı zaman sadrazam ve padişah arasında görüşmeler ve yazışmalar yapılmıştı. Sefer zamanında da serdâr-ı ekrem olan sadrazam çok acil durumlar dışında padişahın onayı olmadan azil-tayin yapmamıştı.²⁸⁸ Padişahlar ise her zaman doğrudan ağayı azletmiş,²⁸⁹ sadrazama onunla alakalı fikirlerini bildirmişti.²⁹⁰ Ağaların görevlerinin uzatılmasına da mutlaka padişahın müsaade alınmıştı.²⁹¹

II. Bayezid devrine kadar yeniçeri ağası sekbanbaşydı. Yani ağa, aynı zamanda ocak neferlerinden biriydi. Ancak bu tarihten sonra ocak dışından, harem-i hümayûn

²⁸⁶ *Tarih-i Selânikî*, I, 384, 390.

²⁸⁷ 31 Aralık 1606'da Çakırcıbaşı Halil Ağa, yeniçeri ağası olduğunda padişah, sadrazamın telhisine "verdim" diye cevap vermişti. *BOA, AE.SMST.II*, 10943. Muhtemelen 1760'lı yıllara ait bir kayıttan, sadrazamın birkaç gün önce yeniçeri ağasının azli hususunda padişahın düşüncesini öğrenmek istediği, sonra ne zaman azledebileceğini sormak suretiyle tekrarladığı, padişahın ona azlin sebebinin öğrenmek için cevap yazdığı ancak azledilmesi hususunda tereddütte olduğu anlaşılmaktadır. *TSMA, E. 792/15*. 25 Ocak 1724 tarihinde yeniçeri ağası Mehmed Ağa ölünce sadrazam kulkethüdası Hasan Ağa'nın yeniçeri ağası olmasını teklif etmiş Sultan III. Ahmed, telhisin üzerine *mucebince amel eylesin* kaydını düşmüştü. *BOA, AE.SAMD.III*, 21793. 8 Ocak 1751'de Ahmed Ağa, Sayda beylerbeyliğine tayin edildiğinden kulkethüdası Numan Ağa'nın yeniçeri ağası yapılması ve ocakta silsile olmasına ilişkin sadrazamın telhisine padişah, *tevcihat-ı mezkûreye müsa'ade-i hümayûnun erzân kılınmıştır*, diye cevap vermişti. *BOA, AE.SMHD.I*, 21079. 1751'de Numan ağanın azledilerek İspir Sancağına sürülmesi ve yerine sabık kulkethüdası Hasan Ağa'nın tayini için ise, *tevcih ve ihsan-ı hümayûnun olmuştur hemen hilatı ilbas ve umur-u memuresinde rızay-ı mülûkânem üzere kıyam eylesin* tekid eylesin ifadesini yazmıştı. *BOA, AE.SMHD.I*, 21091. 3 Şubat 1750 tarihinde ağa olan Mustafa Ağa için sadrazam telhisinde padişaha "yeniçeri ağalığı sabıka yeniçeri ağası olan Mustafa Ağa kullarına avatıf-ı aliye-i hüsvanelerinden inayet ve tevcih hümayûnları buyurulursa iktiza eden hükmü şerif ve hilatı ilbas" olunacağını bildirmiş, padişah onay vermişti. *BOA, A.AMD*, 9-46. *BOA, HAT*. 275. 24 Mart 1789'da sadrazam ağa değişikliğini ve eski ağa Hasan Ağa'nın tayinini padişaha telhis etmiş onun kabulüyle tayin edilmek üzere cepheden çağırılmıştı. *BOA, HAT*. 54432.

²⁸⁸ 13 Ağustos 1770'de ağa yapılan Kapıkıran Mehmed Paşa'nın tayini öncesinde sadrazamın padişaha ocak ağalarından tercih edilebilir olanları ve kendi kanaatini bildirdiği telhisi için bk. *TSMA, E. 518/10*. Bir vesikaya göre 1 Ekim.1774'te ağa yapılan Yeğen Mehmed Paşa, eğer daha önce görüş sorulmamışsa doğrudan padişah tarafından tayin edilmişti. *TSMA, E. 531/36*. Ayrıca bk. *BOA, HAT*. 10189. *TSMA, E.518/39*, 521. *TSMA, E. 519/12*. *TSMA, E. 520*.

²⁸⁹ *BOA, HAT*. 14520, 51065.

²⁹⁰ Muhtemelen 1770 yılında Süleyman Ağa'nın seferdeyken ağalığa tayinine padişah, tamahkâr, müfsit ve diyaneti olmadığı şeklindeki kanaatini sadrazama bildirmiş ona itimat etmemesini telkin etmişti. *TSMA, E. 356*.

²⁹¹ *BOA, AE.SMHD.I*, 21096. *BOA, A.AMD*, 6-159, 178.

görevlilerinden ağa tayin edilmişti. 16. yüzyıl boyunca mirahur, kapıcıbaşı, silahdar, çakırcıbaşı gibi saray görevlileri yeniçeri ağalığına tayin edilmişti.²⁹² Ekim 1622'de Derviş Ağa'nın yerine ağa yapılan kulkethüdası Çeşteci Ali Ağa, ocak içinden ilk tayin olmuştu.²⁹³ Sonrasında da benzer şekilde ocaktan tayinler yapılmıştı.²⁹⁴ 17. yüzyılın sonuna kadar sekbanbaşı ve kulkethüdarları; saraydan rikâbdar, mirahur, kapıcıbaşı, silahdar, çavuşbaşı, cebecibaşı gibi görevliler ağa olmuştu. Ancak ağırlık saraydan tayinlerdeydi.²⁹⁵ Bazı kaynaklarda, 2 Mart 1656'da yeniçeri ağası yapılan sekbanbaşı Mehmed Ağa için Bektaşî şeyhinin haremnden olması gerektiği hususunda itiraz ettiği ve yerine Çuhadar Mahmud Ağa'nın tayin edildiği kaydedilmiştir.²⁹⁶ Bu tarihlerde İstanbul'da sipahi-yeniçeri ittifakıyla şiddetli isyan hareketleri vardı ve birçok devlet görevlisi öldürülmüş ve azledilmişti. Mehmed Ağa'nın yeniçerileri zapt edememesi veya onlarla geçinememesi bu azilde tesirli olmuştu.²⁹⁷ Bektaşî şeyhinin fikrinin ağa tayin ve azillerinde dikkate alındığı daha evvel söz konusu değil ve bu tarihe kadar ocak içinden ağa tayini mutad hale gelmişken itirazın şahsa ve olayları teskin için danışma mahiyetinde olması daha münasip düşmektedir.

18. yüzyılın başından itibaren, yeniçeri ağalığından beylerbeyi olanların yeniden tayini sayılmazsa, bir istisna dışında tamamen ocak içinden ağa tayin edilmişti. Bu istisna, 1718 yılında yaklaşık bir yıl ağalık yapan Muhsinzâde Abdullah Paşa'ydı. Sekbanbaşının iyice önüne geçen kulkethüdası daha fazla tercih edilmiş,²⁹⁸ bir müddet sekbanbaşılardan

²⁹² *Tarih-i Selânikî*, I-II, 77, 135, 140, 202, 213, 231, 264 278, 552, 621, 636.

²⁹³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 770. *Ağayân-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî* eser ocak içinden ağaların başlangıcını 1015/1606-07 yılında Maryol Hüseyin Ağa'yla başlatmış ve 1025/1616'da Saksoncu Hüseyin Ağa ile devam ettirmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03, vrk. 56b. Ancak dipnotlarda gösterilen kayıtlar ve kaynaklarda tayinlerin saraydan yapıldığını görülmektedir. Maryol Hüseyin Ağa mirahurluktan yeniçeri ağası olmuştu. *Telhisler*, 107. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 458. 11 Ekim 1616'da yeniçeri ağası olan Hüseyin Ağa'ysa kapıcıbaşılıktan çıkmıştı. BOA, A.RSK.d. 1484, s. 181.

²⁹⁴ Ali Ağa'nın yerine yine kulkethüdası Bayram Ağa ağa olmuştu. 8 Temmuz 1632'de kulkethüdası Mehmed Ağa ağa olmuştu. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 785. BOA, A.RSK.d. 1502, s. 15.

²⁹⁵ BOA, A.RSK.d. 1484, s. 50, 62, 74. BOA, A.RSK.d. 1497, 9. BOA, A.RSK.d. 1498, 60. BOA, D.YNÇ, 32-252. BOA, A.d. 345, s. 14. BOA, KK.d. 257, s. 46, 106. BOA, KK.d. 258, s. 32. *Kanunnâme*, nr. 3622-03, vrk. 56b-57b. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 418. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1008. Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrar Zeyli*, (hazırlayan Nevzat Kaya), TTK Basımevi, Ankara 2003, 85, 242. *Zübde-i Vekayiât*, 412-413.

²⁹⁶ İlk olarak Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrar Zeyli* (s. 242) adlı eserinde gösterilen bu rivayetten sonraki eserlerde de bahsedilmiştir.

²⁹⁷ Zaten azlinden sonra yeniçerilerden kaçmak için saklanmıştı. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 85-87.

²⁹⁸ 1690 yılında sadrazam kethüdası Ali Ağa yeniçeri ağası yapılırken kendisine kulkethüdası Eğinli Mehmed Ağa ile müşavere etmesi ve onun reyine göre hareket etmesi emredilmişti. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 11.

ağa tayini terkedilmişti. 27 Temmuz Mayıs 1713'te ağa olan Kürt Hasan Ağa'dan sonra 1790'lı yıllara kadar sekbanbaşından ağa yapılmamıştı. Ocak kaldırılana kadar birkaç kez görevdeki ve sabık sekbanbaşılardan, esas olarak görevdeki veya mazul kulkethüdalarından ağa tayin edilmişti. Eski ağalardan tayin ocağın son döneminde daha artmıştı.²⁹⁹ Birkaç defa zağarcıbaşı ve saksoncubaşı rütbelilerden ağa yapılmıştı.³⁰⁰

Ocak içinden ağa tayini, tercihleri daraltan bir durumdu. İstemeyerek ağa tayinleri bile yapılmıştı.³⁰¹ Bu durum, ağaların kısa müddet içinde azledilmelerine ve zabitlerin hızla yükselmesine sebep olmuştu. Bunu aşmak için görevdeki zabitler yanında azledilmiş zabitlerle eski ağalar tercihler arasına dâhil edilmişti.³⁰²

Tayin edilen ağa sadrazam dairesine çağrılarak hilat giydirilmiş,³⁰³ buradan ocak zabitleri beraberinde ağa kapısına götürülmüştü.³⁰⁴ Mazul ve kalelerde görevli zabitler ağa tayin edildiklerinde, gizlice İstanbul'a çağrılmıştı.³⁰⁵ Yeni ağalar caize adıyla sadrazama ödeme yapmıştı. 18. yüzyıl sonundaki miktarı 100 bin kuruştı. Bazı sadrazamlar bu haklarından vazgeçmişti.³⁰⁶

Yeniçeri ağası 1680'den önce ocak defterlerine kaydedilmemiş, maaşını ayrı almıştı. Bu tarihten itibaren emekli ağaların tutulduğu defterin başına yazılmış ve maaşı yeniçerilerle beraber ödenmişti.³⁰⁷

²⁹⁹ 24 Haziran 1792'de sekbanbaşı Said Ağa yeniçeri ağası olmuştu. Şubat 1799'da sabık sekbanbaşı Ömer Ağa, 17 Eylül 1802'de sekbanbaşı Halil Ağa ağa tayin edilmişti. 18 Mart 1809'dan itibaren sabık sekbanbaşı Mehmed Ağa üç ay ağalık yapmıştı. BOA, C.AS, 4147, 16121, 17374, 20174, 23846, 42469, 43871. TSMA, E. 710, 786. *Taylesanizâde Tarihi*, 65, 98, 135, 161, 260. Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, (haz. Seydi Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015, 790. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 298, 451, 605, 692, 776, 896. *Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, (haz. Ali Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, 330. *Şânî-zâde Târîhi*, I-II, 59, 199, 368, 406, 440, 740, 775, 963. *Mehâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), 219. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 86, 389.

³⁰⁰ 26 Aralık 1704'ten itibaren zağarcıbaşı Tortumlu İbrahim Ağa üç ay ağalık yapmıştı. BOA, A.RSK.d. 1562, s. 11. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 745. 25 Mayıs 1800 tarihinde sefer sırasında zağarcıbaşı Ahmed Ağa ağa tayin edilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 452. 1809 yılında kulkethüdası seferde olduğundan zağarcıbaşı Mustafa Ağa ağa yapılmıştı. BOA, HAT, 48825.

³⁰¹ BOA, HAT. 10189. *Şânî-zâde Târîhi*, 59.

³⁰² Bir yeniçeri ağası tayininde görevdeki ve mazul kulkethüdaları hakkında sadrazam padişaha görüşlerini bildirmişti. TSMA, E. 527/52

³⁰³ BOA, A.d. 649, s. 11.

³⁰⁴ *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, II, 233.

³⁰⁵ *Mehâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), 287.

³⁰⁶ TSMA, E. 521, 804. III. Selim caize hususu kendisine arz eden sadrazama bunun rüşvet olduğunu açıkça bildirmiş, alınırsa mîrî için harcanmasını istemişti.

³⁰⁷ BOA, MAD.d. 17280. BOA, D.YNÇ.d. 34286. BOA, C.AS, 38645. BOA, D.YNÇ, 257-02. Maaşıyla alakalı olarak dördüncü bölüme bakınız.

Yeniçeri ağasının diğer ocakların ağalarından üstün olduğu II. Mehmed'in Teşkilat Kanunnâmesinde yazılıydı.³⁰⁸ İtibarı zamanla daha da yükselmişti. Bu, yeniçeri mevcudunun artması ve askeri yapı içerisinde ağırlıklarının artmasına mütenasipti. Hatta 18. yüzyılda diğer makamlara yükselseler bile yeniçeri ağası oldukları sağıklarında veya öldüklerinde gösterilmiştı.³⁰⁹ İtibar artışı ağalara vezirlik verilmesi ve görev sonrasında tayin edildikleri vazifelerin yükselmesinde de görülmüştür. Bazı kaynaklarda ilk olarak 1623 yılında ağa olan Hüsrev Ağa'ya vezirlik verildiğı malumatı bulunmaktadır.³¹⁰ *Naima Tarihi*'nde ise ilk vezir ağa olarak 1645 yılında Musa Ağa gösterilmiştı.³¹¹ Vezirlik verilen yeniçeri ağaları "ağa paşa" olarak anılmıştı.

İtibarlarının arttığını da gösteren diğer bir uygulama, yeniçeri ağalarının sadrazam tayin edilmeleri veya sadrazam değışikliğinde tayin edilen paşa İstanbul'a gelene kadar kaymakam yapılmalarıydı. Sadaret kaymakamlığı için vezirlik şart olduğundan ağalara bu rütbenin verilmesi artmıştı.³¹² 1790'lı yıllardan sonra ocak-devlet arasındaki ilişki

³⁰⁸ "Kanunnâme-i Âl-i Osman", *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, haz. Ahmed Akgündüz, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, 318.

³⁰⁹ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 124.

³¹⁰ *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3343, vrk. 81. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa da "Ağayı merkuma Hüsrev Ağa dirlerken Vezîr Hüsrev Paşa oldu" diyerek bunu teyit etmektedir. *Hasan Bey-zâde Târîhi*, II, 994.

³¹¹ *Tarih-i Nâimâ*, III, 1061. Musa Ağa'nın vezirliği kayıtlarda da görülmektedir. TSMA, D. 4060.

³¹² 21 Mayıs 1649 tarihinde Murad Ağa veziriazam olmuştu. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 19. 1669 Mart'ta Vezir İbrahim Paşa kaymakam olmuştu. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 322. 1691 senesinde Köprülüzâde Mustafa Paşa sefere çıkınca yeniçeri ağası Arnavut Ali Paşa kaymakam olarak kalmıştı. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 23. Daha sonra 1691 Ağustos'ta Mustafa Paşa savaşta ölünce yerine sadrazam olmuştu. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 29. 5 Eylül 1703'te Ahmed Ağa'ya, 3 Temmuz 1711'de Yusuf Ağa'ya vezaret verilmişti. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 10, 13. 10 Eylül 1731 tarihinde Şahin Mehmed Paşa'ya, idaresinden memnun kalındığından vezaret verilmişti. Mehmed Paşa'dan sonra ağa olan İsmail Ağa'ya 10 Mayıs 1732'de yine ocak işlerini iyi yürüttüğünden vezirlik verilmişti. Osmanlı-Avusturya ve Rusya harbi sırasında ağa olan Abdullah Ağa'ya 6 Ağustos 1637'de vezaret verilmişti. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 34-35, 56. Abdullah Ağa'nın ölümü üzerine ağa olan Hasan Ağa'ya işinin ehli olması ve Avusturya'ya karşı kazanılan Hisarcık Savaşı ve Belgrad'ın fethinde gösterdiği şecaatten dolayı 19 Eylül 1739'da vezaret verilmişti. BOA, A.RSK.d. 1572, s. 46. Abdullah Ağa'nın ölümü üzerine ağa olan Hasan Ağa'ya işinin ehli olması ve Avusturya'ya kazanılan Hisarcık Savaşı ve Belgrad'ın fethinde gösterdiği şecaatten dolayı 19 Eylül 1739'da vezaret verilmişti. BOA, A.RSK.d. 1572, s. 46. 17 Aralık 1747'de Dibacı İbrahim Ağa'ya uzun müddet görev yapıp ocağın zapt etmesi, sadakat ve doğruluğu, neferlerin tertip ve nizamına, ulufe işlerine düzen vermesi sebebiyle vezaret verilmişti. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 58. Mustafa Ağa, 15 Şubat 1755 tarihinde azl olan sadrazam Mustafa Paşa'nın yerine tayin edilen Hekimbaşızâde Ali Paşa'nın Trabzon'dan gelmesine kadar 34 gün kaymakamlık yapmıştı. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 66. BOA, A.RSK.d. 1588, s. 109. BOA, A.RSK.d. 1578, s. 12. *Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi*, (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 231. 1 Nisan 1756'da sadrazam Said Paşa azl edildiğinde vezirlik verilen İbrahim Ağa, yeniçeri ağalığı uhdesinde kalmak üzere Mora'dan yeni sadrazam Mustafa Paşa'nın gelmesine kadar kaymakam tayin edilmişti. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 68. *Rûznâme (1162-1169)*, (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 13807, 26. BOA, AE, SOSM.III, 659. 10 Aralık 1757'de, hizmetinden memnun kalındığından dolayı görevi uzatılan Nalbant Mehmed Ağa'ya vezirlik verilmişti. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2.

yüzünden ağalara vezaret verilmesi oldukça azaltılmıştı. Çok uzun süre ağalık yapanlara bile vezaret verilmemişti.³¹³

Ağaların uhdesine verilmesi sonradan görülen diğer bir görev serdarlık-seraskerlikti. 1690 senesinde yeniçeri ağası Mahmud Paşa Avusturya üzerine serasker tayin edilmişti.³¹⁴ 1716 yılında ise Eflak üzerine yapılacak sefere yeniçeri ağası Hüseyin Paşa ağalık üzerinde olmak üzere serdar tayin edilmiş, vekil olarak yerine kul kethüdasını bırakılmıştı.³¹⁵

Yeniçeri ağasının genel idari-askeri yapı içinde itibarı artmasına rağmen 17. yüzyılın ortasından itibaren ocak üzerinde yetkilerinde değişiklikler olmuştu. Daha önce kendi yetkisinde olan işlemlerden terakki, emeklilik, aşağıda gösterileceği üzere bazı görevlilerin azl ve tayinleri fermanla yapılması şeklinde değiştirilmişti. Ancak bu görünürde bir durumdu. Her ne kadar işlemler sadrazam tarafından tasdik edilse de bahsedilen işlemlerin kararı ocakta verilmekteydi.

Yeniçeri ağalarının görev süreleri çok uzun değildi. Ortalama bir-iki yıl görev yapmışlardı. 17. yüzyılın ortalarına kadar görevi ihmal, padişahın gazabına uğrama gibi kısa müddetle görevi sona erenler dışında bu şekilde görev yapmışlardı. Tırnakçı Hasan Ağa'dan (1595) sonra, 1660'lara kadar görev yapanlardan, iki seneye yakın müddet

s. 72. Kayıta “Yeniçeri ağası olan Mehmed Ağa, ağa olduğu günden bu ana gelince sadakat ve istikamet üzere hizmette bulunup, emekdar ve sadakatı ar olup bu makulelerin hidemâtı mebruresi mukabil kadr u şanları terfi ve a'la olunmak adeti hasene-i cihandari olmakla” denilmiş ve üstüne padişah III. Mustafa'nın “mücebince ihsan-ı hümayûnun olmuştur” kaydı düşmüştü. *BOA, AE.SMST.III*, 11018. 1 Eylül 1759'da vezirlik verilen El-Hac Mehmed Ağa kısa müddet sonra, 12 Eylül 1759'da azledildiğinde vezirliği alınmıştı. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 76. 3 Ekim 1763'de sadrazam Hamza Paşa azledilince yeni sadrazam olan Halep beylerbeyi Mustafa Paşa'nın gelmesine kadar Bosnevi Mehmed Ağa'ya ağalığı üzerinde kalmak şartıyla vezirlikle kaymakamlık verilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 82. 12 Ağustos 1769'da cephede olan yeniçeri ağası Süleyman Ağa'ya vezaret verilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 91. 29 Kasım 1771'de Süleyman Ağa, yeni sadrazam gelene kadar orduda kaymakamlık yapmıştı. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 96. 1 Kasım 1773'de, Sistre muharebesindeki başarısı övülen yeniçeri Ağası Seyyid Mehmed Ağa'ya ağalık görevini de iyi yerine getirdiğinden vezirlik verilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 100. *BOA, AE.SMST.III*, 28447. 10 Temmuz 1774'te Yeğen Mehmed Paşa kaymakam tayin edilmişti. 13 Ocak 1777'de Ahmed Ağa'ya vezaret verilmişti. (*Vekâyi'nüvis*) *Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187–1197/1774–1783)*, (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2018, 468, 636. Aralık 1787'de yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya vezirlik verilmişti. *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 340.13 Ekim 1806'da yeniçeri ağası Halil Ağa sadrazam olmuştu. *Asım Efendi Tarihi*, I, 332-333

³¹³ İstisnalardan biri 1807'de yeniçerilerin azlinde yeniden tayini için ayaklandıkları ve bu sebeple vezirlik verilen Pehlivan Hüseyin Ağa, (*BOA, A.DVN.MHM.d*, 195, hk. 334. *Asım Efendi Tarihi*, I-II, 606, 920) diğeri 1823'te vezirlik verilen Hüseyin Ağa'ydı. *Es'ad Efendi Tarihi*, 226.

³¹⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 99, hk. 28, 43.

³¹⁵ *III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 13. *BOA, İE.AS*, 7043.

makamda kalan sadece birkaç ağa vardı. Ocağın ihtilallere karışması ve siyasi karışıklıklar ağaların görevlerini kısaltmıştı. İktidar mücadelelerinin olduğu döneme denk gelen, 14 Mayıs 1646-1 Mart 1653 tarihleri arasında on ağa görev yapmıştı.³¹⁶ Köprülüler devrinde beş-altı seneye varan görev yapmış ağalar görülürken bundan sonra yine bir yıldan az süreli ağalar dönemi gelmişti.³¹⁷ 1710-1730 arası ağalar genellikle uzun süre görevler yapmışlar ancak 1730'dan sonra yine görev süreleri kısaltılmıştı. 1774'e kadar kırk dört senede otuz sekiz ağa görev yapmıştı. Görevlerinin ortalama uzunluğu bir yıl bir ay gibi kısa süreye tekabül etmekteydi. Sonraki dönemde de durum değişmemişti. Beş seneye yakın görev yaptıktan sonra 17 Kasım 1797'de azledilen Tokadî Mustafa Ağa bu durumun istisnasıydı.³¹⁸

Tablo 8. 18. Yüzyılda Görev Yapan Yeniçeri Ağaları

İsmi	Tayin ve Azil Tarihi	Önceki Vazifesi	Sonraki Vazifesi
Çalık Ahmed Ağa	-14.11.1703		Ölüm
Çelebi Mehmed Ağa	14.11.1703-15.11.1704	Sekbanbaşı	Azl
Hasan Paşa	15.11.1704-26.12.1704	Hüdavendigâr mutasarrıfı	Gelibolu'da mecburi ikamet
İbrahim Ağa	26.12.1704-02.03.1705	Zağarcıbaşı	
Çelebi Mehmed Ağa	02.03.1705-18.10.1706	Sabık yeniçeri ağası	
Arnavut Osman Ağa	18.10.1706-24.03.1707	Sekbanbaşı	Ölüm
Ballı Mehmed Ağa	24.03.1707-03.07.1707	Kulkethüdası	Niğbolu Sancağı
Koca Mustafa Ağa	03.07.1707-03.10.1710	Kulkethüdası	Gelibolu sürgün
Gürcü Yusuf Ağa	03.10.1710-16.11.1711	Resmo mutasarrıfı	Sadrazam
Çelebi Mehmed Ağa	16.11.1711-21.12.1712	Sabık ağa-vezir	Kaymakam-Kale-i Cedit muhafızı
Koca Mustafa Ağa	21.12.1712-21.05.1713	Sabık yeniçeri ağası	Malkara sürgün
Arnavut Hacı Deli Bekir Ağa	21.05.1713-02.11.1713	Sekbanbaşı	Beylerbeyi
Kürt Hasan Ağa	02.11.1713-Eylül 1715	Sabık sekbanbaşı	
Darbune Ebubekir Ağa	Eylül 1715-02.02.1716	Kulkethüdası	Emekli-Erzurum'da ikamet
Zileli Hüseyin Ağa	04.02.1716-13.05.1717	Kulkethüdası	Bihke muhafızı
Mehmed Ağa	13.05.1717-02.01.1718	Kulkethüdası	Emekli-Tekfurdağı'nda ikamet
Muhsinzâde Abdullah Paşa	02.01.1718-06.12.1718	Haleb beylerbeyi	Rumeli Valisi
Fındıkzâde Ahmed Ağa	06.12.1718-08.05.1719	Kulkethüdası	
Mehmed Ağa	08.05.1719-25.01.1724	Sabık ağa	Ölüm
Hasan Ağa	25.01.1724 ³¹⁹ -30.09.1730	Kulkethüdası	Azl
Sarraç Mehmed Ağa	30.09.1730 ³²⁰ -25.11.1730	Sabık Moton ağası	Ölüm
Muhsinzâde Abdullah Paşa	26.11.1730-31.03.1731 ³²¹	Rumeli beylerbeyi	Adana Valisi
Şahin Mehmed Paşa	31.03.1731-08.09.1731 ³²²	Adana valisi	Kaymakam-Kaptanıderya

³¹⁶ BOA, A.RSK.d. 1497, s. 9.

³¹⁷ *Ağayân-ı Yeniçeriyân*, vrk. 56b-57b.

³¹⁸ *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 265.

³¹⁹ BOA, A.RSK.d. 1572, s. 13. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II-II, 745, 748, 771, 775, 877, 879, 945, 1062, 1082, 1148, 1162. BOA, D.YNÇ, 53-179. *Nusretname*, 651, 688, 733, 753, 774, 786, 845, 874, 889, 900.

³²⁰ *Patrona Halil İsyanı*, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma. Kütüphanesi, No. 479/1, vrk. 4b.

³²¹ BOA, C.AS, 36232. *1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, (haz. Şükran Çınar), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 11059, 44.

³²² Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte*, (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), (haz. Mesut Aydınar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, 94.

İsmail Ağa	08.09.1731-25.07.1732 ³²³	Kulkethüdası	Rumeli Beylerbeyi
Abdülbaki Ağa	25.07.1732-31.03.1733 ³²⁴	Kulkethüdası	Gelibolu'ya sürgün
Altıncı Mustafa Ağa	31.03.1733-10.01.1735 ³²⁵	Sabık saksoncubaşı- Edirne ağası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Abdullah Ağa	10.01.1735-06.07.1738 ³²⁶	Sabık kulkethüdası	Ölüm
Deli Hasan Ağa	06.07.1738-23.09.1743 ³²⁷	Kulkethüdası	Sadrızam
Yazıcızâde İbrahim Ağa	23.09.1743-01.03.1745 ³²⁸	Kulkethüdası	Erzurum beylerbeyliği
Dibacı İbrahim Ağa	01.03.1745-14.02.1747	Sabık kulkethüdası-Erzurum ağası	Manisa muhassıslığı
Mustafa Ağa	14.02.1747-25.03.1748	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Hüseyin Ağa	25.03.1748-21.07.1748	Kulkethüdası	Amasya mecburi ikamet
Nişli Hasan Ağa	21.07.748-03.02.1750 ³²⁹	Kulkethüdası	Manisa'ya mecburi ikamet
Kelleci Mustafa Ağa	03.02.1750-30.04.1750	Sabık yeniçeri ağası	Gelibolu'da mecburi ikamet
Seyyid Ahmed Ağa (Deli Emir)	30.04.1750-08.01.1751	Kulkethüdası	Sayda beylerbeyliği
Darbunazzâde Seyyid Numan Ağa	08.01.1751-28.06.1751	Kulkethüdası	İspir'de mecburi ikamet
Hasan Ağa	28.06.1751-04.07.1752	Sabık kulkethüdası	Limni adasına sürgün
Sarı Mustafa Ağa	04.07.1752-15.02.1755	Kulkethüdası	Kaymakam-Trabzon Beylerbeyi
Mehmed Ağa	15.02.1755-15.10.1755	Kulkethüdası	Manisa mecburi ikamet
İbrahim Ağa	15.10.1755-10.07.1756	Kulkethüdası	Kaymakam-Karaman Beylerbeyi
Çelebi Tosun Mehmed Ağa	10.07.1756-17.07.1757 ³³⁰	Kulkethüdası	Hanya Muhafızlığı
Nalband Mehmed Ağa	17.07.1757-07.05.1758 ³³¹	Kul kethüdası	
Vefâ-i Mehmed Ağa	07.05.1758-20.09.1758 ³³²	Kulkethüdası	Tekfurdağı mecburi ikamet
Ahışhalı (Gürcü-Sofu) Mehmed Ağa ³³³	20.09.1758-12.09.1759	Sabık ağa	Kaptanıderya
Kapıkıran Mehmed Ağa	12.09.1759-15.05.1761	Sabık kulkethüdası-Belgrad ağası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Kürt Hacı Mahmud Ağa	15.05.1761-29.09.1761 ³³⁴	Kulkethüdası	Midilli'de mecburi ikamet
Bosnevi Mehmed Ağa	29.09.1761-01.11.1763 ³³⁵	Kulkethüdası	Sadaret Kaymakamı
Ömer Ağa	01.11.1763-04.06.1764 ³³⁶	Kulkethüdası	2 tuğla Selanik ve Kavala sancakları
Kürt Osman Ağa	04.06.1764-21.10.1764 ³³⁷	Kulkethüdası	Tekfurdağı mecburi ikamet
Çelebi Hüseyin Ağa	21.10.1764-05.02.1765 ³³⁸	Kulkethüdası	Kaptanıderya
Ömer Ağa	05.02.1765-15.08.1765 ³³⁹	Kulkethüdası	Dimetoka'da mecburi ikamet

³²³ *Subhi Tarihi*, 164

³²⁴ Gönderilen emirlerde Evail-i Şevval 1145 tarihlilerde Abdülbaki Ağa'nın, Evasıt-ı Şevval 1145 tarihli olanlarda Mustafa Ağa'nın ismi kaydedilmiştir. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 139, hk. 570, 619.

³²⁵ Evail-i Şaban 1147 tarihli emirlerde Mustafa Ağa, Evasıt-ı Şaban 1147 tarihli emirlerde Abdullah Ağa ismi kaydedilmiştir. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 140, hk. 895, 937.

³²⁶ *Subhi Tarihi*, 245. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'î't- Tevârih*, I, (haz. M. Münir Aktepe), İÜEF Matbaası, İstanbul 1976, 80.

³²⁷ *BOA, A.RSK.d*, 1572, s. 56. *BOA, D. YNÇ*, 144-12. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 203. *Târihi Mür'î't- Tevârih*, I, 111.

³²⁸ Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, (haz. Özcan Özcan), Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, No 4039, s. 36. *BOA, A.AMD*, 6-187.

³²⁹ *BOA, A.RSK.d*, 1588, s. 27. *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, s. 36. *İzzî Târihi*, vrk. 110. *Mür'î't- Tevârih*, I, 153-154.

³³⁰ *BOA, A.RSK.d*, 1588, s. 27, 108. *BOA, A.RSK.d*, 1578, s. 12. *Hâkim Efendi Tarihi*, 316. *BOA, A.AMD*, 9-46. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 62. *BOA, A.d*, 649, s. 11. *BOA, AE.SMHD.I*, 21091.

³³¹ *BOA, A.RSK.d*, 1588, s. 108.

³³² *BOA, A.RSK.d*, 1588, s. 108. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 160, hk. 949. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, vrk. 63b. 90a-90b.

³³³ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, vrk 90b-159a-b, 160ab, 161a.

³³⁴ *BOA, A.RSK.d*, 1588, s. 108. *BOA, C.AS*, 33018. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, vrk 160b, 161a.

³³⁵ *TSMA.E*, 330-01. Diğer bir kaynağa göre tarih, 31 Ekim'dir. *Muradî Rûznâmesi*, 122

³³⁶ *TSMA. E*, 403-32. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 164, hk. 15. *Muradî Rûznâmesi*, 127.

³³⁷ *Muradî Rûznâmesi*, 135. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 265.

³³⁸ *BOA, A.RSK.d*, 1578, s. 12. *Muradî Rûznâmesi*, 137. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 83. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 164, hk. 684. Evasıt-ı Şevval 1178 tarihli emire önce Hüseyin Ağa yazılmış ardından üstü çizilerek Ömer Ağa yazılmıştır.

³³⁹ *BOA, A.RSK.d*, 1609. *BOA, AE.SMST.III*, 13747.

Yekçeşm Hüseyin Ağa	15.08.1765-08.09.1767 ³⁴⁰	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Osman Ağa	08.09.1767-03.07.1769 ³⁴¹	Kulkethüdası	Dimetoka'da mecburi ikamet
İbriş Süleyman Ağa	03.07.1769-10.04.1770 ³⁴²	Sabık kulkethüdası	Hanya Mutasarrıfı
Kapıkıran Mehmed Paşa	09.04.1770-13.08.1770 ³⁴³	Vidin Muhafızı ³⁴⁴	Dimetoka mecburi ikamet
Mülakkab Mehmed Ağa	13.08.1770-29.11.1770 ³⁴⁵	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Bosnevi Süleyman Ağa	29.11.1770-05.08.1773 ³⁴⁶	Kulkethüdası	
Yeğen Mehmed Ağa	05.08.1773-01.10.1774	Kulkethüdası	Kaymakam-Aydın Muhassılı
Mustafa Ağa	01.10.1774-Şubat 1776	Kulkethüdası	
Turnacızaâde Ahmed Ağa	Şubat 1776-20.03.1777	Kulkethüdası	Tırhala Sancağı
Mülakkab Mehmed Ağa	20.03.1777-01.09.1778	Sabık yeniçeri ağası	Sadrazam
İbrahim Ağa	01.09.1778-14.07.1779	Kulkethüdası	Tekfurdağı'nda mecburi ikamet
Bekir Ağa	14.07.1779-14.09.1779	Kulkethüdası	Bursa'da mecburi ikamet
Süleyman Ağa	14.09.1779-17.05.1781	Sabık kulkethüdası-Özi ağası	Sofya'da mecburi ikamet
Ali Ağa	17.05.1781-28.07.1782	Kulkethüdası	Kendi memleketinde ikamet
Mehmed Ağa	28.07.1782-01.06.1783 ³⁴⁷	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Mahmud Ağa	01.06.1783-04.07.1784 ³⁴⁸	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Yahya Ağa	04.07.1784-15.03.1785	Kulkethüdası	Mecburi ikamet
Ahmed Ağa	15.03.1785-11.09.1785	Kulkethüdası	Vezaretle Hotin Muhafızı
Sivaslı Mehmed Ağa	11.09.1785-03.03.1786	Sabık kulkethüdası-Özi ağası	Bursa'da mecburi ikamet
Yusuf Ağa	03.03.1786-12.08.1786	Kulkethüdası	
Hasan Ağa	12.08.1786-23.02.1788	Kulkethüdası	Sadaret kaymakamı

Vefat, şehit olma, padişahlar tarafından veya asi yeniçeriler tarafından öldürülme şeklinde görevleri sona erenler de oldukça fazlaydı.³⁴⁹ Padişahlar tarafından öldürülme 18. yüzyıl ve sonrasında uygulanmamıştı. Yeniçerilerin 16. yüzyılda istemedikleri ağaları padişaha şikâyet veya taşlama gibi muameleleri 17. yüzyılda da devam etmişti. II. Osman'ın öldürülmesinden sonraki ağa değişiminde ve 1679 senesinde sekbanbaşı Harputlu Ali Ağa'nın tayin edilmesinde itirazları görülmüştü.³⁵⁰ Beğendikleri ağaların azline karşı çıkıp geri tayin yaptırabilmişlerdi. 7 Temmuz 1622'de azledilen Derviş Paşa için isyan ederek sadrazamı azlettirip iki gün sonra ağanın geri gelmesini sağlamışlardı.³⁵¹ 18. ve 19. yüzyılda yeniçerilerin ağa seçiminde tercihleri, tavırları veya baskıları nadiren olmuştu. Ama isyanlarında ağa değişikliğine sebep olmuşlar, mani olmaya çalışanları öldürmüşler yahut buna teşebbüsle görevi bıraktırmışlardı. 1807'de sefer sırasında

³⁴⁰ TSMa. E, 403-32. Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, 53.

³⁴¹ BOA, KK. D. 60/4 s. 25. *Enverî Tarihi*, 41. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 54.

³⁴² *Enverî Tarihi*, 109.

³⁴³ BOA, C.AS, 37061.

³⁴⁴ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 72.

³⁴⁵ *Enverî Tarihi*, 189.

³⁴⁶ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 124. *Enverî Tarihi*, 406.

³⁴⁷ *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 647, 751, 799, 917, 1060.

³⁴⁸ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175, 219, 287, 320, 354. *Enverî Tarihi Üçüncü Cildi*, 369.

³⁴⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 971. *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 51. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 335. *Zübde-i Vekayiât*, 275, 281. *Câbî Târîhi*, I, 117.

³⁵⁰ *Tarih-i Naima*, III, 1342.

³⁵¹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 767. BOA, KK.d. 257, s. 106.

Pehlivan Hüseyin Ağa azledildiğinde aynı gün baskıyla yeniden tayin ettirmişlerdi.³⁵² Ama Hüseyin Ağa'yı birkaç ay sonra kendileri öldürmüştü.³⁵³ Kaldırılmalarına yakın bir tarihte, 21 Mart 1814'te yine ağalarını katletmişlerdi.³⁵⁴

Sadrazamların; beraber çalışmak istemediği, uyuşmadığı veya sevmediği ağaların görevde kalmaları zordu. Görev sürelerinin uzunluğu kısalığı da güçlü sadrazamlar döneminde değişmişti. Sadrazamların ocağı mutat ziyaretlerinde yeniçeri ağalarının görevini uzatma kararını beyanları adet olmuştu.³⁵⁵ Ahışhalı Mehmed Ağa, Hekimbaşızâde Ali Paşa'nın sadaretinde yeniçeri ağasıyken azlinden sonra kendini yeni sadrazam Bıyıklı Ali Paşa'ya beğendirmek için esnafa baskı yapınca azledilip Manisa'ya sürülmüştü. İran seferlerinde ordu ağasıyken seraskerliği emrinde olduğu Ragıp Mehmed Paşa'nın sadrazamlığıyla tekrar ağalık verilmişti.³⁵⁶ 21 Ekim 1764 tarihinde ağa olan Hüseyin Ağa, daha üç ay geçmişken, diğer ağalar şehri gezerken serdengeçti ağası kıyafeti giyerken kendisi basit levend elbisesi giyip halk nezdinde hoş görülmeye başladığından çekemeyen sadrazam Mustafa Paşa tarafından kaptanıderya tayin edilerek azledilmişti.³⁵⁷ 23 Ekim 1788'de cephedeki ağa değişikliğinde Salih Ağa, "ricali devlete mensubiyeti" ve sadrazam kethüdası tarafından tutulduğundan ağa yapılmıştı.³⁵⁸

Ocağı idare, neferleri zapt ağaların başarılı sayılması veya azillerinin en mühim sebebiydi. Bununla beraber yeniçerilere fazla sert muamele etmeleri de istenmezdi.³⁵⁹ 1724 başında göreve başlamış olan Hasan Ağa 1730 Patrona İsyanı üzerine azledilmiş isyancıların ağa yaptıkları Mehmed Ağa tayin edilmişti. Öldürülen Mehmed Ağa yerine ocağa hâkim olması için getirilen Muhsinzâde Abdullah Paşa birkaç ay sonra yeni isyan teşebbüsüne mani olamaması ve yeniçeriler üstünde otorite kuramadığından azledilmişti. Şemdanizâde'ye göre ocak dışından gelmesi sebebiyle ocağın zaptına kadir olamaması, şehri muhafaza etmek şöyle dursun ağa kapısını bile müdafaa edemediği gerekçesiyle vazifesine son verilmişti. Yerine bir beylerbeyi olan ve ocağın dirayetli eski zabitlerinden

³⁵² *Yayla İmâmı Risâlesi* (haz. Fahri Ç. Derin), *İÜFTED*, Ekim 1972, III, 237.

³⁵³ *Âsım Efendi Tarihi*, II, 931.

³⁵⁴ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 684-685.

³⁵⁵ *BOA, A.RSK.d.* 1611, s. 3. *Hâkim Efendi Tarihi*, 50, 134-135.

³⁵⁶ *Târîh-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 159-160. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 165.

³⁵⁷ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 11-112.

³⁵⁸ Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye*, (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2001, 124.

³⁵⁹ Bir kayıta tehevür sahibi olan ve yeniçerileri tekdir eden ağanın ikaz edilmesi, devam ederse değiştirilmesi durumu anlatılmaktaydı. *TSMA, E.* 899.

olan Şahin Mehmed Paşa getirilmişti.³⁶⁰ 17 Temmuz 1757’de azledilen Tosun Mehmed Ağa halim selim olması sebebiyle ocağın tedibinde yeterli görülmediğinden azledilmişti.³⁶¹ Yekçeşm Hüseyin Ağa 8 Eylül 1767’de genel olarak işleri görmede rehavet içinde olması ve yeniçerileri zapt hususunda kusurlu görüldüğünden azledilmişti.³⁶² 1758 Ramazan’dan önce halka pirinç dağıtılırken bazı kadınlar gümrük önünde bir pirinç ambarını yağmalamışlardı. Yeniçeri ağası Nalband Mehmed Paşa mani olamayıp kadınların hakaretine uğrayınca sadrazamdan yardım talep etmişti. Sadrazam kızıp müdahaleye kulkethüdası Mehmed Ağa’yı görevlendirmişti. Mehmed Ağa kadınları dağıtmayı başarınca acizliğinden dolayı Mehmed Paşa azledilerek kulkethüdası ağa tayin edilmişti.³⁶³ Vefâ-i Mehmed Ağa hastalığı yüzünden merasimlere ve mutat toplantılara katılamaması, ocağın işlerini takip edememesi sebebiyle azledilmişti.³⁶⁴

Ağaların azlinde öne çıkan diğer bir sebep İstanbul’un emniyeti ve özellikle yangınlardı. Aşağıda tafsilatla anlatılacağı üzere İstanbul’daki yangınlardan esas mesul teşkilat, Yeniçeri Ocağı’yıydı. Yangınlar ağalarının bizzat dikkat etmesi ve kolluklarla izlemesi gereken bir meseleydi. Yangınların sebepleri olan kundaklamaları hem önleyememe hem de tertipleycileri olma bakımından sorumlu tutulmuşlardı.³⁶⁵ 3 Şubat 1750 tarihinde ikinci kez ağa olan Kelleci Mustafa Ağa yangınların fazlalığı yüzünden kısa süre sonra azledilmişti.³⁶⁶ Tarihçi İzzî, onun daha önce ağalığı devrinde yangınların çok fazla olduğunu, ağalığa tayin edildiğinde ağa kapısının yandığını, halkın kendisine “yangıncı ağa” ismi taktığını yazmıştı. Yeniden tayininden itibaren iki ay içinde çok fazla yangın olduğundan yeniden ağalıktan alınmıştı.³⁶⁷ 28 Haziran 1751’de ağa olan Hasan Ağa da yangınlar hususunda ihmali ve kendisinin sebep olduğu şayiası üzerine 4 Temmuz 1752’azledilmişti. Yangın sebebiyle görevine son verilen diğer bir ağa, 15 Ekim 1755

³⁶⁰ *Mür’i’t- Tevârih*, I, 21.

³⁶¹ *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 105.

³⁶² *Çeşmî-zâde Tarihi*, 53. 29 Eylül 1761’de Mahmud Ağa hizmetinden memnun kalınmaması sebebiyle görevden alınmıştı. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 205.

³⁶³ *Mür’i’t- Tevârih*, II, 16.

³⁶⁴ *Mehâsinü'l-Âsâr*, (Sağlam) 136.

³⁶⁵ Padişahın sadrazama gönderdiği bir emirde, yeniçeri ağasının kundaklamalarda dahli olup olmadığı ve azledilmiş kulkethüdalarının onun hakkında bazı iddialarının doğru olup olmadığını araştırması, ayrıca onun azli gerekir mi gerekmez mi bildirilmesi istenmişti. *T SMA, E. 807*.

³⁶⁶ *Rûznâme* (1162-1169), 9.

³⁶⁷ *İzzî Târîhi*, vrk. 227a.

tarihinde azledilen Mehmed Ağa'ydı.³⁶⁸ 28 Temmuz 1782'de azledilen Ali ağa şehirde hırsızlığa mani olmaması yüzünden azledilmişti.³⁶⁹

Ağaların azlinde hukuksuz işlere veya yolsuzluklara karışmaları, rüşvetle iş görmeleri mühim bir amildi. 27 Mayıs 1713'de Koca Mustafa Ağa yeniçerilerden gizlice rüşvet aldığı duyulunca sadrazamın talebiyle azledilmişti. Yerine tayin edilen Bekir Ağa'da kısa zaman sonra mansıp satma yüzünden azledilmişti.³⁷⁰ Daha önce başarılı idaresi sebebiyle vezaret verilen Dibacı İbrahim Ağa, adamları halkı soyduğundan azledilmişti. Rüşvete bulaşan ve mal-para toplama sevdası olduğu için azledilen diğer bir ağa Darbunaz-zâde Numan Ağa'ydı.³⁷¹ 4 Haziran 1764 tarihinde beylerbeylik rütbesiyle Selanik ve Kavala sancakların görevlendirilen Ömer Ağa'nın ocak esâmîlerinde hilekârlık yapıp hazineyi zarara uğrattığı anlaşıldığından daha göreve gitmeden rütbesi geri alınarak Limni Kalesi'ne sürülmüştü.³⁷² Benzer durum sebebiyle aziller daha sonra da olmuştu.³⁷³

1768 senesinde başlayan harbin bitiş tarihi olan 1774'e kadar altı yeniçeri ağası görev yapmıştı. Savaş sırasında ordudaki yeniçerilerin disiplinsizliği, zaptlarının güçlüğü ve oldukça fazlalaşan firarları ağaların azline sebep olmuştu.³⁷⁴ Üç yıl boyunca görev yapan, disiplini ve firar eden yeniçerileri öldürüp kuyulara doldurmasıyla meşhur Süleyman Ağa ise kısa müddet içinde yükselen Yeğen Mehmed Ağa'nın ağa yapılması için azledilmişti.³⁷⁵ 1787-92 harbi sırasında sekiz ağa görev yapmıştı. Birkaç kere bu

³⁶⁸ *İzzî Târihi*, vrk. 276a. *Rûznâme* (1162-1169), 13, 30. *Hâkim Efendi Tarihi*, 316.

³⁶⁹ *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 975.

³⁷⁰ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 877, 879.

³⁷¹ *İzzî Târihi*, vrk. 81b, 251.

³⁷² *BOA, A.DVN.NŞT.d.* 2. s. 82. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 164, hk. 15, 198. *BOA, A.DVN.KLB.d*, 14, s. 356.

³⁷³ 14 Mayıs 1781'de azledilen Süleyman Ağa rüşvetle mansıp verme ve maaşlarda usulsüzlükler yapma yüzünden azledilmişti. *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 917. 4 Temmuz 1784'te azledilen Yahya Ağa da rüşvetle ocak mensuplarını bezdirdiğinden azledilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175. H.1207 yılı olarak tarihlendirilmiş bir belgeye göre rüşvet almamak üzere tayin edilse de buna uymayan ağa, doğrudan padişah tarafından azledilmişti. *BOA, HAT*, 14520.

³⁷⁴ Seferin başında ağa bulunan Osman Ağa kuşatma altındaki Hotin'e ordudan gönderilen ortaların uzun süre içerisinde varmasını sağlayamadığından, yüzüne karşı küfretme cesaretine varacak derecede itaatsizliklerine mani olmadığından 3 Temmuz 1769'da azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 54. *TSM, E*. 516/35. Yeniçeri ordusunun idaresinde zaafa düşen ve serdengeçti ağalarından caize adında rüşvet toplayan, Hotin için yazılan yeniçerileri kaleye gönderemeyen vezir Süleyman Paşa 10 Nisan 1770'de azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 71-72. Kapıkıran Mehmed Paşa, Kartal Sahrası bozgunundan sonra utandığından ortaya çıkmaması sebebiyle azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 89. *TSM, E*. 519. Onun yerine ağa yapılan Mehmed Ağa da ehliyetsiz olduğundan kısa zaman içinde azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 93.

³⁷⁵ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 106-107, 124.

vazife verilen ve müddetin büyük kısmında görev yapan Hasan Paşa dışındakiler ağalıkta birkaç ay kalabilmişlerdi.³⁷⁶

16. yüzyılda, ağalar azledildiklerinde sancakbeyliğine terfi ettirilseler de saraydan tayinlerinin ardından beylerbeyi rütbesi ile ayrılmaya başlamışlardı.³⁷⁷ 16. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli beylerbeyliğine tayinleri oldukça fazla olmuştu. Ancak kusurları yüzünden azledildiklerinde daha çok Kastamonu sancağı olmak üzere sancakbeyliği verilmişti.³⁷⁸ 18. yüzyılın sonuna kadar ağaların itibarları yüksek olduğundan azillerinde hep yüksek mansıplar verilmişti. Daha çok, iki tuğlu beylerbeyi olarak sancaklara görevlendirilmişlerdi.³⁷⁹ Bazıları ise görevinin bitiminde vezirlikle önemli beylerbeyliklere tayin edilmişlerdi. Kaymakam olarak tayin edilen ağalara sadrazam göreve geldiğinde vezirlere mahsus üç tuğlu beylerbeylik veya kaptanıderyalık verilmesi adet olmuştu.³⁸⁰

Muvaffakiyetsiz görüldüklerinden azledilenler emekli edilerek veya edilmeden, İstanbul'da bulunmaları yasak olduğundan yeni ağanın münasip gördüğü bir yerde hatt-ı hümayûnla mecburi ikamet ettirilmişlerdi.³⁸¹ Çoğu, sadrazamlar değişince veya kendileri affedilince yeniden görev almış; vezirlikle beylerbeyi, kale muhafızı ve mutasarrıf tayin

³⁷⁶ 23 Şubat 1788'de Hasan Paşa kaymakam olunca kulkethüdası Kelleci Osman Ağa yerine tayin edilmişti. 16 Temmuz 1788'de kulkethüdası Mehmed Emin Ağa yeniçeri ağası yapılmıştı. 23 Ekim 1788'de azledilen Mehmed Emin Ağa'nın yerine kulkethüdası Salih Ağa gelmişti. Bir yıla yakın görev yapan Salih Ağa'dan sonra Vezir Hasan Paşa yeniden ağa olmuştu. Sonrasında ağa olan Yahya Ağa iki ay kadar görev yapmış yerine yeniden Hasan Paşa gelmişti. Hasan Paşa'dan sonra ise Mehmed Ağa göreve getirilmişti. *Enverî Târîhi Üçüncü Cildi*, 369,428, 491, 626, 680, 844

³⁷⁷ BOA, A.RSK.d. 1484, s. 62, 119.

³⁷⁸ 16 Temmuz 1592'de rüşvetçi olduğundan azledilen Halil Ağa, Kastamonu sancakbeyi yapılmıştı. *Tarih-i Selânikî*, I, 278. 1595 yılında azledilen Ahmed Ağa, Köstendil sancakbeyi tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 73, hk. 757. 1690 yılında Bekir Ağa, uyarılmasına rağmen yeniçerilerden iş yapmak için para talep ettiğinden sancağa çıkarılarak azledilmişti. *İsâ-zâde Târîhi*, (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996, 214.

³⁷⁹ *Tarih-i Selânikî*, I, 213-214, 231, 264-264. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 5, hk 129. *Tarih-i Naima*, IV, 1509, 1671, 1700, 1746. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 181, 328, 330. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 48, 210 221.

³⁸⁰ BOA, AE.SMHD.I, 21034. BOA, A.DVN.NŞT.d. 2. s. 71. *Rûznâme (1162-1169)*, 12. *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ıku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, (haz. Nevzat Sağlam), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 85. *Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı*, (haz. Recep Ahışalı), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, 122.

³⁸¹ *Zübde-i Vekayiât*, 167. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 748. 1734'te (1147/Masar) iki mazul emekli ağa mevcuttu. BOA, MAD.d. 7225. 1769'da emekli edilen Osman Ağa, emekli ağalar içindeydi. BOA, D.YNÇ, 285-54, 302. Haziran 1802'de azledilen Mehmed Emin Ağa'nın Ankara'da ikametine müsaade edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 220, hk. 728. 1805 yılında emekli Mustafa Ağa'nın Kadıköy'de ikameti için hatt-ı hümayûn verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 221, hk. 625.

edilmişti.³⁸² Hiç görev verilmeyip bu şekilde vefat edenler de fazlaydı.³⁸³ Mazulken ikamet ettikleri yerler, kendi istekleri veya duruma göre re'sen değiştirilmişti.³⁸⁴ Mayıs 1753'de Dimetoka'da ikamet eden Hacı Hasan Ağa'dan, reayanın şikâyeti üzerine Siroz yakınlarında bir köyde oturması istenmişti.³⁸⁵ Gelibolu'da ikamet eden Mustafa Ağa ihtiyar ve hasta olduğu için yeniçeri ağasının ricası üzerine emeklilik verilerek Kadıköy'de ikametine müsaade edilmişti.³⁸⁶ Sabık yeniçeri ağalarından Gelibolu'da ikamet eden Ömer Ağa deprem sebebiyle evlerin çoğu yıkılıp kışın oturabileceği konak bulunmadığından kayıkla İzmit'e gitmesi isteği Ekim 1766 tarihinde kabul edilmişti.³⁸⁷

Hacca gitmek istediklerinde de müsaade istemişlerdi. Ağustos 1766'da Dimetoka ikamet eden Ömer Ağa'nın hacca gitmesine müsaade edilmiş, döndüğünde Tekfurdağı'nda oturması emredilmişti.³⁸⁸ Tekfurdağı'nda ikamet eden Mahmud Ağa'ya ise Ağustos 1767'de hacca gitme izni verilmişti.³⁸⁹

Yeniçeri ağalarına seferler sırasında sekbanbaşı vekâlet etmişti. Ancak sekbanbaşı ağaya mahsus bazı yetkileri kullanamamıştı. Mîrî piyade zeametleri, sadece yeniçeri ağası tarafından verilmişti.³⁹⁰ Yine serhat kaleleri zabitlerinin tayinleri, caizeleri ağaya ait olduğundan vekil tarafından yapılamamıştı. Yeniçeri ağası, kendine mahsus bu işleri yürütmesi ve gelirlerini tahsil etmesi için İstanbul'da bir vekil bırakmıştı.³⁹¹ İstanbul'da bulunduğu hastalık veya diğer sebeple merasimlere katılmadığında temsil için vekâlet, kethüdayerine verilmişti. 28 Temmuz 1758'de divan toplantısına hastalığından dolayı gelemeyen Vefa-î Mehmed Ağa yerine kethüda yeri onun selamlama ve karşılama

³⁸² 26 Aralık 1717'de mazul olan Ebubekir Ağa'ya Erzurum beylerbeyliği verilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. 14. 24 Şubat 1754'te, iki sene önce azledilip Limni'ye sürülen Hasan Ağa, Rumeli beylerbeyliği payesi verilerek kale muhafızlığı ile Hotin sancağına tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 65. Mayıs 1758'de azledilmiş Nalband Mehmed Paşa'ya Hanya sancağı verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 160, hk. 575. 9 Nisan 1770'de, daha önce azledilen ve Dimetoka'da sürgün olan Osman Paşa'ya vezirlik verilerek Tırhala sancağına tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.NŞT.d*, 2. s. 92. *BOA, C. DH*. 411.

³⁸³ *BOA, C.DH*, 13581. Haziran 1790'da, Bursa'da ikamet eden sabık ağa Hafız Salih Ağa'ya beylerbeylik verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 193, hk.124.

³⁸⁴ Bursa'da oturan Hüseyin Ağa'ya Temmuz 1748'de Manisa'ya gitmesi emredilmişti. Ancak tekrar Bursa'da kalmasına müsaade edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 153, hk.1185, 1210.

³⁸⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 155, hk. 1800. Hacı Hasan Ağa'nın Dimetoka'daki çiftliğinde oturma talebi, Nisan 1755'te kabul edildiğinden tekrar buraya dönmüştü. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 157, hk. 166.

³⁸⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 161, hk. 259.

³⁸⁷ *BOA, C.AS*, 2812.

³⁸⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 165, hk. 73. Ağustos 1803'te Ankara'da oturan Yakup Ağa'ya İzmit'te oturma müsaadesi verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 218, hk. 281

³⁸⁹ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 165, hk. 836.

³⁹⁰ *BOA, C.AS*, 5131.

³⁹¹ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 211, hk. 47.

gibi görevlerini yapmıştı. Cuma selamlığındaki vazifesi ise kethüday-ı bevvâbine verilmişti.³⁹² Ama ocakla alakalı işlemleri kulkethüdası, vekil sıfatıyla yerine getirmişti.³⁹³ Seferler sırasında yaralanması veya hastalanması durumlarında yine kulkethüdası vekâlet etmişti.³⁹⁴

2.4.2.1. Ağa Kapısı ve Görevlileri

Süleymaniye'deki ağa kapısının evveliyatı bilinmese de 1555'te ahşap halde ve harem, selamlık ve hizmet birimlerinden müteşekkildi. Yani hem ocak işlerinin görüldüğü hem de yeniçeri ağasının ikamet ettiği yerd.³⁹⁵ Padişahın ocağı ziyaretlerinde ikamet ettiği taht odası, ocak zabıtları ve görevlilerinin çalışacağı odalar, ağanın hizmetinde olan gediklilerinin ve kârhaneli denilen hizmet ve sanat erbabının odaları ve kışlaları, divanhane, mescit, talimhane, ahırlar, hamam, fırın, ziyafetlerin verildiği Tekeli Köşk, yangın gözetleme kulesi ağa kapısının kısımlarıydı.³⁹⁶ Binaların ısınması için mîrîden odun verilmişken aydınlanma ve tamir masrafları vergi muafiyeti karşılığında Gayrimüslim ustalar tarafından yapılmıştı.³⁹⁷

Ağa kapısında; hazinedarbaşı ve hazine kâtibi, silahdar, ağa kethüdası, serdar kâtibi, başyazıcı, başçavuş, kulkethüdası yazıcısı, ağa divanı kâtibi ve hizmetlileri, mühürdar, duhancıbaşı, kethüdayeri, kethüdayeri kâtibi, karakulak ağa, kapı halifesi ve şakirtler, çavuş halifesi, ocak bezirgânı, zindan kâtibi, oda yazıcıları, baştüfenkçi ağa (sersilahşör), başağa, yangın köşkü görevlileri, vekilharç ağa, ikinci ağa, teşrifatî efendi, masraf kâtibi, aşçıbaşı, çaşniğirbaşı, falakacılar, harbeciler ve çavuşlar görev yapmıştı.³⁹⁸ Ocak bezirgânı 18. yüzyılın ilk çeyreğinden, serdengeçti ağalarının başları olan başağa ve ikinci ağa 18. yüzyılın sonundan itibaren ağa kapısında bulunmuştu.

³⁹² *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 86

³⁹³ BOA, A.AMD, 14-51.

³⁹⁴ *Nusretnâme*, 193-194.

³⁹⁵ Semavi Eyice, "Ağakapısı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I, 463

³⁹⁶ BOA, KK.d. 6643, s. 6-7. BOA, KK.d. 6638. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 16. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 390-404

³⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 305. Yeniçeri ağasının dairesinde mescit ve divanhanenin kandilleri için her sene seksen okka yağ veren zimmiler hakkında verilen emir için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 565. BOA, AE. SAMD.III, 17738.

³⁹⁸ BOA, KK.d. 6643, s. 6-7. BOA, KK.d. 6638. BOA, D.BŞM.BNE.d. 16235. BOA, A.d. 349, s. 20-23.

Kulkethüdası ve başçavuşun ağa kapısında daireleri vardı. Diğer zabitler işlerini kendi konaklarında görmüşler, ağa kapısına divan toplantıları için gelmişlerdi. Zabitlerin ve asesbaşının ağa kapısında kapıkethüdaları vardı, haberleşmeyi bunlar vasıtasıyla sağlamışlardı.³⁹⁹

Ağaya hizmet edenler, ağa bölüklerine mensup seraser kuşaklı ve gedikli denilen görevlilerdi. Diğer yeniçerilerden ayrılmaları için sırmalı kuşak giymişlerdi. Ağa bölüklerinin ihdasından evvel sekbanbaşı ağa olduğundan gedikliler sekbanlara mahsustu. Gedikliler yükselme durumları da düşünülerek emektar yeniçerilerden seçilmişti.⁴⁰⁰ Bunların en itibarlısı başmehterdi, haseki seviyesindeydi. Sonra orta mehter (mehter-i sani) gelmekteydi. Ağa divanhanesinin temizliğinden de mesuldü. Küçük mehter ise ağa kapısındaki talimhanenin sorumlusuydu. Bunların yolu bölükbaşılık, küçükçavuşluk ve ariyet çavuşluğuuydu. Ağanın atının bakımıyla ilgilenen ve yapukunu (süslü at örtüsü)⁴⁰¹ taşıyan serrâcı (serrâc-ı yapuk), yağmurluk/kaputunu taşıyan çukâdarı, mataracısı, elbiselerinden mesul câmedânı, iki nefer tüfenkçisi, bayraktarı ve iki tuğcusu, baş, orta ve küçük olmak üzere üç mumcusu vardı. Mumcular balık pazarlarından aydınlatmada kullanılan mumları temin ettiklerinden bu şekilde isimlendirilmişlerdi. Mumcular ağa tarafından suçlu takibine de görevlendirilmişlerdi. Ağanın mızraklarını taşıyan dört nefer göndericiyle beraber asıl gedikli sayısı 19'du.⁴⁰² Ancak zamanla ariyetlikle sayıları artmıştı.⁴⁰³ Gediklilerin tamamı için geçerli olmak üzere yükselme yolu bölükbaşı veya çavuş olmaktı. Ağa divanı sırasında mücevveze kavuk giymişlerdi. Diğer zamanlarda yünlüksüz keçe giymiş veya astar sarmışlardı.⁴⁰⁴

Bu görevlilerin ağalarla değişmemiş, uzun müddet aynı görevde kalışlardı. Mesela 1769 yılında bir yeniçeri, elli beş yıldır mehterbaşılık yaptığını beyan etmişti.⁴⁰⁵

³⁹⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 222.

⁴⁰⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 185, 203, 210.

⁴⁰¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 182.

⁴⁰² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207-211.

⁴⁰³ Tarihi belirsiz bir deftere göre gediklilerin sayısı 60'tı. Farklı olarak tüfenkçiler dört neferdi, 3 mumcu vardı ve biri Galata mumcusu olarak yazılmıştı. İki bayraktar vardı, biri bayrakdar-ı İmam-ı Azam'dı. Gönderici olarak iki kişi yazılıydı. 42 neferin isimleri üzerine ise görevleri yazılmamıştı. *BOA, MAD.d.* 17990.

⁴⁰⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207-211.

⁴⁰⁵ *BOA, D.YNÇ*, 285-347.

Ağanın gediklilerden başka başrahtıvan, mektupçubaşı, sandıkçubaşı, seyisbaşı, serbanbaşı, hazinedarbaşı, mirâhur, vekilharç, arpa emini ve odun nâzırı adlı hizmetlileri vardı.⁴⁰⁶ Ağanın haremine ilişkin işleri harem kethüdası görmüştü. İtibarları yüksekti ve çorbacı seviyesinde emekli olmuşlardı.⁴⁰⁷ Harbeciler ağanın kapıcılarıydı. Ağanın verdiği bütün vazifeleri yerine getirmişler, suçluların yakalanmasında da görevlendirilmişlerdi. Kaplan postu giymiş, ellerinde adlandırılmalarına dayanak olan harbî yani sopa taşımışlardı.⁴⁰⁸ Falakacılar ise ağanın her an emrinde olmuş, cezalandırmak istedikleri için falaka aletini taşımışlardı.⁴⁰⁹ Gösterilen sınıflardan başka mandegân yani ortalarından ayrı İstanbul'da kalmasına müsaade edilmiş 70-80 nefer hizmetkârı vardı.⁴¹⁰ Ne zaman başladığı tespit edilemeyen diğer bir vazife, İstanbul'daki ortaların sırayla ağa kapısında nöbet beklemesiydi.⁴¹¹

Ocağın idaresi, meseleleri, ihtilafları ve yeniçerilerin yargılamaları her gün toplanan ağa divanında görüşülmüş ve halledilmişti. Divanın üyeleri olan sekbanbaşı, kulkethüdası, İstanbul ağası, yeniçeri kâtibi, fodula kâtibi, beytûlmâlcı ve asesbaşı ağanın yanına rütbelerine göre oturmuşlardı. Ağa, sarayından çıktığında divanhane önünde onu divan üyeleri, odabaşılar ve çorbacılar karşılardı. Atın indiğinde ortaçavuşu selamını alır, başçavuş dua ederdi. II. Mehmed'den itibaren padişahlara, veziriazama, Hacı Bektaşî Veli'ye dua edilirdi. Sonra divan yerine geçilirken başçavuş “maslahatlı olan var mı?” diye meselesi olanları çağırırdı.⁴¹² Divan işlerini yürüten, kayıtları tutan ve hizmet edenlerin amirleri divan kâtibi, divan efendisi ve divan sakasıydı.⁴¹³ Divanda haklarında ölüm cezası fermanı istenmesine karar verilen suçlu yeniçeriler, asesbaşına teslim edilirdi.⁴¹⁴

⁴⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 15-220, 255, 470. BOA, D.YNÇ, 107-381. BOA, D.YNÇ, 205-275. BOA, D.YNÇ, 156-265. BOA, D.YNÇ, 64-335. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuasında* bu görevliler gösterilmiştir.

⁴⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 224-128.

⁴⁰⁸ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 325.

⁴⁰⁹ Bir falakacı kaydı için bk. BOA, D.YNÇ, 125-219. 1718 yılında 50. bölükten Veli, hem kapıcı hem de falakacı olarak görev yapmıştı. BOA, D.YNÇ, 64-203

⁴¹⁰ BOA, MAD. d. 4300, s. 457.

⁴¹¹ BOA, HAT. 17078.

⁴¹² *Telhîsü'l-Beyân*, 149. Bu dua sefer sırasında da okuduklarıydı. Duanın metni, üçüncü bölümde sefer cepheye ilerleme geleneklerinden bahsedilirken gösterilmiştir.

⁴¹³ BOA, D.YNÇ, 92-242. BOA, D.YNÇ, 162-2.

⁴¹⁴ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 177

Ağa kapısında kârhaneliler veya ehl-i hiref denilen, üretim ve tamir işleriyle meşgul, ağanın ve kapının, yeniçeri efendisinin hizmetiyle ocağın tamamına ait bazı işleri gören birimler vardı. Bunlar gördükleri işlerin türüne göre tasnif edilmişlerdi. Mesela yangın bekçiliği yapanlar köşk kârhanesine,⁴¹⁵ ağanın rahtıvanları kapıcılar kârhanesine,⁴¹⁶ ağa kapısına hizmet veren fırında çalışanlar ekmekçiler kârhanesine, ağa mutfağında çalışanlar aşçılar kârhanesine, cerrah ve tabipler cerrahlar kerhânesine, fodula fırınında hizmet edenler kolukçuyân-ı fodula kerhânesine yazılmışlardı. Berber, cerrah, terzi gibi kısımlar yeniçerilerin hizmetlerini; çadırcılar, demirciler, kırbacı, kalaycı gibi kerhâneler, ortaların ve diğer birimlerin mühimmatlarının ve kap kaçaklarının tamiri işlerini hem İstanbul'da hem seferde ücret mukabilinde görmüştü.

17. yüzyılın sonuna kadar acemi oğlanları ve yeniçeri ustaları kârhanelerde beraber çalışmıştı. Acemi oğlanları sanat öğrenmiş, ağayla çarşı teftişine (kola) çıkmış ve onun hizmetlerini görmüşlerdi.⁴¹⁷ Daha sonra kârhanelerde görev yeniçerilere kalmıştı. Fırın, ahırlar, hamam, abdesthaneler, tuvaletlerin bakım ve temizliğinden mesul karakullukçular da bunlara dâhildi. Ustaların ve diğer yeniçerilerin oğulları ise mülazım olarak çalışmıştı.⁴¹⁸

Kârhaneler onların hem görev yerleri hem maaş birimleriydi. Kârhane çalışanların sayıları tabloda gösterilenler kadar değildi. Bunların kadroları fazla olmadığı için odalarına kayıtlı olup burada bulunanlar veya esâmîsiz şekilde çalışanları vardı.⁴¹⁹ Sefer zamanı sayıları artırılmıştı. Mesela 1737 harbi sırasında 376 nefer, kârhanelilere ilave edilmişti.⁴²⁰ Savaş zamanına denk gelen 1789'da mevcudu 1313'tü.⁴²¹ Köşk bekçileri dışında bütün kârhane ustaları ve neferlerinin bir kısmı ağayla beraber sefere gitmişler, 1768-74 harbinde olduğu gibi yıllarca İstanbul'a dönmemişlerdi.⁴²²

⁴¹⁵ BOA, D.YNÇ, 158-8. BOA, D.YNÇ, 98-17.

⁴¹⁶ BOA, D.YNÇ, 107-381.

⁴¹⁷ *Telhîsü'l-Beyân*, 154. 1600'de ağa kârhanelerine kayıtlı 261 acemi oğlanı vardı. BOA, D.YNÇ, 4-529. 1637 yılında seferdeki ağanın maiyetindeki kârhanelilerde 508 acemi oğlanı bulunmaktaydı. Kârhanelere 3-54 arasında değişen sayıda dağıtılmışlardı. BOA, MAD.d. 4793, s. 160.

⁴¹⁸ BOA, D.YNÇ, 98-17.

⁴¹⁹ BOA, D.YNÇ, 102-41. BOA, MAD.d. 4739. BOA, D.YNÇ, 101-185. 1720 yılında köşk kârhanesinde üç senedir esâmîsiz çalışan 39. cemaatten karakullukçu Mehmed, kârhanelere ölen birinin yerine kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 67-281.

⁴²⁰ BOA, MAD.d, 17153. BOA, D.YNÇ, 145-274.

⁴²¹ BOA, D.YNÇ, 422-386.

⁴²² BOA, D.YNÇ, 310-91.

Tablo 9. Bazı Tarihlerdeki Kârhaneliler Mevcudu

Kârhane	1732 ⁴²³	1747 ⁴²⁴	1750 ⁴²⁵	1761 ⁴²⁶
Sarraç	55	45	42	34
Mutemed	42	42	41	35
Demirci	26	26	23	18
Terzi	34	26	25	19
Berber	51	43	40	36
Aşçı	55	40	37	31
Cameşuy	38	27	27	23
Çizmeci	25	31	28	21
Etmekçi	?	30	29	23
Bevvâb	40	21	18	10
Çadırcı	31	27	25	20
Cerrah	39	22	20	18
Köşk Bekçisi	50	43	42	27
Teğeltici	29	29	27	22
Cebeci	25	28	28	23
Hallaç	25	26	26	20
Doğramacı	31	26	23	21
Semerci	23	27	26	22
Kuyumcu	28	24	23	20
Kalaycı	32	30	29	24
Saka	46	42	40	35
Sayis	?	37	36	29
Karcı	27	26	25	21
Kollukçuyân-ı Efendi	118	57	50	21
Şamdanî	27	33	32	28
Azzaz	37	30	30	26
Kolukçuyân-ı fodula	34	21	16	12
Keçeci	31	23	23	20
Kıbracı	35	28	25	22
Kazgancı	29	28	28	25
Kiler	?	23	32	27
Muytab	27	34	34	28
Mumcu	29	38	36	28
Müşkçi	25	33	32	28
Nalband	37	41	40	35
Yaycı	19	28	26	22
Toplam	1200	1135	1084	874

Ortalarından ayrı kalan kerhânelilerin kışlaları ağa kapısında⁴²⁷ Aynı zamanda yeniçeri ağasının maiyetini de teşkil etmişlerdi. Gösterilere onunla katılmış,⁴²⁸ kol gezdiğinde beraberinde bulunmuşlardı. Kendi içlerinde derecelenmişler, eski olanlar sırasıyla halife ve ustalığa geçmişti. Başeski dereceli olanları da vardı.⁴²⁹ Ustalarından

⁴²³ BOA, MAD. d. 15331, s. 22-26.

⁴²⁴ BOA, MAD.d, 1734, s. 582.

⁴²⁵ BOA, MAD.d, 17219.

⁴²⁶ BOA, D.YNÇ.d, 34404.

⁴²⁷ BOA, C.AS, 45438, 47210.

⁴²⁸ Nusretnâme, 466.

⁴²⁹ BOA, D.YNÇ, 96-392. BOA, D.YNÇ, 101-185. Kavân-i Yeniçeriyân, 209. BOA, D.YNÇ, 67-281.

yükselmeyenler emekli edilmişti.⁴³⁰ Yollarının kaybolmaması için ortalarına geçip hizmet etmeleri ve tekrar kârhaneye yazılmaları mümkündü. Gediklilere geçme imkânları da vardı.⁴³¹ Ustalardan bazıları mesleklerini icra için çarşıda dükkân açmıştı.⁴³²

Ağa kapısının en mühim görevlisi kethüdayeriydi. Kârhaneliler ve ağa gediklilerin amiriydi. Aynı zamanda ağanın özel kalem müdürüydü. Davalılar dâhil ağa divanın olmadığı zaman isteyenleri ağayla görüştürdü. Ağanın yazılarını, taşraya ve kalelere gidecek mektupları kethüdayerinin kâtibi yazardı. Serdarlar kâtibi tayininden önce kazaların serdarlarının tayin mektuplarını yazmak onun vazifesiydi. Ayrıca beytûlmâl için gideceklerin görevlendirmelerini yapmış ve seferden muafların kayıtlarını tutmuştu.⁴³³ Sefere gittiğinde yerine bir vekil bırakmıştı.⁴³⁴

2.4.3. Zabıtlar ve Rütbelerinde Meydana Gelen Değişiklikler

Giriş bölümünde gösterilen ocak zabıtları, tür itibariyle değişmemişti. Bunlar hem İstanbul'da hem de ordular ve kalelerde çok farklı görevlerde istihdam edilmişlerdi. Küçük veya büyük rütbeli bütün zabıtlar, yeniçerileri zapt hususunda sorumlu kabul edilmişlerdi. Yeniçerilerin itaatsizliklerinin idaredaki zaaftan, orta zabıtları ve diğer ağaların ehliyetizliklerinden kaynaklandığı umum kanaat olmuştu. Mesela Patrona İsyanı'ndan sonra yeniçeri ağasına hitaben yazılan hatt-ı hümayûnda neferlerin zapt edilememesi, ocak idaresinin ve ağalıkların hak etmeyen ve ehil olmayan kişilere verilmesine bağlanmıştı.⁴³⁵

İstanbul'da ve sefer sırasında kulkethüdası dâhil zabıtların büyük zabıtların azli, yeniçeri ağasının yetkisindeydi.⁴³⁶ Ama yeniçeri ağası değişiklikten evvel sadrazamın kanaatini öğrenmekte, değişiklik sadrazam tarafından talep edilmekte ise yeniçeri ağasının fikri sorulmakta; ister tam silsile olsun ister aradan bir ağanın azli ve

⁴³⁰ BOA, D.YNÇ, 26-440. BOA, D.YNÇ, 107-381. 1776'da cerrah kârhanesi ustası yani cerrahbaşı 26. cemaatten Mehmed, emekliliğini istemişti. BOA, D.YNÇ, 341-383

⁴³¹ 1737'de üç sene kapıcılık yapan 1. bölükten Halil, başgönderici olmuştu. BOA, D.YNÇ, 145-17.

⁴³² *Kavân-i Yeniçeriyân*, 209.

⁴³³ *Kavân-i Yeniçeriyân*, 188, 220, 258.

⁴³⁴ Ocak 1801'de İstanbul'daki kethüdayeri asıl kethüdayeri olarak orduya çağrılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 675.

⁴³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 98.

⁴³⁶ TSMA, E. 516/32.

altındakilerin değiştirilmesi olsun padişahın tasdikine sunulmaktaydı.⁴³⁷ Padişahlar ayrıca silsile yapıp yapılmayacağı hususunu da takip etmişti.⁴³⁸ Yeni tayin edilen zabıtlar sadrazam dairesinde kürk giyerek göreve başlamışlardı.⁴³⁹ 1780'lerden itibaren ağaların isimlerine ayrıca orta numaraları da kaydedilmiştir ki maksadı, orta değiştirmenin yasaklanmasından sonra yoldaşı oldukları ortayı göstermekti.⁴⁴⁰ Yükselmeye de tesirli olan dikkati çeken bir husus, 18. yüzyılda zabıtlar içinde irsî veya sıhri akrabalık münasebeti olanların fazlalığıydı.⁴⁴¹

Silsile olmak 17. yüzyılın başından itibaren değişmişti. Kulkethüdalarının doğrudan yeniçeri ağası olmasıyla birlikte artık sekbanbaşılar çoğu zaman silsile dışında kalmış, yükselmeye kulkethüdasının altındakiler dâhil edilmişti.⁴⁴² Sadece sekbanbaşının ağa olması veya sekbanbaşının azlinde dışarıdan biri silsileye dâhil edilmediğinde değişiklik sekbanbaşından başlamıştı.⁴⁴³ Silsile olmada önemli bir değişiklik, derecesi yükselen muhızırın yükselmeye dâhil olmasıydı. Daha önce yayabaşılığa yükselen muhızır önce doğrudan turnacıbaşı, 17. yüzyılın başından itibaren ise çoğu zaman saksoncubaşı olmuştu.⁴⁴⁴ Başbölükbaşının kethüdayeri, kethüdayerinin muhızır olması her zaman sabit kaldığından yeniçeri ağası ve zabıtların sık değişiminde ağa bölüklerinden çok hızlı yükselme olmuştu.⁴⁴⁵ Dolayısıyla ağa dairesi ve sadrazama hizmet yükselmeye mühim hale gelmişti. Bu durum hasekiler ve turnacıbaşının silsile dışında kalmasına sebep olmuştu. Özellikle 1680'lerden 1720'li yıllara kadar ocak silsilesine riayet edilmeden çok

⁴³⁷ BOA, AE.SMHD.I, 21079. BOA, AE, SAMD.III, 21793. BOA, HAT. 51753. TSMA, E. 793/2. (Bu telhiste ocak silsilesi yanlış yazıldığından padişah hata yapıldığı ve düzeltilmesi gerektiği izahatını düşmüştür.) III. Ahmed devrinde zağarcıbaşının azliyle yeni ağalar, sadrazam tarafından padişaha sunulmuş, onun "mucebince amel eyeleyesun" tasdikiyle tayin edilmişlerdi. BOA, AE, SAMD.III, 21626. 1720'lerdeki bir silsilenin padişahın tasdikine sunulmasında saksoncubaşılık için bir münasip ismin ağa tarafından bildirileceği gösterilmiştir. BOA, A. AMD. 1-205. Ocak silsilesinin tasdikini gösteren diğer bir belgede padişahın dua ifadeleri bulunmaktadır. TSMA, E. 804/92 başka bir silsilenin padişaha sunulması için bk. TSMA, E. 892.

⁴³⁸ TSMA, E. 807/2.

⁴³⁹ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 145. *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 33-34.

⁴⁴⁰ *Taylesanizâde Tarihi*, 106. TSMA, E. 438-28.

⁴⁴¹ Bazı akrabalık durumunu gösteren kayıtlar için bk. BOA, D.YNÇ, 251-224. BOA, C.ADL, 2750. TSMA, E. 520. *Hâkim Efendi Tarihi*, 88. *İzzî Târihi* vrk. 241ab. *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 115. *Enverî Târîhi Üçüncü Cild*, 318.

⁴⁴² 26 Temmuz 1732 tarihli zabıtların değişimi için bk. BOA, D.YNÇ, 17-263, 266. BOA, D.YNÇ, 32-252, 255.

⁴⁴³ BOA, D.YNÇ, 25-151

⁴⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 22-295. BOA, D.YNÇ, 46-31. BOA, D.YNÇ, 32-255. BOA, AE, SAMD. III, 21793. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 641, 771, 1346. *Hâkim Efendi Tarihi*, 231. *İzzî Târihi*, vrk. 216.

⁴⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 17-65, 77. BOA, D.YNÇ, 46-28. BOA, AE, SAMD.III, 21626.

sayıda tayin yapılmıştı. Mesela 8 Ekim 1687’de başçavuş Ömer Ağa kulkethüdası yapılmıştı. 15 Mart 1688’de saksoncubaşı kulkethüdası yapılmıştı.⁴⁴⁶ Muhzıra zağarcıbaşılık verildiği bile olmuştu.⁴⁴⁷

Yeniçeri ağası ve altındakilerin sık değişmesi silsile olmayı hızlandırmıştı. “Katara takılma” olarak da adlandırılan yükselmede bazen zabitler o kadar hızlı değişmişti ki çorbacılıktan muhızır olanlar kısa müddet içerisinde kulkethüdalığına yükselmişlerdi.⁴⁴⁸ Bu durum aynı zamanda mazul ağaların sayısını da artırmıştı. 17. yüzyılın sonundan itibaren belirginleşen durum, azledilen turnacıbaşılardan büyük zabitlerin emekli edilmemesi ve ocak dışında bir göreve verilmemesiydi. Ocakta esas olarak görevli zabitler dışında bu unvanı taşıyan mazul ağalar oluşmuş ve sayıları ocak dışına gitmemeleri sebebiyle gittikçe artmıştı. Azledilmişlerden tefrik için görevdeki ağaların unvanların önüne “bil-fiil”, “asıl” veya “daire” ifadeleri eklenmişti. Mazullar ise “sabık” olarak gösterilmişlerdi.⁴⁴⁹ Azledilen zabitler kale ağalıklarında, seferlerde asker sevkinde, taşrada yeniçeri zabitliklerinde ve savaş sırasında artan yeniçerilerin zaptında istihdam edilmişlerdi. Azlediklerinde kendilerine hemen yeni vazife verilmezse İstanbul dışında emredilen yerlerde ikamet ettirilmişlerdi.⁴⁵⁰ Turnacıbaşı ve hasekilerden emekli edilenler ise daha çok memleketlerinde bulunduklarından, taşrada çok sayıda ağa yaşamaya başlamış, bunlar ayan ve mütegalibe sınıfına dâhil olmuşlardı.

Mazul zabitlerden başka, önceleri haseki ve turnacıbaşılık, sonra saksoncubaşı ve zağarcıbaşılık rütbelerinin verilmesi durumu da ortaya çıkmıştı. Yani bir zabit mesela turnacıbaşıyken saksoncubaşı veya zağarcıbaşı payesine sahip olabiliyordu.⁴⁵¹ Bu payeler, seferler sırasında nefer sağlama ve hususi vazife üstlenme gibi hizmetler karşılığı olarak, yükselen caizelerden gelir elde etme maksadıyla veya rütbe peşinde koşan yeniçeri ayanlarını memnun etmek için verilmişti. Mesela 1787 yılında kış ordusu için Karadeniz bölgesinden asker götürecekler hasekilik ve turnacıbaşılık rütbeleri verilmişti.⁴⁵² Parayla

⁴⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 42-127, 287.

⁴⁴⁷ Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 945. BOA, DYNÇ, 32-255. BOA, D.YNÇ, 46-25

⁴⁴⁸ Zübdetü'l-Vâkı'ât, 87-88, 119-120.

⁴⁴⁹ Misal için bk. BOA, A.DVN.MHM.d.160, hk. 804. BOA, A. AMD. 2-117

⁴⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 86. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 259. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 487. BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 709, 872. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 164.

⁴⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 233, hk. 177.

⁴⁵² TSMA, E. 531/51

rütbe alma sayesinde çok genç yaşta zabitler ortaya çıkmıştı. Mesela 1771’de Erzurum ağalığı için mücadele eden turnacıbaşı İbrahim Ağa, yirmi beş yaşındaydı.⁴⁵³

Böylece esas zabitler yanında azledilmişler ve payelere sahip olanlar şeklinde aynı unvana sahip çok kimse olmuştu. Şu da bir gerçektir ki zabit fazlalığı ihtiyaçtan doğmuştu. Sefer zamanlarında yüz binlere ulaşan ve birkaç orduya bölünen yeniçerileri sevk ve idare; zaman zaman sayısı yüze yaklaşan kalelerdeki binlerce neferi zapt; taşrada gittikçe fazlalaşan ve cemiyete tesirleri artan zümrenin idaresi için oldukça fazla ocak görevlisine ihtiyaç vardı. Emeklilikleri mümkün olan haseki ve turnacıbaşılar dışındaki ağalar ölene kadar vazife yapmış, kaleler ve kaza zabıtlıklarında dolaşmışlardı. Ayrıca bunların terfii, diğer rütbeleri almaları kısıtlanmamış, yeniçeri ağalığı dâhil esas ağalıklara tayinleri mümkün olmuştu.⁴⁵⁴ Suç işledikleri veya işlerini ihmal ettiklerinde payeleri kaldırılmış, affedilmelerinde iade edilmişti.⁴⁵⁵ Ağa fazlalığı sayesinde idareye, silsileye mecbur kalınmadan ağa veya zabıtl seçilme imkânı doğmuştu. Tayin yapılırken çorbacılar tarafından başlayarak bütün zabıtl değerlendirilmeye alınmış, mal tahahı, kabiliyetleri ve itaat edilirlilikleri gibi hususlara bakılmıştı.⁴⁵⁶ Bazı durumlarda fazlalaşan ağaların istihdamı için hususi emir verilmişti. Şubat 1736’da şark ordusunda bulunan kulkethüdasından, İstanbul’daki çok sayıda ve uzun zamandır mazul olan zabıtl o tarafa gönderileceğinden bunları o bölgedeki kalelere ağa tayin etmesi istenmişti.⁴⁵⁷ III. Selim’e sunulan layihalarda, ağaların sayısının çok fazla olduğu, hemen her sene asıl zabıtlarin değıştiğı ve yüklü paralar mukabilinde rütbelere dağıtıldığı, kimsenin askerlik derdinde olmadığı tespiti yapılmıştı. Çare olarak ocak ağalarının üç beş yıl değışmemesi, yeniçeri ağalarının kalelerde görev yapmış olanlara verilmesi, serhata gitmemişlere hasekilik, turnacıbaşılık verilmemesi teklif edilmişti.⁴⁵⁸

Zabıtl tayinlerindeki diğer bir değışiklik yazıcı ve kâtiplerinin yükselmesinin kolaylaşmasıydı. Başhalife çorbacı, ağa kapısı başhalifesi kethüdayeri kâtibî olmaktadır sonraları haseki ve turnacıbaşılık rütbeleri verilmiş, bu unvanlarla kale ağalıklarına tayin

⁴⁵³ BOA, HAT, 1999.

⁴⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 98 hk. 992. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 125, 127. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1270. Nisan 1800’de zağarcıbaşılık payesi olan Bağdat ağası Kasım Ağa, Fransızlara karşı savaşta yararlılık gösterdiğinden asıl zağarcıbaşı yapılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 129.

⁴⁵⁵ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 10.

⁴⁵⁶ TSMA, E. 1137/18.

⁴⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 319

⁴⁵⁸ III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları, 4-5.

edilmişlerdi.⁴⁵⁹ Bulundukları vazifeden emekli olma hakları vardı ve emeklilikten vazgeçip yeni vazife üstlenebilme imkânına sahiptiler.⁴⁶⁰ Diğer ocakların kâtipliklerine geçmeleri de mümkündü.⁴⁶¹

Serdengeçti ağalarının içinden seçilen ve savaş sırasında geçici olarak görevlendirilen başağa/ağalar ağası, 18. yüzyılın sonunda sürekli ve itibarlı bir rütbe olarak tezahür etmişti. Ağa kapısında kendisine bir oda da tahsis edilen başağa, sadece serdengeçti ağalarının zabiti olarak kalmamış, ocak işlerinde yetkili kabul edilmiş ve gerektiğinde ortaların üzerine zabit tayin edilmişti.⁴⁶²

Ocak kâtipleri, halifeler, çorbacılar, çavuşlar ve odabaşılar doğrudan yeniçeri ağası tarafından tayin edilmişti. Çorbacıların ve odabaşılarının tayinini kulkethüdası; çavuşları tayinini başçavuş, ortaçavuş ve küçükçavuş teklif etmişti. Kale ağaları çorbacı, çavuş ve odabaşılarının azil ve tayinlerine müdahale ettiğinden meni için emirler gönderilmişti.⁴⁶³ Ağanın görevlileri çok hızlı değiştirilmesi de sıkıntı çıkardığından talepleri üzerine müdahale edilmişti. 6 Ekim 1759'da yeniçeri kalemindeki başhalife, beytûlmâl kâtibi, birinci kesedar, ikinci kesedar ve ağa kapısı başhalifesi, ağalarının sürekli değişiklik yaptığından şikâyet etmişlerdi. Bu görevlilerin değiştirme yetkisi ağadan alınmış, teklif

⁴⁵⁹ BOA, İE.AS, 7114. BOA, D.YNÇ, 165-420 Nisan 1744'te Hotin yeniçeri zabiti ölünce katip olarak bulunan Ahmed Halife'ye hasekilik verilerek 100. cemaat hizmetinde olmak üzere zabit tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 887. Temmuz 1769'da eski başyazıcıya hasekilik verilerek Faş Kalesi ağalığına tayin edilmişti. Ama hastalığı sebebiyle gidemediğinden azledilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 319, 327. Ocak içerisinde zabitlerin tayinindeki vaziyete dair ilginç bir misal turnacıbaşı Süleyman Ağa'dır. Divittar Mehmed Paşa'nın hizmetindeyken orta yazıcılığına tayin edilmiş, birkaç defa yolsuzluk ve hilekârlık yaptığından "astarı bozulup" atılmıştı. Yine bir şekilde yazıcılığa geçmiş, Divitkar Mehmed Paşa'nın sadrazamlığındaysa başyazıcılığa yükselmiş, burada da hem ocak işlerinde hilekârlık ve hazinenin zararına sebep olduğunda azledilmişti. Ancak yine bir şekilde makam elde etmeyi sağlamış, turnacıbaşılıkla Selanik ağalığına tayin ettirmişti. Burada, çocuklarına tasallut ettiğinden yeniçeriler kendisini öldürmek maksadıyla kaleye kapatmışlardı. Bazı kişilerin yardımıyla kurtulup İstanbul'a gelmiş ve bu sefer Sakız Kalesi zabitliğine tayin edilmişti. Maaşlarda hile yaptığından buradaki yeniçeriler ayaklanıp onu kaleye hapsedmişlerdi. Maaşlar ödenerek kendisi kurtarılmış bir müddet hapis yatmıştı. Tekrar İstanbul'a gelip Midilli Kalesi'ne ağa yapılmış, ancak giderken Aydın'dan köçekler götürüp ahlaksızlıklara bulaştığından kaçıp İstanbul'a gelmişti. Kars zabitliği verilse de burada o serbest olamayacağını bildiğinden Kandiye ağalığını talep etmiş, bu defa kendisine görev verilmeyerek Ağustos 1762'de Limni adasına sürülmüş, ayrılmasına müsaade edilmemesi ve hiçbir işe karıştırılmaması emri verilmişti. BOA, KK. d. 696M, s. 60.

⁴⁶⁰ Ocak 1767'de İstanbul ağalığı başyazıcılıktan yayabeyliğiyle emekli olan Mustafa Ağa'ya verilmişti. *Çeşmi-zâde Tarihi*, 14. Emekli ağalar içinde çok sayıda başkâtip, başyazıcı olanlar vardı. Misal için bk. BOA, D.YNÇ.d. 34286.

⁴⁶¹ 27 Kasım 1770'de eski başyazıcı Cebeci Ocağı başyazıcısı yapılmıştı. BOA, C.AS, 23549.

⁴⁶² Mesela 1811 yılı Mart'ında on orta, onun emrinde cepheye gönderilmişti. *Câbi Târihi*, II, 741.

⁴⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1167-1176, 1285-1296. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1325. BOA, DYNÇ, 45-44.

edilenlerden fermanla yapılması kanunlaştırılmıştı.⁴⁶⁴ Nisan 1797’de ise, başhalifenin bir veya iki sene içinde değiştirilmesi ve silsileye riayet edilmeyerek ehil olmayanlardan tayin edilmesi şakirtlerce şikâyet edilmişti. Beş yıl vazife yapmayanların azledilmemesi düzenlemesi yapılmıştı.⁴⁶⁵ III. Selim döneminde başyazıcının tayini de padişahın tasdikine bağlanmıştı.⁴⁶⁶

Bütün zabitlerin rütbelerine göre maiyeti vardı. Büyük rütbelilerin maiyetini kethüdası, kâtibi, çuhadarı, rahtıvanı ve serracı teşkil etmişti.⁴⁶⁷ Zabitlerin ayrıca “hüddâm” denilen hizmetlileri vardı. Sayıları 15-20 veya daha fazla olmuştu. Bunlar kahveci ve aşçı olarak istihdam edilmiş, ayrıca muhafızlık yapmışlardı.⁴⁶⁸ Zabitler emekliye ayrılırsalar veya azledilseler de bir kısmı sürekli hizmetlerinden kalmışlardı.⁴⁶⁹ Hizmetliler, ağaları öldüğünde kendilerini “öksüz” olarak göstermiş ve şahsi durumlarıyla ilgili işlemlerinde kolaylık istemişlerdi.⁴⁷⁰ Başçavuşa kadar bütün zabitlere seferler sırasında ağa bölüklerinden bir tüfenkçibaşı emrinde tüfenkçiler verilmişti.⁴⁷¹

Zabitlerin vekâleti alt rütbelerine verilmişti. Eğer bir alt rütbedeki İstanbul’da yoksa altındaki vekâlet etmişti.⁴⁷² Cezalandırılmaları diğer yeniçerilerden farklı değildi. Sürgün ve mecburi ikamet verilen en yaygın cezalardı. Rütbeleri alınıp sonra iade edilenler,⁴⁷³ ocaktan atılanlar ve öldürülenler de vardı.⁴⁷⁴

Sekbanbaşı ocak ağaları sıralamasında ikinci mevkiini muhafaza etse de bu tamamen görünür bir hal almıştı. 17. yüzyılın ortalarına kadar büyük kalelerin ağalığı görevinde de

⁴⁶⁴ BOA, C.AS, 2278.

⁴⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 432.

⁴⁶⁶ BOA, HAT. 10547.

⁴⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 19-493. 4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri, 636.

⁴⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 190-32. BOA, D.YNÇ, 261-196. BOA, D.YNÇ, 294-295.

⁴⁶⁹ 1674’te hacca gidecek eski kulkethüdası Süleyman Ağa’nın 13 hizmetlisi onunla beraber gideceğinden kayıtlarına izahat düşülmüştü. BOA, D.YNÇ, 37-294.

⁴⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 86-35. BOA, D.YNÇ, 141-249.

⁴⁷¹ BOA, D.YNÇ, 281-121.

⁴⁷² BOA, D.YNÇ, 113-219.

⁴⁷³ 1734’e kapı kalemi halifelerinden Ahmed, şakirtlerle kavga edip kötü sözler söylemesi yüzünden Sakız Kalesi’ne sürülmüş, sonra ıslah olduğundan benzer fiilleri yapmamak üzere affedilmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 234.

⁴⁷⁴ 21 Mart 1692’de azl edilen kulkethüdası öldürülmüştü. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı‘at-ı Rûz-merre*, III, (haz. Erhan Afyoncu), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017, 168. III. Selim devrine ait bir kayda göre yeniçeri ağası, ocakta kalmasını istemediği sabık başyazıcının hâcegân sınıfına çıkarılmasını teklif etmişti. Ağanın talebi sadrazam telhisiyle padişaha sunulmuş ve onun kabulüyle de ocaktan atılmıştı. BOA, HAT. 19498.

bulunmuş,⁴⁷⁵ bu sırada sefer olursa ağaya vekalet için İstanbul'a çağırılmıştı.⁴⁷⁶ Yeniçeri ağasının gitmediği bazı seferlerde ordu ağası da olmuşlardı.⁴⁷⁷ İstisnai olarak ağayla beraber sefere gittiği ve ağa kaymakamı olarak başka zabıtlar bırakıldığı da olmuştu.⁴⁷⁸ 17. yüzyılın başında bazen yükselme sırasını kulkethüdasına kaptırmış,⁴⁷⁹ 18. yüzyılda temsil makamı haline gelmiş ve sadece azledildiğinde seferlerde görev verilmişti.⁴⁸⁰

Yukarıda ağa tayinlerinde gösterildiği gibi 1780'li yıllardan sonra bazen sekbanbaşidan ağa tayinleri yapılmıştı. Bunun en büyük sebebi uzun süreli harpler döneminde ordunun İstanbul'a dönmemesi ve sekbanbaşının merkezde kalmasıyla idareyle münasebetlerinin artmasıydı. Görevlerinde muvaffak olanların terfi dereceleri de yükselmişti. Ağa vekiliyken sefere gidecek ortaların tayini ve hazırlanması, tedariklerini görme, taşradaki yeniçerilerin sefere sevki ve İstanbul'dan ortaların ve yeni yazılan neferlerin gönderilmesini yürütmüş,⁴⁸¹ yeniçerilerin sicil ve cezalandırması işlemlerine bakmıştı.⁴⁸² Divana yeniçeri ağası gibi katılmış,⁴⁸³ onun İstanbul'un idaresiyle ilgili görevlerini yerine getirmişti.⁴⁸⁴ Ağa dairesindeki görevlilerin bir kısmı onun emrinde bulunmuştu.

İtibar kaybı sekbanbaşının tayin ve azillerini de değiştirmiş, görevi ihmal sebebiyle azil haricinde ölene kadar yapılan bir göre haline gelmişti.⁴⁸⁵ Azilleri sık olmadığından

⁴⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1762-1763.

⁴⁷⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 714.

⁴⁷⁷ *Tarih-i Selânikî*, II, 451.

⁴⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 74, hk. 163. BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 242.

⁴⁷⁹ Eğer kayıta bir hata yoksa, 1790'da sabık sekbanbaşı İsmail Ağa, kulkethüdası tayin edilmişti. BOA, C.AS, 43103.

⁴⁸⁰ 1724'te seferde görevli mazul sekbanbaşı vardı. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1364. Nisan 1771'de Anadolu'dan asker sürmeye sabık sekbanbaşı memur edilmişti. BOA, C.AS, 2868. 1774'te Kozluca ordusunun ağası, mazul sekbanbaşıydı. BOA, C.AS, 19574. 1790 yılında sabık sekbanbaşı Rumeli'de yeniçerilerin sevkine memur edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 603. Sekbanbaşı istisnai olarak 1810 yılında sefere katılmıştı. BOA, C.AS, 15716.

⁴⁸¹ BOA, C.AS, 12278. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 945. BOA, MAD.d. 17366, s. 24-25. TSMA, E. 792.

⁴⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 113, hk. 28, 81. BOA, D.YNÇ, 146-352.

⁴⁸³ *Tehisü'ül-Beyân*, 149.

⁴⁸⁴ *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 25.

⁴⁸⁵ 18. yüzyılda görev yapan bazı sekbanbaşılar şunlardır: (BOA, A.RSK.d. 1571, s. 26. *Subhi Tarihi*, 81. BOA, A.RSK.d. 1572, s. 86. BOA, A.RSK.d. 1570. s. 11. BOA, A.RSK.d. 1588, s. 26. BOA, D.YNÇ, 156-135. BOA, A.NŞT.d. 1396, s. 2. *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 8, 13. BOA, A.NŞT.d. 1396, s. 2. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 96. *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 61. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1239.)

Sekbanbaşı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Önceki Görevi	Sonraki Görevi
Ali Ağa	26.01.1724	12.10.1730	Saksoncubaşı	
Murtaza Ağa	12.10.1730	12.12.1730	?	
Abdurrahman Ağa	12.12.1730	30.03.1731	?	
Nemçe Hasan Ağa	11.03.1731	02.11.1731	Sabık Sekbanbaşı	Vefat

diğer zabıtlere nispetle sekbanbaşı unvanına sahip mazul ağaların sayısı daha azdı. Ağa vekiliyken İstanbul'un emniyeti, kalan yeniçerilerin zaptı hususundaki muvaffakiyeti onun vazifedeki süresini belirlemiş, ağa vekiliyken çok sık azledilmiş hatta ölüm cezasına muhatap olmuşlardı.⁴⁸⁶ Makamdaki boşalma halinde görevdeki veya azledilmiş kulkethüdası, daha alt derecedeki zabıtlardan tayin edilmişlerdi. Savaş dönemlerinde ocağın zabıtları de sefere görevlendirildiğinden İstanbul Ağa'sı ve diğer düşük rütbeliler sekbanbaşı yapılmıştı.⁴⁸⁷

Esasen sekbanbaşının azlinde yayabeyi olması kaideydi. 16. yüzyılda azledildiklerinde sancakbeyliği verilmişken⁴⁸⁸ ocak zabıtlarının mazul kalması uygulaması sekbanbaşı için de geçerli olmuştu. İstisnai bir durum olarak 1768-1774 harbi sırasında üç yıl ağa vekilliği yapan Yusuf Ağa'ya çok yüksek bir rütbe, vezaretle Varna

Osman Ağa	02.11.1731			
Dalgıç Mehmed Ağa	-	14.03.1737	?	Sürgün
Şöhreti Mehmed Ağa	14.03.1737		İstanbul Ağası	
Benderî Mehmed Ağa	24.02.1741	07.07.1746	Kulkethüdası	Vefat
Ali Ağa	07.07.1746	27.10.1752	Kulkethüdası	Vefat
Saksoncubaşı Mehmed Ağa	27.10.1752	?	Bender Ağası	Vefat
Turnacıbaşı İbrahim Ağa	01.08.1754		Mirî piyade	
Seyyid İbrahim Ağa	?	20.02.1770	?	
Damad Mustafa Ağa	20.02.1770	10.02.1771	İstanbul Ağası	Asker sevkine memur
Yusuf Ağa	10.02.1771	24.05.1774	Sabık kulkethüdası	Varna Muhafızı.

⁴⁸⁶ 1624'te Sekbanbaşı Mehmed Ağa yeniçerilerin padişaha zulüm etmekten başka faydası yok diye şikâyetleri sonucunda öldürülmüştü. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 804. Eylül 1659'da Sultan IV. Mehmed tebdil kıyafet İstanbul'u teftiş ederken rezil insanlara rast gelince sekbanbaşını hapsedirmiş, kaymakamın ricasıyla üç gün sonra affedilmişti. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 241. Ağustos 1737'de Sekbanbaşı Mehmed Ağa, sekbanbaşılardan verilen fermanları hemen yapmaları ve işleri düzenle takip etmesi gerektiği hatırlatılarak uyarılmıştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.*, 142, hk. 1402. 23 ve 28 Eylül 1808 Eylül tarihlerinde yeniçerileri tahrik eden iki sekbanbaşı öldürülmüştü. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 68-70.

⁴⁸⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 120, hk. 85. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 122, hk. 397. Tablodaki bilgilerden başka 1788'de başlayan harpler sırasında da aynı şekilde çok sık azl ve tayinler olmuştu. *Taylesanizâde Tarihi*, 297, 388, 414. 22 Temmuz 1788'de ince donanmaya adam sevkıyla görevli sekbanbaşı işi düzgün yapmadığından azledilmiş, İzmit yeniçeri zabiti Yeğen Mehmed Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Yeğen Mehmed Ağa, sefere gidecek yeniçerilerden zorla para aldığından 31 Mayıs 1789'da azledilmiş, eski kulkethüdası Çelebi Süleyman Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Mayıs 1790'da Süleyman Ağa, emniyeti sağlayamadığından azledilmiş ve önceden muhızlılık yapmış Ömer Ağa sekbanbaşı yapılmıştı. Ömer Ağa Mart 1791'de azledilmiş ve yerine İzmit zabiti Bıyıklı Mustafa Ağa tayin edilmişti. Mustafa Ağa da iş göremediğinden Temmuz 1791 başında azledilmiş, başyazıcı vekili Said Ağa sekbanbaşı olmuştu. *Edip Târîhi*, 43, 143, 161, 185, 189. 8 Eylül 1800'de sekbanbaşı azledilmiş yerine kulkethüdası tayin edilmişti. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 476, 552, 788. 28 Nisan 1810'da azledilen sekbanbaşı öldürülmüştü. 8 Mart 1811'de sekbanbaşı azledilmiş, Boğaz Nazırı Mustafa Ağa sekbanbaşı olmuştu. 24 Mayıs 1811'de sefere giden ortalara zapt edemeyen sekbanbaşı azledilmiş, Çelebi Osman Ağa tayin edilmiştir. 18 Kasım 1811'de ulemeden bazı kişilerin cezalandırılması için bastıran yeniçerilere karşı çıkan sekbanbaşının kendisi azledilmeyi talep etmişti ve yerine eski muhızlı ağa sekbanbaşı yapılmıştı. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 362, 441, 469, 509. Mahpuslardan para almakla suçlanan ve neferlerin sevmediği bir sekbanbaşının azli için kaymakam ve padişahın fikirlerini gösteren belge için bk. *TSMA, E.* 899/77.

⁴⁸⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 19, hk. 381.

Muhafızlığı verilmişti.⁴⁸⁹ Azledilenler yeni görev verilene kadar taşrada ikamet etmişlerdi.⁴⁹⁰

Kulkethüdası ocağın ağadan sonraki en yetkili zabitiydi. Ocakla ilgili fermanlarda ağayla birlikte muhatap alınmıştı.⁴⁹¹ Görevlilerin azil ve tayinlerini teklif etmiş, esâmî işlemlerini yürütmüş, ağa divanının sürekli üyesi olmuş, meselelerin görüşülmesinde bulunmuş, bazı davalara ise bizzat dinlemişti.⁴⁹² Kollukları o tayin etmiş, yazışmalar ve kalelere gönderilecek bazı emirler onun imzasıyla düzenlenmişti.⁴⁹³ Sadrazamlıkla olan yazışmalar da onun tarafından yapılmıştı.⁴⁹⁴ Gerektiğinde serhat kalelerindeki sıkıntılı meselelerin halledilmesi için görevlendirilmişti.⁴⁹⁵ Yeniçeri Ocağı'nın gittiği bütün savaflara katılmış, yeniçeri ağasının gitmediği birçok seferde ordu ağası olmuştu.⁴⁹⁶

Kulkethüdasının kendi ortası ve bu ortaya mensuplardan kâtip dâhil maiyeti ve dairesi vardı. Seraser kuşak kuşanma hakkına sahip dört gedikli hizmetlisi vardı. Bunlar ortasının odabaşı, vekilharcı, serracı ve çuhadarıydı. Serraç, kethüda beyin vekiliydi. Gediklileri yünüksüz çuka giymişti.⁴⁹⁷ Ayrıca tuğunu taşıyan göndericisi, nöbetçisi, mataracısı⁴⁹⁸ ve gelirlerinin idaresinden mesul hazinedarı vardı.⁴⁹⁹

Ağa değişikliklerinin sık olması, yeniçerilerin zaptı ve idareleri hususundaki mesuliyetleri, yeniçeri ağalarının kendileri rakip olarak görmesi sebepleriyle ocak içinde en fazla değiştirilen zabitti. Birkaç ay içinde azledilenler çok fazlayken bir yıldan fazla görevde kalan kulkethüdası çok azdı.⁵⁰⁰ Ağayla beraber azledilmeleri de vakiydi.⁵⁰¹ Kulkethüdası değişikliği sebeplerinden bazıları; idaredeki zaafı, yeniçeri ağasıyla hatta sadrazamla geçinememeleri, harplerdeki donanım ve neferleri zapt kabiliyetleriyle

⁴⁸⁹ *Müellifi Meçhul Rûznâme*, 61.

⁴⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 949

⁴⁹¹ III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayûn Mecmuası, 1-2.

⁴⁹² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216. *Osmanlı Kanunnâmeleri* IX, 377-378. *Râbita-i Âsitâne*, 28. Esâmîler hususunda kulkethüdasının kararının veya fikrinin istendiği çok belge bulunmaktadır. Misal için bk. BOA, D.YNÇ, 246-215, 218.

⁴⁹³ BOA, DYNÇ, 45-59, 62, 65.

⁴⁹⁴ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 93a, 118.

⁴⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1126. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 89.

⁴⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 41.

⁴⁹⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216-217. BOA, AE, SMHD.I, 9040.

⁴⁹⁸ BOA, C.AS, 42773

⁴⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 152-101.

⁵⁰⁰ Bir kulkethüdasının memhuru için bk. BOA, D.YNÇ, 54-156.

⁵⁰¹ 25 Temmuz 1732 tarihinde yeniçeri ağasıyla beraber kulkethüdası Hindizâde Mehmed Ağa da azledilmişti. *Subhi Tarihi*, 197. 3 Şubat 1750'te Nişli Hasan Ağa azledildiğinde kulkethüdası onunla beraber azledilmişti. *İzzî Târihi*, vrk. 216. Ayrıca bk. *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 611.

muharebelerdeki ölümleri idi. Mesela 28 Kasım 1708'de, hırka-i şerif ziyaretinde dönerken yeniçerilerin çarşılar tecavüzü, kulkethüdasının azline sebep olmuştu. Temmuz 1715'te Gördüs Kalesi'nin kuşatmayla alınamayacağı fikrini beyan ederek yeniçerilerin şevkini kıran ve kalenin yağmalamasında kusuru bulunan kulkethüdası Süleyman Ağa azledilmişti.⁵⁰² Patrona İsyanı sonrasında kulkethüdası olan Halil Ağa, ocakta ikinci isyana teşebbüs edilmesi üzerine azledilerek yerine itibarlı ağalardan saksoncubaşı İsmail Ağa kulkethüdası yapılmıştı.⁵⁰³ 17 Eylül 1769'da Turla'da Ruslara hücum eden yeniçerilerin başındaki kulkethüdası Ebubekir Ağa ölünce Hotin kalesi ağası sabık kulkethüdası Süleyman Ağa yeniden tayin edilmişti.⁵⁰⁴

Kulkethüdası sefer dönemlerinde daha sık değiştirilmişti.⁵⁰⁵ 1768-74 harbi ve sonrasındaki savaşlar yüzünden kulkethüdaları çok kısa süre görev yapar hale gelmişlerdi.⁵⁰⁶

Yeniçeri ağalarının, başarılı görünen kulkethüdalarını çekemediğinden azlettirme yoluna gittikleri çok olmuştu. 16 Ocak 1758'de Kapıkıran Mehmed Ağa cezalandırılmak maksadıyla,⁵⁰⁷ 26 Şubat 1752'de Çelebi Mehmed Ağa, doğru ve iyi çalışmasına rağmen ağa ile geçinemediğinden,⁵⁰⁸ Şubat 1768'de Yusuf Ağa yeniçeri ağası Osman Ağa tarafından kıskanıldığından azledilmişti.⁵⁰⁹ Hatta yeniçeri ağası Mustafa Ağa, kulkethüdalarını sık sık azlettirdiğinden, Şubat 1776'da ağalıktan alınmıştı.⁵¹⁰

⁵⁰² *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 798, 912-938.

⁵⁰³ *Subhi Tarihi*, 81. *BOA, D.YNÇ*, 105-5.

⁵⁰⁴ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64-66

⁵⁰⁵ Ekim 1735'te Şark ordusunda görev yapan kulkethüdası Hasan Ağa azledilerek zağarcıbaşı bu göreve tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 141, hk. 128. 20 Eylül 1743'te Diyarbakır ordusu ağası Zağarcıbaşı Ali kulkethüdası yapılmıştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 150, hk. 471, 473.

⁵⁰⁶ 1769'da ordu henüz Edirne'deyken kulkethüdası ile bazı ortalar saldırı ihtimaline karşı Hotin, Özi ve Bender'e gönderilmişti. Ancak çok yavaş hareket edip ortaları götürmede acze düşünce Mayıs 1756'da azledilmiş ve Trabzon'a sürülmüştü. *BOA, KK.d.* 60/4, s. 11. Kartal bozgunundan önce kulkethüdası Bosnevi Süleyman Ağa, sadrazamdan orduyla beraber gitmesini ısrarla istemesi ve rivayete göre ona haddini aşan sözler söylemesi üzerine 17 Temmuz 1770 tarihinde azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87-88. Nisan 1771'de kulkethüdası Ali Ağa azledilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 70. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.200-376)*, hk. 1419. 15 Mart 1773'de kulkethüdası Şehla Hüseyin Ağa azledilerek Zağarcıbaşı Yeğen Mehmed Ağa tayin edilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 119-120. 5 Ağustos 1773'de Süleyman Paşa azledilince kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa yeniçeri ağası olmuş, zağarcıbaşı Silahtar Mehmed Ağa kulkethüdası yapılmıştı. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 124. 3 Şubat 1774'te kulkethüdası azledilmiş, zağarcıbaşı Mustafa Ağa kulkethüdası olmuştu. *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 427. 12 Ağustos 1785'te azledilen kulkethüdası yerine zağarcıbaşı Yusuf Ağa tayin edilmişti. *Taylesanzâde Tarihi*, 86. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 121.

⁵⁰⁷ *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 33-34

⁵⁰⁸ *İzzî Târihi*, vrk. 269b.

⁵⁰⁹ *Mür'î'üt-Tevârih* II, 109. *Çeşmî-zâde Tarihi*, 74.

⁵¹⁰ *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 548.

Kulkethüdasının sancakbeyliğine çıkması kanundu. 16. ve 17. yüzyıllarda bazen veya emekli edilenlere sancakbeyliği verilmişti.⁵¹¹ 1690'lı yıllarda beylerbeyliği payesiyle ayrıldıkları da olmuştu.⁵¹² 18. yüzyıldan itibaren ki uygulama, azledilenlerin emekli edilmemesi hemen veya bir müddet sonra büyük kaleler ve şehirlerin zabıtlığına tayin edilmesi şeklindeydi.⁵¹³ Yine taşrada veya kalelerdeki düzensizliklerin halli için görevlendirilmiş ve seferlerde ordu ağası yapılmışlardı.⁵¹⁴ Gittikçe sayılarının artmasıyla küçük kale zabıtlıkları ve büyük şehirlerin serdarlıklarına da tayin edilmişlerdi. Mazul kulkethüdalarından yeniçeri ağalığına tayin edilenler da vardı.⁵¹⁵ Az da olsa sancakbeyliği ve beylerbeyliği rütbesi verilmişti.⁵¹⁶

Zağarcıbaşı, azledilmediği durumda kulkethüdalığına yükselme yolu her zaman geçerli olan zabıttı.⁵¹⁷ Çok sık değiştirilme bu ağa için de geçerliydi. Seferler sırasında azledilmesi daha fazlaydı.⁵¹⁸ Görevdeki zağarcıbaşılar seferlerde görevlendirilmiş, bazen kale teftişine gönderilmişti.⁵¹⁹ Mazul zağarcıbaşılar ise kale ağalıklarına tayin edilmiş, seferler sırasında yeniçeri sevkine ve ordu ağalığına memur edilmişlerdi.⁵²⁰ Yükselme

⁵¹¹ Sultan I. Selim'in Mısır seferi sırasında kulkethüdası Kara Mustafa Ağa'ya Sis sancakbeyliği verilmişti. *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 95. 13 Ocak 1625'de emekli kulkethüdası Musa Ağa'ya sancakbeyliği verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 15-32. Ayrıca bk. *Zübde-i Vekayiât*, 569.

⁵¹² *Zübde-i Vekayiât*, 501. 16 Ekim 1695'te İbrahim Ağa'ya Eğriboz sancağı, Sivas beylerbeyliği payesiyle verilmişti. *BOA, İE. TCT*, 768.

⁵¹³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 141, hk. 128. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 70. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.200-376)*, hk. 1419. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 170, hk. 153. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 28. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 182. Ağustos 1795'te sabık kulkethüdalarından Yahya Ağa Şumnu şehrinin, Osman ağa Niğbolu Kalesi'nin zabıti olmuştu. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 202, hk. 289, 368.

⁵¹⁴ *BOA, AE.SMHD.I*, 2675. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 150, hk. 1111. 1793 yılında sabık kulkethüdası İbrahim ağa Edirne ağasıydı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 200, hk. 7.

⁵¹⁵ *Taylesanizâde Tarihi*, 98.

⁵¹⁶ 13 Mayıs 1805'de, Mısır seferinde yararlılığı görülen sabık kulkethüdası Kasım Ağa'ya iki tuğla İzmit Sancakbeyliği verilmişti. Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Pınar Yayınları, İstanbul 2018, 197. 1715 Haziran tarihli bir kayıta, kulkethüdası Selim Ağa'ya Hasankeyf sancakbeyliği verildiği gösterilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 123, hk. 112. Ayrıca bk. *Es'ad Efendi Tarihi*, 67.

⁵¹⁷ *BOA, D.YNÇ*, 54-150. *Subhî Târihi*, 164. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 152, hk. 963. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 165. *BOA, D.YNÇ*, 144-15.

⁵¹⁸ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 119. Eylül 1726'da Gence ve Şirvan tarafı seraskeri Hacı Mustafa Paşa'nın maiyetinde ordu zabıti olan zağarcıbaşı Mustafa Ağa azledilerek Trabzon'da ikameti emredilmişti. *Târih-i Râsid ve Zeyli*, III, 1514. Aralık 1771'de Karasu tarafına görevli zağarcıbaşı Şişman Salih Ağa, yeniçerilerin tayinatlarına el koyduğundan azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 104-105. 3 Haziran 1772'de zağarcıbaşı maaşlar bu kadar geciktirilmez dediği için askeri tahrik ettiği düşünülerek yeniçeri ağasının sadrazama bildirmesiyle azledilmişti. *Enverî Tarihi*, 336. Mart 1773'te zağarcıbaşı Salih Ağa, sadrazamla geçinememesi sebebiyle azledilmişti. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 119.

⁵¹⁹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 140, hk. 42. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 150, hk. 472. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 133, hk.1129. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 142, hk. 579. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 160, hk. 804.

⁵²⁰ *BOA, C.AS*, 2804

dışında sancağa çıkma hakları mevcut olsa da uygulaması nadirdi.⁵²¹ 18. yüzyılın sonlarından itibaren zağarcıbaşılık rütbesi, esas ağalar silsilesi içinde yükselmeyen, nefer sağlayabilen taşradaki yeniçerilere de verilmişti.⁵²²

Saksoncubaşılık daha önce turnacıbaşının yoluyken 17. yüzyılın başından itibaren çoğunlukla muhızırın, bazen turnacıbaşının tayin edildiği rütbe olmuştu.⁵²³ 18. yüzyılın ortasından itibaren turnacıbaşılardan tayin artmış, muhızırla sırasıyla saksoncubaşı olmuşlardı.⁵²⁴ 1787-92 harplerinden itibaren ise muhızırdan tayin kaldırılmış, saksoncubaşılık turnacıbaşılara mahsus hale getirilmişti.⁵²⁵ Saksoncubaşının yolu zağarcıbaşılık iken farklı yükselmeleri de olmuştu. Mesela 30 Mart 1731'de kulkethüdası Halil Ağa azledildiğinde Saksoncubaşı İsmail Ağa kulkethüdası yapılmıştı.⁵²⁶ 18. yüzyılda ortaya çıkan diğer bir durum, aynı anda saksoncubaşılık rütbesine sahip fazla zabitin olmasıydı. Yani ocakta 71. cemaatin çorbacısı olan asıl saksoncubaşı varken bazı zabıtlere de bu unvan verilmişti.⁵²⁷ Bu unvana sahip olanların asıl saksoncubaşıdan farkı yoktu ve bunlardan asıl saksoncubaşılığa tayin de edilmişlerdi.⁵²⁸ Bütün saksoncubaşılardan görevlerde seferlerde ve kalelerde istihdamı zağarcıbaşılar gibiydi

⁵²¹ Mazul zağarcıbaşı olarak Revan ve Tebriz ordularında ağa olan Şahin Mehmed Ağa'ya, gösterdiği yararlılık sebebiyle Rumeli Beylerbeyliği payesiyle 26 Ağustos 1726 tarihinde İnebahtı sancağı verilmişti. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1509.

⁵²² BOA, C.AS, 32809. BOA, HAT. 34242. *Şânî-zâde Târihi*, I, 319, 452. *Câbî Târihi*, II, 744.

⁵²³ BOA, D.YNÇ, 103-71. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 104-105, 119. *Hâkim Efendi Tarihi*, 140. BOA, KK.d. 60/4, s. 11. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 1346. *İzzî Târihi*, vrk. 216. *Hâkim Efendi Tarihi*, 231.

⁵²⁴ TSMA, E. 793/2.

⁵²⁵ *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 59, 219, 265, 298, 531, 692. *Es'ad Efendi Tarihi*, 207, 338. *Nûrî Tarihi*, 278, 691, 793. *Câbî Târihi*, I, 251.

⁵²⁶ *Subhi Tarihi*, 81.

⁵²⁷ Şubat 1726'da Hemedan ordusunda ağa olan turnacıbaşı Salih Ağa'ya yeniçerileri iyi idare ve seraskerin emirlerine riayet etmesi sebebiyle saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 397. Temmuz 1749'da Tebriz ordusunda ağa olan turnacıbaşı Mehmed Ağa'ya yine başarılı idaresinden dolayı saksoncubaşılık payesi verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1345. Ekim 1737'de Vidin Kalesi ağası olan turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1488. Şubat 1738'da eski başçavuş Mehmed Ağa'ya saksoncubaşılık rütbesi verilerek Bender ordusuna ağa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 71. 2 Şubat 1759'da Mısır'daki düzensizliğin düzeltilmesi maksadıyla ve hazinenin tam gönderilmesi emrini ihtiva eden fermanı götüren heyete ocaktan dahil edilen Mustafa Ağa'ya saksoncubaşı payesi verilmişti. *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 114. *Şânî-zâde Târihi*, I, 254. 1807'de Şile serdarı Hasan Ağa'nın saksoncubaşı payesi vardı. BOA, A.DVN. MHM.d. 226, hk. 133.

⁵²⁸ Eylül 1738'de Bender ordusu ağası saksoncubaşı rütbesine sahip Mehmed Ağa, ana ordudaki saksoncubaşının yerine tayin edildiğinden çağrılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 919. Nisan 1744'de saksoncubaşılık, saksoncubaşı rütbesi olan Bağdad yeniçeri zabıtine verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 875. Saksoncubaşı payesiyle Selanik ağası olan Süleyman Ağa'ya asıl saksoncubaşılık verilip Temmuz 1746'da İstanbul'a davet edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 961. Ayrıca bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 901.

Turnacıbaşı, en fazla itibar kaybı yaşayan zabitti. Daha önce tek kişinin sahip olduğu bu rütbe 1680’li yıllardan itibaren çok fazla kişiye verilir olmuş⁵²⁹ ve turnacıbaşıliğa yükselme yolları artmıştı.⁵³⁰ Ocakta bir asıl turnacıbaşı ya da diğer adıyla “daire turnacısı” yanında bu unvana sahip emeklilerle beraber yüzlerce kişi vardı. 1710’lu yıllardan sonra turnacıbaşıya ait 68. cemaat, bir turnacıbaşı ağa emrinde sürekli Vidin’de görev yapmıştı. Bu ortamın duruma göre 50-100 arasında değişir sayıdaki neferi İstanbul’daki asıl turnacıbaşı maiyetinde kalmıştı. Turnacıbaşılar asker sevkinde, tashih ve be-dergâhta, taşradaki yeniçerilerin düzensizliklerine müdahalede kullanılmışlardı. Seferler sırasında asker sevkine aynı anda onlarca turnacıbaşı görevlendirilmiş, neredeyse bu vazife onlara mahsus hale gelmişti. Turnacıbaşı rütbesi olanlardan asıl turnacıbaşıliğa tayin de yapılmıştı.⁵³¹ İster asıl turnacıbaşılardan ister diğer bu rütbeye sahiplerden olsun, saksoncubaşıliğa terfi devam etse de⁵³² muhızr kendilerine ortak olmuştu. Turnacıbaşının saksoncubaşı olduğu zaman ise muhızr turnacıbaşıliğa terfi etmişti.⁵³³ Ancak yukarıda da gösterildiği üzere 1790’lı yıllardan itibaren saksoncubaşılık, muhızr yerine turnacıbaşılara verilmişti. turnacıbaşılar üst rütbelilerden farklı olarak emekli edilmişlerdi. Bu yüzden taşrada yaşayanlar emekli turnacıbaşılardan sayısı çoktu. Yine 18. yüzyılın sonunda orta mertebeleri ve zabıt derecelerine riayet edilmeden ağa tarafından verilen “nefer turnacılığı” ortaya çıkmıştı. Eylül 1808’de bu şekil turnacıbaşılık verilmesi yasaklansa da sonra yine başlanmıştı.⁵³⁴

Hasekiler, sayıları ortalara bağlı olmayarak artan bir rütbe olmuştu. Diğer zabıtlarda olduğu gibi belli ortaların çorbacısı olarak görev yapan hasekilerden başka fazla sayıda haseki ağa mevcuttu. Çünkü hasekilik de turnacıbaşılık gibi çok fazla dağıtılan bir rütbe olmuştu. Çorbacılar başta olmak üzere serhat kâtipleri ve serdengeçti ağalarına hasekilik

⁵²⁹ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 290.BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1484. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1128.

⁵³⁰ 18. yüzyılda başçavuş, kethüdayeri, muhızr, başyazıcı, divan katibi ve beytûlmâlcının yolu turnacıbaşılık olmuştu. BOA, A.DVN.MHM.d. 227, hk. 339. Silsile atlanarak turnacıbaşıliğa terfi yapılabilmekteydi. Mesela 5 Eylül 1770’de yeniçeri ağasının değişimindeki silsilede başçavuş Bektaşî Hüseyin Ağa asıl turnacıbaşı yapılmıştı. *Zübdetü’l-Vâkı’ât*, 89.

⁵³¹ 30 Eylül 1759’daki silsilede turnacıbaşılık Şam ağası, turnacıbaşı rütbesi olan Ömer Ağa’ya verilmişti. *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 165. Şubat 1770’de eski Vidin ağası turnacıbaşıya asıl turnacıbaşılık verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 353.

⁵³² BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 115. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 398. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 354

⁵³³ BOA, MAD.d. 6709, s. 16. BOA, İE.AS, 256. BOA, KK.d. 60/4, s 11. *Zübdetü’l-Vâkı’ât*, 124.

⁵³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 227, hk. 339. *Es’ad Efendi Tarihi*, 175.

verilmişti.⁵³⁵ Yükseldiklerinde asıl turnacıbaşı veya bu rütbe sahibi olmuşlardı.⁵³⁶ Hatta bazı şartlar mukabilinde bu payeyi isteyenler olmuştu.⁵³⁷ Hasekiler kalelerde ağa, taşrada zabıt ve serdar olarak istihdam edilmişler, seferlerde ordu ağalığı ve asker sevkinde kullanılmışlardı. Ancak kendi üstündeki zabıtların artması ve yolu olan turnacıbaşının silsiledeki durumu, yükselmesine mani olduğundan hasekiler daha çok emekliliği tercih etmişlerdi. Emekliliği tercihlerinden dolayı 18. yüzyılda taşrada yaşayan ve kalelere kayıtlı çok sayıda haseki vardı.

Çavuşların amiri olan başçavuş, ocakta itibarı artan ve silsilede yolu yükselen zabıttı. 18. yüzyılda hasekilik yerine ya hemen yahut mazul durumdayken turnacıbaşılık, bazen saksoncubaşılık payeleri verilmişti.⁵³⁸ Küçükçavuşun ortaçavuşu, ortaçavuşunun başçavuş olması hiçbir zaman değişmemişti.⁵³⁹ Başçavuşluk diğer rütbeler gibi çoğaltılmamış, ama İstanbul dışında bazı mühim görevlere gidenlere küçükçavuşluk rütbesi verilmişti.⁵⁴⁰ Çavuşlar odabaşlarından, kârhane ustalarından başçavuşun teklifiyle tayin edilmişti.⁵⁴¹ İstanbul'da bulunan 120 çavuş sayısı değiştirilmemişti, ancak ariyet olarak İstanbul'da 5. bölükten kalelerde bütün ortarlardan yüzlerce çavuş istihdam edilmişti. 1732 yılında kalelerdeki çavuşların sayısının azaltılması için emirler verilse de

⁵³⁵ 1717'de 86. cemaatin çorbacısı 44. cemaatin hasekisi olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 54-135. Aralık 1727'de serasker Ahmed Paşa emrinde muhızr olan 60. bölüğün çorbacısına hasekilik verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 134, hk. 811. Temmuz 1735'te eski muhızr olup Yenişehir-Fener'de ikamet eden Hüseyin Ağa'ya 66. hasekiler ortası verilerek İskenderiye yeniçeri zabıtlığına tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 141, hk. 18. Ekim 1733'te Musul Kalesi müdafaasında kahramanlık gösteren serdengeçti ağası Osman Ağa'ya hasekilik verilerek Kerkük Kalesi zabıtlığı verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 139, hk. 1417. 7 Nisan 1738 tarihli belgeye göre Vidin'de serdengeçti ağası Ali Ağa'ya hasekilik payesi verilmişti. *BOA, C.AS*, 49018. Nisan 1744'te Hotin yeniçeri zabıti ölünce kâtip olarak görev yapan Ahmed Halifeye hasekilik verilerek 100. cemaat hizmetinde olmak üzere zabıt tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 150, hk. 887. Temmuz 1726'da 67. cemaat hasekisi azledilince Molova ağası olan 2. cemaatin deveci çorbacısı tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 86-223. 6 Mart 1744'de 67. cemaat hasekisi azledilince emekli kayıtlı 48. bölükten Osman adlı biri tayin edilmişti. *BOA, C.AS*, 13438.

⁵³⁶ 11 Şubat 1688'de haseki turnacıbaşı, Şütürbân ağa haseki olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 42-284. Aralık 1724'te haseki Mehmed Ağa'ya Tebriz kuşatmasında yararlılık gösterdiğinden seraskerin isteği üzerine turnacıbaşılık payesi verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 554. Bazı tayinler için bk. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 152, hk. 211.

⁵³⁷ Ekim 1769'da Kalas kazasında yeniçeri zabıti haseki Osman Ağa, eğer kendisine turnacıbaşılık verilirse sefere fazla yeniçeri götüreceğini taahhüt ettiğinden talebi kabul edilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 160.

⁵³⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 105, hk. 212. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 1128. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 89. *BOA, HAT*, 1999. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1314. 1673'te haseki yapılan bir başçavuş kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 37-32.

⁵³⁹ *BOA, D.YNÇ*, 33-363. *BOA, D.YNÇ*, 42-198, 201. *BOA, D.YNÇ*, 54-147. *BOA, D.YNÇ*, 159-161.

⁵⁴⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 147, hk. 544, 573. *BOA, C.AS*, 5067.

⁵⁴¹ *BOA, D.YNÇ*, 100-473. *BOA, D.YNÇ*, 264-68. *BOA, D.YNÇ*, 247-377.

tesirli olmamıştı.⁵⁴² Ariyet çavuşluğu odabaşılara, vekilharçlara, bayraktarlara ve mataracılara kale ağaların teklifiyle verilmişti.⁵⁴³ Çavuşların hepsine “kol çavuşu” denilmiş, ariyet çavuşlarına ayrıca “keşideli çavuş” adı verilmişti. Başçavuşun arzıyla İstanbul’daki çavuşlar kalelere kaydolmuş yani keşide çavuşluğuna geçmiş, ariyet çavuşları ise merkezdeki çavuşlara alınmıştı.⁵⁴⁴ Emekli olup tekrar dönmeleri de yasaklanmamıştı.⁵⁴⁵

2.4.4. Mevcut Artışının Ortaların İdaresine Tesirleri

Ortaların zabitleri ve hizmetlilerinde hiç bir zaman değişiklik olmamakla beraber mevcutlarının artması, hizmetlerin görülmesinde ve silsilenin işleyişinde yeni şartlar ortaya çıkarmıştı. 16. yüzyılın sonunda, üçüncü kısımda gösterilecek olan sefer muafiyeti sağlayan ve yevmiyeleri artan, koruculuk yaygınlaşmıştı. Bölükbaşı, zağarcı, süvari sekban ve solak olma yerine artık koruculuk tercih edilmeye başlamıştı.⁵⁴⁶ 17. yüzyıldaysa emekli yevmiyelerin artması neferlerin bu sınıfa dâhil olmak için uğraşmalarına sebep olmuş, böylece belli bir yıl görev yaptıktan sonra rütbeye göre emeklilik verilmesi gibi yeni kaideler ortaya çıkmıştı. Ortalar içinde yükselme yolu muhafaza edilse de önce atlı zağarcılara ve sekbanlara, daha sonra solaklara geçiş 18. yüzyılda fiilen kaldırılmıştı. Yeniçerilikten diğer ocaklara ve timara çıkışın azalmasıyla da ihtiyar denilen emektarların sayıları sürekli artmış, çoğu işi üstlendiklerinden ortaların esas hâkimi haline gelmişlerdi.

Zabitler arasında baba-oğul durumu dâhil akrabalığın fazlalığı ortalar içerisinde de mevcuttu. Özellikle ortalara hâkim ve esâmî temin edebilen emektarların oğulları ve akrabalarının orta görevlerini almaları daha kolaylaşmış, yükselme ortalarla bağlantılarını koparmamış ve orta idaresini ellerinde tutan yeniçerilere münhasır hale gelmişti. Ancak ocağa hizmet etmek, yükselip rütbe kazanmak isteyenler eksik olmamıştı. Bu yüzden esâmî temin edemese de gönüllü olarak ocakta hizmet etme yaygınlaşmıştı.

⁵⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1167-1177, 1285-1296.

⁵⁴³ BOA, D.YNÇ, 98-289, 295, 400. BOA, D.YNÇ, 95-136. BOA, D.YNÇ, 159-221. BOA, D.YNÇ, 52-243. BOA, D.YNÇ, 150-307. BOA, D.YNÇ, 100-365. BOA, D.YNÇ, 149-395.

⁵⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 58-56. BOA, D.YNÇ, 149-140.

⁵⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 123-14

⁵⁴⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207.

Ortaların en yüksek amiri çorbacılar odabaşılardan, çavuşlardan, şakirtler dâhil ağa kapısı görevlilerinden, serdengeçti ağalarından, süvari zağarcı ve sekbanlardan, solaklardan, yeniçeri efendisi şakirtleri ve hizmetlilerinden seçilmekteydi. Çorbacılığa cemaatlerin, sekban ve ağa bölüklerinin herhangi birinden başlanılmaktaydı.⁵⁴⁷ Çorbacılar ortaya tayin edildiğinde neferler elini öper ve ihtiyarlar odanın hediyelerini sunardı.⁵⁴⁸ Kendilerine hizmetli olarak esâmîler verilir ve derecesi yükseldikçe sayıları artırılırdı.⁵⁴⁹

Çorbacılık için bu kadar aday varken yolu olanlar beklemek yerine emekliliği zorlamıştı 1730'da 63. cemaatten odabaşı Mehmed çorbacı olmak istediğinde kendisine “boş orta yok, biz sana haber verimiz” denilmiş, o fazla beklememek için emekliliği kabul etmişti.⁵⁵⁰

Çorbacılar farklı ortalarda görev yapmış, ortaları birkaç yıl içinde değiştirilmişti. Yevmiye seviyeleri aynı olan sekbanlar ve ağa bölükleri arasında çorbacı değişimi yapılmış, bunlardan daha üst seviye olan cemaat yayabaşılığına geçilmişti. Kalelerde görevli ortaların çorbacıları da aynı şartlarda değiştirilmişti. Bir ortada bir müddet görev yaptıktan sonra o kaledeki veya diğer yerlerdeki ortaya geçmişlerdi.⁵⁵¹ Çorbacılar yükselme imkânı olmayınca azl veya emekli edilmişti. Azledilenlere gerek sefer sırasında gerekse diğer zamanlarda tekrar çorbacılık verilmiş, özellikle sefere giden nısf ortalara mazul çorbacılar görevlendirilmişti. Yine İstanbul'da çeşitli görev ve merasimlerde istihdam edilmişlerdi. Çok yüksek yevmiyeyle emekli olsalar da çorbacılığa dönmeleri

⁵⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 45-53. BOA, D.YNÇ, 33-357, 396. BOA, D.YNÇ, 222-250. BOA, D.YNÇ, 160-32. BOA, D.YNÇ, 54-123, 141. BOA, D.YNÇ, 90-23. BOA, D.YNÇ, 101-44. BOA, D.YNÇ, 100-410. BOA, D.YNÇ, 152-104, 113. BOA, C.AS, 49018. 20 Mayıs 1731 tarihinde ağa kapısı şakirtlerinden biri 48. bölüğe çorbacı olmuştu. BOA, D.YNÇ, 100-53. Ağanın çuhadarı da çorbacı yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 119-335. Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi, 74. Taylesanizâde Tarihi, 155.

⁵⁴⁸ Taylesanizâde Tarihi, 155. Çorbacılar verilen para hediyesinden, dördüncü bölümün maaşların telafisi için getirilen uygulamalar kısmında kısaca bahsedilmiştir.

⁵⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 101-417. BOA, D.YNÇ, 189-53, 339. BOA, D.YNÇ, 212-69, 215. BOA, D.YNÇ, 161-384. BOA, D.YNÇ, 133-68. BOA, D.YNÇ, 134-56. BOA, D.YNÇ, 164-210. BOA, D.YNÇ, 296-131.

⁵⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 99-59.

⁵⁵¹ BOA, D.YNÇ, 133-44, 194, 221, 254. BOA, D.YNÇ, 261-123. BOA, D.YNÇ, 164-282. BOA, D.YNÇ, 122-128, 134. BOA, D.YNÇ, 54-144. BOA, D.YNÇ, 163-23. BOA, D.YNÇ, 119-367. BOA, D.YNÇ, 99-355. BOA, D.YNÇ, 234-115. BOA, D.YNÇ, 89-404. BOA, D.YNÇ, 100-59. BOA, C.AS, 21151.

yaygındı.⁵⁵² Çorbacılar, büyük zabıtlere kethüda ve kale ağalarına başçavuş olarak hizmet edenler de vardı.⁵⁵³

1729'de Tebriz'deki ordu ağa vekili turnacıbaşı Mehmed Ağa'ya şehit olan veya azli gereken çorbacıların yerine tayin yetkisi verilmiş ancak suistimal edildiğinden, merkez dışında çorbacı tayini men edilmişti. Büyük kalelerde görev yapan ağalar da çorbacıları değiştirmeye cesaret edebilmişti. Cebren çorbacıları kalelerden İstanbul'a göndermişler, ortaları yanında kalmalarına müsaade etmemişlerdi. Böyle davranmalarının sebebi, yerlerine tayin ettirecekleri kişilerden caize alma veya kendi adamlarını istihdam etmektir. Ekim 1752'de Bağdad'da kale ağasına bu hususta bir emir gönderilmiş, çorbacıların azline yeniçeri ağası ve kulkethüdası yetkiliyken kalelerde ağaların azle cesaret ettiklerinden bu şekilde değişikliğe itibar edilmeyeceği bildirilmişti.⁵⁵⁴ Bununla beraber yüksek rütbeli kale ağalarının teklifleriyle çorbacı tayini her zaman mümkün olmuştu.⁵⁵⁵

31 Mart 1816'da çıkarılan bir fermana göre çorbacılar; bazı kişilere bölük ağalığı verildiği, bunların fiilen görev yapmayıp on-on beş yıl ticaretleriyle meşgul olup sonra gelip derecesi yüksek olan bölüklere tayinlerini sağladıkları ve başbölükbaşı olarak hızlıca yükseldikleri şikâyetinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine bu gibi kişilerin ilk kayıt tarihine bakılmaması, sonradan gelip çorbacılığa yeniden başladıkları tarihin dikkat alınması şeklinde bir düzenleme yapılmıştı. Ama nedense çorbacılar şikâyetlerini geri almışlar ve ferman terkin edilmişti. 17 Nisan 1823'te aynı şikâyet üzerine önceki düzenleme tekrar yürürlüğe koyulmuş ve önceki fermanın bazı "engellemeler yüzünden" geri alındığı gösterilmişti.⁵⁵⁶

⁵⁵² BOA, D.YNÇ, 25-142. BOA, D.YNÇ, 33-20. BOA, D.YNÇ, 55-7. BOA, D.YNÇ, 100-47. BOA, D.YNÇ, 13-300, 306. BOA, D.YNÇ, 45-80. BOA, D.YNÇ, 101-20. 1 Mayıs 1731'de 2. bölüğün emeklilerinden biri 11. bölüğe bölükbaşı olmuştu. BOA, D.YNÇ, 100-398. 12 Eylül 1739'de ağa kethüdalığından 50 akçeyle emekli 97. cemaate mensup Mehmed 47. bölüğe bölükbaşı olmuştu. BOA, D.YNÇ, 152-98. Aynı tarihte kulkethüdasının 31 akçeyle emekli hazine-darı da bölükbaşı yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 152-101.

⁵⁵³ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 1, s. 4.

⁵⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1224, 1325.

⁵⁵⁵ Mesela 1773'te Kars ağası eski kulkethüdasının talebiyle buradaki 12. sekbanlara çorbacı tayin edilmişti. BOA, D.YNÇ, 310-44.

⁵⁵⁶ BOA, C.AS, 8678

Çorbacılar nizamı riayet etmeyenler veya suç işleyenler azledilerek cezalandırılmışlardı Öldürülmelerini gerektirmeyen suçlara hapis ve daha yaygın olan İstanbul dışında ikamet cezası verilmişti.⁵⁵⁷

Yükselmenin eşiği olan odabaşılık ortaldaki mevkiini her zaman muhafaza etmişti. Odalarda kalmaları en ehemmiyetli husus olduğundan bekâr olmaları şartı hiç değiştirilmemişti. Ama sayıları fazlalaşan ortalarda neferleri zaptta ve işleri yürütmede yetkili haline gelen ihtiyarlar, odabaşılar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardı. Odabaşılar yeniçeri ağası ve kulkethüdası tarafından azl-tayin edilmişlerdi. Tayinlerinde bir miktar para ödemişlerdi.⁵⁵⁸ Sonraları diğer bütün ödemeler gibi bu da caize olarak adlandırılmıştı. 18. yüzyılın sonunda caize miktarının temin edilemeyecek seviyeye çıkması ve ağaların gelir için odabaşıları sık sık azletmeleri onların şikâyetlerine sebep olmuştu. 16 Kasım 1798'de caize tutarı yarıya indirilmişti.⁵⁵⁹ Yeni odabaşılar vazifelerine başlarken orta sofada bütün orta mensuplarının katıldığı bir içtima yapıldı. Katılamayanların yerine yağmurlukları konulurdu.⁵⁶⁰

Üçüncü bölümde emeklilikleri izah edilirken gösterileceği üzere odabaşılara değişik zamanlarda farklı süreler getirilse de umumiyetle üç yıl çalışma süresi belirlenmişti. Aksine muameleler çok fazla olsa da kanunen bu müddet tamamlanmadan evvel ayrılamaz ve azledilemezlerdi. Sonrasında mümkün ise çorbacılık veya çavuşluk gibi görevler verilir yahut emekli edilirlerdi.⁵⁶¹ Bu haktan mahrum olacaklarını bile bile ehil olmadıklarını veya hastalıklarını ileri sürüp ayrılanlar vardı.⁵⁶² Tabi evlenme ve aile kurma istekleri mühim bir sebepti. Kale ağaları, kalelerde görevli odabaşılarını süreleri dolmadan kanuna aykırı şekilde azl edip İstanbul'a gönderme cesaretini çok sık

⁵⁵⁷ 1734'te İstanbul'da çorbacı Abdullah düzeni bozduğundan önce Limni'de kalebent edilmiş, affedildikten sonra Edirne'de oturması emredilmişti. Ailesinin arzıyla İstanbul'a gelmesine müsaade edilmişti. *BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 23.* 1755'te çorbacı Ahmed Tekfurdağı'nda oturması emredilmişti. *153 Numaralı Edirne Şer'îyye Sicili H.1167-1170/M.1750-1756*, (haz. Sabiha Şengür), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007, 375-376. Eylül 1716'da emekli çorbacı Arabzâde Ahmed ağa Bozcaada'ya hapsedilmiş affedildikten sonra İstanbul'a uğramadan Tekfurdağı'na gitmesi emredilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d. 124, hk. 87.*

⁵⁵⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216.

⁵⁵⁹ *BOA, C.AS*, 41528.

⁵⁶⁰ *BOA, D.YNÇ.d. 34179. BOA, D.YNÇ*, 110-437.

⁵⁶¹ *BOA, D.YNÇ*, 159-221. *BOA, D.YNÇ*, 67-566. *BOA, D.YNÇ*, 124-51.

⁵⁶² Bu belgede emekli olmamış bir sabık odabaşı kaydı bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ.d. 34384*

göstermişlerdi.⁵⁶³ Sürelerini doldurmadan ayrılanlara kalelerde çavuş ariyetliği de verilmişti.⁵⁶⁴

Ortaların vekilharçları, bayraktarları ve aşçıları asıl ortayla bulunmuşlardı. Ancak asıl ortası kalede görevli ortaların karakullukçularından bazıları İstanbul'da kalarak emektarlara hizmet etmişti. Ortalarda esâmîsiz şekilde gönüllü olarak da görev yapma iyice artmıştı. Öyle ki birkaç yıl esâmî olmadan çalışanlar,⁵⁶⁵ yangınlar veya diğer hizmetlerde sakat kalanlar vardı.⁵⁶⁶ Ancak yine de bu şekilde hizmete kimseyi zorlayamadıklarından kuloğullarına ya bir şekilde esâmî temin edilmiş yahut başkalarının maaşını almaları sağlanmıştı.⁵⁶⁷ 1740'da kalede görevli 47. cemaatin hem ortasıyla olan hem de İstanbul'da ihtiyarlara hizmet eden kuloğullarına, "gereği gibi sadıkane hizmet etmeleri" için esâmî verilmesi odabaşı tarafından istenmişti.⁵⁶⁸ Hizmet etme ve ortalarıyla devamlı kalmaları için kuloğulları veya yeniçerilerin yakın akrabaları, sofaya oturmayla teşvik edilmişti. Karakullukçular görevlerini keserek memleketlerine gidebilir ve sonra gelip devam edebilirlerdi. 1720'de 46. cemaatten Ahmed dört sene karakullukçuluk yapmışken izin alıp felçli olan annesine bakmak için memleketine gitmiş, annesi öldükten sonra gelip esâmîsini açtırıp yeniden karakullukçuluk yapmıştı.⁵⁶⁹

Asıl ortalarda hizmet edenler, ancak aşçılıktan sonra ayrılabilir ve bundan sonra nefer olarak istedikleri kalelere yazılabilirlerdi. Asıl ortası kalede olup İstanbul'daki yarım ortada hizmet edenler ise aşçılıktan sonra ayrılmak mecburiyetindeydiler.⁵⁷⁰ Merkezde ihtiyarlara hizmet eden karakullukçular müddetleri sonunda sıraları gelmişse kalelere aşçı olarak gönderilmişlerdi.⁵⁷¹ 18. yüzyıl sonunda aşçıları oldukça itibar kazanmış, diğer görevlilerin önüne geçmişti.⁵⁷²

Ortalarda mutlak yükselme diye bir durum mevzubahis değildi. Yolları olmasına rağmen şartları uyan bayraktarlar ve vekilharçlar emekli olmuş, hatta bunu temin için

⁵⁶³ BOA, D.YNÇ, 63-340. Bu husus üçüncü bölümde emekliler kısmında da gösterilmiştir.

⁵⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 293-455.

⁵⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 119-26.

⁵⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 62-314.

⁵⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 96-107. BOA, D.YNÇ, 124-284.

⁵⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 158-150.

⁵⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 68-218.

⁵⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 70-428.

⁵⁷¹ BOA, D.YNÇ, 248-227. BOA, DYNÇ, 267-30.

⁵⁷² Bu husus dördüncü bölümde gösterilecektir.

uğraşmışlardı.⁵⁷³ Ortalarında fazla eski olduğundan yollarını gelmeyeceğini anlayanlar ise kalelere kaydolmak istemişlerdi. Yine vekilharçlardan odabaşılığa liyakati olmayanlar, hastalık geçirenler gönüllü olarak sırasını altındakilere vermişti.⁵⁷⁴ 1721 yılında 23. bölüğün bayraktarı sara hastası olduğu, nöbetleri arttığından yoldaşları olmadan bir iş göremediğini beyanla emeklilik istemiş, mazereti kabul edilmişti.⁵⁷⁵ 1722’de Hotin’de 38. cemaatin alemdarı Yusuf, altı yedi aylık bayraktar iken akıl hastalığına yakalandığından alemdarlığı bırakmıştı.⁵⁷⁶ Vekilharç ve bayraktarların odabaşı olmadan çavuş ariyetliğine geçme imkânları da vardı.⁵⁷⁷

Esâmîli olsun olmasın mensuplarının artması ortaların idaresine iki şekilde tesir etmişti. Evvela, ortalarıyla beraber bulunmama meyli, orta hizmetlerinin görülmesinde sıkıntı teşkil etmişti.⁵⁷⁸ Ayrıca yeniçerilerin çoğusu evli olduklarından yükselme şartlarına haiz değildi. Yükselmede bekârlık aranması özellikle nefer sayısı az olan ortalarda görevli teminini çok zorlaştırmıştı. Çoğusu ortalarından ayrı olduğundan yolu gelenler çağrılmış, teşvik için esâmîleri yoksa hemen temin edilmişti.⁵⁷⁹ Ortaların çoğunun uzun süre kalelerde görevde bulunması da görevlerin taliplilerini azalmıştı. Mesela 1777’de 92. cemaatin ihtiyarları, odanın ihtiyaç duyduğu bir “eskiyi”, mensuplarından birini zorla razı ederek temin etmişler ve ortanın olduğu kaleye göndermişlerdi.⁵⁸⁰

Orta mevcutlarının artmasının diğer tesiri, hizmet etmeden kaçsalar da oda yoldaşlarının bayraktarlık ve daha yukarı dereceler için büyük mücadele içinde olmalarıydı. Bu vazifeler, alakalı kısımlarda gösterileceği üzere maddi menfaat temin etmede oldukça mühimdi ve emeklilik için daha yüksek derece sağlamaktaydı. Odalarıyla beraber bulunmasalar da yükselme haklarının devam etmesi oda mensuplarının her zaman

⁵⁷³ BOA, D.YNÇ, 119-2. BOA, D.YNÇ, 257-406. BOA, D.YNÇ, 260-107. BOA, D.YNÇ, 119-32.

⁵⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 119-8, 290. Mesela akıl hastalığına tutulan vekilharç, emeklilik istemişti. BOA, D.YNÇ, 145-23.

⁵⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 68-433.

⁵⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 119-2. BOA, D.YNÇ, 112-222. 1722 yılında gözleri görmediği için görevini yapamayan 18. sekbanların aşçısı Mustafa, göreve liyakati olmadığını beyanla emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 63-328. Aynı yıl diğer bir aşçıysa yaralı olduğundan emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 64-341. 1723’te 30. cemaatin alemdarı, ellerinden hastalık yüzünden irin aktığı, neferlerin onunla sofraya oturmak istemediği ve hizmetini de yerine getiremediğinden emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 70-398.

⁵⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 55-471.

⁵⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 99-320.

⁵⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 131-211, 214. BOA, D.YNÇ, 101-128. BOA, D.YNÇ, 102-178.

⁵⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 343-65.

gelip bu görevlere talip olmalarına imkân vermişti.⁵⁸¹ Ama talipliler odalarının ihtiyarlarına kendilerini kabul ettirmek zorundaydılar. Çünkü sıralamayı ihtiyarlar takip etmiş, silsilede boşalma olduğu zaman esâmîli olsun olmasın bulundukları yerden çağırıyordu.⁵⁸² Önce talipli olmayıp sonra gelenler yüzünde göreve başlayıp bırakanlar,⁵⁸³ vekilharçken kendisinden daha eski geldiği için bayraktarlığa dönenler olmuştu.⁵⁸⁴ Görevlere talip olup elde edemeyeceklerini anlayanlarsa umutlarını keserek memleketlerine veya kalelerdeki görevlerine dönmüştü.⁵⁸⁵ 1717’de Eğriboz’a kayıtlı 66. cemaatten Mustafa, mevcut odabaşından eski olduğunu bildirip odasına gelmek istemişti.⁵⁸⁶ 1720’de Hotin’e kayıtlı olan 27. sekbanlardan İbrahim, odabaşından eskiyken Bender’de olan ortasına gittiği zaman kabul edilmemiş, ama İstanbul’a gelip ihtiyarlara daha eski olduğunu ispat edince odabaşılığı almıştı.⁵⁸⁷ 1726’da, 101. cemaatten Azak’ta görevliyken kaleyi terk ettiği için ismi silinen bir nefer, odabaşılık için yolu geldiğinden İstanbul’a gelmişti. Başkası odabaşı yapıldığından kendisine geç kaldığından kabahatli olduğu bildirilmişti.⁵⁸⁸ Ancak herkes kolayca razı olmamış, itiraz edip yolunu kapmak için mücadele edenler çıkmıştı.⁵⁸⁹ İhtiyarlardan destekleri olanlar daha şanslıydı, çünkü onların çalışmak istemedikleri odabaşı ve diğer görevlileri azlettirme ve bıraktırma imkânları vardı. 1735 yılında Taman Kalesi’nde 13. cemaatin odabaşı henüz on dört ay görev yapmışken merkezden gelen maaş defterine sehven yazılmadığında emekliler yanlarına çektikleri neferlerle “biz seni istemiyoruz” diyerek onu odadan atmışlardı. Kale ağası “ben yeni odabaşını ayıramam” dese de zorla İstanbul’a gönderilmişti. Merkezden ismi deftere yazılarak geri gönderilmişti.⁵⁹⁰ 1735’te Gence’de görevli 10. bölükte başeski ve vekilharç olan Ali, beyanına göre araya girmeye çalışan iki kişiden ihtiyarların yardımıyla kurtulmuştu.⁵⁹¹ 1737’de yolu alemdar olan Hanya’da bulunan 53. bölükten Osman, İstanbul’a geldiğinden altında ve üstündekilerin arkaları olduğundan, yani

⁵⁸¹ BOA, D.YNÇ, 136-161.

⁵⁸² BOA, D.YNÇ, 102-5. BOA, D.YNÇ, 60-14. BOA, D.YNÇ, 98-178.

⁵⁸³ BOA, D.YNÇ, 55-471.

⁵⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 59-11.

⁵⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 108-293.

⁵⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 55-301.

⁵⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 68-86.

⁵⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 87-91.

⁵⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 93-134. BOA, D.YNÇ, 136-89.

⁵⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 123-228

⁵⁹¹ BOA, D.YNÇ, 119-65

ihtiyarlarca desteklendiğinden emekliliği kabul edip dönmüştü.⁵⁹² Bu ortamın İstanbul’a geldiği 1739’da, bu seferde vekilharcın istemediği başeski, vekilharcı tutan ihtiyarların “seni burada komayız” demeleriyle 7 akçelik esâmîsine 3 akçe zam yapıp zorla emekli edilmişti.⁵⁹³ 1767’de 36. bölüğün odabaşı, kabahati yokken ihtiyarların zorla odabaşılığı elinden alıp vekilharca vermelerini şikâyet etmişti.⁵⁹⁴

Bazı yeniçeriler ise oda görevlerini kapmak için hileye başvurmuştu. 1729’da 13. cemaatin odabaşı Mustafa’yı, vekilharç ve bayraktar “evlidir” diye iftirayla odabaşılıktan attırmışlardı. Evli olmadığını ispat eden Mustafa’ya görevi iade edilmiş, vekilharç Kandiye’ye bayraktar Resmo’ya sürülmüştü.⁵⁹⁵

Tabi ortamın huzurunu bozanlar derecesine bakılmadan uzaklaştırılmıştı. 1720’de meydan çavuşluğundan odabaşı olan Ali, kusurundan dolayı azledilmişti ama emeklilik talebi kabul edilmişti.⁵⁹⁶ 1720 yılında 1. bölüğün ihtiyarları huzursuzluk çıkaran ve laf dinlemeyen, kendilerine karşı gelen başeski Ali’yi ortada kimsenin istemediğini, önceki yeniçeri ağası Yusuf Paşa zamanında ortadan atılsa da sonra yine geldiğini beyan ederek Bender’e gönderilmesini istemişlerdi.⁵⁹⁷

2.4.5. Yeniçerilerin İstanbul’da Görevleri

Kale muhafazası dışında İstanbul’da bulunma mecburiyeti olan yeniçerilere padişahı ve payitaht muhafaza dışında bazı görevler verilmişti. Bu görevlerin bir kısmı onlara mahsustu. Bazılarını ise diğer ocaklarla müştereken yerine getirmişlerdi. Görevlerde zaman içerisinde bazı değişiklikler de olmuştu. Bu hususlar aşağıda gösterilecektir. Yeniçerilerin diğer kapıkulları gibi taşraya vergi tahsili için görevlendirmeleri ise 17. yüzyılın başından itibaren tahsili usullerindeki değişiklikler sebebiyle ortadan kalmıştı.

⁵⁹² BOA, D.YNÇ, 141-43

⁵⁹³ BOA, D.YNÇ, 158-171

⁵⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 284-410

⁵⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 98-11.

⁵⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 68-77

⁵⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 67-17

2.4.5.1. Sadrazam Dairesi Görevlileri

Sadrazam dairesinde (paşa kapısında) bir orta ve ayrıca ihtisaslaşmış yeniçeriler görev yapmaktaydı. Ortasıyla görevli olan muhızır ağaydı.⁵⁹⁸ Giriş kısmında gösterildiği gibi muhızır ortası 1710'lara kadar ağa bölüklerinden herhangi biri olurken bu tarihlerde 28. bölüğe sabitlenmişti. Muhızırın görevi bir süreyle bağlı değildi. İhmal sebebiyle azledilmediğinde zabıt silsilesindeki değişikliğe kadar görev yapmıştı. Ocak ağalarının değişimde terfi ederek görevi bırakmış, yerine kethüdayeri geçmişti. Nadir olarak başarılı çorbacılarından tayin edildiği de olmuştu. 6 Haziran 1740'ta İstanbul'da bir isyanın çıkmasına mani olan Bayezid koluğu çorbacısı muhızır yapılmıştı.⁵⁹⁹ Sefer zamanında padişahla veya sadrazamla beraber hareket etmişti. Bu durumda İstanbul'da sadaret kaymakamıyla görev yapmak üzere ayrı bir muhızır daha tayin edilmişti.⁶⁰⁰ Yine sadrazam dışında serasker tayin edilmişse onun emrine de ayrı bir muhızır görevlendirilmişti.⁶⁰¹

Muhızır sadrazamlıktan çıkan emirlerin dağıtımını yapar, Yeniçeri Ocağı'yla sadrazam dairesinin muhaberatını sağlar, merasimler, maaşlar ve diğer hususlar hakkındaki malumatları ilgili mercilere ulaştırırdı. Sadrazam dairesindeki durumu her gün ikindiden sonra yeniçeri ağasına bildirirdi. İstanbul'daki mahkeme kolluklarının tayini de muhızıra aitti.⁶⁰² Yeniçeri ağası değişiminde yeni ağayı, ağa kapısına o getirirdi.⁶⁰³

Sadrazam dairesinde yeniçerilerden mataracı, tüfenkçi ve çuhadarlar vardı. Bunlar da muhızır ağaya tabiydiler.⁶⁰⁴ Muhızırın ortası ve bu görevliler sürekli sadrazam dairesinde kalırdı. Divanda, kendi sarayında, kol gezme gibi dışardaki işlerinde ve törenlerde sadrazamın maiyetini teşkil etmişlerdi. Bu vazifeleri sırasında neferler keçe

⁵⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 600.

⁵⁹⁹ *Mür'î't- Tevârih*, I, 97.

⁶⁰⁰ BOA, A.d. 348, s. 2. 1686-1687Tarihli Atık Şikâyet Defteri, 578. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 755.

⁶⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 811.

⁶⁰² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 221. *Râbita-i Âsitâne*, s. 28. 18. *Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası*, 73. Mehmed Es'ad Medhi, *Defter-i Teşrifât, (Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dair Bir Kaynak Eser)*, (haz. Üzeyir Yıldırım), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, 31. Muhızır ağasının ocakla sadrazam arasındaki haberleşmeyi sağlamasına örnek için bk. TSMA, E. 1202.

⁶⁰³ BOA, A.d. 649, s. 11.

⁶⁰⁴ *Râbita-i Âsitâne*, 28. BOA, D.YNÇ, 112-144.

giymişlerdi.⁶⁰⁵ Muhzır ağa ve ortasının neferleri divan günleri sadrazamın peşinden gider ve kendilerine mahsus yerde dizilirlerdi. Divan başında muhızır ağa akide şekeri dağıtır ve sarayın diğer görevlileriyle beraber arzları okurdu.⁶⁰⁶ Muhızır ağa ortası elçi ziyaretlerinde sadrazamın saray avlusuna dizilirdi.⁶⁰⁷ Muhızır ve ortası hanedan mensuplarıyla alakalı merasimlere de katılırlardı.⁶⁰⁸

Sadrazam divanhane dışındaki yerlerde cezalandırmalarını muhızır ve maiyetindekiler yapmıştı. Kapıkulları dışındaki askerîler ve ehl-i beratın divanhanede cezasını da muhızır icra etmişti.⁶⁰⁹ Muhızırın nezaretinde ayrıca bir hapisane vardı. Diğer sınıflardan olanlar yanında suçlu yeniçerileri de burada hapsedilmişti. Muvakkaten tutulan yeniçeriler, cezalandırma fermanlarına göre başka hapishanelere nakledilmişlerdi.⁶¹⁰

Sadrazam dairesinden görevli diğer yeniçeriler kapıkethüdalarıydı. Altısı gedik olmak üzere 60 yeniçeriydi ve başlarında başkapıkethüdası vardı. Kapıkethüdaları 1 ve 5. ağa bölüğü neferlerinden seçilmişti.⁶¹¹ Muhızırla beraber ve ona bağlı görev yapmışlardı. Sadrazamın divanda aldığı kararları icra etmişlerdi. Kapıkethüdalarının beşi falakacıydı. Sadrazam kola çıktığında bu kişiler falakalarıyla onu takip etmişti.⁶¹² Bazıları ise gönüllü ve pervazî olarak adlandırılmıştı.⁶¹³ Kapıkethüdalarının sayıları artıp 80'e çıktığı Mart 1762'de yeniden 60'a indirilmiş ve her muhızır değişikliğinde isimleri ona verilerek tekrar artmasının önüne geçilmek istenmişti.⁶¹⁴ Her yıl 500 kuruş tahsisatları vardı.⁶¹⁵ Edirne'de de sadrazama ait bir daire olduğundan buraya birkaç kapıkethüdası görevlendirilmişti.⁶¹⁶

⁶⁰⁵ BOA, KK.d. 696M, s. 172-173. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 27-28. *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı*, (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 199, 62-63. TSMA, E. 796/85. BOA, A.d. 347, s. 35, 106.

⁶⁰⁶ BOA, KK.d. 696, s. 172-173. *Telhîsü'l-Beyân*, 74-77. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, 169a-b.

⁶⁰⁷ BOA, A.d. 347, s. 50, 59, 106. BOA, A.d. 346, s. 16, 48.

⁶⁰⁸ *Hâkim Efendi Tarihi*, 182.

⁶⁰⁹ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 33.

⁶¹⁰ BOA, AE.SMST.III, 17177. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 30. BOA, A. DVN.KLB.d. 14, s. 139. Muhızırın hapsi yeniçerilere mahsus değildi. Hatta harp sırasında esirler de onun hapsine konulmaktaydı. *Nusretnâme*, 203.

⁶¹¹ BOA, D.YNÇ, 52-14. BOA, D.YNÇ, 261-330. BOA, D.YNÇ, 240-163. BOA, DYNÇ, 145-5. BOA, DYNÇ, 120-58, 392. BOA, İE.SM, 3029. BOA, D.YNÇ, 232-176. BOA, D.YNÇ, 150-355.

⁶¹² D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 324-325.

⁶¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 46.

⁶¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 965

⁶¹⁵ BOA, C.DH, 5131.

⁶¹⁶ BOA, D.YNÇ, 125-138.

Mumcular ve harbecilerden sadrazam dairesinde görev yapanlar da vardı. Bunlar muhızır ortasına kayıtlıydılar. Harbecilerin inzibatî ve cezaların infazı görevleri haricinde divan günleri reis ve çavuşbaşının kapatılan kapıları önünde bekleme vazifesi vardı.⁶¹⁷

Sadrazam maiyetinde, çeşitli ortalarından seçilen ancak sayıları tespit edilemeyen tüfenkçi yeniçeriler görevlendirilmişti.⁶¹⁸ Bunlar merasimlere katılmış, tüfek atışları veya diğer silahşörlük gösterileri yapmışlardı.⁶¹⁹ Daha sonra bahsedileceği üzere seferler sırasında sadrazam emrinde daha fazla tüfenkçi yeniçeri verilmişti.

Gösterilen görevlileri dışında sadrazamlara yakınlığından kaynaklı, mutat olmayan şekilde hizmetlerinde bulunanlar da vardı. Mesela 1616 yılında eski yeniçeri ağası olan sadrazam Halil Paşa'nın imamı 50. bölükten bir yeniçeriydi ve korucu yapılmıştı.⁶²⁰ 1730'da sadrazamın imam efendisi 2. cemaate mensuptu ve Patrona İsyanı reisi Muslu'dan kendisi ve kardeşi için emeklilik istemişti.⁶²¹ 1732'de verdikleri arza göre, iki yeniçeri Damat İbrahim Paşa'nın hizmetinde bulunmuşlardı.⁶²²

Alemdar Mustafa Paşa; sadrazam dairesinde fazla yeniçeri görev bulunması, ayrıca divanda kapıları kapalı halde bulunan reis ve çavuşbaşı haricinde herkesin yeniçeri olması yüzünden kendisini emniyette hissetmediğini ve gizli bir karar alamadığını sebep göstererek kendi sekbanlarından buralarda bulundurmamak istemişti. Ancak bu düşüncesi yeniçerilerin onun hakkında daha fazla düşmanlığına sebep olmuştu.⁶²³

2.4.5.2. Vezirler, Bazı Devlet Adamları ve Elçiler Hizmetinde Görevliler

Çeşitli devlet adamlarının maiyetine muhafaza ve temsil için yeniçeri verilmişti. İlk olarak merkezde uygulansa da zamanla tabi olunan devlet adamlarının taşrada bulunmasına bağlı olarak buralara da yaygınlaşmıştı. Bu görevler yeniçerilere mahsustu. Görevlendirilenler, ortalarında hizmetlerini tamamlamış tecrübelilerden seçilmişti.

⁶¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 42. *Câbî Târihi*, I, 237.

⁶¹⁸ BOA, D.YNÇ, 134-98. BOA, D.YNÇ, 145-123. BOA, D.YNÇ, 162-50. BOA, D.YNÇ, 164-62.

⁶¹⁹ BOA, A.d. 347, s. 63.

⁶²⁰ BOA, D.YNÇ, 13-50.

⁶²¹ BOA, D.YNÇ, 101-315.

⁶²² BOA, D.YNÇ, 106-233.

⁶²³ *Câbî Târihi*, I, 237.

Vezirlerin bir mataracısı ve üç tüfenkçisi vardı. Sadaret kaymakamlarına, vezir olan kaptanıderya, beylerbeyleri ve kale muhafızlarına,⁶²⁴ vezir rütbesine sahip elçilere de mataracı ve tüfenkçi tayin edilmişti.⁶²⁵ Yine Kırım Hanının bir mataracı ve iki tüfenkçisi ve Kalgay sultanların iki tüfenkçisi vardı.⁶²⁶ 16. yüzyılda mataracılar, paşa hasekisi olarak adlandırılmıştı.⁶²⁷ Sonra mataracıbaşı, matara hasekisi veya sadece mataracı isimleri kullanılmıştı. Tüfenkçilerse tüfenkçi başı, küçük tüfenkçi ve tüfenkçi yamağı olarak derecelendirilmişti.⁶²⁸ Dört yeniçeri mataracıbaşı ve mataracı yamağı, tüfenkçi başı ve tüfenkçi yamağı şeklinde de istihdam edilmekteydi.⁶²⁹ Mataracılar ve tüfenkçiler daha önceleri ağa bölüklerinden muhızır tarafından seçilmiş ve görevlerinin bitiminde bölükbaşı yapılmışlardı.⁶³⁰ Sonradan muhızırın tayin yetkisi kaldırılıp yeniçeri ağasına mahsus hale getirildiği gibi cemaat ve sekban ortalarından da mataracı ve tüfenkçi seçilmişti.⁶³¹ 18. yüzyıldaki uygulamada sefer muafiyeti sağlamak için bir müddet görev yapanlara emeklilik veya koruculuk verilmişti.⁶³² Mesela han ve sultanların mataracı ve tüfenkçileri bir yıl görev yaptıktan sonra 29 akçeyle korucu yapılmışlardı. Ama bu kaydı vermeye yetkili olan yeniçeri ağasının itiraz edip işlemlerini yapmadıkları da olmuştu.⁶³³ İstanbul dışında olanlar, paşanın görev yaptığı yerdeki kalede yeniçeri varsa buraya, yoksa yakın kalelere veya İstanbul'a kaydedilmişti.⁶³⁴ Mataracı ve tüfenkçiler

⁶²⁴ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannâmesi*, 37. *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi*, 81. BOA, A.DVN.AHK.MR.d. 1, s. 20. BOA, D.YNÇ, 19-520. BOA, D.YNÇ, 20-277. BOA, DYNÇ, 27-376. BOA, D.YNÇ, 88-104. BOA, D.YNÇ, 125-310. BOA, D.YNÇ, 60-89. İki tuğlu beylerbeyleri ve sancakbeylerine bu görevlilerin verildiğine ilişkin istisnai bir kayıt Ekim 1669'da Hama beyinin mataracısıdır. 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 652.

⁶²⁵ BOA, A.d. 347, s. 49. 1743'te Rusya'ya giden elçi vezirin maiyetine 16. bölükten saka Mustafa verilmişti. BOA, D.YNÇ, 181-72.

⁶²⁶ BOA, D.YNÇ, 117-245. BOA, D.YNÇ, 245-21.

⁶²⁷ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 141.

⁶²⁸ BOA, D.YNÇ, 86-74. BOA, D.YNÇ, 159-59. BOA, DYNÇ, 145-361. BOA, D.YNÇ, 138-178. BOA, KK.d. 766, s. 5. BOA, D.YNÇ, 90-11. BOA, D.YNÇ, 222-64. BOA, C.AS, 19181. 1721'de Vidin muhafızı Osman Paşa'nın bir mataracıbaşı, bir tüfenkçi başı ve iki tüfenkçisi vardı. BOA, D.YNÇ, 69-422.

⁶²⁹ BOA, D.YNÇ, 273-106.

⁶³⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190, 221. *Râbıta-i Âsitâne*, s. 28.

⁶³¹ BOA, D.YNÇ, 145-361. BOA, D.YNÇ, 268-11. BOA, C.SM, 6153. BOA, D.YNÇ, 83-252. BOA, D.YNÇ, 60-74

⁶³² BOA, D.YNÇ, 86-74. BOA, D.YNÇ, 91-341. BOA, D.YNÇ, 111-74. BOA, D.YNÇ, 117-122. BOA, DYNÇ, 141-353. BOA, D.YNÇ, 257-112. BOA, D.YNÇ, 222-64. Serdengeçti ağalarından seçilenler de vardı. BOA, A.DVN.AHK.HL.d. 1, s. 134.

⁶³³ BOA, D.YNÇ, 245-21.

⁶³⁴ BOA, D.YNÇ, 91-341. BOA, D.YNÇ, 101-74.

merasimlere börk giyinmiş şekilde paşayla katılmışlardı.⁶³⁵ Beylerbeylerinin yanındakiler suçluları hapsetme gibi vazifeleri de üstlenmişti.⁶³⁶

şeyhülislam, kadılar ve kazaskerlere  uhadar olarak hizmet etmeleri için bir veya daha fazla yeniçeri verilmişti. Bunlar kayıtlarda kazasker veya şeyhülislam tabisi olarak gösterilmişti. Önceleri bunlar da a a bölüklerinden seçilirken sonradan diğer ortalardan tayin yapılmıştı.⁶³⁷ Genellikle uzun süreli görev yapmışlardı. 1733'te Eyüp kadısı çuhadarı olan 84. cemaat mensubu bir yeniçeri, yirmi beş yıldır onun maiyetindeydi.⁶³⁸ çuhadarlar da 18. yüzyılda seferlerden muafiyet için emekli edilmişlerdi.⁶³⁹

Mekke şerifi'nin yeniçerilerden çuhadarı vardı.⁶⁴⁰ İstanbul cizyedarı emrine bir mumcu görevlendirilmişti.⁶⁴¹ Devletlere mektup götürüp getirenlerin yanlarına da muhafız olarak yeniçeri verilmişti.⁶⁴²

İstanbul Rum Patri i'nin muhafız olarak yasakçısı vardı ve ona patrikhanede bir oda tahsis edilmişti.⁶⁴³ Bu yasakçılar taşradaki metropolitler de iştirildi inde yenilerinin görev yerine götürülmesi ve eskilerin İstanbul'a getirilmesinde muhafızlık yapmışlardı.⁶⁴⁴ Yine taşradakiler dâhil rahiplerden cezalandırılacakların yakalanması ve hapsedilmesinde bu yasakçılar kullanılmıştı.⁶⁴⁵

Yabancı devletlerin geçici elçileri yanında aşağıda gösterileceği üzere muhafız yeniçeri ortaları hizmet etmişti. Devamlı olarak İstanbul veya diğer şehirlerde bulunan elçi, balyos veya konsoloslara yine muhafız olarak yasakçı/kapıyasak ısı adıyla

⁶³⁵ BOA, KK.d. 53/1, s. 40. BOA, KK.d. 696M, s. 206. *Teşr f t z de Mehmed Efendi*, 89.

⁶³⁶  zi valisinin mataracısı, 1757'de bazı yeniçerileri idaresi kendinde olan hapse atmıştı. BOA, AE.SOSM.III, 6797.

⁶³⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190. BOA, D.YN , 14-14. BOA, D.YN , 83-126. Hangi dereceli kadıların maiyetine yeniçeri verdiği anlaşılmamaktadır. Mesela Bağdad kadısının çuhadarı vardı. 1721'de Selanik kadısına iki  uhadar verilmişti. BOA, D.YN , 108-188. BOA, D.YN , 59-182. Sabık Yenişehir kadısının hizmetinden iki yeniçeri vardı. BOA, D.YN , 112-32.

⁶³⁸ BOA, D.YN , 113-62

⁶³⁹ BOA, D.YN , 141-81. BOA, D.YN , 112-150. BOA, D.YN .d. 34325, 34343, 34350.

⁶⁴⁰ BOA, D.YN , 247-249

⁶⁴¹ BOA, C.AS, 15098.

⁶⁴² Kasım 1775'de İran'dan mektup getiren bir g revlin emrinde iki yeniçeri vardı. BOA, C.HR, 6124. 1644'te Kaya Sultan'ın kapıcılığı hizmetinde bulunan emekli yeniçeri ölünce başka biri görevlendirilmişti. BOA, D.YN , 23-115. Başka misali görülmeyen bu görevlendirmenin bu sultana mahsus olduğu düşünülmektedir.

⁶⁴³ BOA, C.ADL, 3626. BOA, HAT. 15708.

⁶⁴⁴ BOA, C.ADL, 1876, 3167.

⁶⁴⁵ BOA, A.DVN.KLB.d, 44, s. 216

yeniçeriler verilmişti.⁶⁴⁶ Yasakçı sayısı sabit değildi, elçilerin derecesine göre değişmişti.⁶⁴⁷ Temsilciler kendi istedikleri yeniçerileri de teklif edebilmişlerdi. Bu yüzden tayin edildiklerinde esâmîsiz olanlara hemen esâmî temin edilmişti.⁶⁴⁸ Uzun müddet görev yapsalar da görevi ihmal ettiklerinde değiştirilmişlerdi.⁶⁴⁹ Daha önce sefere gitmemelerini temin için İstanbul'da ve elçinin bulunduğu yerde kalmalarına özel emirle müsaade edilirken 18. yüzyıl ve sonrasında emekli edilmişlerdi.⁶⁵⁰ Elçilerin İstanbul dışında zorunlu ikametleri durumunda maiyetlerine çorbacı verilmişti.⁶⁵¹

Yasakçılar elçilerin bütün işlerinde kullanılmıştı. Kendisini, meskenini ve adamlarını korumuş, sokağa çıktıklarında eşlik etmiş ve bunlara karşı hata yapanlara sopayla müdahale etmişlerdi.⁶⁵² Bazıları elçilerin adamlarının ülkelerine gidip gelmelerinde beraberlerinde bulunmuştu.⁶⁵³ Elçiler yasakçıların terakki almalarını ve emekli edilmelerini sağlamışlardı.⁶⁵⁴ Elçilerden sağladıkları gelirleri bilinmese de yasakçılara devlet adamlarını ziyaretlerinde ve törenlerde yüksek miktarda bahşiş verilmişti.⁶⁵⁵

16. yüzyılın sonundan itibaren yeniçeriler azalan maaşlarını telafi etmek, hızla yükselmek ve seferlerden kaçmak için sadrazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, merkezdeki kapıcıbaşı ve diğer görevlilerin hatta zaimlerin kapılarında görev yapmaya

⁶⁴⁶ BOA, HAT. 23985. 1717'de Beyrut'taki Fransız konsolosu yasakçısı kaydı için bk. BOA, A.DVN.AHK.MR.d. 1, s. 20. BOA, D.YNÇ, 41-106, 109. BOA, C.HR, 666, 3610.

⁶⁴⁷ 1699 yılında Fransız elçisinin maiyetine altı yeniçeri verilmişti. Tournefort, *Seyahatname*, 50. Mart 1715'te İzmir'de Fransız konsolosunun dört yasakçısı vardı. BOA, İE.HR, 1116. 23 Mart 1726'daysa Fransız elçisinin sekiz yasakçısı vardı. BOA, D.YNÇ, 86-137. 1767 yılında bir elçinin dokuz yasakçısı vardı. BOA, D.YNÇ, 272- 112.

⁶⁴⁸ 1720'de Fransız elçisinin 6 yasakçısı vardı, 1'i esâmîsizdi. BOA, D.YNÇ, 67-377. 30 Temmuz 1741'de Rus elçisine 9 yasakçı verilmişti. Bunlardan 5'i esâmîsiz olduğundan tashih ve emekli edilmişlerdi. BOA, D.YNÇ, 160-8. 21 Ağustos 1741'de Sicilya elçisine 3 yasakçı verilmişti 2'si esâmîsiz olduğundan tashih edilmişlerdi. BOA, D.YNÇ, 160-11.

⁶⁴⁹ BOA, A.DVN.AHK.MR.d. 1, s. 13.

⁶⁵⁰ BOA, İE.HR, 111. BOA, İE.HR, 1116. BOA, D.YNÇ, 188-397.

⁶⁵¹ BOA, C. ML, 1988. 1769'da Rus kapıkethüdası Dimetoka'da mecburi ikamet ettirildiğinde 6. bölük muhafaza ve kaçmasına mani olması için görevlendirilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200)*, hk. 173.

⁶⁵² Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler*, (çev. Taciser Ulaş Bilge) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, 59. Temmuz 1713'te Galata'da İngiltere elçisinin yasakçısı cebecilerle kavga ettiğinde elçinin evine sığınmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1882.

⁶⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1416. BOA, İE. HR, 1838. BOA, C.ZB, 2971. 1762 yılında Prusya elçisinin ulağının yanında giden yasakçı onu öldürerek eşya ve paralarını çalmıştı. BOA, AE.SMST.III, 15989.

⁶⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 41-106, 109. BOA, D.YNÇ, 125-244. BOA, D.YNÇ, 136-74. BOA, SMMD.IV, 10899.

⁶⁵⁵ BOA, KK.d. 696M, s. 334.

başlamışlardı.⁶⁵⁶ Bu şekilde görev almaları istenmese de mani olunmayan bir durumdu. Bunlar sayılan kapılarda çuhadar, saka, duhancıbaşı, şatırcıbaşı, kethüda, kapıcı veya başka adlarla hizmet etmişlerdi.⁶⁵⁷ Çoğu, şahsi-akrabalık ilişkilerden veya eski ağalardan vezir ve vali olanların yanlarında kalmalarından bu imkânı elde etmişti. Koruculuk, emeklilik veya diğer kayıtlarla seferden muafiyetlerini sağlayarak bu ilişkiyi sürekli tutmuşlardı.⁶⁵⁸ Tabi yanında bulundukları devlet görevlisinden ayrıca maaş almışlardı.⁶⁵⁹ Hatta tabi oldukları öldüğünde mataracı ve tüfenkçiler gibi bunlar da kendilerini “öksüz” olarak göstermiş ve terakki veya diğer işlemlerinde iltimas talep etmişlerdi.⁶⁶⁰ 13. cemaate ait 1761 yılı orta defterinden eski şeyhülislama ve görevdeki şeyhülislama tabi iki emekli, eski hekimbaşına tabi bir emekli, İbrahim Paşa’ya tabi üç esâmî, kazaskere tabi bir emekli kaydı vardı.⁶⁶¹ Bu tür görevlilerin sayısı o kadar artmıştı ki 1784’te sadrazamın yeniçeri ağasından aldığı malumata göre emeklilerin üçte ikisi kapılarda bulunmaktaydı.⁶⁶²

2.4.5.3. Teşrifat Görevleri

İstanbul’daki yeniçerilerin vazifelerinin başında, devlet ve hanedanla alakalı merasimlerde görev yapmaları gelmekteydi. Merasimler mutat olanlar, zaman bağlı olmayıp vuku bulduğunda icra edilenler olarak iki kısımdı. Her iki türde de uyulması gereken usuller, kural ve kaideler, hatta mekânlar tespit edilmişti. Savaşlar sırasında merasimler İstanbul’da kalan idareci ve askerlerle yapılmıştı. Yeniçeriler gösterilecek

⁶⁵⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 195.

⁶⁵⁷ 1686’da Basra muhafızı kendisine tabi olan 20 yeniçerinin isimlerinin Basra kalesine yazılmasını istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 41-19. Kırım Hanı Selim Giray Han’ın emektar olarak gösterilen üç adamına 8 Mayıs 1686’da esâmî verilmiş ve Kefe’ye yamak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 41-94. 1735 yılında 25. sekban bölüğünden Abdullah önceden sadrazam Süleyman Paşa’nın şatırcıbaşı olduğunu yazmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 123-50. 1741 yılında ölen emekli bir yeniçeri Bekir Paşa’nın çuhadarıydı. *BOA, D.YNÇ*, 164-213. 1737’de bir kapıcıbaşının hizmetinde emekli yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 136-95. 1734 yılında emeklilik verilen seretibba hizmetlisi bir yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 113-230. 1747’de Mora valisinin kapıcılar kethüdası hizmetinde 43. cemaatten emekli Ahmed bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 200-304. 1748’de Köprülüzâde Ahmed Paşa’nın şatırcıbaşı 15 akçeyle emekli bir yeniçeriydi. *BOA, D.YNÇ*, 203-271. 1772’de bir serdengeçti bayraktarı bir paşanın duhancıbaşıydı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 7. 1721’de nişancı paşanın kapıcısı olarak kayıtlı yeniçeri vardı. *BOA, D.YNÇ*, 62-47.

⁶⁵⁸ Misaller için bk. *BOA, D.YNÇ*, 55-83. *BOA, D.YNÇ*, 57-134.

⁶⁵⁹ Bir paşaya ait maaş icmalinde mataracı ve tüfenkçilere maaş verildiği gösterilmiştir. *Tsma, E.* 144, 349.

⁶⁶⁰ *BOA, D.YNÇ*, 156-207

⁶⁶¹ *BOA, D.YNÇ.d.* 34407

⁶⁶² *Mehâsinü'l-Asâr* (İlgürel), 68.

törenlere çoğu zaman keçeli ve divan elbiseleri olan çarşamba takımlarıyla,⁶⁶³ bazen ise keçe giyinmeden fesli katılmışlardı.⁶⁶⁴ Ağalar ve diğer görevliler kendilerine mahsus kıyafetler giymişlerdi.⁶⁶⁵

Yeniçeriler padişahların şahsi ordusu vasfında olduklarından tahta çıkışlarından ölümüne kadar bütün merasimler ve ziyaretlerde, saray dışındaki günlük hayatlarında ona eşlik etmişlerdi. Edirne’de ikamet ettiklerinde bütün devlet teşkilatı gibi beraberinde bulunmuşlardı.⁶⁶⁶ Padişahların bizzat günlük muhafazasında olan solaklardı. Biri başsolak olan 17 nefer rikâb-ı hümâyûn solağının 8’i sürekli onu takip ederdi. 60 ve 61. cemaate mensup dördü solunda, 62 ve 63. cemaate mensup dördü sağında yürürlerdi.⁶⁶⁷ Silah olarak ok ve yay taşırldı.⁶⁶⁸ Solaklar harp sırasında da padişahı muhafazayı terk etmezlerdi. Dört solakbaşı, dört kethüda ve dört odabaşı bizzat çok yakınında durup atını çevrelerdi. Diğer bütün solaklarsa onların etrafını sıkıca kuşatırdı. Sarayın en önemli görevlileri bile padişaha yaklaştırmazdı. Solaklar padişahın harbe girmesine de mani olurlardı.⁶⁶⁹ Kılıç kuşanma, ordu alayı, cuma selamlığı gibi merasimlere bütün solaklarla beraber süslü tazılar eşliğinde zağarcılar, saksoncular ve sekbanlar da iştirak etmişti.⁶⁷⁰

Padişahın tahta çıkmasından kılıç kuşanmasına kadar çok büyük katılımlı belli merasimler yapılmıştı. Bu törenlerin bazılarına sadece ağalar, bazılarına bir kısım yeniçeriler, bazılarına ise çok sayıda yeniçeri katılmıştı. Padişahın ilk tahta çıkarılışı sırasında sadece yeniçeri ağası bulunmuşken biat için yapılan merasime bütün ocak erkânı gitmişti.⁶⁷¹ Cülûstan sonra birkaç gün içinde kılıç kuşanma merasimleri yapılmıştı. Çok büyük merasim olduğundan bütün ocaklar görev almış, hususi vazifeli dışındaki yeniçerilerin tamamı iştirak etmişti. Eyyûb el-Ensârî Türbesi’nde kılıç kuşanma yapıldığından padişahın geçeceği yol üzerine saraydan türbeye kadar yolların iki tarafına

⁶⁶³ *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 16-17. *Defter-i Teşrifât*, 33. BOA, A.d. 348, s. 2. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 134, 221.

⁶⁶⁴ BOA, A.d. 349, s. 100-102

⁶⁶⁵ *Subhi Tarihi*, 693. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 106.

⁶⁶⁶ Bu husus için bk. BOA, A.d. 347.

⁶⁶⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233. BOA, C.AS, 2844.

⁶⁶⁸ *Râbita-i Âsitâne*, 29.

⁶⁶⁹ Ocakla alakalı bir eserde anlatıldığına göre II. Süleyman bir harp sırasında solaklardan kurtulup savaş meydanına girmişse de solaklar onu çıkarmışlardı. *Kanunnâme*, 3622, vrk. 49b, 53a.

⁶⁷⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 996, 1071. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 12. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifât*, vrk. 158. III. *Mustafa Rûznâmesi*, 50, 114.

⁶⁷¹ BOA, KK.d. 676M(1), s. 2-3. III. *Mustafa Rûznâmesi*, 2. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 1a-4b, 6a.

yeniçeriler, cebeciler, topçular ve top arabacılar dizilmişti. Tabi büyük ekseriyetini yeniçeriler teşkil etmişti.⁶⁷² Bunlara kılıç kuşanma gününden bir gün önce haber verilerek hazır olmaları istenmişti.⁶⁷³ Bu merasim sırasında solaklar padişahın sağında, solunda ve önünde yürümüşlerdi.⁶⁷⁴ 18. yüzyılda gidişlerinde veya gelişlerinde yeniçeri kışlalarından eski odalarda 61. cemaatin odabaşısının sunduğu şerbeti içme âdeti ihdas edilmişti. Odabaşının tuttuğu şerbeti silahtar alıp padişaha sunmuştu. Bu odanın vekilharcı ise darüssade ağasına şerbet sunmuştu. Şerbetler içildikten sonra kurbanlar kesilmiş ve padişah bahşişler dağıtarak yürüyüşe devam etmişti.⁶⁷⁵ Yolda yeniçeri ağası padişaha hizmet etmişti.⁶⁷⁶ Tören sırasında yeniçeri ağasının etrafında yeniçerilerden başka iki sıra çorbacı yürümüşü.⁶⁷⁷

Ordu seferdeyken cülûs olduğunda merasimlere sekbanbaşı ve kalan yeniçeriler katılırdı.⁶⁷⁸ Kışlaların ve ağa kapısının yangında zarar görmesi üzerine başlayan tamir faaliyetlerini teftiş etmek isteyen Sultan I. Mahmud'un ziyaretinde şerbet sunmayla alakalı yeni bir adet başlatılmış, bunun için 7 Kasım 1750 tarihli bir hatt-ı hümayûn çıkarılmıştı. Ağa kapısında reisülküttap tarafından okunan hatt-ı hümayûnda, padişah yeniçeri ağası kapısı önünden ne zaman geçerse kulkethüdasının getirdiği şerbeti ağanın padişaha sunacağı; darüssade ağasına saksoncubaşı ve zağarcıbaşının şerbet vereceği; sadrazamın ağa kapısından her geçmesi sırasında yeniçeri ağası orda bulunuyorsa kapı haricinde karşılayacağı ve kethüdayerinin getirdiği şerbeti kulkethüdasının sadrazama sunacağı düzenlenmişti.⁶⁷⁹

Padişahlar ve şehzâdeler öldüklerinde ağalar onların cenazesini görmüş ve herhangi bir suikasta uğrayıp uğramadığını teftiş etmişlerdi. Cenaze yıkanmadan evvel yapılan bu teftişe yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası katılmıştı.⁶⁸⁰

⁶⁷² *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 16-17.

⁶⁷³ BOA, KK.d. 676M(1), s. 1, 3-4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 10.

⁶⁷⁴ *Hâkim Efendi Tarihi*, 187.

⁶⁷⁵ BOA, KK.d. 676M(1), s. 1, 3-4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 10. *Hâkim Efendi Tarihi*, 457. Önceki devre ait kaynaklarda şerbet sunmadan bahsedilmemiştir. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 19.

⁶⁷⁶ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 9b-11a

⁶⁷⁷ François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, (çev. Reşat Uzmen) Milliyet Yay., İstanbul 1996, 47.

⁶⁷⁸ BOA, KK.d. 676M(1), s.1.

⁶⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 207-170. *İzzî Târihi*, vrk. 234a-235a. *Mür'î 'ût-Tevârih*, I, 156. Bu kaynaklar, Şehzâdebaşı Camisi bina edilirken ziyarete geldiğinde eski odalarda 61. cemaatin odabaşı tarafından I. Süleyman'a şerbet verildiğini beyanla kanunun eski olduğundan bahsetseler de önceki uygulamasına tesadüf edilmemiştir.

⁶⁸⁰ BOA, KK.d. 676M(1), s. 2, 5. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 5. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 96.

Padişahların, “Cuma Alayı” veya “Selamlık Resm-i Âlisi” olarak adlandırılan cuma namazına gidişi, büyük törenle yapıldığından birkaç bin yeniçeri katılmıştı.⁶⁸¹ 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar daha katılımlı ve bütün saray erkânıyla yapılan bu merasim, sonra az iştirakle icra edilmişti. Cuma Alayı merasimi yeniçeri ağası nezaretinde hazırlanır ve yürütülürdü. Namaz kılınacak cami belirlendikten sonra yeniçeri ağası önceden camiye giderek hünkâr mahfilinin emniyetini sağlar, seccadesini hazırlatır, padişahın geçeceği yolları temizlettirirdi. Padişahın camiye gideceği yol üzerinde yeniçeriler silahsız olarak bitişik veya ikişer dizilerek selama hazırlanırdı. Solaklar ise padişahın etrafında yürürdü. Camiye gelen padişahı yeniçeri ağası karşılar, çizmelerini çıkarıp terlik verirdi. Sonra sadrazamla beraber padişahı hünkâr mahfiline götürürdü. Namazdan sonra camiden çıkışta ise çizmelerini giydirir ve atı önünde yürürdü. Bazı haftalar namazdan sonra yeniçeri ağası padişahın huzuruna kabul edilirdi.⁶⁸² Yedi-sekiz hafta da bir kere huzura kabul mutatkan, Sultan III. Mustafa her hafta olmasını istemiş, ayrıca ağalara itimat etmediğinden sekbanbaşının da iştirakini emretmişti.⁶⁸³

Divanda bulunmak ve muhafızlık etmek yeniçerilerin temel vazifelerindendi.⁶⁸⁴ Divan günü Ayasofya Camisi’nde kılınan sabah namazından sonra bab-ı hümayûn kapısı önündeki meydanda toplanılırdı. Ocak ağaları nizam üzere dizilir, vezirlerin gelmelerini beklerlerdi. Vezirler geldiğinde yeniçeri ağası atını ileri sürüp selamlayıp geri çekilirdi. Vezirler tamam olunca saray kapısı açılırdı. Önce yeniçeriler, sonra yeniçeri ağası ve onun ardından diğerleri girerdi. Yeniçeri çorbacıları orta kapının girişinin sağında, sipah ve silahdar ağaları ise solunda sadrazamın gelişini beklerdi. Yeniçeri ağasıyla beraber yeniçeriler divanhane önüne sadrazamın geçeceği yol üzerine dizilirdi. Sadrazam geldiğinde ağayı, yeniçerileri ve diğer divan erkânını selamladıktan sonra divanhaneye girerdi.⁶⁸⁵ Herkes yerine geçtikten sonra dua okunur, kısa bir sohbetten sonra muhızır ağa

⁶⁸¹ 17. yüzyıl başlarında İstanbul’a gelen Adam Wenner, padişahın cuma namazına gidişinde yapılan merasimde 3 bin yeniçeri olduğunu yazmıştı. Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda, Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (çev. Türkis Noyan) Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, 64.

⁶⁸² Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, 91-95. BOA, KK.d. 676M(1), s. 4. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 11b. Christop Wilhelm Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi*, (çev. Turkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, 54-55. BOA, A.AMD, 18-65.

⁶⁸³ BOA, A.AMD, 18-65.

⁶⁸⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 184.

⁶⁸⁵ *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_islams_5279*, vrk 8-9. BOA, KK.d. 696M, s. 172-173. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 63-64. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da divanda yayabaşlıkların ve sekban bölükbaşlıklarının sağda, ağa bölükbaşlıklarının solda durduğu yazılıdır.

akide şekeri dağıtır, ardından sadrazamın işaretiyle yeniçeriler çorbaya seğırtirdi. Eğer galebe divanı yani elçi kabulünün olacağı ve maaş dağıtımının yapılacağı divan ise elçiler orta kapıdan girdiğinde çorbaya seğırtilirdi.⁶⁸⁶ Maaş dağıtılacaksa önce yeniçerilere verileceğinden kulkethüdasıyla yeniçeri efendisi divanhane kapısından içeri girip sadrazamın eteğini öptükten sonra maaşların taksimi seyredelerdi. Yeniçeriler maaşlarını aldıktan sonra aynı şekilde kulkethüdası ve yeniçeri efendisi etek öperek çekilirdi.⁶⁸⁷ Divandan sonra yeniçeri ağası arza girerse kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, başçavuş, ortaçavuş, küçükçavuş ve muhızır ağa onu beklerdi.⁶⁸⁸ Yeniçeri ağasıyla beraber kulkethüdasının da arza girdiği olurdu.⁶⁸⁹ Ağa arzda sadece ocağa ait işleri padişaha bildirirdi. Tabi bu hususları daha önce sadrazamla görüşmesi lazımdı.⁶⁹⁰

Divana ne kadar yeniçeri katıldığı hususuna gelince sayı, galebe-ulufe divanı olup olmamasına göre değişirdi. Divan tertibine ilişkin bir kanunda “mez-kûr dört divanda “ales-sabah” yeniçeri çorbası çıkub üç bin tas buğday çorbasın yeniçeri taifesi yağma etdükte”⁶⁹¹ ifadesi vardı. Yeniçeri sayısı divana göre değiştiğinden çorba pişirmek için verilen malzemeler artırılıp azaltılmıştı.⁶⁹² Christop Wilhelm Lüdeke elçi kabulü ve ulufe dağıtımının olduğu divana binlerce yeniçeri katıldığına şahit olduğunu yazmıştı.⁶⁹³ 1657’de İstanbul’a İsveç elçisi olarak gelen Claes Ralamb ise divanhanede yaklaşık dört sıra dizilmiş 1000-1200 yeniçerinin olduğunu yazmıştı.⁶⁹⁴ 1739’da vezir rütbesi olan İran elçisinin geldiği divana atlı solaklar, 10 bin yeniçeri ve 50 çorbacı katılmıştı. İran elçisi, divanhanenin önüne geldiğinde yeniçerilerin çorbaya seğırtmelerinden korkmuştu. Padişahın kabulünden sonra divandan çıkışı yeniçerilerin dağılma vaktine denk geldiğinde, bir saat onları beklemek zorunda kalmıştı.⁶⁹⁵

⁶⁸⁶ BOA, KK.d. 53/1, s. 52, 63. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 189a. 209b, 227b.

⁶⁸⁷ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 64-66. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 35. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 213ab.

⁶⁸⁸ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 33. *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi*, 51.

⁶⁸⁹ *Telhîsü'l-Beyân*, 74-77. *Tarih-i Cülüsü Sultan Mustafa*, 169a-b.

⁶⁹⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 184.

⁶⁹¹ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 553. Fikret Sarıcaoğlu, “Dîvân-ı Hümâyûn’un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, 86-143.

⁶⁹² BOA, D.YNÇ, 53-37

⁶⁹³ Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet*, 60.

⁶⁹⁴ Claes Ralamb, *İstanbul’a Yolculuk*, (çev. Ayda Arel), Kitapyayınevi, İstanbul 2008, 42.

⁶⁹⁵ *Mür’î’üt-Tevârih*, I, 104

Yeniçeri ocağı zabitleri çok mühim kararların alındığı meşveretlere katılırdı. Ocağı temsilen yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası bu toplantılarda bulunur, icap ederse tecrübeli ağalar da davet edilirdi.⁶⁹⁶ 14 Ağustos 1787 tarihinde sefer hususu için toplanan meşverete, hudut kalelerinde görev yapmış ve buraların ahvalini bilir iki tecrübeli ağa da davet edilmişti.⁶⁹⁷

Yeniçeri ağası zabitlerle beraber haftada bir gün sadrazam dairesini ziyaret ederdi. Ziyaret günü olan cuma,⁶⁹⁸ 17. yüzyılın ortasında çarşamba olarak değiştirilmişti. Eğer acil durum olursa ağa beklemeden sadrazamla görüşürdü.⁶⁹⁹

Sadrazam çarşamba günü kendi sarayındaki divandan sonra kol dolaşmaya yani İstanbul'u teftişe çıkarsa yeniçeri ağası, subaşı, asesbaşı ve Çardak kolluğunun çorbacısı onunla beraber bulunurdu. Ayrıca mumcular aralarında kuloğulları (karakullukçular) olmak üzere sadrazamın önünde yürürlerdi. Bu kol sırasında sadrazamın sarayından çıkıldıktan sonra iskele yolundan Unkapı'na gelinir, zahire teftişi yapıldıktan sonra Zeyrekbaşı'nda esnafı ziyaretten sonra Divanyolu'ndan saraya dönülürdü.⁷⁰⁰

Yeniçerilerin diğer bir vazifesi, geçici elçilerin karşılanması ve İstanbul'da bulundukları müddetçe muhafazasıydı.⁷⁰¹ Vazife elçilerin karşılanmasıyla başlardı. Avrupa'dan gelenler Yeğen Paşa Çiftliği'yle Rami Paşa Çiftliği arasında, Anadolu tarafından gelenler Üsküdar'da veya Haydarpaşa'da, deniz yoluyla gelenler Tophane İskelesi'nde karşılanırdı.⁷⁰² Elçiler karşılanma mahallerine geldiklerinde görevliler hazır beklerdi. Aralarında elçilerin hizmetine verilen, başlarında çorbacı olan bir veya iki orta (12 veya 24 nefer) vardı. İstanbul'a doğru yürüyüşte en önde balıkçın takmış çorbacı, arkasında iki sıra keçeleriyle yeniçeriler yürürdü. Elllerinde fildişi topuzlu değnekler

⁶⁹⁶ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 16b-18a. BOA, KK.d. 696M, s. 216.

⁶⁹⁶ BOA, D.BŞM. d. 4418.

⁶⁹⁷ *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 272.

⁶⁹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 184.

⁶⁹⁹ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 46. BOA, AE, SAMD.III, 21761. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 110.

⁷⁰⁰ *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 27-28. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 62-63. TSMA.E, 796/85

⁷⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 594. BOA, A.DVN.MHM.ZYLd. 3, hk. 470. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1153. Werner, *Padişahın Huzurunda*, 19, 23-24, 34, 57, 61-62. Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, 52. BOA, D.YNÇ, 294-232.

⁷⁰² *Defter-i Tesrifât*, 43-44, 54-55. BOA, A.d. 348, s. 3, 7. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifât*, vrk. 148-149.

taşırlardı. Bu şekilde elçilere Galata'da tahsis edilen haneye kadar yürürlerdi.⁷⁰³ Elçilerin ehemmiyetine göre çorbacıların rütbesi artardı. 1720 Mart'ında gelen Avusturya elçisi için haseki ağa görevlendirilmişti.⁷⁰⁴ Daha fazla sayıda yeniçerinin katıldığı elçi karşılamaları da vardı. 1746'da İran Şehzâdesi Mirza Safi İstanbul'a geldiğinde Anadolu yakasında Bostancıbaşı köprüsü yakının da yapılan törende 400 dolamalı ve astarlı yeniçeri bulunmuştu.⁷⁰⁵ Elçilerin karşılanmasında ve ziyaretlerinde asesbaşılar kendi ortalarıyla onlara eşlik eder, gerektiğinde kolluk çorbacıları da onlara katılırdı.⁷⁰⁶

Elçilerin İstanbul'daki kalmaları müddetince muhafazalarına verilen yeniçeriler yanlarında bulunurdu. Bunlar elçilik saraylarını da muhafaza ederdi.⁷⁰⁷ İkametleri için yakın yerde haneler kiralanır ve harcırahları verilirdi.⁷⁰⁸ Elçilerin İstanbul içinde seyahatleri, divana kabul ve diğer ziyaretleri sırasında eşyalarını taşımak ve muhafazaları için kolluklarda görevli yeniçeriler de görevlendirilir, asesbaşı da elçiyi takip ederdi.⁷⁰⁹

Elçiler şerefine verilen ziyafetlerde yeniçeriler gösterilerde bulunurlardı. Duruma göre bu ziyafetlere on ila yirmi orta ve tazı besleyen birlikler katılmaktaydı.⁷¹⁰ Yeniçeri ağası da hususi olarak elçilere ziyafet verirdi. Bunlar daha çok Davutpaşa'da olurdu. Yeniçeriler surlardan ziyafet yerine kadar yola dizilirlerdi.⁷¹¹ Eğlenceler sırasında gösteri yaparlar ve nişanlara ateş ederlerdi.⁷¹²

Gelirken olduğu gibi giderken de elçiler için yapılan merasimlere yeniçeriler eşlik ederdi. Hatta bazen eşlik etmeleri daha uzun mesafeler için de olmaktaydı. Haziran 1741'de İstanbul'da bulunan ve Erzurum tarafına gidecek olan İran elçisi ve maiyetine

⁷⁰³ *Defter-i Teşrifât*, 54-55, 59. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 173, 185-186. Ralamb, *İstanbul'a Yolculuk*, 38-39. *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi*, 103-108. Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 56. Bir kayıтта elçi nezdinde 15 yeniçeri görülmektedir. BOA, İE.HR, 217.

⁷⁰⁴ BOA, A.d. 347, s. 84-91.

⁷⁰⁵ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 141. *Subhi Tarihi*, 693, 797.

⁷⁰⁶ BOA, A.d. 346, s. 20-21. *Defter-i Teşrifât*, 43-44. 39 Ağustos 1739'da gelen Venedik balyosunun karşılanması için bk. BOA, A.d. 348, s. 7.

⁷⁰⁷ Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 42.

⁷⁰⁸ BOA, C.HR, 854. BOA, İE.HR, 125, 151, 217.

⁷⁰⁹ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 152. Ralamb, *İstanbul'a Yolculuk*, 39, 45. BOA, A.d. 347, s. 147. Ekim 1709'da Rus elçisiyle gelenlerden biri sipahi serdengeçtisine sen "serdensıçtı" mısın dediğinde sipahi onu atından indirip dövmüş ve elindeki muştayla yaralamıştı. Yanındakiler mani olmaya çalışsalar da elçinin maiyetine verilen yeniçeriler onları tutarak sipahinin elinden almalarına mani olmuşlar ve öldürüncüye kadar dövmesini seyretmişlerdi. Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkizâde Târihi*, II, (haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Yayınları İstanbul, 2005, 992.

⁷¹⁰ BOA, A.d. 347, s. 139-144. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 158. *Subhi Tarihi*, 693.

⁷¹¹ *Mür'î't- Tevârih*, I, 106.

⁷¹² BOA, A.d. 347, s. 84-85, 139-144.

mihmandarla birlikte eşlik etmek için Saksoncubaşı Mehmed Ağa görevlendirilmişti. Ayrıca yol üzerindeki bütün kazaların serdarlarına gönderilen emirde düzgün ve edepli yeniçerilerden süvari olmak üzere yeterli sayıda yeniçeri hazırlaması ve her kazanın sınırına kadar bunlarla beraber gitmeleri emri verilmişti.⁷¹³

Eflak ve Boğdan beylerinin, özellikle Kırım hanlarının ziyaretlerinde de fazla sayıda yeniçeri törenlere katılırdı. Kırım hanının İstanbul'a gelişinde ve gidişinde Topkapı'nın surlarından Davutpaşa'ya kadar diğer ocaklarla beraber yeniçeriler yolun her iki tarafına dizilirdi.⁷¹⁴ Ayrıca buradan konağına gideceği yol üzerinde de sıralanırlardı. Bu misafirler şerefine verilen ziyafetlere de çok sayıda yeniçeri katılırdı. Eflak ve Boğdan beylerini memleketlerine götürmek için solaklar dışında her ortadan iki yeniçeri görevlendirilirdi.⁷¹⁵

Sadrazam tarafından Ramazan ayında ocağa ziyafet vermek adetti. Ziyafete ocak ağaları ve bunların hizmetlileri katılırdı.⁷¹⁶ 19 Şubat 1767'de, Ramazan'ın 20. gününde verilen ziyafette arz odasında iki sofraya kurulmuştu. Yeniçeri ağası, sekbanbaşı, yeniçeri efendisi, kulkethüdası sadrazamla beraber oturmuştu. Diğer sofrada zağarcıbaşı, saksoncubaşı, İstanbul ağası, turnacıbaşı, ocak imamıyla beraber on iki ağa bulunmuştu. Misafir odasında kurulan iki sofrada ise kârhaneliler, çuhadarlar ve diğer at uşakları yemek yemişti.⁷¹⁷ Yemekten sonra ocak imamı akşam namazını kıldırırdı. Mutat dışı davetler de aynı sofraya düzeni kurulurdu. 13 Ekim 1758'de sadrazamın ocağı akşam yemeğine davetinde bu usulle oturulmuş, diğer nefer ve hizmetlilere ayrı ikram yapılmıştı.⁷¹⁸

Dini merasimlerde de yeniçeriler görev alırlardı. Rebiülevvel'in on ikinci günü mevlid-i şerif okuma merasimi Sultan Ahmed Camisi'nde yapılırdı. Yeniçeriler bab-ı hümayûndan camiye kadar dizilirdi.⁷¹⁹ Yeniçeri ağaları ise devlet erkânıyla cami

⁷¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1615.

⁷¹⁴ BOA, KK.d. 696M, s. 138-139, 144-145. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 44-48. *Mür'i'üt-Tevârih*, II, 77. BOA, A.d. 347, s. 29.

⁷¹⁵ *Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_islams_5279*, vrk. 42-43, 49.

⁷¹⁶ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 134, 221.

⁷¹⁷ BOA, KK. d. 696M, s. 28. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 4.

⁷¹⁸ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 66, 93ab.

⁷¹⁹ *Mür'i't- Tevârih*, II, 89.

meydanında selam için beklerdi. Merasimden sonraki meyve ikramına, muhızıra kadar bütün ocak ağaları dâhil olurdu.⁷²⁰

Ramazan'ın başlaması üzerine vezir olan yeniçeri ağası, diğer vezirlerle beraber padişahı tebrik için ziyaret ederdi.⁷²¹ Ramazan'ın içinde çeşitli davetler verilir ve ziyaretler yapılırdı. Bunlara ocak temsilcileri ve yeniçeriler katılırdı. Ramazan'ın 15. günü Hırka-i Şerif ziyareti yapılır, ziyaretin ardından yeniçeriler dâhil ocaklara baklava dağıtılırdı.⁷²² Sadrazam Yeniçeri Ocağı'nı Ramazan'ın son on günü içinde iftara davet ederdi.⁷²³

Ramazan ve Kurban bayramlarından iki gün önce divan usulü üzere sadrazamın dairesinde bayram merasimi yapılırdı. Yeniçeriler diğer ocaklarla beraber divanhane önünde saf tutardı. Yeniçeriler sağ tarafa diğer ocaklar sol taraf dizilirdi. İmam dâhil zabitler de merasime katılırdı. Divanhaneden çıkan sadrazam önce yeniçerilere selam verir ve ağaların tebriğini kabul ederdi. Bundan sonra yeniçeri ağaları şeyhülislamı, diğer vezirleri, nişancı ve defterdar gibi görevlileri ziyaret ederdi. Yeniçeri ağası vezirse, bu görevlilerden sadece vezir olanları ziyaret ederdi.⁷²⁴

Ramazan ve Kurban bayramlarında sadrazamın kubbe-i hümâyûnda sabah namazını kılmasının ardından saray erkânı ve ocaklılar onu ziyaret eder *ıydıyye* denilen hediyelerini takdim ederdi. Yeniçeri Ocağı önde ağa olmak üzere bayram tebriğini tamamladıktan tören alanında beklediği yere giderdi. Ağa eğer vezirse vezirlerin sırasına girerdi. Sonra Babussade önüne konulan taht üzerine oturan padişahın eteği öpülerek bayramı tebrik edilirdi. Sipah ve silahdar ocaklarının ardından Yeniçeri Ocağı tebrik için önde ağa olmak üzere gelirdi. Ağa kendisi tebrik ettikten sonra tahtın yanında ocağın tebriği bitene kadar beklerdi. Sadrazamın tebriğinde yeniçerilerin, padişahın kabulünde sipah ve silahdarın önceliği vardı. Törenden sonra yeniçeriler saraydan ayrılıp bayram namazının kılınacağı Sultan Ahmed Camisi'nin avlusunda dizilirler ve padişahı selam

⁷²⁰ BOA, KK.d. 676M(1), s. 10-11.

⁷²¹ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 63b.

⁷²² BOA, KK.d. 696M, s. 47. BOA, KK.d. 676M(1), s. 10. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 2-3. BOA, C.SM, 6446. BOA, C.AS, 45967, 54465.

⁷²³ 21 Kasım 1644'te, Ramazan'ın 21'inde verilen ziyafet için bk. BOA, A.d. 345, s. 48. 31 Mayıs 1758 Ramazan'ın 23. günü davet vermişti. 20 Mayıs 1759, Ramazan'ın 23. günü Yeniçeri Ocağı davet edilmişti. 6 Mayıs 1760 tarihinde 20 Ramazan'da verilmişti. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, 66b, 134b, 221a.

⁷²⁴ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 67b-68a, 235, 283. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 8. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannâmesi*, 41-42. BOA, A.d. 347, s. 36. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, 67.

için hazırlanırlardı. Padişah cami avlusuna çıkan merdivenlere geldiğinde yeniçeriler selama dururdu. Namazdan sonra hutbeyi dinlemeyip padişahdan önce saraya vararak orta kapıya yakın sol tarafta yine selama dururlardı. Padişah Babussade'den içeri girerken diğer devlet erkânı divana katılır, yeniçerilere bayram yemeği olarak pilav ve zerde ikram edilirdi.⁷²⁵ Kurban bayramında saraydan geldikten sonra yeniçeri ağası dairesi önünden iki yüz koyun kesilip dağıtıldı.⁷²⁶ 18 Kasım 1743'te Ramazan Bayramı merasimi sırasında sultanın huzuruna çıkarılma sırasında saray teşrifat reisi Akif Mehmed Efendi, yeniçerilerden önce diğerlerini davet ettiği için padişahın gazabına uğramış, azledilmiş ve öldürölme emri verilmişti. Ancak ricalar üzerine affedilerek cezası sürgüne çevrilmişti.⁷²⁷ Bayramlarda padişahın camiye gidişinde yolu üzerine kum dökölürdü. Bundan asesbaşı ve subaşı mesuldü.⁷²⁸

1677'de Kara Mustafa Paşa'nın ihdas ettiği merasimde, Ramazan bayramının üçüncü günü yeniçeri ağasının Eyüp'teki yalısında sadrazam şerefine ziyafet verilirdi. Eyyüb el-Ensârî Türbesi ziyaret edilip ikinci namazı kılındıktan sonra alayla Edirnekapı'dan sadrazamın sarayına gelinirdi. Bu merasime bütün Yeniçeri Ocağı katılırdı. Alay eski odalara geldiğinde 61. cemaatin odabaşı sadrazama şerbet sunardı. Burada yeniçeri ağası, kethüda ve çavuşlar ayrılır, diğerleri sadrazamla saraya kadar giderdi.⁷²⁹ Bu merasim 1690'larda savaşlar sırasında İstanbul'da olmama sebebiyle uzun müddet uygulanmamış, Amca-zâde Hüseyin Paşa tekrar ihdas etse de yine terkedilmişti. Şehit Ali Paşa yeniden canlandırmak istemiş ama harpler yüzünden imkân bulamamıştı. Damat İbrahim Paşa, 28 Temmuz 1723'te Eyüp'te Taşlıca Burnu'nda Kara Mustafa Paşa Yalısı'nda verdiği ziyafetle yeniden başlatmıştı. Bu tarihteki alaya kırk sekiz yeniçeri ortası katılmıştı.⁷³⁰ Sonradan hem zamanında hem mekânında değişiklik yapılmıştı. Eyüp'e gitmek yerine ağa kapısında ziyafet verilmişti. Önce Eyüp'te toplanan alay ikinci namazından sonra Unkapanı'ndan ağa kapısına gelinir, ziyafetten sonra alayla birlikte

⁷²⁵ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 12b. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 12-17. BOA, A.d. 347, s. 38-41. *Mür'î'üt-Tevârih*, II, 81. III. Ahmed devrine tarihlendirilen bir belgede, padişah bayram tebriğine gelen yeniçeri ağası ve defterdardan bir bohça ve bazı mücevherler getirmesinin istenmesinin münasip düşüp düşmeyeceğini sadrazama sormuştu. BOA, AE, SAMD.III, 21428.

⁷²⁶ *Mür'î'üt-Tevârih*, II, 84.

⁷²⁷ *Hammer*, VIII, 2192.

⁷²⁸ BOA, C.SM, 6260.

⁷²⁹ *Abdurrahman Abdî Paşa Kannnâmesi*, 44. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi*, , 78-79

⁷³⁰ BOA, A.d. 347, s. 112-113. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1228.

eski odalara, oradan Bozdoğan kemeri yanından Süleymaniye'den sadrazamın sarayına varılırdı.⁷³¹ Bir müddet sonra Eyüp'e gitmek de kaldırılmış, genellikle Şevval'in 6-12. günleri arasında ağa kapısında düzenlenmişti. Bu ziyafet yeniçeri ağasının görevinin uzatılması kararının verildiği ziyarete de dönüşmüştü. Sadrazam için yeniçeriler ağa kapısından eski saray kapısı veya Tiryakiler Çarşısı sonuna kadar dizilirlerdi. Yeniçeri ağası ve diğer zabıtlar sadrazamı yolda karşılar ve beraber ağa kapısına gelirlerdi.⁷³² 1768-74 Rus harbi sırasında uygulanamamış, savaş sonrasında yeniden başlatılmıştı.⁷³³

20 Mart 1726'da ilk uygulaması görülen ve "ziyafet-i nevrüziye" olarak adlandırılan, yeniçeri ağası tarafından sadrazama ağa kapısında verilen davet vardı. Ertesi yıl 7 Nisan'da verilen ziyafete sadrazamla beraber diğer vezirler de katılmıştı. 22 Mart 1728'de de verilen bu ziyafet sonrasında kaldırılmıştı.⁷³⁴

Padişahın talebiyle de mutat olmayan büyük merasimler yapılmıştı. 11 Haziran 1758'de Sultan III. Mustafa ocakların vaziyetini görmek maksadıyla bayram kutlaması için Sadabad'a gidilmesini emretmişti. Ocaktan 400 nefer tüfekli yeniçeri seçilmiş odabaşılardan 20 nefer tüfenkçibaşı tayin edilmişti. 10 yazıcı, 5 kolçavuşu, ortaçavuşu ve başyazıcıya zağarcıbaşı ve saksoncubaşı ağa tayin edilerek seherde Sadabad'a varılmıştı. Padişahın kayıkla vardığı Sadabad'da, otağına gideceği yolun iki yanına yeniçeriler dizilmişti. Diğer ocak mensuplarıyla beraber tören alayında seçilen yeniçeriler ikişer kişilik saflar halinde padişahın önünden geçmişlerdi. Geçit resminden sonra seçilen 70 yeniçeri kurulan nişanlara ateş etmişti.⁷³⁵

Yeni sadrazamın karşılanmasında ve padişahın huzuruna çıkmasında yapılan törenlerde de yeniçeriler bulunurdu. Sadrazam, yeniçeri ağası tarafından Yalı Köşkü'nde karşılanırdı. Yeniçeriler, cebeciler, topçular ve top arabacılar, sarayda orta kapıdan bâb-ı âsafîye kadar iki tarafa dizilirdi. Sadrazam ilerlerken solaklar da kendisine eşlik ederdi.⁷³⁶

⁷³¹ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1292, 1432-1433, 1493, 1542-1543, 1594.

⁷³² *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 37-38. *İzzî Târîhi*, vrk. 17b-18a. 34a, BOA, A.d. 349, s. 20-23. *Subhi Tarihi*, 729. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 17. *Muradî Rûznâmesi*, 5.

⁷³³ *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 539, 574.

⁷³⁴ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1486, 1537, 1588

⁷³⁵ *Târîh-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 69-72 (Bu kaynakta sayı 400 olarak verilmişti.) *III. Mustafa Rûznâmesi*, 22. *Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_İslams_5279*, vrk 101-102. (Bu iki kaynakta sayı 4000 olarak verilmiştir.)

⁷³⁶ BOA, KK.d. 676M(1), s. 28-29. Yeni sadrazama yeniçeri ağası tarafından verilen hediyeler için bk. BOA, D.BŞM.d. 2911.

Geniş katılımlı merasimlerden biri, sadrazamın padişah için verdiği ziyafetti. Davet sadrazamın sarayında yapıldığında kârhaneliler Alay Köşkü'nden sadrazam dairesi önüne kadar dizilirdi. Muhzır ağa ortası neferleriyle, yanlarında yer alırdı. Bütün mataracı ve tüfenkçiler de onları takiben binek taşına kadar dizilirdi. Yeniçeri ağası ve zabitler padişahı selam için beklerdi. Ziyafet Sadabad'da veriliyorsa burada yapılan alaya diğer yeniçeriler yanında saksonlarıyla saksoncular da katılırdı.⁷³⁷ Bu merasimlerde yeniçeriler silahşörlük gösterileri yapardı.⁷³⁸ 1755'te Nâilî Abdullah Paşa'nın sadrazamlığında padişah için Sadabad'da verilen ziyafette zağarcıbaşı ve saksoncubaşı ortalarıyla beraber 100 kişilik beş orta katılmıştı. Ziyafet verilen kasrın girişine selamlık için kapıkulu ocaklarıyla beraber yeniçeriler dizilmiş, ayrıca padişahın geleceği iskeleden kasa varınca yolun iki tarafında 400 yeniçeri saf tutmuş ve silahlarının kabzaları yere konulmuş şekilde beklemişlerdi.⁷³⁹

Mısır hazinesi İstanbul'a geleceği zaman karşılanması için diğer ocaklardan verilen askerlerle beraber Yeniçeri Ocağı'nın 1. bölüğünün aşçısı ve neferleri bir gün önce Üsküdar'da hazır bulunur, taşıdıkları ocak bayrağıyla hem buradaki hem de İstanbul tarafındaki merasimlere katılırlardı.⁷⁴⁰

Çoğu belirli takvime bağlanmış davetlerin veya törenlerin dışında tarihleri belli olmayan kutlamalar sırasında da yeniçeriler bulunurdu. 5 Aralık 1755'de Nuruosmaniye Camisi'nin açılışında saraydan camiye kadar bütün ocaklarla beraber yeniçeriler iki keçeli yani iki sıra saf tutmuşlardı.⁷⁴¹

Yeni atanan patrik patrikhaneye yeniçeriler arasında yürüyerek götürülürdü.⁷⁴² Top dükümü,⁷⁴³ yeni inşa edilen savaş gemilerinin denize indirilmesi ve donanmanın denize açılması gibi askeri törenlere yeniçeri ağasıyla zabitler de katılırdı.⁷⁴⁴

⁷³⁷ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 26-28, 31.

⁷³⁸ BOA, A.d. 347, s. 131.

⁷³⁹ BOA, A.d. 349, s. 100-102.

⁷⁴⁰ BOA, A.d. 349, s. 3.

⁷⁴¹ *Mür'î'üt-Tevârih*, II, 5.

⁷⁴² Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 80.

⁷⁴³ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 42b.

⁷⁴⁴ BOA, KK.d. 676M(1), s.16-27. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 79. BOA, A.d. 349, s. 74-75.

Padişah ailesinden ölenlerin cenaze merasimlerine yeniçeri ağası ve kulkethüdası katılırdı.⁷⁴⁵ Şehzâdelerin sünnetlerinde yeniçerilere yemek dağıtılırdı.⁷⁴⁶ Sultanların düğünleri, çeyizlerinin taşınması sırasında yapılan alaylara yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kulkethüdası katılır, ayrıca asesbaşı ortasıyla alayın önünde yürürdü.⁷⁴⁷ 20 Şubat 1724'te üç sultan için yapılan nişan merasiminde dal-fes ve dolamalarıyla 20 harbeci nişan hediyeledikleri taşımıştı.⁷⁴⁸ 26 Şubat 1743'te sultanın çeyizinin götürülmesinde bab-ı hümayûndan başlayarak yola iki taraflı yeniçeriler dizilmişti.⁷⁴⁹ Sultanın damat evine götürüldüğü alay-ı arusda, zabıtlar ve solakbaşı ağalar alayda bulunurdu.⁷⁵⁰ Şehzâdelerin talime başlamasında yapılan törene ise solaklar katılırdı.⁷⁵¹ Valide sultanların saraya taşınmasında yeniçeriler eşlik ederdi. 19 Aralık 1754 tarihindeki taşınmada muhızır kendi ortasıyla alaya katılmıştı.⁷⁵² 11 Nisan 1789'da III. Selim'in annesinin Yenisaray'a taşınmasında Bayezid'den saraya kadar yeniçeriler selam için dizilmişlerdi.⁷⁵³

2.4.5.4. Emniyetin Sağlanması

İstanbul'un muhafazası, emniyet ve asayişinin temini kapıkulu piyade ocaklarının uhdesine bırakılmış, bulundukları mahallere göre görev alanları belirlenmişti. Sur içi bölgesi, büyük ağırlık Yeniçeri Ocağı'nda olmak üzere Cebeci ve Acemi Ocağı'na paylaştırılmıştı. Tophane ve Beyoğlu muhitleri Topçu Ocağı'nın, Kasımpaşa ve Galata civarı kalyoncuların, Boğaziçi ve sur dışı İstanbul'unun diğer kısımları Bostancı Ocağı'nın salahiyetine verilmişti.⁷⁵⁴ 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar ocaklar sefere gittiğinde acemi oğlanları şehrin emniyetin sorumlu olmuşlardı.⁷⁵⁵

⁷⁴⁵ BOA, A.d. 347, s. 10-11, 69. *Defter-i Teşrifât*, 76-77. TSMA, E. 788/99

⁷⁴⁶ *Zübde-i Vekayiât*, 59-61

⁷⁴⁷ BOA, A.d. 347, s. 96-99, 125-126. *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_islams_5279*, vrk 88-89. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifât*, vrk. 93-95.

⁷⁴⁸ BOA, A.d. 347, s. 155.

⁷⁴⁹ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 167.

⁷⁵⁰ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifât*, vrk. 95.

⁷⁵¹ *Mür'î'üt-Tevârih*, II, 91.

⁷⁵² *Hâkim Efendi Tarihi*, 182.

⁷⁵³ *Taylesanizâde Tarihi*, 364.

⁷⁵⁴ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 348-349. 7 Kasım 1797 tarihli bir belgede Cebeci Ocağı'na ait on iki kolluk gösterilmiştir. BOA, C.AS, 39733. 1766'da Tophane'de topçulara ait dokuz kolluk vardı. BOA, C.BLD, 496. Bu kolluklarla alakalı bazı durumlar için bk. BOA, C.BLD, 329. BOA, C.BH, 7025, 8525. BOA, C.BLD, 5025. Acemi oğlanlarının tek kolluğu (Kalafat kolluğu) vardı ve Büyük Ayasofya Sokağı'ndaydı. TSMA, E. 1261/54. Cebeci kolluklarından biri Çatalçeşme yakınlarındaydı. AE. SMST.III, 23781. Kalyoncuların kollukları için bk. TSMA.D. 2714

⁷⁵⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 165.

Yeniçerilerin İstanbul'daki emniyet hizmetleri fetihle başlamıştı. Bu hizmetleri kolluk beklemek veya yasakçılık olarak isimlendirilmişti.⁷⁵⁶ Yasakçılık genel olarak kamu adına icra edilen emniyet, asayiş, piyasa teftişi ve işletmelerin muhafazası gibi vazifelerin genel adıydı.⁷⁵⁷

İstanbul'un emniyeti esas olarak kolluklarla sağlanmıştı. Bunlar şehrin kapılarına ve bazı semtlere yerleştirilmişti. 28 Haziran 1760 ve 26 Eylül 1760 tarihli kayıtlara göre İstanbul ve "havalisinde" Yeniçeri Ocağı'na ait elli bir kolluk vardı.⁷⁵⁸ 11 Nisan 1766 tarihli kayıta kolluklardan otuz altısının ismi gösterilmişti.⁷⁵⁹ Elli bir kolluk olduğu 31 Aralık 1779 tarihli bir belgede de gösterilmiş ve çoğunun ismi verilmişti.⁷⁶⁰ Kollukların

⁷⁵⁶ *Kavân-i Yeniçeriyân*, 186. Hem taşra hem de İstanbul'da yasakçılık ve kolluk aynı hizmetlerdi. 12 Nisan 1605 tarihli Midilli'deki kadılara gönderilen emirde, kolluk adında hizmet eden yeniçerilerin kaldırılıp başka bir yasakçıbaşı tayin edildiği bildirilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 75, hk. 296. 7 Mayıs 1608 tarihli Menlik kadısına gönderilen emirde, Sultan Selim Türbesi vakfına ait araziye "kolluk namına yasakçı" tayin edildiği, kaldırıldığı ve kolluk defterinden silindiği anlatılmaktadır. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 81, hk. 401. 30 Nisan 1618 tarihli diğer bir emirde ise Sofya'da kolluk ve yasakçıbaşılık hizmetinde olan zabitin azledildiği başka biri tayin edildiği bildirilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 82, 265. *Kara Mustafa Paşa Layihası*'nda da İstanbul'daki ve taşradaki kolluklardan yasakçı olarak bahsedilmiştir. Faik Reşit Unat, "Sadriâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası", *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, s. 6, 450.

⁷⁵⁷ 17. yüzyıl ve öncesine ait kanunnâmelere göre pazarların düzeninin sağlanması, pazarlar haricinde satışa mani olunması, kıymetli madenlerin satışının denetimi, pirinç üretimi ve piyasaının denetimi, iskelelerin ve gümrüklerin nizamı ve emniyeti gibi hususlarda görevlendirilen maaşlı "kullar" yasakçı adı altında görev yapmaktaydı. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II, 338-340, 368-369, 403, 511. *Kavân-i Osmaniyân*, vrk. 49a-50b, 57b-59a. *Tsma.d.* 742. 1520'li yıllara ait bir yasakname defterine ve diğer kayıtlara göre tuzlalar, şaphaneler, sabun üretilen yerler, darphaneler, çeltik nehirleri, gümrükler, iskeleler, madenler, yağhaneler gibi yerlerde yasakçılar bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 23, s. 43-48. *Tsma.d.* 722. Bunlardan başka şehirlerin ve köylerin eşkıyadan muhafazası, çarşı pazarda emniyet ve asayişin sağlanması, kıyılarda yabancılara zahire satışının önlenmesi gibi hususlara görevlendirilenler yanında elçilerin maiyetine verilenler, yabancı tüccarların malları ve paralarını muhafazaya memur olanlar yasakçı olarak adlandırılmaktaydı. Ağustos 1767'de tüccarları muhafazaya memur yeniçerilerden Nemçe yasakçısı olarak bahsedilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 165, hk. 864. *BOA, C.HR.* 3276. Seferlerde ahalinin askerlerin tecavüzünden korumak için yasakçı tayin edilmekteydi. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 98, hk. 996. Yasakçılık yeniçerilere mahsus değildi. Bahsedilen yasakname defterinde yasakçılar kapıkulu süvarilerinden tayin edilmişlerdi. Maden işletmelerinin denetimi veya çeşitli hususlarda yeniçeri dışından yasakçı tayin edilmekteydi. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, II, 368-369. 15 Mart 1572 tarihli kayıta Halep beylerbeyinden Venediklileri teftiş etmek için yanlarına yasakçı tayin etmesi istenmişti. Tayin edilen yasakçılar yeniçeri değildi. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 12, hk. 1035. 11 Temmuz 1578'de Halep'te Cami-i Kebir bahçesinde peyda olan pazarcıların ve halkı rahatsız edenlerin uzaklaştırılması için yasakçı tayinine müsaade edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 35, hk. 153. 22 Temmuz 1578 tarihli kayıta Demirkapı Derbendi'nde yasakçı olarak görev yapan bir zaim bulunmaktaydı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 35, hk. 203. 17 Mayıs 1585'te Hüdavendigâr'da ortaya çıkan eşkıyaları yakalamak için Karesi'de timardan mazul Mehmed, ehil olduğundan yasakçı tayin edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 58, hk. 365. 17 ve 18. yüzyılda da yeniçeriler dışında yasakçı tayinleri yapılmıştı. 26 Ocak 1606 tarihinde Balıkhane yasakçılığı görevi yaralı ve iş göremez olan Sipahi Ali üzerinden alınıp iltizamı şartları gereği Sipahi İsmail'e tevcihi kararı verilmişti. *BOA, AE.SAMD.I.* 24. 22 Ekim 1736'da Şam'da Emevi Camisi'nin muhafazası için vakıftan 6 akçe yevmiye verilerek bir yasakçı tayin edilmişti. *BOA, KK.d.* 279, s. 138. *BOA, C.EV.* 9209, 24891. Diğer bazı yasakçılık emirleri için bk. *BOA, AE.SMMD.IV.* 4762. *BOA, SMRD.IV.* 1049. Yerli yeniçerilerinin, Mısır ve Garp ocakları yeniçerilerinin bulundukları yerlerde yasakçılık görevi bulunmaktaydı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 29, hk. 69.

⁷⁵⁸ *BOA, C.BLD.* 370, 622.

⁷⁵⁹ *BOA, C.AS.* 52587.

⁷⁶⁰ Elli bir kolluk sayısı, verilen belgelerde gösterilse de bu belgelerde tulumba konulacak kolluklar sıralanmış ancak isimlerinin tamamı verilmemiş ve bazıları iki ya da üç kere sayılmıştır. *BOA, C.AS.* 38592.

değiştirilmesi veya yenilerinin ihdası durumu düşük bir ihtimal olsa da 19. yüzyıla ait kayıtlarda aynı kollukların yanında farklı isimlerde sayılmıştır.⁷⁶¹ Tablodaki kolluk isimleri bahsedilen bu belgelerden elli dört olarak çıkarılmıştır. Üç kolluk fazlalığının, isimlerin farklı yazılmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.⁷⁶²

Tablo 10. İstanbul’da Yeniçeri Kollukları⁷⁶³

Acıçeşme	Çardak	Kum Kapı	Sultan Bayezid
Aksaray	Çırçır	Küçük Mustafa Paşa	Sultan Mehmed
Altımermer	Darphane-i Atik	Küçükpazar	Sultan Selim
Atik Ali Paşa	Edirne Kapı	Langa	Şehremini
Atpazarı	Eğri Kapı	Lütfi Paşa	Unkapanı
Avratpazarı	Eyüp	Macuncu	Üsküdar
Aya Kapı	Fener	Mercan	Tabakhane (Yedikule)
Ayasofya	Galata	Odun Kapısı	Yedikule Kapısı
Ayazma Kapı	Halıcılar Köşkü	Parmak Kapı	Yeni Kapı
Ayvansaray	Hasköy	Salma Tomruk	Yenibahçe
Bahçe Kapı	Horhor	Samatya	Yeni Kapı Mevliahane
Balat	Kadıçeşmesi	Saraçhane	Zindan Kapısı
Balıkpazarı	Karagümrük	Sarıgöz	
Cebe Ali	Koca Mustapaşa	Silivri Kapı	

Kollukların otuz altısı çorbacıların neferleriyle beklediği kolluklardı.⁷⁶⁴ 18. yüzyılda İstanbul’da ağa bölükleri daha fazla olduğundan çoğuna bunlar görevlendirilmişti. Sekbanbaşı, kulkethüdası, başçavuş ve yeniçeri kâtibine ait kollukları vardı. Bunların başkollukçuları ve kollukçuları (kolcu) vardı.⁷⁶⁵ Çorbacıların bekledikleri, “kebir” kolluklardı. Çorbacılarına sürekli hususi görevler verilmiş ortaların kolluklarında ise başeskiler görevlendirilmişti. Çorbacılara geçici başka görev verildiğinde de yine başeskiler yerlerine kolluk beklemişti.⁷⁶⁶ Bu tür kolluklara başeski

⁷⁶¹ BOA, C.AS, 15034, 16200, 34034, 36773. BOA, AE, SSLM.III, 7254

⁷⁶² Kayıtlarda farklıymış gibi gösterilen Yedikule ve Yedikule Tabakhane (bazısında sadece Tabakhane) kolluklarıyla Yenikapı ve Yenikapı Mevliahane kolluklarının aynı olma ihtimali yüksektir.

⁷⁶³ BOA, C.AS. 52587, 38592, 52075. BOA, AE, SABH.I, 8153, 10800. Ayrıca bk. BOA, C.BLD, 7571.

⁷⁶⁴ BOA, HAT. 19488. Çorbacıların kolluklarda beklemesi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da (s. 225) gösterilmiştir.

⁷⁶⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 218. Sekbanbaşının başkollukçusunun kaydı için bk. BOA, D.YNÇ, 205-161. Yeniçeri efendisi kollukçusu için bk. BOA, D.YNÇ, 67-101. 45 sene sekbanbaşı kollukçusu olan 7. sekbanlardan Mehmed, artık ihtiyarladığından vazife yapamadığını bildirmiş ve emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 108-209. BOA, D.YNÇ, 189-435. BOA, D.YN, 190-47. 1741’de efendi kollukçusu olarak değişik ortalarından 111 kişi kayıtlıydı. BOA, MAD.d. 6686, s. 678.

⁷⁶⁶ 1747’de 38. bölük çorbacısının yerine başeski kollukta bulunmaktaydı. BOA, D.YNÇ, 199-302.

kolluğu denilmektedir.⁷⁶⁷ Sadrazam kapısı dışında bulunan muhızra ait 28. bölük kolluğu⁷⁶⁸ ve Aksaray'daki kolluk başeski kolluğuydu.⁷⁶⁹

18. yüzyılın sonunda kolluklara turnacıbaşılar da verilmeye başlanmıştır. Mesela Parmakkapı, Üsküdar ve Bayezid kolluklarında turnacıbaşılar çeşitli ortarlardan verilen neferlerle görev yapmaktaydı.⁷⁷⁰ 1769'dan itibaren Üsküdar kolluğuna görevlendirilen turnacıbaşılardan emrine, 96. cemaatin İstanbul'da kalan neferleri verilmiştir.⁷⁷¹

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre 17. yüzyıl başında kolluklar üç aylık sürelerle verilmektedir. Görevlendirmeler kulkethüdası tarafından yapılmaktaydı ve 1. bölüğe mensup kolluk kâtibinin tuttuğu kolluk defteri düzenlenmekteydi.⁷⁷² Bu usul daha sonra değiştirilmiş, kollukların tayini genel olarak başyazıcının uhdesine bırakılmıştı.⁷⁷³ Süreler hususunda ise bir değişiklik olmamıştı. Ancak belli süre görev yapma, zabıtlara ait kolluklar ve 56. bölüğe tahsisli Çardak kolluğu dışındakiler için geçerliydi. Kolluklara görevlendirmeler belli para mukabilinde yapılmıştı. Büyüklüklerine göre gelirleri arttığından fiyatları değişmekteydi. Paralar, kolluk görevlilerince bölgelerinden tahsil edilmekteydi.⁷⁷⁴ Zabıtlara mahsus olanlar dışındakilerin kolluk gelirleri kulkethüdasına aitti.⁷⁷⁵ Ama sonrasında ya tamamı yahut bir kısmı kolluklardan sorumlu başyazıcıya devredilmiş olması gerekir. Kebir kolluklar olan Galata, Balat, Fener, Bahçekapısı, Kumkapı, Langa, Samatya ve Yedikule'nin gelirleri fazla olduğundan buraları elde etmek isteyen çorbacılar rüşvet verdiklerinden şikâyetle konu olmuş, 17 Ekim 1798'de sayılan kolluklara başbölükbaşından başlayarak her üç ayda kıdemli çorbacıların sırasıyla verilmesi, bittiğinden tekrar aynı şekilde döndürülmesi düzenlemesi yapılmıştı.⁷⁷⁶

⁷⁶⁷ BOA, AE, SABH.I, 1203.

⁷⁶⁸ BOA, C.AS, 52117.

⁷⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 160-295

⁷⁷⁰ TSMA, E. 515.

⁷⁷¹ BOA, C.AS, 15766, 14339, 47773. *Taylesanizâde Tarihi*, 194.

⁷⁷² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 186-187. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450. *Tehîsü 'ül-Beyan*, 146.

⁷⁷³ BOA, HAT. 10547.

⁷⁷⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 186-187. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450. 12 Şubat 1810 tarihinde Balat kolluğunda görevliler Yahudilere baskı yapıp fazla para talep ettiklerinden onların kolluğu basıp hakaret etmelerine sebep olmuşlardı. Bu yüzden bazı Yahudiler öldürülmüşlerdi. *Câbî Târihi*, I, 602.

⁷⁷⁵ 17. yüzyılın başında üç aylık 75 akçe olarak kolluk aidatı kulkethüdasına ödenmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 186.

⁷⁷⁶ BOA, C.AS, 41527.

Kolluklar hapisaneleri olan karakollarda görev yapmışlardı.⁷⁷⁷ Karakollar kamuya ait veya kiralanmış yerlerdi. Darphane kolluğu Simkeşhane yanında, Eğrikapı kolluğu Avcıbey Mahallesi, Bayezid kolluğu Bayezid Camisi avlusunda, Eyüp kolluğu caminin hemen kapısı dışında, Galata kolluğu Fransız Sarayı'nın yanında, 28. bölüğe ait kolluk sadrazam dairesi kapısında idi.⁷⁷⁸

Kolluklarda ilk önce daha az kişi görevlendirilmişken 17. yüzyılın başlarında 10-13 kişiye çıkarılmıştı.⁷⁷⁹ 18. yüzyılın ikinci yarısında D'Ohsson mevcutlarını 8-10 kişi göstermişti.⁷⁸⁰ Kalyoncu kolluklarına ait bir deftere göre buralarda 12-15 kişi görev yapmaktaydı.⁷⁸¹ Dolayısıyla yeniçeri kolluklarının mevcutları da büyüklüklerine göre yaklaşık bu seviyelerdeydi. Kolluklardaki yeniçeriler çok uzun süre görev yapmış, hatta bazıları hep kollukçu olarak kalmıştı.⁷⁸² Esâmîsiz çalışmalarında da mani yoktu. 1767'de kolluklarda görev yapan esâmîsizlere padişahın müsaadesiyle esâmî verilmişti.⁷⁸³ Gönüllü olarak emekliler de istihdam edilmekteydi.⁷⁸⁴

Kolluklar gece gündüz görev yapar muhitlerini dolaşırlardı. Hem emniyetin sağlanması hem de yangınlara erken müdahale için gece mesailerı mühimdi. 17. yüzyılın başındaki uygulamaya göre dört yayabaşı ve dört bölükbaşı ortalıkları geceleri kol gezerdi. Sırayla yapıldığı için buna "sıra kolu" denilirdi. Taksimâtı küçükçavuş yapardı ve yatsı namazında sonra kola başlardı. Atpazarı'nda Manisalı Mehmed Paşa Camisi'nden başlayarak bir yayabaşıyla bir bölükbaşı Ayasofya ve yeni saray etrafını dolaşırdı. Aynı yerden başlayarak ikisi Edirnekapı taraflarını, ikisi Yedikule'yi, ikisi Kadirga Limanı'na kadar olan muhiti neferleriyle dolaşırdı. Yakaladıkları suçlu ve sarhoşları getirip ağa kapısına teslim ederlerdi. Sıra koluna sadece Cuma gecesi gidilmezdi. Bu gece isterse Yeniçeri Ağası dolaşırdı.⁷⁸⁵ Sonraları değişiklik yapılmış,

⁷⁷⁷ BOA, C.AS, 33107.

⁷⁷⁸ BOA, C.AS, 17901, 52117. BOA, AE, SSLM.III, 15025, 20600. *Câbî Târihi*, I, 455. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1472.

⁷⁷⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 186-187. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450.

⁷⁸⁰ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 349.

⁷⁸¹ TSMA, D. 2714

⁷⁸² 1748 yılında 22. sekbanlardan biri küçük yaşından beri kolluk beklediğini ve emekli olmak istediğini beyan etmişti. BOA, D.YNÇ, 206-195

⁷⁸³ BOA, A.AMD, 16-48. Sekbanbaşı kolluğunda 1737'de esâmîsiz görev yapan bir nefer de bulunduğu mahlûlle esâmî verilmişti. BOA, D.YNÇ, 149-122.

⁷⁸⁴ 1787'de 59. bölükten emekli iki nefer kollukta görevliydi. BOA, D.YNÇ, 423-305, 306, 307.

⁷⁸⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 186, 223.

gece dolaşmalarında her kolluk kendi hudutlarından mesul tutulmuştu.⁷⁸⁶ Kolluk çorbacıları salı ve cuma geceleri dışında kollukta kalmak mecburiyetindeydi.⁷⁸⁷

Kolluklar ağanın teftişinden başka sadrazam ve padişahların ziyaretleri, tebdil kıyafet baskınlarıyla gözetim altında tutulmuşlardı. Düzensizlikleri öldürülme derecesine kadar cezalandırılmış, her ziyarette bahşiş verilmesi adet haline getirilmişti.⁷⁸⁸

Kollukların yiyecek ve yakacak masrafları ortaları tarafından karşılanır, onlara her gün ortalarından kazanlarla çorba giderdi. İki karakullukçu bir sopaya geçirilmiş kazanı omuzlarında taşır, büyük bir kepçeyi tutan diğeri onları takip ederdi. Sessiz ve vakarlı bir şekilde yürürken onları görenler hemen yol verirdi.⁷⁸⁹ 1732’de 18. sekbanlar kolluğuna çorba götüren karakullukçu Mustafa, buza basıp düştüğünden sakat kalmıştı.⁷⁹⁰

İstanbul’un zaptı ve emniyetinden birinci derecede mesul olan yeniçeri ağası da kol dolaşırdı. Bir kayda göre üç gün kol dolaşması kanundu.⁷⁹¹ Ancak istediği zaman kola çıkma ve görev yapan kollukları teftiş yapma yetkisi vardı. Ayrıca yolda rast geldiği her duruma müdahale yetkisi vardı.⁷⁹² Çuhadarı veya diğer görevlileri görevlendirmesi de mümkündü.⁷⁹³ Yeniçeri ağası kol gezerken yakalandığı sarhoşları kendisi cezalandırırdı. Suçlulardan dirliği olanları ocakları zabitlerine, diğerlerini sadrazam kapısına gönderirdi. Yeniçerileri kendisi hapseder ve cezalandırılmaları için ferman isterdi.⁷⁹⁴

Kollukların müdahale için izine ihtiyacı yoktu.⁷⁹⁵ Silah olarak sopa kullanırlardı. Kavgalara bunlarla müdahale eder, peşinde oldukları kişi kaçarsa sopaları ayaklarına fırlatıp düşürürlerdi. Ancak gerektiğinde karakollarındaki silahlarını kullanırlardı. 29 Nisan 1770’de sefere giden silahlı 4 yeniçeri bazı kimselere hakaret ettiğinden kolluklara

⁷⁸⁶ BOA, HAT, 10547.

⁷⁸⁷ Cabi Tarih, I, 339

⁷⁸⁸ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 349-351.

⁷⁸⁹ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 348.

⁷⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 108-377

⁷⁹¹ *Topçular Kâtibi Abdüllkâdir Tarihi*, II, 1139.

⁷⁹² 25 Kasım 1805 tarihinde yeniçeri ağası Vezneciler Hamamı yanından geçerken bir Yahudi’nin diğer bir kişiyle kavgaya edip küfürler savurduğunu gördüğünde müdahale etmişti. Yakalanan Yahudi, sadrazam sarayına hapsedilmek üzere gönderilmişti. “1220 Senesi Vekây’i” *Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Beyhan Kıran), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1933, 23.

⁷⁹³ *Subhi Tarihi*, 154.

⁷⁹⁴ *Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450. *Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi*, 46.

⁷⁹⁵ Bazı müdahaleler için bk. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 977. BOA, C. ZB, 3831.

ihbar edilmiş, direnmeleri üzerine çıkan çatışmada ikisi öldürülmüş, ikisi canlı yakalanmıştı.⁷⁹⁶ Kolluk mensuplarından görev sırasında yaralanan veya ölenler çoktu.⁷⁹⁷

Devriye olarak geçtikleri yerlerde ahali hemen onlara yol verirdi.⁷⁹⁸ Yakaladıklarını önce ya kolluklarındaki hapishaneye kapatır sonra ağa kapısına naklederdiler yahut doğrudan ağa kapısına götürürlerdi.⁷⁹⁹ Ahali de yakaladıkları suçluları kolluklara teslim ederdi.⁸⁰⁰ Sadece idari kolluk olarak değil adli kolluk olarak da görev yapmışlardı. Mesela 3 Nisan 1691’de, Yenibahçe’de öldürülen bir kadının katillerinin bulunması için asesbaşı ve kolluktaki diğer yeniçeriler tahkikat yapmıştı.⁸⁰¹

III. Selim döneminde yeniçerilerle alakalı ıslahat düşüncelerinden biri de, kolluk görevlilerinin sopalarıyla üçerli üç sıra halinde ve sağlarında zabitleri olacak şekilde kola çıkmalarıydı.⁸⁰²

Kollukların görevinin konu bakımından sınırlaması yoktu, emniyetle ilgili her hususa müdahale ettikleri gibi aşağıda gösterilecek diğer vazifelerde de kullanılmışlardı. Yeniçerilerin kendi aralarında veya başkalarıyla olan kavga veya diğer meseleleri de sorumluluklarındaydı.⁸⁰³ Ahlak zabıtalığı,⁸⁰⁴ kadınların giyim kuşamlarının belirlenmiş usullere uygunluğu,⁸⁰⁵ Gayrimüslimlerin kendileri için koyulmuş giyim ve ulaşım hususundaki kaide ve yasaklara uymaları⁸⁰⁶ görevleri dâhilindeydi.

⁷⁹⁶ *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 12.

⁷⁹⁷ BOA, C. ZB, 3831. 13 Nisan 1755’de kolluk mensubu neferi Yahudi kasap bıçakla öldürmüştü. *Hâkim Efendi Tarihi*, 247. 90 Ocak 1800’de birkaç fahişeyi yakalayan kolluk mensuplarına bir yeniçeri ve oğlu saldırmıştı ve kollukçulardan biri yaralanmıştı. BOA, C.ZB, 75.

⁷⁹⁸ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 349-351.

⁷⁹⁹ BOA, A. DVN.KLB.d, 14, s. 19, 364. BOA, C.MF, 6197. 1739’da Aya kapısı kolluğunun yakaladığı sarhoş bir zimmi, kolluk hapishanesinden tutulurken görevli olan 14. bölükten birini yaralamıştı. Tutuklu sonra ağa kapısına nakledilmişti. BOA, D.YNÇ, 158-165. 21 Kasım 1794’te kolluk çorbacısı, bir imamın kardeşini sarhoşken halka rahatsızlık verip küfür ederken yakalamıştı. Ağa kapısına götürülürken imam ve bazı kimseler onu neferlerin ellerinden almışlar ve ertesi günü çorbacının önünü iki kardeş kesip kendisine küfür edip bıçakla yaralamışlardı. BOA, AE.SSLM.III, 15025.

⁸⁰⁰ *Mür’i’t- Tevârih*, I, 4-5. Mart 1750’de bir yeniçerinin benim Çınarcık’taki hanemi yaktı diye hasmı olan bir kişiyi kolluğa şikayet ederek yakalattırıp hapsedtirmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 919.

⁸⁰¹ *Vâkı’at-ı Rûz-merre*, 203.

⁸⁰² III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları, 25.

⁸⁰³ TSMA, E. 515

⁸⁰⁴ *Câbî Târihi*, I, 392. BOA, C.ZB, 594. 6/346 Nolu Üsküdar Şer’iyye Sicili, (haz. M. Saffet Çalışkan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993, 114.

⁸⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 812.

⁸⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 1.

Kolluklar İstanbul'da büyük isyana dönüşebilecek bazı olaylara müdahalede başarılı olmuşlardı. 6 Haziran 1740 tarihinde büyük bir isyan peşindeki Arnavutları Sultan Bayezid koluğu çorbacısı Hasan Ağa cesaretiyle durdurmuştu.⁸⁰⁷ Hasan Ağa muhız yapılmış kolluk neferlerine terakkiler verilmişti. Bitpazarı'nda daha önce hırsızlık yaptıkları ve halkın namusuna dil uzattıkları için ahaliye fetvayla öldürülmeleri yetkisi verilen bekçi Kürtler, 28 Haziran 1748'de Üsküdar bağlarında çalışan ırkdaşlarıyla silahlanıp çarşıda isyan başlatmış, bütün dükkânları kapattırmışlardı. Bölgenin koluğu kendilerini ikaz etmiş ancak onlar isyanlarını devam ettirmişlerdi. Sadrazam Abdullah Paşa'ya haber verilse de o varmadan Bitpazarı, Sultan Bayezid, Parmakkapı kollukları, çarşı görevlileri ve dükkân sahipleriyle ittifak ederek asileri sindirmişlerdi. Bu başarıları sebebiyle kolluklara yüz elliser altın verilmişti. Çıkarılan fermanda ocak ve kolluklar övülmüştü.⁸⁰⁸

Kollukların diğer askerî sınıflara müdahaleleri bazı büyük olaylara sebep olmuştu. 1651'de Kumkapı koluğundaki yeniçeriler kavga ettikleri bir sipahiyi öldürmüşlerdi. Sipahiler yasakçı ve çorbacılarının öldürülmesi için isyan etmişlerdi.⁸⁰⁹ Eylül 1677'de kollukla kavga eden saray mutfağındaki hizmetliler hakkında padişah ölüm emri vermişse de sadrazamın ricasıyla Limni Kalesi'ne sürülmekle kurtulmuşlardı.⁸¹⁰ Çok daha büyük bir olay 25 Şubat 1772'de yaşanmıştı. Kalyoncular esnaftan bazılarını öldürmüş ve dükkânlarına tecavüz etmişlerdi. Galata koluğu müdahale etmiş, ancak kalyoncular koluğu dinlememişlerdi. Bunun üzerine her iki kesimin yoldaşları arasında büyük bir kavga çıkmış, dört-beş bin kişinin top ve tüfeklerle karıştığı büyük bir savaşa dönüşmüştü.⁸¹¹

İstanbul'un emniyetinde kullanılan diğer görevli asesbaşısıydı. Dönüşümlü olarak ağa bölükleri çorbacılarından biri asesbaşı olmuş, ortasıyla bu vazifeyi görmüştü.⁸¹² Yeniçeri olmayan subaşıyla beraber İstanbul'un emniyetinden mesul olmuş ve gece gündüz fark etmeden görev yapmıştı. Teftiş ettikleri kahvehane ve meyhanelerden birer

⁸⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 616. *Mür'i't- Tevârih*, I, 97.

⁸⁰⁸ *Mür'i't- Tevârih*, I, 143. BOA, A.DVN.MHM.d, 153, hk.1118

⁸⁰⁹ *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*, 143.

⁸¹⁰ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 459

⁸¹¹ *Mür'i't- Tevârih*, II, B, 88.

⁸¹² Temmuz 1813 tarihli belgede "ases hizmetlerine tayin 49. bölük" ifadesi geçmektedir. BOA, C.AS, 24937. Bu ifade zikredilen ortanın devamlı asesbaşı ortası olduğu manasına da gelebilir. 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da az orta olduğundan 49. bölük bu göreve tahsis edilmiş olabilir.

kuruş almışlardı.⁸¹³ Asesbaşının yine subaşıyla beraber üstlendiği diğer mühim vazifesi, ölüme mahkûm edilen mahpusların konulduğu Baba Cafer Zindanı'nın idaresiydi. Gündüzün zindanda kendileri bekler, akşam mühürledikten sonra gece beklemek üzere başlarında tecrübeli sorumlunun olduğu 5-10 nefer bırakılırdı. Asesbaşı ve subaşı buradaki neferlerin cezalandırılmasına da yetkiliydiler.⁸¹⁴ Asesbaşı ayrıca yardımcıları olan mumcularla idamları idare ederdi.⁸¹⁵ Sefer sırasında ordularda askerîlerin cezalandırılması onun eliyle yapıldığından ordu asesbaşısı tayin edilmekteydi.⁸¹⁶ Kollukların özellikle gece faaliyetlerinin artmasıyla asesbaşının görevleri azalmış, daha çok merasimler sırasında ortasıyla muhafızlık ve diğer vazifeleri yapmıştı. Galata'da bir kolluk ihdas edildiğinden ilk dönem bazı kayıtlarında rastlanan bu muhitin asesbaşılığı kaldırılmış, çorbacı onun vazifelerini üstlenmişti.⁸¹⁷

2.4.5.5. Yangınlarla Mücadele ve Tulumbacı Ocağı

İstanbul'da binaların büyük ekseriyetinin ahşap olması oldukça yangınların fazla ve çok hasarlı olmasına sebep olmuştu. Müdahalede geç kalındığı veya yayılmasına mani olunamadığı için söndürülemeyen büyük yangınlar şehrin çok büyük kısmını yok etmişti. Yangınlar halkın ve topyekûn idarenin mücadelesini icap ettiren bir meseleydi. Padişah ve sadrazamla beraber bütün askeri-idari görevliler yangınların söndürülmesi için uğraşmaktaydı.⁸¹⁸ Padişah yangınlar sırasında hemen haberdar edilmekte,⁸¹⁹ günlük işlerini bırakarak söndürülme işleriyle meşgul olmaktaydı.⁸²⁰ Sultan, yangın gece çıkarsa şafakla beraber, gündüz çıkarsa hemen yangın yerine giderdi.⁸²¹ Sultan I. Mahmud 9 Eylül 1738 günü çıkan yangın sebebiyle divana katılmamış ve yangın söndürülmesini

⁸¹³ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 222. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 450. Abdulkadir Özcan, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 464.

⁸¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 1073

⁸¹⁵ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 319, 325. *Râbita-i Âsitâne*, s. 30.

⁸¹⁶ *Topçular Kâtibi Abdüllkâdir Tarihi*, I, 432.

⁸¹⁷ İncelenen 18. yüzyıl kayıtlarında kolluklar görülürken Galata asesbaşına rastlanmamıştır.

⁸¹⁸ BOA, AE.SMHD.I, 1448, 18518. *Subhi Tarihi*, 249,727. *Hâkim Efendi Tarihi*, 129-130. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1165.

⁸¹⁹ BOA, AE.SAMD.III, 21747.

⁸²⁰ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 22.

⁸²¹ Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, (çev. Münir Akın), Ark Yayınları, İstanbul 2009, 44.

idare etmişti.⁸²² 25 Şubat 1749'da ise çıkan yangını Kuş Ali Paşa'nın hanesinden bizzat takip etmiş ve söndürülmesine kadar beklemişti.⁸²³

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da İstanbul fethedildikten sonra yangınlarla mücadele için yasakçılar görevlendirildiğini bu görevin yeniçerilerin eline geçmesiyle yangınlarla mücadelenin onlara kaldığı yazılıdır.⁸²⁴ Bahsedildiği gibi yangınlarla mücadele herkesin mesuliyetindeydi ancak hem sayı olarak fazla olmaları hem de İstanbul'da bulunma mecburiyetleri yangınlarla mücadele Yeniçeri Ocağı'nı daha ehemmiyetli kılmıştı.⁸²⁵ Emekliler ve büyük küçük fark etmeden bütün zabitler mücadeleye katılmıştı. Yeniçeri ağaları yangını takip ve müdahalesinden baş sorumluydu. Ağa kapısında yangınları izlemek için Yangın Köşkü adlı bir kule vardı, burada köşk bekçileri sürekli şehri gözetlemekteydi.⁸²⁶ Kollukların da yangın izleme vazife vardı. 1787-92 harbine denk gelen bir dönemde bir doğramacı dükkânından çıkan yangını yakındaki kolluk görevlileri görmediğinden çorbacı ve neferleri sefere gönderilip yerlerine başkaları verilmişti.⁸²⁷

Ağalar mücadele sırasında yangın mahallinde bulunmak mecburiyetindeydi. 22 Mayıs 1762 tarihinde Testereciler'de başlayan ve otuz saat süren yangının söndürülmesi sırasında yeniçeri ağasının elleri yanmıştı.⁸²⁸ 6 Kasım 1806'daki yangında mahsur kalan anne ve çocuğunu kurtarmaya çalışan yeniçeri ağası Osman Ağa evin yıkılmasıyla ölmüştü.⁸²⁹ Ağaların tayin ve azillerinde bu meselenin ehemmiyetli olduğu yukarıda gösterilmişti. Başarılı olan yeniçeri ağalarına padişahlar değerli hediyeler vermişti.⁸³⁰ Ocak seferdeyken İstanbul'da kalan yeniçerilerle sekbanbaşı yangınlara müdahale etmekteydi.⁸³¹

Yeniçerilerin görevi sadece söndürme değil yangınlar sırasında çok sık olan yağma ve talana mani olmak, yapanları yakalamaktı.⁸³² Yeniçeri ağasının yangınların

⁸²² *Zabt-ı Vekayi 'i Yevmiye*, vrk. 199.

⁸²³ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 61.

⁸²⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 184

⁸²⁵ Bir telhiste yangının söndürülmesinde yeniçerilerin gayretinden sadrazam padişaha bahsetmiştir. *BOA, A. AMD.* 1-199.

⁸²⁶ *BOA, D.YNÇ*, 261-279, 297

⁸²⁷ *BOA, HAT.* 9266

⁸²⁸ *Mür'î't- Tevârih*, II, 48

⁸²⁹ *Âsım Efendi Tarihi*, I, 388.

⁸³⁰ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 208. *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sağlam), 82, 215.

⁸³¹ *Zabt-ı Vekayi 'i Yevmiye*, vrk. 122.

⁸³² *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 183.

kundaklama sebebiyle çıkıp çıkmadığını tahkik etme vazifesi de vardı.⁸³³ 1797 Ekim’i başında Tersane’deki zahire ambarları yangınında gece gündüz diğer askeri sınıf çalışmış, gece yağmaya mani olmak ve çalışmaları devam ettirmek üzere yirmi orta görevlendirilmişti.⁸³⁴ 18 Ağustos 1818’de yangınlara sebep olan kişilerin yakalanması yeniçeri ağasından istenmişti ve bu iş için çorbacılar görevlendirilmişti.⁸³⁵

12 Mayıs 1720’de icadı, tecrübelerle işe yaradığı anlaşılan Davut Gerçek⁸³⁶ adlı bir mühtedinin ağalığında tulumbacıbaşı, kethüda, odabaşı, birinci çavuş, ikinci çavuş ve kâtip olmak üzere altı zabıt ve on beş akçe yevmiyeli 50 neferden müteşekkil Yeniçeri Ocağı’na bağlı ama müstakil teşkilatı olan Tulumbacı Ocağı kurulmuştu. Yangın anında hızla müdahale edebilmeleri için tulumbacılar eski odalarda acemi oğlanları odalarında yer tahsis edilmişti.⁸³⁷ Sayıları 19 Temmuz 1756’da 150 nefer 6 zabıt olmak üzere 156’ya, 1760’lı yılların sonunda 377’ye, daha sonraları 441’e çıkarılmıştı.⁸³⁸ Tulumbacılar sadece bu ocaktan ibaret kalmamış bostancılara,⁸³⁹ topçulara⁸⁴⁰ cebecilere, top arabacılarına ve tersanecilere bağlı müstakil tulumbacı ocakları tesis edilmişti.⁸⁴¹ 1798 yılında humbaracı ve lağımçı ocaklarına da tulumbacı teşkilatı ilave edilmişti.⁸⁴² Yeniçeri ocağına ait olana, diğerlerinden tefrik için “Tulumbacıyân-ı Ocağ-ı Yeniçeriyân” denilmişti.⁸⁴³

İlk teşkilde yevmiyeleri yeniçeri mahlûllerinden verilen ve maaşlarını acemi oğlanlarıyla beraber alan tulumbacı neferleri ayrı yetiştirilmiş ve beraberlerinde maaşsız görev yapan mülazımlar verilmişti. Ölenlerin, görevini terk edenlerin veya sakatlıkları yüzünden çalışamaz duruma gelenlerin yerine tulumbacıbaşının arzıyla mülazımlardan yeniçeri ağası tarafından tayin yapılmıştı.⁸⁴⁴ Kendi içlerindeki terfi yoluyla, tulumbacılar sırasıyla çavuş, odabaşı ve kethüdalığa yükselmişlerdi.⁸⁴⁵ Yangınları söndürmeye

⁸³³ BOA, C.BLD, 1725.

⁸³⁴ BOA, C.BH, 6861.

⁸³⁵ Şâni-zâde Târihi, II, 855.

⁸³⁶ Bir tulumbacı tayininde Davut Gerçek adı görülmektedir. BOA, D.YNÇ, 89-13.

⁸³⁷ BOA, MAD.d. 4308, s. 774. BOA, D.YNÇ, 60-128 Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 1292.

⁸³⁸ BOA, MAD.d. 10358. s. 4. BOA, C.BLD, 3319. BOA, D.YNÇ, 267-388. BOA, D.YNÇ.d. 34348. BOA, MAD.d. 6821, s. 1196. BOA, C.AS, 28267.

⁸³⁹ BOA, AE.SOSM.III, 2989.

⁸⁴⁰ BOA, C.AS, 37341.

⁸⁴¹ BOA, C.AS, 3432. BOA, C.BH, 1785. BOA, C.BLD, 3319.

⁸⁴² BOA, C.AS, 5601, 23623.

⁸⁴³ BOA, C.AS, 16293/1-3.

⁸⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 86-20, 23. BOA, D.YNÇ, 267-223, 229. BOA, D.YNÇ, 244-26, 97. BOA, D.YNÇ, 90-44, BOA, D.YNÇ, 111-35. BOA, D.YNÇ, 119-412

⁸⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 111-114, 117, 120, 123

çalışırken başlarına tulumbacıbaşı neferleri bronz, tulumbacıbaşı gümüş kask giymişlerdi.⁸⁴⁶ Tulumbacılarla yeniçeriler, beraber çalışmaları neferlerinin tulumbalara aşına olan ve yüksek yevmiyelerden istifade etmek isteyen yeniçerilerden seçilmesi sebebiyle bütünleşmişlerdi. Ama farklı kıyafet giymişlerdi ve tulumbacılarla yeniçeriler gibi tozluk takmalarına müsaade edilmemişti.⁸⁴⁷

Yangınlarda tulumbacılar ve yeniçeriler beraber çalışmıştı. İstanbul'da bulunan her ortaya üç tulumbacı görevlendirilmişti.⁸⁴⁸ Yeniçeri kışlalarındaki kapılarda, kolluklarda ve ağa kapısında, küçükten büyüğe yekta, kebir, çifte kebir adı verilmiş tulumbalar bulundurulmuştu.⁸⁴⁹ Kolluklara tulumbacı neferlerinden görevli olarak o muhitte oturanlar tayin edilmişti. Gece yangın ihtimaline karşı mahalledeki sakaların kırbalarla su hazır bulundurmak mecburiyeti vardı.⁸⁵⁰ Tulumbalar veya hortumları eskidiğinde tamir edilmiş,⁸⁵¹ kolluklardaki veya diğer yerlerdeki tulumbalar yangına müdahaleye kifayet etmediğinde büyükleri verilmişti.⁸⁵² 1753 yılında bostancılar tulumbacısı Mehmed Ağa, az su olan kuyulardan bile su çekebilen bir tulumba icat etmişti. Yeniçeri tulumbacıları da bu tulumbayı kullanmıştı.⁸⁵³

Yangınlarla mücadelede yeniçeriler kanca, kürde, demir çemberli kürek ve çelikli yangın baltası kullanmıştı. Eskiye aletlerinin yerine cebahaneden veya diğer teşkilatlardan yenileri temin edilmekteydi.⁸⁵⁴

17. yüzyıla kadar yangın söndürmede iyi mücadele; solaklık, atlı sekban ve süvariliğe terfi sebebi olarak dikkate alınmıştı.⁸⁵⁵ Yeniçerilerden yangınlarda ölen,

⁸⁴⁶ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 323

⁸⁴⁷ *Câbi Târihi*, II, 1053.

⁸⁴⁸ BOA, MAD.d. 2439. BOA, D.YNÇ.d. 34517, s. 58-61. BOA, D.YNÇ, 243-162 163, 164, 165, 166, 167, 168. BOA, D.YNÇ.d. 34384. Maaş icmallerinde orta mensupları beraberinde gösterilmekteydi. Ayrıca yeniçeri mahlûllerden terakki verilmekteydi. BOA, MAD.d. 6785, s. 5.

⁸⁴⁹ BOA, C.BLD, 370, 1432. BOA, AE.SABH.I, 13191. BOA, SMST.III, 12960. BOA, D.YNÇ, 182. BOA, C.AS, 37341, 52075, 53387. BOA, D.BŞM.d. 7365.

⁸⁵⁰ *Buyuruldu Mecmuası*, 145. BOA, C.BLD, 496.

⁸⁵¹ BOA, C.AS, 15034, 16293, 21933, 27549. BOA, MAD.d. 2845, s. 2. BOA, C.BLD, 622, 918, 2847, 7071, 7571.

⁸⁵² 4 Eylül 1797'de Bayezid kolluğunda bulunan yekta tulumba yetmediğinden çifte kebir tulumba yerleştirilmişti. BOA, C.AS, 17901.

⁸⁵³ *Hâkim Efendi Tarihi*, 8.

⁸⁵⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 183. BOA, AE, SMST.III, 1356. 14 Şubat 1759'da yangınlar sırasında kullanılmaz hale gelen balta ve kancaların yerine cebahaneden 400'er adet daha istenmişti. BOA, C.BLD, 724. 7 Ocak 1764'te 200 balta ve kanca verilmişti. BOA, C.BLD, 6909. 21 Şubat 1767'de yeniçerilere 200 balta verilmişti. BOA, C.BLD, 6688. Diğer emirler için bk. BOA, AE.SMMD.IV, 868. BOA, C.AS, 36173.

⁸⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, hk. 171, 792. BOA, D.YNÇ, 2-183. BOA, A.DVN.MHM.d, 7, hk. 1058.

yaralanan ve sakat kalanlar çoktu. Bunlara yüksek yevmiyeyle emeklilik, bahşış veya terakki verilmişti.⁸⁵⁶ Kazasker Camisi yanında çıkan yangında çalışırken yüksek yerden düşük kalçasını kıran 62. cemaatten Mustafa, 2 Kasım 1720’de 2 akçe terakki verilerek 10 akçeyle emekli edilmişti.⁸⁵⁷ 1723 yılında serraç kârhanesinde görevli 10. cemaatten Mehmed yangın söndürmesinde çalışırken ölmüştü. Kardeşi borcunun çok olduğunu ve yetimleri bulunduğunu arz ederek yardım istemişti. Oğlu Osman’a babasının yerine esâmî vermişlerdi.⁸⁵⁸ 3 Eylül 1737 tarihli deftere göre Sultan Mehmed Camisi yanında çıkan yangınla mücadele ederken yaralan 38 yeniçeri kaydedilmişti. Deftere, çoğunluğu ayağına mısır batanlar olmak üzere, ateşe düşüp yüzleri dâhil vücutları yananlar, üzerlerine kereste düşmesiyle yaralananlar, uzuvlarının kemikleri kırılanlar yazılmıştı. Her birine 200 akçe bahşış verilmişti.⁸⁵⁹ 1737’de yangında mücadele ederken yüzü ve dizlerinden aşağısı yanan 42. bölükten Hasan yevmiyesine 3 akçe terakkiyle emekli edilmişti.⁸⁶⁰ 1741’de Hocapaşa’daki yangında 63. cemaatten emekli Abdullah müdahale ederken bir evin saçağından düşmüş, yeniçeriler tarafından yanmaktan kurtulmuşsa da beli sakatlanmıştı. Emekli yevmiyesine 3 akçe terakki verilmişti.⁸⁶¹ 174’de Şimkeşhane’deki yangından kolundan yaralanan ve sakat kalan 42. bölükten Hasan’a emeklilik verilmişti.⁸⁶² 1757’de 41. bölüğün odabaşı Hüseyin, Galata’daki yangının söndürülmesinde çalışırken çöken duvarın altında kalmış ve başından yaralanmıştı. Henüz iyileşmemişken emekli olma talebi kabul edilmişti.⁸⁶³ 7 Mayıs 1786’da Galata’da Arap Cami yanında çıkan yangını söndürmeye uğraşan yeniçeri ve tulumbacılar üzerine bir bina çökmüş, ortaçavuşu ve ondan fazla yeniçeri ölmüştü.⁸⁶⁴

Yeniçerilerin yangınların çıkmasında veya söndürülmesi sırasında suistimalleri de eksik değildi. Yine yangın sırasında evleri yağmalamaları sık karşılaşılan durumdu.⁸⁶⁵ 1764 Nisan’da İstanbul’da yangın çıkarmak suçuyla iki yeniçeri Seddülbahir Kalesi’ne

⁸⁵⁶ Bu husus dördüncü bölüm bahşışler ve terakki kısmında gösterilmiştir.

⁸⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 65-5.

⁸⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 71-133.

⁸⁵⁹ BOA, C.AS, 54403.

⁸⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 143-8.

⁸⁶¹ BOA, D.YNÇ, 164-156.

⁸⁶² BOA, D.YNÇ, 163-354.

⁸⁶³ BOA, D.YNÇ, 234-244.

⁸⁶⁴ Taylesanizâde Tarihi, 148.

⁸⁶⁵ Tarih-i Selânikî, I-II, 416, 604, 739-740. Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı, 184.

kapatılmıştı.⁸⁶⁶ 1791’de yangınların artmasından mesul tutulan başyazıcı vekili, yoldaşları fazla olan 31. bölüğe mensup olduğundan azledilememiş, sekbanbaşı yapılarak kısa müddet içinde tesirsiz hale getirilmesi teklif edilmişti.⁸⁶⁷

2.4.5.6. Belediye Hizmetleri

İstanbul’un emniyeti gibi şehrin temizliği, binaların nizamı ve şehrin sükûnetinin sağlanması yeniçeri ağasının mesuliyetindeydi. Ağa bu vazifeleri diğer müesseseler ve idarecilerle irtibatlı ve çoğu zaman beraber olarak yerine getirmişti. Bu hususlardaki aksama ve ihmalleri, ağanın fermanlarla/emirlerle ikaz edilmesine sebep olmuştu.

Sokakların çer-çöp ve pislikten temizlenmesi için mahalle görevlileri bulunsa da kolluk çorbacılarının bu işlerin yürütülmesinde mesuliyeti vardı. Yolların düzenlenmesi, açılan çukurların molozlarla doldurulması, bozulan kaldırımların yeniden döşenmesi yeniçeri ağası eliyle yaptırılmaktaydı.⁸⁶⁸ Aralık 1752’de, İstanbul’da hanelerin ve diğer binaların suyollarının tamiri sırasında kaldırımlar söküldüğü ancak sonra yapılmadığından halkın zahmet çektiği ikazıyla yeniçeri ağasından bu işle meşgul olması ve su nazırı eliyle kaldırımları yaptırması istenmişti.⁸⁶⁹ 1797’de Eyüp’te kaldırımların teftişi ve bozulan yerlerin yapılması ağadan istenmişti.⁸⁷⁰ Nisan 1803’te kaldırımları yenilemesi için yeniçeri ağasına para verilmişti.⁸⁷¹

İstanbul’a su sağlayan kemerler ve su yollarında yeniçeriler çalışmaktaydı.⁸⁷² Bundan başka suyun düzgün taksiminden yeniçeri ağası mesuldü. Haziran 1759’da İstanbul’da evlerine gizlice su aldıkları için bazı mahallere suyun ulaşmasına mani olanların yakalanması ağa ve su nazırından istenmişti.⁸⁷³

Tabakhaneler hem temizlikleri hem de çalışanlarından kaynaklı durumlar sebebiyle dikkat edilen yerlerdi. Mart 1728’de tabakhanelerin düzeniyle alakalı verilen emirde

⁸⁶⁶ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 313

⁸⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Belleten*, XXXVII, 158, 612.

⁸⁶⁸ *Buyuruldu Mecmuası*, 147-148. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 350.

⁸⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1390.

⁸⁷⁰ BOA, AE, SSLM.III, 20600.

⁸⁷¹ BOA, C.BLD, 1763.

⁸⁷² Üçüncü bölümde bu görevliler gösterilecektir.

⁸⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 209.

buralarda bulunan kuyuların halkın emniyetini ihmal etmeyecek şekilde tutulması istenmişti.⁸⁷⁴ Ağustos 1753'te Yedikule dışında bulunan tabakhanelerde çalışanlardan bazı suçlara karışanların çıkarılarak yerlerine düzgün insanlar yerleştirilmesi ağaya emredilmiş, ondan lonca idarecileriyle işbirliği içinde meseleyi halletmesi istenmişti.⁸⁷⁵

Temmuz 1749'da ağadan çeşme binası inşaatında çalışan amelelerin etrafa verdikleri rahatsızlığa mani olması istenmişti.⁸⁷⁶

İstanbul'daki iskân düzeninin bozulması halinde yeniçeri ağasından müdahale etmesi istenmekteydi. Haziran 1727'de, Yeni Cami yanındaki Balıkpazarı etrafında Yahudi hanelerinin çoğaldığı ve bunların camiye rahatsızlık verdiği bildirilerek, onların buradan kaldırılarak Yahudi mahallelerine gönderilmeleri İstanbul kadısı ile beraber yeniçeri ağasına emredilmişti.⁸⁷⁷ Ağustos 1751'de, herhalde o sırada çıkan yangına sebep olduklarından Fatih Cami civarında olan ve bir kısmı yangında yanan Kıptilere ait odaların boşaltılması, burada ikamet edenlerin Edirnekapı'da sakin oldukları yerlere taşınması emredilmişti.⁸⁷⁸ Kıptilerin Süleymaniye etrafında oturmaları yasakken on seneden fazladır Karaman ve Dülgerzâde mahallesine yerleşip halkı rahatsız ettikleri şikâyeti üzerine Ocak 1763'te onların Edirnekapı'da oturdukları mahallelere sürülmeleri ağaya yazılmıştı.⁸⁷⁹ İstanbul surlarının iç ve dış taraflarında 4 zira yol olmak üzere boşluk bırakılması eskiden beri varken ihlal edilip bitişik evler inşa edildiğinden Temmuz 1724'te bunların yıkılması ağa, kadı ve şehremininden istenmişti.⁸⁸⁰ Mayıs 1725'te ise kadı ve mimarbaşıyla beraber ağaya yazılan emirde, İstanbul'da yeni yapılacak dükkân, han, mahzen ve bekâr evlerinin kargirden yapılması emrinin uygulanmasının sağlanması istenmişti.⁸⁸¹ Temmuz 1735'te, İstanbul'a gelen bekârların fazlalığının et ve zahire hususunda sıkıntıya sebep olduğunun anlatıldığı bir emirde ağa ve diğer idarecilere, İstanbul'da göçü azaltmak için yeni bekâr hanlarının yapılmasına müsaade etmemeleri

⁸⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 1237.

⁸⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 2007.

⁸⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 311.

⁸⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 396.

⁸⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 315.

⁸⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 163, hk. 34.

⁸⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 274.

⁸⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 1020.

bildirilmişti.⁸⁸² Sinagog ve kiliselerin tamirine ruhsat verildiğinde, rahatsız edilmemeleri ve para talep edilmemesi için tedbir almak da yeniçeri ağasının mesuliyetindeydi.⁸⁸³

İçki içilen ve fuhuş yapılan yerlerin denetimi de ocak aracılığıyla yapılmaktaydı. Gizlice çalıştırılan meyhane ve genelevleri şikâyet edildiğinde ağadan kapatması istenirdi.⁸⁸⁴ Cuma kılınır şehirlere içki bulundurulamayacağı kaidesi gereği⁸⁸⁵ İstanbul'da içki sokulması ve satışı yasaktı. Bu yasağa uyulması kolluklar yoluyla sağlanmaktaydı. İstanbul tarafındaki müstemen ve müselleme, patrik, divan tercümanları, tabipler gibi şahısların tüketecekleri içkiyi evlerine taşımalarına müsaade edilmekteydi. Belirlenen miktar içkiye divanda her kişi için ayrı alınan kararlar müsaade edilmekte, müsaadeyi ve miktarı gösteren vesika verilmekteydi. Bu kâğıt olmadan İstanbul tarafına içki sokamazlardı. Her müsaade verildiğinde kollukların içki götürecek kişilere mani olmaması için yeniçeri ağasına bilgi verilmekteydi.⁸⁸⁶ Yasağa uymayıp gemilerle getirilen içkilerin gizlice açılan meyhanelerde satışına mani olunması da kollukların görevlerindendi. Temmuz 1747'de böyle bir teftiş için yeniçeri ağasına emir verilmişti.⁸⁸⁷ İstanbul'a üzüm getiren gemiler de sıkı teftiş tabiydi. Akdeniz ve İzmit sahillerinden Üsküdar ve Kadıköy'e gelen üzümün Müslümanların ihtiyacı için manavlara verilmesinin sağlanması, Gayrimüslimlerin içki üretimi için satılmasına mani olunması ağaya sık sık verilen emirdi.⁸⁸⁸

2.4.5.7. Çarşı-Pazar Nizamı ve İskelelerin Teftişi

İstanbul'da çarşı-pazarların nizamı, fiyatların ve lonca düzenine aykırı işyeri açmanın teftişi gibi hususların çoğu ocak ve ağa vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Ayrıca ocak, şehrin ihtiyacı olan madde ve malzemelerin temini ve taksiminde faal şekilde kullanılmaktaydı. Teftiş, Boğazlar, Marmara ve Karadeniz kıyılarına kadar

⁸⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 12.

⁸⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 217, hk. 205. BOA, A.DVN.MHM.d. 222, hk. 78.

⁸⁸⁴ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 3, 135.

⁸⁸⁵ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, 49-50.

⁸⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 13. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 65, 529. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 380, 1407. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 146, 165, 871. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 380, 1407. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 165, 645, 871. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1639, 1864.

⁸⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk.65, 529

⁸⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 809. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1290. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 377, 1160. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 468.

genişlemekteydi. Bu vazifelerin çoğusu da yine kadı, bostancıbaşı ve loncalarla ittifaken yerine getirilmekteydi.

Yeniçeri ağası kadıyla beraber narh teftişi yapardı.⁸⁸⁹ Çardak kolluğu ise İstanbul kadısı fiyat ve tartı aletleri teftişini yaptığında ona eşlik ederdi.⁸⁹⁰ Sürekli görev yapan 56. bölüğe mensup başyasakçının vazifesi, zahire düzeni ve zahire taşıyan gemi-kayıkların teftişiydi.⁸⁹¹ Ağanın kayığından da mesul olan başyasakçının kollukta kendine ait bir odası ve nezaretinde hapishane vardı.⁸⁹²

Yeniçeri ağası celeplerin nazırıydı. Celepler meselelerini onun vasıtasıyla hallederdi. İstanbul koyun kasapları kethüdası ise ağa tarafından azl ve tayin edilirdi.⁸⁹³ Anadolu'da koyun pahalı olduğundan celeplerin İstanbul'da satmak yerine hayvanları o tarafa sevk etmeleri, hayvan temininde sıkıntı çeken kasapların şikâyetine sebep olduğundan Temmuz 1730'da, yeniçeri ağasından tedbir alması ve "nazırları" olarak meseleyle ilgilenmesi istenmişti.⁸⁹⁴ 1764 yılında ölen kasaplardan alacaklarını tahsil edemeyen celepler, nazırları ağa vasıtasıyla tahsilini talep etmişlerdi.⁸⁹⁵ Rumeli'den getirilen koyun, kuzu ve keçiler Karaahmedli adlı köyde toplanıp burada ocak yetkilileri ve lonca idaresi eliyle kasap ve çarıkçı esnafına taksim edilirken, hayvanları buraya ulaşmadan celeplerin ellerinden alıp nizamı bozanlara müdahale etmesi Ağustos 1764'te ağadan istenmişti.⁸⁹⁶

1753 yılında, loncalarından mesul olduğu hamalların düzeniyle alakalı yeniçeri ağasına teftiş emri verilmiş; arka, sırık ve at hamallarının sayımı ocak kâtipleri tarafından yapılmış, müsaadesiz çalışanlar ve kaidelere uymayanlar yakalanarak İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı.⁸⁹⁷

Hem ağa hem de kapılardaki kolluklar İstanbul'a gelen yiyecek ve yakacak malzemelerini denetler, belirlenmiş fiyatlarda olmaları için müdahale ederlerdi. Zaman

⁸⁸⁹ TSMA, E. 797/39.

⁸⁹⁰ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 319.

⁸⁹¹ BOA, AE.SMST.III, 4321. Said B. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri, (haz. Abdullah Altun), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, 171.

⁸⁹² BOA, C.ZB, 3521. *Taylesanizâde Tarihi*, 101. *Câbî Târihi*, II, 802.

⁸⁹³ BOA, AE. SMMD.IV, 3061.

⁸⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 344.

⁸⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 267-196.

⁸⁹⁶ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7, s. 102.

⁸⁹⁷ BOA, AE, SMHD.I, 16498.

zaman ocaktan bir görevli gönderilerek iskelelerdeki odun gemileri teftiş edilmişti.⁸⁹⁸ Eylül 1727’de İstanbul kapılarında kolluk bekleyen çorbacılar, getirilen odunun çekisinin 25 akçeden fazla satılmaması için denetim yapmaları emredilmişti.⁸⁹⁹ Pahalı olduğu için gemilerin odun yerine İstanbul’a kereste getirmesinin yakacak sıkıntısına sebep olduğunun gösterildiği Ekim 1727 tarihli bir emirle, kulkethüdası dâhil gemi sahipleri ve reislerinden en az iki sefer odun getirmeleri istenmiş, uymayanlarının gemilerinin tersaneye çekileceği tehdidi bildirilmişti. Teftişi ise ocağa yüklenmişti.⁹⁰⁰ Nisan 1729 tarihinde yeniçeri ağası Hasan Ağa’ya verilen emirde, Tekfurdağı ve çevresinden İstanbul’a getirilen zahirenin kayıklarla Boğaziçi’ne götürüldüğü ve buradan karaya çıkarılıp develerle uzak bölgelere taşındıktan sonra yabancılara satıldığı tespit edildiğinden mani olunması için kapıcıbaşılar görevlendirildiği bildirilmiş, kendisinden bütün gemi reislerinin zahirelerini kapana getirmelerini sağlaması ve kayıklarını denetlemesi istenmişti.⁹⁰¹ Haziran 1755’te, yangınlar sebebiyle ihtiyacı artan kerestenin fiyatı yükselince Karadeniz’in Anadolu ve Rumeli tarafından gelen gemilere odun yüklememeleri emrine uymayan gemileri teftişi istenmişti.⁹⁰² Mart 1757’de ise kerestenin belirlenen fiyattan ihtiyacı olanlara dağıtımın yapılmasının sağlanması ve yüksek fiyattan satışına mani olunması kadıyla beraber yeniçeri ağasından istenmişti.⁹⁰³ Şubat 1766’da, İstanbul’dan aldıkları pirinç, kahve ve diğer hububatı Anadolu ve Rumeli’ye satmak üzere götüren tüccar ve gemi reislerine mani olunması için kapılardaki kolluklara, kapıcılara ve kol kayıklarına tembih etmesi yeniçeri ağasından istenmişti.⁹⁰⁴ İstabl-ı Âmire’ye Mudanya, Kartal ve o civardan saman taşıyan gemilerin, yüklerini başka kimselere sattıklarından bostancıbaşıyla beraber ağadan Mart 1767’de müdahale etmesi istenmişti.⁹⁰⁵

Görevleri sırasında kollukların yersiz muameleleri de olmuştu. Mesela eski saraya her gün on iki kuzu getiren çiftçilere müdahale eden kollukların uyarılması 31 Ocak 1757’de ağadan istenmişti.⁹⁰⁶

⁸⁹⁸ *Buyuruldu Mecmuası*, 123.

⁸⁹⁹ *Buyuruldu Mecmuası*, 121, 124-125.

⁹⁰⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 134, hk. 698.

⁹⁰¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 135, hk. 1148.

⁹⁰² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 157, hk.325.

⁹⁰³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 159, hk. 248.

⁹⁰⁴ *Buyuruldu Mecmuası*, 99.

⁹⁰⁵ *BOA, A.DVN.AHK.İS.d.* 7, s. 393.

⁹⁰⁶ *BOA, D.YNÇ*, 232-182.

Esnaf düzeninin muhafazası, kayıtsız çalışma ve gedik kaidesine uymayarak işyeri açılmasının menî, haksız rekabetin önüne geçilmesi yeniçeriler eliyle sağlanmaktaydı. Duruma müdahaleler daha çok loncaların şikâyetleri üzerine verilen emirlerle yapılmaktaydı. Sadece kadınlar tarafından açılan dükkânlarda satılan yağlık, makrame, uçkur gibi mamullerin erkekler tarafından da satılmaya başladığı ve kadınların burada erkeklerle münasebet kurdukları şikâyeti üzerine Ağustos 1735’de kadı ve yeniçeri ağasından bu şekilde çalışan dükkânların kapatılması ve bahsedilen işlerin kadınlara mahsus hale getirilmesi istenmişti.⁹⁰⁷ Temmuz 1743’te kasaplar, koltukçuların aralarına karışıp ucuz et satarak kendilerini mağdur ettiklerinden şikâyetçi olmuşlardı. İstanbul kadısı, kasap loncası idarecileri ve koltukçu esnafı temsilcilerinin katılımıyla yeniçeri ağası divanında görüşme yapılmış ve et satış fiyatları hususunda anlaşmışlardı.⁹⁰⁸ Yeniçeri ağasına Kasım 1750’de, esir pazarı dışında esir satışına müsaade etmemesi,⁹⁰⁹ Ekim 1752’de ise esir pazarındaki usulsüzlüklere ve tüccarın kurallara uymadan satış yapmasına mani olması emredilmişti.⁹¹⁰ Yeniçeri ağasına yazılan Ekim 1753 tarihli bir emirde, dökmeci esnafının gediklerinin belli olduğu, bu meslekle meşgul olmak için ustalar yanında yetişenlere lonca idaresince verilen müsaadenin gerektiği ve izinsiz yapanlara mani olmanın yeniçeri ağasının vazifesi olduğu anlatılarak ondan Galata, Üsküdar ve İstanbul’da kaideye uymayarak gizlice ocak kurup üretim yapan zimmilerin tespiti istenmişti.⁹¹¹ Nisan 1753’te, at pazarında bazı tüccarların İstanbul’a getirilen hayvanların satıcılarını Büyükçekmece ve Silivri gibi yerlerde karşılayıp zorla ucuza aldıkları, hem pazarın nizamına hem de at tüccarların işlerinin bozulmasına sebep olduklarından yeniçeri ağasına teftiş ederek mani olması emredilmişti.⁹¹² 1759 Temmuz’da kadı ve bostancıbaşıyla beraber yeniçeri ağasından, Üsküdar köylerinde meyve ve sebze yetiştirip pazara getiren çiftçilerin ellerinden zorla ucuza alıp satanlara bu bölgedeki vazifeliler aracılığıyla müdahale etmeleri istenmişti.⁹¹³ İstanbul’daki bazı fırınların, diğer semtlere sepet, tabla ve arabalarla ekmek gönderip sattırdıkları şikâyeti

⁹⁰⁷ BOA, AE.SMHD.I, 5287.

⁹⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 206.

⁹⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1521.

⁹¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1248.

⁹¹¹ BOA, A.DVN.AHK.İS. d.1, s. 66.

⁹¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1700.

⁹¹³ BOA, A.DVN. AHK.IS.d. 5, s. 100.

üzerine Ekim 1765'te ağaya duruma mani olmasına ilişkin bir emir yazılmıştı.⁹¹⁴ 1770'li yıllara ait bir kayıta, Odunkapı'da barut ve kurşun satan dükkânlarda iki okkadan fazla barut bulunmaması ve akşamları bunların Kasımpaşa'ya sevki emrine uyulup uyulmadığının teftişi yeniçeri ağasından istenmişti.⁹¹⁵ 17 Nisan 1797'de yasak olmasına rağmen barut işleyenlerin yakalanması yeniçeri ağasına emredilmişti.⁹¹⁶

İstanbul'daki ulaşım ve nakliye nizamının sağlanması ve bu hizmetlerde kullanılan vasıtaların sayılarının ve şekli hususiyetlerin teftişi ocağın uhdesindeydi. Ulaşım için altmış altı koçu arabasına müsaade verilmişken çok sayıda ruhsatsız işletilen arabaların kalabalıklaştırdığı cadde ve sokaklarda atlı yahut yaya yürüyenlere çarpılıp zarar verildiğinin anlatıldığı Aralık 1743 tarihli bir emirde, belirlenen sayıda arabanın çalışmasının sağlanması yeniçeri ağasından istenmişti.⁹¹⁷ Ancak durum sürekli ihlal edildiğinden sonrasında benzer emirler verildiği gibi sayının altmış dokuza çıktığı Ağustos 1765'te kaçak şekilde çalışanların yakalanması ağalarda istenmişti.⁹¹⁸ Temmuz 1751'de, Karadeniz'den donyağı getiren kayıkların tezyin edilmesine (yaldızlı yapılmasına) ve devlet adamlarına ait kayıkların da fazla süslü olmasına mani olunması; süslemeyle meşgul olanların ikaz edilmesi yeniçeri ağası ve bostancıbaşıdan istenmişti.⁹¹⁹ Yük taşıyan beygirlere fazla yüklenmemesi, dönüşlerinde üstlerine binilmemesi için semerlerine çivi çakılması ve sürücülerin eziyet edecek şekilde hayvanları sürmemesi şeklinde daha önce yapılan düzenlemelerin ihmal edilmesi üzerine 20 Haziran 1765'te yeniçeri ağasından, kolluklar aracılığıyla buna aykırı davrananları yakalaması ve gerekli cezaları vermesi istenmişti. Aynı tarihte ayrıca, hamallar için belirlenen sayıya uyulmayıp daha fazla kişinin çalıştığı, bazılarının sürekli huzursuzluk çıkardığının tespit edildiği bildirilerek ağadan kethüdaları yardımıyla hamalları düzene sokması istenmişti. İstanbul arka ve at sakalarının belirlenen derecede su taşıma ve sadece damga emini tarafından damgalanmış kırbaları kullanma kurallarına riayet etmediği tespit edildiğinden 17

⁹¹⁴ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7, s. 252.

⁹¹⁵ BOA, A.AMD, 17-225.

⁹¹⁶ *İstanbul Kadılığı 76 Numaralı Emir Ferman Defteri (1211-1217)*, (haz. Hasan Çağlar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993, 22. Ekim 1808'de çorbacı esnafı, işkembe ve şirdan çorbalarının satışı kendilerine mahsusken diğer lokantaların da izin çıkarıp satış yapmasını iptal ettirmek için sadrazam divanını toplattırışlar, kadı ve yeniçeri ağası da divana çağırılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 228, hk. 23.

⁹¹⁷ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 1, s. 172.

⁹¹⁸ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7 s. 231, 233.

⁹¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 258.

Ağustos 1765'te yeniçeri ağasından, her semtin kolluk çorbacılarınca bütün arka ve at sakalarının yüklerinin ölçülmesi ve kırbalarının damgalı olup olmadığının teftiş edilmesi istenmişti.⁹²⁰

Gayrimüslimlerin İstanbul'da atla dolaşmaları yasak olduğundan muafiyet verilen zimmilere kollukların dokunmaması için emirler verilmişti.⁹²¹

Ağustos 1765'te, mahalle ve çarşı bekçilerinin kefilsiz ve tanınmayan kişilerden tayin edilmesi yüzünden çarşı ve dükkânlarda hırsızlık ve yangın olaylarının arttığı anlatılarak yeniçeri ağasından teşkilatlarıyla beraber bütün bekçileri yoklayıp ehliyetli olanları defterlere kaydetmesi ve diğerlerinin vazifesine son vermesi istenmişti.⁹²²

2.4.5.8. Yiyecek, Yakacak ve Kereste Temini

Payitaht idaresinin en mühim işlerinden biri İstanbul'un yiyecek ve yakacak maddelerini yeterince temin etmektir. Yeniçeri ağası, sarayların odununun temini ve nakli hususunda baş sorumluydu.⁹²³ Yeniçeri Ocağı'na da bütün İstanbul'un yakacak ihtiyacı temininde bazı görevler verilmişti. Daha evvel mutat olmayan şekilde görevlendirmeler varken 18. yüzyıldan itibaren ocak görevlileri bu vazifede oldukça fazla kullanılmıştır. Görevlendirmeler İstanbul çevresindeki yakın bölgelere olduğu gibi zahire hususunda Tuna sahilleri ve Eflak gibi uzak muhitleri de kapsamaktaydı. Tabi ocağın kullanılmasının önemli bir sebebi, tedarik muhitlerinde daha çok yeniçerilerden olmak üzere askerî zümrenin müdahalesine mani olunmasıydı.⁹²⁴

İstanbul halkının yakacak maddesinden biri olan kömür Uzuncaabad, Tatarpazarı ve Filibe ahalisinin Istranca Dağları'nda kestikleri odunlardan yapılmakta ve bu ahalice İstanbul'a gelmek üzere Rumeli'nin Karadeniz tarafındaki iskelelerden kalkan gemilere satılmaktaydı. Buradaki bir karışıklık veya işlere müdahale, İstanbul yakacağında kıtlığa

⁹²⁰ *Buyuruldu Mecmuası*, 132-133.

⁹²¹ *BOA, A.DVN.AHK.İS. d. 1, s. 76.*

⁹²² *Buyuruldu Mecmuası*, 134-135.

⁹²³ *BOA, C.SM, 8997.*

⁹²⁴ Kasım 1753'te Akçaşehir'de serdar İstanbul'a odun getiren gemilerden para talep ederek gemilerin çalışmasına mani olduğundan ikaz edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 107.* 1769'da Sakarya iskelelerine odun getirilmesine mani olan 75. cemaatten Tekelioğlu İsmail adlı yeniçerinin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi için çavuş gönderilmişti. Ama o firar etmeyi başarmıştı. *BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 107.* Ayrıca bk. *BOA, A.DVN. KLB.d. 14, s. 46.*

sebeup olmaktadır. Üreticilerin mamullerini gemilere satma hakları bulunmaktayken muhtekirler kömürü cebren onların ellerinden almakta, yüksek fiyatla satmakta yahut ambarlarda saklamaktaydı. Buna mani olmak için hemen her yıl Yeniçeri Ocağı'ndan bir ağa, maiyetiyle buraya gönderilirdi.⁹²⁵

Odun ihtiyacı ise Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli kıyılarındaki muhitlerden temin edilirdi. Anadolu tarafındaki Yoros, Şile, Karasu ve Kandıra'dan Bartın'a kadar olan bölgeden ve Rumeli tarafında kesilen odun yirmi iskeleden İstanbul'a nakledilirdi.⁹²⁶ Buraların ahalileri aynen kömürde olduğu gibi odunları kendileri kesip iskelelere hayvanlarıyla nakleder ve İstanbul'a gönderilmek üzere gemilere satardı. Ancak sürekli ahalinin odun kesmesine mani olanlar çıkmış; subaşılar balta hakkı, kefillik adlarında para talep etmiş ve beygirlerine el koymuştu. Odun işini ele geçirme derdinde olan Lazlar da reayanın çalışmasına mani olmuştu. Bunlardan başka reayanın getirdiği odunları ellerinde alıp gemilere satılmasına mani olan muhtekirler vardı. Bu tür müdahaleleri ortadan kaldırmak ve İstanbul'a gelecek odunda aksama olmasının önüne geçmek için her yıl mart aylarında Yeniçeri Ocağı'ndan daha çok turnacıbaşı ve haseki rütbesinde olmak üzere ağalar görevlendirilmişti. Ayrıca görevlendirilen kişilere yardım edilmesi hususunda bölge idarecilerine emirler verilmişti.⁹²⁷ Ocak görevlilerinin emirlere itaat etmeyenleri yakalayıp dizdarlara teslim etme yetkisi de vardı.⁹²⁸ Odunla alakalı diğer bir sıkıntı, İstanbul'daki yangınlar sebebiyle kereste ihtiyacının fazla ve dolayısıyla fiyatının yüksek olması sebebiyle odun nakletmekle mükellef gemilerin kereste getirmek istemesiydi. Bunun düzene koyulması emirler verilmiş⁹²⁹ gerektiğinde kereste ve odun işine ocaktan ayrı turnacıbaşılar görevlendirilmişti.⁹³⁰

⁹²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 245. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1684. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 290. BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 928.

⁹²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1374. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 650. BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 942.

⁹²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1572. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 312, 316. BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 942. BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 356, 504, 597, 768. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 295. BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 249, 251, 377. BOA, A.DVN.MHM.d, 201, hk. 437-438. BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 1017. BOA, A.DVN.MHM.d, 210, hk. 81-82. BOA, A.DVN.MHM.d, 220, hk. 174.

⁹²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 650.

⁹²⁹ Mesela 1756'da yangınların etkisiyle odun ve kereste nakline düzen vermek için Anadolu sahilinden gelecek gemilere iki nöbet odun bir nöbet kereste yüklenmesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 205, 271.

⁹³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 195, 197.

İstanbul'daki tersanede imal edilecek gemiler için lazım olan kereste İzmit gibi yakın yerlerden temin edildiğinden buralardaki zabıt ve serdarlara emir verilme yanında ocaktan görevliler de gitmekteydi.⁹³¹ Kasım 1734'te Kaz Dağları'ndan inşa edilecek gemiler için lazım kerestenin kesilmesinde ve naklinde mesele çıkaranlar için ocaktan bir görevli gönderilmişti.⁹³² Özellikle Tahta, tersanenin karaağaç ihtiyacının karşılanması için ehemmiyetli bir yerdi. Hem ocaktan gönderilen görevliler hem de buranın serdarı vasıtasıyla kereste temin edilmişti.⁹³³

Yakacak hususunda olduğu zahire ve meyve-sebze naklinde sıkıntı çıktığında meselenin halli için ocak ağaları kullanılmıştı. İzmit'ten buğday, arpa ve diğer zahirelerin İstanbul'a getirilmesi için birçok kez emir verildiği halde Serrazâde Hacı Mehmed adlı kişinin mani olması yüzünden Nisan 1740'da yeniçeri ocağından bir görevli gönderilmişti. Ondan, Serrazâde ve diğer muhtekirlerin ne kadar zahiresi varsa ambar gezip İstanbul'a sevk etmesi istenmişti. Mayıs 1740'da küçükçavuş vekili Osman Çavuş Mihaliç, Manyas, Edremit, Ayezmend, Bandırma, Bergama, Soma, Aydıncık ve diğer bazı kazalardan İstanbul'a zahire tedariki için görevlendirilmişti.⁹³⁴ İstanbul'un "zahire ambarı/kileri" mahiyetindeki Tuna sahillerinden her sene zahire sıkıntısız ve vaktinde gelirken 1747'de gecikme olmuş, yapılan tahkikatta zahireleri getirmekle mükellef on altı gemi reisinin, Kili ve İsmail taraflarına gelen zahirelere muhtekirlerin el koyması veya yüksek bedelle satın alması yüzünde yükleyecek zahire bulamamasından kaynaklandığı anlaşılmıştı. Bu işi tertip edenler yeniçeri olduğundan ocaktan bir ağa mesele için gönderilmişti.⁹³⁵ Ekim 1750'de Pravadi ve Babadağı taraflarında iskelelere zahire getirenlerin yollarını kesen ve ürünlerini ellerinden alan yeniçerilerin defi için o taraflara görevle gitmiş olan Mehmed Çavuş'a emir verilmişti.⁹³⁶ Temmuz 1764'te eski İbrail zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa'ya, Eflak ve Kara Eflak'a giren ve buranın nizamını bozan askeri ve gayr-i askerî eşkıyaya mani olma görevi verilmişti.⁹³⁷ 1794'te Eski Şam ağası turnacıbaşı Mehmed Ağa otuz altı kazadan Alçaklar İskeleyi'ne gelecek zahirenin

⁹³¹ BOA, C.BH, 11610.

⁹³² BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 194.

⁹³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 58. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 850. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 965.

⁹³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 489, 544, 573.

⁹³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 448.

⁹³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1464.

⁹³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 93.

nizamına görevlendirilmiş, işini iyi yapması mukabilinde saksoncubaşılık payesi vadedilmişti.⁹³⁸

Emniyet yanında İstanbul'a iâşenin yetebilmesi için ocağa ve ağaya verilen diğer bir görev, taşradan gelenlere mani olmaktır. İstanbul'a fazla kişinin sokulmaması için ağaya sık sık emirler verilmekteydi.⁹³⁹ Mesela Nisan 1744'te ağadan, İstanbul'a yolcu getirilmesi yasağına uymayıp Trabzon'dan kaçak yolcu ve esir getiren, gemisine aldığı 500-600 yolcuyu İstanbul'a varmadan indiren ve kayıklarla denizden, Tokat ve Akbaba gibi köylerden şehre sokan Kara Ali adlı bir reise müdahale etmesi istenmişti.⁹⁴⁰ Savaş dolayısıyla işsiz güçsüzlerin arttığı İstanbul'da duruma müdahale edilmesi 1791'de sekbanbaşı ve diğer ocak ağalarından istenmişti.⁹⁴¹

2.4.5.9. Avcılık, Dağ ve Ormanların Muhafazası

Ocakta sürekli İstanbul'a kayıtlı ve avcı olarak görev yapan bir orta vardı. 968/Reşen (1561) maaş defterinde avcılar ortası, 23. cemaatti.⁹⁴² Daha sonra bu vazife 33. sekban bölüğüne devredilmişti. Değişiklik muhtemelen koruların muhafazası görevinin sekbanbaşıya devredilmesinden kaynaklanmıştı. Sonrasında hep avcı ortası olarak kalan 33. sekbanların, Istranca Dağları'nı kaçak avcılar ve eşkıyalardan muhafaza, burada avlanma görevi vardı. 33. sekbanlar her yıl bahar aylarında bayrak ve kazanıyla beraber çorbacının veya vekilinin emrinde Istranca Dağları'na gider, güzleri dönerdi.⁹⁴³ Dönüş vakitlerinde çevre kadıları onların görevlerini eksiksiz yaptıklarına ilişkin evrak düzenlerdi.⁹⁴⁴ Avladıkları geyik ve safra etlerinden pastırma yaparak saraya ve sadrazam dairesine verirlerdi.⁹⁴⁵ Evliya Çelebi, avlarının etlerini Yeniköy'e getirip pastırma yaptıklarını, Hacı Ömer Hanesi adlı bir yerin önünde terbiye ettiklerini yazmıştı.⁹⁴⁶ Gerekğinde orta neferlerine ilave görevler de verilirdi. Mayıs 1748'de Midye ve

⁹³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 201, hk. 148.

⁹³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 855. 18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası, 154. BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 775.

⁹⁴⁰ TSMA, E. 720/16.

⁹⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 198, s. 4.

⁹⁴² BOA, MAD.d. 12872.

⁹⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 841, 843. BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 311. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1493. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 423, 879. BOA, A.DVN.MHM. d. 200, hk. 496.

⁹⁴⁴ BOA, C.DH, 44.

⁹⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 140. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 639.

⁹⁴⁶ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, I, 269.

çevresinde eşkıya türediğinde orta neferlerinden birine çorbacı vekilliği verilerek bazı neferlerle buranın emniyetini sağlamakla görevlendirilmişti.⁹⁴⁷ Mart 1800’de Dağlı eşkıyasıyla mücadele edebilmeleri için ortanın mevcudu artırılmış, sonrasında bu hususla alakalı kendilerine emriler verilmişti.⁹⁴⁸

Ocakta 33. sekban ortasından başka, değişik ortalara birer ikişer sayıda avcı olarak kayıtlı yeniçerilerden oluşturulmuş bir avcı birliği vardı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da bu birlik müstakil oda olarak gösterilmiş ise de⁹⁴⁹ sonrasında bahsedilen İstanbul’a kayıtlı avcı neferlerinden müteşekkil hale gelmişti. Birlik, hizmetinden memnun kalınmadığında değiştirilebilen bir avcıbaşı emrindeydi. Kendilerine mahsus bayrakları vardı.⁹⁵⁰ Istranca’da Çardak denilen bir mahalde ikamet ederlerdi. Ayrıca mîrî koruların olduğu Vize, Çatalca ve Midye taraflarındaki dağlar da muhafazalarına verilmişti. Yakaladıkları eşkıya, kaçak avcı ve diğer suçluları İstanbul’a gönderirlerdi.⁹⁵¹

Zamanla avcılar görev yerlerinde durmamışlar, vazifelerini ihmal etmişler, İstanbul’da veya memleketlerinde kendi işleriyle meşgul olmuşlardı. Bakımsız kalan Çardak harap olmuştu. Temmuz 1729’da avcılara yeniden bir nizam verilmiş, o tarihte defterde kayıtlı 128 avcının, avcıbaşı emrinde tamir edilen Çardak’ta bulunmaları emredilmişti.⁹⁵² Emre uymayanların avcılıkları kaldırılmış, yerlerine yenileri yazılmıştı.⁹⁵³ Sonraki dönemde sayıları 100’ün altına düşürülse de avcılar görevlerine aynı şekilde devam etmişlerdi.⁹⁵⁴ İstanbul’a gönderilen odun, kömür ve kerestenin nakline nezaretle mükellef tutulmuşlardı.⁹⁵⁵ Avcıların görevleri başında olup olmadıkları kadılar tarafından sürekli merkeze bildirilmişti.⁹⁵⁶ 1790’lı yıllarda dağlı eşkıyası görev

⁹⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 153, hk.1035.

⁹⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 210, hk. 326. BOA, A.DVN.MHM.d, 214, hk. 86.

⁹⁴⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194.

⁹⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1217, 1685. BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk.796. BOA, A.DVN.MHM.d, 165, hk. 496.

⁹⁵¹ Mart 1769 tarihinde de yeni tayin edilen avcıbaşından kendilerine mahsus mekanı terk etmemesi, yakaladıkları eşkıya veya haydutları İstanbul’a göndermesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 292. Ayrıca bk. BOA, A.DVN.AHK.İS.d, 7, s. 10.

⁹⁵² BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 1344

⁹⁵³ BOA, D.YNÇ, 97-62

⁹⁵⁴ BOA, MAD.d, 6686, s. 329. BOA, MAD.d, 6680, s. 983.

⁹⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 22, 245. BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 112. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1685. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1044.

⁹⁵⁶ BOA, C.ZB, 1858.

mahallerine gelince kendilerinden çevre kazalardaki yeniçerilerle beraber onlarla mücadele etmeleri istenmişti.⁹⁵⁷

Orta ve birlik halinde faaliyette bulunanlardan başka İstanbul ve çevresindeki dağları ve koruları korumakla görevli, münferiden veya birkaç kişi beraberce görev yapan korucular vardı. Kayıtlara göre dağ korucuları, İstanbul etrafındaki korularda; Biga, Gemlik, Bursa, İzmit, Vize, Saray, Midye, Pınarhisar, Lapseki, Kırkkilise, Hasköy, Uzunköprü, Gümölcine, Dimetoka, Karaferye, Yanbolu ve Tanrı Dağları'nda bulunmaktaydı. Mîrî ormanları, özellikle gemi yapımı için kereste tedarik edilen mahalleri muhafaza etmekteydiler. Önceleri sekbanlara mahsus bu görevler sonraları sadece koruculara kalmıştı.⁹⁵⁸ Dağ korucularının idareleri ve kayıtlarından sekbanbaşı mesuldü.⁹⁵⁹

2.5. MUHAFAZ YENİÇERİLER

2.5.1. Serhat Kaleleri

Yeniçerilerin en eski görevlerinden biri, üç sene müddetle kale muhafızlığıydı.⁹⁶⁰ Kalelere gönderilenlere “nevbetçi kullar” adı verilmişti. Ayrıca nöbetçilik, yeniçeriler arasından “kaleye/muhafazaya kapanma” olarak ifade edilmişti.⁹⁶¹ Bu görevlendirme izah edileceği üzere şekil değiştirse de ocağın kaldırılışına kadar devam etmişti.

Nöbetçiliğin ne zaman ve ne şekilde başladığı hususu sarih değildir. 15. yüzyılın ortasına kadar kalelerin muhafazasından akıncılar ve sancak kuvvetleri mesuldü. Ayrıca Rumeli'de Hristiyan yerli halktan tımarlı, ulufeli veya vergi muafigiyeti karşılığında muhafız ve tüfenkçiler görevlendirilmişti. Kayıtların bulunduğu II. Mehmed'in saltanatının ilk dönemlerinde önemli kalelerde yeniçeriler görülmektedir. 1455 yılında Novoberda Kalesi'nde 10 yeniçeri tüfenkçi vardı. 1460'lı yıllar başında Korint'te ve yeni

⁹⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 200, hk. 701.

⁹⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 19, hk. 248. BOA, A.DVN.MHM.d, 21, hk. 682. BOA, A.DVN.MHM.d, 39, hk. 164. BOA, A.DVN.MHM.d, 88, hk. 137. BOA, A.DVN.MHM.d, 91, hk. 281. BOA, D.YNÇ, 294-186. BOA, A.DVN.MHM.d, 85, hk. 639. BOA, A.DVN.MHM.d, 29, hk. 40. Bu husus için ayrıca üçüncü bölümde seferden muaf yeniçeriler kısmına bakınız.

⁹⁵⁹ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 213.

⁹⁶⁰ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 195.

⁹⁶¹ BOA, D.YNÇ, 66-80.

fethedilen Trabzon'da yeniçeri yerleştirilmişti.⁹⁶² Dolayısıyla II. Mehmed döneminde Karadeniz ve Akdeniz'de ele geçirilen kalelerin muhafazalarında tüfekli muhafız olarak yeniçeriler daha fazla kullanılmıştı.⁹⁶³ Bu dönem hakkında müşahedelerini aktaran eski bir yeniçeri olan Konstantin Mihailoviç, genç devşirmelerin kalelere gönderildiğini yazmıştı.⁹⁶⁴ 1501 yılında tamiri biten Avgadi Kalesi'ne 60 yeniçeri gönderilmesi için sekbanbaşına emir verilmişti.⁹⁶⁵ 1520'li yıllarda Akdeniz'deki ada ve limanlarda nöbetçiler görev yapmaktaydı.⁹⁶⁶ Mısır'ın fethinden sonra buraya da nöbetçi yeniçeri bırakılmıştı. Nöbetçilik dışında kalelerde kısa süreli muhafaza için de bırakılmışlardı. Mesela 1514'te I. Selim İran Seferi'nden dönerken kışın beklemek üzere Tebriz'e 500, Bayburt'a 1000 yeniçeri yerleştirmişti.⁹⁶⁷

1543'te Rumeli'de Estergon, İstolni Belgrad, Budin'de nöbetçi vardı.⁹⁶⁸ 1545'te nöbetçi olan kalelerden biri Nova'ydı.⁹⁶⁹ 1548 yılında 12822 neferin 4928'i kalelerdeydi. Bunların 1440'ı Bağdad'daydı.⁹⁷⁰ Dukakin Sancakbeyi ve Dilonya Beyi yanında bulunanlardan başka Budin, Peşte, Belgrad, Estergon, Vulçitrin, Azak, İstolni Belgrad, Bağdad, Van, Adilceviz ve Kefe, 1551-52 senesinde nöbetçi olan kalelerden bazılarıydı.⁹⁷¹ 1569'da, Kefe (250), Rodos (200), Boğdan (200), Anabolu (200), Azak (180), Draç (180), Sakız (150), Preveze (135), Dukakin (121), Moton ve Koron (120), Kazımeyn? (140), İnebahtı (150) ve Mamuriye (100) yeniçeri olmak üzere on dört kalede 2126 nöbetçi vardı.⁹⁷² İhtiyaca göre yeni yerlere görevlendirmeler yapılmış, var olanların sayıları artırılmış veya mevcutlar kaldırılmıştı. 1571'de Molova'ya, Müslümanlara saldıran Girit eşkıyasından muhafaza için 200 yeniçeri yerleştirilmişti.⁹⁷³ Aynı tarihlerde

⁹⁶² İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkik ve Vesikalar*, I, 182. 1445 Tarihli Paşa Livâsı, 27. İnalcık, *Fatih Sultan Mehmed Han*, 238. Bu hususla ilgili ayrıca bk. *Târîh-i Ebû'l-Feth*.

⁹⁶³ Yaşar Yücel, merkezileşme siyasetinin icabı olarak II. Mehmed devrinde kalelerde yeniçeri bulundurulmaya başladığı görüşündedir. "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII, 659-660. Merkezileşmeden öte kalelerde tüfekli muhafızlara ihtiyacın, bu uygulamanın başlatılmasında tesirli olduğu düşünülmektedir.

⁹⁶⁴ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97.

⁹⁶⁵ 906/1501 Tarihli Ahkam Defteri, 28, 32.

⁹⁶⁶ BOA, KK.d. 1764, s. 51. BOA, KK.d. 1863, s. 5.

⁹⁶⁷ Haydar Çelebi *Rûznâmesi*, 67, 119, 173. BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 497. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 590.

⁹⁶⁸ BOA, KK.d. 1765.

⁹⁶⁹ H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri, 279.

⁹⁷⁰ BOA, MAD.d. 12872.

⁹⁷¹ 888 Numaralı Mühimme Defteri, 2, 3, 10, 79, 202, 246, 3 65, 367, 434.

⁹⁷² BOA, KK.d. 1767, s. 4, 18. 1570 yılında Azak, Kefe, Özi, Nova, Draç, Preveze, İnebahtı, Moton, Koron, Balyabadra, Anabolu, Midilli ve Sakız adalarından nöbetçi yeniçeri vardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 434. BOA, A.DVN.MHM.d. 16, hk. 478.

⁹⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 18, hk. 184.

200 yeniçerinin olduğu Boğdan'a 100 nefer daha gönderilmişti.⁹⁷⁴ Aralık 1559'da 1000 kişilik mevcudun 200'e indirildiği Mısır'dan, 23 Nisan 1570'de nevbetçi ihtiyaç olmadığına beylerbeyi tarafından bildirilmesi üzerine yeniçeriler ayrılmıştı.⁹⁷⁵

985/1577-78 yılında Rodos (209), Sakız (170), Özi (220), Avarin (195), Azak (222), Anabolu (195), Koron (77), Draç (190), Preveze (190), Ayamavra (190), Moton (180), İnebahtı (200), Nova (230), Balyabadra (230), Pasinova (220), Bağdad (300), Ülgün (190), Bar (190), Erzurum (517), Van (280) olmak üzere yirmi kalede 4395 yeniçeri bulunmaktaydı.⁹⁷⁶ 1581'de, Rodos (200), Avarin (200), Azak (200), Koron (60), Draç (200), Preveze (200), Moton (130), Nova (200), Ülgün (160), Özi (160), Faş (100), Kars (600), Tiflis (200), Ahışa (200) olmak üzere 2810 nefer nöbetçi vardı.⁹⁷⁷ Doğudaki savaş sebebiyle nöbetçi olan kaleler, sınırın genişlemesiyle ilerlemişti. Orduda olmaları sebebiyle 1580'lerin sonunda Erzurum, Van ve Bağdad gibi kalelerinde geçici olarak nöbetçi bulundurulmamıştı.⁹⁷⁸ 1584-88 arasında Demirkapı'da 237 yeniçeri görev yapmış,⁹⁷⁹ 1588'de Tebriz'e 997 nefer yerleştirilmişti.⁹⁸⁰ Eylül 1589'da Trablus-Garb'a ahalinin oradaki askerlerle geçinememesi yüzünden 200 nevbetçi gönderilmişti.⁹⁸¹ 1590'lı yıllarda Akdeniz'deki kalelerde bulunan yeniçeriler savaşlar sebebiyle çağırılmıştı.⁹⁸² Ocak 1607'de Van (542), Erzurum (1280), Budin (1969), Eğri (1217), Kanije (1099), İstolni Belgrad (981), Estergon (1262), Tımsıvar'da (707) yeniçeri vardı. İsimleri verilmeyen bazı kalelerde nevbetçi olarak kaydedilenler 400'dü.⁹⁸³ 1611'de ise Avrupa'daki kalelerden Budin'de 700, Estergon'da 333, Kanije'de 416, İstolni Belgrad'da 255, Eğri'de 322, Tımsıvar'da 117, Belgrad'da 2055 yeniçeri bulunmaktaydı.⁹⁸⁴ 1629 Mayıs'da 38378 yeniçerinin 6298'i kalelerde görevliydi.⁹⁸⁵

⁹⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 10 hk. 135.

⁹⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 564. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 54. 1573-74 yıllarında Rumeli ve Akdeniz'de yeniçeri bulunan bazı kaleler, Rodos, Balyabadra, Anabolu, Moton, Nova, İnebahtı, Ayamavra, Avarin, Kıbrıs, Delvonya, Mizistre, Koron, Preveze, Draç, Sakız, Ülgün, Bar'dı. BOA, KK.d. 1769, s. 7, 56-57. BOA, KK.d. 1770, s. 7.

⁹⁷⁶ BOA, D.YNÇ.d. 33630, s. 232. Defterde toplam 4397 olarak iki nefer fazla hesaplanmıştır.

⁹⁷⁷ BOA, MAD.d. 6538, s. 270.

⁹⁷⁸ BOA, MAD.d. 16269, s. 240. BOA, MAD.d. 16273, s. 210.

⁹⁷⁹ BOA, MAD.d. 6618.

⁹⁸⁰ BOA, MAD.d. 6514, s. 2-15

⁹⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 22-23.

⁹⁸² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 225.

⁹⁸³ BOA, MAD.d. 6913, s. 322. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 6546, s. 526. BOA, MAD.d. 6550, s. 796.

⁹⁸⁴ BOA, MAD.d. 6705. 1620'li yıllardaki bazı kaleler için bk. BOA, MAD.d. 6145, 7089.

⁹⁸⁵ BOA, MAD.d. 7167. Bu tarihlerde kalelerdeki yeniçeriler için bk. BOA, MAD.d. 6824.

1631'de Erzurum'da 1205, Diyarbakır'da 177, Musul'da 2770, Trablus-Şam'da 566, Haleb'de 148 nöbetçi vardı.⁹⁸⁶ Aynı tarihlerde Budin'de 243, Estergon'da 73, Eğri'de 143, İstolni Belgrad'da 100, Kaniye'de 144, Tımişvar'da 136, Bender'de 21 nefer bulunmaktaydı.⁹⁸⁷ Kalelerden Bağdad diğerlerinden farklı tutularak çok sayıda nöbetçi bırakılmaktaydı. 1639 Ağustos kaydına göre bu kalede 7936 nefer bulunmaktaydı.⁹⁸⁸

1644 yılında Bağdad, Van, Erzurum, Ahışa, Gönve, Trablus-Şam, Selanik, Kefe, Azak, Kerkük, Bender kaleleri, Avusturya sınırındaki kaleler ve donamada görevlilerin toplu gösterildiği defterde 10534 yeniçeri vardı. Sayının yarısı Bağdad'a kayıtlıydı, diğerlerinin çok büyük kısmı ise Karadeniz çevresi ve İran sınırındaki kalelerdeydi.⁹⁸⁹ Eylül 1657'de nöbetçi bulunan kaleler; Bağdad, Kerkük, Van, Erzurum, Ahışa, Gönve, Azak, Kefe, Trablus-Şam, Budin, Eğri, Estergon, İstolni Belgrad, Kaniye, Nova, Bender, Bosna, Çanak Limanı, İskenderiye, Selanik, Girit, Hanya, Midilli, Molova, Tımişvar'dı. Buralarda toplam 16788 nefer bulunmaktaydı. 1661 senesinde ise kale sayısı yirmi sekize, görevli yeniçeri sayısı 21428' yükselmişti.⁹⁹⁰

Tablo 11. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1669-1724)⁹⁹¹

Kaleler	1080	1104	1110	1116	1120	1123	1125	1127	1129	1136
Bağdat	5552	2472	3292	2425	1946	1941	2582	1350	1152	1343
Van	611	592	929	474	240	221	342	215	305	481
Kerkük	134	295	221	279	76	141	308	153	221	279
Erzurum	626	873	227	517	451	667	1290	246	484	325
Ahışa	224	482	155	427	515	624	1402	286	219	-
Şam	236	425	478	464	686	277	535	481	481	501
Trablus-Şam	96	139	90	136	95	107	185	175	186	107
Gönve	117	110	271	300	135	153	360	341	354	248
Kefe	267	843	220	772	735	591	112	-	-	176
Bender	533	232	384	876	1613	1097	4279	2987	2457	1842
Azak	1894	2441	-	-	-	-	7627	3850	3571	2547
Çanak Limanı	118	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bosna	263	-	312	28	60	50	-	4000	2106	70
Nova	382	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Budin	159	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İstolni	92	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Belgrad	-	-	-	2392	2212	1875	2663	3945	8948	-
Novigrad	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁹⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 17-154.

⁹⁸⁷ BOA, MAD.d. 6996, s. 534-537.

⁹⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 20-584

⁹⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 23-98. Bu tarihlerden önce bazı kalelerin mevcudu için bk. BOA, MAD.d. 6776, s. 329-360.

⁹⁹⁰ *Telhisi'l Beyan*, 150-152. Bu tarihlerdeki bazı kale mevcutları için bk. BOA, MAD.d. 5997, 6391, 6790, 7004. BOA, D.YNÇ, 27-101, 103, 107.

⁹⁹¹ Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bütçe", 263. BOA, MAD.d. 2463, 5858, 5943, 6315, 6683, 7306, 7307, 7309, BOA, D.BŞM. d. 1234, s. 10. BOA, D.YNÇ, 52-129. 1666 yılı defteri için bk. BOA, MAD.d. 6126. H. 1137 yılı kale sayıları için bk. BOA, MAD.d. 6952. 1135 yılı için ise bk. BOA, MAD.d. 6960. H. 1124 sayıları için bk. BOA, MAD.d. 14359, 21170. 1119 yılı defteri için bk. BOA, MAD.d. 6600.

Estergon	127	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaniye	190	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uyvar	962	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Varad	622	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yanova	222	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğri	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Midilli	498	149	237	241	-	255	331	1355	1256	714
Molova	55	-	69	80	-	-	-	152	178	129
Selanik	252	280	421	501	374	538	949	920	603	731
Kamaniçe	-	1427	1820	-	-	-	-	-	-	-
Basra	-	704	1708	420	538	357	373	375	322	406
Helvine	-	316	258	216	170	155	182	595	513	-
Bozcaada	-	122	153	102	103	101	185	820	633	355
Sakız	-	222	264	447	404	483	1074	143	136	301
Göle?	-	289	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğriboz	-	2250	2027	797	789	603	954	1842	1019	785
Boğazhisar	-	295	-	-	-	-	-	-	-	-
Resmo	-	756	491	349	283	334	448	585	493	499
Kutatis	-	161	459	315	262	234	531	501	500	347
Mora	-	711	-	-	-	-	-	-	-	-
Hanya	-	1790	1154	759	574	501	614	1282	878	687
Tımışvar	-	1470	1352	1389	1116	940	1131	2182	-	-
Limni	-	305	231	166	113	125	151	542	396	352
Kandiyeye	-	2681	1960	1444	1218	1098	1391	2694	2107	1914
Özi	-	-	1225	1132	575	832	2742	1283	1460	991
Kılburun	-	-	170	64	-	-	-	-	76	40
Poçitel	-	-	36	31	39	-	81	379	335	-
Temrük	-	-	231	129	119	182	72	63	57	46
Ur	-	-	326	433	509	453	719	-	309	163
Ülgün	-	-	197	148	65	62	91	86	75	-
???	-	-	238	-	-	-	-	-	-	-
Bar	-	-	210	130	107	90	93	93	91	211
İskenderiye	-	-	-	102	65	52	94	82	76	-
İnebahtı	-	-	-	497	353	210	285	899	470	602
Taman	-	-	-	79	215	200	156	-	69	142
Açu	-	-	-	513	221	262	65	66	124	73
Erzincan	-	-	-	85	91	65	172	-	-	-
Bağdatcık	-	-	-	280	163	65	284	271	300	242
Trabzon	-	-	-	69	202	256	-	-	-	92
Vidin	-	-	-	90	95	81	186	156	653	2244
Rabat	-	-	-	282	167	158	50	83	64	106
Anagra	-	-	-	-	55	82	102	87	77	113
Batum	-	-	-	-	334	222	388	312	268	179
Ruh	-	-	-	-	193	160	209	170	145	57
Kudüs	-	-	-	-	192	127	120	95	94	132
Kale-i Cedit	-	-	-	-	635	2244	234	121	183	43
Kurna	-	-	-	-	442	288	333	226	198	788
Gazze	-	-	-	-	110	-	-	-	-	-
Niğbolu	-	-	-	-	-	150	-	-	919	209
İbrail	-	-	-	-	-	-	515	299	2446	-
Anabolu	-	-	-	-	-	-	-	3973	2387	670
İzbornik	-	-	-	-	-	-	-	-	207	286
Avarin	-	-	-	-	-	-	-	1098	700	180
Böğürdelen	-	-	-	-	-	-	-	-	230	-
Hotin	-	-	-	-	-	-	-	2718	2562	1466
Koron	-	-	-	-	-	-	-	484	869	245

⁹⁹² Kale ismi siliktir. Sütünde boş olan diğer kalelerden biri olma ihtimali yüksektir.

Kastel Mora	-	-	-	-	-	-	-	1688	815	147
Kastel	-	-	-	-	-	-	-	-	106	54
Moton	-	-	-	-	-	-	-	2385	1610	429
Menekşe	-	-	-	-	-	-	-	547	340	184
Giresun	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-
Yergöğü	-	-	-	-	-	-	-	-	2234	-
Mostar	-	-	-	-	-	-	-	223	162	-
Tirebin	-	-	-	-	-	-	-	333	288	-
Atina	-	-	-	-	-	-	-	300	-	-
İstanköy	-	-	-	-	-	-	-	-	388	-
Hırsova	-	-	-	-	-	-	-	-	1606	-
Gördüs	-	-	-	-	-	-	-	550	-	-
Golos	-	-	-	-	-	-	-	400	-	-
Senhriz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	91
Sushat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	103
Sohum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	156
Faş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	994
Niş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	823
Revan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1686
Tiflis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1810
Lori	-	-	-	-	-	-	-	-	-	293
Göri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	254
Soğucak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	188
Toplam	14379		21816	20278	19655	19709	36990	51537	51511	31671

1088/1677-78 yılında yeniçeri bulunan kaleler, Van, Şam, Erzurum, Yanık, Kefe, Kutatis, Trablus-Şam, Estergon, Budin, Ahışa, Eğri, Kırım, Bozcaada, Uyvar, Kandiye, Resmo, Bender, Basra, Bağdad, Hanya, Varat, Kerkük, Kanije, İstolni Belgrad, Selanik ve Gönnye'ydi.⁹⁹³ 1683 yılından sonra başlayan savaşlar ve kaybedilen topraklar yüzünden yeniçeri bulunan kalelerde değişiklik olmuştu.⁹⁹⁴ Karlofça sonrası nöbetçi yeniçeri bulundurulmuş kale sayısında artış olmuştu. Girit'teki kaleler dışında İnebahtı, Eğriboz, Limni, Bar'a nöbetçiler yerleştirilmişti. Avusturya sınırı güneye çekilmiş, İskenderiye serhat kalesi olmuştu. Esas sayıyı artıran ise, Rusya tehdidi sebebiyle Karadeniz çevresinde bazı kalelerin karakol olmasıydı. 1704 öncesi ve sonrasında toplam nöbetçi sayıları ise şöyleydi: 1701'de 22766, 1702'de 21208, 1703'de 18675, 1705'de 19579 nefer.⁹⁹⁵

1120/1708-09 yılında kırk altı kalede nöbetçi vardı. 1711-1718 harplerinden sonra büyük artış olmuş; Belgrad ve Tımişvar'ın Avusturya'ya geçmesine ve bazı iç kalelerden

⁹⁹³ Kurumlar ve Bütçeler, ek CD.

⁹⁹⁴ 1687 yılında Kamanice (1717), Belgrad (1988), Varad (1493), Helvine (851), Batum (115), Kerkük (220), Azak (2714), Van (621), Sakız (616), Yenişehir (1176), Eğriboz (1302), Kefe (957), Bozcaada (448), Midilli (675), Kandiye ve Resmo (943), Ahışa (797), Kutatis (271), ve Molova (176) nöbetçi bulunan bazı kalelerdi. BOA, MAD.d. 6942. Bu defterde birkaç yıllık kalelerin mevcudu ve değişimi görülebilir. 1687 yılında kaleler için ise bk. BOA, MAD.d. 1730, s. 1-3.

⁹⁹⁵ Kurumlar ve Bütçeler, 249. Kurumlar ve Bütçeler, ek CD.

nöbetçi kaldırılmasına rağmen 1717 sonunda yeniçeri bulunan kale sayısı 57'ye çıkmıştı. Rusların iade etmek zorunda kaldığı Azak'la Venediklilerden geri alınan Mora'daki Menekşe, Moton, Kastel İnebahtı, Kastel Mora ve Koron kaleleri, artık sürekli yeniçeri bulundurulmuştu. 1723'te başlayan savaşlarda ele geçirilen Hemedan, Kirmanşah, Hoy, Erdebil, Urumiye, Tiflis, Tebriz, Revan, Gence, Lori ve Gori kalelerine yeniçeri yerleştirilmişti. Ancak bu kaleler 1736 yılına kadar Nadir Şah tarafından geri alındıklarından nöbetçiler geri çekilerek önce Revan, sonra Van, Kars ve Erzurum kalelerine kaydırılmıştı.⁹⁹⁶ Çok eskiden beri yeniçeri bulunan kalelerden olan Kerkük'ten sınırın ilerlemesi sebebiyle birkaç seneliğine yeniçeriler kaldırılmıştı. Toprak kayıpları yüzünden sınıra yaklaştığından buraya Kasım 1733'te tekrar yeniçeri ortaları gönderilmişti.⁹⁹⁷ Daha önce hiç yeniçeri bulundurulmamışken İran savaşları sırasında konulmaya başlayan diğer kale Kars'tı. Burası 1732 yılından sonra önemli bir serhat kalesi olmuştu. 1736-39 harbinden sonra Avusturyalılardan alınan Belgrad ve Ada-i Kebir (Adakale) kalelerine yeniçeri konulmuştu.⁹⁹⁸ Harpten önce yeniçeri bulundurulmuş İskenderiye'den ise kaldırılmıştı. 1736'da kaybedilen en kuzeydeki serhat Azak, artık geri alınamamıştı. Bu savaşlar sırasında Rusların eline geçen ancak geri alınan Özi Kalesi harap olduğundan inşasının tamamlandığı 1745 yılına kadar yeniçeri bulunmamıştı. Sürekli garnizonlardan biri olan Ur'da, Rusların eline kısa süre geçme sebebiyle 1738-39 senelerinde nöbetçi olmamıştı. Özi'nin karşısında bulunan ve 1737'den sonra yeniçeri bulundurulmayan Kılburun'a 1749'dan itibaren tekrar nöbetçi gönderilmişti. 1762 yılından itibaren Kafkaslardaki düzensizliği ve isyan meylinin artması üzerine Açe Kalesi'ne nöbetçi yerleştirilmiş ve devamlı bir serhat olmuştu. Ancak Kırım tarafındaki kalelerde esas değişiklik 1768-74 harbinden sonra olmuştu. Savaş sırasında kaybedilen Kırım'da bulunan yeniçeri garnizonları ortadan kalkmıştı. Gürcistan'da bulunan kalelerin birçoğu Rusların eline geçmişti. Savaşın sürdüğü 1185/1771-72'de kırk dokuz kalede 68159 yeniçeri vardı. Savaş sırasında birçok şehir ve kasabada yeniçeri bulundurulsa da bunlar ordular maiyetinde istihdam edilmişlerdi. Bu yüzden savaş sonrasında kale sayısı artmamıştı, sadece Varna birkaç yıl yeniçeri bulundurulmuştu. Kaybedilen kalelerden gelen yeniçerilerin tutulduğu Sinop ise devamlı garnizon olmuştu.

⁹⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 734, 835, 837, 839, 1020, 1046-1047.

⁹⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1430. BOA, D.YNÇ, 111-132.

⁹⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1560. Belgrad'a yirmi dört ortayla beraber 10 binden fazla nöbetçi yerleştirilmişti.

Emekli yeniçeriler daha önce sadece İstanbul'a kaydedilmişti ancak çoğu memleketlerinde yaşamaktaydı. Bunlar, bulundukları yerlerin muhafazasında istifade için kalelere kaydedilmeye başlanmıştı. İlk önce Mayıs 1686'da Mora ve Rumeli'nin Ege kıyılarında yaşayan emekliler Eğriboz'da görevlendirilmişti.⁹⁹⁹ Yaklaşık on yıl sonra değişik kalelere de emekliler kaydedilmiş,¹⁰⁰⁰ 1710'larda sayıları oldukça artmıştı.¹⁰⁰¹ Hepsi emekli olan serdengeçti ağa ve alevdarlarının memleketlerine yakın kalelere kaydıyla sayıyı iyice yükseltmişti. Ancak esas serbest hale gelme 1720'lerden sonra olmuştu. Sayı vermek icap ederse 1723'te 9518 emeklinin 627'si, 1729'da 11037 emeklinin 1356'sı kalelere kayıtlıyken 1746'da 10114'e çıkmıştı.¹⁰⁰² 1778'de ise 30324'ye yükselmişti ki artık sayıları emeklilerin yarısından fazlasını teşkil eder olmuştu.¹⁰⁰³

Kaleler ve çevreleri henüz 17. yüzyılda yeniçeri zümresinin fazla yaşadığı yerlere dönüştüklerinden buralarda esâmîliler yanında oldukça fazla esâmîsiz yeniçeri mevcuttu.¹⁰⁰⁴ Sulh zamanlarında mesele çıkarsalar ve istenmeyen durumda olsalar da uzak bölgelerden asker sevki yerine hazır nefer kaynağı olarak sürekli kullanılmışlardı.¹⁰⁰⁵

Rusların iade ettiği Bender, Hotin ve İbrail ile 1787-92 harplerine kadar serhat olan Kili ve Akkirman'a yerleştirilenler, sefer sırasında kaleleri tahkim için tashih be-dergâh olanlarla savaş sonrası nöbetçi sayısı artmıştı. Kaybedilmiş Kutatis, Bağdadçık ve Şehriban kalelerine iade edildikten¹⁰⁰⁶ sonra yeniden yeniçeri yerleştirilmişti. 1190/1776-77 yılında maaş ödenen kale sayısı elliden biraz fazlaydı. İki yıl sonrasına ait ana maaş defterine göre elli bir kalede orta vardı. Orta bulunmayan dört kaleyle toplam sayı elli beşe ulaşmıştı.¹⁰⁰⁷ Rusya ile münasebetlerin bozuk olması, kalelerin mevcutlarının fazlalaştırmıştı. Nöbetçi yeniçeri sayısı 1781'de 77174, 1784'te ve 74699'du.¹⁰⁰⁸ Rus

⁹⁹⁹ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 213. BOA, MAD.d. 3953, 4056. Bu tarihten önce kalelerde emekli bulunmamasına ilişkin bk. BOA, MAD.d. 3969, 6582.

¹⁰⁰⁰ BOA, MAD.d. 4291.

¹⁰⁰¹ BOA, MAD.d. 4297, 4301, 5725.

¹⁰⁰² BOA, MAD.d. 1786, 4064, 6290.

¹⁰⁰³ BOA, MAD.d. 6325.

¹⁰⁰⁴ BOA, DYNÇ, 125-8. BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 1056. BOA, C.AS, 32932

¹⁰⁰⁵ BOA, MAD. d, 17358, s. 29-46.

¹⁰⁰⁶ Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet, vrk. 136.

¹⁰⁰⁷ BOA, MAD.d. 6325.

¹⁰⁰⁸ BOA, KK.d. 2310, s. 2.

sınırında devamlı serhat olan Anapa Kalesi'ne 1784'te yeniçeri yerleştirilmişti.¹⁰⁰⁹ 1785'ten itibaren İstanbul Boğazı'nın Karadeniz tarafındaki kalelere merkeze kayıtlı olan yeniçeriler görevlendirilmişti.¹⁰¹⁰

Dördüncü bölümde gösterilecek olan maaş ödeyememe yüzünden 1780'lerden sonra kale kayıtların olmaması veya tüm kale mevcutlarını gösterir defterlerin bulunmaması, nöbetçi mevcudunun bilinmesine mani olmaktadır. Sadece bazı yıllar için maaş ödenen kalelerin malumatı mevcuttur. 1787-92 harpleri sırasında kaybedilen büyük mevcutlu Özi ve Karadeniz'in doğu kıyısındaki kaleler sebebiyle yeniçeri bulunan kaleler sayısında daha azalma olmuştu. 1795'ten sonra kırk beşten fazla kaleye 50 bin seviyesinde esâmîli yeniçeri kayıtlıydı. 1807'de bir süreliğine Sırp'ların eline geçen Belgrad'dan yeniçeriler çıkmıştı.

Serhat kalesi olmadığı ve yeniçeri görevlendirilmediği halde 1740'lı yıllarda serdengeçti ağaları ve bayraktarlarından memleketlerinde kalmalarına müsaade edilenler, maaşlarını Bağdad veya yakın kalelerden almak üzere Diyarbakır'a yazılmıştı.

H. 1140 yılından sonrasını gösteren tablodaki sayılardan savaş yıllarına ait olanlar, silinme ve tekrar yazılma durumunun sıklığı sebebiyle sadece maaş ödenenleri gösterirken diğer yıllara ait olanlar, kale defterlerine yazılıyken maaş almayanları da ihtiva etmektedir. Sadece maaş verilenlerin yıllar itibariyle toplamı dördüncü bölümde gösterilecektir. Kale sayıları aynı dönemdeki İstanbul mevcutlarıyla toplandığında o andaki toplam maaş verilen yeniçerileri de göstermemektedir. Kale sayıları, maaşların gecikmesi durumunda birkaç yıl sonra ödenenleri gösterdiğinden ana defter, daha sonra silinecek olanları da ihtiva etmektedir.¹⁰¹¹ Ayrıca kalelerde maaş verilmeyip sonra ilave edilen veya maaş almadığı halde defterde kayıtlı olanlar çok fazlaydı. Bu yüzden ayrı tutulan kalelerin defterleri çok uzun yıllar maaş verilmeyip ana defterden geçmişte silinenleri gösterir şekilde düzenlenmiş, ayrıca bunların dâhil edilmediğini gösterir, yani sadece maaş ödenenlerin sayılarını veren icmalleri de verilmişti. Öyle ki 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı kalelerin mevcutlarının maaş verilenlerin üç dört katına çıktığı durumlar olmuştu.

¹⁰⁰⁹ BOA, C.AS, 23917.

¹⁰¹⁰ BOA, C.AS, 52450.

¹⁰¹¹ 1146-47 Hanya'dan mahlûl gönderen ağa, maaşlar geç ödendiğinden ve mahlûller düşülmediğinde asıl defterle mutabık olunmadığını kaydetmişti. BOA, D.YNÇ, 118-229.

Tablo 12. Nöbetçi Bulunan Kaleler (1727-1799)¹⁰¹²

Kale	1140	1146	1148	1151	1152	1154	1158	1163	1170	1179	1185	1188	1190	1210	1213
Azak	2367	2574	2180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İbrail	-	434	530	2100	1820	2184	1672	1707	1662	1972	-	-	4830	2193	2072
Erzurum	250	662	1296	1182	1095	1848	1162	2067	1710	1349	1654	1721	1699	1875	1874
Erzincan	-	-	448	481	219	195	212	586	209	-	-	-	-	-	-
Ardahan	-	-	983	-	-	-	917	-	-	-	-	-	-	-	-
Özi	948	936	1202	-	-	-	1397	1743	1957	1632	10000	9683	10208	-	-
Tımsıvar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ur	151	281	243	-	-	1437	596	674	594	905	-	-	-	-	-
İnebahtı	613	653	527	736	650	885	722	587	538	607	1151	1194	1191	1365	1350
Eğriboz	834	1026	979	1290	1200	1424	1294	1424	871	689	1534	1590	1600	529	519
Anadolu	664	892	817	1291	1330	1316	1193	1295	724	730	1591	1553	1435	380	386
Ahışa	-	-	1767	-	-	473	2120	1143	349	532	424	425	450	481	480
İzornik	259	298	320	382	411	308	329	280	244	260	692	1046	1080	1073	1071
Açu	74	99	102	163	180	702	258	210	208	109	-	-	-	-	-
Açe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	332	-	-	-	-	-
Ada-i Kebir	-	-	-	11961	3065	198	120	151	373	328	616	599	587	100	100
Avarin	209	207	235	339	378	491	558	448	272	264	464	483	467	460	528
Anagra	84	109	107	99	91	99	79	211	101	91	90	90	86	-	-
Limni	271	318	328	375	443	754	461	431	267	254	956	963	985	950	950
Bağdad	1750	11643	8654	9048	6969	6936	5809	7701	5621	4441	4447	4527	4595	4334	4516
Basra	395	374	365	354	319	319	475	297	282	211	211	211	212	-	-
Belgrad	-	-	-	-	12400	5508	5124	5363	4678	4591	5006	6452	6501	2540	2540
Böğürdelen	-	-	-	-	-	296	227	344	301	353	545	581	587	150	-
Bosna	85	143	124	6339	4000	2997	1881	1101	1092	1218	1894	2676	2678	2084	2127
Bender	1784	2027	2789	4891	4385	4320	3867	5206	5050	5743	-	-	6464	1776	1592
Bar	172	185	154	196	200	214	231	243	164	178	198	216	213	200	200
Bozcaada	295	396	394	536	442	532	483	410	294	323	480	602	541	175	175
Batum	157	159	148	341	285	380	602	597	397	137	109	202	202	-	-
Bağdadçık	170	192	216	246	174	179	144	575	149	109	-	-	-	-	-
Temrük	38	139	38	264	196	569	188	188	144	169	-	-	-	-	-
Hotin	1429	1729	2431	3063	-	2182	1740	2254	2204	2264	-	-	3210	2406	2409
Hanya	752	1220	1406	1464	1330	1484	1221	1396	851	876	867	980	979	993	977
Resmo	478	504	658	825	827	1074	1042	1095	911	991	988	998	942	950	950
Rabat	85	139	196	498	337	535	309	661	337	394	-	-	-	-	-

¹⁰¹² BOA, D.BŞM. d. 1599/A, 1600, 1615, 1616, 40967. BOA, MAD.d. 740, 809, 824, 2053, 2340, 3949, 4002, 4305, 4743, 5588, 5569, 5720, 5769, 5869, 5992, 6315, 6536, 6537, 6540, 6560, 6575, 6689, 6715, 6932, 7015, 17216. BOA, D.PYM.d. 35221. BOA, D.YNÇ.d. 34230. BOA, KK.d. 4782, 4939. 1129 yılı toplamı Gelibolu acemileri ve serasker emrindekiler düşüldükten sonraki sayıdır. Ancak defterde Kılburun Kalesi yeniçerilerinde 70 kişilik bir toplama hatası yapılmıştır. 1146 yılı için Bağdad için 1146/Lezez'de yazılan 2576 emekli eklenmemiştir. 1152 yılında Savaş sırasında geçici olarak yeniçeri bulunan Yaş, Bükreş ve Kırım Kalesi'ndeki 3486 yeniçeri toplama ilave edilmemiştir. 1779 defterinde Van Kalesi sayısı bulunmadığından bir önceki sene sayısı üzerinden hesaplanmıştır. BOA, D.YNÇ.d. 34445, s. 18. Özi 1185 yılı sayısı serasker yani ordu defterinde olduğundan diğer yıllar dikkate alınarak yazılmıştır. Basra'ya 1190 yılına kadar maaş ödenmemişken önceki yıl sayıları cetvelde gösterilmiştir. Yine maaş verilmediği için defterde olmayan Kurna sayısı aynı şekilde ilave edilmiştir. Maaş defterlerinde olmayan Böri'de var olan 68 nefer olarak ilave edilmiştir. 1210 ve 1213 yılları İbrail, İnebahtı, Eğriboz, Anadolu, Avarin, Resmo, Bar, Limni, Bozcaada, Sakız, Sinop, Şam, Sohum, Koron, Kastel Mora, Kastel İnebahtı, Selanik ve bazı diğer kalelerin maaş defterinde olmayan sayıları önceki ve sonraki yıllardaki umumiyetle sabit olan sayıları üzerinden gösterilmiştir. Belgrad Kalesi'nde sadece 600 kişi maaş defterinde görünmekteydi. Çünkü bu kaledeki yamaklara düzensizlikleri sebebiyle ödeme yapılmamıştı. 1217 yılında burada en az 2540 nefer bulunmaktaydı. BOA, C.AS, 15101. Toplama bu sayı dahil edilmiştir. Dolayısıyla 1210 ve 1213 yılları sayıları sıhhatli olmayıp yaklaşık sayıdır. Kalelerde 30100 yeniçerinin olduğu 1139 yılının 1136'dan farkı Lori'de yeniçeri yoktu, Yergöğü'ünde 795 nefer vardı. 48017 neferin bulunduğu 1144 yılında 1146'dan farklı olarak Kars ve Kerkük'te nöbetçi yoktu, Kastel İnebahtı'da 63 nefer vardı. 1170 yılıyla aynı kalelerin olduğu 1171'de nöbetçi mevcudu 57852 idi. 1175'le aynı kalelerin olduğu 1176'da ise toplam nöbetçi 55298 idi. 56947 neferin olduğu 1175 yılında 1179 yılından farklı olarak Böri'de yeniçeri yoktu.

Ruh	59	69	61	108	106	105	186	177	79	76	-	-	-	-	-
Selanik	682	567	574	759	790	1088	1286	1893	1631	1357	2540	2700	2694	2500	2500
Sakız	301	426	428	652	637	1000	1153	1206	1126	967	1286	1213	1219	249	249
Senhriz	98	151	135	119	103	111	95	170	97	89	80	80	-	-	-
Sushat	92	115	119	89	88	153	110	327	97	78	-	-	-	-	-
Şam	435	477	620	1119	1137		148	828	841	848	901	955	1012	576	576
Şehriban	-	134	136	731	407	537	215	605	113	78	-	-	-	-	-
Sinop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1009	408	528	400	400
Sohum	165	1039	809	572	411	478	199	442	104	186	189	203	202	177	177
Soğucak	179	182	104	374	361	462	201	334	161	174	266	266	266	-	-
Taman	113	178	164	2350	2500	3198	1473	1060	834	567	-	-	-	-	-
Trabzon	98	106	1594	-		541	276	350	161	117	368	468	512	169	169
Trablus-Şam	89	98	88	145	122	174	288	364	189	160	164	164	167	169	167
Faş	596	641	645	1115	867	893	613	1487	1035	687	3589	3651	1968	2995	2995
Kars	-	313	4306	1518	1414	5068	6275	3233	1765	1559	1980	2017	2071	2050	2051
Kandiye	1827	2101	2253	2548	2421	2774	2392	2203	1764	1668	1734	1768	1789	1636	1652
Kılburun	40	52	111	-	-	-	-	198	180	140	-	-	-	-	-
Koron	265	302	262	483	420	617	503	380	275	222	574	588	603	549	549
Kastel Mora	169	212	170	396	355	468	133	287	236	159	212	240	262	94	94
Kastel Inehihti	56	-	91	150	150	160	131	123	107	95	243	266	266	325	325
Kule	-	-	-	550	390	390	322	197	157	168	163	1039	1023	1049	419
Kudüs	83	98	130	138	140	391	459	406	242	234	232	235	257	269	269
Kale-i Cedit	38	210	263	806	540	1549	741	846	627	617	-	-	-	-	-
Kurna	735	782	708	595	470	496	536	439	391	251	236	236	236	280	280
Kefe	146	261	231	4331	1540	1355	1111	860	989	725	-	-	-	-	--
Kutatis	205	364	203	436	370	261	111	407	141	92	-	-	-	-	-
Kili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	200	200
Kerkük	193	3308	1464	3312	1418	1432	1307	2020	377	255	272	262	-	-	-
Gönye	196	215	238	274	215	252	222	364	190	114	115	115	-	-	-
Midilli	667	818	664	876	838	1172	1266	1151	1090	951	1289	1426	1480	278	276
Moton	449	660	560	1084	638	797	789	987	469	354	915	938	988	687	687
Molova	125	129	127	173	188	297	278	305	177	145	199	209	217	-	-
Menekşe	223	216	236	401	332	430	333	307	247	246	469	485	488	308	308
Niğbolu	235	245	258	1317	680	1022	1066	984	1181	1196	2975	3916	3794	2233	1575
Niş	812	1363	1405	6844	2631	893	1285	1264	1374	1438	2094	2362	2386	1163	1150
Vidin	2211	2725	2849	3808	3940	4335	4643	5726	5610	6518	9556	10480	10366	7500	7461
Van	282	1340	2536	1899	1178	4302	2925	1556	782	590	592	604	1021	506	505
Hasankale	-	-	1326	955	531	919	950	1610	228	-	-	-	-	-	-
Giresun	-	-	265	943	625	484	253	274	182	-	-	-	-	-	-
Musul	-	-	621	-	-	-	1794	-	-	-	-	-	-	-	-
Böri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68	68	68	68	-	-
İskenderiye	-	146	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Topkaraağaç	-	1380	995	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erbil	-	-	703	751	399	399	347	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahilkelek	-	-	572	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bayburt	-	-	316	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Revan	-	8678	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gence	2534	5270	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tiflis	-	4920	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gori	-	271	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hemedan	1993	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kırmanşah	248	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tebriz	4347	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lori	171	130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Urumiye	310	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hoy	215	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yergöğü	-	-	-		600	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Semendire	-	-	-	-	-	139	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akkirman	-	-	-	-	2738	2392	-	-	-	-	-	-	311	464	495
Erdebil	1056	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Anakopya	-	71	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsmail	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	211	211
Varna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	120	248	-	-
Anapa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	351	355
Toplam	37052	68102	59075	91185	75436	81373	72848	75758	57803	55241	68227	74274	88284	52402	50911

1812 Bükreş Anlaşması'yla Ruslara terkedilen Hotin, Bender, Kili, Akkirman ve İsmail'den sonra nöbetçi kalan kırk üç kale şunlardı: Şam, Kudüs, Trablus-Şam, Bağdad, Kurna, Erzurum, Van, Kars, Ahışa, Faş, Anapa, Sohum, Trabzon, Sinop, Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Yergöğü, Silistre, Kule, İbrail, Selanik, Bar, Ada-i Kebir, Bosna, İzvornik, Niş, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Kandiye, Hanya, Resmo, Menekşe, Kastel Mora, Koron, Moton, Avarin, Anabolu, İnebahtı, Kastel İnebahtı ve Eğriboz. Bu kalelerde ocak kaldırılana kadar yeniçeri bulundurulmuştu.¹⁰¹³

Savaşlar sırasında kışlamak, sınır muhafazasını kuvvetlendirmek veya fazla yeniçerilerin tutulması için cephe gerisinde geçici garnizonlar oluşturulmaktaydı. İran savaşları sırasında Diyarbakır ve Bayburt bazen kışlak için kullanılmıştı. Topkarağaç, Anakopya, Ardahan ve Ahılkelek kalelerine ise savaşın durumuna göre yeniçeri yerleştirilmişti. Mayıs 1737'de, Ahışa, Ahılkelek ve Ardahan kalelerinde yeniçeri bulundurulmasına lüzum olmadığından görevli ortaların kaldırılması istenmiş, yeniçeriler Faş, Batum ve Şehriban kalelerine nakledilmişti.¹⁰¹⁴ Batıda ise sadece birkaç sene yeniçeri bulundurulan kaleler, Yergöğü, Bükreş ve Yaş'tı. Mehadiye Kalesi'ne ise 1738'de birkaç aylığına nöbetçi konulmuştu. Savaş sırasında asker konulan, ancak sonrasında sürekli hale gelen yerler de vardı. Niğbolu karşısında bulunan Kule Kalesi bu mahiyetteydi. 1739'dan itibaren yeniçeri bulundurulan bu kale, 1768'den sonraki harplerin en mühim direnme merkezlerinden biri olmuştu. 1735'tenden itibaren Erbil'de on sene yeniçeri bulundurulmuştu. 1720'li yıllardaki fetihlerle hudut vasfını kaybedip nöbetçileri tasfiye edilen eski serhat kalesi Ahışa'ya, 1740'da başlayan savaşlar yüzünden yeniçeri yerleştirilmiş ve yeniden sürekli serhat kalesi olmuştu.

Hudut muhafazası, savaş dışı dönemde de yeniçeri bulunan kaleleri ve yeniçeri sayısını belirleyen en mühim husustu. Sınırdan olmayan kalelerde uzun müddet yeniçeri barındırılmamış, bu özelliğini kaybeden yani iç kale durumuna gelen kalelerdeki yeniçeriler tasfiye edilmişti. Haziran 1726'da İbrail Kalesi'nin çevresinde büyük serhat kaleleri varken burada yeniçeri bulundurulmasına ihtiyaç olmadığı yönündeki kararlar nöbetçiler çevredeki kalelere nakledilmişlerdi.¹⁰¹⁵ Ancak Eylül 1731'de yeniden buraya

¹⁰¹³ BAO, MAD.d. 10466, s. 1. BOA, MAD.d. 5580.

¹⁰¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1076, 1079-1081.

¹⁰¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 823.

çevre kalelerden nakille yeniçeri yerleştirilmişti.¹⁰¹⁶ İran savaşlarında kazanılan topraklar yüzünden iç bölgede kalan Kerkük için verilen Eylül 1728 tarihli emirde “iç-il” olduğundan yeniçeriler tarafından muhafazasına lüzumu olmadığı ifade edilmişti. Bu kararda, buradaki yeniçerilerin huzursuzluk çıkarması da tesirli olmuştu.¹⁰¹⁷ Nisan 1759’da Hasankale’nin iç memleket olduğu, “kadîmden berü serhad ve arz-ı ribad olmayub muhafazaya dair hizmeti lazimesi olmadığından” mevcut yeniçerilerin nakli istenmiş kalede bulunan 150 yamak Faş Kalesi’ne sevk edilmişti. Giresun ve Erzincan’da bulunan yeniçeriler de aynı emirle kaldırılarak Sohum ve Ahışa kalelerine gönderilmişlerdi.¹⁰¹⁸ Hudutta olmasına rağmen nöbetçi bulunmasına lüzum olmayan kalelerde de yeniçeri tutulmamaktaydı. Gence eyaletine yakın ve hudut muhafazasına yaramayan, eşkıyaların saklandıkları bir kale olan Lori’dan kapıkullarının çıkarılarak yıkılması Gence muhafızından 23 Eylül 1729’da istenmişti.¹⁰¹⁹

Hudut muhafazasından başka sebeplerle de kalelere yeniçeri konulmakta veya daha fazla nefer bulundurulmaktaydı. Bu durumda iç kale olmalarına bakılmamakta, ticari merkez veya büyük liman olmaları, yol ağı üzerinde bulunmaları, körfez veya nehirlerin emniyeti için ehemmiyetli mevkiileri dikkate alınmaktaydı. Sürekli büyük kale olduğu gösterilen Sakız’la alakalı Mayıs 1745 tarihli kayıttan, burasının büyük bir kale olduğu; yol üzerinde bulunması sebebiyle karadan ve denizden gelip geçeninin çok olduğu; tüccar, bezirgân ve sanayi erbabının sürekli veya misafir olarak bulunduğu ve kaçan askerlerin buraya yığıldığı sebep gösterilerek daha fazla yeniçeri ortası yerleştirilmesi istenmişti.¹⁰²⁰ Haziran 1724’ta Giresun Kalesi’nin iskele olduğu ahalisinin ekserisinin yeniçeri ve diğer askerîden olduklarından bunların zapt edilmesi ve reayanın muhafazası için bir yeniçeri ortasına lüzum olduğu bildirilerek yeniçeri yerleştirilmişti.¹⁰²¹ İran seferleri sebebiyle kısa süre sonra kaldırılan Giresun’daki yeniçeriler Aralık 1732’de aynı sebepler gösterilerek yeniden yerleştirilmiş ve Kefe’den buraya bir orta nakledilmişti.¹⁰²² Yeniçerilerin fazla olduğu ve sürekli huzursuzluk çıkardığı, savaşlar sırasında askeri

¹⁰¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 384.

¹⁰¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 529.

¹⁰¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 267-269.

¹⁰¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 103.

¹⁰²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1248. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 703.

¹⁰²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 91.

¹⁰²² BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 22-23.

mühimmat naklinde önemli bir yer olan iç kale Trabzon'da yeniçeri bulundurulması da aynı maksatlaydı. Büyük bir iskele ve Mora'nın muhafazasından önemli serhat kalesi Anabolu, fazla sayıda yeniçeri bulundurulan diğer bir kaleydi.¹⁰²³

Gürcistan ve kuzeyindeki kıyı üzerinde çok fazla kale bulunmaktaydı. Özellikle Soğucak Kalesi'nin bölgenin kilidi olduğu addedilmişti. Ağustos 1724'te inşası tamamlanan Faş Kalesi'ne yeniçeri yerleştirilmişti¹⁰²⁴ ve burası 1768-74 harplerinden sonra büyük bir serhat kalesi olmuştu. Kaheti eyaletinde bulunan ve halkın eşkıyadan muhafazası için önemli olan Topkarağaç Kalesi'ne tamirinin tamamlandığı 1727'de yeniçeri yerleştirilmesi emredilmişti.¹⁰²⁵ Sonrasında da geçici veya sürekli bazı serhatler teşkil edilmişti. Haziran 1732'de ise yeni fethedilen Çerkezya sınırındaki Anakopya Kalesi'ne¹⁰²⁶ ve 1765 yılında Gürcistan tarafındaki isyana müdahale sırasında hâkim olunan Böri'ye yeniçeri yerleştirilmişti.¹⁰²⁷ Bu bölgede fazla kalede yeniçeri bulunmasının değişik sebepleri vardı. Gürcistan'daki sürekli karmaşa ve taht mücadelesi, hızla müdahaleyi icap ettirmişti. Sürekli isyan halinde olan, hatta kale inşasına bile mani olan Abazaların ve kuzeyde çok sayıdaki savaşçı Çerkez kabilesinin zaptı önemliydi.¹⁰²⁸ Ayrıca Karadeniz kıyılarının da muhafazası gerekliydi. 1733'te Ruh Kalesi'ne yardım ve zahire sevkine görevliken yaralanmış yeniçeriler, Abazaların kuşatmasında çektikleri zahmetleri anlatmışlardı.¹⁰²⁹ Misafir olarak bu kalede bulunan bir yeniçeri, 1735 yılında verdiği arzda, Abazaların Temrük Kalesi'ne saldırdıklarından ve çok şiddetli savaş olduğundan bahsetmişti. Aynı tarihlerde Abazalar Anagra Kalesi'ne de saldırmıştı.¹⁰³⁰ Bu hal devam etmiş olmalı ki 1750'de Abazalar Kale-i Cedit'i kuşatmıştı.¹⁰³¹

İhtiyaca binaen bazı yerlere geçici görevler için yeniçeri gönderilmişti. Hac mevsiminde hacıların emniyeti ve ihtiyaçları için sevk edilen zahirelerin Cidde İskelesi'nde muhafazasından Mısır ocakları mesuldü. Ancak ocaklar arasında savaş sebebiyle istihdamları mümkün olmayınca Haziran 1726'da 73. cemaatinde içinde olduğu

¹⁰²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 720.

¹⁰²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 169, 174.

¹⁰²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 736-738.

¹⁰²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1044.

¹⁰²⁷ *Mür'i't- Tevârih*, II, 93.

¹⁰²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.197. *Ahmed Câvid Bey'in Müntehebâtı*, (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, 203.

¹⁰²⁹ BOA, D.YNÇ, 112-198, 210.

¹⁰³⁰ BOA, D.YNÇ, 117-329, 488.

¹⁰³¹ Bu harpte esir olan bir yeniçeri, saldırıyı anlatmıştı. BOA, D.YNÇ, 208-151.

500 yeniçeri gönderilmişti.¹⁰³² Burada yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Aralık 1727’de geri çağırılmışlardı.¹⁰³³ Ağustos 1729’da Basra’da sınır ucunda olan Kapan adlı kalenin muhafazası için Kurna Kalesi’ndeki 35. bölük görevlendirmiş, birkaç ay bekledikten sonra geri dönmüştü.¹⁰³⁴

Verdikleri huzursuzluk, zarar veya çeşitli kesimlerle mücadeleleri yeniçerilerin kalelerden çıkarılmalarına sebep olmuştu. Ağustos 1727’de, Eflak’a zarar verip ahaliyi huzursuz eden Yergöğü’ndeki bütün yeniçeriler Akdeniz’deki Eğriboz, İnebahtı, Kastel İnebahtı, Anabolu, Moton, Koron, Avarin, Menekşe ve Kastel Mora kalelerine sürülmüşlerdi.¹⁰³⁵ Şam’da yerli yeniçerilerle savaşa varan ihtilaf sebebiyle burada görevli ortalar 1740’da buradan ayrılmışlar,¹⁰³⁶ 1746’da Şam Valisi Esad Paşa’nın talebi üzerine yeniden gönderilmişlerdi.¹⁰³⁷

2.5.2. Kalelerde Yeniçeri Sınıfları

2.5.2.1. Ortalar

Kalelerdeki görevli yeniçerilerin bir kısmı odalı yani ortalarıyla bulunan yeniçerilerdi. Bunlar orta düzeniyle, emekli olmayan neferler ve başlarında çorbacılarla kalelerde görev yapmıştı. 15. yüzyılda kalelerde görevli yeniçerilerin görevlendirmeleri hakkında fazla malumat yoktur. Sadece yirmi bir ağa bölüğü kaydının olduğu parça 1526 yılına ait deftere göre bunlardan nöbetçi kaydı yoktu.¹⁰³⁸ Ama 1549 yılı defterine göre ağa bölükleri, cemaat ve sekban ortalarının hepsinden orta veya nefer bazında nöbetçiler mevcuttu.¹⁰³⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da kalelerdeki görevlendirmeler hakkında bazı kaidelerden bahsedilmiştir. Buna göre cemaatlerin kalelerde bulunma görevi daha eskiydi ve ağa bölüklerinden onlara yamak yazılmaktaydı. Ayrıca Varna, Özi ve Azak kalelerinde

¹⁰³² BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 842, 983-984. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 344. BOA, MAD.d. 6478.

¹⁰³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1074.

¹⁰³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1393.

¹⁰³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 570.

¹⁰³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 879, 889.

¹⁰³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 739.

¹⁰³⁸ TSMA, D. 736.

¹⁰³⁹ BOA, MAD.d. 12872.

sadece sekbanlardan nöbetçi bulunmuş, cemaatlere ve ağa bölüklerine birbirlerinden ilave yapılsa da sekban ortalarına sadece diğer sekbanlar yazılmıştı.¹⁰⁴⁰

18. yüzyıldan önce kalelerde daha çok orta bazında görevlendirme mevcuttu. Ama sonra ortalar dışında kaydedilenlerin fazlalaşmasıyla ortalarıyla bulunlar azınlık durumuna düşmüştü.

Yeniçeri ortalarının büyük kısmı kalelerde görevliydi. 1548 yılında 61 orta, kalelere kayıtlıydı. Bunların 25'i Bağdad'daydı.¹⁰⁴¹ 1580 Haziran'ında 22,¹⁰⁴² 1618 yılında 76,¹⁰⁴³ 1662 yılında 115,¹⁰⁴⁴ 1676 Haziran'da 135,¹⁰⁴⁵ 1687 Ocak'ta 166, 1707'de 153 orta kalelerdeydi. Zamanla kalelerdeki orta sayısı artsa da 1687 yılındaki gibi sefer zamanı ve ordunun kışlakta olduğu zamanlarda had safhaya çıkmıştı. Hem İstanbul'da bulunan ortaları gösteren tabloda hem de aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 18. yüzyılda yaklaşık 150 orta kalelerde görev yapmıştı. Bunun en önemli sebebi kale sayısının artmasıydı. Büyük kalelerde on veya yirmiyi aşacak sayıda orta varken çoğunda bir veya iki orta tutulmuş, bazılarında ise hiç orta bulundurulmamıştı.

Bazı küçük kalelerde orta istihdam edilmezdi. Orta bulundurulmayan kaleler genellikle değişmemişti. 1731 yılında altmış yedi kaleden Niğbolu, Kılburun, Sakız, Midilli, Molova, Limni, Kefe, Temrük, Rabat, İzvornik, Bozcaada, Batum, Trablus-Şam, Kudüs, Basra, Gönnye olmak üzere toplam on altı kalede orta yoktu. Sonrasında Limni, Temrük, Rabat, Batum, Niğbolu, Kefe ve Kılburun'a orta gönderilmişti. Bir müddet yeniçeri bulundurulan Giresun'da ise hiç orta görev yapmamıştı. Orta bulunmayan kaleler zamanla azaltılmış, 1764'te altmış beş kaleden sadece Bozcaada, Molova, İzvornik, Basra, Gönnye, Kule, Taman, Kudüs, Trablus-Şam kalmıştı. Niş'te ise kaldırılan ortalar bir müddet sonra tekrar yerleştirilmişti. 1787-92 harplerinde çok kale kaybedilince buradaki ortalar, orta bulunmayan bazı kalelere gönderilmişti.

¹⁰⁴⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 224-225.

¹⁰⁴¹ BOA, MAD.d. 12872.

¹⁰⁴² BOA, MAD.d. 16273.

¹⁰⁴³ BOA, MAD.d. 6709.

¹⁰⁴⁴ *Telhîsü'l Beyan*, 151-152.

¹⁰⁴⁵ BOA, MAD.d. 6131.

Tablo 13. Kalelerde Görevli Orta Sayıları¹⁰⁴⁶

Kale Adı	1144/1732 ¹⁰⁴⁷	1149/1737 ¹⁰⁴⁸	1161/1749 ¹⁰⁴⁹	1170/1757 ¹⁰⁵⁰	1193/1779 ¹⁰⁵¹
Azak	9 (6 c-1 b-2 s)	-	-	-	-
Ada-i Kebir	-	-	1 (1 c)	4 (1 c-3 b)	2 (1 c-1 b)
Böğürdelen	-	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Belgrad	-	-	8 (4 c-3 b-1 s)	8 (4 c-3 b-1 s)	8 (3 c-4 b-1 s)
Vidin	6 (5 c-1 s)	5 (4 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	6 (3 c-3 b)
Hotin	6 (2 c-1 b.3 s)	6 (2 c-1 b-3 s)	7 (3 c-4 s)	7 (3 c-4 s)	12 (6 c-6 s)
Bender	1 (1 c)	5 (3 c.-1 b-1 s)	7 (2 c-3 b-2 s)	7 (2 c-3 b-2 s)	13 (5 c-4 b-4 s)
İnebahtı	2 (1 c-1 s)	1 (1 c)	2 (2 c)	3 (3 c)	1 (1 c)
Kastel	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok	1 (1 c)	Orta Yok
Kılburun	Orta yok	1 (1 c)	-	2 (1 c-1 b)	-
Bosna	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Şehriban	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Kurna	5 (2 c-1 b-2 s)	4 (1 c-1 b-2 s)	3 (1 c-2 s)	3 (1 c-2 s)	3 (1 c-2 s)
Sushat	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Senhriz	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Niğbolu	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Selanik	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
İbrail	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	4 (4 c)
Özi	1 (1 c)	9 (4 c-3 b-2. S)	5 (3 c-2 s)	11 (6 c-2 b-3 s)	12 (8 c-3 b-1 s)
Avarin	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok
Kastel Mora	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (2 c)
Koron	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Menekşe	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bar	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	Orta yok
Anabolu	3 (1 c-2 b)	2 (1 c-1 b)	5 (2 c-3 b)	5 (3 c-2 b)	1 (1 c)
Moton	3 (1 c-1 b-1 s)	2 (1 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	4 (3 c-1 s)	Orta yok
Ruh	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Anagra	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)
Ahışa	-	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)	1 (1 c)	1 (1 c)
Trabzon	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)
Kutatis	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bağdadçık	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Hasankale	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Erzincan	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Taman	1 (1 c)	10 (7 c-1 b-2 s)	3 (2 c-1 b)	2 (1 c-1 b)	-
Ur	1 (1 c)	5 (3 c-2 b)	4 (3 c-1 b)	4 (3 c-1 b)	-
Kefe	Orta yok	6 (1 c-5 b)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Limni	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Midilli	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Eğriboz	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)	1 (1 c)	1 (1 c)
Sohum	3 (2 c- 1 s)	3 (2 c-1 s)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Soğucak	2 (2 c)	1 (1 c)	2 (2 c)	2 (2 c)	2 (2 c)
Rabat	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 s)	2 (1 c-1 s)
Açu	1 (1c.)	1 (1c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-
Temrük	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	-

¹⁰⁴⁶ Bu tablo her zaman veya bazen orta bulunan kalelere aittir. Cemaatler (c), bölükler (b), sekban bölükleri (s) olarak gösterilmiştir. Tire işareti konulanlarda yeniçeri bulunmamaktadır.

¹⁰⁴⁷ BOA, MAD.d. 2053, s. 12-28.

¹⁰⁴⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34217.

¹⁰⁴⁹ BOA, D.BŞM.d. 3003.

¹⁰⁵⁰ BOA, MAD.d. 17254.

¹⁰⁵¹ BOA, MAD.d. 6325.Bu defterde Rabat Kalesi'nde bir orta kayıtlıdır. Ancak bu kale Küçük Kaynarca anlaşmasıyla boşaltılan kaleler arasındadır. Ya henüz orta buradan çekilmemiştir yahut orta geçici olarak bir yerde tutulduğundan eski görev yeri yazılmıştır. Zaten bu defterde terkedilen kalelere kayıtlı neferler de henüz burada görevli olarak gösterilmişti.

Kale-i Cedit	1 (1 c)	5 (2 c-2 b-1 s)	3 (1 c-1 b-1 s)	3 (1 c -2 s)	-
Sakız	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Hanya	4 (1 c-1 b-2 s)	2 (1 c.-1 s.)	2 (1 c-1 s)	2 (1 c-1 s)	5 (1 c-2 b-2 s)
Kandiye	3 (2 c-1 b)	4 (2 c-2 b)	4 (2 c-2 b)	4 (2 c-2 b)	5 (3 c-2 b)
Resmo	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Bağdad	2 (1 c-1 b)	13 (2 c-6 b-5 s)	17 (5 c-6 b-6 s)	17 (5 c-6 b-6 s)	19 (7 c-5 b-7 s)
Şam	1 (1 c)	2 (2 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Kars	-	5 (4 c-1 b)	12 (4 c-3 b-5 s)	9 (2 c-2 b-5 s)	4 (1 c-3 s)
Erzurum	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (1 c-1 b)
Kerkük	-	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)	1 (1 c)
Van	1 (1 c)	3 (3 c)	13 (6 c-4 b-3 s)	9 (5 c-2 b-2s)	4 (1 c-1 b-2 s)
Faş	3 (1 c-2 b)	3 (1 c-2 b)	3 (2 c-1 s)	4 (2 c-1 b-1 s)	5 (4 c-1 s)
Batum	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)	1 (1 c)	2 (2 c)
Niş	8 (3 c-5 s)	7 (3 c-2 b-2 s)	Orta yok	Orta yok	1 (1 c)
Açe	-	-	-	-	-
Bozcaada	Orta yok	1 (1 c)	-	Orta yok	1 (1 c)
Göri	1 (1 c)	-	-	-	-
Lori	1 (1 c)	-	-	-	-
Topkaraağaç	3 (2 c1 b)	-	-	-	-
Tebriz	22 (10 c-7 b-5)	-	-	-	-
Hemedan	12 (5 c-3 b-4 s)	-	-	-	-
Tiflis	6 (4 c-1 b-1 s)	-	-	-	-
Gence	9 (4 c-3 b-2 s)	-	-	-	-
Revan	8 (5 c-1 b-2 s)	-	-	-	-
Musul	-	Orta yok	-	-	-
Ardahan	-	Orta yok	3 (1 c-2 b)	-	-
İskenderiye	1 (1 c)	-	-	-	1 (1 c)
Sinop	-	-	-	-	1 (1 c)
Böri	-	-	-	-	1 (1 c)
Akkirman	-	-	-	-	2 (2 c)
Giresun	-	-	-	-	2 (1 c-1 s)
Kule	-	-	-	-	1 (1 c)
Kili	-	-	-	-	1 (1 c)
T o p l a m	149 (90 c-27 b-32 s.)	135 (83 c-30 b-22 s)	146 (87 c-28 b-31 s)	151 (90 c-29 b-32 s)	150 (89 c-28 b-33 s)

Kalelerde görevli ortaların mevcutları esas sayılarının çok altındaydı. Çünkü zaten ortalarla kalma mecburiyetinin istisnaları fazlayken kalelere gitme durumda ortadan ayrılma daha artmaktaydı. Bir kalede görevli ortanın eşkincilerinden bazıları İstanbul’da “kayıtlı” olarak kalabildikleri gibi belli şartlarda diğer kalelere yazılmalarına mani yoktu. Ayrıca hasta ve yaşlılar, ortalarında hizmetlerini tamamlamış olanlar da ortasından ayrılabilmişti.¹⁰⁵² Bazen ortalarıyla kalan neferler sadece orta görevlileri seviyesine düşmüşken diğer orta mensuplarından ilaveyle telafi edilmişti. Kendi ortası o kalede olmayan emekliler dışındaki yeniçerilerden, aşağıda gösterilecek “orta yamağı” şeklinde mevcut ortalara yazılmak mümkündü. Bu uygulama çok yaygındı ve orta yamakları çoğu zaman ortaların mevcutlarının yarısını teşkil etmekteydi. Mesela 1172/1758-59’da

¹⁰⁵² 1726’da Vidin’de ortasıyla olan 68. cemaatten Ali, ihtiyar ve sakat olduğundan İstanbul’a gelmişti. BOA, D.YNÇ, 89-137

Belgrad'da görevli 82. cemaatin 52 neferinin 15, 6. cemaatin 59 neferinin 21, 7. cemaatin 42 neferinin 23, 26. sekbanların 54 neferinin 20'si başka orta mensuplarıydı.¹⁰⁵³

Ortaların görev yerleri İstanbul'a çağrılmak veya diğer kalelere gönderilmek şeklinde değiştirilmekteydi. Değişiklik, kale ağaları ve muhafızlarının görüşleri de dikkate alınarak ocak idaresinin teklif üzerine fermanla yapılmaktaydı.¹⁰⁵⁴ 18. yüzyılda kalelerde görevli ortalar yerlerinde çok uzun süre kalmışlar, hatta bazıları kalelerin devamlı ortası olmuştu. Herhangi bir huzursuzluk çıkarmadıkları müddetçe kalmalarına müsaade edilmişti. 1731'de Kurna'da görevli 8. cemaat, 35. bölük ve 21. sekbanlar 1770'lerde halen bu kaledeydi. 35. bölük buraya Ağustos 1729'da gelmişti. 8. cemaat ise daha eskiydi. 21. sekbanlar Ağustos 1737'de Şam'a kısa süreliğine gitseler de tekrar dönmüştü. Aynı şekilde Vidin'deki 68, 76 ve 98. cemaatler hiç değişmeden burada kalmışlardı. Resmo'daki 88. cemaat yirmi seneden fazla kalmıştı. Bazıları ise kısa süreli yer değiştirseler de tekrar geri dönmüşlerdi. Kandiye'deki 14. cemaat yirmi yıldan fazla kalmışken Haziran 1747'de gönderildiği İnebahtı'dan birkaç sene sonra tekrar gelmişti. Selanik'teki 36. cemaat de birkaç kez yer değiştirmişti ama tekrar buraya dönmüştü. 1762'de görevlendirilen Bağdad'daki 48. bölük, ocağın kaldırılmasından iki sene evvel halen buradaydı.¹⁰⁵⁵

Gösterilen durum, yeniçerilerin mahallileşmesiyle alakalıydı. Ortalar, mensubu yeniçerilerin memleketlerinde veya yakın yerlerde bulunduklarından yerlerinin değişmesi taraftarı değillerdi. Ortalarından ayrı istedikleri kalelere gitme durumu olmasına rağmen neferler, ortalarının memleketlerinin oldukları yerlerde kalmasını tercih etmişler ve bunu sağlamak için çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardı. Tabi devlet için ise muhiti bilen, başka memleketli olup sürekli ayrılma derdinde olmayan yeniçerilerin görev yapmasının faydası vardı. 1793'te Anapa'ya orta ve nefer gönderileceğinde daha önce Soğucak'ta görev yapmış ve o muhiti bilen 79. cemaat seçilmişti.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵³ BOA, MAD.d. 555.

¹⁰⁵⁴ BOA, C.AS, 42345. BOA, D.YNÇ, 105-175. BOA, D.YNÇ, 231-332.

¹⁰⁵⁵ BOA, C.AS, 33901.

¹⁰⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 676.

Tablo 14. Kalelerde Görevli Bazı Ortaların Mevcutları

Tarih	Kale	Orta	Orta Mevcudu (Eskinci)	Kaledeki Mevcudu
1734-35	Azak	10, 20, 21, 40, 58, 90. cemaat-49. bölük-2, 6. sekbanlar	266, 199, 248, 206, 273, 201-284-247, 151.	97, 81, 86, 79, 92, 103-85-95, 71.
1734-35	Giresun	2, 37. bölük	227, 436.	165, 143
1746-47	Belgrad	6, 7, 35, 82, 89. cemaat	218, 204, 169, 438, 205.	86, 95, 115, 162, 100.
1746-47	Kandiye	18, 30. bölük-16, 42. cemaat	396, 334-228, 379.	122, 111-91, 86.
1754-55 ¹⁰⁵⁷	Şam	55. cemaat	445	66
1754-55	Van	44, 53, 67, 70, 100. cemaat	524, 144, 596, 127, 531	64, 48, 76, 43, 63.
1767-68	Ada-i Kebir	27, 55. bölük-96. cemaat	256, 164-255	48, 88-34.
1767-68 ¹⁰⁵⁸	Bağdad	18, 34, 47. cemaat-35, 46, 48, 60. bölük-6, 8, 10. sekbanlar	302, 140, 159-265, 390, 336, 258-120, 90, 90	51, 57, 50-60, 57, 46, 63-70, 67, 64.

Ortaların hareketlerinin en büyük sebebi savaştı. Her ne kadar kalelerdeki ortaların büyük çoğunluğu savaşa çağrılmasalar da katılan ortalar savaş sonrası o muhitteki kalelere yerleştirilmişti. Ayrıca savaş bölgesindeki kalelere saldırı ihtimaline karşı ilave ortalar gönderilmişti.¹⁰⁵⁹ Savaş döneminde İstanbul’da orta azaldığından kalelerden ortalar çağrılmış, ya burada kalmış yahut savaş sonrasında başka kalelere gönderilmişti.¹⁰⁶⁰ Nakillerinin diğer önemli bir sebebi, savaşta kaybedilen kalelerdi. Resmi ifadesiyle buralardan “çıkan” ortalar, ekseriyetle diğer kalelere yerleştirilmişti.¹⁰⁶¹ Çok fazla kale kaybedildiğinden 1768-72 ve 1787-92 harplerinden sonra buralardaki birçok orta yine sürekli kalacak şekilde başka kalelere görevlendirilmişti.

İstanbul’daki ortaların sulh döneminde kalelere gönderilmesi veya oradakilerle değiştirilmesi çok yaygın değildi. Zaten İstanbul’da görev yapan ortalar 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sabit tutulmuştu. Temmuz 1726’da, belki mensupları huzursuzluğa sebep olduğundan 19. bölük, çok uzun zamandır kalelerde görev yapmadığı

¹⁰⁵⁷ BOA, MAD.d. 5588, s. 551-552.

¹⁰⁵⁸ BOA, D.YNÇ, d. 34481

¹⁰⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 317.

¹⁰⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 491, 494, 941. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 233. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 362-367.

¹⁰⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1347, 1349, 1350. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1047, 1057. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 12-20. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 807. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1377.

sebeup gösterilerek Kandiye'ye gönderilmişti.¹⁰⁶² Eylül 1733'te, Sakız Kalesi'nin büyük bir iskeleye sahip olduğu sebeup gösterilerek daha düzenli ve neferleri fazla olan İstanbul'daki 74. cemaat gönderilmiş, buradaki 73. cemaat İstanbul'a çağrılmışti.¹⁰⁶³

Ortaların esas hareketleri kaleler arasındaydı. Kalelerden orta nakilleri değişim/becayış şeklinde yapılmışti.¹⁰⁶⁴ Çoğu kalede tek veya iki orta olduğundan bir orta kaydırıldığında yerine bir diğeri gönderilmişti.¹⁰⁶⁵ Şark tarafındaki kalelerdeki ortalar; yakın kalelerdekilerle, Karadeniz'in doğusundaki ve Kırım tarafındaki kalelerdekilerle değiştirilmişti. Batı sınırındaki kalelerdeki ortalar yine yakın kalelerdekilerle veya Akdeniz'deki kalelerdekilerle değiştirilmişti. Akdeniz'deki kalelerde bulunanların Bağdad ve Şam'daki ortalarla değiştirilmeleri de fazlaydı. Kaleler tamir sebebiyle boşaltıldığında genellikle daha önce görev yapan ortalar tekrar buraya görevlendirilmişti.¹⁰⁶⁶

Orta değiştirilmesinin diğeri sebepleri; ahaliyle olan münasebetlerinde düzensizlik, eşkıyalık, itaatsizlik, ortalar arasında huzursuzluk ve çatışmaydı. İkazla ıslahı mümkün olmayanlar, başka kalelere gönderilmişti.¹⁰⁶⁷ Tabi bu şekildeki uzaklaştırmada yerlerine gelecek ortalar için de zorunlu bir yer değiştirme söz konusuydu. Uzun müddet Kandiye'de kalan 14. cemaat, mensuplarının ahaliye zulmettiği ve eşkıyalık yaptığı şikâyeti üzerine Temmuz 1747'de İnebahtı'ya nakledilmişti.¹⁰⁶⁸ 1743'te Kefe'de 46. cemaat mensubu bir nefer diğeri orta mensuplarından birini öldürmüştü. Vaka, iki orta arasında büyük bir husumete sebeup olduğundan kale ağasının talebi üzerine 46. cemaat Rabat'a nakledilmişti.¹⁰⁶⁹ Ur'da huzuru bozan 58. cemaat, Nisan 1745'te Kırım hanının talebiyle Soğucak'a, aynı tarihlerde ahaliyle arası iyi olmayan Bosna'daki 6. cemaat Ada-i Kebir'e gönderilmişti.¹⁰⁷⁰ Ağustos 1767'de, Bosna'da ihtilale karışan 96. cemaat Ada-i Kebir'e sürülmüştü.¹⁰⁷¹ 1746'da neferleri çeşitli suçlara bulaşan Kars'taki 100. cemaatle, Kutatis'te eşkıyalık ve vergi tahsiline müdahale eden 93. cemaatin yer değiştirilmesi

¹⁰⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 967.

¹⁰⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1247-1248.

¹⁰⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 593.

¹⁰⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 808.

¹⁰⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 270

¹⁰⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 529.

¹⁰⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 199

¹⁰⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 294.

¹⁰⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 547, 628.

¹⁰⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 887.

emredilmişti.¹⁰⁷² Daha sonra vazgeçilerek 100. cemaat Ruh'a, 93. cemaat Açu'ya gönderilmişti.¹⁰⁷³ 1758'de, Kandiye'den Şam'a giden 31. bölüğün yeri boş olduğundan daha önce bu kalede görev yapmış olan Koron'daki 37. cemaat, ahaliyle geçimlerinin iyi olduğunu, onların zabıt ve neferlerinden hoşnut olunduğunu bildirip oraya gitmek istemişti.¹⁰⁷⁴ Belgrad'daki yamakların itaatsizliklerine destek çıkan 15, 66 ve 76. cemaatle 55. bölüm Temmuz 1795'te Sinob'a sürülmüştü. Yerlerine Menekşe'deki 9. cemaat, Kastel Mora'daki 96. cemaatin ve Hanya'daki 29. bölümde gönderilmişti.¹⁰⁷⁵ Resmo'da yoldaşlarının eşkıyalıkları eksik olmayan 88. cemaat, 1796'da Menekşe'ye nakledilmişti.¹⁰⁷⁶

Yerleri değiştirilen ortaların çoğu bir şekilde eski yerlerine dönmüştü.¹⁰⁷⁷ Bazı görevleri ve yürüttükleri işleri, hatta yaptıkları işlerde tekel olmaları uzun kalmalarını sağlamıştı. Neferlerinin memleketlerini istemesi ve buna bağlı olarak ahaliden gelen talepler de bunu kolaylaştırmıştı.¹⁰⁷⁸ On yıl evvel Bağdad'dan ayrılıp birkaç kalede görev yaptıktan sonra Kars'a gelen 60. bölüm, orta neferlerinden Bağdadlı çok kişi olduğundan Bağdad valisi ve diğer yetkililerin talebi üzerine 1743'te yeniden buraya nakledilmişti.¹⁰⁷⁹ Selanik'te görev yapan 36. cemaat, belli aralıklarla Bar ve diğer kalelere gönderilmesine rağmen mensuplarının yeniçeri çuhası işini iyi yürüttüğü ve ahaliyle arasının iyi olduğu sebepleriyle geri dönmeye muvaffak olmuştu.¹⁰⁸⁰ Daha sonra Rum ve Yahudileri rahatsız ettikleri için kısa süreliğine İnebahtı'ya sürülseler de yoldaşları huzursuzluk çıkarmayacaklarına söz verdiğiinden 1794'te tekrar geri gelmişti.¹⁰⁸¹ Açu'yla Soğucak

¹⁰⁷² BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 14, hk. 107-108.

¹⁰⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 752, 755.

¹⁰⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 331

¹⁰⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 132, 134. Ekim 1799'da Belgrad'da iki ortaya daha ihtiyacın olduğu sekbanbaşı tarafından bildirilince Bender'deki 7. cemaat ve 6. bölüm bu kaleye kaydırılmış, yerlerine daha önce Özi'de savaşta bulunmuş 41 ve 45. cemaat gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 1154.

¹⁰⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 1240. 1800 yılında Anabolu Kalesi'ndeki 21. cemaat, yoldaşları "serhat nizamını ihtilale verdiğiinden" Moton'a gönderilmiş, Moton'daki 81. cemaat Anabolu'ya nakledilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 210, hk. 682. 1813 yılında Resmo'daki 22. sekbanlar ahaliyi rahatsız ettiğiinden İnebahtı'ya, buradaki 50. cemaat Resmo'ya gitmesi emri verilmişken, rahatsızlık sadece aşçıdan kaynaklı olduğundan ikaz edilmişler ve orta görevlendirilmesi iptal edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 234, hk. 320.

¹⁰⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 429-430

¹⁰⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 139.

¹⁰⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 534.

¹⁰⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 352. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 208, 1101-1102. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 331-332. 1793'te bu orta yine huzursuzluk çıkardığından İnebahtı'ya gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 684.

¹⁰⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 600, 611.

arasında gidip gelen 101. cemaat, mensuplarının çoğunun tonbaz sahibi olduğu, Azak Kalesi'ne kereste ve zahire nakliyle uğraştıkları, ahaliyle zabıt ve neferlerinin iyi geçindiğinin bildirilmesi üzerine 1735 yılında tekrar Açı'ya gönderilmişti.¹⁰⁸² Uzun zamandır Limni'deyken İstanbul'a çağrılan 19. cemaat, ahali ile iyi geçinmesi sebep gösterilerek 1744'te geri gönderilmişti.¹⁰⁸³ Resmo'dan 1796'da Menekşe'ye gönderilen 88. cemaat, Kandiye muhafızının talebi, ahalinin isteği ve yoldaşlarının fazlalığı sebep gösterilerek 4. cemaatle yer değiştirerek Mayıs 1797'de geri gönderilmişti.¹⁰⁸⁴

Ortaların ihtiyaçlarının temini de yer değişikliğini ve bir yerde uzun süre kalmalarını etkilemişti. İhtiyaçlarını kendileri temin ettiğinden görev yaptıkları yerlerdeki yoldaşlarının yardımına ihtiyaçları vardı. Ekim 1757'de Anabolu'dan Özi'ye nakledilen 22. bölük yerine bir orta tayini gerektiğinde Erzurum'da bulunan 72. cemaatin İstanbul'da bulunan ihtiyarları, ortalarına mensup Mora taraflarında çok kişi olduğu ve ortanın ihtiyacını karşılamak için söz verdiklerinden kendi ortalarının gönderilmesini istemişlerdi.¹⁰⁸⁵ 1757 yılında 16. cemaatin İstanbul'daki ihtiyarları dilekçe vererek ortalarının kırk yıldır şark kalelerinde görev yaptığını ve vakıf paraları da olmadığından orta ihtiyaçları için çok borçlandıklarını beyan edip ortanın mensuplarının fazla olduğu Bender'e gönderilmelerini talep etmişlerdi.¹⁰⁸⁶

Merkezden ortalarının re'sen yerlerin değiştirilmesi, bazen valilerin veya kale muhafızlarının hizmetlerinden memnuniyetlerini beyanlarıyla iptal edilmişti.¹⁰⁸⁷ Ancak bu daha çok görünürde bir sebepti. Gitmek istemeyen ortalar, valiler aracılığıyla yerlerinde kalmayı sağlamıştı. 1762'de Bağdad'dan Kars'a gitmesi emredilen 60. bölük ve 52. cemaatle, Van'a gidecek 34. cemaat valinin talebi üzerine orda kalmışlardı.¹⁰⁸⁸ Huzursuzluk çıkardıkları için 1750 başında Hanya'dan Bar'a tayin edilen 31. cemaat muhafız paşanın isteği ve ağanın onlar adına kefil olmasıyla yerlerinde kalmışlardı.¹⁰⁸⁹ Aracılık bazen de kabul görmemekteydi. Bağdad'da huzursuzluğa karıştığından Kars'a gönderilmesi emredilen 8. sekbanların orda kalmasını isteyen valinin talebi Kasım

¹⁰⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1359.

¹⁰⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1075.

¹⁰⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 559-560.

¹⁰⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 868.

¹⁰⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1110.

¹⁰⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1235.

¹⁰⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 551.

¹⁰⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 691, 866.

1749'da kabul edilmediği gibi kendisine bir daha bu işlere karışmaması hususunda ikaz gönderilmişti.¹⁰⁹⁰

Ortalar bazen yer değişikliğine direnmiş veya yollarda oyalanarak muhalefet ettiklerini göstermişlerdi. 1712'de Ruh Kalesi'nden Batum'a tayin edilen 77. cemaatin çorbacısı maaşları hazır olduğu halde zamanında taksim etmeyip tayin işini geciktirdiğın ikaz edilmiş, bir an evvel ayrılması istenmişti.¹⁰⁹¹ 1743'te Faş'tan Ruh'a gönderilen 42. cemaat gitmemek için direnmiş, çorbacılarının kışkırtmasıyla isyan çıkarmışlardı. Bütün yetkililere ortayı oradan göndermeleri emri verilmişti.¹⁰⁹² Şubat 1748'te Faş'tan Kars'a tayin edilen 1. cemaat, yedi sekiz ay geçmesine rağmen kaleden ayrılmadığından merkezden bir çavuş gönderilmiş ve kendisinden bu ortayı yerine götürmesi istenmişti. Mayıs 1748'de Bosna'dan İnebahtı'ya gönderilen 50. cemaat Böğürdelen'de kalıp gitmediğinden uyarılmıştı.¹⁰⁹³

Ortalar kazanları ve ağırlıklarını teşkil eden düzenleri beraberinde olmak üzere bütün neferleriyle çorbacılarının emrinde ve kol çavuşları rehberliğinde hareket etmişti.¹⁰⁹⁴ Rumeli ve Akdeniz tarafından şarktaki kalelere giderken deniz yolunu kullanmışlar, yakın bir limana inmiş ve geri kalan kısmı karayoluyla tamamlamışlardı.¹⁰⁹⁵ Şark tarafından aksi istikamete gittiklerinde de benzer şekilde hareket etmişlerdi. 22 Şubat 1736'da Bağdad'dan Kandiye'ye gidecek ortaların Bağdad'dan Musul'a gitmesi, sonra Diyarbakır'a, oradan İskenderun İskelesi'ne varmaları ve hazır olan gemilerle Anabolu'ya gitmeleri emredilmişti.¹⁰⁹⁶ Bu yol mutat olarak kullanıldığından 7 Kasım 1736'da Bağdad'dan Anabolu Kalesi'ne gidecek beş orta da aynı şekilde hareket etmişti.¹⁰⁹⁷ Rumeli'nin kuzeyindeki kalelerden Akdeniz'deki kalelere ve şark sınırının güneyindeki kalelere gönderilecek ortalar, Selanik veya bölgedeki diğer limanlara gelerek buradan gemilere binmişti.¹⁰⁹⁸ Avrupa'daki kalelerden şarkın kuzeyindeki ve Gürcistan'daki kalelere gidecek ortalar, Karadeniz'in batı kıyısındaki bir limandan

¹⁰⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 440, 552.

¹⁰⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 775.

¹⁰⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 702, 1180.

¹⁰⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 1041, 1224, 1253

¹⁰⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 122, hk. 400. BOA, DYNÇ, 120-395, 455.

¹⁰⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1060. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 739. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 244. BOA, C.AS, 39358.

¹⁰⁹⁶ BOA, C.AS, 1056, 46417.

¹⁰⁹⁷ BOA, C.AS, 38350.

¹⁰⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 937.

Trabzon'a gelmiş ve buradan karayoluyla gitmişti.¹⁰⁹⁹ İstanbul'dan gönderilen ortalar da gemiyle seyahat etmişti.¹¹⁰⁰ Gemiyle nakil yakın mesafelerde de kullanılmıştı. Temmuz 1765'de Faş'tan Senhriz'e gidecek orta 77. cemaat gemiyle gönderilmişti.¹¹⁰¹ Ortalara uygun gemiler ve karayolu için develer tahsis edilmiş, tayinatları verilmişti

2.5.2.2. Yamaklar

Kalelerde ortalarıyla bulunan neferlerden ayrı, başka ortalara mensup olsalar da kaledeki ortalara yazılarak görev yapanlar; ağa, kâtip, çavuş veya başka görevlilere bağlı neferler vardı. Bu şekilde kaydedilenler yamak olarak adlandırılmıştı.¹¹⁰²

Yamaklık eski bir uygulamaydı. Mesela 1554 yılına ait ocak beytûlmâlî defterinde, donanmada ve kalelerde görevli cemaatlara ve çorbacılar yamak olan neferler vardı.¹¹⁰³ Yukarıda da bahsedildiği gibi *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da cemaat ve ağa bölükleri mensuplarının birbirlerine yamak olduğu, sekbanlara ise sadece diğer sekban ortalarından yamak verildiği yazılmıştı.¹¹⁰⁴ Mesela Eylül 1636'da Kefe'de görevli 1, 19, 28 ve 31. sekbanlardan başka 49 sekban yamak vardı.¹¹⁰⁵ Bu usul 17. yüzyılda zamanla ortadan kalkmıştı. Cemaat, ağa bölükleri ve sekbanlar artık birbirlerine yamak olur duruma gelinmiş, kelerde yamak sayısı gittikçe artmıştı.¹¹⁰⁶ Mesela 1639 Nisan'ında Bağdad'daki 7600 yeniçerinin 1171'i, 1670'de Hanya'daki 797 nöbetçinin 109'u yamaktı.¹¹⁰⁷ 1671'de

¹⁰⁹⁹ BOA, C.AS, 33407.

¹¹⁰⁰ BOA, C.AS, 3011. *Taylesanizâde Tarihi*, 195, 197.

¹¹⁰¹ BOA, C.AS, 39411.

¹¹⁰² 1612 yılında Avusturya hududundaki kalelerde ağa yamağı ve çavuş yamağı vardı. BOA, MAD.d. 116. Binlerce örneği olan kayıtlardan birinde 1732 yılında 59. bölükten Hüseyin'e İstanbul'dan Şam'a yazıldığında kayda "mezbur Hüseyin Abdullah Âsitâne'den Şam'ı Şerif muhafazasına yamak olup" ifadesi düşülmüştür. BOA, D.YNÇ, 110-32. Yamak ifadesiyle alakalı bazı kayıtlar için bk. BOA, D.YNÇ, 92-248. BOA, D.YNÇ, 17-457

¹¹⁰³ BOA, D.YNÇ.d. 33614, s. 22.

¹¹⁰⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 224-225.

¹¹⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 19-430, 431.

¹¹⁰⁶ 17. yüzyılın ilk yarısında bazı kalelerdeki mevcut ve yamak durumu için bk. BOA, KK.d. 4730. BOA, MAD.d. 6776. BOA, D.YNÇ, 17-456. BOA, D.YNÇ, 22-19. Kasım 1628'de Halep'te görevli 95. cemaatle beraber üç yamak vardı, biri 61. solaklardandı. BOA, D.YNÇ, 16-133. 1639 Nisan'ında Bağdad'daki 7600 yeniçerinin 1171'i yamaktı.

¹¹⁰⁷ BOA, KK.d. 4733, s. 27. BOA, D.YNÇ.d. 33807. 1667 yılında bazı kalelerin dağılımı için bk. BOA, MAD.d. 6557.

Resmo’da deveci ağının kendi ortası 8. cemaatin 109 neferinden başka değişik ortalarından 67 ağa yamağı bulunmaktaydı.¹¹⁰⁸

17. yüzyılın sonundan itibaren kalelerde yamak sayıları daha artmıştı. Bu, kalelerde bulundurulan yeniçeri sayısıyla mütenasip bir artışı.¹¹⁰⁹ 1680’li yıllardan itibaren seferlere gitmek için istedikleri kalelere yamak yazılma imkânı da tanınmıştı. Artık bütün sınırlarından saldırıya maruz kalan devlet, yeniçerilerin hizmette kalmalarını sağlamak için, İstanbul’da bulunma mecburiyeti olmadan, kalelerde uzun kalabilmelerini sağlayacak şekilde evlerine ve memleketlerine yakın yerlerde görev yapmalarına müsaade etmişti. Mesela 1670’de 797 neferin 119’unun yamak olduğu Hanya’ya 1693’te 1124 yamak daha yazılmıştı.¹¹¹⁰ Ağustos 1689’da Özi valisine tamir edilen İrşova Kalesi’ne yeterince yamak yazması ve başlarına bir çorbacı vermesi emredilmişti.¹¹¹¹ Diğer kalelerde de benzer artış olmuştu.¹¹¹² 1693’te Erzurum’da, 95 nefer mevcutlu 39. cemaatle beraber 316 yamak vardı.¹¹¹³

18. yüzyılda kale sayısı ve mevcutlarının daha artmasıyla yeniçerilerin ortalarından ayrı bulunup memleketlerindeki veya yakın yerlerdeki kalelere yazılmalarına, aileleri yanında ve işi gücünün başında bulunmalarına kolayca müsaade edilmesi yamakları kalelerin ana unsuru haline getirmişti. Böylece kalelerdeki görev, “nevbetçilik” yerine “yamaklık” şekline dönmüştü. Öyle ki kalelerdeki yeniçeriler anlatıldığında artık yamak kelimesinin kullanılmasıyla iktifa edilir duruma gelinmişti. Zaten yukarıda gösterilen, orta olmayan bazı kalelerde sadece yamaklar vardı.¹¹¹⁴ Savaşlar sırasında ise binlerce hatta Bağdad gibi kalelere 10 binden fazla yamak yazılmıştı.¹¹¹⁵ Daha önce İstanbul’dan sulh zamanında kalelere giden ortalara yazılma şeklinde yamak gönderilirken¹¹¹⁶ 18.

¹¹⁰⁸ BOA, DYNÇ, 35-74. Daha sonra değişiklik üzerine buraya gönderilen 93 kişilik 51. cemaatle beraber 84 yamak vardı. BOA, DYNÇ, 40-28. 1676 yılında Van’daki 563 yeniçerinin 158’i, (BOA, MAD.d. 1600) Hanya’da 537 yeniçerinin 83’ü, İbrail’deki 893 yeniçerinin 143’ü, Uyvar’daki 638 yeniçerinin 157’si yamaktı. BOA, MAD.d. 1607.

¹¹⁰⁹ Bazı kayıtlar için bk. BOA, MAD.d. 6603.

¹¹¹⁰ BOA, KK.d. 4733, s. 27. BOA, MAD.d. 3953, s. 1193.

¹¹¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 98, hk. 887.

¹¹¹² Bu dönemde kalelerin kayıtları için bk. BOA, MAD.d. 3953.

¹¹¹³ BOA, KK.d. 4740.

¹¹¹⁴ BOA, D.YNÇ.d. 34200, 34204.

¹¹¹⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1321, 1376. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 141. 9 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili, 241-243.

¹¹¹⁶ Nusretnâme, 276.

yüzyılın sonunda sadece orta olmadan yamak gönderilmesine de başlanmıştı.¹¹¹⁷ Yine bu dönemde boğazların muhafazasına çeşitli ortalarından yamaklar görevlendirilmişti.

Yamaklar kayıtlı veya bağlı oldukları orta ve görevliye isimlendirilmişlerdi. Bir görevlinin emrine yazılmaya keşide, yazılanlara keşidegân denilmekteydi.¹¹¹⁸ Yamaklar yazılı oldukları keşideden maaş almaktalardı. Gösterilecek olan yamaklar türlerinin, kalelerin büyüklüğüne ve sayılarına göre bazen hepsi bazen ise bazıları bulunmaktaydı. Keşidelerin mevcutları da yine kale büyüklüğüne göre değişebilmekteydi.¹¹¹⁹ Keşidelere yazılı olmanın kalelerdeki zabitler ve çavuşlar için ehemmiyetli bir yönü vardı. Verilen esâmîler hizmetli olarak gösterilse de bunların bir kısmı onlara gelir sağlama maksatlıydı. Bu husus dördüncü bölümde tafsilatı şekilde gösterilecektir.

Orta Yamakları: Kalelerde görevli ortalara isimlerini kaydettirerek görev yapanlar orta yamaklarıydı. Kale kayıtlarında dâhil oldukları ortanın defterine kaydedildiklerinden sayıları belli değildir. Bunların sadece ana defterde isimleri üzerine bulundukları kale yazılmıştı. Bunlar içinde çoğunluğu çorbacıların hizmetlileri teşkil etmişti. Çorbacıların ortaları değiştiğinde hizmetlileri de onu takip etmiş ve geçilen ortanın yamağı olmuşlardı. Çorbacılarından kaleye ağa tayin edildiğinde ise sayıları artmıştı.¹¹²⁰ Sefere gidecek ortalara yazılmayı ve akrabaları veya arkadaşlarının bulunduğu ortada bulunmayı isteme gibi durumlar orta yamağı olunmanın diğer sebepleri idi.¹¹²¹ Orta yamakları, kayıtlı oldukları ortalar başka yerlere gönderildiğinde beraberinde gitmişlerdi.¹¹²²

Ağa Yamakları: Herhangi bir ortaya veya görevliye bağlı olmadan doğrudan kale zabıtine bağlı neferler, ağa yamağıydı. Yazılı oldukları kısım “ağa sergisi” olarak da isimlendirilmişti. Bunların bir kısmı ağaların hizmetlileriydi. Sayılarında sabitlik yoktu,

¹¹¹⁷ 27 Temmuz 1777’de Hotin’e 300, Özi’ye 500, Akkirman ve Kili’ye 100’er yamak gönderilmişti. *BOA, C.AS*, 32218, 46353. Savaş zamanı olan 4 Nisan 1787’de Özi Kalesi’ne her ortadan 15 kişi olmak üzere 1200 yamak gönderilmişti. *Taylesanizâde Tarihi*, 194, 198.

¹¹¹⁸ Ağa yamakları için keşide ifadesinin geçtiği kayıt için bk. *BOA, D.YNÇ*, 91-174.

¹¹¹⁹ 1690’lı yıllardaki bazı kalelerdeki yeniçerilerin dağılımı için bk. *BOA, KK.d.* 4743. 1715 yılındaki dağılım için ise bk. *BOA, KK.d.* 4756.

¹¹²⁰ *BOA, D.YNÇ*, 110-44. *BOA, D.YNÇ*, 228-18. *BOA, D.YNÇ*, 99-355. *BOA, D.YNÇ*, 260-200. *BOA, D.YNÇ*, 101-119. *BOA, D.YNÇ*, 267-51. *BOA, D.YNÇ*, 260-46.

¹¹²¹ *BOA, D.YNÇ*, 82-176. *BOA, D.YNÇ*, 150-37.

¹¹²² *BOA, D.YNÇ*, 93-53. 1737’de 21. bölükten serdengeçti ağası Mustafa Ağa, Erzurum’da görevli 26. bölüğe yamakken “misafir” olarak bulunduğu bu orta İbrail’e tayin edildiğinde onlarla beraber gitmek istemiş ve kaydını bu şekilde yaptırmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 136-260.

30-40 nefere kadar çıkabilmişti. Ağalar kale değiştirdiğinde onu takip etmişlerdi.¹¹²³ Ağanın eğer hizmetine orta verilmiş ise hizmetlileri ağa yamaklarına değil o ortaya yamak yapılmıştı.¹¹²⁴ Ağa yamaklarının ekseriyetini ortalara veya diğer keşidelere yazılmayanlar teşkil etmekteydi. Özellikle büyük kalelerde sayıları binleri bulan nefer veya emekli ağa yamağı mevcuttu.¹¹²⁵

Kâtip Yamakları: Yamakların mühim bir kısmı kalelerde görevli kâtiplere bağlı olarak görev yapmıştı. Bunların bazıları kâtibin yardımcısı şakirtlerken çoğu onun adına kaydedilmiş yamaklardı. Bir kâtibin keşidesinin mevcudu küçük kalelerde azken büyüklerde 50'ye kadar çıkmıştı.¹¹²⁶ Görev yeri değişen kâtibin keşidesindekiler onunla gitmişti.¹¹²⁷ Kâtip emekli edildiğinde ise keşidesi silinmişti.

Çavuş Yamağı (Keşidegân): Kalelerde görevli ariyet çavuşlarının ve başçavuşların hizmetlerini gören ve görevlerinde yardım eden yeniçeriler vardı. 18. yüzyılda diğer şekiller ekseriyetle yamak şeklinde gösterilirken çavuşlara bağlı olanlar keşidegân olarak isimlendirilmişti.¹¹²⁸ Bir çavuş tayin edildiğinde hemen ona keşide verilmişti.¹¹²⁹ Emekdarlıklarına bağlı olarak keşidesindeki nefer sayısı artmaktaydı. Büyük serhatlerde onlarca çavuş ve her çavuşun 20'ye kadar çıkacak şekilde keşidegânı olduğundan çavuş yamağı sayısı çok fazlaydı. Keşidede en yüksek yevmiyeye sahip esâmî başkeşideydi. Çavuşlar keşidesinde bulunanların esâmî işleriyle bizzat ilgilenmişlerdi.¹¹³⁰ Hatta kendi keşidelerine oğullarını ve diğer akrabalarını yazmaları durumu çoktu.¹¹³¹ Çavuşlar kale değiştirdiğinde veya sürüldüğünde keşidesi onunla gitmişti.¹¹³² Ceza olarak keşidesi

¹¹²³ BOA, D.YNÇ, 88-92. BOA, D.YNÇ, 110-140, 188, 335. BOA, D.YNÇ, 122-77, 125, 311. BOA, D.YNÇ, 258-23, 402. BOA, D.YNÇ, 228-515. BOA, D.YNÇ, 267-5, 36, 45, 54. BOA, D.YNÇ, 82-236. BOA, D.YNÇ, 260-14. BOA, D.YNÇ, 81-441.

¹¹²⁴ BOA, D.YNÇ, 162-376

¹¹²⁵ BOA, D.YNÇ, 150-20. BOA, D.YNÇ, 206-291.

¹¹²⁶ BOA, D.YNÇ, 227-95. BOA, D.YNÇ, 248-288. BOA, D.YNÇ, 125-32. BOA, D.YNÇ, 295-241. BOA, D.YNÇ, 238-195.

¹¹²⁷ BOA, D.YNÇ, 237-107. BOA, D.YNÇ, 267-110.

¹¹²⁸ BOA, KK.d, 4733, s. 27. BOA, D.YNÇ, 110-38, 227. BOA, D.YNÇ, 157-50. BOA, D.YNÇ, 112-188. BOA, D.YNÇ, 86-369.

¹¹²⁹ BOA, D.YNÇ, 101-203

¹¹³⁰ BOA, D.YNÇ, 243-2, 177. BOA, D.YNÇ, 264-101

¹¹³¹ BOA, D.YNÇ, 99-83.

¹¹³² BOA, D.YNÇ, 157-147. BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 1154-1156. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk.183. BOA, D.YNÇ, 82-203. BOA, D.YNÇ, 85-128. 1736 Haziran'da, Bozcaada'da bir çavuş ahalinin düzenin bozması yüzünden kadının bildirmesiyle keşidesiyle beraber Kastel Mora'ya sürülmüştü. BOA, D.YNÇ, 130-11. Limni ahalisinin 6 Şubat 1741 tarihli, ahaliye zulüm eden ve esnafın, tüccarların mallarına cebren el koyan keşideli çavuş İsmail'in Molova'ya sürülmesi talebi kabul edilerek keşidesiyle bir daha gelmemek üzere gönderilmişti. BOA, D.YNÇ, 156-132.

silinip başkalarına verilen, tekrar iade edilip ağa yamakları veya diğerlerinden nefer yazılan çavuşlar vardı.¹¹³³ Esirlik gibi geçici silinmelerde sonradan da yeniden keşide verilmişti.¹¹³⁴ Çavuş öldüğünde keşidesindeki yeniçeriler İstanbul'dan başçavuşun arzıyla başka çavuşa verilmiş veya diğer keşidelere geçirilmişti.¹¹³⁵ Kâtipler gibi çavuşların da emekli olduklarında yamakları kaldırılmıştı.¹¹³⁶

Ağa Hizmetlileri: Emekli veya mazul ağa ve çorbacıardan memleketlerinde yaşayanların, kaydedildikleri kalelerde bulunanların hizmetlileri veya yakınları bu ağaların kaledeki kendi keşidesine kaydedilmişti.¹¹³⁷

Ağa yamağı olma veya keşidelere yazılmada yeniçeriler hürdü.¹¹³⁸ Ayrıca bu yamak sınıfları arasında birbirlerine geçiş de mümkündü.¹¹³⁹ Geçişler genellikle keşide olanların maaşlarına müdahaleden kaynaklıydı.¹¹⁴⁰ 1730'da ağa sergisine kayıtlı 81. cemaatten Ahmed, kale efendisi yani kâtip keşidesine geçmişti.¹¹⁴¹ 1732'de Özi'de kâtip keşidesine yazılı yamak 1. bölükten Mehmed, ağa sergisine yazılmıştı.¹¹⁴² 1735'te Bender'de emekli bir yeniçeri, aynı kalede ağa yamağı olan oğlunu akrabaları olan İlyas Çavuş'un keşidesine yazdırmıştı.¹¹⁴³ 1757'de 1. cemaatten 3 yeniçeri, Özi'deki 27. cemaate yamakken ağa yamağı olarak kaydedilmeyi istemişlerdi.¹¹⁴⁴ 1764'te Faş'ta 25. sekbanlara yamak olan bir nefer, maaşlarda rahatsız ettiklerinden çavuş keşidesine geçmişti.¹¹⁴⁵ Kandiye'de 26. bölükten Mehmed Çavuş'un 48 neferlik keşidesi ondan alınıp kaleye kaydedilen 4. sekbanların eski çorbacısına verilmişti.¹¹⁴⁶

Yamakların artışının en büyük sebeplerinden biri savaşta çevreden yazılanların kalelerde kalmasıydı.¹¹⁴⁷ Savaş sonrası ocakla kalan yeniçerilerin istedikleri kalelere

¹¹³³ BOA, D.YNÇ, 82-8. BOA, D.YNÇ, 55-471. BOA, D.YNÇ, 99-326.

¹¹³⁴ BOA, D.YNÇ, 163-101

¹¹³⁵ BOA, D.YNÇ, 86-95. BOA, D.YNÇ, 124-275. BOA, D.YNÇ, 267-265. BOA, D.YNÇ, 101-197. BOA, D.YNÇ, 113-413.

¹¹³⁶ BOA, D.YNÇ, 222-247, 348

¹¹³⁷ BOA, D.YNÇ, 295-124, 126. BOA, D.YNÇ, 101-306. BOA, D.YNÇ, 237-252. BOA, D.YNÇ, 81-435

¹¹³⁸ BOA, D.YNÇ, 101-140

¹¹³⁹ BOA, D.YNÇ, 122-5. BOA, D.YNÇ, 98-340

¹¹⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 226-71

¹¹⁴¹ BOA, D.YNÇ, 102-229.

¹¹⁴² BOA, D.YNÇ, 106-68

¹¹⁴³ BOA, D.YNÇ, 125-11

¹¹⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 234-45

¹¹⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 258-263.

¹¹⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 81-435.

¹¹⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 134-118, 121.

yazılmasına müsaade edilmişti.¹¹⁴⁸ 18. yüzyılın ortalarına doğru emekli ve korucuların gümrüklerden maaş almalarının kısıtlanması da yamak sayısını artırmıştı.

Ortaları dışında kalelerde bulunmanın en mühim sebepleri ailevi ve iktisadiydi. Yeniçeriler memleketlerinde veya yakın yerlerde olan kalelere yazılmak istemişlerdi.¹¹⁴⁹ 1757 yılında Selanik'teki nöbetçileri göstermek için tutulan deftere göre kaleye yazılıların memleketleri yakın yerlerdi.¹¹⁵⁰ Kayıtlar içinde ihtiyar anne babalarının yanlarında olmak, memleketlerinde yaşamak, kardeşlerinin veya akrabalarının görev yaptığı yerde bulunmak isteyen yeniçerilerin verdiği yüzlerce arz örneği bulunmaktadır. Mesela 1723'te 30. bölükten Mustafa akrabalarının olduğu Moton'a kaydolmuştu. 1726'da 99. cemaatten Ali, Trabzon'da ortasıyla beraber bulunuyorken ailesinin olduğu Midilli'ye gitmişti.¹¹⁵¹ 1730'da Bender'de on senedir yamak olan 73. cemaatten Mehmed, Karadenizli ve memleketi Faş'a yakın olduğundan kaydını bu kaleye aldırılmıştı.¹¹⁵² 1732 yılında 37. bölükten Ali, Selanik'e kayıtlıyken Vidin'de ihtiyar akrabasına bakacak kimse olmadığını sebep gösterip bu kaleye yamak olmuştu.¹¹⁵³

Tablo 15. Bazı Kalelerde Yeniçerilerin Dağılımı¹¹⁵⁴

Kale	1181/1767-68						
	Orta ve Neferleri	Çavuş ve Keşideleri	Ağa Yamağı	Kâtip, Halife ve Yazıcı Yamağı	Haseki Ağalar ve Hizmetlileri	Çorbacı Yamağı	Turnacıbaşı Ağalar ve Hizmetlileri
Belgrad	9-520	6-31	3850	(K)-87	-	1-3	-
				(H) 3-28			
Vidin	5-339	10-69	5731	(K)-243	4-28	3-13	-
				(H) 4-28			
Hotin	7-383	2-13	1720	(K)-99	3-13	2-10	-
				(H) 1-26			
Bender	8-509	7-42	4973	(K) 106	1-7	-	-
				(H) 1-6			
				(Y) 1-4			
Özi	10-564	7-50	871	(K) 109	-	-	-
				(Y) 1-3			

¹¹⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1348. BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 393. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 936-937. BOA, D.YNÇ, 147-370, 373. BOA, D.YNÇ, 148-113, 119, 125, 140, 143, 349. BOA, D.YNÇ, 136-62.

¹¹⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 81-26. BOA, D.YNÇ, 145-209

¹¹⁵⁰ BOA, D.YNÇ.d. 34377

¹¹⁵¹ BOA, D.YNÇ, 81-80, 224.

¹¹⁵² BOA, D.YNÇ, 101-56

¹¹⁵³ BOA, D.YNÇ, 18-261.

¹¹⁵⁴ BOA, D.YNÇ.d. 34481, s. 2.

Bar	1-53	2-11	125	-	-	-	-
İzvornik	-	1-10	268	-	-	-	-
Selanik	1-34	4-47	1080	(K) 76	3-16	6-48	-
				(H) 1- 9			
				(Y) 1- 11			
Temrük	1-61	-	125	-	-	-	-
Açe	2-94	-	225	-	-	-	-
Basra	-	-	211	-	-	-	-
Kurna	3-195	-	51	-	-	-	-
Erzurum	1-29	6-49	1167	(K) 46	1-4	2-11	2-3
				(H) 3-34			
Kudüs	-	-	240	-	1-3	1-12	
Bağdad	19-1081	45-260	2702	(K) 1-	7-30	14-83	2-47
				(H) 14-			
				(Y) 4-13			

İstanbul'dan ortalarından ayrılıp istedikleri kalelere gitme şeklinde yamak yazılanlar çok fazlaydı. Ortalarında karakullukçuluk ve sonrasındaki görevlerini tamamlayanlar müsaadeyle istedikleri kalelere gitmişti.¹¹⁵⁵ Hizmetlerini tamamlamaları için 10-15 yıl gerektiğinden bu süreyi doldurmadan yamaklık verilmemesi Eylül 1728'de tembih edilmişti.¹¹⁵⁶ En uzak bölgelere, Hotin gibi yerlere gitmek isteyenler bile vardı.¹¹⁵⁷

Bir kalede görevli orta mensupları da yine benzer sebeplerle diğer bir kaleye yamak olarak gitmişti.¹¹⁵⁸ 1728 yılında Moton'da ağa yamağı olan 73. cemaatten Abdullah, akrabalarından alacağını istemek için gittiği Anabolu'da evlendiğinden kaydını buraya yaptırmıştı.¹¹⁵⁹ 1730'da Sohum'da bulunan 6. cemaatin vekilharcı, neferleri rahatsız ettiğinden İstanbul'daki ihtiyarlara bildirilmiş onların talebiyle bu kişi Selanikli olduğundan “yamak” yapılmak üzere oraya sürgün edilmişti.¹¹⁶⁰

Yamaklık için diğer bir yol ise ortanın kaleden ayrılmasından sonra bu orta mensuplarının kalede kalmasıydı.¹¹⁶¹ 1725 yılında 73. cemaatten Ahmed, mülkünün bulunduğu Azak'ta ailesinin de yaşadığını ve onlara bakacak kimse olmadığını sebep göstererek odası bu kaleden ayrılmasına rağmen yamak kalmıştı. Yine bu yıl sefer dolayısıyla Azak'tan ayrılan 32. sekbanların bir mensubu daha burada bırakılmıştı.¹¹⁶²

¹¹⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 165-372. BOA, D.YNÇ, 268-130.

¹¹⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 654. BOA, C.AS, 8593.

¹¹⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 159-92.

¹¹⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 71-452. BOA, D.YNÇ, 179-101, 179.

¹¹⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 95-273.

¹¹⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 102-232.

¹¹⁶¹ BOA, D.YNÇ, 110-362

¹¹⁶² BOA, D.YNÇ, 84-202, 271.

1732 yılında 44. cemaate mensup üç nefer, orta buradan gitse de ailevi münasebetleri sebebiyle Bender’de kalmışlardı.¹¹⁶³ 1738’de Niş’ten Bender’e gönderilen 82. cemaate mensup 16 nefer, aileleri Niş’te olduğundan gitmemek için arz vermişti ve yamak olmaları kabul edilmişti.¹¹⁶⁴

Yamakların kalelere dağılımı mütenasip değildi. Büyük kalelerde daha fazla orta mensubu yamak varken küçüklerde sayı azdı. Muhitte belli ortalara yoldaşlık fazla olması o orta mensuplarından yamakları artırmaktaydı. Mesela 1171/1757-58’de Selanik’te 2. cemaatten 388, 36. cemaatten 106, 72. cemaatten 106 kişi bulunmaktaydı. Bu kalede sekbanlardan çok az yamak vardı.¹¹⁶⁵ 1173/1759-60’da yılında Özi’de seksen sekiz ortadan yeniçeri bulunmaktaydı. En fazlaları 17. cemaatten 43 ve 75. cemaatten 41 kişiyken, diğerlerinden olanlar 1 kişiye varana kadar değişmekteydi.¹¹⁶⁶ 1174/1760-61 yılında Kale-i Cedit’te en fazla olarak 79. cemaatten 75 yamak vardı, sonraki en yüksek sayı 29 kişiyle 25. bölüktü.¹¹⁶⁷ 1175/1761-62’de İbrail’de 64. zağarcılar ortasından 215, 1. bölükten 86, 4. bölükten 86, 25. bölükten 141, 14. sekbanlardan 27, 25. sekbanlardan 41 kişi vardı. Bu kalede ağa bölükleri mensupları daha fazlaydı.¹¹⁶⁸ Tablolarda da görüldüğü üzere 1766’da Ur Kalesi’nde 98, 1765’te Hotin’de ise 151 ortadan yeniçeri vardı.

Tablo 16. 1766 Yılı Ur Kalesi’ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi¹¹⁶⁹

1c	2	58c	1	3b	5	46b	2
2c	2	62c	1	4b	1	51b	1
3c	6	63c	7	5b	4	52b	1
4c	1	64c	29	7b	1	53b	1
10c	8	67c	5	9b	1	54b	1
13c	4	69c	2	12b	7	58b	1
14c	1	71c	13	14b	1	60b	1
16c	4	72c	2	15b	1	1s	1
18c	1	73c	1	16b	2	2s	3
21c	13	74c	2	17b	1	3s	2
25c	38	75c	9	19b	1	6s	6
26c	2	77c	28	21b	1	9s	1
27c	3	79c	5	24b	4	11s	1
28c	3	80c	3	25b	53	15s	4
29c	1	83c	1	26b	5	22s	8
36c	1	86c	1	28b	1	23s	3
37c	2	87c	4	31b	6	24s	1

¹¹⁶³ BOA, D.YNÇ, 110-143.

¹¹⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 149-482

¹¹⁶⁵ BOA, D.YNÇ.d. 34377.

¹¹⁶⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34379.

¹¹⁶⁷ BOA, D.YNÇ.d. 34408.

¹¹⁶⁸ BOA, D.BKL.d. 32582

¹¹⁶⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34462.

40c	6	90c	4	32b	1	25s	5
44c	1	91c	42	34b	1	26s	3
46c	13	94c	1	36b	10	29s	4
48c	2	97c	1	37b	5	30s	1
50c	12	99c	1	40b	10	32s	35
54c	2	100c	30	41b	1	33s	2
55c	1	1b	3	42b	1		
56c	4	2b	8	45b	4		

Tablo 17. 1765 Yılı Hotin Kalesi'ndeki Yeniçerilerin Ortalara Göre Taksimi¹¹⁷⁰

1c	2	26c	10	62c	18	94c	1	21b	6	44b	7	9s	5
2c	12	27c	2	63c	7	95c	54	22b	28	45b	1	10s	5
3c	31	28c	1	64c	54	97c	32	23b	2	46b	21	12s	2
4c	19	29c	2	66c	11	98c	3	24b	7	47b	10	13s	23
5c	3	30c	30	68c	21	100c	6	25b	3	48b	15	14s	4
6c	1	31c	1	69c	3	1b	4	26b	5	49b	2	15s	56
7c	3	32c	1	71c	37	2b	22	27b	54	50b	1	16s	1
9c	2	35c	1	72c	2	3b	14	28b	6	51b	13	18s	7
10c	2	37c	2	73c	10	4b	2	29b	15	52b	3	19s	12
11c	4	44c	14	75c	4	5b	6	30b	13	53b	18	22s	1
12c	5	45c	11	76c	1	6b	22	31b	33	54b	4	23s	1
13c	1	46c	2	77c	2	7b	3	32b	99	55b	1	24s	6
14c	16	47c	2	79c	18	8b	8	33b	3	56b	14	25s	16
15c	4	49c	3	80c	2	9b	16	34b	3	57b	30	27s	3
16c	2	50c	3	82c	12	10b	8	36b	16	58b	1	29s	2
17c	18	51c	2	84c	7	12b	8	37b	6	59b	9	31s	5
18c	5	55c	17	88c	1	13b	19	38b	2	60b	14	32s	3
19c	4	57c	2	89c	1	14b	5	39b	10	61b	25	33s	34
21c	3	58c	1	90c	3	15b	119	40b	11	2s	12	34s	17
23c	10	59c	3	91c	1	16b	21	41b	10	3s	2		
24c	6	60c	1	92c	23	17b	43	42b	5	5s	3		
25c	100	61c	10	93c	1	19b	6	43b	3	7s	18		

Yamaklar cebren veya kendi istekleriyle ayrılmadıkları müddetçe bulundukları kalede ya sürekli ya da çok uzun süre kalmıştı. 1735'te verdiği arzda 50. cemaatten bir yamak, fethinden beri Azak'ta olduğunu yazmıştı.¹¹⁷¹ 1737'de 30. bölükten Ahmed, otuz senedir Özi'de, Aralık 1762'de Bender yamaklarından 5. bölükten alemdar Mustafa, yirmi beş yıldır burada yamak olduğunu beyan etmişti.¹¹⁷² 1728 yılında 69. cemaate Açu'da yamak olan 38. bölükten Mustafa, bu orta Soğucak'a gönderildiği için gitmek zorunda kalmış ama ailesi geride kaldığından ve kendisi de istediğinden geri dönmüştü.¹¹⁷³ 1737'de Kılburun'da görevli ve aynı zamanda buradaki bir camide hatip olan 4. cemaatten Hasan, kale Ruslara geçtiğinde tüm malvarlığını kaybetmiş ve evi

¹¹⁷⁰ BOA, D.YNÇ.d. 34449

¹¹⁷¹ BOA, D.YNÇ, 125-62.

¹¹⁷² BOA, D.YNÇ, 136-272. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 131.

¹¹⁷³ BOA, D.YNÇ, 93-227. Aynı yıl Kılburun ve Özi'de iki oğluyla savaşan bir yeniçeri, istediği Bender'e yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 145-132.

yanmışken İstanbul'a ortasına gelmesi kabul edilmeyerek Bender'e yamak gönderilmişti.¹¹⁷⁴

Yamaklıktan kurtulmalarının yollarından biri; ortalarının, bulundukları kaleye gitmesiydi.¹¹⁷⁵ 1725'te Kandiye'de 17. bölüğün yoldaşı, üçü 17. sekbanlara biri ağaya yamak 4 nefer, kaleye görevlendirilen ortalarına geçmişlerdi.¹¹⁷⁶ Diğer bir yol; yamakların bulundukları kalelerden ortalarının bulunduğu yerlere veya İstanbul'a dönüş yapmasıydı. Bu şekilde yer değiştirmede ortalarıyla beraber bulunma isteğinin,¹¹⁷⁷ yamak olduğu ortadaki kötü muamelelerin tesiri vardı. 1764'te İbrail'de görevli 100. cemaatin yamağı olan 30. cemaat mensubu Mustafa hasta ve sakat olmaktan başka kötü muamele edilip rencide edildiğinden ortasına dönmek istemişti.¹¹⁷⁸ Bu şekilde yer değiştirenlerden tekrar eski yamaklık yerlerine dönenler de olmuştu.¹¹⁷⁹ Yamaklıktan kurtulmada en önemli sebep, orta silsilesindeki sıralarının gelmesiydi. Bu durumda ihtiyarlar tarafından çağrılanlar, ortalarının olduğu yerlere dönmekteydi.¹¹⁸⁰ 1727'de Vidin'de yamak olup vekilharçlık ve başeskilik sırası gelen 40. cemaate mensup iki yeniçeri, ortanın olduğu Azak'a gitmişlerdi.¹¹⁸¹ 1733'te Azak'ta çavuş keşidesinden yamak 15. cemaatte yolu vekilharç olan Derviş, ortasının olduğu Kefe'ye gitmişti.¹¹⁸² Mayıs 1736'da Özi yamağı bir nefer, 30. bölükte alemdarlık sırası geldiğinden İstanbul'a dönmüştü.¹¹⁸³

Yamaklar mesafe fark etmeden bir kaleden diğer kaleye yamak olarak gidebilmişti.¹¹⁸⁴ 1721'de Van'da yamak olan 32. bölükten Mustafa, bu kaledeki yamaklar Azak'a gönderildiğinde babasının isteğiyle Erzurum'a yamak yazılmıştı.¹¹⁸⁵ 1724 yılında Bağdad'da yamak olan Ahmed, ihtiyar olduğundan evinin bulunduğu Şam'a gitmesine müsaade edilmişti.¹¹⁸⁶ 1725 yılında 53. bölüğe mensup Vidin'de ağa yamağı olan İbrahim, ailesini ucuzluğun olduğu Yergöğü'ne göndermiş, daha sonra kendisi de kaydını

¹¹⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 145-132.

¹¹⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 150-37. BOA, D.YNÇ, 123-281. BOA, D.YNÇ, 159-215

¹¹⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 82-176.

¹¹⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 81-215, 227. BOA, D.YNÇ, 136-197.

¹¹⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 267-20

¹¹⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 89-62

¹¹⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 82-173. BOA, D.YNÇ, 101-263. BOA, D.YNÇ, 136-131. BOA, D.YNÇ, 92-362.

¹¹⁸¹ BOA, D.YNÇ, 92-272

¹¹⁸² BOA, D.YNÇ, 112-395.

¹¹⁸³ BOA, D.YNÇ, 132-296.

¹¹⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 113-158.

¹¹⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 65-444.

¹¹⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 82-215.

buraya yine ağa yamağı olarak aldırılmıştı.¹¹⁸⁷ 1728'de Bender yamağı olan 46. bölükten Mehmed, Bender'le hiçbir bağı kalmadığını beyanla babası yerinde gördüğü Şam'daki ihtiyar ağabeyine bakmak ve beraber hacca gitmek için Şam'a yazılmıştı.¹¹⁸⁸ 1741'de, Ada-i Cedit'ten Bağdad'a tayin isteyen yeniçerinin dilekçesi kabul edilmişti.¹¹⁸⁹ Bozcaada'ya yazılan 5. bölükten Seyyid Ahmed, bu adayı hiç bilmediği ve Bender'de ailesi olduğunu sebep gösterip yer değiştirmişti.¹¹⁹⁰ 1763'te Bender yamağı bulunan ve ağma olduğu için emekli edilen 94. cemaate mensup Hüseyin, bakımını yapacak İbrail Kalesi'ne kayıtlı kardeşinin yanına gitmek isteğinden buraya yazılmıştı.¹¹⁹¹

Ferdi şekilde ayrılımlarından başka topluca nakiller de olmaktaydı. Bir kalede yeniçeriler kaldırıldığında ortalarla beraber yamaklar da nakledilmekteydi.¹¹⁹² Bunlar duruma göre muhafaza açısından önemli görülen kalelere sevk edilmekteydiler.¹¹⁹³ 1713 yılında Erzurum'daki bütün yamaklar İstanbul'a çağrılmıştı.¹¹⁹⁴ 1714'te Bağdad Kalesi'ndeki yamaklardan 939'u İnebahtı Kalesi'ne gönderilmişlerdi.¹¹⁹⁵ 1720 yılında Van'daki yamakların hepsinin ortalarına gitmesi istenmişti.¹¹⁹⁶ Eylül 1724'te tamir edilen Faş, Sohum ve Soğucak kalelerine on iki adet orta yanında bu ortaların Hotin, Bender, İbrail ve Yergöğü kalelerinde bulunan bütün yamaklarının gönderilmesi de emredilmişti.¹¹⁹⁷

Savaş sırasında yazılanlar fazla olduğunda bir kısmı çevre kalelere dağıtılmıştı.¹¹⁹⁸ 1736-39 harbinde muhafaza için yerleştirilen veya yeni yazılan neferlerle mevcudu artan Niş'ten, ahalinin talebi üzerinden yamak, keşideli çavuş, serdengeçti ağası ve alemdarların çevre kalelere sevki kararı alınmış, 30 ağa ve 40 ağa Eğriboz'a beş keşide,

¹¹⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 83-180.

¹¹⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 93-41. 1733'te Azak'ta yamak olan 16. bölükten Bektaş, memleketi olan Batum'a yamak olmuştu. BOA, D.YNÇ, 113-308.

¹¹⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 135-387. Yine aynı kaleden 53. bölükten emekli yamak Mustafa, ihtiyar babasının yaşadığı memleketi Midilli'ye; 56. bölükten ihtiyar babasından başka kimsesi olmayan bir nefer, Sakız'a gitmişti. BOA, D.YNÇ, 163-2196, 20.

¹¹⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 163-179.

¹¹⁹¹ BOA, D.YNÇ, 259-108. BOA, DYNÇ, 81-420.

¹¹⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 863. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1401-1404.

¹¹⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 317. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1538, 1560.

¹¹⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 1008.

¹¹⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 122, hk. 398.

¹¹⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 60-83.

¹¹⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 174.

¹¹⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1348.

200 yamak, 22 ağa, 46 alemdar Böğürdelen'e on keşide 50 ağa ve 50 alemdar İnebahtı'ya gönderilmişti.¹¹⁹⁹

Kırım tarafındaki kalelerdeki yerleri, Kırım Hanının isteği üzerine değiştirilmekteydi.¹²⁰⁰ Temmuz 1746'da, Çerkez sırında olan Soğucak'taki neferlerin sayısının artırılmasını isteyen Kırım Hanının talebiyle o tarafları bilen, Kale-i Cedit, Ur, Kefe ve Taman'dan 25 yamak gönderilmişti.¹²⁰¹

Yamakların mecburi yer değiştirmeleri daha çok itaatsizlikleri veya isyanları sebebiyle olmuştu. Serhat düzenini bozdukları için münferiden veya topluca yamaklar, misallerdeki gibi bir kaleden diğerine gönderilmişti.¹²⁰² Kasım 1729'da 44 ve 72. cemaate mensup Selanik'te olan bütün yamaklar İbrail'e gönderilmişlerdi.¹²⁰³ Şubat 1740'da Şam'daki ortalara yamaklar olanlar dışında bütün yamaklar halkla geçinemediklerinden Mora ve Girit'teki kalelere gönderilmişti.¹²⁰⁴ Eylül 1744'te Belgrad'da huzursuzluk çıkaran ve ihtilale sebep olan yamaklardan 40'ı Anabolu'ya, 39'u İnebahtı'ya sürülmüştü.¹²⁰⁵ 1745'te Ur Kalesi'nde 64. cemaate mensup 59 yamak Anabolu Kalesi'ne, 71. cemaat mensubu 35 yamak İnebahtı'ya sürülmüştü.¹²⁰⁶ Ekim 1751'de Hotin'de karışıklığa sebep olan 67 ve 94. cemaatlerle 1 ve 5. bölüklerin emekli ve eşkinici 233 yamağı Rabat'a gönderilmişti.¹²⁰⁷ 8 Aralık 1762'de Kandiye'den 11 kişi Taman'a, 16 kişi Açe'ye ve 10 kişi Kale-i Cedit'e sürülmüştü.¹²⁰⁸

2.5.3. İkametleri

İstanbul'da olduğu gibi kalelerde de yeniçeriler için kışlalar tahsis edilmişti. Bir kaleye ilk yeniçeri yerleştirildiğinde bazen gecikmeli de olsa kışla yapılmıştı.¹²⁰⁹ 16.

¹¹⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 835-837.

¹²⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 257-166.

¹²⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 922-925.

¹²⁰² BOA, D.YNÇ, 81-420.

¹²⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d, 138, hk. 435.

¹²⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 291.

¹²⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1271.

¹²⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 188-340.

¹²⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1568. Ekim 1752'de Belgrad'da zabitlerin emirlerine uymayan ve neferler arasında fitne çıkaran 63. cemaatin emekli 45 yamağı Ur'a, 9. bölüğün 53 emekli neferi Özi'ye sürülmüştü. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1243.

¹²⁰⁸ BOA, D.YNÇ, 254-86.

¹²⁰⁹ BOA, C.AS, 53529. Alakalı kayıtlarda hem kışlak hem de kışla ismi kullanılmıştır.

yüzyılda mevcutları az olan kalelerde kiralanen ev veya hanlarda ikametleri sağlanmıştı.¹²¹⁰ Yine hazır kışla olmadığında nöbetçiler, geçici olarak hanlarda veya kiralanen diğer yerlerde kalmıştı. Kışla temini kale muhafızlarının mesuliyetindeydi. Ortalar nakledildiğinde muhafızlara bu hususta emirler de verilmişti.¹²¹¹ Ancak yeniçeriler gitmeden hazır edilemediği gibi uzun zaman kışlaksız kaldıkları da olmuştu. 1760 yılında Kale-i Cedit'ten Rabat'a giden 23. sekbanların kalacak kışlaları ve ağaların konağı olmadığından durum kale ağası, Kefe kadısı ve Kırım Hanı tarafından merkeze bildirilmiş, epeyce gecikmeyle birlikte kışla inşası için emir verilmişti.¹²¹² Kili Kalesi'ndeki yeniçeriler sekiz senedir burada olmalarına rağmen 1781'de hala kışlaları olmadığı ve paraları halka yüklenerek kiralanen yerlerde kaldıkları kaledeki idareciler tarafından merkeze bildirilmiş, acele kışla yapılması istenmişti.¹²¹³

Her ortaya müstakil bir kışla verilmişti. Yamaklara ise "yamaklar hanı" denilen yerler tahsis edilmişti.¹²¹⁴ Yamakların büyük ekseriyetini memleketlerinde veya kaleye yakın yerlerde yaşayanlar teşkil ettiği, bunlar sadece maaş taksimi sırasında kaleye uğradığı için ikametleri mesele olmamıştı. Kalelerde kalanların bir kısmı ise kendi meskenlerinden ikamet etmekteydi.¹²¹⁵ Özellikle Avrupa'daki Hotin, İbrail gibi uzak kalelerde görevliler, kale dışında evler, çiftlikler inşa etmekte ve buralarda aileleriyle yaşamaktaydı.¹²¹⁶ Savaş dönemlerinde kaledeki yeniçeriler arttığında bunlar için ayrıca han ve evler kiralanmaktaydı. Mesela 1736 yılında Hotin'de nefer arttığından beş han, 1768'te başlayan Rus harbinde Vidin'de kapıkulları için kırk beş odalı bir han kiralanmıştı. Sürekli artan neferler için 1773'te Vidin'de otuz odalı bir han daha kiralanmıştı.¹²¹⁷

Bir yere nakledilen yahut geçici görevlendirilen birliklere de müsait mahaller temin edilmekteydi. Ekim 1703'te terkedilen Kamanice'den ayrılan yeniçeriler, Akkirman'a

¹²¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 569, 1282.

¹²¹¹ BOA, AE.SMHD.I, 11863.

¹²¹² BOA, C.AS, 2872/1-4.

¹²¹³ BOA, AE.SABH.I, 16631.

¹²¹⁴ BOA, C.AS, 39837. Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendide*, (yay. haz. Ali İbrahim Savaş) TTK Basımevi, 1999, 107. Mahir Aydın, *Vidin Kalesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, 126.

¹²¹⁵ Kars Kalesi'ndeki bir isyanla ilgili kayıta kaledeki yeniçerilerin ayrı ayrı mahallelerde, kendi meskenlerinde ikamet ettikleri gösterilmiştir. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 979.

¹²¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 265. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 789. BOA, AE.SMST.III, 11720.

¹²¹⁷ BOA, D.BŞM.d. 1915. BOA, AE. SABH. I, 24210. BOA, C.AS, 35553.

geldiklerinde kiralanan yirmi bir haneye yerleştirilmişlerdi.¹²¹⁸ Şubat 1726'da, Cidde'ye gidecek 500 yeniçerinin ikameti için kışlaklar hazırlaması Cidde sancakbeyi Ebubekir Paşa, Mekke Şeyhi ve Habeş beylerbeyinden istenmişti. Su ihtiyaçlarının karşılanması için develer hazırlamaları da emredilmişti.¹²¹⁹

Zamanla harap olan, depremde, yangınlarda veya kuşatmalarda yıkılan kışlalar ya bütün kaleyle beraber yahut müstakilen bir kısmı veya tamamı tamir edilmekteydi.¹²²⁰ Kalelerin tamiri için merkezden önce durum tespiti müsaadesi istenmiş, gönderilen mimarlar ve kaledeki bina eminleri tarafından düzenlenen keşif defterlerine göre tamire muhtaç kısım ve masraf tespit edilip yine merkezin tasdikine sunulmuştu.¹²²¹ Müsaade nadiren verilmemişti. 1766'da Van Kalesi'ndeki tamirle birlikte yeniçeri kışlalarının da tamiri istenmiş, mimar yaptığı tespitle lüzum olmadığını göstermiş ancak kaledekiler ısrar etmişti. Gönderilen yeni emirle İstanbul'da, yaşanan deprem yüzünden acil inşa edilmesi gereken yerler olduğu bildirilip sadece kullanılmayacak derecede harap yerlerin tamirine müsaade edilmişti.¹²²² Kışlaları tamir edilirken yeniçeriler kiralanan yerlerde kalmıştı. Mesela 1763'te Kars Kalesi kışlaları tamiri sırasında yeniçeriler kiralanan evlerde ikamet etmişlerdi.¹²²³ 1758-60'da Vidin'deki kışlalar tamiri sırasında yeniçeriler ve diğer kapıkulları için sefer sırasında da kiralanan kırk beş odalı han kiralananmıştı.¹²²⁴

Kalelerin tamirlerine ait defterlerde kışlaların büyüklükleri, kaç katlı oldukları, oda sayıları ve müstemilatı gösterilmişti. Bütün kışlalar; büyüklük ve şekilleri bakımından olmasa da kısımları itibariyle benzer inşa edilmişti. 12 Eylül 1756'da tamiri biten Ada-i Kebir'deki kışlalardan 50 ve 55. bölüğe ait kışlalar, her iki katta dörder oda olmak üzere iki katlıydı.¹²²⁵ 1752'deki durumları biraz değiştirilerek tamir edilmişti. Her birinde orta sofası, karakullukçu kamarası, bayraktar odası, vekilharç odası, aşçı odası ve odabaşı odası vardı. Odaların hepsinde bir soba mevcuttu. Ocak bulunan bir mutfak, kiler, zabitler ve neferler için ayrı ayrı tuvaletler ve abdesthaneler vardı. Kışlaların birinde diğerlerinden

¹²¹⁸ BOA, AE.SMST.II, 3627.

¹²¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 989, 990.

¹²²⁰ BOA, D.BŞM.d. 4121. BOA, C.AS, 6540, 15312, 34871, 34873, 44176. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 55. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1356. BOA, D.BKL.d. 32527, s. 9.

¹²²¹ BOA, C.AS, 2969, 6540, 18461, 22612, 27016, 38758, 41063.

¹²²² BOA, C.AS, 13505.

¹²²³ BOA, C.AS, 38758.

¹²²⁴ BOA, C.AS, 28620.

¹²²⁵ BOA, D.BKL.d. 32553.

farklı olarak ahır ve yemlik bulunmaktaydı. Kısımlar arasındaki aralıklara da ocak konulmuştu. Bu kışlalarla beraber Kılburun'daki kışlalar da aynı şekilde tamir edilmişti.¹²²⁶ Özi'deki kışlalarda 1769'daki tamiratta değişiklik yapılmış, oda sayıları artırılmış ve bazı kışlalara da ahır yapılmıştı.¹²²⁷ 1766'da yeniden binası tamamlanan Rabat Kalesi'ndeki etrafı yonma taştan duvarla kapatılan 74. cemaatin kışlasında; basma tavanlı ve içlerinde ocak, yüklük ve dolaplar bulunan altı oda, bir orta sofa, kerevit bulunan mutfak, ahır, tuvaletler, abdesthane, dehlizler vardı. Kışlanın üstü kiremitle örtülüydü.¹²²⁸ Ağustos 1716'da Belgrad aşağı kalede dokuz adet kışlak yapılmıştı.¹²²⁹ Daha sonra elden çıkan ve 1739'da geri alınan bu kaleye daha fazla yeniçeri yerleştirilmişti. 1763'te Belgrad'da altı orta, aşağı kalede Avusturyalılarından kalma bir hanın içindeydi. Yukarı kalede ise yirmi altı kışla vardı.¹²³⁰ 1768 sonunda tamiri biten Hotin'deki beş kışlanın hepsinde; içlerinde soba ve ocaklar olan altı oda, bir orta sofa, mutfak, kiler, ahır ve tuvaletler bulunmaktaydı.¹²³¹ 1771'de Rus kuşatması sebebiyle harap olduğu için tamir edilen Koron Kalesi'ndeki iki kışlanın birinde neferlere ve zabıtlara mahsus sekiz oda, diğerinde altı oda vardı. Ayrıca orta sofa, mutfak, karakullukçu kamarası, kiler, ahır ve tuvaletler yer almaktaydı.¹²³² Ekim 1764'de tamiri biten Açe Kalesi'ndeki kapıları yan yana gelecek şekilde bitişik iki kışlada bir orta sofa, içinde ocak ve tahta döşeme olan mutfak, beş zabitan odası, dış tarafta ikişer tuvalet, kapılarının her iki tarafında oturulmak için tahta oturaklar vardı. Kışlaların önünde bir su kuyusu, tahtadan musluk havuzu ve etrafında yine oturulmak için yerler yapılmıştı.¹²³³

Kışlaların içi yeniden yapılma veya tamir sırasında cebahaneden temin edilen eşyalarla tefriş edilmişti.¹²³⁴ Mesela 7 Temmuz 1778'de, Özi Kalesi'ndeki çorbacı ağalara kilim, kahve değirmeni, abdest leğeni, maşrapa, ibrik, el tavası, güğüm, balta, kazan, karavana verilmişti.¹²³⁵

¹²²⁶ BOA, D.BŞM.d. 3195. TSMA, E. 335-29. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 622.

¹²²⁷ BOA, C.AS, 18461.

¹²²⁸ BOA, KK.d. 4791. s. 8.

¹²²⁹ BOA, C.AS, 41063.

¹²³⁰ BOA, KK.d. 4790.

¹²³¹ BOA, D.BŞM.d. 3934.

¹²³² BOA, D.BŞM.d. 4121. 1758 Eylül'de tamiri biten Vidin'deki kışlalarda odalarda olduğu tahmin edilen fırınlı sobalar ve mutfak ocakları bulunmaktaydı. BOA, KK.d. 4731, s. 2-10.

¹²³³ BOA, C.AS, 33159.

¹²³⁴ BOA, MAD.d. 1016, s. 5.

¹²³⁵ BOA, C.AS, 33466.

Kale ağalarının hususi, “ağa konağı” denilen mutlaka kale içinde olması gereken ikametgâhları vardı.¹²³⁶ Çoğunluğu devlete ait binalar olmasına rağmen kira veya vakıf binalarından da tahsis edilmişti.¹²³⁷ Kalelerin büyüklüğü ve tayin edilen ağaların rütbesine göre değişir cesametteydiler. Açe Kalesi’ndeki yapılan ağa konağında bir ağa odası, ayrı üç oda, mutfak ve tuvalet vardı.¹²³⁸ Büyük kalelerden Belgrad’da 1747’de aşağı kalede yeniden yapılan “ağa kapısında”; selamlık odası, kış odası, hizmetkârlarının ikameti için iki oda, kahve odası, teravih ve vakit namazların kılınması için bir oda, köşk, hamam, hazine odası, kiler odası, divanhane, abdesthane, ahır ve çeşitli odalar bulunmaktaydı.¹²³⁹ Mart 1769’da tamamlanan Kurna Kalesi tamirinde, ağa konağına daha öncekilere ilaveten üç oda daha yapılmıştı.¹²⁴⁰

Zaman geçirmek için kışlarında mekânlar bulunsa da kalelerde ortalara mahsus, yeniçeriler tarafından işletilen kahvehaneler vardı.¹²⁴¹

2.5.4. Görevleri

Nöbetçi yeniçerilerin en önemli vazifesi hudut muhafazasıydı. Bu yüzden yukarıda gösterilen bazı yerler dışında, iç kalelerde yeniçeri bulundurulmamıştı. Daha önce timarlı sipahiler ve diğer askeri zümrelerle beraber üstlendikleri muhafızlık vazifesi, bazı büyük kalelere görevli eyalet askerleri gözardı edilirse 18. yüzyılda yerli kullarla onlara kalmıştı. Gönderilen emirlerde kendilerinin serhat kalelerinde halkın emniyet ve rahatı için bekledikleri, bu uğurda büyük fedakârlıklar gösterdikleri, diğer bütün askeri zümreden üstün oldukları anlatılmıştı.¹²⁴²

İç kale mahiyetinde olan yerlerse limanlar, geçit ve yol ağları olduğundan genel emniyet yanında asker sevki, mühimmat ve zahire naklinin sağlanması onların görevleri

¹²³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 435. BOA, AE. SMHD.I, 15370. Kasım 1686’da Bağdad’a olan haseki ağaya ortasıyla iç kalede bulunması emredilmişti. 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 302.

¹²³⁷ BOA, C.BH, 12743.

¹²³⁸ BOA, C.AS, 26900.

¹²³⁹ BOA, C.AS, 42245.

¹²⁴⁰ BOA, D.BKL.d. 32597.

¹²⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 365. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 102.

¹²⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 706. BOA, C.AS, 25940.

dâhilindeydi. Bozcaada'daki nöbetçilerin görevi ise, gemilerin denetimi ve zahire kaçakçılığına mani olmaktı.¹²⁴³

Muhafızlık sınır denetimini de kapsamaktaydı. Silah, zahire ve esir kaçakçılığı, göç edenlerin emniyeti, doğrudan sınırların ihlali gibi durumlar bütün idarecilerle beraber yeniçerilerin uhdesindeki vazifelerdi.¹²⁴⁴ Mayıs 1749'da İran'daki karışıklıktan kaçan göçmenlerin geçmesine mani olmaları için doğu sınırındaki kale zabitlerine emirler gönderilmişti.¹²⁴⁵ Kasım 1756'da ise Kars beylerbeyi ve kale ağasından sınırdan geçenlerin soyulmasına mani olunması ve göçerlerin emniyetinin sağlanması emri verilmişti.¹²⁴⁶

Kalelerde nöbet bekleme yerleri ocaklar arasında taksim edilmişti. Yeniçeriler kendilerine ait tabyalardaki nöbethanelerde beklemişti.¹²⁴⁷ Aralarından biri nöbetçibaşıydı.¹²⁴⁸ Savaş sırasında nöbetçiler daha artırılırdı. Mesela Ekim 1734'te Kars Kalesi'nde bir kuleye bir serdengeçti ağası emrinde 100 yeniçeri yerleştirilmişti.¹²⁴⁹

Kalelerdeki yeniçeriler iç emniyet unsuru olarak her zaman başvurulmuş bir güçtü. Kırım tarafındaki kalelerdeki nöbetçiler, Kırım Hanlığı mücadelesinde veya isyanlar durumunda kullanılmıştı. 1726 yılında Nogay ve Kalmukların Adil Giray'ı Kırım Hanı yapmak için isyanları sırasında Kırım'daki kaleler yanında Özi, Hotin, Bender, İbrail kaleleriyle Karadeniz'in doğu kıyısı ve Gürcistan'daki kalelerdeki yeniçeriler Kırım Hanı Mengli Giray Han'ın ve görevli beylerbeylerinin emirlerine verilmişti.¹²⁵⁰ 1758 yılında Nogay Tatarlarının tekrar isyanı üzerine müdahale için Rumeli Valisi Mehmed Paşa serasker yapılmış, emrine bütün Kırım kalelerindeki yeniçeriler görevlendirilmişti.¹²⁵¹ 1728 yılında Gürcistan'da Açıkbaz Meliki'ne karşı iktidar mücadelesine girişen Çarudla Lezgilerine karşı Tiflis Muhafızı Vezir İshak Paşa görevlendirilince Tiflis, Kutatis,

¹²⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk.206

¹²⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 299. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 559. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 679. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 546.

¹²⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 232-236.

¹²⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 780.

¹²⁴⁷ BOA, C.AS, 27135. 1748 yılında tamir edilen Bender Kalesi'ndeki yeniçeri tabyasında nöbethaneler bulunmaktaydı. BOA, KK.d. 2909, s. 25. Vidin'de tabya için bk. BOA, C.AS, 23313.

¹²⁴⁸ TSM.A.D. 9374.

¹²⁴⁹ BOA, C.AS, 53834.

¹²⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1254-1262. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 781-783. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 131-134, 142, 197-204, 219, 221.

¹²⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 870-897.

Bağdadçık ve Şehriban kaleleri nöbetçileri onun emrine verilmişti.¹²⁵² Kafkaslarda Abaza ve Çerkezlerde sürekli isyan hareketleri görülmüştü. 1727 yılında Abazalar isyan edince Trabzon, Batum, Faş ve Tiflis kalelerindeki yeniçeriler bu isyan üzerine görevlendirilmişti.¹²⁵³ 1732’de Tiflis ve çevresindeki şiddetli eşkıya saldırılarına karşı bu bölgedeki kalelerin mevcudu artırılmıştı.¹²⁵⁴ Güneydeki tehlike ise Arap urban eşkıyasıydı. Çok büyük kuvvetleri olan urban eşkıyasının hacılara saldırıları feci olaylara sebep olmuştu. Güneydeki Şam, Trablus-Şam, Kudüs, Bağdad ve Basra yeniçerilerinin bunlara karşı müdafaa vazifesi de vardı. Mesela 1721’da Bağdad’da görevli bir yeniçerinin arzında, onun urban eşkıyasıyla savaşırken yaralandığı yazılıydı.¹²⁵⁵ 1726 yılı başlarında Bağdad beylerbeyi Ahmed Paşa, Loristan taraflarında savaştayken Arap kabilelerinden Benî Cemil, Bağdad’a saldırmıştı. Geri dönen Ahmed Paşa yeniçerilerle beraber büyük bir orduyla bunların üzerine gitmiş ve dağıtmıştı.¹²⁵⁶ Kayıtlara göre Basra tarafındaki Kurna Kalesi’nin etrafında da haydut ve eşkıyalar vardı.¹²⁵⁷

Yeniçeriler kaleler ve şehirlerin iç güvenliğinden de sorumluydu. Kalelerin anahtarları yeniçeri zabitlerinde bulunmuş, kale kapıları her sabah onların nezaretinde açılıp akşam aynı şekilde kapatılmıştı.¹²⁵⁸ Gündüzleri kale kapılarında yeniçeriler beklemişti. Mesela Selanik’te kapılarda yasakçı vardı, Bağdad’da her kapıda bir orta beklemekteydi.¹²⁵⁹ Kale içindeki emniyette yeniçeri kollukları kullanılmış, ağalar neferlerle beraber şehirlerde gece gündüz kol dolaşmıştı.¹²⁶⁰ Şehri teftiş ederken çıkan olaylarda ölen zabitler vardı.¹²⁶¹ Bazı kalelerde geceleri ise asesbaşılar görev yapmıştı.¹²⁶²

¹²⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 600. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 49.

¹²⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 705-706.

¹²⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1389.

¹²⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 68-511.

¹²⁵⁶ Târih-i Râşid ve Zeyli, III, 1502-03.

¹²⁵⁷ BOA, D.BKL.d. 32597.

¹²⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 348. Marsilli, *Osmanlı Askerî Vaziyeti*, 254. Mayıs 1680 tarihli bir kayıta, yeniçeri olmayan kalelerde anahtarlar dizdarlarda dururken yeniçeri geldiğinde anahtarların kale yeniçeri ağalarına teslim edilmesi gerektiği anlatılmaktaydı. *1686-1687 Tarihli Atık Şikâyet Defteri*, 496.

¹²⁵⁹ BOA, C.AS, 38556.

¹²⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1043. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 77. Belgrad’da Bitpazarı yakınlarında bir yeniçeri kolluğu binası bulunmakta, ayrıca varoшта ve kale kapılarında kolluklar bulunmaktaydı. BOA, AE.SMHD.I, 8784. BOA, AE.SABH.I, 16631. BOA, C.AS. 39299. Ayrıca bk. BOA, AE. SMHD.I, 6113.17 Şubat 1788’de Anapa Kalesi’ndeki kolluklarda kullanılmak üzere cebahaneden kazan ve karavana talep edilmişti. BOA, AE.SABH.I, 24722.

¹²⁶¹ 1757’de, Erzincan ağası Ebubekir Ağa kol gezerken tüfekte öldürülmüştü. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 3. 1758 yılında Trablus-Şam yeniçeri zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa eşkıyayla çatışma sırasında ölmüştü. BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 940

¹²⁶² BOA, C.AS, 38556. TSMA.D. 9374.

Merkezdeki gibi kalelerde de yangınlara müdahale görevleri vardı.¹²⁶³ Tulumbaların yaygınlaşmasıyla kalelere yeniçeri kollukları için tulumbalar gönderilmişti.¹²⁶⁴

Kalelerde bulunan yeniçeriler elçilerin ve yabancı devletlerin görevlilerinin karşılanması ve İstanbul'a götürülmesi vazifesi de vardı.¹²⁶⁵ 1717 senesinde İngiliz elçisi olan kocasıyla İstanbul'a gelmek için Belgrad'a gelen Lady Montegü, kendilerini Petervaradin'de yeniçerilerin karşıladığını, biraz abartarak ya da bütün askerleri yeniçeri sanarak, kendilerine 500 yeniçeri eşlik ettiğini yazmıştı.¹²⁶⁶ 1726'da Azak'ta görevli bir yeniçeri, Rus knezliklerinin gönderdiği haraçları getiren elçiler yanında görev yapmıştı.¹²⁶⁷ 1741'de Belgrad'dan gelen Avusturya elçisi maiyetine kalede bulunan her ortadan bir yeniçeri verilmiş, başlarına bir alemdar tayin edilmişti.¹²⁶⁸ 1746'da İran'dan gelen şehzâdeye cepheden dönen kulkethüdası ve dört orta eşlik etmişti.¹²⁶⁹ Temmuz 1770'de savaş sırasında Varna'ya gelen yabancı bir kişi, bir kol çavuşuyla ordunun bulunduğu yere götürülmüştü.¹²⁷⁰ 1774 Ruslarla yapılan sulh görüşmelerinde Hotin yeniçeri ağası yeniçerilerle beraber bulunmuştu.¹²⁷¹

Yeniçeriler göre yaptıkları kalelerin tamirine yardımla mükelleftiler.¹²⁷² Ocak 1749'da Belgrad Kalesi tamirine başlanacağı zaman, diğer askerlerle beraber yeniçerilere bu görevlerinin eskiden kalma olduğu hatırlatılarak hendek kazma veya toprak taşıma gibi bedeni çalışmalara imece usulüyle katılmaları emredilmişti.¹²⁷³

¹²⁶³ 31 Temmuz 1560'da Halep'te yangınların söndürülmesinde çalışan yeniçerilere bahşiş verilmesi için emir verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 3, hk. 1378-1380

¹²⁶⁴ 1777'de Selanik'e tulumba gönderilmesi emri için bk. *BOA, C.AS*, 45309. Aynı tarihlerde Vidin'e de gönderilmişti. *BOA, C.AS*, 36586.

¹²⁶⁵ *BOA, D.YNÇ*, 22-180.

¹²⁶⁶ Lady Montegü, *Şark Mektupları*, Trc. Ahmet Refik, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933, 16, 20.

¹²⁶⁷ *BOA, C.AS*, 3250.

¹²⁶⁸ *BOA, D.YNÇ*, 164-138.

¹²⁶⁹ *BOA, C.AS*, 3593.

¹²⁷⁰ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 924.

¹²⁷¹ Ayşe Arıkan, *1774 Tarihli Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2012, 65-66.

¹²⁷² *TSMa, E*. 556/19. 1725'de Sohum'da kale tamiri sırasında toprak taşırken fitık olduğunu bir yeniçeri anlatmıştı. *BOA, DYNÇ*, 83-49.

¹²⁷³ *BOA, A.DVN.MHM.d*. 154, hk. 6.

Kale nöbetçilerinin her türlü eşkıyalıkla mücadele görevleri bulunmaktaydı.¹²⁷⁴ Ayrıca değişik hususlarda muhafızlık yapmaları da istenmekteydi. 1728 yılında Faş Kalesi'nin tamirinden sonra Trabzon'la ulaşımın sağlanması ve ticaret erbabının rahat seyahat etmesi için yol yapımına başlanmış, Trabzon'dan Gönne'ye kadar yapılmış, buradan sonrası çok taşlık olduğundan lağımcılar görevlendirilmişti. Lağımcıları muhafaza için bir çorbacı emrinde yeteri kadar yeniçeri, muhafız olarak yanlarından bulundurulmuştu.¹²⁷⁵ 1732 sonunda yeniden inşa edilecek Ruh Kalesi inşaatında çalışan işçilerin muhafazası için Faş'tan yeniçeriler gönderilmişti.¹²⁷⁶ 1747'de Çıldır eyaletinde vergi vermeyen ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmeyen bazı sancakların ahalipleri ile mücadele etmek için Çıldır valisi ve Ahışa Kalesi yeniçerileri görevlendirilmişti.¹²⁷⁷ Nisan 1734'te bir görev verilen Mora muhassılı Ali Paşa'nın emrine, Anabolu Kalesi'ndeki 58. bölük verilmişti.¹²⁷⁸

Selanik'te bulunan orta ve çavuşlardan bazılarının çuha üretimiyle alakalı hususi vazifeleri vardı.¹²⁷⁹

Kale ağalarına mutat olmayan görevler de verilmekteydi. Mart 1752'de Selanik zabıtinden, çuha üretiminde çalışanların ve ahalinin kullandığı çeşmeleri tamir ettirmesi ve sokakları temizletmesi istenmişti.¹²⁸⁰ Aralık 1768'de, İstanbul'da sabun sıkıntısı çekildiğinde Akkirman yeniçeri zabiti ve kadısına Akkirman'a gizlice sabun getiren bir tüccarın mallarına el koyup İstanbul'a göndermeleri istenmişti.¹²⁸¹ Vergi tahsiliyle alakalı emirlerde yeniçeri zabitleri de mesul tutulmaktaydı.¹²⁸² Haziran 1760'da bir hırsızlık olayının araştırılması için diğer görevlilerle beraber İbrail yeniçeri zabıtine de emir verilmişti.¹²⁸³ Tuna'dan İstanbul'a un taşıma mecburiyeti olan gemilerin başka limanlara yüklerini götürmelerinin önlenmesi için Trabzon yeniçeri zabıtine Ocak 1759'da hususi

¹²⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 795. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 644. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 521. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 292.

¹²⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 176.

¹²⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 39.

¹²⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 61.

¹²⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 197.

¹²⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 162-281

¹²⁸⁰ BOA, C.BLD, 3636.

¹²⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 523

¹²⁸² BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d, 14, hk. 75, 77.

¹²⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 1065.

emir verilmişti. ¹²⁸⁴ Şubat 1762’de kadıyla beraber Molova zabıtından Midilli’de inşa edilen iki kalyon için kereste temin etmesi istenmişti. ¹²⁸⁵

2.5.5. İdareleri

Yeniçerilerin bulunduğu kalelerin en üst idari-askeri amiri muhafızlardı. Muhafızlar Belgrad, Hotin, Bender, Vidin ve emsali büyük kaleler için vezirlerden, kalelerin bulunduğu sancaklar uhdesinde olmak üzere görevlendirilmişti. ¹²⁸⁶ Kandiye, Erzurum, Van, Şehrizol, Bağdad, Basra ve Özi gibi yerlerdeki kaleler beylerbeylerinin idarelerindeydi. ¹²⁸⁷ Aynı eyalet içinde diğer büyük bir kale varsa buraya yine bulunduğu sancak uhdesinde verilen genellikle vezir rütbesinde muhafız görevlendirilmişti. ¹²⁸⁸ Küçük kalelerin bulunduğu yerin sancakbeyi aynı zamanda kalenin muhafızıydı. ¹²⁸⁹ Yeniçeriler kale muhafızlarının emirlerine itaatle mükelleftiler. ¹²⁹⁰ Maaşları, tayinatları ve barınmalarından birinci derecede muhafızlar sorumluydu. ¹²⁹¹ Şikâyetlerini dinlemiş, meselelerini halletmeleri için hususi meşveret meclisi toplamışlardı. ¹²⁹² Ferdi veya topluca esâmîlerin tashihi veya başka hususlarda merkezle yazışma yapmışlardı. ¹²⁹³ Yeniçerilerin kale dışına gitmeleri ve diğer ülkelere geçmeleri muhafız, vali ve Kırım hanının müsaadesiyle mümkündü. ¹²⁹⁴ Ortaların kalelerde tutulması veya kale huzurunu bozduklarında gönderilmeleri dâhil olmak üzere yeniçeriler ve ağaları hakkında merkeze menfi veya müspet kanaat bildirmişlerdi. ¹²⁹⁵

¹²⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 891.

¹²⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 950.

¹²⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 722, 842. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 278, 351, 388. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1331. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 267. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 528. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 41.

¹²⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 657, 854. BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 883.

¹²⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 1068. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 450. BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 820.

¹²⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 122. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk.725

¹²⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 168. BOA, A.DVN.MHM.d, 153, hk. 628 BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 938.

¹²⁹¹ BOA, AE.SMHD.I, 11863. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1101.

¹²⁹² BOA, A.DVN.MHM.d, 158, 47.

¹²⁹³ BOA, D.YNÇ, 207-18

¹²⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 111. BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 1455. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1006. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 791.

¹²⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 1633. BOA, D.YNÇ, 188-340

Kalelere bütün yeniçerilerin idaresi ve zaptlarında mesul bir ağa tayin edilmişti. Ağalar, “zabit” ve “serhat ağası” isimleriyle gösterilmişti. 17. yüzyılın sonlarına kadar fazla sayıda yeniçeri bulunan kalelere asıl sekbanbaşı, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve diğer ocağın ağalarından biri tayin edilmişti. Mesela 1545 ve 1567 yıllarında Budin’de sekbanbaşı,¹²⁹⁶ 1638 yılında Bağdad’da Kulkethüdası Bektaş Ağa,¹²⁹⁷ 1687’de Belgrad’da zağarcıbaşı, kale ağasıydı.¹²⁹⁸ Diğer kalelere ise deveciler veya emektar/tecrübeli çorbacılar ağa tayin edilmişti.¹²⁹⁹ Bu şekilde görevlendirmelerde muayyen bir süre yoktu.

18. yüzyılın başında kale idarelerinde usul değişikliği yapılmış, bir yıl görev yapmak üzere kale ağalığı verilmeye başlanmıştı.¹³⁰⁰ Şütürbân ağalar ve zenberekçi başı gibi ağalardan tayin yapılırsa da kalelerin ağalıklarının büyük çoğunluğu, azledilmiş zabitler veya bu payeye sahip olanlara verilmişti. Tabi Belgrad, Bağdad, Hotin, Bender, Özi gibi kalelerin ağalıklarına rütbeleri büyük zabitler tercih edilmişti.¹³⁰¹ Savaş sırasında kalelere tecrübeli ağalar görevlendirilmiş, Özi ve Bağdat gibi mevcudu 10 bini bulan kalelere görevdeki saksoncubaşı ve zağarcıbaşı dâhil büyük zabitlerine ağalık verilmişti.¹³⁰² Vidin için hususi bir durum vardı. Turnacıbaşı 68. cemaatle beraber bu kalede ağalık yapmıştı. Ancak 1790’lı yıllardan sonra 68. cemaat burada kalmakla birlikte diğer zabitlerden ağa tayini yapılmıştı.¹³⁰³ Küçük bazı kalelerin ağalığı ise yine bir yıl süreyle orada görevli ortaların çorbacılarına verilmişti.¹³⁰⁴ Kale görevlilerinden yükselenlerin de tercih edildiği olmuştu. Mesela 1744’te Hotin yeniçeri zabiti ölünce kâtip olarak bulunan Ahmed Halife’ye hasekilik verilerek zabıt yapılmıştı.¹³⁰⁵

¹²⁹⁶ H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri, 223. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 222.

¹²⁹⁷ Topçular Kâtibi Tarihi, II, 1112,1160.

¹²⁹⁸ BOA, MAD.d. 6942, s. 82.

¹²⁹⁹ BOA, MAD.d. 6705. BOA, C.AS, 30750. BOA, A.DVN.MHM.d. 94, 115-116. BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 112, 118. BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 348.

¹³⁰⁰ 1708 yılında bu uygulama bulunmaktaydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 117, hk. 840. BOA, A.DVN.MHM.d, 138, hk. 237.

¹³⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 122, hk. 394. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 637. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1361. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 440, 1144, 1187, 1886, 1998. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 351. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 638, 773. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 704, 705. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 1167. BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 542. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 212.

¹³⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 247. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 165.

¹³⁰³ Mesela Ocak 1803’te sabık kulkethüdası Ebubekir Ağa, 68. cemaat hizmetinde olmak üzere Vidin ağası yapılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 215, hk. 1232.

¹³⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 203-376. BOA, D.YNÇ, 96-11. BOA, A.DVN.MHM.d, 120, hk. 730. BOA, D.YNÇ, 248-224.

¹³⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 887.

Kale ağalarının tayini yeniçeri ağasının yetkisindeydi.¹³⁰⁶ Ağaların sene başında görevde olması için tayinlerin şevval ayında yapılması kanundu.¹³⁰⁷ Kaleler zabıtlara caize karşılığında satılmaktaydı.¹³⁰⁸ Caizeler, kalelerdeki kolluk gelirlerinin ve ağaların mahlûl esamiler üzerindeki tasarruflarının karşılığıydı. Çünkü kale ağaları görev yaptıkları yıla ait maaşların taksiminde tek yetkiliydi. Mahlûllerin bir kısmı onlara bırakılmış, karşılığında peşin tahsil edilen caizeyle hazineye gelir yaratılmıştı. Zaten caize alınmadığında ilave olarak mahlûl talep edilmişti. 1131/1718 yılında kalelerin satış tutarı 60 bin akçeydi.¹³⁰⁹ Yeniçeri ağasının da tayinlerden payı vardı. Fûru-nihade mahlûl talebinin azaldığı 1770'lerden sonra caizenin esasını yeniçeri ağasının payı teşkil etmişti. Ahmed Vâsıf Efendi 1198/1783-84 yılında serhat ağalarının daha önce üç kese olan caizelerinin on keseye çıkarıldığını kaydetmiştir. Onların paraları ödeyebilmek için suistimallere bulaştığını da aktarmıştı.¹³¹⁰ Caizeyi ödememek için direnenler de çıkmıştı. 1184/1770-71 yılı için Erzurum ağası tayin edilen Zorluzâde İbrahim Ağa, 2100 kuruş tutan caizesini ödememiş ve gönderilen görevlilere ödeyemeyeceğini bildirmişti.¹³¹¹ 1810 yılında Kandiye zabiti turnacıbaşı ağa, caizesinin 2300 kuruşunu ödememişti.¹³¹²

Savaş zamanlarında hem yıl şartı hem de caize aranmadan tayinler yapılmıştı.¹³¹³ Mevcutları az ve mahlûl bulunması durumu olmayan kaleler de uygulama dışındaydı. Bunların ağalıkları bahsedildiği üzere çorbacılar verilmiş¹³¹⁴ hatta gönülsüzlerin göreve gönderilmelerinde cebre başvurulmuştu. Temmuz 1750'de Ruh kalesi zabıtlığı için 51. bölüğün çorbacısı tayin edilmişti. Çavuşla beraber görev yerine giderken kaçmış ve çevredeki eşkıyaların yanına gitmişti.¹³¹⁵ 1746'da Salor kasabasında ikamet eden haseki Hüseyin Ağa Kutatis ağası tayin edildiğinde, gitmemek için gerçeğe aykırı verdiği arzlardan kaçacağı anlaşıldığından bir kol çavuşu eşliğinde gönderilmişti.¹³¹⁶

¹³⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 982. BOA, D.YNÇ, 111-348. BOA, D.YNÇ, 45-65, 74.

¹³⁰⁷ BOA, HAT, 49208.

¹³⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 117, hk. 840.

¹³⁰⁹ BOA, C.ML, 9798.

¹³¹⁰ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175.

¹³¹¹ TSMA, E, 17.

¹³¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 229, hk. 314.

¹³¹³ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s.1-200), hk. 146.

¹³¹⁴ BOA, D.YNÇ, 92-305. BOA, D.YNÇ, 222-17.

¹³¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1166.

¹³¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 633.

Ocakta çok sayıda mazul ağa vardı ve bunlar serhatlere tayinlerini beklemişti. Usulsüzlükle veya rüşvetle araya giren olduğunda sıralarının gaspına itirazlarını, padişaha şikâyet edecek dereceye vardırmışlardı.¹³¹⁷ Kendi aralarında da tayin mücadelesi olmuştu. 1185/1771-1772 yılı Erzurum ağalığına, turnacıbaşı Müftüzâde Seyyid Mehmed Ağa halkın talebiyle seferdeki yeniçeri ağası tarafından tayin edilmişti. Önceki yıl ağası olan ve vekâleten görevi sürdüren turnacıbaşı Zorluzâde İbrahim Ağa ise İstanbul'dan yetkisiz sekbanbaşidan tayin yaptırarak zabıtlığını asaleten devam ettirmişti. Zorluzâde İbrahim Ağa gelen Mehmed Ağa'ya görevi devretmemiş ve şehrin anahtarlarını teslim etmemişti. Durum mesele haline geldiğinden her ikisi de görevden uzaklaştırılmış, Mehmed Ağa İspir'de, İbrahim Ağa Bayburt'ta ikamete mecbur edilmişti.¹³¹⁸

Maaş düzeninin olduğu 1770'lere kadar kale ağaları maaşların taksiminden sorumlu olduklarından yıl dolmadan azledilmeleri mecburi durumlarda yani öldüklerinde, hastalandıklarında, görevlerini ihmal ettiklerinde veya merkezdeki ağalıklara terfi ettirildiklerinde olmuştu.¹³¹⁹ Ağalıkları sona erince görev yaptıkları yıla ait maaşları taksim etmek üzere kendilerine gösterilen yerde beklemişlerdi.¹³²⁰ Bir yıl görevden sonra süreleri uzatılmamıştı.¹³²¹ Maaş düzenin bozulmasıyla artık bir yıllık süre kalmakla, ahalinin memnuniyeti ve idaredeki muvaffakiyetleri sebep gösterilerek peş peşe birkaç yıl görev yapacak şekilde tayin edilmişlerdi.¹³²² Hatta gelirlerini artırmak isteyen yeniçeri ağaları, iki üç sene sonrasına ağa tayini bile yapmıştı. Caize hususunda sıkıntı çıkardığından 1810 yılında en fazla bir yıl için tayin mecburiyeti getirilmişti.¹³²³

¹³¹⁷ TSMA, E. 787/84.

¹³¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 75, 88. BOA, HAT. 1999.

¹³¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 94. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1268-1276. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 125. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 747. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1748-49.

¹³²⁰ BOA, C.AS, 46702. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1642, 1860. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 684. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 458. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 684. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 340. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 178-179.

¹³²¹ Bazen muhafızlar veya ahali, onların sonraki yıl da görevde kalmalarını merkezden talep etmişti. Mart 1760'da Eğriboz muhafızı, kale ağasının süresinin uzatılmasını istemişti. Ancak neticenin ne olduğu anlaşılamamaktadır. BOA, D.YNC, 257-170. Sultan I. Mahmud zamanına tarihlendirilmiş ama üzerinde tarih olmayan bir kayıta, Vidin ağası haseki Hüseyin Ağa'nın süresinin uzatılması istenmişti. BOA, AE.SMHD.I, 17436.

¹³²² BOA, A.DVN.MHM.d. 201, hk. 522. BOA, A.DVN.MHM.d. 212, hk. 842.

¹³²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 201, hk. 69. H.1215 yılı Selanik ağalığı henüz Safer 1214 yılında eski kulkethüdası Ebubekir Ağa'ya verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 986. Ama aynı yıl içinde 1216 yılı ağalığı da ona "ihale" edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 210, hk. 465. H. 1218 yılında 1220 yılı Selanik ağalığı İzmir serdarına verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 210, hk. 520. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 1.

Kale zabitleri görevlendirme ile geçici olarak başka bir yere gittiklerinde veya öldüklerinde yeni ağa tayin edilene kadar, yerlerine geçici bir ağa tayin edilmiş veya daha çok çorbacılar olmak üzere kaledekilerden birine vekâlet verilmişti.¹³²⁴

Zabitler, kale muhafızı veya valilerin emrindeydiler ve onlara itaatle mükelleftiler.¹³²⁵ Ama büyük kalelerdeki yüksek rütbeli zabitlerin muhafızlarla anlaşmazlığı ve güç mücadelesi nadir durumlar değildi.¹³²⁶ Muhafız/valilerin ağaları azle yetkileri yoktu, sadece bir durum varsa ocağa veya merkeze bildirmişlerdi. Nisan 1728’de Rabat ağası, yeniçerileri Kuban’daki isyanın bastırılmasına götüremediğinden bu işe memur Vezir Esir Hüseyin Paşa’nın talebiyle azledilmişti.¹³²⁷ 1748 yılında Trabzon valisi Çeteci Abdullah Paşa, kale ağasını azledip Giresun Kalesi’ne hapsettiğinde uyarılmış ve hemen serbest bırakması emredilmişti.¹³²⁸ 1796’da Selanik kale muhafızı yeniçerileri zapt edemeyen zabitin değiştirilmesini istediğinden yeni bir ağa gönderilmişti.¹³²⁹

Serhat ağaları itibar olarak önde olduklarından kalelere gönderilen emirlerde diğer askerî görevlilerden önce yazılmıştı. Muhafızların ve nazırların görev değişmelerindeki boşluklarda veya ölümünde kale ağaları vekâlet etmişti.¹³³⁰ Görevleriyle alakalı hususlarda doğrudan merkeze yazabilme, kaledeki diğer piyade kapıkullarının durumuyla alakalı merkeze bilgi verme yetkileri vardı.¹³³¹ Görevlerinden kaynaklı kanuni ve gayri kanuni gelirlere sahiptiler. Kendi hizmetlileri olmakla birlikte büyük kalelerde ortalarından biri ağanın emrine verilmişti.¹³³² Hizmete orta verme 1790’lardan sonra bütün kalelere yaygınlaştırılmış, ağa ortasının mevcudu diğerlerinden daha fazla tutulmuştu.¹³³³

¹³²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 705. BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 149. BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 1401. BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 869.

¹³²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 757.

¹³²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 165, hk. 89

¹³²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 186

¹³²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 153, hk. 1386. 1744’te Taman zabiti olan ve Kers’te oturan turnacıbaşı Mehmed Ağa, Çerkes sipahilerinden birini esir olarak tutmaktayken Kırım Hanı iki kere istemesine rağmen vermemişti. İstanbul’dan hemen onu serbest bırakıp gönderilen görevliye İstanbul’a göndermesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 895.

¹³²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 203, hk. 40. Mart 1801’de Molova’da yeniçerilerin halka baskısına mani olmayan zabıt azledilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 198, hk. 434.

¹³³⁰ BOA, C.AS. 49415. *Mehâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), 482. BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 363. BOA, A.DVN.MHM.d, 165, hk. 1030. BOA, A.DVN.MHM.d, 212, hk. 751. 1806 yılında hac emiri olan beylerbeyinin yerine işlere dikkat etmeleri zabıt ve kadıdan istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 223, hk. 1068.

¹³³¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk.169. BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 123

¹³³² BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 398. BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 981. BOA, A.DVN.MHM.d, 163, hk.702. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 1187, 1886, 1998. BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 982. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 325.

¹³³³ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, hk. 221. BOA, A.DVN.MHM.d, 200, hk. 69, 281, s. 286, 288.

İdaredeki zaafı ve merkezden gönderilen emirlere uymamaları ağaların azil sebeplerinin en mühimlerinden idi.¹³³⁴ 1735 Mart'ta Revan ağası "kendi halinde durmayıp çeşitli fillere cesaret, envâ-i fuhşiyat, mevâcib hususuna hile karıştırdığından ve neferleri zapturapta kadir olmadığından" azledilmiş, Bayezid Kalesi'ne hapsedilmişti.¹³³⁵ Aralık 1737'de Hanya ağası görevi olmayan işlere müdahale ettiğinden ve kalede ihtilale sebep olduğundan azledilmişti.¹³³⁶ Eylül 1745'te bazı taksiratı olduğu beyan edilen Belgrad ağası saksoncubaşı Süleyman Ağa azledilmişti.¹³³⁷ Mart 1748'da Trabzon'da bazı yeniçerileri destekleyip eşkıyalıklarına ve vakıf mallarına tecavüz etmelerine sebep olan Haşımzâde Ahmed Ağa azledilmiş ve o yıl zabıtlığı Turnacıbaşı Mustafa ağaya verilmişti.¹³³⁸ 1751 yılında yaşlılık ve hastalığı sebebiyle yeniçerileri zapt edemeyen Erzurum ağası, vali ve ahalinin talebiyle azledilmişti.¹³³⁹ Aralık 1807'de yeniçerilerle geçinemeyen ve onları zaptta zaafa düşen Trablus-Şam ağası azledilmişti.¹³⁴⁰

Kalelerde huzuru bozduklarından, eşkıyalığa karışıp idarecilere müdahale ettiklerinden, para toplama gibi zaaflarından ve yeniçerileri isyana tahrikten dolayı da azledilmişlerdi.¹³⁴¹ Azledilenlerin bazıları sorgulanmak üzere İstanbul'a çağırılmıştı.¹³⁴² 1767'de azledilen ve Tokat'ta ikameti emredilen Kars Kalesi zabiti Muhzıroğlu turnacıbaşı Abdullah Ağa itaat etmemiş ve İstanbul'a çağırılmıştı. Burada huzursuzluk çıkarıp ocak içinde karışıklıklara sebep olduğundan önce Limni Kalesi'ne hapsedilmiş ve sonra öldürülmüştü.¹³⁴³

Azledilmeyen bazı ağalara ise ikaz emri gönderilmişti. 1737'de Sakız ağası, ahaliyle iyi geçinmesi, kalede görevli diğer kulların idare ve cezalandırılmasına müdahale etmemesi ve adam dövmemesi şeklinde uyarılmıştı.¹³⁴⁴ Haziran 1766'da İbrail yeniçeri zabiti sabık saksoncubaşı Mehmed Ağa'ya bu serhatteki yeniçeriler arasında eşkıyanın

¹³³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 944.

¹³³⁵ BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 256.

¹³³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1665.

¹³³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 87, 120, 172, 321.

¹³³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 831-832. 1750 yılında Bağdad ağası maaşlar hususunda hile yaptığından azledilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 770.

¹³³⁹ BOA, A.DVN. MHM.d. 155, hk. 52, 55.

¹³⁴⁰ BOA, A.DVN. MHM.d. 226, hk. 81.

¹³⁴¹ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 154. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 109. BOA, A.DVN.KLB.d. 43, s. 13, 23. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 832

¹³⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 15

¹³⁴³ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 85, 154.

¹³⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 216.

fazla olduğu, önceki zabitler gibi kendisinin de onları zapturapt altına alamadığı ve halkın üzerindeki tesirini kıramadığından kabahatli olduğu bildirilmişti.¹³⁴⁵

Kalelerde ortaların idaresinden, çorbacıları ve ortalarındaki diğer zabitleri sorumluydu. Serhatlarda birkaç orta varsa bunların odabaşlarından biri başodabaşı yapılmıştı.¹³⁴⁶ Yamaklar esas olarak kale ağasının emrinde olsalar da başlarına yamaklar odabaşısı ve başeskisi gibi görevliler verilmişti.¹³⁴⁷ Serdengeçti ağalarından biri de kendilerini temsil için başağa seçilmişti.¹³⁴⁸ Kaleye kayıtlı ihtiyarlar, odaları yoldaşlarını zapt hususunda esas sorumlu kabul edilmekteydi. İtaatsizlik yapanların, suça karışanların cezalandırılmaları ve aflarında ihtiyarların kanaatleri ve tekeffüllerine oldukça itibar edilmişti.¹³⁴⁹ Kale neferlerinden özellikle yamakların zaptı tam sağlanamadığından çavuş istihdamı artırılmıştı.¹³⁵⁰ Yukarıda yamaklar bahsinde gösterilen, çavuşların keşidesinden bu hususta da istifade edilmişti. Bazı kalelerde 15-20 çavuş vardı ve nezaretlerinden yüzlerce nefer bulunmuştu.¹³⁵¹ Çavuşlar üzerinde ise ağa tarafından seçilen ve merkezden atanan başçavuş vardı. Başçavuş aynı zamanda ağanın hapishanesinin sorumlusuydu.¹³⁵² 1719'da Ur ağası çavuş olmadığından neferlerin zaptında sıkıntı olduğunu bildirip yamaklar odabaşılığı yapan bir neferin başçavuş yapılmasını istemişti. Talebi kabul edilmiş ve keşidesine 15 nefer verilmişti.¹³⁵³ Mart 1785'te Eğriboz muhafızı, kalede görevli çavuşların sayısının az ve çoğunun iş yapamayacak derecede ihtiyar olmasından dolayı yeniçerilerin zaptı hususunda ihmal olduğunu bildirmişti. Bir iki keşideli çavuş tayin edilmesini talep etmiş ve oradaki bir yeniçerinin buna uygun olduğunu da tavsiye etmişti.¹³⁵⁴

Kalelerde ağanın kendi kâtipleri vardı.¹³⁵⁵ Esas olarak sicil kayıtları ve maaş defterleri, efendi dairesini temsilen bulunan halife ve kâtipler tarafından tutulmuştu.

¹³⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1788.

¹³⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 45-199.

¹³⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 264-17. BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 1247. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 19. BOA, D.YNÇ, 157-29. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 169. BOA, D.YNÇ, 92-143.

¹³⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1047. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 269.

¹³⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 131-226.

¹³⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 45-229.

¹³⁵¹ BOA, A.DVN. MHM.d. 138, hk. 1167-1176, 1285-1296.

¹³⁵² BOA, D.YNÇ, 92-143. BOA, MAD.d, 17216, s. 5.

¹³⁵³ BOA, D.YNÇ, 64-47.

¹³⁵⁴ BOA, C.AS, 820.

¹³⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 246-215.

Kâtipler çok uzun süre görev yapmışa, genellikle emeklilikle ayrılmış yahut hileli işlere bulaştıklarından azledilmişti. Diğer kalelere gönderilmeleri yaygındı ancak ağalar haklarına müspet kanaat bildirerek kalmalarını sağlayabilmişti.¹³⁵⁶

Büyük kalelerde vezir muhafızların muhızır ve kapıkethüdaları olarak göre yapan emekdar yeniçeriler vardı.¹³⁵⁷ Mesela 1725'te Hotin'de muhafızın muhızırı 47. bölükten Ahmed adlı başeskiydi.¹³⁵⁸ 1764'te Bağdad'da 60. bölüğün çorbacısı Hızır Ağa, valinin muhızırıydı.¹³⁵⁹

Öncesinde itaatsizlikleri ve isyankârlıkları eksik olmasa da¹³⁶⁰ 17. yüzyılın sonlarına doğru yeniçerilerin kalelerdeki mevcudiyetleri daha düzensiz hale gelmişti.¹³⁶¹ Çünkü bu tarihlerden sonra kalelerin yeniçeri mevcudu artmış artık onları itaat ettirecek bir güç kalmamıştı. Büyük kalelere muhafız olarak görevlendirilen kuvvetli vezirlerin kapı halkları bile bunları dengeleyecek seviyede değildi. Sayıları artan ve memleketlerinde görev yapan yamaklar ve sürekli görev yapan ortalara esâmîsizlerin de ilavesiyle serhat kaleleri yeniçerilerin hâkim oldukları yerler haline gelmiş, bütün münasebetlerini burada tesis eden, çevre oluşturan daimi bir güç olmuşlardı. Özellikle Avrupa, Rusya ve doğu sınırında Erzurum, Kars ve Bağdad kaleleri yeniçerilerin sözünün geçtiği yerler haline gelmişti. 18. yüzyılda bazı küçük kaleler dışında, merkezi idarenin “ihtilal” olarak adlandırdığı isyan ve eşkıyalığa sahne olmayan yer kalmamıştı. Genel disiplinsizlikleri, zabitlerine itaatsizlikleri ve birbirleriyle mücadeleleri onların sürekli büyük olaylar çıkarmalarına sebep olan hallerindendi. Sadece asker olmayan yeniçeriler kendilerini etkileyen, ilgilendiren veya iştirake davet edildikleri durumlara çok kolay şekilde tepki göstermişlerdi. Basit meseleler bile onlar için bir isyan sebebi olmuştu. Avrupa ve Rusya sınırındaki kalelerde bulunan yeniçerilerin davranışları ve

¹³⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 63-314

¹³⁵⁷ BOA, KK.d. 4731, s. 2-10. TSMA.D. 9374.

¹³⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 82-197.

¹³⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 267-448, 450

¹³⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 62, hk. 433, 451. 1597 senesinde Eğri Kalesi'ndeki nöbetçiler zabitleri olan turnacıbaşını öldürmüşlerdi. *Tarih-i Selânikî*, II, 717. 1622 yılında Bağdat'ta çorbacı Bekir Subaşı, topladığı asker ve halkla isyan ederek beylerbeyi Hasan Paşa'yı öldürmüş ve kalenin idaresini eline geçirmişti. Üzerine ordu gönderilince Bağdat'ı Safevilere teslim etmişti. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 770-780.

¹³⁶¹ 1688 yılında çok kanlı bir olaya müdahil olmuşlardı. Kandiye Kalesi'ndeki bütün kapıkulları ittifak ederek eski yeniçeri ağası Kandiye muhafızı Zülfikar Paşa'yı, kale yeniçeri ağası turnacıbaşı Ömer Ağa'yı, dizdarı ve birçok görevliyi öldürmüşlerdi. Bir sene sonra ise Kamanice'de maaşlarını alamadıkları iddiasıyla isyan eden kul taifesi muhafız Ahmed Paşa'yı öldürmüştü. *Zübde-i Vekayiât*, 290, 315

münasebetleri, diğer devletlerle yapılan ahitnamelere ve barış ilişkilerine zarar verecek temsilciliklere saldırılara varacak dereceye varmıştı.¹³⁶²

Muhafızların kötü idaresi ve ihmalleri kalelerde ihtilale veya isyanlara sebep olmuştu. Zaten yeniçeriler istemedikleri kişilerin muhafız olarak tayinine de müdahale ve mani olmak için tehdit edebilmişlerdi.¹³⁶³ Yeniçerilerle geçinemeyen veya idarede zaafa düşen muhafızlardan veya adamlarından ise öldürülen veya kaleden uzaklaştırılanlar çoktu.¹³⁶⁴ Bu yüzden muktedir olabilecek kişiler muhafız veya vali olarak tercih edilmeye çalışılmıştı.¹³⁶⁵ 18. yüzyılda yeniçerileri zaptları için büyük kalelere muhafız olarak eski ağalardan tayini ağırlık kazanmıştı.¹³⁶⁶

Yeniçerilerin zabitlerine itaatleri de sağlam değildi. Çok kalabalık kalelerde ağaların yeniçeriler üzerinde otoritesi nerede ise kalkmıştı. Hapsetme, hakaret, öldürülme ile neticelenen saldırı gibi müdahaleler sıkça olmuştu.¹³⁶⁷ Hatta istemedikleri ağaları kalelere sokmamış, zabıtlığı görev yaptırmamışlardı.¹³⁶⁸

Esâmîsizlerin serhat kalelerinde kalmaları yasakken buna pek riayet edilmemiş, olaylar sırasında bunlar esâmîlilerle beraber hareket etmişti.¹³⁶⁹ Kalelerde yeniçerilerle birlikte görev yapan kapıkullarından cebeci, topçu, top arabacılar ve yerli kulları ile münasebetleri ise umum manada iyiydi. Maaşlar hususunda veya idareye karşı geldikleri diğer meselelerde sürekli ortaklaşa hareket etmişlerdi. Kalelerdeki yerli kullar da bunlarla rahatlıkla ittifak edebilmişti.¹³⁷⁰

¹³⁶² BOA, A.DVN.MHM. d. 154, hk. 257, 481-484. BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 141. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1039. BOA, A.DVN.MHM.d. 149 hk. 111, 323. BOA, A.DVN.MHM.d. 215, hk. 1243. BOA, A.DVN.AHK.MR.d. 1, s. 4. BOA, C.AS, 3821. *Kitâb-ı İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 37. *Tevârîh-i Zekeriyâde*, vrk. 2.

¹³⁶³ TSMA, E. 758/8.

¹³⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 602. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 793-794, 804. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 615. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 837. BOA, A.DVN.KLB. d. 14, s. 167.

¹³⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 793-794, 804

¹³⁶⁶ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 263. Mesela Şubat 1756'da Belgrad'da yeniçerilerin isyanı üzerine eski ağalardan İbrahim Paşa, kale muhafızı tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 820

¹³⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1043. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 304. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1178, 1383. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 53, 106-107. BOA, A.DVN. AHK.ER.d. 4, s. 3.

¹³⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 702, 703.

¹³⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1056. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 175. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1093. BOA, C.AS, 32932.

¹³⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 335. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 581.

Kalelerde en büyük mesele yeniçerileri görev başında tutmaktır. Emekli veya seferli olsun bütün nöbetçilerin kalelerde bulunmaları kanunen mecburiyken¹³⁷¹ ekseriyeti maaş zamanı gelmiş, sonra memleketlerine dönüp işleri güçleriyle meşgul olmuştu.¹³⁷² Basra, Kurna ve Kerkük gibi uzak kalelerdeki memleketlerine dönmüş yahut ticaret için İran tarafına gitmişti.¹³⁷³ Hotin'dekiler, memleketlerinin bulunduğu, işletmelerinin çiftliklerinin olduğu Tuna kıyısındaki yerleşim yerlerine gelmişti.¹³⁷⁴ Sadece neferler değil kâtipler hatta ağalar bile yerlerini terk etmekteydi.¹³⁷⁵ Kasım 1762 tarihli bir emirde, Ruh ve Senhriz'de ağaların kalelerde durmayıp Erzurum ve Trabzon'da bulunduklarından neferlerin dağıldığı, Abaza ve Gürcülerin saldırılarına karşı koyulamadığı anlatılmıştı.¹³⁷⁶ Haziran 1791'de ise Molova Kalesi'ndeki zabıtlar ve neferler, kalede kalmayıp hava alma veya hastalık bahanesiyle çiftliklerde yaşadıkları ve muhafaza işine dikkat etmediklerinden ikaz edilmişti.¹³⁷⁷ Zaten büyük bir kısmı emekli olan nöbetçilerin sürekli görev başında bulunmaları beklenemezdi. Kalelerde huzursuzluk görmek istemeyen devlet sulh dönemlerinde bu hususu çok dert etmemişti. Savaş döneminde ise birden müdahale edilmiş ve yoklamalar yapılmış, emekliler dâhil olmak üzere dirliklerinin kesilecekleri hususunda tehdit emirleri gönderilmişti.¹³⁷⁸

İtaatsizlik eden yeniçerilere çeşitli derecede ceza verilmişti. Sürgün en fazla verilen ve onlar üzerinde tesirli cezaydı. Ortaların ve yamakların yer değişikliği yukarıda gösterilmişti. Tek bir yeniçeriden başlayıp binlerce esâmîli veya esâmîsizi kapsayacak şekilde sürgün cezası uygulanmıştı.¹³⁷⁹ Belgrad, Hotin ve Bender sürgün cezasıyla en fazla yüzleşen, sicili bozuk kalelerdi.¹³⁸⁰ Yeniçeriler için sürgün bütün işini, çevresini terk

¹³⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 570.

¹³⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 862. BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 5. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 245. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 273, 278. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 186. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1293-94.

¹³⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 346. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1394.

¹³⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 126

¹³⁷⁵ BOA, C.AS, 51261.

¹³⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 4.

¹³⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 196, hk. 49.

¹³⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 1121 vd. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 588, 610-614. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 52, 672. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 278. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 132, 142. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1455

¹³⁷⁹ BOA, DYNÇ, 268-86.

¹³⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 417. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1065, 1075, 1221. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1243, 1441, 1638. BOA, D.YNÇ.d. 34367. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1344.

etmek olduğundan sürgüne büyük direnç göstermiş; affedilme veya eski yerlerine dönmek için uğraşmışlar,¹³⁸¹ muhafız ve ağalarının aracılığını istemişlerdi.¹³⁸² Mümkün olmadığında savaşmayı göze almışlardı.¹³⁸³

Suçlu yeniçerilere verilen cezaların en şiddetlisi ölüm cezasıydı. Öldürülmeleri olaylara müdahale esnasında ve sonrasında cezalandırma şeklinde olmuştu. Çoğu olaylar çatışmaya veya savaşa dönüşmüş, ağa veya muhafızlar tarafından yapılan müdahalelerde çok sayıda yeniçeri öldürülmüştü.¹³⁸⁴ Olaylardan sonra yapılan tahkikat ve yargılama neticesinde, zabıt ve muhafızların görüşleri dikkate alınarak ölüm fermanı verilmişti.¹³⁸⁵

Suçlu ve işbirlikçi yeniçerilere verilen diğer bir ceza, hapisti. İnfaz şekline göre kalebent-cezirebent edilmişlerdi. Bu ceza da tedbiren olanlar dışında fermanla verilmiş, nefer ağa ayrımı yapılmamış, zabıtlar ve kâtiplerden de kalebent edilmişti.¹³⁸⁶ Kalebent edilenler cezalarını çekmek için başka kale ve palankalara gönderilmişti.¹³⁸⁷ Hapis cezası, esâmîlerinin silinmesini gerektirmezdi.¹³⁸⁸

Verilen diğer bir ceza esâmîlerinin silinmesi ve yeniçerilikten atılmaydı. Ancak olayların yoğunluğuna göre bu ceza pek fazla başvuru alan bir uygulama değildi. Ağustos 1759'da Kars'a kayıtlı 79. cemaatten serdengeçti ağası Çipil ağa ve alemdarı Süleyman kendi adamları, oğulları ve levendlerden çete kurarak kervan basma gibi suçlar işlediklerinden, hatta bir çorbacıyı da benzer şekilde soyduklarından esâmîleri silindiği gibi yeniçerilikten de atılmışlardı.¹³⁸⁹ Mayıs 1762'de eşkıyalık yapan Vidin

¹³⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 1078. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1321.

¹³⁸² BOA, D.YNÇ, 89-338. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 439, 805. BOA, D.YNÇ.d. 34333.

¹³⁸³ BOA, C.AS, 26595.

¹³⁸⁴ Bazı misaller şunlardır: 1759 başlarında Niş'te birkaç gün süren çatışmada ölenlerden başka yakalanan 16 kişi, yeniçeri zabiti tarafından öldürülmüştü. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 129. 1762'de Bender'de isyan çıkaran ve esâmîsiz yeniçerilerin kovulmasına karşı çıkan yeniçerilerden 4'ü yakalanıp öldürülmüştü. BOA, C.AS, 32932.

¹³⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 248-249. Aralık 1736'da, eski Ur Kalesi ağası olan ve Varna'da hapsedilen Recep Ağa'nın öldürülmesi emri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 655. Haziran 1747'de Bosna'da büyük isyan ve ihtilalin çıkmasına, eyaletin karışmasına sebep olan 13 kişinin öldürülmesi için ferman verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 576.

¹³⁸⁶ 57 Numaralı Şer'îye Sicili, 323, 341, 343. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 55, 167, 302. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 655. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 365.

¹³⁸⁷ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 58, 286. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 14, hk. 106. BOA, C.AS, 31787. BOA, A.DVN.KLB.d. 6, s. 24

¹³⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 114

¹³⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 550.

yeniçerilerinden üçü hapsedilmiş, bir kısmı firar etmişti. Bunlardan 22 kişinin isimleri silinmişti.¹³⁹⁰

Yeniçeriler olaylardaki mesuliyetlerini kabul edip pişmanlıklarını izhar ederek veya kalelerdeki görevlilerin aracılığıyla cezalandırmaktan kurtulmuşlardı.¹³⁹¹ Bundan başka onlardan, “hüccet-i şer‘iyye” olarak adlandırılan taahhüt alınması da çok yaygın bir uygulamaydı. Taahhütlerine değişir miktarlarda paralar bağlanmıştı.¹³⁹²

2.6. TAŞRADA YENİÇERİLER.

2.6.1. İstanbul Dışında Mevcudiyetleri ve Yayılmaları

Yeniçerilerin taşrada bulunmaları ve ikametleri çok erken devirlerde başlamıştı. Sefere çağırılma emirlerine bakılırsa 15. yüzyılda İstanbul dışında ikamet edenler mevcuttu. 1444’te kazalarda yaşayanlar Varna Savaşı’na çağırılmıştı.¹³⁹³ 1512 tarihinde Anadolu’daki kadılara, terekelerindeki bazı yolsuzluklarla alakalı bir emir gönderilmiş ve öncesine ait uygulamalardan bahsedilmişti.¹³⁹⁴ 1540’lı yıllar ve sonrası tarihli, açıkça taşrada “mütemekkin” veya “sakin” olduklarını gösteren, idareleri ve sefere sevkleriyle alakalı emirler mevcuttur.¹³⁹⁵ Önceki bölümde yeniçeriliğe giriş yollarından bahsedilirken, ocağa alınanların tamamının ailelerinden kopuk kişiler olmadığı, ictimai-ailevi münasebetleri olanların da bulunduğu gösterilmişti. Kaldı ki devşirme olanlar da aileleriyle münasebetlerini kesmemiş, yaşları küçüklerin esirlikleri dışındaki oğlan temin yolları, buna imkân tanımıştı. Devşirmeler miras kalan mülklerini kolayca tasarruf etmişlerdi.¹³⁹⁶ Aşağıda gösterilecek olan, yeniçerilerin fazla bulunduğu yerlerin devşirmeye daha önce başlanan ve sonrasında devam eden yerler olması da bunu teyit etmektedir. Yeniçerilerden sakat kalanların emeklilikle veya başka kayıtlarla memleketlerine dönmelerine de bir mani yoktu.

¹³⁹⁰ BOA, A. DVN.KLB.d. 14, s. 30. 28 Mayıs 1762 tarihli diğer bir kayda göre bu kaledeki esâmîsiz yeniçerilerin kovulmasında onlara destek çıkan 13 kişinin ismi silinmişti. BOA, C.AS, 32932.

¹³⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1047-1048. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 147, 472.

¹³⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1507. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 917. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1231, 1301, 1737, 1738. TSMA, E. 258-3. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1396.

¹³⁹³ *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 43.

¹³⁹⁴ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 152.

¹³⁹⁵ *Kanunnâme*, 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b. 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 35, 140.

¹³⁹⁶ 16. yüzyıla ait mühimme defterlerinde, yeniçerilerin ve acemi oğlanlarının aileleriyle münasebetlerini gösterir kayıtlar fazlaca mevcuttur.

Yeniçeriler görev icabı olarak da taşrada bulunmuşlardı. Yasakçılık görevleri çok erken dönemlerde başlamıştı. Sefer olmayan dönemlerde vergi tahsili gibi diğer vazifeler de buna imkân sağlamıştı. İstanbul dışı münasebetlerini artıran diğer önemli yol, nöbetçilikti. Üç yıl nöbetçilikleri sırasında bulundukları yerlerde aile kurmaları mümkün olmuştu.

Yeniçerilerin taşradaki mevcudiyetlerinin tespiti, kayıtlara yansıyan hukukî, askerî ve iktisadî münasebetleri dolayısıyla mümkündür. Ancak şu hususa da dikkat etmek gerekir ki 16. yüzyılın son çeyreğine kadar onları doğrudan ve dolaylı ilgilendiren kayıtlar sonraki dönemlere nazaran fazla değildi.¹³⁹⁷ Bunun en bariz sebepleri, yeniçerilerin sonrasına göre fazla olmayan sayıları, genç olmaları yüzünden evlilik nispetinin düşüklüğü, sefere ve görev dışı kalanlarının azlığıydı. 16. yüzyılın ortasından itibaren ise bahsedilen kayıtlar oldukça fazlalaşmıştı. Mevcutlarının artışına ilaveten emekli yeniçerilerin taşraya yerleşmeleri reaya münasebetlerini fazlalaştırmıştı. Özellikle artan iktisadi faaliyetleri şikâyetlere hatta onlara karşı direnmelere sebep olmuştu. 16. yüzyılın sonuna ait kayıtlarda yeniçerilere karşı çok fazla saldırı ve öldürme olayları görülmektedir. Bu sıkıntılardan kaynaklı olsa gerek 1595 tarihli Adaletnamede yeniçerilerin ve diğer kapıkullarının bulundukları yerlerle alakalarını kesip İstanbul'a gelmeleri emredilmişti.¹³⁹⁸ Ancak bu emrin hiçbir tesirinin olmadığı, sonrasında değişiklik olmamasından anlaşılmaktadır.

Daha öncesindeki durumlar yaygınlaşarak var olmakla beraber İstanbul dışında bulunmanın, 17. yüzyılın ikinci yarısına doğru başka bir şekli daha ortaya çıkmıştı. Bu tarihe kadar taşrada bulunma, maaşları için gelen emekliler hariç olmak üzere sefer dışı dönemlere mahsus ve geçiciyken artık bilfiil görev yapmayan esâmîsizler ortaya çıkmıştı. Babalarının sınıfına ait hukuki imtiyazlarsa sahip olan yeniçeri oğulları ise sayılarını artırmıştı. Ayrıca emeklilere, ihtiyarlık ve sakatlık sebebiyle İstanbul'a gelemeyenlere yaşadıkları yerlerde bazı gelir kaynaklarından maaş bağlanması usulü ihdas edilmişti. 17.

¹³⁹⁷İlk dönem ahkam kayıtlarından Kamil Kepeci tasnifinde 61 numaralı defter, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koşuşlar 888 numaralı Mühimme Defteri buna misal olarak gösterilebilir.

¹³⁹⁸“Bölük halkı ve yeniçeri, cebeci, topçu ve bil-cümle ulûfeye mutasarrıf olan muttasıl divân-ı hümayûnum hizmetine müdâvemet ve daima bâb-ı sa'adet-meâbıma mülazemet üzere oldukları için bunlara bölük halkı ve kapıkulu itlak olunup hüs-i itibar olunmuşlardır. Bu takdirce hâric yerlerde sâkin olanlar bu şereften mahrum olub kapu kulluk i'tibarından sakıt olmak lazım gelir.” *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 617.

yüzyılın sonunda serhat kalelerinin mevcutları çok arttığından buralara kayıtlı olanlar iş ve güçleriyle meşgul olarak şehir ve köylerinde yaşamışlardı.

Yeniçerilerin yayılmalarının diğer bir yolu seferler için gittikleri muhitlerde sürekli veya geçici şekilde iskân etmeleri idi. Özellikle uzun savaşlar sırasında memleketlerine dönmek yerine yakın yerlerde kalanlar, sonrasında buralara yerleşmeyi tercih etmişti. Gösterilecek bazı kayıtlardan da anlaşılacağı üzere memleketlerinde hiç yeniçeri yokken sefer dönemlerinde gelip aralarına karıştıkları şikâyetleri bu şekil yerleşmeden kaynaklanmıştı.

Taşrada bulunan yeniçerilerden “mukim veya misafir” olarak bahsedilmişti. Bu tarif aslında onların bulunma şekillerini göstermekteydi. İster İstanbul’a ister kalelere kayıtlı olsunlar, eşkincilerin görev yerlerinden ayrılabilmesi için zabitlerinden izin kâğıdı almaları gerekiyordu. Emekliler ise memleketlerinde yaşadıklarından, kendilerini “taşralı” olarak göstermişlerdi.¹³⁹⁹

Zamanla büyük yeniçeri aileleri ve kabileleri teşekkül etmişti. Artık oğullar, amcazâdeler, yeğenler şeklinde kendilerini ifade eden zümreler oluşmuştu.¹⁴⁰⁰ Yaşadıkları coğrafya da genişlemişti. Daha önce yeniçeri olmayan bölgelere yerleşmişler, yeni fethedilen veya geri alınan yerlerde hemen iskân etmişlerdi.¹⁴⁰¹ Mesela 1739’da geri alınan Belgrad’a hemen yerleştikleri gibi savaş sırasında elden çıkıp 1792’de iade edilen bu kaleye yeniden yerleşmek için çetin mücadelelere girişmişlerdi.¹⁴⁰² Yaşadıkları yerlerden başka köy ve kasabalara gitmişler, istenmediklerinde işgalci suretiyle yerleşmişlerdi.¹⁴⁰³

Yeniçerilerin bütün Osmanlı coğrafyasına yayılmamıştı. Diğer bölgelerde ticaret veya başka sebeplerle münferiden ve muvakkaten bulunsalar da Anadolu, Rumeli ve Karadeniz’in çevresinde, Mora ve Akdeniz adalarında yaşamışlardı. Muhit, önceki bölümde yeniçeri yazılmasını gösteren coğrafyayla aynıydı. Gösterilen coğrafyada nüfus

¹³⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 55-289, 546. BOA, D.YNÇ, 87-29. BOA, D.YNÇ, 94-266. BOA, D.YNÇ, 64-212.

¹⁴⁰⁰ 109 Numaralı Ayıntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1165/M.1752), (haz. Mehmet Karasakal), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2010, 577-578.

¹⁴⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 1063. BOA, A.DVN.MHM.d, 148, hk. 145. Tedbîrât-ı Pesendide, 107-110.

¹⁴⁰² Uzunçarşılı, “1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, 647.

¹⁴⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d, 93, hk. 22. BOA, A.DVN.AHK.ÖZSİ.d. 7, s. 17. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 189. BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 85. BOA, AE.SBAH.I, 4362.

bakımından dağılımları da mütenasip değildi. Binleri bulan nüfuslarının olduğu, beş veya onlu sayılarda yaşadıkları yerler olduğu gibi hiç bulunmadıkları yerler vardı. 1642 tarihli avarız defterine göre Erzurum kazası ve aynı eyalete bağlı diğer dört kazada kayıtlı 437 yeniçeri vardı.¹⁴⁰⁴ 1690 Mart tarihli bir emre göre Kayseri’de binden fazla yeniçeri yaşamaktaydı.¹⁴⁰⁵ 1693 yılında sefere gidecekleri tespit için yapılan bir sayımda Harput’ta 117 yeniçeri mevcuttu.¹⁴⁰⁶ 1702 yılında gezdiği yerlerdeki tahmini sayıları veren Joseph de Tournefort’a göre Kuşadası’nda yaklaşık 100, Ankara’da 300, Tokat’ta 1000 yeniçeri vardı, Erzurum şehir ahalsinin nereden ise tamamı yeniçeriydi.¹⁴⁰⁷ 1702 yılındaki yoklamada, esâmîlilerden başka sadece Anadolu’da 145 bin esâmîsiz ve yeniçeri iddiasında olanlar tespit edilmişti. 1710 yılına ait bir emirde Çarşamba’da 100’de fazla yeniçeri olduğu bilgisi verilmişti.¹⁴⁰⁸ Eylül 1724 tarihli kayıta Giresun ve çevresinin,¹⁴⁰⁹ Nisan 1727 tarihli kayıta ise Canik sancağı ahalsinin ekserisinin yeniçeri olduğu gösterilmişti.¹⁴¹⁰ Benzer kayıtlar Erzurum, Trabzon, Karahisar-ı Şarkî ve çevresi, Rumeli’de Karadeniz kıyısındaki kazalar hakkında da yazılmıştı. Mayıs 1747 tarihli bir kayıta Semendire’deki bazı kazalarda 15,¹⁴¹¹ Nisan 1774’de Kızılhisar’da (Eğriboz) esâmîli ve esâmîsiz yine 15 yeniçeri yaşadığı gösterilmişti.¹⁴¹² Mahkeme kayıtlarına göre 1764’te Antakya’da imdâd-ı hazeriye ve diğer masrafların ödenmesine ilişkin listede bulunan 1554 kişinin 497’si yeniçeriydi.¹⁴¹³ 1768 tarihli bir emirde ise Üsküp ahalsinin çoğunun yeniçeri olduğundan bahsedilmişti.¹⁴¹⁴ 18. yüzyılın sonunda Halep ve Şam’daki yeniçeriler birkaç bini geçmişti.¹⁴¹⁵

18. yüzyıla ait avarız defterlerinden de bu kayıtların bütün meskûnları ihtiva etmeme hususiyetleri göz önünde tutularak, yeniçeri sayıları hakkında malumat elde edilebilmektedir. Mesela avarız kayıtlarına göre 1712’de Bergos’ta 1452 reaya 115

¹⁴⁰⁴ 1642 Tarihli Erzurum Eyâleti Mufassal Avârız Defteri, I, (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin), (haz. Mehmet İnbaşı, İbrahim Etem Çakır, Selçuk Demir, TTK Basımevi, Ankara 2014.

¹⁴⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 92, hk. 397.

¹⁴⁰⁶ 391 Numaralı Harput Şer’iye Sicili, 496-501.

¹⁴⁰⁷ Tournefort Seyahatnamesi, 130, 222, 229, 258.

¹⁴⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 117, hk. 122.

¹⁴⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 319.

¹⁴¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 176.

¹⁴¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1068.

¹⁴¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 181

¹⁴¹³ 8 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili H. 1178-1179/M. 1764-1765, (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998, 96-100.

¹⁴¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 31.

¹⁴¹⁵ BOA, C.AS, 21090. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 546.

yeniçeri, 1718'de Tire'de 2489 reaya 162 yeniçeri, 1736'da Nevrekop'ta 3475 reaya, 225 yeniçeri kayıtlıydı.¹⁴¹⁶ 1751 yılına ait Niğbolu ve Silistre sancakları avarız defterlerinde göre bazı kazalardaki yeniçeri ve reaya sayıları şöyleydi: Osmanpazarı'nda 1319 reaya 31 yeniçeri; Eski Cuma'da 1189 reaya, 284 yeniçeri; Rahova'da 272 reaya 60 yeniçeri; İvraca'da 547 reaya 3 yeniçeri; Hacıoğlupazarı'nda 1738 reaya 510 yeniçeri; Yenipazar'da 940 reaya 207 yeniçeri; İzladı'de 425 reaya 97 yeniçeri; Umurfakih'te 366 reaya 8 yeniçeri.¹⁴¹⁷

Yeniçerilerin nüfus dağılımlarının mütenasip olmamasının sebeplerinden ilki, Osmanlı toprak genişlemesi göz önüne alındığında Anadolu ve Rumeli'de devşirme uygulamasıyla evvel tanışan yerlerdi. Buralar Trakya, Marmara ve Karadeniz kıyılarındaki merkezlerdi.

Diğer bir sebep, yerleşim yerlerinin serhat kalesi olması veya buralara yakınlığıydı. Buralar hem esâmîli hem esâmîsiz yeniçerilerle doluydu. Erzurum, Kars ve Trabzon böyle yerlerdi.¹⁴¹⁸ Kayıtlara göre Rumeli tarafında Selanik, Belgrad, Vidin ve Niş kalelerine yakın şehir ve kasabalar yeniçerilerin fazla olduğu yerlerdi.¹⁴¹⁹ 8 Haziran 1762 tarihli Diyarbakır'la alakalı bir emirde, serhata yakın olmadığından burada yeniçerilerin fazla olmadığı anlatılmıştı.¹⁴²⁰ Oysa sürekli bir serhat kalesi olan Kerkük yeniçeri nüfusunun fazla olduğu yerlerden biriydi.

Yeniçerilerin yerleşimleriyle alakalı diğer bir hususiyet, daha çok şehir, kasaba ve kalelerde bulunmalarıydı. Çok sayıda çiftçi veya hayvancılıkla meşgul yeniçeri olsa da genellikle ticaret ve zanaatla meşgul olmaları, onların mesleklerini icra edecek şehirlerde iskân etmeyi tercih etmelerine sebep olmuştu. Avarız kayıtları da bunu teyit eder mahiyettedir. Ayrıca ailelerinden kaynaklı olması sebebiyle bazı köylerde yeniçeri fazlayken çoğunda hiç yoktu. Gayrimüslim köylerinde ise ya hiç yeniçeri yoktu yahut çok azdı.

Tabi ahalinin yeniçerilerin yayılmalarına, sınıfsal özellikleri sebebiyle mali yükümlüklerde dengesizlik oluşturacakları ve emniyetlerini ihlal edecekleri korkusundan

¹⁴¹⁶ BOA, KK.d. 2840, 2865, 2873.

¹⁴¹⁷ BOA, MAD.d. 2846

¹⁴¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1174.

¹⁴¹⁹ BOA, AE.SMST.III, 11720.

¹⁴²⁰ BOA, C.ML, 1788.

dirençleri olmuştu. 18. yüzyılın sonlarında bile devam eden direnmeler sayesinde, yeniçeri yayılmalarına karşı mahfuz köy ve kasabalar fazlaydı.¹⁴²¹

Orta mensuplarının çocuklarının aynı odalara yazılması ve bunların çevrelerinin aynı ortaya mensubiyeti seçmesiyle bazı yerleşim merkezinde bir veya birkaç orta yoldaşları bulunmuştu. Özellikle Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında birkaç ortaya mensubiyet öne çıkmıştı,¹⁴²² ama 64. cemaat bahsedilen bu coğrafyada çok yaygındı. 1785 yılında boğazlara yeniçeri yerleştirileceği zaman 64. cemaat yanında 71, 75, 91 ve 100. cemaatle 25, 27, 55 ve 56. bölük mensupları, Karadeniz sahillerinden olduklarından tercih edilmişti.¹⁴²³ Gümüşhane, Bayburt ve çevresinde 25. cemaat ve 31. bölük mensupları çoktu.¹⁴²⁴ Sekbanlar önceleri Kırım'daki kalelerde görevlendirildiklerinden bu tarafta mensupları fazlaydı. 18. yüzyılın sonlarında Harput'ta ve köylerinde 67, 52 ve 29. cemaatin,¹⁴²⁵ Kayseri'de 64, 67, 71. cemaat ve 29. bölüğü yoldaşları vardı.¹⁴²⁶ Orta dayanışması şehir veya kasabalardaki yeniçeriler arasında savaşılar varacak mücadelelere yol açmıştı.¹⁴²⁷

Taşradaki yeniçerilerin aşağıda gösterilecek olan kendi zabitleri olsa da beylerbeyi ve diğer idarecilerin asayişin temini için onları zapt ve düzensizliklerine mani olma görevi vardı. 18. yüzyıl mevcutları artınca daha fazla yeniçerinin olduğu yerlere güçlü valiler veya yeniçeri ağası yapmış beylerbeyleri tayin edilmişti. Şubat 1750'de yeniçerilerin çok fazla olduğu Trabzon'a eski yeniçeri ağası Vezir İbrahim Paşa beylerbeyi tayin edilmişti.¹⁴²⁸ 1756'da vali olan Abdulcelilzâde Hüseyin Paşa'dan yeniçeri zabitiyle ittifak ederek eşkıyaya karşı mücadele etmesi istenmişti.¹⁴²⁹ Ancak o muvaffak olamadığından 1757'de Trabzon eyaletine bağlı Gümüşhane ve diğer kaza ahalileri arasında ihtilaf sebebiyle buraya güçlü ve kapısı halkı çok olan eski Sivas valisi Mehmed Paşa tayin edilmiş ve beraber çalışacağı cesur ve kudretli bir ağa Trabzon'a gönderilmişti.¹⁴³⁰

¹⁴²¹ BOA, A.DVN.AHKR.d. 352. BOA, AE.SBAH.I, 4362. BOA, A.DVN.AHK.ÖZSİ.d. 7, s. 17. BOA, AE.SMST.III, 21931. BOA, AE.SMHD.I, 17186. BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 238.

¹⁴²² BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 286.

¹⁴²³ BOA, C.AS, 46594.

¹⁴²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 378. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 54.

¹⁴²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 1517.

¹⁴²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 630.

¹⁴²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 1062. BOA, C.AS, 10381.

¹⁴²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 777.

¹⁴²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 889

¹⁴³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 172.

2.6.2. Serdar

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar taşrada bulunan yeniçeriler kadı defterlerine kaydedilmişti. Daha sonra fazla yeniçeri bulunan yerlerde kendi içlerinden biri temsilci veya baş olarak seçilmişti. Mesela 13 Mart 1565 tarihli kayıttta Erım kazasında bulunan yeniçerilere “baş” olarak tayin edilen Hızır adlı bir yeniçeri vardı.¹⁴³¹ Bazı yerlerde yasakçılara ve yaşlı koruculara yeniçerilerin sevk ve idaresi görevi de verilmişti. Sayılarının gittikçe artması üzerine 1580’lerden itibaren serdar adıyla görevliler tayin edilmişti.¹⁴³² Genel manada serdar askerlerin görevleri sırasında, seferde veya sefer dışında bir görevle bir yerden bir yere nakledilmesinde emrine verildikleri kişiler için kullanılmıştı.¹⁴³³ Bu adın yeniçerilerin kaza idarecileri için tercih edilmesi, savaş zamanında onları sefere götürme görevindendi.¹⁴³⁴ Serdar, 16. yüzyılın sonuna kadar yeniçerilerin seferdeki ağalarına da denilmişti.¹⁴³⁵ Daha sonra kullanılmaması kaza serdarlarına mahsus hale gelmesindendi. Serdarlık olan kazalarda, yeniçeriler sefere veya göreve götürüldüğünde kullanılan ocağı bayrağı vardı. Azl olan serdardan alınmış, yenisine verilmişti.¹⁴³⁶

Serdarlık bütün Osmanlı coğrafyasında olmadığı gibi gittikçe çoğalmasına rağmen yeniçerilerin yaşadığı her yerde de yoktu. Yukarıda gösterilen yeniçerilerin yaşadıkları yerlerden, mevcutlarının fazla olduğu yerlerde vardı. Haleb, Şam, Rakka ve Musul’da her zaman serdarlık bulunmuştu.¹⁴³⁷ Bu bölgeler dışında, gerektiğinden kalelerin bulunduğu yerlere serdar tayin edilmişti. Yeniçerilerin münasebetlerinin fazla olduğu Mısır’da 17.

¹⁴³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 853.

¹⁴³² BOA, A.DVN.MHM.d. 58, hk. 46. BOA, A.DVN.MHM.d. 73, hk. 171. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192.

¹⁴³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 2, hk.1062. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 14. BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 15. Mısır’dan İstanbul’a gelecek hazineye görevli askerlere serdar tayini için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 418. Dağ muhafazasında olan martoloslara serdar tayini için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 5, hk. 1893. BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 303. Aynı adla daha evvel yerli yeniçerilerinde zabitleri bulunmaktaydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 5, hk. 1047. BOA, A.DVN.MHM.d. 8, hk. 475.

¹⁴³⁴ Bu hususla alakalı bir emir için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 74, hk. 702.

¹⁴³⁵ BOA, KK.d. 254, s. 128. Savaşdaki yararlılıklarına göre bu serdarların tezkereleriyle yeniçerilere terakki veya mansıp verilmekteydi. BOA, KK.d. 232, s. 50, 155, 175, 185, 193, 224.

¹⁴³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 50

¹⁴³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 270. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 858, 862. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 483. *Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri (H.1133-1138/M.1720-1725)*, (haz. Tuba Dağtekin), Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012, 88. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 95. *64 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1123-1124/M.1711-1712)*, (haz. Ökkeş Nariç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2010, Belge No 102.

yüzyılda serdar vardı. Buraya serdar tayini, terekelerin zaptı düşünülerek yapılmıştı.¹⁴³⁸ Aynı maksatla 17. yüzyılda Kıbrıs'ta da bir serdar vardı.¹⁴³⁹

Gösterilen coğrafya içinde yeniçerilerin iskânı genişledikçe serdarlık kurulmuş, ihtiyaç kalmadığında kaldırılmıştı. Mesela yeniçeri meskûn olmadığı için serdar bulunmayan Arnavutluk'taki Debre kazasına 1736-39 Avusturya harpleri sebebiyle yeniçerilerin gelmesi ve burada yaşayan bazıların da yeniçerilik iddia etmesiyle bir serdar tayin edilmişti. Sulhtan sonra sayıları azalıp kalanların ahaliyle geçinememesi yüzünden kendi memleketlerine gönderilmesine karar verilince, Ocak 1740'da serdarlık kaldırılmıştı. Kale dizdarı yeniçeri olduğundan, kalan az sayıdaki yeniçerinin idaresi onun uhdesine verilmişti.¹⁴⁴⁰ 1739'da Belgrad'ın geri alınmasından sonra çevredeki kaza, kasaba, köy ve palankalara yeniçeriler yerleşmeye başlayınca Ağustos 1741'de Belgrad muhafızından buralara kaç adet serdar tayini gerektiği ve serdarlığa münasip yeniçerilerin bilgisi istenmişti.¹⁴⁴¹ 19. yüzyılda ise yeniçeri olup olmadığına bakılmadan gelir elde etmek için çok az yeniçeri olan kazalarda bile serdarlık kurulmuştu.¹⁴⁴² Tırnovi serdarlığı, zamanla çuha astarları için görevlendirilen çavuşlara mahsus hale gelmişti.¹⁴⁴³

Serdarlıklar önceleri kazalar için ihdas edilmişti. Ancak daha sonra yeniçerilerin yayılmasıyla nahiye ve kasabalara da kurulmuştu.¹⁴⁴⁴ Birkaç kazaya bir serdar tayin edildiği,¹⁴⁴⁵ hatta kasabalar arasında serdarlık mücadelesi de olmuştu. 1806 yılında Tahta serdarlığına bağlı Taşköprü kasabasında ayan Ekşioğlu adlı yeniçeri, serdarlık iddiasında bulunmuş, Tahta serdarı kethüdasıyla mücadeleye girdiğinden kereste nakil işi aksamıştı.

¹⁴³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 424. BOA, A.DVN.MHM.d. 95, hk. 587. 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 636. Mısır'da serdara 18. yüzyıl kayıtlarında tesadüf edilmemiştir. 1735 yılına ait bir kayıta Mısır yeniçeri serdarı geçse de bahsedilen kişi Mısır askerlerinin zabitidir. BOA, C.ML, 25092.

¹⁴³⁹ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 652

¹⁴⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 238. BOA, C.AS, 53493.

¹⁴⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 145

¹⁴⁴² Es'ad Efendi Tarihi, 174.

¹⁴⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 226, hk. 14.

¹⁴⁴⁴ 18. yüzyıldaki kayıtlarda serdarların kaza, kasaba ve nahiyelere tayin edildiği gösterilmiştir. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 366. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 19-20. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 467. Karesi sancağı Sındırgı nahiyesinde serdar vardı. BOA, A.d. 346, s. 86. 1738'de Konya nahiyesinde Gafilyar(a) adlı köyde serdar olduğunu beyan eden Mehmed adlı bir yeniçeri vardı. Ancak köylerde serdar olduğu diğer kayıtlardan teyit edilememiştir. BOA, D.YNÇ, 138-366.

¹⁴⁴⁵ BOA, AE, SAMD.III, 19823.

Taşköprü'nün müstakil serdarlığı kabul edilmemişti ama bir vekil tayin edilerek mesele halledilmeye çalışılmıştı.¹⁴⁴⁶

Serdarlar kazadaki yeniçerilerin ve oğullarının zabitleriydi. Görevi onların idaresi, disiplini, terbiye ve cezalandırılmasıydı. Kazada yaşayan yeniçerilerin kayıtlı olduğu defterleri mevcuttu.¹⁴⁴⁷ Yeniçeriler yanında, kendilerine ayrı zabıt tayin edilmeyen piyade sınıfı içindeki cebeci, topçu, top arabacılarının da zabiti olarak kabul edilmişti. Bu sınıf askerlerin de sefere katılmasını sağlamakla mükellefti.¹⁴⁴⁸ Önceleri uhdesinde yokken, sonradan kendisine vârisiz ölen yeniçeriler ve sorumlu olduğu diğer kapıkullarının terekelerine beytûlmâl adına el koyma ve satıp İstanbul'a gönderme yetkisi de verilmişti.¹⁴⁴⁹ 1630'lu yıllardan itibaren kazaların diğer işleriyle alakalı hususlarda taşra idarecisi olarak muhatap alınmışlardı.¹⁴⁵⁰

Serdarlar kazaların ve nahiyelerin emniyetinden mesuldüler. Kethüda, çavuş adlı yardımcıları ve kazadaki yeniçerilerle bu görevi yerine getirirlerdi. Kazalarda asayiş için kol gezer, hırsız ve yol kesenleri takip eder, suçlu veya kabahatlılar yakalayıp kadıya bildirir ve kendi evlerinde hapsederlerdi.¹⁴⁵¹ Şehirlerin kalelerinin anahtarları serdarlarda bulunmaktaydı. Kapıların sabah açılıp akşam kapanması onların mesuliyetindeydi.¹⁴⁵² Hanelerinde hapisaneleri olduğundan iç kalede ikamet hakları bulunurdu.¹⁴⁵³ Serdarların güvenlik yetkileri kazaların-nahiyelerin merkeziyle sınırlıydı. Köyler yetki alanları dışındaydı, ancak müsaadeyle buralara girebilirlerdi. 1733 Haziran'da Rusçuk'taki köylerin ahalisi, yeniçeri zabıt ve serdarlarının köylere adam göndererek halkı zorla tutuklayıp para aldıklarından şikâyet etmişler, önceden olduğu gibi icap etmedikçe ve kadıların belgeleri olmadıkça köylere girmelerinin engellenmesini istemişlerdi.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 224, hk. 140.

¹⁴⁴⁷ 123 Numaralı Gaziantep Ser'iyne Sicili, 230, 269.

¹⁴⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 51. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 619-622

¹⁴⁴⁹ Kavân-i Yeniçeriyân, 192-193. 1590'lardaki serdarlık kayıtlarında onların terekelerle alakalı yetkileri yazılmamıştı. Bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 73, hk. 171. Antakya'nın III Numaralı Şer'iyye Sicili (H. 1156-1157/M. 1743-1745), (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, 63, 65.

¹⁴⁵⁰ Değişiklik, 85 numaralı mühimme defterinden sonraki kayıtlardan görülmektedir.

¹⁴⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 91, hk. 296. 362 Numaralı Harput Şer'iyne Sicili, (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1990, 360. BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 94. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1106. 57 Numaralı Şer'iyne Sicili, 89. BOA, AE.SSLM.III, 654.

¹⁴⁵² BOA, HAT. 22286.

¹⁴⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 571.

¹⁴⁵⁴ BOA, AE.SMHD.I, 17186.

İstanbul çevresindeki kazaların serdarları, odun, kömür ve zahire temini için görevlendirilmişti.¹⁴⁵⁵ Kocaeli sancağından İstanbul'a gelen odun ve soğan muhtekirlerin eline geçmesi bu maddelerin kıtlığına sebep olunca Ekim 1754 tarihinde buradaki kazaların serdarlarından mahzenleri basarak buldukları odun ve soğanları teknelerle İstanbul'a sevk etmeleri istenmişti. İhtiyaç artınca daha uzak bölgelerden de istenebilmişti. 1753'te İstanbul'da odun sıkıntısı olunca Bandırma ve Kemer serdarlarından gemilerle odun göndermeleri emredilmişti.¹⁴⁵⁶ Yine İstanbul'a göç edenlere ve gelen işsiz güçsüz kesime mani olmaları yine İstanbul'a yakın yerlerdeki yeniçeri serdarlarından istenen hususlardı.¹⁴⁵⁷ Bahsedilenler dışında mevzu sınırlaması olmadan serdarlara her türlü vazife yüklenebilmişti. Mesela Kasım 1751'de Kırım'a giden top gemisi Karadeniz Ereğlisi'nde karaya oturduğunda buranın serdarı ve diğer bir şahsa topların çıkarılması emri verilmişti.¹⁴⁵⁸ Bazı malzemelerin temini veya bu iş için görevlendirilenlere yardım emirleri daha fazlaydı.¹⁴⁵⁹ Emirler, işleri aksatanlara mani olunması şekline de dönüşmekteydi.¹⁴⁶⁰

Serdarların azil ve tayinleri yetkisi, yeniçeri ağasındaydı. Görevlendirilmeleri kadınlara hitaben yazılan serdarlık mektubuyla yapılmış, bunda serdar tayin edilenlerin kimlikleri ve görevleri gösterilmişti.¹⁴⁶¹ Ağa kapısında tayin ve azilleri için "serdarlar

¹⁴⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 104, hk. 942. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 667-668. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 760. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 137.

¹⁴⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 15-16, 784.

¹⁴⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 154-158. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1075.

¹⁴⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 562.

¹⁴⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 764. Şubat 1717'de Şile serdarından tersane için lazım olan kömürü temin edip göndermesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 124, hk. 168. Mart 1732'de Bababurnu'nda yapılacak kaleye lazım olan taşların nakli için Edremit, Tuzla ve İne naip ve serdarlarına emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 153. Nisan 1756'da Sakarya'da tersane için kesilen karaağaç kerestelerine el koyan tüccar yeniçerilere mani olunması için Tahta serdarına emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 58.

¹⁴⁶⁰ Mesela 1760'da Kastamonu serdarına yeni yapılan cami için lazım olan keresteleri tedarik etmesi ve bunları teminine mani olanları engellemesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 63.

¹⁴⁶¹ BOA, D.YNÇ, 207-164. Temmuz 1728'de Karahisar-ı Sâhib serdarı olarak tayin edilen 37. bölükten Mehmed Ağa'nın serdarlık mektubu şu şekildeydi: "Şerî'at-şî'âr Karahisar-ı Sâhib kâdîsî efendi zîde fazlühü inhâ olunur ki Dergâh-ı âlî yeniçerileri kulları dîn [ü] Devlet-i Aliyye'nin güzîde ve mu'temed askeri olup kadîmden serdâr nasb olunagelip ocağın emekdârlarından serdâr nasb olunmak kânûn olmağla taht-ı hükûmetinizde serdâr olan ref' olup yerine kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân otuz yedi bölüğün Mehmed Ağa zîde kadruhû serdâr nasb ve ta'yîn olunmak hasebiyle işbu mektûb tahrîr ve irsâl olundu vusûlünde gerekirdi ki mezbûru serdârlık umûrunda istihdâm edip âheri müdâhale etdirmeyesiz ol tarafda olan yeniçeri ve cebeci ve topçu ve toparabacısı ve kuloğulları ve gılmân-ı acemî mezbûru üzerlerine serdâr ve zâbit bilip sözünden taşra ve re'yinden hâric vaz' ve hareketde bulunmayıp itâat ve inkıyâd üzere olalar ve tavâif-i mezbûreden [bilâ-] vâris-i ma'rûf fevt olanların muhaleffât ve metrukâtların mezbûra ahz u kabz etdirdip ma'rifet-i şer'le sûk-ı sultânîde fûrûht ve hâsıl olan nûkudun mûmzâ ve mahtûm müfredât defterleriyle

defteri” tutulmuştu.¹⁴⁶² Serdarlar azken görevlendirme mektuplarını kethüdayeri kâtibi yazmıştı.¹⁴⁶³ Sonrasında kayıtlarını tutmak için ağa kapısında bir daire ihdas edilmiş, serdarlar kâtibi denilen görevli tayin edilmişti.¹⁴⁶⁴ Serdarlık mektuplarını yeniçeri ağasının çuhadarları dağıtmıştı.¹⁴⁶⁵

Serdar tayinleri yeniçeri ağasının yetkisinde olsa da kale ağalarına kalelere ve yakın kazalara serdar tayin ve azl etme yetkisi verilmişti.¹⁴⁶⁶ Diğer bir yetki devri ise Boğdan voyvodaları ve boyarlarındaydı. Boğdan’daki kazalara serdarlık tayini voyvodanın uhdesine verilmişti.¹⁴⁶⁷ Merkezden bu tür azil ve tayinlerin durumuna göre müdahale edilmişti. Ancak müdahale yetkinin alınması şeklinde değil serdarların seçimi ve serdarlığa ihtiyaç olup olmaması hususlarına idi. Ekim 1735’te Molova zabiti, tayin ettiği serdar işini düzgün yapmadığından uyarılmıştı.¹⁴⁶⁸ Semendire’de bazı kazalarda bulunan 5-10 yeniçerinin huzursuzluğundan bezen halkın talebi üzerine, Belgrad zabıtince buralara serdar tayin edilmişti. 1742’de yeni zabıt serdarlıkları kaldırınca ahali durumu merkeze şikâyet etmişti. Belgrad ağasından serdarları yeniden tayin etmesi istenmişti.¹⁴⁶⁹ Mayıs 1764’te, Kalas’a Boğdan voyvodası tarafından serdar tayin edilen Tozluoğlu adlı serdar ve boyarların tayin ettiği diğer serdarların halka zulmetmesine mani olunması kendilerinden istenmişti.¹⁴⁷⁰ Ağanın tayin yetkisinin, nadiren fevkalade durumlar için görevlendirilen zabıtlere devri de mümkündü. 1743’te Karahisar-ı Şarkî tarafında nizamı sağlamak için görevlendirilen turnacıbaşı Hüseyin Ağa’ya; Niksar, Koyulhisar, İskefsir ve diğer kazaların serdarlıklarında uzatma ve değişiklik yapma yetkisi verilmişti.¹⁴⁷¹

---

taraf-ı beytül-mâla irsâl ve îsâl etdirdesiz sen ki serdâr-ı merkûmsun hilâf-ı şer‘-i şerîf ve muğaiyri- kânûn-ı kadîm hareketden ihtirâz ve ictinâb edip mûcib-i mektûb ile amel eyleyesiz. Hurrîre fî evâsıtı Zilhicceti şerîfe li-seneti erba‘în ve mi‘ete ve elf. Mine'l-fakir Hasan Ağa-i dergâh-ı âlî.” 537 *Numaralı Karahisar Şer‘iyye Sicili*, 93.

¹⁴⁶² BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 164.

¹⁴⁶³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 220.

¹⁴⁶⁴ BOA, C.TZ, 4402. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 342.

¹⁴⁶⁵ BOA, C.ADL, 6203.

¹⁴⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 522. BOA, A.DVN.MHM.d. 215, hk. 968.

¹⁴⁶⁷ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 332.

¹⁴⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 46-47.

¹⁴⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk1068. Belgrad ağaları tarafından tayin edilen serdarların Semendire’de halka zulmettiği şikâyeti üzerine Mayıs 1772’de, ehil kişilerden serdar seçmesi hususunda ağa ikaz edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 467.

¹⁴⁷⁰ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 332.

¹⁴⁷¹ *I Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s.1-65)*, 225-226.

Serdarlar üç aylığına tayin edilmekteydi. Bu süre bitiminde tekrar ya aynı kişi (ibka) ya da başkası tayin edilmekte ve serdarlık mektubu yenilenmekteydi.¹⁴⁷² Üç aylık müddet tayin mektuplarının yenileme süresi olarak kalmakla birlikte özellikle sefer zamanlarında yeni tayin yapılması ve mektubun gönderilmesi yeterli olmadığından bir yıla kadar görevlendirme yapılmıştı.¹⁴⁷³

Tayin edilenlerden her mektup mukabilinde, yani üç aylık bir aidat alınmıştı. 17. yüzyılın başında bir altından fazla olan tutar, *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da rüşvet olarak gösterilmişti.¹⁴⁷⁴ Sonra "caize" olarak adlandırılan bu ödeme, rüsum ve aidat olarak kabul edilir olmuştu. Caize her kaza için sabit değildi. Miktar kazaların büyüklüğü ve yeniçeri sayısına bağlı olarak değişmekteydi.¹⁴⁷⁵ Caizeler serdarlar tarafından ödenmekte, sonra fazlasıyla ahaliden tahsil edilmekteydi.¹⁴⁷⁶ Caize gelirleri, ağa ve kulkethüdasının masraflarına tahsis edilmişti.¹⁴⁷⁷

Serdarlar emektar ve ihtiyar olarak adlandırılan korucu ve emekli yeniçerilerden tayin edilmekteydi.¹⁴⁷⁸ Serdarların sadece sefere nefer götürme vazifesi olduğundan eşkinci neferlerin serdarlığı yasaktı. Mesela Mart 1636'da Sürmene serdarı sefere gidecek

¹⁴⁷² 537 Numaralı Karahisar Şer'iyye Sicili, 112.

¹⁴⁷³ Mühimme kayıtlarında müddetin hep üç ay olduğu gösterilse de bu mektupların yenileme müddetini göstermekteydi. Uygulama çok farklıydı ve aşağıda gösterileceği üzere serdarlıkları ele geçirenler çok uzun süre yenileme yapmadan serdarlık yapmışlardı. Bir kayıta ise üç ay, altı ay ve bir yılda görevlendirme yapıldığından bahsedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 420-65.

¹⁴⁷⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192-193, 220.

¹⁴⁷⁵ 1762'de Halep'te serdarlık caizesi aylık 250 kuruştı. *BOA, A.DVN. KLB.d.* 14, s. 72. 1799'daysa aylık 600 kuruşa çıkarılmıştı. *BOA, C.AS*, 50067. Ocak kaldırıldığında Halep serdarlığı yıllık 7 bin kuruştı. *BOA, A.AMD*, 76-10 Ocak 1770'de haseki serdar, Kayseri'de caize olarak yedi aylık müddet için 683 kuruş ödemişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 342. Nisan 1775 tarihli kayda göre Mihaliç kasabası serdarlık caizesi üç aylık 200 kuruştı. *BOA, AE.SBAH.I*, 6516. 1797 yılında Kilis serdarlık caizesi 75 kuruştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 203, hk. 552. 1203 yılı Ramazanı başından 1211 yılı sonuna kadarki müddette Seferhisar kazası serdarlık caizesinin tutarı 175 kuruştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 203, hk. 794. 21 Mart 1806 tarihinden itibaren on senelik bir hesaplama göre Ohri kazası serdarlığının üç aylık caizesi 25 kuruştı. *BOA, C.AS*, 7173. Ekim 1761'de geriye yönelik beş yıllık talep edilen Söğüt kazası serdarlığının aidatı 1000 kuruş olarak Adana serdarlığı 275, Ruha 100, Amed 600, Divriği 50, Karahisar-ı Şarkî 65, Niksar 86, Osmancık 50, Konya 120, Sandıklı 30 kuruştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 221, hk. 809-813. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 224, hk. 481-482, 742. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 226, hk. 22.

¹⁴⁷⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1010-1011. *BOA, AE.SBAH.I*, 6516. Ocağın ilgasından sonra düzenlenen bir belgede yeniçeri serdarlarının ahaliden bir aidat tahsil ettiği bunun ocağın ilgasıyla kaldırıldığı anlatılmaktadır. *BOA, HAT*. 22286.

¹⁴⁷⁷ 12 Temmuz 1782 tarihli bir kayda göre serdarlık caizeleri yeniçeri ağalarının mutfak masraflarına harcanmaktaydı. *BOA, C.AS*, 39609. 6 Aralık 1795 tarihli kayda göre ise serdarlık caizeleri kulkethüdasına aitti. Kayıta bunun eskiden beri uygulandığı da gösterilmişti. *BOA, C.AS*, 1518.

¹⁴⁷⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192-193.

nefer olduğundan azledilmişti.¹⁴⁷⁹ Emekli şartına çok dikkat edilmese de emektar olanlardan tercih hiçbir zaman değişmemişti.¹⁴⁸⁰

Serdar yapılanlarından beklenen, yeniçerileri zapt etmesi olduğundan daha çok nüfuzlu ağa ve emektarlar öne çıkmıştı. Serdarlık vazifesi itibarlı hale gelince bu görevi ele geçirme mücadelesi hiç eksik olmamıştı. Uygulamada serdarlık daha çok, kazadaki birkaç isim arasında el değiştirmişti. 17. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanan serdengeçti ağası serdarlar, sonraki yüzyılda ekseriyeti teşkil etmişlerdi.¹⁴⁸¹ Emekli ağaların sayıları artmaya başlayınca çavuş ve hasekilerden serdarlık görevi verilenler çoğalmıştı. 18. yüzyılın ikinci yarısında ise emekli turnacıbaşı serdarların çoğalmıştı.¹⁴⁸² Ekim 1770 tarihli bir emirde de bunu gösterir şekilde, Diyarbakır, Adana, Malatya, Ruha, Kastamonu, Tosya ve diğer bazı yerlerde haseki ve turnacıbaşının serdarlıkları ele geçirdikleri anlatılmıştı.¹⁴⁸³ Bu durum ve aşağıda bahsedilecek zabıtlığa dönüşme diğer yeniçerilerin itirazlarına sebep olmuştu. 1764'te Zihne kazasına haseki Hüseyin Ağa zabıt tayin edilince eski serdar Molla Mesut oğlu Hacı Mehmed, "biz hasekiden turnacıbaşından serdar veya zabıt istemeyiz bizler serdar olmalıyız" diye yirmi sekban toplayarak Haseki Hüseyin Ağa'ya saldırmış, yetkisiz olarak serdarlık yapmıştı.¹⁴⁸⁴ Ama gittikçe büyük yerleşim yerlerinin serdarlıkları tamamen zabıtların eline geçmiş, kulkethüdasına kadar büyük rütbelilerden tayin edilmişti.¹⁴⁸⁵ Mesela Mayıs 1793'te Şumnu serdarı sabık

¹⁴⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 88, hk. 330.

¹⁴⁸⁰ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 19-20. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 179. 1737'de Konya'da serdar olan 27. cemaatten Mehmed, emeli değildi. BOA, D.YNÇ, 138-366.

¹⁴⁸¹ 64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili, Belge No 19. 123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili, 209. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1121. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1035.

¹⁴⁸² 123 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili, 230, 284. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1652. BOA, D.YNÇ, 32-423. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 209. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 614. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 815. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 103. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 679. 9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili, 57-58. Adana'da Kasım 1754'te emekli haseki Karşı Hacı Ali Ağa serdar olmuş, üzerinden bir ay geçmeden azledilmiş yerine haseki emeklisi Mehmed Ağa tayin edilmişti. Şubat 1755'te tekrar Hacı Ali Ağa, 21 Mart 1755'te ise turnacıbaşı Hüseyin ağa serdar yapılmıştı. Ağustos 1755'te ise 17. bölükten Mustafa Ağa serdar yapılmış, Ocak 1756'da ise turnacıbaşı Hüseyin Ağa zabıt tayin edilmişti. H.1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyye Sicili, (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996, 189, 200, 211, 276, 292. Ekim 1797'de Varna serdarı turnacıbaşydı. BOA, C.AS, 24484.

¹⁴⁸³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1010-1011.

¹⁴⁸⁴ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 379.

¹⁴⁸⁵ BOA, C.AS, 50067. Haziran 1774'te eski Bosna zabiti turnacıbaşı Osman Ağa, Siroz serdarı olmuştu. 1785 senesinde Diyarbakır serdarlığına eski Erzurum ağası turnacıbaşı Süleyman ağa tayin edilmişti. 352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1136-1264/M. 1724-1848), (haz. Davut Öz), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013, 158.

kulkethüdası, Aralık 1795’de Haleb serdarı sabık saksoncubaşı, Ağustos 1817’de İzmir serdarı eski zağarcıbaşıydı.¹⁴⁸⁶

Serdar görevleri icabı kazadan uzaklaştıklarında ve daha çok sefer zamanlarında cepheye gittiklerinde yerlerine bir vekil bırakmışlardı.¹⁴⁸⁷ Vekiller serdarlar tarafından kendi oğullarından, akrabalarından veya itimat ettiği yeniçerilerden seçilmişti.¹⁴⁸⁸ Vekâlet için mahkemede bütün yeniçerilerin rızalarının alındığını ve vekile itaat edeceklerini gösteren kayıt düzenlenmiş ve İstanbul’a bildirilmişti.¹⁴⁸⁹ Vekiller bazen merkezden veya görevliler tarafından değiştirilmişti. Nisan 1693’te asker sürmeye ocaktan gönderilen ağa, Harput’ta serdar vekilini beğenmemiş ve kendi bir serdar vekili tayin etmişti.¹⁴⁹⁰ 1743’te Adana’da yeniçeri serdarı vekili merkezden azledilmiş ve yerine yenisi tayin edilmişti.¹⁴⁹¹

Güçlü bir makam ve iyi bir gelir kapısı olduğunda gayr-i kanuni yollarla serdarlığı ele geçirme mücadelesi çok fazlaydı. Merkezden de rüşvetle serdarlık rahatlıkla alınabiliyordu.¹⁴⁹² Öyle ki kendi yaşadığı yer veya memleketi olmayan merkezlerin serdarlıklarını ele geçirenler birkaç kez azledilmelerine rağmen tekrar tayinlerini başarmıştı.¹⁴⁹³ Bu tür durumlarda halkın talepleri dikkate alınarak azil ve tayinler

¹⁴⁸⁶ BOA, C.AS, 1518, 6307. 1812 yılında sabık kulkethüdası Sofya serdarıydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 561. BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 548. Ağustos 1801’de azledilen kulkethüdası Kasım Ağa’ya İzmir serdarlığı verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 216, hk. 294.

¹⁴⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 587.

¹⁴⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 470. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 283. BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 96.

¹⁴⁸⁹ “Mefâhirü’l-emasil ve’l-akran hala Malatya’da serdengeçti ağaları ve ihtiyar ve yoldaşları huzurlarına selamlar ve du’alar olunduktan sonra hal ve hatırları su’al olunduktan sonra min hây muhlisanemiz oldur ki Malatya serdarlık zaptında olup yedimde olan ağa mektubunun sureti ihraç olunup ol tarafa irsal ve tarafımızdan inşallah ü rahman biz varıncaya değin vekâletimiz iş bu ba’is-i varak-ı vidâd sureti gayretlü Ebubekir Ağa’ya tevfiz ve sipariş olunmuştur. Mezbur tarafımızdan vekillerimiz olup, yolumuz ve erkanımız üzere vaki’ olan hususlarda kendüye zabt idüp ve kendini zabıt bilüp sözünden taşra ve re’yinden hariç vazî ve hareket itmeyüp hüsn ü zendegani üzere geçinesiz ba’de selam fi 25 Zilhicce 1132” 1714-1720 Tarihli Malatya Şeri’yye Sicili, 125, 243.

¹⁴⁹⁰ 391 Numaralı Harput Şer’iye Sicili, 490.

¹⁴⁹¹ 17 No’lu (H. 1156-1157 1743-1744) Adana Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalog, (haz. Metin Ceylan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996, 313-314.

¹⁴⁹² BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 120.

¹⁴⁹³ 1734’te Üsküp’te serdar olan Yusuf adlı yeniçeri, eşkiyadan olduğundan iki defa memleketi İsakçı’ya sürülmesine rağmen gelip bir şekilde serdarlığı ele geçirmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 172. Temmuz 1734 tarihli kayda göre İnegöl’de başka memleketli Çingene Hacı Musa adlı eşkiya yeniçeri serdar olmuş büyük zulümler yaptığından azledilmiş ancak burada onunla ittifaken çalışan tesirli biri tekrar serdarlığı ona verdirmiş ve beraber halka baskı yapmışlardı. Hacı Musa yine memleketine sürülerek serdarlığı alınmıştı. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 101. 1762’de Trabzon’da eşkiyayken firar eden bir yeniçeri, Taraklıborlu serdarı olmuştu. BOA, A. DVN.KLB.d. 14, s. 23.

yapılmıştı.¹⁴⁹⁴ Serdarlıkları ele geçirmeyi kolaylaştıran bir yol, ağa mektubu olmadan valilerin buyrulduzu ve kadıların müraseleleriyle tayindi.¹⁴⁹⁵ 1715-1720’li yıllardaki emirlerde rastlanan diğer bir durumsa “isimleri açık mektup” uygulamasıyla serdar tayiniydi. Bazı devlet görevlilerinin ricasıyla yeniçeri ağaları isimler yazılı olmayan mektuplar düzenlemiş ve bunu kullananlar serdar olarak bilinmişti. 29 Temmuz 1718 tarihide yeniçeri ağasına, gözüyle görmediği kimselere serdarlık vermemesi, serdarlık mektubuna tayin edilen kişinin ismini ve bölüğünü mutlak surette yazması emredilmişti.¹⁴⁹⁶ Diğer bir durum ise yeniçerilerin kendi aralarından serdar tayiniydi. Bir yerleşim yerine gelen yeniçeriler merkeze bildirmeden kendi aralarında birini serdar tayin etmişlerdi.¹⁴⁹⁷ 1739’da Belgrad’ın geri alınmasından sonra çevredeki kaza, kasaba, köy ve palankalara yeniçeriler bu şekilde serdar seçmişti. Ancak müdahale edilerek usulüne uygun tayin yapılmıştı.¹⁴⁹⁸ Kırçova’da 1747’de Bosna Kalesi’nde orta sofaya oturup yeniçerilik iddiasında bulunanlar kendi aralarında serdar tayin edince yeniçerilik iddialarının dinlenilmemesi ve serdarlığın kaldırılması emri verilmişti.¹⁴⁹⁹ Harput’ta 1740’lı yıllarda yeniçeri eşkıya çeteleri merkezden tayin edilen serdarlara görev yaptırtmayıp içlerinden seçtiklerini serdar kabul etmişlerdi. Gönderilen bir görevliyle bunlardan itaat edecekleri sözü alınıp yeni serdar tayin edilmişti.¹⁵⁰⁰

Yetkisiz şekilde ele geçirenlerden yıllarca serdarlık yapanlar oldukça fazlaydı.¹⁵⁰¹ Ayrıca bazıları, bir kere serdarlık mektubu alıp yenilemeden ve caizelerini ödemedi uzun süre bu şekilde devam ettirmişti. Çoğu eşkıya veya zorba olduğundan itiraz edilemediğinden yahut talip olmaya cesaret edilemediğinden, bunlar serdarlığı uzun süre ellerinde tutmuştu. Emekli ağaların taşraya yayılmasıyla bu tür uygulamalar daha fazlalaşmıştı. Öyle ki bunlar ele geçirdikleri serdarlıkları nöbetleşe işgal etmişlerdi.¹⁵⁰² Kendileri ödemedikleri gibi bazen ahaliye caize parasını ödememeleri hususunda telkinde

¹⁴⁹⁴ 1763’te Bursalı olan ve eski esirciler kethüdası olan Yusuf , Mudanya’ya serdar olmak için baskı yapınca halkın şikayeti üzerine Bursa’ya sürülmesi emredilmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 195.

¹⁴⁹⁵ *Denizli Şer’iyye Sicili (M.1775-1778 H.1189-1192)*, (haz. Halil İbrahim Çetin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, 33-34.

¹⁴⁹⁶ *1714-1720 Tarihli Malatya Şeri’yye Sicili*, 203.

¹⁴⁹⁷ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 2, s. 124.

¹⁴⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 145.

¹⁴⁹⁹ BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 282.

¹⁵⁰⁰ *Diyarbakır Ahkâm Defterleri*, II, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2014, 43.

¹⁵⁰¹ BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 164. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 417. BOA, AE.SMST.III, 12351.

¹⁵⁰² *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1010-1011. 1750 yılında Kandiye’de kuvvetlenen yerlikulu askerleri serdarlıkları ele geçirmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 871.

bulunmuşlardı.¹⁵⁰³ Ayandon'a tayin edilen serdara kazadaki bazı kişiler görev yaptırmadıklarından Ekim 1793'te mütesellim ve kadıya ona yardımcı olmaları emredilmişti.¹⁵⁰⁴

Serdarlıkların işgali çok yaygın hale geldiği olduğu için eyaletlere mani olunmasına ilişkin sık sık emirler gönderilmiş, serdarlık teftişleri yapılmıştı.¹⁵⁰⁵ 1760'lardan sonra teftişler iyice sıklaştırılmış, ahalinin istemedikleri azledilmiş, uzun yıllar serdarlık yapanların ödenmemiş caizeleri tahsil edilmiş, direnenler cezalandırılmış veya reaya yapılmıştı.¹⁵⁰⁶ Caizelerin tahsili için her türlü cebri yola başvurulmuş, ölmüş olanların mirasçılarından talep edilmişti.¹⁵⁰⁷ Merkezden tayin edilen ancak görev yapamayan serdarların ödediği caizeler de işgalcilerden tahsil edilmişti.¹⁵⁰⁸ Ancak 1790'lardan itibaren, savaşlar yüzünden teftişler de yapılamayınca onlarca yılı bulan ödenmemiş caizelerin tahsili için her yıl yüzlerce emir gönderilmiş, caizeleri ödemesi gerekenleri zorlamak için bütün yollar kullanılmıştı.¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰³ 1768-1774 savaşı sırasında Mihaliç kasabası serdarlığını ele geçiren ve beş altı sene caize ödemeyen bir mütegalibe, Nisan 1775'te caizeleri tahsil için giden ocak görevlisine direnmiş, kendi vermediği gibi halktan caize adına bir şey vermemelerini istemişti. Sonra başka bir görevli gönderilerek ondan parayı tahsil etmesi aksi durumunda onu yakalanıp İstanbul'a getirmesi istenmişti. BOA, AE.SBAH.I, 6516.

¹⁵⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 9.

¹⁵⁰⁵ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 179, 344.

¹⁵⁰⁶ Ekim 1760'da, bir kere serdarlığı elde edip daha sonra mütezim, voyvoda ve ayanların destekleriyle mürasele ve buyrulularla devam edenlerin men edilmesi için Anadolu ve Rumeli'deki bütün serdarlıkların teftişi için görevliler gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 137-140. 1763'te Aydın ve çevresindeki kazalar teftiş edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 303. Temmuz 1764'te Karaman, Ereğli ve diğer kazalarda bir kere serdarlık mektubu alıp ayan, mütesellim ve diğer görevlilerin göz yumması sebebiyle beş sene serdarlık yapanların serdarlıkları kaldırılmış, geriye yönelik ödenmemiş caizelerin tahsil edilmesi Karaman valisinden istenmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 366. 1767'de Anadolu ve Rumeli'de yine serdarlık teftişi yapılmıştı. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 19-20. Haziran 1778'de, buyruldu veya müraseleyle serdarlık yaptırıldığı hususunda Denizli, Ezine, Honaz, Lazkiye ve Ezine kazalarının ahalilerinin şikayeti üzerine serdarlar azledilerek ödemedikleri caizelerin kendilerinden tahsili emredilmişti. *Denizli Şer'iyye Sicili (1775-1778)*, 33-34. 1766'da Aydın'da zamanı geçmiş mektuplarla serdarlık yapanların azledilip talipli olanlara verilmesi emri için bk. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 5. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 172. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 179, 344.

¹⁵⁰⁷ *Denizli Şer'iyye Sicili (M. 1775-1778)*, 184-186.

¹⁵⁰⁸ Ocak 1770'de Kayseri serdarı yapılan Haseki Ahmed Ağa Nisan'da sefere gidince yerine vekil bırakmış, bir görev için burada bulunan turnacıbaşı Ebubekir Ağa serdarlığı ona kullandırtmayıp kendisi üstlenmiş ve Ekim ayına kadar serdarlık yapmıştı. Bu tarihte serdarlık 64. cemaatten Mustafa'ya tevcih edilmişken ocak mektubunu tanımayıp serdarlığa devam ettiğinden Mustafa ocağa ödediği caizeyi geri istemişti. Turnacıbaşı Ebubekir Ağa'dan Mustafa'nın caizesini ödemesi, ayrıca haseki Ahmed Ağa'nın ödediği caizeyi vermesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 342. Söğüt'te yeniçeri olan voyvoda Kudüs Ağa merkezden tayin edilen serdarlara görev yaptırmayıp kadılara kendi istediklerine mürasele düzenleterek serdarlık yaptırdığından bütün bu süre içerisinde yetkisiz görev yapan serdarların caizeleri Kudüs Ağa'dan tahsil edilmişti. BOA, AE.SMST.III, 15321.

¹⁵⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 28. BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 298-299. BOA, A.DVN.MHM.d. 219, hk. 1097-1040. Mesela Nisan 1804 tarihli kayda göre Manastır serdarlığının on beş yıllık caizesi

Serdarların muayyen gelirleri yoktu. Ancak kolluk vazifelerinden gelirler elde ettikleri gibi serdarlık gücünü kullanarak kanuni olmayan çeşitli kazanç sağlamaktaydılar. Üç ay gibi kısa süreliğine tayin edildiklerinde hem ödedikleri caizeyi çıkarma hem de halktan toplayabileceklerini alma derdine düşmüşlerdi. Serdarlık tayinindeki usulsüzlükler ve bu görevi kapma yarışı ahali üzerine yük olarak dönmüştü. İşlerini bahan olarak göstererek veya zorbalıkla para toplamışlardı.¹⁵¹⁰ Ahaliden masraflarına karşılık “harc-ı ma’kul” ve “serdariye” adıyla para tahsil etmişlerdi.¹⁵¹¹ Para toplamaları çok yaygın hal aldığından H.1164 Adaletnâmesinde serdarların “harc-ı ma’kul” adıyla para toplamamaları emredilmişti.¹⁵¹² Ekim 1770’de gönderilen Anadolu’da birçok kazayı kapsayan bir emirde, serdarların halktan ödedikleri serdarlık caizesi karşılığında iki katı para tahsil ettikleri anlatılmaktaydı.¹⁵¹³ Yeniçerilerin terekelerine tecavüz etmekte, murisleri olmayan bazılarını reaya gösterip bütün malvarlıklarına konmaktaydılar. Yeniçerilerin tereke davalarından “dava resmî” adı altında gelirleri de vardı.¹⁵¹⁴ Pazar ve panayırlardan cebren para aldıklarına ilişkin şikâyetler çok fazlaydı.¹⁵¹⁵

Serdarların toplum üzerindeki baskısı en fazla zorbalık şeklindeydi. Kendilerinin veya adamlarının soygun ve yağması eksik olmamış,¹⁵¹⁶ halka zulüm ve işkenceden geri durmamışlar, mahkemelere ve kamu görevlilerine saldırmışlardı.¹⁵¹⁷ Yeniçeri ve reayadan serdarlara dayanarak vergi vermeyenlerle alakalı şikâyetler oldukça fazlaydı.¹⁵¹⁸ Suçluları koruma ve cezalandırılmalarına mani olmaları bakımından da sicilleri kabarıktı.¹⁵¹⁹

ödenmemişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 219, hk. 1096. 1806’da Karahisar-ı Şarkî’de burada yeniçeri yok diye on yıl caize ödenmemişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 224, hk. 480-481. Çanlı kazası serdarlığını yirmi yıl işgal eden bir yeniçeri hiç caize ödememişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 227, hk. 850.

¹⁵¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 116, hk. 1079. BOA, A.DVN.KLB. d, 927, s. 35. 1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri, 322-323. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 467. BOA, C.BLD, 6345.

¹⁵¹¹ 1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (S.1-65), 108. BOA, C.SM, 2632.

¹⁵¹² Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 193-195. İzzî Târîhi, vrk. 261b.

¹⁵¹³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1010-1011.

¹⁵¹⁴ 123 Numaralı Gaziantep Ser’iyye Sicili, 95.

¹⁵¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 417. BOA, A.DVN.KLB.d, 44, s. 94.

¹⁵¹⁶ BOA, A.DVN.KLB.d, 43, s. 44. BOA, A. DVN.KLB.d, 14, s. 23-24. BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 741.

¹⁵¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 118, hk. 1225. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 359. BOA, C.ADL, 866. BOA, A.DVN.AHKA.d, 7, s. 105. BOA, A.DVN. KLB.d, 14, s. 232, 304, 346. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 483.

¹⁵¹⁸ BOA, İE, TZ, 1066.

¹⁵¹⁹ BOA, A.DVN.KLB.d, 44, s. 52. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 67. 1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s.1-65), 219-220.

Görevlerinden memnun kalan serdarlar yeniden tayin edilmekteydi. Ahalinin memnuniyeti ve seferlerdeki faydaları da yeni tayinlerde dikkate alınmaktaydı. Bu sebeple çok uzun süre görev yapan serdarlar vardı.¹⁵²⁰ Mesela Temmuz 1750’de Baba-i Atik kadısı, serdar İbrahim Ağa’nın halkla iyi geçindiği, emniyeti sağladığı, yeniçerilerin zapt ve idaresine muvaffak olduğunu bildirmesi üzerine serdarlık görevi tekrar ona verilmişti.¹⁵²¹ Ekim 1770’de ise İsmail adlı yeniçeri hizmetinden memnun kalındığı için yeniden Hacıoğlu kazası serdarı tayin edilmişti.¹⁵²²

Serdarların sürelerinin bitmesinden evvel azli veya kendi rızalarıyla görevi bırakmaları mümkündü. Azledilmelerinde en fazla görülen sebepler, yetkisinde olmayan işlere müdahale, eşkıyalık, görevi ihmal veya suistimal, idarede acze düşme ve sefere gitmemektir.¹⁵²³ Azledilmelerine sebep olan suçlar dolayısıyla cezalandırılmaları oldukça fazlaydı.¹⁵²⁴ 1657 senesinde Antalya serdarı halkı idarecilere gammazlayıp onların paralarını aldığı için azledilmişti.¹⁵²⁵ 1717’de Gebze serdarı olan Kasım daha önce burada imamlık yaparken kovulmasına rağmen bir şekilde serdarlığı ele geçirip halka kötü muamele ettiğinden azledilmişti.¹⁵²⁶ 1724’te Trablus-Şam serdarı eşkıyalık yaptığından Fransız elçisinin talebiyle azledilmişti.¹⁵²⁷ Mart 1731’de Adana serdarı Musa Ağa hastalığı sebebiyle azledilmişti.¹⁵²⁸ Ekim 1679’da Akkirman serdarı, ehil olmadığı ve eşkıyanın türemesine mani olamadığı sebep gösterilerek azledilmiş, yerine 61. solaklar cemaatinden İbrahim adlı yeniçeri tayin edilmişti.¹⁵²⁹ 1772 Mayıs’ında Rusçuk serdarı eşkıyalığa mani olamaması ve yeniçerileri idarede acze düşmesi sebepleriyle azledilmişti.¹⁵³⁰ Temmuz 1769’da Bor kazası serdarı Ahmed, sefere gitmediği için azledilmişti.¹⁵³¹

¹⁵²⁰ 1229 Numaralı Edremit Şer’ye Sicili, 86, 292.

¹⁵²¹ BOA, C.AS, 26007.

¹⁵²² 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 927

¹⁵²³ BOA, D.YNÇ, 51-253. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 58. BOA, A.DVN.MHM.d, 116, hk. 666. BOA, A.DVN.MHM.d. 117, hk. 102. BOA, A.DVN.MHM.d, 146, hk. 50.

¹⁵²⁴ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 120, 172. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 101.

¹⁵²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 92, hk. 3.

¹⁵²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 124, hk. 181.

¹⁵²⁷ İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34’te Kayıtlı Fransa’nın İstanbul Elçisi Marquis De Bonnac’ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724), (haz. Eray Akçay), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, 80.

¹⁵²⁸ 129 Nolu Adana Şer’iye Sicili, 80-81.

¹⁵²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 107, hk. 59.

¹⁵³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 438.

¹⁵³¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1524

Serdarların azlinin yeniçeri ağası tarafından yapılması şart olsa da beylerbeyleri veya diğer bazı idarecilerin müdahalesi olmuştu. Temmuz 1715'te Halep serdarı diğer yeniçerilerin şikâyeti üzerine vali Ali Paşa tarafından buyrulduyla görevden alınmıştı.¹⁵³² Haziran 1764'te Kastamonu'ya bir görevle giden turnacıbaşı mevcut serdarı azlederek yerine eşkıyadan birini izinsiz tayin etmişti. Merkezden tayin kabul edilmeyerek serdarlık ondan geri alınmıştı. 1764'te Midilli'de Kalonya kazası serdarı Ebubekir Ağa'yı, korsanlık yaptığından halk İstanbul'a şikâyet etmişti. O sırada kaptanıderya Mehmed Paşa adaya uğramış olduğundan onu serdarlıktan azletmiş, yerine 1. bölükten Hacı Ahmed'i tayin etmişti. Tayin merkezden kabul edilmiş ve belgeleri gönderilmişti.¹⁵³³

2.6.3. Zabıt

Taşradaki yeniçerilerin idaresi için ihdas edilmiş diğer bir görevli, zabitti. Zabıt, geniş manada yeniçerilerin zaptından mesul görevlilerin genel adı olduğundan, hususen bu şekilde görevlendirilenler dışında serdar ve yasakçıbaşı da zabitti. 17. yüzyılın başında hepsinin görev ve yetkileri aynıydı. Daha öncesinde bazı yerlerde zabıt bulunsa da¹⁵³⁴ yaygın şekilde tayinleri, 1590'lı yıllardan itibaren olmuştu. Serdarlarda olduğu gibi zabıtlar de daha çok kaldırılan yasakçıların yerlerine görevlendirilmişti.¹⁵³⁵ Daha fazla olarak bir kaç kaza için tayin edilmişlerken yaygınlaşmayla birlikte bazı büyük merkezlere mahsus zabıt görevlendirilmişti.¹⁵³⁶ 29 Mart 1629'da Varna'da çorbacı bir zabıt vardı.¹⁵³⁷ Kocaeli'de yeniçeri ve acemi oğlanlar üzerine bir zabıt ihtiyacı olması dolayısıyla 9 Mart 1631'de, İzmit eski zabiti görevlendirilmişti.¹⁵³⁸ 19 Kasım 1639'da

¹⁵³² BOA, A.DVN.MHM.d, hk. 120. BOA, AE.SAMD.III, 13130.

¹⁵³³ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 344, 377.

¹⁵³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 64, hk. 221.

¹⁵³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 1018, 21 42. 27 Haziran 1596 tarihinde Hora ve Meryofet kazalarına Şübaşı Mustafa yasakçı ve yeniçerilere zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 74, hk. 690. 11 Mayıs 1605'te Ahyolu, Misivri, Ruskasrı, Karinabad, Hatuneli ve Aydos'taki bütün yasakçı ve kolluklar direnmelerine rağmen kaldırılarak yeniçeri çorbacılarından Derviş Ağa yeniçeri zabiti tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, hk. 346, 451. 27 Haziran 1608'de Atina, Egriboz, Talanda, Mekri, İstifa, Kebuse, Livadiye, Rayöz ve Korido'ta kolluk ve yasakçılık hizmeti kaldırılıp yerine Zağarcı Mustafa zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 378.

¹⁵³⁶ 10 Mayıs 1609'da Tokat'ta yasakçılık kaldırılarak yeniçeri zabiti olarak mumcu Mustafa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 1867. 12 Ağustos 1609'da Üsküp'te yasakçılar kaldırılmış ve gedikli mumcu Sefer, yeniçeri zabiti tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 538. Ocak 1611'de Halep'e bölükbaşlarından Mehmed subaşı yeniçeri zabiti tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 79, 1202.

¹⁵³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 35.

¹⁵³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 85.hk. 182.

Giresun, Trabzon, Rize, Sürmene ve Gönve kazaları muhafız ve kolluk hizmetinde olan çavuş azledilerek yerine zabıt olarak yeni çavuş gönderilmiştir.¹⁵³⁹

Bu ilk dönemdeki zabıtların farkı çorbacılar, çavuşlar ve ağa gediklilerinden tayin edilmeleri¹⁵⁴⁰ ve serdarlık gibi daimi olmamasıydı. Yani belli durumlar için ve muvakkaten görevlendirilmişlerdi. Zaten serdarların gittikçe yaygınlaşması üzerine 17. yüzyılın ortasından itibaren zabıt tayini çok azaltılmıştı.¹⁵⁴¹ Sadece yeniçerilerin çok fazla olduğu Edirne, Bursa, İzmit, Gelibolu, Çardak, Rodoscuk gibi merkezlerde 17. yüzyılın sonraki döneminde bazen, 18. yüzyıldan itibaren sürekli zabıtlar bulundurulmuştu.¹⁵⁴² 18. yüzyılda yine serdarlıkların olduğu yerlere geçici veya sürekli zabıtlar tayin edilmişti.

İstanbul'a yakın merkezlerdeki daimi zabıtlar ocağın büyük ağalarından tayin edilmişti.¹⁵⁴³ Edirne zabıtlığı diğerlerinden daha itibarlıydı. Hepsı bir yıl görev yapmıştı, sonrasında ya bir müddet mazul beklemeleri akabinde yahut hemen kale ağalıkları dâhil olmak üzere başka zabıtlıklere verilirlerdi.¹⁵⁴⁴ Bu zabıtlar, serdarlar gibi yeniçerilerin idaresi, zaptı, cezalandırılması ve sefere sevklerinden mesuldüler.¹⁵⁴⁵ Görev yaptıkları yerlerin emniyeti onların uhdesindeydi.¹⁵⁴⁶ Şehirlerde gece ve gündüz kol gezer, suçluları kendilerine mahsus zindanlarında tutarlar ve mahkemeye sevk ederlerdi.¹⁵⁴⁷ Çevredeki kazaların serdarlarının idarelerinden kaynaklı meselelere de müdahale ederlerdi.¹⁵⁴⁸

Gelibolu ve Tekfurdağı zabıtları, İstanbul'a getirilmesi mecburi zahire ve koyunların yüksek fiyatlara satmak için başka yerlere sevkine ve kaçakçılık yapan

¹⁵³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk.112.

¹⁵⁴⁰ Aşağıda gösterilecek yerlerden başka zabıt bulunan kaza ve kasabalar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 79, hk. 329, 369, 522, 630, 652, 687, 965, 1160. Ayrıca bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 1867. BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 372, 378. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 112. 5 Ocak 1631 tarihinde Amaya ve Zeytun'da sakin yeniçerilere "serdar ve zabıt" olarak 70. cemaatten korucu Mustafa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 99.

¹⁵⁴¹ İstisnai bazı kayıtlarda zabıtlar görülmektedir. 1665'te Tokat'ta zabıt bulunmaktaydı. Bir husus için görevlendirilmiş olması daha muhtemeldir. 4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri, 393.

¹⁵⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 764. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 998-999. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 825. Gelibolu'daki zabıt 1688'de mevcuttu. 1686-1687 Tarihli Atık Şikâyet Defteri, 578.

¹⁵⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 945. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1251. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1410. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 338. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1827. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 724. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 405. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1392.

¹⁵⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1151-1152. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 372. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 196. 1770'de İzmit yeniçeri zabıt haseki Süleyman Ağa'nın değiştirilmemesi için ahali merkeze arz vermişti. TSMA, E. 880

¹⁵⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 465. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 610.

¹⁵⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1410.

¹⁵⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 588. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1650.

¹⁵⁴⁸ 153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili, 468-469.

gemilerin faaliyetlerine mani olmakla mükellefti.¹⁵⁴⁹ Çevredeki bütün zabıtlar İstanbul'un ihtiyacı olan yiyecek, yakacak ve kerestenin temini işinden de sorumlu tutulmuştu.¹⁵⁵⁰ Kendilerinden gerektiğinde fiyat ve üretim dengesini bozacak uygulamalara mani olmaları istenmişti.¹⁵⁵¹ Diğer idarecilerle beraber zabıtların sorumlu oldukları önemli bir vazife, Anadolu ve Rumeli'den İstanbul'a gelenlere emniyetin sağlanması ve yiyecek sıkıntısı çekilmemesi için mani olmaktı.¹⁵⁵² 1752'de İzmit ve Tekfurdağı zabıtları, İstanbul'a gelenlere mani olamadıklarından azarlanmıştı.¹⁵⁵³ Yine seferler sırasında cepheye giden ve dönen askerlerin İstanbul'a sokulmadan Anadolu ve Rumeli taraflarına geçirilmesi bu kapsamdaki diğer görevleriydi.¹⁵⁵⁴ Nisan 1745'te İzmit zabıtları, burada yaşayan yeniçerilerin sefere gönderilmesinde ihmalinin olması, asker ve sivillerin seyahatlerini iyi idare edememesi yüzünden azledilmişti.¹⁵⁵⁵ Kendilerine mutat görevleri dışında emirler de verilmekteydi. Ocak 1756'da İzmit zabıtlarına körfezde kışlayan gemilere mani olması emri verilmiş,¹⁵⁵⁶ 1757'de sancak mutasarrıfıyla beraber ondan yeni inşa edilecek kalyonların kerestesinin temini istenmişti.¹⁵⁵⁷ Temmuz 1758'de Tekfurdağı zabıtlarına Edirne'de yapılan saray için amele ve malzeme nakli vazifesi

¹⁵⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 1018, 1024. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 161. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 265. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 149, 443. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 216.. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1827.

¹⁵⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1357. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.408. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 117, 724, 919. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 703.

¹⁵⁵¹ Mayıs 1752'de İzmit yeniçeri zabıtlarından yüksek fiyata satmak için henüz olgunlaşmadan İstanbul'a gönderilen kirazların toplanmasına mani olması istenmişti. Ağustos 1752'de İzmit sancakbeyi ve zabıtlarından ihtiyaç anında yüksek fiyattan satılmak üzere mahzenlerde saklanan odunların çıkarılarak İstanbul'a sevki istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 903, 1024. Eylül 1756'da İzmit yeniçeri zabıtlarından odun emini olarak görevlendirilmişti. 1756'da diğer idarecilerle beraber İzmit zabıtlarından, Mısır'dan gelen kahve, pirinç ve zahirenin İstanbul'dan başka yerlere satılamayacağı yasağına uymayanları denetlemesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 707, 91.

¹⁵⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 337-338. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 532-533. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 205. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 337-338. BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 153. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 30. Şubat 1741'de Tekfurdağı zabıtlarından Mehmed Ağa'dan Rumeli'den İstanbul'a gelen işsiz güçsüz Türk, Kürt ve Arnavutları durdurması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1219. Ocak 1755'de Edirne yeniçeri zabıtlarına İstanbul'a iş icabı gelenlerin bir veya ikisine müsaade etmesi, kalabalık halde gelmelerine müsaade etmemesi, emtia veya hayvan getirenler dışında bir maslahat için gelmeyenleri göndermemesi emredilmişti. 153 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili, 91. Şubat 1757'de Rumeli ve Anadolu'dan bir maslahatı olmadan gelenleri göndermemeleri, dava ve şikâyet için gelenlerden ise sadece ikişer kişiye yol verilmesine ilişkin emre uymadıklarından sancakbeyi, kadı ve yeniçeri zabıtları uyarılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 137. Temmuz 1756'da Tokat'tan İstanbul'a gelmek isteyen 40 kişinin engellenmesi sancakbeyi, kadı ve zabıtlarından istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 381. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 88.

¹⁵⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 848-849.

¹⁵⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1005. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 998-999.

¹⁵⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 551.

¹⁵⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 785.

¹⁵⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 724.

verilmişti.¹⁵⁵⁸ Ocak 1748’de Tekfurdağı zabiti, burada iskân ettirilen Macar mültecilerin rahat ve emniyetlerini sağlamakla mükellef tutulmuştu.¹⁵⁵⁹

Serdar bulunan yeniçerilerin fazla olduğu büyük yerleşim mahallerine kısa süreli veya sürekli zabıt tayini 18. yüzyılda çok artmıştı. Bunun en bariz sebebi, nüfusları artan yeniçerilerin zaptının serdarlar tarafından yerine getirilememesiydi. Ocak 1714’te Antep’te sayıları artan yeniçerilerin düzensizliklerine serdarların korkudan müdahalesi olamamıştı.¹⁵⁶⁰ Yine Antep’te 1752’de bir evde toplanan yeniçeriler içki içip fahişelerle eğlenirken ahali uyarmak için serdarla beraber gittiklerinde yeniçeriler serdarın üzerine bıçakla saldırmışlardı.¹⁵⁶¹ 1749 yılında Amasya serdarı emekli haseki Mehmed Ağa birkaç eşkıya yeniçeri tarafından öldürülmüştü.¹⁵⁶² Bunlar gibi çok sayıda serdar yeniçerilerin saldırısında yaralanmış veya ölmüştü.¹⁵⁶³ Yeniçeri eşkıyalarına ve güç mücadelesine, çoğu zaman bir taraf ile işbirliği içinde olan serdarlar vasıtasıyla mani olunamadığından re’sen veya ahali ve kadıların talebiyle zabıt gönderilmişti. Çok büyük bir şehir ve iskele olan İzmir’de eşkıya türediği, askeri ve gayri askerî olanların birbirinden artık fark edilemeyecek hale geldiği ve serdarın düzeni sağlamaya güç yetiremediği sebep gösterilerek Aralık 1727’de, serdarlık kaldırılmış, bir haseki ağa zabıt olarak gönderilmişti.¹⁵⁶⁴ Ağustos 1731’de, Tuna sahillerindeki büyük iskelelerde yeniçerilerin fazla olması, bunların sürekli nizamı bozmaları ve serdarlarının bunları zapt edememesi sebebiyle Kili’ye haseki İbrahim Ağa zabıt yapılmıştı. Kasım 1731’de Rusçuk’a Haziran 1732’de İznik’e benzer durumlarla zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁶⁵ Büyük bir memleket ve şehir olarak gösterilen Filibe’nin, insanların gelip geçtiği yer olması, savaş sırasında çoğalan mukim ve misafir yeniçerilerin eşkıyalığına mani olunamaması sebepleriyle sorumluların cezalandırılmaları veya oradan uzaklaştırılması için Mart

¹⁵⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 785.

¹⁵⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 665.

¹⁵⁶⁰ BOA, AE.SAMD. III, 19071.

¹⁵⁶¹ 109 Numaralı Ayıntab Şer’iyye Sicili, 336-337.

¹⁵⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 213.

¹⁵⁶³ BOA, A.DVN.MHM. d. 124, hk 281. BOA, D.YNÇ, 107-194. BOA, KK.d, 4929, s. 6. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 979. 1768’de Hezargrad’da kol gezerken serdar saldırıya uğramıştı. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 169. 1768’de Filibe’de yeniçeri çetesi, serdar tarafından yakalanıp mahkemeye çıkarılmak istendiğinde eşkıyalar serdar konağına saldırmışlar ve çuhadarını öldürmüşler, ayrıca mahkemeyi ve müftü evini basmışlardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 111.

¹⁵⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1100

¹⁵⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 283, 516, 934.

1740'da Haseki Mustafa ağa zabıt yapılmıştı.¹⁵⁶⁶ 1767'de Kalkandelen kasabası ve köylerindeki yeniçerileri yerli görevli serdar zapt edemediğinden merkezden bir turnacıbaşı serdar olarak tayin edilmişti.¹⁵⁶⁷ Misalleri gösterilen durumlar gittikçe yaygınlaşmış, şehirler ve kasabalardaki yeniçerilerin itaatsizliği ahali ve kadıları zabıt tayini istemeye mecbur etmişti.¹⁵⁶⁸

Bazı yerlere zabıt tayinleri de vardı ki geçmişi daha eski olup, asker nakli sırasında geçit veya toplanma merkezlerinin düzenin sağlama, mühimmat ve zahire naklini emniyete alma sebebine mebniydi. Mart 1737'de Rus savaşı için geçit yeri olan Sinop'ta çok sayıda asker birikeceğinden ahalinin emniyeti için, asker geçişi tamamlanana kadar 5. bölükten Ahmed Çavuş zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁶⁹ Aynı sebeplerle 1726 ve 1742'de Diyarbakır'a, 1737'de Yanbolu'ya zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁷⁰ Kasım 1758'de Nogaylıların isyanı sırasında yapılacak asker sevki ve zahire naklinden dolayı kalabalıklaşan Balçık ve Kavarna kazalarına zabiti olarak bir turnacıbaşı gönderilmişti.¹⁵⁷¹

Paşaların cezalandırılmasında, isyan etmeleri durumunda yeniçerilerin kullanılması veya onların vakalara karışmalarına mani olmak için bazı merkezlerde geçici zabıtlar bulundurulmuştu. Patrona idaresi sırasında Ekim 1730'da sabık Sayda Valisi İsmail Paşa cezalandırılmak istenildiğinde Sayda, Hama ve diğer birkaç şehre zabıt gönderilmişti.¹⁵⁷² Ekim 1759'da, hakkında ölüm cezası verilen Kavalalı İbrahim Paşa'nın öldürülmesi emri akabinde Kavala'ya zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁷³

İlk başlarda serdarlar yerine geçici ve duruma hâkim olmak için tayin edilenler, sebep ortadan kalktığında görevlerini bırakmışlardı. Ama benzer sebepler zuhurunda yeniden gönderilmişlerdi. Ahalisinin çoğu yeniçeri ve diğer askerî zümreden olan Rusçuk'a Kasım 1731'de zabıt tayin edilmişken¹⁵⁷⁴ sonra kaldırılmış, serdarı şark seferine gittiği Eylül 1735'de, çıkan karmaşadan büyük iskeleyi muhafaza için yeniden

¹⁵⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 317.

¹⁵⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 494.

¹⁵⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 483. BOA, A. DVN.KLB.d, 14, s. 23-24. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1398-1399. BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 427.

¹⁵⁶⁹ 89 No'lu 1737-1739 (1149-1152 H.) Tarihli Sinob Şer'iyye Sicili, (haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1990, hk. 20-21.

¹⁵⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 257. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1051. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1206.

¹⁵⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 1041.

¹⁵⁷² BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 1141-1144.

¹⁵⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 937.

¹⁵⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 516.

zabit tayin edilmişti.¹⁵⁷⁵ 1733'te Pravadi'ye, artan sofaya oturmanın tesiriyle yeniçerilik iddiasıyla eşkıyalık yaygınlaştığından bir zabıt gönderilmişti. Bazılarının “artık zabite ihtiyaç yok” diye merkeze bildirmesiyle Mehmed Ağa azledilmiş ve yeniden serdar tayin edilmişti. Ancak zabıt henüz ayrılmadan düzen tekrar bozulduğundan zabitin görevine devam etmesi emredilmişti.¹⁵⁷⁶ Ağustos 1732'de eski zağarcıbaşı olup Silivri'de ikamet eden Ahmed Ağa, geçit yeri olan Siroz'a geçici olarak zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁷⁷ 1740 başlarında da Siroz'da yeniçeri zabiti varken sonra serdar tayin edilmiş, ancak yeniçeriler arasında mücadele sebebiyle yeniden zabıt gönderilmişti.¹⁵⁷⁸ 1740 ve 1745 tarihli Siroz'la ilgili kayıtlarda, burasının büyük belde ve yol uğrağı olması, etrafındaki kasaba ve köylerde çok fazla yeniçeri yaşaması ve bunların sürekli huzursuzluk çıkarması sebepleriyle öteden beri zabıt tayin edildiği anlatılmaktaydı.¹⁵⁷⁹ 1755'de Zağra-i Atikte zabıt varken sonra tekrar serdar verilmişti.¹⁵⁸⁰ Yeniçeri fazla olan ve aralıklarla zabıt gönderilen diğer bir yer, Tokat'tı. Haziran 1756'da büyük karmaşa çıktığında bir turnacıbaşı gönderilmiş, daha sonra azledilmiş, iki yıl sonra yeniden zabıt gönderilmişti.¹⁵⁸¹ Yeniçeriler ve ahalinin sürekli mücadele içinde olduğu Pravadi'ye 1760'lara kadar aralıklarla zabıt gönderilmiş sonrasında sonra sürekli zabıt bulundurulmuştu.¹⁵⁸² 1756'da Bayramiç tarafındaki eşkıyalık sebebiyle turnacıbaşı Mehmed ağa geçici zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁸³ Ağustos 1755'de Manisa'da Karaosmanoğlu ailesiyle olan mücadele sırasından yeniçerilerin nizam ve zaptlarını sağlama sebep gösterilerek zabiti tayin edilmiş ve 1763 yılına kadar burada zabıt görev yapmıştı. Aralık 1763'te, buradaki işler düzene koyulup eşkıya temizlendiğinden zabıt İstanbul'a

¹⁵⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 24.

¹⁵⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 619.

¹⁵⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1161.

¹⁵⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 240. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 974. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 226.

¹⁵⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 330. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 404.

¹⁵⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 315. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 441, 979.

¹⁵⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 188. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 384.

¹⁵⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 930. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 976. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1032.

¹⁵⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 669. Bazı geçici zabıt tayinleri şöyleydi: Tosya'da yeniçerilerin eşkıyalıkları sebebiyle 1766'da zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 226. Şubat 1749'da Yergöğü'ne yeniçerilerin karmaşası yüzünden Niğbolu eski ağası haseki Halil Ağa zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 486. Mayıs 1764'te Yenişehir Fener'de serdar Mustafa'nın büyük çeteyle eşkıyalığı üzerine zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 346. Aralık 1765'te Sinop'ta büyük bir eşkıya çetesiyle mücadele için turnacıbaşı Halil Ağa zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 1043.

çağrılmış ve tekrar serdar görevlendirilmişti.¹⁵⁸⁴ Hocabey’de inşa edilen limanın muhafazasına ve çevredeki yeniçerilere serdar ve zabıtlık yapmak üzere eski küçükçavuş Osman Ağa Ağustos 1765’de zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁸⁵

Zamanla zabıtlıklar devamlı hale gelmiş umum olarak bakıldığında 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hacıoğlupazarı, Böğürdelen, Balçık, Hezargrad, Silistre, Plevne, Siroz, Sofya, Şumnu, İzmir, Haleb, Antakya, Diyarbakır, Varna, İsmail ve yeniçerilerin kalabalık olduğu diğer yerlerde rütbeleri büyük zabıtlar bulundurulmuştu.¹⁵⁸⁶ Ayrıca serdarlığın da kaldırılmasına gerek kalmamış, zabıtlar serdarlık görevlerini de üstlenerek görev yapmışlardı. Bu yüzden tayinleri ve görevleriyle alakalı emirlerde bunlar hem serdar hem de zabıt olarak gösterilmiş ve idaresine verilenlerin kendisini “serdar ve zabıt bilmesi” istenmişti.¹⁵⁸⁷ Mesela Haleb’deki turnacıbaşı Fetullah Ağa için 1767’de hem serdar hem zabıt ifadesi kullanılmıştı.¹⁵⁸⁸ Zaten bu tür zabıtların tayinleri üç aylık yapılmış ve caize alınmıştı. Buna karşılık serdarlık görevi olmayan müstakil zabıtlar bir yıl için tayin edilmişlerdi.¹⁵⁸⁹

Zabıtların merkezden gelmesi veya o memleketli olmaması bazen itirazlara sebep olmuştu. Yukarıda gösterildiği üzere serdarlıklarını kaybeden kazaların yeniçerileri, zabıt kendi memleketlilerinden değilse direnip silahlı mücadeleye bile girişmişlerdi. 1766’da merkezden Tosya’ya zabıt tayin edilince ahali yerliden birinin de serdar tayin edilmesini istemişti ama bu teklifleri kabul edilmemişti.¹⁵⁹⁰

Zabıt tayinini kolaylaştıran bir husus, oldukça fazla mazul ağaların olmasıydı. Bu ağalara bir şekilde görev verilmesi ve gelir sağlama mecburiyeti vardı. Sabık

¹⁵⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 477, 581, 672, 675, 787. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 454, 641.

¹⁵⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 1242.

¹⁵⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 399. BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 76. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 100, 328. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 147, 181, 872, 945. BOA, AE.SMHD.I, 2671/1. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 138. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 412 BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 493. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 73.

¹⁵⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 817. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 226. BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 1242. BOA, C.ML, 12321. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.I-200), hk. 160, 201. 1753-1755 Tarihli Adana Şer’iyye Sicili, 228-229, 251, 264-265. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 420.

¹⁵⁸⁸ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 12. Aralık 1797’de Varna’ya tayin edilen turnacıbaşı Seyyid Mehmed Ağa hem serdar hem zabıt olarak gösterilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 1060. Mart 1801’de İzmir’e tayin edilen turnacıbaşı Elhac Mehmed Ağa’ya zabıtlık ve serdarlık verildiği kaydedilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 485.

¹⁵⁸⁹ BOA, A.DVN. KLB.d. 14, s. 72. 9 Şubat 1762’de Haleb’e tayin edilen zabıtların aylık caizesi 250 kuruştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 140.

¹⁵⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 226.

kulkethüdasına kadar olan rütbelilerden zabıt tayin edilmişti.¹⁵⁹¹ Mesela Ağustos 1773’de nizamı sağlamak için sabık kulkethüdası Halil Ağa, İzmir’e zabıt yapılmıştı.¹⁵⁹² Mayıs 1794’te Rusçuk serdarı ve zabiti olan sabık kulkethüdası Ebubekir Ağa, Ağustos 1796’da Silistre zabiti olmuştu.¹⁵⁹³

Şehirlerde görev yapan zabıtlar azledildiğinde başka bir büyük merkeze veya kale ağalıklarına tayin edilebilmekteydi.¹⁵⁹⁴ Merkezden gönderilen ve o muhitten olmayanlar için sıkıntı yoktu. Kendi memleketinde zabıt olanlar çok uzun müddet görev yapmaktaydı. Esas ikametgâhı Antakya olan Fetullah Ağa, Halep’de uzun süre zabıtlık yapmıştı.¹⁵⁹⁵ Ağalar arasında zabıtlık mücadelesi de yaşanmaktaydı. Haziran 1755’te Adana’da turnacıbaşı Hüseyin Ağa zabıt iken haseki Mehmed Ağa yetkisiz şekilde zabıtlık iddiasında bulunduğu Konya Kalesi’ne kapatılmıştı.¹⁵⁹⁶ 1797’de Halep eski serdarı saksoncubaşı Osman Ağa Kudüs ağası yapıldığı halde serdarlık almak ümidiyle gitmemişti. Vali ve kadıya onun gönderilmeleri, gitmezse rütbesinin alınacağı bildirilmişti.¹⁵⁹⁷

Zabıtlar, ahaliye baskısı veya maddi menfaat temini gibi hukuksuz muamelelerinde azledilmişlerdi. Ocak 1769’da Siroz’da zabıt olan turnacıbaşı Mehmed Emin Ağa ahaliye zulmetme, eşkıyaya göz yumma, varlıklı insanlardan 100-200 kuruş isteme ve vermezlerse mallarına-eşyalarına tecavüz etme şikâyetiyle azledilmiş, başka bir zabıt istendiğinden bir turnacıbaşı ağa tayin edilmişti.¹⁵⁹⁸ Ocak 1771’de İzmir’de yeniçerileri zapt edemeyen ve ihmalleri görülen zabıt turnacıbaşı cezalandırılmakla tehdit edilmişti.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹¹ 8 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili, 246. BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk.240. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 817. BOA, A.DVN.MHM.d. 212, hk. 392.

¹⁵⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 121.

¹⁵⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 625. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 27.

¹⁵⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 76.

¹⁵⁹⁵ 8 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili, 228. 9 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili, 57-58. 65.

¹⁵⁹⁶ 1753-1755 Tarihli Adana Şer’iyye Sicili, 265-266.

¹⁵⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 981.

¹⁵⁹⁸ BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 284.

¹⁵⁹⁹ BOA, C.DH, 13352.

2.6.4. Üstlendikleri Hizmetler

2.6.4.1. Yasakçılar

Taşraya yayılmalarının bir yolu olarak da görülebilecek, yeniçerilerin en eski görevlerinden biri yasakçılıktı. Yasakçılığın mahiyeti ve başlangıcı, İstanbul'da kolluklar anlatılırken gösterilmişti. Yeniçerilerin İstanbul dışında yasakçılık görevlerinin ne zaman başladığı sarîh değildir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre bu görev ilk olarak Sultan II. Mehmed zamanında başlamıştı. Bazı köylülerin muhafaza için adam talep etmeleri üzerine ihtiyar yeniçeriler gönderilmişti. Hizmetlerinden memnun kalınca timarlı sipahilerden şikâyetçi olan köylüler artık sürekli yasakçı talep eder olmuştu.¹⁶⁰⁰ 22 Temmuz 1631 tarihli Tırnovi'de yasakçıların çalışmasına mani olan Yenişehir Fener kadısına gönderilen emirde, yasakçıların II. Mehmed Han zamanından beri var olduğu anlatılmıştı.¹⁶⁰¹ 931/1524-25 yılında Mısır'da kurulan Cemaat-i Mustahfızân-ı Kala-ı Mısır Kanunnâmesinde, neferlerinin yasakçılık vazifesi ifa edeceği düzenlenirken önceden burada yeniçerilerin bu hizmeti gördüğünden bahsedilmişti.¹⁶⁰² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da gösterilen, yeniçerilerin asayişin sağlanması için halkın talebiyle tayin edilmesi durumu 16. yüzyılın ikinci yarısındaki kayıtlarda mevcuttur. 3 Kasım 1564 tarihli Aksaray beyine gönderilen emirde, halkının talebi üzerine daha önce altı yeniçerinin yasakçı tayin edildiği, ahali bunlardan razı ve haklarında şikâyet yokken sancakbeyi olarak kendisinin rahatsızlığının ne olduğu sorulmuştu.¹⁶⁰³

Yasakçılar ihtiyaç duyulan her işte istihdam edilmişlerdi. Mültezimler bile vergi tahsilinde sıkıntı çıkaranları korkutmak için yasakçı çalıştırmıştı.¹⁶⁰⁴ Bir nevi yeniçeriler ihtiyaç duyanlara muhafızlık hizmeti sunmuşlardı. Ancak en temel husus asayişti. Köyler dâhil yerleşim yerleri yeniçeri yasakçı tutmuştu. 16. yüzyılın sonunda emniyet ihlalinin artması, yasakçıların fazlalaşmasına sebep olmuştu.¹⁶⁰⁵ Yasakçı tayin edilmesi için ahalinin veya bir hizmeti görenin talebi şarttı. Görevlerinin uzatılması veya kaldırılması

¹⁶⁰⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 187.

¹⁶⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 527.

¹⁶⁰² Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943, 357.

¹⁶⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 316.

¹⁶⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 48, hk. 1033.

¹⁶⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 72, hk. 156, 377. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, hk. 537.

yine onların talepleriyle mümkündü.¹⁶⁰⁶ Çok sayıda yasakçının olduğu yerlerde içlerinden biri yasakçıbaşı tayin edilmişti.¹⁶⁰⁷

Yasakçılar kulkethüdası tarafından tayin ve azl edilmişlerdi.¹⁶⁰⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre ilk yasakçı kethüda beyin odasından tayin edildiğinden bu görev ona verilmişti.¹⁶⁰⁹ Ancak bu şekilde başlangıç, yasakçıların II. Mehmed döneminde tayin edildiği malumatına münasip düşmemektedir. Diğer ağaların tayinlere müdahalesi ise kesinlikle kabul edilmemişti. Ocak 1617'de sekbanbaşının yasakçı tayini muteber görülmemiştir.¹⁶¹⁰ 17. yüzyıl başlarında hususi işler dışındakiler dokuz aylığına tayin edilmişti.¹⁶¹¹

Tayin, azil veya değiştirme emirleri kadılara hitaben yazılmış, istihdamlarından onlar mesul tutulmuştu. Yasakçı görevlendirmelerinden aidat alınmıştı. 17. yüzyıl başında her tayinde, üç aylığı 75 akçe olan aidat, peşin alınmıştı. Paranın 60 akçesi kethüdaya, 10 akçesi kethüdanın serracına, 5 akçesi kâtibine aitti.¹⁶¹² Yasakçılar aidatı yasakçı akçesi olarak halktan toplamışlardı. Yasakçı akçesi yüzünden yetkililerce tayin edilmeden yasakçılık yapanlar ve çeşitli bahanelerle halktan bu parayı toplayanlar çıkmıştı.¹⁶¹³

17. yüzyılın başından itibaren yasakçılar azaltılmaya başlanmış, halk üzerindeki baskıları şikâyetlere sebep olduğundan birçok yerdekiler kaldırılmıştı. Aynı zamanda yeniçerilerin idaresinden de sorumlu zabıtlar ve serdarlar yasakçı veya yasakçıbaşı

¹⁶⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 436-437.

¹⁶⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 64, hk. 80. BOA, A.DVN.MHM.d. 69, hk. 460. BOA, A.DVN.MHM.d. 74, hk. 44. BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk.372.

¹⁶⁰⁸ Tayin ve azillerinin kulkethüdası tarafından yapılması, yasakçıların kimler olacağının belirlenmesi ve değiştirilmesi yetkisini ihtiva etmektedir. Yasakçı tayinlerinin emirleri ve belgeleri yeniçeri ağasının veya sefer olduğunda sekbanbaşı ismiyle düzenlenmekteydi. Örnek için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, 3054.

¹⁶⁰⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 187.

¹⁶¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 111.

¹⁶¹¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 187.

¹⁶¹² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 187. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 141.

¹⁶¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 78, 1818, 3019. BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 337. BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 166. 4 Mart 1696 tarihli bir muafiyet belgesinden yasakçı akçesi ifadesi geçmektedir. BOA, SMST.II, 8938.

yapılmıştı.¹⁶¹⁴ Devam eden bazı yerdekiler seferlerde yararlılık gösterenlere verilmişti.¹⁶¹⁵

Kolluk görevi, serdar ve zabıtlere geçmesiyle yasakçılığın konusu daraltılmış, daha sonra ise şehir ve nahiyelerde kale kapıları, gümrük, iskele ve pazarların muhafazasına mahsus hizmete dönüştürülmüştü.¹⁶¹⁶ Ancak yeniçeriler eski adetlerinden vazgeçmeyerek her fırsatta yasakçılık ihdasına çalışmışlardı. 16 Mart 1616'da Kudüs'te Kamame Kilisesi'nde kendiliğinden yasakçılık yapanlara müdahale edilerek kaldırılmıştı.¹⁶¹⁷ Fethedilen Resmo'da 1656'da köylere ahalinin talebi dışında yasakçı olarak baskı yapanlara mani olunması emredilmişti.¹⁶¹⁸

Kollukların büyüklüğü değnek sayısı ile ifade edilmişti. Bu yasakçıların uhdesine verilen kolluğun kaç birimden oluştuğunu göstermekteydi. Mesela 1631'de Midilli'de on iki köye on iki değneklik bir yasakçı tayin edilmişti.¹⁶¹⁹ Değneklerin idaresi bir veya birden fazla yasakçıya tahsisi mümkündü.¹⁶²⁰ 28 Haziran 1661'de Tekirdağ'da beş değnek iki yasakçıya verilmişti.¹⁶²¹ Yasakçılıktaki değişiklik müddetlerine de tesir etmiş, bir yıla kadar tayinler yapılmıştı. Antep kolluğu 1688'de bir yasakçıya on değnekle altı aylık verilmişti.¹⁶²²

1690'lı yıllarda yasakçılıkta daha köklü bir değişiklik yapılmıştı. Yasakçılık; kale kapıları, iskele gibi yerlerdeki gümrüklere mahsus hale getirilerek eski değnek sayıları üzerinden yasakçılara satılmaya başlanmıştı. Yasakçı kolluğunun kapasitesine göre

¹⁶¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 69, hk. 460. BOA, A.DVN.MHM.d. 74, hk. 690. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, hk. 346, 451. BOA, A.DVN.MHM.d. 77, hk. 346, 577-578. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 535, 1867. BOA, A.DVN.MHM.d. 79, hk. 681. BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 297. BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 265. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 86, 96. Ekim 1628'de Halep'e serdar-zabit tayin edildiğinde yasakçılar kaldırılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 92.

¹⁶¹⁵ Bu hususla alakalı 85 numaralı mühimme defterin çok kayıt bulunmaktadır.

¹⁶¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 111. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 76, 142, 180, 460, 710.

¹⁶¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 93.

¹⁶¹⁸ *Girit (Resmo) Şer'îye Sicilleri (1061-1067)*, (haz. Mustafa Oğuz), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, 331.

¹⁶¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 205.

¹⁶²⁰ *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Şer'îye Sicili (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, (haz. Mehmet Mustafa Yaman) Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2013, 91, 94, 129. Haziran 1660'da Ankara'ya üç yasakçı tayin edilmişti. *46 numaralı Ankara Şer'îyye Sicili*, 468-469.

¹⁶²¹ *1596 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Necla Bostancı), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010, 251.

¹⁶²² *37 Numaralı Ayntab Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1098-1100/M.1686-1689 (S.1-97)*, (haz. Leyla Kaya) Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2014, 188.

belirlenen gelirleri-caizeleri “postal-bahâ” adıyla; zabitlerin, bazı görevlilerin, 1 ve 5. bölüklerde hizmet eden yeniçerilerin postal masraflarına tahsis edilmişti.¹⁶²³ Mesela Taşöz adası yasakçılığı 1. bölük karakullukçularının postal-bahâlarına tahsis edilmişti.¹⁶²⁴ Böylece yasakçılık/kolluk, artık gümrüklerin muhafazası adı altında yeniçeri ocağına gelir tahsisine dönüştürülmüştü. Yasakçılar parayı, kolluklardan geçen tüccarlardan aidat olarak tahsil etmekteydi. Selanik’te yasakçılar, gelen tütün tüccarların yüklerinin düşüğünden 2, ortasından 4 ve büyüğünden 6 para almışlardı.¹⁶²⁵ Varna gümrüğündeki iki değnek kolluğun yasakçıları gümrükte yatmış, bütün gümrük için bir sandıkta harç adı altında toplanan paranın yarısını almıştı.¹⁶²⁶ Yasakçılardan toplanan aidatlar her üç ayda bir İstanbul’da yeniçerilere dağıtılmak üzere gönderilmişti.¹⁶²⁷ Aidatların toplanmasından serdarlar veya zabitler mesuldü.¹⁶²⁸ Sadece Selanik için imtiyazlı bir kaide konulmuştu. Bu kalede olan yasakçı kollukların gelirleri, postal-bahâ için ayrılmış bir kısım dışında kale ağasına ait tahsis edilmişti.¹⁶²⁹

Yasakçılığın satışı yine kulkethüdası tarafından yapılmış ve aidatlar kulkethüdasının serraçbaşında toplanmıştı.¹⁶³⁰ 1145 Şaban/1733 Ocak tarihli, yasakçı kollukları ve satış miktarlarının yazıldığı tahrir olmuş bir evraka göre gelirler, çoğunluğu kulkethüdası olmak üzere, ağaya, sekbanbaşı dairesine, efendi dairesine, efendi çuhadarı ve diğer hizmetlilerine, kethüdayerine, ağa kapısındaki hizmetlilere, başhalifeye, 1 ve 5. bölüğe, sadrazam mataracılarına, bölükbaşılara, vekilharç ve bayraktarlara tahsis edilmişti. Haleb kolluğunun doksan günlük 2250 kuruş aidatının altmış dokuz günü (1725 kuruş) yeniçeri ağasına, yirmi bir günü (525 kuruş) yeniçeri efendisine; Diyarbakır

¹⁶²³ Mayıs 1748 tarihli bir kayıta bu usul gösterilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 153, hk. 1092. Ayrıca bk. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1907. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 154, hk. 1478. 1680’li yıllarda kolluk gelirleri postal-bahâ olarak toplanmazken 1690’larda bu şekle dönüşmüştü. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 103, hk. 441. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 108, hk. 621.

¹⁶²⁴ Bu yasakçılığın geliri 19. yüzyılın başında Mısır valisinin vakfına tahsis edilince ortaya İstanbul gümrüğünden 105 kuruş tahsisat sağlanmıştı. *BOA, HAT.* 1524. *BOA, C.AS.* 31865.

¹⁶²⁵ *BOA, A.AMD.* 17-255.

¹⁶²⁶ *BOA, C.ML.* 15419

¹⁶²⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 138, hk. 38. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1907. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 574. *BOA, A.DVN.AHK. HL.d.* 1, s. 287.

¹⁶²⁸ *109 Numaralı Ayıntab Şer’iyye Sicili*, 572-573. *BOA, A.DVN.AHK.HL.d.* 1, s. 287. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 147, hk. 1205. Şam’da kolluklarıyla alakalı bir emirde yerli yeniçeriler veya diğer askerilere satılabildiği gösterilmekle beraber bu usul sadece buraya mahsus olması gerekir diğer emirlerde sadece yeniçeriler geçmektedir. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 336.

¹⁶²⁹ *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 598, 683-684. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 149, hk. 188.

¹⁶³⁰ *BOA, C.AS.* 34467.

kolluğunun üç aylık 300 kuruş geliri ve Adana kolluğunun 250 kuruş aidatı aynı hesap üzerinden ağa ve yeniçeri efendisine tahsis edilmişti. Kulkethüdasına ait kollukların yüzde onu, kendisinin serraçbaşına, kethüdasına ve kolluk kâtibine ayrılmıştı. Kolluklar içinde İstanbul ve çevresinde olanlar sayıca çoktu.¹⁶³¹

Yeniçerilerin fırsat bulduklarında yetkisiz şekilde yasakçılık ihdası teşebbüsleri de eksik olmamıştı. Mart 1725'te Evreşe'de Uçmakderesi nahiyesinde yasakçı olarak halktan para toplayanlar şikâyet edilmişlerdi.¹⁶³²

1720'li yıllarda bütün kolluklar kaldırılmış, Patrona İsyanı akabinde yeniden ihdas edilmişti. Zorba idaresinin çıkarttığı bir hatt-ı hümayûnda; Ekim 1730'de "bidat ve muhdes malikânelerin" garazen çıkarttıkları fermanlarla kollukları kaldırttıkları, kulkethüdasının tayin ettiği kollukların gelirlerin üç ayda bir ocak ihtiyarlarına dağıtıldığı, bunun çok eski bir uygulama olduğu anlatılarak yeniden ihdas ve gasp edilen hakların iade edildiği bildirilmişti.¹⁶³³ Kolluklar, gümrüklerde bulunduklarından buraların mukataalarını işletenlerce istenmemiş ve kapatılmışlardı. Mesela Şam'daki Atpazarı, İhtisap, Koyunpazarı ve Han-ı Harir yasakçı kollukları 1722 yılında Damat İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ve adamlarına malikâne olarak verildiğinden yasakçıları kaldırmışlardı. Buradaki mukataacılar, yeniden ihdası sonrasında da kollukların açılmasına direnmişlerdi. Urfa'da da kollukların yeniden ihdasına karşı çıkanlar, bunların çalışmasına mani olmaya çalışmışlardı.¹⁶³⁴

Yeni durumda kolluk tayinleri, altı ay ve bir yıllık sürelerde yapılmıştı. Ancak süre dolmadan azledilenler çok fazlaydı.¹⁶³⁵ Zabıt bulunan bazı yerlerde, yasakçıları tayin

¹⁶³¹ Evrakın kollukların bir kısmının yazıldığı tarafı yırtık olduğundan sadece kulkethüdasına ait kolluklar ve kuruş üzerinden dönemi belirtilmeyen satış tutarları bulunmaktadır. Kırk sekiz parça, kimi tek kimi birkaç merkezden oluşan kollukların toplam satış bedeli 1310 kuruştı. Bu bedelin ne zaman için alındığı gösterilmemiştir. Ancak aylık olma ihtimali yüksektir. *BOA, D.YNÇ*, 105-85. İstanbul kolluğunun satışıyla alakalı bir kayıt için bk. *BOA, AE.SMST.III*, 18518.

¹⁶³² *BOA, İE.EV*, 4588.

¹⁶³³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 996. *BOA, AE.SMHD.I*, 21377.

¹⁶³⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 138, hk. 38, 296, 309.

¹⁶³⁵ 1760'lı yıllarda Pendik ve Maltepe'de yapılan yasakçı tayinlerinin süreleri için bk. *Adalar 1 Numaralı Şer'iyeye Sicili*, 91, 94, 129, 147. Nisan 1693'te Harput'a altı aylık yasakçı tayin edilmişti. *391 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili*, 513. *BOA, D.YNÇ*, 248-78. Şubat 1731'de Adana'daki beş değnek bir yasakçıya beş değnek bir yıllığına tayin edilmişti. Kısa sürede azledilmiş ve bu sefer iki yeniçeriye satılmıştı. *129 Nolu (H.1143-1145 M. 1730-1732) Adana Ser'iyyeye Sicili*, (haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996, 66, 80. Ancak yaklaşık bir ay sonra diğer iki yasakçıya satılmıştı. *129 Nolu Adana Ser'iyyeye Sicili*, 94. 16 Nisan 1752'de Antep'te iki yeniçeriye on

yetkisi onlara tevdi edilmişti. Mesela Haleb zabiti hem Haleb'deki hem de Antep ve çevredeki bazı yerlerin yasakçılarını tayin etmekteydi. 5 Şubat 1745 tarihinden itibaren Haleb zabiti olan haseki Mehmed Ağa Antep kolluklarını da tayine yetkili kılınmıştı.¹⁶³⁶ Hatta Mehmed Ağa, tayin ettiği Antep kollukçusu istenmediğinden değiştirmiş, eski yasakçıya tekrar vermişti.¹⁶³⁷ Bu yetkilere sahip zabitler merkezden müsaadesiz kolluk aidatlarına zam yapmakta ve kendilerine gelir oluşturmaktaydı. 24 Mart 1765 tarihli kayıta 75. cemaatten Mehmed, Haleb'de kapılardaki kolluk aidatlarına 400-500 kuruş zam yapıldığından tahsil edemediğini, evini satmak zorunda kaldığını ve durumu kimseye anlatamadığını şikâyet etmişti. Kendisine, merkezden aidatlara herhangi bir zam yapılmadığı ancak Haleb yeniçeri zabitinin yapıp yapmadığının da bilinmediği şeklinde cevap verilmişti.¹⁶³⁸

Kollukların satış tutarları ise farklıydı. 1762'de Adana kolluğunun 1120 kuruş senelik postal-bahâ aidatı vardı. Bu bedel Adana ihtisap eminince, kolluktan sorumlu zabite peşin olarak ödenmekteydi.¹⁶³⁹ Aynı tarihte Haleb'deki kollukların toplam aylık aidatı 700 kuruştur.¹⁶⁴⁰ 1789'da Siroz'daki altı değnek yasakçılığın yıllık aidatı 500 kuruştur.¹⁶⁴¹

Yeniçeri Ocağı'nın kollukları şiddetle muhafaza gayretine rağmen müdahale hiç eksik olmamış, çoğu zaman merkezden gönderilen emirlerle paraların tahsili sağlanmıştı.¹⁶⁴² Yasakçılar da istenmediklerinden türlü zorluklarla karşılaşmışlardı. Mültezimler kollukları kapatma tehdidinde bulunmuşlar ve yasakçı neferlerin kaldıkları odaları yıkmaya cesaret etmişlerdi. Gümrük eminleri "kolluk tayinlerini tanımam"

değnek olmak üzere bir sene müddetle yasakçı tayin edilmişlerdi. *109 Numaralı Ayıntab Şer'iyeye Sicili*, 572-573.

¹⁶³⁶ *99 Numaralı Ayıntab Şer'iyeye Sicili'nin (H. 1139-1159/M.1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013, 140. 1804 yılında Haleb zabiti ölünce zimmetinde olan serdarlık caize ve değnek akçeleri tahsili için emir verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 221, hk. 521.

¹⁶³⁷ *99 Numaralı Ayıntab Şer'iyeye Sicili*, 142-143.

¹⁶³⁸ *BOA, D.YNÇ*, 265-159.

¹⁶³⁹ *BOA, A.DVN. KLB.d.* 14, s. 114. 1770'lerin sonunda Adana'da bu şekilde ödeme düzeni bozulmuştu. *BOA, C.AS*, 34467.

¹⁶⁴⁰ *BOA, A.DVN.KLB.d.* 14, s. 72.

¹⁶⁴¹ *BOA, C.ML*, 5011.

¹⁶⁴² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1907. 1807 yılında Tarsus ve Hama'daki kolluklara müdahale edildiğinden aidatları tahsil edilememişti. *BOA, A.DVN. MHM.d.* 226, hk. 121-122. Haziran 11812'de, yedi senedir serdarın Halep'te bazı kazaların yasakçı paraları tahsil edip göndermediğinden emir verilmişti. *BOA, A.DVN. MHM.d.* 230, hk. 516-517.

diyerek yasakçılarının gümrüklere sokmamışlar, valiler merkezin müsaadesine lüzum hissetmeden kollukların kaldırılması emrini vermişlerdi.¹⁶⁴³ Mesela 1748 yılında Haleb'deki Ruha kolluğu vali tarafından kaldırılmıştı.¹⁶⁴⁴ 1764 yılında Selanik gümrükçüsü kollukçular fazla para almakta diye şikâyetle bulunup kaldırılması için ferman çıkarmayı başarmıştı. Ama ocağın hemen müdahalesiyle ferman kaldırılmıştı.¹⁶⁴⁵ Yaklaşık on yıl sonra bu sefer İstanbul gümrük emininin aracılığıyla, kollukların paradan başka yüklerden tütün talep ettikleri iddiasıyla kaldırma teşebbüsünde bulunmuşlar, ancak durum padişaha arz edilerek yine mani olunmuştu.¹⁶⁴⁶

Eski ve yeni yasakçılar arasındaki bazı ihtilaflar, kollukların çalışmasına mani olma derecesine varabilmişti.¹⁶⁴⁷ Aidatları tahsille sorumlu zabıt ve serdarların, paraları İstanbul'a göndermek yerine zimmetlerine geçirmeleri ise sık sık vuku bulmuştu. Birkaç seneye varan gecikmeyle bile olsa bütün cebri yollara başvurularak aidatlar bunlardan alınmıştı.¹⁶⁴⁸

2.6.4.2. Genel Hizmetler

17. yüzyıla kadar sadece geçici olarak memleketlerinde bulunan yeniçerilere yasakçılık gibi işleri üstlenseler de sonrasında şartların değişmesiyle başka vazifeler de yüklenmişti. Öncelikle serdar ve zabıtlar verilen vazifelerini icra ederken kendi hizmetlileri yanında o kasaba veya şehirde bulunan yeniçerileri kullanmışlardı. Merkezden Kırım hanı veya diğer metbu beylere gönderilen hediyelerin,¹⁶⁴⁹ her yıl gönderilen surre-i hümayûn alaylarının ve Mekke emirine her sene yazılan mektubun nakli;¹⁶⁵⁰ hazinelerin muhafazası; elçilerin veya diğer misafirlerin emniyetinin sağlanması¹⁶⁵¹ taşradaki yeniçerilere verilen mutat görevlerdi. Vergi tahsilatı, sefer mühimmatı temini ve çeşitli teftişlere görevlendirilenlere yardım etme onlara yüklenen

¹⁶⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 961, 1478. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 108.

¹⁶⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 1092.

¹⁶⁴⁵ BOA, AE.SMST.III, 7797.

¹⁶⁴⁶ BOA, A.AMD. 17-255.

¹⁶⁴⁷ BOA, C.ML, 15419.

¹⁶⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 574. BOA, A.DVN.AHK. HL.d. 1, s. 281, 288. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 72. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 336. BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 131. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 366. BOA, A.DVN. MHM.d. 226, hk. 121-122.

¹⁶⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 685. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 965. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk.1065.

¹⁶⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 1029.

¹⁶⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1550.

diğer vazifelerdi.¹⁶⁵² Serdarlar kazanın yeniçerileriyle hediyeleri veya misafirleri kendi kazalarının sınırlarına kadar ulaştırmış,¹⁶⁵³ hazinelerin sevkine görevlendirilenlere eşlik etmişlerdi.¹⁶⁵⁴

18. yüzyılda taşradaki yeniçerilerin en mühim görevi, bazen kendilerinden de kaynaklanan büyük veya küçük eşkıya kuvvetleriyle mücadeleye ve devletin emniyet sebebiyle aldığı yer değiştirme kararlarını uygulamaya yardımdı. Her bahar eşkıyanın artacağından dikkatli olmaları kazaların diğer görevlileriyle beraber serdarlara da bildirilmekteydi.¹⁶⁵⁵ Yeniçerilerin vazifesi esasen kendi kazaları dahilindeydi.¹⁶⁵⁶ Bunu daha çok kendi başlarına veya bazen diğer askerîler beraber sağlamışlardı.¹⁶⁵⁷ Ancak diğer kazaların, hatta bütün sancak veya eyaletteki eşkıyaların tenkiline katılmaya mecbur tutuldukları olmuştur.¹⁶⁵⁸ Çetelerin büyüklüğü veya düzensizliğe sebep olanların fazlalığı birkaç kazanın serdarının birleşmesini icap ettirmişti.¹⁶⁵⁹ Kadılar da, eşkıya yeniçerilere müdahale etmesini serdarlardan isteyebilmişti. Mesela 19 Mart 1720’de Manisa kadısı, serdardan 30-40 kişilik çeteleri olan Dolman Ali ve Cin Halil’in yakalanmasını istemişti.¹⁶⁶⁰ Yeniçerilerin eşkıyalığına ocaktan görevli gönderildiğinde, çevre kazaların serdarlarının bu zabitlerin emirlerine verilmesi en fazla başvurulmuş yoldur.¹⁶⁶¹ Yine emniyet ve teftiş için gönderilen kapıcıbaşılar, beylerbeyleri veya sancakbeyleri serdarlarla görev yapmıştı.¹⁶⁶² Kasım 1713’te, idarecilere saldıran, büyük katliamlara sebep olan ve Antalya’yı kuşatan Elmalı’daki Mortana Aşireti’nin 500 kişilik çetesinin üzerine diğer kuvvetlerle birlikte Burdur serdarı da yeniçerilerle gönderilmişti.¹⁶⁶³ Ağustos 1730’da, Silifke ve Anamur kazalarındaki eşkıyayı takip için çevredeki

¹⁶⁵² BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 1395. 1229 Numaralı Edremit Şer’iye Sicili, 45. BOA, AE, SMHD.I, 6646. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1406.

¹⁶⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 858. BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk.197. BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 1433. BOA, A.DVN.MHM.d, 156, hk. 466-468, 235. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1011. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 858, 861, 862. BOA, A.DVN.MHM.d, 203, hk. 1088.

¹⁶⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 388. BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 250. 57 Numaralı Şer’iye Sicili, 45.

¹⁶⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 282.

¹⁶⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk.101. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1141. BOA, A.DVN.MHM.d, 163, hk. 834. Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 119-120.

¹⁶⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 741

¹⁶⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 439

¹⁶⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 48.

¹⁶⁶⁰ Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 123

¹⁶⁶¹ BOA, A.DVN.KLB.d, 14, s. 23-24, 27. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk.466-467, 672.

¹⁶⁶² BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 444, 589.

¹⁶⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d, 120, hk. 403.

yeniçeriler serdarlarıyla İçil mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa'nın emrine görevlendirilmişlerdi.¹⁶⁶⁴ 1733'te Kürtünlüler Trabzon'u bastığında, İran seferine giden serdarların vekillerine 200'er silahlı yeniçeriyle, mücadele eden Trabzon Kalesi'ndeki yeniçeri zabiti ve mütesellimine yardıma gitmesi emredilmişti.¹⁶⁶⁵ Kilis'teki Kürt aşiretlerinin eşkıyalıktan vazgeçmemeleri üzerine Rakka'ya sürülmeleri kararı alınmış, bunların iskânına Adana valisi görevlendirilmişti. Fazla asker gerektiğinden Mayıs 1736'da Antakya, Adana, Maraş, Payas, Antep ve Halep yeniçeri serdarları onun emrine verilmişlerdi.¹⁶⁶⁶ Şubat 1759'da, Gümüşhane ve çevresindeki derebeylerin halka zulümlerine son vermek için görevli Erzurum beylerbeyine yardıma, İspir, Bayburt Karahisar-ı Şarkî serdarları memur edilmişti.¹⁶⁶⁷ 1761'de Tercan, Karahisar-ı Şarkî ve Erzurum'a bağlı bazı kazaların serdarları, eşkıyayla mücadele için Diyarbakır valisi Feyzullah Paşa'nın emrine görevlendirilmişti.¹⁶⁶⁸ Mart 1765'te, Malatya tarafından Rakka'ya sürgün edilen İmranlı Aşireti'nin naklini sağlayan görevlilere yardım etmeyen bölgedeki serdarlar ikaz edilmişlerdi.¹⁶⁶⁹ 1795 yılında Erzurum eyaletindeki bütün yeniçeriler bazı görevler verilen vali Yusuf Ziya Paşa emrine verilmişti.¹⁶⁷⁰

Taşrada yaşayan yeniçeri ve oğulları, isyan hareketlerin bastırılmasında da önemli dayanak olmuşlardı. 1712 yılında Karacadağ'da çıkan isyanı bastırmak için Bosna ve çevredeki kazaların yeniçerileri, serdarlarıyla bu işe memur Bosna valisin emrine verilmişlerdi.¹⁶⁷¹ 1726'da itaatsiz davranan Dadyan Meliki'ni cezalandırmak için, Faş sancakbeyi ile beraber Trabzon ve Gönve serdarları da kazaları yeniçerileriyle görevlendirilmişti.¹⁶⁷² 1728'de Kırım'da Kalmukların isyanı üzerine o muhitte bulunan kalelerde görevli yeniçerilerin yanı sıra Bergos, Ahyolu, Varna, Kavarna, Balçık, Köstence ve Karaharman, Silistre, Babadağı, Rusçuk, Maçın, İsakçı ve Tulca kazaları yeniçerileri isyanın bastırılması için görevlendirilmişlerdi.¹⁶⁷³ Ağustos 1768'de Karacadağ eşkıyası üzerine görevli Rumeli valisi emrine Üsküp serdarıyla bütün yeniçeri

¹⁶⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 702.

¹⁶⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk. 699.

¹⁶⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 141, hk. 251.

¹⁶⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 189.

¹⁶⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 162, hk. 490.

¹⁶⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 750.

¹⁶⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 368.

¹⁶⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 119, hk. 772.

¹⁶⁷² BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 782.

¹⁶⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 131-134, 142, 197-204.

ve kuloğulları verilmişti.¹⁶⁷⁴ 1801’de Kars yeniçerileri, beylerbeyi Numan Paşa emrinde Şurakil ve Çıldır’daki vakaların bastırılması için görevlendirilmişti.¹⁶⁷⁵ 1804 yılında Halep yeniçerileri Suudilerin saldırılarına karşı hacıların emniyetini sağlamak üzere hac emiri ve serasker olan Medineli İbrahim Paşa emrine verilmişti.¹⁶⁷⁶ Temmuz 1809’da Rakka ayana saksoncubaşı payesi olan Hacı Mehmed Ağa, 10 bin kişilik kuvvetle isyancı Suudilerle mücadeleye görevlendirilmişti.¹⁶⁷⁷

2.6.4.3. İdari Görevler Üstlenen ve Ayan Yeniçeriler

Şehir, kasaba ve köylerde yaşayan yeniçeriler önceleri sermaye biriktirmelerine imkân tanıyan maaşları, ganimet, bahşiş ve sefer zamanları haricinde üstlendikleri vazifelerden kazandıkları gelirleriyle arazi-çiftlik sahibi olmuşlar ve ticarete girişmişler, nihayetinde içlerinden büyük servet sahipleri çıkmıştı. Çavuş, çorbacı ve diğer ağaların emeklileri, memleketlerinde güçlü aileler ve hanedanlar kurmuştu. Bunlar kazaların ve köylerin idarelerinde söz sahibi olmuşlar, meslek teşkilatlarında ağırlıklarını göstermişlerdi. Yeniçeriliğin gücünden istifade etmek için onları dayanak kullananlar da eksik olmamıştı. Her mevzu gösterilirken bu şekilde öne çıkan yeniçerilerden zaten bahsedilmiştir. Burada çok kısaca, mali güçleri ve çevrelerinin büyüklüğünü kullanarak ele geçirdikleri veya bu vasıfları dolayısıyla devlet tarafından tercih edilerek uhdelerine verilen idari vazifeler gösterilmiştir.

17. yüzyılın sonundan itibaren ve gittikçe artacak şekilde taşrada bahsedilecek görevleri üstlenecek ağalar fazlaşmıştı. Mesela 1744’de Tokat’ta iki haseki ağa yaşamaktaydı.¹⁶⁷⁸ Hiçbir idari vazife verilmemişse bile bunlara ihtiyaç duyulabilmekteydi. Ekim 1750’de Haleb’de hanlara saldıran Kürtlerin yakalanması için İskenderun’da ikamet eden turnacıbaşı emeklisi Süleyman Ağa görevlendirilmişti.¹⁶⁷⁹ Serdengeçti ağaları muhitlerinde ileri gelen olarak dikkate alınmış¹⁶⁸⁰ ve sayıları fazla

¹⁶⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 165, hk. 31.

¹⁶⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 212, hk. 604.

¹⁶⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 221, hk. 223-224.

¹⁶⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 229, hk. 58.

¹⁶⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1364.

¹⁶⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1490.

¹⁶⁸⁰ Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 60-61.

olduğundan idari vazifeleri daha çok bunlar üstlenmişti. Ayanlıkların tanınmasıyla beraber bütün ağa ve diğer kuvvetli yeniçeriler ayan olarak kendilerini göstermişlerdi.

Gelirleri toplamaya yetkililerin verdiği vekâletle veya kendi adlarına vergi tahsil edilmesinin yolu olan voyvodalık yeniçerilerin en fazla ele geçirdikleri görevdi. Daha evvel serdar ve serdengeçti ağalarından voyvodalar varken¹⁶⁸¹ haseki ve turnacıbaşılardan olanlar da 18. yüzyılın ikinci yarısında artmıştı.¹⁶⁸²

1735 yılında serdengeçti ağası Malatyalı Alibeyzâde Ebubekir ağa Gümüşhane maden emini hizmetinde çalışmaktaydı.¹⁶⁸³ Çeşitli vakıfların mütevelliliğini yapanlar da bulunmaktaydı.¹⁶⁸⁴

Beylerbeyleri ve sancakbeyleri, vekilleri olan mütesellimlerini serdengeçti ağası veya daha yüksek rütbeli yeniçerilerden tercih edebilmekteydi. Mesela 1743'de Canik muhassılının mütesellimi bir serdengeçti ağasıydı.¹⁶⁸⁵ 1776'da Adana valisi Abdi Paşa'nın mütesellimi emekli haseki Karslızâde Hasan Ağa'ydı.¹⁶⁸⁶ 1802 yılında Diyarbakır beylerbeyi İsmail Paşa'nın kethüdası bir turnacıbaşıydı.¹⁶⁸⁷

Menzilcilik yeniçerilerin en fazla üstlendikleri vazifelerdendi.¹⁶⁸⁸ 1772'de menzilci olan Çorlu serdarı, kimseye menzil beygiri vermediği gibi sadrazamın tatarlarına saldırma ve onları yaralama cesaretini göstermişti.¹⁶⁸⁹

Çorlu serdarının menzilci olması gibi birkaç görevi uhdelerinde tutanlar fazlaydı. 1758'de Zağra-i Atik'te yeniçerilerin öldürdükleri serdar, hem menzilciydi hem de vilayet eminiydi.¹⁶⁹⁰ 1790 yılında İsakçı serdarı haseki Ramazanzâde Ahmed Ağa, aynı zamanda açıklar ağasıydı.¹⁶⁹¹

¹⁶⁸¹ 1716'da Lofça voyvodası aynı zamanda serdar olan Uzunoğlu Ahmed'di. *BOA, İE, ŞKRT*, 176. 1743'te Edremit voyvodası serdengeçti ağası Mehmed Ağa'ydı ve oğlu da voyvodaydı. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 150, hk. 706.

¹⁶⁸² 1771'de Tirebolu voyvodası Seyyid Ali Ağa'ydı. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s1-200)*, hk. 3382. 1788'de Bolu voyvodası turnacıbaşı Çalık Halil Ağa'ydı. *BOA, C.AS*, 33967. Temmuz 1801 Molova voyvodası serdengeçti ağasıydı. *BOA, A.DVN.MHM.d*, 214, hk. 598.

¹⁶⁸³ *BOA, A.DVN.KLB.d*, 44, s. 266

¹⁶⁸⁴ *Diyarbakır Ahkâm Defterleri*, I, 252.

¹⁶⁸⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 150, hk. 256.

¹⁶⁸⁶ *BOA, AE.SMST.III*, 6503.

¹⁶⁸⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 217, hk. 649

¹⁶⁸⁸ Misal için bk. *33 Numaralı Konya Ser'ie Sicili*, 301.

¹⁶⁸⁹ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 169, hk. 483.

¹⁶⁹⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 160, hk. 979.

¹⁶⁹¹ *BOA, C.AS*, 27847.

Ayanların zuhuruyla beraber güçlü, varlıklı ve çoğu gösterilen idari görevleri üstlenen yeniçeriler de onların arasına karışmıştı. En kuvvetli askeri zümre olan yeniçerilerin bu yapı dışında kalması düşünülemezdi. Devletin taleplerine ve yüklenen mükellefiyetlere direnmenin daha çok askerî zümreden gelmesi bunu daha kolaylaştırmıştı. 17. yüzyılda kendini gösteren yeniçeri mütegalibeler 18. yüzyılda büyük ayanlar haline gelmişlerdi. Bunlardan en göze batanı Manisa'daki Karaosmanoğulları ailesiydi.¹⁶⁹² Önce veya sonra bu meşhur aileden başka Anadolu ve Rumeli'de ayanlık iddia eden çok kimse çıkmıştı. Bunlardan birçoğunun ayanlıkları kabul edilmiş, bütün hususlarda muhatap alınmışlardı.¹⁶⁹³ Taşra üzerinde hakimiyetini kaybeden devlet, diğer bütün sınıflarda olduğu gibi seferlere yeniçeri götürme vazifeleri sebebiyle ayanların varlıklarına mecbur hale gelmişti. Kapıkulu askerlerinin toplanması bile onların rızası ve aracılığıyla mümkün hale gelmişti. 1768-74 harpleri ve sonrasında daha belirginleşen asker sevindeki bu güçleri, onların meşruiyetini sorgulanmaz yapmıştı. Bu imkânlarından istifade için özellikle güçlü yeniçeri ağalarına dokunulmama şeklinde bir siyaset izlenmişti. 1770 baharında Karadeniz kıyılarındaki kazalardan çok sayıda nefer istenen ağalara giden emirde, şimdiye kadar memleketlerinde yeniçerilik kisvesiyle serbestçe yaşadıkları, haklarında yazılan şikâyetlere gerçek veya iftira olsun hep göz yumulduğu kaydedilmişti.¹⁶⁹⁴

Yeniçeri ayanlarının ekseriyeti serdengeçti ağaları ve alemdarlarındandı. Taşraya yerleşen emekli ağalar sayılarını artırmış, rütbelerini yükseltmişti. 1733'te Kazabad'da emekli bir çavuş kaza ayanı ve vilayet vekiliydi.¹⁶⁹⁵ 1744'te Siroz Demirhisar'da ayan, serdengeçti ağası Mehmed Ağa'ydı.¹⁶⁹⁶ 1760'larda Antakya'da turnacıbaşı Kara İbrahim Ağa vardı.¹⁶⁹⁷ 1761'de Amed kazasında ayan turnacıbaşı, 1767'de Yenipazar'da bir ayan haseki ağaydı.¹⁶⁹⁸ 1770'li yıllarda Silistre kazasına tabi Piripaşa ayanı 47. bölükten Mehmed'di. Yine 1770'li yıllarda Aydos'ta haseki Mehmed Ağa ayandı.¹⁶⁹⁹ 18. yüzyıl

¹⁶⁹² Bu aile için bk. Çağatay Uluçay, *Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalar*, "Tarih Vesikaları", c. II, sy. 9-11. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK Basımevi, Ankara 1997. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.1039. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 17-18.

¹⁶⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 486. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1350.

¹⁶⁹⁴ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s.1-200), hk. 654, 373, 376-385.

¹⁶⁹⁵ BOA, AE. SMHD.I, 5188.

¹⁶⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1065.

¹⁶⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 480.

¹⁶⁹⁸ *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, II, 471. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 171.

¹⁶⁹⁹ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376) hk. 1202-1204, 1350.

sonundan itibaren ayanlara büyük rütbeler verilmişti. Mesela 1800’lü yılların başında Rakka ayanının saksoncubaşıydı. Şile ayanı Hasan Ağa, turnacıbaşıyken zağarcıbaşı payesine sahip olmuştu.¹⁷⁰⁰ 1808’de yeniçerilerle mücadele sırasından ölen Alemdar Mustafa Paşa 42. bölüğe mensuptu ve alemdarken ayanlığa yükselmişti.¹⁷⁰¹

Ayan ve mütegalibelerden kaynaklı en mühim sıkıntı, bunların halka olan baskıları ve çeşitli itaatsizlikleriydi. Ayrıca kabul görmelerini sağlamak için yaptıkları mücadeleler ve taraftarları arasındaki çatışmalar çok büyük huzursuzluk ve asayişsizliğe sebep olmuştu.¹⁷⁰² Kendi muhitlerine tamamen hâkim olan ayanlar ve diğer mütegalibeler gibi yeniçeri olanlar da “derebeyi” olarak vasıflandırılmıştı. Valiler onların ahaliye baskısı ve birbirleriyle mücadelesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı.¹⁷⁰³ 19. yüzyıl başlarında ayanlar devletle yeniçeriliğin muhafazası için de mücadeleye girişmişti.¹⁷⁰⁴

2.7. MAAŞLI YENİÇERİ SAYISINI AZALTMA ÇABASI

Maaşların hazineye yükü mevcutla beraber arttığından, yeniçeri sayısının yükselmeye başladığı dönemden itibaren her fırsatta maaş verilenlerin azaltılması mücadelesi verilmişti. Silinen esâmîlerin yevmiyeleri, gösterilecek tahsisler dışında “hazine-mande” olmuş yani hazineye kalmıştı.

Mevcudun azalmasına tesir eden önemli unsur yeniçerilerin ölümüydü. Savaşta ve sair zamanlarda ölen yeniçerilerin esâmîleri “müteveffa” kaydı düşülerek silinmişti. Eşkıyalık gibi büyük suç işleyenler ölümle cezalandırıldıklarında kayıttan düşülmüştü. Yine eşkıyalık veya daha farklı suçlara bulaşanlara esas ceza olarak da esâmî silme uygulanmıştı.¹⁷⁰⁵ Odalarını terk edenler, maaşlar sırasında bulunmayanlar, seferlere katılmayanlar, ocak dışında görevlere tayin edilenler kayıtlardan ağanın memhuruyla düşülmüştü. Savaşlar sonrasında maaş alanların sayısını azaltma ve ayaklanmalar sırasında kaydedilenleri düzen tekrar tesis edildikten sonra silme ise toplam mevcudu daha fazla değiştirmişti.

¹⁷⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 229, hk. 58, 113. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 254, 452. *Câbî Târîhi*, I, 36-37.

¹⁷⁰¹ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 123-125

¹⁷⁰² BOA, A.DVN. MHM. d, 147, hk. 1472. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 974. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 210, 326, 361.

¹⁷⁰³ Bazı misaller için bk. *Câbî Târîhi*, II, 882.

¹⁷⁰⁴ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 65.

¹⁷⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 51-253. BOA, D.YNÇ, 162-349. BOA, A. DVN.KLB.d. 14, s. 30. BOA, D.YNÇ, 81-59. BOA, D.YNÇ, 109-257. BOA, D.YNÇ, 200-170.

Silinmeler bir maaş döneminin sonundan geçerli olmak üzere yapılmaktaydı. Silinen esâmîler üzerine şerh düşülür ve sonraki deftere kaydedilmezdi. Bir maaştan diğer maaşa kadar silinenler için “mahlûl defteri” oluşturulurdu. Merkezde mahlûller için her ortadan “tenzil olanlar” şeklinde bir defter hazırlanır, sonra icmalî çıkarılıp kaydı silinenler korucular ve diğer kayıtlılar, emekliler, eşkinciyan, kalelerden gelenler şeklinde ayrı tasnif edilir ve maaş defterlerinin sonuna eklenirdi.¹⁷⁰⁶ Mahlûl defterleri 17. yüzyıl sonuna kadar maaşlardan önce padişahlara verilmişti.¹⁷⁰⁷

Yeniçeri mevcudu izah edilirken artışın nerede ise tek sebebinin savaş olduğu ve savaş sonrasında hemen sayının azaltılmasına girişildiği gösterilmişti. Sonraki savaşta mevcut yine artacağından en azından belli seviyeye indirilmeye uğraşılmıştı. 1084/Recec-Reşen’de (1673 Temmuz-1684 Ocak) 2341, 1084/Lezez (1674/Şubat-Nisan) maaşında kayıtları silinenlerin sayısı 2263, 1085 Recec (Eylül 1674) maaşında 2373’tü.¹⁷⁰⁸ Çehrin seferi sonrasına denk gelen 1090/Masar (1679/Şubat-Nisan) döneminde 1133 merkezden, 508 kalelerden olmak üzere 1641 mahlûl olmuştu.¹⁷⁰⁹ 1693/Nisan-Haziran döneminde sefere gitmeyen 2677 nefer silinmişti.¹⁷¹⁰ Tashih be-dergâhın fazla uygulandığı dönemde silinmeler daha fazlaydı. 1107/Reşen (1696/Şubat-Nisan) maaşında silinenlerin sayısı 19313’tü.¹⁷¹¹

Savaşlar sonrası birkaç yıl fazla mahlûl verilmeye devam edilmekte daha sonra her maaşta sayısı birkaç yüz derecesine düşülmekteydi. Savaş dışı dönemde yeni nefer yazılmaması baskısı yapılsa da ortaların ihtiyacı için kuloğulları alınmakta ve esâmîsi silinenler tashih olmaktaydı. Ancak iktidarın mahlûl talebi sayesinde barış döneminde mevcut aşağı sürekli düşürülmekteydi. Bir maaştan sonrakine kadar biriken mahlûllerin bir kısmı emekli edilenlere ve yeni yazılanlar için kullanılmış,¹⁷¹² diğer kısmı hazineye aktarılmıştı.

¹⁷⁰⁶ Bazı defterler için bk. BOA, MAD. d. 7646, 17054, 17124 ve 17133. BOA, D.YNÇ, 17-447. BOA, MAD.d. 6600, s. 459.

¹⁷⁰⁷ TSMA, E. 780/50.

¹⁷⁰⁸ BOA, MAD.d. 4798, s. 325, 350, 368.

¹⁷⁰⁹ BOA, MAD. d. 6717, s.418.

¹⁷¹⁰ BOA, DYNÇ.d. 34045.

¹⁷¹¹ BOA, D.YNÇ.d. 34082

¹⁷¹² BOA, İE, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198. BOA, MAD.d. 2602, 7467.

Tablodaki savaş dönemlerine denk gelen yüksek silinmeler sadece ana ordudaki silinmeleri ihtiva etmektedir. Diğer seraskerler emrindeki ordular tasfiye edilmiş ve merkezdeki mahlûl miktarına ilave edilmemişti. Bu yüzden savaş döneminde silinenler, verilen sayılardan daha fazlaydı.

Tablo 18. Kaydı Silinen Yeniçeriler (1707-1776)¹⁷¹³

Mevâcib	Mahlûl Sayısı	Mevâcib	Mahlûl Sayısı
1119 Reşen ¹⁷¹⁴	3314	1160 Masar-Recec	170
1125 Masar	997	1160 Lezez	352
1125 Lezez	409	1161 Masar-Recec	248
1126 Masar	716	1162 Masar-Recec	145
1128 Lezez	85656	1162 Lezez	205
1130 Recec ¹⁷¹⁵	8525	1163 Masar-Recec	167
1131 Reşen	6693	1163 Reşen	185
1136 Recec	56	1163 Lezez	291
1136 Reşen	57	1164 Reşen	388
1137 Masar	83	1161 Masar-Recec	248
1137 Recec	105	1164 Lezez	162
1137 Reşen	109	1164 Masar-Recec	173
1137 Lezez	90	1165 Lezez	231
1138 Recec	127	1166 Masar-Recec	231
1138 Lezez	93	1167 Reşen	312
1139 Reşen	117	1167 Lezez	137
1140 Masar	123	1168 Masar-Recec	134
1140 Recec	251	1168 Reşen	192
1140 Reşen	195	1168 Lezez	144
1140 Lezez	129	1169 Masar-Recec	144
1141 Reşen	183	1169 Reşen	188
1142 Recec	164	1169 Lezez	175
1143 Masar-Recec ¹⁷¹⁶	48279	1170 Masar-Recec	121
1143 Reşen ¹⁷¹⁷	4016	1171 Reşen	199
1143 Lezez	1200	1172 Reşen	192
1144 Masar-Recec ¹⁷¹⁸	2056	1170 Lezez	150
1144 Reşen ¹⁷¹⁹	1265	1172 Lezez	164
1144 Lezez ¹⁷²⁰	1682	1173 Masar-Recec	159

¹⁷¹³ Kaynak: BOA, MAD.d. 801, 823, 891, 1505, 2258, 2278, 2363, 2380, 2383, 2287, 2601, 2602, 2610, 2615, 2618, 2656, 2657, 2674, 2687, 2688, 3053, 3932, 3946, 4470, 5767, 6281, 6323, 6436, 6366, 6435, 6452, 6527, 6651, 6652, 6653, 6657, 6658, 6661, 6784, 6785, 6902, 7466, 7467, 17023, 17054, 17129, 17193, 17211, 17226, 17230, 17274, 18409, 18738. BOA, D.YNÇ.d. 34168, 34199, 34254, 34259, 34263, 34264, 34269, 34273, 34274, 34280, 34285, 34293, 34297, 34300, 34304, 34319, 34323, 34351, 34354, 34372, 34380, 34429, 34447, 34454, 34463, 34464, 34473, 34484, 34531, 34504, 34540, 34541, 34550. BOA, KK.d. 3234. BOA, C.AS, 27587, 34472. BOA, DYNÇ, 83, 118, 145, 214, 222, 235, 243, 247, 248, 267. BOA, D.BŞM.d. 1396A, 3089, 3318. BOA, D.PYM.d. 35180.

¹⁷¹⁴ BOA, D.YNÇ. 49-101. (1117/Reşen maaşından sonraki iki yıllık mahlullerin toplamıdır)

¹⁷¹⁵ BOA, MAD.d. 16931. Sayının dördü korucu, 428'i emekli ve koruculardan 8093'ü seferli-eşkinici yeniçerilerden oluşmaktaydı.

¹⁷¹⁶ Na-mevcut olarak yeni yazılanlardan 48007 nefer silinmiştir. BOA, MAD.d. 3932, s. 1151.

¹⁷¹⁷ Na-mevcut olarak yeni yazılanlardan 3750 nefer silinmiştir. BOA, MAD.d. 3932, s. 1159.

¹⁷¹⁸ BOA, MAD.d. 3932, s. 1175. BOA, MAD.d. 17044, s. 1-8. 1795 nefer na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷¹⁹ BOA, MAD.d. 6900. 922 nefer na-mevcut olarak silinmiştir. BOA, MAD.d. 17044, s. 27.

¹⁷²⁰ 1170 na-mevcut olarak çalınmıştır. BOA, MAD.d. 2404. BOA, MAD.d. 17044, s. 11-19.

1145 Masar-Recec ¹⁷²¹	2054	1174 Reşen	207
1145 Reşen	898	1175 Reşen	250
1145 Lezez	569	1175 Lezez	231
1146 Masar-Recec	725	1176 Masar-Recec	211
1146 Reşen	656	1176 Reşen	219
1146 Lezez	541	1176 Lezez	188
1147 Masar-Recec	214	1177 Masar-Recec	225
1147 Reşen	214	1177 Lezez	115
1147 Lezez	29	1178 Masar-Recec	133
1148 Reşen	343	1178 Reşen	165
1149 Masar-Recec ¹⁷²²	3229	1178 Lezez	135
1149 Lezez ¹⁷²³	52320	1179 Masar-Recec	131
1150 Masar-Recec ¹⁷²⁴	5110	1179 Reşen	131
1151 Masar-Recec ¹⁷²⁵	3836	1179 Lezez	95
1151 Reşen	86	1180 Masar Recec	131
1151 Lezez ¹⁷²⁶	43243	1180 Reşen	151
1152 Masar-Recec ¹⁷²⁷	3210	1180 Lezez	131
1152 Reşen ¹⁷²⁸	5206	1181 Masar-Recec ¹⁷²⁹	419
1152 Lezez ¹⁷³⁰	2096	1181 Reşen	151
1153 Masar-Recec ¹⁷³¹	1959	1182 Masar-Recec	155
1153 Reşen ¹⁷³²	1489	1182 Reşen	132
1153 Reşen ¹⁷³³	1025	1182 Lezez	129
1153 Lezez ¹⁷³⁴	963	1183 Masar ¹⁷³⁵	107866
1154 Masar-Recec ¹⁷³⁶	585	1183 Reşen	195
1154 Reşen	615	1185 Masar	183
1154 Lezez ¹⁷³⁷	686	1187 Masar	477
1155 Masar-Recec	542	1187 Recec-Reşen	560
1155 Reşen ¹⁷³⁸	888	1187 Lezez	597
1155 Lezez ¹⁷³⁹	565	1188 Masar	278
1156 Masar-Recec ¹⁷⁴⁰	633	1188 Recec	838
1156 Lezez	368	1188 Reşen	1750
1157 Masar-Recec	353	1188 Lezez	278
1158 Reşen	323	1189 Masar	374
1159 Masar-Recec	159	1189 Recec-Reşen	325
1159 Lezez	123	1189 Lezez	415

¹⁷²¹ BOA, MAD.d. 2603. Sayının 1813'ü na-mevcut olarak silinmiştir. BOA, MAD.d. 17054, s. 96

¹⁷²² 3029 na-mevcut olarak silinmiştir. BOA, DYNÇ.d. 34207. BOA, MAD.d. 17100.

¹⁷²³ 52187 kişi na-mevcut olarak silinmiştir. BOA, MAD.d. 2658, 2661.

¹⁷²⁴ BOA, D.YNÇ, 142-302. 5005 nefer na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷²⁵ BOA, MAD.d. 1504. 3723 na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷²⁶ 43203 kişi na-mevcut olarak silinmiştir. BOA, D.YNÇ.d. 34241.

¹⁷²⁷ BOA, AE. SMHD.I, 16200. Sayının 3050'si na-mevcuttur.

¹⁷²⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34248. BOA, MAD.d. 6323, 1291. 4997'si na-mevcut silinmiştir. BOA, D.YNÇ, 152-261

¹⁷²⁹ BOA, MAD.d. 2681, s. 5. 230 mahlul kalelerden gelmiştir. BOA, MAD.d. 2681, s. 11

¹⁷³⁰ BOA, D.YNÇ.d. 34246. 1890 kişi na-mevcut silinmiştir.

¹⁷³¹ BOA, MAD.d. 6323, s. 1295. Diğer bir kayıta 1491 mahlul bulunmaktadır. BOA, D.YNÇ, 157-281.

¹⁷³² BOA, MAD.d. 6323, 1299. 1273'ü na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷³³ BOA, D.YNÇ.d. 34255. 777 na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷³⁴ 724'ü na-mevcut olarak silinmiştir. Bir kayıta 636'dır. BOA, D.YNÇ, 157-107.

¹⁷³⁵ Sadece sadrazam ordusundaki na-mevcut mahluldür.

¹⁷³⁶ 496 na-mevcut olarak silinmiştir.

¹⁷³⁷ 250'si kalelerden gelen emekli mahlulleridir.

¹⁷³⁸ 729'u na-mevcut silinmiştir.

¹⁷³⁹ 467'si na-mevcut silinmiştir.

¹⁷⁴⁰ 529'u na-mevcut silinmiştir.

Mahlûl fazlalığını temin için bazı usuller ve kaideler geliştirilmişti. Sulh zamanında bütün yeniçeriler, harp zamanında sefere gitmeyenler için geçerli olmak üzere, odabaşılar ve diğer orta görevlilerinden emekli olmak, esâmîlerini tashih ettirmek, terakki almak ve yeni yazılmak isteyenler mutlaka bir mahlûl getirmek mecburiyetindeydi.¹⁷⁴¹ Bir maaştan diğer maaşa kadar elde edilen mahlûllerden elde edilen yevmiyeler yeni nefer yazımında, emekli edilmesinde ve terakki verilmesinde kullanılmaktaydı.¹⁷⁴² Savaş sonrası yeni yazılanların kalelere dağıtılması dışında¹⁷⁴³ orta görevlisi olarak mecburen gidenler dâhil olmak üzere İstanbul'dan bir kaleye veya bir kaleden diğer kaleye gitmek isteyenler için kalelere ait bir mahlûl verilmesi de mecburiydi.¹⁷⁴⁴ Bütün bu durumlarda getirilen mahlûlün içerdiği yevmiye onların emeklilik, yeni yazılan bir neferse ilk yevmiyesini belirlemektedir.¹⁷⁴⁵

Diğer bir uygulama, emekli, korucu ve küçük esâmîlerinden mahlûl getirenlere terakki verilmesiydi.¹⁷⁴⁶ Bu şekilde mahlûl getirenler içerdiği yevmiyenin büyüklüğüne göre “mahlûl terakkisi” veya diğer adıyla “müjdegân terakkisi” verilmekteydi. Uygulamanın ne zaman başladığı bilinmese de 17. yüzyılın ortasında mevcuttu.¹⁷⁴⁷ Gümrüklerden maaş alanların mahlûllerini vermek de terakkiye hak kazandırmaktaydı.¹⁷⁴⁸ 18. yüzyılın başındaysa mahlûlün her 10 akçesinden 1'i, getirene terakki verilmekte geri kalan emekli edilenlere verilmek üzere biriktirilmekteydi.

Bu uygulamaların en temel sebebi, merkezde ve kalelerdeki esâmîlerin mahlûl veya sağlam olduğu, sahiplerinin elinde bulunduğu yahut başkası tarafından ele geçirildiği

¹⁷⁴¹ BOA, D.YNÇ, 97-245. BOA, D.YNÇ, 267-250. BOA, D.YNÇ, 223-62. BOA, D.YNÇ, 159-80. BOA, D.YNÇ, 55-80. BOA, D.YNÇ, 240-17.

¹⁷⁴² 1171/Masar maaşında biriken mahlûllerden 482 akçe yevmiyeden yeni yazılanlar ve emekli edilenlere işlem yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 235-60. 1171/Reşen'de 548 yevmiye (BOA, D.YNÇ, 236-27) 1171/Lezez'de 316 akçe kullanılmıştı. BOA, D.YNÇ, 235-146. 1172/Masar'da kullanılan yevmiye miktarı 403 akçeydi. BOA, D.YNÇ, 239-103. 1175/Masar maaşına kadar biriken mahlûlden 180 akçelik işlem yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 249-278. Diğer bazı kayıtlar için bk. BOA, D.YNÇ, 242-179. BOA, D.YNÇ, 243-87, 90.

¹⁷⁴³ Savaş sırasında kalelere yazılan yeniçeriler daha sonra istedikleri kalelere kolayca gitmekteydi. Bununla alakalı Yeniçeri Kalemi evrakları içinde yüzlerce arz bulunmaktadır.

¹⁷⁴⁴ Örnekler için bk. BOA, D.YNÇ, 224-200. BOA, D.YNÇ, 225-154.

¹⁷⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 234-118. BOA, D.YNÇ, 244-66.

¹⁷⁴⁶ Gösterilen fermanlarda esâmîlerin ne tür olduğu belirtilmemiş, sadece mahlûlden bahsedilmiştir. Ancak hatt-ı hümayûnlarda bunların emekli, küçük ve korucu esâmîleri olduğu açıkça gösterilmiştir. BOA, HAT, 10614, 55633.

¹⁷⁴⁷ 1 Eylül 1657'de 12 akçe mahlûl getiren birine 2 akçe ihbariye terakkisi verilmişti. BOA, D.YNÇ, 27-77.

¹⁷⁴⁸ BOA, AE.SMST.II, 1588, 1651.

bilinmediğinden bir kısmını hazineye çekebilmektir. 1717 yılında, artan emekli sayısı düşünülerek, getirilecek her emekli mahlûlün yarısının getiren kişiye verilmesi düzenlenmiştir. Ancak bunun suiistimal edilmesi ve toplanan mahlûllerin İran savaşlarında yazılan ağa ve diğer emekli edileceklerle yetmemesi üzerine 1728’de yine eski usule dönmüş, yani mahlûllerin 10 akçesinden 1’i getirene verilmesi, gerisinin biriktirmek üzere hazineye aktarılması kanunlaştırılmıştır.¹⁷⁴⁹ Aralık 1740’da daha değişik bir uygulama getirilmiş, verilen mahlûllerin her 10 akçesinden 1’inin ihbar eden veya getirene terakki verilmesi, 2 akçesinin emekli edileceklerle verilmek üzere saklanması, geri kalanın hazineye devredilmesi düzenlenmiştir.¹⁷⁵⁰ Ancak Aralık 1758’de bu şekilde düzenlemenin emeklilere yetmediğinden bahisle ve mahlûl getirmeyi cazip hale getirmek için, esâmîlerin yevmiyelerinin üçte birinin ihbariye ve terakki verilmesi, üçte birinin emekli edileceklerle verilmek üzere saklanması ve geri kalanının hazineye aktarılması düzenlemesi getirilmiştir.¹⁷⁵¹ Özellikle 1736 yılında başlayan savaşlardan sonra artan emekli dalkılıç esâmîlerinin hazineye yükünü azaltabilmek için sıkı tedbir alınmış, ihbar edildiğinde yevmiye miktarı ne olursa olsun getirene 1 akçeden fazla terakki verilmemesi 1790 yılında düzenlenmiştir.¹⁷⁵²

Mahlûl getirenlerin birden fazla kişi olması da mümkündür. Bu durumda terakkiler bazen eşit bazen birine daha fazla olacak şekilde dağıtılmıştır.¹⁷⁵³ Her ne kadar 10 akçede 1 akçe kanun olsa da düşük yevmiyeli esâmîlerden de terakki verilmiştir.¹⁷⁵⁴ Ancak her 10 akçenin kıstına ise terakki yoktu. Yani 12 akçe veya 24 akçe; 10 ve 20 üzerinden değerlendirilmekteydi.¹⁷⁵⁵ Yüksek esâmîlerde kanunun ihmal edildiği vakiydi. Mesela 34 akçelik bir esâmî getiren bir kişiye 3 akçe, 40 akçe getiren bir kişiye 2 akçe,¹⁷⁵⁶ 40 akçe getiren diğer birine 4 akçe,¹⁷⁵⁷ 43 akçelik esâmî getiren bir kişiye 5 akçe terakki verilmiştir.¹⁷⁵⁸

¹⁷⁴⁹ BOA, İE, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198.

¹⁷⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1126.

¹⁷⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1092.

¹⁷⁵² BOA, C.AS, 5197.

¹⁷⁵³ BOA, D.YNÇ, 81-92, 101. BOA, D.YNÇ, 84-4, 53, 304, 319, 322. BOA, D.YNÇ, 92-185. BOA, D.YNÇ, 93-300. BOA, D.YNÇ, 101-110.

¹⁷⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 81-197.

¹⁷⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 81-308. BOA, D.YNÇ, 84-50, 142.

¹⁷⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 84-47, 316.

¹⁷⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 64-122.

¹⁷⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 84-313.

Kalelerdeki mahlûl esâmîler, maaş verilen dönemler itibariyle tespit edilip İstanbul'a gönderilmiş ve merkezdeki mahlûl defterine dâhil edilmişti.¹⁷⁵⁹ Mütveffalarla beraber görev yerlerinde bulunmayıp kaleyi terk edenler “terk-i kale” ve “na-mevcut” kaydıyla silinmekteydi.¹⁷⁶⁰ Ayrıca savaş dışı zamanlarda eşkıyalık, diğer suçlar ve ihtilal sebepleriyle çok sayıda yeniçerinin esâmîsi çalınmaktaydı.¹⁷⁶¹ Daha sonra gösterileceği üzere maaşların yıllık ödenmesine başlanmasından sonra mahlûller maaş dağıtımından önce merkeze gönderilmiş ve ana defterden düşülmüştü.¹⁷⁶² Savaş dönemlerinde kale mevcutlarının aşırı artması yüzünden merkezdeki gibi savaş sonrasında çok fazla esâmî silinmekteydi. Mesela 1698'de Belgrad'da mahlûl olanlar 1582 kişiydi.¹⁷⁶³ Bütün kalelerde 1125/Masar-1713/Şubat-Nisan'da 5716,¹⁷⁶⁴ 1125/Lezez-1713/Ekim-Aralık'ta 1576,¹⁷⁶⁵ 1126/Masar 1714 Ocak-Mart'taysa 1440 nefer silinmişti.¹⁷⁶⁶ İsmi tespit edilemeyen bir kaleden 1154/1741-42 yılında 2269 nefer silinmişti.¹⁷⁶⁷ 1160/1747'de kalelerin hepsinden yaklaşık 3 bin mahlûl gelmişti.¹⁷⁶⁸

Uygulamaya başlama tarihi tam olarak tespit edilemeyen, ancak 1710'lu yıllarda var olduğu görülen bir usule göre, kalelerden her yıl fûrû-nihade yani mahsup olarak mahlûl talep edilmişti. Denetimden uzak ve yeniçeri mevcudunun merkezden daha fazla olmaya başladığı kalelerde, esâmîlerin büyük kısmı mahlûl olup başkalarının eline geçtiği bilindiğinden bu şekilde en azından bir kısmının hazineye aktarılması hedeflenmişti. Mevcudu az, mahlûl çıkma durumu olmayan kalelerden ya çok az yahut hiç istenmemişti. Her yıl kalelere ne kadar mahlûl gönderecekleri bildirilmekte ve kale ağalarından bunları temin etmeleri istenmekteydi. Kale ağalıkları para karşılığında dağıtılmaktaydı ki bu usul aslında kalelerdeki mahlûllerin bir kısmının, hazineye peşin ödeme yapmaları mukabilinde onlara bırakılmasıydı. Fûrû-nihade mahlûlün maksadı maaş miktarının düşürülmesi, tasarruf sağlanmasıydı. “Sa'y-ı hazine”, yani hazineye fayda için

¹⁷⁵⁹ BOA, MAD.d. 1724, s. 665-682. BOA, MAD.d. 1726, s. 1138-1155. BOA, MAD.d. 5997, s. 29. BOA, C.AS, 27494. BOA, KK.d. 3218, s. 5. BOA, KK.d. 3213. BOA, D.YNÇ.d. 33918, 33928. BOA, D.YNÇ, 20-188, 578, 581. BOA, D.YNÇ, 49-03, 11. BOA, D.YNÇ, 17-447. TSMA, D. 721. BOA, MAD. d. 4798, s. 368.

¹⁷⁶⁰ BOA, MAD.d. 6748.

¹⁷⁶¹ BOA, C.AS, 32932. BOA, D.YNÇ.d. 34185. BOA, D.YNÇ, 200-170.

¹⁷⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 75. BOA, MAD.d. 2681, s. 11. BOA, D.YNÇ.d. 34258.

¹⁷⁶³ BOA, D.YNÇ.d. 34106.

¹⁷⁶⁴ BOA, MAD.d. 2615.

¹⁷⁶⁵ BOA, MAD.d. 18738.

¹⁷⁶⁶ BOA, MAD.d. 2618, s. 20.

¹⁷⁶⁷ BOA, D.YNÇ.d. 34258.

¹⁷⁶⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34301.

yapılmaktaydı. Merkezden belirlenen tutarlar ocağa borç olarak kaydedilmekte ve geldikçe bundan düşülmekteydi.¹⁷⁶⁹ Mahlûlleri ve karşılığında belirlenen yevmiye tutarını temin, ağalığı alan kale zabitlerin göreviydi.¹⁷⁷⁰ Geniş manada bir kalede bir maaştan diğer maaşa kadarki azalmalar, hatta görev yapan yeniçerilerin yer değiştirmesi sonrası düşüşler, fûrû-nihade olarak değerlendirilmekteydi.¹⁷⁷¹ Ama tasarrufun mevzusu olanlar, görevinde bulunmayanlara ait, mahlûl, mükerrer, yeniçeri sınıfı dışındakilerin eline geçen veya haksız şekilde sahip olunan esâmîlerdi.¹⁷⁷² Kelelerde ortaya çıkan her mahlûl fûrû-nihadeye takas olarak düşülmekteydi.¹⁷⁷³ Mesela 1141/1728-29 yılında bütün kalelerden 2316 mahlûl esâmîden 16212 yevmiyeyle yıllık 5739048 akçe tasarruf sağlanmıştı.¹⁷⁷⁴

Uygulama cebri yapılmakta, güç yetirilebildiği ve kale mensuplarının isyana vardırımlarına kadar esâmîler azaltılmaya uğraşılmaktaydı. Esâmîlerin nefer sayısından fazla ve çoğunun kalede bulunmadığını bilen, belli hizmetler dışında yeniçerilerin esâmîli olmalarına ehemmiyet vermeyen devlet, bütçeye bu şekilde fayda sağlamaya çalışmıştı. Yevmiyeleri daha yüksek olduğundan emeklilerin azaltılmasına özellikle dikkat edilmişti.¹⁷⁷⁵ Bu yüzden bazen emekli ve eşkinci ayrımı yapılarak mahlûl istenmişti. 1162/1748 yılında olduğu gibi bazı yıllar, fûrû-nihadeler tamamen emeklilerden talep edilmişti.¹⁷⁷⁶

Fûrû-nihade temini kolay olmadığından, merkezin istediği kısımlardan almayan veya güç yetiremeyen ağalar, diğer keşidelere hatta kendi yamaklarına başvurmuştu.¹⁷⁷⁷ 1723 yılında sadece 22 esâmînin olduğu Hanya Kalesi'ndeki 12. sekbanların odabaşı, nefer sayısı az olduğundan orta masrafları karşılayamadıklarını beyanla daha önce ismi silinen 15 neferin tashih edilmesini, bir daha fûrû-nihade istenmemesini talep etmiş ve kabul edilmişti.¹⁷⁷⁸ Hanya'dan 1146-47 yılı mahlûlünü gönderen ağa, yamaklardan fazla

¹⁷⁶⁹ BOA, HAT. 11350.

¹⁷⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 927.

¹⁷⁷¹ BOA, D.YNÇ.d. 34272.

¹⁷⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1240. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk.796. BOA, C.AS, 4655. BOA, AE.SMST.III, 5419. BOA, C.AS, 47349.

¹⁷⁷³ BOA, D.YNÇ, 257-418. BOA, D.BŞM. d. 3003, s. 4.

¹⁷⁷⁴ BOA, MAD.d. 17028.

¹⁷⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 95-329. BOA, D.YNÇ, 91-204. BOA, C.AS, 30682. BOA, C.ML, 31339.

¹⁷⁷⁶ BOA, MAD.d. 17239, s. 9.

¹⁷⁷⁷ BOA, D.YNÇ.d. 34275. BOA, D.YNÇ, 111-2.

¹⁷⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 71-11.

mahlûl istendiğinden ve kendilerine fazla mahlûl kalmadığından haksızlık olduğunu bildirmişti.¹⁷⁷⁹ 1156 yılına mahsuben Rabat'tan istenen 100 esâmî, buradaki 46. cemaat mensupların direnmesi yüzünden 85 olarak ancak temin edilebilmişti.¹⁷⁸⁰ Aynı yıl Kandiye ağası da esâmîlerden gerçek sahipleri mevcut ve hizmetleri başında bulunanlar çok olduğunda hem ortalarından hem de keşidelerden temininin güç olduğunu bildirmişti.¹⁷⁸¹ Bazı yıllarda ise merkezden istenilen miktarlar temin edilememişti. Mesela 951 emekli esâmînin istendiği 1162 senesinde kalelerden 800 esâmî gönderilmişti.¹⁷⁸²

Zabitlerin güç yetiremeyip temin edemediği durumlarda idare farklı uygulamalara başvurmuştu. 1760'da Kars'tan on senedir odalılarından fûrû-nihade gelirken emeklilerden gitmediği bildirilip her emekliden buna bedel olarak yevmiyelerinin 10 akçesinden 1 akçesinin hazineye vermeleri istenmişti.¹⁷⁸³ 1767'de, Bağdad'dan altı senedir fûrû-nihade gelmediğinden biriken 4130 akçeden eşkıyayla mücadele için izinsiz yazılan bayrakların ağa ve alemdarlarına ödeme yapılması istenmişti.¹⁷⁸⁴

Fûrû-nihade uygulamasında maaşın dağıtıldığı yıla ait mahlûller “cedit”, önceki yıllara ait olanlar “atik” olarak ayrıştırılmıştı.¹⁷⁸⁵ Kalelerin maaşları biriktiği ve birkaç senenin maaşı birden verildiğinde fûrû-nihade mahlûller kaç senelikse o yılları gösterir şekilde gönderilmekteydi.¹⁷⁸⁶ Mesela 1144 ve 1145 senelerinden Kastel Mora'dan fûrû-nihade mahlûl 1144/1731-32 yılı için 26, 1145/1732-33 yılı için 12 olduğundan 38 esâmî gönderilmişti.¹⁷⁸⁷ Belgrad Kalesi'nin 1158-59/1745-47 yılları toplu fûrû-nihadesi 319 esâmîydi.¹⁷⁸⁸

Tablo 19. Kalelerden İstenen Fûrû-nihade Mahlûl-Yevmiye Sayıları

Kaleler	1162	1163	1165	1166 ¹⁷⁸⁹	1177 ¹⁷⁹⁰	1180 ¹⁷⁹¹	1181
Böğürdelen	4	7	10	10	3	0	3

¹⁷⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 118-229.

¹⁷⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 181-200.

¹⁷⁸¹ BOA, D.YNÇ, 181-407

¹⁷⁸² BOA, D.BŞM.d. 3003, s. 4. (Defterin başındaki izahat)

¹⁷⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk.796.

¹⁷⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 837

¹⁷⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 165-291.

¹⁷⁸⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34282.

¹⁷⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 106-185.

¹⁷⁸⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34282.

¹⁷⁸⁹ BOA, MAD.d. 17239, s. 1-10.

¹⁷⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 258-389.

¹⁷⁹¹ BOA, D.YNÇ, 271-249, 276

Belgrad	33	100	70	70	40	50	25
Vidin	50	114	80	80	85	85	85
Bosna	30	20	0	0	10	13	10
İbrail	28	43	20	20	15	20	30
Niğbolu	12	20	30	20	10	15	15
Niş	24	43	60	60	17	20	25
Hotin	40	50	50	50	31	31	23
Kılburun	0	0	0	0	0	0	0
Özi	14	10	0	18	10	20	15
Basra	50	14	10	9	0	0	0
Kurna	22	14	10	10	0	0	0
Kerkük	20	43	43	40	0	0	0
Bender	50	100	67	67	65	65	32
Bağdad	80	150	150	150	54	10	28
Anagra	4	0	0	0	0	0	0
Erzurum	8	10	10	10	0	0	0
Kars	12	20	20	25	2	2	10
Ruh	2	0	0	0	0	0	0
Van	12	20	20	10	1	1	1
Ur	2	0	0	5	13	15	10
Kale-i Cedit	5	0	10	5	4	5	4
Keke	8	15	15	10	2	4	4
Taman	6	10	5	5	0	4	4
Rabat	2	0	16	10	3	5	5
Açu	0	0	0	0	0	0	0
Temrük	2	0	0	0	0	0	2
Eğriboz	30	43	20	20	2	0	2
Bar	10	5	3	3	2	2	0
İzvornik	10	5	5	5	0	0	0
Koron	5	10	5	7	1	1	2
Avarin	10	10	5	10	0	0	0
Kastel Mora	0	0	0	0	0	0	0
Kastel	0	0	0	0	0	0	0
Menekşe	4	10	5	5	2	2	2
İnebahtı	10	20	10	10	2	0	0
Selanik	25	43	40	24	15	20	30
Kule	4	8	0	0	2	2	2
Ada-i Kebir	0	0	0	0	0	0	0
Hanya	32	50	30	30	4	4	4
Resmo	8	20	20	20	3	3	3
Kandiye	44	100	80	50	8	10	15
Sakız	40	80	44	30	2	2	4
Anabolı	8	20	10	10	3	5	5
Moton	12	10	5	5	0	0	0
Bozcaada	4	10	10	5	0	0	0
Midilli	24	50	20	20	3	3	11
Limni	8	7	3	3	0	20	0
Batum	14	10	1	5	0	0	0
Giresun	4	0	0	3	0	0	0
Gönye	6	5	5	3	0	0	0
Kutatis	6	0	0	0	0	0	0
Trabzon	8	10	0	0	0	0	0
Sohum	4	0	0	0	0	0	0
Soğucak	2	0	0	0	0	0	0
Senhriz	4	0	0	0	0	0	0
Sushat	6	0	0	0	0	0	0
Şehriban	2	0	0	0	0	0	0
Bağdadçık	6	10	0	0	0	0	0
Ahışa	10	15	10	5	0	0	0

Erzincan	6	10	0	3	0	0	0
Hasankale	4	0	0	0	0	0	0
Faş	14	15	5	5	0	0	5
Şam	12	20	20	20	2	2	7
Kudüs	9	15	9	5	0	0	0
Trablus-	8	10	5	5	0	0	0
Molova	4	5	5	5	0	0	0
Açe	0	0	0	0	10	6	4
Ardahan	14	0	0	0	0	0	0
Toplam	951-20000	1429-10010	1071-7500	1000-7000	426-3000	427-3000	427-3000

Savaş sırasında kalelerin mevcutlarında artışın ve yazılıp tekrar silinmenin fazla olması maaşlardan daha fazla mahlûl talep edilmesine sebep olmaktaydı. 2 Kasın 1727 tarihli deftere göre Tebriz Kalesi'nden firar eden veya ölen 301 yamak ve serdengeçtiyle ortarlardan mahlûl olanların toplamı 1458'di.¹⁷⁹² 1732-33 yılında Tiflis Kalesi'nden 1275 esâmî,¹⁷⁹³ Revan Kalesi'nden 1000,¹⁷⁹⁴ Batum'dan 464 nefer fûrû-nihade gelmişti.¹⁷⁹⁵ İran savaşlarının devam ettiği 1146/Masar'dan 1146/Lezez'ine (1633 Haziran-1734 Haziran) kadar kalelerden gelen mahlûllerin mevcudu 26925'ti.¹⁷⁹⁶ 1734 yılında Bağdad'da savaş sırasında serdengeçti bayrakları da olduğundan istenilen 2599 esâmî gönderilmediğinden kale ağası tenkit edilmişti.¹⁷⁹⁷

Talep edilen mahlûller belli bir seviyeden sonra azaltılmıştı. Daha önce istenen yüksek fûrû-nihade mahlûl, kale mevcutlarının iyice düşürüldüğü 1760'lı yıllarda 3000 akçe yevmiye üzerinden sabit hale getirilmişti. Çünkü hem malûller azalmış hem de esâmî sahiplerinin direnci artmıştı. 1181/1767-68 yılında 296 nefer emekli mahlûlü gelmişti.¹⁷⁹⁸ Zaten kalelerdeki nefer esâmîsi azaltıldığında 1768'de savaş tehlikesi üzerine Rus hududundaki kalelerin mevcudunun artırılması emri verilmişti. 1180-90'lı yıllarda ve 1204/1789-90 yılında aynı miktar istenmişti.¹⁷⁹⁹ Sonraki dönemde kalelerin maaş ödeme düzenin bozulmasıyla yine sabit şekilde olmak üzere ocağın kaldırılmasına kadar 2000 akçe fûrû-nihade istenmişti.¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹² BOA, MAD.d. 15538.

¹⁷⁹³ BOA, D.YNÇ.d. 34182.

¹⁷⁹⁴ BOA, D.YNÇ.d. 34183.

¹⁷⁹⁵ BOA, D.YNÇ.d. 34185.

¹⁷⁹⁶ BOA, MAD.d, 2053, s. 4.

¹⁷⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 532.

¹⁷⁹⁸ BOA, D.YNÇ. d. 34472.

¹⁷⁹⁹ BOA, MAD.d. 4002, s. 26-27. BOA, D.YNÇ, 421-165.

¹⁸⁰⁰ BOA, C.AS, 19627.

Kale maaşlarının gecikmeli ödenmesi ve mahlûl defterlerinin geç gelmesi yüzünden merkezdeki ana defterler daha fazla mevcut göstermekteydi. Çünkü ancak mahlûller geldikten sonra esâmîler silinmekteydi. Mesela Kars Kalesi'nin 1164 yılına ait mahlûl defteri üç sene sonra gönderilmişti.¹⁸⁰¹ Diğer bir durum gönderilen defterlerdeki isimler merkezden silinse de kale defterlerinden silinmemekteydi. Her iki durum yeniçeri sayıları arasından merkez ve kale mevcutları arasından birkaç binlik farka sebep olmaktaydı. Kale defterlerinde kayıtlı olmaları bazen yeniçerilerin maaş talebine sebep olabilmekteydi. Eylül 1763'te, Erzurum'dan geçmiş yıllarda gelen fûrû-nihadelerin 1120 esâmî olduğunun ve bunların kale defterinden düşülmediğinin tespit edildiği bildirilmiş, maaş talep etmeleri durumunda gönderilen hazine yetmeyeceğinden defterin düzeltilmesi emredilmişti.¹⁸⁰²

Tablo 20: Kalelerden Gelen Fûrû-nihade Mahlûller¹⁸⁰³

Kale Adı	Yıl ve Sayı	Kale Adı	Yıl ve Sayı	Kale Adı	Yıl ve Sayı
Niş	1145-58	Temrük	1156-287	Kars	1164-479
Vidin	1145-60	Bozcaada	1158-56	Kudüs	(1161-1164)-
Hotin	1145-41	Niğbolu	1158-119	İnebahtı	1163-64-77
Bar	1145-3	Giresun	1160-386	Hotin	1164-44 (350)
Menekşe	1145-7	Sakız	1160-291	Vidin	1165-66
Özi	1145-53	Kars	(1160-1161)-230	Belgrad	1165-70
Moton	1145-15	Kale-i Cedit	1161-146	Kandiye	1165-280
Kale-i	1145-4	Hotin	1161-117	Şam	1165-67
Azak	1145-67	Bar	1161-56	Resmo	1166-89
Senhriz	1145-33	Vidin	1161-100	Erzincan	1166-132
Midilli	1145-76	Belgrad	1161-120	Hanya	1166-159
Sushat	1145-22	Avarin	1161-30	Belgrad	1166-73
Gönye	1147-17	Sakız	1161-112	Hotin	1166-101
İbrail	1147-25	İbrail	1162-111	Kerkük	1166-1323
Kastel	1147-15	Trablus-Şam	1162-118	Eğriboz	1166-21
Tiflis	1147-185	Kefe	1162-33	Anabolu	1166-114
Batum	1147-16	Bender	1162-128	Böğürdelen	1167-63
Koron	1147-29	Niğbolu	1162-52	Belgrad	1167-70
Resmo	1147-32	Kandiye	1162-100	Ada-i Kebir	1167-84
İnebahtı	1147-53	Bozcaada	1162-41	Hanya	1167-10
Vidin	1147-179	Kandiye	1162-134	Niş	1167-115
Azak	1147-164	Selanik	1163-78	Özi	1167-49
Hanya	1147-95	Hotin	1163-91	Bender	1167-88
Gence	1147-249	Bosna	(1162-63)-78	İbrail	1167-60
Kılburun	1147-3	Belgrad	1163 -187	Vidin	1168-70
Selanik	1147-42	Taman	1163-112	Belgrad	1168-60
Limni	1148-32	Kandiye	1163-100	Bender	1169-45

¹⁸⁰¹ BOA, D.YNÇ, 225-2-3.

¹⁸⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 557-558.

¹⁸⁰³ Kaynak: BOA, D.YNÇ, 105, 108, 109, 110, 117, 118, 119, 122, 124, 132, 181, 189, 200, 202, 203, 206, 207, 212, 225, 226, 227, 228, 233. BOA, D.YNÇ.d. 34229, 34272, 34298, 34302, 34305, 34307, 34308, 34309, 34311, 34312, 34313, 34317, 34320, 34321, 34327, 34328, 34330, 34331, 34334, 34335, 34337, 34338, 34339, 34340, 34341, 34352, 34353, 34364, 34366, 34368.

Ahışha	1148-37	Belgrad	1164-104	Belgrad	1169-50
Azak	1148-85	Vidin	1164-84	Belgrad	1170-50
Rabat	1156-85	Niğbolu	1164-60	Şam	1170-81 ¹⁸⁰⁴

Merkezin istediği fûrû-nihadelerle kalelerden gelenler karşılaştırıldığında gelenlerin fazla olduğu görülecektir. Bu durum kalelerde yer değiştiren ortaların, fazlaca uygulanan sürgünlerin ve gönüllü yer değiştirmelerin mahlûl defterlerine ilave edilmesiydi. Ayrıca fûrû-nihadeler asgari mahlûl tutarı olduğundan bazen daha fazla mahlûl olabilmekteydi.

Fûrû-nihade mahlûl olarak silinenlerin büyük bir çoğunluğu tekrar sahiplerine iade edilmekteydi. İdare maaş ödemeyecek şekilde buna telafi yollar geliştirmişti ki bu durum aşağıda esâmî mücadelesi sırasında gösterilecektir.

2.8. ESAMÎ SATIŞI VE KAYIT HİLELERİ

19. yüzyıla ait eserlerde önceki yüzyılda esâmî satışının kanunen serbest olduğu gösterilmiştir. *Üss-i Zafer*'de, 1152/1739 yılında Mora'da Anabolu Kalesi fethindeki faydalarından bazı yeniçerilerin emekli edildiği ve bunların esâmîlerini asker olmayan zümrelere sattığından bahsedilmiştir.¹⁸⁰⁵ Muhtemelen ondan naklen Mustafa Nuri Paşa, "alâ- rivayetin" kaydıyla 1740 yılında ulufe satışının kanunen serbest hale getirildiğini yazmıştır.¹⁸⁰⁶ Çok yaygın olmakla birlikte esâmî satışı kanunen serbest değildi. Gösterileceği üzere uygulamanın kanunsuz ve yasak olduğunu gösterenler yanında satışa mani olmak için sık sık çıkarılan fermanlar mevcuttur.

Aslında esâmî veya yevmiye satışı değişik şekilde olsa da 16. yüzyılın sonunda mevcuttu. Ocağa sokulacak kişiler para vererek nefer yazılmanın şartlarına sahip olmadığı halde bunu yeniçeri yapılmışlardı. Yine mukarrer denilen, bazı ağa ve görevlilere verilen terakkiler, hak edenlere değil menfaat temin edilenlerin yevmiyelerine ilave edilmişti. 17. yüzyılın başında yeniçeri yapılması yasak sınıflardan kayıt için 25 altın alınmakta, terakkinin 1 akçesi 5 altına satılmaktaydı. Ayrıca acemilikte süresi dolmadan yeniçeri yapılanlardan da para alınmaktaydı.¹⁸⁰⁷

¹⁸⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 233-65

¹⁸⁰⁵ *Üss-i Zafer*, 20.

¹⁸⁰⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at*, (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınevi, İstanbul 2008, III, 378.

¹⁸⁰⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 252.

18. yüzyıla gelene kadar yevmiye veya esâmî satışı şekil değiştirmişti. Askerîlik dirliğe yani esâmîye bağlı olmaktan çıkmış, dirliği kaybetmenin askerîlikten çıkmayı gerektirir olmak durumu ortadan kalmış, maaş sahibine esâmîsini bir şekilde tasarruf etme imkânı doğmuştu. Elde etme için uğraşanların mevcudiyetinde esâmî, içerdiği yevmi itibariyle satılabilir bir değer haline gelmişti. Zamanla senetlerin başkalarına devri, askerlik hizmeti yapmayanların adına açılması ve yevmiyelerinin tamamının veya bir kısmının ocak içinde ve dışına satılması yaygınlaşmıştı.

Satışın esas mevzusu sahiplik iddiasının kolay olduğu mahlûl esâmîlerdi. Ölenlerin esâmîleri saklanmış, ya ağalar yahut ailesi maaş almaya devam etmişti. Ellerinden çıkarmak istediklerinde ise hazır bekleyen taliplilere satılmıştı.¹⁸⁰⁸ Sağ kişilerin esâmîleri de mahlûl diye kolay şekilde başkalarına devredilmiş, hilekârlıkların mevzusu olmuş yahut sahiplerince ihtiyaçlarından dolayı tamamen veya kısmen satılmıştı. Özellikle 1740'tan 1769'a kadar savaşın olmaması, sefere zorlanma gibi bir durumla karşılaşmayan ocaklara mensubu olmayanların esâmî edinmesini artırmış ve bir nevi uygulamayı daha yaygınlaştırmıştı.¹⁸⁰⁹ Hem düşük yevmiyeli hem de görevde bulunma mecburiyeti itibariyle silinme tehlikesine sahip nefer esâmîleri yerine yüksek yevmiyeli emekli esâmîler dolaşımda daha fazla yer almıştı. 18. yüzyılın ikinci yarısında emekli sayısının artması, piyasaya sürülecek esâmî sayısını gittikçe fazlalaştırmıştı. Özellikle ellerindeki esâmîlerin silinmelerine güçleriyle mani olacak kişiler, senetleri toplayarak gelir kapısı oluşturmuşlar, her sınıftan insana satmışlardı.¹⁸¹⁰

Ocak 1760'da Kars Kalesi'ne gönderilen bir emirde “mahlûllerin ketm ve ihfâ edildiğinden” yani el konulup saklandığından bahsedilmişti.¹⁸¹¹ Ağustos 1767'de kalelerin idaresine nizam verilmesi için yayınlanan bir fermanda, ölen yeniçerilerin esâmîlerinin satıldığından bahsedilerek bunun “muğâyir-i kânûn ve hilâf-ı emri hümâyûn” olduğu açıkça gösterilmiş, daha evvel kaç kere esâmî satılmaması için emir

¹⁸⁰⁸ 1763'te Bender'den ismini açtırmaya gelen bir yeniçeriden odasından mahlul istendiğinde o, ortasına mensup o tarihlerde ölen bir alemdarın esâmîsini vermişti. *BOA, D.YNÇ*, 260-140.

¹⁸⁰⁹ *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 77.

¹⁸¹⁰ D'Ohsson akçe başına satışı 12-20 akçe olarak göstermiştir. *Tableau Général Ottoman*, VII, 337. Ancak gösterilecek kayıtlarda 15 kuruş veya daha az fiyattan satış görülecektir. Yüksek yevmiyelerin fiyatları da pahalı olmalı ki Aralık 1762 tarihli kayıta Topçu Ocağı'ndaki 40 akçelik serdengeçti ağası senedinin 400 kuruşa satılmıştı. *BOA, A.DVN.KLB.d.* 14, s. 136.

¹⁸¹¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 161, hk. 796.

verildiği de hatırlatılmıştı.¹⁸¹² Bu fermanla kalelerdeki durumlardan bahsedilirken mahlûl esâmîlerin senetlerinin yerli kulu veya timar-zeamet sahiplerinin eline geçtiği kabul edilmiş, bunlar geçerli olmadığından maaş ödenmemesi emredilmiş,¹⁸¹³ beş on sene evvel ölmüş yeniçerilerin esâmîlerinin başkalarında olduğundan görüldüğünde alınıp İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.¹⁸¹⁴ 1784 yılında yayınlanan fermanla esâmîlerin esnaf ve diğer kesimin eline geçtiği gösterilerek esâmî satışının yasak olduğu hatırlatılmıştı.¹⁸¹⁵ Tesiri olmayan bu fermanla sonra 4 Temmuz 1790'da çıkarılan yeni bir fermanla, yeniçeri sayısının artıp hazine yetiştirilemeyecek seviyeye geldiği ve bunun sebebinin mahlûllerin saklanıp satılması olduğu anlatılarak yine esâmî alınıp satılmaması ve mahlûl saklanmaması emredilmişti.¹⁸¹⁶ 1794 yılında maaşlarına düzen verilmesi için gönderilen emirde Bender'deki yeniçerilerden, mahlûl satma işine karışmamaları istenmişti.¹⁸¹⁷ Bütün çabalara rağmen bu tür muamelelerin önüne geçilememişti. 1808 Ekim'inde piyasada dolaşan esâmîleri azaltmak için başka bir yola başvurulmuştu. Yeniçeriler haricinde elinde senet bulunanların, bunları gümrüklere kırk gün içinde getirip satmaları durumunda isteyenlere ulufelerinin yarı fiyatı (kıymet-i mu'tade) ödeneceği, satmak istemeyenlere esâmîlerin ihtiva ettiği yevmiyelerin yarısı mukabilinde gümrüklerden maaş bağlanacağı düzenlemesi yapılmıştı. On günde 100 bin akçelik senet toplanmış, sadece sahaflar şeyhi Emin Efendi'nin 2000 akçelik esâmîsi olduğu ortaya çıkmıştı.¹⁸¹⁸ Müderrislerden biri 650 yevmiyelik senet getirdiğinde sadrazam, "sana müderrislik yetmez mi niye asker yevmiyesini zapt edersin, hepsini karşılıksız terk edeceksin" dediğinde itiraz edip sadrazama karşı bazı sözlere bile cesaret etmişti.¹⁸¹⁹ Bu düzenlemeden sonra satış devam ettiğinden esâmîlerini teslim edenler pişman olmuştu.¹⁸²⁰

Yasak fermanlarından da anlaşılacağı üzere esâmî satışını kolaylaştıran veya piyasasını elinde tutan ocak mensuplarıydı. Yeniçeri Ocağı'nda ağalar ve görevliler bu

¹⁸¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 909.

¹⁸¹³ BOA, A.DVN.MHM. d. 161, hk. 796

¹⁸¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 988, 1321.

¹⁸¹⁵ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 127-128.

¹⁸¹⁶ BOA, C.AS, 5197. Aynı husus diğer bir emirde de gösterilmiştir. BOA, C.AS, 29546.

¹⁸¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 791.

¹⁸¹⁸ *Şânî-zâde Târîhi*, 88.

¹⁸¹⁹ *Câbî Târîhi*, I, 239.

¹⁸²⁰ *Câbî Târîhi*, I, 250.

işin öncüleriydi. Onlar esâmî temini ve satışını gelir kapısına dönüştürmüşlerdi. Durumdan daha çok ocak ağaları, çorbacılar, çavuşlar ve ortaların idarecileri faydalanmıştı. Çünkü bunlar, esâmî sahiplerini tanıyan, nerde olduklarını bilen, esâmî işlemleri yapılırken şahitliğine veya bilgisine başvurularlardı. Bunların pazarı hem ocak içinde hem dışındaydı. Kale ağaları mahlûller merkeze göndermemiş, bir yıldan fazla görev yapamadığından satmış yahut başkalarına kullandırmıştı. İsimlerini tashih ettirmek isteyenler mahlûl temini için gösterilen bu görevlilere başvurmuştu.¹⁸²¹ 1727’de Vidin’de 22. bölükten bir yeniçerinin tashih olabilmesi için gerekli mahlûlü yamaklar başeskisi, 30 kuruşunu alarak temin etmişti.¹⁸²² 1728’de İbrail’de isimleri defterde olmayan iki yeniçeriye ağa, “ben size yeni esâmî veririm” demiş ve onlar mahlûllerle İstanbul’a gelip esâmîlerini tekrar açtırmışlardı.¹⁸²³ 1730 yılında Mehmed adını alan yaşlı bir nev-müslim Bozcaada ağasının ona bir esâmî verdiğini, bu esâmîyle bir müddet maaş aldığını ancak ağa değiştiğinden yeni ağa elindeki 8 akçe yevmiyeli esâmîye 5 kuruş vererek elinden aldığını anlatmıştı.¹⁸²⁴

Hayatta olan yeniçeriler de çeşitli sebeplerle esâmîlerini satmıştı. Satış alenen yapılmış, göstermelik müdahaleler dışında göz yumulmuştu.¹⁸²⁵ 1764’te 2. cemaatten emekli İbrahim, borca battığını ve ödeyecek durumda olmadığından hapse düştüğünü anlatmış, “gerçi esâmî satılmak kânûn-ı padişahı değil” diye yasak olduğunu belirterek esâmîsinden 5-6 akçe satmazsa borcunu ödeyemeyeceğini ve kurtulamayacağını beyanla buna mecbur olduğunu anlatmıştı. Kendi yevmiyesi indirilerek 36. cemaatten birine 5 akçe ilave edilmiş böyle satış ocak görevlilerince işlenmişti.¹⁸²⁶ Aynı yıl emekli ağalara kayıtlı çorbacı emeklisi 81 akçe yevmiyesi olan Süleyman Ağa; çok ihtiyar olduğu, borca battığı, yiyecek parasını temin edemeyecek hale geldiğini beyan etmiş, başka iş güç yapamayacağından esâmîsinden 20 akçe satmak istediğini bildirmişti. Sadece 5 akçe satmasına müsaade edilmiş, 35. bölükten birine yevmiye devri yapılmıştı.¹⁸²⁷

¹⁸²¹ BOA, D.YNÇ, 82-167, 296.

¹⁸²² BOA, D.YNÇ, 92-143.

¹⁸²³ BOA, D.YNÇ, 93-251

¹⁸²⁴ BOA, D.YNÇ, 101-170

¹⁸²⁵ Şânî-zâde de satışın “bi’l-müsâde” yapıldığını göstermiştir. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 87-88.

¹⁸²⁶ BOA, D.YNÇ, 257-32.

¹⁸²⁷ BOA, DYNÇ, 264-47.

İsimleri silinenler, emekli olmak ve diğer işlemleri yapmak isteyenler, kendilerinden mahlûl istendiğinde bedelsiz temin edemediklerinden mahlûlleri ellerinde tutanlara başvurmuştu. 1729'da emekli olmak isteyen 39. bölükten Hüseyin'e "mahlûl bul emekli edelim" dendiğinde satın almaya gücü yetmediğini "iktidarım yok" diye ifade etmişti.¹⁸²⁸ 1737'de Yenikale'den görev yapan vekilharç emeklilik istediğinde kendisinden mahlûl getirmesi istenmişti. Aramasına rağmen bulamayıp yeniden mahlûl istendiğinde "nice zamandır taharri edüp bulamadım, ne yapayım kimi katledeyim, ne almağa iktidarım (var), deyne müstağrik oldum, bir akçeye muhtaç kaldım" demişti.¹⁸²⁹

Esâmî temini her zaman kanunsuz işler için yapılmamıştı. Odalarda yolu gelenlerin isimleri açmak, kalelere gidecek veya geleceklerin kayıtlarını yapabilmek, yasakçı veya başka görevlerde olanlarla, esirlikten dönen veya yeni Müslüman olanlara esâmî temin edebilmek, haksız silinenlerin eski esâmîleri iade edilemediğinde tashih etmek için elde mahlûl olması mecburiydi. Bunlar oda ihtiyarları ve odabaşılar tarafından temin edilirdi.¹⁸³⁰ Elbette bunlardan da gelir elde edilmiş, hatta bir kısmı ortaların masraflarına kullanılmıştı. Kârhanelere yazılacak kişiler için buralardan mahlûl gerekliydi. Bunlar ise ustalar tarafından temin edilmişti.¹⁸³¹ Kendi odalarına veya kârhanelerin ait esâmîlerin başka yerlere gitmemesi için mensupları dikkatli davranmış, nakledildiğinde geri almaya uğraşmışlardı.¹⁸³²

Esâmî satışı ve teminiyle uğraşanlardan takibata uğrayan ve cezalandırılanlar olmuştu. 3 Eylül 1713 tarihli bir şikâyet kaydına göre kalem halifelerinden Hacı Fesatoğlu İbrahim esâmî satışı suçlamasıyla görevden atılmış ve Limni'ye sürülmüştü.¹⁸³³ 1734 yılında Vidin Kalesi yeniçeri kâtibi, kale ağası tarafından esâmî satmakla suçlanmıştı.¹⁸³⁴ 1778 yılında sadrazam olan eski yeniçeri ağası Kalafat Mehmed Paşa azledildiğinde kendisinden 38630 akçe, kethüdasından 9 bin akçe yevmiyelik senet ele geçirilmişti.¹⁸³⁵

¹⁸²⁸ BOA, D.YNÇ, 102-319.

¹⁸²⁹ BOA, D.YNÇ, 147-145.

¹⁸³⁰ BOA, D.YNÇ, 52-23. BOA, D.YNÇ, 222-190. BOA, D.YNÇ, 88-395. BOA, D.YNÇ, 95-83. BOA, D.YNÇ, 257-5. BOA, D.YNÇ, 123-35.

¹⁸³¹ BOA, D.YNÇ, 85-266. BOA, D.YNÇ, 110-5. BOA, D.YNÇ, 89-383. BOA, D.YNÇ, 81-74, 245. BOA, D.YNÇ, 92-332, 344, 329. BOA, D.YNÇ, 101-80.

¹⁸³² BOA, D.YNÇ, 229-192.

¹⁸³³ BOA, D.YNÇ, 52-86.

¹⁸³⁴ BOA, A.DVN. KLB. d. 44, s. 117.

¹⁸³⁵ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 337-338. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 498.

Tarihi belirsiz bir kayıttaki padişah sadrazamdan, yeniçeri efendisinin İstanbul ve kalelere ait 8 bin akçe yevmiyelik esâmî sattığı şayiasını araştırmasını istemişti.¹⁸³⁶

Büyük çaplı hile ve satış 1764 yılında bizzat yeniçeri ağası Ömer Ağa tarafından yeniçeri kaleminden habersiz ağa dairesindeki defter üzerinde yapılmıştı. Kalelerdeki yüksek yevmiyeli esâmîler kasıtlı olarak silinmiş, neferlerden gelebilenler ismini açtırmaya gelmiş, gelemeyenlerin esâmîleri başkalarına satılmıştı. Ayrıca İstanbul'a kayıtlı emeklilerin bazılarının yevmiyeleri indirilmiş ve başkalarına terakki yazılmıştı. Yapılan teftişte bu şekilde kaçırılan yevmiyenin 7500 akçe olduğu, her akçesinin 15 kuruşa satılarak 112500 kuruş gelir elde edildiği hesaplanmıştı. O sırada beylerbeyliği verilen ve bu hile sebebiyle azledilen Ömer Ağa'dan bu miktarı hazineye ödemesi istenmişti.¹⁸³⁷

Hem mahlûl üretme hem de bunları satacak kişileri fazlalaştırma bakımından kayıtlarda hile veya suistimallerin fazlası yeniçeri efendisi dairesinden kaynaklanmıştı. Mahlûllerin önce ağa dairesine getirilmesi; silinmeler, terakki ve tashihler ağa memhuruyla gönderilmesi üzerine efendi dairesinde yapılması gerekmekteydi. Ama efendi dairesinde, isimleri silinenler rüşvet mukabilinde şakirtler tarafından yeniden kaydedilmiş; fermanla yapılması gereken emeklilik, terakki gibi işlemler gizlice yapılmış; senetleri olmayanların resmî ifadeyle “nişanlayup belledüklerü” kişilerin esâmîlerini kendi adlarına açmalarına veya başkalarına satmalarına aracılık edilmiş; esâmîler izinsiz ve sahiplerinden habersiz İstanbul'dan kalelere yahut bir kaleden diğer kaleye nakledilmiş;¹⁸³⁸ bir kaleden başka kalelere sürülenlerin isimleri gizlice önceki görev yaptıkları kalelere kaydedilmiş;¹⁸³⁹ yeniçeri ağasının mührü olmadan işlem yapıp esâmî veya terakki düzenlenmiş;¹⁸⁴⁰ yevmiyeler eksik işlenmiş ve terakkiler başkalarına yazılmıştı. Benzer fiiller kalelerdeki kâtipler tarafından da yapılmıştı.¹⁸⁴¹

¹⁸³⁶ TSMA, E, 789/34.

¹⁸³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 198

¹⁸³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1093. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 75. 1764'te Hotin hatibinin keşidesini bile başka yere yazmışlardı. Kendisi, hilekar şerrine uğradığını beyan etmişti. BOA, DYNÇ, 266-105.

¹⁸³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1321.

¹⁸⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM. d, 162, hk. 988, 1321. BOA, A.DVN. MHM. d, 158, hk. 75. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 43.

¹⁸⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 75. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1093. BOA, A.DVN. KLB. d. 44, s. 117.

Düzensizliklerin önüne geçilmek için bütün bu hile ve ihmaller için emirler gönderilmiş, tedbir olarak serhat ağalarının mührü olmadan işlem yapılmaması, mührün taklidine mani olunması için mühür örneklerinin efendi dairesinden saklanması, ağa yazısı gelmeden efendi dairesinden isimlerin silinmemesi emredilmişti.¹⁸⁴² Kalemde çalışan görevlilerin suistimallerini engellemek, mahlûlleri satmalarının önüne geçmek için 1763 yılında¹⁸⁴³ onlara maaşlarından ayrı bir ödeme yapılması düşünülmüştü. Buna göre her maaşta kalemden verilen mahlûllerinin yüzde beşine karşılık gelen yani her yirmi akçe mahlûlun bir akçesine 15 kuruş bahşiş olarak “hissey-i hulefâ ve şakirdân” olarak atıye verilmeye başlanmıştı. Verilecek bahşiş akçesi, cizye caizesi akçesinden Hazîne-i Âmire’de tutulmuş ve ödenmişti.¹⁸⁴⁴ Mesela 1185/Reşen maaşında mahlûl yevmiyelerinin yüzde beşi olarak 531 akçe kalem payı olarak ayrılmış, bunun her akçesi için 15 kuruş verildiğinde 7965 kuruş halife ve şakirtlere bahşiş ödenmişti.¹⁸⁴⁵

Kayıtlarda hile yapma ve esâmî satmanın diğer bir yeri, ağa dairesindeki kalemci. Buradaki kâtip ve halifeler bu tür muamelelerden iyi gelir etmekteydi. 1808 yılında denetim için mahlûllerin ağa dairesi yerine sadrazam dairesine verilmesi kararı alınmıştı. Şiddetle karşı çıkan ocak mensupları açıkça mahlûl ticaretiyle geçindiklerini beyan etmişler, zorladıkları ağanın sadrazamdan ricasıyla mecburiyeti, yeniçerilerin ellerinde olmayan mahlûllerle sınırlandırmışlardı. Bu itirazları sırasında mahlûlleri akçe başına 1 kuruşa sattıklarını ikrar etmişlerdi.¹⁸⁴⁶ Ya esâmîlere fazla müdahale edildiğinden fiyatları düşmüştü yahut kendilerini acındırmak için bu şekilde düşük bir fiyat söylemişlerdi.

2.9. YENİÇERİLERİN ESAMÎ MÜCADELESİ

Yukarıda çerçevesi gösterilen şartlar ve esâmî sayısını azaltma gayreti içinde yeniçeriler esâmîlerini muhafaza ve temin hususlarında mücadele vermekteydiler. Esâmîliler terakki alabilmek, emekli olacaklar yüksek bir yevmiye kapabilmek, istedikleri kalelere yazılmak isteyenler gitmek için mahlûl senetler elde etme

¹⁸⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1093.

¹⁸⁴³ Kayıtlara göre uygulama 1177/Masar-Temmuz 1763’den itibaren başlamıştı. BOA, MAD.d. 17274, s. 27. BOA, MAD.d. 6323, s. 1371.

¹⁸⁴⁴ BOA, C.ML, 30164. TSMA, E. 1202. *Kitâb-ı ‘İbretnümay-ı Devlet*, vrk 55.

¹⁸⁴⁵ BOA, C.AS, 13327. 1181/Reşen’de 305 akçeye karşılık 4575 kuruş, 1181/Lezez’de 143 akçeye 2145 kuruş verilmişti. BOA, AE.SMST.III, 11084. Ayrıca bk. BOA, C.AS, 29348.

¹⁸⁴⁶ *Câbi Târihi*, I, 231, 275. Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, 121.

derdindeydiler. Çünkü bu işlemler için başvurduklarında kendilerine “mahlûl getir” denilmekteydi.¹⁸⁴⁷ Başka şekilde geçinemeyen, sadece esâmîye muhtaç olanların mücadelesi daha büyüktü. Ayrıca yevmiyesine muhtaç olmasa da esâmîli olmanın itibarını taşımak isteyenler, ortalarına vakfettikleri senetlerini muhafaza edenler de bunlara katılmıştı. Gelirleri fazla olmasa da “kanım bahâsı”¹⁸⁴⁸ diye tarif ettikleri esâmîlerini muhafaza için yeniçerilerin büyük gayretleri olmuştu.

Hem İstanbul’a kayıtlıların azaltılması hem de fûrû-nihade mahlûl talebiyle cebri şekilde kalelerde esâmî silinmesi derdindeki idare için yıl yıl hazineye belli miktarda yevmiye çekmek tek maksattı. Bunun neticeleri çok da dikkate alınmamıştı. Merkezde ve kalelerde esâmîleri silinenlerden mahlûl peşine düşen sayısı artmıştı. Mahlûllerin belli kişilerde toplanması ve saklanması teminini zorlaştırmış, emeklilik ve tashih işlemlerine mani olmuştu. Mahlûl peşindekilerin girişimleri ise oldukça hızlı esâmî değişimine sebep olmuştu.¹⁸⁴⁹ Ama esâmîlerin sürekli el değiştirmesi sadece çalıkları değiştirmişti. Silinen, bir müddet sonra elde ettiği bir mahlûlle kaydedilip yeniden silinenler çok fazlaydı.¹⁸⁵⁰ Bu durumda mağduriyetler, haksızlıklar, hileler ve diğer kanunsuz muameleler eksik olmamıştı.

En fazla mağduriyet ihbariye (müjdeğân) terakkisinden kaynaklanmıştı. Yüksek terakki almak isteyenlerin mahlûl olarak gösterdikleri esâmîlerin çoğu hayatta olanlara aitti.¹⁸⁵¹ İstanbul’da yaşayanların esâmîleri de ele geçirilse de¹⁸⁵² esas olarak iş veya ziyaret için memleketlerine gidenlerin, memleketlerinde yaşayan yüksek yevmiyeye sahip veya emekli serdengeçti ağalarının veya diğer yeniçerilerinkiler hedef alınmıştı. Bunlar öldü, denizde boğuldu denilerek veya başka bir şekilde mahlûl gösterilmiş yahut babamın, akrabamın esâmîsidir diye maaşları alınmaya çalışılmıştı.¹⁸⁵³ Mataracılar,

¹⁸⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 119-71. BOA, D.YNÇ, 105-247. BOA, D.YNÇ, 82-161. BOA, D.YNÇ, 91-251, 257. BOA, D.YNÇ, 97-245.

¹⁸⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 157-240. BOA, D.YNÇ, 152-177. BOA, D.YNÇ, 177-185. BOA, D.YNÇ, 424-87.

¹⁸⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 206-213.

¹⁸⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 237-309. BOA, D.YNÇ, 267-72. BOA, D.YNÇ, 268-293. BOA, D.YNÇ, 247-35. BOA, D.YNÇ, 258-251. BOA, D.YNÇ, 107-206.

¹⁸⁵¹ BOA, D.YNÇ, 294-426.

¹⁸⁵² BOA, D.YNÇ, 118-55. BOA, D.YNÇ, 141-32.

¹⁸⁵³ BOA, D.YNÇ, 60-68. . BOA, D.YNÇ, 88-173. BOA, D.YNÇ, 83-55. BOA, D.YNÇ, 136-167. BOA, D.YNÇ, 420-13. BOA, D.YNÇ, 92-245. BOA, D.YNÇ, 163-354. BOA, D.YNÇ, 229-87. BOA, D.YNÇ, 153-200. BOA, D.YNÇ, 132-176. BOA, D.YNÇ, 87-29. BOA, D.YNÇ, 94-266. BOA, D.YNÇ, 206-20.

tüfenkçiler, yasakçılar ve çuhadarlar esâmî gâsından kurtulamamış,¹⁸⁵⁴ hacca izinli gidenlerin esâmîleri bile aynı akıbeta uğramıştı.¹⁸⁵⁵ Bütün bu mağdurlar yine müteveffa yani ölü olarak gösterilmişti. Maaş için gelemeliklerinde veya maaşlarını başkaları eliyle alıp uzun süre memleketlerinde kaldıklarından durumdan geç haberdar olmuşlardı.

Yeniçeri ağaları kızdıkları ve hizmetlerini beğenmediklerinin esâmîlerini bir sebep uydurarak silebilmekteydi. Mesela 27 Mart 1678’de ağa, İstanbul kasaplar kethüdası da olan 36. bölüğün baş korucusunu şâki diye sildirmişti. 25 Haziran 1769’da ağa değiştikten sonra hem esâmîsi verilmiş hem de kethüdalığı iade edilmişti.¹⁸⁵⁶

Çorbacılar, odabaşılar veya orta görevlilerinden esâmîlere kolayca müdahale olmaktadır.¹⁸⁵⁷ Çorbacılar kendi hizmetlilerinin esâmîleri üzerinde tasarruf sahibiydiler. Bunlar izinsiz veya izinli gittiklerinde esâmîleri çorbacılar tarafından diğer kişilere verilmekte veya satılmaktaydı.¹⁸⁵⁸ 1724 yılında 76. cemaatten çorbacı hizmetlisi iki yeniçeri memleketlerine gittiklerinde, çorbacı 98. cemaate tayin edilmiş, onların esâmîlerini önce gittiği ortaya kaydettirmiş sonra başkalarına vermişti.¹⁸⁵⁹ 1725 yılında Cerrah Mustafa, maaşını alması için odabekçisine ruhsat verip İstanbul dışına gitmişti. Ama geldiğinde kaydını silinmiş bulmuştu.¹⁸⁶⁰ 1741’de, 21. cemaatte küçük olarak kayıtlı Mehmed memleketine gittiğinde esâmîsine 33. bölüğün çorbacısı el koymuştu. Bir müddet maaşı kendisi almış, sonra odabaşının direnmesine rağmen diğer bir orta mensubuna vermişti.¹⁸⁶¹ Odabaşılar, odabekçileri, mütevelliler, ihtiyarlar gibi görevliler esâmîlerin devri ve takibi hususlarda söz sahibi olduklarından bunlardan kaynaklı durumlar çok daha fazlaydı.¹⁸⁶² Oğulları, akrabaları veya tanıdıklarına esâmî temin etme¹⁸⁶³ yanında satış için de uğraşmışlardı. 1720’de 49. bölükten emekli Mustafa’nın odaya mum ve kandil için bağışladığı esâmîsini mahlûle vermişlerdi. Odabekçisi esâmîsini kurtarmak için ondan 20 kuruş istemişti.¹⁸⁶⁴ 1726’da 20. bölüğün emekli eski

¹⁸⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 247-249. TSMA, E, 432. BOA, D.YNÇ, 87-42.

¹⁸⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 86-25. BOA, D.YNÇ, 91-353.

¹⁸⁵⁶ BOA, AE. SMMD.IV, 3061.

¹⁸⁵⁷ BOA, C.AS, 13073. BOA, D.YNÇ, 107-65.

¹⁸⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 112-95. BOA, D.YNÇ, 162-5.

¹⁸⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 85-194.

¹⁸⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 83-14.

¹⁸⁶¹ BOA, D.YNÇ, 162-5

¹⁸⁶² BOA, D.YNÇ, 285-436.

¹⁸⁶³ BOA, D.YNÇ, 104-209.

¹⁸⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 68-254.

odabaşı memleketinde yaşarken öldü diye silinmiş, İstanbul'a gelip tashih işlemini yaptırmıştı. Memleketine gidince tekrar silindiğinden dönmek mecburiyetinde kalmıştı. Verdiği arzda odabekçisinden razı olduğunu ve ihtiyarları kastederek bunu kendisine başkasının yaptığını beyan etmişti.¹⁸⁶⁵ 1733 yılında 2. sekbanlardan emekli Mehmed'i oda mütevellisi Mustafa sildirmişti. Mehmed ağaya şikâyet ettiğinde Mustafa korkusundan sahipsiz bir küçük esâmî vermek istemişti. Ağa, Mustafa'nın ceza olarak yevmiyesinin düşürülmesini emretmiş, senedinin 10 akçesiyle Mehmed'in ismi açılmıştı.¹⁸⁶⁶ 1736'da 25. sekbanlardan bir ağa kapısı şakirdi verdiği arzında, babası öldüğünde odabekçisinin onun ismini de beraber mahlûle verdiğini, memleketi olan Kazdağı'ndayken deprem olduğunu ve zamanında gelip esâmîsine sahip çıkamadığını anlatmıştı.¹⁸⁶⁷ 1738'de 67. cemaatten Mustafa'nın emekli esâmîsini odabekçisi, başkorucu ve müteveli ele geçirmişler; altı yıl maaşını almışlar sonra başkasına vermişlerdi.¹⁸⁶⁸ 1748'de ağanın eski destarcıbaşı kendi hizmetinde olan 32. bölükten Abdullah'ı kovmuş, esâmîsini mahlûle verip kendine terakki almıştı.¹⁸⁶⁹ 1750'de İstanbul'a kayıtlı bir emekli alemdarın esâmîsini odabekçisi başkalarına satmış, odabekçisi değişince bir yıl sonra haberdar olmuştu. "Gel başının çaresine bak" diye haber yollanmış, senedini tashih için başkalarıyla gönderse de kendisinin gelmesi istenmişti.¹⁸⁷⁰ 1773'te 28. cemaatten halife Mehmed Emin'in 31 akçelik yevmiyesini bu ortanın odabekçisi eski harem kethüdası Hasan Ağa ele geçirmiş, 10 akçesini kendi yevmiyesine kattırarak gerisini başkalarına satmıştı. Senedini gösterse de itibar edilmeyince Mehmed Emin'i ağaya şikâyet etmiş ve iadesini sağlamıştı.¹⁸⁷¹

Yeniçeriler tanımadıkları kişilerin müdahalesiyle karşılaşmış, bıraktıkları senetleri yoldaşları hatta akrabalarının benzer hilelerine konu olmuştu. 1717'de 60. bölükte emekli Mehmed memleketindeyken, tanımadığı biri "bu benim memlekete olan akrabamın esâmîsidir" diye maaşını almak istemişti. Odabaşı bu kişinin maaş almasına müsaade etmemiş ve hemen Mehmed'e haber vermişti. Geldiğinde ise iddia sahibiyle

¹⁸⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 89-218.

¹⁸⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 112-255.

¹⁸⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 136-224.

¹⁸⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 146-41.

¹⁸⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 205-125.

¹⁸⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 207-287.

¹⁸⁷¹ BOA, D.YNÇ, 310-247.

yüzleştirilmişti.¹⁸⁷² 1731’de 4. cemaatten emekli Halil’in esâmîsini kardeşinin oğlu mahlûl diye ağa kapısına vermişti.¹⁸⁷³ 1735 yılında bir Vidin yamağının esâmîsi, arkadaşı mahlûl diye verip oğlunu kaydettirdiğinden iade edilmişti.¹⁸⁷⁴ 28. bölükten emekli Mustafa kendisi memleketinde yaşadığından senedini maaşını alması için kardeşine bırakmıştı. 1154/Reşen (Aralık 1741) maaşını almaya gittiğinde kardeşine isminin silindiği söylenmiş, yeniçeri dairesine başvursa da kendisinin gelmesi lazım diye cevap vermişlerdi.¹⁸⁷⁵ 1743 yılında 35. bölüğün aşçısı, iki gözü hastalıktan kör olunca emekli edilmişti. Memleketine gitmek için harçlığa ihtiyaç duyduğundan 17. bölükten Ali’den 50 kuruş borç alıp senedini emaneten bırakmıştı. Bir buçuk sene sonra dönüp Ali’den senedini istediğinde esâmîsinin 6. bölükten birine verildiğini öğrenmişti.¹⁸⁷⁶ 1748’de 71. cemaatten harpte yaralandığı için 17 akçeyle emekli olan Hasan, borç aldığı Hüseyin Ağa adlı birisine senedini rehin vermişti. Babası vefat ettiği için memleketine gittiğinde Hüseyin Ağa esâmîyi 16. cemaatten birine satmıştı.¹⁸⁷⁷ 1750 yılında 40 akçeyle emekli 63. cemaatten Ahmed, senedini karısına bırakıp herhalde ticaret için diğer yerlere gittiğinde esâmîsi silinmiş, karısının itirazı üzerine tekrar açılmıştı.¹⁸⁷⁸

1730 Patrona İsyanı sırasında, 48. bölükten İbrahim’in esâmîsine isyana katılan 91. cemaatten biri “benimdir” diye sahip çıkmış maaş ve cülûs bahşişini almıştı. İbrahim beni öldürürler diye ses çıkaramamış, ancak zorba idaresi gittikten sonra şikâyet etmiş ve esâmîsini geri almıştı.¹⁸⁷⁹

Küçüklerin esâmîleri de gasp edilmiş, yoktur diye esâmîleri başkasına verilmiş yahut terakki için kullanılmıştı.¹⁸⁸⁰ 1728’de dedesi Şeyh Selim’le hacca izinle giden küçük Mehmed’in ismini, dedesi öldüğü için geç geldiğinden silmişlerdi.¹⁸⁸¹ Ölen emekli

¹⁸⁷² BOA, D.YNÇ, 54-294. 1729’da, daha önce silinen, nişancı paşanın çuhadarı 48. cemaatten Ali Mustafa, ortasındaki aynı isimli neferin esâmîsi haber vermeden kullanılarak tashih edilmişti. BOA, D.YNÇ, 62-47. 1730’da 14. cemaatten İbrahim’in imzalıısını kendi yoldaşları almış ve sildirmişti. BOA, D.YNÇ, 101-414.

¹⁸⁷³ BOA, D.YNÇ, 104-71.

¹⁸⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 123-115.

¹⁸⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 163-360

¹⁸⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 156-240. 1741’de Özi’den emekli olan 12 akçe yevmiyeye sahip Mehmed Ali’nin 10 akçeli aynı adlı bir yoldaşı, onun esâmîsine sahip çıkmış hatta üzerine bir akçe terakki yaptırmıştı. BOA, D.YNÇ, 157-141.

¹⁸⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 202-89.

¹⁸⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 213-468

¹⁸⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 108-140.

¹⁸⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 66-175. BOA, D.YNÇ, 124-27.

¹⁸⁸¹ BOA, D.YNÇ, 100-329.

babasının 46 akçelik yevmiyesinden 7 akçeyle yazılan yaşı küçük 31. bölükten Fırtınazâde Mustafa'nın senedi biri tarafından çalınmış, 51. bölüğün odabaşına 50 kuruş borç karşılığında bırakılmıştı. Mustafa istese de odabaşı borcumu ulufeden alıp tamamlamadıkça vermem demiş, otuz ay sonra yine istediğinde ulufen yoktur demişti. Çalışmayacak derecede küçük olduğunu beyan eden ve ağa kapısına şikâyetle bulunan Mustafa'nın esâmîsi başkasına verildiğinden 1754 yılında iade edilmişti.¹⁸⁸² 1763 yılında 100. cemaatten küçük Mustafa'nın 4 akçelik esâmîsini biri habersizce terakkide kullanmış, itiraz ettiğinde sana üç akçe bir esâmî verdiririm demişti. Ama uzun müddet düzeltilmediğinden Mustafa ağaya şikâyet etmişti.¹⁸⁸³ 1770'de 3. bölükte küçük esâmîsine sahip bir yeniçeri, Mısır'a gidip geldiğinde "senin ismin yoktur" dediklerini, gerçekte ise ismini oda mütevellisinin bir adamına verdiklerini beyanla ağaya şikâyet etmişti.¹⁸⁸⁴

Hilelerden biri ise ismin başka odaya naklettirip çaldırmaktı. 1750 yılında 3. bölükten küçük Abdullah, 7 akçe esâmîsini "bir zalimin" başka odalara nakledip sonra kendisine tashih ettirdiğini ve 25. bölükte olduğunu bildirdiğinden esâmîsi kendisine iade edilmişti.¹⁸⁸⁵ 1789'da 44. cemaatin odabekçisinin ismi başkasına verilmek üzere habersizce 34. bölüğe geçirilmiş, oda ihtiyarları müdahale ederek geri getirmişti.¹⁸⁸⁶

İstanbul'dan bir görevle ayrılacaklar, sılayırahim için memleketlerine gidecekler hatta sefere katılmak için başka ortaya yazılacaklar esâmîlerinden emin olmadıklarından çeşitli tedbir almışlardı. Ya esâmîsini maaşını almak üzere güvendiği kişilere teslim etmekte yahut silinmeyeceği veya çalınmayacağından emin oldukları birimlere kaydettirmişlerdi.¹⁸⁸⁷ 1723 yılında hacca gitmek için izin alan 40. bölükten İsmail, esâmîsinin çalınmasından korktuğundan ağa sergisinden odasına naklini istemişti.¹⁸⁸⁸ 1724'te mîrî tüfenkhanede tüfenkçi olan 8. bölükten Hüseyin Revan'da harbe katılmak istemiş ama odasından biri ismini gasp eder diye maaşı annesine verilmek üzere ağa

¹⁸⁸² BOA, D.YNÇ, 227-158. 1756'da 6. sekbanlardan bir küçük, esâmîsini odabaşına bırakıp gitmişken başkasına verildiği haberini almıştı. BOA, D.YNÇ, 229-69.

¹⁸⁸³ BOA, D.YNÇ, 263-160.

¹⁸⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 293-428.

¹⁸⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 208-247

¹⁸⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 423-170.

¹⁸⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 89-230.

¹⁸⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 84-103.

sergisine kaydolmuştu.¹⁸⁸⁹ 1725 yılında Erzurumlu 6. bölükten emekli Ali, “otuz beş senedir görmediği anasının gel diye mektup gönderdiğini” beyan ile sılayırahim için izin almıştı. Giderken ismini odasında silerler diye ağa sergisine yazılmıştı. Gidecek parası olmadığından odasından dört maaş borç istemiş, “sen gidersen ismini silerler, ödeyemezsin” diye vermemişlerdi.¹⁸⁹⁰ 1741’de savaşta yaralanan ve memleketinde yaşayan 17. bölükten ihtiyar İbrahim’in maaşını dört senedir senedini verdiği orta mütevellisi alıp gönderirken müteveli vefat ettiğinden esâmîsi başkalarının eline geçmişti.¹⁸⁹¹

Kalelerdeki yeniçerilerin esâmîleri keşideli çavuşlar ve emekli çorbacılar dâhil olmak üzere ölü olarak verilmeden başka kalede bulunmadıkları sebebiyle ağalar tarafından “terk-i kale” etmiş diye merkeze bildirilip silinmekte veya sahiplenilmekteydi.¹⁸⁹² Görevini yapmadığı için bu şekilde fazlaca silinenlerden başka, kale ağalarının hışmına uğrayanlar da çoktu. Hem merkeze mahlûl gönderme mecburiyetinde hem de gelir elde etme peşinde olan ağalar esâmîleri sildirmekte veya başkasına vermekteydiler. Esâmî peşinde çok kimsenin olduğu kalelerde el değiştirme oldukça fazlaydı. Hizmetleri başında olan ortaların aşçıları, karakullukçular ve diğer görevliler de haksız silinmelerden kurtulamamaktaydı.¹⁸⁹³ Çavuşlar, odabaşlar keşidelerdeki veya kaledeki diğer kişileri mahlûl diye sildirmekteydi. 1716’da Belgrad’da 83. cemaate kayıtlı bir nefer, ismini 10. sekbanların odabaşının kasıtlı olarak çaldırdığını şikâyet etmişti.¹⁸⁹⁴ 1733’de 31. bölükten yamak Mustafa, bir çavuşun gerçeğe aykırı beyanıyla silinmişti.¹⁸⁹⁵ 1735 yılında Vidin’de yamak olan 59. bölükten Süleyman, izin alıp memleketine gidip döndüğünde kale ağası esâmîsine sahip çıkmış ve iki sene iade etmemişti.¹⁸⁹⁶ 1765’te Özi’de kale ağasıyla serhat efendisi arasındaki düşmanlık sebebiyle ağa onun kayını olan 25. sekbanlardan Seyyid Ebubekir’i hizmeti terk etti diye mahlûl göstermişti.¹⁸⁹⁷ İstanbul’daki gibi maaşlarını almak için senetlerini başkalarına

¹⁸⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 83-231.

¹⁸⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 84-430.

¹⁸⁹¹ BOA, D.YNÇ, 162-373.

¹⁸⁹² BOA, D.YNÇ, 82-354. BOA, D.YNÇ, 260-173. BOA, D.YNÇ, 268-47. BOA, D.YNÇ, 246-454.

¹⁸⁹³ BOA, D.YNÇ, 122-356.

¹⁸⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 54-68.

¹⁸⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 113-329.

¹⁸⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 134-174.

¹⁸⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 268-217.

bıraktıklarında da çalınmaktaydılar. 1764'te Bender'e kayıtlı hasta ve ihtiyar olan serdengeçti ağası, senedini 6. bölüğe kayıtlı bayraktarına vermiş, o maaşını alıp kendisine yollarken iki sene sonra çalınmıştı.¹⁸⁹⁸ 1730'da 14. cemaatten Kandiye'de odasıyla bulunan İbrahim, kendi esâmîsine yoldaşlarından birinin sahip çıktığını ve imzalsının onun elinde olduğunu, hizmette bulunsa da maaş alamadığından şikâyet etmişti.¹⁸⁹⁹ Baba ve oğulların esâmîleri beraber çalınmakta, kardeşlerden ölenlerin yerine diğer silinmekteydi.¹⁹⁰⁰ Kalelerden de hacca izinli gidenlerin esâmîleri hemen ele geçirilmeye çalışılmaktaydı.¹⁹⁰¹

Haklı sebeplerle kaleden uzaklaşanlar da silinmekten kurtulamamaktaydı. 1729'da hacca gidip gelen iki Şam yamağı, izin alıp vilayetlerine gitmek için Sayda'dan gemiye bindiklerinden gemi batmış ve kurtulduktan sonra uzun süre hasta yatıp gelemediklerinden isimleri silinmişti.¹⁹⁰² Tebriz'de görevliyken gözlerini tedavi ettirmek için izinle İstanbul'a gelen ve kışlada yatıp kehhale tedavi olan 32. bölükten Ömer, terk-i kale olarak silinmişti. İsmi yeniden açılmış ve ağma kaydı düşülmüştü.¹⁹⁰³

Haksız olarak ölü diye silinenlerin esâmîleri tekrar sahiplerine iade edilirdi. Mağdur olanlar kimin ne şekilde esâmîsini aldığı takip eder, esâmîlerini kolayca başkalarına vermezdi. "İspat-ı vücud" edenler yani hayatta olduklarını İstanbul'da gösterenler sahib-i evvel olarak mahlûl bulma mecburiyeti olmadan tekrar tashih edilirdi.¹⁹⁰⁴ Kendileri İstanbul'da bulunmadıkları zaman eşleri müdahale edip tashih işlemlerini yapabiliirdi.¹⁹⁰⁵ Yanlış ihbar edip terakki alan veya kendisini yazdıranlar silinir, esâmî sahibine iade edilirdi.¹⁹⁰⁶ Eğer esâmîsi başkasına verilmemişse "nişanî bozularak" yani hazineye

¹⁸⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 267-226.

¹⁸⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 101-414

¹⁹⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 247-257. BOA, D.YNÇ, 282-81.

¹⁹⁰¹ BOA, D.YNÇ, 81-65.

¹⁹⁰² BOA, D.YNÇ, 98-298.

¹⁹⁰³ BOA, D.YNÇ, 82-287.

¹⁹⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 82-152, 200, 233. BOA, D.YNÇ, 94-59. BOA, D.YNÇ, 122-68. BOA, D.YNÇ, 105-256. BOA, D.YNÇ, 225-311. 1773'te savaşta yaralanan 47. bölükten İsmail'in İstanbul'da esâmîsini başkası ele geçirmiş ve birkaç maaşını almıştı. Sahib-i evvel olarak iade edilmişti. BOA, D.YNÇ, 309-213.

¹⁹⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 200-304.

¹⁹⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 271-171. BOA, D.YNÇ, 89-206.

aktarılabaklardan iade edilirdi.¹⁹⁰⁷ İade edilecek durumda değilse temin edilen mahlûlle açılırdı.¹⁹⁰⁸

Kalelerde haksız şekilde silinenlerin esâmîleri de sahib-i evvellerine iade edilirdi.¹⁹⁰⁹ 1726’da Selanik’te sehven çalınan 46. bölükten Osman, İstanbul’a gelip sağ olduğunu ispat edince esâmîsi iade edilmiş, yol harçlığı bile verilmişti.¹⁹¹⁰ 1725 yılında Selanik’ten gelen üç alık yeniçeri, getirdikleri üç mahlûlle tashih olmuşlar ancak bir müddet sonra bu esâmîlerin sahipleri gelerek isimlerinin çalındığını bildirmişti. Öncekilerin esâmîleri haksız çalındığından yeni gelenlere sahibi evvel olarak iade yapılmamış, odabekisinden mahlûl bulması istenmişti. Odabekisinden mahlûl bulmasının istenmesinin sebebi önce gelenlere kefil olması ve “esâmîlerin sahiplerinin gelirse ulufelerini veririm” diye teminat vermesiydi. Bir müddet sonra önceki üç kişinin esâmîleri yine alınp geldiklerinde kendilerine iade edilmişti.¹⁹¹¹ Erzurum’a kayıtlı 40 akçeyle emekli Ömer 1753’te silinmiş, iki sene sonra sahib-i evvel olarak esâmîsi iade edilmişti. Üç yıl sonra tekrar silindiğinden getirdiği mahlûlle açılmış, ancak kısa süre sonra yine alınmişti.¹⁹¹² 1760’da Bender yamağı 15. sekbanlardan üç nefer, verdikleri 44. cemaatten 25 akçelik mahlûlle tashih olmuşlarken, sahibinin gelmesi üzerine silinmişlerdi.¹⁹¹³

Yukarıda gösterilen bütün bu durumların diğer ehemmiyetli tarafı esâmî teminiydi. Ölenlerin esâmîlerini ağa kapısına getirmek için yarış vardı. Sebebi sadece ocağa yazılmak değildi. Esâmîleri getirenlere, erkek olsun kadın olsun bahşış verilmekteydi.¹⁹¹⁴ Babalarının veya akrabalarının mahlûllerini verenler çok fazlaydı.¹⁹¹⁵ Bir mahlûlle birden fazla kişi tashih olabildiğinden müşterek mahlûl verilebilmekteydi.¹⁹¹⁶ Hastaların, ölüm döşeğindekilerin esâmîleri fırsatılarca öldü diye hemen ihbar edilmekteydi. 1720 yılında

¹⁹⁰⁷ BOA, D.YN, 271-109, 154. BOA, D.YN, 107-59, 62.

¹⁹⁰⁸ BOA, D.YN, 164-255. BOA, D.YN, 249-91, 432. BOA, D.YN, 271-14, 106, 118, 139, 145, 151. BOA, D.YN, 272-11.

¹⁹⁰⁹ BOA, D.YN, 225-380, 401. BOA, D.YN, 226-8, 59, 110, 140. BOA, D.YN, 247-207. BOA, D.YN, 109-80. BOA, D.YN, 247-332. BOA, D.YN, 268-263. BOA, D.YN, 294-426.

¹⁹¹⁰ BOA, D.YN, 89-155.

¹⁹¹¹ BOA, D.YN, 82-224.

¹⁹¹² BOA, D.YN, 243-153.

¹⁹¹³ BOA, D.YN, 241-177.

¹⁹¹⁴ TSMA, D. 4784.

¹⁹¹⁵ BOA, D.YN, 261-25.

¹⁹¹⁶ BOA, D.YN, 247-237.

kırk gün hasta yatan 45 akçeyle emekli serraçbaşı öldü diye bildirilmişti.¹⁹¹⁷ 1737’de 6. bölükten Kartal’da oturan emekli İsmail odabaşının senedi, henüz ölüm döşegindeyken ele geçirenlerce ağa kapısına getirilmişti. Karısının müdahalesiyle başkasına verilmesine mani olunmuştu.¹⁹¹⁸ 17. bölükten emekli Mustafa 1754’te Mısır’dan İstanbul’a gelmek için bir Arnavut gemisine binmiş, yolda korsanlar gemiye saldırıp onu esir etmişlerdi. İsmi hemen öldü mahlûle verilmişti.¹⁹¹⁹ 14 Mayıs 1730’da 13. cemaatten Ahmed temin ettiği 42 akçelik bir mahlûlü ağa kapısına getirmiş, damadına terakki istemiş eğer olmazsa oğlunu küçük olarak kaydettirmek istemişti. Oğlunu kendi cemaatine yazdırmaya muvaffak olmuştu.¹⁹²⁰

Mahlûllerin peşinde çok kimse olduğundan bunlar birbirlerinden gasp derdine de düşmekteydi. 1726’da 7. bölükten İsmail adlı Bitpazarı esnafından emekli yeniçerinin odasının çorbacısı, herhalde hasta olan bu kişinin kölesine, efendin ölürse sakın esâmîsini ağa kapısına götürme demişti. Ama haberdar olan 22. sekbanlardan Süleyman, sadece adı ve bölüğünü bildiği bu kişinin ölümünü ihbar etmiş ve iki akçe terakki almıştı.¹⁹²¹ 1761’de 45. bölükten Veli adlı karakullukçu ölen bir kişinin mahlûlünü ihbar edip tashih olmuştu. İki maaş aldıktan sonra ismi çalınınca önceki sahibine verildi diye kendisine bilgi verilmişti. Ama o “ölen adamın dirilmesi kabil değildir” diye itiraz etmiş ve haklı bulunduğundan geri verilmişti.¹⁹²²

Babalar oğullarına, oğullar babalarına esâmî bulmak için uğraşmaktaydı. 1730’da esâmîsi çalınan saka kârhanesine kayıtlı sakabaşının oğlu kârhaneden temin edilen bir mahlûl ve babasının dilekçesiyle tekrar tashih edilmişti.¹⁹²³ 1741’de 17. cemaatin karakullukçusu, kışlada esâmîsiz olarak yatıp kalkan aynı odaya kayıtlı eski çuhadar babasına ihtiyarlar vasıtasıyla 28 akçelik mahlûl bulmuş, isminin açılmasını sağlamıştı.¹⁹²⁴ 1765’te orta yazıcısı Ahmed kaydı silinen oğlu Süleyman’ı eski ortası 31.

¹⁹¹⁷ BOA, D.YNÇ, 60-104.

¹⁹¹⁸ BOA, D.YNÇ, 139-11.

¹⁹¹⁹ BOA, D.YNÇ, 225-311.

¹⁹²⁰ BOA, D.YNÇ, 96-137.

¹⁹²¹ BOA, D.YNÇ, 87-270.

¹⁹²² BOA, D.YNÇ, 267-139.

¹⁹²³ BOA, D.YNÇ, 101-312.

¹⁹²⁴ BOA, D.YNÇ, 160-197.

bölüğe yazdırmıştır.¹⁹²⁵ 1770’de eski Bağdad ağasının süvari sekban olan oğlu, silinmişken buradaki boşalmada hemen yeniden yazılmıştı.¹⁹²⁶

Mahlûl bulmak zor olduğundan süresi dolan odabaşılar ve diğer orta görevlileri emekli olabilmek için mahlûl bulmak için çok uğraşmaktaydılar.¹⁹²⁷ 1751’de 48. cemaatten emekli olan odabaşından odabekçisi, “sana ben mahlûl verdim” diyerek 6 kuruş istemişti.¹⁹²⁸ Meydan çavuş ve aşçılarından yine mahlûl bulup emekli olamayanlar, odalarına dönüp yollarına devam etmekteydiler.¹⁹²⁹

Kelelerde esâmîsiz olanlar veya terakki almak isteyenler mahlûl buldukları an yaz kış, uzak yakın demeden hemen tashih olmak için İstanbul’a gelmekteydi.¹⁹³⁰ Silinenler kayıt yapabilmeleri için kalelere ait mahlûl bulmak veya haksız şekilde silindiğini göstermek için izinle yani serhat tezkeresiyle İstanbul’a gelmek mecburiyetindeydiler.¹⁹³¹ Hastalık, yaşlık sebebiyle kendileri gelemeyecek olanlar serhat tezkerelerini ortaların odabaşı veya odabekçilerine göndermekte ve ismin iadesini sağlamaktaydı.¹⁹³² Esâmîsini gönderenlerin hepsine odabaşı, odabekçileri ve ihtiyarlar kefil olmadığından veya kefillikleri kabul edilmediğinde kendilerinin gelmeleri ve ağa kapısında bulunmaları istenmekteydi.¹⁹³³

Serhat tezkeresi temini de başka bir meseleydi. Kale ağaları sizin isminiz yeni diyerek veya başka sebeplerle serhat tezkeresi vermeyi reddetmekteydiler.¹⁹³⁴ Alamayanlar hileli yollara başvurmakta idi. 1759’da Kefe yamaklarından ismi silinen 25. bölükten bir nefer, sahte serhat tezkeresi düzenleyerek ismini açtırmak istemişti.¹⁹³⁵

¹⁹²⁵ BOA, D.YNÇ, 268-229.

¹⁹²⁶ BOA, D.YNÇ, 294-334.

¹⁹²⁷ BOA, D.YNÇ, 83-349.

¹⁹²⁸ BOA, D.YNÇ, 213-170.

¹⁹²⁹ BOA, D.YNÇ, 104-194.

¹⁹³⁰ BOA, D.YNÇ, 81-191. BOA, D.YNÇ, 82-146. BOA, D.YNÇ, 101-14. BOA, D.YNÇ, 105-79. BOA, D.YNÇ, 258-203. BOA, D.YNÇ, 263-35. BOA, D.YNÇ, 243-26.

¹⁹³¹ BOA, D.YNÇ, 82-146. BOA, D.YNÇ, 223-254. BOA, D.YNÇ, 243-100. BOA, D.YNÇ, 246-138. BOA, D.YNÇ, 243-123.

¹⁹³² BOA, D.YNÇ, 96-212. BOA, D.YNÇ, 83-295. BOA, D.YNÇ, 82-239. BOA, D.YNÇ, 261-138. BOA, D.YNÇ, 89-17.

¹⁹³³ BOA, D.YNÇ, 83-40.

¹⁹³⁴ BOA, D.YNÇ, 93-426

¹⁹³⁵ BOA, D.YNÇ, 246-300.

Gelirken veya İstanbul'a geldikten sonra büyük meşakatlere katlanmak mecburiyetindeydiler. Çok uzak yerden, Bağdad gibi kalelerden gelenler vardı.¹⁹³⁶ Gelirken gemileri batanlar, eşkıyalar tarafından soyulanlar, korsanlar tarafından esir alınanlar çoktu. İstanbul'a geldiklerinden mahlûl temini veya kabul ettirmek aylarca bekleyenler vardı.¹⁹³⁷ Ortası kalelerde olduğu için odalara alınmayanlar veya odalarda kalmak istemeyenler hanlarda kalmaktaydı.¹⁹³⁸ 1722 yılında ismini açtırmaya Kandiye'den gelen 27. bölükten Ali, gemi karaya oturduğundan geri gitmek zorunda kalmış ve bir sene hasta yatmıştı.¹⁹³⁹ 1741'de Bender'e kayıtlı Hasan, ölen komşusunun oğlu olmadığından karısından esâmîsini satın almış, terakki almak için gelirken gemi batmış senedi kaybetmişti.¹⁹⁴⁰ Serhat tezkeresi alsa da çeşitli sebeplerle gelemeyenler olmaktaydı.¹⁹⁴¹ 1757'de Kars'a kayıtlı emekli bir yeniçeri, esâmîsi çalındığında serhat tezkeresiyle gelirken haramiler yolunu kesip soymuştu. Hastalandığı için geri dönünce bu sefer evraklarını göndermiş ama kendisini istemişlerdi. Yaklaşık sekiz sene sonra ancak tashih olabilmışti.¹⁹⁴²

Kalelerden gelenlerden haksız silinenlerin sahib-i evvel olarak kaydında sıkıntı yoktu. Hatta tashih olmak için önceki yevmiyelerinden düşüğünü kabul edenler de çıkmaktaydı.¹⁹⁴³ Mahlûl getiremeyenlerin tashih taleplerinin kabulü ise çok zordu. Bir kaç kere gelmelerine rağmen mahlûlü olmadığı veya varsa bile ihtiva ettiği yevmiye yeterli olmadığı için istediği için işlemi yapılmayanlar, peş peşe arz verenler vardı.¹⁹⁴⁴ Getirdiği mahlûl önceki sahibine verildiğinden açılmadığı durumlar olmaktaydı. Bunlar hemen başka mahlûl tedarikine girişmekteydiler.¹⁹⁴⁵ Ya mahlûl satın almak yahut teminde yardımcı olmaları için odabaşılara-odabekçilerine başvurmaktaydılar.¹⁹⁴⁶ Terakki için mahlûl getirenlerde benzer durumla karşılaşabilmekteydi.¹⁹⁴⁷ Yüksek yevmiyeli mahlûl getirenlerin işlemleri daha hızla yapılmakta, terakkileri daha yüksek

¹⁹³⁶ BOA, D.YNÇ, 54-170. BOA, D.YNÇ, 105-82.

¹⁹³⁷ BOA, D.YNÇ, 267-328. BOA, D.YNÇ, 268-223.

¹⁹³⁸ BOA, D.YNÇ, 208-95.

¹⁹³⁹ BOA, D.YNÇ, 66-8.

¹⁹⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 163-53.

¹⁹⁴¹ BOA, D.YNÇ, 237-23.

¹⁹⁴² BOA, D.YNÇ, 268-246.

¹⁹⁴³ BOA, D.YNÇ, 146-400.

¹⁹⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 83-171. BOA, D.YNÇ, 88-137.

¹⁹⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 260-140.

¹⁹⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 83-132.

¹⁹⁴⁷ BOA, D.YNÇ, 94-110.

olmaktaydı.¹⁹⁴⁸ 16. bölükten Hüseyin, Budin’de silinmişken İstanbul’a gelip sekiz defa arz verse de kendisinden mahlûl bulması istenmişti. Nihayet odabaşısı sayesinde bir mahlûl temin etmiş ve tashih olmuştu. Ancak kâtipler yazmadığından maaş alamamış, 1725’te mahlûl istenmeden yeniden kaydedilmişti.¹⁹⁴⁹ 1723’te Ur’da ismi çıkmayan 56. bölükten İbrahim, serhat tezkeresini hasta olduğundan odabaşına göndermiş ve aynı kaleden bir mahlûlle tashih edilmişti.¹⁹⁵⁰ 1730’da Eğriboz’da terk-i kale diye çalınan 2. cemaatten bir yamak, felçli olduğundan esâmîsini odabaşına göndermiş, onun bulduğu mahlûlle tashih olmuştu.¹⁹⁵¹ 1759’da Kule’de yamak olan 11. bölükten Mehmed, ismi defterde çıkmayınca tashih olması için oğlunu göndermiş, tashih işleminde sonra oğlu ölünce esâmîsini hemen mahlûl diye gasp etmişlerdi.¹⁹⁵² 1760’da Resmo Kalesi’ne kayıtlı 40 akçelik bir mahlûlle, biri eski Özi ağasının oğlu dört kişi farklı kalelere tashih olmuşlardı.¹⁹⁵³ 1764 yılında Bosna yamaklarından Ömer, ismi defterde gelmeyince serhat tezkeresi almış ama hasta olduğundan aşçıya göndermiş ve bu yolla tashih olmuştu.¹⁹⁵⁴ 1761’de Kandiye’de emekli bir yeniçeri esâmîsi çalındığında açılması için damadını gönderdiğinde kendisinin gelmesini istemişlerdi.¹⁹⁵⁵ 1760’da 51. bölüğün Bender yamağı bir nefer tashih olmak için senedini odabaşına gönderse de kendisi gelsin demişlerdi.¹⁹⁵⁶ 1764 yılında Bender’de İstanbul’dan gönderilen maaş defterinde ismi çıkmayan 12. cemaatten emekli Mehmed’e serhat tezkeresi verilmiş ama kendisi gidemeyecek durumda olduğundan yerine bir yoldaşı ağanın izniyle gönderilmişti. Mehmed’in esâmîsi, başkasına ait diye silinmişti ama verilen kişi öldüğünden esâmî üçüncü bir şahsa geçmişti. Orta ihtiyarlarının esâmînin Mehmed’e ait olduğunu beyan etmeleriyle tashih işlemi yapılmıştı.¹⁹⁵⁷

Kalelerde fûrû-nihade olarak silinenlerin bir kısmı, haklı olduklarını göstererek, muhafızları araya sokarak, tehditle veya isyan çıkararak isimlerini yeniden açtırmayı

¹⁹⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 248-344. BOA, D.YNÇ, 257-8. BOA, D.YNÇ, 260-454. BOA, D.YNÇ, 341-44.

¹⁹⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 82-167.

¹⁹⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 82-239.

¹⁹⁵¹ BOA, D.YNÇ, 101-318.

¹⁹⁵² BOA, D.YNÇ, 244-44.

¹⁹⁵³ BOA, D.YNÇ, 246-107.

¹⁹⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 267-80.

¹⁹⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 248-306.

¹⁹⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 261-38.

¹⁹⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 259-317.

başarmaktaydılar.¹⁹⁵⁸ Özellikle 1755'ten sonra kale mevcutları azaldığında fûrû-nihadeye verilenlerin sahipleri olan esâmîlerden olması büyük bir dirence sebep olmuştu. Bu şekilde silinenler yeniçerileri ayaklanmalara teşvik etmiş ve çoğu zaman muvaffak olmuşlardı.¹⁹⁵⁹ Hatta kendileri gelmeyerek, ağaların ve muhafızların defter halinde isimlerini göndermesiyle tashih edilmişlerdi.¹⁹⁶⁰ Fûrû-nihade mahlûl olarak silinenlerden ferdi olarak kalelerden serhat tezkeresiyle gelenlerin isimleri, ertesi seneden olmak üzere açılmaktaydı. Böylece itiraz edenlerin isimleri açılrsa da maaş verilmemiş olmaktadır. Zaten sonraki yıl, tashih edilmiş olanlar göz önüne alınarak yeni fûrû-nihade mahlûl istenmekteydi. Ayrıca bunların bir kısmının tashih olmak için getirdiği mahlûller doğrudan hazineye kalmaktaydı.¹⁹⁶¹

İster İstanbul'dan ister kalelerden olsun akrabalık ilişkilerini kullananların, ağaların yakınlarının kayıtları hızlı yapılmaktaydı.¹⁹⁶² 1757'de Sakız'da çavuş keşidesinde yamak olan 71. cemaatten emekli İsmail, 1763'te amcası eski Bosna ağası turnacıbaşı Mehmed Ağa'nın talebiyle sahib-i evvel olarak tashih edilmişti.¹⁹⁶³ Yüksek rütbeli devlet adamlarının kapılarında görev yapanlar onların aracılığıyla isimlerini kolayca açtırmaktaydılar. Devlet görevlileri ise bunlardan yardımlarını esirgememekteydi. Kırım hanlarının aracılıkları da çok fazlaydı.¹⁹⁶⁴ Hatta kalelere kayıtlılar, İstanbul'a gitmelerine lüzum olmadan doğrudan ağaya yazılan ricalar ve gönderilen mahlûllerle tashih edilmekte veya diğer işlemleri yapılmaktaydı. Ama bunlardan da her halükarda mahlûl istenmekteydi.¹⁹⁶⁵ Yasakçıların işlemlerine ise elçiler aracı olmaktadır. Mesela 1741'de İsveç elçisi, yasakçısının esâmîsi sahibi evveline verilince tashih olması için talepte bulunmuştu.¹⁹⁶⁶

Zayi olan senetlerin yenilenmesi, tashih işlemleri gibi yapılmaktaydı. Çeşitli sebepler senetleri zayi olanlar bunu ispat ederek ve bizzat gelerek yenisini çıkarmak

¹⁹⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 96-164. BOA, D.YNÇ, 178-60

¹⁹⁵⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34332, 34420. BOA, D.YNÇ, 86-366. Bu husus için dördüncü bölüme bakınız.

¹⁹⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1184

¹⁹⁶¹ BOA, D.YNÇ, 82-17. BOA, D.YNÇ, 86-339, 345, 354. BOA, D.YNÇ, 87-5, 8, 65. BOA, D.YNÇ, 89-170, 200, 236, 344. BOA, D.YNÇ, 136-311.

¹⁹⁶² BOA, D.YNÇ, 237-291

¹⁹⁶³ BOA, D.YNÇ, 260-443

¹⁹⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 53-287. BOA, D.YNÇ, 261-176. BOA, D.YNÇ, 87-339.

¹⁹⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 253-20. BOA, D.YNÇ, 55-83. BOA, D.YNÇ, 89-2. BOA, D.YNÇ, 247-41. BOA, D.YNÇ, 130-307.

¹⁹⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 157-135.

mecburiyetindeydiler.¹⁹⁶⁷ Bunların iddialarının doğruluğunu teyit için ihtiyarlara sorulmakta, resid defterleri yani hesabı kapatılmış önceki kayıtlarda olup olmadıkları incelenmekteydi.¹⁹⁶⁸ Ayrıca bunların mahlûl diye verilmesi veya satılması da mümkündü. Çünkü soygunlar ve hırsızlık durumunda da başkalarının eline geçmekteydi.¹⁹⁶⁹ Mesela 1757'de 100. cemaatten emekli Osman, Gerede'ye giderken Koroğlu çeşmesi yakınlarında soyulmuş, 50 akçelik senedini de almışlardı.¹⁹⁷⁰ Çok uzak kalelerden yenilemeye gelenler vardı.¹⁹⁷¹ 1765'te Erzurum'dan senedi zayi olduğu için İstanbul'a gelen 71. cemaatten Mahmud, hastalanmış ve on ay hasta yatmıştı. Giderken parası olmadığından harçlık istemişti.¹⁹⁷²

2.10. DİĞER ASKERİ SINIFLARA GEÇİŞ

Osmanlı kapıkulu askeri yapısı, itibar ve ücret bakımından derecelendirilmiş yaya ve süvari ocaklardan müteşekkildi. Her ocağa eğitim derecesine göre acemi hizmetlerinden sonra giriş mümkündü. Bundan başka ocaklar silsilesinde başarı ve kabiliyete bağlı yükselme vardı. Ocaklar dışında timar sistemi bulunmaktaydı ki bütün kapıkulları timarlı sipahilikten beylerbeyliğe kadar bu yapıya bir dereceden geçebilirdi. Yine onlar kalelerde ihdas edilmiş birliklerin neferlikleri ve ağalıklarını tercih edebilirdi.

Yaya sınıftan olan yeniçeriler görevlendirme haricinde İstanbul'da bulunma, yükselme için evlenmeme kısıtlamalarına tabiydiler. Ayrıca ücret derecesi bakımından alt sınıflar içindeydiler ve yevmiyelerinin 8 akçeden yukarıya çıkarılmadığı, başka sınıflara geçmeyi teşvik eden bir düzene tabiydiler.¹⁹⁷³ Kısıtlamaların dışına çıkmasını ve daha yüksek yevmiyeye sahip olmasını sağlayan; ocak içinde yükselme, diğer ocaklara geçme, timar-zeamet alma ve kalelerdeki bazı görevleri üstlenme şeklinde imkânları vardı. Bu haklarının uygulanması aşağıda bahsedileceği üzere ocak tarihi boyunca değişiklik arz etmişti. Geçişler, askeri kabiliyetlerine bağlanmıştı ve kesinlikle göstermelik şekilde yapılmamıştı. Tek bir yeniçeriye veya bir seferde yüzlerce yeniçeriye

¹⁹⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 234-80, 68.

¹⁹⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 261-225.

¹⁹⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 262-2, 61.

¹⁹⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 234-36.

¹⁹⁷¹ BOA, D.YNÇ, 258-336.

¹⁹⁷² BOA, D.YNÇ, 267-316.

¹⁹⁷³ Osmanlı Kanunnâmeleri VIII, 47.

kapsayacak şekilde uygulanmıştı.¹⁹⁷⁴ 17. yüzyılın başlarına kadar, maaş defterlerinde isimleri üzerine değişiklikler işlendiği gibi defterler sonunda bahsedilen sınıflara geçenler toplu olarak gösterilmişti.¹⁹⁷⁵

Diğer askeri sınıflara geçişin yeniçerilerin savaş azmini artırmaktan başka mühim diğer bir faydası, ocağın sürekli genç-neferlerden oluşmasını sağlamasıydı. Öyle ki II. Selim döneminde bahşiş için isyan ettiklerinde padişah, onların aralarından iyi Türkçe bilenlerin getirilmesini istemişti.¹⁹⁷⁶

Yükselme yollarından faydalanmak için, mecburiyetleri olmadığı halde solaklar ve diğer hususi vazifeli yeniçerilerden seferlere katılanlar oldukça fazlaydı.¹⁹⁷⁷

Giriş kısmında gösterildiği üzere kapı yeniçerilerin yerli yeniçeriliğe nefer ve zabıt olarak geçmeleri mümkündü hatta bu sınıfın ilk başta esas kaynağı Yeniçeri Ocağı'ydı.¹⁹⁷⁸ Fethedilen yerlere nöbetçilerden başka yeniçerilerden de kale eri yazılmıştı. 1521'de fethedilen Belgrad'a da 485 yeniçeri "merdân-ı kale" olarak verilmişti.¹⁹⁷⁹ Kalelere geçişin diğer bir usulü cezalandırılan yeniçerilerin "merd-i kale" yapılmasıydı. Mesela 1548 yılında 27. bölükten Ahmed merd-i kale yapılmıştı.¹⁹⁸⁰ 1593 yılında Edirne'de bir yeniçeri öldüren 48. bölükten Mehmed bin Mustafa, "merd-i kale" yapılmış, beratı verilmiş ancak eğer yargılamada ölüm cezası verilirse infaz edileceği de ilave edilmişti.¹⁹⁸¹ Ocaklardan dışarıya çıkışın durmasıyla yeniçerilerin bu yolları azalmıştı. 17. yüzyılın ortasında merd-i kale olmak tamamen terkedilmiş, yerli yeniçeriliğe geçme kanunen kapanmasa da artık çok nadir ve münferit uygulanır hale gelmişti. 25 Temmuz 1645'te 34. cemaatin çorbacısı Bağdad yerli yeniçeri ağası atanmıştı.¹⁹⁸² 9 Şubat 1715'te 26. cemaatten emekli Ahmed, Kocaeli'nde bir kaleye

¹⁹⁷⁴ BOA, KK.d. 234, s. 132-133.

¹⁹⁷⁵ BOA, MAD.d. 7008, s. 1062. BOA, D.YNÇ, 1-65, 102. BOA, MAD.d. 16269, s. 239. BOA, D.YNÇ.d. 33630, s. 229.

¹⁹⁷⁶ Tarih-i Selânikî, I, 54.

¹⁹⁷⁷ BOA, MAD.d. 16267, s. 152. BOA, MAD.d. 16269, s. 164.

¹⁹⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 494.

¹⁹⁷⁹ BOA, MAD.d. 23, s. 18.

¹⁹⁸⁰ BOA, MAD.d. 12872, s. 21

¹⁹⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 70, hk. 215.

¹⁹⁸² BOA, A.RSK.d. 1497, s. 70

mustahfız olmuştu.¹⁹⁸³ Kasım 1770 tarihinde ise Varat yerli yeniçerileri ağası olarak 3. sekban bölüğünden bir emekli yeniçeri tayin edilmişti.¹⁹⁸⁴

Yeniçerilere rütbelerine göre timar, zeamet ve has tevcihi, çok eski uygulamaydı. 1430'lu yıllar ve sonrası kayıtlarında solak, zağarcı, diğer yeniçeriler ve yayabaşılara timar-zeamet tevcihi bulunmaktadır.¹⁹⁸⁵ Bu uygulama “merd-i timar” adıyla yapılmaktaydı.¹⁹⁸⁶ Yeniçeri ağasından alt kademelere doğru büyük zabıtlere, sancakbeyliği ve büyük miktarda zeamet verilmişti. Yeniçeri ağasının 500 bin akçeyle sancağa çıkma hakkı vardı. Sonraları itibarının artışıyla çıkmalar beylerbeyi seviyesine yükselmişti.¹⁹⁸⁷ Sekbanbaşına 200 bin akçeyle, kulkethüdasına daha düşük miktarla sancakbeyliği verilmesi kanundu. Zağarcıbaşı 40 bin akçeyle çıkmasına rağmen ona da sancakbeyliği verildiği vakiydi. Ancak kabahatle azledildiklerinde bunlara düşük seviyede zeamet verilmişti.¹⁹⁸⁸ Haseki ve turnacıbaşlarının hakkı 30 bin akçe zeametti. Savaşlarda kahramanlık gösterirler ise miktar 36 bin akçeye yükselirdi.¹⁹⁸⁹ Yayabaşlarına 26 bin zeamet; solaklar kethüdasına 20 bin; atlı zağarcılara 16 bin; atlı sekbanlara, solaklara, ağa bölükbaşlarına, yayabaşı kethüdalarına, sekban bölükbaşlarına 15 bin; piyade zağarcılara, turnacılara, odabaşlarına, hasekilere, yaya sekbanlara, saksonculara, solak müteferrikalarına 10 bin, diğer yeniçerilere 9 bin akçe timar verilmişti.¹⁹⁹⁰ Bununla beraber timar verilmesi kanun olanlara zeamet verildiği gibi timar ve zeamet tevcihinde kanunen yazılı olandan yüksek miktarlarda yapılması da oldukça fazlaydı.¹⁹⁹¹

¹⁹⁸³ BOA, D.YNÇ, 53-5.

¹⁹⁸⁴ BOA, C.AS, 22652.

¹⁹⁸⁵ 1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri, 27, 46, 48. Defter-i Sancak-i Arvanid, 12, 15, 34, 37.

¹⁹⁸⁶ Bu kelime hem terfien hem de aşağıda bahsedilecek olan ceza olarak timara kaydedilme için kullanılmaktaydı. Terfien verildiğine örnek için bk. BOA, KK.d. 232, s. 127. Zaten maaş kayıtlarında her ikisi beraber “merd-i timar” diye icmal edilmişti.

¹⁹⁸⁷ Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 135. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, haz. Ahmed Akgündüz, Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, VII, İstanbul 1994, 249. BOA, A.DVN.MHM.d, 47, hk. 445.

¹⁹⁸⁸ Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 486. Osmanlı VII, 248. I. Selim'in İran seferi sırasında kulkethüdasına sancakbeyliği verilmiştir. Haydar Çelebi Rûznâmesi, 95. 5 Ocak 1628'de kulkethüdası Musa Ağa sancakbeyi yapılmıştır. BOA, D.YNÇ, 15-32. Osmanlı Kanunnâmeleri, IV, 266, 542.

¹⁹⁸⁹ Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 135-136. Osmanlı Kanunnâmeleri VII, 248.

¹⁹⁹⁰ Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 160-161. Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 139, 141. Osmanlı Kanunnâmeleri VII, 247-248. Bazı zeamet tevcihleri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, 30, hk. 369. 888 numaralı Mühimme Defteri, 431. Osmanlı Kanunnâmeleri, VIII, 138-139. Kavânîn-i Osmaniyân, vrk. 57a.

¹⁹⁹¹ BOA, KK.d. 232, s. 50, 185.

Timara çıkmak bazı sebeplere mebni yapılmıştı. En mühimi, seferlerde yararlılık göstermekti ve en fazla bu sebeple timar tevcih edilmişti.¹⁹⁹² İstanbul'da yangınlarla mücadelede gayret gösterenler,¹⁹⁹³ su hizmetlerinde çalışanlar timara çıkmıştı.¹⁹⁹⁴ Yeniçeri ağaları değiştiğinde bazı yeniçerilerin timara çıkarılması da kanundu.¹⁹⁹⁵ Her halükarda padişah tarafından sebepsiz, ihsan olarak emektarlar timar verilerek ocaktan çıkarılmıştı.¹⁹⁹⁶ Timar ve zeamet tevcihleri zabitlerinin, beraber görev yaptıkları diğer kumandanların bildirmeleri; yeniçeri ağalarının tezkereleri üzerine fermanla yapılmıştı. Seraskerlerin de bu yetkileri vardı.¹⁹⁹⁷

Mükâfat ve terfi olarak timar ve zeamet tevcihinden başka cezalandırma olarak da timar verilmekteydi. Ölüm cezasını gerektirmeyen derecede suça bulaşanlar ve gayri kanuni yollarla ocağa girenler (ecnebler) merd-i timar yoluyla yeniçerilikten atılmıştı.¹⁹⁹⁸ 1629 senesinden Kirmasti serdari emirlere uymadığından ve diğer yeniçerilere zapt edemediğinden merd-i timar yapılmıştı.¹⁹⁹⁹

¹⁹⁹² 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 431. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 204.

¹⁹⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 27, hk. 48.

¹⁹⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 267.

¹⁹⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 9.

¹⁹⁹⁶ 4 Şubat 1572 tarihinde padişahın yeniçeri ağasına “yeniçeri kullarım hakkında inâyetim zuhûra getirüp” denilerek beş yayabaşı, ağa bölüklerinden üç, zağarcılardan üç, atlı sekbanlardan üç ve diğer yeniçerilerden on beş neferin timara çıkması emri verilmiştir. BOA, A.DVN.MHM.d. 16, hk. 506. Timar tevcihleriyle alakalı bazı kayıtlar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 39, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 129.

¹⁹⁹⁷ BOA, KK.d. 232, s. 50, 185. BOA, D.YNÇ, 2-306.

¹⁹⁹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yeniçeriliğe yakışmayan işlerle uğraşanların merd-i timar yapıldığı yazılıdır. 1596 tarihli kayıttta 29 yeniçeri eşkıya ve ehl-i fesat olduğundan merd-i timar yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 2-306. Haçova Savaşı'na tekabül eden maaş defterinden firar ettiği için merd-i timar yapılan yüzden fazla yeniçeri vardı. BOA, MAD.d. 653, s. 503-506. 19 Mayıs 1597'de eşkıya olan ve ahaliye tecavüzleri olan, diğer bir yeniçeriyi yaralayan Abdullah adlı yeniçeri 25. cemaatten merd-i timar yapılarak atılmıştı. BOA, D.YNÇ, 2-198. 1597 senesinde Tımsıvar Kalesi'nden firar eden 102 yeniçeri merd-i timar yapılmıştı. BOA, D.YNÇ, 2-414. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 140, 197. Aziz Efendi yeniçerilerin cezalandırılmasıyla alakalı olarak “Şöyle ki, biri bir cürm-i ‘azim ile müttehem olsa başını kurtardığı takdirce merd-i timar olmaktan halâs olamazdı” diyerek bunun cezalandırma uygulaması olduğunu da açıklamıştır. *Kanûn-nâme-ı ‘Aziz Efendi*, 30, 32. Aynı şekilde Koçi Bey de azledilmeyi gerektiren bir suç işleyenlerin azledilip ocağa alınmayacağını, ancak istihkaklarına göre timar ve zeamet verileceğini kaydetmiştir. *Koçibey Risalesi*, 33. Bu sadece dergâh-ı âlî yeniçerileri için değil yerli yeniçeriler için de geçerliydi. 18 Mart 1590 tarihli emirde Şam beylerbeyine şu emir verilmiştir. “Şam yeniçerilerinden yayabaşı olan Türkmen Hasan ve sabıka yeniçeriler kethudâsı olan Süleymân'ın Haleb cânibinden südde-i sa‘âdetime şekvâcıları gelmeğin mezbûrlar tîmâra ihrâc olunmak emr idüp buyurdum ki: Vardukda mezbûrların ahvâlin vukû‘ı üzere yazup tîmâra arz eylesin”. BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 467. İstanbul'da oturmeyen yeniçeriler, dirliklerinin kesilip merd-i timar yapılacağı yönünde tehdit edilmişlerdi. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 618. Ayrıca bk. BOA, D.YNÇ, 2-225, 306.

¹⁹⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 58.

Merd-i timar ve merd-i kale olanların tekrar ocağa dönüşleri mümkün değilken²⁰⁰⁰ sonradan değişiklik yapılmıştı. Aralık 1641 tarihinde yapılan tashihte 1632 yılında merd-i timar yapılmış bir yeniçeri ocağa alınmıştı.²⁰⁰¹ 1630 ve 1640'lı yıllarda solaklar dâhil hem merkezde hem de kalelerde merd-i timar kayıtları varsa da izahat olmadığından mükâfat mı cezalandırmamı olduğu anlaşılmamaktadır.²⁰⁰² Bu tür timar tevcihinde kanunen kendi hakları mı yoksa cezalandırma olduğundan düşük seviyeden mi verildiği açık değildir. Sadece Koçibey bunlara istihkaklarına göre timar ve zeamet verileceğini yazmıştı. Ancak zabitlerden suç veya ihmalleri yüzünden azledilenlere daha düşük miktarda zeamet verildiğine göre bunlara da büyük ihtimalle benzer muamele uygulanmış ve en düşük seviyeden timar verilmişti.

Yeniçerilere timar-zeamet verilmesi, 17. yüzyılın başından itibaren azalsa da bu yüzyılına ortasına kadar devam etmişti. Mesela Temmuz 1627'de 25 akçe yevmiyesi olan Yusuf'a 21200 akçelik zeamet verilmişti.²⁰⁰³ Aralık 1633'te, sefer sonrasında mahlûl timarlar yeniçeri ve sipahilere dağıtılmıştı.²⁰⁰⁴ 3 Ocak 1650'de 3 akçeyle 61. solakların müteferrikalarına kayıtlı Ali'ye Hezargrad'da 3 bin akçelik timar tevcih edilmişti.²⁰⁰⁵ 1650'de ismi silinenlerden merd-i timar yapılanlar vardı.²⁰⁰⁶ 1653'te bir yeniçeri 9999 ile timara çıkmıştı.²⁰⁰⁷ 1664'te ise bir atlı zağarcıya zeamet verilmişti.²⁰⁰⁸ Yine 1664 ve 1666 tarihli münferit timar tevcihleri olmuştu.²⁰⁰⁹ Ancak bu tarihlerden sonra yeniçerilerin timara çıkması kesilmiş ve sonrasında hiç uygulanmamıştı.²⁰¹⁰ Bunun bariz olarak görünen sebepleri, fetihlerinin durması yüzünde timara açılacak alanların olmaması, kapıkulu sayısının artması ve "askeri" yapının daha çok babadan tevarüs eden bir yapı şekline bürünmesiydi. Bunun dışında ateşli silahların yaygınlaşmasıyla gittikçe itibar kaybı yaşayan timarlı sipahilerin gelirlerinin azalması sonraki dönemde daha da gözden düşmelerine sebep olmuştu. Ayn-i Ali Efendi 1611 yılında; eşrâf ve ayanın hatta düşük

²⁰⁰⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 140.

²⁰⁰¹ *BOA, D.YNÇ*, 21-487.

²⁰⁰² *BOA, D.YNÇ*, 21-502, 505. *BOA, AE.SMRD.IV*, 725.

²⁰⁰³ *BOA, KK.d.* 381, s. 17.

²⁰⁰⁴ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 990.

²⁰⁰⁵ *BOA, KK.d.* 406, s. 16.

²⁰⁰⁶ *BOA, MAD.d.* 7003 s. 144.

²⁰⁰⁷ *BOA, KK.d.* 2409, s. 23.

²⁰⁰⁸ *BOA, KK.d.* 6599, s. 354.

²⁰⁰⁹ *BOA, A.NŞT.d.* 1451, s. 3, 31.

²⁰¹⁰ Tamamı incelenen Kamil Kepeci 451, 456, 461 nolu ruus defterleriyle kısmen incelenen diğer kayıtlarda herhangi bir tevcihe rastlanmamıştır.

seviyeli kimselerin bile “timara tenezzül etmediğini” anlatmıştı.²⁰¹¹ 17. yüzyılın ikinci yarısında yazdığı eserinde Hezarfen Hüseyin Efendi de timara kimsenin rağbet etmeyip kapıkulu olmanın ehemmiyet kazandığından bahsetmişti.²⁰¹² Artık askerlik dışı işlerden de kazancı olan kapıkullarının timar taleplerinin azalacağı muhakkaktı. Esâmîsi silinenlerin ocaktan atılmasının terkedilmesiyle, ceza olarak timara çıkarılma uygulaması manasız kalmıştı.

18. yüzyılda hazırlanan timar ve zeamet kanunnamelerinde yeniçerilere tevcih gösterilmemişti. 1732, 1792 ve 1795 tarihli timar-zeamet düzenlemelerinde gösterilen sınıflar arasında yeniçeriler yoktu.²⁰¹³ Timar-zeamet sahiplerinin başka dirliklere geçmeye çalıştıklarından bir önceki bölümde bahsedilmişti. Kapıkululuğu zorlamaktan başka levend olarak bile ücret mukabilinde seferlere katılmışlardı.²⁰¹⁴ Yine timarları satarak gelir elde etmeye çalışmışlar, yeniçeriler de satın alma yoluyla timar tasarruf etmişlerdi.²⁰¹⁵ Bazı yeniçerilerin ise timar-zeamet arazilerini ele geçirme, gelirlerine el koyma şeklinde müdahaleleri olmuştu.²⁰¹⁶

Diğer timar ve zeametlerden başka ocağın ilgasına kadar tevcihi devam eden bir tür zeamet vardı ki bu mîrî piyade zeameti idi. Tasarruf edenler, yayabeyi ve mîrî piyade olarak adlandırılmıştı. Bunlar, kuruluş döneminde Türklerden yazılan ve daha sonra dirlikleri kesilen yayaların beylerine tahsis edilmiş çiftliklerdi. Ulufelerine bedel olarak Anadolu’dan verilen bu çiftliklerin gelirleriyle beyler, maiyetleriyle sefere katılmışlardı.²⁰¹⁷ Yayaların ortadan kalkmasıyla çiftlikler atıl kalmıştı. Sultan III. Murad zamanında on dört tanesi²⁰¹⁸ hariç kaldırılmış ve kalanlar Yeniçeri Ocağı’na tahsis

²⁰¹¹ Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân* (Tıpkıbasım), (Önsöz ve haz. M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979, 70-75.

²⁰¹² *Telhîsü'l-Beyân*, 142.

²⁰¹³ BOA, KK.d. 7509. *Kitâb-ı İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 156-165. *Nûrî Tarihi*, 327-344. 5 Nisan 1742 tarihli bir kayıta yeniçeri ağası Vezir Hasan Paşa’nın emektarı olarak gösterilen İsmail’in Menemen’de 28500 akçelik zeameti bulunduğu gösterilmiştir. Mahiyeti anlaşılmayan kayıt ya istisnai bir uygulamaya aitti yahut bahsedilen kişi yeniçeri değildi. BOA, AE.SMHD.I, 17861.

²⁰¹⁴ BOA, KK. d. 533, s. 41. BOA, KK.d. 509, s. 9.

²⁰¹⁵ BOA, A. AMD. 1-112. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 483. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 239.

²⁰¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 1338. Sadece yeniçeriler değil diğer kapıkulları da benzer durumdaydı. Bir cebecinin bir timara el koymasına ilişkin kayıt için bk. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 122.

²⁰¹⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 170, 242. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 429.

²⁰¹⁸ On dört yayabeyliğinin olduğu yerler ve zeamet miktarları şöyleydi: Kütahya’da (1) 80500, Hüdavendigar (2) 76890-72044, Aydın (1) 70000, Manyas (1) 73385, Karahisar-ı Sahib (2) 79353-98535, Suğla (1) 70780, Saruhan (1) 76367, Biga (1) 79523, Hamit (1) ????, Sultanönü (1) 76527, Bolu (2) 71360-98123. TSMA, E. 1117

edilmişti.²⁰¹⁹ Azledilen sekbanbaşı ve kulkethüdası dâhil yeniçeri zabitlerine, yüksek görevlilere ve İstanbul ağalarına maaşlarını hazineye bırakmaları şartıyla ömür boyu yeniçeri ağası tarafından tahsis edilmişti. Ocağın ilgasına kadar varlığını devam ettirmişti.²⁰²⁰ Savaşlarda yararlılıkları görülen daha düşük rütbeli yeniçeriler veya serdengeçti ağalarına da verilmişti.²⁰²¹ Son dönemlerde tahsisinde suistimaller olmuş, öyle ki bazen babadan oğula geçer şekilde tayin yapılmıştı.²⁰²²

Yeniçerilerin terfi etmelerinin diğer bir yolu, kapıkulu süvariliğine geçmektir. Çok eski olan ve bölüğe çıkma denilen bu uygulama, saraydan çıkanlarla beraber sipahiliğin esas kaynağıydı.²⁰²³ Timar ve zeamette olduğu gibi İstanbul'daki hizmetlerde faydaları görülenlere, vergi ve diğer mali hizmetlerde istihdam edilenlere,²⁰²⁴ daha fazla olmak üzere savaşlarda kahramanlık gösterenler kapıkulu sipahisi yapılmıştı.²⁰²⁵ Yeniçerileri ağalarının değişimi sırasında da farklı bölüklerden 20 nefer, kapıkulu süvarilerinin sipahi veya diğer sınıflarına geçmişti.²⁰²⁶ Neferlerden sipahi olanlara 13, atlı sekban ve zağarcılardan olanlara 18, yayabaşılara 25 akçe yevmiye verilmişti.²⁰²⁷

Bölüğe çıkan yeniçerilerin sayısı misallerdeki gibi oldukça fazlaydı. 14 Mayıs 1552'de 15 yeniçeri silahdarlar zümresine katılmıştı.²⁰²⁸ 15 Haziran 1568 tarihinde Cezayir seferinde kahramanlık gösteren 2 yayabaşı ve 69 nefer sipahilik ve silahdarlıkla

²⁰¹⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 241-242. 19 Mart 1594 tarihli kayıta, yayabeyliklerin önceden yayalara ait olduğu ref olduktan sonra on dördünün Yeniçeri Ocağı'na verildiği gösterilmiş, sıra ile ağalara ve kulkethüdasına boşalanlardan verilmesi emredilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da gösterildiği üzere bunlara taliplilerin fazla olduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda bazı tayinler için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1565. BOA, AE.SAMD.I, 353.

²⁰²⁰ BOA, C.AS, 5131. BOA, C.TZ, 8659. BOA, C.AS, 9331, 9643, 20682. BOA, C.TZ, 5034, 6236. BOA, AE, SMHD. I, 692. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 165. BOA, İE.AS, 5426. BOA, D.YNÇ, 112-141. *Zübde-i Vekayiât*, 346.

²⁰²¹ BOA, HAT, 54590. Osmanlı-Rus harbinde yararlılığı görülen serdengeçti ağalarından Hacı Ali Ağa'ya düşen piyade beyliklerinden verilmesi yeniçeri ağasına 22 Kasım 1737 tarihinde emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1647. İlk boşalandan verilmek üzere geleceğe yönelik tevcih edildiği de olmaktaydı. BOA, C.AS, 20682. Ekim 1796'da sabık kulkethüdasına ilk düşen mahlûlden olmak üzere mîrî piyade zeameti tevcih edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 163.

²⁰²² BOA, C.TZ, 4402.

²⁰²³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207. I. Selim'in solaklarından sipahiliğe geçenlerin kaydı için bk. TSMA, D. 987-1, s. 3. 16. yüzyılın başlarına ait diğer kayıtlar için bk. TSMA, D. 810-1, s. 5. TSMA, E. 705/48.

²⁰²⁴ Örnekler için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 267. BOA, A.DVN.MHM.d. 27, hk. 48. BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 323, 325. BOA, KK.d. 232, s. 105.

²⁰²⁵ BOA, D.YNÇ, 1-65, 102. BOA, MAD.d. 16267, s. 152. BOA, MAD.d. 16269, s. 164

²⁰²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 9.

²⁰²⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 209. BOA, KK.d. 232, s. 127.

²⁰²⁸ 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 431.

mükâfatlandırılmıştı.²⁰²⁹ Ağustos 1579'da, savaşta başarıları sebebiyle 61 kişi bölüğe çıkarılmış²⁰³⁰ ve Mart 1594'te 94 nefer, sipahi yapılmıştı.²⁰³¹ 17. yüzyılın ortasına kadar bölüğe çıkma çok fazla uygulanmış, İran savaşlarında tek seferde 100'den fazla yeniçeriye sipahilik verildiği olmuştur.²⁰³² Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın layihasında yeniçerilerin yollarının sipahilik olduğu da tekrarlanmıştır.²⁰³³ Bir müddet uygulaması azalsa da 1660'lı yıllarda fazla sayıda yapıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mesela 5 Ocak 1669 tarihinde, Kandiye muhasarasında hizmet eden 37 yeniçeri bölüğe geçmişti.²⁰³⁴ Ancak bunlar sipahiliğe geçmenin son misalleriydi. Kayıtlarda artık bölüğe geçme görülmediği gibi 17. yüzyılın sonlarına doğru yazılan *Râbîta-i Âsitâne*'de artık yeniçerilerin bölüğe çıkmaları kanununun battal (metruk) olduğu gösterilmişti.²⁰³⁵

Yeniçerilerin terfien geçtikleri diğer görevler, dergâh-ı âlî çavuşluğu, dergâh-ı âlî müteferrikalığı ve kapıcıbaşılıktı. Yüksek mansıplar olduğu için tayinler fazla değildi. Nadiren saraydaki bazı vazifelere terfileri de mümkündü. Bunlar da seferlerdeki hizmetlerine göre verilmişti. Dergâh-ı âlî çavuşluğuna, yayabaşılar yükseltilmişti.²⁰³⁶ Daha üst görevlilere ise dergâh-ı al-i müteferrikalığı verilmişti. Mesela 1585'te kulkethüdası bu mansıba terfi etmişti.²⁰³⁷ 1584 yılında seferde kahramanlık gösteren bir yeniçeriye kapıcıbaşılık verilmişti.²⁰³⁸ 1595'te Küçük Mirâhor olan Sinan Ağa, sekbanbaşılıktan terfi etmişti.²⁰³⁹ 22 Kasım 1662'de emekli bir yeniçeriye dergâh-ı âlî müteferrikalığı verilmişti.²⁰⁴⁰

²⁰²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1565

²⁰³⁰ BOA, KK.d. 232, s. 313. Kapıkulu süvarilerine diğer kayıtlar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 39, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 2, hk. 60. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1058. BOA, A.DVN.MHM.d. 10, hk. 129. BOA, KK.d. 254, s. 128. BOA, KK.d. 232, s. 42, 50, 155, 175, 193, 224.

²⁰³¹ BOA, MAD.d. 5341, s. 314.

²⁰³² Haziran 1605'te savaşta yararlılıkları götüren veya kelle getiren yeniçeriler kapıkulu süvarisi olarak kaydedilmişlerdi. BOA, A.RSK.d. 1478, s. 34-35, 67. Celâli seferlerinde iyi hizmet eden yeniçeriler bölüklere kaydedilmişlerdi. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 533. Daha sonraki tarihlere ait kayıtlar için bk. BOA, A.RSK.d. 1484, s. 186-187. BOA, KK.d. 257, s. 2, 103, 128. BOA, A.RSK.d. 1495, s. 6-7. BOA, A.RSK.d. 1498, s. 8, 11, 52-53, 54-55, 58-59, 74-75. BOA, A.RSK.d. 1402, s. 12. BOA, D.YNÇ, 13-363.

²⁰³³ *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456-457.

²⁰³⁴ BOA, KK.d. 7516, s. 178

²⁰³⁵ *Râbîta-i Âsitâne*, 31.

²⁰³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 30, hk. 369. BOA, A.DVN.MHM.d. 27, hk. 48. BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 46. BOA, A.DVN.MHM.d. 7, hk. 1565. BOA, KK.d. 254, s.128. BOA, KK.d. 232, s. 136. BOA, KK.d. 254, s. 128.

²⁰³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 173

²⁰³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 498.

²⁰³⁹ *Tarih-i Selânikî*, II, 477.

²⁰⁴⁰ BOA, KK.d. s. 7516, s. 12

Çavuşluk ve müteferrikalık verilmese de kapıcıbaşılığa tayine 18. yüzyılda devam edilmişti. 1747’de serdengeçti ağası Turhan Ağa’ya kapıcıbaşılık verilmişti.²⁰⁴¹ Ocak 1756’da ayan Karaosmanoğlu Mustafa’yı öldürmeyi başaran Manisa yeniçeri zabiti Haşimzâde Ahmed Ağa kapıcıbaşı yapılmıştı.²⁰⁴² 1768 yılında Yergöğü Kalesi’nde görevli serdengeçti ağası olan Çadircızâde Ağa, Eflak’ta Rusların hareketlerini takip için casus olarak görevlendirilmiş, işini iyi yapıp Rus esirler getirdiğinden kapıcıbaşılık rütbesi verilerek tekrar casus olarak gönderilmişti.²⁰⁴³ Mayıs 1819’da mazul sekbanbaşı Mustafa Ağa kapıcıbaşı yapılmıştı.²⁰⁴⁴

Gösterilen sınıflardan başka yeniçerilere dizdarlık da verilmişti. Dizdarlık önceleri sadece ocaktan atılanlara²⁰⁴⁵ ve yeniçerilere mahsusken yüksek yevmiyesi²⁰⁴⁶ veya timar geliri olduğundan zamanla diğer ocak mensuplarını da cezbetmişti. 1580 yılında yeniçerilerin şikâyeti üzerine diğer askeri zümrelere verilmemesine ilişkin hatt-ı hümayûn yayınlanmıştı.²⁰⁴⁷ Ancak bir müddet sonra tekrar yeniçeri olmayanlara verilmişti.²⁰⁴⁸ Hatta baskı veya bazı devlet adamlarına dayanarak yeniçerilerin elinden dizdarlığı alanlar olmuştu.²⁰⁴⁹ 18. yüzyılda ekseriyeti artık yeniçeriler dışındaki sınıflara verilmiş, babadan oğula devredilir hale gelmişti. Ancak yine de oldukça fazla yeniçeri bu vazifeyi üstlenmişti²⁰⁵⁰ ve bunlar da muvaffak olduklarında oğullarına bırakmıştı.²⁰⁵¹ Dizdarlığa hem nefer hem de emeklilerden tayin mümkündü.²⁰⁵² Dizdar kethüdalığı yapan yeniçeriler de vardı.²⁰⁵³ 18. yüzyıldaki uygulamada dizdarlar yeniçeri ağasının

²⁰⁴¹ BOA, D.YNÇ, 200-325

²⁰⁴² BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 689.

²⁰⁴³ Kitâb-ı ‘İbretnümây-ı Devlet, vrk. 85.

²⁰⁴⁴ Şânî-zâde Târîhi, II, 919.

²⁰⁴⁵ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 223. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Şehzâde Mustafa’nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa’nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikâyeti Havi Kanunî Sultan Süleyman İle Rüstem Paşa’ya Pek Ağır Mektupları”. *Belleten*, Cilt: XXXI–Sayı: 122–Yıl 1967, 197.

²⁰⁴⁶ 25 Eylül 1579’da Şark seferinde yararlığı görülen çorbacı Ali’ye 75 akçeyle dizdarlık verilmişti. BOA, KK.d. 35, 60.

²⁰⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 283.

²⁰⁴⁸ BOA, İE.AS, 5493. BOA, KK.d. 261-7. s. 4, 16. BOA, KK.d. 263, s. 4-5, 14-15. BOA, KK.d. 4877, s. 38. 1631 tarihli bu kayıta dizdarlıkların ekseriyetle yeniçerilere verilmesinin kaide olduğundan bahsedilmektedir.

²⁰⁴⁹ BOA, AE.SMHD.I, 9535.

²⁰⁵⁰ BOA, KK.d. 4915, s. S.5. BOA, A.RSK.d. 1541, s. 1. BOA, C.AS, 24803. BOA, AE. SAMD.III, 7074. BOA, D.YNÇ, 53-2

²⁰⁵¹ BOA, AE.SAMD. III, 2815. BOA, D.YNÇ, 42-299.

²⁰⁵² BOA, AE.SMMD.IV, 2557. BOA, MAD.d. 6550, s. 521. BOA, D.YNÇ, 295-69.

²⁰⁵³ BOA, KK.d, 4915, s. 7

teklifi üzerine beratla tayin edilmişti.²⁰⁵⁴ Tayin ve azillerinde valilerin, kale muhafızları veya yeniçeri zabitlerinin teklifleri de dikkate alınmıştı.²⁰⁵⁵ Dizdar olanlar maaşlarını hazineye bırakmıştı ancak yeniçerilikten çıkmış sayılmamışlardı.²⁰⁵⁶ İşin uhdesinden gelememe veya mahkûmların firarına göz yumma gibi sebeplerle azledilmişlerdi.

Yeniçerilerin kalelerin yerli kulları denilen, kapıkulları dışındaki muhafızların ağalıklarına terfileri kanunen mümkündü. Ama bu da sık uygulanan bir geçiş değildi, hatta oldukça nadirdi. 2 Ocak 1677 tarihinde emekli bir yeniçeri, Amed azepler ağalığına tayin edilmişti.²⁰⁵⁷ 1715 yılında Bozcaada gönüllüyân-ı yesar ağalığı emekli bir odabaşına verilmişti.²⁰⁵⁸ 28 Ocak 1738'de Bosna'da bir kalenin azap ağalığına 5. bölükten Mustafa getirilmişti.²⁰⁵⁹ Yine bazı yeniçeriler beşli ağalığı vekilliğine tayin edilmişti.²⁰⁶⁰

Kalem erbabına geçişleri de nadiren olmuştu. 20 Haziran 1690'da küçük evkaf muhasebeciliği verilen kâğıt emini Veli Efendi, rikâb solaklığın yapmış bir yeniçeriydi.²⁰⁶¹ 1741'de Belgrad Sava gümrüğü kâtipliği 73. cemaatten Oruç adlı nefere verilmişti.²⁰⁶²

Askeri sınıflar arasında geçişlerin azalmasından öte yeniçerilik toplumda en ehemmiyetli silk olduğundan bu zümreye mensubiyet her zaman muhafaza edilir vaziyete dönüşmüştü. Yani yeniçeri olmak diğer görevleri üstlenmeye mani bir durum değildi. Hatta 18. yüzyılın sonlarından itibaren yeniçeri zabıtlık unvanları kapıcıbaşılık gibi büyük rütbelere tercih edilir olmuştu. Mesela 1787'de orduya asker götürmesi istenen 26. sekbanlardan Giresunlu Dizdarzâde Abdi Ağa'ya kabul etmeyeceği kanaatiyle kapıcıbaşılık rütbesi yerine hasekilik veya serdengeçti ağalığı teklif edilmişti.²⁰⁶³

²⁰⁵⁴ BOA, İE. AS, 5442.

²⁰⁵⁵ BOA, C.AS, 5932, 19408. BOA, AE, SAMD.III, 8002. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 108.

²⁰⁵⁶ BOA, KK.d. 4877, s. 2. BOA, KK.d. 263, s. , 4-5, 14-15. BOA, İE.AS, 2819. BOA, C.AS, 11989.

²⁰⁵⁷ BOA, İE.AS, 383.

²⁰⁵⁸ BOA, KK.d. 4915, s. 9.

²⁰⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 135-60.

²⁰⁶⁰ BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 128.

²⁰⁶¹ Vâkı'at-ı Rûz-merre, I, (326.

²⁰⁶² BOA, D.YNÇ, 164-228.

²⁰⁶³ TSMA, E. 531/51. 1791'de başyazıcı iken İstanbul ağası yapılan ancak daha sonra Kayseri'ye sürülen Mehmed Efendi İstanbul'a döndüğünde istemeyen ağa vekili sekbanbaşı, onun hâcegân sınıfına geçirilmesini talep etmişti. Hâceganlık verilmese de İstanbul'dan uzaklaştırmak için Sohum nüzul emniğine tayin edilmişti. BOA, HAT. 9788.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN SAVAŞ KABİLİYETİ VE SEFER ORGANİZASYONU

3.1. MUHARİP VE GAYRİ-MUHARİP YENİÇERİLER

16. yüzyılın ortalarına kadar odaları muhafazayla görevli olan yaralıları ve ocak işlerinde görevliler dışında yeniçerilerin tamamı padişahla sefere gitmekle mükellefti. Padişah sefere gitmediğinde ise daha fazla yeniçeri merkezde kalmaktaydı. Ancak bu tarihlerden itibaren ocakta eşkinci veya ehl-i sefer (seferlüyân) denilen sefere katılmakla mükellef olanlar dışında emekliler, korucular veya bazı görevler verilmiş zümreler ortaya çıkmıştı. Emekliler dışında savaşa gitmekten muaf olanlara, “kayıtluyân” denilmekteydi. Bu şekilde isimlendirilmeleri, belli kayıtlarla muafiyet sağlanmasından dolayıydı.

3.1.1. Emekliler

Seferden muaf olan en büyük zümre emeklilerdi. Emekli yeniçerilere oturak da denilmekteydi.¹ Sonraları bu ifade tamamen terkedilmemekle beraber daha çok mütekâit kelimesi tercih edilmişti. Yeniçeriler arasında, emekliliği göstermek için “nân-pare” “çerağ” ifadeleri de kullanılmıştı.² Yaşlı ve sakat olduklarından “duacı” adıyla da tavsif edilmişlerdi.

Kavânîn-i Yeniçeriyân’a göre I. Süleyman dönemine kadar oturaklık yoktu. Rodos’un fethinde fazla yeniçerinin yaralanıp sakat kalması üzerine ihdas edilmişti. Bunlara cami zevaidleri (gelir fazlalığı) veya şehreminden iki akçe yevmiye bağlanmış, böylece yeniçerilerle münasebetleri kesilmiş, hatta yeniçeri kılık-kıyafetinde bulunmalarına müsaade edilmemişti.³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’ın gösterdiği uygulama mahiyeti itibarıyla doğru olsa da I. Süleyman öncesinde de mevcuttu. Haziran 1501’de, gözleri ama olduğu için ocaktan ayrılan Hoca adlı eski yeniçeri, Cami-i Cedit Vakfı mütevvelisinden yevmiyesine terakki istemişti.⁴ Diğer bir kayda göre ise 1516 yılında bir

¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 76, hk. 172. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 58, 112. BOA, D.YNÇ, 4-497. *Kanûn-nâme-ı Lı-‘Aziz Efendi*, 32.

² BOA, D.YNÇ, 132-208. BOA, D.YNÇ, 244-50.

³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 198, 205.

⁴ 906/1501 tarihli *Ahkam Defteri*, 65.

serpiyade emekli edilmişti.⁵ Savaş kabiliyetini kaybetmişlerin ocak içinde tutulmaması maksadını ihtiva eden bu uygulamadan, ocak içinde kalmak isteyen emekli edileceklerin ricası üzerine II. Selim döneminde vazgeçilmişti. Artık bunlar ocak mensubu olarak kabul edilmeye ve maaşlarını hazine den yeniçerilerle beraber almaya başlamışlardı.⁶ Maaş defterleri de bu değişimi teyit etmektedir. Mevcut olan 1540'lı ve daha önceki yıllara ait maaş defterlerinde emekliler bulunmazken⁷ 1570'li yıllara ait olanlarda, eşkincilerin altına ilave edilmişlerdi.⁸

17. yüzyılın ilk yarısına kadar emeklilik yeniçeri ağası tarafından verilirdi. Maaş taksiminde defterler üzerinden sayıları ve yevmiyeleri itibariyle padişahlar tarafından incelettirilirdi.⁹ Seferler sırasında seraskerlerin de emeklilik verme yetkisi vardı.¹⁰ Sıkı tedbirlerin olduğu 1640'lı yıllarda değişiklik yapılarak yeniçeri ağasının arzı ve ferman/hatt-ı hümayûnla verilmeye başlanmıştı.¹¹ Fermanla verilme usulü, ocağın kaldırılmasına kadar devam etmişti. Bu kanuna uyulmadan emeklilik verildiğinden ocak yetkililer sık sık uyarılmışlardı. Ocak 1690'da, emekliliğin ferman olmadan verilmemesi istenmiş, yeniçerilerin emekli edilmesi için yeniçeri ağasının teklifi ve ferman verilmesi gerektiği özellikle gösterilmişti.¹² İhmallerin çok arttığı 1718 senesinde yayınlanan fermanda aynı husus tekrarlandığı gibi¹³ bu emre uyulmadığından bahisle Şubat 1728 tarihinde ocak yetkilileri yeniden ikaz edilmişti.¹⁴ Ancak durum değişmediğinden 1740, 1752, 1758 ve 1790 tarihlerinde aynı emirler yeniden çıkarılmıştı.¹⁵ Emeklilik için ferman gerekse de emekliliğe uygunluk ve ne kadar yevmiye verileceği kararı, ocak ağalarının ve nihayetinde yeniçeri ağasınınındı.¹⁶ Emekli olmak isteyenlerden doğrudan sadrazam

⁵ BOA, KK.d. 6590, s. 42.

⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 198.

⁷ BOA, MAD.d. 12872. TSMA, D. 736.

⁸ BOA, D.YNC.d. 33630. BOA, MAD.d. 7121.

⁹ BOA, D.YNÇ, 15-237, 240. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 448. 4. *Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları*, 111, 114.

¹⁰ BOA, KK.d. 232, s. 314.

¹¹ 1650'li yıllara ait defterlerde emekli edilenlerin isimleri üzerine "mütekâidîn ba hatt-ı hümayûn" yazılmıştı. Misal için bk. BOA, MAD.d. 6972, s. 219. BOA, KK.d. 259, s. 9. BOA, D.YNÇ, 24-111, 161. BOA, D.YNÇ, 234-148.

¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 172.

¹³ *III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 1-2.

¹⁴ BOA, İE, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198.

¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1092. BOA, C.AS, 5197.

¹⁶ BOA, D.YNÇ, 131-48. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1126.

daairesine başvuranlar olsa da ekseriyetle ağa daairesine verdikleri arzlarla işlemlerini yaptırmışlardı.

İlk dönemlerde emekli sayıları fazla değildi. 29 akçeye kadar koruculuk varken nefer yevmiyesinden düşük emekliliğe rağbet yoktu. Sadece savaşa elverişli olmayan sakat ve ihtiyarlar emekli edilmişti. Hatta emekli edilenlerden tekrar korucu yapılanlar bile vardı.¹⁷ Sayıları 1574 yılında 183'tü, 1577 yılındaysa 160'a yakındı.¹⁸ Takip eden yıllardaki artış da yavaştı.¹⁹ 1581 başlarında 288, Eylül 1587'de 403, Aralık 1591'de 369, 1594 sonunda 337, 1595 yılında 505'tü.²⁰ Ancak bundan sonra emekli sayısı çok hızlı şekilde artmıştı.²¹ Yaklaşık on yıl sonra 1606'da, 4 binin üzerine çıkmıştı.²² Bir kıyaslama yapılırsa, 1590 senesinde 25. cemaatte emekli sayısı bir, 26. cemaatte ikiyken 1635 tarihinde 25. cemaatte sayı 23, 26. cemaatte 26 kişi olmuştu.²³ Emekli sayısındaki artış Girit savaşların tesiriyle 17. yüzyılın ortasında 8 bini geçmişti. Özellikle askerlik dışında meşguliyetleri olanlar için emeklilik büyük fırsat olmuştu. 17. yüzyılın başında müverrihler de bu duruma dikkat çekmişti.²⁴ Emekli yevmiyelerinin zamanla artması, sayının gösterilecek diğer unsurlarla beraber katlanarak artmasına sebep olmuştu.

Tablo 21. Emekli Sayıları²⁵

Tarih	Yeniçeri Sayısı	Emekli sayısı	Mevcut/Emekli Nispeti
1595	26650	505	%1,90
1606	32645	4130	%12,65
1623	42931	4775	%11,12
1639	27586	5440	%19,72
1654	51047	8918	%17,47
1684	53791	6207	%11,54
1714	64569	7137	%11,05
1723	59928	9518	%15,88
1731	84837	11824	%13,94
1736	73556	15133	%20,57
1746	95837	28186	%29,41
1755	93289	30437	%32,63
1762	93157	29634	%31,87

¹⁷ BOA, KK.d. 232, s. 314. BOA, A.DVN.MHM.d. 50, hk. 326, 379. BOA, MAD.d. 7477, s. 38.

¹⁸ BOA, MAD.d. 7121. BOA, D.YNÇ. d. 33630. Defterin bazı sayfaları yıpranmış olduğundan birkaç bölüğün emekli sayısı okunamamıştır.

¹⁹ BOA, KK.d. 3208.

²⁰ BOA, MAD.d. 6538, 7008, 7477. BOA, MAD.d. 5339, s. 4-162. *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 112.

²¹ BOA, MAD.d. 4317. BOA, MAD.d. 5515.

²² BOA, MAD.d. 6913, s. 322. Bu dönemdeki emekliler için bk. BOA, MAD.d. 4474.

²³ BOA, MAD.d. 4420, s. 56-57. BOA, MAD.d. 4793, s. 50-51.

²⁴ *Kanûn-nâme-ı Lî- 'Aziz Efendi*, 31.

²⁵ *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 112. BOA, MAD. d. 6913, s. 322. BOA, MAD.d. 6692, s. 1376. Nisan 1624'te emekli sayısı 5200'e çıkmıştır. BOA, TT.d. 745. BOA, D.YNÇ, 20-609. *Kurumlar ve Bütçeler*, II, 112. OA, MAD.d. 1786, 2301, 2484, 3945, 4301, 4307, 6290, 6323, 6325, 6710.

1767	86831	32757	%37,73
1779	132061	58350	%44,18

18. yüzyılın ortasından itibaren emekli sayısındaki artış, 19. yüzyılda da devam etmişti. III. Selim’e sunulan layihalarda emeklilerin sayısının sabit tutulup eşkincilerin artırılması tavsiyesinde bulunulsa da uygulanması mümkün olmamış, sadece İstanbul’a kayıtlı emeklilerin sayısı Şubat 1797’de elli bin, 1804 yılında 70 bin, 1809’da 100 bin seviyesine çıkmıştı.²⁶ Ocağın kaldırıldığı zamana ait bir icmale göre İstanbul’daki 107.729 mevcudun 90 binden fazlası emekliydi.²⁷

Emeklilerin artışı ortalandaki nispetlerini de artırmıştı. 1778’de ağa bölüklerinde on dört, cemaatlerde on, sekbanlarda iki ortanın emekli sayısı seferli sayısını geçmişti. Çoğundaysa emekli-eşkinci nispeti yarı yarıya şekildeydi.²⁸

Yeniçeri neferlerinden başka ağalar da emeklilik hakkına sahipti. Bunlar “müttekâ’idîn-i ağayân-ı ocak” adı altında ayrı kaydedilmiş, maaş defterlerinin sonuna eklenmişlerdi. Bu tasnifin başında görevdeki yeniçeri ağası yazılmış, ardından varsa mazul veya emekli yeniçeri ağaları, yeniçeri efendileri, emekli edilen diğer ağalar, başkâtip, başyazıcı, yayabaşılar, bölükbaşılar kaydedilmişti.²⁹ Görevdeki yeniçeri ağalarının buraya kaydı 1680’den sonra olmuştur.³⁰ 18. yüzyılın başından itibaren turnacıbaşıya kadar emeklilik verilmiş daha üst rütbelere emeklilik hakkı tanınmamıştı. 1583 yılında emekli ağaların sayıları 8 iken 1594’te 10’a, 1624’te 56’ya, 1684’te 86’ya, 1723’te 218’e, 1778’de ise 382’ye yükselmişti.³¹ Ancak emekli ağalar defteri bir müddet sonra ne tüm emekli ağaları kapsar nede sadece ağalardan oluşur hale gelmişti. 18. yüzyılda emekli ağalar içine azledilmiş ağalarının hizmetkârları, ağa kapısındaki görevliler, ocak dışında görevli yeniçerilerden emekli edilenler, devlet görevlileri yanına görevlendirilen çuhadar ve mataracılar, yazıcılar, bazı serdarlar ve fodula kâtibi gibi görevlilerde kaydedilmişti.³² Neferler haricindekilerden olmak üzere, maaşları hususunda

²⁶ BOA, C.AS, 26843, 27504, 42010. III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları, 4-5.

²⁷ BOA, D.YNÇ. d. 35007.

²⁸ BOA, MAD.d. 6325.

²⁹ BOA, MAD.d. 17280. BOA, D.YNÇ.d. 34286. BOA, C.AS, 38645. BOA, D.YNÇ, 257-02.

³⁰ 1090/Reşen ve Lezez defterinde (1679-1680) yazılı değilken, (BOA, MAD.d. 1733, s. 497, 1002) 1091 Lezez’de yazılıdır. BOA, MAD.d. 7019, s. 510. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 5721. Öncesine ait için kayıtlar için ayrıca bk. BOA, MAD.d. 6359, s. 501.

³¹ BOA, D.YNÇ, 1-393. BOA, TT.d. 745. BOA, MAD.d. 5341, s. 85. BOA, MAD.d. 1786, 6325, 6710.

³² BOA, KK.d. 3230. BOA, D.YNÇ.d. 34286, 34480. BOA, MAD.d. 17320, 19376. BOA, D.YNÇ, 103-144. BOA, D.YNÇ, 89-386. BOA, D.YNÇ, 23-424. BOA, D.YNÇ, 32-120. BOA, D.YNÇ, 27-328. BOA, D.YNÇ,

sıkıntı çıkarılanlar ve ortalarıyla geçinemeyenler buraya kaydedilmişti.³³ Ayrıca bu kayıt içine yazılanlar sadece İstanbul'a kayıtlı olanlardı. Emekli ağalardan kalelere kaydedilenleri kapsamamaktaydı. Kalelerdeki emekli ağalar kendi ortalarının emeklileri içine yazılmamıştı.³⁴

Aksine ferman verilmediği müddetçe ve gönüllü olarak katılmalar dışında³⁵ emekliler sefere gitmezdi. Ancak muafiyet sadece sefere gitmemeyi kapsamaktaydı. Sefer dönemlerinde az sayıdaki eşkinci neferlerle beraber İstanbul ve çevresinin muhafazasından mesul tutulmuşlardı. İstanbul dışında bulunanlar ve ikamet edenler, sefer emriyle İstanbul'a çağırılmıştı.³⁶ 17. yüzyılda Kazak ve Rus eşkıyası İstanbul, Şile, İzmit ve Marmara kıyılarına kayıklarla saldırıda bulunduklarında mücadelede için emekliler kullanılmıştı.³⁷ İstanbul'un emniyetiyle alakalı başka görevler de verilmişti. Mesela 1689'da ordu seferdeyken Çorum beyi Ciridoğlu İstanbul'a saldırmak için geldiğinde kaymakam Ömer Paşa yeniçeri emeklilerini onu durdurmak için Üsküdar'a göndermişti.³⁸ Şehirlerde veya köylerde bulunan emeklilere bulundukları bölgelerin muhafazası vazifesi de verilmekteydi. 1686 yılında Mora ve çevresindeki yerlerde bulunan emekliler, kıyılara yapılan saldırılara karşı görevlendirilmişlerdi.³⁹ 18. yüzyılda mevcutlarının artmasıyla İstanbul'da yeterince emekli bulunmasından ve taşrada yaşayanların kalelere kayıtlı olmasından kaynaklı, İstanbul muhafazasına çağırılma uygulaması kaldırılmıştı.⁴⁰ Emeklilerden görevleri icabı sefere memur olanlar sadece serdengeçti ağası ve alemdarlardı. Bunlar ister nefer götürsün ister götürmesin sefere katılmak mecburiyetindeydiler. Nisan 1725 tarihinde ocak görevlisi küçükçavuş Ahmed Ağa'dan, emeklilerden sadece serdengeçti ağaları ve alemdarı savaşa memur olduklarından odabaşı emeklisi ve diğer emeklileri zorlamaması istenmişti.⁴¹ Yine

17-215, 478. *BOA, D.YNÇ*, 46-46. *BOA, D.YNÇ*, 25-142. *BOA, D.YNÇ*, 32-120. *BOA, D.YNÇ*, 37-26. *BOA, D.YNÇ*, 42-171, 305. *BOA, D.YNÇ*, 43-146. *BOA, D.YNÇ*, 13-300, 303. *BOA, D.YNÇ*, 264-47.

³³ *BOA, D.YNÇ*, 88-365. *BOA, D.YNÇ*, 81-393

³⁴ Bazı kayıtlar için bk. *BOA, MAD.d.* 4305, s. 331. *BOA, D.YNÇ*, 237-252. *BOA, D.YNÇ*, 295-124.

³⁵ *BOA, MAD.d.* 3969. Bu defterde sefer giden emeklilerin isimler üzerine "seferîr" izahatı düşülmüştür. *BOA, D.YNÇ*, 149-44. *BOA, D.YNÇ*, 150-127. *BOA, D.YNÇ*, 181-308.

³⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 99, hk. 584. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 105, hk. 470

³⁷ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1050. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 94, hk. 28, 40, 64. *Tarih-i Nihâdî*, 46. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 88, hk. 328.

³⁸ *Zübde-i Vekayiât*, 317.

³⁹ *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 166-168.

⁴⁰ Mesela Prut Seferi'nde emekliler İstanbul'a çağırılmamıştır. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 119, hk. 1264-1266.

⁴¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 917, 939.

ihmaller sebebiyle çıkarılan Temmuz 1726 tarihli emirde de emeklilerin seferden muaf olduğu gösterilmişti.⁴²

Kalelere kayıtlı emeklilerin durumu farklıydı. Bunlar ordulara katılmasalar da muhafız olarak görev yapmak mecburiyetindeydi. Hatta savaş muhitinde olup emeklilerle takviye edilen kaleler vardı.⁴³ Mart 1770’de, Bender ve İbrail kalelerinde görevli oldukları halde kalede beklemeyen emekliler tenkit edilmişlerdi.⁴⁴ Kale muhafızı emeklilerden müdafaa sırasında ölen, yaralanan ve esir olanlar yanında hizmetleri mukabilinde maaşlarına terakki alanlar vardı.⁴⁵

Emeklilerin muafiyetlerinin kısmen veya tamamen kaldırıldığı olmuştu. Acil durumlarda veya tecrübeli nefere ihtiyaç duyulduğunda sefere mecbur edilmişlerdi. Ağustos 1724’te Revan Kalesi’ni kuşatan orduya yardım için Bayburt serdarından, kazasındaki diğer yeniçeri ve kuloğullarıyla beraber bütün emeklileri de alıp gitmesi istenmişti.⁴⁶ Ocak 1735’de Erzurum ve Trabzon eyaletleriyle Canik sancağındaki kazalardaki serdarlara, emekli ve kayıtlı dâhil bütün yeniçerileri seraskerin emrine götürmesi emri verilmişti.⁴⁷ Ocak 1744 tarihinde Anadolu’da bulunan 1736-39 savaşlarında bulunmuş tecrübeli serdengeçti ağası, alemdar ve diğer bütün emeklilerin Diyarbakır seraskeri emrine görevlendirilmişti. Yine bu savaşlara katılmış Hotin’e kaydedilen emeklilerin de şark seferine katılmaları istenmişti.⁴⁸ Mayıs 1810’da Edirne’de bulunan emekliler dâhil bütün yeniçeriler, acilen cepheye gönderilmişlerdi.⁴⁹

Savaşlarda nefer çok fazla yazıldığından zaptları için emekli ağalar sefere çağırılmışlardı. Özellikle 1768’de başlayan harplerden itibaren emekli ağalar seferle mükellef tutulmuşlardı.⁵⁰ Bu uygulama sonraki bütün harplerde de devam ettirilmiştir.⁵¹

⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 937.

⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 720.

⁴⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 648.

⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 46-05. BOA, D.YNÇ, 296-47. BOA, D.YNÇ, 157-29. BOA, D.YNÇ, 124-72

⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 230.

⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 955-957.

⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 736. Temmuz 1745 tarihli vesikada emeklilerin seferden muaf olduğuna ilişkin bir kişinin sahte belge düzenlendiğinden bahsedilmektedir. BOA, C.ZB, 764.

⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 232, hk. 210.

⁵⁰ Haziran 1771 tarihinde Anadolu ve Rumeli’de bütün emekli haseki, turnacıbaşı ve çorbacıların sefere gelmeleri emredilmiş, Tokat’ta bulunan haseki Seyyid Ahmed Ağa emre uymadığı için Samsun Kalesi’nde hapsedilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) hk. 1523.

⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 60. BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 868-890. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 158-160. BOA, C. AS, 24436.

Emeklilik önceleri sadece savaşlarda yaralanan, uzuvlarını kaybeden ve sakat kalanlara verilmişti.⁵² Mevcudun ve savaşlara katılanların artmasıyla emeklilik verilenlerin sayısı da artmıştı.⁵³ Mesela tek işlemle 1650 yılında Girit'ten gelen yaralı 214, 1727'de Gence ve Hemedan'dan gelen 37, 29 Ekim 1728'de Hemedan, Gence ve Tebriz'de gelen 16 yaralı yeniçeriye emeklilik verilmişti.⁵⁴ Yaralananlara herhangi bir yaş sınırı uygulanmamış, bir görev süresi şartı ileri sürülmemişti. Yeni yazılanlar hatta karakullukçular bile emekli edilmişti.⁵⁵ Yollarda veya kışlakta şiddetli soğuk veya diğer tabiat şartları sebebiyle el, ayak veya parmaklarını kaybedenler de aynı muameleye tabi tutulmuşlardı.⁵⁶

İstanbul'da yangınlarla mücadele sırasında yaralanan veya sakat kalanlar, hastalık veya başka sebeplerle gözleri kör olanlar ve iyileşme durumu olmayacak şekilde hasta olanlar emekli edilmekteydi.⁵⁷ 1724 yılında 75. cemaatin vekilharcı sara hastası olduğundan, 29 Eylül 1727'de orta aşçısı kulakları sağır olduğundan, 1732 yılında 62. cemaatin alemdarı Mustafa sızı hastalığına yakalandığı ve bir buçuk sene odada yattığını zabitlerinin şahitliğiyle ispat ettiğinden, 1738'de 27. bölüğün karakullukçusu yolda düşüp ayağını sakatladığından emekli edilmişti.⁵⁸ 1732 yılında henüz karakullukçuyken yangına müdahale sırasında yaralanan Ahmed, emekli edilmişti.⁵⁹ 1734 yılında sakız yamaklarından 28. bölükten Mehmed, hacda deveden düşüp sakat kalınca emekli olmuştu.⁶⁰ Bir ortanın bayraktarı, beş yıl önce savaşta aldığı yaradan dolayı "sahib-i özr" olduğunu ve bayraktarlık yapamayacağını ispat ettiğinden emekli edilmişti.⁶¹ Yeniçerilerden fitik olanlar çok fazlaydı. Metris kazarken, orta kazanlarını taşıırken veya başka sebeple bu hastalığa duçar olanlar, emeklilik talep etmişti.⁶²

⁵² BOA, D.YNÇ, 15-237, 240. BOA, D.YNÇ, 144-191, 194. BOA, D.YNÇ, 147-271. BOA, D.YNÇ, 151-5.

⁵³ BOA, D.YNÇ, 131-53. BOA, D.YNÇ, 139-160. BOA, D.YNÇ, 163-473. BOA, D.YNÇ, 107-384.

⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 26-331. Bu tarihlerde emekliliğe ilişkin diğer kayıtlar için bk. BOA, D.YNÇ, 25-101. BOA, D.YNÇ, 90-116. BOA, D.YNÇ, 94-71.

⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 117-464. BOA, D.YNÇ, 148-5.

⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 15-492. BOA, D.YNÇ, 93-143. BOA, D.YNÇ, 135-29. BOA, D.YNÇ, 147-73.

⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 85-431. BOA, D.YNÇ, 97-314. BOA, D.YNÇ, 107-474. BOA, D.YNÇ, 143-8.

⁵⁸ BOA, D.YNÇ, 81-218. BOA, D.YNÇ, 90-41. BOA, D.YNÇ, 109-233. 1743'te 29. cemaatten başeski İsmail, sara hastası olduğundan emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 160-295. BOA, D.YNÇ, 150-229

⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 110-281.

⁶⁰ BOA, D.YNÇ, 117-65.

⁶¹ BOA, D.YNÇ, 105-250.

⁶² BOA, D.YNÇ, 142-275. BOA, D.YNÇ, 119-62. BOA, D.YNÇ, 143-134. BOA, D.YNÇ, 104-257. BOA, D.YNÇ, 112-222. BOA, D.YNÇ, 226-313

Diğer mühim bir emeklilik sebebi, yaşlılıktı. Bir yaş hududu belirlenmemiş olsa da arzılara bakılırsa otuz, kırk, elli yıl veya daha fazla süre hizmet ettiğini, pir ve ihtiyar olduğunu, iş göremez hale geldiğini iddia edenler emeklilik talep etmekteydi.⁶³ 1737'de emekli edilen Mehmed Çavuş, yetmiş yaşında olduğunu dilekçesine kaydetmişti.⁶⁴ 1738 yılında seksen yaşında bir yeniçeri emekli edilmişti.⁶⁵ 1753 yılında 5. bölükten bir kol çavuşu, elli sene hizmet ettiğinden emekli edilmişti.⁶⁶ Çok yaşlı olduğu halde emekli olmayanlar da vardı. Sefere gitme mecburiyeti olmayan kayıtlılar, İstanbul dışına da gitme durumları olmadıkları müddetçe bu şekilde kalmayı tercih etmişlerdi. Mesela 1730'da 108 yaşında 30. bölükten Mustafa'ya amel-mande esâmîsi verilmişti.⁶⁷ Ancak bunlar İstanbul dışına gitmek istediklerinde esâmîlerinin silinmesinden korktuklarından emekliliğe geçmişlerdi. Doksan beş yaşında 1. bölüğün mensubu amel-mande kayıtlı Ahmed'e, Karahisar-ı Şarkî'de yaşayan 115 yaşındaki annesinin yanına gidebilmek için oturaklık verilmişti.⁶⁸ 1737'de kırk sene hizmet ettiğini dile getiren 99. cemaatten İbrahim'e başka bir iş yapabilmesi için emeklilik verilmişti.⁶⁹ Uzun süre hizmet edenlere şahsi durumları sebebiyle de emeklilik verilmekteydi. Mesela 1763'te 59. cemaatin alemdarı Hasan, emektar olduğunu ve vatani olan Bender'de yalnız ve bakıma muhtaç annesi olduğunu beyan etmiş, emekli edilerek bu kaleye kaydedilmişti.⁷⁰ Küçük esâmîsine sahip neferler de emekli edilmişti.⁷¹ Ocak zabitleri ve yeniçeri ağalarının oğullarına emeklilik verilmişti.⁷² 23 Nisan 1731'de yeniçeri ağası Şahin Mehmed Ağa'nın oğlu 120 akçeyle emekli edilmişti.⁷³ 1738'de ise Hasan Ağa'nın oğlu emekli edilmişti.⁷⁴ Bunlar ferzend-i ağa olarak emekli ağalara kaydedilmişlerdi.⁷⁵

⁶³ BOA, D.YNÇ, 101-146, 251. BOA, D.YNÇ, 136-272. BOA, D.YNÇ, 107-47, 50. BOA, D.YNÇ, 135-99. BOA, D.YNÇ, 139-313. BOA, D.YNÇ, 149-8. BOA, D.YNÇ, 110-236. BOA, D.YNÇ, 112-296

⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 136-191.

⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 150-163.

⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 222-247.

⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 99-17.

⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 149-24.

⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 138-231.

⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 260-107

⁷¹ BOA, D.YNÇ, 162-167. Bunların sahiplerinin durumu bilinmediğinden; sakat olan yaşı küçüklerin, küçük esâmîsini değiştirmeyen neferlerin yahut suistimale yine yaşı küçüklerin emekli edilmesi ihtimalleri düşünülmelidir.

⁷² Mesela 1725 tarihli kayda göre İstanbul ağası Recep Ağa'nın oğlunun, babası sağken emekliliği vardı. BOA, D.YNÇ, 82-329. 1759'da Soğucak Kalesi ağasının iki oğlu emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 238-16.

⁷³ BOA, D.YNÇ, 99-248.

⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 146-475

⁷⁵ Baba ve oğulları beraber emekli olanlar vardı. BOA, D.YNÇ, 100-482.

Sayının artmasının en mühim sebebi emekliliğin savaşlar için mükâfat ve teşvik unsuruna dönüşmesiydi. Yeniçerileri sefere götürmede ve kale muhafazalarında tutmada başarılı olamayan devlet, kendilerine emeklilik sözü vererek meseleyi halletmeye çalışmıştı. Savaşlar sonrasında emekli sayılarının nerdeyse yarı yarıya artmasının sebebi buydu.⁷⁶ Böylece yeniçerilerin sefere katılmalarının en mühim sebebi, emeklilik kapmak olmuştu. Mesela 1697 yılında Tımişvar Kalesi'nde bir yıl bekleyecek olan yeniçerilere 10 akçeyle emeklilik sözü verilmişti.⁷⁷ 1734 Mayıs'ında Bağdad'a 2576 emekli yazılmıştı, Ağustos 1737'de İbrail, Akkirman, Hotin ve Bender kalelerine ve bazı görevlerde istihdam için 4 bin emekli yazılmıştı.⁷⁸ Bu mahiyette diğer uygulamaysa aşağıda vasıfları gösterilecek olan dalkılıçlardı. Dalkılıç yazılan binlerce yeniçeri, görevlerinin tamamlanmasından sonra emekli edilmişti.⁷⁹ Ayrıca savaşlarda çeteci veya kayıkçı olarak görev yapanlara da emeklilik verilmişti.⁸⁰

Serdengeçti ağa ve alemdarlarına aşağıda anlatılacağı üzere sefer bitiminde emeklilik verilmekteydi. Çok sayıda ağa ve alemdara her savaş sırasında yenilerinin eklenmesi, mevcutlarını artırmış, maaş defterlerindeki emeklilerin epeyce bir nispetini bunlar teşkil eder etmişti.⁸¹

Odabaşlarından yükselemeyenler veya kendileri isteyenler⁸² 16. yüzyılın sonunda ya korucu yapılmış yahut emekli edilmişti.⁸³ 17. yüzyılın sonlarına kadar bu şekilde devam etmişken⁸⁴ daha sonra emeklilik hakları kanunlaşmıştı. Artık en az üç sene çalışmadan azledilememeleri ve bu süre sonunda isteyenlerin emekli edilmesi uygulaması yerleşmişti.⁸⁵ Biri emeklilik için başvurduğunda kendinden önceki odabaşı yani ustasının

⁷⁶ BOA, İE, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 1198.

⁷⁷ Nusretnâme, 204. Tarih-i Varadin, 54.

⁷⁸ BOA, MAD. d. 2053, s. 96. BOA, MAD.d. 6611, s. 148. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1415-1416, 1424-1425. 26 Şubat 1772'de Limni muharebesinde kaptanıderya Hasan Paşa'yla beraber bulunan ve faydaları görülen 186 nefere emeklilik verilmişti. BOA, D.YNÇ.d. 34512, s. 29.

⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 295-121. Nisan 1770'de Limni muhafazasına 455 kişi tashih edilmiş, sonra 211 kişi dalkılıç olarak ilave edilmişti. BOA, MAD. d. 17358, 1-10. BOA, MAD. d. 17372. 1769 Mayıs'ında Özi Kalesi için 971 dalkılıça emeklilik verilmişti. BOA, MAD. d. 17358, 1-10. 1770 yılında Tuna muhafazası için 4359 dalkılıç yazılmış, en düşük 10 akçe olmak üzere emeklilik verilmişti. BOA, KK.d. 6611. 1773 Mart'ta Varna için İstanbul'dan 757 kişi emeklilik mukabilinde dalkılıç yazılmıştı. BOA, MAD. d. 17411. 1774 yılında Rusçuk ordusuna 1841 dalkılıç yazılmış ve emekli edilmişlerdi. BOA, D.YNÇ.d. 34538.

⁸⁰ BOA, MAD.d. 17348.

⁸¹ BOA, AE.SAMD.III, 16114. BOA, D.YNÇ, 4-497. BOA, C.AS, 48174, 48219.

⁸² Râbûta-i Âsitâne, s. 30.

⁸³ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 206. BOA, D.YNÇ, 17-375.

⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 15-434. BOA, D.YNÇ, 29-282. BOA, D.YNÇ, 33-411.

⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1126. BOA, D.YNÇ, 267-175.

emekli edilme tarihine veya onun şahitliğine bakılmış, süresi dolmayanlar kabul edilmemişti.⁸⁶ Aynı kaideler kalelerdeki odabaşılar için de geçerli olmuştu. Kalelerde süreleri dolan veya hizmet edemeyen hasta odabaşılar, emeklilik için İstanbul'a gelmişti.⁸⁷ Benzer şekilde ordularda hizmetleri dolanlar ordu ağaları tarafından yazıyla İstanbul'a gönderilmişti.⁸⁸

Ocak nizamına ilişkin yayınlanan fermanlara bakılırsa odabaşılarının emekli edilmesi veya azli önemli meselelerinden biriydi. Süreleri dolmadan emeklilik verilmesi çok fazla olduğundan birçok kez hem genel olarak bütün ocağa yahut münhasıran bazı kalelere emirler gönderilmişti.⁸⁹ Sultan III. Ahmed zamanında 1720 ve 1727 yıllarında yayınlanan hatt-ı hümayûnlarda, üç sene odabaşılık süresini doldurmamayanların sebepsiz azledilip emekli edilemeyeceği hatırlatılmıştı.⁹⁰ Üç sene genel kaide olmakla beraber buna riayet edilmesini sağlamak için Ağustos 1732'de serhatteki odabaşılarının yedi veya bazı yaşlıların en azından beş altı sene dolmadan azledilmemesi ağalardan istenmişti.⁹¹ Haziran 1746 tarihinde ferman yenilenmiş, kale ağalarına kimseyi süresi dolmadan tezkere verip İstanbul'a göndermemeleri, yaşlı ve tecrübeli odabaşılarının üç sene, genç ve güçlü olanların yedi sene odabaşılık hizmeti etmeleri gerektiği emri verilmişti.⁹² Bir türlü düzen verilemediğinden Kasım 1763'te odabaşılarının üç sene görev yapmaları şartı yeniden getirilmişti.⁹³ Üç sene hizmet şartı 16 Kasım 1798'de düşürülmüş, İstanbul'daki odabaşılarının iki seneleri tamam olmadan azledilmeyecekleri kanunlaştırılmıştı.⁹⁴

Kale ağaları süresini dolduranlar yanında hastalık, yaşlılık ve acizlik sebebiyle görev yapamayanları, ortalarında istenmeyenleri süreleri dolmadan İstanbul'a bildirmektedir. Durum ağalar için gelir kapısı, istedikleri yerde yaşama ve kalelerden

⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 221-98.

⁸⁷ BOA, DYNÇ, 81-396. BOA, DYNÇ, 101-266. BOA, D.YNÇ, 96-287. BOA, D.YNÇ, 99-415. BOA, D.YNÇ, 102-575. BOA, D.YNÇ, 224-365. BOA, D.YNÇ, 421-270. BOA, D.YNÇ, 230-465. BOA, D.YNÇ, 231-320. BOA, D.YNÇ, 64-5, 8, 11, 14. BOA, D.YNÇ, 65-139.

⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 99-114.

⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 45-211.

⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1126.

⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1167-1176, 1285-1296. 1739'da emekli edilen 51. bölük odabaşısı İbrahim beş buçuk sene odabaşılık yapmıştı. BOA, D.YNÇ, 88-344.

⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 892-894

⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 630, 634-638. Ancak suistimallere mani olunamadığından düzenleme Ağustos 1765 ve Ekim 1767'de yeniden hatırlatılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1128. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 909.

⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 170. BOA, C.AS, 41528.

kurtulma derdindeki odabaşılar için fırsattı. Sürelerini dolduran ve hizmetlerini hakkıyla yerine getirenler emekli edilmişti⁹⁵ ancak şartları uymayanlar İstanbul'dan görev yerlerine geri gönderilmişti.⁹⁶

Emeklilerin maaş seviyesinin eşkincileri geçmesi, ocak içerisinde yükselme dengelerini altüst etmişti. Yükselmek istemeyenlere görevlerinin seviyesine göre emeklilik kanunlaştırılmıştı. Kârhane ustaları, meydan aşçıları ve çavuşları, serraçlar belli müddet hizmet ettikten sonra şakirtlerine görevlerini teslim ederek emekli olmuşlardı.⁹⁷ Hatta ortalar içinde yükselemeyen, önu kesilenler odabaşı, vekilharç veya bunun altındaki silsile emekli olabilişti.⁹⁸

Diğer bir durumsa daha önce nefer yevmiyesiyle yapılan görevlerin emeklilerce üstlenilmesi idi. Yani emeklilik bazı görevlilerin sefere gitmemesini sağlama ve düşük yevmiyelerini artırma için kullanılmıştı. Devlet görevlilerinin yanına verilen çuhadarlar, mataracı ve tüfenkçiler, elçilerin yanında bulunan yasakçılar, devlet adamları kapılarında bulunurlar, emekli edilmişti. Bunların hemen emekli edilmeleri için hizmetlerinde bulundukları vezir, vali, kale muhafızı, Kırım Hanı veya diğer devlet görevlileriyle elçiler veya konsoloslar aracılık etmişti.⁹⁹

Emekli sayısının artmasında suistimallerin de payı çoktu. 17. yüzyılın başında “akçe kuvvetiyle taze oğlanların” emekli edildiği *Kavân-i Yeniçeriyân*'da

⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 17-375. BOA, D.YNÇ, 91-236. BOA, D.YNÇ, 102-187, 533, 542. BOA, D.YNÇ, 104-302. BOA, D.YNÇ, 258-101, 106.

⁹⁶ 1694 yılında Kandiye'den gelen 20. bölüğün odabaşı Hüseyin süresinin tamamlamadığından geri gönderilmişti. BOA, D.YNÇ, 427-121. 1735 yılında Hemedan'da olan 4. cemaatin odabaşı Hüseyin, İstanbul'a geldiğinde yeniçeri ağası İsmail Ağa, sen emekliliği hak etmedin diye odasına geri göndermiş süresi tamamladıktan sona emekli olmuştu. BOA, D.YNÇ, 120-269. 1736 yılında Erzurum'da şark ordusunda olan 14. bölüğün odabaşı ortasında istenmediğinden İstanbul'a gelmiş yeniçeri ağası tarafından yeniden ortasına göndersilse de çorbacı ve ihtiyarlar tekrar geri gönderdiğinden emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 132-141. 1751'de 48. cemaatten emekli olan odabaşı kalede emekli olmak için İstanbul'a gelmişti ama ağa görev yapması için göndermiş, iki senede daha odabaşılık yapmıştı. BOA, D.YNÇ, 213-170. Özi'de bulunan 21. cemaatin odabaşı Hasan bir sene odabaşılık yaptıktan sonra 1765'de İstanbul'a emekli olmak için geldiğinde yeniçeri ağası tarafından geri gönderilmiş, iki sene daha yaptıktan sonra emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 267-205.

⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 257-02. BOA, D.YNÇ, 82-137, 140. BOA, D.YNÇ, 86-315. BOA, D.YNÇ, 98-98. BOA, D.YNÇ, 264-59. BOA, AE, SMHD.I, 9040. BOA, D.YNÇ, 84-59. BOA, HAT, 49210A. BOA, D.YNÇ, 224-152. BOA, D.YNÇ, 231-389. BOA, D.YNÇ, 272-109. BOA, D.YNÇ, 309-360.

⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 94-90. BOA, D.YNÇ, 119-2, 8, 12. BOA, D.YNÇ, 141-43. BOA, D.YNÇ, 150-238. BOA, D.YNÇ, 112-8, 219. BOA, D.YNÇ, 113-179. BOA, D.YNÇ, 273-24.

⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 82-2. BOA, D.YNÇ, 89-8. BOA, D.YNÇ, 107-110. BOA, D.YNÇ, 109-311. BOA, D.YNÇ, 264-257. BOA, D.YNÇ, 96-50. BOA, D.YNÇ, 141-368. BOA, D.YNÇ, 117-356. BOA, D.YNÇ, 119-23. BOA, D.YNÇ, 125-165, 244. BOA, D.YNÇ, 238-473.

anlatılmıştı.¹⁰⁰ *Kitâb-ı Müstetâb*’da para gücüyle korucu veya emeklilik elde edildiği, bu yüzden sayılarının arttığı gösterilmişti.¹⁰¹ Bu duruma zaman zaman çıkarılan fermanlarla mani olunmaya çalışılmıştı. 1690’da hak etmeyenlere emeklilik verilmemesi hususunda ocak idarecileri uyarılmıştı.¹⁰² 1718 yılında ise emektar ve zahmet çekmiş olanlara değil ocağa usulsüzce kaydedilen yabancı kimselere bazı devlet adamlarının aracılığıyla emeklilik verildiği anlaşıldığından buna tevessül edilmemesi ikazı yapılmıştı.¹⁰³ Aynı ikaz on yıl sonra tekrarlanmıştı.¹⁰⁴ 1790’da savaşımlardan kaçmak için çorbacı, haseki ve turnacıbaşı gibi ağaların emekliye ayrıldığı yönünde tespit yapılmıştı.¹⁰⁵

Gelir durumunu, yaşını ve bedeni vaziyetini sebep gösterip emeklilik isteyenlerin çoğuna emeklilik yerine amel-mandelik ve diğer kayıtlılık verilmişti.¹⁰⁶ Kendi yevmiyesiyle emeklilik isteyenlere de aynı şekilde muamele edildiği olmuştu.¹⁰⁷ Zorla emekli edilme durumu da vardı. Nisan 1752 tarihli emirde Bosna’da görevli yeniçeri ortası 97. cemaatin sebep olduğu isyan yüzünden cezalandırılmak maksadıyla mensupları emekliye sevk edilerek her biri bir tarafa dağılması emredilmişti. İhtiyarlarının ricası üzerine vazgeçilerek bazıları diğer serhatlere sürülmüştü.¹⁰⁸ 1764’te 3. sekban bölümünün aşçısı Mehmed, karakullukçuları ayartıp kaçmalarına sebep olduğu, ihtiyarlara saygısızlık ettiği ve Faş’ta olan ortası yanına gittiğinde maaşlar hususunda huzursuzluk çıkardığından emekli edilerek Van Kalesi’ne gönderilmişti.¹⁰⁹

Emeklilikten feragat mümkündü. Emekliliği kaldırılanların neferlerin esâmîleri üzerine, geri kaydedilen manasında “baz nefer” kaydı düşülmüştü.¹¹⁰ Emekli çorbacıların görevlerine dönmesi çoktu.¹¹¹ Diğer derecelerden emekli edilenler, yükselmek için veya

¹⁰⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 191.

¹⁰¹ *Kitâb-ı Müstetâb*, 9.

¹⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 172.

¹⁰³ III. Ahmed’in *Hatt-ı Hümayûn Mecmuası*, 1-2.

¹⁰⁴ BOA, İE, AS, 7745. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 1198.

¹⁰⁵ BOA, C.AS, 5197.

¹⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 106-179, 362. BOA, D.YNÇ, 150-319.

¹⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 141-246.

¹⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 805.

¹⁰⁹ BOA, D.YNÇ, 267-119.

¹¹⁰ BOA, D.YNÇ, 13-26. BOA, D.YNÇ, 15-401, 416. BOA, D.YNÇ, 27-14. BOA, D.YNÇ, 28-8. Baz nefer kaydı, 1742 yılında esâmîsi çalınan ve tekrar tashih edilen bir nefer için de kullanılmıştır. Burada esâmî emekli olmayan ancak amel-mande kayıtlı birinden alındığından bu şekilde kaydedilmiştir. BOA, D.YNÇ, 206-195. Aynı durum diğer kayıtlarda da görülmektedir. BOA, D.YNÇ, 229-192. BOA, D.YNÇ, 189-435.

¹¹¹ BOA, D.YNÇ, 26-104.

eski vazifesine dönmek için emekliliklerini kaldırtmıştı.¹¹² İdare de re'sen emekliliği kaldırmıştı.¹¹³ Re'sen kaldırma en fazla, emeklilerin ölü gösterilip mahlûlüyle emekli olunması durumunda sahipleri geldiğinde yeni mahlûl bulamayanların nefer durumuna çevrilmesinde uygulanmıştı.¹¹⁴ Ağaların emekliliği de her zaman kaldırılmıştı. 25 Aralık 1648'de sekbanbaşılıktan emekli Murad Ağa'ya yeniçeri ağalığı verilmişti.¹¹⁵ 30 Aralık 1686'de kulkethüdası emekli edilince emekli olan kulkethüdası yerine tayin edilmişti.¹¹⁶

Serdengeçti ağa ve alemdarlarıyla yüksek rütbeli ağalar dışındakilere savaş dışı dönemde emeklilik verilmesi, emekli mahlûlü getirme şartına bağlıydı.¹¹⁷ Bu durum, emekli mahlûllerinin azaltılmasının bir yolu olarak sıkı şekilde uygulanmıştı. Yüksek yevmiyeden emeklilik isteyenler daha fazla yevmiye ihtiva eden mahlûl bulmak durumundaydı. Babalarının veya tanıdıklarının yüksek yevmiyelerini getirenler kolayca emekli edilmişti.¹¹⁸ Emekliliği hak edenlerden veya söz verilenlerden mahlûl bulamadığı için bekleyenler çoktu. 1737 yılında emekli edilen bir odabaşı arzında, mahlûl bulamadığından emeklilik nasip olmadığını, hatta kendi şakirdinin bile kendinden önce emekli olduğunu anlatmıştı.¹¹⁹ Yüksek yevmiyeli mahlûl temin edemeyenler veya buna ihtiyacı olmayanlar, kendi esâmîlerini emekli esâmîsine çevirmiş, hatta bazıları indirime bile razı olmuştu.¹²⁰

Emeklilik işlemleri her maaşta toplu yapılmıştı. İsimler birleştirilmiş, görevlerine göre sıralanarak yeniçeri ağasının arzıyla gerekli ferman alınması için sadrazam dairesine sunulmuştu.¹²¹ Odabaşılar veya serdengeçti ağaları gibi ayrı tasnifle de ferman

¹¹² Patrona İsyânı sırasında bir emekli bir serdengeçti ağası, 17. bölüğün çorbacısı yapılmıştı. *BOA, A.DVN, KLB.d. 43, s. 15.* 1733'te emekli bir mataracı, çavuş olmak için emekliliğinin kaldırılmasını istemişti. *BOA, D.YNÇ, 123-14.* 1737'de emekli maaşıyla geçinemeyen 28. cemaatten Ali Çavuş, tekrar çavuşluğa dönmüştü. *BOA, D.YNÇ, 149-395.*

¹¹³ 25 Ekim 1640 tarihli kayda göre bir yeniçerinin emekliliği nefer esâmîsine çevrilmişti. *BOA, D.YNÇ, 21-163.*

¹¹⁴ *BOA, D.YNÇ, 27-14.*

¹¹⁵ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi, 15.*

¹¹⁶ *BOA, D.YNÇ, 42-47.*

¹¹⁷ *BOA, D.YNÇ, 229-164. BOA, D.YNÇ, 267-250.*

¹¹⁸ *BOA, D.YNÇ, 234-118. BOA, D.YNÇ, 244-66. BOA, D.YNÇ, 268-347.*

¹¹⁹ *BOA, D.YNÇ, 141-20.*

¹²⁰ *BOA, DYNÇ, 86-02. BOA, D.YNÇ, 108-92. BOA, D.YNÇ, 148-5. BOA, DYNÇ, 141-43. BOA, D.YNÇ, 110-287.*

¹²¹ *BOA, D.YNÇ, 94-8. BOA, D.YNÇ, 234-148. BOA, D.YNÇ, 202-50. BOA, D.YNÇ, 281-97, 124. BOA, DYNÇ, 227-189. BOA, D.YNÇ, 423-349. BOA, D.YNÇ, 273-88*

alınmıştı.¹²² Kendileri doğrudan divana başvuranlar da vardı. Damat İbrahim Paşa devrinde doğrudan sadrazama yazılan arzlarla emeklilik talep edenler fazlaydı.¹²³ 30 Nisan 1725'te, ağma olduğu için emekli edilen 16. bölükten Mustafa, yeniçeri ağasından emeklilik isteyince o geçiştirmek için ferman gereklidir dediğinden doğrudan sadrazamdan talep etmişti.¹²⁴

3.1.2. Görevliler

Yeniçerilerin tamamı sefere gitmezdi. Görevleri sebebiyle sürekli seferden muaf olanlar yanında sultana veya yeniçeri ağasına tabi olarak sefere giden/gitmeyenler vardı. 1594 yılına kadar yeniçeri ağası, yani ocak sadece padişahla sefere gitmişti. Bu zaman kadar İstanbul'daki görevler Acemi Ocağı'na bırakılmış, asesbaşılık ve muhızrlık acemi çorbacılarına verilmişti.¹²⁵ Bu tarihten sonra ise padişah sefere gitmediğinde sadrazama tabi olmuşlardı. Hem padişahın sefere gitmemesi sebebiyle bir kısım yeniçerilerin payitahtta kalması, hem de emekli ve korucuların sayısının artması yüzünden görevler acemi oğlanlarına bırakılmamıştı. Artık sefer zamanı İstanbul'da kolluk hizmetlerinin yürütülmesi, sıklıkla meydana gelen yangınlarla mücadele ve teşrifat görevleri için mutlaka yeniçeri bulundurulmuştu. Yeniçeri ağasının gitmediği seferler zamanında daha fazla, gittiğinde emekliler ve kayıtlılar dışında yaklaşık 2-3 bin yeniçeri İstanbul'da kalmıştı.

Solaklar, atlı zağarcılar ve sekbanlar padişah olmadan hiçbir sefere gitmezlerdi.¹²⁶ Ancak bunlardan yükselmek, kapıkulu süvarileri sınıfına geçmek veya terakki almak isteyenlerden 17. yüzyılın ortalarına kadar gönüllü olarak sefere katılanlar olmuştu. Solakların müteferrikalarıysa sefere katılmışlardı.¹²⁷ Padişahla bile sefere gitmeyenler ise

¹²² 5 Nisan 1716'da odabaşılar, ağa kapısı görevlileri ve bazı yeniçerilerden 101 kişi emekli edilmişti. *BOA, C.AS.* 37187. 5 Mayıs 1733'te 38 (*BOA, C.AS.* 38225.), Ağustos 1733'te 202 (*BOA, D.YNÇ.* 111-26), 7 Ekim 1756'da 98 (*BOA, D.YNÇ.* 232-176), 29 Ocak 1758'de 85 (*BOA, C.AS.* 26496), 24 Eylül 1758'de 119 (*BOA, C.AS.* 26669), 6 Mart 1762'de 97 (*BOA, AE.SMST.III.* 8741), 24 Temmuz 1763'te 99 kişi emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ.* 257-02. Diğer bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ.* 243-245. 12 Eylül 1727'de 25 (*BOA, C.AS.* 27688.), 13 Ocak 1759'da 17 odabaşı emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ.* 237-14. Diğer odabaşı emeklilik kayıtları için bk. *BOA, AE.SMHD.I.* 395. *BOA, D.YNÇ.* 162-20 *BOA, D.YNÇ.* 232-176.

¹²³ *BOA, D.YNÇ.* 96-83.

¹²⁴ *BOA, D.YNÇ.* 82-89.

¹²⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 165.

¹²⁶ *BOA, KK.d.* 3216. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 212.

¹²⁷ *BOA, KK.d.* 232, s. 193. *BOA, AE.SMRD.IV.* 725. *BOA, MAD.d.* 17382. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 986, 990. *BOA, MAD.d.* 4798. *BOA, MAD.d.* 17367.

33. sekbanlar yani avcı bölüğüydü. Bunlar sefer zamanlarında da Istranca'da kalırlardı. Ama 1787-92 harplerinden bu kaide bozulmuş, asıl orta harbe giderken dağların muhafazasına nısf ortası görevlendirilmişti.¹²⁸ Seferden muaf olmaları sebebiyle ekâbir ve zabitlerin oğulları önceleri buraya kaydedilseler de¹²⁹ 17. yüzyıldan sonra sefere gitmemek için başka imkânların oluşmasıyla buna lüzum kalmamıştı.

Ocak teşkilatı ve ağa kapısı görevliler yeniçeri ağasına tabiydi. Yeniçeri kâtibi ve dairesi ağayla sefere gitmişti.¹³⁰ Ağanın gitmediği seferlere, yeniçeri kâtibi ve başyazıcı vekilleriyle bazı şakirtler ve yazıcılar gönderilmişti. Teşkilat ağayla sefere gittiğinde ise İstanbul'da, görevlilerin vekilleriyle dairelerin bir kısmı bırakılmıştı. Şakirtlerin, yazıcıların ve ağa divanı kâtiplerinin bir kısmı; başçavuş vekili, kethüdayeri vekili, muhızır vekili, İstanbul'da kalanlara et ve fodula taksimatı devam ettiğinden Etmeydanı aşçıları ve bekçileri, sekban fırını görevlileri, yangın köşkü bekçileri ve kolluk görevlileri sefer sırasında göreve devam etmişti. Yeniçeri ağasının vekili olan sekbanbaşıyla İstanbul'da kollukçu adıyla kendi maiyeti, 56. kayıkçılar bölüğünden bir kısım nefer kalmıştı.¹³¹ Ocak imamı ortası ve önceleri çerge sonra kılavuz ortası olan 17. bölük, ağayla sefere gitmişlerdi, diğer durumlarda İstanbul'da kalmışlardı.¹³² Elçi ve konsolosların muhafazası için tayin edilen yasakçılar da sefere gitmezdi. Bunlar için 18. yüzyıldan önce seferlerde hususi müsaade alınmışken sonrasında emekli edildiklerinden buna ihtiyaç kalmamıştı.¹³³ Tüfengirân-ı mîrîlerin daha önce orduya katılmaları mecburiyken 18. yüzyılda gönüllüğe dönüşmüştü.¹³⁴

¹²⁸ 1737'de ordu seferdeyken bu ortanın Istranca'ya gitmesi emri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 285. 1788 yılında ordu alayında sefere giden ortalar arasında 33. sekbanlar vardı. *Taylesanizâde Tarihi*, 266-269. Nisan 1790'da nısf ortanın bu göreve gitmesi emri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 351.

¹²⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 194, 211. BOA, D.YNÇ.d. 34215.

¹³⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 244.

¹³¹ Eylül 1688'de sekbanbaşının maiyeti olarak, 327 sekban ortalarından kollukçuyla 13 nefer diğer ortalarından hizmetlisi kalmıştı. BOA, D.YNÇ, 43-143. Kayıkçılar ordu seferdeyken III. Selim'in kılıç alayında bulunmuşlardı. *Taylesanizâde Tarihi*, 365.

¹³² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 188, 222, 237-238. *Râbûta-i Âsitâne*, 27-30.

¹³³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 158. BOA, D.YNÇ, 145-307. BOA, D.YNÇ, 146-95. BOA, D.YNÇ, 132-78. BOA, D.YNÇ, 136-359. BOA, MAD.d. 21154.

¹³⁴ 1639 seferine tüfenkçiler ve barutçuların büyük kısmı gitmişti. BOA, KK. d. 4806, s. 174-175, 574-575. BOA, D.BŞM. d. 41052. BOA, MAD.d. 17380. Bir tüfengirân-ı mîrî nefer savaşta ölmüştü. BOA, D.YNÇ, 53-248. Sefer zamanı İstanbul'da kalanlarla ilgili bir kayıt için bk. BOA, MAD.d. 17134, 17380.

3.1.3. Seferden Muafklar (Kayıtluyân)

Seferle mükellef olmayan ve sayıca oldukça fazla olan diğer bir zümre kayıtluyân olarak adlandırılmıştı. Bunlar sakat ve yaşlı olduğu halde emeklilik verilmeyenler, yaralılar, küçük olarak kaydedilenler, ilimle meşgul olanlar, din görevlileri ve çeşitli hizmetlerle mükellef olanlardı. Bu vazife ve vasıflar sicillerine işlenir, ayrıca maaş defterlerinde isimleri üzerine kaydedilirdi. Kayıtlar değiştirilmedikçe veya silinmedikçe neferler sağlanan haklardan istifade ederdi. Bunların bir kısmı görev icabı olduğundan gedik şeklindeydi. Sayıları çok fazla artmaz, boşalma durumunda şartları uyanlara verilirdi. Ancak çoğunluğu sayıyla mukayyet değildi, şartları uyanlara ve ocak idaresince münasip görülenlere verilmişti.

Kayıtlılardan evvela sadece koruculuk ve bevvâblık varken zamanla çeşitleri artmış ve sayıları çoğalmıştı. Emekliliğin aksine kayıtlılık ağası tarafından verilmişti.¹³⁵ Kayıtlıların sefere gitmesi mecburiyeti yoktu, ancak gönüllü olarak katılabilirlerdi.¹³⁶ Kayıtlılık önceleri İstanbul'a kaydedilenlere mahsusken 18. yüzyılın ortalarından itibaren kalelerde bulunanlara da verilmişti. Emeklilik göze batan ve iktidarın takip ettiği bir durum olduğundan ocak yetkileri, kayıtları çok fazla kullanmıştı. Ayrıca özellikle bedeni durumlarla alakalı olanlar, seferden veya diğer görevlerden kaçmak isteyen kişileri korumak için verilmişti. Ama hiç göze batmamış da değillerdi. Mesela 1730 yılında III. Ahmed'in İran seferi hazırlıkları sırasında İstanbul'da bulunan kayıtlıların çoğu seferli yapılmıştı.¹³⁷

Gösterilecek seferden muaf olmayı sağlayan kayıtlardan başka, 17. yüzyılın başında kaldırılan bazı uygulamalar vardı. İhtiyarlar, işiyle-gücüyle meşgul olmak için gemilerinde kullanılmak üzere "zift akçesi" olarak ocak ağalarına senede 500 akçe verip sefere gitmemişlerdi. Bu yüzden bunlara ziftçiler denilmişti. Yine ağayla beraber sefere gitseler de serhat kalelerine gitmekten muaf olan İzmit'te soğancılar, Mudanya'da sirkeçiler ve uncular diye isimlendirilen, ağa dairesine bu ürünleri temin edenler vardı. Korucuların yevmiyelerinin yükselmesiyle bunlar masrafa girmektense kendilerine daha

¹³⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 188. *BOA, D.YNÇ*, 21-163.

¹³⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 994. 1594 yılında sefere gitmeyen bazı kayıtlılar için bk. *BOA, MAD.d.* 5339, s. 4-162.

¹³⁷ *BOA, D.YNÇ*, 102-352

emin ve bedava şekilde seferlerden kurtulmayı sağlayan kayıtlılığı temin etmeye başlamışlardı. Sultan I. Ahmed zamanında yeniçeri ağası Halil Ağa (1607-1609) bu uygulamaları kaldırmıştı. Yine Halil Ağa, sefer sırasında yeniçerilere verilen güçten düşmüş beygirleri satın alanların seferden muaf tutulmasına da son vermişti.¹³⁸

Korucular: Maaş defterlerine işlenmeleri emeklilerden önce ortaya çıkan ve kayıtlıyân içinde savaşla mükellef olmayan en büyük zümre koruculardır. Sadece korucu olarak kaydedilen oda korucularından başka “korucû-yu râh-ı âb” olarak kayıtlı suyolu korucuları; “korucû-yu kûh” denilen dağ korucuları; “korucû-yu çayırhâ” ve “korucû-yu bahçe” adlarıyla kaydedilen çayır ve bahçe korucuları vardı.

Tablo 22. Kayıtlıyân Türleri ve Sayıları¹³⁹

Kayıtlılar	1549	157	1590	1635	1692	1723	1736	1746	1762	1779
Amel-mandeler	-	-	-	-	888	4109	4022	5240	3138	1508
Mecruhlar	-	-	-	-	562	415	240	130	42	20
Ağmalar	-	-	-	-	96	195	134	93	36	10
Küçükler	-	-	-	-	-	1008	1461	2890	5216	5255
Korucular	15	276	970	2801	221	57	65	83	1097	4415
Dağ Korucusu	-	29	61	31	36	47	45	40	40	33
Suyolu Korucusu	-	2	-	-	4	5	7	11	7	5
Çayır Korucusu	-	-	3	2	-	5	4	8	6	5
Suyolu Hizmetlisi	-	-	12	5	20	34	49	52	58	40
Bevvâblar	4	10	16	28	33	38	37	32	35	28
Çayır Hizmetlileri	-	-	-	-	10	6	5	2	4	3
Avcılar	-	-	-	-	97	128	98	68	42	49
Bahçe Hizmeti	-	-	-	-	2	1	1	1	1	1
Yasakçı	-	-	-	-	1	3	3	1	-	10
Okmeydanı Hizmeti	-	-	-	2	5	5	5	6	5	5
Çuha Ambarcıları	-	-	1	5	6	12	10	12	11	11
Orta Cami Görevlileri ¹⁴⁰	-	4	14	19	27	21	11	10	12	9
Tâlib-i İlim-Danışmend	-	-	-	10	195	195	189	190	191	183
Tekyenışın	-	-	1	-	1	1	1	2	2	1
Meccûb-i İlâhi	-	-	-	-	83	89	54	27	11	3
Diğer ¹⁴¹	-	1	9	5	14	9	15	20	22	24

¹³⁸ *Kavân-i Yeniçeriyân*, 189-190, 192, 243.

¹³⁹ *BOA, MAD.d.* 1786, 3945, 4307, 4793, 6290, 6325, 12872, 16273. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 34040.

¹⁴⁰ **Orta Cami Görevlileri (1576:**1 orta cami kayyımı, 2 Edirne kışlaları camisi kayyımı, 1 orta cami müezzini. **1590:**6 kayyım, 3 imam (biri Edirne kışlaklarındaki camide), 1 müezzin, 2 vaiz ve 2 meremmetçi. **1635:**5 müezzin, 6 meremmetçi ve 1 orta cami hizmetlisi ve 7 kayyım. **1692:**8 kayyım, 2 ferraş, 5 müezzin, 2 İmam (biri Etmeydanı camisinde), 3 vaiz, 3 meremmetçi, 3 sucûdi, 1 fetihhân. **1723:**4 vaiz, 6 kayyım, 7 müezzin, 2 sucûdi, 2 ferraş. **1736:**4 kayyım, 4 müezzin, 1 Etmeydanı camisi görevlisi, 1 ferraş, 2 sucûdi. **1746:** 3 kayyım, 4 müezzin, 2 ferraş, 1 sucûdi. **1762:** 1 Etmeydanı camisi imamı, 4 kayyım, 5 müezzin, 2 ferraş. **1779:** 1 sucûdi, 2 ferraş, 1 imam, 3 kayyım, 3 müezzin.

¹⁴¹ **Diğer (1576:** Sakson hizmeti. **1590:** 1 korucu-yı musluk-ı Kabe-i Şerif, 2 Evkaf-ı Haremeyn-i Şerifeyn meremmetçisi, 1 mîrî koyun korucusu, 1 sekban fırını meremmetçisi, 1 Filibe'de nehir korucusu, 1 sakson hizmeti, 1 Mihaliç Köprüsü korucusu, 1 Göri seferi mutemedi. **1635:** 1 Filibe Nehri korucusu, 2 mîrî koyun korucusu, 1 korucu muarraf, 1 tam okunamayan korucu. **1692:** 1 ağa gemisi mutemedi, 4 çadır anbarı hizmeti ve meremmetçileri, 1 sefer köprüsü hizmetinde, 2 Haremeyn-i Şerifeyn hizmetinde, 1 sefer köprüsü

Toplam	19	322	1087	2907	2300	6382	6456	8918	9966	11618

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre koruculuk Sultan II. Murad'ın Kara Boğdan seferi sırasında yeniçerilerden yaralı ve amel-mande olanların Edirne'deki odaları korumak için görevlendirilmesiyle başlamıştı. II. Mehmed devrinde aynı şekilde 10 yeniçeri İstanbul'da odaları muhafaza için bırakılmıştı. Daha sonra artsa da sayısı 100 olarak sınırlandırılmıştı. Ancak bu kaynak diğer bir rivayet olarak koruculuğun I. Süleyman'ın Rodos seferinde ihdas edildiğini de göstermişti. Ayrıca II. Selim dönemine kadar kapıları ve odaları muhafaza için 84 korucu varken, sonrasında odaları fareler basınca bütün ortaların korucu istediğinden sayılarının 400'e çıkarıldığı anlatılmıştı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın müverrihi; bundan fazla olmaması için bir ferman düzenlenip yeniçeri efendisi dairesinden saklandığından, kendisinin bunu daha evvel gördüğünü ancak şimdi mevcut olup olmadığını bilmediğinden de bahsetmişti.¹⁴² Selânikî ise korucuların artış sebebi olarak II. Selim'in sekbanlarına kızan yeniçerilerin odalarında en az 1000 korucu olmasını istediklerini göstermişti.¹⁴³ Muhtemelen bu baskı yahut suistimaller yüzünden yeniçerilerin şikâyeti üzerine 400'e sabitlenmişti ve daha artmasına mani olmak için böyle bir taahhüt alınmıştı.

Râbita-i Âsitâne adlı eser *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ilk rivayetini korucuların menşei olarak göstermişti.¹⁴⁴ *Kitâb-i Müstetâb*, I. Süleyman zamanında Edirnekapı'yla Davutpaşa arasında bulunan, Gayrimüslimlere ait bağları levendlerin saldırısından

meremmetçisi, 1 halife-i acemi adlı bir görevli, 1 fodula sayıcı, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Boğazhisar kemeri hizmetlisi, 1 sekban fırını ambarı hizmeti. **1723:** 1 Etmeydanı korucusu, 1 Boğazhisar kemeri hizmetlisi, 1 bahçe-i cedit korucusu, 1 sefer köprüsü meremmetçisi, 2 efendi gemisi mutemedi, 1 halife-i acemi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. **1736:** 1 bahçe-i cedit korucusu, 1 Okmeydanı korucusu, 3 oda kandil hizmeti, 2 efendi gemisi mutemedi, 1 halife-i acemi, 1 Hırka-i Şerif hizmeti, 1 âbkeş (Molla Şerif Camisi), 1 Çardak İskeleyi Mimar Ağa Çeşmesi hizmeti, 2 bend-i cedit halifesi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. **1748:** 1 bahçe-i cedit korucusu, 1 Okmeydanı korucusu, 1 caiz taşlık camii, 1 bahçe-i cedit hizmeti, 1 mutemed efendi gemisi, 1 halife-i acemi, 2 hırka-i şerif hizmeti, 4 kandil hizmeti, 1 âbkeş (Molla Şerif Camisi), 1 ağa bahçesi hizmetlisi, 2 bend-i cedit halifesi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi, 1 mektep hocası, 1 mektep halifesi. **1762:** 1 Okmeydanı korucusu, 1 Etmeydanı korucusu, 1 vaiz taşlık camii, 1 vaiz Edirne Sultan Murad Camisi, 2 efendi kapısı korucusu, 5 kandil hizmeti, 1 efendi gemisi mutemedi, 2 oda saat hizmeti, 1 âbkeş Meydancık Camisi, 1 çadır anbarı, 2 hırka-i şerif hizmeti, 1 âbkeş Molla Şerif Camisi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 aşırhan Fatih Sultan Mehmed Türbesi, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. **1779:** 2 Etmeydanı korucusu, 5 oda kandil hizmeti, 1 âbkeş Meydancık Camisi, 1 vaiz Sultan Murad Camisi, 1 efendi gemisi mutemedi, 1 oda saatçisi, 3 hırka-i şerif hizmeti, 1 âbkeş Okmeydanı, 1 âbkeş Molla Şerif Camisi, 1 Edirne ağa kapısı mumu masrafı, 1 oda hizmeti, 1 âbkeş-i.. Azablar, 1 duacı bab-ı efendi, 1 hizmet-i.. Cebe Ali, 1 mektep hocası, 1 mektep halifesi, 1 halife bend-i cedit.

¹⁴² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 204-205.

¹⁴³ *Tarih-i Selânikî*, I, 60.

¹⁴⁴ *Râbita-i Âsitâne*, s. 29.

muhafaza için 4 yeniçeri görevlendirerek koruculuk ihdas edildiğini; daha sonra Üsküdar, Bursa ve Yoros dağlarındaki padişahın av alanlarını muhafaza için sayılarının artırılarak 30'a çıkarıldığını göstererek koruculuğun aslının dağ korucuları olduğunu aktarmıştı.¹⁴⁵ Koçibey de dağ koruculuğunun esas koruculuk olduğunu, bunların suyollarını muhafaza ettiğini ve sayılarının sadece 40 olduğunu yazmıştı.¹⁴⁶

1526 yılı maaş defterine göre ortalarda korucu dâhil kayıtlı yoktu.¹⁴⁷ Ama bu dönemde sefer zamanında İstanbul'da odaları muhafaza için bazı yeniçeriler bırakılmıştı.¹⁴⁸ Bunlar sefere gidemeyen küçük ve hasta neferlerdi. Bir müddet sonra deftere kayıtlılar yazılmaya başlanmıştı. 1548 yılı maaş defterinde çeşitli ortalara kayıtlı 15 korucu vardır.¹⁴⁹ 1577 yılına gelindiğinde hem korucu sayısı artmıştı hem de diğer çeşitleri ortaya çıkmıştı. Bu yıla ait maaş defterine 276 korucu, 29 dağ korucusu, 3 suyolu korucusu kaydedilmişti.¹⁵⁰ Dolayısıyla oda koruculuğu dışındaki koruculuk aynen emekliler gibi yeniçerilikten çıkarılarak verilmişken artık bunların da yeniçeri kalmasına müsaade edilmişti.¹⁵¹ 1590 yılına gelindiğinde ise korucu 953'e, dağ korucusu 59'a çıkmıştı, ayrıca 3 çayır korucusu görevlendirilmişti.¹⁵²

Sayıları çok artırılmayan dağ korucuları; İstanbul, Bursa, Biga, Gemlik, İzmit, Vize, Saray, Midye, Pınarhisar gibi yerlerde mîrî, özellikle donanma ve kayıkthane için kereste tedarik edilen ormanları, hassa bahçelerine bağlı bahçe ve koruları muhafazaya görevlendirilmişti.¹⁵³ Hepsinin vazife sahası belirlenmişti ve aynı muhittekiler üzerine korucubaşı tayin edilmişti.¹⁵⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* 'da koruların iyi muhafaza edilmeyip ahali tarafından tarlalara çevrildiği gösterilse de dağ koruculuğu ocak kaldırılana kadar

¹⁴⁵ *Kitâb-i Müstetâb*, 9-10.

¹⁴⁶ *Koçibey Risalesi*, 32. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* 'nda, bahsedilen eserler ve kayıtlara uymayan mübalağalı bir rivayet bulunmaktadır. Buna göre I. Süleyman zamanındaki bir Avusturya harbinden sonra 1500 ihtiyar yeniçeriye koruculuk verildiği, bunların seferlerden muaf olmayıp sadece harbe girmeyip harp vaziyeti ve kale kuşatmalarında danışmanlık vazifesi üstlendikleri gösterilmişti. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3b.

¹⁴⁷ *TSMA*, D. 736.

¹⁴⁸ *BOA*, *KK.d.* 6590, s. 42, 127.

¹⁴⁹ *BOA*, *MAD. d.* 12872.

¹⁵⁰ *BOA*, *D.YNÇ.d.* 33630.

¹⁵¹ *TSMA*, E. 1177/34.

¹⁵² *BOA*, *MAD. d.* 16273. Bu döneme ait diğer kayıtlar için bk. *BOA*, *MAD. d.* 4420, 4903.

¹⁵³ *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 19, hk. 248. *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 21, hk. 682. *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 39, hk. 164. *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 88, hk. 137. *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 91, hk. 281. *BOA*, *DYNÇ*, 101-155. *BOA*, *D.YNÇ*, 117-110.

¹⁵⁴ *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 39, hk. 164. *BOA*, *A.DVN.MHM.d.* 91, hk. 281.

devam etmişti. İşlerini ihmal sebebiyle azledilmedikleri müddetçe ömür boyu görev yapmışlardı. Hassa bahçelerine ait yerlerdeki dağ korucularının tayini, kendi oğulları veya diğer yeniçerilerden bostancıbaşının arzıyla yeniçeri ağası tarafından yapılmıştı.¹⁵⁵ Diğer dağ korucularının tayini ise yine oğulları ve yeniçerilerden doğrudan yeniçeri ağası veya vekili tarafından yapılmıştı.¹⁵⁶

Suyolu korucuları da gedik olup yeni ve eski saraya su taşıyan kemerleri, suyun çıktığı koruları ve havuzları muhafazayla mükelleftiler. Ölümeleri veya emeklilikleri durumunda, yeniçerilerden veya kendi oğullarından hassa su nazırının uygun gördükleri yeniçeri ağası tarafından tayin edilmişti.¹⁵⁷

Bazı hususi görevler için tayin edilmiş korucuların sayıları çok azdı. Mîrî koyun korucusu, Filibe’de nehir korucusu, Mihaliç Köprüsü korucusu, Kâbe musluk korucusu gibi koruculuklar 17. yüzyılın ortasında kalkmıştı. Her zaman mevcut olan az sayıdaki suyolu korucuları ise su kemerlerini, Sadabad’daki kasırların su kanallarını, padişah ailesi veya devlet görevlilerine ait kasırların su tesisatlarını korumakla vazifeliydi. Ocağa, ağaya, yeniçeri efendisi ve kulkethüdasına tahsisli Kâğıthane, Babanakkaş ve diğer yerlerde bulunan çayırların muhafazası için çayır korucuları tayin edilmişti. Yine Etmeydanı ve Okmeydanı’nda bir veya iki korucu bulundurulmuştu. Okmeydanı’ndaki suyolu korucusuydu ve “şeyh-i meydân” olarak isimlendirilmiş görevlinin arzıyla tayin edilmişti.¹⁵⁸ 18. yüzyılda sürekli 5. bölüğe kayıtlı bir Bahçe-i Cedit korucusu vardı. 1750’lerden sonra ise iki efendi kapısı korucusu ihdas edilmişti.¹⁵⁹

Oda koruculuğu esasen yaşlı yeniçerilerin istihdamının bir şekliydi. Diğerleri gedik şeklinde iken oda koruculuğunda böyle bir durum yoktu. Zaten gösterilecek olan artış ve suistimaller de bu sebepten kaynaklanmıştı. Kayıtlardan anlaşıldığına göre ilk zamanlarda yaşlı, seferde yararlanan veya sakat kalan, yararlılıkları görülenlere verilmişti.¹⁶⁰ Ayrıca

¹⁵⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190. *BOA, DYNÇ*, 101-155. *BOA, D.YNÇ*, 117-110 *BOA, D.YNÇ*, 234-166. *BOA, D.YNÇ*, 113-65. *BOA, D.YNÇ*, 224-23. *BOA, D.YNÇ*, 424-301. *BOA, D.YNÇ*, 265-8.

¹⁵⁶ 25 Şubat 1631’de sekbanbaşı tarafından tayin edilen bir dağkorucu için bk. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 85, hk. 639. Kırım Hanının talebiyle yeniçeri ağası tarafından tayin için ise bk. *BOA, D.YNÇ*, 294-186.

¹⁵⁷ *BOA, DYNÇ*, 89-107. *BOA, AE, SAMD.III*, 6881. *BOA, C.BLD*, 129. *BOA, D.YNÇ*, 224-317. *BOA, D.YNÇ*, 341-332

¹⁵⁸ *BOA, D.YNÇ*, 262-153. *BOA, D.YNÇ*, 264-251. *BOA, A.DVN.AHK.İS.d.* 1, s. 265.

¹⁵⁹ İlk olarak 1748’de 35. bölükten emekli bir odabaşı, efendi korucusu görünmektedir. *BOA, D.YNÇ*, 205-35. Daha sonra emekli olmayan korucu tayin edilmiştir.

¹⁶⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 50, hk. 324. *BOA, KK.d.* 232, s. 251, 314. *BOA, D.YNÇ*, 27-86.

düşük nefer yevmiyesiyle korucu yapılmıştı. Zamanla yevmiyeleri 29 akçeye kadar yükselmiş, odabaşılıktan çıkanlara, atlı sekban ve zağarcılara, hatta 17. yüzyılda azledilen yayabaşı ve bölükbaşılara verilmişti.¹⁶¹ Emekli edilmeyen bazı görevlilerin geçici tutulduğu, yevmiyelerinin düşüklüğü sebebiyle emekliliği istemeyenlerin ve özellikle seferlerden kaçanların peşinde olduğu bir kayıt vasfını kazanmıştı.¹⁶² Sayıları çok arttığından önceki kıdemleri dikkate alınarak her ortada başkorucu, ikinci korucu ve korucular olmak üzere sıralama teşkil edilmişti.¹⁶³

Oda korucusu sayısının ilk zamanlarda suistimallerle hızla artması diğer yeniçerilerin tepkisini çekmişti. Genç ve sefere gidecek durumda olan 200 kişiye koruculuk verildiğinden ihtiyarların sefere gitmek zorunda kaldığını sebep gösterip 8 Temmuz 1572’de isyan etmişlerdi.¹⁶⁴ Ancak durum değişmemiş, oda korucu sayısı gittikçe artmış, 1624’te 3135’e çıkmıştı.¹⁶⁵ Hatta rüşvetle koruculuğa geçme çok yaygınlaşmıştı. 29 akçelik koruculuğa sahip olmayı akçe başına bir altın vererek sağlamışlardı.¹⁶⁶ *Kitâb-ı Müstetâb*’da, korucu sayısı ile beraber yevmiyelerinin artışı tenkit edilmiş, “bunlar odaların kiremitlerini mi koruyor” ifadesiyle lüzumsuz oldukları gösterilmişti.¹⁶⁷

Sayılarının çok fazla olmasının önemli bir sebebi, 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar amel-mande, mecruh ve ağma gibi aşağıda gösterilecek kayıtlıların bulunmaması ve bu vasıftaki kişilerin korucu kaydedilmesiydi. 1630’lu yıllardaki sıkı denetim ve emekli yevmiyelerinin artışıyla oda korucusu sayısı düşmeye başlamış, 1639 yılında 2372’ye, 1654 yılında 1747’ye indirilmişti.¹⁶⁸ Ancak esas azalış diğer kayıtlılık türlerinin ortaya çıkmasıyla olmuştu. 1692’de 242’ye, 1695’te 231’e inen korucu sayısı, 1724 yılında 117 olmuştu.¹⁶⁹ 1750’lerden itibaren ise tekrar ilk baştaki şekle dönmüş, yani koruculuk

¹⁶¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 206. *BOA, KK.d.* 232, s. 305. *BOA, D.YNÇ*, 29-5. *BOA, D.YNÇ*, 35-337.

¹⁶² *BOA, AE.SMRD.IV*, 725. Mesela 7 Ağustos 1620’de bir serpiyade korucu, korucu biri serpiyade yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 13-300, 306. Daha sonraki döneme ait, koruculuktan ayrılıp tekrar bölükbaşılık veya yayabaşılığa tayin edilenler bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 29-05. 6 Ocak 1674’te bir paşanın 8 akçe yevmiyeli mataracısına 29 akçeyle koruculuk verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 37-234. 7 Kasım 1694’te Kırım hanının 8 akçeli bir mataracısı ve iki tüfenkçisi yine 29 akçeyle korucu yapılmışlardı. *BOA, D.YNÇ*, 46-61

¹⁶³ *BOA, D.YNÇ*, 93-107. *BOA, D.YNÇ*, 232-23. *BOA, C. AS*, 10187. *BOA, D.YNÇ*, 91-227.

¹⁶⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 19, hk. 285.

¹⁶⁵ *BOA, TT.d.* 745.

¹⁶⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 206.

¹⁶⁷ *Kitâb-i Müstetâb*, 9-10.

¹⁶⁸ *BOA, D.YNÇ*, 20-609. *Kurumlar ve Bütçeler*, 112.

¹⁶⁹ *BOA, D.YNÇ.d.* 34040, 34180. *BOA, MAD.d.* 1786.

genel kayıtlılık haline getirilmişti. Tablodan görüleceği üzere artık sayıları 5 bine yaklaşmıştı. Bunda suiistimallerin payı da büyüktü, öyle ki ocağa yeni kaydedilenlere ve küçüklerle bir müddet sonra koruculuk verilir olmuştu. 3-5 akçe gibi çok düşük yevmiyelilerden koruculuk yapanlar bile vardı. Asıl ortaların büyük bir kısmı kalelerde kaldığından yaşlılar ve küçüklerden korucu yazılmış, böylece kalelerde de koruculuk yaygınlaşmıştı.¹⁷⁰

Korucular sefer gitmek mecburiyetinde değillerdi ancak uygun görülen işlerde kullanılmışlardı.¹⁷¹ 17. yüzyılda emekliler gibi sefer zamanında odalarına çağrılmışlar,¹⁷² İstanbul ve çevresiyle Karadeniz'in Anadolu kıyılarına Kazakların saldırılarına karşı istihdam edilmişlerdi.¹⁷³ 18. yüzyılda bu şekilde görevlendirme kaldırılmış, nadiren bazı hallerde hizmete çağrılmışlardı. Mesela Ocak 1735'te, Erzurum ve Trabzon eyaletleriyle Canik sancağındaki kazalarda yaşayan kayıtlıların serasker Köprülüzâde Abdullah Paşa emrine girmeleri istenmişti.¹⁷⁴

Suyolu Hizmetlileri: Maaş defterlerinde “hizmet-i râh-ı âb” olarak kaydedilen, ayrıca “suyolcusu” olarak isimlendirilen yeniçeriler; kemerlerden yeni ve eski saraylara, hassa bahçelerine akan suların hizmetlerinde istihdam edilmişlerdi.¹⁷⁵ Su bentlerinde, Sadabad kasırlarında, ağa kapısı, valide sultan veya sadrazam yalılarının suyollarında hizmet edenler de vardı. 1692 yılında sayıları 20 iken¹⁷⁶ sonrasında 50'den fazla olmuşlardı. Biri, Çardak İskeleyi'ndeki Mimar Ağa Çeşmesi'nin tamiri dâhil hizmetlerinde istihdam edilmişti.¹⁷⁷ 18. yüzyılda taşrada bu işle görevli olanlar da ortaya çıkmıştı. Maaş defterlerinde Edirne 4-5, farklı zamanlarda olmak üzere Şam, İnebahtı, Diladası ve Van'da birer suyolcusu kaydı vardı. Tayinleri su nazırı tarafından yapılmıştı. Genellikle ölene kadar çalışmışlardı, emeklileri de göreve devam edebilmişti.¹⁷⁸ Kendi oğulları, işe

¹⁷⁰ Bu husus 1778 yılına ait maaş defterinden görülebilir. *BOA, MAD.d.* 6325. Ayrıca bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 295-384. *BOA, C.AS*, 19414.

¹⁷¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 917, 939. 16 Aralık 1596'da bir korucu Semadirek ve Bozcaada'da ölen yeniçerilerin terekelerinin zabtı için görevlendirilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 76, hk. 172.

¹⁷² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 84, hk. 58, 112. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 99, hk. 584.

¹⁷³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 88, hk. 328. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 94, hk. 40, 64.

¹⁷⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 140, hk. 955-957.

¹⁷⁵ *BOA, D.YNÇ*, 138-327. *BOA, D.YNÇ*, 142-107. *BOA, DYNÇ*, 162-418. *BOA, D.YNÇ*, 234-08.

¹⁷⁶ *BOA, D.YNÇ.d.* 34040.

¹⁷⁷ *BOA, D.YNÇ*, 81-296.

¹⁷⁸ 1770'lerde 15. bölükte bir emekli suyolu hizmetlisi bulunmuştu. *BOA, MAD.d.* 4325, s. 181.

ehil olanlar veya gönüllü olarak esâmîsiz çalışanlardan yenileri tayin edilmişti.¹⁷⁹ Yevmiyeleri yüksek olanlara, azledilen ağalardan talipliler bile çıkmıştı. Mesela 1768'de azledilmiş bir bölükbaşı, 57. cemaatte 29 akçeyle suylucusu olmuştu.¹⁸⁰

Bevvâblar (Kapıcılar): İstanbul ve Edirne'de şehir kapılarıyla İstanbul'da bazı mekânlarda kapıcı olarak görev yapan yeniçerilerdi. Kapıların açılıp kapanmasından mesuldüler. 1548 yılında 4 bevvâb bulunmaktaydı. Nerede görev yaptıkları gösterilmemişti. 1590'da sayıları 21'e çıkmıştı. Bazılarının görev yerleri yazılmıştı ki bunlar Fenerkapısı, Silivrikapı, Samatya (İstimadiye), Ayvansaray, Eyüp, Bab-ı Ahur, Edirnekapı'ydı. Edirne'deki kapılarda görevli olanların sayısı bir kaçtı.¹⁸¹ Zamanla bevvâbların sayısı 30'un üzerine çıkmıştı. Yenikapı, Kumkapı, Ayazmakapı, Balat, Eyyûb el-Ensârî, Davudpaşa İskeleyi, Meyvekapısı, Cebe Ali, Odunkapı, Unkapanı bevvâbların görev yaptığı diğer yerlerdi.¹⁸² 18. yüzyılda Hırka-i Şerif, Etmeydanı, Okmeydanı ve Mevlevihane-i Cedit'te bir veya iki bevvap bulunmuştu. Etmeydanı kapıcılığı sadece 71. cemaatten olanlara verilmişti.¹⁸³ 1736'da 36 bevvâbın 7'si Edirne'deydi. 1730'lardan itibaren Kars'ta Bab-ı Göri'de görev yapan bir bevvâb vardı.¹⁸⁴ Bevvaplar azledilmezlerse ölene kadar görev yapmışlardı Yerlerine oğullarından, ehil taliplilerden tayin edilmişti.¹⁸⁵

Çayır Hizmetlileri: Koruculardan başka 17. yüzyılın sonunda Mihaliç, Kâğıthane ve Babanakkas'taki ocağa ait çayırın hizmetlerinde istihdam edilenler vardı. Bunlar ağa, kethüda ve efendi çayırı hizmetlisi ya da sadece çayır hizmetlisi olarak kaydedilmişlerdi. Daha önce ya sadece korucu kaydedildikleri için yahut böyle bir görev olmadığından defterlerde mevcut değillerdi. Ancak ikinci ihtimalin olması daha kuvvetlidir. Çünkü yeniçeri ağasına ait Babanakkas'taki çayır önceleri, ağa bölüklerinden tayin edilen iki bölükbaşı vasıtasıyla biçtirilmişti.¹⁸⁶

¹⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 107-02. BOA, D.YNÇ, 138-327. BOA, D.YNÇ, 142-107. BOA, D.YNÇ, 162-418. BOA, D.YNÇ, 234-08. BOA, D.YNÇ, 272-82. BOA, D.YNÇ, 146-262

¹⁸⁰ BOA, MAD.d. 4307, s. 676.

¹⁸¹ BOA, MAD.d. 16273. Ayrıca bk. BOA, MAD.d. 5339, s. 4-162.

¹⁸² Maaş defterleri haricinde aşağıdaki kayıtlara bakılabilir. BOA, D.YNÇ, 94-287. BOA, D.YNÇ, 120-422. BOA, D.YNÇ, 274-340.

¹⁸³ BOA, D.YNÇ, 85-68.

¹⁸⁴ BOA, MAD.d. 4307, s. 505.

¹⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 244-201. BOA, D.YNÇ, 274-340. BOA, D.YNÇ, 94-281.

¹⁸⁶ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 14a. Bu mecmuadaki bilgilere göre biçilen çayırlardan ocak zabitleri ve görevlilerine verilen ot, araba miktarı olarak şöyleydi: Ağaya 150, kulkethüdasına 30, zağarcıbaşı ve

Okmeydanı görevlileri: “Hizmet-i meydân-ı tîr” olarak kayıtlı yeniçeriler, kışlalar içindeki ok meydanının bakımını gören hizmetlilerdi.¹⁸⁷

Selanik Çuha Ambarı Hizmetlileri: Selanik’te imal edilen çuhaların hem imalden sonra yığıldığı ambarlarda hem de taşındıktan sonra dağıtım için bekletildiği İstanbul’daki ambarlarda görevli yeniçerilerdi. Evvelce birkaç neferken¹⁸⁸ sonra 10’un üzerine çıkmıştı. Selanik’te görevliler bu kaleye, İstanbul’dakiler merkeze kayıtlıydı. 1770’lerden sonra bazı emeklilere de bu vazife verilmişti. Mülazım şeklinde çalışanlar, ölüm veya diğer şeklide boşalmada yerlerine yazılmışlardı.¹⁸⁹

Amel-mandeler: Yaşlı, sakat veya yaralı olmaları sebebiyle görev yapamaz hale gelen neferler için kullanılan bir tabirdi. Savaşta yaralananlar, orta hizmetleri veya diğer görevleri sırasında sakatlık geçirenler, ihtiyarlık yüzünden ortalarıyla bulunamayanlar bu adla kaydedilmişlerdi.¹⁹⁰ Emeklilik isteyenlerden bu talepleri kabul edilmeyenler,¹⁹¹ küçük esâmîsi verilmeyen yaşları küçük olanlar da amel-mande olarak kaydedilmişlerdi.¹⁹² Amel-mande vasfı, önceleri ifade olarak varsa da¹⁹³ senetlere yazılmazdı. Koruculuğun genel kayıt olmaktan çıkarılmasından sonra, yani 17. yüzyılın sonundan itibaren senetlere ve maaş defterlerinde isimler üzerine yazılmıştı.¹⁹⁴ Amel-

saksoncubaşı ve başkâtibe 20, turnacıbaşına 15, başçavuşa 25, muhızır, ağa kethüdası ve kethüdayerine 15, ortaçavuşu ve beytûlmâl eminine 10, küçükçavuş ve divan kâtibine 8, beytûlmâl kâtibi, beytûlmâl nâzırı, ocak imamı, mirâhur, kulkethüdası ve kethüdayeri kâtibine 5, ağa vekilharcı, arpa emini ve odun nâzırına 3 araba.

¹⁸⁷ 1658 yılında burada bir görevli ölünce yerine yenisi tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 28-14.

¹⁸⁸ *BOA, MAD.d.* 5339, s. 4-162.

¹⁸⁹ Ayrıca 18. yüzyıl maaş defterlerinde “oda çuha hizmeti” olarak kayıtlı bir kişi vardı. *BOA, D.YNÇ*, 59-245. 1725’te ölen çuha ambarcısının yerine yenisi tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 86-107.

¹⁹⁰ Mesela karakullukçuyken savaşa hazırlık sırasında beygirleri yüklerken fitik olan karakullukçu (*BOA, D.YNÇ*, 84-121), savaşta yaralanan nefer (*BOA, D.YNÇ*, 95-391), iki gözünden hasta olan karakullukçu (*BOA, D.YNÇ*, 177-212), fitik olan bir nefer (*BOA, D.YNÇ*, 108-392) amel-mande yazılmıştı. 1721’de, 7. sekbanlardan fitik olan bir nefer “amel-mande mecruh” kaydıyla memleketine gitmişti. *BOA, D.YNÇ*, 69-165. 1738’de Toz Mehmed Paşa’nın ordusuna yeni tashih olan 51. bölükten Salih, metristen düşüp fitik olunca emeklilik istemişti. Kendisine amel-mandelik verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 151-370.

¹⁹¹ 1730 yılında dilekçe veren 34. bölükten Mehmed, ihtiyar ve hasta olduğundan beş vakit Mahmud Paşa Camisi’nde ibadet edip dua edeceğini beyan ederek emeklilik istemiş ancak amel-mandelik verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 98-193. Benzer şekilde 1741 yılında 66. cemaatten Mustafa yaşlı ve sakat olduğundan emekli olup Edirne’de eski camide cemaate karışıp padişaha dua etmek istediğini bildirip emeklilik talep etmişti. İsmi Edirne’ye kaydedilmesine rağmen emeklilik talebi kabul edilmemiş, kendisi amel-mande olarak kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 164-276. 1730 yılında, beyanına göre otuz bir sene hizmet edip seferlerin hepsine katılmış, Varadin Savaşı’nda Avusturyalıları esir düşüp üç sene sonra kurtulmuş bir yeniçerinin emeklilik talebi amel-mandelik verilerek reddedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 99-299.

¹⁹² *BOA, D.YNÇ*, 83-391. *BOA, D.YNÇ*, 106-113. *BOA, D.YNÇ*, 88-53

¹⁹³ *BOA, D.YNÇ*, 21-163

¹⁹⁴ Örnek için bk. *BOA, D.YNÇ*, 22-78. *BOA, D.YNÇ*, 23-455. *BOA, MAD.d.* 793, 6321, 6582, 6789, 6968, 6989, 7022.

mandeler seferden muaf olan kesim içinde en fazla olandı. Sadece bu isimle kaydedilenler yanında, “amel-mande pir-ihtiyar”, “amel-mande mecruh” şeklinde yazılanlar da vardı. 1736’da 4082 amel-mandenin 84’ü, 1762’de 3138 amel-mandenin 78’i mecruhtu.

Amel-mandeler görev yapamayacak durumda olduklarından ortalarıyla göreve gitmemiş ve kolluk gibi İstanbul’daki hizmetlerden muaf tutulmuşlardı.¹⁹⁵ Kayıt, durumları müşahade edildikten, savaşta tutulan yaralı defterlere bakıldıktan ve ağalarının görüşleri alındıktan sonra yapılmıştı.¹⁹⁶ 18. yüzyılın ortasından itibaren kalelerde görev yapanlara da amel-mande kaydı verilmişti.¹⁹⁷ Amel-mandelik, ihtiyarlık veya sakatlıktan kaynaklı ise emekli edilme durumuyla sonra ermişti. Yaraları yüzünden amel-mande olanlar iyileştiklerinde kayıtları kaldırılarak ortalarına dâhil edilmişti.¹⁹⁸ Görev mecburiyeti olmadığından çoğusu memleketlerinde yaşamıştı.¹⁹⁹

Amel-mandelik gerçekten iş göremezliği göstermekten öte İstanbul’da veya istedikleri yerde kalmayı sağlayan bir kayıt olarak da kullanılmıştı. Ayrıca zabitlerin bilgisi dâhilinde olmak üzere, ortalarıyla bulunma mecburiyetini aşmak için senetlere bu kayıt konulmuştu.²⁰⁰ 1750’lerden sonra korucuların artmasıyla amel-mandelerin azalmasının sebebi, büyük kısmının bahsedilen durumu sağlamak için verilmiş olmasıydı.

Mecruhlar: “Amel-mande mecruhlar” dışında sadece “mecruh” yani yaralı kaydedilenler mevcuttu. Mecruhların “amel-mande mecruhlardan” farkı, herhalde yaralıların önce bu isimle kaydedilmiş olmasıydı. Mecruhlardan sakat kalan veya savaş kabiliyetini bir müddet kaybedenler amel-mande veya emekli yapılmıştı. Mecruhların sayısı savaş dönemlerinde çok artmıştı.

Ağmalar: Savaşta veya sair zamanlarda gözlerinde geçici körlük veya hastalık olanlar “ağma” olarak kaydedilmişti. Başvuranlardan tabipler ve zabitleri vasıtasıyla yoklananların isimleri üzerine ağma kaydı düşülmüştü.²⁰¹ Durumlarını sebep göstererek

¹⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 147-26. BOA, D.YNÇ, 164-198.

¹⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 84-121, 280. BOA, D.YNÇ, 87-264. BOA, D.YNÇ, 143-134. BOA, D.YNÇ, 41-268. BOA, D.YNÇ, 107-89.

¹⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 104-257

¹⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 101-152, 161. BOA, D.YNÇ, 165-128, 146. BOA, AE. SMHD.I, 2627-1.

¹⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 153-200

²⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 123-5. BOA, D.YNÇ, 101-426. BOA, DYNÇ, 112-449.

²⁰¹ BOA, D.YNÇ, 60-107. BOA, D.YNÇ, 89-209. 1643’te 16. cemaatin aşçısı, gözü ağma olduğundan emeklilik istemişti. Seferden muafiyeti için ağma kaydıyla iktifa edilmişti. BOA, D.YNÇ, 22-405. 1727’de 94. cemaatten Ahmed’in ağrı sebebiyle gözleri göremediğinden ağma kaydı düşülmüştü. BOA, D.YNÇ, 89-

emeklilik isteyenler olsa da iyileşme ve hastalıklarının geçici olması durumuna göre talepleri reddedilerek ağma yapılmışlardı.²⁰² Önceleri mümkün olmasa da 18. yüzyılda ağmaların kalelerde bulunmasına müsaade edilmişti.²⁰³

Ağma kaydı isteyenlerden talepleri reddedilenler veya başka kayıt verilenler de vardı. 1738’de, başındaki ağrı sebebiyle gözleri görmediğini beyan eden 19. bölükten Hüseyin, amel-mande olarak İstanbul’a yazılmıştı.²⁰⁴ Ağma yapılanlardan iyileşme umudu olmayanlar ve gözleri tamamen kapananlar bir müddet sonra emekli edilmişti.²⁰⁵ Ağmalar, koruculuğun kolay verilmesiyle sayıları en fazla azalan kayıtlılar olmuştu.

Küçükler: Yaşları küçük ve bedenlen gelişmemiş kuloğulları birinci bölümde gösterildiği gibi küçük kaydedilmişti. Bunlar küçüklükten kurtulduklarında kayıtları değiştirilmişti.²⁰⁶ Bu esâmî sefer ve hizmet muafiyeti sağlamaktaydı. Küçükler sayıca fazla olsalar da bu esâmî bazen küçük olmayanlar tarafından da kullanıldığından seferden muaf olanlar görünenden daha azdı. Ayrıca ortalarda hizmet eden ve sefere katılan küçük esâmîsine sahip karakullukçular vardı.²⁰⁷ Sefer zamanı ortaların mevcudu arttığından yaşları küçük kuloğulları hizmet için yazılmışlardı.²⁰⁸ Kalelerde kayıtlı küçükler de savaşlar sırasında muharebelere iştirak etmişlerdi. Mesela 1769’da Ur müdafaasında süngüyle yaralan 3 akçe yevmiyeli bir küçük vardı.²⁰⁹

Meczûb-i ilâhîler: Muharebelerin tesiri yahut diğer sebeplerle aklını kaybeden veya akıl hastalığına tutulan yeniçeriler vardı. Bunlar dua-gûy (dua eden) olarak kabul edilip kendilerine hürmet gösterilmişti. Kayıtları zamanla farklılık arz etmişti. 1638 tarihli bir defterde Mahmud adlı bir yeniçerinin isminin üstüne “divane olmuştur” diye izahat

362. 1724’te yaşı genç olan 55. cemaatten Ali, hastalığı yüzünden ağma kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 81-23. 1737’de Konya’da serdar olan 27. cemaatten Mehmed, ağma olduğundan serdarlığı bırakmış ve esâmîsini ağmaya çevirtmişti. *BOA, D.YNÇ*, 138-366.

²⁰² *BOA, D.YNÇ*, 91-189. 1725’te 63. cemaatten bir nefer gözleri ağma olduğunu iddiayla emeklilik istemişti. Odabaşına durumu sorularak sadece ağma kaydı verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 84-94. 1728’de 100. cemaate yamak olarak bir kaleye kayıtlı Mustafa, ağrıyan gözlerini tedavi ettirmek için İstanbul’a gelmiş ancak gözleri tamamen kapanmıştı. Emeklilik talebi kabul edilmeyerek ağma kaydıyla İstanbul’da kalmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 91-23.

²⁰³ *BOA, D.YNÇ*, 90-170. *BOA, D.YNÇ*, 109-182.

²⁰⁴ *BOA, D.YNÇ*, 144-158.

²⁰⁵ *BOA, AE. SMHD.I*, 9058. *BOA, C. AS*, 20484. *BOA, D.YNÇ*, 94-179. *BOA, D.YNÇ*, 112-44.

²⁰⁶ *BOA, D.YNÇ*, 15-264.

²⁰⁷ *BOA, D.YNÇ*, 102-44.

²⁰⁸ *BOA, MAD.d.* 17371, s. 20-21.

²⁰⁹ *BOA, MAD.d.* 17370, s. 42.

düşülmüştü.²¹⁰ Ama 17. yüzyılın ortasından itibaren bu tür kişiler “mezcûb-i ilâhî” adıyla kaydedilmişlerdi.²¹¹ 23 Ocak 1677’de ölen bir mezcûb-i ilâhînin yerine yenisi kaydedilmişti.²¹² “Aklına hiffet geldiği” için birkaç defa tımarhanede kalan ve iyileşemediği için hizmet edemeyen ağa kapısında aşçı olan 38. bölükten Hüseyin, 1720 yılında mezcûb-i ilâhî yazılmıştı.²¹³ Yine 1720’de 42. bölükten mezcûb-i ilâhî Derviş Mehmed, silinen esâmîsinin tashihini talep etmişti.²¹⁴ 1722’de Hotin’de 38. cemaatin alemdarı Yusuf aklına hiffet geldiğinden mezcûb-i ilâhî yazılmış İstanbul’a kaydedilmişti.²¹⁵ 1726’da 74. cemaatin bayraktarı Mehmed hastalanınca tımarhanede tedavi edilmişti. Sonra ismi İzvornik’e yazılsa da arz vererek İstanbul’da kalmak istediğini bildirmişti. İyileşene kadar İstanbul’da kalmasına müsaade edilmiş meczup kaydı verilmişti.²¹⁶ 26 Nisan 1730’da terakki için dilekçe veren mezcûb-i ilâhî kayıtlı 79. cemaatten İdris, “kulağım işitmez, lisanım söylemez, aklımda dahi noksanım olup mezcûb-i ilâhî kulunuzdan olduğuna binaen” diye kendisini tarif etmişti.²¹⁷ 1741’de 61. bölükten Mehmed verdiği arzında, “Hotin yürüyüşünde aklıma hiffet gelüb ol günden beri perişan gezerim, hatta odadan taşra çıkdıkda tekraren yolu bulamayub taşralara kalurum” şeklinde halini beyan edince mezcûb-i ilâhî olarak kaydedilmişti.²¹⁸

İradesini izhar edemeyecek durumda olduklarından bazılarının esâmî işlemlerini yakınları takip etmişti. İsmi silinen mezcûb-i ilâhî 21. sekbanlardan Mustafa’nın babası Abdullah, Ağustos 1725’te verdiği dilekçede odabaşından temin ettiği mahlûlle oğlunun isminin yeniden açılmasını istemişti.²¹⁹ 1732’de ise yine ismi haksız şekilde silinen bir mezcûb-i ilâhînin babası, oğlunun tashihini sağlamıştı.²²⁰

Yasakçılar: Yabancı devletlerin daimi elçilerinin yasakçıları emekli edilmişti. Bunlardan henüz emeklilik verilmemişler ve geçici elçilerin yanlarına görevlendirilen bazı yeniçeriler “yasakçı” olarak kaydedilerek diğer vazifelerden muaf tutulmuşlardı. Yasakçı

²¹⁰ BOA, D.YNÇ, 20-197.

²¹¹ BOA, KK.d. 6595.

²¹² BOA, D.YNÇ, 39-112.

²¹³ BOA, D.YNÇ, 58-293.

²¹⁴ BOA, D.YNÇ, 61-35.

²¹⁵ BOA, D.YNÇ, 69-314. 1725’te esâmîsi silinen mezcûb-i ilâhî 36. bölükten Mehmed tashih edilmişti. BOA, D.YNÇ, 84-115.

²¹⁶ BOA, D.YNÇ, 86-309.

²¹⁷ BOA, D.YNÇ, 96-125.

²¹⁸ BOA, D.YNÇ, 165-134.

²¹⁹ BOA, D.YNÇ, 82-158.

²²⁰ BOA, D.YNÇ, 107-65.

kaydı verilmesine devam edilmekle birlikte bu vazifede olanların bazıları 1770'lerden sonra korucu olarak kaydedilmişti. 1779'da Rusya elçisinin 7, Avusturya elçisinin 2, Fransa elçisinin 1 yasakçısı korucu olarak kayıtlıydı.

Dini Vazifeliler ve İlimlerle Meşgul Olanlar: Ağa kapısında görev yapan ve sadece ağayla beraber seferlere giden ağa imamı ve neferlerden dört beş müezzin varken Pargalı İbrahim Paşa kışlalara mescit yaptırdığında, ayrıca şehreminden maaş alan imam ve müezzinler tayin etmişti. Sultan III. Murad zamanında mescit büyütülüp cami haline getirilince daha önce mescitteki görevlilerin yerine yeniçeri beytûlmâlından maaş alan bir hatip, neferlerden müezzin, mu'arraf, kayyım tayin edilmiş, hepsi seferden muaf tutulmuştu.²²¹ Bütün bu değişikliklerin kayıtlardan takibi mümkündür. 1548 yılı maaş defterinde cami görevlisi olarak kayıtlı kimse yoktur. 1577 yılı defterinde; 21. bölükten orta mescit kayyımı, 29. bölük ve 15. cemaatten Edirne odalarında görevli 2 kayyım, 22. cemaatten 1 Orta Cami müezzini kayıtlıydı.²²² 1590'da ise 3'ü Edirne kışlalarındaki mescitte, 3'ü Orta Camide görev yapan 7 kayyım; 1 Edirne'de, 2 Orta Camide olmak üzere 3 imam; 1'i Orta Camisinde görevli 2 vaiz; 1 Orta Cami müezzini ve Orta Cami tamir işleri için iki meremmetçi kayıtlıydı.²²³ Sonraki dönemde hem sayıları hem de türleri artmıştı. Orta Cami hatibi, ferraş, hâdim, sucûdi gibi görevliler ortaya çıkmıştı. Ancak zamanla bazılarının sayısı azaltılmış, bazıları kaldırılmıştı. Ağa kapısındaki camide görevli, ocak imamından ayrı bir imam daha vardı. Yeniçeri efendisi dairesinde ise "du'âcı-ı bâb-ı efendi" adıyla kayıtlı bir yeniçeri görev yapmıştı. Ocağın Muhammediyehoranı emeklilerden tayin edilmişti.²²⁴

18. yüzyılda kalelerde görevli yeniçerilerden din görevlisi olarak kayıtlılar ortaya çıkmıştı. 1736'dan sonra devamlı olarak Batum'da imam, kayyım ve müezzin vardı. 51. cemaatten bir nefer Vidin'de Hünkâr Camisi müezzini olarak kayıtlıydı. 44. cemaatten ise Şam'da bir müezzin vardı. 1740'lardan sonra Limni Camisi'nde 46. bölüğe mensup emekli bir vaiz kayıtlıydı. Şam'da 10. Bölükten emekli imam ve müezzin vardı.²²⁵

²²¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 235, 237-238.

²²² *BOA, D.YNÇ, d. 33630.*

²²³ *BOA, MAD.d. 16273.*

²²⁴ *BOA, D.YNÇ, 105-172. BOA, D.YNÇ, 141-78. BOA, AE.SMST.III, 24250.*

²²⁵ *BOA, MAD.d. 3945.*

Dini vazifeliler seferle katılmakla mükellef olmasalar da gönüllü gitmişlerdi. 1668'deki Girit seferine bir imam gönüllü olarak 4. sekbanlarla gitmişti.²²⁶

16. yüzyılın sonunda dini ilimlerle meşgul olan ve ortalarda bazı vazifeler üstlenen danışmend ve tâlib-i ilim adlı yeni bir zümre daha ortaya çıkmıştı.²²⁷ Başlarında kendisi de yeniçeri olan, "Orta Cami müderrisi" denilen hocaları vardı.²²⁸ Müderris cami medresesinde eğitim verirdi. Yardımcıları vasfında, tâlib-i ilim olarak kayıtlı 4 veya 5 "halife-i müderris" vardı. Ölene kadar görev yapan müderrisin yerine ser-halifesi tayin edilmişti. 18. yüzyılda müderris tayin edildiğinde hemen emekli edilmiş ve emekli ağalar içine kaydedilmişti. Ölüm veya yükselme sebebiyle boşalmalarda kıdemli tâlib-i ilimler, halife yapılmıştı.²²⁹ Orta Cami medresesinde ders gören, camiye hizmet eden ve tâlib-i ilim ve danışmend namzeti, kendi aralarında derecelendirilmiş mülazım/şakirtler vardı.²³⁰

Tâlib-i ilim ve danışmendlerin vazifesi orta neferlerine ilmihal ve Kuran-ı Kerim öğretmek, odalarda Kuran-ı Kerim okumaktı. Hizmetlerini ihmallerinde hemen kayıtları silinmiş, başkaları görevlendirilmişti.²³¹

Danışmend ve tâlib-i ilim olarak kaydedilmeleri farkı, kayıtlardan anlaşılamamıştır. Yevmiyeleri bakımından fark olmadığı gibi birbirlerinin yerlerinde de yazılmışlardı.²³² Tâlib-i ilim ve danışmendler yeniçeri kıyafeti giyerdi ve hepsinin çuha istihkakı vardı.²³³ Seferlere katılmaktan muaftılar, sürekli İstanbul'da kalırlar ve kendi ortaları kaleye gitse de beraber gitmezlerdi. Şayet seferlere katılmak isterlerse bu haklarından feragat ederlerdi. 1657'de danışmend olan yeniçeri, sefere gidince yerine Orta Cami kayyımı olarak görev yapan biri verilmişti.²³⁴

²²⁶ BOA, MAD.d. 6557, s. 189.

²²⁷ BOA, MAD. d. 4317, s. 54. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190-191.

²²⁸ BOA, AE.SMST.III, 24250.

²²⁹ BOA, C.EV, 13795. BOA, D.YNÇ, 111-261. BOA, D.YNÇ, 105-43, 46, 49. BOA, D.YNÇ, 177-152. BOA, AE.SMST.III, 15556.

²³⁰ BOA, D.YNÇ, 86-196. BOA, D.YNÇ, 96-62. BOA, D.YNÇ, 294-44. Mülazım olarak yeniçeri kaydedilmiş 1071/Lezez-1661 defterinde bir isim görülmekte ise de daha sonra rastlanmamıştır. BOA, MAD. d. 793.

²³¹ 1762'de 52. bölüğün tâlib-i ilimi İbrahim, görevini yapmayıp İstanbul dışında yaşadığından ihtiyarlar ve çorbacının talebiyle azledilmiş yerine başkası verilmişti. BOA, D.YNÇ, 251-200. 1763'te 41. bölükte tâlib-i ilim olan Hafız Ali'nin hizmetini yerine getirmediğini orta ihtiyarları şikâyet edince yerine Hafız Abdullah tayin edilmişti. BOA, D.YNÇ, 264-32. 12. cemaatin tâlib-i ilimi Abdullah'ın vazifesi, hizmetini yerine getirmedigi ve hareketleri ihtiyarlarca beğenilmediğinden elinden alınmıştı. BOA, D.YNÇ, 261-422.

²³² BOA, D.YNÇ, 100-44.

²³³ BOA, D.YNÇ, 20-56, 58.

²³⁴ BOA, D.YNÇ, 29-315.

1596 tarihli İlmiye Kanunnâmesinde tâlib-i ilim ve danişmendler “cündi akçesiyle” ulufeye sahip askerler olarak gösterilmiş, geçişlerine mani olunması için bunların ilmiye mansıbına dâhil olamayacakları belirlenmişti.²³⁵ Ancak bu kaide ihlal edilmeye devam etmiş olmalı ki *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da bunların kadı ve müderris olduklarında ulufelerinin kesildiği gösterilmişti.²³⁶ Bunu teyit eder mahiyette sonraki devirde tayinler yapılmıştı. 1761 yılında 67. cemaatin tâlib-i ilimi Mehmed, Bağdad mollası olmuştu. Ama müderrisin arzında bunun “hilâfî kânûn” olduğu göstermişti.²³⁷ 1778’de 3. bölüğün tâlib-i ilimi Mehmed, Van’da müderrislik yapacağından ayrılmış, yerine başkası verilmişti.²³⁸

Danişmend ve tâlib-i ilim sayıları zamanla değişiklik göstermişti. 17. yüzyılın başında sayıları 200’den azdı. Ancak danişmend ve tâlib-i ilim olarak kaydedilmemiş, büyük ekseriyeti korucu, bazıları ise sadece halife olarak gösterilmişti.²³⁹ 17. yüzyılın ortasına kadar sayıları sınırlı tutulsa da 1650’lerden sonra oldukça fazlalaşmışlardı. Daha fazlası tâlib-i ilim olmak üzere ortaldaki sayıları 10’dan fazla olmuştu.²⁴⁰ Eylül 1688 tarihli ulufe defterinde eşkinci neferlerin sayısı 182 olan 27. cemaatte 12 tâlib-i ilim ve 2 danişmend vardı. Diğer ortaların durumu da pek farklı değildi.²⁴¹ Ancak kısa süre sonra buna müdahale edilmişti. 1692’de bütün ortaldaki kadrolar bire indirilmiş, ya tâlib-i ilimlere ya da danişmendlere verilmişti.²⁴² Bu durum ocak kaldırılana kadar değişmemişti. İstanbul’da neferleri çok az olan birkaç orta dışında her ortada bulunmuşlardı. Azil ve tayin sırasındaki boşluklar durumuna bağlı olarak tâlib-i ilimlerin sayısı yaklaşık 180, danişmendler 10-12 seviyesindeydi.

Azledilmedikleri, başkaları için çekilmedikleri veya kendileri ocak dışında bir mansıba talip olmadıkları müddetçe görev yapmışlardı.²⁴³ Ancak emeklilik hakları yoktu.

²³⁵ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 636. Bir yetim de tâlib-i ilim kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 96-62.

²³⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190-191.

²³⁷ *BOA, D.YNÇ*, 252-65.

²³⁸ *BOA, D.YNÇ*, 349-239.

²³⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 190-191.

²⁴⁰ *BOA, KK.d.* 5563, 6595. *BOA, TT.d.* 745. *BOA, KK. d.* 6597, s. 21-23. *BOA, MAD.d.* 4054.

²⁴¹ *BOA, MAD. d.* 1719, s. 171-174. (1099/Lezez mevâcibi).

²⁴² 1112/ Lezez ve 1116/Reşen mevâciblerinde aynı ortada birkaç tâlib-i ilim varken (*BOA, MAD.d.* 1735, 3931), 1119 ve 1120 senelerinde artık bire inmiş görünmektedir. *BOA, MAD. d.* 3939, 3937. Bir istisna olarak 1723 yılında 95. cemaatte iki tâlib-i ilim bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 1786.

²⁴³ *BOA, D.YNÇ*, 272-139, 187, 190, 391. *BOA, D.YNÇ*, 263-239. Danişmend olarak kayıtlı Abdalbaki, 7 Ağustos 1725 tarihinde kendi rızasıyla esâmîsini “erbab-ı istihkaktan” orta camide mülazım olan Mustafa Ali’ye bırakmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 82-143

Yenileri Orta Cami müderrisinin teklifiyle alınmıştı. Tayinler danışmend ve tâlib-i ilimlerin kendi çocuklarından/kardeşlerinden, başmülazımler-şakirdlerden, müderrisin münasip bulduğu ilimle uğraşanlar veya şeyhlerden yapılmıştı.²⁴⁴ 18. yüzyıla ait bir defterde tâlib-i ilim ve danışmendler; oda ihtiyarlarının, ocak imamının, odabaşlarının, eski başhalifenin, yazıcıların, çavuşların, ağaların ve yeniçeri kâtibinin oğullarıydı. Karahsanağazâde, Şeyhoğlu Ali Paşa'nın oğlu, Aksaray hamamcının oğlu, Şeyh oğlu, Şeyhzâde Ahmed Ağa'nın oğlu (iki kişi), Hacı Ali oğlu ve Veli Efendi oğlu gibi aralarında ocakla münasebetleri olduğu düşünülen bazı kişilerin ve mutasavvıfların oğulları da vardı.²⁴⁵ Genel durum bu şekilde olmakla beraber çok nadir olarak ortalara önceden kayıtlı neferler bu göreve talip olmuştu.²⁴⁶

Danışmend ve tâlib-i ilimlerin ekserisi hafızlık yapan, çeşitli derecede Arapça eğitimi alan, tefsir ilmiyle uğraşan talebelerdi. Ayrıca aralarında mevlithan, devirhan, gazelhan, Bakara ve Yusuf surelerini okuyanlar, mektep hocası, imam, müezzin ve vakıf kâtipliği gibi görevler yapanlar da vardı.²⁴⁷ Müderrisler tayin arzlarında, bunların vasıflarını beyanla ehil olduklarını da göstermişti. 19 Şubat 1720'de, 54. cemaatin tâlib-i ilmi Seyyid Mustafa Medine'ye yerleşmeye karar verdiğinden, müderris tarafından imtihan edilen ve ehliyetli olduğuna karar verilen kardeşi hafız Ahmed yerine yazılmıştı.²⁴⁸ 2 Mart 1724'te 98. cemaatten İbrahim'in vefatı üzerine tayin edilen İbrahim Mustafa'nın meşâyihinden olduğu gösterilmişti.²⁴⁹ 1764'te 54. bölüğün tâlib-i ilimi olan Hafız Davut Abdullah ölünce oğlu Hafız Süleyman Davud tayin edilmiş, kendisinin "eimme-i kurra, ulemadan ve sulehaden" olduğu, başka bir gelirinin bulunmadığı anlatılmıştı.²⁵⁰ 1770'de 38. cemaatten Seyyid Mehmed, ihtiyar olması yanında kâtiplik

²⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 82-68. BOA, D.YNÇ, 86-196. BOA, D.YNÇ, 88-386. BOA, D.YNÇ, 96-62. BOA, D.YNÇ, 104-290. BOA, D.YNÇ, 105-52. BOA, D.YNÇ, 146-298. BOA, D.YNÇ, 148-173. BOA, D.YNÇ, 162-29, 379. BOA, D.YNÇ, 164-14. BOA, D.YNÇ, 232-107. BOA, D.YNÇ, 229-267. BOA, D.YNÇ, 236-296. BOA, İE.AS, 2626. BOA, C.AS, 29528, 37772.

²⁴⁵ BOA, MAD.d. 21782.

²⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 164-14.

²⁴⁷ BOA, MAD.d. 21782.

²⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 60-86. 36. bölükte tâlib-i ilim Hafız Ahmed ölünce yerine Hafız Eyüp yine orta cami müderrisinin arzıyla verilmişti. BOA, D.YNÇ, 106-209.

²⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 82-56. 24 Ocak 1761'de halife ve 34. cemaatin tâlib-i ilimi olan Mehmed, başka bir göreve gittiğinden yerine akrabası müderris Mahmud tayin edilmişti. BOA, D.YNÇ, 245-18.

²⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 267-199. 1770'de 9. sekbanların tâlib-i ilimi olan Seyyid Mustafa öldüğünde Mustafa Osman adlı kişi "hamele-i Kur'ân" olduğu gösterilerek kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 293-340.

işleriyle meşgul olduğundan vazifesini icra edemediğini sebep göstermiş, müderrisin tasdikiyle şakirdi olan İbrahim Hasan'ın lehine feragat etmişti.²⁵¹

Esâmîlerine kayıtları işlenenler dışında İstanbul veya kalelerde ilimle meşgul olan, imam, hatip ve müezzinlik yapanlar da vardı.²⁵² Ocak zabitleri ve kale ağalarının, emekli veya neferlerden imamları vardı.²⁵³ Bunlardan emekli olmayanlara İstanbul'da kalmalarına müsaade için amal-mande gibi kayıtlar verilmişti.²⁵⁴ Yine emekli ve neferlerden mektep hocaları ve müderrisler vardı.²⁵⁵ Neferler içinde hafız olanlar da bulunurdu.²⁵⁶ 1738'de Sofya'da Bali Efendi Camisi'nde Cuma namazı kılınırken 52. bölüğün karakullukçusu Mustafa mahfilde devr okumuş, orada bulunan sadrazam çok beğenmiş ve onu maiyetine almak için 15 akçeyle emekli ettirmişti.²⁵⁷

Diğer Kayıtlılar: Yukarıda gösterilenlerden başka sayıları bir veya birkaç olan yahut sadece bazı dönemlerde görülen bazı kayıtlılar vardı. Mesela sefer köprüsü tamiri işine görevlendirilenlere ait birkaç esâmî, 18. yüzyıl kayıtlarında yoktu.²⁵⁸ Yine çadır ambarcısı kaydı 17. yüzyıl ortasından sonra kalkmıştı.²⁵⁹ Edirne'deki ağa kapısına görevli bir ise bekçi her zaman mevcut olmuştu.

²⁵¹ BOA, D.YNÇ, 294-44. 1764'te 48. bölükte tâlib-i ilim olan Hafız Hüseyin ölünce yerine oğlu Hafız Salih kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 267-214.

²⁵² BOA, D.YNÇ, 145-132, 331. BOA, D.YNÇ, 350-187. 1731 yılında Kandiye Kalesi Hünkâr Camisi'nde görev yapan İbrahim adlı bir imam bulunmaktaydı. Kandiye muhafızının aracılığıyla emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 103-11. Kendisinin zümre-i ulemeden olduğunu beyan eden 36. bölükten Ahmed 1768'de başlayan harpte Kırım ordusunda iki sene imamlık yapmıştı. BOA, D.YNÇ, 295-325. 1778'de Bender'de Haseki Hasan Ağa Camisi'nde 18. sekbanlarda emekli imam vardı. 1723 yılında Kandiye'de 1. bölüğe kayıtlı emekli bir vaizle Edirne'de Sultan Murad Camisi'nde 28. bölük mensubu bir nefer vaiz vardı. BOA, MAD.d. 1786.

²⁵³ BOA, D.YNÇ, 212-28. BOA, D.YNÇ, 248-264.

²⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 107-80. BOA, D.YNÇ, 164-23. BOA, D.YNÇ, 258-203. BOA, D.YNÇ, 103-11.

²⁵⁵ 1741'de Yusuf Paşa mektebinde 14. cemaatten Mehmed adlı hoca bulunmaktaydı. BOA, D.YNÇ, 165-2. 1746'da Hotin'de 25. cemaate mensup bir nefer, mektep hocasıydı. 1762'de Mola Şerif mektebinin hocası ve halifesi, 54. bölükten emekli olmuş yeniçerilerdi. Vidin'de Kale-i Cedit Camisi müderrisi 56. bölüğe, Hotin'de medrese halifesi 25. cemaate, Moton Sultani Cami dersiamı 67. cemaate kayıtlıydı. BOA, MAD.d. 4307. 1778'de Kudüs Mescidi Aksa medresesi müderrisi 8 akçeyle 1. cemaate kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 349-62. 1760'da, Mola Şerif mahallesinde eski yeniçeri ağası Abdullah Paşa tarafından yaptırılan mektepte, 54. bölükten Bekir adlı bir yeniçeri on senedir halifelik yapmaktaydı. BOA, D.YNÇ, 267-283. 6. bölükten Ahmed, 1741'de sıbyan mektebinde muallimdi. BOA, D.YNÇ, 162-240.

²⁵⁶ 1741 tarihinde 32. sekbanlara kayıtlı bir küçüğün isminin yanına hafız izahatı düşülmüştü. BOA, D.YNÇ, 161-301.

²⁵⁷ BOA, D.YNÇ, 150-280

²⁵⁸ 1727'de bu görevdeki bir kişinin mahlûl esâmîsinin kaydı bulunmaktadır. BOA, D.YNÇ, 92-191. Bu en son kayıt olabilir.

²⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 27-89.

Ağa, sekbanbaşı, kulkethüdası ve efendi gemilerinin işlerini yürütenler “gemi mutemedi” olarak kaydedilmişti. Yükselme yolları, 17. yüzyılın başlarına kadar yayabaşılık, atlı zağarcı ve sekbanlık iken sonraları onlara en yüksek seviyeden koruculuk verilmişti.²⁶⁰ 17. yüzyılın sonuna kadar bazen ağa gemisi mutemetleri de kayıtlılar içinde gösterilmişken sonrasında bu kayıt efendi gemileri mutemedine mahsus olmuştu. Diğerleri, korucu olarak kaydedilmişti.²⁶¹

Hu-keşân olarak kayıtlı dervişlerden başka tasavvuf ehli bazı yeniçeriler ve 18. yüzyılda Yeniçeri Ocağı’ndan esâmî edinmiş şeyhler vardı. Mutasavvıfların büyük kısmına emeklilik veya yüksek yevmiyeli korucu esâmîsi verilmişti. Bunlardan başka Kâğıthane-Sadabad’da bir tekkede bulunan “tekyenişin” vardı. Sonradan buna Himmet Efendi Tekkesi’nde aşırhân olarak bulunan bir diğeri ilave edilmişti.²⁶² Bazı cami ve tekkelerde su hizmeti üstlenen âbkeşler ve Hırka-i Şerif hizmetine görevli birkaç neferin hususi kayıtları vardı.

3.1.4. Muharip (Seferlüyân) Yeniçerilerin Sayısı

Emekli, görevli ve kayıtlılardan çok sayıda yeniçeri seferden muaf olmuştu. Tablodaki muaf sütununa, padişahın ve ağanın sefere gidip gitmemesine bağlı olarak solaklar ve İstanbul’da bırakılan birkaç bin nefer ilave edilmemiştir. Seferli yeniçerilerin çok büyük bir kısmı da kalelerde bulunduğu göre mevcuda göre orduyla sefere gideceklerin sayısı iyice azalmıştı. Ama bu husus, tashih ve be-dergâh sebebiyle çok mesele edilmemişti.

Tablo 23. Seferli Yeniçeri Sayıları

Tarih	Emekli Sayısı	Kayıtlılar	Seferden	Toplam Yeniçeri
1549	-	19	19	12822
1590	360	1087	1447	23585
1607 ²⁶³	4130	3085	7215	42632
1622 ²⁶⁴	3633	2872	6505	38202

²⁶⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 188.

²⁶¹ 1766 yılında 3. bölükten efendi gemisi mutemedi olan Hasan, odun nakil işini düzgün yürütmediğinden yeniçeri kâtibinin talebiyle bu vazife 32. bölükten Halil’e verilmişti *BOA, D.İNÇ*, 272-307.

²⁶² *BOA, MAD.d.* 5339. *BOA, MAD.d.* 4903.

²⁶³ *BOA, MAD. d.* 6913, s. 322. Ocak 1609’da 38808 neferin 4196’sı emekli, 3042’si korucuydu. *BOA, MAD.d.* 16334, s. 89.

²⁶⁴ *BOA, MAD. d.* 6840, s. 1396. (Emekliler dışındaki sefer dışı olanlara sadece korucular dahildir.)

1639 ²⁶⁵	5440	2372	7812	27586
1652 ²⁶⁶	9014	1829	10843	56042
1659 ²⁶⁷	9132	3454	12586	53849
1695 ²⁶⁸	3021	7630	10651	55000
1705 ²⁶⁹	-	-	9129	52642
1723	9518	6382	15900	59928
1746	28186	8918	37104	95837
1779	58350	11618	69968	132061

3.1.5. Seferlere Katılan Yeniçeri Sayıları ve Ordu İçindeki Ağırlıkları

Osmanlı kara ordusu sürekli ve geçici askerî sınıflardan oluşmaktaydı. Kapıkulları, timarlı sipahiler ve evlâd-ı fatihân daimi ve kadrolu askerlerdi. 17. yüzyılın sonuna kadar sekban, sonrasında mîrî levend olarak adlandırılan paralı askerler; Kırım Hanlığına ait Tatar birlikleri, Türkmen, Arap ve Kürt aşiretlerinin kuvvetleri ise orduların geçici kuvvetleriydi. Ancak paralı askerler neredeyse her seferde kullanıldıklarından geçici olmaları, savaş dışında maaş/dirlik almamalarıyla ilgiliydi. Osmanlı ordusu tahmini olarak 1389 Kosova savaşında yaklaşık 30 bin, 1448 II. Kosova savaşında 50 bin, Mercidabık savaşında 60 bin, 1526 Mohaç savaşında 80 bin, 1596 Haçova savaşında 70 bin civarındaydı.²⁷⁰ İlk dönem kaynakları yeniçerilerin seferlerdeki mevcutlarıyla alakalı umumiyetle 5-10 bin gibi sayılar vermişlerdi. Seferlerin büyük ekseriyetine padişahın çıkması ve sefer dışı bırakılmalarının az olması yeniçerilerin tamamına yakının katılmasını icap ettirmişti. Padişah'tan ayrı, bir kısım yeniçerinin gitmesi de mümkündü. II. Murad döneminde Hadım Şehabettin Paşa'yla beraber 4 bin yeniçeri Erdel üzerine gönderilmişti.²⁷¹ 1520'de Halep'de Canberdi Gazali isyanını bastırmayla görevli Ferhad Paşa emrinde 4 bin yeniçeri vardı.²⁷² Mart 1552'de vezirlerle bir kısım yeniçeri sefere

²⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 20-609.

²⁶⁶ TSMA, D. 795/1, s. 271

²⁶⁷ BOA, D.YNÇ.d. 33874. (1070/Masar sayıları.) Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi", 310.

²⁶⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34081. Defter üzerinden hangi döneme ait olduğu kaydı yoktur. Ancak 1107/Masar ve Reşen'de yapılan işlemler yazılmıştır. Toplam nefer 59 bin olan 1594 yılı mevcudundan acemi ve bostancıların düşülmesi olarak tahmin edilmiştir.

²⁶⁹ Kurumlar ve Bütçeler, ek CD (Yayınlanmamış bütçeler)

²⁷⁰ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 110, 140, 149, 180, 228.

²⁷¹ Chalkokondyles Kroniği (V-VII.), 80.

²⁷² Mehmed Efendi ve "İbtihâcû't-Tevârih" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Muhittin Kapanşahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998,

katılmıştı.²⁷³ 1566'da ikinci vezir Pertev Paşa 3 bin yeniçeriyle Habsburg üzerine gönderilmişti. I. Süleyman'ın son seferine 12 bin yeniçeri katılmıştı. 1570'lerden itibaren devam eden padişahın katılmadığı şark seferlerinde 4-5 bin yeniçeri bulundurulmuştu.²⁷⁴ 1580 yılında Rumili beylerbeyinin emrine 8 bin tüfekli yeniçeri verilmişti.²⁷⁵ 1583'de Ferhat Paşa'yla şark seferine gidenlerin sayısı 5 bin,²⁷⁶ 1593'te sadrazam Sinan Paşa'yla Habsburg harbine katılan 9 bindi. 1594 yılındaki sefere 15 bin nefer gitmiş, İstanbul'da sekbanbaşıyla binden az nefer kalmıştı. 1597 yılında Satırcı Mehmed Paşa'yla cephede olanların sayısı 12 bindi.²⁷⁷

1600 yılında Anadolu seferine çıkan serdar Mehmed Paşa'nın emrine 1126 yeniçeri verilmişti.²⁷⁸ 1615 yılında sadrazam Mehmed Paşa'yla şark seferinde 13983 nefer mevcuttu. Takip eden yıllarda da cephede 13 bin seviyesinde yeniçeri bulundurulmuştu.²⁷⁹ 1618'de ordudaki mevcutları 14878'di.²⁸⁰ 1625 yılı başında Tokat'ta kışlakta 23938 nefere maaş dağıtılmıştı.²⁸¹ 1626 Ekim'inde seferde 22121, 5 Nisan 1630'da Şehrizol'da dağıtılan maaşta 19079 nefer vardı.²⁸² 1631 yılında şark seferine katılanlar 18665'ti.²⁸³ 1634'te ordudaki mevcutları 16488'di.²⁸⁴ Sultan IV. Murad'ın Erzurum'da 10 Ağustos 1635'te verdiği maaş, 25156 nefere dağıtılmıştı.²⁸⁵ 1638'deki sefere ise 24885 nefer götürülmüştü.²⁸⁶

98, 128, 145. Temmuz 1501 tarihli kayıta Venedik seferindeki silahdar ve yeniçerilerin İstanbul'a dönmeleri için serdar Mesih Paşa'ya emir verilmiştir. 906/1501 *Tarihli Ahkam Defteri*, 95.

²⁷³ 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 295, 375

²⁷⁴ *Tarih-i Selânikî*, I, 12, 27, 126, 132, 199.

²⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 43, hk. 94.

²⁷⁶ BOA, D.YNÇ.d. 33637, s. 76-78. Sonraki yıl bu orduda 4500 nefer bulunmaktaydı. BOA, D.YNÇ.d. 33637, s. 86. Bir deftere göre bu seferde 3897 nefer vardı. BOA, MAD.d. 16267, s. 107-177.

²⁷⁷ *Tarih-i Selânikî*, I-II, 321, 365, 689

²⁷⁸ BOA, MAD.d. 6546, s. 109.

²⁷⁹ BOA, MAD.d. 6358, s. 377 vd.

²⁸⁰ BOA, MAD.d. 6709, s. 558.

²⁸¹ BOA, D.YNÇ, 13-453. BOA, MAD.d. 6554, s. 400.

²⁸² BOA, MAD.d. 15529. BOA, MAD.d. 7471, s. 655. Bazı sayılar için bk. BOA, MAD.d. 6695, s.1162.

²⁸³ BOA, D.YNÇ, 17-154. BOA, MAD.d. 6695, s. 1167.

²⁸⁴ Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, 361.

²⁸⁵ Polat, *Revan Seferi*, 362. Daha sonraki maaş sayıları için bk. BOA, MAD.d. 6313, s. 1030.

²⁸⁶ BOA, MAD.d. 6937, s. 1100-1101. BOA, MAD.d. 6947, s. 770. Sonraki yıl sayıları için bk. BOA, MAD.d. 4806, s. 574-577.

Ordunun mevcudu 1635 şark seferinde yaklaşık 100 bin, 1638 Bağdad kuşatmasında 108589'du.²⁸⁷ Bir önceki yüzyıla göre ordu mevcudu artsa da bu artış daha çok yeniçeri mevcudundaki yükselişle olmuştu ve artık ordunun dörtte birini yeniçeriler teşkil etmişti.

Girit savaşlarında, çevredeki kalelere yerleştirilenler ve donamadakiler hariç olmak üzere her zaman 10 binden fazla yeniçeri istihdam edilmişti.²⁸⁸ 1667 yılında donanmayla Girit seferine giden yeniçeri sayısı 18934'di.²⁸⁹ 1672 Kamanice seferine katılan yeniçeri sayısı 18150, toplam kapıkulu sayısı 34825'ti.²⁹⁰ Tahminlere göre bu seferde ordunun mevcudu 80-100 bin civarındaydı.²⁹¹ 1687 yılındaki seferde yeniçeri sayısı 25236'ydi.²⁹² 1691 seferinde bulunanlar 9421, 1695 senesinde Sultan III. Mustafa'yla sefere katılanlar 23.934 neferdi. 1696 senesinde yine padişahla beraber seferde bulunan yeniçeri, yaklaşık 30 bindi.²⁹³

1697 yılı seferinde ana orduda 104514 asker mevcuttu. Bu ordudaki yeniçerilerin sayısı 25861'di. Ayrıca Bosna tarafına gidecek kuvvet toplamı 3718'diydi. Bu ordu içinde yeniçeri yoktu. Kerş ve Taman tarafına sevk edilen ordu 10944 mevcuttuydu. 6300 yeni yazılacak yeniçeriyle on beş orta bu orduda görevlendirilmişti. Özi Kalesi'nin içinde olan ve dışında bekleyecek kara kuvvetlerin toplamı 14120'ydi ve içlerinde yeni yazılanlarla beraber 4375 yeniçeri bulunmaktaydı. Mora ordusundaki 6235 askerin sadece 200'ü yeniçeriydi. Eğriboz tarafına görevli birlikler 4812 mevcuttuyken, yeniçeri sayısı 3004'tü. Kamanice taraflarına gönderilen kuvvet 4551 olup 2500'ü yeniçeriydi. Belgrad muhafazasında 9321 kişilik kuvvet vardı, 4045'ü yeniçeriydi. Bu tertibe göre

²⁸⁷ Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi*, 365. Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, 99

²⁸⁸ 1657 yılına ait bir deftere göre Girit muhafazasında kayıtlı 3238 nefer, Hanya'da görevli 1366 nefer vardı. Donanma dışında seferli görülenlerin sayısı ise 8721'di. *BOA, D.YNÇ*, 27-101. Diğer bir deftere göre 1657'de seferli olanların sayısı 12438'di. *BOA, MAD.d.* 6122, s. 1488-89.

²⁸⁹ *BOA, MAD.d.* 6557, s. 23-195.

²⁹⁰ *Tarihi Kamanice*, 34.

²⁹¹ Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanice Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, 121.

²⁹² *BOA, D.BŞM.d.* 533, s. 16.

²⁹³ *BOA, MAD.d.* 15320, s. 12-19. Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik* Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, 42.

toplam 158 bin asker vardı. Yeniçeri sayısı 45 binden fazlaydı. Tımarlı sipahiler 19 bin, kapı halkları 13 bin civarındaydı. Ana ordudaki diğerkapıkullarının sayısı 21363'tü.²⁹⁴

1698 yılındaki seferde ana orduda süvari ve piyade toplam 98547 nefer mevcuttu. 23 bini yeniçeriydi. Özi seraskeri emrindeki 17780 askerin 10 bini yeniçeriydi. Kerş ve Taman tarafı ordusunda 5320 nefer vardı ve içlerinde 2 bin yeniçeri vardı. Mora tarafına görevli 5265 neferin içinde sadece 200 yeniçeri bulunmaktaydı. Toplam kara askeri 126912 neferken yeniçerilerin mevcudu 35200'dü. Bu sefere yaklaşık 12000 tımarlı sipahi katılmıştı.²⁹⁵

1711 Prut seferinde ordunun terekübünde değışiklik olmuştu. Bu tarihe kadar ordudaki yeniçeri mevcudu nispeti sürekli artsa da Prut seferiyle artık ordunun yarısını yeniçerilerin teşkil ettiğı bir vaziyete gelinmişti. Gittikçe ehemmiyetini kaybeden tımar askerinin²⁹⁶ yerine, yeniçerilerin ve diğerkapıkullarının ikamesi kendini iyice göstermişti. 1711 Prut seferinde 67945 yeniçeri, 20456 (10204 sipah+10252 silahdar) kapıkulu süvarisi, 42021 diğerkapıkulları ve 13 bin paralı levend olmak üzere toplam 123296 asker vardı.²⁹⁷ Tahminen 15 bin tımar-zeamet erbabı, 15 bin paşaların ve beylerin kapı halklarının ilavesiyle ordu mevcudu 150 bin seviyesine ulaşmıştı.

1715 Mora seferinde kapıkulları 177460 neferdi. 132305 neferle ekseriyeti yeniçeriler oluşturmuştu.²⁹⁸ Eyalet askerleri, kapı halkları ve paralı askerlerle sayı 200 binin üzerine çıkmıştı. Dönem vakanüvisin verdiği malumat da bunu teyit eder mahiyetteydi.²⁹⁹ Bu seferde yeniçerilerin ordudaki nispeti daha da artmış, üçte ikiye yakın bir seviyeye gelmişti. 1716'daki sefere katılan yeniçeriler, kalelere görevlendirilenler

²⁹⁴ BOA, MAD.d. 7483. Bu defterde ana ordudaki yeniçeri 25 bin verilmiştir. Ana ordudaki toplam sayı değıştirilmeden gösterilen diğerbir defterde yeniçeriler 25861 olarak yazılmıştı. BOA, KK.d. 39M, s. 8. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa tertibat defterinde görülen 104 bin neferin mevcut olmadığını, sadrazamın bu kadar asker gösterdiğini, aslında orduda ancak 50 bin asker ve 10 bin yeniçeri bulunduğunu iddia etmiştir. *Nusretname*, 297-298.

²⁹⁵ Anonim Osmanlı Tarihi, 131-132

²⁹⁶ BOA, C.AS, 18117.

²⁹⁷ TSMA, D. 801, s. 85. TSMA, E. 500, 590. BOA, D.BŞM.d. 1275'te İstanbul'dan gidenler 13915 olarak gösterilmiştir. Prut seferine ilişkin bir tayinat defterinde 72 bin sayısı bulunmaktadır. Neferlerin bir kısmı kalelere sevk edilmiş olmalıdır. BOA.MAD.d. 2029, s. 7.

²⁹⁸ BOA, MAD. d. 2226, s. 4. TSMA, D. 801.

²⁹⁹ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 918.

dışında 111654'tü.³⁰⁰ 1717 yılı seferi tayinat defterine göre orduda 126751 yeniçeri, 8050 cebeci, 4864 topçu, 1556 top arabacı vardı.³⁰¹

1723-36 tarihlerindeki İran savaşlarında çoğu zaman üç, bazen bir veya iki serasker tayin edilmişti. Seraskerler emrine genellikle 40-60 bin mevcutlu ordular verilmişti. 1724'te Revan üzerine gönderilen Diyarbakır valisi Ahmed Paşa emrindeki ordu 60 binden civarındaydı. Ordudaki yeniçerilerin sayısı 27 bindi.³⁰² 1725 yılında üç serasker vardı. Tebriz ordusu seraskeri Van valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa maiyetine Şahin Mehmed Ağa emrindeki 14500 yeniçeriyle beraber yaklaşık 40 bin asker verilmişti. Gence seraskeri Erzurum valisi Mustafa Paşa emrinde 12 bin yeniçerinin olduğu yaklaşık 40 bin kişilik ordu, Hemedan seraskeri olan Ahmed Paşa emrinde 6500 yeniçeri bulunan 40 bin kişilik diğer bir ordu vardı.³⁰³ 1727 yılında Kirmanşah ve Hemedan tarafına memur Bağdad valisi Ahmed Paşa emrindeki orduda 45-50 bin asker vardı ve 15 binini yeniçeriler teşkil etmişti.³⁰⁴

1731 yılında Tebriz ordusunda 16045, Hemedan tarafında 8619, Gence Kalesi muhafazasında 4355, Tiflis'te 4560 yeniçeri bulundurulmuştu.³⁰⁵ 1733'te Nadir Han'ı mağlubiyete uğratan Osman Paşa'nın emrindeki orduda³⁰⁶ 18530 yeniçeri vardı. 1734 yılında Musul ordusunda yaklaşık 14 bin nefer bulunmaktayken İran hududundaki kalelerden Bağdad'da 15 bin, Van'da 1200, Revan'da 6800, Gence'de 5200, Tiflis'te

³⁰⁰ BOA, D.PYM.d. 35180. Diğer bir defterde de benzer sayılar bulunmaktadır. BOA, MAD.d. 2260, s. 9.

³⁰¹ BOA, MAD.d. 2260, s. 8-9. Ordudan saksoncubaşı ağayla beraber önce 3800 sonra 5 bin nefer ayrılmış ise de bunlar ordudan önce Niş'e gönderilen yeniçeriler olduğundan toplam içinde gösterilmişti. BOA, MAD.d. 5857.

³⁰² *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1391, 1402.

³⁰³ Yeni yazılma ve eksilmeler sebebiyle maaşları gösteren defterler farklı sayı vermişlerdir. Bunlardan en yüksek sayılar yazılmıştır. BOA, MAD.d. 18075, s. 16. BOA, MAD.d. 16995. s. 3. BOA, MAD.d. 6123. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1455.

³⁰⁴ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, III, 1525-26. Bu orduda 5 bin Tatar askeri vardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 29. 1730 Ekim'de Revan seraskeri Rüstem Paşa'ya yaklaşık 10 bini mîrî asker ve kapı halkları olmak üzere 30-40 bin asker verilmişti. BOA, A.DVN.MHM. ZYL.d. hk. 303. BOA, MAD.d. 6575, s.76.

³⁰⁵ BOA, MAD.d. 2053, s. 2, 25-42. BOA, MAD.d. 17043.

³⁰⁶ Osman Paşa emrine verilecek asker tertibini veren resmî tarihçi iki şekilde tasnif yapmış, sayı vermediği bazı yerlerin yeniçerileri dışında 110 bin asker istendiğini kaydetmişti. Sayı timar ve zeamet erbabının cebelüleriyle beraber 130-140 bine ulaşmaktaydı. Diğer bir tertipte 50 bin asker göstermişti. 13138 timar ve zeamet sahiplerinin beşer onar kişiyle geldiği göstermişti. Ancak savaşı anlattığı kısımda ordu mevcudunun 200 bine ulaştığını göstermişti. *Subhî Târihi*, 179-185, 195, 206. Ordunun en temel unsuru olan yeniçerilerin sayısının az olması gösterilen asker sayının bulunmadığını veya savaş için ani hareket edildiğinden henüz tamamının toplanamadığını göstermektedir. Bu yılki sefere ayrıca 10 bin Tatar askeri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 268.

4300, Topkaraağaç'ta 1200, Kerkük'te 1600 yeniçeri mevcuttu.³⁰⁷ 1735 Mayıs'ında şark seraskeri Abdullah Paşa'nın maiyetindeki 80 bin kişilik orduda yeniçerilerin sayısı 30 bin civarındaydı.³⁰⁸

1736-39 harpleri sırasında ana ordunun kapıkulu ve mîrî askeri hakkında yeterli malumat olsa da diğer seraskerlerin orduları hakkındakiler yeniçeri sayıları dışında eksiktir. 1736 yılında sadrazam ordusunda 36927 (43863) yeniçeri, 7842 cebeci, 2963 topçu, 1223 top arabacı, 132 sancak müteferrikası, 12087 sipah, 12005 silahdar, 14859 paralı süvari ve piyade asker vardı. Dolayısıyla kapı halkları ve timarlı sipahiler dışında 90 bin asker bulunmuştu. Aynı sınıf askerlerin 1737 yılında sayısı (79236 yeniçeri, 9775 cebeci, 3652 topçu, 1516 top arabacı, 13367 sipah, 14235 silahdar, 15500 mîrî levend, 2000 bostancı, 132 sancak müteferrikası) 139413 bin; 1738 yılında (95070 yeniçeri, 11100 cebeci, topçu 4312, 2106 top arabacı, 13384 sipah, 14176 silahdar, 170 dergâh-ı âlî müteferrikası, 16246 piyade ve süvari mîrî levend) 156500; 1739 yılında (82315 yeniçeri, 11278 cebeci, 4334 topçu, 2519 top arabacı, 13523 sipah, 14396 silahdar, 100 müteferrika, 2600 mîrî levend) 131065'tü.³⁰⁹ Diğer seraskerlerin emrinde 1736'da 14665, 1737'de 40202, 1738'de 43793, 1739'da 46092 yeniçeri vardı.³¹⁰

1738 yılında, sadrazam ordusunda gösterilen sınıf askerden başka 15 bin asker vardı. Yeniçeriler dışında, Bender ordusunda 27 bin, Akkirman'da 4 bin, Kefe ordusunda 4500, Boğdan'da 6 bin, Eflak'ta 5 bin, Hotin'de 4 bin, Vidin ordusunda 20 bin, Mora'da 2 bin, Bosna'da 13 bin asker mevcuttu. 1739 yılında ana orduda yaklaşık 15 bin kapı halkıyla eyalet askeri vardı. Yeniçeriler dışında Vidin ordusunda yaklaşık 13 bin, Bosna ordusunda 7 bin, Bender ordusunda 15 bin, Kefe ordusunda 5 bin asker bulunmaktaydı.³¹¹ Gösterilen bütün bu sayılara göre, yaklaşık 250-300 bin seviyesindeki askerin yarısına yakını yeniçeriler teşkil etmişti. Tabi gösterilen sayılar, kalelerde istihdam edilenlerin dışındaydı.

³⁰⁷ BOA, MAD.d. 2053, s. 86, 101 vd.

³⁰⁸ BOA, MAD.d. 17089. BOA, MAD.d. 6537.

³⁰⁹ TSMA, D. 801, s. 86. TSMA, E. 500. TSMA, E. 481-39. BOA, D.YNÇ, 131-238.

³¹⁰ BOA, D.YNÇ.d. 34217, s. 21-25. BOA, KK.d. 4939, s. 64, 86, 84, 89, 94, 101, 104. BOA, MAD.d. 6939, s. 725. BOA, KK.d. 4773, s. 4-5. BOA, MAD.d. 17110, 17112, 17139, 17148.

³¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 950.

1741 yılında İran savaşlarının yeniden başlaması üzerine teşkil edilen Erzurum ordusuna İstanbul'dan ve kalelerden gönderilen yirmi ortaya, Ekim 1741'e kadar mevcut neferlerinden başka 6982 nefer yazılmıştı.³¹² Bu yılki Erzurum ordusunun mevcudu ise 30-40 bin civarındaydı.³¹³ 1742 yılında Bağdad, Kars ve Van kalelerinde tutulanlardan başka Erzurum ordusunda 20919 yeniçeri vardı. 1743 yılında Bağdad, Kars ve Van kalelerindeki 22062 yeniçeriden başka Erzurum ordusunda 22042, Diyarbakır ordusunda 1963 yeniçeri bulunmuştu.³¹⁴

1744 yılında 32310'u yeniçeri olmak üzere Kars ordusunda 56 bin, 15896'sı yeniçeri olmak üzere Diyarbakır ordusunda 49800 asker vardı. Ayrıca Bağdad, Kars ve Van kalelerine 19264 yeniçeri yerleştirilmişti.³¹⁵

1745 yılında İran tarafına yapılacak sefer için hazırlanan ordu tertibi defterine göre Kars canibi seraskeri Yeğen Mehmed Paşa emrine; 14450 vezir, vali ve diğer beylerin kapı halkları, 12571 timarlı sipahi, 7039 kapıkulu süvarisi, 200 humbaracı ve lağımcı, 23000 paralı piyade ve süvari, 35280 yeniçeri, 2000 Mısır asker, 10000 Tatar askeri, 3096 evlad-ı fatihan, 5495 cebeci, topçu ve top arabacısı olmak üzere 113131 nefer istenmişti. Diyarbakır canibi seraskeri Abdullah Paşa emrine hazırlanan asker ise 2000 kapı halkı; 1318 timarlı sipahi; 3000 kapıkulu süvarisi; 12000 paralı asker; 400 Diyarbakır gılmanı; 3600 yeniçeri olmak üzere 22318 neferdi.³¹⁶ Ancak daha fazla yazılmış olmalı ki kalelerde bir önceki yıla yakın sayıda nefer varken Kars ordusunda 44222, Diyarbakır'da Çeteci Abdullah Paşa emrinde 1664 nefer olmak üzere yaklaşık 46 bin yeniçeri mevcuttu.³¹⁷

1769 yılı seferi için asker tertibi hazırlıklarına göre merkez ordusuna; 75 bin yeniçeri, 62 bin diğer kapıkulu askeriyle timarlı sipahiler, beyler ve paşaların kapı halkları ve mîrî asker, 19740 nefer Anadolu'dan yazılacak mîrî levend istenmişti. Özi, Bender, Hotin ve Kırım tarafı için hazırlanacak 99 bin askerle beraber orduların mevcutları 255

³¹² BOA, MAD.d. 17179. 1741 yılı ordusu asker tertibi için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 41.

³¹³ Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şah*, (haz. M. Yaşar Ertaş), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, 29. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 41.

³¹⁴ BOA, MAD.d. 5088, s. 2, 34, 36, 38-65.

³¹⁵ BOA, MAD.d. 2532, s. 7, 10. BOA, MAD.d. 5088, s. 69-119. BOA, MAD.d. 17191.

³¹⁶ BOA, MAD.d. 2532. Defter, 3 Şubat 1745 tarihli. Bu sefer için 14 Kasım 1744 tarihli diğer bir tertip defteri daha bulunmaktadır. BOA, KK.d. 39/1. İki defter arasında küçük farklar bulunmaktadır. Ayrıca bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 1, 40, 131.

³¹⁷ BOA, MAD.d. 5088, s. 120-157.

bin seviyesindeydi.³¹⁸ Ama bu yılki sefere beklenenden çok fazla asker katılmıştı. Sadrazamın padişaha gönderdiği 30 Mayıs 1769 tarihli mektupta, ordu tam toplanmamışken bile yeniçeri sayısının 100 bine ulaştığı, bir kısmı diğer ordulara ve kalelere sevk edilseler de yeni gelenlerle sayının sürekli yükseldiği anlatılmıştı.³¹⁹ 31 Ekim 1769 tarihli bir kayda göre, 31 Mart 1769 tarihinde Çorlu'da başlayan tashih berdegâhta ana ordudaki ortalara yazılan nefer sayısı 96615'ti.³²⁰ Bayraklarda istihdam edilenler ilave edildiğinde yazılan yeniçeri sayısı 142028'e ulaşmıştı.³²¹ Buna İstanbul'dan ocakla hareket eden yaklaşık 10 bin, Bender ordusundaki 24929³²² ve Kırım (Kefe) ordusundaki 37173³²³ nefer ilave edildiğinde toplam yeniçeri sayısı 215 bine çıkmıştı. Kalelere sevk edilenler bunun dışındaydı.³²⁴ Ordu İsakçı'dayken Ruslar sulh teklifi sunduklarında sadrazam Mehmed Emin Paşa, emrinde 400 bin asker olduğunu beyan etmişti. Hatta sulh olacağı düşünüldüğünde bunların bir kısmı terhis edilmişti.³²⁵

1769 yılı sonrasında merkez orduya ait kayıtların az olması ve serasker ordularına ait malumatın bulunması sebebiyle yeniçeri ve diğer sınıf askerlerin mevcutları tam olarak tespit edilmemiştir. Ancak 1769 yılında erzak sıkıntısı çekilmesi ve Ruslar karşısında muvaffakiyetsizlik sonraki yıl daha az askerin gelmesine sebep olmuştu.³²⁶ Ayrıca merkez orduda önceki zamanlara göre nispeten az yeniçeri bulundurulmuş, 1770 ve sonrasında 5-10 bin mevcutlu Özi, Bender, İbrail gibi kalelere, Tuna üzerindeki kale, şehir ve kasabalara yerleştirilmişti.³²⁷ Ayrıca çok sayıda ve kısa ömürlü serasker orduları teşkil edilmiş, yeniçeriler bunlara dağıtılmıştı.

Tayinat defterine göre 1770 yılında merkez orduda en yüksek yeniçeri sayısı, 56 bindi. 1770 Ekim-Aralık maaş kayıtlarında ise 43879 nefer gösterilmişti. Diğer

³¹⁸ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 56-57. Ancak bu eserde yeniçerilerin tamamı süvari olarak gösterilmiştir.

³¹⁹ *Tsma*, E. 883. Yeniçeri fazlalığı seferi anlatan bir eserde de gösterilmiştir. *BOA, KK.d.* 60/4, s. 13.

³²⁰ *BOA, MAD.d.* 17355, s. 104.

³²¹ *BOA, MAD.d.* 17274, s. 95, 98. Bu tarihlerde yazılanlara ait bazı parça defterler için bk. *BOA, MAD.d.* 17360.

³²² *BOA, MAD.d.* 17362. *BOA, C.AS*, 2709.

³²³ *BOA, MAD. d.* 17352, s. 59-60. *BOA, MAD. d.* 17363.

³²⁴ Bu yılki savaşta ayrıca Hotin ordusu mevcut olsa da, mevcudunu ana ordudan gönderilen neferler teşkil etmekteydi. *BOA, C.AS*, 2709.

³²⁵ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 74-75.

³²⁶ *Mür'î't- Tevârih*, II B, 67.

³²⁷ Kaybedilen Hotin'den gelen 4500 neferle beraber İbrail Kalesi'nde 1771/Nisan-Haziran döneminde 10923 yeniçeri vardı. *BOA, MAD.d.* 17384.

seraskerlerin emrindekiler ve muhafaza için çeşitli yerlere verilenler ilave edildiğinde sayıları 100 bini geçmişti. 1770 yılında ana orduda 10004 sipah, 10842 silahdar, 1969 dört bölük mensubu, 9923 cebeci, 3534 topçu, 1500 top arabacı ve yaklaşık 600 diğer ocaklara mensup görevliler vardı.³²⁸ Kırım ordusuyla beraber toplamda bu yıl cepheye 300 bin asker toplanmıştı.³²⁹

1771 yılında merkez ordudaki en yüksek yeniçeri mevcut 75 bin civarındaydı.³³⁰ Vidin ordusu seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa emrinde ise Temmuz 1771’de 14 bin piyade, 27 bin süvari olmak üzere 42 bin yeniçeri vardı.³³¹ Bunlara ilaveten 1771’de Gürcistan-Kars ordusu da oluşturulmuş ve yeniçeri yazılmıştı.³³² 1772’de merkez ordudaki yeniçeri sayısı 63676 idi.³³³ Temmuz 1772’de Babadağı ordusunda 3400 nefer vardı.³³⁴ Bu yıl Özi Kalesi’ne ilave 12 bin nefer gönderilmişti.³³⁵ 1774 yılı tayinat defterine sadrazam emrinde Temmuz ayı itibariyle 63 bin yeniçeri vardı.³³⁶

Savaş kararının alındığı 1787’de serasker emrindeki orduya ve kalelere çoğu yeniçeri 20-30 bin asker toplanmıştı.³³⁷ Sadrazam ordusunun Davutpaşa’ya çıktığı 13 Mart 1788’deki 20 bin yeniçeri sayısı, 24 Mayıs 1788’de henüz Sofya’ya varıldığında 45 bine çıkmıştı.³³⁸ 1789 yılında serdâr-ı ekremle beraber sekiz serasker görevlendirilmişti. Bunların emrine 53 bin süvari, 162 bin piyade, toplam 215 bin asker tertip edileceği bildirilmişti. Ancak bu sayı, toplam asker değildi çünkü timarlı sipahiler, paşa ve beylerin kapıları halkları da sayıya dâhil edilmemişti. Defter göre sekiz orduya 100 bin üzerinde yeniçeri yazılacaktı.³³⁹ Bu yılki sefere ait diğer bir tertibe göre ise sadece Anadolu’dan 70 bin yeniçeri yazılacaktı.³⁴⁰ Tayinat defterine göre sadece sadrazam ordusunda 45 bin

³²⁸ BOA, D.BŞM.d. 4103, 4123. BOA, MAD. d. 6821, s. 1202, 1205.

³²⁹ Mahmud Sabid, *Tarih-i Silistre*, (haz. Vedat Koldaş, İUEF Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No 4407, 10.

³³⁰ BOA, MAD.d. 17383. 1771 Temmuz kayıtlarında merkez orduda 65395 yeniçeri vardı. Ekim’deki mevcut 54204’tü. BOA, D.BŞM.d. 4123. BOA, MAD.d. 6821, s. 1202, 1205, 1208.

³³¹ BOA, MAD.d. 19400, s. 7.

³³² BOA, C.AS, 26525, 52444.

³³³ TSMA, E. 1136/25. BOA, MAD.d. 6821, s. 1213,1217.

³³⁴ BOA, C.AS, 52873.

³³⁵ BOA, C.AS, 44520. Haziran 1773’te Pazarcık ordusunda 3900 yeniçeri vardı. BOA, AE.SMST.III, 20508, 20509.

³³⁶ BOA, MAD.d. 3345, s. 5.

³³⁷ *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 277, 303. *Taylesanzâde Tarihi*, 224.

³³⁸ BOA, KK.d. 6620.

³³⁹ BOA, KK.d. 39/4. Defterde gösterilen miktardan fazla asker yazılmıştı. Ayrıca mahiyet itibariyle bütün askerleri kapsamamaktaydı.

³⁴⁰ BOA, ADVN.MHM.d. 188, 12-32

yeniçeri vardı.³⁴¹ 1790 yılında Anapa seraskerinin emrine Anadolu'dan gidecek 30 bin asker verilmişti ki çok büyük çoğunluğu yeniçeriydi.³⁴² 1791 yılında Rumeli'deki kazalardan 40030 yeniçeri istenmişti.³⁴³ 1792'deki sefere Anadolu'dan sadece serdengeçti olarak istenenlerin sayısı ise 40 bindi.³⁴⁴ Her halükarda 1787-92 harplerinde, yeniçeriler büyük mevcutlu kalelerin muhafazalarında istihdam edilseler de ordulardaki mevcutları 100 binden aşağı değildi.

1798'de Mısır seferine giden orduya, İstanbul'dan ocakla gidenlerden başka 35-40 bin yeniçeri istenmişti.³⁴⁵ Sonraki yıl daha artırılmıştı. Anadolu'dan sadece serdengeçti bayraklarıyla istenenlerin sayısı 25 bindi.³⁴⁶ 1807 yılındaki sefere ocak-devlet ilişkisinden kaynaklı durumlar sebebiyle daha az yeniçeri katılsa da sonrasında bütün yeniçeriler seferle mükellef tutulduğundan ordulardaki nispetleri artmıştı. 1810 yılında merkez orduda 150 binden fazla yeniçeri vardı.³⁴⁷ Ayrıca 30-40 bin mevcutlu Tuna ordusuyla yeniçerilerin fazla olduğu Rusçuk orduları mevcuttu. Ocak 1811'de sadece Anadolu'dan serdengeçti yazılması istenenlerin sayısı 48 bindi.³⁴⁸

3.2 YENİÇERİ OCAĞI'NIN SEFERE SEVKİ

Savaş ilanıyla birlikte kapıkulu ocaklarına, taşradaki eyalet askerilerine, beylere ve diğer askeri zümrelere sefer hazır olmaları emredilmekte,³⁴⁹ sefer emrinin ardından asker tertibi için çalışmalar başlamaktaydı. Ne kadar yeniçerinin sefere gideceği, savaşın büyüklüğü ve cephe sayısına göre belirlenmekteydi. Buna göre ya bütün ocak yahut bazı ortalar hazırlanmakta, gerekirse kalelerden orta çağrılmakta, taşrada bulunan yeniçeriler sefer emrinden haberdar edilmekte ve tashih ve be-dergâh için görevlendirmeler yapılmaktaydı.

³⁴¹ BOA, C.AS, 48456. 16 Şubat 1790'da verilen maaşta ise (1201/Recec-Reşen) mevcut 34512 olarak gösterilmişti. BOA, D.YNÇ, 421-96.

³⁴² BOA, C.AS, 49999.

³⁴³ BOA, ADVN.MHM.d. 961, s. 1-2.

³⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26-61.

³⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 207, hk. 328, 428-438, 721-725, 728, 911, 967.

³⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 152-154.

³⁴⁷ *Câbî Tarihi*, I, 639, 696.

³⁴⁸ BOA, A.DVN. MHM.d. 232, hk. 355, 770-779.

³⁴⁹ Misal için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 500.

3.2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Savaşa Hareketi ve Ordu Alayı

Kaynaklar, yeniçeriler padişahın şahsına bağlı asker olmaları sebebiyle önceleri ancak onunla sefere çıktığından bahsetmişlerdi. İdris-i Bitlisî bir kısım yeniçerinin ilk kez padişahı ayrı olarak sefere gitmesini, 1458'de 1000 neferin Rumeli'deki fetihlere vezîriâzam Mahmud Paşa'yla gönderilmesi olarak göstermişti. Ona göre Sultan II. Mehmed bunu vezire olan hürmet ve ihtimamını göstermek için yapmıştı.³⁵⁰ Ancak bazı eserlerde yeniçerilerin bundan evvel padişahı ayrı sefere gittikleri de yazılıdır. Mesela I. Mehmed Edirne'de öldüğünde huzursuzluk çıkarmalarından korkulan yeniçeriler sefer bahanesiyle Anadolu tarafına geçirilmişti.³⁵¹ Sultan II. Murad döneminde Hadım Şehabettin Paşa, dört bin yeniçeriyle Erdel üzerine gönderilmişti.³⁵² II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde artık yeniçerilerin padişahı ayrı olarak sadrazam, serdar veya beylerbeyi emrinde hem kara hem derya seferlerine gönderilmesi mutlak hale gelmişti.

Bir kısım yeniçerinin harplere katılması, “Yeniçeri Ocağı'nın sefere gitmesi” manasına gelmezdi. Bu ifade, yeniçeri ağasıyla beraber bütün ocak teşkilatının sefere gitmesi demekti. Ocağın sefere gitmesi, 16. yüzyılın sonuna kadar ancak padişahın sefere gitmesiyle mümkündü. Koca Sinan Paşa'nın 1594 senesinde kendisiyle beraber ağa ve bütün ocağı sefere götürmesine kadar bu kaide devam etmişti. Yeniçeriler “padişahsız gitmezüz” diyerek direnmelerine ve bahşiş talep etmelerine rağmen ikna edilmişlerdi. Ertesi yıl sefere aynı şekilde gönderilmek istendiklerinde direnmelerini isyan çıkarmağa kadar vardırılmışlardı. Hatta vezir İbrahim Paşa'nın yeniçeri ağası dairesinde onları ikna gayreti fayda etmemişti. “Padişah gençtir, niye bizimle sefere çıkmaz, Sultan Süleyman yaşlıydı ve nikris hatalığına müptelaydı ama arabayla sefere giderdi.” diyerek itirazlarını devam ettirmişlerdi. Ancak bütün direnmelerine rağmen bu yıl da sefere gönderilmişler,³⁵³ sonrasında durumu kabullenmişlerdi. Artık kaide olarak yeniçeri ağası ve bütün ocak, sadece sadrazam veya padişah sefere çıktığında seferlere gitmiş, padişah

³⁵⁰ *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, (haz. Muhammed İbrahim Yıldırım), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 168. Tursun Bey bu seferi ve yeniçerilerin görevlendirilmesini tafsilatlı anlatsa da bu hususa temas etmemiştir. *Târih-i Ebü'l-Feth*, 91.

³⁵¹ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)*, 24.

³⁵² *Chalkokondyles Kroniği*, 80.

³⁵³ *Tarih-i Selânikî*, I, II, 355, 364, 524, 527, 594-595.

ve sadrazam beraber seferde bulunduklarında padişaha tabi olmuştu.³⁵⁴ Sultan II. Mustafa'dan sonra ise padişahlar sefer çıkmadığından sadece sadrazamlarla cepheye gitmişlerdi.

Tablo 24. İstanbul'dan Sefere Giden Orta Sayısı

Sefer Yılı	Orta-Nefer Sayısı	Sefer Yılı	Orta Sayısı
1123/1711 ³⁵⁵	80-14963	1182/1769 ³⁵⁶	100
1149/1736	80-10360	1202/1788 ³⁵⁷	74
1151/1738	52-19523	1224/1809 ³⁵⁸	34-8087
1152/1738	86-21163		

Ocak sefere gittiğinde; ağa ve maiyeti, zabitler, yeterli sayıda orta, yeniçeri efendisi ve dairesi beraber giderdi. 18. yüzyılda bazı seferlerde orduyla İstanbul'dan ayrılan orta sayıları ve nefer mevcutları tabloda gösterildiği şekildeydi. 1738 ve 1809 yıllarında sefere az orta gitmesinin sebebi, devam eden savaşlarda önceki yıl gidenlerin çoğunun cephede kalıp İstanbul'a dönmemeleriydi.

18. yüzyılda yeniçeri ortalarının çoğu kalelerde görevliydi. Kalelerdeki yeniçeriler, savaş muhitinde olanlar dışında seferle mükellef tutulmazlardı. Buralarda bulunan ortanın İstanbul'daki nısf-yarım ortası sefer için kullanılmıştı. İstanbul'da bulunan yarım ortalara çorbacı tayin edilmiş, odabaşı ve diğer hizmetliler görevlendirilmiş, tashih be-dergâh vasıtasıyla yeni yazılan neferlerle mevcutları artırılmıştı.³⁵⁹ 1738 yılında İstanbul'da, altmış altı nısf orta için nefer yazılmıştı.³⁶⁰ 1769'da sadece ana orduda elli nısf orta vardı.³⁶¹ Nısf orta yapılma cephedeyken de mümkündü. Ocakla beraber sefere gidildiğinde zabıt ortaları dâhil, diğer bir orduya veya kalelere gönderilen asıl ortanın nısfı ana orduyla kalmaktaydı.

³⁵⁴ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1037.

³⁵⁵ *TSMA*, D. 801. *TSMA*, E. 481. *TSMA*, E. 590/4. *Nusretname*'de (s. 744) yetmiş beş orta gösterilmiştir.

³⁵⁶ *TSMA*, E. 326. Bir rûznâmede elli beş bölük, kırk altı cemaat, toplam yüz bir orta gittiği yazılıdır. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme* 2.

³⁵⁷ *TSMA*, D. 4800. Diğer bir kaynakta seksen bir adet orta hazırlandığı ancak on ortanın önceden Yaş ve Bükreş'e gönderildiği yazılıdır. *Taylesanizâde Tarihi*, 220. Bu tarihe ait diğer kayıta doksan yedi orta gösterilmiştir. *TSMA*, E. 262-29.

³⁵⁸ *TSMA*, D. 3248. *Câbî Târihi*, I, 478. Orta sayısı iki kaynakta farklı verilmiştir. Sayı *Câbî Târihi*'nden toplanarak verilmiştir.

³⁵⁹ *BOA*, D.YNÇ, 147-14. *BOA*, D.YNÇ, 95-391. *BOA*, D.YNÇ, 158-216. *BOA*, D.YNÇ, 159-5. *BOA*, D.YNÇ, 107-230. *BOA*, D.YNÇ, 295-207. *BOA*, D.YNÇ, 149-59, 494. *BOA*, D.YNÇ, 152-348. *BOA*, D.YNÇ, 158-102, 177. *BOA*, A.DVN. *MHM d.* 140 hk. 1305. *BOA*, D.YNÇ, 160-155. *BOA*, D.YNÇ, 150-274, 277.

³⁶⁰ *BOA*, *MAD.d.* 17121, s. 124 vd.

³⁶¹ *BOA*, *MAD.d.* 17367. 1738'de sefere giden nısf ortalar ve mevcutları için bk. *BOA*, *MAD.d.* 17154.

Daha önce gösterildiği üzere tashih be-dergâh İstanbul'da başlamakta, hem tam hem de nisf ortalara nefer yazılmaktaydı. Daha önceleri meydanlarda neferler yazılmışken Mart 1769'da değişiklik yapılmış, tashih be-dergâhın her ortanın kendi kıışlasında yapılması istenmişti.³⁶²

Yeniçerilerden sefere gitmeye arzulu olan, kendi ortaları götürülmediğinden başka ortalara yazılanlar vardı.³⁶³ Ancak tashihi be-dergâh olmak istemeyen ve hileli yollara başvuranlar da çoktu. 1693 yılındaki sefere gidecek ortalara 4 bin kişi yazılması emredildiği halde görevli saksoncubaşı 3 bin kişi ancak yazabilmişti.³⁶⁴ 1788'de sefer için İstanbul'dan ayrılanlardan kaçıp gelenler, bir müddet gizlenmiş ama sonra aşikâre gezmeye başlamışlardı.³⁶⁵ 1790'da ise İstanbul'da bazı yeniçeriler sefere gitmemek için kıyafet değiştirmişler; kalyoncu, bostancı veya diğer zümrelere mensup olduklarını iddia etmişlerdi.³⁶⁶ 6 Temmuz 1809'da sekbanbaşı, ordu Davutpaşa'ya gittiği halde İstanbul'da kalan kaçak yeniçerilerin bir kısmını tehditle göndermiş, 3'ünü boğdurtmuştu. 24 Eylül 1811'de, mecbur olduğu halde cepheye gitmeyip İstanbul'da kalan bir serdengeçti ağası çeşitli bahanelerle direnince sekbanbaşı tarafından hemen ferman çıkartılıp öldürülmüştü.³⁶⁷

Sefere çok sayıda orta gittiğinden, kalelerdeki veya hususi bir vazifeye başka mahallerde bulunanlar bazen orduya katılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştı. Temmuz 1730'da Tekfurdağı'nda Rakoçi'nin muhafazasında olan 34. bölük sefer için çağrılmıştı.³⁶⁸ Mart 1737'de Van'da asıl ortaları bulunan 80 ve 81. cemaatlerle 15. sekbanların İstanbul'a gelip yarım ortalarıyla birleşerek orduya katılmaları istenmişti.³⁶⁹ 3 Şubat 1738'de ise Kefe ordusunda bulunan 1 ve 49. bölük, 20, 58 ve 90. cemaatler ana orduya katılmak üzere İstanbul'a çağrılmışlardı.³⁷⁰ Ekim 1742'de Trabzon'dan 72.

³⁶² Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, 1.

³⁶³ BOA, D.YNÇ, 83-231. BOA, D.YNÇ, 150-127. BOA, D.YNÇ, 88-308. BOA, D.YNÇ, 90-110, 188. 90 numaralı dosya içinde başka İran seferi için ortalara yazılıp gidenlerin sayısı çok fazladır.

³⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 104, hk. 1118.

³⁶⁵ Edîp Târîhi, 53.

³⁶⁶ Buyuruldu Mecmuası, 170-171.

³⁶⁷ Câbî Târîhi, II, 484, 792.

³⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 496. Temmuz 1713'te ocak Edirne'de olduğundan orduya katılmak üzere dokuz orta İstanbul'dan çağrılmıştır. BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1962.

³⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 945.

³⁷⁰ BOA, C.AS, 21966.

cemaat,³⁷¹ Ekim 1768'de İnebahtı'da olan 17. bölük ve 25. sekbanlar sefer İstanbul'a çağırılmıştı.³⁷²

İstanbul'daki hizmetlerde kullanılmak üzere kalelerden ortalar çağırılmış, mevcutları fazla ve daha düzenli ortalarla değişiklik yapılmıştı.³⁷³ Ama bu şekildeki uygulamalara 18. yüzyıl sonundan itibaren başvurulmamıştı.

Tablo 25. Sefer Zamanı İstanbul'a Çağrılan Ortalar

Tarih	Orta	Bulunduğu Yer
Nisan 1727 ³⁷⁴	16. cemaat	Faş
Şubat 1736	44. cemaat-4. bölük	Hanya
Şubat 1736 ³⁷⁵	27. bölük	Kandiye
Ekim 1743	19. cemaat	Limni
Aralık 1743 ³⁷⁶	92. cemaat	Hotin

Ordu İstanbul'dan tertip edilen alayla ayrılmaktaydı. Ocakların, diğer askerî zümrelerin ve ordu esnafının İstanbul dışına çıkışı bir usule ve zamana bağlanmıştı. Önce sadaret kethüdası, diğer ocakları temsilcileriyle otak yerinin tespiti giderdi. Otak, ordu Anadolu tarafına gidecekse Üsküdar, Rumeli tarafına gidecekse Davutpaşa'da kurulurdu. Yeniçeri Ocağı'ndan zağarcıbaşı, başçavuş, başyazıcı ve yeniçeri ağası kethüdası sadaret kethüdasına eşlik ederdi. Sonra tuğlar otak yerine nakledilir ve çadırlar kurulurdu. Önce ordu esnafı asesbaşı, subaşı ve çavuşlar kılavuzluğunda Sultan Ahmed Camisi avlusunda toplanarak giderdi.³⁷⁷ Ertesi gün Yeniçeri Ocağı alayı yapılırdı.³⁷⁸ Yeniçerilerin alayı 18. yüzyılda aşağıda gösterilen düzen üzereydi.³⁷⁹ Neferler keçeli ve tüfekli olarak alaya

³⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 534, 553.

³⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 140.

³⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 273-275.

³⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 233.

³⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 273-273. BOA, C.AS, 1056, 46417.

³⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 535, 551, 733.

³⁷⁷ Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat, vrk. 106, 125. BOA, A.d. 347, s. 14. Mür'i'üt-Tevârih, II, 116.

³⁷⁸ 1736'da Ruslara karşı açılan sefer için yeniçeriler için 3 Haziran 1736 gününde alay düzenlenmişti. İbretnümây-ı Devlet, 178. 1769 senesinde açılan sefer için Yeniçeri Ocağı 21 Nisan 1769 günü alayla Davutpaşa'daki otağa gitmişti. TSMA, E. 326-10.

³⁷⁹ Gösterilen alay şekli Nâilî Abdullah Paşa eserinde alınmıştır. Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat, vrk. 109. Bu şekilde alayın 21 Nisan 1769'da icra edildiği Mür'i'üt-Tevârih'te de (II, 118) gösterilmiştir. Yeniçeri Teşrifat Mecmuası'nda 17. yüzyılda uygulanan bir sıralama gösterilmiştir ki bazı farklılıklarla şekle uygundur. "Konağdan kalkmazdan evvel en ibtidâ yeniçeri ağasının tuğu gider. Bunun ardınca sa'âdetlî kethüda begin büyük alay bayrağı gider. Bu bayrağın sağında başyayabaşı bayrağı atbaşı beraber giderler, bunun ardınca 'umûmen yayan pür silah yeniçeriler gider, bunun ardınca küçükçavuş ve ortaçavuş ve başçavuş ve ocak imamı ve haseki ağalar ve turnacıbaşı ve saksoncubaşı ve zağarcıbaşı ve kethüda begin ve efendinin yedekleri giderler. Tertîb üzere bu yedeklerin ardınca ocak ağaları küçükçavuş ve ortaçavuş ve başçavuş ve ocak imamı ve haseki ağalar ve turnacıbaşı ve saksoncubaşı ve zağarcıbaşı ve kethüda beg ve efendi giderler. Bunun ardınca sa'âdetlî yeniçeri ağası hazretlerinin yedekleri gider, yedekleri ardınca

katılmışlardı. 18. yüzyılın sonun kadar ocak alayı orta ve teşkilat birimlerine dayalı tertip edilmişken daha sonra serdengeçti ağaları da müstakilen dâhil olmuşlardı.³⁸⁰

Şekil 2. Sefere Çıkan Yeniçeri Ocağı Alayı

	2 Çavuş Sakabaşı Bayrağıyla	
Küçükçavuş Arkasında Sırayla Sakalar		Ortaçavuşu Arkasında Sırayla Sakalar
1. bölük (Orta neferleri, aşçılar ve karakullukçular kazanları beraberinde olmak üzere ikişerli şekilde)		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
64. cemaat		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
71. cemaat		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
5. bölük		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
68. cemaat		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
67. cemaat		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
44. cemaat		
Çavuşlar ve Orta Yazıcıları		
82. cemaat		
Diğer ortalar aynı tertip üzere		
Başyazıcı		

İmâm-ı A'zâm hazretlerinin sancağı gider ve bu sancağın ardınca sa'âdetlü yeniçeri ağası ve ardınca kendünün sancağı ve büyük alay bayrağı ve göndereciler gider. Ve bunun ardınca mehterhanesi ve mehterhanenin ardınca kethüda gider, önünde ikişer ikişer yoldaşları gümüş tüylü harbeler ile giderler ve bunun ardınca sağ tarafta yayabaşının çorvacıları ve deveci ağalar kukalarıyla umum tertib üzere giderler, vusulünde bölükbaşılar 'umum üzere kukalarıyla tertib üzere giderler, bunların ardınca sağda yayabaşılardan odabaşıları ve solunda bölükbaşılardan odabaşıları tertib üzere atbaşı beraber giderler, bunların ardınca bayrakdârlar bayraklarıyla ve bu uslub üzere sağda yayabaşılardan bayrakları ve solda bölükbaşılardan bayrakları 'umum üzere ikişer ikişer atbaşı beraber giderler." Taylesanizâde, 13 Mart 1788 tarihinde sefere giden Yeniçeri Ocağı'nın alayını anlatırken farklı sıralamayla birlikte aynı düzeni aktarmıştır. Buna göre önde iki yazıcı, ardından sakalar, akabinde ocağın kılavuz bölümü olan 17. bölük, önlerinde dervişler olmak üzere geçmişler, ardından her ortanın önünde yazıcı ve çavuşlar olmak üzere önde sırasıyla 1. bölük, sonra solaklar, sonra ağalara mahsus ortalar ve diğer ortalar geçmişti. Ardından orta bayrakları, odabaşılar, çorbacılar ve diğer ağalar ve diğer kısımlar gitmiştir. *Taylesanizâde Tarihi*, 266-269. 1809 seferine giden ocağın alayını gösteren bir belge ve *Câbi Târihi*'nde (I, 478) ise alay düzeni farklı şekilde gösterilmiştir. *Câbi Târihi*'nde alayın geçişinde önde 96 orta aşçısı önden gittiği, ardından 17. bölük önde ve takiben 64 ve 71. cemaat olmak üzere ortalar, sonrasında ocak görevlileri ve en son ağa gösterilmiştir. Belgede ise alayın geçişinde muhızır ağa, başyazıcı, sakabaşı ve sakalar katibinin Alay Köşkü önünde beklediği; odabaşılar, bölük ağaları, çavuşlar, turnacıbaşılar, şakirtler, ortaçavuşu, beytûlmâl emini, başçavuş, ocak imamı, turnacıbaşı, ocak sancak ve tuğları, 30 nefer harbeci, mumcular, kârhaneliler, kethüda ağa, kesedâr-ı evvel, başhalife, divan kâtibi, serdarlar kâtibi, kesedâr-ı sani, kapı halifesi ve kethüda katibi geçtiği; sonra önde kılavuz ortası 17. bölük, en sonda 33. sekbanlar olmak üzere tüm ortaların geçtiği anlatılmıştır. Ocağın ağa kapısından ayrılışından itibaren bulunduğu düzen verildiğinden ağa önde gösterilmiştir. *T SMA, D. 3248.*

³⁸⁰ *T SMA, D. 3248. Şânî-zâde Târihi*, I, 368.

Önde 1. bölüğün bayrağı ve diğer orta bayrakları	Önde 5. bölüğün Bayrağı ve Diğer Orta Bayrakları
Ortalar Bayrakları	Ortalar Bayrakları
Odabaşılar	Odabaşılar
Çorbacılar	Çorbacılar
Deveci Ağa	
Beytûlmâlcı Ağa	
Başçavuş Ağa	
Ocak İmamı Efendi	
Zenberekçibaşı Ağa	
Hasekiler (4 Nefer)	
Turnacıbaşı Ağa	
Saksoncubaşı Ağa	
Zağarcıbaşı Ağa	
Kulkethüdası Ağa	
Yeniçeri Efendisi	
Tuğ	
Sim Kalkanlı Yedekler	
Yeniçeri Ağası	
Peş peşe olmak üzere sırasıyla Tüfenkçiler, Kârhaneliler, Kethüdayeri, Ağa Kethüdası, Başhalife, Beytûlmâl Kâtibi, Kesedârlar, Kethüdayeri Kâtibi, Divan Kâtibi, Kapı Halifesi, Çavuş Halifesi, Tabl ve Âlem	

Yeniçeri ordusu başçavuş tarafından idare edilen bu tertibe göre Süleymaniye’de ağa kapısından harekete geçip Divanyolu’nu takip ederek Soğukçeşme’ye (Demirkapı) gelirdi. Padişah ordu alayını Alay Köşkü’nden seyrederdi. Alay Köşkü’ne yaklaşınca bütün çorbacılar ve diğer ağalar atlardan inerlerdi. Köşkün altında saray görevlileri tarafından kendilerine kürkler giydirilir, sonra atlarına bindirilirlerdi. Aynı şekilde kulkethüdası ve yeniçeri efendisine de hilatlar giydirildikten sonra eğer padişah müsaade ederse yeniçeri ağası Demirkapı’dan çavuşbaşıyla kapıcılar kethüdasının arkasından huzura girerdi. Ağa, vezirse mutlaka huzura kabul edilirdi. Yeşil çukaya kaplı ferace samur kürk giydirilir, sonra alaya katılırdı.³⁸¹ Sadrazam alayı, Zeynep Sultan Camisi’ndeki odasından seyrederdi.³⁸² Yeniçeri alayı köşkün önünden geçerek Hocapaşa, Ketenciler, Kantarcılar, Zeyrek, Sepetçiler, Aksaray Murad Paşa Camisi ve Yusuf Paşa Çeşmesi önünden Molla Gürani yoluyla Şehremini geçip Topkapı’dan Davutpaşa’ya,

³⁸¹ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 109-111. BOA, KK.d. 676, s. 4. *Zabt-ı Vekayi’i Yevmiye*, vrk. 174.

³⁸² *Mür’i’üt-Tevârih*, II, 118.

otağa giderdi.³⁸³ Ordu Üsküdar'a geçecekse köşkün önünden geçildikten sonra farklı yol izlenerek Bahçekapısı'na gelinir ve buradan karşıya geçilirdi.³⁸⁴

Yeniçeri alayının geçişleri uzun sürerdi. 21 Mart 1678'deki alay, yaklaşık üç saatte tamamlanmıştı.³⁸⁵ Ocağın alayı sırasında zabıtlere kürkleri hediye edilir; orta mensuplarına, karakullukçulara, aşçılara, hu-keşânlara, şairlere, sakalara bahşişler dağıtılırdı.³⁸⁶

3.2.2. İstanbul'dan Orta ve Yamak Sevki

Ocakla sefere gidenlerden ayrı olarak, İstanbul'dan orta sevki icap etmişti. Ordunun yavaş hareketi sebebiyle aciliyet durumunda kaleler veya bazı bölgelerin muhafazasına,³⁸⁷ diğer cephelere serasker tayin edilmiş ise bunların ordularına,³⁸⁸ İstanbul'a dönmeyip kışlakta kalan ana ordunun mevcudunu artırmak için ilave orta gönderilmişti. Ortaların ayrı sevki, ocağın hareketi öncesinde veya sonrasında yapılmıştı. Mesela 1738'de ordu İstanbul'dayken Niş ordusuna yirmi beş orta gönderilmişti.³⁸⁹ Ordunun kışlakta bulunduğu Mart 1771'de toplam mevcutları 7500'e çıkarılmış otuz orta İstanbul'dan gitmişti.³⁹⁰

İstanbul'dan orta yanında birinci bölümde gösterildiği üzere orduya sürekli serdengeçti bayrakları gönderilmişti. 1787-92 harplerinden itibaren İstanbul'dan savaş zamanında kalelere yamak da gönderilmeye başlanmıştı.³⁹¹

18. yüzyılda sadrazamın gitmediği seferlerde seraskerler, savaş bölgesine yakın eyaletlerde görev yapan eski sadrazamlar veya kudretli vezir valilerden seçilmişti. Emirlerine verilen ordular, belirlenen yerlerde toplanmıştı. Bu durumda seraskerin emrine İstanbul'dan on beş-yirmi tam veya nısf ortalar görevlendirilmişti. İhtiyaç durumunda mütemadiyen yeni ortalar sevk edilmişti. 1742'de Erzurum ordusu seraskeri

³⁸³ BOA, KK.d. 676, s. 5.

³⁸⁴ Topçular Kâtibi Tarihi, I- II, 489, 1037.

³⁸⁵ Mi'râcü'z-Zafer, 159.

³⁸⁶ Bu hususla alakalı dördüncü bölüm, "Bahşişler" kısmında malumat verilecektir.

³⁸⁷ BOA, KK.d. 3235. Vâkı'at-ı Rûz-merre, I, 332.

³⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

³⁸⁹ BOA, AE.SMHD.I, 7988.

³⁹⁰ BOA, D.YNÇ. d. 34509. BOA, C.AS, 30822.

³⁹¹ 2 Mart 1787'de Özi Kalesi için İstanbul'daki her ortadan 15'er olmak üzere 1200 yamak gönderilmişti. Taylesanizâde Tarihi, 194.

Ali Paşa emrinde yirmi bir orta varken İstanbul'dan Nisan ayında dokuz orta daha gönderilmişti.³⁹² İstanbul'dan Ekim 1743'te Diyarbakır ordusuna yirmi bütün ve nısf orta, Şubat 1744'te Kars ordusuna on beş orta gitmişti.³⁹³ İstanbul'da orta mevcudu az olduğundan gönderilenlerin çoğunluğu, serhatlerdeki ortaların nısfıydı.³⁹⁴ Hem tam hem de nısf ortaların mevcutları fazla olmadığından İstanbul'dan veya çoğunlukla yolları üzerindeki yerlerden sayılarını artırmak için yeni nefer yazılmıştı.³⁹⁵ Mayıs 1735 tarihinde İstanbul'dan Bağdad'a gidecek dokuz nısf ortanın mevcudu 1000'di.³⁹⁶ Mayıs 1738'de gönderilen 3 ve 35. cemaatin nefer toplamı 64'tü.³⁹⁷ 1741 Mayıs'ta Erzurum ordusuna gönderilen yirmi ortanın mevcudu 2276 neferken, yolda 6982 nefer daha yazılmıştı.³⁹⁸

Tablo 26. İstanbul'dan Ocaktan Ayrı Cephelere Sevk Edilen Ortalar

Tarihi	Ortaların Sayısı ve Künyesi	Gittiği Yer	İzahat
Ekim 1724	7, 3, 24, 30, 81 ve 84. cemaat	Tebriz Ordusu	Revan kuşatmasındaki orduya destek için
Ekim 1724	34. cemaat-16 ve 27. bölük-29.	Hemedan Ordusu	
Mayıs 1725	64. cemaat	Gence Ordusu ³⁹⁹	
Mart 1726	4. cemaat-31 ve 57. bölük-17.	Hemedan Ordusu	
Mart 1726	43. cemaat-43. bölük.	Tebriz Ordusu	
Ekim 1726	64. cemaat	Gence Ordusu ⁴⁰⁰	Zağarcıbaşılık verilen Ahmed Ağa ordu ağası
Mart 1727	10 orta	İsfahan Ordusu ⁴⁰¹	Bir kısmı tam bir kısmı nısf ortalar
Eylül 1730	67. cemaat	Kars Ordusu ⁴⁰²	Ortaya keşideli çavuşlar ve bir miktar yamak eklenerek
Aralık 132	44. cemaat-4. bölük-12. bölük	Bağdad Ordusu	
Ocak 1734	71. cemaat ve 10 orta.	Bağdad Ordusu ⁴⁰³	
Kasım 1735	8, 9 ve 15. bölük-17. sekban	Babadağı Ordusu ⁴⁰⁴	
Nisan 1736	34 ve 42. bölük	Özi	
Mayıs 1736	10 orta	Bağdad Ordusu	Hepsi nısf orta
Haziran	71. cemaat	Özi ⁴⁰⁵	
Ağustos	10 orta	Rumeli Valisi emrine	

³⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1052-1053.

³⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 472, 473, 506, 783. *İzzî Târihi*, vrk. 4a.

³⁹⁴ BOA, MAD.d. 1737, s. 1-15, 176-342.

³⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

³⁹⁶ BOA, C.AS, 13580.

³⁹⁷ BOA, AE.SMHD.I, 4864.

³⁹⁸ BOA, MAD.d. 6323, s. 1307. BOA, MAD.d. 17179.

³⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 363-364-365-366-367-368, 382, 411, 920. BOA, C.AS, 15130.

⁴⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 133. hk. 492-493, 1129. BOA, D.YNÇ, 89-389.

⁴⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 70, 232.

⁴⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 863.

⁴⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 129, 1530.

⁴⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 50.

⁴⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 231. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 539. BOA, C. AS, 13580.

Şubat 1738	15 orta	Vidin Ordusu ⁴⁰⁶	Ortaların bazıları tam bazıları nisfdir.
Mayıs 1738	3 ve 35. cemaat	Ordu	
Mayıs 1741	24, 29, 40, 45, 54, 83, 91. cemaat-3, 6, 11, 17, 36, 40, 50, 58, 59. bölük-2, 3, 29, 32.	Erzurum Ordusu	
Haziran	83. cemaat, 40. bölük	Şark Ordusu ⁴⁰⁷	
Nisan 1742	23, 39, 59 ve 95. cemaat-21, 19 ve 34. bölük-13 ve 34. sekbanlar	Erzurum Ordusu	
Temmuz	1. bölük	Erzurum Ordusu ⁴⁰⁸	
Aralık 1743	20 orta. 10 tanesi 46, 53, 67, 87. cemaat, 3, 12, 25, 31, 36 ve 44. bölük	Diyarbakır ordusu ⁴⁰⁹	
Temmuz	15 orta	Bender	
Temmuz	26, 53, 57 ve 60. bölük	Bender ⁴¹⁰	53. bölük tam diğerleri nisf
Temmuz 1768	4. cemaat-17. sekban, 17, 25 ve 37. bölük	Hotin	4. cemaat, 17. sekbanlar bütün orta diğerleri nisf
Temmuz 1768	9, 31, 46 ve 52. bölük-9. sekban	Özi	9 ve 52. bölük tam diğerleri nisf orta
Nisan 1769	1, 15, 21, 28, 56 ve 57. cemaat-9 ve 48. bölük- 14 ve 18.	Bender Kalesi	
Nisan 1769	67, 25, 79, 87 88, 97, 98 ve 100. cemaat-50 ve 54. bölük	Özi Kalesi	Ordu İstanbul'dan ayrıldıktan hemen sonra gönderilmişlerdi. Sadece 54. bölük tamdı.
Nisan 1769	14, 75, 91, 17, 86.cemaat- 7, 8, 12, 29 ve 40. bölükler	Hotin Kalesi ⁴¹¹	Ordu İstanbul'dan ayrıldıktan hemen sonra gönderilmişlerdi. Tamamı nisf ortadır.
Ocak 1771	30 orta	Ordu ⁴¹²	Bu ortalarda sadece orta görevlileri ve karakullukçular vardı. Yolda 7500 nefer yazılmıştı.
Mart 1771	19 ve 30. cemat-13, 38 ve 44. bölük	Ruşçuk Ordusu	19 ve 30. cemaat tam, diğerleri nisf.
Mart 1771	10, 16, 59 73. cemaat-6. bölük	Niğbolu-Kule	10 ve 16. cemaat tam diğerleri nisf
Nisan 1771	64, 84. cemaat, 21, 28 ve 41. bölük	İsakçı	64. cemaat, 28 ve 41. bölük nisf orta diğerleri tam orta
Nisan 1771	71, 94, 101. cemaat- 40 ve 50. bölük-24, 25 ve 34. sekbanlar	Tulca	71, 94, 101. cemaat ve 50. bölük nisf diğerleri tam.
Nisan 1771	66. cemaat- 17, 27 ve 32. bölük	Hırsova ⁴¹³	66. cemaat ve 17. bölük tam diğerler nisf.
Ocak 1772	5 orta	Ziştovi ⁴¹⁴	

⁴⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk, 507. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

⁴⁰⁷ BOA, MAD.d. 17179. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 41.

⁴⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1052. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 126.

⁴⁰⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34268.

⁴¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 1357. BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 16.

⁴¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 552, 556, 618, 637, 654.

⁴¹² Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, 9.

⁴¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 168, hk. 1389, 1390, 1395-1397.

⁴¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 916.

Mart 1772	5 orta	Şam ⁴¹⁵	Kahire'deki isyanın Şam'a sıçraması ihtimaline karşı
Mart 1787	8 orta	İsmail Ordusu	
Eylül 1787	10 orta	Beş Yaş, beş Bükreş muhafazasına ⁴¹⁶	Her birinin mevcudu 1000 neferdi.

Ortalar gönderildiğinde başlarına zabitlerden bir başbuğ tayin edilmişti.⁴¹⁷ Giden orta sayısı çok fazla olduğunda birden fazla zabıt görevlendirilmişti. Mart 1771'de İstanbul'dan orduya giden otuz ortaya bir turnacıbaşı başbuğ yapılmış ayrıca iki turnacıbaşı onunla görevlendirilmişti.⁴¹⁸ Ortalar serasker ordularına gönderildiğinde ise bu ordulara ağa tayin edilen kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı veya diğer ağalar emirlerinde gitmişlerdi. Mart 1727'de İsfahan ordusu seraskeri Ahmed Paşa emrine memur olan on ortayı götürecek kulkethüdasının hasta olması sebebiyle onun yetişmesine kadar turnacıbaşı Hatabzâde Mehmed Ağa görevlendirilmişti.⁴¹⁹ 64. zağarcılar, 71. saksoncular ve 1. ağa bölüğü, zabitleriyle beraber olmak mecburiyetinde olduğundan ağalar görevlendirildiğinde onunla beraber gitmişlerdi.⁴²⁰

Ortaların ocaktan ayrı gönderilmesinde onların tedarikleri ve mühimmatları hazırlanırdı. Ayrıca İstanbul'da küçük çaplı alaylar tertip edilir,⁴²¹ gidişlerini padişah da izlerdi.⁴²² Ortalar, nefer yazılacağından çoğu zaman kara yoluyla gitmişlerdi. Ancak acilen gitmeleri gerektiğinde veya nefer yazılmayacağından en azından yolun bir kısmında

⁴¹⁵ Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, 29.

⁴¹⁶ Taylesanizâde Tarihi, 195, 224. Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 303. Gösterilen tarihten sonra da kara veya deniz yoluyla cepheye orta gönderilmesi devam etmişti. Mesela 2 Nisan 1812'de verilen emirle 1000'er kişilik 61. bölük, 14. sekbanlar ve 2. cemaat gemilerle Varna'ya gönderilmişti. Câbî Tarihi, II, 835.

⁴¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783. BOA, BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 637. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1389.

⁴¹⁸ C.AS, 30822.

⁴¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 70. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 472.

⁴²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 920. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1129.

⁴²¹ Ağustos 1737'de orduya katılmak üzere hazırlanan on orta giderken alay göstermişti. Zabıt-ı Vekayi'i Yevmiye, vrk. 142. Ordudan önce Vidin'e doğru saksoncubaşı ile giden on beş orta 15 Mart 1738'te, (Zabıt-ı Vekayi'i Yevmiye, vrk. 173) Diyarbakır ordusuna gidecek ortalar 30 Eylül 1743'te, (Rûznâme-i Sultan Mahmud Han, 205), Erzurum ordusuna katılacak on beş orta 21 Mart 1744'te geçit merasimi yapmışlardı. (Rûznâme-i Sultan Mahmud Han, 234).

⁴²² Bender'e gidecek beş orta odalarından alayla ayrılacağından Sultan I. Abdülhamit'in Kahhalbağı Kasrı'nda seyretmesi için hazırlık yapılmıştı. BOA, AE.SABH.I, 988. Ortalar da bir tertip üzere alay göstermekteydi. 27 Ağustos 1737'de İstanbul'dan Sofya tarafına gönderilen on ortanın alayının önünde bir orta yazıcısı ve bir kol çavuşu yürümüş, peşlerinden orta sakaları, onların ardından 71. cemaat, onun peşinden sırayla 9, 1, 54. cemaatler, sonra sırayla 8, 14, 42, 52. bölükler, sonra yine peş peşe 17 ve 29. sekbanlar, bunlardan sonra on ortanın odabaşları, sonra sekban ve bölüklerin altı çorbacısı, sonra başyazıcı ve başçavuş, sonra dört kol çavuşu, sonra tam cemaatlerden iki çorbacı, sonra ortaların komutanı Turnacıbaşı Hasan Ağa'nın bayrağı, sonra at üstünde giden Hasan Ağa ile yaya iki orta yazıcısı, sonra otuz tüfenkçi yeniçeri ve en son olarak Hasan Ağa'nın on dört hizmetlisi geçmişti. BOA, A.d. 348, s. 6.

gemileri kullanmışlardı.⁴²³ Bazen ise kendileri karayolu ile gitmiş, ağırlıkları deniz yoluyla gönderilmişti.⁴²⁴ 19. yüzyılda Boğaziçi'nde bekleyen gemilere taşındıklarında, kayıklardan evlerin camlarına ateş etme âdeti peyda etmişlerdi.⁴²⁵

3.2.3. Kalelerden Orta ve Nefer sevkı

18. yüzyıldan önce sefer sırasında kalelerdeki ortalar orduya daha fazla çağırılmıştı.⁴²⁶ Sonrasında kalelerdeki ortaların çoğu görevli oldukları kalelerde kalmış, yerlerine o ortanın İstanbul'daki nısfı gönderilmişti. Ancak kalelerden orta çağırma tamamen terkedilmemişti. Cepheye yakın kalelerden gerektiğinde orta nakledilmişti. Ortalar daha çok orduların bulunduğu yere, muhafazası gereken kale veya şehirlere yönlendirilmişti. Ana orduya istenen ortalar, Edirne ve Sofya gibi uzun süreli konaklama yerlerinde yahut kışlaktayken dâhil olmuşlardı.⁴²⁷ Savaş sırasında da ihtiyaca binaen ordudaki ortalar da kalelere gönderilmiş veya yerleri değiştirilmişti.⁴²⁸

Özellikle seraskerlerin emrindeki yeniçeri ordularını, İstanbul'dan gönderilenlerden çok kalelerden giden ortalar teşkil etmişti. Kasım 1735 tarihinde Kars'ta bulunan 19, 43, 53 ve 55. cemaatle 14, 17, 23 ve 57. bölük, toplam dokuz orta Erzurum ordusuna gönderilmişti. Aralık 1736 tarihli emirle, Azak Kalesi'nin geri alınması için Kırım ordusu seraskerinin emrine Kefe Kalesi'nde olan 1, 29, 36, 44 ve 26. bölük, Ur Kalesi'nden 29. cemaat ve 33. bölük, Yenikale'den 37. bölük, Taman'dan 13, 20, 21, 40, 58, 90. cemaat ve 49. bölük olmak üzere toplam on beş orta görevlendirilmişti.⁴²⁹ Haziran 1741'de Erzurum valisi ve şark ordusuna serasker olan Ali Paşa emrine İstanbul'dan giden 40. bölük ve 2. sekban bölüğü yanında Taman'dan 40. cemaat ve 2. sekban bölüğü; Böğürdelen'den 54. cemaat ve 3. sekban bölüğü; Belgrad'dan 17, 20, 79 ve 96. cemaatler;

⁴²³ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 234. BOA, C. AS, 13580.

⁴²⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) hk. 1391. 1735 Mayıs'ta Bağdad'a gidecek ortalar kalyonlarla İskenderun'a doğru yola çıkmış, oradan Diyarbakır-Halep üzerinden Bağdad'a gitmesi tertip edilmişti. BOA, C.AS, 13580.

⁴²⁵ *Şânî-zâde Târîhi*, II, 1114.

⁴²⁶ 1673 seferine çağırılan ortalar ve orduya katılmalarını gösteren tarihler için bk. BOA, MAD.d. 4798. Sonraki savaşlara misal için bk. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, II, 354.

⁴²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 93-97.

⁴²⁸ Ağustos 1737'de 53. cemaat ordudan Akkirman'a gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1194. Ekim 1738'de 28. cemaat ordudan Akkirman'a gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 900. Mart 1770'de Kefe ordusundaki 79. cemaat Soğuk Kalesi'ndeki 12. cemaatle yer değiştirmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 656.

⁴²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 18, 827, 848.

Kutatis'ten 93. cemaat; Şehriban'dan 33. cemaat; Belgrad'dan 20, 79 ve 96. cemaatler; Ur'dan 60. bölük; Akkirman'dan 11 ve 30. Sekbanlar bölüğü; Kars'tan 100, 25 ve 96. cemaatler ile 8, 17 ve 48. bölükler görevlendirilmişti. Bunların gemilerle Trabzon'a oradan orduya gönderilmeleri emredilmişti.⁴³⁰

Şark tarafından Rumeli'ye gidecek ortaların nakli için Trabzon Limanı tercih edilmişti.⁴³¹ 1743 yılında Belgrad'dan Diyarbakır ordusuna gönderilen beş orta Selanik İskelesi'nden İskenderun'a gönderilmişti.⁴³²

Tablo 27. Kalelerden Ordulara Orta Sevki

Tarih	Görevlendirilen Ortalar	Bulunduğu	Gittiği Cephe
Temmuz 1724	35, 75. cemaat-3. bölük-1, 15 ve 32.	Azak	Tebriz Ordusu
Ekim 1724 ⁴³³	21. bölük	Özi	Revan Ordusu
Ekim 1724	72. cemaat	Bağdadçık	Revan Ordusu
Ekim 1724	80. cemaat	Kale-i Cedit	Revan Ordusu
Ekim 1724	77. cemaat	Batum	Revan Ordusu
Ekim 1724	53. cemaat	Niğbolu	Revan Ordusu
Ekim 1724	46. cemaat	Kefe	Revan Ordusu
Ağustos 1725	18. cemaat	Giresun	Revan Ordusu
Ağustos 1725	93. cemaat	Erzurum	Revan Ordusu
Kasım 1725 ⁴³⁴	25. cemaat	Van	Gence Ordusu
Nisan 1727 ⁴³⁵	15. cemaat	Şam	Hemedan Ordusu
Ocak 1734	19. cemaat	Trabzon	Musul Ordusu
Ocak 1734 ⁴³⁶	43. cemaat	Erzurum	Musul Ordusu
Kasım 1735	28. cemaat	Vidin	Babadağı Ordusu
Kasım 1735	19, 43, 53, 55. cemaat-14, 17, 23, 57.	Kars	Erzurum Ordusu
Kasım 1735	17 ve 89. cemaat-29. bölük	Tiflis	Erzurum Ordusu
Ocak 1736	59. cemaat	Bayburt	Babadağı Ordusu
Nisan 1736	19, 30 ve 37. sekbanlar	Niş	Bender Ordusu
Nisan 1736	21 ve 61. bölük-14 ve 32. sekbanlar	Trabzon	Babadağı Ordusu
Nisan 1736	58. bölük	Anadolu	Niş Muhafazası
Nisan 1736	9 ve 17. sekbanlar	Trabzon	Bender Ordusu
Temmuz 1736	30, 72 ve 84. cemaat- 10, 23, 24 ve 30. bölük-16. sekbanlar	Ahışa	Ordu
Temmuz 1736	26. sekban	Hasankale	Ordu
Temmuz 1736	38. bölük	Erzincan	Ordu
Temmuz 1736	25. cemaat-6, 25, 51 ve 53. bölük	Kars	Ordu
Temmuz 1736	80, 81, 100. cemaat- 1 ve 15. sekbanlar	Van	Ordu
Kasım 1736 ⁴³⁷	Beş orta	Bağdad	Mora muhafazası

⁴³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 41.

⁴³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk.599-603.

⁴³² BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 254. Nakil için görevlendirilen çavuş ve oğlu yolda öldürülmüştü.

⁴³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 90, 339. Bu orta ve bu orduya gönderilen diğer ortalar Revan Kalesi'ni kuşatmasına yardım için gönderilmişlerdi.

⁴³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 341-345, 1143-1144, 1469.

⁴³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 234

⁴³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk.1042-1043.

⁴³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 226, 231. BOA, D.YNÇ, 141-189. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 49-50, 18, 255, 599-603. BOA, D.YNÇ, 130-263. Bunlardan 100 ve 1. sekbanların asıl ortaları ordudayken, diğerleri tam olup İstanbul'daki nısfılarını alarak gitmeleri istenmişti. Bu ortalar çok geciktiklerinden

Şubat 1737	78. cemaat	Sakız	Ordu
Şubat 1737	53. cemaat	Bozcada	Ordu
Şubat 1737	89. cemaat	Limni	Ordu
Şubat 1737	43. cemaat	Midilli	Ordu
Mayıs 1737	40. bölük	Ur	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	7. cemaat ve diğer bir orta	Van	Ordu
Ağustos 1737	23. cemaat	Erzincan	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	3. cemaat	Hasankale	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	79. cemaat	Trabzon	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	35. cemaat	Giresun	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	7, 14, 46. bölük- 34. cemaat- 10 ve 18.	Bağdad	Ordu
Ağustos 1737 ⁴³⁸	39, 75 ve 96. cemaat-45. bölük	Kars	Ordu
Şubat 1738	79. cemaat	Trabzon	Ordu-Edirne
Şubat 1738	35. cemaat	Giresun	Ordu-Edirne
Şubat 1738	3. cemaat	Hasankale	Ordu-Edirne
Şubat 1738	23. cemaat	Erzincan	Ordu-Edirne
Şubat 1738	6. cemaat-7. sekbanlar	Sohum	Ordu-Edirne
Şubat 1738	25, 32. cemaat-25. bölük-16. sekbanlar	İbrail	Vidin Ordusu
Şubat 1738	80. cemaat	İsakçı	Vidin Ordusu
Şubat 1738	86. cemaat	Sofya	Vidin Ordusu
Şubat 1738 ⁴³⁹	35. cemaat	Giresun	Ordu
Aralık 1738	16. cemaat	Bağdad	Kırım Ordusu
Temmuz 1741	87. cemaat	Belgrad	Erzurum Ordusu
Mayıs 1742 ⁴⁴⁰	85. cemaat	Semendire	Erzurum ordusu
Ocak 1744	92. cemaat	Hotin	Diyarbakır ordusu
Nisan 1744 ⁴⁴¹	61. cemaat	Ahışa	Kars Ordusu
Temmuz	54. cemaat	Kutatis	Gürcistan Ordusu
Haziran 1767	54. cemaat	Ahışa	Gürcistan Ordusu
Temmuz 1768	27. bölük	Ada-i Kebir	Bender Muhafazası
Ekim 1768	66. cemaat	İbrail	Babadağı Ordusu
Ekim 1768	17. bölük-25. sekbanlar	İnebahtı	Babadağı Ordusu
Ekim 1768	84. cemaat	Limni	Babadağı Ordusu
Kasım 1768	95. cemaat	Sohum	Kırım Ordusu
Kasım 1768	90. cemaat	Sinop	Kırım Ordusu
Kasım 176	23. cemaat	Trabzon	Kırım Ordusu
Kasım 1768	25. cemaat	Rıh	Kırım Ordusu
Kasım 1768	7 ve 14. bölük	Van	Kırım Ordusu
Kasım 1768	3. sekban	Faş	Kırım Ordusu
Kasım 1768 ⁴⁴³	79. cemaat	Senhriz	Kırım Ordusu
Nisan 1769 ⁴⁴⁴	67. cemaat	Faş	Kırım Ordusu
Mart 1770	12. cemaat	Soğucak	Kefe Ordusu
Eylül 1770 ⁴⁴⁵	4, 17, 37. bölük-17. sekbanlar	İbrail	Ordu
Şubat 1772 ⁴⁴⁶	Dokuz orta	Sinop	Faş muhafazası

uyarılmışlardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 945. Trabzon ve Ahışa'dan gidenler şark ordusundan ayrılan ortalarlardır. BOA, C. AS, 38350.

⁴³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 877-880, 1107, 1379, 1357-1360, 1380, 1381.

⁴³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 89-97.

⁴⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 67, 1063. BOA, C.AS, 11677.

⁴⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 736, 940.

⁴⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1870.

⁴⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 699, 1357. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 122-124, 207-212.

⁴⁴⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 656.

⁴⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 168, hk. 656. BOA, C.AS, 30829.

⁴⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 966. Bu ortalar ve beraber olan 64. cemaat, Kırım kaybedilince buraya gelmişti.

Şubat 1772 ⁴⁴⁷	64. cemaat	Sinop	Ordu
Haziran 1800 ⁴⁴⁸	27. bölük	Bar	Ordu

Ortalar haricinde kalelerden ordulara yeniçeriler de gönderilmekteydi. Kasım 1736'da Bağdad'dan Mora muhafazası için gönderilen beş ortayla beraber 728 emekli, 16 serdengeçti ağa ve alemdarı gitmişti.⁴⁴⁹ Temmuz 1741'de Avusturya harpleri sebebiyle Belgrad Kalesi'ne yerleştirilen bazı ağa, alemdar ve yamaklarla beraber 20 keşideli çavuş toplam 2030 kişi savaş muhiti olan İran sınırındaki kalelere sevk edilmişlerdi. Belgrad'dan bu orduya görevlendirilen 87. cemaatle beraber ve bu ortanın çorbacısının emrinde Kili İskelesine gitmeleri, buradan Trabzon'a varmaları emredilmişti.⁴⁵⁰ Kasım 1743 tarihinde Vidin'deki 38 keşideli çavuştan 17'sinin Diyarbakır seraskeri yanına gitmesi istenmişti. Yine Ocak 1744'te Hotin'den 92. cemaatle beraber 4 keşideli çavuş Diyarbakır ordusuna tayin edilmişti.⁴⁵¹

3.3. TAŞRADAN YENİÇERİLERİN TOPLANMASI

Sefer ve görevlendirme olmadığı zamanlarda yeniçeriler askerlik dışı işleri, ailelerini ziyaret veya ikamet için İstanbul dışında bulunmuşlardı. Bunların sefere çağırılması gerektiğinden emirler gönderilmiş ve hususi memurlar tayin edilmiş, ayrıca ortalar yoldaşlarını mektuplarla haberdar etmişti. “Sefere sürmek” de denilen bu uygulama çok erken tarihlerde başlanmıştı. II. Murad döneminde Varna Savaşı için askerlere toplanmaları emredildiğinde kadılardan, diğer askeri zümrelerle beraber kazalarındaki yeniçerileri Edirne'ye göndermeleri istenmişti.⁴⁵² Aralık 1551'de Anadolu, Karaman, Rum ve Rumeli eyaletleri kadılarına kadı defterlerine yazılı yeniçerileri sefer için hazır etmeleri emredilmişti.⁴⁵³ 16. yüzyılın ikinci yarısındaki hem kara hem deniz seferleri için kadılara yeniçerileri İstanbul'a sevk etmeleri hususunda sürekli emirler gönderilmişti.⁴⁵⁴ Serdarlığın ihdasıyla taşradaki yeniçerilerin sefere götürülmesi onların

⁴⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 964.

⁴⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 224.

⁴⁴⁹ BOA, C. AS, 38350.

⁴⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 67.

⁴⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 635, 736.

⁴⁵² *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 43.

⁴⁵³ 888 numaralı *Mühimme Defteri* 35.

⁴⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 697, 702. BOA, A.DVN.MHM.d. 21, hk. 381. BOA, A.DVN.MHM.d. 24, hk. 179.

uhdesine verilmişti.⁴⁵⁵ Kuloğullarının sefere gitmesinin mecburi tutulmasından sonra serdarlar onları da İstanbul'a götürmüşlerdi. Gönderilen emirlere uyulmaması ve yavaş hareket etmeleri yüzünden ayrıca ocaktan ağa gediklileri, atlı zağarcı ve sekbanlar, çavuşlar görevlendirilmişti.⁴⁵⁶

Tashih ve be-dergâhın başlamasıyla sefere sevk, birinci bölümde gösterildiği şekilde hem çalık yeniçeri ve kuloğulların sefere götürülmesi hem de ocağa kaydedilmesi şekline dönüşmüş, serdar bayrakları dışında vasıtalar ihdas edilmişti. Ayrıca sefere sürmek için gönderilen yetkililer de değişmiş, ocağın üst seviyedeki ağalar görevlendirilmişti. Mesela 1686 yılı seferi için Anadolu orta ve sol kol yeniçerilerini İstanbul'a getirmesi için bir turnacıbaşı,⁴⁵⁷ 1689 yılında Anadolu'nun sağ koluna turnacıbaşı Muslu Ağa, sol kola haseki Mustafa Ağa tayin edilmişti.⁴⁵⁸ 1694 yılında turnacıbaşı Osman Ağa serdengeçti bayrağı yazılmasına görevlendirilmişti.⁴⁵⁹

Yeni usulde, yeniçerilerin toplanma yerlerinde de değişiklik yapılmıştı. Daha evvel İstanbul'daki odalarına çağrılan, Edirne veya Üsküdar'da ordunun toplandığı yerde bulunmaları istenen yeniçeriler, bu şeklin yanında doğrudan belli cephelere görevli seraskerlerin bulundukları yerlerde toplanmışlardı.⁴⁶⁰ Bu usulle yeniçerilerin toplanması, ocak kaldırılana kadar devam etmişti.⁴⁶¹

⁴⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 311.

⁴⁵⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 193. 1625 yılı Bağdat seferi öncesinde serdarlara yeniçerileri İstanbul'a getirmeleri emrinden başka ağa gediklileri gönderilmiş, ayrıca odabaşılar neferlere acilen gelmeleri için mektuplar göndermişlerdi. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 789. 1629 yılında Anadolu tarafına gediklilerden ve çavuşlardan birkaç kişi görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 77, 97. 1632 yılındaki şark seferi için Rumeli'nin sağ koluna orta çavuş, sol kola küçükçavuş ve orta kola diğer bir ağa gitmişti. 4. *Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları*, 108. 1652 yılında Anadolu'dan Girit'e yeniçerilerin sürülmesi emredildiğinde 75. cemaatin çorbacısı deveci Mehmed Ağa görevlendirilmişti. 59 *Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili*, (H.1061/M.1652), *Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Mustafa Oğuz), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998, 202. 1685 yılında Anadolu'nun orta kolundan esâmîli esâmîsiz yeniçerileri sürmeye 17. bölükten Ömer Çavuş gönderilmişti. 33 *Numaralı Konya Ser'îye Sicili*, 525, 529.

⁴⁵⁷ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri., 275

⁴⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 98, hk. 94

⁴⁵⁹ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 471.

⁴⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 355. BOA, A.DVN.MHM.d. 119, 1264-1266, 1594-1596. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 784-785-786.

⁴⁶¹ BOA, C.AS, 29454, 42347, 44348.

3.3.1. Sefer Emri

Sefer kararını müteakiben taşradan geleceklerin haberdar edilmesi ve sefere gideceklerin belirlenmesi için emirler ve bunları götürecek görevliler hazırlanırdı. Sefer emirlerini taşıraya, “haberci çavuş” denilen görevliler götürürdü. Çavuşlar kasım, aralık veya ocak aylarında giderdi.⁴⁶² Savaş devam ettiğinde ertesi sene yeni sefer olacağının bildirilmesi için emirler yenilenirdi. Emri duyurmak için ahali mahkemeye çağırılmış, ayrıca yerleşim yerlerine münadiler giderdi. Tüm yeniçerilere bahar mevsimine kadar hazırlanmaları emredilir, sefer vakti yaklaşınca ocaktan zabıtların görevlendirileceği, bunlar geldiğinde herkesin hazır olması istenirdi. Çavuşlar kazaları teker teker gezerek emri ilan ve tebliğ ederlerdi.⁴⁶³ Kadılar, çavuşların görevlerini hakkıyla yaptığına ve sefer ilanını halka bildirildiğine ilişkin belge düzenleyerek merkeze gönderirdi.⁴⁶⁴

Genel olarak sefer emri, gideceklerin hazır olması için bu şekilde müstakilen gönderilse de acil durumlarda veya devam eden savaşlarda ilave yeniçeriye ihtiyaç duyulduğunda, onların hemen cepheye gitmelerini isteyecek şekilde hazırlanırdı.⁴⁶⁵ Eğer emir gittikten sonra sefer iptal olursa yeni bir çavuş gönderilerek herkesin yerinde kalması bilgisi verilirdi.⁴⁶⁶

⁴⁶² 1737 emri içi bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 784-785-786. 1792 seferi emri için ise bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁴⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1264. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 738. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 205. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 108, 1106, 1011, 1012-1013. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 508. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 538-543. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 741-42-43. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 516. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 939. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 639-40, 690. BOA, A.DVN.d. 817, s. 1-2. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200) hk. 298.

⁴⁶⁴ BOA, C.AS, 8928, 13579.

⁴⁶⁵ Revan Kalesi’ni kuşatan orduya yardım için Ağustos 1724’te Bayburt serdarının kazasındaki bütün yeniçeri ve kuloğullarını alıp hemen gitmesi emredilmişti BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk.230. 15 Temmuz 1726’da ise Hemedan ve İsfahan seraskeri Ahmed Paşa emrine Erzurum, Karahisar-ı Şarkî, Kastamonu, Amasya, Çorum, Sivas ve Diyarbakır yeniçerileri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d.133, hk. 937. Temmuz 1763’te Erzurum valisi Abdurrahman Paşa isyan halindeki Gürcistan üzerine başbuğ tayin edildiğinde Erzurum eyaleti içindeki kazalardaki yeniçeri ve kuloğullarının onunla beraber sefere gitmeleri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 405. Ekim 1768’de, sefer emri verilmişken Rusların Kırım’a saldırımları sebebiyle asker sevki gerektiğinden Anadolu’nun ve Rumeli’nin Karadeniz kıyısındaki bölgelerinden acele buraya serdengeçti bayrakları gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 114-115. 1768-1774 harbinde Rusların kışın savaşmaya devam etmeleri özellikle Rumeli’den sürekli yeniçeri toplamayı icap ettirdiğinden bu bölgeye sürekli emirler gönderilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 210. *Enverî Tarihi*, 162.

⁴⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 696-700. 1229 Edremit Şeriyeye Sicili, (haz. Tuğba Ayas), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2015, 64.

Emirler, hangi coğrafyadan yeniçeri sevk edilecekse oraya gönderilir, çavuşlar buna göre görevlendirilirdi. Anadolu'nun veya Rumeli'nin bazı kısımlarına olduğu gibi büyük harplerde her iki bölgenin tamına emirler gitmişti.⁴⁶⁷ Emirlerde yeniçerilerin gideceği cephe ve bulunacakları ordu da gösterilirdi. Görev yerleri değiştiğinde yeni emirle durum duyurulurdu. İran harpleri için Anadolu'dan asker tertip edildiğinde eğer tek ordu varsa bütün yeniçeriler o seraskerin emrine verilmişti. Birden fazla serasker olduğunda Anadolu'nun kuzey kesimine denk gelen sol kol ile orta kolun bazı kısımları kuzeydeki cepheye, gösterilen yerler dışındakiler güneydeki cepheye memur edilmişti.⁴⁶⁸ İran harplerinde Rumeli'den asker sevk edildiğinde ise hepsi bir serasker emrine verilmişti veya taksimat yapılmıştı.⁴⁶⁹

18. yüzyılda 1768-74 harplerine kadar Rus harplerinde serdâr-ı ekrem ordusu dışında, Bender, Kırım ve bazen Babadağı; sonrasında İsmail, İbrail, Niş, Rusçuk, Babadağı ve Tulca orduları oluşturulmuştu. 1770'den sonraki savaşlarda Kafkasya'da da Gürcistan, Anapa veya Kuban orduları teşkil edilmişti.⁴⁷⁰ Avusturya'ya karşı ise Niş, Vidin ve Bosna orduları görev yapmıştı. Avusturya ve Rus harplerinde bütün yeniçeriler

⁴⁶⁷ 1724'te başlayan ve aralıklı 1736 yılına kadar süren harplerde genellikle Anadolu'daki yeniçerilerin bazen tamamı bazen bazı muhittekiler sefere memur edilmişlerdi. Bu savaşlar sırasında ilk kez 1735 yılında Rumeli'nin sol kolu şark ordusu seraskeri emrinde görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 738-739. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1016. 1741'de başlayan İran seferlerinin ilk yıllarında Anadolu'nun bir veya birkaç bölgesi sefere memur olmuşlardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 702. Bu savaşların devamında 1744 ve 1745 yıllarında hem Anadolu hem de Rumeli'nin bütün kollarına emirler gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 538-543. Rusya ve Avusturya harplerinde daha fazla yeniçeri toplanmaktaydı. Bu sebeple Anadolu ve Rumeli'nin bütün kolları sefere memur edilmekteydi. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.I-200), hk. 206. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.200-376), hk. 1019-1023. 1736-39 Rusya ve Avusturya harpleriyle 1768'de başlayan Rusya harplerinde Anadolu ve Rumeli'nin bütün kolları sefere memur edilmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 784-786, 1545-1547, 1549-51. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1011-1013. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1207-1209. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 246-248. 1787'de Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu görevlendirilmişti. Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 302. Sonraki tarihli bazı sefer emirleri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s. 1 vd. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 53-55.

⁴⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1186. Aralık 1724 tarihinde Anadolu'nun orta kolu Hemedan tarafı seraskeri Ahmed Paşa'nın emrine (BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 639), sağ kolu Tebriz tarafı seraskeri Abdullah Paşa'nın emrine verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 640. Orta kola yakın olan Amed, Harput, Malatya Ankara, Tokat'ın yeniçerilerinin Hemedan tarafına gitmeleri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 639-40, 690. Ocak 1735 tarihinde Erzurum Eyaleti, Canik Sancağı ve Trabzon Eyaleti yeniçerileri Şark cephesi seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa emrine görevlendirilmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 955-957. Anadolu'nun bütün yeniçerileri 1742 senesinde Erzurum seraskerinin emrinde görevlendirilmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 702.

⁴⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 403-406. 1746 yılında Rumeli üç kolu ve Anadolu'nun sol kolu Kars Ordusuna, Anadolu'nun sağ ve orta kolları Diyarbakır ordusuna tayin edilmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 416, 417, 419, 420. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 619-624.

⁴⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 485. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 53. 1806-1811 Rus harbinde bazı ordular için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 224, hk. 778, 817-820, 864.

sefere memur olduklarından belli kısımlar sadrazam ordusuna istenmiş, diğerleri coğrafi yakınlığa göre serasker ordularına taksimat yapılmıştı. Ruslarla yapılan harplerde her zaman Anadolu'nun kuzeyi Kırım ve Akkırman'a, diğer yerleri merkez orduya veya diğer ordulara istenmişti. Gürcistan ve Kuban ordularına Anadolu'nun doğusu ve Karadeniz'in doğusundan yeniçeri gönderilmişti. Avusturya'yla olan harplerde Rumeli'nin güneyi ve güneybatısı Bosna ve Niş taraflarına görevlendirilmişti.⁴⁷¹

Sefer emirleri yeniçerilerin orduya katılacakları yerleri ve zamanları da gösterirdi. Ana orduya çağrılan yeniçerilerden Edirne'ye gelmeleri istenirdi. Mesela 1736-39 harplerinde ve 1769 yılındaki seferde Edirne'de toplanmaları emredilmişti.⁴⁷² Şark tarafına yapılacak seferin ana ordu için toplanma yeri, Üsküdar'dı. 1744 seferi için Rumeli'den gelecek yeniçerilerin Üsküdar'da hazır bulunmaları istenmişti.⁴⁷³ Ordu kışlakta bulunuyor ise burası toplanma yeri olarak gösterilirdi.⁴⁷⁴ Tali ordulara gidecek olanlar için seraskerlerin bulundukları yer, toplanma merkeziydi.⁴⁷⁵ Kırım'a 1737 yılında gidecek yeniçerilerin Kefe'de bulunan kulkethüdasının emrine girmeleri istenmişti.⁴⁷⁶ 1739 yılında Rumeli'nin sağ kolu Bender seraskeri emrine memur olduğundan

⁴⁷¹ Rusya ve Avusturya'ya karşı yürütülen 1736-1739 harplerinde Anadolu'nun kuzeyindeki bölgelerin yeniçerileri Kırım (Kefe) ve Akkırman taraflarına sevk edilmişti. BOA, AE.SMHD.I, 20869. 1736'da sadece Ruslarla savaş varken Rumeli'nin bütün kolları serdar bayrakları merkez ordu olan Babadağı ordusuna görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 228, 233. Aralık 1738'de Anadolu'nun sağ ve orta kollarının merkez orduya katılması, sol kolun yarısı Akkırman'a yarısı Kırım tarafına gitmesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1207-1209. BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 7-8. Aralık 1738'de Rumeli'nin sağ kolu Bender ordusuna sol ve orta kol ise ana orduya görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1106. Rusya ile harbin olduğu 1768-74 senelerinde ise aynı şekilde görevlendirme yapılmıştı. 1769 baharındaki sefer için Anadolu'nun sağ ve orta kolları ana orduya istenirken sol kol Kırım Ordusu'na memur edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1. Kasım 1769 tarihli emirlerle 1770 baharında Anadolu'nun sol kolu Sapanca, Ereğli'nin kuzeyinden Kastamonu ve Samsun'a kadar olan yerlerin yeniçerileri Akkırman'a tarafına ve Bender ordusuna; Samsun'dan Rize'ye kadar olan kısım ile Tosya, Erzurum, İspir bölgeleri Kırım ve Kefe ordusuna memur olmuşlardı. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 299. 1771 ve 1772 yıllarında benzer şekilde taksimat yapılmıştı. BOA, C.AS, 13579. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1019-1023. 1787'de Rumeli'nin üç kolu ve Anadolu'nun sağ kolu İsmail ordusuna görevlendirilmişti. Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 303. 1790'da Anadolu'nun sağ ve orta kolu ana orduya sol kolun Trabzon, Canik, Karahisar-ı Şarkî ve Amasya sancakları Anapa ordusuna, diğer kısmı İsmail ordusuna memur edilmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 53-55

⁴⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1553-1555, 1625, 1626. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 246-248.

⁴⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk.531

⁴⁷⁴ 1737 sefer emrinde İsakçı'da bulunmaları istenmişti. 89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili, hk. 6. 1770 baharında ise yeniçerilerin kışlak olan Babadağı'nda toplanmaları istenmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 298, 302-304.

⁴⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 145.

⁴⁷⁶ 89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili, h. 9.

yeniçerilerin Bender’de toplanmaları emredilmişti.⁴⁷⁷ 1742 Temmuz’unda İran harpleri sırasında Bağdad valisi Ahmed Paşa emrine gidecek yeniçerilerin Diyarbakır’da toplanması ve buradan Musul tarafına gitmesi emredilmişti.⁴⁷⁸ Eylül 1770 tarihli emirde ise Rumeli’den belirlenen yerlerin yeniçerilerinden, Babadağı’ndaki serasker Dağıstani Ali Paşa’nın yanına gitmeleri istenmişti.⁴⁷⁹

Yeniçerilerin toplanma zamanı, nevrüz yani bahardı. Ana orduya veya seraskerlere gidecek yeniçerilere nevrüzde veya nevrüzden önce orduda hazır bulunmaları emredilirdi.⁴⁸⁰ Ancak sefer emri acil durumlar için veya bahar mevsimi geçtikten sonra sürücülerle beraber gönderildiğinde en kısa zamanda gitmeleri istenirdi. Ocak 1735’te Rumeli tarafından toplanacak yeniçerilerden “seri’an ve acilen” gitmeleri emredilmişti.⁴⁸¹ Ekim 1768’de, Anadolu’nun ve Rumeli’nin Karadeniz kıyısındaki bölgelerinden gidecek yeniçerilerden “üç beş gün zarfında” hareket etmeleri istenmişti.⁴⁸² 1789 yılında asker geç gittiğinden sonraki yıl, erken baharda sancak altında hazır bulunmaları emredilmişti.⁴⁸³

Sefer emirleri, katılacakları veya görevlileri muhatap alan bazı durumlar ilave ihtiva ederdi. Sefere gitmesi istenenler; o kazada ikamet eden veya misafir olarak bulunan savaşıma ehliyetli esâmîli ve esâmîsiz yeniçeriler, serdengeçti ağaları, alemdarlar, kuloğullarıydı. Bunların itaat etmemeleri durumunda karşılaşılabilecek müeyyideler hatırlatılırdı.⁴⁸⁴ Ayrıca beklenen asker sayısına ulaşılması için görevlilerin yeterince dikkat etmesi ve ahalinin gerekli yardımı esirgememesi istenirdi. Aralık 1738’deki emirlerde, önceden emir verilme sebebinin hazırlanmalarını sağlamak olduğu, gitmeyenlerin cezayla muhatap olacakları bildirilmişti.⁴⁸⁵ Aralık 1744’teki sefer emrinde, bu yılki seferde yeniçerilerin toplanmasından başlayıp cepheye gelmelerine kadar firarlarının çok olduğu, yeterli sayıya ulaşamadığından hepsinin cezalandırılması

⁴⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1276.

⁴⁷⁸ BOA, C.AS, 13194.

⁴⁷⁹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 971.

⁴⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1276. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 3. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) hk. 971. 89 No’lu Sinob Şer’iyye Sicili, h. 6.

⁴⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1026

⁴⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1.

⁴⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 60.

⁴⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 821. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1545-1547, 1549-51. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 991.

⁴⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1207-1209.

gerektiği ama İranlıların bozulup çekilmeleri hatırına affedildikleri anlatılarak gelecek bahardaki sefere herkesin katılması emredilmişti.⁴⁸⁶ Sefere giden yeniçerilerden intizam içinde hareket etmeleri ve halka zarar vermemeleri istenir, hangi yolları kullanacağı gösterilirid. Mesela Aralık 1769 tarihli emirlerde bütün yeniçerilerin doğru yoldan yürüyüp köylere uğramamaları ve halka zulmetmemeleri istenmişti.⁴⁸⁷ Kasım 1770’de Anadolu ve Rumeli’ye yazılan emirlerde, her kaza için tespit edilen miktarda askerlerin mutlaka temin edilmesi, edilmezse idarecilerin cezalandırılacağı bildirilmiş; yaşlı yeniçerilerin gönderilmemesi, sefere giderken namazlarına dikkat edip yollarda düzgün yürünmesi, kimsenin evlerine ve tarlalarına tecavüz edilmemesi istenmişti.⁴⁸⁸ Silahlarıyla gelmeleri ise bütün emirlerde yeniçerilere ve görevlilere hatırlatılmıştı.⁴⁸⁹ Sefer emrinde bütün yeniçerilerden serdarlarıyla gelmeleri istenirdi. Henüz serdengeçti bayrakları için emir verilmediğinden ve duruma göre serdengeçti bayrağı isteneceğinden, her halükarda sefere gidecek olan ağa ve alemdarlar bu şekilde sefere çağrılırdı.⁴⁹⁰

3.3.2. Sevk Emri ve Görevliler

3.3.2.1. Ocak Görevlileri: Sürücüler-Mübaşirler

Sefer emrinin gönderilmesinden birkaç ay sonra yeniçerileri sevk için yeni bir emir gönderilir ve ocaktan görevliler tayin edilirdi. Sevk emri, sefer emrinin tekrarı mahiyetindeydi, sefere gitme vaktinin geldiğini ve görevlileri gösterirdi. Ancak daha önce sefer emriyle yeniçerilerin hemen gitmeleri istenmiş ise sürücüler de bu emirlerle gönderilir ikinci bir emir verilmezdi.⁴⁹¹ Görevliler gittikleri yerlerde ellerindeki fermanları mahkemede okutarak ilan ederlerdi.⁴⁹² Görevliler gittikten sonra seferden vazgeçilirse geri çağrılırlardı.⁴⁹³ İstanbul’dan gidecekler için de ayrı emir verilmez, sefere

⁴⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 6-8.

⁴⁸⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200) hk. 298. H. 1180-1185 (M. 1767-1771) Tarihli Edremid Kazası Şer’iye Sicili, (haz. Şenay Öztürk), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012, 393-397.

⁴⁸⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1019-1023.

⁴⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1553-54-55.

⁴⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 784-786. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 246-248, 311-316

⁴⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 937.

⁴⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk.559. BOA, C. AS, 13579.

⁴⁹³ BOA, C.AS, 34310. 4 Şubat 1792’de Ruslarla sulh yapıldığından sefer iptal edilmiş mübaşirler geril çağrılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 251-266.

gidecek ortalara kayıtlar yapılırdı. Sefere çıkıldıktan sonra İstanbul'dan serdengeçti olarak gönderilecekler ise sekbanbaşı veya görevli diğer zabıtlar tarafından yazılırdı.⁴⁹⁴

Sevk emrinin verilmesi ve görevlilerin tayinleri, bahara yakın, Ocak-Mart aylarında yapılırdı.⁴⁹⁵ Mesela Rumeli'ye sefer emri Aralık 1738 başında gönderilmişken, sevk emri ve görevlilerin tayinleri yaklaşık bir ay sonra, Ocak 1739'da yapılmıştı.⁴⁹⁶

Yeniçerileri sefere sevk, görevde veya mazul olan kulkethüdasından küçükçavuşa kadar bütün ağalar tayin edilmişti.⁴⁹⁷ Bu görev "sürme" olarak tarif edilmiş; görevliler sürücü, mübaşir⁴⁹⁸ veya "sürücü mübaşir" olarak adlandırılmıştı.⁴⁹⁹ Sürücülerin neferlerin yazılması ve cepheye götürülmesi olmak üzere iki vazifesi vardı. Bu yüzden görevlendirmelerinde kendileri, serdar veya serdengeçti "bayrağı küşadesine memur" ve "bayrak sevkine memur" olarak gösterilmişlerdi.⁵⁰⁰ Görevleri, belirlenen miktardan az olmamak üzere istenilen yeniçerileri zamanında cepheye sevk etmekti. Bununla bağlantılı olarak serdengeçti ağalarını harekete geçirmek, yeni ağaları seçmek ve onlara bayrak vermek yetkileri dâhilindeydi. Yanlarında ağa ve alemdar tayin etmek için önceden hazırlanmış mühürlü belgeler taşırlardı.⁵⁰¹ Neferlerin cepheye zamanında gitmesi oldukça mühim olduğundan gecikme durumunda ikaz edilen sürücülere, cebri yollara başvurma, hapse atma ve kalebent etme gibi cezaların icrası yetkisi verilmişti. Tereddütlü durumlarda yetkileri İstanbul'dan teyit edilirdi.⁵⁰² Ayrıca icap eden durumlarda merkezden ölüm cezası için ferman istemişlerdi.⁵⁰³

⁴⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 162

⁴⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 738-739. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 145, 1207-1209. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 702. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 145. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 359. *Antakya III Numaralı Şeriyye Sicili*, 248.

⁴⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1106, 1276.

⁴⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 7. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 783. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1034, 1245. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 389, 1121. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1207-08-09. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 235. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1578-79-80. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 12, 185. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1599.

⁴⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 405-414.

⁴⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 229-230, 1276. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 228, 233.

⁵⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 243-245.

⁵⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 937

⁵⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 315, 394. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 157, 160, 237-238. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 783. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 266. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1851. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 158.

⁵⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 450, 483.

Sürücü-mübaşirlerin görevlendirmeleri kollar, bir/birkaç eyalet, sancak ve kazayı kapsayan muhitler itibariyle yapıldı.⁵⁰⁴ İhtiyaç duyulan nefer miktarına göre Anadolu ve Rumeli'deki bir veya birkaç kola, büyük seferlerde altı kola birden gönderilirlerdi.⁵⁰⁵ Genellikle her kola veya bölgeye bir görevli gitmişti.⁵⁰⁶ Erken görevlendirme yapılan Kasım 1769'da, Rumeli ve Anadolu'nun üçer koluna turnacıbaşılar gönderilmişti.⁵⁰⁷ Bazen birkaç kola tek zabıt veya üç kola bir veya iki sürücü görevlendirmesi yapıldı. 1736'da Rumeli'nin üç kolu serdar bayraklarını Babadağı ordusuna sevke, saksoncubaşı Mustafa Ağa ve haseki Ebubekir Ağa tayin edilmişti.⁵⁰⁸ 1745 yılında İran seferi için Rumeli'nin üç kolundan gidecek yeniçeriler için sabık zağarcıbaşı Süleyman Ağa sürücü yapılmıştı.⁵⁰⁹ 18 Aralık 1789 tarihinde Anadolu'dan yeniçeri toplamaya 11 turnacıbaşı memur edilmişti. Bunlar bir veya birkaç sancak için görevlendirilmişti.⁵¹⁰ 1790'da da benzer şekilde Anadolu'ya sancaklar bir veya birkaç sancak itibariyle 10'dan fazla turnacıbaşı,⁵¹¹ 1791 yılı için Rumeli'den yeniçeri sevkine ise 10 turnacıbaşı görevlendirilmişti.⁵¹²

Çoğu zaman serdar ve serdengeçti bayrakları için ayrı sürücüler tayin edilmişti.⁵¹³ Mesela 1743 yılında Erzurum ordusu için Üsküdar'dan Sivas üzerinden Erzurum'a kadar olan bölgeden toplanacak otuz serdengeçti bayrağı için turnacıbaşı Osman Ağa, aynı bölgeden gidecek serdar bayraklarına ise haseki Halil Ağa sürücü yapılmıştı. Üsküdar'dan Karaman üzerinden Diyarbakır, Maraş ve Halep beylerbeylikleri bölgelerinden Diyarbakır ordusu için kırk serdengeçti bayrağı yazmaya turnacıbaşı

⁵⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 702. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 163. 1734-35. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 937.

⁵⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 7-8.

⁵⁰⁶ Mesela Ocak 1739'da Anadolu'nun orduya görevli sağ koluna turnacıbaşı Mehmed Ağa, orta kola Haseki Mehmed Ağa, Kırım ordusuna görevli sol kola turnacıbaşı Mehmed Ağa sürücü tayin edilmişti. Aynı yıl Rumeli'nin sağ koluna turnacıbaşı Hüseyin Ağa, orta kola haseki Mehmed Ağa, sol kola haseki İbrahim Ağa görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1207-1209, 1851, 1864-1865. Mart 1734 tarihinde Diyarbakır'dan yirmi bayrak serdengeçti için turnacıbaşı Ömer Ağa görevlendirilmişti. 1734-35 *Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 2. Mart 1726'da Anadolu'nun sağ ve orta koluna başçavuş Osman Ağa görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 932.

⁵⁰⁷ 168 Numaralı *Mühimme Defteri* (S.1-200), hk. 206.

⁵⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 228, 233.

⁵⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 535.

⁵¹⁰ BOA, C.AS, 22706

⁵¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 60-102.

⁵¹² BOA, C.AS, 11406.

⁵¹³ 1734-35 *Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 26. BOA, A.DVN.MHM.d.133, hk. 937. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 740.

Osman Ağa, aynı bölgelerden serdar bayrakları için turnacıbaşı Halil Ağa görevlendirilmişti. Üsküdar'dan Trabzon'a kadar olan Karadeniz kıyısındaki kazaların serdar bayraklarını Erzurum Ordusuna götürmek için turnacıbaşı Abdurrahman Ağa görevlendirilmişti.⁵¹⁴

Merkezden görevli göndermek yerine mazulen bazı yerlerde bulunan veya kale zabıtlığı yapan ağalara da bu görevler verilmişti. Genel emrin dışında, kale muhafazası ve ilave nefer ihtiyacı için bazı bölgelerden nefer istenmişse bölgedeki kale zabıtları ve o orduda bulunan zabıtlar yetkilendirilmişti.⁵¹⁵ Ağustos 1741'de Trabzon ve Erzincan yeniçeri zabıtlarına bu kazalardaki yeniçerileri toplamları emir verilmiş, köyleri tek tek gezip hepsini cepheye göndermeleri istenmişti.⁵¹⁶ Ocak 1745'de Trabzon Kalesi ağası saksoncubaşı Mehmed Ağa Trabzon bölgesindeki yirmi yeniçeri serdengeçti bayrağına, eski Erzurum ağası turnacıbaşı Zorluzâde Mehmed Ağa Erzincan, Bayburt, İspir ve Tortum'dan toplanacak yirmi dokuz bayrağa için mübaşir tayin edilmişti.⁵¹⁷ Temmuz 1736'da Rusların Kırım'a saldırması üzerine Sinop'tan Kırımı geçecek olan şark ordusu ağası olan kulkethüdasına yolu üstünden 3 bin nefer yazması emredilmişti.⁵¹⁸

Sürücü-mübaşirler kaza kaza gezmekte, bir kazanın bayraklarını gönderdikten sonra diğerlerine geçmekteydi.⁵¹⁹ Mesela 1771'de Özi Kalesi muhafazası için Anadolu'nun orta ve sol kollarından yeniçeri sürmeye görevli turnacıbaşı Osman Ağa, mart ayında Binpınar kazasına gitmiş, mahkemede bütün ahali ve yeniçeriler önünde emri okumuş, ocak ihtiyarların ittifaken kabulüyle 19. bölükten Hacı Köseoğlu İbrahim Ağa'yı serdengeçti ağası olarak seçmişti. Ardında gittiği Mudurnu'da 50. bölüğün yoldaşlarından Hacı Hüseyin Ağa ve sonrasında gittiği Kastamonu'da 27. bölüğün yoldaşlarından Kara Hüseyinzâde Salih Ağa'nın bayrak açmasına karar vermişti.⁵²⁰

⁵¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 228-233.

⁵¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 231. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 216, 1273. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 323. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1316. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1137.

⁵¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 216-217

⁵¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 170, 252. Ocak 1745'te Diyarbakır ordusu için toplanacak kırk serdengeçti bayrağını götürmek için Antakya'da sakin turnacıbaşı Kara İbrahim Ağa görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 185. Mart 1746'da Erzurum ordusuna ağa tayin edilen eski kulkethüdası İbrahim Ağa'dan Erzurum ordusunda bulunan yeniçerileri sayarak 16 bine ulaşması için Erzurum'dan tashih ve be-dergâh yapması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 471.

⁵¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 24.

⁵¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk.1011, 1304.

⁵²⁰ BOA, AE.SMST.III, 16078, 21539, 21540.

Sürücülerin vazifeleri yeniçerileri ordulara gönderip, seraskerden ve ocak yetkililerinden tam ve eksiksiz görev yaptığına ilişkin senetleri almakla sona ermekteydi.⁵²¹ Büyük seferlerde kendileri de orduya katılmakla mükellef olduklarından işini bitirdiğinde cepheye giderlerdi. Diğer görevleri itibariyle sefere katılmadıklarında bile seraskerlerin yanına gitmek mecburiyetindeydiler. Haziran 1746'da sabık zağarcıbaşı Süleyman Ağa çuhadarını İstanbul'a göndererek bayrakların tamamlanıp gittiğini, kendisinin Kütahya'da olduğu ve İstanbul'a gelmek istediği bildirmişti. Kendisine hemen Erzurum seraskeri Ahmed Paşa'nın yanına gidip senetleriyle dönmesi emredilmişti.⁵²²

Sürücülerle aynı zamanda veya onlar gönderildikten sonra giden, sürücülerin işlerini teftiş eden ve kanun dışı hareketlerine mani olan, dönen yeniçerileri yeniden cepheye yönlendiren "sürücüler sürücüsü" olarak da adlandırılan görevli mevcuttu. Bu göreve daha çok ordulara giden büyük zabıtlar veya ordu ağaları tayin edilmişti.⁵²³ Eylül 1743'te Diyarbakır ordusuna gönderilen zağarcıbaşı ve saksoncubaşına farklı bölgelerin sürücülüğü verilmişti.⁵²⁴ 1745 Mart'ında kulkethüdası Ali Ağa'ya Anadolu'nun sağ ve solu kolundaki bütün askerleri Erzurum'a kadar götürmesi emredilmişti.⁵²⁵ Kasım 1769'da Rumeli'nin üç koluna gönderilen turnacıbaşların ardından acele ettirmek için ocak beytûlmâlcısı Osman Ağa gönderilmişti.⁵²⁶ 25 Mayıs 1771'de Anadolu'ya sürücüler sürücüsü olarak turnacıbaşlar üzerine eski sekbanbaşı Mustafa Ağa,⁵²⁷ 1774 Mart'ındaysa eski kulkethüdası Halil Ağa görevlendirilmişti.⁵²⁸

Sürücüler vazifelerini ihmal ettikleri, haksız muamele veya hukuksuz yollara başvurdıklarında uyarılmışlardı. Eğer sebep oldukları durumlar ciddi ise azledilmiş ve yerlerine başkaları memur edilmişti.⁵²⁹ Memuriyet sahaları oldukça geniş olan sürücüler

⁵²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 568, 1851.

⁵²² BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 914.

⁵²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk.474. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1599. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 130. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 389. BOA, C.AS, 41660.

⁵²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 271-272. 1744'te bütün görevlilerden sonra kulkethüdası gitmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1021.

⁵²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 444, 809.

⁵²⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 206.

⁵²⁷ BOA, AE.SMST.III, 16993. BOA, C.AS, 2868.

⁵²⁸ BOA, AE.SABH.I, 12406/4

⁵²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk.1011. BOA, A.DVN.AHKA.d. 7, s. 163. Bu husus aşağıda tafsilatlı gösterilecektir.

emrinde çavuşlar, yazıcılar ve kendi hizmetlileri vardı.⁵³⁰ Genellikle sürücülere 5 çavuş ve 1 yazıcı verilmişti.⁵³¹ Ancak maiyetleri 10 kişiyi geçebildiği gibi 2 veya 2 kişi de olmuştu.⁵³² Sayıları alanın büyüklüğü, memur oldukları bayrak sayıları ve aciliyete göre değişmişti. 21 Eylül 1735'te Trabzon Eyaleti serdarlarını göndermeye memur turnacıbaşına on çavuş ve bir yazıcı verilmişti.⁵³³ 10 Ocak 1772'de Hezargrad, Şumnu, Yenipazar, Zağra-i Atik ve o havaliden asker sevkine görevli turnacıbaşının emrinde iki çavuş vardı.⁵³⁴ 1791 yılı için Rumeli'ye görevli 10 turnacıbaşının emrine 20 çavuş ve 3 yazıcı verilmişti.⁵³⁵

Sürücülerin ulaşımalarının sağlanması için menzil teşkilatına önceden beygirlerinin hazır olması emirleri verilmiş,⁵³⁶ ayrıca kazaların serdarları emniyetlerini sağlamakla sorumlu tutulmuştu. 1786'da Köstendil ve çevresinden serdengeçti bayrağı yazan turnacıbaşına Topal Osman adlı eşkiya 23 kişilik çetesiyle saldırmış, iki adamını öldürmüştü.⁵³⁷

Taşrada bulunan zabıt, serdar, serdengeçti ağası ve emeklilerden, yeniçerilerin sevk hususunda faal olarak çalışmaları neredeyse bütün emirlerde istenmişti. Emekli veya mîrî piyade zeameti tasarruf eden ağalar, seferlere çağırılmışlar ve sürücülere yardımla mükellef tutulmuşlardı.⁵³⁸ Mesela Mart 1745'te İzmit yeniçeri zabıtine oradaki bütün yeniçerileri sefere gitmek üzere hazırlaması ve kulkethüdası Ali Ağa geldiğinde onunla göndermesi emredilmişti.⁵³⁹ Nisan 1771'de Kars Kalesi zabiti eski kulkethüdası Süleyman Ağa'ya Anadolu'dan Kırım, Özi ve orduya istenilen bayrakların ve serdarların bir an evvel toplanılması için ocak ileri gelenleriyle beraber çalışması istenmişti.⁵⁴⁰ Şubat 1771'de Diyarbakır, Urfa, Malatya, Harput, Konya, Antep ve Adana'da ikamet eden

⁵³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 407. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 389. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 444. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1016.

⁵³¹ BOA, C.AS, 49025/1-3. BOA, C.AS, 1564. BOA, A.DVN.MHM.d. 57, hk. 202

⁵³² BOA, AE.SMHD.I, 7063. BOA, C.AS, 2339, 22706, 45795.

⁵³³ BOA, C.AS, 49025/5. 13 Ocak 1745'te Trabzon tarafından yazılacak yirmi beş bayrak toplamaya memur saksoncubaşıya bir yazıcı ve iki çavuş verilmişti. BOA, AE.SMHD.I, 312

⁵³⁴ BOA, C.AS, 30537.

⁵³⁵ BOA, C.AS, 11406.

⁵³⁶ BOA, C.AS, 52866. BOA, A.DVN.MHM.d.57, hk. 202, 207. 17 No'lu Adana Şer'iyye Sicili 296.

⁵³⁷ BOA, C.ZB, 3210.

⁵³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 481.

⁵³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 465.

⁵⁴⁰ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) , hk. 1398.

emekli haseki ve turnacıbaşların bölgelerindeki serdar ve serdengeçti bayraklarını hazırlayıp edip başlarına geçerek orduya getirmeleri istenmişti.⁵⁴¹

3.3.2.2. Diğer Görevliler

Ocağın sürücü/mübaşirlerinden başka bütün askerler için umum sürücü veya ordu sürücüsü görevlendirilmişti. Anadolu ve Rumeli'nin tamamı veya bazı kısımları için tayin edilen umum sürücüler vezir, beylerbeyi, hassa silahşorları, kapıcıbaşı ve sadrazam kethüdası gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerinden seçilmişlerdi.⁵⁴² Ordu sürücülerinin emrinde ocaklardan zabıtlar vardı. Mart 1738'de, Anadolu'nun sol kol sürücüsü kapıcılar kethüdası Abdullah Ağa'nın maiyetine ocaktan görevliler verilmiş, kendisinden şimdiye kadar ne kadar asker gitmiş ve ne kadar daha gidecektir izahatı istenmişti. Bu tarihte Rumeli'nin sol kol sürücüsü kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın maiyetine ocaktan haseki Yusuf Ağa, Rumeli orta kolu sürücüsü hassa silahşorlarından İbrahim Ağa maiyetine ise turnacıbaşı Süleyman Ağa verilmişti. Rumeli'nin sağ koluna ise sabık sadrazam kethüdası Halil Ağa ve kapıcıbaşlarından Sirozlu Mehmed Ağa tayin edilmiş, yeniçeri sürücüsü saksoncubaşı Mehmed Ağa'dan onlarla ittifak içinde çalışması istenmişti.⁵⁴³ Mart 1770'de Edirne Bostancıbaşı'na, emrine verilen turnacıbaşıyla beraber Balkanlar ve Karadeniz tarafının askerlerini sürme görevi verilmişti.⁵⁴⁴ Mart 1774'de kaptanıderya Mehmed Paşa, sabık kulkethüdası Halil Ağa, kapıcılar kethüdası İbrahim Ağa Kocaeli'nden Sivas'a kadar olan bölgeden Özi ve Taman tarafına asker sevkine görevlendirilmişlerdi. Ancak kaptanıderya donanmayla meşgul olduğundan Adana Valisi

⁵⁴¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1278-1279.

⁵⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 271, 275, 568. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 341-342. BOA, C.AS, 22417. 1733 yılında Erzurum valisi ve aynı zamanda eşkiya teftişine memur olan İsmail Paşa sürücü tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 851. Nisan 1745 şark seferi için yine Aydın Valisi Mehmed Paşa sürücü yapıp emrine ocaktan sürücüler verilmişti. Ancak daha sonra bu görevden alınmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 558. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 444. 1769 yılında Anadolu sürücülüğüne Rakka Valisi Mehmed Paşa tayin edilmişti. BOA, C. AS, 1007. Bu yıl Rumeli tarafına sürücü tayin edilen kapıcıbaşı için bk. BOA, C.AS, 11216. 1772'de Anadolu'nun üç koluna Karaman valisi Seyyid Numan Paşa sürücü tayin edilmişti. BOA, AE, SMST.III, 788, 790, 793, 794. 1791 Kasım'daki sefer emrinde bir iki vezir sürücü görevlendireceği yazılıydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁵⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 254, 271, 275, 473, 475, 568.

⁵⁴⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. I-200), hk. 657. Nisan 1773'te Rumeli orta ve sol kollarına görevli kapıcıbaşı emrine bir turnacıbaşı verilmişti. BOA, C.AS, 2739.

Feyzullah Paşa sürücü yapılmıştı.⁵⁴⁵ Eylül 1798'de Mora'dan asker sürmeye görevli kapıcıbaşılar beraberinde turnacıbaşılar vardı.⁵⁴⁶ Ocak görevlileri umum sürücülere itaat etmekle mükellefi.⁵⁴⁷ 1744 yılında ordu sürücüsü olan Aydın muhassılı Vezir Mehmed Paşa'nın maiyetine verilen saksoncubaşı Mehmed Ağa'yı işini düzgün yapmadığından merkeze şikâyet etmiş ve ikaz ettirmişti.⁵⁴⁸

Genel sürücüler de kaza kaza gezerek yeniçerilerin ve diğer askerlerin gitmesini sağlamışlardı. 1772 yılında Anadolu sürücüsü Karaman valisi Seyyid Numan Paşa dolaşırken Eğin'e gitmiş burada divanı toplamış, bütün ahaliyi çağırıp sefere memur yeniçerilerin hepsinin gideceğini, kimsenin onlara mani olmamasını emretmiş ve onlardan buna ilişkin hüccet alıp on bin kuruş nezir belirlemişti.⁵⁴⁹ Tabi bütün yerlere kendileri gitmemiş, adamlarını göndermişlerdi. Mesela Seyyid Numan Paşa, İskilip kazasına Ahmed Ağa adlı bir adamını göndermişti.⁵⁵⁰ 1774'te Feyzullah Paşa'yla görevlendirilenler de Sivas, Kastamonu ve diğer kazaları dolaşarak ahaliyi mahkemeye çağırılmışlar, geri kalmadan bütün yeniçerilerin sefere gitmesini istemişlerdi.⁵⁵¹

Taşraya gönderilen sefer emirlerinde valiler, kadılar, naipler, müftüler, ayanlar, iş erleri gibi görevliler de yeniçerilerin toplanmasından mesul tutulmuşlardı.⁵⁵² Bütün emirlerin metnine bu husus ilave edilmişti. Genel hatlarıyla askeri ve gayri-askeri şekilde şekillenen toplumun vergi ve diğer kamu mükellefiyetlerini gösteren defterler ve kayıtlar, sayılan görevlilerde mevcuttu. Yani kimin askeri olduğu veya olmadığı hususunda ellerinde yeterli malumat bulunmaktaydı. Yeniçeriliklerini inkâr edenlerin gönderilmesi ve reayadan olduğu halde askerî zümreye sızma peşinde olanların meni bakımından sürücülerin bu memurların desteğine ihtiyacı vardı.⁵⁵³ Gitmeyenleri veya bayraklara yazılmayanları koruyup sahip çıkılmamaları, reayadan olduğu halde yeniçeri yazılması

⁵⁴⁵ BOA, AE.SABH.I, 12406/4. 1788'de Anadolu'nun sağ ve orta kolları sürücüsü Diyarbakır valisi Firuz Paşa'ydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 191, hk. 30. 1791 yılında Anadolu sürücüsü, Derviş Abdullah Bey'di. BOA, C.AS, 27546.

⁵⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 207, hk. 265.

⁵⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1631.

⁵⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk.1088. BOA, C. AS, 1007. 1810 yılında Anadolu'ya sürücü tayin edilen paşalar ve emrine verilen ocak görevlileri için bk. BOA, C. AS, 37658.

⁵⁴⁹ BOA, C.AS, 23455 .

⁵⁵⁰ BOA, AE, SMST.III, 788, 790, 793, 794.

⁵⁵¹ BOA, AE.SABH.I, 12406/4-5.

⁵⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 991.

⁵⁵³ 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 56. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 319. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1211. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 284, 382.

için ağalara baskı yapmamaları onlar için emirlerde en çok tekrarlanan hususlardı. Sefere gitmemek için direnen veya firar edenlerin cezalandırılması için ise dizdarlara emirler verilmişti. Eflak ve Boğdan voyvodaları da kendi yetki bölgelerinden yeniçeri toplanmasından sorumluydu.⁵⁵⁴

Bahsedilen görevliler içinde en önde gelenler kadılardı. Sefer emirlerinin halka ilanı ve sicillere kaydedilmesinde başlayarak gelen görevlilerin işlerini hakkıyla yerine getirmesinden, serdar veya ağaların bayraklarıyla gitmesinden birinci derecede mesuldüler. Gelen görevlilerin işini yapıp yapmadığını da merkeze bildirirlerdi.⁵⁵⁵ Mesela Anadolu sürücüsü sabık Sekbanbaşı Mustafa Ağa'nın Alaşehir'e gittiğini, mahkemede elindeki emri ilan ettiğini, bu kaza serdarı Seyyid İsmail'in daha önce hazır ettiği neferlerle sefer gittiğini, 25 Mayıs 1771 tarihinde kadı Seyyid Yusuf merkeze yazmıştı.⁵⁵⁶ Ayrıca kadılar kendi kazalarından ne kadar kişinin sefere gittiğini isimleriyle defter halinde merkeze göndermişlerdi.⁵⁵⁷ Yine ocak görevlilerinde düzenlenen bazı defterlerde kadıların mühürleri de vardı.⁵⁵⁸

1768'de başlayan harp, Osmanlı topraklarının merkez alanına doğru yayıldığından asker toplanması seferberlik özelliği taşımaya başlamıştı. Bu yüzden mücadeleye bütün halkın iştiraki beklendiği gibi yeniçerilerin toplanması ve cepheye sevklerinden ayanların daha fazla görev alması durumu ortaya çıkmıştı. Şubat 1770'de Yergöğü Kalesi müdafaası için Rusçuk'tan yeniçeri yazmaya görevli İbrail yeniçeri zabiti turnacıbaşı Hüseyin Ağa'ya yardım etmek üzere Rusçuk ayanı Çelebi Seyyid Süleyman görevlendirilmiş hatta yazılan yeniçerilere bu kaleye götürme görevi verilmişti. Ayrıca emirde yeniçerilerin "cümle ahâlî-i memleket ma'rifetleriyle" toplanması istenmişti. Bosna Valisi Muhsinzâde Abdullah Paşa Rumili seraskeri tayin edilince emrine Rumeli'ndeki her kazadan yeniçeri yazılması için verilen Şubat 1771 tarihli emirde, *ocakdan ta'yîn olunan turnacıbaşı ma'rifeti ve hukkâm ve müftî ve ulemâ ve zâbitân ve bi'l-cümle iş erlerinin ma'rifet ve ta'ahhüdleriyle*, ifadesi kullanılmıştı.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 237, 1389.

⁵⁵⁵ BOA, AE.SABH.I, 12406/1-7. BOA, C.AS, 23153. BOA, AE.SMST.III, 16078. BOA, AE.SMST.III, 21539-21540. BOA, C.AS, 1538. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1497. BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 252-253.

⁵⁵⁶ BOA, AE.SMST.III, 16993.

⁵⁵⁷ BOA, C.AS, 2857. BOA, C.AS, 2977. BOA, AE, SMST.III, 788, 790, 793, 794. BOA, D.YNÇ, 152-80.

⁵⁵⁸ BOA, C.AS, 23153.

⁵⁵⁹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 141-142, 210, 227, 1231.

3.3.3. Cepheye Sevk Şekilleri

3.3.3.1. Serdar Bayrakları

Yeniçerilerin taşraya yayılması neticesinde ortaya çıkan bir görev olan yeniçeri serdarlığının en önemli, hatta bu ismin verilmesinin sebebi olan vazifesi, sorumlu olduğu yerdeki yeniçerileri sefer emri üzerine savaş için harekete geçirmek ve ordunun toplanma merkezlerine götürmektir. Ancak serdarlar sefere sadece yeniçeri götürmekle mükellef değillerdi. İdarelerinden mesul oldukları cebeci, topçu, top arabacı ve acemi oğlanları da onların mesuliyetine verilmişti.⁵⁶⁰ Bu yüzden serdar bayrakları aşağıda izah edilecek olan diğer şekillerden daha umumi ve miktarları muayyen olmayan yapılardı. Serdarın ne kadar nefer götüreceği kazalarındaki askerî zümrenin büyüklüğüne bağlıydı. Ancak 1770'li yıllardan itibaren yeniçerilerin kalabalık olduğu kazaların serdarlarından belli sayıda yeniçeri götürmesi istenmişti.⁵⁶¹

Serdarlar göreve, kaza serdarına ait ocak bayrağını açarak gitmişlerdi. Bayraktarları olsa da bunların hususi vasıfları yoktu.⁵⁶² Serdarlar 17. yüzyılın sonuna kadar yeniçerileri İstanbul'a, daha sonra ana ordunun olduğu yere veya o kazanın yeniçerilerinin istendiği cepheye götürmüşlerdi.

Serdar bayraklarını diğer yeniçeri sevki vasıtalarından ayıran bir hususiyet ise sadece tashih ve be-dergâha müsaade edildiği zaman kullanılmamasıydı. Serdarlara eşkıya takibinde, küçük askeri görevlerde veya isyan durumlarında da başvurulmuştu. Mesela 1763'te Gürcistan'a orduya, tashih be-dergâh olmamasına rağmen Erzurum eyaletindeki kazaların yeniçerileri ve kuloğulları görevlendirilmişti.⁵⁶³ Temmuz 1768'de ise Karacadağ eşkiasına görevli Rumeli valisi emrine Üsküp serdarı memur edilmişti.⁵⁶⁴

Savaşın büyüklüğü veya gidişatına göre kollar, eyaletler veya kazalar itibarıyla serdar bayrakları istenmişti. Rusya ve Avusturya harplerinde bütün serdarlar sefere

⁵⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 486-487. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 619-622. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1 ve hk. 246-248.

⁵⁶¹ 177 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Tahlili (H.1192-1193/M. 1777-1778), (haz. Kadir Özbay), Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008 , 161-163. Denizli Şer'iyye Sicili, 105-108.

⁵⁶² BOA, MAD.d. 17777.

⁵⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 405

⁵⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 31.

çağrılmıştı. İran savaşlarında umumiyetle Anadolu'nun tamamı ve Rumeli'nin bazı yerlerinin serdarları, 1744 ve 45 yıllarında bütün serdarlar seferle mükellef tutulmuşlardı. Dolayısıyla sefer emirler yeniçeri serdarı olan bütün yerlere,⁵⁶⁵ bir veya birkaç kola⁵⁶⁶ veya daha çok uygulandığı üzere bazı eyalet veya kazalara yazılırdı.⁵⁶⁷

Sefere hareket vaktinin geldiğine ilişkin emirlerde, serdarlara hangi cepheye veya kale muhafazasına gidecekleri, nerede bulunacakları bildirilmişti. Zaten tek bir serasker var ise hepsi onun ordusuna gitmişti.⁵⁶⁸ Birkaç serasker olduğunda ise kolların her biri başka seraskerin emrine verilmişti.⁵⁶⁹ Sadrazam sefere çıktığında serdarların çoğu onun emrindeki orduya çağrılmıştı. Nisan 1736'da Rumeli'nin üç kolu serdarları Babadağı seraskeri Mehmed Paşa emrine memur olmuştu. 1737'da ise Anadolu'nun üç kolu sadrazam emrine istenmişti.⁵⁷⁰ 1768'de yine Anadolu'nun üç kolu serdarlarının, sadrazam maiyetinde olmak üzere Edirne sahrasında bulunmaları istenmişti.⁵⁷¹ Bazen görevlendirildikleri cephe değiştirilmişti. Nisan 1739'da daha önce Vidin ordusuna gitmesi emredilen Bükreş'teki serdarların Bender ordusuna gitmeleri istenmişti.⁵⁷² Kalelere gidenlerin kayıtları ve istihdamları kale ağaları ve muhafızların yetkisindeydi.⁵⁷³

Savaş devam ederken acil durumlarda bazı kazaların serdarlarına hususi emirler verilmişti. Mesela Ağustos 1724'te Revan Kalesi'ni kuşatan orduya yardım için Bayburt serdarının kazasındaki bütün emeli yeniçeri ve çalık ve kuloğullarını alıp hemen gitmesi emredilmişti.⁵⁷⁴ Mart 1735'te ise 26. bölüğe mensup Bolu serdarının bayrağını açıp, orda

⁵⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 570-572. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 54. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 205-210. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 343-344. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 756-760. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 3. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 298-300.

⁵⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 821. Mart 1806'da Sırp'lar Niş'e saldırdığında serasker olan Rumeli valisi emrine, Rumeli orta koluna sefer emri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 223, hk. 572, 623.

⁵⁶⁷ 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 26. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 283. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 208-209-210-211-212. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 516-518, 535. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 806.

⁵⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 738-739. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1026. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 54. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 235. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 516-518, 535. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 517-519. BOA, C.AS, 24237.

⁵⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 570-572. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 341. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 756-760. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 601.

⁵⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 784-785-786.

⁵⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 3.

⁵⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 420.

⁵⁷³ Misal için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 569.

⁵⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 230.

ikamet eden veya misafir bulunanlardan toplayabildiği kadarını Şark ordusu seraskeri Abdullah Paşa'nın yanına götürmesi istenmişti.⁵⁷⁵

Serdarlar çok sıkı şekilde takip edilmiş, sefere gitmemek için uğraşanlar tehdit ve cezalarla zorlanmıştı. Ancak bazı sebeplerle seferden muaf tutulmaları mümkündü. Bu hallerde yerlerine vekillerinin gitmesine müsaade edilmiş veya doğrudan vekillerinin gelmeleri istenmişti. Serdengeçti ağası olan serdarlar, serdengeçti bayraklarıyla sefere katılmışlardı. Bu durumda kazanın diğer yeniçeri ve piyade sınıf askerlerini vekilleri götürmüştü.⁵⁷⁶ Serdarlardan iş göremez olanlar için görevlilere değiştirme yetkisi de verilmişti.⁵⁷⁷ Ağustos 1730'da, yeniçeri sayısının fazla olduğu Ilgın kazasında sefer için verilen zahire ve menzil beygirlerinden yeniçerilerin kendi hisselerine düşeni vermemek için huzursuzluk çıkarma tehlikesi bulunduğundan kadının talebi üzerine serdarı Mehmed Çavuş seferden affedilmişti.⁵⁷⁸ 21 Haziran 1733'te, üç senedir Ladik serdarı ve aynı zamanda menzilci olan Halil adlı yeniçerinin sefere gitmesiyle menzil işlerinin bozulacağını ahali ve kadı merkeze bildirilmiş, yerine vekil göndermesi kabul edilmişti.⁵⁷⁹ Mart 1737'de Pravadi'de menzillerin sefer sebebiyle işlerinin çok ve idarelerinin zor olduğunu bildiren ahalinin talepleri kabul edilerek serdar ve kardeşi, vekil göndermesi şartıyla seferden affedilmişti.⁵⁸⁰ 1744 yılında Diyarbakır ordusuna görevli Kayseri, Antep, Kilis, Ruha, Haleb ve civardaki kazaların serdar vekillerinin orduya gitmesi istenmişti.⁵⁸¹ Sürekli savaşlar sırasında vekil gönderme çok yaygınlaştığında müdahale edilmişti. Mesela Kasım 1770'de, sonraki sene seferi için serdarların vekil göndermelerine müsaade edilmeyeceği bildirilmişti.⁵⁸² Mart 1806'da Sırlara karşı görevlendirilen serasker emrine Rumeli orta kolundan istenen 4000 neferin bizzat serdarlarıyla gitmeleri emredilmişti.⁵⁸³

⁵⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1145.

⁵⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1035. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1145. BOA, D.YNÇ.d. 34223. BOA, MAD.d. 5203, s. 59. BOA, D.YNÇ, 149-290. 1736-39 harplerinde Filibe serdarına iki sene aynı yeniçeri vekalet etmişti. BOA, D.YNÇ, 142-242.

⁵⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1468.

⁵⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 702.

⁵⁷⁹ BOA, C.AS, 31597.

⁵⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d.142, hk. 930.

⁵⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1039. Antakya'nın III Numaralı Şeriyeye Sicili, 242.

⁵⁸² 1767-1771Tarihli Edremid Kazası Şer'iyeye Sicili, 393-397.

⁵⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 223, hk. 572, 623.

Serdarlar sadece bayrakları altına topladığı askerleri cepheye götürmekle mükellefti. Kendileri sefere görevli değiller ise askerleri ordulara teslim edip senetlerini alarak geri dönmüşlerdi.⁵⁸⁴ Götürdükleri yeniçeriler ordulardaki ortalara taksim edilmişti.⁵⁸⁵

Götürdükleri nefer sayısı serdarların kazalarındaki yeniçeri mevcuduyla alakalıydı. Ağustos 1690'da Drama serdarı 80'den fazla yeniçeriyle orduya katılmıştı.⁵⁸⁶ Bir esere göre 1711 Prut seferi sırasında Edirne'den İsakçı'ya gidilene kadar serdarların bazıları 300-500, bazılarıysa bin neferle orduya katılmışlardı.⁵⁸⁷ Haziran 1717'de sefere gitmek üzere Edirne'ye gelen serdarların yanlarında 30-300 arasında neferleri vardı.⁵⁸⁸ 9 Aralık 1733 tarihli bir deftere göre Karahisar-ı Şarkî, Erzincan, Tortum, Bayburt, Erzurum ve Kars kazalarında bulunan serdarların Revan muhafazasına getirdiği neferlerin toplamı 2155'ti.⁵⁸⁹ Çok az neferle giden serdarlar da vardı. 1734'te Tiflis'e giden iki serdar bayrağının mevcutları, 12 ve 53'tü.⁵⁹⁰ Nisan 1734'te sadece yedi sekiz neferle Diyarbakır'da bulunan orduya giden Malatya serdarına, getirdiği neferleri bırakıp Malatya'ya dönüp bütün yeniçeri ve kuloğullarıyla gelmesi emredilmişti.⁵⁹¹ Eylül 1770'de serdarlıkları ele geçirenler, kendileri gitmeyip çok az yeniçeriyle yerlerine vekil gönderdiklerinden uyarılmışlardı.⁵⁹² 1789 harbine Anadolu'dan gidecek serdarların kazalarına göre 50-500 arası yeniçeri götürmeleri emredilmişti.⁵⁹³ 1778'de Varna'dan İsmail ordusuna serdar bayrağıyla giden nefer sayısı 250 idi.⁵⁹⁴ 1790'da yeniçerilerin çok fazla olduğu yerlerden biri olan Kayseri'den serdar bayrağıyla sadece 9 kişi gitmişti.⁵⁹⁵ Aralık 1807'de Anadolu'daki bütün serdarların baharda 50 kişiyle Edirne'de olması istenmişti.⁵⁹⁶

⁵⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 497.

⁵⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 222. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 654. BOA, D.YNÇ.d. 34221. BOA, C.AS, 47833.

⁵⁸⁶ *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 382.

⁵⁸⁷ *Keyfiyet-i Rusiyye*, (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, 30.

⁵⁸⁸ BOA, A.d. 346, s. 85-87.

⁵⁸⁹ BOA, MAD.d. 17069.

⁵⁹⁰ BOA, KK.d. 4772.

⁵⁹¹ *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 30. Kefe ordusuna 1739'da istenen serdarların götürdüğü nefer toplamı 2637'ydi. BOA, MAD.d. 4439.

⁵⁹² *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1010-1011.

⁵⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s. 27-28, 31-32.

⁵⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 958.

⁵⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 630.

⁵⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 195, hk. 443-444

3.3.3.2. Serdengeçti Bayrakları

Meydan savaşlarında düşmana, kale kuşatmalarında surlara veya açılan gediklere en evvel saldırmak için oluşturulan, 17. yüzyılda kuloğullarının da istihdam şekillerinden biri olan serdengeçtilik 1683'ten sonra taşradan yeniçeri yazmanın bir yolu olduğu birinci bölümde gösterilmişti. Zamanla serdengeçti bayrakları tashih ve be-dergâhın en temel ve hızlı vasıtası olmuştu. Serdarlar sefere daha evvel çağrılısalar da serdengeçti bayrakları daha önce cepheye gönderilmişti. Serdar bayraklarının aksine serdengeçti bayraklarında sadece yeniçeri bulunmuştu.

Serdar bayraklarından farklı olarak sadece sefer zamanlarında açılmasına müsaade edilen serdengeçti bayrakları, aynı zamanda ordularda artan yeniçeri mevcudunun istihdamı vasıtasına dönüştürülmüştü. Her serdengeçti bayrağı, ağaları emrinde müstakil bir birlikti. Ordular bünyesinde bulunanlar sefer mevsiminden sonra terhis edilmelerine kadar görev yapmıştı. Kale muhafazasında olanlar da ya kış geldiğinde yahut belli süre sonra dağıtılmışlardı.⁵⁹⁷ Savaş içindeki görevleri tamamlandıktan sonra neferleri ortalara taksim edilmiş veya kalelere yamak yazılmıştı.⁵⁹⁸ Görevleri sırasında ordu veya kale ağalarına bağlı olmuşlardı. Sayıları çok fazla olduğundan bulundukları yerde aralarında biri başağa tayin edilmişti.⁵⁹⁹ 18. yüzyılın sonundan itibaren bütün ağaların amiri mevkiinde, sürekli şekilde görev yapan ve ağa kapısında odası olan bir başağa tayin edilmişti.

Serdengeçti bayrakları savaş süresince her zaman ve şartta yazılmış, ordularda yeterince yeniçeri bulunana kadar bayrak istenmişti.⁶⁰⁰ Her türlü vazifede kullanılmışlar, ana ordulara ve seraskerlerin emrine; kale, şehir-kasaba, geçitlerin veya boğazların muhafazasına görevlendirilmişlerdi. Savaş muhitindeki kalelerin çoğu çok sayıdaki serdengeçti bayraklarıyla takviye edilmişti.⁶⁰¹ Acil nefer ihtiyacının temini, saldırıya uğraması muhtemel yerlerin muhafazası serdengeçti bayrakları vasıtasıyla yapılmıştı.⁶⁰²

⁵⁹⁷ BOA, MAD.d. 2583, s. 15. BOA, D.YNÇ, 150-23, 32, 49.

⁵⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 936-937.

⁵⁹⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34224.

⁶⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1296. BOA, C. AS, 1182.

⁶⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1379. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1502.

⁶⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1487.

Acil durumlarında daha çok yakın yerlerdeki yeniçeriler tercih edilmişti.⁶⁰³ Ağustos 1737'de Bükreş muhafazası için Yergöğü'nden iki bayrak düzenlenerek gönderilmesi emredilmişti.⁶⁰⁴ 1739'da Eflak muhafazası için on bayrak görevlendirilmişti.⁶⁰⁵ 1770 yılında Fokşan kasabası muhafazasında Çadircıoğlu Mehmed ve Çolak Abdullah adlı serdengeçti ağaları emrinde iki bayrak serdengeçti vardı.⁶⁰⁶ Kasım 1770'de Babadağı yakınlarındaki Hızırilyas Boğazını tutmak üzere, 105 ve 104 kişilik iki süvari serdengeçti bayrağı görevlendirilmişti.⁶⁰⁷ Mayıs 1770'de Varna muhafazasına, Ağustos 1770'de ise Kartal bozgunundan sonra ordu firar ettiğinden bazı önemli bölgelerin müdafaası için yakın yerlerden acilen bayraklar istenmişti. Nisan 1771'de Anadolu ve Rumeli'den asker gelende kadar vakit geçmiş olacağından Rusların sıkıştırdığı Niğbolu ve Kule kalelerine Tırnovi, Lofça, Plevne, İvraca ve çevre kazalarından acil serdengeçti bayrakları gönderilmesi istenmişti.⁶⁰⁸ 1787'de Rus tehlikesine karşı hızlıca teşkil edilen İsmail ordusuna Rumeli'den 120 kişilik yüz altmış bayrak serdengeçti toplanması emredilmişti.⁶⁰⁹

Sefere giden yeniçerilerin ekseriyeti sonbaharda memleketlerine döndüğünden kış için serdengeçti bayrakları yazılmıştı. Mesela Ekim 1728'de Tebriz ve Gence muhafazası için Erzurum, Diyarbakır, Harput ve Malatya taraflarından 150 kişilik yirmi bir bayrak nefer istenmişti.⁶¹⁰ Ocak 1770'de İbrail Kalesi'ne saldırı olduğunda acilen Edirne taraflarından 200'er kişilik beş serdengeçti bayrağı istenmişti.⁶¹¹

⁶⁰³ Ocak 1713'te Azak Kalesi için Karahisar-ı Şarkî, Canık sancaklarıyla Giresun ve Keşap'tan 200 kişilik on bayrak yazılması emredilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 119, hk. 1284, 1286-1288. Eylül 1730'da Revan kalesi muhafazası için Erzurum ve Kars eyaletlerinin Revan'a yakın yerlerinden yirmi adet 100 kişilik bayrak toplanması emredilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 805, 1137. 1738'de Avusturyalılardan alınan Ada Kalesi'ne yerleştirilmek üzere yakın yerlerdeki kazalardan yirmi bayrak istenmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 941. Temmuz 1742'de Kars Kalesi'nin muhafazası için Kars eyaletinin hızlıca asker sevk edilmesi mümkün yerlerinden otuz bayrak toplanması emredilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 1273. Şubat 1745'te yine Kars Kalesi için Trabzon bölgesindeki kazalardan yirmi 120 kişilik bayrak toplanılması ve kar kalkmadan kaleye gitmesi için Trabzon valisi Vezir Mehmed Paşa'ya ve Trabzon Yeniçeri ağasına emir verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 151, hk. 323.

⁶⁰⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 142, hk. 1316.

⁶⁰⁵ *BOA, D.YNÇ*, 152-107.

⁶⁰⁶ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 898

⁶⁰⁷ *BOA, MAD.d.* 17369, s. 161. 6 Eylül 1770'de Seddülbahir muhafazası için Silivri, Bergos, Tirebolu, Dimetoka ve Evreşe'den 120 kişilik dört bayrak muhafız Ali Paşa emrine gönderilmişti. *BOA, MAD.d.* 17366, s. 24-25.

⁶⁰⁸ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 868, 989, 1360.

⁶⁰⁹ *Enverî Tarihî Üçüncü Cild*, 303-304.

⁶¹⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 135, hk. 519-520, 537-538, 885, 853. *BOA, İE.AS*, 8050.

⁶¹¹ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk.474-475.

Savaş dışı dönemlerde isyan veya eşkıyalık için serdar bayrakları tercih edilirken savaş sırasında zuhur eden bu tür durumlara tashih be-dergâh uygulandığından serdengeçti bayraklarıyla müdahale edilebilmekteydi. Ocak 1735'te Anagra Kalesi'nin etrafındaki Abazaların isyanı sebebiyle Faş muhafızı Halil Paşa'nın emrine on adet serdengeçti bayrağı verilmişti.⁶¹² 1734'te Tiflis'te huzursuzluk fazla olduğundan idare tesis edilmesi için İshak Paşa'nın talebiyle yirmi yedi serdengeçti bayrağı yeniçeri yazılmıştı.⁶¹³ 1738 yılında savaş devam ederken isyan eden Sarıbeyoğlu üzerine serdengeçti bayrakları gönderilmişti.⁶¹⁴

Serdengeçti bayraklarının amiri serdengeçti ağalarıydı. Sadece ağa olarak seçilenlere serdengeçti bayrağı verilir, ağalar bayrağına serdengeçti yazabilirdi. Ancak ağalar istedikleri zaman nefer yazamazdı. Bunun için ferman gerekliydi. Nefer yazmaya "bayrak açma" veya "bayrak küşadesi" denilirdi. Ağaların kendilerine vekâlet etme yetkisi de olan bayraktarla bayrak hasekisi adlı iki asıl yardımcısı, ayrıca yeniçerilerden birkaç kişilik maiyeti bulunurdu. Bayraktarlar savaş sırasında ölünce veya başka şekilde görevi bırakınca yerine hasekiler geçirdi.⁶¹⁵ Genç yeniçerilerse bayrak neferlerine karakullukçuluk yapardı.⁶¹⁶ Neferleriyle cepheye gidip verilen görevleri tamamlayan ağalara "bayraklarını sarma" müsaadesi verilir. Ordu ağalarının görevlerini ikmal ettiklerini bildirmesiyle serdengeçti ağalarına 40, bayraktarlarına 20 akçeyle emeklilik verilir.⁶¹⁷ Serdengeçti ağalarına 40 akçeyle emeklilik verilmesi, taşradan nefer yazmalarıyla başlamıştı.⁶¹⁸ Emekliler tekrar bayrak açtıklarında her seferinden ağa ve bayraktarlarına terakki verilir. Görevini tamamlamayanlar, savaşta firar edenler bu haktan mahrum olurdu.⁶¹⁹ Hem emeklilik hem de terakki verileceği bayrak yazma

⁶¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 197.

⁶¹³ BOA, KK.d. 4772.

⁶¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1256.

⁶¹⁵ BOA, D.YNÇ, 163-158. BOA, D.YNÇ, 150-148.

⁶¹⁶ BOA, D.YNÇ, 147-301.

⁶¹⁷ BOA, D.YNÇ, 94-85. BOA, D.YNÇ, 296-13, 116. BOA, C.AS, 48288. BOA, D.YNÇ, 91-42. BOA, D.YNÇ.d. 34232, 34291. BOA, C.AS, 48174.

⁶¹⁸ 1686-1687 (H. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 313.

⁶¹⁹ BOA, D.YNÇ, 94-29. BOA, D.YNÇ, 296-137,149, 182, 191,194. BOA, D.YNÇ, 421-402. Daha fazla terakki verildiği durumlar da olmaktadır. Ocak 1713'te Azak'a yazılacak on bayrağın ağalarına 10, bayraktarlarına 5 akçe terakki verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1284. Firar eden ağaların terakkiden mahrum olmaları için bk. BOA, MAD. d. 17089. 1774'te 64. cemaatten Bursalı Bekir Ağa'nın serdengeçti bayrağına bayraktarı firar edince bu ortada başkarakullukçu olan Mehmed yeniçeri ağasının emriyle bayraktar yapılmış, ama firar eden bayraktar şeyhülislamdan getirdiği mektupla kendini affettirerek emekli olmuştu. Mehmed itiraz edince hakkı iade edilmişti. BOA, D.YNÇ, 350-7.

fermanlarında gösterilirdi.⁶²⁰ Ağalar İstanbul'a veya memleketlerine yakın kalelere kaydedilir ve sefer için hızlı nefer getirmeleri için memleketlerinde yaşamalarına müsaade edilirdi.⁶²¹ Ordu defterlerinde ağaların ön adı olarak memleketleri yazılmıştı.⁶²²

Savaşa kararı ardından taşraya ilk sefer emri gönderildiğinde serdarların görevlendirilmesi yapılır, ağalardan maiyetleriyle beraber sefere hazır olmaları istenirdi.⁶²³ Acil durumlarda sefer emriyle beraber, diğer hallerde ise sefer emrinden kısa müddet sonra serdengeçti bayraklarının toplanması emirleri gönderilirdi. Mesela 1792 yılındaki sefere serdar bayraklarından evvel serdengeçti bayrakları çağrılmıştı.⁶²⁴ Zaten bayrak açsın açmasın yeniçeri toplanacak bölgedeki serdengeçti ağaları ve bayraktarlarının tamamı, tecrübeli nefer ihtiyacı ve acilen nefer yazılma durumunda görevlendirme için sefere gitmekle mükellefti.⁶²⁵ Çok sayıda serdengeçti ağası olduğunda sadece seçilenler bayrak açar, diğerleri kendi adamlarıyla serdarlara katılır yahut kendileri giderdi.⁶²⁶ Şubat 1738'de, Anadolu'nun sağ kolundaki kazalardan serdengeçti bayrağı açanlar haricindeki ağaların Bosna tarafına gitmek üzere Edirne'de orduya katılmaları istenmişti.⁶²⁷ Nisan 1741'de Anadolu'daki ağaların çoğu adamlarıyla Van muhafazasına gönderilmişlerdi.⁶²⁸ Ekim 1745'te İranlıların Van Kalesi'ne saldırma tehlikesine karşı Erzurum eyaletindeki tüm serdengeçti ağası, alemdarları ve adamlarının Erzurum valisinin emrine girmesi istenmişti.⁶²⁹

Serdengeçti ağalarının görevlendirilmesi iki şekilde yapılmıştı. Merkezden, daha önce bayrak açmış tecrübeli “atik ağa”ların isimleri gösterilmiş, onlarda bayrak açmaları

⁶²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1026. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1503. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 181BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 126. BOA, D.YNÇ, 132-208. BOA, D.YNÇ, 181-2

⁶²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 278.

⁶²² BOA, MAD. d. 4493. BOA, MAD.d. 5203, s. 55-75.

⁶²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk.854. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 359. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1548-1549-1550.

⁶²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁶²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1472. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 174-75. BOA, A.DVN.MHM.d. 195, hk. 443-444.

⁶²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 639-640, 690. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1545-1547, 1626. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 231, 251, 1847. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 92, 1039. BOA, D.YNÇ.d. 34515. Bosnalı ağaların defteri için bk. BOA, D.YNÇ, 234-17.

⁶²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 141.

⁶²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1355, 1474-1475.

⁶²⁹ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 14, hk. 11, 13.

istenmişti.⁶³⁰ Atik ağaların ölmeleri, yaşlılık veya hastalık sebebiyle sefere gidememeleri, izinsiz olarak isimlerinin kayıtlı oldukları yerlerden ayrılmaları durumunda⁶³¹ “cedit ağa” adıyla yeni kişilere bayrak verilmişti. Yeni ağalar, kazalara giden mübaşirlerin tasdikiyle seçilmişti.⁶³² Sefer görmüş, tecrübeli, neferleri götürecek ve zapt edecek kudrete sahip olanlar seçilmişti.⁶³³ Ayrıca bayrakların sadece bazı masrafları devlet tarafından karşılandığından ağaların mali güçlerinin olmasına dikkat edilmişti. Tabi kazalarda kadı ve ayanlar dâhil herkesin uygun göreceği kişilerin tercih edilmesi emirlerde istenmişti.⁶³⁴ Tecrübeli olmaları hasebiyle serdengeçti bayraktarları, odabaşı emeklileri ve diğer tecrübeli yeniçeriler tercih edilmişti.⁶³⁵

Savaş devam ederken nefere ihtiyaç duyulması veya bir bölgeye acil yeniçeri sevk edilmesi durumlarında daha çok yakın bölgelerden yeniçeri istendiğinden ağaların seçimi serasker, yeniçeri ağası ve ordu ağalarınca yahut bunlarca görevlendirilen mübaşirler tarafından yapılmıştı.⁶³⁶ Seraskerlerin ve ordu zabitlerinin ağaları değiştirme, ölen ağaların yerine yenisini tayin yetkileri de vardı. Bu yüzden onların maiyetlerinden ağa yapılan çok kimse vardı. 1725’te cephedeki ağalardan biri seraskerin mataracısıydı.⁶³⁷ 1736 senesinde Kırım ordusundaki serdengeçti ağalarından biri yeniçeri ağasının hizmetlisi, biri Kırım Hanının mataracısı, yine ikisi hanın adamlarındandı.⁶³⁸ 1737 yılı Kefe ordusunda bulunan serdengeçti ağalarından ikisi, Kefe seraskeri Mehmed Paşa ve yeniçeri ağasının eski sertüfenkçileriydi.⁶³⁹ 1769 yılında bayrak verilenlerden biri ağanın serracıydı.⁶⁴⁰ Boğdan voyvodaları da ağa seçebilmiş veya teklif etmişti.⁶⁴¹ 1773’te Zıştovi muhafızı Feyzullah Paşa’nın mataracı ve tüfenkçileri serdengeçti ağası olmuştu. Ama

⁶³⁰ *Antakya’nın III Numaralı Şerhiye Sicili* 242. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 219. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 151, hk. 173-174-175. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 148, hk. 1121. *99 Numaralı Ayıntab Şer’iye*, 204-205. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 139, hk. 164. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 211, hk. 82.

⁶³¹ *BOA, D.YNÇ*, 132-156

⁶³² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1952. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 152, hk. 319, 405, 421.

⁶³³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 133, hk. 485, 521. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 1952, 1958. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 143, hk. 164. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 144, hk. 341. *BOA, D.YNÇ*, 132-144.

⁶³⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 133, hk. 1329. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 151, hk.173-175. *BOA, AE.SMST.III*, 16078.

⁶³⁵ *BOA, D.YNÇ*, 42-332. *BOA, A.d.* 346, s. 87. *BOA, D.YNÇ*, 109-8. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 139, hk.133.

⁶³⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 153. *BOA, MAD. d.* 17120, s. 56-75. *BOA, C.AS*, 29308. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 64. *BOA, D.YNÇ*, 96-152.

⁶³⁷ *BOA, MAD.d.* 5182, s. 77, 85. *BOA, SMHD.I*, 16055.

⁶³⁸ *BOA, D.YNÇ.d.* 34210.

⁶³⁹ *BOA, D.YNÇ.d.* 34221, s. 22, 25.

⁶⁴⁰ *BOA, D.YNÇ*, 281-133

⁶⁴¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 145, hk. 237.

Feyzullah Paşa'nın buranın muhafazası sırasında ahaliden ağa ve alemdar yazdığı 72 kişinin kayıtları kabul edilmemişti.⁶⁴²

Ağaların bazıları ise zengin, aileleri ve çevresi kuvvetli, ayanlık iddiasındaki kişilerdi. Nefer getirmeleri en mühim vasıfları olduğundan muhitlerinde kuvvetli ve yeniçeri toplamaya maddi gücü olanların ağalıkları daha makbuldü.⁶⁴³ Bunlara savaş dönemlerinde özel emirler gönderilmiş ve diğer ağalardan farklı sayılarda nefer getirmeleri istenmişti.⁶⁴⁴ Ancak seferlere gitmelerini sağlamak mümkün olmadığından yerlerine kardeşleri, oğulları veya çoğu zaman olduğu gibi adamları gitmişti. Nisan 1742 tarihinde Aydın, Saruhan ve Menteşe sancakları kazalarındaki bu tür ağaların oğullarından yüz nefer götürmeye ehil olanların isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmişti.⁶⁴⁵ Güzelcehisar'da mültezim olan Hamzabalizâde Mustafa Bey ve Emir Ağa adlı iki eski ağa, 1745 ve 1746 seferleri için zorladıklarından ocak görevlilerini şikâyet etmişlerdi.⁶⁴⁶

Serdengeçti ağalarından eşkıyalığa bulaşmış, bu sebeple firar etmiş veya saklanmış çok kimse vardı. Bunlar nefer götürme mukabilinde affedildiklerinden sefer zamanları ortaya çıkmış, affedilmelerini sağlamak için bayrak açma çabasına düşmüştü.⁶⁴⁷ Erzurum eyaletinden toplanacak serdengeçti bayraklarına görevli sabık sekbanbaşı Abdurrahman Ağa, daha önce Trabzon'daki eşkıyalığı yüzünden hakkında ferman verine 64. cemaatten Karşak Mustafa'ya bayrak açtırmamıştı. Yoldaşları ve diğer serdengeçti ağaları ona kefil olunca, 300 kişiyle gitmek ve Trabzon'a uğramayıp doğrudan cephedeki kulkethüdasının emrine girmek şartıyla Mart 1735'te divanda alınan kararla affedilerek bayrak verilmişti.⁶⁴⁸ 1739 Şubat'ta Anadolu'nun sol kolu sürücüsü turnacıbaşı Mehmed Ağa, Trabzon'da 250 kişi götürecek kuvvette olan eşkıyalığıyla meşhur Kazgancıoğlu Hüseyin hakkındaki tereddütlerini merkeze bildirmiş, gelen emre göre bayrak açmasına müsaade

⁶⁴² BOA, D.YNÇ, 273-106.

⁶⁴³ Mesela 1800 yılında orduya Karaman'dan istenen bayrakların ağalarının "kuvvet-i mal ve kuvvet-i yed" olanlardan seçilmesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 307.

⁶⁴⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 373, 375-380, 654.

⁶⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 908, 1048.

⁶⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 320

⁶⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 145.

⁶⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1174.

etmişti.⁶⁴⁹ Haziran 1743'te hakkında daha evvel ölüm fermanı olan Sıracalı Himmet Ağa'nın 150 kişi bayrak açmadan sefere götürmesi karşılında affedileceği bildirilmişti.⁶⁵⁰

Yeniçerilerden gönüllü olarak bayrak açmak isteyen çok kimse vardı. Emekliler dâhil yeniçerilerden bir kısmı ağalık için yarışmışlardı.⁶⁵¹ Bunlar savaş arzuları ve cesaretler yüksek, kahramanlık peşinde olan kişilerdi. Aralarında savaşlarda yaralı ve esir düşenleri fazlaydı. Bu ağalar için hususi fermanlar bile verilmişti. Ağalık istemede emekli yevmiyesinin ve terakkilerinin yüksek, özellikle taşrada itibarlı bir mevki olmasının tesiri vardı. Memleketlerinde mütegalibe sınıfından görülmüş, yeniçerilerin durumuyla alakalı hususlarda merkezden muhatap kabul edilmişlerdi.. Haziran 1725'te Tebriz'e serasker Abdullah Paşa'nın yanına giden 600 kadar çalık ve kuloğlu bayrak açmak istediklerini beyan etmişlerdi. Kendisine ehil olanlarında bazılarına bayrak vermesi geri kalanların tashih be-dergâh ederek ortalara ve bayraklara taksim etmesi emredilmişti.⁶⁵² Mart 1738'de Safranbolu kazasında 18. bölüğün emektarlarından Bekir, Safranbolu ve çevresinden 150 kişilik bayrak açabileceğine malen ve bedenen ehil olduğunu beyan ederek bayrak verilmesine müsaade istemiş, talebi kabul edilerek serasker Abdullah Paşa ve kulkethüdasının emrine girmesi istenmişti.⁶⁵³ Bergama kadısına gönderilen Nisan 1738 tarihli emirde bu kazada sakin 17. bölükten atık ağa Katrancıoğlu Mehmed'in tecrübeli, "neferat imalina sahip ve iktidarda olduğu" bildirildiğinden bayrak açmasına müsaade edilmesi emredilmişti. Nisan 1738'de Boğdan'da Kuşkan kasabası muhafazası için orda beşli ağası vekili olan 64. cemaatten alemdar Süleyman'a bayrak açması için ferman gönderilmişti. Mayıs 1738'de Rusların Boğdan tarafındaki hareketlerine mani olma ve askeri fazlalaştırmak için Boğdan voyvodasının maiyetinde olan cesaretli yeniçerilerden 32. bölükten Süleyman ve 21. bölükten Hüseyin'in bayrak açma talepleri kabul edilmişti. Haziran 1739'da ise yine Boğdan voyvodasının talebi üzerine 120 kişilik bir bayrak açması için 46. bölüğün emekli yeniçerilerinden Mehmed'e müsaade edilmişti.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1468.

⁶⁵⁰ Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 201.

⁶⁵¹ BOA, D.YNÇ, 110-323.

⁶⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk.1073.

⁶⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1189.

⁶⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 291, 619, 648, 1935.

Bayrak açmanın bir diğer yolu, orduya varılana kadar yapılan bütün masrafların ağalar tarafından karşılanarak nefer götürülmesiydi.⁶⁵⁵ Tayinatları devlet tarafından karşılanan serdengeçti bayraklarından ayırmak için bunlara, “gönüllü bayrağı” ismi verilmişti. Gönüllü ağalar da serdengeçti ağalarının sahip olduğu haklara sahipti.⁶⁵⁶ 1717 yılındaki Avusturya Seferi için toplanan orduya Trabzon’dan Ahmed Ağa ve Hasan Ağa, Erzincan’dan Hüseyin Ağa bayraklarıyla gelmişlerdi. Bunlardan başka 100, 105, 110 ve 150 kişilik bayrakları olan Trabzonlu dört gönüllü ağa vardı.⁶⁵⁷ 8 Eylül 1737 tarihli Kefe Ordusu’ndaki yeniçerileri gösteren defterde 196, 210 ve 112 kişilik üç gönüllü serdengeçti bayrağı bulunmaktaydı.⁶⁵⁸ 1768 yılında sefer emrinde yeniçerilerin gönüllü serdengeçti bayrağıyla gelebilecekleri emredilmişti.⁶⁵⁹ Ancak sefere katılımın fazla olması ve bazı ihmallerin ortaya çıkmasıyla sınırlandırılmış, Anadolu’nun sol kolundan sadece beş-on gönüllü bayrağına müsaade edilmişti. 1772’de Özi Kalesi’ndeki ağalar arasında 36. bölükten gönüllü serdengeçti ağası Tokadî Seyyid Ali Ağa, alemdarından başka yirmi dokuz nefer götürmüştü.⁶⁶⁰ 1787-92 ve 1806-12 harplerinde daha fazla gönüllü bayrağı istenmişti. Mesela Ocak 1810’da Anadolu’dan sağ kol Adana’ya, orta kol Sivas, sol kol Tokat’a kadarki her kazadan ve Rumeli’deki kazalardan masrafları karşılama güçlerine göre birer ikişer gönüllü bayrağı istenmişti.⁶⁶¹

Eski ağalardan veya ilk kez bayrak verilmek istenenlerden “ben serdarım”, “bazı vazifelere memurum”, “adımız başka kalelere yazılı” diye itiraz edenler; maddi gücü olmadığını veya borca batık olduğunu, hastalığını ve yaşını ileri sürenler yahut sebep göstermeden gitmeyi reddedenler çıkmaktaydı. Bu durumda mübaşirlere itirazların dinlenmemesi, zorla bayrak verilmesi, bayrak açmasalar da kendi adamlarıyla gönderilmeleri ve hiçbir şekilde gitmezlerse cezalandırılmak üzere isimlerinin merkeze bildirilmesi emri verilmekteydi.⁶⁶² Uzuncaabad-ı Hasköy’e giden turnacıbaşı Mehmed Ağa, atik ağa olmadığından bayrak vermek istediği kişilere bunu kabul ettiremediğinden

⁶⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 398, 500.

⁶⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 294-423.

⁶⁵⁷ BOA, A.d. 346, s. 84-87.

⁶⁵⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34221, s. 21.

⁶⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1. ve hk. 246-248.

⁶⁶⁰ BOA, D.YNÇ.d. 34515, s. 6.

⁶⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 231, hk. 328, 331-333, 502-503. BOA, A.DVN.MHM.d. 232, hk. 150-151.

⁶⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 347-348-351. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1723. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 183. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 157.

durumu İstanbul'a bildirmişti. Kendisine zorla ehil olanlara bayrak vermesi emredilmişti.⁶⁶³ 26 Ekim 1725 tarihli bir kayda göre Anadolu'nun sağ kolundan elli serdengeçti bayrağı için görevli turnacıbaşı Osman Ağa, sadece yirmi iki bayrak gönderebilmiş, ahali ve görevlilerin de yardım etmemesi yüzünde kimseye bayrak vermeyi kabul ettiremediğinden sayıyı tamamlayamamıştı. Durum cephede asker azlığına sebep olduğundan serasker, yeniçeri ağasından yeni bayraklar için ferman alınmasını istemişti.⁶⁶⁴

Ayan ve muhitlerinde kuvvetli ağaların sefere gönderilmesi neredeyse mümkün değildi. Bunlar başka bir görev göstererek veya vekile tevdi ederek muaf olmayı her zaman sağlamaktaydı.⁶⁶⁵ Nisan 1734'te, 31. bölük yoldaşı ve daha önce Kaburcu voyvodası olan Kara Osman adlı serdengeçti ağası, 1733 yılındaki sefere bayrağıyla 100 yeniçeri götürdüğünü beyanla bu seneki sefere gidemeyeceğini bildirip affını istemişti. Ona İskenderun'dan mühimmat nakline memur Adana Valisi Yakup Paşa emrinde hizmet etmek şartıyla seferden affına ilişkin ferman verilmişti. Haziran 1734'te Adana'da ikamet eden serdengeçti ağası Balizâde Mustafa Ağa, ihtiyar ve sakat olması yanında Adana voyvodalığı cizyesinin tahsiliyle görevlendirilmiş olduğundan sefere gitmemişti.⁶⁶⁶ Nisan 1739'da Rusçuk'ta sakin 55. cemaatten serdengeçti ağası Halil Ağa, orduya zahire satın alınmasına görevli kapıcıbaşının maiyetinde olacağından seferden muaf olduğu görevlilere bildirilmiş sefere zorlanarak rahatsız edilmemesi istenmişti.⁶⁶⁷ Temmuz 1743'te Canik muhassılı tarafından mütesellim olarak görevlendirilen Ali Ağa, Canik sancağında zahire ve beygir tedarikinde mühim vazifeler üstlendiği ve sefer için bu işin daha ehemmiyetli olduğundan seferden affedilmiş, sürücülere onu zorlamamaları emri verilmişti. Aralık 1743'te babası da voyvoda olan Edremit voyvodası Mustafa Ağa, hasta olduğundan babasının kethüdasıyla beraber 100 nefer göndermeyi teklif etmiş, voyvodalığı Haremeyn-i Şerifeyn evkafı olduğu ve başında bulunması gerektiği de sebep

⁶⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 405.

⁶⁶⁴ BOA, AE.SAMD.III, 5196.

⁶⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1035, 1039.

⁶⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 55, 338. Şubat 1736'da, on senedir İzmir'de sakin serdengeçti ağalarından Genç Osman Ağa hasta ve sakat olduğunu, sefere gitmemesine ruhsat verilip esâmîsinin gümrüğe nakledildiğini ve bu muafiyeti iki sene önce yenilenmesine rağmen sefere bayraksız ve sadece adamlarıyla gidecek ağalar içine dâhil edildiğini beyan ettiği arzıyla muaf olması için yeni fermanı çıkarttırmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 320.

⁶⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1798.

gösterilerek kabul edilmişti.⁶⁶⁸ Ocak 1744'de Diyarbakır tarafına bayraksız şekilde kendi adamlarıyla 150 kişi gidecek ağalardan Manisa'da Uzunhalil oğlu Mehmed nikris hastalığına müptela olduğu ve rençper olduğundan işini görecekt kimse olmadığından iyileşene kadar seferden muaf tutulmuştu.⁶⁶⁹ Haziran 1791'de İskilip'te sakin bir ağa, hasta, yaşlı ve maddi durumu iyi olmadığından sürücünün talebiyle muaf tutulmuştu.⁶⁷⁰

Serdengeçti ağalarının seçiminde mübaşir-sürücülerin de suistimalleri da olmuştu. Ağaların istidat ve kabiliyetli olanların seçilmesi istenmişken⁶⁷¹ mübaşirler menfaat karşılığında ehliyetsiz kişilere bayrak verilmişti. Onlarda karşılığını nefer yazarken rüşvet olarak, menfaat sağlayarak veya halkı soyarak çıkarmıştı.⁶⁷² Neferleri idare edemeyecek, tecrübesiz yeniçerilerden ağa yaptıkları olmuştu.⁶⁷³ 1686'da görevli Hüseyin Çavuş serdengeçti ağalarının hepsinden rüşvet aldığı, para vermeyenlere bayrak açtırmadığı için azledilmişti.⁶⁷⁴ Mayıs 1746'da Anadolu'nun sol koluna göreli turnacıbaşı Hasan Ağa'nın Erzincan'da acelece, işi bitirip gitmek maksadıyla sıradan insanlara bayrak vermişti. Bunların dördünün hiç ehil olmadığı anlaşıldığından ordu ağasından bunların bayraklarını başkasına vermesi istenmişti.⁶⁷⁵ Bazen kayıtlar yüzünden farklı kişiler sefere zorlanmaktaydı. Mayıs 1745'te ismi Seyyid Ahmed olan bir kişi, Aydın-Saruhan taraflarında ismi merkezden gönderilen ağaların içinde olan bir kişinin yerine sefere zorlandığında şikâyet etmiş ve kişinin tespiti sürücü kulkethüdasından istenmişti.⁶⁷⁶

Serdengeçtiler ihtiyaca göre piyade veya süvari istenmişti. Çoğu zaman piyade veya süvari olmaları fermanlarda gösterilmiş ve uyulması istenmişti. Bazen ise piyade veya süvari gitmeleri ağalara bırakılmıştı.⁶⁷⁷ Süvari serdengeçti yazma uygulamanın ilk

⁶⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 256, 706. Temmuz 1744 62. cemaat serdengeçti ağalarından ve Adana'da sakin Mercanzâde İbrahim Ağa, çok ihtiyar ve hasta olduğundan yerine başkasını göndermek üzere seferden muaf tutulmuştu. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 707, 1066.

⁶⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 707

⁶⁷⁰ BOA, C.AS, 23923.

⁶⁷¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 911.

⁶⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 521, 524, 851, 932.

⁶⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 3, 8, 319.

⁶⁷⁴ 33 Numaralı Konya Ser'ıye Sicili, 284.

⁶⁷⁵ BOA, SMHD.I, 16055.

⁶⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 740

⁶⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk.482. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 478.

zamanlarında da mevcuttu.⁶⁷⁸ Özellikle 1730'dan sonra istenen bayraklarda süvariler artmıştı.⁶⁷⁹ Aşağıda ayrı bir başlık altında bu husus gösterilecektir.

Bayraklar kol, eyaletler, sancak veya kaza bazında istenmişti. Sayıya bağlı olarak emirlerin alanı genişlemiş yahut sadece bir kazaya kadar düşebilmişti.⁶⁸⁰ Yeniçeri fazlalığına bağlı olarak aynı bölgeden birkaç kez bayrak istenmişti.⁶⁸¹ Bir kazadan serdar bayrağının gitmesi de serdengeçti istenmesine mani değildi.⁶⁸² Bu durumda bazen aynı bölgeden toplanacak serdengeçti ve serdar bayrakları başka cepheye görevlendirilmişti. 1738 baharında Anadolu'nun sağ kolunun serdengeçti ağalarından Bosna ordusuna gitmeleri, serdarların ana orduya katılmak üzere Edirne'ye gitmesi istenmişti.⁶⁸³

Serdengeçti bayrakları yazılma emirleri kollar, eyalet veya kazalar itibariyle gönderilmişti. Toplanma bölgesinin büyüklüğüne göre istenen bayrak sayısı artmış, bazen yüzü geçmişti. Hemen her kazaya en az bir bayrak düşmüştü.⁶⁸⁴ Yeniçerilerin fazla olduğu kaza ve şehirlerden ise birden fazla istenmişti.⁶⁸⁵ Aralık 1768'de Anadolu'nun sol koluna görevli mübaşire fazla yeniçeri olan kazalardan iki, az olanlardan bir bayrak serdengeçti yazması emri verilmişti.⁶⁸⁶ 1789'de Anadolu'dan çoğu kazalardan bir veya iki bayrak, bazı yerlerden daha fazla istenmişti. Mesela Antep'ten beş, Malatya ve

⁶⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 452.

⁶⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1560-61

⁶⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1633-1634. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1487. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 341, 344-346, 936. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1958. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk.1503. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 705 BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 661. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 322-323. 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 2.

⁶⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 344-346. 450-451. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1121. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 159, 164, 1180-1181.

⁶⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk.657. 1778'de Varna'dan hem serdengeçti hem de serdar bayrağı gittiğini gösterir belge için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 958.

⁶⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 141.

⁶⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1121. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 315, 322, 359. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 591. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 475, 485.

⁶⁸⁵ 1734 Mart'ta Aydın, Saruhan, Menteşe, Biga ve bölgedeki diğer sancaklardan yirmi altı serdengeçti ağası görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1723. Eylül 1737'da Aydın sancağındaki kazalardan 120 kişilik on bayrak istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 473. Nisan 1742'deki emirde Kazabad'dan bir, Harput'tan iki, Divriği'de bir, Malatya'dan bir, Karahisar-ı Şarkî'den iki, Bayburt'tan bir, Erzincan'da bir, Samakov'dan bir, Trabzon'dan bir, İzmit'ten iki, İskilip'ten iki, Tosya'dan bir, Osmancık'tan bir, Merzifon'dan bir, Beypazarı'ndan bir, Çorum'dan bir, Kayseri'den bir, Çankırı'dan bir, Erkilet'ten bir ağadan 120 kişilik bayrak istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 793-94-95-96-97. Eylül 1743'de Harput, Malatya ve çevresinden daha önce istenen bayraklardan başka on bayrak daha toplanması emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 478.

⁶⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 286. Ocak 1770'de 200 kişi olmak üzere Filibe'den beş, Samakov'dan bir, Tatarpazarı'ndan üç, Sofya'dan beş, Berkofçe'den iki, Şehirköy'den bir, Köstendil'den üç ve Dunca'dan iki bayrak istenmişti. BOA, C.AS, 33492

Harput'tan üçer bayrak istenmişti.⁶⁸⁷ 1791'de Çorum sancağındaki kazalardan 120 kişilik 10 bayrak istenmişti.⁶⁸⁸ Kazalardan yeterince yeniçeri toplanmadığı durumlarda ağalara, cepheye giderken yazmalarına müsaade edilmişti.⁶⁸⁹ 1790 seferi için Tavşanlı'dan istenen 120 kişilik bir bayrak, kaza merkezinde toplanamadığından nahiyelerindeki yeniçerilerin ilavesiyle oluşturulması emredilmişti.⁶⁹⁰

Serdengeçti bayraklarına kaç nefer yazılacağı fermanlarda gösterilmekteydi. İlk uygulamaları 100 kişi olsa da kısa zaman sonra nefer sayıları farklı bayraklar toplanmıştı.⁶⁹¹ Hususi olanlar dışında, 100, 120, 125, 150 ve 200 mevcutlu bayraklar istenmişti.⁶⁹² Ancak hızla cepheye varmaları için mevcutları bazen 50 nefer olarak belirlenmişti. 1787-92 harplerinden itibaren bazı istisnalar dışında bayraklar 120 nefer olarak sabit hale getirilmişti. Emirlerde bayrak mevcutlarının tamamlanması için belirlenen sayıların en az olduğu da ifade edilmişti.⁶⁹³

Genel bayraklar dışındakilerin mevcutlarında sabitlik yoktu. Bu, ağanın gücü veya toplanacak yerdeki yeniçeri sayısı ile alakalıydı. 100 neferin altında⁶⁹⁴ ve çok üstünde nefer istenebilmişti. Nisan 1742'de, yine Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarında sakin ve isimleri yazılan ağaların bayraklarında 25 neferden 100 nefere kadar yeniçeri bulunması istenmişti.⁶⁹⁵ Sohum Kale'sini takviye için Ocak 1731'de Trabzon yeniçeri zabıtinden, üç serdengeçti ağasıyla Trabzon'dan 85 kişilik bayraklarla 255 yeniçeri yazıp kayıklar ile kaleye göndermesi emredilmişti.⁶⁹⁶ Benzer uygulama 1768'den sonraki harplerde daha fazla uygulanmıştı. Güçlü ayan ağalardan istenen nefer sayıları artırılmıştı. Kasım 1769'da Rusların Yergöğü tarafına saldırı hazırlıklarına karşı acil olarak Rusçuk'tan altı, Yergöğü çevresinden iki olmak üzere sekiz 300'er kişilik bayrak

⁶⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s.12-32.

⁶⁸⁸ BOA, C.AS, 23923.

⁶⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1251. Bir neferin bir bayraktan kaçıp diğerine gitmesiyle alakalı kayıt için bk. 33 Numaralı Konya Ser'ine Sicili, 207.

⁶⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 191, hk. 328.

⁶⁹¹ 1695 yılı için Sivas tarafından istenen on bayrağın mevcudu 300'dü. BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 447.

⁶⁹² BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 50, 92, 738-739. BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 519-520. BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 109, 348, 657. 1798'de çeşitli muhitlerden istenen bayrakların mevcudu 125 olarak belirlenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 207, hk. 721-725, 728.

⁶⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 148, hk. 740. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1240, 1283.

⁶⁹⁴ 1734'te emirlerde bazı ağaların 25, 30, 50 nefer getirmeleri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk. 1035-1039

⁶⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1047-1049.

⁶⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 1379. BOA, A.DVN.MHM.d, 138, hk. 30.

istenmişti. Ekim 1769'da Bender kalesi için Hezargrad, Silistre, Tırnovi, Eskicuma, Osmanpazarı, Hacıoğlupazarı, Selvi ve Pravadi'den birer ağanın 300-500 arasında ne getirebilirse yazması istenmişti.⁶⁹⁷ 1770 baharında Karadeniz kıyısındaki kazalardan isimleri emirlerde yazılan ağalardan güçlerine göre 300'den 1500'e kadar nefer istenmiş, ister Kırım ordusuna ister ana orduya gitmeleri kendi tercihlerine bırakılmıştı. Ocak 1771 tarihli emirde Bosna serdengeçti ağalarının kimi 200, kimi 300, kimi 500 neferli bayraklarına yeniçeri ve kuloğullarını yazarak bahardan evvelce orduda bulunmaları emredilmişti.⁶⁹⁸ Aynı şekilde Aralık 1788'de, bahardaki sefere hususi bayrakla geleceklerden 400 kişiye kadar nefer istenmişti.⁶⁹⁹

Bayrakların istenilen seviyesinde olmaları her emirde hatırlatılmasına rağmen daha az neferle cepheye gitme oldukça yaygın bir durumdu.⁷⁰⁰ Hatta istenen neferin yarısı veya daha azıyla giden bayraklar çoktu.⁷⁰¹ İstanbul'dan yazılan bayraklar da istenilen mevcudu

⁶⁹⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 141-142, 210. Mayıs 1770'te Varna müdafaasına buradan iki ağanın 300-500 kişi yazması istenmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 989.

⁶⁹⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 373, 376-385, 654, 1165.

⁶⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM. d. 188, s. 11, 26-32.

⁷⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 144, hk. 628. 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, 16-17.

⁷⁰¹ Cephede tutulanların çoğu kayıtlar maaşlar için düzenlendiğinde mahlûllerden sonrakiler yazılmaktaydı. Bu sebeple bayrakların mevcutlarını tam göstermemekteydi. Ancak doğrudan kayıtların yapıldığı defterlerden tam bayraklarla beraber eksikler de görülebilmektedir. 27 Aralık 1728 tarihli deftere göre Gence Kalesi muhafazası için toplanan yirmi iki bayraktan biri 155 nefer, biri 102 nefer diğerleri 43-99 arasındaydı. Bayraklarla toplam 1657 nefer tashih ve be-dergâh olmuştu. (BOA, MAD, d. 6205). 1732'de turnacıbaşı Salih Ağa tarafından yedisi atık, on üçü cedit ağayla Erzincan ve Bayburt kazalarından toplanan yirmi bayrakta 1824 yeniçeri kaydedilmişti. Bayrakların sadece biri 120, diğerleri 70-80-90 kişiydi. BOA, D.BŞM.d. 1777. Mart-Eylül 1725 Tebriz ordusunda bayraklar, 70, 30, 32, 17, 50, 14, 14 (süvari), 47, 46 (süvari), 87, 49, 36, 27, 30, 24, 42, 59, 62, 46, 48, 49, 76, 47, 29 (süvari), 50, 37, 48, 62, 82, 67, 52, 59, 66, 42, 53, 66, 49, 44, 31, 28, 43, 31, 37, 32, 38, 43, 22, 54, 29, 23, 52, 42, 16, 22, 19, 28 (süvari), 44, 22, 83, 27 (süvari), 46, 44, 64, 94, 25, 16, 12, 17, 15, 13, 12, 32, 71, 35, 45, 64, 66, 33, 35 (süvari), 19, 17, 43, 23, 31 (süvari), 45, 12, 22, 12, 27, 35, 38, 52, 26, 33, 50, 14, 36, 31, 50, 30, 30 nefer bulunmaktaydı. (BOA, MAD.d. 5182). 13 Aralık 1732 tarihli defterde Serasker vekili Polat Ahmed Paşa'yla eski kulkethüdası Abdullah Ağa tarafından Kerkük ve Erbil muhafazaları için toplanan serdengeçti bayraklarındaki sayılar; 102, 87, 88, 97, 94, 96, 107, 95, 102, 98, 83, 81, 88, 88, 88, 80, 82, 81, 84, 81, 79, 78, 81, 79, 79, 78, 82 neferdi. (BOA, D.YNÇ.d. 34186). Tiflis için Trabzon ve Rize taraflarından toplanması emredilen 120 kişilik bayraklara ait defterlerde bu on ağanın bayraklarının sayısı, ağa ve alemdarlar dâhil 58, 58, 69, 70, 72, 41, 57, 63, 75, 70 idi. (BOA, MAD.d. 15646). 1736 senesinde Kırım Ordusu'nda bulunan altmış üç bayrakta ortalama 62 nefer mevcuttu. Bayraklarda 120 nefer olduğu gibi 15 kişi de bulunmaktaydı. (BOA, D.YNÇ.d. 34210). 1736 Şubat'ta Bender Ordusu'na yazılan on yedi bayrakta 140, 120, 120, 121, 120, 120, 122, 120, 120, 120, 125, 120, 120, 120, 121, 210 kişi bulunmaktaydı. 210 kişilik bayrak süvari idi. (BOA, MAD.d. 17089, s. 121-151). Ağustos 1736'da Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın Kefe muhafazası için yazdığı beş serdengeçti bayrağının mevcutları ağa ve alemdarlarla beraber 96, 100, 94, 95, 117 olmak üzere 502 kişiydi. (BOA, C.AS, 29308). Aralık 1737'de Kefe Ordusu'na İstanbul'dan yazılan on bir bayrağın toplam mevcudu 1316'ydı ve bayraklar 115-122 arasındaydı. (BOA, MAD.d. 17121). Eylül 1737'de Kefe Ordusu'nda bulunan yirmi iki bayrağın mevcutları 219, 95, 164, 190, 187, 210, 111, 198, 101, 109, 71, 47, 61, 31, 43, 50, 65, 28, 64, 65, 32, 50'ydı. (BOA, D.YNÇ.d. 34221, s. 18-25). 1769'da yirmisi İbrail Kalesi ve ikisi saman anbarlarını muhafazasına toplam on sekiz süvari, dört piyade, yirmi iki bayrağın toplam 2481 neferi bulunmaktaydı. Bayrakların nefer mevcudu şöyleydi: 150, 59, 78, 112, 90, 67, 81, 129, 89, 119, 140, 138, 135, 190, 107, 139, 100, 250, 156, 55, 48, 49. (BOA, MAD.d. 17350. BOA, MAD.d. 17351, 76-87). 7 Ekim 1770 tarihli deftere göre Krayova muhafazası için elli dört adet bayrak yazılmıştı. Bayraklardan iki tanesi 55, kırk dokuz tanesi 52, biri

barındırmamaktaydı.⁷⁰² Bu, ilave bayrak istenerek telafi edilmekteydi. En mühim sebep yazılanların bir şekilde firarları veya savaş sonunda veya beklemeden bayraklardan ayrılma çevreye yayılmalarıydı.⁷⁰³ 1723 yılında on beş bayrakla 1491 nefer yazılmışken birkaç ay sonra neferler 1241'e inmişti.⁷⁰⁴ 11 Mart 1725 tarihli deftere göre Tiflis Kalesi muhafazasına toplanan on yedi bayrakla sadece 800 nefer gitmiş, kaçanların artmasıyla önce 578'e sonra 345'e inmişti. Bayrakların mevcutları 14-30 nefer arasında kalmıştı.⁷⁰⁵ 1731 Revan muhafazasına doksan dokuz bayrak 7667 nefer yazılmış ancak firarlarla sadece 1921 nefer kalmıştı ve bayrakları dağıtılmıştı.⁷⁰⁶ Ekim 1728'de Gence ve Tebriz için 150 kişilik istenen bayraklarda ancak üçte biri yazılmıştı.⁷⁰⁷ 1800 yılında Karaman'dan giden üç bayrağın 40, 31 ve 30 neferi olduğundan vali ve kadı mesul tutulmuştu.⁷⁰⁸

Bayraklarla alakalı en önemli hususlardan biri savaş dönemlerinde toplam kaç bayrak yazıldığıdır. Sayının en önemli belirleyicisi savaşların durumu ve cephe sayısıydı. Ordulardaki toplam serdengeçti bayrakları oldukça fazla ve bazen toplam yeniçeri sayılarının ekseriyetini teşkil etmişti. Kale muhafazaları, şehirler ve özel görevlendirmelerle dâhil edildiklerinde sayı birkaç yüze ulaşmıştı. 1731 yılında, Topkarağaç (yedi bayrak 429 nefer), Tiflis (otuz yedi bayrak 2808 nefer), Gence (yirmi sekiz bayrak 2367 nefer), Sohum (on bir bayrak 989 nefer) olmak üzere savaş bölgesindeki kalelerde seksen üç bayrak vardı. Bu yıl, 5517 mevcutlu Hemedan ordusunda (kırk dört bayrak 1220 nefer), 16045 mevcutlu Tebriz ordusunda (iki yüz doksan iki bayrakta 8355 nefer) bulunmaktaydı. Kaleler ve ordularda bulunan toplam bayrak sayısı dört yüz on dokuzdu.⁷⁰⁹ 1735 Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın ordusunda

53 nefer, biri 86 nefer ve diğer bir bayrak 117 neferden oluşmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 17371. Bu bayrakların bir kısmı atık neferler Vidin yamaklarından yazılmışken diğerleri esâmîsiz neferlerden yazılmıştır. Nisan 1772'de İzmit, Akyazı, Adapazarı, Bolu taraflarından Özi Kalesi'ne giden beş ağanın bayrakları ağa ve alemdar dışında 40, 41, 40, 38, 46 neferden müteşekkildi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 4-5. Diğer bazı bayrak sayıları için bk. *BOA, MAD.d.* 17121. *BOA, D.YNÇ.d.* 34232. *BOA, KK.d.* 4772. *BOA, D.YNÇ.d.* 34266. *BOA, MAD.d.* 6205.

⁷⁰² Sunne ve Tuna sahillerini muhafazası için 10 akçe emeklilikle 120 kişilik otuz beş serdengeçti, dokuz adet çete bayrağında 5280 nefer yazılması istenmiş, bayraklar 77, 78, 99, 96, 99, 104, 83, 108, 100, 104, 109, 112, 96, 111, 89, 104, 100, 102, 95, 107, 106, 103, 107, 102, 113, 88, 105, 100, 81, 107, 103, 113, 102, 55, 111, 113, 93, 94, 108, 108, 87, 105, 105 ve 82 kişi olarak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511.

⁷⁰³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 133, hk. 1011.

⁷⁰⁴ *BOA, D.SVM.d.* 36169

⁷⁰⁵ *BOA, D.YNÇ.d.* 34160.

⁷⁰⁶ *BOA, DYNÇ.* 103-179.

⁷⁰⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 135, hk.519-520, 853. *BOA, İE.AS.* 8050.

⁷⁰⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 211, hk. 475

⁷⁰⁹ *BOA, MAD. d.* 2053, s. 26-36

yüz seksen üç,⁷¹⁰ 1736 yılında henüz savaşın başında Kırım ordusunda altmış üç bayrak vardı.⁷¹¹ 1737'de 22432 yeniçeri mevcutlu Kefe ordusunda iki yüz kırk üç bayrakla 12750 serdengeçti bulunmaktaydı.⁷¹² 1738'de 30803 yeniçerinin bulunduğu Bender ordusunun 16703 neferi, iki yüz otuz beş bayraklaydı.⁷¹³ Temmuz 1739'da sadece bir kayıtle 400 ağa ve alemdara terakki verilmişti.⁷¹⁴ 1739'da Kırım ordusuna yazılan 11506 neferin 8727'si yüz elli yedi bayrakla gelmişti.⁷¹⁵ 1769 baharından Anadolu'dan sadece Kırım ordusuna gidecek bayrak seksendi.⁷¹⁶ 17 Temmuz 1769 tarihli kayda göre Hotin üzerine görevli Kırım hanının emrinde yüz elli yedi bayrakla 11327 nefer vardı.⁷¹⁷ 1770'te Rusçuk Ordusu'nda dalkılıçlarla beraber yüz elli dört serdengeçti bayrağı mevcuttu.⁷¹⁸ 11 Ekimde 1771 ana orduya yazılan ve Tuna muhafazalarında görevlerini tamamladıklarından bayrakları dağıtılan ağa sayısı iki yüz on üçtü.⁷¹⁹ 1772'de Kılburun'da iki yüz on altı ağa ve alemdara terakki talep edilmişti.⁷²⁰ 1773'te Özi'de yüz elli bir, Kılburun'da dokuz atik ağa vardı,⁷²¹ Rusçuk ordusu ve buna bağlı bölgelerde ise yüz elliye yakın bayrak görev yapmıştı.⁷²² 1787'de İsmail ordusu için yazılan yüz on bayrağın altmışı Boğdan'a, ellisi Eflak başbuğları emrine verilmişti.⁷²³ 1789'da ilk defada sadece Anadolu'dan istenen bayrak sayısı yüz on yediydi.⁷²⁴ Bu sene Bosna ve çevresinden yazılanların sayısı ise elli beşti. Bir kısmı üçer beşer şekilde kale ve palankalara görevlendirilmişlerdi.⁷²⁵ Ek 3'te görüldüğü üzere Mayıs 1800'de orduya

⁷¹⁰ BOA, MAD. d. 17089. Ordunun çoğunluğu kaçtığından bayrakların firar sonrası neferler yazılmıştır.

⁷¹¹ BOA, DYNÇ.d. 34210.

⁷¹² BOA, KK.d. 4773.

⁷¹³ BOA, KK.d. 4773. 1738'de Vidin ordusuna seksen iki, Bükreş muhafazasına altmış üç, İbrail Kalesi'ne on iki, Kule Kalesi'ne sekiz, Yaş muhafazasına iki bayrak yazılmıştı. BOA, D. YNÇ, 138-40. Mart 1738'de Bükreş'te kırk sekiz bayrak vardı ve otuz sekizinin Vidin seraskerinin yanına gitmesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 237.

⁷¹⁴ BOA, D. YNÇ, 153-239

⁷¹⁵ BOA, MAD. d. 4493. 1743'te Bağdad Kalesi'ne otuz altı bayrak yazılmıştı. BOA, D. YNÇ, 181-2. 1748'de Erzurum ordusuna Anadolu ve Rumeli'den elli iki bayrak gitmişti. BOA, D. YNÇ, 202-26.

⁷¹⁶ BOA, C.AS. 2976.

⁷¹⁷ BOA, C.AS, 2709. Yüz kişi üzerinde olan dokuz bayrağın mevcutları 130, 112, 100, 101, 160, 102, 528, 231, 160'ti.

⁷¹⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1448. 1771'de Özi muhafazasında terakki verilecek olan atik ağaların sayısı yüz elli üçtü. BOA, DYNÇ.d. 34515.

⁷¹⁹ BOA, MAD.d. 2583. Terakki verilen ağa ve alemdar sayısı da bunu teyit etmektedir. Bu yıl merkez orduda terakki alan alemdar ve ağa sayısı 465'ti. BOA, D. YNÇ, 295-72.

⁷²⁰ BOA, D. YNÇ.d. 34515, s. 2-4

⁷²¹ BOA, D. YNÇ.d. 34522.

⁷²² BOA, C.AS, 42755

⁷²³ Enverî Tarîhi Üçüncü Cild, 303.

⁷²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s. 26-32.

⁷²⁵ BOA, D. YNÇ, 421-153

Anadolu'dan istenen bayrak, yüz doksan iki, 1811'de Anadolu ve Rumeli'den istenen dört yüzdü.

3.3.3.3. Dalkılıç Bayrakları ve Çete Bayrakları

Serdengeçtiliğin asker yazılma usulüne dönüşmesiyle, onların önceden yaptıkları vazifeleri dalkılıçlar üstlenmeye başlamıştı. Yani dalkılıçlar serdengeçtiliğin “tabir-i aheriydi.”⁷²⁶ Mesela II. Viyana kuşatmasında ocaklardan biner dalkılıç seçilmiş, her kola saldırı için dağıtılmıştı.⁷²⁷ 1686 muharebelerinde kale kuşatması için neferleriyle dalkılıç yazılan 1. bölükten serdengeçti ağası Murad Ağa esir düşmüştü. 7 Temmuz 1688'de arz sunan, sefer için tashih olmuş bir dalkılıç nefer vardı.⁷²⁸

18. yüzyılda yeniçerilerin verimliliğinin düşmesi, tabur muharebesi ve kale muhafazalarında dayanıklılıklarını kaybetmeleri, sefere götürülmelerinde zorluk çekilmesi dalkılıçların daha fazla kullanılmasına sebep olmuştu. Ancak yeni düzende dalkılıçlar farklı şekilde yazılmışlardı. Cephede ordudaki mevcut neferlerden seçilmeye devam edilse de⁷²⁹ daha çok serdengeçti bayrakları gibi nefer yazma yoluyla yeniçeri ve kuloğullarından temin edilmişti. Bunlara, verilen görevleri tamamlamalarının ardından görevin tehlikesi ve süresine bağlı olarak değişir yevmiyelerde emeklilik verilmişti.⁷³⁰ Terakki verilerek görev süreleri uzatılmıştı.⁷³¹

Sekbanbaşı Risalesi'nde, dalkılıçlık için yeniçerilerin “tüfeğimizi atar dalkılıç olup Moskof ordusuna saldırırız” ifadesi kullanılmıştı.⁷³² Diğer eserlerde de “sell-i seyf” vaziyette, yani kılıç çekerek saldırdıkları gösterilmişlerdi. Bu isim onların tüfek kullanılmayan bazı vazifelerini göstermek için verilmişti. Ancak çetelerde, donanmada

⁷²⁶ *Netâyicü'l-Vukû'at*, I, 170.

⁷²⁷ *Zübde-i Vekayiât*, 155.

⁷²⁸ *BOA, D.YNÇ*, 42-332.

⁷²⁹ Temmuz 1739'da Hisarcık muharebesinde Avusturya ordusuna saldırmak için ocaklardan dalkılıç yazılmıştı. Musaffa Mehmed Efendi, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, (haz. Melek Çoruhlu), Yüksek Lisan Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, 53. 1771'de Tulca muhafazasına ordudan dalkılıç yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511, s. 2-3. 1769'da Hotin'e yardım için ordudan bin nefer dalkılıç gönderilmişti. *BOA, C.AS*, 2677.

⁷³⁰ *BOA, D.YNÇ.d.* 34512, 34538. *BOA, D.YNÇ*, 296-170, 185, 215, 240, 336. Dalkılıçların yevmiyeleri dördünü bölümde gösterilecektir.

⁷³¹ *BOA, AE.SABH.I*, 20377

⁷³² *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 42

ve kıyı emniyeti için kayıklarda istihdam edildiklerinden⁷³³ tüfek kullanmalarına mani yoktu. Metris harplerinde ise kendilerine ait yerlerde veya ön saflarda durmuşlar, düşmana saldırı mesafesine kadar yaklaşmışlardı.⁷³⁴

1725 yılında Tebriz ordusunda yirmi bir dalkılıç ağası vardı.⁷³⁵ 1736-39 harbinde daha çok ordu içinden yazılmışlardı.⁷³⁶ Dalkılıçlık 1768-74 harbinden sonra daha artmıştı. Yukarıda bahsedilen sebeplerle dalkılıç bayrağıyla tashih ve be-dergâha oldukça fazla başvurulmuştu. 1769 baharında Özi için 971 dalkılıç nefer 12 akçe emeklilikle yazılmıştı.⁷³⁷ Kartal bozgununun ardından Anadolu ve uzak yerlerden gelen bütün askerler memleketlerine döndüklerinden Temmuz 1770'de Rusların hücumlarına karşı koymak için acilen Rumeli'nin sol kolundaki kazalardan dalkılıç yazılması emri verilmişti. Eylül 1770'de İbrail Kalesi'ne yardımcı olma ve kale dışındaki Ruslara saldırı için yeterince dalkılıç yazılması zağarcıbaşidan istenmişti.⁷³⁸ 1771 baharında İstanbul'dan yazılan serdengeçti bayraklarıyla beraber 120 kişilik dokuz bayrak dalkılıç, bir sene çete görevi yapmak üzere yazılmıştı.⁷³⁹ 1771 Mayıs'ında Rusçuk ordusunda yüz altı serdengeçti bayrağı yanından on üç dalkılıç bayrağı vardı.⁷⁴⁰ 1774'de dalkılıç bayrakları yazması için Haseki Ebubekir Ağa görevlendirilmişti.⁷⁴¹ 4 Ocak 1775 tarihli deftere göre Rusçuk ordusuna yirmi beş bayrakla 1508 nefer dalkılıç yazılmıştı.⁷⁴²

Emekliliğin katlanarak artmasına sebep olan dalkılıçların hazineye yükü çok fazla olduğundan 1780'lerden itibaren esâmîlerinin alını satılmasının ve senetlerin başkalarının eline geçmesinin menî, farklı zamanlarda birkaç defa bayraklara yazılarak mükerrer esâmî temin edenlerin tespiti için ocağa sürekli emirler verilmişti. Ayrıca dalkılıç senetlerinin mahlûl terakkisinden faydalanmak için verilmesi de yasaklanmıştı.

Buna rağmen dalkılıç yazılması daha fazla olarak uygulanmıştı. 1787-92 harpleri ve sonrasında dalkılıçlık diğer usullerin önüne geçmiş, bir kısım yeniçeri sadece dalkılıç

⁷³³ *Edîp Târîhi*, 50.

⁷³⁴ *Kitâb-ı 'İbrenümây-ı Devlet*. vrk 61. *Tarih-i Silistre*, 66-67.

⁷³⁵ BOA, MAD.d. 5182. BOA, D.YNÇ.d. 34511.

⁷³⁶ BOA, D.YNÇ, 149-401.

⁷³⁷ BOA, MAD.d. 17358, 1-10.

⁷³⁸ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 868, 947, 1009.

⁷³⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34511.

⁷⁴⁰ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376) hk. 1448.

⁷⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 158. 1773 yılında yazılan dalkılıç kaydı için bk. TSMA, D. 2352/1001.

⁷⁴² BOA, D.YNÇ.d. 34538.

yazılmayla sefere gitmişti.⁷⁴³ Bunlar sefer sırasında senetlerini erkenden almak veya fazla beklememek için ordularda sürekli huzursuzluk çıkarmış, hatta verilen vazifeleri terk etmişlerdi.⁷⁴⁴ Kaçmalarına mani olmak için çoğu zaman maaşlarının bir kısmı peşin ödenmişti.⁷⁴⁵ 1788’de Mehadiye’de yazılan 12 bin dalkılıç yeniçeri, vazifeleri tamamlanmadan senetlerini almak için sadrazamı evlerine gitmekle tehdit etmişlerdi.⁷⁴⁶ Nisan 1801’de orduda yirmi, Ereş’te on dokuz olmak üzere otuz dokuz dalkılıç vardı.⁷⁴⁷ Ağustos 1809’da Ruslar aniden saldırınca İstanbul’dan seksen dalkılıç bayrağı gönderilmişti.⁷⁴⁸

Diğer usullere göre sayısı daha az başvurulmuş bir yeniçeri görevlendirme vasıtası serdengeçti çete bayraklarıydı. Bu usulle piyade ve süvari bayraklar toplanmıştı. Ancak çete bayraklarının diğerlerinden farkı; mevcutlarının azlığı, daha çok savaş muhitinden yazılmaları ve belli vasıflara sahip olmalarıydı. Bunlar hakkında, aşağıda yeniçerilerin cephedeki hususi vazifelerinden bahsedilirken tafsilatlı malumat verilecektir.

3.3.3.4. Ortalara Yazma

Tashih be-dergâh kapsamında sefere nefer götürmenin diğer bir yolu görevli ortaların mevcutlarını artırmaktı. Ortalar sevk edilirken mevcutları artırılarak gidilecek yerde yeterince yeniçeri bulundurulması sağlanmıştı.⁷⁴⁹ Bu usule özellikle İstanbul’dan giden nısf ortaların mevcutlarını artırmakta başvurulmuştu.⁷⁵⁰ Fermanlarda yazılacak nefer miktarı gösterilmiş, ya her ortanın mevcudunu belli sayıya çıkarmak için ya da toplamda bir sayıyı sağlamak için ruhsat verilmişti.⁷⁵¹ Görevli zabitler, fazla nefer

⁷⁴³ BOA, D.YNÇ, 421-375, 378. BOA, D.YNÇ, 423-138. Şânî-zâde Târihi, I, 254. BOA, C.AS, 23807.

⁷⁴⁴ Enverî Târîhi Üçüncü Cild, 490.

⁷⁴⁵ Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, 15.

⁷⁴⁶ Enverî Târîhi Üçüncü Cild, 490. 1788’de İstanbul’dan yedi adet 120 kişilik dalkılıç bayrağı acilen Özi’ye gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 191, hk. 36. 1789’de sadece Hotin’de 2089 dalkılıç yazılmıştı. BOA, C.AS, 19414. 273 nefere farklı olarak 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20, alemdarlara 10 akçe emeklilik verilmişti. Bunların farklı şekilde kaydedilmesi görevlerinin nispeten ehemmiyetsizliğinden ya da görevlerini tamamlamamış olmalarından kaynaklı olsa gerekir. Ekim 1790’da, İsakçı tarafına görevlendirilen 1000 nefer dalkılıça 12 akçelik esâmî verilmişti. Enverî Târîhi Üçüncü Cild, 736.

⁷⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 216, hk. 26.

⁷⁴⁸ Beydilli, Bir İmamın Günlüğü, 135.

⁷⁴⁹ BOA, MAD.d. 17350, s. 23-54.

⁷⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783. BOA, D.YNÇ.d. 34268. 1686-1687 Tarihli Atık Şikâyet Defteri, 284.

⁷⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 449. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1665. 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 24. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 406-412. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk 221.

kaydetmemeleri hususunda ikaz da edilmişti.⁷⁵² Ortalar İstanbul'dan gönderildiğinde, bir kısmı buradan yazılmış ve yolda devam edilmişti yahut tamamı yolda yazılmıştı.⁷⁵³ Yazılma yeri olarak geçtikleri yerleşim yerleri veya konakladıkları menziller gösterilmişti.⁷⁵⁴ Şubat 1735'te Kars'a gidecek sekiz ortaya mevcutları 4 bin olana kadar yazılması istenmiş 635 kişi İstanbul'dan yazılmış kalanın giderken tamamlanması emredilmişti.⁷⁵⁵ Ağustos 1737'de Sofya tarafına turnacıbaşı Hasan Ağa emrinde gönderilen on ortanın neferlerinin 150 kişiye ulaşması için İstanbul'dan 851 nefer yazılmış, Sofya'ya varana kadar 349 nefer daha yazılması istenmişti.⁷⁵⁶ Şubat 1738'da İstanbul'dan Vidin ordusuna gönderilen on beş tam ve nısf ortaya Küçükçekmece'yi geçtikten sonraki kasaba ve nahiyelerden yeni nefer yazılmıştı.⁷⁵⁷ 1741'de İstanbul'dan gemilerle Trabzon'a, oradan Erzurum ordusuna gidecek yirmi ortaya demirledikleri iskelelerde nefer yazmaları emredilmişti.⁷⁵⁸ Temmuz 1768'de Bender, Hotin ve Özi'ye gidecek ortalara İstanbul'dan gemiyle gittikleri Varna İskeleyi'nde indikten sonra nefer yazılmıştı.⁷⁵⁹

Ortalara yazılardan başka, onlarla beraber gönderilen ağa, kâtip ve çavuşların maiyetlerine nefer yazılmıştı. Hatta bazen gidecekleri yerlerdeki ortalara da nefer yazılmış, varıldıktan sonra bunlar o ortalara taksim edilmişti. Şubat 1734'te Musul ordusuna sekiz, Bağdad için iki orta götürmekle görevli turnacıbaşı Osman Ağa'ya ayrıca Bağdad'daki ortalara olabildiğince nefer yazması istenmişti.⁷⁶⁰ 1768'de Hotin, Özi ve Bender'e giden ortalara yazılacaklardan başka hem bu kalelerdeki hem de Kılburun'daki ortaların mevcutlarının 100'e ulaşması için tashih be-dergâh yapılması yetkisi verilmişti. Yetkiye istinaden buradaki ortalara toplamda 1715 nefer yazılmıştı.⁷⁶¹

⁷⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783.

⁷⁵³ BOA, D.YNÇ.d. 34268. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783.

⁷⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783.

⁷⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1065.

⁷⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 507.

⁷⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

⁷⁵⁸ BOA, MAD.d. 17179.

⁷⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 55.

⁷⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1599.

⁷⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 29, 55. Bu ortalara yazılanlar, Hotin'de 3. cemaate 59, 46. cemaate 86, 97. cemaate, 55, 2. sekbanlara 82, 7. sekbanlara 70, 13. sekbanlara 59, 15 sekbanlara 79 nefer; Bender'deki 16. cemaate 83, 10. cemaate 58, 19. cemaate 69, 30. cemaate 72, 21. bölüğe 61, 40. bölüğe 41, 24. sekbanlara 57, 34. sekbanlara 67 nefer; Özi'de olan 21. cemaate 70, 28. cemaate 61, 45. cemaate 69, 81. cemaate 75, 22. bölüğe 75, 50. bölüğe 63, 5. sekbanlara 70, 14. sekbanlara 63, 31. sekbanlara 64 nefer;

Bu usulde nefer yazımı ortaları sevke mesul yüksek rütbeli bir zabitler tarafından yerine getirilmekteydi. Az sayıda ortanın nakillerini sağlayan çavuşlara da bu yetki verilmişti.⁷⁶² Gerektiğinden geçecekleri bölgedeki zabitler de sorumlu tutulmuştu.⁷⁶³ Kayıtlarına ilişkin defter ve belgeler, gittikleri yerlerdeki ordu ağalarına veya kale görevlilerine teslim edilmekteydi.⁷⁶⁴

Tablo 28. Ortalara Yazılan Yeniçeriler

Tarih	Orta Bilgileri	Bulunduğu Yer	Gittiği Yer	İzahat
Kasım 1724 ⁷⁶⁵	34 ve 74. cemaat-27. bölük-29. sekbanlar	İstanbul	Hemedan	Her ortanın neferi 150'ye çıkarılması
Mart 1726	43. cemaat ve 43. bölük.	İstanbul	Tebriz Ordusu	Ortaların sayısını 300'e çıkarılması
Mart 1726 ⁷⁶⁶	14. cemaat-31 ve 57. bölük-17. sekbanlar	İstanbul	Hemedan Ordusu	Ortaların sayısını 300'e çıkarılması.
Eylül 1730 ⁷⁶⁷	64. cemaat	İstanbul	Tebriz Ordusu	Orta mevcudunun beş yüze çıkması için 237 nefer yazılması
Ocak 1734	19. cemaat	Trabzon	Ordu	100 nefer yazılması
Ocak 1734	43. cemaat	Erzurum	Ordu	100 nefer yazılması
Ocak 1734	89. cemaat, 29. bölük ve 9. sekbanlar	Tiflis	Ordu	100 nefer yazılması
Ocak 1734 ⁷⁶⁸	71. cemaatle beraber nisf ve bütün on bir orta	İstanbul	Bağdad	Yeterli miktarda nefer yazılması
Nisan 1736 ⁷⁶⁹	2 ve 7. bölük	Giresun	Kale-i Cedit	Ortaların mevcutlarının 500'e tamamlanması
Şubat 1735 ⁷⁷⁰	Sekiz orta	İstanbul	Kars Ordusu	Ortalarla giden yeniçeri sayısının 4 bin olması
Haziran 1736 ⁷⁷¹	1. 26 ve 29. bölük	Şark ordusu	Kırım Ordusu	Kulkethüdasına ortaların mevcudunu 2000'e çıkarması emredilmişti. 1007 yeni neferin 467'si 1. bölüğe, 244'ü 26. bölüğe, geriye kalanı 29.bölüğe azılmıştır. ⁷⁷²

Kılburun'da olan 40. cemaate 55, 58. bölüğe 52 neferdi. *BOA, D.YNÇ.d. 34490*. Bu defterde yazılanlar 1712 nefer gösterilmiştir.

⁷⁶² *BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 449. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 847. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1048. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1044-1046, 1530. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 29. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 50, 53. BOA, D.YNÇ.d. 34268. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.*

⁷⁶³ *BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1609*

⁷⁶⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783. BOA, D.YNÇ.d. 34211.*

⁷⁶⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 449.*

⁷⁶⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 492-493.*

⁷⁶⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 847, 1048.*

⁷⁶⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1044-10456, 1530.*

⁷⁶⁹ *BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 221.*

⁷⁷⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1065.*

⁷⁷¹ *BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 29.*

⁷⁷² *BOA, D.YNÇ.d. 34211.*

Ağustos 1737 ⁷⁷³	On orta	İstanbul	Ordu	Her ortanın 150 kişiye ulaşması
Şubat 1738 ⁷⁷⁴	On beş orta	İstanbul	Vidin Ordusu	Nısf ve tam olan bu ortalara ne kadar yazılacağı belirtilmemiş.
1741 ⁷⁷⁵	91, 24, 29, 40, 45, 54, 83. cemaat- 3, 6, 11, 17, 36, 40, 50, 58, 59. bölük- 2, 3, 29, 32. sekbanlar olmak üzere yirmi orta.	İstanbul	Erzurum Ordusu	24. bölükten itibaren gönderilen ortalara yazılan neferler, 178, 125, 120, 120, 135, 140, 207, 156, 159, 151, 232, 218, 269, 146, 146, 104, 103, 112, 117'dir.
Aralık 1743 ⁷⁷⁶	On orta	İstanbul	Diyarbakır ordusu	Hepsi nısf olan on ortadan 67. cemaate 119, 46. cemaate 73, 52. cemaate 76, 87. cemaate 137, 3. bölüğe 101, 12. bölüğe 86, 25. bölüğe 126, 31. bölüğe 115, 36. bölüğe 101, 44. bölüğe 81 kişi kaydedilmişti.
Şubat 1747 ⁷⁷⁷	15 orta	İstanbul	Kars Ordusu	Tamamı nısf olan ortalara yeteri kadar nefer yazılması
Temmuz 1768 ⁷⁷⁸	Bender-26. bölük (nısf), 27. bölük, 53. bölük, 57. bölük (nısf), 60. bölük (nısf), 4. cemaat, 17. bölük (nısf) 25. bölük (nısf), 37. bölük (nısf), 17. sekban bölüğü (Hotin), 9. bölük, 31. bölük (nısf), 46. bölük (nısf), 52. bölük, 9. sekban bölüğü (nısf)- Özi	İstanbul	Bender-Hotin-Özi (her kaleye beş orta)	On beş ortanın her birine 220 nefer yazılması
Kasım 1791 ⁷⁷⁹	82. cemaat	Vidin	Ada-i Kebir	Mevcutunu 150'ye çıkarmak

Kayıt yapılırken, giden ortaların çalıkları kendi ortalarına, diğerleri istedikleri ortalara yazılmıştı. 1730 Eylül'de İstanbul'daki 64. cemaat Tebriz ordusuna başbuğ olan zağarcıbaşının yanına gönderildiğinde nefer sayısının 500 çıkarılması için 237 yeniçeri, yol üzerinden bulunan yerlerde bu ortanın çalıklarından ve kuloğullarından tashih be-

⁷⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 507.

⁷⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 117.

⁷⁷⁵ BOA, MAD.d. 17179. Defter baştan eksik olduğundan 91. cemaate yazılanlar belli değildir.

⁷⁷⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34268.

⁷⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 783

⁷⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 16, 22, 29, 55. Ortaların üzerine mi 200 nefer yazılacağı yoksa mevcutlarının 220'ye ulaşana kadar mı yazılacağı emirlerde farklı yazılmıştı. Ancak bunların tashihi kayıtlarında her ortaya 220 nefer yazıldığı görülüyor. BOA, MAD.d. 17350, s. 23-54.

⁷⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 197, hk. 232

dergâh yapılması fermanı verilmişti.⁷⁸⁰ Bazen ise sadece çalıklarin yazılması emredilmişti. Kasım 1724'te, İstanbul'dan Hemedan tarafına gidecek olan 34, 74. cemaat, 27. bölük ve 29. sekbanların mevcutlarını 150'ye çıkarmak için sadece kendi çalıklardan tashih yapılması istenmişti.⁷⁸¹

Nefer yazamama sıkıntısı bu usulde de geçerliydi. 1727'de Şark Ordusu'na gidecek ortalara yazılacak neferlere görevli turnacıbaşı Hatipzâde Mehmed Ağa neferleri tamamlayamamış, hasta olduğu için sonradan giden kulkethüdası ve emrindeki çavuşlarla eksik kalan neferleri tamamlaması istenmişti. Ancak kulkethüdası da kayıt yapmak istediğinde kendisine karşı koyulmuş, yazılanların bir kısmı kaçmışlardı.⁷⁸² 1768'de İstanbul'da kalelere gidecek on beş ortaya 220'er nefer yazılması istenmiş, toplamda 2978 nefer ancak yazılabilmmişti.⁷⁸³

3.3.3.5. Zabit Bayraklarıyla Toplama

Taşrada ikamet eden ağalar gerektiğinde orduya yeniçeri sevk etmekte kullanılmıştı. 1695 yılındaki sefere, serdar ve serdengeçti bayraklarından ayrı olarak Adana'dan 200 piyade, Erzurum'dan 600 süvari, Larende'den 200 süvari ve 600 piyade, Beypazarı ve Nallıhan'dan 200 piyade, Samsun, Çarşamba ve çevresinden 500 piyadenin İstanbul'dan görevlendirilen veya bu yerlerde sakin emektar yeniçeriler başbuğluğunda cepheye götürülmesi istenmişti.⁷⁸⁴

Taşrada emekli ağaların ve yeniçeri ayanlarının sayılarının artmasıyla uygulama zamanla genişlemişti. Devletin askerlerin masraflarını karşılamakta sıkıntı çektiği 1768-74 ve sonrasındaki harplerde daha fazla başvurulmuştu. 1769'da Trabzon, Giresun Tirebolu, İskefiye, Sürmene ve Rize'de bulunan turnacıbaşı ve diğer ağalardan 1000-1500 neferle cepheye gitmeleri istenmişti.⁷⁸⁵ Şubat 1771'de Diyarbakır, Ruha, Malatya, Harput, Konya, Adana, Antakya bulunan emekli haseki ve turnacıbaşılara kendi bayraklarını açıp serdar ve serdengeçti bayraklarını toplayarak hemen cepheye gelmeleri

⁷⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 847. BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk.1048.

⁷⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 449.

⁷⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 70, 315, 394.

⁷⁸³ BOA, MAD.d. 17350, s. 23-54.

⁷⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 378, 382-384, 415, 435.

⁷⁸⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 381-385. 1770 Ekim'de Giresun'da sakin turnacıbaşı Dizdarzâde'ye gönderilen emrin kaydı için bk. BOA, C.AS, 50032.

emredilmişti.⁷⁸⁶ 1769'da Kalas kazası yeniçeri zabiti Haseki Osman Ağa'nın, kendisine turnacıbaşılık verilirse bayrağıyla 500 yeniçeri götüreceği teklifi kabul edilmişti.⁷⁸⁷ 1788 yılında, binbaşı rütbeleri verilen ayan ve ağalardan 1000 veya daha fazla nefer getirmeleri istenmişti.⁷⁸⁸ Mart 1790'da Trabzon, Hemşin, Gönve, Of'ta bulunan 32 ağa ve varlıklı yeniçeriden bazılarının 60-500 arası, bazılarının kudretlerinin yettiği kadar nefer teçhiz edip Anapa ordusuna götürmeleri emredilmişti. Haziran 1790'da, Tokat'taki yeniçerileri iki ağanın bayraklarıyla götürmeleri istenmişti.⁷⁸⁹

Mîrî piyade zeameti tasarruf eden zabitler de savaş döneminden sefere nefer götürmekle mükelleftiler. Mesela Kasım 1737'de Tokat'ta mîrî piyade zeameti tasarruf eden Haseki Ahmed Ağa, sefer için 500 yeniçeri ve kuloğlu getirmekle mükellef tutulmuştu.⁷⁹⁰

Özellikle acil durumlarda kale ağalarından, kendi bayraklarını açarak bulunduğu bölgeden yeniçeri toplayıp istenilen cepheye gitmeleri emredilmişti. Ağustos 1724'ta, Revan Kalesi'ni kuşatan Serasker Ahmed Paşa'ya destek olmak için yardımına Erzurum yeniçeri ağası Salih Ağa'ya yerine birini vekil bırakması, bayrağını açıp Erzurum'un merkeze bağlı kasaba ve köylerindeki emekliler dâhil bütün yeniçeri ve kuloğullarını götürmesi istenmişti.⁷⁹¹ Şubat 1725'te ise Musul yeniçeri zabiti serasker Ahmed Paşa Hemedan Kalesi'ndeyken Musul'daki bütün yeniçeri ve kuloğullarını götürmesi istenmişti.⁷⁹²

3.3.3.6. Kalelere Nefer ve Yamak Yazma

Savaş sırasında kalelerin mevcutları mümkün olduğu kadar artırılmıştı. 17. yüzyılın ortasından itibaren doğrudan kalelere çalık yeniçeriler yazılmaya başlanmış, daha sonra kuloğulları da ilave edilmişti.⁷⁹³ Nefer yazılmasına kalelerin ağaları yetkilendirilmişti.⁷⁹⁴

⁷⁸⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1278-1279.

⁷⁸⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200), hk. 160.

⁷⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 188, s. 12. BOA, C.AS, 27944.

⁷⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 158-189, 594

⁷⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1552.

⁷⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 231. Üç ay sonraki emirde ise Revan fethedildiğinden gitmelerine ihtiyaç olmadığı bildirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 451.

⁷⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 821.

⁷⁹³ BOA, DYNÇ, 41-204. 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 361.

⁷⁹⁴ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 361.

Tashih be-dergâhla beraber bu usul daha fazla kullanılmış, hatta yeniçerilerin istedikleri kalelere yazılmanın önü açılmıştı.⁷⁹⁵ Ağalar kalelerine yazdıkları neferleri gösteren kayıtları İstanbul'a veya orduya göndermişlerdi.⁷⁹⁶

18. yüzyılda ise kaleler savaş zamanında serdengeçti bayraklarıyla sürekli takviye edilmiş, ayrıca mevut ortalara nefer ve yamak yazılmıştı. Firar veya ölüm yüzünden eksilme olduğundan nefer yazımına devam edilmişti. Nefer yazılan kaleler, savaş muhitinde olanlar veya bunlara yakın yerde bulunlardı. Yazılmaya henüz savaş tehlikesiyle başlanmaktaydı. Prut seferi sonrasında sulhtan emin olunamadığından Mesela Azak Kalesi için 1713 başında, Anadolu'daki bazı yerlerden istenen 3 bin serdengeçtiden başka Kırım tarafından da bu kadar nefer yazılmasına müsaade edilmişti.⁷⁹⁷ Aralık 1714'te Venedik'e savaş açılmadan Golos'a 400, Atina'ya 300, İnebahtı'ya 400, İzmir'den Hanya'ya 300 nefer yazılması emredilmişti.⁷⁹⁸ Şark tarafında savaş devam ederken 1734 başlarında Rus sınırındaki kalelere takviye ihtiyacı doğmuştu. Özi'ye 600, Hotin'e 1500 ve Bender'e 1000 nefer Tuna'nın güneyindeki yerlerden yazılmış, çavuşlarla kısım kısım kalelere gönderilmişlerdi.⁷⁹⁹ Ocak 1736'da Babadağı ordusunda bulunan beş ortaya 200'er nefer yazılırken beraberinde Ur Kalesi'nde görevli 77. cemaate de 200 nefer yazılmıştı.⁸⁰⁰ 1736'da Özi Kalesi'ndeki 8. bölüğe 745, 18. sekbanlara 869 olmak üzere 1524 kişi nefer ilave edilmişti.⁸⁰¹ 1768'de Ruslarla harbe girilmesi kararı alınınca Kasım 1768'de Kırım ve çevresindeki kalelerdeki yeniçeri sayısını 1738'deki seviyesine çıkarılma kararı alınmıştı. Buna göre her kalenin çevresindeki kazalardan Özi'ye 378, Ur'a 54, Kefe'ye 1375, Kale-i Cedit'e 493, Taman'a 1337, Soğucak'a 212, Açu'ya 47 olmak üzere toplam 3896 nefer yazılmıştı.⁸⁰² Nisan 1771'de Ada-i Kebir Kalesi'ni güçlendirmek üzere 300 yamak yazılması emredilmiş, mübaşirin Vidin, Niş ve Belgrad taraflarından yeniçerileri toplayıp

⁷⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 72, hk 204, 276-279, 306, 343, 378, 382, 415, 435, 447, 448, 452, 474, 478, 483, 486, 487, 488, 489, 498. BOA, A.DVN.MHM.d. 109, hk. 22, 70. *Nusretname*, 38, 348. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 803. *168 Numaralı Mühimme Defteri (S.I-200)*, hk. 227.

⁷⁹⁶ BOA, MAD.d. 15646.

⁷⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1288.

⁷⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 1009, 1010, 1024-1025.

⁷⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1665. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 126-128.

⁸⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 160, 241.

⁸⁰¹ BOA, D.YNÇ.d. 34212.

⁸⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 193.

götürmesi, kale zabitanın ise kayıtlarını yapması istenmişti.⁸⁰³ Şubat 1771’de boğazların girişinin emniyeti için Limni Kalesi’ne 100 yamak yazılmıştı.⁸⁰⁴ 23 Mayıs 1776’da İran tarafından gelecek saldırı ihtimaline karşı Bağdad Kalesi’ne 9500, Kerkük’e 3 bin nefer yamak yazılma emri verilmişti.⁸⁰⁵ Ekim 1777’de Rusların tehdidine karşı Özi’ye 3 bin, Bender’e 1000, Akkirman’a 1000, Kili’ye 1000, diğer bir kaleye 1000 olmak üzere 7 bin yamak yazılma ruhsatı verilmişti.⁸⁰⁶

Nefer sevki savaş zamanında ise artarak devam etmekteydi. 1723-36 ve 1741-45 İran savaşları dolayısıyla şark kalelerine,⁸⁰⁷ 1736-39 ve sonraki Rus ve Avusturya harplerinde ilgili kısımlarda gösterildiği üzere oldukça fazla nefer sevk edilmişti.

3.3.3.7. Kendiliğinden Katılanlar

Gönüllü olarak hareket edenler, seferlere katılma arzusuyla kendi imkânlarıyla ordunun bulunduğu yere giden yeniçeriler de vardı. Gönüllü serdengeçti bayrakları yanında nefer yazılma bölgeleri dışından isimlerini yeniden kaydetmek isteyenler, ağılık ve alemdarlık sevdasıyla hareket edenler orduya katılmaktaydı.⁸⁰⁸ Nisan 1725’te Tebriz ordusu ağası Zağarcıbaşı Mehmed Ağa’ya bayrak açmak için kendiliğinde orduya gelen 500-600 yeniçeri ve kuloğlundan ehil olanlara bayrak verilmesi diğerlerinin serasker Abdullah Paşa’nın fikrine göre üzerinde bayraklara veya ortalara yazmaları emredilmişti.⁸⁰⁹ 1726 Nisan’ında ise Tebriz ordusu seraskeri olan Ahmed Paşa’dan o tarafa gönüllü gelen askerlerden yeniçeriliğe münasip olanları bayraklara veya ortalara

⁸⁰³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1376.

⁸⁰⁴ BOA, C.AS, 31956

⁸⁰⁵ Bağdad’a Rakka’dan 1500, Diyarbakır’dan 2000, Harput’tan 1000, Malatya’dan 1500, Çemişgezek’ten 300, Çermik’ten 500, Siverek’ten 500, Ruha’dan 500, Birecik’ten 200, Kilis’ten 500, Halep’ten 1000 toplam 9 bin 500, Kerkük’e Antep’ten 1500, Antakya’dan 1500 olmak üzere 3 bin yamak yazılması istenmişti. 9 Numaralı Antakya Şer’iyye Sicili, 241-243.

⁸⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 342-94.

⁸⁰⁷ 26 Temmuz 1725’de yeni yapılan Faş Kalesi’ne yerleştirilmek üzere 504 nefer yazılması için emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 1113. Şubat 1734’te, Bağdad Kalesi’nde yamakların sayısını artırmak için Diyarbakır ve çevresinden 3 bin yeniçeri yazılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk. 1636, 1599. Mayıs 1741’de Kars Kalesi’ndeki 100, 25 ve 96. cemaat, 8, 17, 48. bölüğe Trabzon, Giresun, Of, Rize, Karahisar-ı Şarkî, Bayburt ve Erzincan’dan bu ortaların çalıklarından, yeterli olmazsa diğerlerinden yazıp eklemeleri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 1609. Mart 1746’da Musul Kalesi’nde bulunan on iki ortaya 4 bin neferi yazılıp ortalara taksim edilmesi yetkili mübaşire emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 591.

⁸⁰⁸ BOA, D.YNÇ, 144-18, 185.

⁸⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 1073.

yazması, diğerlerini paşaların emrine vermesi veya başlarına bir başbuğ vererek istihdam etmesi istenmişti.⁸¹⁰ 1737’de orduya kendi imkânlarıyla orduya katılan, doksan yıldır ocağın yoldaşı olduğunu beyan eden Kerküklü Osman, yaralanmış ve talebiyle Kerkük Kalesi’ne kaydedilmişti. Şubat 1738’de Bender ordusunun olduğu yere giden gönüllü yeniçerileri tashih be-dergâh etmesi için ordu ağası saksoncubaşı Mehmed Ağa’ya emir verilmişti.⁸¹¹ 1741’de Erzurum ordusuna gönüllü gelenlerin kayıtlarını yine ağa yapmıştı.⁸¹²

Gönüllü katılımlar savaş muhitinden de olmaktaydı. Rusların saldırdığı Bender Kalesi’ne yardıma giden çevre kasaba ve köylerden esâmîsiz 1500 kadar yeniçeriye esâmî verilmesini kale zabiti turnacıbaşı Mehmed Ağa, orduya yazmıştı. Şubat 1770’de talep kabul edilerek bunların kaleye yamak yazılması için ocağın “açık imzalı kaleminden” esâmî gönderilmiş, kale ağasının görevlendirdiği kâtiple ve mübaşir vasıtasıyla hak edenlere verilmesi istenmişti.⁸¹³ Gönüllülük bazen davet şeklinde de olmaktaydı. Nisan 1771’de Yergöğü Kalesi’nde nefere ihtiyaç olduğundan kale ağası haseki Mustafa Ağa’dan, çevre yerleşim yerlerine tellallar göndererek yamak olmak isteyenleri yazması istenmişti.⁸¹⁴

3.3.4. Seferden Muaf Olma

Tashih be-dergâh yapılan muhitten seferden muaf tutulacak var ise sefer emri buna göre verilmekteydi. Yeniçerilerin başka işlerle mükellef tutulması seferden muafiyetlerine bir sebepti. Mayıs 1734’te Rakka eyaletinden yeniçeri toplanmasına ferman verilmişken Birecik İskeleyi’nden Bağdad’a zahire nakledecek gemilere dümenci ve kürekçi lazım olduğundan bunlar temin edilene kadar Birecik’ten yeniçeri sevk edilmemesi istenmişti.⁸¹⁵ Eylül 1790’da, kış ordusu için Şile’den gidecek iki serdengeçti bayrağından birinin 60 neferi, Şile’de tabya ve topları muhafaza için görevlendirilmişti.⁸¹⁶

⁸¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 612

⁸¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 108

⁸¹² BOA, MAD.d. 17179.

⁸¹³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 301. Yazılan neferlerin isimleri BOA, MAD. d. 17358, s. 29-46’da bulunmaktadır.

⁸¹⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1321.

⁸¹⁵ 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, 45-46.

⁸¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 362.

Serdengeçti ağası ve alemdarlar dışındaki emeklilerle taşrada kayıtlıyân olarak bulunanların sefere gitmedikleri yukarıda gösterilmişti. Tashih ve be-dergâh emirlerinde savaşa elverişli olanların yazılması; güçsüz, sakat ve yaşlı olanların seçilmemesi istenmekteydi.⁸¹⁷ Savaşma kabiliyeti olmayanların sefere gidip gitmeyecekleri yeniçeriler, kadı ve mübaşirlerin ittifakıyla tespit edilmişti. Serdengeçti ağası, alemdarlar ve diğer sefere çağrılanların seferden muaf olmaları ise ancak fermanla mümkün olmuştu. Gösterdikleri mazeretler kadılar aracılığıyla ocağa sunulmuş ve ferman talep edilmişti.⁸¹⁸ Fermanlar süresiz verilmemiş, sadece o yıl ki seferle sınırlı tutulmuştu. Bu yüzden bazen her yıl aynı kişiler için fermanlar çıkarıldığı olmuştu.⁸¹⁹ Fermanlar kadılara gönderilmiş, ayrıca sevk görevlilerine o kişileri zorlamamaları emri verilmişti. Bu haliyle muafiyet fermanları, sefere gitmek istemeyen güçlü kişilerin ve işini veya diğer vazifelerini bırakmak istemeyenlerin yerlerine birini gönderip kendilerini kurtarması ve muaf tutulması şekline dönüşmüştü.

Serdengeçti ağaları için seferden muaf olmanın bir sebebi hasta ve yaşlı olmaktır. Eylül 1734'te Mihaliç'te sakin 31. bölük serdengeçti ağası Macaroğlu Hacı Mehmed bayrağı altındaki yeniçerilerle giderken Seyitgazi civarında hastalanmıştı. Gidemeyecek halde olduğundan yerine birini vekil tayin edip geri dönmesine müsaade edilmişti.⁸²⁰ Temmuz 1744'te Kuşadası'nda 1. bölüğün serdengeçti ağalarından Ali Ağa ihtiyar ve hasta olduğundan sefere gidemeyeceğini ahalinin de şahadetiyle naip aracılığıyla ocağa bildirmişti. Hakkında muafiyet için ferman verilmiş ancak yerine bir adamını göndermesi şart koşulmuştu.⁸²¹ İznik sakinlerinden 46. bölükten Mustafa Beşe, 1744 yılındaki İran savaşlarında attan düşüp fitik olduğundan 1745 yılındaki seferden muaf tutulmuştu.⁸²² Haziran 1791'de Osmancık'tan sefer için İstanbul'a varan Yakup adlı yeniçeri, nefer götürecek mali kudreti olmadığından ve gözleri alil olduğundan kazaya dönmesine müsaade edilmiş, kadıya onu rahatsız etmemesi emri verilmişti.⁸²³

⁸¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 570-572.

⁸¹⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 798.

⁸¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 320.

⁸²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 484.

⁸²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1049.

⁸²² BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 798.

⁸²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 196, hk. 96.

Muafiyet fermanı zabitler için de geçerliydi. 1745 Mart'ında Selvi kazasında yaşayan haseki Hasan Ağa'nın kazada görevleri olduğundan (vilayet umuruna sahip) kadının talebi üzerine önceki sene olduğu gibi seferden muaf tutulmuştu.⁸²⁴ Şubat 1771'de Aydos kazası ayanı olan haseki Mehmed Ağa Kırım'da Mesut Giray Sultan maiyetinde cephede bulunuyorken Aydos'ta ordu için lazım olan hayvan ve mühimmatın temininde ahalinin sıkıntı çıkarması ordudan ayrılmasına müsaade edilmişti.⁸²⁵

Seferden muaf olmayla alakalı diğer bir durum, kış askeri uygulamasının yapıldığı 1770'lerde ortaya çıkmıştı. Kışın orduya gidenler baharda evlerine dönmüşler ve yazın sefere katılmamışlardı. Kışın gitmek istemeyenler, baharda gitmek şartıyla seferden affedilmişlerdi. Mesela Kasım 1791'de Karamürsel'den kış askeri olarak gidecek 50 nefer, kazadaki karışık sebebiyle baharda cephede olmaları şartıyla muaf tutulmuştu.⁸²⁶

3.3.5. Sefer Emrine Direnme ve Müeyyideleri

İzinli veya izinsiz taşrada bulunan, işiyle gücüyle meşgul yeniçerilerin sefere götürülmesi her zaman mesele olmuştu. İktisadi faaliyetlerle meşguliyetleri artan bir kısım yeniçeri için işini gücünü bırakıp sefere gitmesi arzulanan durum değildi. Bu yüzden 17. başlarında sefer emriyle, sefere katılmayanların isimlerinin silineceği tehdidi gönderilmişti.⁸²⁷ Tashih ve be-dergâhla durum daha zor hale gelmişti. Sefere gitmemek için bin türlü yola başvuran, çeşitli şekillerde ve derecelerde direnme göstererek görevlileri meşgul edenler fazlalaşmıştı. Bu sebeple idare yeni bir müeyyide ihdas etmiş, sefere gitmeyenleri reaya olarak vergi defterlerine kaydetmeye başlamıştı. 1683 yılından sonraki savaşların asker ihtiyacını had safhaya çıkarması üzerine devlet bütün yeniçerilerin sefere götürülmesi için mücadele ederken onlar zorlamalar karşısında yeniçeriliklerini inkâr etme yoluna bile başvurmuştu. Karlofça sulhuna kadar yeniçerilerin sefere direnme hassasiyeti ve başvurdukları yollara göre ölüm cezasına kadar değişen müeyyideler tatbik edilmişti. Bir yandan da sefere katılma şevklerini

⁸²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 535.

⁸²⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1228.

⁸²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 196, hk. 339.

⁸²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 371. BOA, A.DVN.MHM.d. 84, hk. 112.

artırmak için, tashih olanların daha önceki yevmiyelerine terakki verilmesi gibi vaatlerde bulunulmuştu.⁸²⁸

17. yüzyılın sonundan itibaren dikkat çeken diğer bir husus, sefer emrinin fetvalarla desteklenmesi, gitmeyenlerin fetvalara uygun davranmadıkları için öldürüleceklerinin bildirilmesi idi.⁸²⁹ Dolayısıyla yeniçerilerin sultanın kulu olarak itaatkârlıklarının azaldığı, emirlere riayetsizliğin mutat hale geldiği kabul edilmiş, dini hükümler ve makamlar onlara tesir için kullanılmıştı. Yine askerliğin bütün imkânlarından istifade etmelerine rağmen sefere gitmeme gönülsüzlüğü veya daha ileri giderek direnmeleri, kendilerine sunulan nimetlere karşı nankörlük etmeleri olarak değerlendirilmişti.

Eylül 1686'da ise sefere gitmeyi kabul etmeyip reaya yazılmaya itiraz edenlerin öldürülmesi emri verilmişti. 1687 yılı seferi için gönderilen sonraki emirlerde özellikle varlıklı ve büyük yeniçeri ailelerine gözdağı vermek için yeniçeriliklerini inkârlarının dikkate alınmaması ve cebren götürülmeleri emredilmiş, müeyyide olarak hapsedilmeleri ve mal mülklerine el konulması istenmişti. Fakir olanların ise reaya yapılmasıyla iktifa edilmişti.⁸³⁰

Sadece çalık veya kuloğulları değil esâmîliler de çeşitli bahanelerle seferden kaçmışlardı.⁸³¹ Bu yüzden esâmîsini silme cezası da her zaman geçerliliğini muhafaza etmişti. 2 Ağustos 1688 tarihinde eşkıya ve fesat ehlinden oldukları gösterilen 134 sefere gitmediklerinden çalınmışlardı.⁸³²

1690 yılında sefere gelmeyenlerin dirlikle alakaları kalmayacakları, bunların reaya olacakları ve onlar gibi vergileri ödeyecekleri, bunlara yeniçeridir diye sahip çıkan serdarların katledilecekleri emri verilmişti.⁸³³ 1691 yılında Belgrad'da yoklama yapılmış ve sadece seferde olanların yeniçeriliklerinin kabulü için taşraya defterler gönderilmişti.⁸³⁴ 1695 yılında görevlilere direnenlerin hapsedilmesi veya ibret olarak daha şiddetli cezalar verilmesi için isimlerinin İstanbul'a bildirilmesi emredilmiş,⁸³⁵ hem

⁸²⁸ 33 Numaralı Konya Ser'ıye Sicili, 535-536.

⁸²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 276.

⁸³⁰ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 225, 289, 311, 410, 496.

⁸³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 36, 62.

⁸³² BOA, D.YNÇ, 43-113.

⁸³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 305, 584.

⁸³⁴ BOA, MAD.d. 3656.

⁸³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk. 46.

bu yıl hem de daha sonraki yıllarda görevlilere itaat etmeyenleri öldürme ve mallarına mîrî için el koyma yetkisi verilmişti.⁸³⁶ Bütün bu tehditler ve cezalar yeniçerileri korkutmamış, yeniçerilik inkârıyla yoluyla ve diğer bahanelerle seferlerden kaçmalarına mani olunamamıştı.⁸³⁷ Mesela 1695 başında Bosna Kalesi'ne istenen 1200 yeniçeri bir türlü toplanamamıştı.⁸³⁸

18. yüzyılda ferdi olarak yeniçerilerden ziyade vasıtalar olan serdar ve serdengeçti bayraklarının aksamadan faaliyetlerini yerine getiresine ehemmiyet verilmişti. Bu yüzden serdar ve ağaların sefere gidip gitmemeleri dikkatle takip edilmişti. Sefere memur olanların direnme ve gönülsüzlükleri yüzünden istenilen bayrak sayısına ulaşmada zorluk çekilmiş veya bayrakların neferleri tamamlanamamıştı.⁸³⁹ Bazen istenilen bayrakların yarısından azı ancak toplanabilmişti.⁸⁴⁰ Yukarıda gösterildiği gibi ağalar ve serdarlar muaf olmaları için sebepler öne sürmüş, mübaşirlere açıkça karşı gelmiş hatta ağalıklarını inkâr etmişlerdi.⁸⁴¹ Yine ağalar asker sürmeyi yavaşlatmak için uğraşmış, sürücülere itaatsizliklerini hakarete varan davranışlara kadar vardırırmıştı. Serdarlar bunlardan başka, neferlerin azlığını ve kazada eşkıya olmasını bahane göstererek yerlerine vekilleri veya oğullarını göndermeye çalışmışlardı. Bunlara kazalardaki görevliler ve ayanlar destek çıktığından sürücülere sürekli bunları dinlememeleri emirleri verilmişti.⁸⁴² Serdarlar, yeniçerilere sözünü geçiremediğinde çok az neferle ordulara gitmişti.

Kasım 1733'te, İne serdarının 100 nefer götürmesi gerekirken kereste kesilmesine memur olduğunu bahane edip üç kere emir gönderilmesine rağmen gitmemesi üzerine kadılara onu hemen göndermeleri emredilmişti.⁸⁴³ Nisan 1737'de Kocaeli'nde serdarlar sefer emrine uymadıklarında ikaz edilmeleri kadılardan istenmişti.⁸⁴⁴ 1739 seferi emrinde, Erzurum, Kars ve Çıldır tarafında oldukça fazla yeniçeri varken serdarlar ve

⁸³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 276-278. *1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili*, 295.

⁸³⁷ *391 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, 441-444.

⁸³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 483.

⁸³⁹ BOA, *İE, AS*, 8050. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 394.

⁸⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk.1191

⁸⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1723. BOA, *AE, SAMD.III*, 9383.

⁸⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 783-784, 801-802, 887. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1683. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1501, 1622, 1632. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 237-238. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 819, 941, 1084, 1155. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 182-183, 741-743, 1039, 1088. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 756-760, 819, 941.

⁸⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 50

⁸⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 282.

ağalar işi ciddiye almadıklarından yeniçeri toplanamadığı belirtilerek Erzurum yeniçeri zabıtinden yerine bir vekil bırakarak hem bölgenin yeniçerilerini göndermesi istenmişti. Gelmeyenlerin hapsedilmekle yetinilmeyip öldürüleceği de bildirilmişti.⁸⁴⁵ Haziran 1742’de Teke sancağında bir serdar, sefere gitmediği gibi 40-50 kişilik çetesiyle eşkıyalık yapıp yol kestiğinden sürücü turnacıbaşına, suçu sabit ise öldürülmesi emri gönderilmişti. Mayıs 1742’de sürücüye, şark ordusuna memur olduğu halde gitmeyen ve yerine oğlunu 70-80 kişiyle gönderen Geyve kazası serdarı Halil Ağa ve ona destek çıkan üç kişiye diğer herkese ibret olması için ceza verme yetkisi verilmişti.⁸⁴⁶ Eylül 1743’te, bu yıl sefere gitmeyen serdar, serdengeçti ağaları, alemdarların ve diğer yeniçerilerin suçlarına göre, öldürülme ve kalebend edilme cezaları vermesi sürücü turnacıbaşı Ahmed Ağa’dan istenmişti.⁸⁴⁷ Bor serdarı Ahmed, 1769’da sefere gitmediğinden kazanın yeniçerileri Kayseri serdarıyla sefere gitmişti. Ahmed yakalanıp Niğde Kalesi’ne hapsedilmiş ve serdarlıktan azledilmişti.⁸⁴⁸ Nisan 1769’da, ordu Edirne’ye varmışken henüz hareket etmeyen Şehirköy serdarına hemen gelmesi yoksa şiddetle cezalandırılacağı ikazı gönderilmişti.⁸⁴⁹ Haziran 1772’de, menzilci olan Çorlu serdarı kimseye beygir vermediği gibi görevlilere hatta sadrazamın tatarlarına saldırıp yaralama cesaretini göstermişti. Bütün serdarlara vekil bile göndermeden sefere katılmaları emredilmişken gitmediğinden ocaktan bir görevliyle orduya götürülüp sorgulanmıştı.⁸⁵⁰

Diğer yeniçeri ve kuloğulları da ağa ve serdarlar gibi davranmışlardı. Sefere katılmak istemeyenler, görevliler geldiklerinden saklanmış veya firar etmiş, “işimiz gücümüz var”, “gittik geldik” gibi bahaneler ileri sürmüşlerdi.⁸⁵¹ Bazı kuloğulları ise tanınmamak için yeniçeri kıyafetlerini değiştirip sakal bırakmıştı.⁸⁵² Sefer muafiyetinden istifade için reaya sınıfına geçmenin olduğu da kayıtlarda görülmektedir. Mesela 1741-42 yıllarından Çankırı’da kuloğulları ve yeniçerilerden sefere gitmemek için gönüllü olarak reayalığı kabul edenler vardı.⁸⁵³

⁸⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1296.

⁸⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1121, 1128.

⁸⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 311, 353.

⁸⁴⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1524.

⁸⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 583.

⁸⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 483.

⁸⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1501.

⁸⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 271.

⁸⁵³ Çankırı Şerhiye Sicilleri, No 13. Bu defterde yeniçeri ve diğer sınıflardan reayalığı kabul edenlerin misalleri çoktur.

1716 yılında Lefke’de görevliler geldiğinde dağlara kaçan ve gittikten sonra gelip ahaliden birinin çocuğunu yanlarında gezdirip köçek kıyafetinde oynatan bir yeniçeri ve oğluyla diğer bir kuloğlunun Kütahya Kalesi’ne kapatılmaları emredilmişti.⁸⁵⁴ 1720’li yıllarda İran seferlerine gitmemek için reaya kıyafetiyle saklananlar vardı.⁸⁵⁵ Ekim 1727’de Karahisar-ı Şarkî’de yeniçeriler serdengeçti bayraklarına yazılmamış, ağalar iki üç hizmetkârıyla diğer kazalardan nefer yazarız diye gitmek zorunda kalmışlardı. Serdar da onları sefere götürememiş, ikaz ettiğinde saldırıya maruz kalmış ve eli kesilmişti.⁸⁵⁶ 1734 yılında Diyarbakır’dan toplanacak bayraklara yazılacak yeniçerilerin bir kısmı Ergani kazasına firar edip saklanmışlardı.⁸⁵⁷ Adana’da 1737 yılında sefer emrine uymayıp yaylaya çıkan ve diğer mali mükellefiyetlerini yerine getirmeyenler için merkezden görevli görevlendirilmişti.⁸⁵⁸ 1745’te Bursa’da neferlerin çoğu bir şekilde kaçmaya muvaffak olduklarından sefere götürülememişti.⁸⁵⁹

Direnmeler bayraklara yazılmaya olduğu gibi ortalara yazılmaya da olmuştu. Mesela 1727’de orduya gönderilen ortalara yazılacak neferler karşı gelme ve firarlar yüzünden tamamlanamamıştı.⁸⁶⁰

Ferdi direnmeler yanında şehir veya kaza ahalisinin toplu şekilde görevlilere karşı geldiği, itaatsizlik gösterdikleri de çok fazla vuku bulmuştu. 1737 Ekim’inde Mora’daki kalelere Rumeli’nin sol kolundan serdengeçti bayrağı yazmaya giden haseki Süleyman Ağa hangi kazaya gitmişse “*burada yeniçeri yoktur bayrak açtırmayız*” diye direnmeyle karşılaşmıştı.⁸⁶¹ Nisan 1745’te genel sürücü Süleyman Ağa’ya Tikveş’te benzer direnme olmuş, “burada sefere gidecek asker yok” diyerek karşı gelmişler ve destekledikleri serdengeçti ağalarını firar ettirmişlerdi. Bu şekilde davrananların hepsinin reaya defterine kaydedilmesi tehdidini havi emir gönderilmişti.⁸⁶² Şubat 1746’da görevli turnacıbaşı Ömer Ağa Kayseri’de yeni yazmaya gittiğinde üç serdengeçti ağası “*buradan biz yeniçeri vermeyiz ve sefer gitmek bize lazım değil*” demiş, gitmek isteyen veya kendilerine karşı

⁸⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 124, hk. 39.

⁸⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 394.

⁸⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, 722.

⁸⁵⁷ 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, 19-20.

⁸⁵⁸ 17 No’lu Adana Şer’iyye Sicili, 428-429. Nisan 1736’da Silivri’de güçlü kişilere dayanarak serdarlarıyla gitmeyenlerin kalelere hapsedilmesi emri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 233.

⁸⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 632

⁸⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 315, 394-395.

⁸⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 284, 382. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 740.

⁸⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 660.

çıkanları korkutup müsaade etmemişlerdi.⁸⁶³ 1769'da Anadolu'da fazla sayıda bayrak istenen bazı büyük yerlerde, yeniçerilerin iki üç ortaya mensup olduğundan her ortaya bir bayrak verilmesinin yeterli olacağı şeklinde itirazlar edilmişti.⁸⁶⁴ Tokat'taki yeniçeriler 1790 yılındaki sefere çeşitli bahanelerle gitmemişler, Haziran ayı geldiği hale hareket etmemişlerdi.⁸⁶⁵ Aynı yıl 3 bin yeniçeri olan Kayseri'den sefere direnme sebebiyle bir bayrak serdengeçti ile serdar bayrağıyla 9 yeniçeri gitmişti. 1800 yılında ise savaş bölgesine çok yakın olmasına rağmen binlerce yeniçerinin olduğu Şam'dan kimse sefere götürülemedi. Üç bayrak istenen Larende'de ise görevli turnacıbaşıya "bizde yeniçeri yoktur, sadece bir bayrak veririz" diyerek direnmişlerdi.⁸⁶⁶ 1808 yılında İsmail Kalesi için Kırkkilise'den istenen 200 neferi serdar götüremediğinden yalnız gitmişti.⁸⁶⁷

Sefere gidecekler idareciler de mani olmuştu. 1734 yılında, herhalde vergi tahsilinde sıkıntı çıkacağı endişesiyle Çemişgezek kazası voyvodası, serdarın yeniçerileri götürmesi sırasında 150 adamıyla önlerine çıkmış "sizi Kürt seferine götürüm" diye mani olmaya çalışmış, muvaffak olamayınca "ailenizi, çocuklarınızı taciz ve rencide ederim" diye tehdit etmişti.⁸⁶⁸ Aynı yıl Pravadi'de kapıcıbaşı, serdar ve diğer görevlilerle ittifak ederek gitmek isteyenleri tehdit etmiş, sürücünün görev yapmasına mani olmuştu.⁸⁶⁹

Sefer emrine itaatsizliğin diğer bir yolu yavaş hareketti. Serdengeçti ağaları sürücüleri "bugün gideriz yarın gideriz" diye oyalamış, onlar gidene kadar beklenmiş, sonra bayraklarını toplamıştı.⁸⁷⁰ Seferler emirlerinde daha önce hızlı hareket etmeleri istense de bu yavaşlıkları için emirler tekrarlanmış, "istical emirleri" gönderilmiş⁸⁷¹ ve yavaş hareket edenlerin cezalandırılacakları bildirilmişti.⁸⁷² Sürücülerin ardından yenileri

⁸⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 559.

⁸⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 286.

⁸⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 594

⁸⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 546, 548.

⁸⁶⁷ BOA, A.DVN. MHM.d. 227, hk. 208.

⁸⁶⁸ 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, 33-34.

⁸⁶⁹ BOA, C.AS, 52659.

⁸⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 160

⁸⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 191. BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 252-253, 322-323, 358, 538. BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 372, 375. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.200-376), hk. 1231,1278-1279. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 608. BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 282, 305, 410, 474. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 161. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 181. BOA, A.DVN.MHM.d, 146, hk.7-8.

⁸⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 783. BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 283. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 353. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1864-1865. BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 87.

gönderilmiş, gitmeyenleri cebren göndermek için özel görevliler tayin edilmişti.⁸⁷³ Nisan 1771’de Rusların beş altı aylık mesafeden aç çıplak geldikleri halde Anadolu ve Rumeli askerlerinin hep geciktikleri ancak bu sefer acele etmeleri istenmişti.⁸⁷⁴

Direnmenin diğer ve en yaygın yolu serdar veya serdengeçti bayraklarından firardı. Henüz kazalardan çıkmadan firarlar başlamakta yolda hatta cepheye gittikten sonra devam etmekteydi.⁸⁷⁵ Ağalar ve serdarların kendileri de her fırsatta firara yeltenmişti. Bazı emirlerde yeniçerilere tesir etmek için, bu şekilde davranışlarının aralarına karışan yeniçeri olmayanların yoldan çıkarılmalarından kaynaklandığı gösterilmişti.⁸⁷⁶ Ancak firar onlar için umumi ve her zaman geçerli vaziyetti. 1685 yılında yazılan serdengeçtilerin bazıları kaçmıştı.⁸⁷⁷ Sonraki yıla ilişkin kayıtlarda da firarlara mani olunması emredilmişti,⁸⁷⁸ çünkü Belgrad’a gönderilenler çoğu firar etmişti.⁸⁷⁹ 1713’te Azak’a Anadolu ve Kırım’dan yazılanların çoğu kaçmıştı.⁸⁸⁰ 1724 yılında Azak Kalesi için Karadeniz sahilinden sol koldan yazılan 2100 neferin çoğu gitmeden firar etmişti.⁸⁸¹ 1727’de Anadolu’ya gönderilen emirlerde, İran seferleri sebebiyle yazılan yeniçerilerin bazılarının bir iki konak sonra gidip döndüğü, bazılarının orduda tashih ve be-dergâh olduktan sonra hizmet etmeden ayrıldığı, çoğunun ise cephede ulufelerini aldıktan sonra dönüp kaçtığı ve eşkıyalığa bulaştığı anlatılmıştı.⁸⁸² 1730 yılında reayadan yazılanlardan başka sahih yeniçeriler de kaçmış ve eşkıyalık yapmışlardı.⁸⁸³

Benzer durumlar bütün seferlerde ordunun bütününe yayılacak şekilde yaşanmıştı.⁸⁸⁴ Neferleri zapt, onları getiren ağa ve serdarlardan istenmekte,⁸⁸⁵ sürücülerin

⁸⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 917. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1021, 1034. Mayıs 1738’de Anadolu’nun sol kolu için serdar bayraklarını Kırım ordusuna götürmeye görevli turnacıbaşı Ebubekir Ağa’nın geciktiği ve nerede olduğu bilinmediğinden ecele etmesi için bir çavuş görevlendirilmişti. BOA, AE.SMHD.I, 20869.

⁸⁷⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1453.

⁸⁷⁵ Bazı örnekler için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk.1011. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 660. BOA, A.DVN. MHM.d, 144, hk. 331-332-333. BOA, A.DVN. MHM.d, 145, hk. 407.

⁸⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 958, 1173.

⁸⁷⁷ 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 505.

⁸⁷⁸ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 329, 332

⁸⁷⁹ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri., 290

⁸⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 4.

⁸⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 94, 262.

⁸⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 711-713, 1235.

⁸⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 833.

⁸⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 331-332-333.

⁸⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1324. BOA A.DVN.MHM.d. 132, hk. 555.

neferlerle cepheye gitmesi mecbur tutulmaktaydı.⁸⁸⁶ Zaten sürücülerden sonra giden görevlilerin ve genel sürücülerin bir vazifesi kaçanları geri döndürmektir.⁸⁸⁷ Yine kazaların idarecileri dönenleri yeniden cepheye göndermekle mesuldü.⁸⁸⁸ Şemdanîzâde, 1771'de Tokat'ta görevliyken 1500 neferin sefer için şehirden ayrıldığını, kendisi azledildiği için gemiye binmek için Sinop'a giderken hepsinin rüşvetle geri döndüğünü gördüğünü yazmıştı.⁸⁸⁹

Ordulardaki tayinat düzeninin bozukluğu ve zahire sıkıntısı yeniçerilerin bazen sefere katılma azimlerini kırmış hatta direnmelerine sebep olmuştu. Mesela 1769 yılında orduda yaşanan iâşe sıkıntısı, sonraki yıl sefere gitmeme yönünde yeniçerilerin itiraz mevzusu olmuştu.⁸⁹⁰

Bütün bu itaatsizlikler derecelerine göre kalebentlik, esâmî silme, reaya kaydetme ve ölüm cezalarıyla karşılık bulmuştu. Cezalar sabit değildi, yani herkese farklı ve sorumluluklarına göre uygulanmaktaydı. 1711 seferine katılmayanlardan her türlü vergi alınacağı, yani reaya sayılacakları emredilmişti.⁸⁹¹ Haziran 1717'de İzmit yeniçeri zabıtine sefere gitmeyenlerin şiddetle cezalandırılacağı bildirilmişti.⁸⁹² 1725 yılındaki sefere gitmeyenlerin kalebent edilmeleri, isimleri silinmesi için İstanbul'a bildirilmeleri kazalardaki idarecilerine emredilmişti.⁸⁹³ 1727'de İstanbul'dan şark ordusuna giden kulkethüdasından, direnen veya firar edenleri reaya defterine yazması ve yeniçeri kıyafetlerini çıkartması istenmişti.⁸⁹⁴ Sivas, Diyarbakır, Maraş eyaletlerindeki serdar ve serdengeçti ağaları daha önce emredildiği şekilde serasker Abdullah Paşa'nın yanına gitmediklerinden 1734 Mayıs'ta, o tarafa giden kulkethüdası Hasan Ağa oraya vardığında gitmemişlerden serdarların serdarlıkları alınacağı, sürgün veya kalebent olacakları, ağaların ise emekliliklerinin kaldırılmasıyla yetinilmeyip daha büyük ceza verileceği bildirilmişti.⁸⁹⁵ Aynı yıl Rakka eyaletinde geciken serdengeçti ağası ve bayraktarlarına

⁸⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk.58-59.

⁸⁸⁷ 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, hk. 67. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 767, 846, 854. BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 272, 346. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 166.

⁸⁸⁸ 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, hk. 58.

⁸⁸⁹ Mür'î't- Tevârih, II B, 61.

⁸⁹⁰ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1361.

⁸⁹¹ BOA, İE, ŞKRT, 256.

⁸⁹² BOA, A.DVN.MHM.d, 124, hk. 216.

⁸⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 783.

⁸⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 394.

⁸⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 161.

“eğer canları kendilerine lazımsa” acele etmeleri bildirilmişti.⁸⁹⁶ 1739’da bütün Rumeli’ye, orduya gelmeyen serdengeçti ağalarının öldürülecekleri, yeniçeri ve kuloğullarının yeniçerilikten çıkarılarak reaya yapılacakları emirleri gönderilmişti.⁸⁹⁷ Ocak 1770’de Karadeniz’den 500-600 nefer götürecek kudretteki ağalara, eğer emre itaat etmezlerse yeniçeriliklerinin kaldırılıp kendilerine sahip çıkılmayacağı bildirilmişti.⁸⁹⁸

Emirlerin tehdit olmadığı muamelattan anlaşılmaktadır. 1717 yılından sefere gitmediği için ismi silinen bir yeniçeri yaklaşık on sene sonra tashih olmuştu.⁸⁹⁹ 1732 yılında dört serdengeçti ağası sefere gitmeyip firar ettiklerinden silinmişti.⁹⁰⁰ 1738 Haziran’da Varna kazasından Bender ordusuna giden serdar bayraklarından kaçanların, kazalarına döndüğünde bunların yeniçeriliklerine itibar edilmemesi ve serdar vekilinden ölüm cezalarını vermesi istenmişti.⁹⁰¹ 1737’de Fatsa’da, mübaşir turnacıbaşı Yusuf Ağa’ya karşı gelen ve işi yavaşlatan altı ağa Samsun Kalesi’ne kapatılmıştı.⁹⁰² 1741 Haziran’da “ben yerime vekil göndereceğim” diyerek diğer serdarların da seferden geri kalmasına sebep olan Bayramiç serdarı için mübaşir gönderilmiş ve eğer suçu sabitse öldürülmesi emri verilmişti.⁹⁰³ Aralık 1743’te Bursa Gülpazarı’nda Topaloğlu Ahmed, sefere emrine uymadığı, yanındakilerle eşkıyalık yaptığından ahalinin şikâyeti ve suçunun sabit olması sebebiyle idam edilmişti.⁹⁰⁴ Mart 1744’te Anadolu sürücüsü saksoncubaşı Mehmed Ağa’dan, direnip ve gitmedikleri için merkeze bildirdiği bazılarını diğerlerine ibret olması için öldürmesi istenmişti.⁹⁰⁵ 1746 yılında, sefere gitmedikleri gibi gidenleri tehdit edip başka suçlara da karışanlar, Karahisar-ı Sahip’te ihtiyar yeniçerilerin şikâyeti üzerine yakalanıp hapsedilmişti. Birkaçı gönderilen görevli tarafından öldürülmüş, biri affedilmişti.⁹⁰⁶ Daha önce sefere gitmediği ve halka baskı yaptığından Dubniçe’de hapsedilen üç ağa, sefere gitmek ve halkın emniyetini bozmamak şartıyla

⁸⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1683.

⁸⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1851, 1864-65. Diğer bir emirde Rumeli’nin orta koluyla Vidin’deki yeniçerilerin dört gün içinde Vidin cephesine gitmemesi durumunda serdar, ağa ve yeniçeri demeden mübaşirler tarafından tespit edilerek reaya defterine kaydedileceği tehdidi gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1877.

⁸⁹⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200), hk. 373.

⁸⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 89-68.

⁹⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 107-408.

⁹⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 839.

⁹⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 604.

⁹⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1155.

⁹⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1154.

⁹⁰⁵ BOA, C.AS, 36712.

⁹⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1206.

Ağustos 1772’de affedilmişlerdi.⁹⁰⁷ Akçakızanlık’ta daha önce serdar olan ve halka zulmettiği için 1763’te hapsedilen serdengeçti ağası Saka Mehmed, oğlu ve 15 kişiyle seferden firar edip askerlerin eşyalarını çaldığından öldürülmüştü.⁹⁰⁸ 1789’da merkez orduda yeniçeri ağası, diğer ordularda ordu ağaları ve ortalari tarafından sefere gelen yeniçerileri tespit için tutulan defterler İstanbul’da düzenlendikten sonra kazalara gönderilmiş, sefere gitmesi gerekenlerden defterlerde olmayanlar reaya defterine kaydedilmişti.⁹⁰⁹ 1802 yılında seferden kaçan 4-5 bin Halebli yeniçerinin şehre alınmaması emri verilmiş, ahaliden geldiklerinde onlarla savaşmaları istenmiş ve söz alınmıştı.⁹¹⁰ Bu yıl Diyarbakır’dan sefere gitmeyen 1 saksoncubaşı ve 7 turnacıbaşının rütbeleri alınmış ama sonra iade edilmişti.⁹¹¹

Seferlere direnenler veya kaçanlar orduya katılma veya başka mükellefiyet karşılığında affedilmişti. Kayseri’de turnacıbaşı Ömer Ağa’ya direnen üç serdengeçti ağasına affedilmeleri için Şubat 1746’da 150, 125 ve 100 nefer dirliksiz asker götürmeleri şartı koşulmuştu.⁹¹² Radovişte’de Rüstem adlı serdengeçti ağası sefere gitmediği gibi başına topladığı 150 Arnavut’la eşkıyalık yaptığından hakkında cezalandırılması fermanı çıkarılmıştı. 1774 Haziran’da bir daha yapmama ve orduya katılma şartıyla affedilmişti.⁹¹³

3.3.6. Ordulara Sevk

Bahsedildiği üzere taşradan istenilen yeniçerilere hangi serasker emrine gidecekleri ve ana orduya katılacaklara nerede toplanmaları gerektiği sefer emirlerinde bildirilmekteydi. Çevreden erken gelenler ordu İstanbul’dayken yetişirdi.⁹¹⁴ İstanbul’dan ayrıldıktan sonra toplanma yerlerinde bir müddet beklenilir, gelenlerin kayıtları yapılırdı. Sonrasında da cepheye ilerlenirken sürekli katılım olurdu. Mesela 1716 yılı seferinde her

⁹⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 50. Temmuz 1774’te İştib’de bayrak yazmaya giden haseki Ebubekir Ağa sefere gitmekte diren ağa ve bayraktarları hapsetmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 158.

⁹⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 147, 178.

⁹⁰⁹ BOA, C. AS, 24436.

⁹¹⁰ BOA, C.AS, 21090, 21333.

⁹¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 217, hk. 649

⁹¹² BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 559.

⁹¹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 136.

⁹¹⁴ BOA, A.d. 346, s. 89.

gün yaklaşık 1500 yeniçeri katılmış ve kayıtları yapılmıştı.⁹¹⁵ Cepheye yaklaşıldığında gelmeyenler, görevliler ve emirler vasıtasıyla hızlandırılırdı.⁹¹⁶ Kalelere istenen yeniçeriler serdarları, sürücü veya görevli gitmişse onunla beraber görev yerlerine giderlerdi.⁹¹⁷ Bazen orduya gittikten sonra buradan kalelere dağıtılırlardı.⁹¹⁸ Savaşın durumuna göre bir cephede ihtiyaç olmadığında veya savaşın coğrafyası değiştiğinde yeniçeriler yeni cephelere yönlendirilirdi. Nisan 1735'te Revan için istenen on bayrak ihtiyaç olmadığından Tebriz muhafazasına Abdullah Paşa'nın emrine girmeleri emredilmişti.⁹¹⁹ Şubat 1744'te İranlıların Bağdad tarafını bırakıp Kars'a yönelmeleri üzerine bütün ordu bu tarafa yönlendirildiğinden yazılacak serdengeçti bayraklarının da bu tarafa gitmesi istenmişti.⁹²⁰

Serasker ordularına istenenler doğrudan toplanma yerlerine giderdi. Bunları sürücüler hareket ettirir ve gidip gitmediklerini takip ederlerdi. Emirlerindeki çavuşlarla vazife sahası içindeki kazaları gezerek vazifesini yapardı.⁹²¹ Gecikenler veya direnenler için sonradan hususi görevliler giderdi.⁹²² Serdar ve serdengeçti bayrakları müstakilen veya bir kaçı beraber cepheye giderdi. Bayraklarının hepsi bir muhitten toplanmış veya belirlenmiş bir toplanma yerlerine gelmişler ise üzerlerin başağa veya başbuğ olarak ayrı bir görevli tayin edilirdi. Mesela Ocak 1727'de Erzurum sancağı kazalarından toplanacak otuz bayrağın, sürücüden başka başağa Kırkçeşmeli Mustafa Ağa'yla gitmesi istenmişti. Ancak Mustafa Ağa savaşta öldüğü için gidemeyince aralarından birini başağa seçmeleri ve bayrakları toplayıp gelmeleri istenmişti.⁹²³ Aralık 1732'de Diyarbakır'da olan sabık kulkethüdası Ahmed Ağa'ya toplanan serdar bayraklarını belirlenen menzillerden Musul'a sevki emri verilmişti.⁹²⁴ 1790'da Ruha'dan istenen 2 bin yeniçerinin bir başbuğla

⁹¹⁵ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 1012.

⁹¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1812.

⁹¹⁷ 1686-1687 *Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 484

⁹¹⁸ 168 Numaralı *Mühimme Defteri* (s. 200-376,) hk. 816.

⁹¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 1431.

⁹²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 741.

⁹²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 407, 1122. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 533, 587.

⁹²² BOA, C.AS, 16039. Edirne, Filibe, Gümülcine, Tekfurdağı ve çevreden yazılan 20 bin yeniçerinin nakli için Haziran 1772'de küçükçavuş Keleş Ahmed Ağa ve on kol çavuşu görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 202.

⁹²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1295, 1311, 1429.

⁹²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 132.

Yafa'ya sevki istenmişti.⁹²⁵ Zaptları ve sevkleri için ayrıca toplanma merkezleri ve iskelelere, yolları üzerindeki yerlere zabıtlar tayin edilirdi.⁹²⁶

Bayrakların naklinin sorumluluğunun yeniçeri zabıtları dışındakilere verildiği de olmaktadır. Bu aynı zamanda onların hızlı gitmelerini sağlamak için yapılmaktaydı. İstanbul'dan giden ortalarla Erzurum'da toplanan serdengeçti bayrakları Haziran 1727'de bu kalede beklemekteyken Tebriz'e giden Anadolu valisi Vezir Mustafa Paşa oraya geldiği zaman onunla cepheye gitmeleri istenmişti.⁹²⁷ Ekim 1734'te Gence muhafazası için Erzurum'dan toplanan serdengeçti bayraklarını götürmesine Erzurum valisi Ahmed Paşa'nın kethüdası görevlendirilmişti. Aynı dönemde Kars'tan Tiflis'e gidecekler Aksaray sancağı mutasarrıfı başbuğ tayin edilmişti.⁹²⁸ Bu usule sonraki bütün savaşlarda daha fazla başvurulmuştu.

Bütün Osmanlı coğrafyasından yeniçerinin toplandığı seferlerde hem kara hem de deniz yolları kullanılırdı. Kırım, Akkırman, Bender veya Gürcistan taraflarına gidecek yeniçeriler Anadolu'nun kuzeyinden ve Erzurum-Kars taraflarından istendiğinden nakilleri Karadeniz'deki iskelelerden yapılırdı. Yine bu bölgeden Rumeli'ye gidecek yeniçeriler de aynı iskeleleri kullanırdı.⁹²⁹ Yeniçeriler kendilerine yakın Sinop, Giresun, Ünye, Samsun, Trabzon, Ereğli ve Samakov iskelelerinin tamamından veya birkaçından gönderilmekteydi.⁹³⁰ Haziran 1736'da Kırım tarafına gidecek olan kulkethüdası yazdığı neferlerle Sinop'ta temin edilen gemilerle gitmişti. 1737 yılında Sinop, Ereğli ve Samakov (Alaplı), Samsun, Ünye, Giresun ve Trabzon iskelelerinin her birinden 4 bin yeniçeri sevki için görevliler tayin edilmişti.⁹³¹ 1739 yılında Trabzon, Sinop ve Ereğli iskeleleri nakilde kullanılmıştı.⁹³² 1768'de başlayan harplerde Anadolu'nun sol ve orta

⁹²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 25.

⁹²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 1039. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1168. 1732 Haziran'da Hemedan ordusuna gidecek yeniçeriler Diyarbakır'dan geçtiklerinden beklemeden ve zarar vermeden gitmeleri için eski kulkethüdası Ahmed Ağa Diyarbakır'a zabıt tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 927.

⁹²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 503.

⁹²⁸ 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 148, 161-162.

⁹²⁹ BOA, C.AS, 1051.

⁹³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1628-1630. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1240. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 300. BOA, C.AS, 1055. 1731 Ocak'ta Sohum Kalesi muhafazasına gönderilen 255 yeniçeri Trabzon'dan temin edilen kayıklarla gönderilmişti.

⁹³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 24, 242-244, 299-304. Bir kayda göre bu yıl Ordu iskelesinden 5500 yeniçeri gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1273.

⁹³² BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1569.

kolunda Kırım tarafına gidecek askerler aynı şekilde Karadeniz iskeleleri kullanılmıştı.⁹³³ 7 Ocak 1769'da, Anadolu'dan Kırım tarafına gidecek 24 bin serdengeçti yeniçeri için hazırlık emri verilmişti.⁹³⁴ Ertesi yılda aynı şekilde nakilleri yapılmıştı.⁹³⁵ Ayrıca Temmuz 1770'de Sinop'tan İsakçı'daki orduya ilave asker nakledilmişti.⁹³⁶ Daha sonra Kırım tarafı kaybedilse de ana orduya ve Özi tarafına bu coğrafyadan gönderilen yeniçeriler yine aynı iskelelerden sevk edilmişlerdi.⁹³⁷ 1790 yılında Anapa ordusuna Anadolu'dan gidecek ordu ve zahireleri için Karadeniz iskelelerinde yüz yetmiş iki parça gemi hazırlanmıştı.⁹³⁸ İstanbul'dan Kırım ve Özi taraflarına gidecek serdengeçtiler de gemiyle nakledilirdi.⁹³⁹

Anadolu'nun sağ ve orta kollarından ana orduya veya Rumeli'deki diğer seraskerler emrine gidecekler, Gelibolu'daki Çardak İskeleyi'nden geçerek kara yoluyla giderlerdi.⁹⁴⁰ Zaten ordu onlar gelmeden hareket ettiğinden İstanbul'a uğramadan toplanma yeri olan Edirne'ye giderlerdi. Tabi itaat etmeyip çeşitli bahanelerle İstanbul'a girenler vardı. 1787'de Anadolu'dan sefer için İstanbul'a gelen ve buradan ayrılan serdengeçti bayrakları Çekmeceler, Çorlu ve Silivri'de ahalinin evlerini yağmaladığından çavuşlar gönderilmişti.⁹⁴¹

Rumeli'den Anadolu tarafına geçen yeniçeriler farklı yolları kullanırlardı. Rumeli'nin Karadeniz kıyılarından toplananlar buralardaki iskelelerden Trabzon'a nakledilirdi.⁹⁴² Rumeli'nin Orta ve Güney kesininden gelenler ise daha çok Gelibolu'dan geçer karayoluyla devam ederdi yahut yakın limanlardan İskenderun limanına giderlerdi.⁹⁴³ 1743'teki sefer emrine, Rumeli'den toplanacakların Akdeniz ve Karadeniz'deki iskelelerden Anadolu'ya geçirileceği yazılmıştı.⁹⁴⁴ 1745 yılında şark seferine gelecek yeniçerilerin sağ kolun Balkanların kuzey tarafında olanlar Bergos,

⁹³³ BOA, C.AS, 2976.

⁹³⁴ BOA, C.AS, 2879.

⁹³⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 299-300. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1440.

⁹³⁶ BOA, C.AS, 1051.

⁹³⁷ BOA, C.AS, 26479, 33285. 44520.

⁹³⁸ BOA, C.AS, 49999.

⁹³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1327.

⁹⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1627.

⁹⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, hk. 1573-75.

⁹⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1016. BOA, D.YNÇ, 144-3.

⁹⁴³ BOA, C.AS, 46341.

⁹⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 508.

Varna, Kavarna, Balçık, Köstence ve Karaharman iskelelerinden Trabzon'a gelmeleri, Balkanların güneyiyle sol ve orta kollarda bulunalar Gelibolu'dan Çardak'a geçmesi istenmişti.⁹⁴⁵

Sefer emriyle iskelelerin bulunduğu yerlerdeki kadılara, iskele ve gümrük emirlerine hazırlıklı olmaları emirleri gönderilirdi.⁹⁴⁶ Her iskeleye ocaktan ayrıca bir görevli tayin edilerek diğer görevlilerle beraber gemi tedariki, tayinatlarının hazırlanması dâhil gelen yeniçerileri nakletme vazifesi uhdelerine verilirdi.⁹⁴⁷ Çevre iskelelerdeki gemilerin yeniçeri gidecek yerlere toplanması istenir, miriye ait olmayan gemiler kiralanırdı.⁹⁴⁸ Gemi tedarikinde sıkıntı olursa cebri yollara başvurulur, kayık ve gemilere el konulur, askerlerin bekletilmemesi için yüklü gemiler bile boşalttırılır,⁹⁴⁹ asker nakline gönüllü olmayan reislerin gemileri kaçırmamasına mani olmak için dümenlerine el konulurdu.⁹⁵⁰ Yeterli gemi hazırlanmaz ise İstanbul'dan gemiler gönderilirdi.⁹⁵¹

Gelen yeniçerilerin iskelelerde birikmesi ve beklediklerinde buraların düzenini bozmamasına karşı tedbirler alınmıştı.⁹⁵² Gemilerin yeterince nefer almadan gitmeleri durumunda görevliler ikaz edilmişti. Mesela 1746 Nisan'da, Rumeli'den toplanan yeniçerilerin Erzurum tarafına sevki için Karadeniz'deki iskelelerdeki gemilerin 500 nefer alacak olanlarına sadece 200 nefer yükleyip gönderilmesi tenkit edilmişti. Nakil sonrasında ocak görevlileri ve kadılar ne kadar asker gönderildiğini merkeze bildirmişti.⁹⁵³

Yeniçerilerin cepheye en kısa yoldan, yerleşim yerlerine fazla uğramadan, halka zarar vermeden gitmeleri en fazla dikkat edilen hususlardandı.⁹⁵⁴ Aşağıda gösterileceği gibi yeniçeriler için cepheye gitme, soygun ve yağma için iyi bir fırsattı. Bunlara mani olmak için oldukça gayret gösterilmişti. Ayrıca fırsat bulanlar başka ordulara gitmeye de

⁹⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 315-316, 359, 533.

⁹⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 9. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 139, 145. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 241. BOA, C.AS, 50092.

⁹⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk. 9. BOA, C.AS, 1051.

⁹⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 299, 341, 371-372-373. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1565-1567.

⁹⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 143, hk. 131. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 242-244. BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 417. BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 587, 590.

⁹⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 7.

⁹⁵¹ 89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili, hk. 26. BOA, C.AS, 49839.

⁹⁵² BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 299. BOA, A.DVN.MHM.d, 143, hk. 53-55, 142-143.

⁹⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 487-488, 672. BOA, D.YNÇ, 135-08.

⁹⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 215

teşebbüs etmişti. Nisan 1771’de İstanbul’dan Özi’ye gönderilen bir bayrak bu kaleye gitmeyip yolu üzerindeki iskelelerde inerek ana ordunun olduğu karargâha gitmek istediklerinde döndürölüp gemilere bindirilerek Özi’ye gönderilmeleri kazalara emredilmişti.⁹⁵⁵

Cepheye giden yeniçerilerden yollarda eşkıya saldırısına uğrayan veya tabiat şartları yüzünden zorluklarla karşılaşanlar vardı. 1724 yılında Erzurum’dan iki bayrak serdengeçti, bir ticaret kafillesiyle beraber Revan Kalesi’ne giderken Şirvan taraflarında Poğa adlı yerde sabah erken vakitte büyük bir eşkıya çetesinin saldırısına uğramıştı. 135 yeniçeri öldürölümüş, kafilenin malları yağmalanmıştı.⁹⁵⁶ Temmuz 1736’da Özi’deki ortalara yazılan neferler gemiyle giderken kayda göre “yolda perişan olmuşlar”, sayıları çok az kalmıştı.⁹⁵⁷ 10 Haziran 1771 tarihli mahkeme tutanağına göre Özi muhafazası için yeniçeri toplayan Gölpazarı’ndan Mehmed Ağa’yla Nallıhan’dan Abdullah Ağa neferleriyle Bendirekli İskelesi’nden kiralanan bir gemiye binmişlerdi. Gemi eski olduğundan giderken su almış; yiyecekleri ve mühimmatları zarara görmüş, Mankalya Limanı’na sığınmak zorunda kalmışlardı. Kadı, bilirkişiyle yaptığı teftişte geminin nakle mümkün olmadığını tespit etmiş ve orduya bildirmişti. Bayrak neferlerinin nakli için yeni gemi gönderilmişti.⁹⁵⁸

3.3.7. Yeniçeri Toplamanın Topluma Tesirleri

Taşradan asker götürölmesi topluma büyük tesirleri olan faaliyetti. Sefere kimin gideceğı mücadelesi, sonrasında yerlerinden hareket ettirilmeleri ve orduya varmalarına kadarki zaptları büyük meseleydi. Seferlere gitmek istemeyenlerin şiddete varacak şekilde itaatsizlikleri, gidenlerin bunu menfaat temin etme ve mücadele içinde olduklarından intikam alma fırsatı bilip her türlü yola sapmaları büyük bir düzensizlik haline sebep olmuştu. Sefer emriyle birlikte kaçak eşkıyalar ortaya çıkmış, kendilerini affettirmiş ama sonrasında daha fazla mağduriyetlere sebep olmuşlardı. Sefer dönemi ayrıca yeniçeri iddiasının arttığı bir dönemdi. Reayadan bazıları sefere gitmeseler bile bu iddiayla eşkıyalığa başlamış veya bu şekilde hareket eden yeniçerilere katılmışlardı.

⁹⁵⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1440.

⁹⁵⁶ Vekâyi-i Receb Paşa, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi, no 2435, vrk. 19.

⁹⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 639.

⁹⁵⁸ BOA, C.AS, 41612.

Bunlara mübaşirlerin ağa seçerken suistimalleri de eklenince her biri uğraşılması gereken sıkıntılı durum halini almıştı. Tabi sefere gidenlerin masraflarının gittikçe daha fazla ahaliye yüklenmesi maddi menfaat temini için baskı yapılmasına imkân vermişti. Nihayetinde bütün bu durumlar ahaliye emniyetlerinin ihlali, can ve mallarına saldırı, para veya diğer menfaat talebi şeklinde yansımıştı.

Kasım 1686'da Anadolu'nun orta koluna sürücü tayin edilen turnacıbaşı Ahmed Ağa sert muamelede bulunduğu ve halkı rencide ettiği, bedava yem, yemek ve para aldığı sebepleriyle azledilmiş ve Boğazhisar Kalesi'ne kapatılmıştı.⁹⁵⁹ Nisan 1689'da, Kocaeli'nden sefere gidiyoruz diye ayrılan yeniçeriler hakkında, köyleri gezip halkın canına ve malına kastettiklerinden cezalandırılmaları emri verilmişti.⁹⁶⁰ Nisan 1690'da Kayseri'de serdengeçti ağası ve bayraktarlarından yüz bulan yeniçerilerin eşkıyalıklarından muzdarip olan ahali yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardı.⁹⁶¹ Gösterilen bu durumlar bazen az bazen fazla her zaman zuhur etmişken 1720'li yıllardaki savaşlarda aşırı bir hal almıştı. Sefere gitmeyenler ve özellikle firarları kolay olduğundan cepheye yakın yerlerden gidenler Anadolu'da büyük vakalara sebep olmuşlardı.

Temmuz 1724'te Musul'da tashih be-dergâh olan ancak cepheye gitmeyip eşkıyalık yapan neferler tüccarları soymuş ve çarşayı kapatmış, şehirde hayatı felç etmişlerdi. Hemen cepheye gönderilmeleri serdar ve ihtiyarlardan istenmişti. 1725 Mayıs'ta, Antep'te yeniçeriler sefere giderken şehri birbirine katmışlardı. Tüccarların mallarını yağmalamışlar, sarhoşken kadınlara sarkıntılık etmişler, ikaz için çağrıldıkları mahkemeyi hepsi basıp kadıyı esir almış ve buradakilerin paralarını çalmışlardı. Serdar ve voyvoda bir gün sonra kadıyı zorla ellerinden kurtarmıştı.⁹⁶² Aynı tarihlerde Adana'da serdengeçtiler huzursuzluk çıkarınca beylerbeyi Mehmed Paşa adam göndererek kendilerini ikaz etmiş ve sefer için deve istemişti. Ertesi gün şehirden topladıkları kalabalıkla beylerbeyinin sarayını ve emrindeki adamlarının evlerini kuşatıp 200 kişiyi öldürmüş ve 100 kişiyi yaralamışlar, beylerbeyinin şehirden kaçmasına sebep olmuşlardı. Olaya karışanlardan, 1703'ten beri mütesellim ve serdar olan, daha önce halka zulmetmekten malvarlığına el konulan Arpacıoğlu Hacı Hüseyin ve diğer bazı

⁹⁵⁹ 1686-1687 *Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 323.

⁹⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 98, hk. 682.

⁹⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 399.

⁹⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 95, 1060

yeniçerilere ölüm ve hapis cezası verilmişti.⁹⁶³ Antep ve Adana'daki durumlar orta kola görevli sürücü, küçükçavuş Ahmed Ağa'nın görevi ihmali sebebiyle olmuştu. Çünkü gittiği her yerde ağaları ehlinden değil rüşvet mukabili eşkıyalardan seçmiş, huzursuzluk çıkarmaya meyyal kişilere yüz vermişti. Vaziyet merkezden anlaşıldığından azl olunarak İstanbul'a çağrılmış yerine Haseki Musa Ağa gönderilmişti.⁹⁶⁴

Nisan 1726'da Haymana kadısının yazdığına göre Hemedan ordusuna yazılan İzmitli Ekmekçioğlu Halil adlı serdengeçti ağasının bayrağı cepheye giderken neferler Ankara'ya girdikten sonra kaleyi basıp mahpusları kaçırmışlar, serdar kol gezdiğinde konağını basıp adamlarını soymuşlar, sonra Ankara'dan çıkıp köylere musallat olmuşlardı. Kendi yiyeceklerinden başka her köyden bayrak akçesi, kurban akçesi adıyla 40-50'şer kuruş almışlardı. Karaçalı adlı köyde dört kişiyi öldürmüşler, on sekiz kişiyi yaralamışlar, evleri basıp çok büyük zararlar vermişlerdi.⁹⁶⁵ Bu yıl Anadolu'nun sağ ve orta koluna yüz bayrak toplamaya görevli başçavuş Osman Ağa, bazı ihmalleri sebebiyle hem sözlü olarak hem de mektuplar gönderilerek uyarılmasına rağmen bayrakları ehil ağalara değil sefer görmemiş ve neferleri zapt edemeyenlere vermeye etmişti. Neticesinde yeterince nefer toplanamadığı gibi giderken kasabalara uğrayan bayraklar az nefer varken fazla gösterip hazine-bahâ adıyla para toplamış, ahaliye hakaret edip yerleşim yerlerini tahrip etmişlerdi. Osman Ağa'ya gönderilen emirde henüz doksan iki bayrak yazdığı, istenen yüz bayrakta 15000 nefer bulunması gerekirken ancak 4-5 bin olduğu anlatılmış, cezalandırmadan kurtulması için hemen bayrakları tamamlaması ve gitmeyenleri göndermesi istenmişti.⁹⁶⁶

Haziran 1727'de Aydın muhassılı Abdullah Paşa'nın merkeze Aydın ve çevresinde serdengeçti bayraklarının sebep olduğu durumları yazmıştı. Serdengeçti ağaları yeniçeri yazdıklarında halka zulmetmişler, alenen içki içip köylerden zorla akçe toplamışlar, bazı nüfuz sahibi kimselerin oğullarını bayraklara yazıp karşılığında para almış ve reaya defterinden ihraç ettirmişler, Turgutlu kazasındaki serdengeçti ağasının türlü eşkıyalık yapıp Ramazan'da alenen içki içmişti. Manisa'da ise bayraklar kazaya geldiklerinde kavga eden yeniçeriler yerli halktan seksen iki kişiyi öldürmüş, bir kazadan bir günde

⁹⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 1172, 1180. Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova*, 42.

⁹⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 937. Şubat 1726'da, Diyarbakır'da cepheden kaçanların çıkardığı karışıklığın engellenmesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 254.

⁹⁶⁵ BOA, AE.SAMD.III, 13130.

⁹⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 932.

çıkma mümkünken dört beş gün sürünüp para toplamışlardı. İzmir’de Mağripli denilen serdengeçti ağısı dükkânları basmış, Yahudilerin evlerine girip eşyalarını çalmış, kalede mahpusları serbest bırakmıştı. Sürücü başçavuşun çuhadarını, kendilerini ikaz etti diye dövmüş ve birkaç yerinden yaralamışlardı. İzmir’den Aydın’a gelirken köyleri basmışlar, Aydın’da muhassıl tarafından buyrulduyla ikaz edildiklerinden Kütahya’ya gitmişlerdi. Tekrar adam gönderip Kuyucak kazasında Kırat adlı köyde varlıklı birinin evini basıp öldürmüşlerdi. Aydın Buldan’da sakin Hacı Mehmed Ali eşkıya da bayrak açmış, 200 kişi toplayıp halka zulüm etmiş, halkın evlerini bırakıp kaçmalarına sebep olmuştu. Ocaktan çavuş geldiğinde itaat etmeyip buralarda bir ay sürünmüş, başındaki eşkıyayı beşer onar etrafa gönderip yol kesmiş, etraftaki kadıların sürekli şikâyetlerine sebep olmuş, gönderilen emirlere itaat etmemişti. Abdullah Paşa ayrıca onların bayrak açmalarının sefere gitmek değil eşkıyalık için olduğunu bildirip, ağaların elimizde ferman vardır zahiremizi vereceklerdir diye bir kazadan   dört defa zahire aldığını, bayrakları altında sefer için yeterli olan 100-150-200 nefer olduğu halde hareket etmediklerini ve firar edeceklerinin aşık r olduğuna dikkat çekmişti.⁹⁶⁷

Mayıs 1734’te Hotin muhafazası için şumnu, Hacıoğlupazarı ve çevreden yazılan neferler doğru yoldan gitmeyip Boğdan’a girmişler, köy köy gezerek zahire parası adı altından 150’şer kuruş almış, ahalinin evlatlarına tasallut etmişlerdi. Sevke memur turnacıbaşının çavuşları yakalanıp hapsedilmişti.⁹⁶⁸

1735 Mart’ta Bolu’da serdengeçti bayrağı verilen atik serdengeçti ağısı Hacı Mustafa 70-80 kişi toplayıp giderken neferleri etrafa dağılmış, bazıları sarhoş olup pazarları yağmalamış, kahvehaneleri basarak bazı kişileri yaralamışlardı. Suçlulardan biri kaçmış altısı zabıt tarafından yakalanıp davaları görülmek üzere hapse atılmıştı. Mustafa Ağa’ya hemen bayrağını alıp gitmesi emredilmişti.⁹⁶⁹

Ekim 1735’te Samakov’da bayrak açan Odabaşıoğlu İsmail Ağa, büyük zulümlere sebep olmuştu. Kendisi daha önce Patrona İşyanı sırasında İstanbul’da halkın evlerini soymuş ancak İran tarafına kaçtığı için yakalanamamıştı. Yaptığı işler mahkemece tespit edilip bildirildiğinden bir görevli gönderilmiş, bayrağının iptal edilmesi, kendisinin yakalanıp hapsedilmesi emri verilmişti. Ancak o erken davranıp cepheye gittiğinde

⁹⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 851.

⁹⁶⁸ BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 56, 146.

⁹⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1173

mübaşir iş yapamadan dönmüştü. İsmail Ağa, orduda fazla durmayıp geri dönmüş, aynı fiillerine devam etmişti. Yeniden bir görevli gönderilmiş, ona gerekirse muharebeye girişip hepsini öldürmesi veya yakalaması, eşyalarına el konulması yetkisi verilmişti.⁹⁷⁰

1736-39 harpleri yoğun asker sevkine rağmen daha tertipli yapılmış sürekli mübaşir ve genel sürücülerle denetlenerek büyük düzensizliklere mani olunmuştu. Ancak sonrasında başlayan İran savaşları yeniden yeniçerilerin eşkıyalıklarına sahne olmuştu. 1744'te Halep'den sefere görevli olan 10 yeniçeri yolda gittikleri her yerde hanelere girme, kadınlara tecavüz, çocuk ve diğer kişileri öldürme suçlarını işlediklerinden haklarından ölüm cezası verilmiş ancak Halep yeniçeri zabiti haseki Mehmed Ağa emri icra etmem dediğinden uygulanamamıştı. Gönderilen yeni emirde eğer onların cezalarını infaz etmezse kendisinin de öldürüleceği bildirilmişti.⁹⁷¹ Mart 1745'te Siroz'dan giden serdengeçti ve serdar bayrağındaki 300 yeniçeri, halkın evlerinde kalıp mutat iaşelerini almışken birçok köyde yiyecek ve eşya çaldıkları, zorla para aldıklarından şikâyeteye sebep olmuşlardı. Mayıs 1745'te Rusçuk serdarı Mehmed Çavuş bayrağını açıp iki ay beklemiş, etrafı yağmalamış ve halka zulmedip para talep etmişti. Şikâyet üzerine hemen gemiye bindirilip cepheye gitmesinin sağlanması için görevli gönderilmişti. Aynı yıl sefere gitmemekte direnilen Niksar'da ise kulkethüdası Ali Ağa'ya zorluklar çıkarılmış, gitmesi için lazım olan beygirler verilmemiş ve dört gün orada bekletilmişti. Sorumluların öldürülmesi için merkezden bir turnacıbaşı gönderilmişti.⁹⁷² Aralık 1745'te İzmir'de ahali sürücülerin, serdarların ve çavuşların sefer akçesi adıyla kendilerinden para talep ettiklerini şikâyet etmişlerdi.⁹⁷³

Mayıs 1746'de Çünküş'te eşkıya olan serdengeçti ağası Salihoğlu Osman Ağa başına topladıklarıyla halka baskı yapıp 1200 kuruş toplamıştı. Paraları iade edip hızla sefere gitmesi istenmişti.⁹⁷⁴ 1746 Ağustos'ta Ankara'da üç yeniçeri, sefere gitmedikleri gibi gideceklere mani olmuşlar ve eşkıyalık yapmışlardı. İbrahim adlı olana serdar

⁹⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 203.

⁹⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 1224

⁹⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 543, 679, 956. Haziran 1745'te Ruha'da sefere gitmeyen, eşkıyalık yapıp sefer ihtiyaçlarının teminine mani olan serdar ve diğer bazı yeniçerilerin cezalandırılmaları, sürücü turnacıbaşı Mustafa Ağa'dan istenmişti. Onun tarafından yakalanmaları mümkün olmadığından faaliyetlerine devam eden suçlu yeniçerilerin cezalarını vermesi bir görevle orda bulunan ortaçavuşu Ömer Ağa'dan istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 450, 483 897, 917.

⁹⁷³ BOA, A.DVN. AHKA.d. 7, s. 163, 189.

⁹⁷⁴ Diyarbekir Ahkâm Defterleri, I, 226.

vekilliği verilerek cepheye gitmesi istenmiş, topladığı 10-15 kişiyle ahaliden harcırah olarak para toplamış ancak yine gitmemiş ve eşkıyalığa devam etmişti.⁹⁷⁵ Aynı yıl Erzincan'da sürücü turnacıbaşının bayrak verdiği dört ağa, ordu için satın alınacak zahire işine müdahale ettiğinden bayrakları alınarak Giresun Kalesi'ne kapatılmıştı.⁹⁷⁶

1768-72 harbinde sefere giden yeniçerilerin düzensizliği ve halka tesiri fazla olmuştu. Hem Anadolu hem de Rumeli'de ehil ağalara bayrak verilmediğinden halkı soymaya kalkışmalar çok fazla olmuştu. Bosna ve Tuna taraflarından Bender'e görevli bayraklar gitmeleri gereken yolları kullanmayıp geçtikleri yerleri yağmalamışlar, Bükreş ve Yaş tarafına gidip ahalinin hayvanlarını çalmışlar, namuslarına el uzatmışlar, evlerini yakmışlar, bazı kişileri yakalamış serbest bırakmak için para talep etmişlerdi. Yergöğü, Rusçuk, Tırnovi taraflarından toplanan serdar ve serdengeçti bayrakları on saatlik mesafedeki Bükreş'e oyalanıp gitmemiş, Eflak voyvodasının ordu için tedarik ettiği zahireyi yağmalamış ve Eflak halkına her türlü zulmü etmişlerdi. Şubat 1769'da acil olarak Kırım'a Kastamonu'dan gidecek sekiz bayrağın neferleri şehirde büyük karışıklık çıkarmış, gönüllü bayrak açanlar ise reayayı yazarak kendileri masrafları karşılamaları gerekirken zorla para almak için halka baskı yapmışlardı.⁹⁷⁷ Nisan 1769'da Vidin'den bayrak açan serdar Ali, halktan 60-70 akçe beygir akçesi adıyla para talep etmiş, bir Gayrimüslimi mahkemede öldürmüştü.⁹⁷⁸ Savaşın bu ilk yılındaki durum sonrasında da devam etmişti. Özellikle serdengeçti ağaları neferleri düzensizliklere sebep olmuş, ordulardan kaçanlar geldikleri yerlerde büyük tahribat yapmışlardı.⁹⁷⁹ Aralık 1772'de Siroz'da olduğu gibi, gasp ve yağma dışında çok sayıda kişinin öldüğü vakalar yaşanmıştı.⁹⁸⁰ Nisan 1774'te, Bolu'da uzun zamandır eşkıyalık yapan ve sefere gitmeyen 1. bölük ağalarından eski kapıkethüdası Hüseyin Ağa ve 26. bölükten Karavelioğlu Hacı Abdullah sürücünün emrine itaat etmediklerinden öldürülmüşlerdi.⁹⁸¹

Sonraki savaşlarda da benzer zulüm ve baskılar olmuştu. 1787 Mayıs'ta ferman olmadan Saray'da on beş serdengeçti bayrağı açılmış, ahali itiraz etse de bayraklarını

⁹⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1038.

⁹⁷⁶ BOA, AE.SMHD.I, 16005.

⁹⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 378-379, 398, 432-433, 500, 608, 612-614.

⁹⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 166, hk. 306.

⁹⁷⁹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 31. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 50, 493. BOA, C.AS, 9959.

⁹⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 62.

⁹⁸¹ BOA, C.AS, 9959.

sarmayıp mal ve para toplamışlardı.⁹⁸² 1800 yılında İzmir'den toplanan bir bayrağın alemdarı eşkıya olduğundan yeniçeriler çok büyük fenalıklar yapmışlar, hatta ağaları öldürüleceğinden korkarak bayrağı terk etmiş, yerine bir ağa verilerek gemiye bindirilip gönderilmişlerdi. Gemi Kıbrıs'a vardığında alemdar 15 kişiyle adaya çıkmış, aynı fillerine burada devam etmişti. Bayrağın ağası ve Kıbrıs idarecileri şikâyetle bulununca alemdarın yakalandığında hemen öldürülmesi, yanındakilerin itaat ederlerse yargılanmaları, direnirlerse öldürülmeleri emri verilmişti. Şubat 1801 tarihli kayda göre Harput'ta reayadan bazı eşkıya, yeniçerilik iddiasıyla halkın emniyetini ihlal etmiş ve sefere gidiyoruz diye para toplamıştı.⁹⁸³

3.4. CEPHEYE İLERLEME VE BAZI GELENEKLER

Ordu İstanbul'dan sancakla padişah veya serdâr-ı ekrem olan sadrazam emrinde ayrıldığında belli usul ve kaidelere göre ilerlerdi. Yeniçeri Ocağı seferler ve merasimlerde padişahın/tuğun önünde yürümüşlerdi. 1596 Mayıs'ta sefere giderken tuğun önünde yürümeyiz diye itiraz etmişlerdi. Sebebi, tuğun iki yanında yürüyen müteferrika, çavuş ve çaşnigirler gibi sınıfların mevcutları artınca itibarları azalması ve yeniçerilerin onların önünde gitmeyi kendileri için gurur kırıcı olarak görmeleriydi.⁹⁸⁴ Ancak itirazları kabul görmemişti.

Yeniçeri Ocağı, otağın olduğu yerden bir veya iki gün önce hareket eder, her zaman önde bulunur, birkaç konak önce ilerlerdi.⁹⁸⁵ Cepheden kışlağa varma ve kışlaktan ayrılmada da aynı usule tabiydi.⁹⁸⁶ 18 ve 19. yüzyılda yeniçerilerin önünde, önceleri çerge sonraları kılavuz ortası olan, 17. bölük giderdi. Kılavuz ortasına bölgeyi bilen kişiler eşlik ederdi. Ordu İstanbul'dan, cepheden veya kışlaktan hareket etmeden önce kadılardan itimat edilir genellikle 8-16 arası kişiyi kılavuz olarak hazırlamaları istenirdi.⁹⁸⁷ Ocağın

⁹⁸² Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 99.

⁹⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 493, 700

⁹⁸⁴ *Tarih-i Selânikî*, II, 595.

⁹⁸⁵ BOA, KK.d, 60/4, vrk.1. *Keyfiyet-i Rusiyye*, 29-30. *Nusretnâme*, 163. *Tarih-i Varadin*, 6, 9.

⁹⁸⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) hk. 1067. BOA, KK.d, 60/4, s. 13-14. *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 20.

⁹⁸⁷ Şubat 1738'de gönderilen emirde bu ortaya eşlik için her kazadan itimat edilir 12 kişi verilmesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 372. 12 Aralık 1768'de ordu hareket ettiğinde hazır olmak üzere Küçükçekmece'den itibaren 12 adam hazırlamaları emredilmişti. Talebi 17. bölüğün çorbacısı yapmıştı. BOA, C.AS, 30817/1-2 BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 703. 30 Eylül 1769'da Hantepesi'nden İsakçı'ya kadar olan menzillerde 16 nefer verilmesi istenmişti. BOA, C.HR, 417. 3 Temmuz 1788'de Sofya'dan Niş'e kadar olan menzillerde 8 nefer kılavuz istenmişti. BOA, C.AS, 32964.

ordunun önünde bu şekilde ilerlemesi düşman hududuna yaklaşıldığında veya düşman ordusuyla karşılaşma ihtimaline göre değişir, ordu savaş düzeni alır ve çarhacılar öne geçerdi.⁹⁸⁸ Ordu ilerlerken yeni katılanlar veya duruma göre bütün neferler padişahın veya sadrazamın önünde ikişerli veya daha fazla dizili olarak alay gösterirlerdi.⁹⁸⁹

Gelenek olarak orduda yeniçeriler her gün ikindi namazından sonra kendilerine mahsus dualarını okurlardı. Namaz kılındıktan sonra kulkethüdası çadırından çıkar ve iskemleye otururdu. Yeniçeri ağası kapısında görevli ağalar ve hizmetliler etrafında büyük bir daire oluşturur, her odanın mensupları kendi çadırları önünde dizilirdi. Ocak yazıcısı kulkethüdası yanında dua eder, bütün yeniçeriler üç defa “Allah Allah” derdi. Padişaha, devlet adamlarına ve bütün orduya tekrar dua edildikten sonra “hû” diyerek herkes yerlerine geçerdi.⁹⁹⁰

1787-92 harplerinden itibaren orduda, her akşam namazından sonra yeniçeriler için top atılmıştı.⁹⁹¹

Yeniçeri Ocağı’nın nehirleri köprüyle ve diğer ocaklardan evvel geçmesi kaideydi. Geçmelerinin ardından gerekirse metris kazarak ordunun geçişini emniyete alırlardı. İlk defa 1738 yılında kuşatma altındaki Mehadiye Kalesi’ne yardım için gönderildiklerinde köprü kurulmamış, kayıklarla yeniçeriler Tuna’nın karşısına geçirilmişti.⁹⁹² 17 Temmuz 1770’de Yeniçeri Ocağı, Ruslara saldırı için Kartal tarafına kulkethüdasının itirazlarına

⁹⁸⁸ Anonim Osmanlı Tarihi, 11. Teşrifâtizâde Mehmed Efendi, 30. Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 622.

⁹⁸⁹ Tarih-i Varadin, 16. Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 910

⁹⁹⁰ Telhîsü’l-Beyân, 149-150. Yapılan duada sultanların zikrine II. Bayezid’le başlanmıştır. Duanın onun zamanında başladığı düşünülebilir. 17. yüzyılda gösterilen şekilde yapıldığı yazılsa da sonrasında uygulanıp uygulanmadığın malumatına rastlanmamıştır. Dua metni şöyleydi. “Gelin gâziler du’â edelim, evvel Allah’ın birliğiçün pâdişâhımızın eyyâm-ı devletiçün, Sultan Bâyezid Veli ruhiçün, Sultan Süleyman Gâzi ruhiçün, Sultan Selîm Gâzi ruhiçün, Sultan Murâd Gâzi ruhiçün, Sultan Mehmed Gâzi ruhiçün, Sultan Ahmed Gâzi ruhiçün, Sultan Osman Gâzi ruhiçün, Sultan Murâd Gâzi ruhiçün, Sultan İbrahim Gâzi ruhiçün, paşalarımız safâlığıçün, ağamız safâlığıçün, gönüller murâdıçün, ‘âkibet hayırlığıçün, imân yoldaşlığıçün bu meydândan gelmiş geçmiş gâziler ruhiçün, bâkilerimiz selâmetiçün, bizi du’âdan unutma diyenler için ve du’âya muhtâc olan cânlar için üzerimizde hakkı olan müslümanlar için, tuzun etmegün yedüğümüz karındâşlarımız için Hazret-i Resûlüllâh Sallallâh ‘Aleyh ve Sellemîn pâk, münnevver mudahhar rûh-i şerîfleri için, evlâdı için, ashâbı için çıhâr-ı yârlar ervâhı için, Sultan Hâcî Bektaş Velî ruhiçün gelmiş geçmiş ‘ulemâ ve sulehâ, şeyh ve meşâyih (sadât ruhlariçün baki ulemâ ve sulehâ ve meşâyih) selâmetligiçün, pâdişâhımız selâmetligiçün, cemi’ geçmiş ehl-i imân ruhlariçün, Allâh rızasıçün. Evvel ve âhiri selâvatiyle fâtiha okuyanlar, dünyâdan ahirete imân ile gide ve du’âlar kabulluğuna peygamberin pâk rûhuna salavât. Yeniçeri Teşrifat Mecmuası, vrk. 12b-13a.

⁹⁹¹ BOA, C.AS, 1503, 13271. BOA, AE, SSLM.III, 15796.

⁹⁹² Subhî Târihi, 466-469. 25 Temmuz 1790’da Yergöğü’de inşa edilen köprüden önce yeniçeri ordusu geçmişti. Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 715.

rağmen kayıklarla geçirilmişti.⁹⁹³ Yeniçeriler duruma göre köprü kurulmasında da çalışırlardı. Mesela 1711 seferinde hızla ilerleyen yeniçeriler, Hantepesi'nde Prut Nehri'ni geçmek için hızlıca köprü kurmuşlar, önce kendileri geçmiş ve ordunun geçişi için tertibat almışlardı.⁹⁹⁴

Ordunun köprülerden geçişi sırasından düzeni sağlamak yeniçerilerin uhdesindeydi. Mesela 1663 seferinde “askerin köprü üzerinde dögüşmemesi için” yeniçeri ağası köprü nizamına memur edilmişti.⁹⁹⁵ Sonraki dönemde birkaç veya daha fazla orta bu vazifeye memur edilmişti. Ayrıca köprü kapıcılığına verilen neferler de vardı.⁹⁹⁶ Nisan 1769'da ordu ilerlerken İsakçı Köprüsü'nün iki başını tutmak için 56. bölükle 15. sekbanlar görevlendirilmişti. Daha sonra tedbir için turnacıbaşı Yeğen Mehmed Ağa, 95. cemaat hizmetinde olmak üzere bunların başına zabıt yapılmıştı. Ayrıca askerlerin sadece bu köprüyü kullanmaları için İsmail geçidine de bir zabıt gönderilmiş, gelenleri İsakçı köprüsüne yönlendirmesi emredilmişti.⁹⁹⁷

3.5. YENİÇERİ ORDULARININ İDARESİ

Padişah veya sadrazamla sefere çıkan yeniçeri ordusunun başında yeniçeri ağası bulunurdu. Bütün sefer boyunca yeniçeri ordusu ve ağa onlara tabi olur ve beraber hareket ederdi. Bunun bir istisnası 1738 yılında olmuştu. Ordu Belgrad üzerine yürürken Avusturyalılar Mehadiye Kalesi'ni kuşatmış ve ele geçirmişlerdi. Tuna'yı geçmek ve Mehadiye'yi geri almak için buradaki serasker Genç Ali Paşa'ya kuvvet gönderilmesi icap etmişti. Yeniçeri Ocağı'na teklif edilmiş ve yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın yeniçerileri iknasıyla sadrazamın emrinde bulunması gereken ocak, ilk defa bir seraskerin emrinde görevlendirilmişti.⁹⁹⁸

⁹⁹³ *Enverî Tarihi*, 130-134. *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 11. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 833.

⁹⁹⁴ *Keyfiyet-i Rusiyye*, 34. *Müntehabâtı*, 219.

⁹⁹⁵ *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi*, 14, 49.

⁹⁹⁶ *BOA, D.YNÇ*, 145-150.

⁹⁹⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 584, 692, 711.

⁹⁹⁸ *Subhî Târihi*, 466-469.

Diğer her serdar/serasker ordusunda mutlaka yeniçeri bulundurulduğundan bir ağa vekili görevlendirmişti.⁹⁹⁹ 16. yüzyılın sonuna kadar ağa vekilleri serdar veya başbuğ olarak isimlendirilmişlerdi.¹⁰⁰⁰ Sonrasında serdar ismi terkedilmiş; ağa vekili, ordu ağası, yeniçeri ağası kaymakamı, yeniçeri zabiti veya başbuğ isimleri kullanılmıştı.¹⁰⁰¹ Ordulardan ayrı bir göreve verilenlerin başındakiler için zabıt veya başbuğ ismi tercih edilmişti.¹⁰⁰²

17. yüzyıla kadar sekbanbaşı yeniçeri ağası vekili olarak seferlere gitse de bundan sonra iştirak etmemiş, İstanbul'da kalmıştı.¹⁰⁰³ Azledilmiş sekbanbaşılara ise nadiren bu görev verilmeye devam etmişti.¹⁰⁰⁴ Ocağın gitmediği, yani yeniçeri ağasının katılmadığı seferlerde daha çok asıl kulkethüdası ve zağarcıbaşı ordu ağası yapılmıştı.¹⁰⁰⁵ Bundan başka görevdeki, azledilmiş veya paye verilmiş kulkethüdasından hasekilere kadar bütün zabitler cepheye ağa vekili olarak görevlendirilmişti. Orduların büyüklüğüne göre rütbesi büyük ağalar tercih edilmişti. Ağa vekili tayin edilenlerin rütbelerinin artırılması da sıkça uygulanmıştı.¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁹ Recai el-Hac Mehmed Emin Efendi, *Mecmua*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 304, vrk. 39b. 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, 10-11. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 434. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 995.

¹⁰⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 81, 959. BOA, KK.d. 254, s. 128. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 228.

¹⁰⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk. 58, 145. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 273. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 909. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 60, 547. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 71, 104.

¹⁰⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1471. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1403.

¹⁰⁰³ 16 ve 17. yüzyıllarda bazı ağa vekili görevlendirmeleri için bk. *Tarih-i Selânikî*, I, II, 12, 27-28, 126, 132, 199, 321, 355, 364-365, 376, 416, 438, 680. BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk. 58, 145.

¹⁰⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 69

¹⁰⁰⁵ Ekim 1730'da Tebriz ordusu seraskeri Rüstem Paşa emrine ordu ağası zağarcıbaşı Ahmed Ağa verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk.1038-1039. Şark ordusunda ağa olan kulkethüdası İbrahim Ağa, 1736'da Rusların Kırım'a saldırması üzerine hemen bu tarafa ağa olarak gönderilmişti. BOA, C.AS, 10521. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 534. Serasker Topal Osman Paşa emrine ordu ağası kulkethüdası Abdullah Ağa'nın tayin belgesi için bk. BOA, D.YNÇ, 105-115.

¹⁰⁰⁶ Temmuz 1724'te Hemedan ordusu ağası turnacıbaşı Salih Ağa azledilince Bağdad yeniçeri zabiti olan turnacıbaşı İbrahim Ağa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 273. Haziran 1724'te azledilen Tebriz ordusu ağası sabık sekbanbaşı Hasan ağa yerine Bursa yeniçeri zabiti haseki Mehmed Ağa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 69. Nisan 1742'de eski kulkethüdası Erzurum ordu ağası olmuştu. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 1053. Kasım 1768'de sabık zağarcıbaşı Ahmed Ağa Kırım ordusu ağasıydı. BOA, C.AS, 2804. BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 116-1125. Aynı tarihte Bender ordusundaydı sabık kulkethüdası olup Edirne'de ikamet eden Süleyman Ağa verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 1126. Mayıs 1772'de Kars ordusuna eski kulkethüdası Yeğen Ali Ağa Kars Kalesi zabıtlığı uhdesinde olmak üzere verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 485. Mart 1790'da Anapa ordusuna eski İzmit ağası turnacıbaşı Hüseyin Ağa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 124. Eylül 1790'da Niş ordusu ağası olarak sabık kulkethüdası Seyyid Mahmud ağa tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 193, hk. 224. 1810 yılında Pazarcık ordusu ağası bir turnacıbaşıydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 224.

Yeniçeri Ocağı seferdeyken bazı kısa süreli ve ehemmiyetli görevlendirmeler dışında kulkethüdası ve zağarcıbaşının yeniçeri ağasıyla beraber bulunması esastı. Ama saksoncubaşı, turnacıbaşı ve hasekiler, diğer ordularda görev yapmıştı.¹⁰⁰⁷ 1768-74 ve sonraki harplerde Ruslara karşı oluşturulan ordular birbirlerine yakın olduğundan kulkethüdası ve zağarcıbaşı bazen ayrı ordulara ağa tayin edilmişlerdi. Mesela 1790'da İsmail ordusu ağası asıl kulkethüdasıydı.¹⁰⁰⁸ 1800 yılındaki Mısır seferinde de kulkethüdası, serasker ordusu ağasıydı.¹⁰⁰⁹ 1807 yılında Tolcu ordusu ağası bulunan zağarcıbaşı, kulkethüdası olunca yerine saksoncubaşı ağa yapılmıştı.¹⁰¹⁰

Ordu ağaları fermanla tayin edilirdi. Ordudaki bütün yeniçeriler önünde ferman okunur, kendilerinden emrine girmeleri ve ona itaat etmeleri istenirdi.¹⁰¹¹ Asıl zabıtlardan ordu ağası tayin edildiğinde mahsus ortaları beraberlerinde cepheye gider,¹⁰¹² mazul ağalardan biri ordu ağası olmuş ise maiyetine bir orta verilirdi.¹⁰¹³

Ordulardaki ağa vekilleri, merkezden re'sen veya seraskerlerin talepleri üzerine değiştirilirdi. Seraskerlerin azletme yetkisi yoktu. Azillerinde; neferleri zapt edememe ve firarlarına mani olamama, tayinatlarla ilgili usulsüzlükler veya seraskerle geçinememe tesirliydi. Terfileri durumunda ya İstanbul'a yahut merkez orduya çağrılarak yerlerine yeni ağa tayin edilirdi. Re'sen değişikliklerde seraskerlerin aksi görüşleri dikkate alınabilirdi. Mayıs 1738'de Bender ordusu ağası Osman Ağa, azledilip ana orduya çağrılmıştı. Serasker Numan Paşa, onun bölgeyi iyi bildiğinden kalmasının faydalı olacağını yazmış ve azilden vazgeçilmişti.¹⁰¹⁴ Azledilenler, sebeplere bağlı olarak cezalandırılmışlar,¹⁰¹⁵ diğer bir ordunun ağalığına tayin edilmişler,¹⁰¹⁶ daha çok başka

¹⁰⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 901. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1420.

¹⁰⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 205, hk. 350.

¹⁰⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 211, hk. 320, 408.

¹⁰¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 224, hk. 778, 867. Aynı tarihte Niş ordusu ağası zağarcıbaşı payesi olan Memiş Ağa, İbrail ordusu ağası turnacıbaşı Hüseyin Ağa'ydı. BOA, A.DVN.MHM.d, 224, hk. 778, 866. 1808 Haziran'ında İsmail ordu ağası olan kulkethüdası merkez orduya çağrılınca zağarcıbaşı bu ordu ağası yapılmıştı. BOA, A.DVN. MHM.d, 227, hk. 182-183.

¹⁰¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 141, hk. 119. BOA, HAT, 1270.

¹⁰¹² BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 534. BOA, AE.SMHD.I, 8353. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 919.

¹⁰¹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 148, hk. 69. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1071.

¹⁰¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1814, 919, 592, 594. BOA, A.DVN.MHM.d, 149, hk. 32.

¹⁰¹⁵ Ağustos 1771'de sabık Kırım ordusu ağası turnacıbaşı Divitdârzade Hüseyin Ağa Samsun Kalesi'ne hapsedilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 169, hk. 10.

¹⁰¹⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1499

görevlerde istihdam edilmişlerdi.¹⁰¹⁷ Azledilen ağa vekilleri, yenileri gelene kadar yeniçeri ordusu başında beklemişlerdi.¹⁰¹⁸

Bütün yeniçeri ordularının cephedeki nizamı, aynı tasnif üzereydi. Ocak sefere bütün teşkilatıyla giderdi. Serasker emrindeki ordularda ağa vekili dışında zabitler, başçavuş vekili, çavuşlar, başyazıcı vekili ve yazıcılar bulunurdu. Ordulara görevli lazım olduğunda kalelerden veya İstanbul'dan istenirdi.¹⁰¹⁹ Neferler; ortalar, serdengeçti bayrakları, ağa yamakları olarak sınıflandırılmıştı. Yeniçeri ordusunun büyük kısmını oluşturan serdengeçti bayraklarının ağaları, ordu ağasına bağlı olmakla beraber ayrıca başserdengeçti ağası emrine tabiydiler.¹⁰²⁰ Aşağıda bahsedileceği üzere ordudaki yeniçerilerden sadrazama, seraskerler ve bazen vezirlere tüfenkçi, saka ve hizmetli verilirdi. 50-60 nefer ise ağa tüfenkçisi olarak hizmet ederdi. Seraskerler için ayrıca bir muhız görevlendirilirdi.¹⁰²¹

Her orduya yeterince orta verilirdi. Mesela 1732 yılında Tebriz seraskeri ordusunda elli iki orta vardı.¹⁰²² 1743 yılında Erzurum ordusunda otuz iki ortada 13062 nefer; başçavuş, küçükçavuş ve 25 diğer çavuşla beraber 378 nefer; başkâtip, 6 yazıcı ve 2 halifeyle beraber 227 nefer; serasker paşaya verilen 110 tüfenkçi ve 20 saka; 3363 nefer ağa yamağı, 62 serdengeçti bayrağında 4882 serdengeçti olmak üzere 22042 nefer bulunmaktaydı.¹⁰²³ Ocak 1747'de dağıtılan şark ordusunda yirmisi nısf olmak üzere kırk iki orta vardı.¹⁰²⁴

Savaşlar sırasında yeni bir ordu oluşturulması, savaşın seyrine göre bir cephe daha az önemli hale geldiğinde veya bir orduda daha fazla ortaya ihtiyaç duyulduğunda orta gönderilmiş veya yerleri değiştirilmişti. 1736 yılına kadar devam İran savaşlarının ardından henüz mütareke aşamasında önce Rusya ardından Avusturya ile harp başlamıştı. Şark cephesindeki seraskerler emrindeki yeniçeriler hemen bu taraf yönlendirilmişti.

¹⁰¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1071, 1076

¹⁰¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 82.

¹⁰¹⁹ Nisan 1800'de ordudaki görevliler iklim sebebiyle hasta olunca İstanbul'dan 10 turnacıbaşı, 10 çorbacı, 10 orta yazıcısı, 2 halife kalemi şakirdi, 10 kol çavuşu, 10 mumcu, 10 harbeci, 5 falakacı, 28. bölüğe mensup 15 harbeci ve çuhadar istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 42.

¹⁰²⁰ BOA, MAD.d. 5203, 17012, 17046, 17089, 17141, 17363 BOA, D.YNÇ, 139-163

¹⁰²¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 811

¹⁰²² BOA, MAD.d. 17043.

¹⁰²³ BOA, MAD.d. 5588, s. 38-39.

¹⁰²⁴ BOA, D.YNÇ, 200-223.

Mayıs 1736'da Şark ordusu seraskeri Ahmed Paşa emrindeki ortarlardan 17. bölük Bender'e, 7. cemaat ve 57. bölük ise Özi'ye görevlendirilmişti.¹⁰²⁵ Haziran 1736'da ise kulkethüdasıyla beraber tasfiye edilen şark ordusunda bulunan 1, 14 ve 26. bölük Kefe ordusuna gönderilmişti.¹⁰²⁶ Mayıs 1744'te İran savaları sırasında dağıtılan Diyarbakır cephesi ordusunda olan 52, 77, 57, 87, 46. cemaatler, 3, 12 ve 20. bölükler ve 6 ve 27. sekbanlar olmak üzere bütün ve nisf on orta birkaç ay önce Nadir Şah tarafından kuşatılan Musul'a gönderilmişlerdi.¹⁰²⁷ Temmuz 1771'de ana ordudan Boğdan ordusu seraskeri Muhsinzâde Abdullah Paşa emrine beş orta gönderilmişti.¹⁰²⁸ Ocak 1792'de ana merkez ordudaki 9 ve 82. cemaat yeni oluşturulan Bekdaş ordusuna, 2. cemaat İsakçı ordusuna gönderilmişti.¹⁰²⁹ Nisan 1807'de ordudan İsmail başbuğu emrine beş orta verilmişti.¹⁰³⁰ Nisan 1810'da Sofya ordusundaki 1, 27, 45, 51, 56, 59. bölük merkez orduya istenmişti.¹⁰³¹

Ortaların nisf ve bütün ortalarını birleştirmek içinde de yer değiştirme yapılmıştı. Eylül 1736'da 17. cemaat ve 50. bölüğün nisf ortaları orduda, bütün ortaları Özi cephesinde olduğundan nisf ortalar Özi'ye gönderilmişti.¹⁰³²

Yeniçeri orduların mevcutları sabit olmazdı. Çünkü sürekli katılanlarla sayı artar, kalelere veya diğer ordulara nefer sevgiyle azalırdı. Ordudan ayrılmalar ortalar, dalkılıç veya serdengeçti bayrakları şeklindeydi. Ordu ilerlerken fethedilen/geri alınan veya kuşatılan kalelere fazla sayıda nefer gönderilmişti.¹⁰³³ Kaybedilen kalelerden gelen orta ve bayraklar ise ordularda veya savaş muhitindeki kalelerde istihdam edilmişti.¹⁰³⁴

¹⁰²⁵ BOA, C.AS, 38074/1-2.

¹⁰²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 535.

¹⁰²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 920, 982.

¹⁰²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 708.

¹⁰²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 197, hk. 325-326.

¹⁰³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 195, hk. 268.

¹⁰³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 305.

¹⁰³² BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 724.

¹⁰³³ BOA, C.AS, 2677. Özi Kalesi'nin geri alınmasından sonra Ekim 1738'de, en az on beş orta bulunması gerektiği bildirilerek Akkirman ordusundaki beş nisf ortanın bu kaleye gönderilmesi merkez ordudan emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 944. Mart 1769'da hareket halindeki ordudan on orta Hotin'e, on orta Özi'ye gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 556-57. 1769 ana ordu Bender'deyken Rusların Özi tarafına saldırma ihtimaline karşı ordudan 3 bin dalkılıç ve 2 bin diğer yeniçeri gönderilmiş, 1769'da Bender ordusundan Özi'ye serdengeçti bayrakları gönderilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 63. Enverî Tarihi, 53. Temmuz 1771'de Silistre ve etrafının muhafazasına ordudan 52. cemaat ve 29. bölük görevlendirilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1511.

¹⁰³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 734, 750, 835, 837, 839, 1020. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1006. 1771'de Kırırma giden bayrakların bir kısmı burası kaybedilince Özi'ye gönderilmişlerdi.

Devam eden savaşlarda kışın neferlerin çok büyük kısmının memleketlerine döndüğünden ordularda sefer zamanındakinden çok fark az nefer kalırdı.

Ordularda olan yeniçerilerin bir kısmı kalelerin, şehirlerin ve diğer ehemmiyetli yerlerin muhafazasında kullanılmıştı. Görevlendirmelerde ortalar kullanılabilse de daha çok serdengeçti bayrakları tercih edilmişti. Yüzlerce sayıya ulaşan serdengeçti bayrakları, bu tür görevler için kullanılması ve sevkleri kolay birliklerdi. Öyle ki seraskerler bazı durumda onlarcasını istedikleri gibi istihdam etmişlerdi.¹⁰³⁵ Başlarında ağaları veya zabitleri olsa da gerektiğinde gittikleri yerlerin idarecilerinin emirlerinde hizmet etmeleri de istenmişti. Mesela 1738’de Yaş muhafazasına görevlendirilen serdengeçti bayraklarının Boğdan voyvodasının emrinde olmaları istenmişti.¹⁰³⁶

Ordu ağaları, seraskerin emrine tabi olarak neferlerin yazılmasından, kayıtlarının hazırlanmasından ve orduya taksiminden sorumluydu.¹⁰³⁷ Yeniçeri mevcuduna göre tayinat dağıtımı tamamen ağaların uhdesindeydi.¹⁰³⁸ Ordu ağalarının da serdengeçti ağalarından ehil olmayanları, yavaş davranan veya huzursuzluk çıkaranları değiştirme¹⁰³⁹ ve cezalandırma yetkileri mevcuttu.¹⁰⁴⁰ Sefer ve savaş sonrasında yeniçerilerin tasfiyesini yine ağalar yapmaktaydı.¹⁰⁴¹

Ordularda çok yeniçeri bulunması ve bunların çok fazla farklı yerlere görevlendirmeleri zabite ihtiyacını artırmıştı.¹⁰⁴² Bu yüzden zabitlerden bazı hususlara görevliler ordulara çağrılmış,¹⁰⁴³ emeklileri sefere katılmaya mecbur edilmiş,¹⁰⁴⁴

BOA, D.YNÇ.d. 34515, s. 4. Eylül 1770’de İbrail’de muhafazasında görevli 4. cemaat, 17 ve 38. bölük ve 17. sekbanlar orduya gönderilmişti. BOA, C.AS, 30829.

¹⁰³⁵ Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna*, (haz. Fatma Sel Turhan), Küre Yayınları, İstanbul 2016, 57. BOA, C. AS, 1182. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1515. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 937. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376) hk. 1008. BOA, C.HR, 1039.

¹⁰³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 937

¹⁰³⁷ *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri*, 10-11, 16-17. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1349, 1519. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 250, 472. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 108. BOA, A.DVN.MHM.d, 149, hk .471.

¹⁰³⁸ BOA, MAD.d. 17043, 17089. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 220-221

¹⁰³⁹ BOA, SMHD.I, 16055

¹⁰⁴⁰ BOA, A. AMD. 2-117

¹⁰⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk.734. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1103.

¹⁰⁴² 1768-74 harbindeki bazı görevlendirmeler için bk. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (S.1-200), hk. 482, 609, 1511. BOA, C.AS, 14242, 28767.

¹⁰⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 129

¹⁰⁴⁴ BOA, C.AS, 20386.

ordulardan birbirlerine görevlendirilmeler yapılmıştı.¹⁰⁴⁵ 1769'da İstanbul'da bulunan turnacıbaşı, haseki, çavuş ve yazıcılar orduya istenmiş, ancak hep yaşı seksen olanlar gittiğinden yeni bir emirle diğerleri de çağrılmıştı.¹⁰⁴⁶ Sonraki savaşlarda emekli olsun olmasın taşrada bulunan bütün ağalar sefere gitmeye mecbur tutulmuşlardı.¹⁰⁴⁷

Ordu ağaları dâhil bütün yeniçeriler seraskerlerin emirlerine uymakla mükellefi.¹⁰⁴⁸ Ortaların istihdamı hususunda seraskerlerin görüşüne göre hareket edilir, yerleri değiştirilir, merkezden veya kalelerden orta talebi iptal edilirdi.¹⁰⁴⁹ Toplanan serdengeçti bayraklarının kısa sürede gelmesi ve eksiksiz toplanması için tedbirler alma,¹⁰⁵⁰ gelenleri kale ve ordulara taksim etme, ihtiyaç durumunda yeni bayraklar isteme seraskerlerin fikir ve kanaatlerine göre yapılırdı.¹⁰⁵¹ Serdengeçti ağalarının seçilmelerine, ölmeleri durumunda yenilerinin tayinine ve çeşitli sebeplerle değiştirilmelerine müdahale ederlerdi.¹⁰⁵² Yeniçeriler savaşlarda seraskerin veya kale muhafızlarının “reyi ve tertibine” münasip davranmak mecburiyetindeydi. Mesela Nisan 1770'de Kefe ordusu ağasından, Ur Kalesi'ne gitmesi, gelen neferleri tashih ve be-dergâh etmesi, bunları kalelerin muhafazasında mı yoksa geçitlerin tutulmasında mı tutulması uygun olur, serasker İbrahim Paşa'nın tercihiye göre istihdam etmesi istenmişti.¹⁰⁵³

Serdâr-ı ekrem veya seraskerlerin, ordularındaki yeniçerilerin idaresiyle alakalı ehemmiyetli bir mesuliyeti bahşmişti. Bahşış yeniçerilerin savaşlarda azim ve cesaretlerini artırmak için ihdas edilmişken sonraları itaatsizliklerine mani olmak için de kullanılmıştı. Mesela 1694 senesindeki Varadin kuşatmasında sadrazam sürekli yeniçerileri ziyaret edip yerlerini terk etmemeleri için binlerce altın dağıtmıştı.¹⁰⁵⁴ 1739 yılında Hisarcık harbinden sonra Belgrad Kalesi kuşatılmış bütün ordu metrislere girmişti. Sadrazamın

¹⁰⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1197. Nisan 1769'da Bender ordusuna merkez ordudan dört turnacıbaşı gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 619.

¹⁰⁴⁶ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 418. Ocak 1770'de 6 turnacıbaşı, 3 çavuş ve bir yazıcı gitmişti. BOA, C.AS, 17645.

¹⁰⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 60.

¹⁰⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk.928

¹⁰⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 807. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1377. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 12-14.

¹⁰⁵⁰ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1387.

¹⁰⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 136, hk. 1447. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 407. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 684. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 971

¹⁰⁵² BOA, MAD. d. 17120, s. 56-75.

¹⁰⁵³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 639

¹⁰⁵⁴ Anonim Osmanlı Tarihi, 71-73. 1645 yılında Hanya kuşatmasında serdar metrislerdeki her kola keselerle bahşış dağıtmıştı. Tevârih-i Cezîre-i Girid, 146.

çadırı yeniçeri metrislerinin hemen arkasına yerleştirilmişti. Sürekli kendisi ve adamları yeniçeri ve diğer askerleri cesaretlendirmek uğraşmışlar, bahşişler dağıtmışlardı.¹⁰⁵⁵ 1769'de sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın verdiği bahşişler, tayinat sebebiyle büyük sıkıntı çeken yeniçerilerin bir müddet itirazlarına mani olmuştu.¹⁰⁵⁶ 1770'deki Kartal bozgununda mağlubiyete tesir eden hususlardan biri serasker olan yeniçeri ağasının hastalığı sebebiyle çadırında kalıp askerle ilgilenmemesi, esir ve baş getirenlerin onu göremeyince firar etti diye savaş alanını terk etmesiydi.¹⁰⁵⁷

Yeniçerilerin ve diğer askeri sınıfların idare edilememesi sebebiyle çok sık sadrazam değiştirilmişti. Mesela 1769'da orduda üç sadrazam değişmişti. Daha önceki seferlerde münferiden görülen itaatsizlik 1768-74 ve sonraki harplerde umum vaziyete dönüşmüştü.¹⁰⁵⁸ Zabit azlığı onların idaresindeki sıkıntıyı artırmıştı.¹⁰⁵⁹ Bir tedbir olarak hem bu savaşta hem de sonraki harplerde İstanbul ve taşradaki emekliler dâhil bütün zabitler sefere katılmaya mecbur tutulmuşlardı. Ordulardaki itaatsizlik ve düzensizlik ağaların sık değiştirilmesine ve cezalandırmaların şiddetlenmesine de sebep olmuştu. Ağalarına itaatsizlikten öte yüzüne karşı küfür ve hakaretler sıradan hale gelmişti.¹⁰⁶⁰ Tabi itaatsizliklere mani olamayan veya sebep olan zabitlerin cezalandırılması artmıştı.¹⁰⁶¹

Yeniçeriler için serdâr-ekrem, serasker ve kendi ağalarına karşı çok hassas olan tabiiyetleri çok basit bir sebeple bile ortadan kalkmış, öldürmeye varacak fiili müdahalelere dönüşmüştü. 1769'da Hotin kuşatmasındaki yeniçeriler, öncesinde kavga

¹⁰⁵⁵ *Subhî Târîhi*, 567-576.

¹⁰⁵⁶ *TSMA.E.* 516/31.

¹⁰⁵⁷ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89.

¹⁰⁵⁸ Daha seferin başında hareket halindeki ordudan Mart 1769'da Hotin ve Özi'ye gönderilen ortalar çeşitli bahanelerle bu kalelere gönderilememişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 556-557, 617, 633. *BOA, TSME, E.* 330. Hotin'e gönderilen ortalar yarım saatlik yol gidip Salaş olarak adlandırdıkları yerde durmuşlardı. Hotin'e gönderilenlerin bir kısmı ise Eflak ve Leh tarafına yağmaya gitmişler, yakaladıklarını Rusyalı diye satmaya çalışmışlardı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 75.

¹⁰⁵⁹ *Mür'i't- Tevârih*, II B, 8.

¹⁰⁶⁰ Yeniçerilerin zahire hususundaki itirazlarına kabalıkla cevap veren ve zabitleri azarlayan yeniçeri ağası 3 Temmuz 1769'da azledilmişti. Yeni ağanın sözü kimseye geçmediğinden azledilmiş ve gizlice Vidin muhafızı olan Kapıkıran Mehmed davet edilmiş, geldiği 9 Nisan 1770'de ağa tayin edilmişti. *TSMA, E.* 516/65. *Enverî Tarihi*, 40-41. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 9.

¹⁰⁶¹ Mayıs 1771'de Kırım ordu ağası turnacıbaşı Divitdarzâde Hüseyin Ağa bazı sebepler Samsun Kalesi'ne hapsedilmişti üç ay sonra serbest bırakılmıştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 10, 73. İsakçı ordusu ağası turnacıbaşı Seyyid Hüseyin Ağa, Varna'da hapsedilmiş Haziran 1771'de affedilmişti. Yergöğü'nün kuşatılması sırasında rehaveti ve kusurları görülen bir çorbacı Varna'da hapsedilmişken kalenin geri alınması sonrasında affedilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 10, 73, 86, 87.

ettikleri¹⁰⁶² Ruslara bu husumetleri ve kasabada kalan kahvehaneleri, çiftlikleri ve hayvanlarını muhafaza maksadıyla saldırmak kale dışında istemişlerdi. Sadece muhafazayla görevli olduğu düşüncesiyle buna tereddütle bakan ve mecliste müşavere edilsin sonra karar verelim diye kaledeki askerleri oyalayan muhafız Hüseyin Paşa'ya kızan yeniçeriler, ağalarını ve ihtiyarları dinlemeyerek onu öldürmüşlerdi.¹⁰⁶³ 1771 başında Yergöğü'ne kış için Bükreş ordusundaki yeniçeriler yerleştirilmiş, Hotin seraskeri olan eski yeniçeri ağası Mehmed Paşa serasker tayin edilmişti. Yergöğü'nün hemen karşısındaki Rusçuk'ta ikamet etmesi, ordunun idaresine ehemmiyet vermemesi, müdafaada durmayıp sabah Yergöğü'ne gidip akşam Rusçuk'a geçmesi gibi sebeplerle yeniçerilerin nefretini kazanmıştı. Yeniçeriler kale ağası Ahmed Ağa ve ordu ağası Süleyman Ağa'dan gizli onu öldürmeyi tasarlamışlardı. 17 Şubat 1771'de Mehmed Paşa'ya saldırmışlar ve öldürmüşlerdi. Onu korumaya çalışan Yergöğü ağası da öldürülmüş, ordu ağası Süleyman Ağa'ya yaralanmıştı.¹⁰⁶⁴ 1807 yılında orduda, ocağın kaldırılacağı şayiasının tesirindeki yeniçeriler, tayinat yolsuzluklarına mani olunması için alınan tedbirlere de kızarak yeniçeri ağası Pehlivan Hüseyin Ağa'yı öldürmüşler, sadrazamın çadırına saldırmışlardı.¹⁰⁶⁵

Ordulardaki itaatsizlik ekseriyetle serdengeçti bayraklarından kaynaklanmıştı. Bu yüzden özellikle büyük savaşlarda ordularda olabildiğince orta bulundurulmaya çalışılmış, hatta İstanbul'dan yeni ortalar istenmişti. Mesela İstanbul'dan Ocak 1771'de sadece orta zabitleri ve birkaç karakullukçusu olan otuz oda gönderilmişti.¹⁰⁶⁶ Nisan 1810 tarihinde orduda çok sayıda serdengeçti bayrağı olsa da zabitlere itaat eder neferlerin artırılması için beş orta daha istenmişti.¹⁰⁶⁷ Bayrakların itaatsizlikleri çeşitli şekillerde kendisini göstermişti. 1728'de Tebriz'de halktan parasız yiyecek talep eden, evlerine giren ve eşyalarına el koyan yeniçeri ve serdengeçti ağaları ikaz edilince huzursuzluk çıkarmışlardı.¹⁰⁶⁸ 1737'de Kefe ordusunda ağa olan turnacıbaşı Deli Emir Ahmed

¹⁰⁶² Savaştan önce Balta adlı yere gelen ve kendilerine hakarete bulunan Ruslarla kavga etmiş, her iki taraftan birkaç kişi ölmüş ve yaralanmıştı. *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 37. *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 2.

¹⁰⁶³ *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 11-13. *Enverî Tarihi*, 22-23. *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 67. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 46-48. Müverrihler, aralarındaki casusların kışkırtmasıyla bunu yaptıklarını yazmıştı.

¹⁰⁶⁴ *Enverî Tarihi*, 214-216. *Kethüda Said Efendi*, 14.

¹⁰⁶⁵ *Câbî Tarihi*, I, 117-118

¹⁰⁶⁶ *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 9.

¹⁰⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 232, hk. 132.

¹⁰⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 562.

Ağa'yla serdengeçti ağaları arasında tayinat meselesi üzerine kavga olmuştu. Serdengeçti ağaları başağa Salih Ağa'yla beraber seraskerden ordu ağasını değiştirmesini ve kendi istedikleri Trabzonlu Polatoğlu Ahmed Ağa'yı tayin etmesini istemişler ama o sadrazam ve yeniçeri ağasından habersiz yapamayacağını bildirmişti. Ordu ağasının tarafını tutan çorbacılarla serdengeçti ağaları arasında çatışma çıkması durumuna gelinmişken ordu kadısı Numan Efendi'nin müdahalesi ve aralarını bulmasıyla sıkıntı giderilmişti.¹⁰⁶⁹ Ekim 1772'de Babadağı ordusunda bulunan serdengeçti ağası ve alemdarlarından bazıları halktan para alma, ordunun düzeni bozma, ağalarına, paşalara ve defterdara saldırı gibi suçlar işlediklerinden hapsedilmişler ve ordudan atılmışlardı.¹⁰⁷⁰

Serdengeçtilerin ordular yerine kalelere gitme istekleri diğer bir meseleydi. 1769'da Serdengeçti ağaları ehil olmayanlara verilmiş tashih be-dergâh olanlar kalelere yazılmak için uğraşmışlardı.¹⁰⁷¹ 1777'de İran tarafındaki savaş tehlikesi için yazılan serdengeçti bayraklarından Basra ve Kirmanşah taraflarına gönderilecekler, "bizler kaleye yamak olduk sefere gitmeyiz" diyerek direndiklerinden sıkıntı çıkmıştı. 29 Haziran 1777'de serasker, yeniçerilere baskı yapılmaması ve tatlı dille müdahale edilmesi emredildiğinden onları zorlamadığını, ancak bu şekilde nefer temininin hiçbir faydasının olmayacağını merkeze yazmıştı.¹⁰⁷²

Daha öncesinde en azından kayıtlara yansımış bir durum olmamışken, İstanbul'da ve memleketlerinde doğru ortaya çıkan ortalar arası mücadeleler 18. yüzyılın sonunda ordulara da taşınmıştı. 1790 Ekim'inde İsmail ordusundaki 64. cemaatin yoldaşlarıyla 25. ve 31. bölüğün mensupları arasındaki huzursuzluk kavgaya dönüşmüştü.¹⁰⁷³

Ekim 1807'de Tolcu ordusunda kalmak istemeyen 71. cemaat ve beraberinde olan nısf ortalarından 96. cemaat, 18. bölük ve 26. bölük sulh yapıldı diye ana orduya gitmek istemişti. Ordu ağasına hareketlerine mani olunması emredilmişti.¹⁰⁷⁴

Ordularda yeniçerilerin zaptlarıyla alakalı gayret gösterilen en mühim husus, firarlarıydı. Yeniçerilerin sefere sevklerinden bahsedilirken firar seklindeki

¹⁰⁶⁹ *Tedbîrât-ı Pesendide*, 38-43.

¹⁰⁷⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 170, hk. 50.

¹⁰⁷¹ *TSMA, E.* 641/29.

¹⁰⁷² *BOA, HAT*, 210.

¹⁰⁷³ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 205, hk. 350.

¹⁰⁷⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d*, 224, hk. 867.

direnmelerinin henüz memleketlerinde başladığı gösterilmişti. Bu tür direnmeyi cephedeyken de devam ettirmişlerdi. 1683-99 yılları arasındaki harplerde ordunun çabuk bozulması ve neferlerin muharebeyi erken bırakma ve firarları eksik değildi. Sonraki savaşlarda benzer durumlar olsa da 1723'den sonraki İran savaşlarından sonra cepheden kaçmalar daha artmıştı.¹⁰⁷⁵ Kalelere yazılanlar durmamış, ticaret veya başka sebeplerle etrafa dağılmış veya memleketlerine dönmüşlerdi. Çalınma ve kalebentlikle başa gelinemediğinden ölümle tehdit edilmişlerdi.¹⁰⁷⁶ Ordunun iyi idare edildiği 1736-39 seferler sırasında da firarlar eksik olmamıştı. Sefere katılmayı ticaret maksadıyla yapanlar orduda on-on beş gün kaldıktan sonra bir şekilde firar etmiş, İstanbul'dan gidenlerden bazıları geri dönmüşlerdi.¹⁰⁷⁷ Kırım ve Akkırman taraflarına gidenler buldukları gemilerle firar etmiş memleketlerine dönme tehlikeli olduğundan Sinop ve çevresinde eşkıyalık yapmışlardı.¹⁰⁷⁸ Peşleri görevliler tayin edilmiş,¹⁰⁷⁹ firari olarak memleketlerine dönenler hapsedilmiş ve evlerine el konulmuştu.¹⁰⁸⁰ 1744 yılında cepheden kaçanlardan bazıları Belgrad'a ve Sakız'a giderek gizlenmişlerdi.¹⁰⁸¹ 1745 yılındaki seferde Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine savaş kaybedilmiş, seraskerin ölümü ardından yeniçeriler firar etmişlerdi.¹⁰⁸² 1769 Haziran'ında, ana orduya henüz katılmış, yeniçeriler firar etmeye başlamışlardı. Bir gecede 5 binden fazla yeniçerinin kaçtığı olmuştu. Geçitlerin ve kullandıkları yolların tutulması için zabitler tayin edilmişti.¹⁰⁸³ Mesela Temmuz 1769'da İsakçı Köprüsü'ne turnacıbaşı emrinde serdengeçtiler görevlendirilmiş, kendilerine Bender tarafından firar edip gelenleri geçirmemesi emri verilmişti. Şubat 1770'de ise İbrail Kalesi'ne görevli askerlerin kaçmasına mani olması için bir turnacıbaşı Maçin'de bulundurulmuştu.¹⁰⁸⁴ Kaçanlara mani olmak için geçecekleri yerlerdeki

¹⁰⁷⁵ Cepheden kaçtıkları gibi şehirlere köylere yayılmış ve eşkıyalık yapmışlardı. Bütün görevlilere bunları yakalayıp cepheye sevk etmeleri direnirlerse cezalandırılmaları emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 95, 272, 319, 346, 555. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 711, 1235. 1734-1735 Osmanlı İran savaşı *Mühimme Defteri*, 66, 75. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 1215. BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 72.

¹⁰⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk. 1635.

¹⁰⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 553, 1324, 1445. BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1026.

¹⁰⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 145, hk. 1168

¹⁰⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 331-333, 339-340.

¹⁰⁸⁰ BOA, C.AS, 30421.

¹⁰⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 703, 797.

¹⁰⁸² BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 16.

¹⁰⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1183.

¹⁰⁸⁴ 168 Numaralı *Mühimme Defteri* (s.1-200), hk. 29, 421, 568. 1770'deki Kartal bozgunu sonrası bütün ordu firar etmiş ve çevreye dağılmıştı. Düşmana karşı durmaları için verilen emirleri kimse dinlememişti. 168 Numaralı *Mühimme Defteri* (s. 200-376) hk. 853-857. Kartal muharebesinden sonra Kili tarafına giden serdengeçti bayraktarı Mudurnulu 26. cemaatten Mehmed orduya gelmek için kayığa binmiş, fırtına

görevlilere emirler gönderilmişti. İsakçı'dan kaçıp gidenleri orduya göndermesi için saksoncubaşı görevlendirilmiş geri dönmeyenlerin reaya yazılacağı bildirilmişti.¹⁰⁸⁵ Yeniçeri ağası saklananları bulmak için 200 sekbanla bir kır serdarı görevlendirmişti. Firariler Babadağı'ndan iskelelerden kayıklarla kaçtıklarından dergâh-ı âlî gediklisi ve bir turnacıbaşı görevlendirilmişti. Bunların para ile askerlerin firarını sağladıkları anlaşılınca öldürülmüşlerdi.¹⁰⁸⁶ 1771'de İstanbul'dan Özi'ye gönderilen yeniçeriler yol üzerindeki sahil kasabalarında gemilerden inerek yoldaşlarının yardımıyla firar etmişler yahut Özi yerine orduya gelmeye çalışmışlardı.¹⁰⁸⁷ Haziran 1774'te cepheden kaçanlarla alakalı verilen emire Dürrişâde Mustafa Efendi'nin öldürülmelerinin caiz olduğu fermanı eklenmişti.¹⁰⁸⁸ Temmuz 1774'te Kozluca ordusundan kaçan yeniçeriler eğer dönmezlerse haklarında verilen fetva gereğince öldürülmeleri emredilmişti.¹⁰⁸⁹ Firarların çok arttığı Ekim 1810'da, sadrazam kethüdası ve yeniçeri ağasının tezkeresi olmadan ordudan ayrılanların hapsedilmesi emri Rumeli'deki kazalara gönderilmişti.¹⁰⁹⁰

Yeniçerilerin ordulardaki huzursuzluklarının ve düzensizliklerinin diğer bir sebebi ganimetti. Ganimet için davranışları savaşın seyrine, kale kuşatmalarının uzayıp kısalmasına tesir ettiği olmuştu. Temmuz 1715'de vire ile teslim alınan Gördüs Kalesi'ne önce zağarcıbaşı emrinde birkaç bin yeniçeri girmişti. Vire ile teslim yüzünde ganimetten mahrum kalan yeniçeriler halkın mallarını gasp etmeye başlayınca ahaliyle kale içinde savaş başlamıştı. Baruthanenin de patlatılmasıyla her iki taraftan çok kişi ölmüş ve nihayetinde ahalinin çoğu öldürülmüş veya esir edilmişti. Sonrasında yeniçerileri teskin için Moton Kalesi vire ile teslim olsa da sadrazam tarafından kabul edilmemiş yağmasına müsaade edilmişti.¹⁰⁹¹ Ekim 1724'te Revan'ın fethinde sonra bu cephede ordu ağası olan Şahin Mehmed Ağa Tebriz tarafına görevlendirildiğinde, şehri yağmalayamayan yeniçeriler Revan ahalsinin kendileri için serasker Ahmed Paşa'ya çok mal verdiği

---

yüzünden Sinop'a sürüklenmişti. Bir müddet hasta tayan Mehmed sonra orduya gelmişti. *BOA, D.YNÇ*, 274-377.

¹⁰⁸⁵ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 888-889.

¹⁰⁸⁶ *Enverî Tarihi*, 245.

¹⁰⁸⁷ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1347, 1440. Ekim 1771'de Ruslar ana ordunun olduğu Babadağı'na saldırdığında savaşacak kimse olmadığından Müslüman ahaliyle beraber ordugâh Hacıgölpazarı'na taşınmıştı. *Enverî Tarihi*, 270-274

¹⁰⁸⁸ *BOA, C.AS*, 51930.

¹⁰⁸⁹ *BOA, C.AS*, 19574.

¹⁰⁹⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 232, hk. 370

¹⁰⁹¹ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 918-920.

iddiasıyla sarayını basmışlar, üç yerinden yaralayıp yerli kulları ağasının evine kapatmışlardı. Görev için orada bulunan kapıcıbaşı Mehmed Ağa, seraskeri kurtarmak için onlara 100 kese akçe vermişti. Daha sonra alınan tedbirlerle yeniçeriler zapt edilmiş, 95 kese geri alınmış ve elebaşı olan iki yeniçeri idam edilmişti.¹⁰⁹² Ayrıca Hemedan ve Revan fetihlerinden sonra ganimet alanlardan bazıları orduyu terk edip kaçmışlardı.¹⁰⁹³ 1739'da fethedilen Belgrad'a Ali Paşa emrinde Rumeli ordusu girerken Avusturya askerleri kale burçlarında beklemişlerdi. Bu sırada daha metrislerde bekleyen yeniçeriler belki de yağma için birden kaleye girmek için hücum etmişler, Avusturya askerleri şaşırıp savaşa girişecekken çabucak Rumeli askerlerinin bir kısmı kaleye sokulup kapılar kapatılmıştı. Yeniçeriler "bu kadar zahmet çektik kaleyi temaşa etmeyelim mi" diye kendilerini müdafaa etmişlerdi. İstediklerini alamayan yeniçeriler kış için tedarik edilen odun ve kömüre el koyarak pahalı şekilde satmışlardı. Henüz ayrılmamış Avusturya askerlerinin çarşıya alışverişe gelen kadınlarına sözlü ve fiili tecavüzleri olmuştu. Avusturyalılar tarafından henüz terkedilmemiş evler ve dükkânları damgalamaya başlayınca büyük kavga çıkmış her iki taraftan birkaç kişi ölmüştü. Yeniçeri ağasının araya girmesiyle olaylar zorla durdurulmuştu.¹⁰⁹⁴

3.6. YENİÇERİLERİN CEPHEDE İSTİHDAMI

3.6.1. Yeniçerilerin Ordu Düzeninde Yeri

Yeniçeriler, Orhan Bey'in kale fetihlerinde kullanılmak üzere oluşturduğu yaya birliklerinin yerine ihdas edilmişti.¹⁰⁹⁵ Dolayısıyla yeniçeri ocağı piyade ihtiyacından doğmuş bir askeri yapıydı. Kale kuşatmalarında tesirli şekilde kullanıldıkları gibi meydan savaşlarında sağ ve sol taraflarda yer alan süvari eyalet askerlerinin arasında ordunun merkezinde yer almışlardı. 1389 Kosova harbinde bu şekilde istihdam edilmişler, padişah için siper olarak kullanılmışlardı. Sonrasında bu şekil ordu düzeni, sabit halini almıştı. Varna ve II. Kosova savaşlarında da aynı şekilde ordu düzeninde yerlerini almışlardı. II. Kosova'da düşman toptarından muhafaza için önlerine büyük şişli kalkanlar ve top arabaları yerleştirilmişti.¹⁰⁹⁶ Yine bu dönemde ateşli silahların kullanımının artmasıyla

¹⁰⁹² *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1426-27.

¹⁰⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d.132, hk. 555.

¹⁰⁹⁴ *Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel*, 91-92, 101-103.

¹⁰⁹⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 168-170. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 145.

¹⁰⁹⁶ *Oruç Beğ Tarihi*, 29, 67, 74.

metris denilen, piyade ve icabında süvarilerin içine girdiği siperler kullanılmaya başlanmış, yeniçeriler önceki düzenlerinde metrislerin içine yerleştirilmeye başlanmıştı.¹⁰⁹⁷ Metris usulü İstanbul'un fethinde ve diğer kalelerin kuşatmalarında etkili şekilde kullanılmıştı.¹⁰⁹⁸

Yeniçeriler ordu düzenindeki yerlerinde 16. yüzyılın ortasına kadar yalnız değillerdi. Sayıları daha fazla olan yayalar ve azebler onlarla beraber istihdam edilmişlerdi.¹⁰⁹⁹ Önce yayaların daha sonra azapların kullanılmamasıyla merkezde cebeci ve topçularla kalmışlardı. II. Mehmed devrinden itibaren tüfekte donatılmaları diğer askeri yapılara üstünlüklerini daha artırmış, ama ordu içindeki yerleri hiç değişmemişti.¹¹⁰⁰

Metrisler meydan muharebelerinde düşmanla karşılaşıldığında veya ani saldırı tehlikesi olduğunda ordunun merkezine yatay olarak kazılırdı. Kale kuşatmasında ve müdafaasında metrisler müsait mahallere bütün veya kısım kısım açılırdı. Yeniçeriler ve diğer piyade sınıflar muharebe müddetince metrislerde bulunurdu. Belirli aralıklarla hazırlanan yerlere toplar yerleştirilirdi.¹¹⁰¹ Gerektiğinde metrislerin önüne arabalarla engeller yapılırdı.¹¹⁰² Avrupa devletleri ve Rus ordularıyla karşılaşıldığında her hâlükârda metris kazılmışken İran ordularıyla yapılan meydan muharebelerinde 18. yüzyılda bile bazen ihtiyaç duyulmamıştı.

Metris kazılacak yer, serasker, yeniçeri ağası, kulkethüdası, topçubaşı ve diğer ocak ağalarının bizzat katıldıkları teftişlerle belirlenirdi.¹¹⁰³ Yeniçeri ağası ve zabitlerinin bu hususta donanımlı olmaları gerekirdi. Çehrin kuşatmasından yeniçeri ağası Hasan Ağa metris yapılmasında gerekli malumata sahip olmadığından azledilmiş, kulkethüdası İbrahim Ağa, ağa yapılmıştı.¹¹⁰⁴ 1715 yılında Mora kaleleri kuşatmaları sırasında, diğer

¹⁰⁹⁷ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 101.

¹⁰⁹⁸ *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 54, 84.

¹⁰⁹⁹ *Heşt Behişt*, 242. Tursun Bey, azeblerden yeniçeri kıyafetine girip savaşımlar olduğunu da yazmıştı. *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 59.

¹¹⁰⁰ Otlukbeli Savaşı'ndaki diziliş için bk. *Oruç Beğ Tarihi*, 123. Mercidabık, Ridaniye, Mohaç ve Haçova savaşlarındaki ordu nizamı içinde yeniçerilerin yerleri için bk. Emecan, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş. Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, 116-117, 181.

¹¹⁰¹ Metrislerin şekli için bk. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 245, Şekil 35 ve 36.

¹¹⁰² *Anonim Osmanlı Tarihi*, 26.

¹¹⁰³ *Mi'râcü'z-Zafer*, 328. *Tarihi Kamaniçe*, 51.

¹¹⁰⁴ *Tarih-i Nihâdî*, (152b-233a), 81.

bazı hataları sebebiyle de gözden düşen yeniçeri ağası Kürt Hasan Ağa, korkudan metrislere girmediğinden azledilmişti.¹¹⁰⁵

Metrislerin yapılmasında ordu içinde işbölümü mevcuttu. Toprağı kazmak yeniçeriler başta olmak üzere piyadelerin göreviydi. Eşileceği zaman cebahaneden kazma, kürek ve kova dağıtılırdı.¹¹⁰⁶ Eşilen yerlerden çıkarılan toprakla metrislerin önüne yapılacak tabyalarda kullanılacak sepetlerin çubuklarının kesimi ve örülmesiyle metrisleri sağlamlaştırmakta kullanılacak kerestelerin temini timarlı sipahilere ait vazifeydi.¹¹⁰⁷

Metrisleri acil durumlar dışında, düşmanın fark edememesi ve yerlerini tespit edememesi için gece eşilir ve ışık bile yakılmazdı. 1634 Revan kuşatmasında kaledelikler, toprağın kazıldığını sezince top ve tüfek ateşiyle 200 yeniçeriye yaralamışlardı.¹¹⁰⁸ Temmuz 1770’de Kartal’da Ruslara saldırı hazırlığı sırasında metrislerin büyütülmesinde çalışan yeniçerileri cesaretlendirmek için fenerle dolaşan ve bahşiş dağıtan sadrazamın kethüdası eski defterdar İmamzâde Seyyid İbrahim Efendi’ye emektar yeniçeriler, “metriste gece çakmak bile çakılmaz” diye kızmışlardı. Ancak onun dinlememesi yüzünden Rusların ışık yanan yerlere top atması sebebiyle metris işi sekteye uğratmıştı.¹¹⁰⁹

Metrislerin yanları emniyetli bir yere kadar uzatılır, uçlarına şarampo denilen yamaçlar yapılır ve beklemek için görevliler tayin edilirdi. Paralel açılan yeni metrislerle kale kuşatmasında kaleye, meydan savaşlarında ise düşmana doğru ilerlenirdi.¹¹¹⁰ Kale kuşatmalarında metrisleri kale hendeğine kadar götürmek hedefti.¹¹¹¹ Metrislerde ilerleme için kullanılan dikine hendeklere sıçan yolu denilirdi. Böylece lağımlarla kale surlarında gedik açılıp saldırılır ve surlara tırmanılırdı. Metrislerden gece gündüz düşman

¹¹⁰⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 944-945

¹¹⁰⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 948, 1095. *Nusretname*, 163. *Tarih-i Varadin*, 42.

¹¹⁰⁷ *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 56-58. Anonim *Osmanlı Tarihi*, 71-73. Sepetlerin metris önlerine yerleştirilmesi için bk. *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Seferi Sigetvar*, (haz. Ahmet Arslantürk-Günhan Börekçi) Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, 113. *Tarih-i Varadin*, 36.

¹¹⁰⁸ *Zafernâme*, 9.

¹¹⁰⁹ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 92. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89

¹¹¹⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 950. Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ*, (haz. Salim Aydüz-Şamil Çan), TYEKB Yayınları, İstanbul 2013, 92-94. *Vekayi'ne (Vekayi-i Beç)*, (Metin ve Değerlendirmesi), (haz. Mehtap Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, 82, 107.

¹¹¹¹ *Ümmü'l-Gazâ*, 96.

metrisi veya kalesiyle karşılıklı tüfek harbi yapılır, belirlenen hedeflere sürekli ateş edilirdi.¹¹¹² Farklı yerlerdeki kale kuşatmalarına ana ordudan birlik gönderildiğinde mutlaka metris muharebesi için yeterince yeniçeri ilave edilirdi.¹¹¹³

Yeniçeriler metrislerin bir veya birkaç yerine yerleşirdi. Yerleşmede ağa ve kulkethüdası aynı kolda, diğer zabitler emrindeki yeniçerilerle farklı kollarda metrislerde bulunurdu. Serdengeçtiler saldırı için hendekler ve sıçan yollarının en önünde yer alırdı.¹¹¹⁴ Metrislerden hiç çıkmayan yeniçeriler kazanlarını burada muhafaza eder, yemeklerini hendek içinde yerlerdi.¹¹¹⁵ Efendi ve ağa kapısı şakirtleri ve kârhaneliler metrise girmezlerdi.¹¹¹⁶ Süvari yeniçeriler, diğer süvari askerler gibi metris dışında kalırdı.¹¹¹⁷

17. yüzyılda meydan muharebeleri ve kale kuşatmalarında eski düzenlerini korumuşlardı. II. Osman'ın Hotin seferi sırasında ordunun tertibinde yeniçeriler ortada olacak şekilde metrislerin içine yerleşmişlerdi ve önlerine iki yüz şahî top dizilmişti. Bazıları çadırlarını, padişahı muhafaza için otağa yakın yere kurmuşlardı. Hüsrev Paşa'nın Bağdad'ı Eylül 1630'da kuşatmasında yeniçeri ağası ve kulkethüdası sadrazamla beraber aynı kolda, zağarcıbaşı büyük bir kısımla bir kolda, saksoncubaşı yine diğer bir kolda metrislere girmişlerdi.¹¹¹⁸ 17 Ağustos 1663'te başlayan Uyvar kuşatmasında üç kol halinde kalenin etrafına açılan metrislere yerleşilmişti. Sadrazam Ahmed Paşa, Rumeli ordusu, yeniçeri ağası ve kulkethüdası orta kolda; zağarcıbaşı ve saksoncubaşı sağ ve sol kollarda eyalet askerleriyle yer almıştı.¹¹¹⁹ 1672 senesinde Kamanice Kalesi, 14 Temmuz 1683'te Beç Kalesi ve 1690 yılında Niş, Semendire ve Belgrad'ın geri alınmasında benzer şekilde yeniçeriler kalenin etrafında açılan siperlere iki veya üç kol halinde diğer askerlerle bulunmuşlardı.¹¹²⁰

1691 yılı Ağustos'unda Karlofça'da yapılan meydan harbinde Köprülüzâde Mustafa Paşa atlı askerle metris dışındayken Avusturyalılar metrislere hücum etmişti.

¹¹¹² *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 402.

¹¹¹³ Misal için bk. *Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi*, 22. *Nusretnâme*, 172, 209-210.

¹¹¹⁴ *Ümmü'l-Gazâ*, 111, 118. *Mi'râcü'z-Zafer*, 333-335. *Tarih-i Kamanice*, 64-65.

¹¹¹⁵ *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 97

¹¹¹⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 198.

¹¹¹⁷ *Nusretnâme*, 187.

¹¹¹⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 740, 741, 948-949.

¹¹¹⁹ *Tarih-i Sultan Mehmed Han*, 37-38.

¹¹²⁰ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 162, 388-390. *Vekâyi-i Beç*, 82. *Zübde-i Vekayiât*, 370-375.

Piyadeler onları geri püskürtmüşken atlı askerin hızla bozulması savaşın kaybına, sadrazam ve yeniçeri ağasının ölmelerine sebep olmuştu. 1694 senesindeki Varadin kuşatmasında bütün ordu yirmi kolda metrise girmişken yeniçeriler ortadaki kollarda yer almışlardı.¹¹²¹ 21 Ağustos 1696'da Avusturyalılarla Ulaş'ta karşılaşan ordu metrislere girdiğinde yeniçeriler; yeniçeri ağası, zağarcıbaşı ve saksoncubaşı emrinde üç kola ayrılmış ve diğer sınıflarla beraber yerleşmişlerdi. Avusturyalıların geri çekilmesini takip eden ordu metrisleri sürekli ilerletmişti.¹¹²²

Prut seferi sırasında ordu Prut Nehri'ni geçip Rusların üzerine gittiğinde ordunun önünde yeniçeriler, merkezde yeniçeri ağası olmak üzere toplanarak desteklenmiş yedi kol halinde ilerlemişlerdi. Her kolu eyalet askerleri takip etmişti. Bu şekilde ilerlenirken geri çekilen Ruslar arkadan Kırım hanı tarafından sıkıştırılmıştı. 19 Temmuz 1711'de, yaklaşık on saat yürümelerine rağmen akşam vakti yeniçeriler metris bile kazmadan saldırmışlar, ele geçirdikleri Rus metrislerinde dinlenmişlerdi. Sabah erkenden yeniden hücumla geçip iştahla savaşırken Rusların sulh teklifi kabul edilmişti.¹¹²³

1715 yılında Venedik'e karşı açılan savaşta ordu ikiye bölünmüştü. Serdâr-ı ekrem ordusundan başka, Mora Kastel'i üzerine serasker olan Diyarbakır Beylerbeyi emrinde bir ordu vardı. Serasker ordusunda saksoncubaşı Ali Ağa'yla 40 binden fazla bulunmaktaydı. Sadrazam ilk önce Gördüs Kalesi'ni kuşatmış, müsait olan tarafa metrisler açılmıştı. Metrislerin yeri geleneğe uygun olarak sadrazam ve diğer ocaklarla beraber tespit edilmişti. Birkaç günlük kuşatmanın ardından 3 Temmuz 1715'de kaleye saldırı için metrislerin sol tarafındaki 20 bin yeniçeri ve 5 bine yakın diğer sınıf asker hazırlanmışken kaledekiler vire ile teslimi kabul etmişti. 8 Temmuz 1715'de Anabolu Kalesi kuşatılırken iki koldan girilen metrislere yeniçeriler de yerleştirilmişti. 19 Temmuz 1715'de lağımlarla açılan gedikten bütün ordu saldırmış ve kale fethedilmişti. Moton Kalesi'ni 13 Ağustos 1715'te ilk önce gelen yeniçeriler ve Rumeli ordusu kuşatmıştı. Kale dört gün boyunca kuşatılıp surlara hücum edilmiş, daha önce kaleyi teslim etme teklifini reddeden müdafiler pişman olup vire talep etmişlerdi. Rumeli Beylerbeyi Ahmed

¹¹²¹ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 26, 71-73.

¹¹²² *Nusretname*, 187, 193.

¹¹²³ *Keyfiyet-i Rusiyye*, 37, 40, 44.

Paşa bayrak çekildiğini askere ilan edip harbi durdurmak istese de sadrazam askerin kaleye hücumunu talep etmişti ve bu şekilde ele geçirilmişti.¹¹²⁴

1723 yılında başlayan İran savaşları sırasında aynı anda iki veya üç cephedeki seraskerlerin emrindeki yeniçeriler, şehirlerin kuşatmalarına katılmışlardı. 1723'te kuzeyde Gence'ye gidilmiş, güneyde Bağdad valisi, emrindeki Bağdad kalesi yeniçerileri ve yazılan serdengeçtilerle Kirmanşah üzerine yürümüşü. Elli dört gün kuşatmanın ardından 12 Mayıs 1724'de fethedilen Hoy ve iki aylık kuşatmanın ardından 4 Eylül 1724 tarihinde ele geçirilen Kirmanşah Kalesi kuşatmalarında yeniçeriler metrislerde diğer askerlerden ayrı bir kaç kolda savaşmışlardı. Haziran 1724'te 27 bin yeniçeriyle beraber yaklaşık 60 bin asker emrinde olan Diyarbakır valisi Ahmed Paşa Revan'ı kuşatmıştı. 4 Ekim'de teslim olan Revan'ın ileri gelenleri, kale teslim alınana kadar yeniçeri metrislerinde tutulmuşlardı. 1725 Haziran'da Tebriz üzerine giden serasker olan Van valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın ordusunda Şahin Mehmed Ağa'yla beraber 20 bin yeniçeri, ordunun sağ ve sol kollarındaki eyalet askerleri arasında yeniçeriler önde yirmi bayrak dalkılıç, peşlerine serdengeçtiler, serdengeçtilerin arkasında odalılar olmak üzere ilerlemişlerdi.¹¹²⁵

Ekim 1727'de Kirmanşah ve Hemedan tarafına memur Bağdad valisi Ahmed Paşa, emrindeki 15 bini yeniçeri 45-50 bin askerle Endican'da Eşraf Han'ın ordusuyla karşılaşmıştı. Piyade askerler metristeyken, saldırıya geçen Eşraf Han'ın tarafını tutan bazı süvari Kürtler kaçmış, diğer süvariler de onlara uymuştu. Asker bozuldu diye düşünen yeniçeriler de metrisleri terk edince savaş kaybedilmişti.¹¹²⁶

Serasker Bağdad Valisi Ahmed Paşa, 10 Eylül 1731'de Kirmanşah'ı geri alıp sonra Hemedan'ı kuşatmaya giderken bu kalenin yardımına gelen II. Tahmasb ile 15 Eylül'de Kurucan'da meydan savaşı yapmıştı. Bu savaşta metris kazılmamış, süvari ve piyade yeniçeriler, ordu merkezinde yer almışlardı. II. Tahmasb çok ağır bir mağlubiyet almış, Osmanlı ordusundan sadece 300 kişi ölmüşü.¹¹²⁷

¹¹²⁴ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 912-938, 940.

¹¹²⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1337-39, 1363-64, 1391, 1402-1404, 148, 1441-1445, 1449-150, 1456-1457.

¹¹²⁶ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1525-26.

¹¹²⁷ *Subhî Târihi*, 106, 108.

1731’de Hekimoğlu Ali Paşa, Revan’a saldıran II. Tahmasb’ı karşılamak için 23 Mart’ta kale önünde yaklaşık 10 bin kişilik ordusuyla tertibat almıştı. Kaleye yeterli asker koyduktan sonra saldırının tek mümkün olduğu Tebriz tarafına askerlerini yerleştirmişti. Kale hendeğine yerleşen süvarilerin ön tarafında kazılan metrislerde yeniçeriler bulunmuştu.¹¹²⁸ Oldukça kalabalık olan İranlılar hemen hücumla geçtiklerinde yeniçeriler ve diğer askerler firar edip kaleye girmeye çalışmışlardı. Kaçanlardan biri ordu ağası Zağarcıbaşı Dolyanlı Ahmed Ağa’ydı. Kale kapılarını kapatan muhafız, “seraskere yardım etmeyen adamları içeri almam” diye hepsini kovmuştu. Daha sonra Revan Kalesi’ne giren Hekimoğlu Ali Paşa kaleye 1500 yeniçeriyle diğer sınıf asker koyup geri kalan bütün askeri Kars’a göndermişti. Kale kapılarına askerin firar etmesini engellemek için yeniçeri ortaları yerleştirmişti.¹¹²⁹

Hekimoğlu Ali Paşa, Eylül 1731 başlarında Urumi Kalesi’ni kuşatmıştı. Altmış beş gün süren kuşatmada bütün asker kale etrafında birkaç yerde metrislere girmişti. Yeniçeriler seraskerle aynı kolda savaşmıştı. Lağım patlatılan yerlerde bekleyen yeniçerilerin ölümleri daha fazla olmuştu.¹¹³⁰

Bağdad kuşatması yardımına giden Topal Osman Paşa 19 Temmuz 1733’te Dücum’da Nadir Han’ı meydan muharebesinde mağlup etmişti. Metris olmadan muharebe düzeni alınmıştı. Yeniçeriler ordunun sağ kolunda kulkethüdası Abdullah Ağa emrinde bulunmuşlardı. Önlerine on iki top yerleştirilmişti. Nadir Han’ın ordusunun büyük kısmı yeniçeriler üzerine yüklenmişti. Yeniçeriler İran ordusunun hücumlarını durdurmayı başarmış ve büyük zayıat verdimişlerdi.¹¹³¹ Abdullah Ağa bu seferdeki başarı sebebiyle daha sonra yeniçeri ağalığına tayin edilmişti.¹¹³²

Mayıs 1735’te Kars’ı kuşatan Nadir Han başarılı olamamış ancak serasker Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın 80 bin kişilik ordusunu Arpaçay’da büyük bir mağlubiyete uğratmıştı. Yaklaşık 30 bin yeniçerinin 25 bine yakını muharebeye karışmadan firar etmişti.¹¹³³

¹¹²⁸ Nevres-i Kâdim, *Târîhçe-i Nevres*, (haz. Hüseyin Akkaya), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 32.

¹¹²⁹ *Târîhçe-i Nevres*, 33-36, 37.

¹¹³⁰ *Subhî Târihi*, 125-131.

¹¹³¹ *Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmâniyye*, Flügel, II, 290, vrk. 20a-20b. *Subhî Târihi*, 195. *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS islams*, 5279, vrk. 39.

¹¹³² *Subhî Târihi*, 245

¹¹³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 11. BOA, MAD. d. 17089, s. 82.

1737’de Avusturyalılara karşı yapılan savaşlardaki cephelerden biri olan Bosna’da müstakil bir serasker Bosna valisi Ali Paşa, 3 Ağustos’ta kuşatılan Banaluka Kalesi’ne yardıma giderken, kale yakınında Avusturyalılarla meydan harbi yapmıştı. Üç kola ayrılan orduda yeniçeriler Bosna Kalesi ağası emrinde merkezde, Ali Paşa’yla birlikte bulunmuşlardı. Bu savaşta Avusturya ordusu kolay şekilde mağlup edilmişti.¹¹³⁴

1738’de kaybedilen Mehadiye, serasker Genç Ali Paşa tarafından yeniçeri ordusunun yardımıyla geri alınmıştı. Bu yıl çok önemli bir kale olan Ada-i Kebir uzun müddet kuşatmanın ardından alınmıştı. Altmış dokuz gün süren kuşatmada kalenin etrafı tamamen metrislerle kuşatılmıştı. Kaleye saldırı için yeniçeriler ve diğer ocaklardan 15 bin dalkılıç seçilmiş ancak saldırıya lüzum olmadan teslim olmuştu.¹¹³⁵

1739’da sadrazam Hacı İvaz Paşa’nın orduyla geldiği Semendire Kalesi’nde yapılan meşverette Belgrad üzerine gidilmesi kararı alınmış, Rumeli valisi Ali Paşa öncü olarak görevlendirilmişti. Belgrad’dan harekete geçen Avusturyalılar, geçit olan Hisarcık’ı ellerinde tutmak istemişlerdi. Yeniçeri ağası Hasan Ağa’nın teklifiyle acele edilip Avusturya ordusundan evvel buraya varılması emredilmişti. Önden çarhacı Ali Paşa’yla Memiş Paşa Rumeli ordusuyla hareket etmiş ardından yeniçeriler 21 Temmuz sabahı önde Vidinli Ali Ağa emrinde süvari yeniçeriler, ardından saksoncubaşı, zağarcıbaşı, yeniçeri ağası ve kulkethüdası kolları peş peşe Hisarcık’a ilerlemişlerdi. İlk gelen yeniçeriler akşam vakti Rumeli valisi Ali Paşa’nın olduğu yere varmışlar ve hemen metris kazmaya başlamışlardı. 22 Temmuz Çarşamba gecesini Avusturyalılar henüz çadırlarını kuran yeniçeriler üzerine saldırmışlardı. İyi direnen yeniçeriler Avusturyalıları durdurmuş, sabah Rumeli ordusunun harbe girmesi ve yetişen yeniçeri ağası Hasan Ağa emrindeki yeniçerilerin yardımıyla zafer kazanılmıştı.¹¹³⁶

1744’te Kars’a saldıran Nadir Han’a karşı, ordu ağası saksoncubaşı Camuş Hasan Ağa emrindeki yeniçeriler, serasker Ahmed Paşa’nın talebiyle Kars Çayı’nın önünü kapatarak kalenin etrafını suyla doldurmuştu.¹¹³⁷ Yaklaşık bir ay süren ve 8 Ekim 1744’te

¹¹³⁴ *Tarih-i Bosna*, 399.

¹¹³⁵ *Subhî Târihi*, 469, 476. *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 77.

¹¹³⁶ *Subhî Târihi*, 537-549. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 90. Ali Paşa’yı övmek için kaleme alınmış bir eserde Avusturyalıların akşamdan gelen ve henüz dinlenmemiş yeniçerileri bozduğu ancak Ali Paşa’nın Rumeli ordusuyla yardımıyla zafer kazandıkları anlatılmıştır. *Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel*, 31, 46.

¹¹³⁷ *Kars Kadısı Osman Saf’ın Risalesi*, (yay haz. Fahrettin Kırzioğlu), Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II, Ankara 1983, 26.

biten kuşatma sırasında ordunun fazlasını teşkil eden yeniçeriler, diğer askerler beraber çok iyi direnmişler ve Nadir Han'ın bütün saldırılarını püskürtmüşlerdi.¹¹³⁸

1768-74 ve 1806-1812 Rus harpleriyle 1787-92'de Rus ve Avusturya'yla yapılan harp, Osmanlı Devleti'nin hudutlarını müdafaa mücadelesi olmuştu. Avrupa sınırının doğusunda Rusları Tuna'da tutmak, Avusturya hududunda Niş, Belgrad ve Bosna topraklarını muhafaza en temel hedef olmuştu. Ocak kaldırılana kadar ki süreçte yeniçerilerin istihdamı şekline bu husus bariz tesir etmişti. Geçmişte bu tür vazifeleri olsa da şehir, kasaba ve bazı ehemmiyetli noktaların muhafazasında yeniçerilerin kullanılması oldukça yaygınlaşmıştı. Sayıları çok fazla serasker ve başbuğlar emrinde, yeniçeriler çok sayıda farklı orduda görev yapmıştı. Ayrıca daha önce kale müdafaaları için bazen uygulanan “meşta askeri” yani kış ordusu toplanması artık mutat hal almış, kış mevsiminde de ordular kalabalık tutulmuştu.

1769'da başlayan mücadelenin ilk aşaması olan ve 1769 Eylül'üne kadar Rusların durdurulduğu Hotin'de hem kale hem de muhafaza yardımına gönderilen paşaların emrindeki askerin çoğu yeniçeriydi.¹¹³⁹ 1769 yılın Hotin müdafaası yönünden başarılı geçerken Eylül 1769'da bu kalenin karşısına, Turla Nehri'nin öte tarafına yerleşen Rusları çıkarmak için bir saldırı düşünülmüştü. Sadrazamın yanında olan 70-80 bin kişilik ordudan köprüyle karşıya geçirilen süvariler başarısız olunca 17 Eylül'de kulkethüdası emrinde 12 bin yeniçeri ve bazı diğer sınıf asker sevk edilmişti. Köprü'nün yıkılması ve yardıma gidilmemesi yüzünden Rusların saldırısı neticesinde kulkethüdası Ebubekir Ağa dâhil yeniçerilerin çoğu ölmüştü.¹¹⁴⁰

Hotin'i alıp güneye inen ve Boğdan ve Eflak halkının desteğini sağlayan Ruslar kışlamak için burada kaldıklarından saldırılarını durdurmamışlar, Fokşan, Bükreş ve ardından Şubat 1770'te Rusçuk karşısındaki Yergöğü'ne saldırmışlardı. Yergöğü'ne hemen bir turnacıbaşıyla yeniçeri gönderilmişti. Kışın saldırıya uğrayan Krayova'da Ruslar, muhafız Mehmed Paşa emrindeki Vidin yamakları, yeni yazılan serdengeçti

¹¹³⁸ *Osman Saf'ın Risalesi*, 30-39. *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh*, 16-17.

¹¹³⁹ Kaleye en evvel yardıma gelen Abaza Mehmed Paşa'nın emrinde çok sayıda yeniçeri olduğu gibi (*Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 70.) Temmuz'da Ruslar yeniden saldırdığında yardıma gönderilen Kırım Hanının emrine 15 bin süvari 20 bin piyade yeniçeri verilmişti. *Enverî Tarihi*, 47. Temmuz'daki durum mühimme defteri kaydında anlatılmaktadır. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 850. Sonra yine Hotin'e görevlendirilen Moldovancı Ali Paşa yeniçerilerle gelmişti. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 81.

¹¹⁴⁰ *Enverî Tarihi*, 68-74. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64-66.

bayrakları ve kendi kapı halkıyla bozguna uğratılmıştı. Bu mücadelede beş serdengeçti ağası emrindeki yeniçeriler Ruslar ve Eflaklılara çok zayıat vermişlerdi.

1770 Mayıs başında kışlak Babadağı'ndan hareket eden ordunun hedefi, Rusları Eflak ve Boğdan'dan çıkarmak ve Hotin'i geri almaktı. Rusların Eflak'taki hareketleri durdurulmuş ve geri atılmışlardı. Diğer taraftan Yaş'ı almak için Kırım hanı ve bazı paşalar emrinde çoğu yeniçeri 30 bin kişilik ordu gönderilmişti. Bir ay müddetle mücadeleye rağmen muvaffak olunamamış, yeniçeriler dâhil asker firar etmiş, 17 Temmuz'da yeniçeri ağası Mehmed Paşa Yeniçeri Ocağı'yla Ruslara saldırı için Kartal tarafına kayıklarla geçirilmişti.¹¹⁴¹ Yeniçeriler geçmeden önce Kartal'da bir set yapılması ve emniyet sağlandıktan sonra mutlaka köprü kurularak ve sadrazamla beraber geçilmesi taraftarı olan daha önce Hotin'i iyi müdafaa eden kulkethüdası Süleyman Ağa, arasının iyi olmadığı yeniçeri ağasının talebiyle 16 Temmuz'da azledilmişti. Yeniçeriler nehri geçtikten sonra metris kazmış ve tertibat almıştı. Ruslar erken davranıp önce Kırım hanının yanındaki orduyu ardından diğer paşaların kuvvetlerini bozmuştu. Bozulanlar yeniçerilerin metrislerinin olduğu alana gelmişlerdi. Yeniçeri ağası hemen sadrazamdan Tuna'yı geçip Kartal sahrasına gelmesini istemişti.¹¹⁴² Sadrazamın geçmesiyle Ruslara ani saldırı için hazırlıklar yapılmış, merkezde açılan metrislerde yeniçeriler ve mîrî piyadeler, sağ kolda süvari mîrî asker, sol kolda kapıkulu süvarileri şeklinde ordu düzeni tertibi kurulmuştu.¹¹⁴³ Ancak Ruslar 1 Ağustos sabahı aniden saldırmış, önce mîrî asker sonra 70 bin yeniçeriyle beraber diğer askerler hızla kaçmıştı.¹¹⁴⁴

Kartal bozgunundan sonra asker firar ettiğinden Rumeli'nin sol ve orta kollarından yeniçeri toplanması emredilmiş, kış için gelecek askerin Tuna kıyılarına yerleştirilmesi tertiplenmişti.¹¹⁴⁵ 7 Ekim 1770 tarihli deftere göre Krayova muhafazası için 54 adet bayrak yazılmıştı.¹¹⁴⁶ Artık Niğbolu ve Kule Tuna'nın en önemli direnme noktası haline gelmişti. Ocak 1771'de Kule'deki yeniçerilere buranın o bölgenin kilidi olduğundan ağa ve alemdarların hizmetlerimiz tamam oldu diye yerlerinden ayrılmamaları bayrak

¹¹⁴¹ *Enverî Tarihi*, 105-107, 116-117, 121-122, 130-134. *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 11. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 833.

¹¹⁴² *Enverî Tarihi*, 135-136. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87-88

¹¹⁴³ *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 92. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89

¹¹⁴⁴ *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 841, 848, 852. *Enverî Tarihi*, 137-140, 143-146. *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 11-12. *Mür'î't- Tevârih*, II B, 40-42. *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, 70-74

¹¹⁴⁵ *Enverî Tarihi*, 162, 175.

¹¹⁴⁶ *BOA, MAD.d.* 17371.

neferlerinden Niğbolu'ya gidenlerin geri dönmesi istenmişti. Tuna üzerindeki Yergöğü'ne kış için Bükreş ordusundaki yeniçeriler yerleştirilmiş, Silistre'ye serdengeçti ağaları ve ortalar görevlendirilmişti.¹¹⁴⁷

Nisan 1771'de İsmail'deki Ruslar Tulca tarafından kayıklarla İsakçı'ya saldırmışlar, muhafazasındaki Mehmed Paşa ve saksoncubaşı karşı koyamadığından kulkethüdası ve silahdarlar ağası gönderilmişti. Yağma yapan Ruslar geri gitmişlerdi.¹¹⁴⁸ Bu arada Ruslar Yergöğü'nü ele geçirmişse de Kule'ye saldırı için ayrıldıkları bir zaman, o tarafa ot getirmek için geçen bazı askerlerin başlattığı savaş, serasker Ahmed İzzet Paşa tarafından fırsata çevrilmiş, ordu ağası Yeğen Mehmed Ağa'nın dirayetiyle kale kuşatılmıştı. Yeniçerilerin iyi savaşması üzerine beş gün kuşatmanın ardından 10 Haziran 1771'de geri alınmıştı¹¹⁴⁹ Kule'ye saldıran Ruslar ise yeniçerilerce mağlup edilmiş ve Eflak'a dönmüşlerdi. Temmuz 1771'de Kılburun ve Özi'ye saldıran Ruslar donanmaların yardımıyla başarısızlığa uğratılmış, Yergöğü'ne saldırılarına, kale dışında yapılan savaşlarda Yeğen Mehmed Ağa emrindeki yeniçeriler iyi direnmışlerdi.¹¹⁵⁰

Temmuz 1773'te Rusların saldırına dayanamayan ve firar eden serasker Osman Paşa'nın ordusu Silistre'ye girmişti. Rusların şehre saldırısını müdafaa için hendekler kazılmıştı. 9 Temmuz'da saldıran Ruslar yeniçerilerin direnişiyle karşılaşmış, Hotin, İbrail'den gelen yamaklar ve ortalar, göğüs göğüse muharebede Rusları büyük bir mağlubiyete uğratmışlar, dalkılıçlar karşı saldırıya geçerek büyük zayıat verdimişti. Serdengeçti ağası Boşnakzâde Memiş Ağa emrindeki serdengeçtilerle 60, 66. cemaat, 47 ve 49. bölük Rus tabyalarına saldırmış, onları geri atmıştı. Savaş sonunda yeniçerilere dağıtılmak üzere dört bin sim, üç bin tüy çelenk gönderilmiş, bahşişler verilmişti.¹¹⁵¹ Bu muvaffakiyet sonrasında kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa yeniçeri ağası yapılmıştı.¹¹⁵² Ruslar sadece Silistre'de değil yirmi orta yeniçerinin olduğu Varna'da ve Rusçuk'ta da mağlup edilmişler, Pazarcık ve çevresinden çekilmişlerdi. 25 Mayıs 1774'de meşverette Hırsova'da Ruslara saldırıya geçilmesi kararlaştırılmış, yeniçeri ağası emrinde ocak bu işe memur edilmişti. Diğer ocaklar ve mîrî askerler beraber 27 bin mevcutlu ordu yeniçeri

¹¹⁴⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1103, 1168, 1325.

¹¹⁴⁸ Enverî Tarihi, 222-225.

¹¹⁴⁹ Enverî Tarihi, 234-236. Mür'i't- Tevârih, II B, 68.

¹¹⁵⁰ Enverî Tarihi, 237, 251-257

¹¹⁵¹ Tarih-i Silistre, 23, 66-69, 70. Enverî Tarihi, 389-402. Zübdetü'l-Vâkı'ât, 122.

¹¹⁵² Enverî Tarihi, 406. Zübdetü'l-Vâkı'ât, 124.

ağası ve kulkethüdası emrinde Kozluca-Oşanlı'da muvaffak olamamıştı. Metris olmadan saldırınca Rus ateşine dayanamayan asker kaçmıştı. Bundan sonra Ruslar Şumnu'yu kuşattığında şehri müdafaa sadece yeniçeriler kalmıştı.¹¹⁵³

3.6.2. Cephede Verilen Hususi Vazifeler

Yeniçerilerden istifade de eski usullerden biri, çetecilikti. Öncesinde serdengeçti veya odalılardan çeteciliğe görevlendirme yapılmıştı ancak 18. yüzyıldaki savaşlarda atlı ve piyade, nehirlerde kayıklarla görev yapan fazla sayıda yeniçeri çeteleri teşkil edilmişti. Hatta bazı serdengeçti ağaları çetecilikle meşhur olmuşlardı. Ekim 1736'da Bender ordusunda görevli ve daha önce şark savaşlarında da görev yapmış olan, çeteci olarak tanınan 6. cemaatten serdengeçti ağası Abdullah Ağa'ya düşman yurdunu yağmalamak için süvari serdengeçti çeteci bayrağı açmasına özel fermanla müsaade edilmişti.¹¹⁵⁴ Yine 1736-39 harplerinde Tuna'da Avusturyalıları karşı çete kayıkları çok kullanılmış, ayrıca yağma için piyade ve süvari çete serdengeçti bayrakları yazılmıştı.¹¹⁵⁵ 1738'de Ordu Adalı Kebir Kalesi'ni kuşattığında Semendire tarafına 400 kişilik kuvvetle çeteciliğe serdengeçti ağası Vidinli Ali Ağa gönderilmişti. O, Semendire'ye vardığında kumandanını çağırıp 30 bin kişilik bir ordu gelmekte diyerek korkutmuş, onlar varmadan evvel teslim olursanız herkesi serbest bırakırım teklifiyle kalenin teslimini sağlamıştı.¹¹⁵⁶ 1769'da Ruslar ve onlara yardım eden Lehlilere her türlü zarar vermek için çeteler hazırlanmış, başlarına Selanikli haseki Mehmed Ağa verilmişti.¹¹⁵⁷ Daha sonra ise Boğdanlıların Rus tarafına meyli üzerine memleketlerinin yağmasına müsaade edilmişti.¹¹⁵⁸ 1769'da Yergöğü'de görevli Çadırcızâde adlı serdengeçti ağası Eflak memleketini iyi bildiğinden buraya Rusların durumunu incelemek için gönderilmiş, işinde muvaffak olup diller getirdiğinden kapıcıbaşılık verilmişti.¹¹⁵⁹ Ekim 1770'de hem keşif hem de çapul için İbrail'de haseki emeklilerinden Hacı Dizdar Ağa emrine yeterince kuvvet verilmişti.¹¹⁶⁰ 1770 yılında Kırım tarafında Ruslar Ur Kalesi'ni kuşatınca karşılık

¹¹⁵³ *Enverî Tarihi*, 428, 437, 559-60, 464-465, 479-486

¹¹⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 685

¹¹⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 142-284. BOA, D.YNÇ, 147-166, 169, 175.

¹¹⁵⁶ *Mür'î't- Tevârih*, I, 80. *Subhî Târihi*, 456-457

¹¹⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 647, 787.

¹¹⁵⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200) hk. 254-255, 261.

¹¹⁵⁹ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 85.

¹¹⁶⁰ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1061

olarak serasker Erzurum Valisi İbrahim Paşa, Kalgay sultanını elli beş bayrak yeniçeriyle Rus memleketlerini yağmaya göndermişti.¹¹⁶¹ 1771 Mart'ta Ruslar Silistre karşısına geldiklerinde sekiz kayık iki çete ağası emrine verilmişti. Ayrıca karakol görevi yapmak üzere dört süvari bayrağı için hususi müsaade verilmişti. Bunlardan biri 66. cemaatten Hüseyin Alemdar idi. Tuna'da kayıklarla gezen Ruslara mani olması için 40 adamıyla beş kayıkla gece gündüz gezip faaliyetlerine mani olması görevi verilmişti. Mart 1771'de Rusçuk seraskeri İzzet Ahmed Paşa'dan Yergöğü, Bükreş ve Eflak'ta olan Rusların üzerine çapul için asker göndermesi istenmişti.¹¹⁶² Bu savaşa ait bir kayda göre 30 çapul ağası vardı.¹¹⁶³ Yeniçerilere çetecilik ve çapul vazifesi 1787-92 harplerinde de verilmişti.¹¹⁶⁴ Ekim 1791'de Tuna üzerinde faaliyette bulunmak üzere yirmi beş çete bayrağı yazılmıştı. Başlarına bir haseki ve tuna sahillerini bilir turnacıbaşı verilmişti.¹¹⁶⁵

Ele geçirilen kalelere ilk olarak girme, kapıları tutma ve teslimin emniyet içinde yapılmasını sağlama yeniçerilere mahsustu. Bu imtiyaz, onlar ganimetlere kolay ulaşma imkânı da sağlamıştı. Haziran 1724'te Ahmed Paşa Revan'ı kuşatınca 12 Temmuz'da kaleden çıkan müdafiler, daha önce Tiflis'te vire şartlarına uymayan yeniçerilerin metrislerden çıkıp ayrılmaları ve şehre girmemeleri şartıyla kaleyi teslim edeceklerini teklif etmişler ancak serasker tarafından reddedilmişti. Birkaç gün sonra tekliflerini tekrarlamışlarsa da yine reddedilmişti. 1725 Haziran'da savaş olmadan teslim alınana Tebriz'in kapılarına yeniçeri ortaları görevlendirilmişti.¹¹⁶⁶ 1738'de fethedilen Ada-i Kebir teslim edilirken varoşunda kolluk beklemek üzere 250 kişilik bir yeniçeri ortası görevlendirilmişti.¹¹⁶⁷ 1739 kuşatılan Belgrad'ın teslimi sırasında kale kapılarına bir orta görevlendirilmişti. Daha sonra iç kalenin boşaltılması sırasında da buraya bir orta görevlendirilmişti.¹¹⁶⁸

Seferlerde teşrifat, muhafaza ve çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere sadrazam, sadrazam kethüdası, seraskerler ve vezirler emrine yeniçerilerden tüfenkçi görevlendirilirdi. Bunların yanında ayrıca sakaları vardı. Bazen seraskerlere 50'ye yakın

¹¹⁶¹ *Tarih-i Kırım*, 2-3.

¹¹⁶² *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1325, 1349, 1358-1359. BOA, C.AS, 29810.

¹¹⁶³ BOA, D.YNÇ, 264-254

¹¹⁶⁴ Bazı misaller için bk. *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 451, 584. BOA, A.DVN.MHM.d. 197, hk. 62.

¹¹⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 197, hk.62, 321.

¹¹⁶⁶ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1402-1404, 1408, 1441-1445, 1449-150, 1456-1457.

¹¹⁶⁷ *Subhî Târîhi*, 476. *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 77.

¹¹⁶⁸ *Subhî Târîhi*, 567-576.

hizmetli de verilirdi. 1696'da sadrazama yeniçerilerden 700'e yakın tüfenkçi verilmişti.¹¹⁶⁹ 1737'de cebecilerle beraber sadrazam tüfenkçilerinin sayısı 500'dü.¹¹⁷⁰ Seraskerlere tayin edilen tüfenkçilerin sayısı yaklaşık 100-300, sakaları 15-20 idi.¹¹⁷¹ 1769-74 harplerinde sayıları daha artmıştı. 1770 Şubat tarihli kayda göre sadrazamın 1000 yeniçeri tüfenkçisi vardı. Bunlar nefer sıkıntısından dolayı İbrail'de Abdi Paşa'nın yanına görevlendirilmişlerdi.¹¹⁷² Mayıs 1769'da Rumeli valisine 600 yeniçeri tüfenkçi tashih ve be-dergâhla yazılmıştı.¹¹⁷³ 1725 yılında Tebriz ordusundaki vezirlerin 40'ar yeniçeri tüfenkçisi vardı.¹¹⁷⁴ Tüfenkçilerin çoğu yeni yazılan neferlerdi. Başlarında tüfenkçibaşı ağalar ve ayrıca odabaşları vardı.¹¹⁷⁵

Ordudaki hazinelerin muhafazası da yeniçerilere aitti. Bunun için ortalar görevlendirilirdi.¹¹⁷⁶ 17. yüzyıla kadar cemaatlara ait bir görev iken sonrasında ağa bölükleri ve sekbanlara da verilmişti. Mesela 1807'de bu vazife için 27. bölük seçilmişti.¹¹⁷⁷

Orduya ait zahire ambarların muhafazasına yeniçeri tayin edilmişti. Ağustos 1737'de İsakçı ambarında 30 muhafız yeniçeri vardı.¹¹⁷⁸ 1769'da firar eden askerlerin yağmasından da korkulan İsakçı ambarlarının muhafazasına turnacıbaşı Genç Ahmed Ağa 27. cemaatle görevlendirilmişti.¹¹⁷⁹ Ayrıca saman ambarları muhafazasına iki bayrak serdengeçti memur edilmişti.¹¹⁸⁰ Ocak 1770'de, Corcuş'taki ambarların muhafazasında ise bayraklarıyla 15 serdengeçti ağası görevlendirilmişti. Şubat 1770'de Eflak voyvodasının temin ettiği zahireyi nakle ağalarıyla bir bayrak serdengeçti tayin edilmişti.¹¹⁸¹ 26 Mayıs 1788'de ordunun zahire arabalarını korumaya, başbuğ turnacıbaşı

¹¹⁶⁹ BOA, C.AS, 30673.

¹¹⁷⁰ BOA, D.BŞM.d. 2043.

¹¹⁷¹ 1731'de Tebriz ordusunda serdar-ı ekrem tüfenkçisi sayısı 185'ti. BOA, MAD.d. 2053, s. 32. 1734 yılında Musul ordusu seraskerinin 298 tüfenkçisi, 19 sakası vardı. BOA, MAD.d. 2053, s. 96. 1736 Bender ordusunda serasker tüfenkçisi 100, hizmetlisi 50, sakaları 15'ti. BOA, MAD.d. 17089, s. 115-116. 1743 ordusu seraskerinin 110 tüfenkçisi, 20 sakası vardı. BOA, MAD.d. 5588, s. 38.

¹¹⁷² 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 326.

¹¹⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 640.

¹¹⁷⁴ BOA, MAD.d. 5182, s. 1-59

¹¹⁷⁵ 1771'de eski tüfenkçiler odabaşı olan 49. cemaatten Ömer emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 296-342

¹¹⁷⁶ Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi, 32

¹¹⁷⁷ BOA, C.AS, 30836. Bu belgede 1798'de de hazine muhafazasının orta numarası verilmeyen bir odaya verildiği gösterilmişti. 27. bölük olması büyük ihtimaldir.

¹¹⁷⁸ BOA, MAD.d. 2388, s. 15.

¹¹⁷⁹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 29. BOA, A.DVN.MHM.d, 167, hk. 776.

¹¹⁸⁰ BOA, MAD.d. 17350.

¹¹⁸¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 425, 473.

emrinde iki çavuş, yirmi serdengeçti ağasıyla beraber 3109 yeniçeri verilmişti.¹¹⁸² Kasım 1790'da Bendirekli'den cepheye 120 neferle gidecek serdengeçti ağası Çubukçuoğlu Halil, orduya ait ambarları muhafazayla görevlendirildiğinden bayrağına başka bir ağa verilmişti.¹¹⁸³

Yeniçeriler, askerlerden ahaliye gelecek zararların önlenmesine de görevlendirilirdi. II. Viyana seferinde ordu Yanık'tan Beç'e ilerken itaat eden palankalara, askerlerin müdahalesinden muhafaza için ahalinin talebi üzerine divan çavuşları ve yeniçerilerden yasakçılar bırakılmıştı.¹¹⁸⁴ Mart 1770'de sefere giden askerlerin yolu üzerinden olan Hacıoğlupazarı ve Babadağı tarafları köylerine yeniçeri ağası tarafından ahaliyi muhafaza için kır serdarları tayin edilmişti.¹¹⁸⁵

Yeniçeriler icabında mühimmat sevki işinde yeniçeriler kullanılırdı. Haziran 1739'da, 50. cemaatin çorbacısı Abdullah ve 41. cemaatin çorbacısı İbrahim ortalarıyla İstanbul'dan ana ordu ve Bender ordusuna gönderilen top yuvarlakları, humbara, havan ve diğer mühimmatın sevkine memur edilmişlerdi. İşlerini hakkıyla yerlerine getiremediklerinden şiddetle ikaz edilmişlerdi.¹¹⁸⁶ 1771'de İstanbul'dan Karaharman'a gönderilen sekiz top, saklaması için bir serdengeçti ağasına bırakılmıştı. Mayıs 1769'da İstanbul'dan gemilerle İsakçı'ya gönderilen top, cephe ve diğer ağırlıkların taşınması işine diğer sınıf askerlerle beraber iki orta görevlendirilmişti.¹¹⁸⁷

Yeniçerilere ordunun ilerlemesi sırasında ve cepheye varıldığında bazı mutat olan ve olmayan görevler verilirdi. Esirlerin İstanbul'a sevki, sorgulanması gereken bazı kişilerin yakalanıp orduya götürülmesi, menzillerin nizamının teftişi gibi işlerde ocak mensupları kullanılmıştı.¹¹⁸⁸

Yeniçeriler arasından seçilmiş neferler, savaş süresince mütareke ve antlaşma için yapılan görüşmelere, mütarekeden sonra antlaşma için yapılan müzakerelerde katılan murahhasların yanında bulunur, yabancı murahhas ve elçilerin karşılanma merasimlerine

¹¹⁸² BOA, C.AS, 20964.

¹¹⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 660.

¹¹⁸⁴ *Vekâ'i-i Viyana*, (haz. Şuayip Ateş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015, 110, 115.

¹¹⁸⁵ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 652.

¹¹⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1895.

¹¹⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 578

¹¹⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 425-426. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 720.

katılırlardı. Bu onların en eski eski vazifelerindendi. 1578’de Lala Mustafa Paşa’nın Tiflis seferi sırasında gelen İran elçisini yeniçeriler topluca tüfek ateşiyle karşılamışlardı.¹¹⁸⁹ 4 Haziran 1718’de mütarekeden sonra Avusturyalılarla müzakere için giden murahhaslarla giyimleri mükemmel ve silahlı 80 tüfenkçi yeniçeri gitmişti.¹¹⁹⁰ Haziran 1737’de Bender’de Ruslarla mütareke hususu için gönderilen murahhaslarla 44. cemaat, 43. bölük ve 300 tüfenkçi görevlendirilmişti.¹¹⁹¹ 1768-74 harpleri sırasında cephede mütareke görüşmeleri için Silistre’ye gelen Rus heyetini karşılamada yeniçeriler de görev almış, gelen heyetin reisi generalin mihmandarlığına, 29. bölüğün çorbası Mehmed Ağa verilmişti.¹¹⁹²

3.6.3. Süvari Yeniçeriler

Yeniçeriler piyade sınıfındandı; sadece yeniçeri ağası, zabitler ve cemaat çorbacıları ata binebilirdi. Zamanla bölüklerin ve sekbanların çorbacılarının da ata binmesine müsaade edilmişti.¹¹⁹³ Alemdarlar da alaylarda orta bayrağını at üzerinden taşımıştı. Serdendençti ağası ve alemdarları seferlere atlı olarak katılmışlardı. Gösterilenlerin haricindekiler müsaade olmayınca görevdeyken ata binememişti.

Bir rivayete göre ateşli silahlardaki maharetleri sebebiyle yeniçerilerden süvari olarak istifade edilmesi I. Süleyman döneminde düşünülmüştü.¹¹⁹⁴ Bazı vazifeler verilen yeniçerilerin hızlı hareketlerini temin için süvari yapılması zaten her zaman başvurulmuş bir yoldu. I. Süleyman’ın Belgrad kuşatması sırasında 200 yeniçeri bir atlandırılmıştı.¹¹⁹⁵ 1595 yılında acil askere ihtiyaç olduğundan yeniçeri ağasından atlı yeniçerilerle cepheye gitmesi istenmişti.¹¹⁹⁶ 1608’de Celali Seferi sırasında Kuyucu Murad Paşa, eşkıyayı takip ederken 2500 yeniçeriye atlandırmıştı. Sonraları benzer şekilde süvari yapılmasını görürse de¹¹⁹⁷ bu yüzyılın sonunda artık yeniçerilerden muharebelerde süvari olarak istifade

¹¹⁸⁹ *Târîh-i Osman Paşa*, (haz. Yunus Zeyrek), Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 2001, 25.

¹¹⁹⁰ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1112

¹¹⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1111-1112. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 66. *Subhî Târihi*, 356.

¹¹⁹² *Tarih-i Silistre*, 27, 30.

¹¹⁹³ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 74-75. *Teşrîfâtüzâde Mehmed Efendi*, 15. BOA, A.d. 347, s. 113.

¹¹⁹⁴ *Mesâlihi’l Müslimîn*, 123.

¹¹⁹⁵ *İbtihâcû’t-Tevârih*, 107.

¹¹⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 72, hk. 834.

¹¹⁹⁷ *Nusretnâme*, 205.

dönemi başlamıştı. 1695 seferi ve takip eden yıllardaki seferlerde taşradan gelen yeniçerilerden bir kısmının süvari olması istenmişti.¹¹⁹⁸

Osmanlı süvari sınıflarının hem sayı hem de donanım bakımından yetersizliği yeniçerilerle ikame edilmişti. Mesela Şubat 1727’de eyaletlere gönderilen emirde timarli sipahilerin ekserinin tüfeksiz olduğu, halen mızrakla seferlere katıldıklarından durumun düzeltilmesi için alaybeylerine emirler verilmişti.¹¹⁹⁹ Atlı yeniçeriler serdengeçtilerden yapılmış, orta neferlerinin piyade olması muhafaza edilmişti. Süvari olması istenenler atlarını kendileri edinmişti. Süvari olma yolu açılan yeniçeriler, çok uzun yollardan sefere gidip geldiklerinden hızlı olmak için yaya olma yerine atlı olmayı tercih etmişlerdi. Savaş meydanında da süvari kaldıklarından harp nizamında piyade yeniçerilerden farklı şekilde istihdam edilmişler, merkezde olmanın tehlikesinden uzaklaşmışlardı. Atlı olmalarının kendileri için diğer faydası, ordudan firarlarını çok kolay hale gelmiş olmasıydı. Bu düzensizliklerini öne çıkaran idare 18. yüzyılın sonunda yayınladığı bir fermanda atlı olmaları aralarına karışan, sahih olmayan yeniçerilere bağlamıştı.¹²⁰⁰ Süvariler fazla olduğunda atlarının beslenmesi de tayinat hususunda sıkıntılara sebep olmuştu.¹²⁰¹

1711 Rus seferinde orduda yüzden fazla serdengeçti bayrağı vardı. Ayrıca atlı serdengeçtilerin bir kısmı ordudan ayrı görevlere memur edilen paşalar emrine verilmişti.¹²⁰² 1716 yılında orduda 100-200 kişilik yüz serdengeçti bayrağı bulunmaktaydı.¹²⁰³ 1720’lerdeki İran seferlerinden oldukça fazla serdengeçti bayrağı süvari olarak çağrılmıştı.¹²⁰⁴ Mayıs 1726’da Azerbaycan’da itaat etmeyen bazı kabileler üzerine giden Van valisi Abdurrahman Paşa ile atlı yeniçeriler görevlendirilmişti.¹²⁰⁵

Firarların çok olduğu Temmuz 1731’de, Revan seraskeri Ali Paşa’nın isteği üzerine yeniçerilerin süvariliğiyle alakalı bir emir çıkarılmıştı. Emirde kendilerinin piyade asker olduğu, bu sayede geçmiş fetihlerde ve savaşlarda faydalarının görüldüğü anlatılmış, oda ve serdengeçti zabitleri haricinde kimsenin atlı olmaması emredilmişti.¹²⁰⁶ Ancak

¹¹⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 382.

¹¹⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM. ZYL.d. 13, hk. 5-9.

¹²⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 201, hk. 296

¹²⁰¹ BOA, C.AS, 11754.

¹²⁰² Keyfiyet-i Rusiyye, 33, 37.

¹²⁰³ BOA, A.d. 346, s. 83-88. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1012

¹²⁰⁴ BOA, MAD.d. 5182.

¹²⁰⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1496.

¹²⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 138, hk. 183

yasaklama geçici olmuş, kısa zaman sonra ihtiyaca binaen çok sayıda süvari serdengeçti yazılması emri verilmişti.¹²⁰⁷ 1736-39 harplerinde aynı şekilde süvari yeniçeriler istihdam edilmiş, orduya katılanlardan başka acil görevler için süvari olmaları özellikle istenmişti. Ağustos 1737’de Rumeli’nin orta ve sol kollarındaki kazalardan İbrail, Akkirman, Hotin ve Bender kaleleriyle bazı acil görevler için 4 bin atlı serdengeçti yazılmıştı.¹²⁰⁸ 1737’de Kırım tarafına 8 bin süvari yeniçeri götürülmüştü.¹²⁰⁹ 1744 Kars kuşatmasında 100. cemaate mensup serdengeçti ağası Ali Ağa emrindeki 40 süvariye Revan tarafında Nadir Han’ın hareketlerini izlemek üzere görevlendirilmişti.¹²¹⁰

1768’de harp ilan edildiğinde Rusların Hotin’e saldırması üzerine acilen 11500 atlı serdengeçti yazılmıştı.¹²¹¹ Bu seneki orduda serdengeçti bayraklarının çoğunu da süvariler teşkil etmişti.¹²¹² 1769’da sadece Hotin tarafına görevlendirilmiş kulkethüdasının emrinde yetmiş beş süvari serdengeçti bayrağı vardı.¹²¹³ Ancak firarının çok olduğu ve muvaffakiyetsizlerin yaşandığı bu sefer sırasında kolay kaçmaları ve metrislere girmek istememeleri sebepleriyle atlıların piyade haline getirilmesi kararı alınmış, Ağustos 1769’da atları koruyacaklar dışında hepsinin atlarını terk ederek piyade olmaları emredilmişti. Emirde ayrıca gerektiğinde piyadelerin süvari, süvarilerin piyade olmasının kanun olduğundan bahsedilmişti.¹²¹⁴ Bununla da yetinilmemiş, sonraki yıl mutlaka piyade olmaları ve sefere yayan olarak gelmeleri istenmişti. Aynı şekilde 1771’de hem merkez orduya hem Kırım ordusuna gideceklerin piyade olmaları mecburi tutulmuştu.¹²¹⁵ Ancak Vidin ordusu ya muaf tutulduğundan yahut emre uyulmadığından bu ordudaki 30 binden fazla yeniçerinin nerede ise tamamı süvari gelmişti.¹²¹⁶ Bu ordunun seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa Silistre muhafızı ve Yergöğü askeriyle birleşip Bükreş üzerine saldırmayı hedeflemişti. Ama bozgunluk olacağını bildiğinden süvari yeniçerilerle Ruslara saldırmak istememişti. Piyade asker yazılmasını beklerken yeniçeriler “niye beklemekteyiz” diye sorunca Mehmed Paşa “siz süvarisiniz, tavrı

¹²⁰⁷ BOA, MAD.d. 17089, s. 121-151.

¹²⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1253, 1415-1416, 1424-1425.

¹²⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 143, hk. 53, 143.

¹²¹⁰ *Osman Saf’ın Risalesi*, 29.

¹²¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, s. 1.

¹²¹² *Bazı kayıtlar için bk. BOA, C.AS, 2772. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 138.

¹²¹³ TSMA, E. 517/37.

¹²¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 815. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 46.

¹²¹⁵ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1019, 1283.

¹²¹⁶ BOA, MAD.d. 19400, s. 7-8.

kadîminiz riayet ve süvâr olduğunuz hayvanı terk ederseniz saldırınız” dese de yeniçeriler teklifi kabul etmedikleri gibi huzursuzluk çıkarmışlardı. Bu vaziyette Ruslara hücum edilmiş ancak korkulan olmuş, süvari yeniçeriler kısa zamanda firar etmişti¹²¹⁷

Savaşın sonraki yıllarında yasak sıkı şekilde uygulanamadığından toplu yazılan serdengeçti bayraklarından olmasa da gönüllü veya serdar bayraklarıyla gelenler arasında süvariler vardı.¹²¹⁸

Süvari yeniçeri istihdamı 1787’de başlayan harplerde devam etmiş, ama yine eski meseleler akabinde zuhur etmişti. Metrislerde istihdama elverişli olmamaları, nizamsız hareket edip ordunun bozulmasına sebep olmaları ve piyade ihtiyacının fazlalığı, süvarilerin piyade yapılmasını icap ettirmişti. 10 Eylül 1789’da İbrail’de yapılan ordu meşveretinde durum müzakere edilmiş, bütün neferlerin piyade yapılmasının itiraza yol açacağı düşünülerek bir kısmının süvari bırakılması, ancak bunların metrislerden uzak, sağ veya sol kollarda tutulması kararı alınmıştı. Kararın tatbiki mümkün olmamış, 23 Eylül’deki bozgunun amillerinden biri erken bozulan süvariler olmuştu.¹²¹⁹ Sonrasında yine süvari serdengeçtiler ordularda mevcut olmuştu. Mesela 1790 yılında Niş’e yazılan dokuz bayrağın altısı süvari idi.¹²²⁰ 1791’de serdar bayraklarının,¹²²¹ 1792’de gelen serdengeçti bayraklarının tamamının piyade olmaları sefer emirlerinde şart koşulmuştu.¹²²²

Benzer durumlar 1806’dan sonraki harplerde de vuku bulmuş, bir yandan süvari yeniçeri istihdam edilmiş, diğer yandan mahzurlarını azaltmak ve fazla olduklarında sayılarını düşürmek için süvari gelmelerine mani olunmuştu. Mesela Mayıs 1807’de Dimetoka’dan birkaç bayrak piyade ve süvari yeniçeri orduya istenmişti.¹²²³ 1811 yılında ise istenen bütün serdengeçti bayraklarının piyade olmaları emredilmiş, süvari olarak gelenlerin orduya kabul edilmeyeceği bildirilmişti.¹²²⁴

¹²¹⁷ *Enverî Tarihi*, 275-276. *Kethüda Said Efendi*, 16.

¹²¹⁸ *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 6.

¹²¹⁹ *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 613-614, 621, 630-631.

¹²²⁰ *BOA, C.AS*, 20632.

¹²²¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 194, hk. 891.

¹²²² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 198, hk. 26.

¹²²³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 195, hk. 322.

¹²²⁴ *BOA, C.AS*, 7571. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 232, hk. 770-778.

3.6.4. Donanmada Yeniçeri İstihdamı

Yeniçeriler en başından itibaren sürekli donanmada kullanılmış, deniz savaşlarına ve donamayla yapılan kuşatmalara katılmışlardı. II. Mehmed döneminde Akdeniz ve Karadeniz tarafındaki fetihlerde donamada görev almışlardı. Maaş defterlerine donanmada görevlilerin esâmîleri üzerine “bahr” veya gittikleri yöne nispetle “Bahr-i Siyah” ve “Bahr-i Sefid” izahatı yazılmıştı. 26 Şubat 1552’de yeniçeri ağasından donanmada görevlendirilmek üzere 1500 yeniçeri hazırlaması istenmişti.¹²²⁵ 8 Şubat 1565 tarihli emirle büyük bir deniz seferine çıkılacağından bütün yeniçerilerin donanmaya katılması istenmişti.¹²²⁶ 7 Şubat 1572’de donanma için yeniçeri ağasından 3 bin yeniçeri istenmişti.¹²²⁷ Sonraki zamanlarda da mutat olarak her yıl denize açılan donanmayla yeniçeriler gitmişti.¹²²⁸ Eğri zaferinden sonra verilen bahşişten donanmada olan 4 bin yoldaşlarının istifade etmesi için 21 Aralık 1596’da yeniçeriler divanda ayaklanma çıkarmışlarsa da istediklerini yaptıramamışlardı.¹²²⁹ Temmuz 1600’de saksoncubaşıyla donamada 1353 nefer görevliydi.¹²³⁰ 12 Mayıs 1602 tarihli kayda göre kaptan paşanın hizmetinde bulunmak üzere 18 yeniçeri donanmaya görevlendirilmişti.¹²³¹

Her yıl donanmayla denizlere açılma 17. yüzyıl boyunca devam etmişti. Ağustos 1608 tarihli deftere göre donanmada 1133 nefer vardı.¹²³² 1613’te 1429 nefer, 1618 başında Karadeniz’de 544, Akdeniz’de 1626 nefer donamada görev yapmıştı.¹²³³ Ertesi yıl yine benzer sayıda nefer donamaya verilmişti.¹²³⁴ 1623’te Karadeniz tarafındaki donamada 1034, Akdeniz tarafında 2738 nefer vardı.¹²³⁵ 1629’da on altı ortayla 2014 yeniçeri gemilerle sefere gitmişti.¹²³⁶ Ertesi yıl gidenler 1916 neferdi.¹²³⁷ 1640 yılında donanmada yirmi altı oda ve 313 yamakla beraber 1800 nefer vardı.¹²³⁸ 1641 yılında 4868

¹²²⁵ 888 Numaralı Mühimme Defteri, 204.

¹²²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 702.

¹²²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 18, hk. 85.

¹²²⁸ 976 Lezez 977/Masar’da donanmada 600 yeniçeri bulunmaktaydı. BOA, KK.d. 1767, s. 9.

¹²²⁹ Tarih-i Selânikî, II, 666.

¹²³⁰ BOA, MAD.d. 6546, s.549.

¹²³¹ BOA, D.YNÇ, 4-383.

¹²³² BOA, D.YNÇ.d. 33696.

¹²³³ BOA, MAD.d. 116. BOA, MAD.d. 6697, s. 1334.

¹²³⁴ BOA, D.YNÇ.d. 33719.

¹²³⁵ BOA, MAD.d. 6692, s. 1362. 1628’de donanmaya katılanların defteri için bk. BOA, KK.d. 3214.

¹²³⁶ BOA, MAD.d. 7471, s. 519.

¹²³⁷ BOA, MAD.d. 6578, s. 424. Takip eden dönemler için bk. BOA, MAD.d. 18705.

¹²³⁸ BOA, MAD. d. 6690, s. 711.

yeniçeri kulkethüdasıyla donanmayla gitmişti. Savaşa iştirak ettiklerinden bunlar içerisinde “şehiden fevt”lerin kaydı oldukça fazlaydı. Bir kısmı ise kaçtıkları için “sefer neyâmend” olarak silinmişlerdi.¹²³⁹ 1643 Haziran’ına denk gelen maaş defterine göre 2119 kişi donanmaya kayıtlıydı.¹²⁴⁰

Girit savaşları donamaya katılan yeniçeri sayısını artırmıştı. 1648’de 9974 nefer donanmaya dâhil olmuştu.¹²⁴¹ Sayıları 1650’de 4024, 1653 başında 6 bindi.¹²⁴² Bu dönemde çok kere donanmada görevlendirilmek üzere için be-dergâh yapılmıştı. 8 Eylül 1647’de donanma için 502 kişi, kapıya çıkmıştı.¹²⁴³ Eylül 1649’da kapıya çıkan 4336 neferin 738’i Azak seferi ve Akdeniz’deki görevler için yazılmıştı.¹²⁴⁴ 1666 Nisan-Haziran’da 1709, 1671’de 1079, 1679’da 1650 nefer donanmaya katılmıştı.¹²⁴⁵ 13 Mayıs 1672 tarihinde 196 yeniçeri Tersâne-i Âmire’de be-dergâh olmuş, 1675 Haziran’ında Karadeniz’e çıkan donanmaya yeni neferler yazılmıştı.¹²⁴⁶

Yeniçeriler donamaya katılırken merasim düzenlenmiş, kurbanlar kesilmiş, çorbacılara ve başbuğlarına hediyeler verilmişti.¹²⁴⁷ Maaş kayıtlarına göre bir seneye yakın olacak şekilde görev yapmışlardı.¹²⁴⁸ Bir yeniçeri de arzında, kalyonlara bindikten sonra yedi sekiz ay deryalarda gezdiklerini yazmıştı.¹²⁴⁹ Donanmaya yazılanlar ortaları yoksa görevli diğer ortalara yamak olmuşlardı.¹²⁵⁰

1680’lerdeki savaşlardan itibaren donamada mutat olarak her yıl yeniçeri görevlendirmesi sona ermişti. Ortalara gemilerde görevlendirme emirleri verilmemiş, maaş defterlerinden de donanmada olduklarını gösteren kayıtlar kalkmıştı. Bundan sonra donanmada görevlendirilmeleri savaş dönemlerine mahsus hale gelmiş, ortaların görevlendirmesi yerine tashih ve be-dergâh vasıtalarıyla kalyoncu adıyla yeniçeri yazılmıştı. Mesela Ocak 1695 yılında İzmir ve çevresinden toplanan yeniçeriler

¹²³⁹ BOA, MAD.d. 7364, 7473.

¹²⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 23-98.

¹²⁴¹ BOA, MAD.d. 6109.

¹²⁴² TSMA, D. 2705. BOA, MAD.d. 7003.

¹²⁴³ BOA, D.YNÇ, 24-119.

¹²⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 26-298-317.

¹²⁴⁵ BOA, MAD.d. 7161, s. 256. BOA, KK.d. 3218, s. 10-22. TSMA, D. 4030.

¹²⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 36-332. BOA, MAD.d. 5979, s. 434.

¹²⁴⁷ BOA, A.d. 345, s. 4, 9. BOA, KK.d. 1841, s. 29.

¹²⁴⁸ BOA, MAD.d. 6578, s. 424.

¹²⁴⁹ BOA, DYNÇ, 45-142.

¹²⁵⁰ BOA, MAD.d. 6109.

sekbanbaşı emrinde donanmayla Sakız muhafazası için görevlendirilmişti.¹²⁵¹ Bu şekle dönüşmeye Akdeniz’de çok sayıda kalede yeniçeri bulundurulmasının ve esâmîsiz yeniçerilerin kalyonlarda paralı asker olarak hizmet etmelerinin de tesiri olmuştu. Daha 1670’li yıllarda levend olarak yazılan esâmîsiz yeniçeriler vardı.¹²⁵²

Sonraki dönemde bu tür istihdamlar devam etmişti. Patrona İsyanı’na karışmış bir yeniçeri, sorgusunda kalyonlarda Patrona Halil’le beraber bulunduğu bahsetmişti.¹²⁵³ 1736-39 harplerinde Akdeniz’deki adalar ve kıyılardaki kaleler donamayla taşınan oldukça fazla yeniçeriyle takviye edilmişti. Ayrıca Tuna üzerinde yeniçeri çete kayıkları kullanılmıştı.¹²⁵⁴ 1756’da Eğriboz Kalesi’ne kayıtlı 11. cemaatten Ali adlı yeniçeri, Cezayir ocaklarına ait gemide Maltoz adlı korsana savaşırken yaralandığından bahsetmişti.¹²⁵⁵ Bu beyana göre, Akdeniz’deki kalelerin nöbetçileri deniz görevlerine de katılmıştı.

1768-74 harbinde yeniçeriler, Akdeniz ve Tuna donanmalarında serdengeçti veya dalkılıç olarak kullanılmışlardı. Zaten bu tarihlerden itibaren donanmaya yazılma, dalkılıçlık şekline dönüşmüştü. 1770’de kaptanıderya Hasan Paşa emrinde dalkılıç yeniçeriler vardı.¹²⁵⁶ 1771’de Sünne Boğazı ve Tuna sahillerini muhafaza için gemilere konulacak kırk dört bayrakla 4359 dalkılıç yazılmıştı.¹²⁵⁷ Tuna’da, donanmadan başka yeniçeri çete kayıkları muhafızlık yapmıştı. Mart 1771’de, Rusların Tuna’da kayıklarla gezmesine mani olmak üzere Silistre’de bulunan 66. cemaatten Hüseyin’e 40 kişilik çete oluşturması ve beş kayıkla gece gündüz onları izlemesi emredilmişti.¹²⁵⁸ 20 Haziran 1771’deki meşverette Tuna kıyılarını muhafaza için ne tedbir alınacağı görüşülmüştü. Tulca’ya Tuna donaması istenmiş, İstanbul’dan yazılmış 4500 dalkılıç yeniçeri gelmişti.¹²⁵⁹ 24 Haziran’da yeniçeri ağasının davet ettiği serdengeçti ağalarıyla toplantı yapılmış, onlardan gemilerdeki askerlerle Tuna’nın kendi tarafındaki kıyıyı muhafaza

¹²⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 487.

¹²⁵² 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 654. Temmuz 1678 tarihli bir emirde ise Gelibolu’da tersanelilerden Zülfikar, yeniçerilik iddiasında bulunmuştu. Serdardan bunun araştırılması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 420.

¹²⁵³ BOA, C.DH, 5071.

¹²⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 147-265.

¹²⁵⁵ BOA, D.YNÇ, 233-110.

¹²⁵⁶ BOA, MAD. d. 17385, s. 136. BOA, D.YNÇ.d. 34512, s. 29.

¹²⁵⁷ BOA, KK.d. 6611. BOA, D.YNÇ.d. 34511.

¹²⁵⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1325. BOA, C.AS, 29810.

¹²⁵⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34511. BOA, KK.d. 6611.

etmeleri ve İsmail kasabasına saldırımları istenmişti. Ancak Ruslar erken davranıp İsmail ve Tulca arasındaki adaya asker yerleştirmişlerdi. İstanbul'dan gönderilen altmış fırkate ve kayıkla gelen yeniçeriler acele edip Ruslara saldırmışlardı. Ama Ruslar onları toplama geri Tulca'ya sürmüştü.¹²⁶⁰ 1768-74 harbinde Ruslar Akdeniz adalarına ve Mora kıyılarına da saldırmıştı. Bu adalarda bulunan yeniçeriler hem donanmada hem de adaların muhafazasında görev yapmışlardı.¹²⁶¹

1787-92 harplerinde yeniçerilerden donanmada yine dalkılıç olarak istifade edilmişti.¹²⁶² Tuna donaması için Nisan 1791'de 500 dalkılıç yazılmış,¹²⁶³ Ekim 1791'de ise kaptan Ahmed Paşa emrine yirmi beş çete bayrağı verilmişti.¹²⁶⁴ Mayıs 1791'de İbrail yardımı giden donanmaya ordudan 1000 dalkılıç verilmişti.¹²⁶⁵

Nizâm-ı Ceditle, yeniçeri ocağından donanmaya tüfenkçi adıyla yeniçeri verilmesi de düzenlenmişti.¹²⁶⁶ Napolyon'un Mısır'ı işgali teşebbüsü sırasındaki harplerde, donanmada dalkılıç yeniçeriler kullanılmıştı.¹²⁶⁷ Mesela 11 Mart 1800'de 500 nefer yazılmış ve her birine 30 kuruş bahşiş verilmişti.¹²⁶⁸ Nizâm-ı Cedit'e muhalefetlerinin iyice arttığı bir zaman denk gelen 1807 Şubat'ında İngiliz gemileri boğazları geçmeye teşebbüs ettiklerinde kalyonlara yeniçeri dalkılıç yazılması istenmişti. Ancak onlar "biz kara askeriyiz gemilere girmeyiz, kazanımız gitmeyince biz girmeyiz, gemi batarsa ortamız hep batır" diye bahanelerle ileri sürmüşlerdi. Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa'nın ısrarıyla gemilere bindirilmişlerse de ne gemilerin hareketine müsaade etmişler ne de kendilerine verilecek talimleri kabul etmişlerdi. Sadrazam, kaptanıderya, yeniçeri ağası ve diğer zabıtları bizzat gemilere gelip iknaya çalışsalar da muvaffak olamamışlardı.¹²⁶⁹ Ancak sonrasında taşradan kalyoncu yazılmaya devam etmiş, hatta bazı kazalardan serdar bayraklarından ayrı kalyoncu bayrakları toplanmıştı.¹²⁷⁰ 1810 yılında ise İstanbul'da kalıp

¹²⁶⁰ *Enverî Tarihi*, 237-239.

¹²⁶¹ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 85-86. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 36.

¹²⁶² *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 237.

¹²⁶³ *BOA, D.BŞM. d.* 4418.

¹²⁶⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 195, hk. 29.

¹²⁶⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 197, hk.62, 321.

¹²⁶⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 195, hk. 67.

¹²⁶⁷ *TSMA, D.* 2695.

¹²⁶⁸ *BOA, C.AS*, 27709.

¹²⁶⁹ *BOA, C.BH*, 6303.

¹²⁷⁰ *Câbî Târihi*, I, 105-106.

¹²⁷¹ *Şânî-zâde Târihi*, I, 476. *Câbî Târihi*, I, 209. *BOA, D.YNÇ*, 236-410.

seferden kaçan yeniçeriler, donanmada kullanılmak üzere toplanmışlardı.¹²⁷¹ 1824 yılında Mora tarafına gidecek donanmaya 3 bin dalkılıç yazılmış ve sabık kulkethüdası İsmail Ağa başbuğ yapılmıştı.¹²⁷²

Esâmîsiz yeniçerilerden paralı levend yazılmalar ise her zaman olmuştu. Mesela II. Mahmud'un tahta çıkarılması sırasında olaylara karıştıkları için kaçan hamal, küfeci gibi işlerle uğraşan 200 yeniçeri, İzmir'den levend yazılarak Tunus'a gitmişlerdi.¹²⁷³

3.7. KIŞLAĞA ÇEKİLME VE YENİÇERİLERİN TERHİSİ

Sefer mevsimi geçtiğinde ordunun harekâtı sona ermekteydi. Savaşın durumuna göre ya İstanbul'a dönülmekte yahut ertesi bahar daha erken hareket etmek için kışlakta kalınmaktaydı. Yeniçeriler padişah veya sadrazama tabi olduklarından, onlar kışlakta kalırsa beraber kalırlar aksi halde beraber İstanbul'a dönerlerdi. Yeniçeri Ocağı ilk defa sadrazamla sefere çıktığı 1594'te yine ilk defa padişah olmadan kışlakta kalmıştı.¹²⁷⁴ Bundan sonra padişahın çıkmadığı seferlerde sadrazama tabi olmuştu. Yeniçeri Ocağı İstanbul'a döndüğünde umumiyetle yeniçerilerin bir kısmı kalelerin muhafazasına bırakılmıştı.

Avusturya savaşlarında ana ordu umumiyetle İstanbul'a dönmekle birlikte kışlakta kalındığında muhafazalarının da sağlanması için Belgrad, Tımişvar, Niş, Bosna, Varad gibi kalelerde kış geçirilmişti.¹²⁷⁵ Rus harplerinde kışlak yerleri; Babadağı, İsakçı, Silistre ve çevre kasabalar olmuştu. 1674 seferinde Babadağı'nda kışlanmıştı.¹²⁷⁶ 1679'da Babadağı'nda kışlandığında ocaklar Tırnovi, Zıştovi, Lofça, Yergöğü, İvraca, Şumnu, Hezargrad, Niğbolu, Eskicuma kazalarına dağıtılmıştı.¹²⁷⁷ Doğuda cephenin durumuna göre Bağdad, Diyarbakır, Haleb, Erzurum, Van, Kars ve Trabzon kışlak mahalleriydi.¹²⁷⁸ Cephe ilerlediğinde ordular Tiflis, Tebriz ve Gence gibi kalelerde kalmıştı. Kırım

¹²⁷¹ *Câbî Târihi*, I, 636.

¹²⁷² *Es'ad Efendi Tarihi*, 297.

¹²⁷³ *Câbî Târihi*, II, 851.

¹²⁷⁴ *Tarih-i Selânikî*, I, 424.

¹²⁷⁵ *Hasan Bey-zâde Târihi*, II, 397. *Zübde-i Vekayîât*, 220, 236. BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 72. 1686-1687 *Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 494.

¹²⁷⁶ BOA, D.BŞM.d. 298A.

¹²⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk 75.

¹²⁷⁸ *Hasan Bey-zâde Târihi*, III, 993-996, 1046.

ordusunun kışlak yeri Kefe idi.¹²⁷⁹ Bender ordusu ise kışı Bender Kalesi'nde geçirmekteydi.

Sadrazam ordusunun kışlak yeri, savaşın seyri dikkate alınarak meşverette belirlenirdi. Ama sadrazamlar İstanbul'a dönmek istediğinde merkezden kışlakta kalması emri gönderilebilirdi. İran harpleri ordularının da kışlağı çoğu zaman merkezden tespit edilmişti. Kasım 1722'de serasker Erzurum valisi İbrahim Paşa'dan Erzurum'a dönmemesi ve baharda erken hareket edebilmesi için münasip bir yerde kışı geçirmesi istenmişti.¹²⁸⁰ 1744 Kasım'ında, Kars ordusunda bulunan otuz bir ortanın kış için Trabzon'a gitmesi emri verilmişti.¹²⁸¹ 1745 güzünde gönderilen emirde ise ordudaki otuz ortanın Trabzon'da, on ortanın Erzurum'da kışlaması emredilmişti. Bu ortalara mensup 4 bin nefer Bayburt'ta kışlamıştı.¹²⁸²

1768-74 harbinde de yeniçeriler Kili, İsmail, Babadağı, İsakçı gibi merkezlere dağıtılmışlardı.¹²⁸³ 1769'da Rusların sürekli faaliyeti İstanbul'a gitme niyetindeki sadrazama bir hatt-ı hümayûnla Silistre'de kışlaması istenmişti. Yeniçerilerin İsakçı'da kışlamaları münasip görülmüştü.¹²⁸⁴ Kasım 1810'da ordu Edirne'ye geldiğinde hem kışlakta kalan yeniçeri sayısını azaltmak hem de gittikleri yerlerin muhafazalarını kuvvetlendirmek için bir kısmı kalelere gönderilmişti.¹²⁸⁵

Tablo 29. 1149/1736-37 Seferinde Yeniçerilerin Kışlaklara Dağılımı¹²⁸⁶

Kışlak Yeri	Kışlakta Kalan Yeniçeriler
Kili	67. cemaat (219 nefer), 84. cemaat (100 nefer), 3. bölük (195 nefer), 10. bölük (148 nefer), 23. bölük (159 nefer), 24. bölük (156 nefer), 47. bölük (228 nefer), 15. sekbanlar (100 nefer), 26. sekbanlar (103 nefer), 33. sekbanlar (203 nefer), 7 çavuş ve bir yazıcı.
Silistre	82. cemaat (149 nefer), 7. bölük (153 nefer), 25. bölük (241 nefer), 16. sekbanlar (140 nefer), 3 çavuş.

¹²⁷⁹ BOA, D.BŞM.d. 2247. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 639.

¹²⁸⁰ BOA, C.AS, 40613.

¹²⁸¹ BOA, AE, SMHD.I, 441.

¹²⁸² BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 14, hk. 24-25. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 189. TSMA, D. 9197.

¹²⁸³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 86, 137, 151, 763. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 815.

¹²⁸⁴ Mür'i't- Tevârih, II B, 18. TSMA, E. 858.

¹²⁸⁵ 76. cemaat ve 56. bölük Kule'ye, 6. cemaat ve 17. sekbanlar Niğbolu'ya, 97, 11, 25, 4. cemaat ve 2, 12, 15. sekbanlar İbrail'e, 3. ve 35. cemaat Yergöğü'ne, 46, 45 ve 16. cemaat Silistre'ye, 91 ve 12 cemaat, 26. sekban ve 34. bölük Rusçuk'a gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 690-694.

¹²⁸⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34215. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 729-731. 732-734.

Tulca	25. cemaat (199 nefer), 57. cemaat (111 nefer), 6. bölük (155 nefer), 1. sekbanlar (137 nefer), 3 çavuş.
İsmail	38. cemaat (109 nefer), 38. bölük (200 kişi), 52. bölük (234 kişi), 5 çavuş.
Akkirman	30. cemaat (100 nefer), 80. cemaat (92 nefer), 31. bölük (200 nefer), 50. bölük (176 nefer), 5 çavuş.
İsakçı	68. cemaat (209 nefer), 72. cemaat (83 kişi), 81. cemaat (100 nefer), 4. bölük (202 nefer) 13. bölük (247 nefer), 20. bölük (247 nefer), 27. bölük (257 nefer), 56. bölük (247 nefer).
Babadağı	4. cemaat (237 nefer), 36. cemaat (162 nefer), 44. cemaat (530 nefer), 64. cemaat (533 nefer), 89. cemaat (110 nefer), 94. cemaat (211 nefer), 100. cemaat (214 nefer), 5. bölük (352 nefer), 19. bölük (235 nefer), 28. bölük (242 nefer), 32. bölük (292 nefer), 39. bölük (234 nefer), 41. bölük (311 nefer), 43. bölük (241 nefer), 48. bölük (223 nefer), 51. bölük (237 nefer), 268 çavuş, 41 yazıcı, 100 kâtip.

1788'de kışlak yeri için toplanan meşverette fikir beyanında bazıları İstanbul'a dönülmesi, bazıları Rusçuk ve Şumnu'da kışlaması fikrini beyan etseler de yeniçeri ağası Mehmed Emin Ağa'nın hem Avusturya hem Ruslara karşı hızlı hareket için Edirne teklifi münasip görülmüştü. Ancak şartlar değişince bu yıl Rusçuk'ta, ertesi yıl Şumnu'da kışlanmıştı.¹²⁸⁷ Sonraki harplerde de Edirne umumiyetle kışlak olmuştu. Kasım 1810'da cepheye yakın olmak isteyen sadrazama karşı gelen ve bahaneler ileri süren yeniçeriler Edirne'yi kışlak yaptırmıştı. Buradayken yeniçeriler huzursuzluk çıkarmış, Silivri'de ahaliyle çatışmışlardı.¹²⁸⁸

18. yüzyılda yeniçeri sayısı arttığından ordudaki yeniçerilerin çok büyük kısmı sefer mevsimi sonrası ordudan ayrılmış, müsaadeli veya müsaadesiz memleketlerine dönmüşlerdi. Kışlakta sadece ortalar kaldığından serdengeçti bayrakları sarılarak neferleri ertesi yıl gelmek üzere tamamen dağıtılırdı. Neferlerinden kalanlar ordulardaki ve kalelerdeki ortalara taksim edilirdi.¹²⁸⁹

Tali ordularda tasfiye seraskerler tarafından yapılırdı. Bu ordularda kışlakta daha az nefer tutulurdu. Ordu ağaları, sayıları azaltılmış ortalar ve varsa kale muhafazası için ayrılmasına müsaade edilmeyen ama izinsiz ayrılanlarla sayıları iyice azalmış serdengeçti bayrakları kalırdı. Ortaların bir kısmı da icabında diğer kalelere veya

¹²⁸⁷ *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 467, 506, 644.

¹²⁸⁸ *Câbî Tarihi*, II, 733, 743.

¹²⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 627. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 1147-149. BOA, D.YNÇ.d. 34210. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 936-937. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1103. BOA, MAD.d. 6673. BOA, D.YNÇ.d. 34182, 34183, 34185. 1725 yılında Gence ordusundaki serdengeçti bayraklarındaki 939 nefer bu kaleye yamak yazılmıştı. BOA, MAD.d. 15788.

İstanbul'a gönderilir, nisf ortalar dağıtılırdı.¹²⁹⁰ Kasım 1727'de Hemedan seraskeri Ahmed Paşa'ya, lüzumu kadar ortanın bulundurup diğerlerini İstanbul'a göndermesi emredilmişti. Hatta bir meseleden dolayı ailesinin dönmesi için emir çıkarttığı çorbacının ortası 17. bölük de, gelen ortalara dâhil edilmişti.¹²⁹¹ Ayrılımların fazlalığı savaşın seyrine tesir edecek hale gelirse müdahale edilir hatta ayrılanlar geri çağrılırdı. Yeni fethedilen Revan'daki ağaların ve bayraktarların daha önce memleketlerine gitmesine müsaade edilmişken Aralık 1724'te hemen hepsi geri çağrılmıştı.¹²⁹² Eylül 1745'te Musul ordusunda olan yeniçerilerin orduyu terk etmemeleri istenmişti.¹²⁹³

Kışlak için dağıtılan ortaların bulundukları yerlere ayrı ayrı zabitler tayin edilirdi.¹²⁹⁴ Kalacakları hanlar veya evler, hayvanları için ahırlar daha çok kiralama usulüyle hazırlanırdı. Tayinatları kaldıkları yerlerde verilmeye devam ederdi.¹²⁹⁵ Ekim 1736'da Babadağı'nda sadrazamla kalan yeniçeri ağasının yanındaki zabit, gedikliler, odalar ve kârhaneliler için seksen hane yetmediğinden yirmi daha kiralanmıştı.¹²⁹⁶

Kışlak vakti bittiğinde ordu toplanmak üzere sahraya çıkardı. Çıkış sırasında İstanbul'daki benzeri merasimler yapılır, sancağın yerleştirildiği alana Yeniçeri Ocağı daha evvel çıkardı.¹²⁹⁷ Ayrı yerlerde kışlayan yeniçeriler de toplanma merkezine çağrılırdı.¹²⁹⁸ Serasker orduları da kışladıkları yerlerden veya kalelerden aynı usulle ayrılır, ordu ağalarına ve zabitlere seraskerler tarafından hediyeler verilirdi.¹²⁹⁹

Savaş sona erdiğinde Yeniçeri Ocağı sadrazamla İstanbul'a dönerdi. Savaş devamınca yaptıkları gibi yeniçerilerin çok büyük kısmı evlerine, memleketlerine giderdi. Ortalardan tedbiren kalelere konulanlar dışındakiler, İstanbul'a götürülürdü. Bu ortaların

¹²⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 132, hk. 393. BOA, A.DVN.MHM.d, 141, hk. 232. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 21, 936-937. BOA, D.YNÇ.d. 34210. BOA, C.AS, 17475, 51464.

¹²⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 841, 852.

¹²⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 391, 469, 627.

¹²⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 151, hk. 973.

¹²⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 920. 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 137, 151.

¹²⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 72. BOA, A.DVN.MHM.d. 107, hk 75. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 920, 974. BOA, C.AS, 2711. BOA, D.BŞM.d. 2001.

¹²⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 708.

¹²⁹⁷ Enverî Tarihi, 116.

¹²⁹⁸ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 763. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 815.

¹²⁹⁹ BOA, AE.SMHD.I, 8313.

çoğu yarım olduğundan tasfiye edilmiş, kazanları ve diğer mühimmatları ana ortaya devredilmişti.¹³⁰⁰

Seraskerlerin emrindeki ordular bulundukları yerlerde, merkezden verilen talimatlara göre ordu ağalarınca tasfiye edilirdi. Ortaların bir kısmı İstanbul'a çağrılırken çoğu yakın veya uzak fark etmeden kalelere dağıtılırdı. Nısf ortalar bozulur, neferleri diğer ortalara dağıtılır veya tam ortalarının yanına gönderilirdi.¹³⁰¹ Savaş muhitindeki kalelerdeki fazla ortalar da azaltılırdı. Mesela 1736'da İran'la mütareke olunca Bağdad'da bulunan ortalarından 44. cemaat ve 4. bölük İstanbul'a çağırılmış, 27. bölük Kandiye'ye gönderilmişti.¹³⁰² Kalelerdeki serdengeçti bayrakları neferlerinden kalmak isteyenler yamak yazılır veya diğer kalelere dağıtılırdı.¹³⁰³

Tablo 30. Sefer Sonrasında Dağıtımı Yapılan Ortalar

Tarih	Orta Bilgisi	Bulunduğu Cephe	Gittiği Yer
Mart 1736	1, 14 ve 26. bölük	Şark ordusu	İstanbul
Mart 1736 ¹³⁰⁴	55. cemaat	Şark ordusu	Erzurum
Mart 1736	19. cemaat	Şark ordusu	Şam
Mart 1736	53. cemaat	Şark ordusu	Bozcada
Mart 1736	17. bölük- 29. bölük	Şark ordusu	Bender
Mart 1736	78. cemaat	Şark ordusu	Sakız
Mart 1736	43. cemaat	Şark ordusu	Midilli
Mart 1736	89. cemaat	Şark ordusu	Limni
Mart 1736	17. cemaat-57. bölük	Şark ordusu	Özi
Mart 1740	90. cemaat	Kırım ordusu	İstanbul
Mart 1740	13. cemaat- 4 ve 29. bölük	Kırım ordusu	Kale-i Cedit
Mart 1740	81. cemaat-31 ve 60. bölük	Kırım ordusu	Ur
Mart 1740	1. sekbanlar	Kırım ordusu	Kefe
Nisan 1740	14. sekbanlar	Bender ordusu	Hınıs
Nisan 1740	84. cemaat- 9, 10, 5, 21, 43, 61. bölük- 32. sekbanlar	Bender ordusu	İstanbul
Nisan 1740	72. cemaat	Bender ordusu	Trabzon
Nisan 1740	48 ve 17. bölük-16 ve 31. sekbanlar	Bender ordusu	Kars
Nisan 1740 ¹³⁰⁵	44. cemaat-31. bölük-19 ve 20. sekbanlar	Bender ordusu	Van
Mart 1744	77. cemaat	Diyarbakır ordusu	Kerkük

¹³⁰⁰ Kasım 1736'da dağıtılan ortaların emirleri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 721-722-723-724. BOA, D.YNÇ, 59-158.

¹³⁰¹ BOA, D.YNÇ, 200-223. Mart 1792'de ordular ve kale muhafızlarında olan nısf ortaların sefer bitiminde fesh, bayrakları ve mühimmatlarının Âsitâne'deki kışlarına gönderildiğinin eski kaide olduğu anlatılmış ve bütün nısf ortalar tasfiye edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 197, hk.569-571.

¹³⁰² BOA, C.AS, 46417.

¹³⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 180. BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 228. BOA, A.DVN.MHM.d, 152, hk. 1398-1399.

¹³⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 141, hk. 177, 180.

¹³⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 295-296, 413-417. BOA, D.YNÇ, 152-97.

Mayıs 1744	46, 52, 57, 77, 87. bemaatler-3, 12, 25. bölük-6, 27. sekbanlar	Diyarbakır ordusu	Musul
Kasım 1744 ¹³⁰⁶	1. bölük	Kars ordusu	İstanbul
Ocak 1747	95. cemaat	Şark ordusu	Ruh
Ocak 1747	Bütün 57, 77. cemaat-20.bölük-6, 27. sekbanlar. Nısf olanlardan 46, 52, 87. cemaat, 6, 12. bölük	Musul Kalesi	Bağdad
Ocak 1747	91. cemaat	Şark ordusu	Kastel Mora
Ocak 1747	3, 37, 40. bölük- 17 ve 34. sekbanlar	Şark ordusu	Bender
Ocak 1747	83. cemaat	Şark ordusu	Limni
Ocak 1747	90. cemaat	Şark ordusu	Ur
Ocak 1747	32. sekbanlar	Şark ordusu	Eğriboz
Ocak 1747	24. cemaat	Şark ordusu	Anabolu
Ocak 1747	87. cemaat	Şark ordusu	Kutatis
Ocak 1747	85. cemaat	Şark ordusu	Erzincan
Ocak 1747	101. cemaat	Şark ordusu	Midilli
Ocak 1747 ¹³⁰⁷	45 ve 49. cemaat-29. sekbanlar	Şark ordusu	Özi
Haziran 1747 ¹³⁰⁸	19 ve 39. cemaat-6, 11, 23, 24, 36, 39, 51 ve 59. bölük	Şark ordusu	İstanbul
Haziran 1747	50. bölük	Şark ordusu	Kale-i Cedit
Haziran 1747 ¹³⁰⁹	2, 13 7.sekbanlar	Şark ordusu	Hotin
Haziran 1747 ¹³¹⁰	29. cemaat	Şark ordusu	Sakız
Haziran 1767 ¹³¹¹	54. cemaat	Soğucak	Ahışa

Savaş sırasında kaybedilen kalelerden çıkan ortalar, yakın kalelere nakledilirdi. 1736 yılına kadar Nadir Şah tarafından geri alınan kalelerdeki ortalar ve yamaklar Van, Kars ve Erzurum kalelerine kaydırılmıştı.¹³¹² 1768-74 harbinde Rusların ele geçirdiği kalelerde bulunan yirmi orta Sinop'a gelmişti. On dördü başka yerlere sevk edilmiş, altısı burada tutulmuştu.¹³¹³ 1788'de kaybedilen Hotin'den çıkan on orta İbrail'de görevlendirilmişti.¹³¹⁴

¹³⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 826, 920, 1430.

¹³⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1390, 1404, 1409-1410, 1413-1417, 1419-1423.

¹³⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 227. İlk emir Ocak 1747 iken herhalde sulhun gecikmesi sebebiyle yaklaşık altı ay bekletilmişlerdi. Ayrıca ilk emirde dokuz orta istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1422.

¹³⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1412. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 228 229. Ocak 1747'deki ilk emirde Hotin'e dört orta istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1418.

¹³¹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 230. İlk emirde 39. cemaat görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1411.

¹³¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 699. Gürcistan ordusu için Kutatis'ten giden bu orta vazifesini tamamladıktan sonra Soğucak'ta beklemişti.

¹³¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 734, 835, 837, 839, 1020, 1046-1047.

¹³¹³ BOA, C.AS, 24205.

¹³¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 487.

3.9. SAVAŞIN SONUÇLARI: SAKAT, ÖLÜ VE ESİR YENİÇERİLER

3.9.1. Ölüm ve Yaralanma

Yeniçerilerin harpler dışındaki görevleri sırasında, özellikle İstanbul'un emniyetin sağlanmasında ve yangınlarla mücadelelerde ölüm ve yaralanmalarının vaki olduğu ikinci bölümde gösterilmişti. Aynı durum kaleler için de geçerliydi. Mesela 1763'de Hotin yamağı olan 2. bölükten Hüseyin'in, şenlikte tüfek atarken kolu kırılmıştı.¹³¹⁵ İstanbul'da yaralananların tedavisini, yeniçeri ağasının kârhanelilerinden ve sefer dışında sürekli İstanbul'da bulunan cerrahlar yapmıştı. Ayrıca ne şekilde yaralanırsa yaralansınlar neferlere, İstanbul'da ve kalelerde merhem-bahâ adıyla ödeme yapıldığından tedavilerini istedikleri cerrah veya tabiplere yaptırmışlardı.

Ordunun merkezinde görev yapmaları, kale kuşatmaları ve müdafaalarında ön saflarda olmaları sebebiyle yeniçerilerin ölüm ve yaralanma nispetleri diğer sınıf askerlere göre fazlaydı. Savaş kabiliyetlerini kaybetmiş olsalar bile eski vazifelerinin devam etmesi ve ordunun sayıca ağırlığını oluşturmaları yüzünden zayıatları sonraları daha artmıştı.

Harplerde ölen yeniçeriler “müteveffa” olarak kayıtlardan düşülmüş, ölümleri için “şehiden fevt-vefat” veya “telef” ifadeleri kullanılmıştı.¹³¹⁶ Yanlışlıkla ölü yazılanların isimleri iade edilmiş, öldü diye yalan beyan üzerine silinenler hemen tashih edilmişti.¹³¹⁷

Neferler yanında zabitler ve özellikle serdengeçti ağalarından ölümler çoktu.¹³¹⁸ 1593 yılındaki Budin kuşatmasında, kulkethüdası ve zağarcıbaşıyla beraber 800 yeniçeri ölmüştü.¹³¹⁹ Girit savaşlarında ölü ve yaralılar oldukça fazlaydı. Bu döneme ait bir kayda göre sadece donanma harbinde 5 çorbacıyla beraber 700-800 nefer ölmüştü.¹³²⁰ Fazıl Ahmed Paşa'nın üç senelik Kandiye kuşatmasında ölen 25639 yeniçeri beytül-mâl defterine kaydedilmişti.¹³²¹ 1673 yılında Hatvan'da 401 yeniçeri ölmüştü.

¹³¹⁵ BOA, D.YNÇ, 260-440.

¹³¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1336. BOA, İE.DH. 1501.

¹³¹⁷ BOA, D.YNÇ, 110-23. BOA, D.YNÇ, 164-318. BOA, DYNÇ, 295-201.

¹³¹⁸ BOA, A.RSK.d. 1484, s. 181. *Târih-i Râşid ve Zeyli, III, 1405*. BOA, D.YNÇ, 146-277.

¹³¹⁹ Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, (haz. Mehmet Kirişçioğlu) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, 51.

¹³²⁰ TSMA, E. 795/13.

¹³²¹ *Tevârih-i Cezire-i Girid*, 288.

Yevmiyelerinin düşüklüğüne bakılırsa çoğu yeni neferlerdi.¹³²² Ağustos 1696'da Titel Kalesi üzerine gönderilen kuvvetlerdeki 2 bin yeniçerinin 200'ü kale kuşatmasından ölmüştü. 11 Eylül 1697'deki Zenta muharebesinde yeniçeri ağası Mahmud Paşa, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve 54 çorbacıyla beraber binlerce yeniçeri ölmüştü.¹³²³ Prut Savaşı'nda yeniçeri ve topçulardan yaralı 2000, ölenler 300'dü.¹³²⁴ 1716'de Varadin savaşında yeniçeri ağasının beyanına göre başçavuş, 2 çorbacı, 48 kol çavuşu, 63 odabaşı, 67 serdengeçti ağası ve 10 binden fazla yeniçeri ölmüştü. 22 Temmuz 1724'te Revan kuşatmasında lağım atılıp kaleye saldırıya geçildiğinde 60 yeniçeri birden ölmüştü.¹³²⁵ 1737'de Özi'nin düşmesi sırasında saksoncubaşı dâhil çok sayıda yeniçeri ölmüştü.¹³²⁶ 1737 yılında harbe giden üç kardeşten biri Ada Kale savaşında ölmüş, 41. bölüğe kayıtlı Ali adlı olanı ise yaralanmıştı.¹³²⁷ Eylül 1769'da Hotin'de Ruslara hücum için geçirilen 12 bin yeniçeriden, kulkethüdası Ebubekir Ağa, ordu ağası Suhte Süleyman Ağa, 59. cemaat, 44 ve 16. bölük çorbacıları dâhil çoğu ölmüştü.¹³²⁸ Mayıs 1789'da Kalas müdafaasında olan kulkethüdası Mehmed Ağa, başbuğları olduğu birkaç bin yeniçeriyle beraber Rusların saldırısında ölmüştü.¹³²⁹ 7 Eylül 1810'da yeniçeri ağası Koşanlı Halil Ağa cephede ölmüştü.¹³³⁰

Ordularda ölümler sadece muharebe sebebiyle değildi. Salgın hastalık kaynaklı ölümlerde olmuştu. 1631 yılı seferinde Hüsrev Paşa'nın ordusunda humma hastalığından çok sayıda yeniçeri ölmüştü.¹³³¹ 1769'da ordu Hantepesi'nde iken yiyecek kıtlığından ölen hayvanlar yüzünden hastalık çıkmış, ölen askerler için büyük mezarlıklar oluşturulmuştu.¹³³²

Ölen askerler savaş kazanılmış veya ölümler alınabilmiş ise orduda görevlilerce savaş alanlarında gömülürdü.¹³³³ Savaş kaybedildiğinde savaş alanı terkedildiğinden ölenlerin

¹³²² BOA, D.YNÇ, 37-315.

¹³²³ Nusretnâme, 172, 322-323. BOA, İE.DH. 1501.

¹³²⁴ Keyfiyet-i Rusiyye, 49.

¹³²⁵ Târih-i Râşid ve Zeyli, II-III, 1024, 1033-1035, 1404

¹³²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1270, 1336.

¹³²⁷ BOA, D.YNÇ, 142-191.

¹³²⁸ Zübdetü'l-Vâkı'ât, 64-66. Enverî Tarihi, 68-74. Mür'i't- Tevârih, II B, 15.

¹³²⁹ Taylesanizâde Tarihi, 376.

¹³³⁰ Şânî-zâde Târîhi, I, 406.

¹³³¹ Topçular Kâtibi Tarihi, II, 965.

¹³³² Mür'i't- Tevârih, II B, 17.

¹³³³ Kit'a-min-Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel, 37. 1737 Temmuz'unda Banaluka Kalesi önündeki harpte şehit olanlar, hemen cenaze namazı kılınarak elbiseleriyle oraya gömülmüşlerdi. Tarih-i Bosna, 82-83.

cesetleri bırakılırdı. 1685 yılında Budin'i Avusturyalılar aldığında ölen Osmanlı askerlerinin bazılarını esirler gömmüş, diğerleri Tuna'ya atılmıştı.¹³³⁴

Savaşların ölümden daha fazla olan neticesi, çeşitli tür ve derecelerdeki yaralanmaydı. Yeniçeriler uzuvlarını kaybetmeyi; “gözüm şehit oldu”, “parmağım şehit oldu” veya “kolum şehit oldu” şeklinde anlatmışlardı.¹³³⁵ Yine durumlarını göstermek için, “yaralı” veya “mecruh” lakaplarını çok kullanmışlardı.¹³³⁶

Yaralı sayısı savaşların şiddetine göre değişmişti. Mesela 1737-38 Avusturyalılarla yapılan Mehadiye ve Ada Kalesi savaşlarından çok fazla yaralı çıkmıştı.¹³³⁷ 1738'de Ruslarla yapılan tabur savaşında 502 nefer yaralanmıştı.¹³³⁸ Bazı savaşların yaralı kayıtları aşağıda gösterilecektir. Ancak bundan evvel sıhhiye teşkilatı ve yaralıların tedavisi ve hizmetleri hakkında kısa malumat verilecektir.

Orduda yaralıların tedavisi ve bakımları için cerrahbaşılar idaresinde sıhhiye teşkilatı vardı.¹³³⁹ Cerrah kârhanesinin İstanbul'da bırakılanları dışındakiler yeniçeri ağasıyla sefere gittiğinden, ocağın müstakil bir sıhhiye birliği olurdu. Mesela 1769'da cephece cerrahlar kârhanesinden 18 cerrah vardı.¹³⁴⁰ Ağanın gitmediği seferlere ve diğer cephelere bu cerrahlardan bazıları görevlendirilmişti. Yine kalelerden cerrah istendiğinde bunlardan gönderilmişti. Kayıtlarda cerrahbaşı dışındakiler halife olarak gösterilmişti. Askerlerin “tımar” olarak adlandırılan ameliyat ve tedavisi çadırlarda kurulan seyyar hastahannede yapmışlardı.¹³⁴¹ Cerrahlara harcırah ve malzeme temini için para verilmiş,¹³⁴² ayrıca ihtiyaca göre malzemeleri cebahaneden de temin edilmişti.¹³⁴³

¹³³⁴ *Vekâ'i-i Viyana*, 134.

¹³³⁵ *BOA, D.YNÇ*, 293-301. *BOA, D.YNÇ*, 294-59. *BOA, D.YNÇ*, 164-165.

¹³³⁶ *BOA, D.YNÇ*, 163-458.

¹³³⁷ Bu savaşlarda yaralananların arzları *BOA, D.YNÇ*, 142, 143, 144 numaraları dosyalarda bulunmaktadır.

¹³³⁸ *BOA, D.YNÇ.d.* 34235, s. 19.

¹³³⁹ *BOA, C.SH*, 986.

¹³⁴⁰ *BOA, DBŞM. d.* 4007. Yeniçeri cerrahbaşlarıyla ilgili diğer kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 164-279. 1769'da yeniçeri katibi Subhi Efendi hastalanınca ordudan hekimbaşı tedavisi için gönderilmişti. *TSMA, E.* 516/32. Uzunçarşılı, ocağın Yahudi tabipleri olduğundan bahsetse de (*Kapıkulu Ocakları*, I, 405), ocağa kayıtlı Yahudi tabip bulunmadığı gibi dışarıdan ocağa hizmet veren tabip de yoktu.

¹³⁴¹ *BOA, C.SH*, 1249, 1402, 1679. *BOA, C.AS*, 40400.

¹³⁴² 20 Şubat 1769'da cerrahbaşı Ebubekir Ağa'ya 50 bin kuruş verilmişti. 5 halifesine ise kişi başı 6 binden 30 bin kuruş verilmiştir. *BOA, C.SH*, 1402. Verilen bu tahsisat sabit olmalı ki 13 Ocak 1789'da da aynı miktar verilmiştir. *BOA, C.AS*, 1950.

¹³⁴³ 25 Eylül 1773 tarihli emirde hastahannede kullanılmak üzere cebahaneden Ebubekir Ağa'ya Hırsova muharebesinde yaralanan ve orduya gelen dalkılıçların tedavisi için gerekli olan çerge-i sekban, kilim, astar, keten, teremini?, zeytin yağı, bal mumu, çam sakızı, acem sakızı, mumya, tatlı sakız, şap, kardeşkanı,

Savaşın ardından hastahane kaldırılmış, ertesi yıl sefer devam edecekse hazırlıkları cerrahlarca yapılmıştı.¹³⁴⁴ Kışlakta kalındığında cerrahbaşı ve adamları kışın İstanbul'a gidip gerekli malzemeleri getirmişti.¹³⁴⁵

Yaralı yeniçerileri ordugâhtaki hastahaneye savaş bölgesinden yoldaşları taşıymıştı.¹³⁴⁶ Ordu ilerleme halinde olduğunda ise tedavi için başka yerlere nakledilmişlerdi. 1663 yılında Uyvar kuşatmasına gidilirken yaralı 200 yeniçeri Estergon Kalesi'ne gönderilmişti.¹³⁴⁷ İlgilenilen ve tedavileri yapılan yaralı ve hasta yeniçeriler eski bir adet olarak İstanbul'a gönderilmişti.¹³⁴⁸ 1667'de Girit'ten 400 elleri ve ayakları kopmuş yeniçeri emekli edilmek üzere gemiyle İstanbul'a gönderilmişti.¹³⁴⁹ 22 Mart 1668 tarihli bir deftere İstanbul'a gelen 298 yaralı kaydedilmişti. Defterde sadece yaralı gösterilenler yanında elleri, kolları, ayakları kopanlar, karnı yarılanlar veya şişenler, gözleri kör olanlar, kasığı yarılanlar şeklinde kayıtlar yapılmıştı.¹³⁵⁰ 25 Eylül 1697 tarihli deftere göre muharebede yaralanan 360 neferle hasta olan ve karayoluyla gitmeye mecali olmayan 287 yeniçeri için gemi kiralanarak İstanbul'a gönderilmişti.¹³⁵¹ 1698'de İstanbul'a sevk edilecek yaralı ve hasta yeniçeriler için arabalar kiralanmıştı.¹³⁵²

18. yüzyılda İstanbul'a sevk devam etmekle birlikte taşradan gelenlerin evlerine veya kalelere gitmelerine müsaade edilmişti.¹³⁵³ Gence'de yaralanan serdengeçti ağası 2. cemaatten Bekir Ağa, 7 Nisan 1730 tarihli arzında elinden kurşunla yaralandığını ve İstanbul'a tedavi için geldiğini yazmıştı.¹³⁵⁴ 1737'de Bosna müdafaasından yaralı 1200 kişiden bazıları evlerine veya kalelere gönderilmiş, diğerleri darüşşifa yapılan bir saraya

(an)zarot, zift verilmişti. BOA, C.AS, 2404. 11 Ekim 1773'de yaralılar artınca bu malzemelerden ve ilave olarak sarı balmumu, kafur, üstüğü, sünger dabbe, mirsafı? verilmişti. BOA, C.SH, 508/1-2

¹³⁴⁴ BOA, C.SH, 635/1-2.

¹³⁴⁵ BOA, AE.SMST.III, 26031.

¹³⁴⁶ Ümmü'l-Gazâ, 114.

¹³⁴⁷ Cevâhirü't-Tevârih, 199.

¹³⁴⁸ BOA, D.YNÇ, 24-102. Tarih-i Selânikî, II, 829. İstanbul'a gönderilenler maaş icmallerinde de görülmekteydi. Bk. BOA, AE. SMHD.I, 16200. BOA, MAD. d. 6821, s. 1200.

¹³⁴⁹ Girid Fethi Tarihi 157. Zeyl-i Fezleke, 475.

¹³⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 33-408.

¹³⁵¹ BOA, DYNÇ.d. 34101.

¹³⁵² 21 Temmuz 1668 tarihli deftere göre serdengeçti olarak yaralanan 36 nefere emeklilik verilmişti. BOA, C.SH, 1074. 13 Temmuz 1669 tarihli defterde yine yaralı 35 serdengeçtiye emeklilik verilmişti. BOA, DYNÇ, 34-256. Cerrahlara verilen bazı malzemeler için bk. BOA, C.AS, 19590.

¹³⁵³ BOA, D.YNÇ, 112-50. BOA, D.YNÇ, 296-247. BOA, D.YNÇ, 109-188. BOA, D.YNÇ, 285-320. Keyfiyet-i Rusiyye, 44.

¹³⁵⁴ BOA, D.YNÇ, 96-98.

taşınmıştı.¹³⁵⁵ 1739'da Hotin yamağı 66. cemaatten Hüseyin gülleyle kolunu kaybetmiş, yoldaşları onu bir talikayla evine götürmüştü.¹³⁵⁶ 1770'de İbrail'de omuzundan kurşunla yaralanan 5. bölükten serdengeçti alemdarı Ali, arabayla Pazarcık'a götürülmüştü.¹³⁵⁷ Yergöğü'nde sol böğründen yaralanan 55. bölükten bir nefer iyileşmek için Rusçuk'ta beklerken 1771'de Niğbolu'ya gönderilmişti.¹³⁵⁸ 1770'de Kartal muharebesinde yaralanan ve babası esir düşen 6. cemaate mensup Mehmed, yaralılar İstanbul'a gitsin emrine uymayıp memleketi Karınabad'a gittiğinden bakımsız kalmış, kolu kurtlandığı için kesilmişti.¹³⁵⁹

1768-1774 harbindeki durumu gösteren Şemdanîzâde, cerrahların yaralı askerlere parası olmadığı için bakmadıklarından, hatta istedikleri paraları verenlerle bile ilgilenmediklerinden bahsetmişti. Önceki zamanlarla da kıyas yapmış, eski devirlerde sadrazamların cerrahların başına adam tayin edip sürekli ilgilenildiğini, yaralıları iyileştirenlere hediye verdiğini, yaralılara meskenler tahsis edip temiz yatak-yorgan temin ettiğini, yemeklerinin iyi ve hizmetkârlarının fazla olduğunu anlatmıştı.¹³⁶⁰ Bunu teyit eder malumatlar mevcuttur. 1634 Revan kuşatmasında yaralanan yeniçerileri, IV. Murad bizzat başlarında bekleyerek tedavi ettirmişti.¹³⁶¹ II. Viyana kuşatması sırasında yaralılar için çadır kurulmuş, hususi yemek pişirilmiş ve bahşişler vermek için bir görevli tayin edilmişti.¹³⁶²

18. yüzyıldaki savaşlar sırasında yaralanmış bazı yeniçerilerin arzlarında kendilerinin para harcayarak tedavi oldukları anlatılmıştır. Haklarında bir işlem yapılması için biraz abartılmış olan beyanlarına göre kendilerine ödenen ortalama 30-40 kuruşluk merhem-bahadan daha fazla harcama yapmışlardı. Avusturya savaşları sırasında (1716-17) tashih olan ve karakullukçuluk yapan 10. sekbanlardan Bekir, 1725 yılında ortayla Hemedan savaşına giderken hastalanınca Diyarbakır'da bir hekimin yanına bırakılmış, parasını ödeyebilmek için elbiselerini satmıştı. Henüz iyileşmediğinde İstanbul'a

¹³⁵⁵ *Tarih-i Bosna*, 83.

¹³⁵⁶ *BOA, D.YNÇ*, 164-165.

¹³⁵⁷ *BOA, D.YNÇ*, 294-170.

¹³⁵⁸ *BOA, D.YNÇ*, 295-342. 1729'da Erdebil muharebesinde küreğinden yaralandığı için izinle evine giden 23. cemaatten Hasan yolda soyulmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 94-278.

¹³⁵⁹ *BOA, D.YNÇ*, 293-431

¹³⁶⁰ *Mür'î't- Tevârih*, II B, 67.

¹³⁶¹ *Zafernâme*, 9. *Nusretnâme*, 172.

¹³⁶² *Vekayi-i Beç*, 89.

dönmesine müsaade edilmişti.¹³⁶³ 1737’de savaşta mızrakla yaralanan 45. bölükten Hüseyin, kendisini yaralayanların öldü diye elbiselerini soyduktan sonra bıraktıklarını daha sonra iyileşmek için 50 kuruş merhem akçesi harcadığını beyan etmişti.¹³⁶⁴ 1738’de Belgrad önünde metrisme göğsünden ve ellerinden yaralanan 29. bölükten Salih, sadrazamın verdiği para, yeniçeri ağasından aldığı bir kılıçla ve bir altının hepsini cerrahlara harcadığını beyan etmişti.¹³⁶⁵ 1741’deki arzında 97. cemaatten Süleyman Belgrad’da gülleyle sol ayağından yaralandığını, iyileşmek için cerrahlara çok para verdiğini ve her şeyini satmak zorunda kaldığını anlatmıştı.¹³⁶⁶ 72. cemaatten Hasan terakki talebi için verdiği arzda, 1770 Kartal Muharebesi’nde iki kolundan yaralandığını ve iyileşmek için cerrahlara 210 kuruş cerrah akçesi verdiğini beyan etmişti. Yine aynı yıl İbrail’de top doldururken kurşunla gözünden yaralanıp kör olan 79. cemaatten Osman, cerrahlara borcunu ödemek için silahlarının bazısını sattığını ve bazısını rehin verdiğini bildirmişti.¹³⁶⁷ 1771’de alemdar beyanına göre cerrahlara iyileşmek için 300 kuruş harcamıştı.¹³⁶⁸

1787’de cepheden İstanbul’a gelen yaralılarla sadrazam Yusuf Paşa bizzat alakadar olmuş, cerrahlar tayin etmiş, hususi yemekler pişirtmişti.¹³⁶⁹ Ama cephede durum farklıydı. 1789’da Rusçuk’tan Kuşan’a gönderilen yeniçerilere cerrah tayin edilen Giridî Mustafa Usta’ya, savaş olmaz diye para, alet ve malzeme verilmemiş, harp vuku bulunca yaralıları kendi cebinden harcayarak tımar ettirmişti.¹³⁷⁰

Savaşlarda yaralanan ve ölen yeniçeriler için hususi bir defter düzenlenirdi. Bunlara yaralı ve şehit defterleri denilirdi. Savaş sonrasında yeniçeri zabıtları tarafından ölü ve yaralıları teftiş edilerek neferlerin ne şekilde ve neresinden yaralandıkları tespit edilir, yazıcılar tarafından defterlere isimleri ve bölükleriyle kaydedilirdi. Tutulan bu defterlere göre şehit olan yeniçerilerin isimleri kayıtlardan düşülürdü. Ordudan ayrı görevlendirilen ortalar ve bayrakların yaralıları da ağaları tarafından kaydedilir ve orduya gönderilirdi.

¹³⁶³ BOA, D.YNÇ, 84-118.

¹³⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 141-180.

¹³⁶⁵ BOA, DYNÇ, 148-253.

¹³⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 163-104.

¹³⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 296-250, 256.

¹³⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 295-331. Benzer bir kayıt için bk. BOA, D.YNÇ, 142-53

¹³⁶⁹ Taylesanizâde Tarihi, 240.

¹³⁷⁰ BOA, C.SH, 1249.

Cerrahbaşının da tedavi ettikleriyle alakalı bir defteri vardı.¹³⁷¹ Bu defterlerdeki kayıtlar, yaralıların mükâfatlandırılmaları ve yaralarının neticesine göre sicillerinde yapılacak diğer muamelelere esas alınmaktaydı.¹³⁷² Defterlere bir şekilde kaydedilmemişlerin itirazları üzerine, ilave kayıtlar yapılmaktaydı.¹³⁷³

2 Kasım 1669 tarihli defterde 469 odalı ve serdengeçti nefer sıralanmıştı. İsimleri üzerine, yarasının bulunduğu uzuvları gösterilerek ayağı kırık, beli kırık, kolu kesik, fitik, gözü kör gibi izahatlar konulmuştu. Bunların düşük yevmiyelilerine bir iki akçe terakkiyle emeklilik ve amel-mandelik verilmişti.¹³⁷⁴ 8 Eylül 1695 tarihli deftere göre yaralarının türü ve hangi bölüğe ait oldukları yazılı 439 yaralıya bahşiş olarak 1-15 arası sikke-i hasene dağıtılmıştı. Genel olarak ağalara ve kurşunla yaralanmışlara, yarasının şiddetine bağlı olmak üzere kılıçla yaralananlardan daha fazla verilmişti.¹³⁷⁵

26 Eylül 1696 tarihli deftere göre Moravik Kalesi fethinde yaralanan 190 yeniçeriye padişah 1-10 arasında olmak üzere 919 şerif altını dağıtmıştı. Serdengeçti ağalarının bazılarına daha fazla verilmişti.¹³⁷⁶ 20 Temmuz 1711 tarihli Prut savaşı yaralı defterine 1224 yeniçeri yazılmıştı. Bunlara yaralarının şiddetine göre 2 ila 25 kuruş arasında toplam 8871 kuruş bahşiş dağıtılmıştı. Uzuvlarını kaybedenlere ve serdengeçti ağalarına daha fazla verilmişti.¹³⁷⁷ 1717'de kaybedilen Belgrad'ın tesliminde, müdafaasında bulunan 793 yaralı yeniçeri yazılmıştı.¹³⁷⁸ 27 Aralık 1724 tarihli defterde İran harplerinde yaralanmış 354 yeniçerinin nasıl ve hangi silahla yaralandığı yazılmış, taşla yaralananlar dahi gösterilmişti. Yaralarından dolayı ölenlere izahat düşülmüştü. Defterin sonunda ordu ağası, eski zağarcıbaşı Kapıkıran Mehmed Ağa'nın ismi vardı.¹³⁷⁹

28 Ocak 1725 tarihli ordu ağası zağarcıbaşı Mustafa Ağa tarafından mühürlenmiş deftere; 68 nefer Lori, 839 nefer Gence muhafazasından olmak üzere toplam 917 yaralı kaydedilmiş ve üzerine yeniçeri ağasına durumlarına göre emeklilik ve terakki verilmesi

¹³⁷¹ BOA, D.YNÇ, 125-228

¹³⁷² BOA, D.YNÇ, 34-118. BOA, D.YNÇ, 37-315. BOA, D.YNÇ, 19-86. BOA, D.YNÇ, 34-118. BOA, D.YNÇ, 233-247. BOA, D.YNÇ, 295-11. BOA, D.YNÇ, 294-134.

¹³⁷³ BOA, D.YNÇ.d. 34515, s. 7.

¹³⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 34-277.

¹³⁷⁵ BOA, MAD. d. 4174.

¹³⁷⁶ BOA, KK.d. 6605, s. 6-9.

¹³⁷⁷ Mesela ayağı kesilen ve kolu kopana 25, omuzunu top götürene 24 kuruş verilmişti. BOA, D.BŞM.d. 1188.

¹³⁷⁸ BOA, C.AS, 27562.

¹³⁷⁹ BOA, MAD.d. 16992.

emri yazılmıştı. Yaralıların isimleri üzerinde hangi bayrak veya orta neferi oldukları ve yaralarının vasfı yazılmıştı. Mesela 1. bölükten Mustafa için “kurşun sol uyluğundan urup içeride kalmıştır”; 78. cemaate mensup bayrak neferi Ahmed için “taş ile burnu kırılmıştır”; 40. bölük mensubu olan ve bayrak altında olan Hasan için “kurşun ağzından urup dişleri kırılmıştır”; 31. bölüğe mensup bayrak neferi Hasan için “kılıç ile iki elleri mecruh olmuştur”; üçü de aynı bayrak mensubu olan Mehmed, Mustafa ve Ahmed için “üçü dahi barut ile yanmışlardır”; 55. cemaat mensubu olup bayrak altında olan İdris için “kurşun ağzından urup kulağından çıkub ve kılıç ile sağ eli mecruhtur”; 1. cemaatten Ahmed için ise “barut cümle vücudunu yakmıştır” kayıtları düşülmüştü.¹³⁸⁰ Yine sonunda Tebriz ordusu ağası olan eski zağarcıbaşı Mehmed Ağa’nın mührünün olduğu 6 Kasım 1725 tarihli deftere 374 yaralı kaydedilmişti. Bunların bir kısmı daha hafif yaralı olduklarını göstermek için “zahmdar”, diğer kısmı mecruh olarak kaydedilmişti. Zahmdar olanlara 2 kuruş, diğerlerine daha fazla olmak üzere toplam 1148 kuruş bahşiş dağıtılmıştı.¹³⁸¹ Şubat 1727’de Gence, Lori, Tebriz ve Hemedan’da yaralanan 40 yeniçeri İstanbul’da teftiş edildikten sonra emekli edilmişti.¹³⁸² 15 Aralık 1731 tarihli defterde Nadir Şah ile yapılan tabur muharebesinde mecruh ve zahmdar olan 136 yeniçerinin yaraları ve onlara verilecek terakki, emeklilik ve isteklerine göre gitmek istedikleri yerlerin kaydedilmişti.¹³⁸³ 1738 yılı harplerinde yaralanan 483 yeniçerinin kayıtlı olduğu bir deftere göre yaralananların çoğu ağa ve alemdardı ve 114’ü dışındakiler İstanbul’a kaydedilmişti. Emekli olmayanlar 2-3 akçe terakkiyle emekli edilmişti ve emeklilere mutat terakkileri verilmişti.¹³⁸⁴ 1770 Kartal muharebesi yaralı defterine 6 cebeci dışında 653 yeniçeri yazılmıştı. Çoğu tüfekle yaralanmıştı. Gülle, humbara parçası, kılıç, harbe ve süngüyle yaralananlar da vardı. Bir kişi ise balyosla yaralanmıştı. Yaralarına göre 5-20 kuruş arasında bahşiş verilmişti. Bir serdengeçti ağasına 40 kuruş, cerrahbaşına 100, 5 halifesine 50’şer kuruş verilmişti.¹³⁸⁵ Bu yılki savaşlardan İbrail Kalesi’nde 4. bölükten dalkılıç ağası Hasan’ın yüzü ve iki eli baruttan yanmıştı.¹³⁸⁶

¹³⁸⁰ BOA, MAD.d. 6756

¹³⁸¹ BOA, KK.d. 3223.

¹³⁸² BOA, D.YNÇ, 89-23.

¹³⁸³ BOA, D.YNÇ.d. 34172.

¹³⁸⁴ BOA, D.YNÇ.d. 34233

¹³⁸⁵ BOA, D. BŞM.d. 4190.

¹³⁸⁶ BOA, DYNÇ, 292-35.

12 Temmuz 1772 tarihli ve ordudaki yeniçeri kâtibi tarafından düzenlenen ve kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa tarafından mühürlenene deftere Serasker Osman Paşa'ya bağlı Silistre'de, bu cepheye tabi diğer yerlerde ve Ruslara karşı saldırı için seçilen dalkılıçlardan yaralanan 1242 yeniçeri yazılmıştı. Yine hangi silahla ve neresinden yaralandıkları gösterilmişti. Yaralarına göre terakki ve emeklilik verilmiş, henüz tashih olmamışlara İstanbul'a kaydedilmek şartıyla esâmî verilmişti. Deftere kaydedilenlerden 51'i daha sonra ölmüştü.¹³⁸⁷ Ölenler haricindeki 1191 nefere 10'ar kuruştan 11910 kuruş bahşiş verilmişti.¹³⁸⁸

30 Nisan 1771 tarihli, Niğbolu tarafında yaralanan 39 neferin kaydedildiği vesikaya göre "salkım tüfekte" yaralananlar çoktu. Kurşunla yaralananlardan başka bazılarına "burnunu top götürmüştür", "ayağından kuşunla ve belinden süngüyle mecruttur", şeklinde kayıtlar düşülmüştü. Muharebede şehit kaydı düşülmüş 17 kişi arasında ağa ve alemdarlar da vardı. Bunlardan biri yaralı kaydedilmişti, ama sonra ölmüştü.¹³⁸⁹

1768-74 harplerinde Ur Kalesi'ndeki mücadelelerde yaralananların gösterildiği defter parçasında yazılı neferlerin çoğu süngüyle yaralanmıştı.¹³⁹⁰ Silistre tarafındaki muharebelerde yine süngüyle yaralananlar çok olduğu gibi mücadele ederken süngülerle parmaklarını kaybedenler de çoktu.¹³⁹¹ Temmuz 1771'de Bükreş harbinde sadrazam ordusunda bulunan bayraklara kayıtlı olan ve yaralı kaydı düşülenlerden dört nefer de süngüyle yaralanmıştı.¹³⁹² Sadrazamın maiyetine tayin edilen serdengeçti ağalarından 29. Sekbanlardan İbrahim Ağa Vidin tarafındaki savaşta süngüyle sağ kolunun iki yerinden, sol kolunun üç yerinden, göğsünden, dizinden, sol memesinden ve böğründen yaralanmıştı. 1771'deki bir muharebede yaralanan serdengeçtilerin 33'ünün çoğu süngüyle yaralanmıştı.¹³⁹³

Yaralanan kişilerin sicillerine gösterildiği üzere durumlarına göre defterlerdeki kayıtlara bakıldıktan sonra amel-mande veya mecruh kaydı düşülmüş, böylece

¹³⁸⁷ BOA, KK.d. 6615. Bu savaşta ölenlerin arzları için bk. BOA, D.YNÇ, 309.

¹³⁸⁸ BOA, C.AS, 2602.

¹³⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 295-05.

¹³⁹⁰ BOA, MAD.d, 17370, s. 43.

¹³⁹¹ BOA, KK.d, 6615.

¹³⁹² BOA, D.YNÇ, 296-271.

¹³⁹³ BOA, D.YNÇ, 295-11, 420.

iyileşmelerine kadar seferlerden muaf tutulmuştu.¹³⁹⁴ Parmağı kırılması, kesilmesi veya sıyrılması gibi çok hafif sayılabilecek yaralanmalar da yazılmıştı.¹³⁹⁵ Sakat kalanlar veya yarası şiddetli olanlar emekli edilmişti.¹³⁹⁶ Emekli edilirken yeni yazılıp yazılmadıklarına, genç veya yaşlı olmasına bakılmamıştı.¹³⁹⁷ Muharebe dışında yaralananlara da aynı işlemler yapılmıştı. 1738’de Sofya’da silah kuşanırken tüfeği boşalıp sol kolundan yaralanan 17. bölükten Ömer’e terakki verilerek İstanbul’a gönderilmişti.¹³⁹⁸ Çoğu yaralının emeklilik talebi ise kabul görmemişti.¹³⁹⁹ Bu durumda itiraz edenler olmuştu. 1741’de Tebriz’de yaralanan yeniçeri emeklilik yerine amel-mande kaydı verilmesine itiraz etmiş ve emekli edilmişti.¹⁴⁰⁰ Kayıtlara bakılırsa büyük yaraları olanlara bazen emeklilik verilmemişken daha hafif olanlara verilmişti. Mesela 1735 yılında Bağdad savaşında başparmağından yaralanmış serdengeçti neferi emekli edilmişti.¹⁴⁰¹ 1732’de beş dişi “şehit” olan 94. cemaatten Süleyman, emekli edilmişti.¹⁴⁰² Yaralılara istedikleri kalelere yazılmalarında da kolaylık sağlanmıştı.¹⁴⁰³

Yaralanan eşkincilere ve emeklilere yüksek miktarda terakki verilmişti. Bu terakkiye “mecruh terakkisi” denilmekteydi.¹⁴⁰⁴ Genel olarak kurşunla yaralananlara kılıçla yaralananlardan daha fazla terakki verilmişti.¹⁴⁰⁵ Yaraları yüzünden hayatları menfi şekilde etkilenenlere sonra da terakki verilmeye devam edilmişti. 1770’de İbrail’de savaşan 63. cemaatten emekli Hüseyin’e sol kolu dirseğinden kurşunla yaralandığı için 5 akçe terakki verilmişti.¹⁴⁰⁶ 1717 yılında Belgrad savaşında kolunda yaralanan 14. cemaatten İsmail kolu iyileşmediğinden maaşını sürekli cerraha verdiği için borca

¹³⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 107-89. BOA, DYNÇ, 293-346.

¹³⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 293-425. BOA, D.YNÇ, 295-11.

¹³⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 26-331. BOA, AE.SMST.III, 27622. BOA, D.YNÇ, 296-289. 1738’de Marga Boğazı’nda savaşta başağının yeni tashih olan bayraktarı 31. bölükten Mustafa, savaş sırasında bayrak tutarken iki kolundan yaralanmasına rağmen bayrağını bırakmamış olduğunu beyan etmiş, kendisine terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 147-226. 1738’de Mehadiye’de sırtından kurşunla yaralanan ve yatalak olan 47. bölükten biri emekli edilmişti. BOA, DYNÇ, 145-262. 1770’de İbrail Kalesi’nde sol budundan ve sol kolundan yaralanan diğer bir yeniçeri cephede tedavi edildikten sonra emekli edilmiş Bosnalı olduğu için Belgrad’a yazılmıştı. BOA, D.YNÇ, 295-247.

¹³⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 142-53.

¹³⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 147-385.

¹³⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 296-77.

¹⁴⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 164-264.

¹⁴⁰¹ BOA, D.YNÇ, 118-58.

¹⁴⁰² BOA, D.YNÇ, 108-155.

¹⁴⁰³ BOA, D.YNÇ, 86-125. BOA, D.YNÇ, 295-354. BOA, D.YNÇ, 296-59.

¹⁴⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 164-207. BOA, D.YNÇ, 296-274.

¹⁴⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 294-134.

¹⁴⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 293-334.

düştüğü, bütün uğraşlarına rağmen kolu kesileceğinden 200 kuruşa ihtiyacı olduğunu beyan ederek terakki istemiş ve emekli yevmiyesi 3 akçe terakkiyle 17 akçeye çıkarılmıştı.¹⁴⁰⁷ 1771’de Bükreş harbinde kurşunla ağzından ve attan düştüğü için de ayağından yaralanan 10. bölükten Süleyman Ağa, 6 akçe terakki almıştı.¹⁴⁰⁸ 26 Ekim 1789’da Vidin mücadelesinde yaralanan 5 neferden iki ayakları dizlerinden salkımla kopana 50 akçe, el bilekler gülleyle kopan iki nefere 25 akçe, üç parmağı kopana 12 akçe emeklilik verilmişti.¹⁴⁰⁹ Terakki alabilmek için basit yaralarını abartarak anlatanlar da vardı. Kartal muharebesinde sağ el iki parmağı yaralanan 72. cemaatten Ali, çok acılar çekip cerrahlar elinde uzun süre kaldığını beyanla terakki istemiş, 3 akçe verilmişti.¹⁴¹⁰

Yaralılarından evine giden veya uzun zaman haber alınamayanlardan yaralı defterlerine kaydedilmeyenler çok fazlaydı. Bunlar hem bahşişten mahrum kalmış hem de esâmîleri silinmişti. Ama durumlarını ispat edenlerin isimleri kolaylıkla tashih edilmişti.¹⁴¹¹ 1739’da serdengeçti bayrağında savaşırken yaralanan 17. bölükten Ali, Hotin savaşında misketle yaralanmış, yaralı defterine kaydedilmiş, on bir ay yaralı yatmış sonra geldiğinde ismi çalındığından Yergöğü’ne emekli olarak kaydedilmişti.¹⁴¹² Aynı yıl Belgrad savaşında bulunan Kırkağaç serdari vekili, oğlunun bu savaşta ayaklarından ve başından kılıç ve balyosla yaralandığını, ölmeden annesi görsün diye cepheden evine götürdüğünü, uzun zaman cerrahların tedavi ettiğini beyan ederek silinen isimlerini tashih ettirmişti.¹⁴¹³

3.9.2. Esaret ve Kurtulma Yolları

Savaşların ölüm ve yaralanma dışındaki diğer neticesi esaretti. Ama yeniçerilerin esirliği sadece savaşlardan kaynaklanmamıştı. Görevleri, ailelerini ziyaret veya ticaret için yaptıkları seyahatlerinde Akdeniz’deki korsanlara esir düşenler çoktu. Esaretlerini, isimlerinin önüne “esir” kelimesini ilave ederek ve “kâfırın bend-i zencirini çekmek”

¹⁴⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 86-113.

¹⁴⁰⁸ BOA, D.YNÇ, 296-362

¹⁴⁰⁹ BOA, D.YNÇ, 423-256.

¹⁴¹⁰ BOA, D.YNÇ, 296-83.

¹⁴¹¹ BOA, D.YNÇ, 41-91. BOA, D.YNÇ, 146-382. BOA, D.YNÇ, 164-165. BOA, D.YNÇ, 134-243.

¹⁴¹² BOA, D.YNÇ, 163-473.

¹⁴¹³ BOA, D.YNÇ, 165-72.

şeklinde ifade ederek anlatmışlardı.¹⁴¹⁴ Birkaç kere esir düşenler, aynı harpte esaretten kurtulup yine esir olanlar vardı.¹⁴¹⁵

Yeniçerilerden esir düşenleri toplu olarak gösteren kayıtlar yoktu. 16. yüzyıl sonlarına kadar firar mevzubahis olmadığından ve ortaldaki herkes yoldaşının durumundan haber olduğundan esir olduğu bilinenlerin esâmîleri silinmez, bunların bu süre içerisinde işleyen yevmiyeleri döndüklerinde ödenirdi.¹⁴¹⁶ 18. yüzyılda esirlerin akıbetleri bilinmediğinden “müteveffa”, “şehit” veya “na-mevcut” olarak isimleri silinmişti.¹⁴¹⁷ Bazen esir düştüğünden emin olunanların ailesine yardım veya esaret parasının temini için maaşları ödenmeye devam edilmişti. Neferlerinin hepsi esir düşen ortalar, yeni neferlerle yeniden oluşturulurdu. 1737’de Özi’de savaşan ortaların neferlerinin tamamı ya ölmüş ya da esir düşmüş olduğunda yeniden nefer yazılmıştı.¹⁴¹⁸ 1810 yılında Belgrad’da esir olan 29. bölük, ordudaki yoldaşı olan serdengeçti neferlerinden yeniden teşkil edilmişti.¹⁴¹⁹ Esirlerin ordu veya kalelerdeki eşya ve paraları beytûlmâlde muhafaza edilirdi.¹⁴²⁰

Esaretten gelenlere oldukça imtiyazlı davranılırdı. Esâmîleri hemen açılır, başkalarına geçse de mahlûl istenmeden iade edilirdi.¹⁴²¹ Şartları uyanlara ise emeklilik verilirdi. Esaret öncesinde ortada sahip olduğu görevler ve yollara dokunulmaz,¹⁴²² istedikleri kalelere yazılmalarına müsaade edilirdi.¹⁴²³ Esirlerin tashih işlemleri ferdi olarak veya topluca yapılırdı. 28 Ağustos 1673’te Venedik’te serbest kalan 20 yeniçeri tashih edilmişti.¹⁴²⁴ 17 Ekim 1771’de, esirlikten dönen 28 neferin, 13 Aralık 1771’de 18 neferin kayıtları yapılmıştı.¹⁴²⁵ Aynı savaşta Bender muhafazasında dalkılıç ağası Seyyid

¹⁴¹⁴ BOA, D.YNÇ, 181-11.

¹⁴¹⁵ BOA, D.YNÇ, 101-251. BOA, D.YNÇ, 146-121. BOA, D.YNÇ, 163-167. 1791’de bir yeniçeri üç kere esir düştüğünü beyan etmişti. BOA, D.YNÇ, 424-87.

¹⁴¹⁶ BOA, KK.d. 1769, s. 43, 51, 70.

¹⁴¹⁷ BOA, D.YNÇ, 42-332. BOA, D.YNÇ, 162-116. BOA, DYNÇ, 136-254. BOA, DYNÇ, 153-137.

¹⁴¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1336, 1383

¹⁴¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 183.

¹⁴²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1317.

¹⁴²¹ BOA, D.YNÇ, 162-116.

¹⁴²² BOA, D.YNÇ, 165-23. BOA, D.YNÇ, 162-116. BOA, D.YNÇ, 136-254. BOA, D.YNÇ, 122-23.

¹⁴²³ BOA, D.YNÇ, 159-287.

¹⁴²⁴ BOA, D.YNÇ, 37-174.

¹⁴²⁵ BOA, D.YNÇ, 35-3304, 46.

Salih ve alemdarı Seyyid Mehmed Ruslara esir olmuşlardı. Kurtulmalarından sonra 1775 yılında her ikisi tashih olmuşlardı.¹⁴²⁶

Düşmanın eline düşenlerden kısa sürede kurtulanlar vardı. Bunlar, kıymetli eşyaları alındıktan sonra bırakılanlardı.¹⁴²⁷ 71. cemaatten serdengeçti ağası Mustafa Ağa 1771’de Ruslara esir düşmüş kemerinin içindeki kıymetli eşyalarını ve paraların aldıktan sonra serbest bırakmışlardı. Esâmîsini de aldıklarından kendisine yeniden esâmî verilmişti.¹⁴²⁸ Bazılarının esareti ise birkaç ay sürmüştü. Bu şekilde kısa sürede kurtulanlar çok şanslı olanlardı. Çünkü aşağıda bahsedilecek kurtarma yollarından birinden istifade edemeyenler on yıllarca esirlik çekmişti. 1717’de esir düşen 51. bölükten Mustafa üç ay sonra yüz altın karşılığında serbest kalmıştı.¹⁴²⁹ 1732’de Kastel İnebahtı’da görevli 91. cemaatin vekilharıcı Mustafa, İstanbul’a bir görevle gemiyle gelirken Burunsuz adlı korsan tarafından esir edilmiş, on bir ay kürekte kaldıktan sonra Türk korsanlarının gemiyi ele geçirmeleriyle kurtulmuştu.¹⁴³⁰ 1733’te Osman Paşa’nın sakasıyken esir olan 12. bölükten Salih, kırk gün sonra Bağdad valisi Ahmed Paşa tarafından kurtarılmıştı.¹⁴³¹ 1735’te Sakız yamağı 62. cemaatten Hüseyin Kandiye’deki ailesini ziyaret için bir Fransız gemisine binmiş, yolda Nemçe korsanları geminin yolunu kesmişti. Muharebe sonunda esir edilmişlerdi. Bütün eşya ve elbiseleri alındıktan sonra bir adaya bırakılmışlardı. Buradan Kandiye’ye dönmeye muvaffak olan Hüseyin’in ismi Sakız’dan buraya nakledilmişti.¹⁴³² 1737’de Genç Ali Paşa emrindeki ordunun bozulması sırasında Avusturyalılara esir olan 42. bölükten Ali, kendisini oğlunun kurtardığını yazmıştı ama tafsilat vermemişti.¹⁴³³ 1737’de Kırım tarafında ele geçirdikleri kalelerden aldıkları yeniçeri ve diğer sınıf esirlerle geri dönen Rus ordusu, Bender ordusunun saldırısına uğramış, esir olan 1000 asker kurtarılmıştı.¹⁴³⁴ 1738’de 34. sekbanların aşçısı ve sakası arzlarında Hotin’de Ruslara esir olduklarını ama kısa müddet sonra kurtulduklarını anlatmışlardı.¹⁴³⁵

¹⁴²⁶ BOA, C.AS, 2275.

¹⁴²⁷ BOA, D.YNÇ, 310-309.

¹⁴²⁸ BOA, D.YNÇ, 296-353.

¹⁴²⁹ BOA, D.YNÇ, 55-89.

¹⁴³⁰ BOA, D.YNÇ, 108-20.

¹⁴³¹ BOA, D.YNÇ, 122-50.

¹⁴³² BOA, D.YNÇ, 117-195.

¹⁴³³ BOA, D.YNÇ, 161-402.

¹⁴³⁴ Müzâkerât-ı Sulhiyye, 53.

¹⁴³⁵ BOA, D.YNÇ, 148-205.

Esaretin bitirilmesi için devletin, esir düşenlerin veya yakınlarının teşebbüsleri ve uğraşları olurdu. Esir düşenler mektupla veya aracı kişilerle durumlarını ve kurtulma şartlarını ailelerine veya devlete bildirirlerdi. Kurtarma gayretlerine bağlı olarak esirlere hürriyetlerini sağlayan yollar; savaş sonrası taraflar arasında imzalanan anlaşmalar, kurtarmalık/fidye ödeme, yine devletler aracılığıyla yapılan takas ve esirlerin muvaffak oldukları firardı.¹⁴³⁶

Firar ederek kurtulan yeniçeriler çok fazlaydı. Bunlar ya esirliklerinin başında yahut sonradan kaçmaya muvaffak olmuşlardı.¹⁴³⁷ 1698’de daha önce Belgrad muharebelerinde esir düşen Mustafa ve Yusuf adlı iki yeniçeri firar etmeyi başarmış, hatta yanlarında bir Avusturyalıyı getirmişlerdi. Müslüman olan bu şahıs ocağa kabul edilmişti.¹⁴³⁸ 1724 yılında 61. bölükten Ömer, Acem seferlerinden esir düşmüşken bir zaman sonra firar etmeyi başarmıştı ve emekli edilmişti.¹⁴³⁹ 1732 yılında esir olan 71. cemaatten Halil iki sene esir tutulduğu Horasan’dan Bağdad’a kaçmıştı.¹⁴⁴⁰ 1735 Kars kuşatmasında esir düşen ve firar eden 31. bölükten Mehmed Anadolu valisinin isteğiyle emekli edilmişti.¹⁴⁴¹ Yine bu savaşta esir düşen 25. bölükten serdengeçti bayraktarı İsmail götürüldüğü Mazandiran’dan kaçmıştı.¹⁴⁴² 1739 yılında Hotin’de Ruslara esir düşen 32. bölükten Mustafa serbest kalmadığından çok uzun süre esir kalmış, 1763’te firar etmeyi başarmış ve Kırım Hanının ricasıyla 50 akçeyle emekli edilmişti.¹⁴⁴³ 1768’de Bender’de Ruslara yaralıyken esir düşen 59. cemaatten dalkılıç Ali, üç sene esirlik çekip taş toprak taşıma gibi ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra kaçmayı başarmıştı.¹⁴⁴⁴ 1773’te Kalas serdarı olan Osman Ağa, Kalas muharebelerinde Ruslara esir düşmüş, yirmi ay esirlikten sonra kaçıp Özi Kalesi’ne gelmişti.¹⁴⁴⁵ 7 Ocak 1791 tarihli kayda göre Özi ve Bender’de esir olan 4’ü bayraktar 6 yeniçeri, yaralı olarak kaçmıştı. Hepsi emekli edilmişti.¹⁴⁴⁶

¹⁴³⁶ Bu husus için bk. Lucette Valensi, *Avrupa’da Müslümanlar 16.-18. Yüzyıllar*, (çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁴³⁷ BOA, D.YNÇ, 147-35

¹⁴³⁸ BOA, AE.SMST.II, 11250.

¹⁴³⁹ BOA, D.YNÇ, 81-348.

¹⁴⁴⁰ BOA, D.YNÇ, 111-14.

¹⁴⁴¹ BOA, D.YNÇ, 120-515.

¹⁴⁴² BOA, D.YNÇ, 142-164.

¹⁴⁴³ BOA, D.YNÇ, 257-98.

¹⁴⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 295-227.

¹⁴⁴⁵ BOA, C.AS, 2185.

¹⁴⁴⁶ BOA, C.AS, 32640.

Savaş sonun yapılan anlaşmalarda karşılıklı esirlerinin serbest bırakılmaları için madde ilave edilmekteydi. 23 Şubat 1565 tarihli Habsburg Kralı Maksimilyan'a yazılan nâme-i hümayûnda, Budin nöbetçilerinden Hacı Sinan'ın Sent Andre adlı köyde esir edildiği ve nerede olduğu bilinmediğinden mektup varlığında akdedilen muahedeye göre Sinan ve diğer iki esirin bulunup gönderilmesi istenmişti.¹⁴⁴⁷ 1639 Kasrı Şirin anlaşması icabı İran şahı Bağdad savaşları sırasında esir aldığı beyler ve kapıkullarını serbest bırakmıştı.¹⁴⁴⁸ Karlofça Antlaşması'nın on ikinci maddesinin ihtiva ettiği Avusturya'yla esir mübadelesi düzenlemesi, daha sonra bu devletle yapılan diğer diğer anlaşmalarda da vardı.¹⁴⁴⁹ Prut Seferi'nden sonra imzalanan anlaşmanın dokuzuncu maddesi esir mübadelesini ihtiva etmekteydi. 18 Eylül 1739 tarihinde Ruslarla yapılan anlaşmanın yedinci maddesi gereği, dinlerini değiştirmiş olanlar dışında bütün esirler harpten önce veya sonra olsun serbest bırakılacaktı.¹⁴⁵⁰ 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'nın yirmi beşinci maddesine göre kadın veya erkek bütün esirler kendi rızalarıyla din değiştirip Müslüman veya Hristiyan olanlar hariç her ne makam veya rütbeden olurlarsa olsunlar mütarekenin tasdiknameleri değiştirildikten sonra hiçbir bahane ileri sürülmeden serbest bırakılacaklardı.¹⁴⁵¹ Anlaşmalar devam ettiği müddetçe ilgili maddeye dayanarak sonradan esir düşenler iade edilmekteydi. Osmanlı Devleti muahedelerin şartlarını yerine getirmek için hem görevliler tayin etmiş hem de şahısların satın aldığı esirlerin serbest bırakılmaları için bütçe ayırmıştı.¹⁴⁵² Diğer devletlerin muahede sonrası serbest bıraktığı esirler gelmişlerdi. 1716 Petervaradin'de esir olan bir yeniçeri anlaşma sonrasında, üç sene esir kaldıktan sonra serbest bırakılmıştı.¹⁴⁵³ 1737'de Özi Rusların eline geçtiğinde muhafızı Yahya Paşa'yla esir olanlar anlaşmadan sonra gelmişlerdi. Esirler arasında

¹⁴⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 780.

¹⁴⁴⁸ Topçular Kâtibi Tarihi, II, 1127.

¹⁴⁴⁹ Jahn Karl. "XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2 (1961), 38-51.

¹⁴⁵⁰ İbretnümây-ı Devlet, 22, 354.

¹⁴⁵¹ Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet, vrk. 137.

¹⁴⁵² Ağustos 1742 tarihinde eyaletlere gönderine emirde yapılan ahitname gereği her Rus esirinin, belirlenen 100 kuruş devletten tarafından verileceğinden serbest bırakılıp İstanbul'a gönderilmeleri istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 102. 1774 yılında İstanbul'daki esirleri devlet tarafından satın alınarak Ruslara teslim edilmiş, Müslüman olan hatta hafızlık yapılmışlar bile tekrar Hristiyanlığa döndüklerinden teslim edilmişlerdi. Esirler için sahiplerine ödeme yapılmıştı. Esirlerin toplanması için devletin bu muamelesi insanların çok hoşuna gitmediğinden esir alma sevdasıyla seferlere katılanların gitme heveslerinin kalmadığında bahsedilmiştir. Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet, vrk. 171. Müellifi Meçhul Rûznâme, 74. 1687 yılında bir dizdar elindeki esirin takas için serbest bırakılması emri için bk. 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 514.

¹⁴⁵³ BOA, D.YNÇ, 99-299.

bulunan çorbacı Süleyman Ağa, 1769'da yeniçeri ağası olmuştu.¹⁴⁵⁴ 94. cemaatten Abbas adlı yeniçeri de bu mütarekeden sonra serbest kalmış ve memleketine dönmüştü.¹⁴⁵⁵ Yine Özi'de kendi kaçmayı başaran 64. cemaatten yamak Ali'nin esir düşen ailesi, sulhtan sonra kurtulmuştu.¹⁴⁵⁶ Ruslara esir düşüp gelen yeniçeri ve diğer sınıf askerlere Kasım 1741'de "hal ve şanlarına" göre 5 bin kuruş dağıtılmıştı.¹⁴⁵⁷

Nisan 1740'da Hotin'in Ruslara teslimi sırasında esir olan yeniçeriler anlaşmadan sonra gelince Yergöğü Kalesi'ne kaydedilmişti. Kendilerine iki maaş verilmişti, ancak mücadele etmeyip kaçanlar istisna tutulmuştu.¹⁴⁵⁸ Erzincan'dan serdengeçti bayrağıyla cepheye giden ve savaşta 1745'te İranlılara esir olan Ali'nin götürüldüğü Horasan'da sol kulağı ve sol ayağı kesilmişti. Sulh olduktan sonra 1748'de gelince ismi Erzincan'a kaydedilmişti.¹⁴⁵⁹ Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra çeşitli cephelerde esir düşen yeniçeriler birer ikişer geldiklerinden isimleri tashih edilmişlerdi.¹⁴⁶⁰ Özi kuşatmasında esir olan 31. bölükten Osman da bunlardan biriydi.¹⁴⁶¹ 1792'de Yaş Anlaşması üzerine, 1788'in sonunda esir düşen ve hepsi çeşitli şekillerde yaralı 28 yeniçeri dönmüştü. 14 Ocak 1792 tarihli emirle, henüz o döneme ait maaşlar ödenmediğinden esir düştükleri tarihten itibaren esâmîleri tashih edilmiş ve hepsine 15 ve 10'ar akçelik emeklilik verilmişti.¹⁴⁶² 15 Şubat 1792 tarihli bir defterde isimleri gösterilen, akrabaları ve ailelerine Özi ve İsmail'de esir düştüklerini mektupla bildiren 140 nefere maaş ödendiği tespit edilmişti. Kurtulduklarında iade edilmek şartıyla esâmîleri silinmişti.¹⁴⁶³

28 Şubat 1800'de Dimyat'ta esir olup orduya gelen 81 askerin çoğu yeniçeriydi. Bütün esirlere 25'er kuruş bahşiş verilmişti.¹⁴⁶⁴ 1813 Ocak'ta, önceki seneki harpte esir olan ve sulhtan sonra gelen kulkethüdası, yeniçeri ağası yapılmıştı.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁵⁴ BOA, KK.d. 60/4 s. 25. Ur'da esir olup Yahya Paşa'yla gelen bir yeniçerinin kaydı için bk. BOA, D.YNÇ, 146-187. Azak'ta esir düşüp serbest kalan bir alemdar için bk. BOA, D.YNÇ, 163-119

¹⁴⁵⁵ I Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri, 165.

¹⁴⁵⁶ BOA, D.YNÇ. 135-276.

¹⁴⁵⁷ BOA, C.AS, 20329.

¹⁴⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 457, 929.

¹⁴⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 206-56.

¹⁴⁶⁰ BOA, AE.SABH.I, 9024. BOA, C.AS, 2275.

¹⁴⁶¹ BOA, AE.SABH.I, 9024.

¹⁴⁶² BOA, D.YNÇ, 425-287.

¹⁴⁶³ BOA, D.YNÇ, 425-32.

¹⁴⁶⁴ BOA, C.AS, 27709.

¹⁴⁶⁵ BOA, C.SM, 3673.

Devletin müdahalesi ve takas işlemiyle de esirlere hürriyet sağlanmıştı. I. Selim devrine ait bir yeniçerinin arzında, iki kere esir düştüğü ve gönderilen elçiler sayesinde kurtulduğu anlatılmıştı.¹⁴⁶⁶ 1560 yılında Sakız’da esir olan 10 yeniçeriyi kurtarmak için görevliler gönderilmişti.¹⁴⁶⁷ Osmanlılar aldıkları mîrî esirleri hemen İstanbul’a sevk etmişler, bunları gemilerde küreğe vurulmuş veya başka şekilde istihdam edilmişlerdi. Bazılarına çalıştıkları hizmetlerde ücret verilmiş, böylece hürriyetlerini satın almaları imkânı tanınmıştı.¹⁴⁶⁸ Bu esirler takaslarda da kullanılmıştı. 24 Ocak 1560’da, esir olan Ardıç adlı Avusturyalı kaptanla Zigetvar muhasarasında esir olan Budin nöbetçi yeniçeriler ağası yayabaşı Veli Ağa’nın takas edilme teklifi kabul edilmişti.¹⁴⁶⁹ Büyük takaslardan biri de Aralık 1790’da yapılmıştı. Avusturyalıların 550 esirine karşı 1500 Müslüman serbest bırakılmıştı.¹⁴⁷⁰

Yapılan muahedelerle ve aracılıklar bütün esirlerin kurtuluşu sağlanmazdı. Rusların “bizde din değiştirmemiş hiçbir esir kalmadı” demelerine rağmen yaklaşık yirmi sene sonra Şehdî Osman Efendi 1757 yılında Rusya’ya sefir olarak gittiğinde yolda uğradıkları yerlerde kaçarak kendilerine sığınan kadın erkek Müslüman esirler görmüştü ve bunlara sahip çıkmıştı.¹⁴⁷¹

Esirlerin hürriyetlerini kazanmalarının en yaygın yolu fidye ödemektir. Bu usul devletlerarası esir hukukunda meşru ve muteber kabul edilmiş, belirlenmiş kaidelerine taraflarca riayet edilmiştir. Esirler için muamelatta “bahâ” olarak adlandırılan fidye belirlenmiş ve buna ilişkin kefalet mektupları düzenlenmiştir. Esirler, aralarındaki bir veya birkaç kişiyi kefil olarak bırakıp belirlenen sürede kefalet parasını toplamak üzere ülkelerine dönmüştü. Hem kendilerinin hem kefillerin fidyesini götürüldüğünde esaret sona ermişti.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁶ TSMA, E. 967.

¹⁴⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 4, hk. 631.

¹⁴⁶⁸ TSMA, D.1737. BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 770.

¹⁴⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 3, hk. 723. Bazı takaslar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 66, hk. 404. BOA, A.DVN.MHM.d. 67, hk. 367.

¹⁴⁷⁰ BOA, C.AS, 84-3917

¹⁴⁷¹ Şehdî Osman Efendi’nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758), (haz. Türkan Polatçı), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2013, 36-38.

¹⁴⁷² Sandor Takas, *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, (çev. Sadrettin Karatay), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, 75-105. *Tımsıvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)*, (haz. Harun Tolasa), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986, 53. 9 Mart 1685 tarihli yedi

Yeniçerilerin esir yoldaşlarını kurtarmak hususunda sahip oldukları âdete göre bölük efradının toplandığı bir eğlence tertip edilir, oyuncular ve çalgıcılar davet edilir, kahve ve şerbetler ikram edildikten sonra “bölüğümüzün esir neferini kurtarmak için şu kadar paraya ihtiyaç var” deyip yardım toplanacağı ilan edilirdi. Üzeri çuha ile örtülü kovaya çuhanın deliğinden para atılarak esaret bedeli toplanırdı. Buna esir düğünü denilirdi.¹⁴⁷³ Tashih ve be-dergâhla yazılan, ortalarıyla bağlantısı olmayan, hatta hiç tanınmayanlar için esir düğününün yaygın uygulanırlığı kalmamıştı. 18. yüzyılda esir yeniçerilerin beyanları da bunu teyit etmektedir. Orta dayanışmasının azaldığı bu şartlarda çoğu zaman neferler kendi imkânlarıyla kurtulmuştu. Varlıklılar için fidyeye parası mesele olmasa da fakirlerin kurtarılması için bazı yollar da ihdas edilmişti. Orta sandığından borçlandırma veya başka şekilde yardımlar yapılmış, maaşlarda ortalarından esir parası toplanmış ve ağa kapısında tutulmuştu. Ayrıca ağalar durumu olmayanlara kendi gelirlerinden yardım yapmıştı. Borç alarak fidyesini ödeyenlere kolaylık olması bakımından da emeklilik veya terakki verilmişti. Bazı devlet adamları da esir düşenlerin kurtarılması için para adamıştı.¹⁴⁷⁴

Bahâ yolunu kullanma fırsatını bulma veya parayı temin etmeye bağlı olarak kurtulma kısa sürede olduğu gibi on yılları bulabilirdi. Nisan 1605’de 79. cemaatten Mehmed, Tuna’da gemiyle gelirken esir edilmiş, akrabası Ömer 500 flori fidyeye parasıyla onu kurtarmaya gitmişti.¹⁴⁷⁵ 7 Temmuz 1688 tarihinde yeniden tashih edilen 1. bölükten serdengeçti ağası Murad, daha önce kale kuşatmasında esir düşüp iki sene esaret çektikten sonra 150 altın karşılığında serbest kalmıştı.¹⁴⁷⁶ 1692 yılında Yanık Kalesi’nde görevli 36. bölükten Mustafa esir olmuş ve 2 altın karşılığında serbest kalmıştı.¹⁴⁷⁷ 1714 yılındaki arzında 91. cemaatten Mehmed, on iki yıl Rusların esiri olduğunu 300 kuruş bahâyyla serbest kaldığını ancak borcunu ödeyemediğinden bahsetmişti.¹⁴⁷⁸ 1714’te Hotin Kalesi’ndeki 9. bölüğün mensubu Hüseyin sılayırahim için memleketine gitmek üzere gemiye binmiş ama yolda korsanlar gemiyi basmış, yanında götürdüğü iki esiri ve

---

esirin fidyelerinin tahsili için gelmeleri ve birbirlerine olan borçları hususundaki anlaşmazlıklarının anlatıldığı bir dava için bk. 33 Numaralı Konya Ser’iye Sicili, 216-217.

¹⁴⁷³ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 155.

¹⁴⁷⁴ *Sefer-i Kandiye*, 31.

¹⁴⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 75, hk. 279.

¹⁴⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 42-332.

¹⁴⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 46-05.

¹⁴⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 53-49.

eşyalarını alıp kendisini Malta'ya esir olarak satmışlardı. 630 kuruş bahâ biçildikten sonra Malta mahkemesinde düzenlenen belgeyle gelmişti. Bu arada esâmîsi kale terk olarak silinmişti. Çevresindeki insanların zekât ve yardımıyla 420 kuruşunu toplamış, geri kalanını ödemek üzere isminin yeniden açılmasını istemiş ve kendisine verilen belgeyi delil olarak sunmuştu.¹⁴⁷⁹ 1715 Mora savaşında Anabolu'da yaralanana 3. bölükten Ali gemiyle İstanbul'a gelirken esir olmuş ve beş sene esaret çekmişti. 190 kuruş bahâ belirlemişler, 100 kuruşunu sadakalardan temin etmişken 90 kuruş borcu kalmıştı. Borç alıp fidyesini tamamlayabilmesi için 7 akçe yevmiyesi 1 akçe terakkiyle tashih edilmişti.¹⁴⁸⁰

1716'da Mora savaşında esir olan ve ismi silinen serdengeçti bayrağı neferi 2. cemaatten Kuşadalı Ahmed, 500 kuruş ödeyerek kurtulmuştu.¹⁴⁸¹ Eğriboz Kalesi'nde görevli 40. bölükten Mehmed ismi çalındığından İstanbul'a tashih için olmak için bindiği gemi korsanlarca basılmış esir edilmişti. Çok ağır işlerde çalıştırılan Mehmed düşüp göğsünden yaralandığından işe yaramadığı için bahâyla kurtulmuştu. Döndüğünden sakat olduğu için 15 Temmuz 1725'ta emekli edilmişti.¹⁴⁸² Herhalde aynı gemi de olan, Eğriboz Kalesi'nden ismini İstanbul'a tashihe gelen 96. cemaatten Hüseyin, gemi korsanlarca kaçırılırken direndiklerinde çıkan muharebede yaralanmış ve o haliyle esir edilmişti. Beş yıl sonra 630 kuruş fidiyeyle serbest kalmıştı.¹⁴⁸³ Aynı şekilde esir olan diğer bir nefer ise 700 kuruşla kurtulmuştu ve bahâsını aldığı borçla ödeyebilmişti.¹⁴⁸⁴ İran harplerinde esir düşen ve esir edilirken direndiğinden yaralanan 96. cemaatten Hüseyin, fidiyeyle kurtulmuştu. Fidyesi için aldığı borçtan 123 kuruş kaldığından talebi üzerine 1727'de 7 akçelik yevmiyesine 1 akçe zam yapılmıştı.¹⁴⁸⁵ Azak Kalesi'nde görevliyken İzmir'de parasını dolandıran kişiden alacağını tahsil için giderken korsanlara esir olan 4. bölükten Osman iki buçuk sene sonra 1728'de 170 altın karşılığında kurtulmuştu.¹⁴⁸⁶ 1732 yılında eski Bursa ağasının çuhadarı 101. cemaatten İsmail, sılayırahim için memleketi

¹⁴⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 53-43. 1715 Venedik savaşları sırasında Suda Kalesi'nde esir olan 4. sekbanlardan Mehmed, üç buçuk sene esirlikten sonra bahâ ile serbest bırakılmıştı ve 1724 yılında tekrar kaydedilmişti. BOA, D.YNÇ, 82-161.

¹⁴⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 53-206.

¹⁴⁸¹ BOA, D.YNÇ, 87-106.

¹⁴⁸² BOA, YB, 4-58.

¹⁴⁸³ BOA, D.YNÇ, 88-80.

¹⁴⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 61-80.

¹⁴⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 92-269.

¹⁴⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 95-175.

Kandiye'ye giderken Galata'da bir Nemçe kalyonuna diğer bezirgânlarla binmiş, kalyon yolda Malta korsanlarına yakalanmış ve bütün eşyaları alınarak Malta'ya götürülmüştü. İsmail, ağa tarafından verilen 1000 kuruş bahâyyla serbest bırakılmıştı.¹⁴⁸⁷ Anagra Kalesi'nde Abazalara esir düşen 64. cemaatten serdengeçti alemdarı Osman sekiz ay sonra 1734 yılında 750 kuruş bahâyyla serbest kalmıştı.¹⁴⁸⁸ 1717 Belgrad savunmasında esir olan on yedi sene esir kalan 64. cemaatten Ali, 300 kuruş bahâyyla kurtulmuş ve bahâyı borçlanarak ödemişti.¹⁴⁸⁹ 1736'da 40. bölükten İbrahim bir Ermeni'den aldığı 40 kuruşla fidyelerini ödemiş, odabaşısı aracılığıyla esâmîsi tashih edilmiş, 15 kuruş ağa kapısından, 10 kuruş odasından verilmiş ve 5 kuruş borcu kalmıştı.¹⁴⁹⁰ 1732'de, nasıl esir olduğundan bahsetmeyen Anabolu yamağı 59. bölükten Abdullah, bahâ belirlendikten sonra parayı bulmak için İstanbul'a gelmiş, ismini tashih ettirmiş, ancak parayı temin edemediğinden kefillerini serbest bırakmamışlardı. Bir kısmını maaşından temin etmiş, diğer kısmını borç alarak fidyelerini tamamlamıştı.¹⁴⁹¹ 1759 tarihli beyanına göre 1. bölükten Kule muhafazasına kayıtlı Abdullah ticaret için Taşözü adasına giderken gemileri Malta korsanlarının saldırısına uğramış ve üç dört saatlik savaştan sonra esir olmuştu. Üç buçuk sene esaretinden 1250 kuruş ödeyerek kurtulmuştu. 1759'de ismi maaş defterinde çıkmadığı için Kandiye'den İstanbul'a gelen 42. cemaatten Ahmed, gemideki 22 kişiyle beraber Malta korsanlarına esir düşmüştü. İstanbul'daki kız kardeşi Meryem'e mektup yazmış kurtarılması için teşebbüste bulunmasını istemişti. Meryem ocağa verdiği dilekçede kardeşinin kurtarılması için yardım edilmesini ve ailesinin geçinmesi için isminin tashihini arz etmişti. Ahmed'in ismi tashih edilmiş, kurtarılma parasını borç alıp ödeyebilmesi için 43 akçelik bir esâmî verilmişti.¹⁴⁹² Bu esâmînin 1172 maaşı karşılığı için Kandiye kâtibi 100 kuruş, 1173 maaş için kale ağası 70 kuruş vermişti. Ama esâmî daha sonra silinmişti. Parasını temin edemediği için veya başka sebeplerle altı seneye yakın esirlik çeken Ahmed'i ve beş yeniçeriyi Kandiyeli Mustafa Reşid adlı biri 500'er kuruşa alıp Tunus'a götürmüştü. Hepsini birbirine kefil etmiş ve parayı temin için bazılarını serbest bırakmıştı. Kandiye'ye geldiklerinde hepsi için "dügün olmuş" ve 1000

¹⁴⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 108-71.

¹⁴⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 120-146.

¹⁴⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 147-26. 1735'te Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın öldüğü savaşta 25. bölüğün sakası kolundan yaralanmış ve esir düşmüş, kurtulup geldiğinde emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 134-148. Aynı savaşta esir olan diğer bir yeniçeri ise üç sene sonra serbest kalmıştı. BOA, D.YNÇ, 144-293

¹⁴⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 131-289.

¹⁴⁹¹ BOA, D.YNÇ, 105-271.

¹⁴⁹² BOA, D.YNÇ, 239-227, 257.

kuruş toplanmıştı. Onun hissesine 200 kuruş düşmüşken yeniçerilerden biri ölünce hisseleri 100 kuruş daha artmıştı. Ahmed, isminin yeniden yüksek bir terakkiye açılmasını ve 400 kuruş kalan borcu için ağa kapısındaki esir parasından yahut başka şekilde yardım edilerek ödenmesini istemişti. Henüz ödenmemiş 1175 maaşından geçerli olmak üzere yeniden 43 akçelik bir esâmî verilerek borcunu kapatmasına yardımcı olunmuştu.¹⁴⁹³

1770 yılında Kule Kalesi'ne saldıran Ruslara esir düşen beş yerinden yaralı serdengeçti ağası İsmail, dokuz ay sonra geri gelmiş, esâmîsi 6 akçe terakkiye iade edilmiş, yaralı olduğundan istirahat etmesi için Niğbolu Kalesi'ne gönderilmişti.¹⁴⁹⁴

Gösterilen bu yollara rağmen çok uzun süre esir kalan ve kurtulamayanlar vardı. 1717'da kurtulan bir yeniçeri 35 sene esir kalmıştı.¹⁴⁹⁵ 71. cemaatten İbrahim on üç yıldır esir olan oğlunu kurtarmak için dört senedir gezdiğini bu sebeple isminin 1715'te silindiğini anlatmıştı.¹⁴⁹⁶ 18 Ekim 1720'de emeklilik verilen 56. bölükten serdengeçti ağası Hasan Ağa 1685 yılında Budin müdafaasında esir edilip Malta'ya götürülen 40 kişiden biriydi. Otuz beş sene esaret çektikten sonra serbest kalmıştı.¹⁴⁹⁷ 16 Şubat 1721'de 5 esirden biri olan ve emekli edilen 101. cemaatten İbrahim tam kırk sene esir kalmıştı.¹⁴⁹⁸ İki kere esir düşen ve kurtulan 34. cemaatin Yergöğü yamaklarından Ahmed'in esâmîsi, uzun zaman önce Avusturyalılara esir olan oğlunu aramaya gittiğinden 1733'te silinmişti.¹⁴⁹⁹ 17 Haziran 1725 tarihi atılmış bir arzda, 11. bölükten Ahmed odabaşı otuz sene esaret çektikten sonra kurtulduğunu kaydetmişti.¹⁵⁰⁰ 1725'te Tebriz'de esir olan 44. bölükten Ali, 1740'ta kurtulmuştu. "İran tarafında gezmediğim görmediğim şey kalmadı" diye çektiklerini anlatmıştı.¹⁵⁰¹ Muhtemelen devletin girişiyle 1727'de esirlikten kurtarılan 35 Venedik esiri, yirmiyle otuz beş yıl arasında esirlik çektiklerini, donanmada zincirlenerek çalıştırıldıklarını anlatmışlar, artık işe yaramaz olduklarından emekli edilmelerini istemişlerdi. İçlerindeki bir bayraktar 25, diğerleri 10 akçeyle emekli

¹⁴⁹³ BOA, D.YNÇ, 250-117.

¹⁴⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 295-366.

¹⁴⁹⁵ BOA, D.YNÇ, 56-17.

¹⁴⁹⁶ BOA, D.YNÇ, 53-209.

¹⁴⁹⁷ BOA, D.YNÇ, 60-218.

¹⁴⁹⁸ BOA, D.YNÇ, 65-62.

¹⁴⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 113-152.

¹⁵⁰⁰ BOA, D.YNÇ, 82-116.

¹⁵⁰¹ BOA, D.YNÇ, 158-246.

edilmişti.¹⁵⁰² 1728’de 580 kuruş bahâyla kurtulan 41. bölükten Ali, Belgrad’da Nemçelilere esir düşmüş ve otuz yedi yıl esaret çekmişti. Odabaşının temin ettiği mahlûlle esâmî verilmişti.¹⁵⁰³ 1729 tarihli arzında 9. cemaatten Hüseyin, Sakız muharebelerinde esir düştüğünü, yirmi seneden fazla zincirlere bağlı olarak kürek çektiğini ve fidyeyle kurtulduğunu anlatmıştı.¹⁵⁰⁴ 1732’de bahâyla kurtulduğunu beyan eden ve emekli edilen 3. bölükten Ahmed kırk beş sene esirlik çekmişti.¹⁵⁰⁵ 1735’te İranlılara esir olan 51. bölükten serdengeçti ağası ve alemdardan ağa esirken ölmüş, bayraktar beş buçuk yıl sonra kurtularak gelmişti.¹⁵⁰⁶ 1738’de esirlikten kurtulan 7. Sekbanlardan Süleyman otuz sekiz sene kürek çektiğini ve ağayı kastederek “sahib-i devletin ianetiyle” serbest kaldığını anlatmıştı. Esâmî için kendisinden mahlûl istenmesine itiraz etmiş ve kaydını açtırmayı başarmıştı.¹⁵⁰⁷ 1737’de Özi’de esir olan 77. cemaati odabaşı, vekilharcı ve aşçısı sulha rağmen 1745’te ancak kurtulmuşlardı.¹⁵⁰⁸ 63. cemaatten Ali 1711 Prut seferi sırasında İbrail’de esir olmuş, otuz sene esirlik çektikten sonra kurtulmuştu. Kendisine çok eziyetler edildiğini, gözünün kör edildiğini, sürekli Hristiyan olması teklif edildiğini anlatmıştı. 1741 yılında emeklilik verilerek memleketi Gelibolu’ya en yakın Bozcaada Kalesi’ne kaydedilmişti.¹⁵⁰⁹ Yine 1741’de Fransa’da serbest kaldığını beyan eden 62. cemaatten Mehmed, elli sene esirliğinde zindanlarda kaldığını, gemilerde kürekte çalıştırıldığını, vücudunun hep yara olduğunu anlatmıştı.¹⁵¹⁰ Malta korsanlarına esir olan ve 1758’de kutulan 67. cemaatten Abdullah on dört yıl esirlik çekmişti.¹⁵¹¹ 13 Temmuz 1777 tarihli arzına göre Kılburun’da 10 akçe emeklilik karşılığı dalkılıç yazılan 62. cemaatten Ahmed esir düşmüş altı sene esir kalmıştı. Soğuktan elleri ve ayakları düşmüş halde İstanbul’a dönmüş, kendisine 15 akçe verilerek İbrail’e yazmak istemişlerdi. Ama o ben bu halimle serhatte ne iş yaparım diye sadrazama arz verince 10 akçeyle İstanbul’a yazılmıştı.¹⁵¹²

¹⁵⁰² BOA, D.YNÇ, 90-299.

¹⁵⁰³ BOA, D.YNÇ, 95-11.

¹⁵⁰⁴ BOA, D.YNÇ, 96-341.

¹⁵⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 105-229.

¹⁵⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 157-219.

¹⁵⁰⁷ BOA, D.YNÇ, 146-268.

¹⁵⁰⁸ BOA, D.YNÇ, 190-224.

¹⁵⁰⁹ BOA, D.YNÇ, 165-357.

¹⁵¹⁰ BOA, D.YNÇ, 162-447.

¹⁵¹¹ BOA, D.YNÇ, 237-273.

¹⁵¹² BOA, D.YNÇ, 342-62

1770’de Rusların eline geçen İsmail’de esir alınanlarla alakalı Sadullah Enverî, yaşayanlardan bizzat duyduğunu beyan ettiği bir olay anlatmıştır: Esir alınan askerlerle ilgilenen Rus generali aralarındaki yeniçerilere, sizler maaşlı asker misiniz diye sormuş, onlar övünerek kapıkulu askerleri olduklarını beyan edince, siz padişahın ekmeğini yiyip savaşa memur olmuşken firar etmeyi tercih etmişsiniz diyerek üç kere yüzlerine tükürmüş ve siz benim askerimi de bozarsınız diye 50 yeniçeriyi serbest bırakmıştı.¹⁵¹³ Diğer bir hikaye *Cabi Tarihi*’nde bulunmaktadır. Yeniçerileri aşağılamak için uydurulduğu muhtemel rivayete göre Yergöğü’nde Ruslara teslim olan askerleri sınıflarına göre tasnif edilmiş, diğerlerine iltifat edilirken 6 binden fazla yeniçeri çıplak olarak Moskova’ya götürülmüştü. Rus generalin esir alındıklarında onlara hakaret ettiği; kelime-i şehâdet getirmekle Müslüman olamayacakları, isyanlarda padişahların helakine sebep oldukları, seferlerde orduda durmayıp kaçtıkları yüzlerine vurulduğu anlatılmıştı.¹⁵¹⁴

3.10. YENİÇERİLERİN SİLAHLARI VE TALİMLERİ

İlk yeniçeriler kılıç, kalkan, ok, mızrak, balta ve diğer çeşitli silahları kullanmışlardı. Ayrıca zenberek ve mancınık gibi savaş aletlerini kullanmaya hususi ortalar görevlendirilmişti. Bu şekilde donatılmaları tüfeğin kullanılmasına kadar devam etmişti. Osmanlılarda tüfeğin kullanımı 15. yüzyılın hemen başına götürülse de yaygınlaşması ve hususiyetleri hakkındaki bilgiler sıhhatli değildir. Bununla beraber bu yüzyılın ortalarından itibaren gittikçe yaygınlaşmış ve Osmanlı ordusunda tüfek kullanan asker sayısı artmıştı.¹⁵¹⁵ Osmanlı ordusunun en önemli parçası ve piyade olması sebebiyle tüfek kullanmaya müsait birliği yeniçeriler II. Murad döneminde tüfek kullanmaya başlamıştı.¹⁵¹⁶ II. Mehmed tahta çıktığında yeniçerilerin kullandıkları silah ve aletlerde ıslahat yapmıştı.¹⁵¹⁷ Bu zamanda daha fazla yeniçerinin tüfekle donatıldığı tahmin edilebilir.

¹⁵¹³ *Enverî Tarihi*, 149-150.

¹⁵¹⁴ *Câbî Tarihi*, II, 824.

¹⁵¹⁵ Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 33-45. Salim Ayduz, “XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)”, *Belleten*, LXII-235, 787-789. Mücteba İlgürel, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 32 (Haziran 2011), 301.

¹⁵¹⁶ *Chalkondyles Kroniği*, (V-VII. Bölümler), 209, 213. Agoston, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar*, 52.

¹⁵¹⁷ Kritovulus, *Tarih-i Mehmed Han-ı Sâni*, (mütercim Karolidi), Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1328, 17.

I. Selim döneminde yeniçerilerin artık çok büyük kısmı tüfek kullanmaktaydı. Mısır üzerine gitmeye hazırlanan I. Selim, 26 Nisan 1516'da önden Haleb'e gönderdiği sadrazam Sinan Paşa emrine üç bin tüfekli yeniçeri vermişti.¹⁵¹⁸ I. Süleyman'ın Rodos, Mohaç ve Irakeyn seferlerine cebahaneyle beş bine yakın tüfek götürülmüştü.¹⁵¹⁹ 1532 Alman seferinde yeniçerilerden ok kullananlar vardı.¹⁵²⁰ 1547 yılında Fransız büyükelçi Monsieur D'Araman, yeniçerilerin arkebüz, pala yahut kılıç taşıdıklarını yazmış, ok ve yaydan bahsetmemiştir.¹⁵²¹ I. Süleyman'ın 19 Ocak 1552'deki emrinde ise bütün yeniçerilerden tüfek kullanmada mahir olmaları istenilmişti.¹⁵²² 1630'lu yıllara kadar ok-yay masrafları için keman-bahâ ödense de bu silahı kullanmayı uzun zaman evvel terk etmişlerdi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da artık ok talimi yapılmadığı, değil neferlerin talimhanecilerin bile ok kullanmayı bilmediği yazılmıştı.¹⁵²³

Tüfek kullanımının artırmaya çalışan Safeviler yeniçerilere kucak açmıştı. Cezalandırmaktan korkup kaçan, yeniçerilikten atılanlar bu devlette itibarla karşılanmıştı. 1516 yılında Şah İsmail'in yanında 20 tüfekçi firari yeniçeri vardı.¹⁵²⁴ 1555'te yeniçeriler, ağalarını şikâyet ettikleri mektuplarında, "onun yüzünden Kızılbaş'a kaçan yeniçeriler yüzünden tüfek kullananların sayısının arttığını" beyan etmişlerdi.¹⁵²⁵

Yeniçerilere devlet tarafından tüfek verilmekteydi. Bunlar "mîrî tüfenk" olarak adlandırılmıştı. Yeniçerilikten ayrılıp timarlı sipahi veya kapıkulu süvarilerine geçtiklerinde iade edelerdi.¹⁵²⁶ Merkezden ayrı olduklarında kendilerine tüfek gönderilirdi.¹⁵²⁷ Birden fazla tüfek sahibi olma ve bunları tezyin etme yaygın olduğundan mîrî olmayan tüfek kullanımı da yaygın olmalıdır. Zaten mîrî tüfeğin ihtiyacı karşılayacak seviyeden uzak olması ve mevcutlarının artmasıyla teminde zorluk çekilmesi sebepleriyle, 16. yüzyılın sonunda yeniçerilere tüfek verilmesi uygulaması kaldırılmıştı.

¹⁵¹⁸ Haydar Çelebi *Rûznâmesi*, 143.

¹⁵¹⁹ Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar*, 56, 158. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 40-41

¹⁵²⁰ Celâlzâde Salih Çelebi, *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*, (haz. Fatma Kaytaç), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, 50.

¹⁵²¹ Jhean Chesneau, *Monsieur D'Araman Seyahatnamesi*, (çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 35.

¹⁵²² 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 9-10.

¹⁵²³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 236

¹⁵²⁴ *TSMA*, E. 756/45.

¹⁵²⁵ Uzunçarşılı, "Yeniçerilerin Rüstem Paşa'ya Mektupları" 197.

¹⁵²⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 10, hk. 445.

¹⁵²⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 16, hk. 551.

Artık her yeniçerinin kendi imkânlarıyla tüfek temini mecburi hale getirilmişti.¹⁵²⁸ Kuloğulları, silah bulundurma serbestiyeti sayesinde yeniçeri olmadan önce de tüfek edinebilmişlerdi.¹⁵²⁹

Yeniçeriler önceleri çakmaklı, sonra fitilli tüfek kullanmıştı.¹⁵³⁰ Ricault *muske* tüfekleri olduğunu,¹⁵³¹ Marsilli 6, 9, 12, 15, 25 dirhemlik fitilli ve ağır tüfekler kullandıklarını yazmıştı.¹⁵³² Tüfenkçi gibi özel birlikler daha etkili tüfekler kullanmaktaydı. Mesela 1695 yılında sadrazam tüfenkçileri 30-40 dirhemlik tüfeklerle donatılmışlardı.¹⁵³³ Kale kuşatmalarında kulelerdeki hedefleri vurma gibi hususi vazifelerde misket tüfeği de kullanılmaktaydı.

Tabanca, kılıç, kama, topuz, balta vesairler, diğer silahlarıydı.¹⁵³⁴ Bazılarının kalkanları olduğu 17. yüzyıl sonuna ait bazı kayıtlarda görüle de¹⁵³⁵ sonrasında fazla kullanılmadığı, hem savaşlara ait anlatımlardan hem de terekelerde gösterilen silahlar arasında olmamasından anlaşılmaktadır.

Göreve giderken veya savaş sırasında yeniçerilere barut, fitil ve kurşun dağıtılmıştı.¹⁵³⁶ 10 Temmuz 1709'da göreve gönderilenlere nefer başına cebehaneden yarımşar okka barut, birer okka kurşun verilmiş ve bunun mutat olarak verildiği gösterilmişti.¹⁵³⁷

Tashih be-dergâh yoluyla yazılan yeniçerilerin tüfekle gelmeleri şarttı. 1692 ve 1693 yıllarındaki seferler için gelecek yeniçeri ve kuloğullarından boylu tüfeklerle gelmeleri istenmişti.¹⁵³⁸ 18. yüzyılda da bütün sefer emirlerinde yeniçerilerin tüm silahlarıyla donanmış olmaları, serdengeçti ağaları ve serdarlardan getireceği neferlerin silahsız olmamasına dikkat etmeleri istenmiş, silahsız geldiklerinde sorumlular tenkit

¹⁵²⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 177.

¹⁵²⁹ *659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili*, 136.

¹⁵³⁰ Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar* 159-160.

¹⁵³¹ Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 301.

¹⁵³² Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 81, 162-163.

¹⁵³³ *Tarih-i Varadin*, 34.

¹⁵³⁴ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 81. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 345.

¹⁵³⁵ 1690'da seferden dönen yeniçerilere saldıran eşkıyalar kalkanlarını çalmışlardı. BOA, C.AS, 18637.

¹⁵³⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1095.

¹⁵³⁷ BOA, D.YNÇ, 49-236.

¹⁵³⁸ *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili*, 501-504, 594-597, 602-604.

edilmişti.¹⁵³⁹ 1737 yılında yine boylu tüfek getirmeleri emredilmişken¹⁵⁴⁰ Aralık 1769'da Ruslara karşı etkili olmaları için silahlarının yeni olması istenmişti.¹⁵⁴¹

Silahlarını kendilerinin temini umum kaide olsa da bazen satın almalarına yardım edilmiş bazen ise cebahaneden verilmişti. İstanbul'dan orduyla gidenlerden silahsız ve fakir olanlara tüfek almaları için bahşiş adeti vardı. Yine esir olan veya başka şekilde mağdur olanlara para yardımı yapılmıştı.¹⁵⁴² Sadrazam tüfenkçilerine ise her zaman cebahaneden tüfek ve takımları verilmişti.¹⁵⁴³ 1790'larda talime başlayanların tüfekleri cebahaneden verilmişti. Ayrıca 19. yüzyılda yeniçeri ağasına verilen tüfenkçilere de cebahaneden tüfek verilmişti.¹⁵⁴⁴ Zaten kale veya ordu cebahanelerinde yeterince silah bulundurulmuş, ihtiyaç durumunda İstanbul'dan sevk edilmişti.¹⁵⁴⁵

Yeniçerilerin silahları ve donanımları terekelerinden görülebilmektedir. Kayıtlara göre kara kılıç, taban kılıç, Frengir kılıç, simli kılıç; fiyatları 200-4250 akçe arasında değişmekte olan kara tüfek, kaval tüfek, şeşhane tüfek, boylu tüfek, kebir tüfek, sadaklı tüfek, kartane tüfek, filinta tüfek, sarma tüfek, fahire tüfek, fahire filinta tüfek, çifte tüfek; 30-4000 akçe arasında fiyatları olan piştov, çifte piştov, kuburlu piştov tüfek, sim piştov, sim bilezikli piştov, tek piştov (tek namlulu), çift piştov (çift namlulu), fahire piştov; gaddere, pusat, palaska, zırh, hançer, topuz tereklerinde olan silahlardı. Silahları koyacak kılıf ve kemerleri de bulunmaktaydı. Bu silahlardan birçoğuna birkaç adet olacak şekilde sahip olanlar vardı.¹⁵⁴⁶ 1733 Mart'ta Vidin'de ölen 25. sekbanlar mensubunun üç tüfek,

¹⁵³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 137, hk.149. BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 1553-54-55. BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 706. BOA, İE. AS, 8050. BOA, A.DVN.MHM.d. 135, hk. 853.

¹⁵⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1553-1555.

¹⁵⁴¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 299.

¹⁵⁴² Mart 1800'de Dimyat'ta esir olduktan sonra gelen dört yeniçeriye silah almaları için 25'er kuruş verilmişti. BOA, C.AS, 27709.

¹⁵⁴³ BOA, C.AS, 30673.

¹⁵⁴⁴ BOA, C.AS, 26217, 53212.

¹⁵⁴⁵ BOA, KK.d. 4770. 6 Mart 1745'te Kars Kalesi'ne bin kılıç ve bin tüfek gönderilmişti. BOA, AE, SMHD-I, 431/1. 1773'te orduda tüfek, barut ve diğer malzemeler azaldığından İstanbul'dan istenmişti. BOA, C.AS, 2693.

¹⁵⁴⁶ 202 Numaralı Şer'iyye Sicili, 184. Kadir Güldür, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790)*, Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2016, 61. 1751 No'lu Rodosçuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili, (haz. Emine Cengiz), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, 57, 69, 76, 77, 84. 10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi, (haz. Ömer Çağatay), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015. 242, 55, 57, 63, 66,84, 86, 113, 203, 209. 42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili, 81-82, 128, 143-144, 156-158. Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili, 96, 140-141. 1693 yılında Kandiye'de ölen yeniçerilere ait beytülmal defterinde cinsleri gösterilmese de hepsinin 129-219 akçe arası satılmış tüfekleri vardı. BOA,

bir boylu tüfek, üç kılıç, bir piştov ve palaskası vardı. Aynı yerdeki 76. cemaatten Ali odabaşının metrukâtında bir taban kılıç, üç frengir kılıç, beş piştov, üç şeşhane tüfek, bir boylu tüfek, bir hançer vardı.¹⁵⁴⁷ Varlıklarına göre silahlarını tezyin etmişlerdi. 1760'da bir çavuş göreve gittiğinden Gürcü asıl kölesi simli boylu tüfek, simli kılıç ve eşyalarıyla kaçmıştı.¹⁵⁴⁸ Gösterilen misallerden anlaşıldığına göre bir yeniçerinin silah ve donanım olarak; tüfek, piştov, fişeklik, palaska, barutluk, kılıç, hançer, durumuna göre sahip olduğu diğer silahları ve zırhları bulunmaktaydı.

Cebeciler 17. yüzyılın sonundan itibaren ordunun silahlarının tamiri ve bakımını üstlenmeden öte muharip sınıf haline gelmişti. Yeniçeriler gibi serdengeçti ve dalkılıçlıkta çok fazla kullanılmışlardı. Ordu içerisinde 10 bine çıkan mevcutları da zaten vasıf değiştirmenin en mühim yönüydü.¹⁵⁴⁹ Cepheye silah tamiri için ayrıca ustalar da götürülmüştü. 7 Mart 1770'de İsakçı'da Karanamlı ve Cevherzar adlı tüfeklerin tamiri için orduda usta olmadığından Silistre'den 20 usta çağırılmıştı.¹⁵⁵⁰ 1800 yılında silahların tamiri için İstanbul'daki tüfenkçi esnafından orduya çağırılanlar olmuş, yeniçerilerden tüfenkçilik yapanlardan da 15 kişi gönüllü olarak katılmıştı.¹⁵⁵¹

C.AS, 16017. Kasım 1732'de Adana'da ölen Hasan Beşe'nin terekesinde bir kara kılıç, bir kara tüfek, bir piştov, bir gaddare ve bir pusat bulunmaktaydı. Ekim 1732'de ölen Ali Beşe'nin kara kılıcı, pusat, vezne ve palaskayla beraber bir tüfeği bulunmaktaydı. Tüfeğin takımıyla beraber fiyatı 4 kuruş yazılmıştı. Ekim 1732'de ölen Veli Beşe'nin bir 6 kuruşluk tüfeği bulunmaktaydı. *129 Nolu Adana Ser'iyye Sicili*, 182, 260, 263. 1749'da cezalandırıldığı için eşyalarına el konulan Bağdad eski kâtibinin eşyaları arasından bir şeşhane tüfek vardı. *57 Numaralı Şer'iyye Sicili*, 323, 341, 343. Aralık 1767'de Rodoscuk'ta öldürülen bir çuhadarın terekesinde 2275 akçe bedelle kaydedilen kılıç, 1175 akçelik bir boylu tüfek ve çifte piştov bulunmaktaydı. *1751 No'lu Rodoscuk Şeriye Sicili* 55. Temmuz 1772'de İstanbul'da ölen Mustafa Beşe terekesinde 600 akçelik şeşhane tüfek ve 2850 akçelik kebir (büyük) tüfek, Anadolu kavağı İskelesi'nde ölen 64. cemaatten Mehmed Beşe'nin 2880 akçelik tüfek, palaskası ve diğer bir yeniçerinin 560 akçe yazılan filinta tüfeği vardı. *İstanbul Askerî Kassâm Defterlerinden 336 Nolu ve Hicrî 1184 Tarihli Tereke Defteri*, (haz. Zehra Elçin Özdener), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, 15-17, 46, 178. Haziran 1764'te Kastamonu'da ölen Palancı Ömer Beşe'nin terekesinde bir Şam kılıcı (5 kuruş), bir tüfek (3 kuruş), 1 piştov (veznesiyle palaskasıyla 5.5 kuruş) vardı. *1177 H/1763-1764 M. Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (haz. Alaettin Tırpanoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002, 384. Emekli bir yeniçeriden simli ve kara kılıç kalmıştı. *336 Nolu Askerî Kassâm Defteri*, 84. 1791'de ölen bir yeniçerinin terekesinde 2700 ve 1386 akçe değer biçilmiş iki sim bilezikli filinta tüfek, 2406 akçelik şeşhane tüfek, 690 akçelik sağır filinta tüfeği vardı. *615 Numaralı İstanbul Askerî Kassâm Defterinin Değerlendirilmesi*, (haz. Sezgin Demircioğlu) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, 53.

¹⁵⁴⁷ *42 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili*, 127-128, 156-158.

¹⁵⁴⁸ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 185.

¹⁵⁴⁹ Nizâm-ı Cedîd'e dair düzenlemelerde Cebeci Ocağı bu vasıfları da düşünülerek talim verilmesi düşünülmüştü. *Mahmud Râif Efendi*, 47.

¹⁵⁵⁰ BOA, C.AS, 2669.

¹⁵⁵¹ BOA, C.AS, 42910.

1784 senesinde yeniçerilerin kullandıkları silahların yerine Avrupa’da imal edilenlerin benzerinin imal edilmesi için Bentona adlı Fransız bir uzmana görev verilmişti.¹⁵⁵²

Yeniçerilerin talimleri hakkında kaynaklardaki malumat oldukça azdır. Nasıl yapıldığı, hangi savaş sanatları öğretildiğine birkaç eserde kısaca temas edilmiş, daha çok talim yapılıp yapılmadığıyla ilgilenilmiştir.

Nakillere göre ağa kapısında talimhane olduğu gibi her gün sabahleyin ok talimi yapılan kışlalardaki ok meydanında beş talimhane vardı.¹⁵⁵³ Buranın ismi ok kullanmayı terk ettiklerinden sonrada aynı şekilde anılmaya devam etmişti. Ok meydanında tüfek eğitimi için ayrı yer tahsis edilmiş, Çarşamba ve Perşembe günleri tüfek talimi yapılmıştı. Burada I. Süleyman zamanında somaki mermerden, sonraları tunçtan taşınır nişangâhlar kullanılmıştı ve bunlar talimhanecilerde bulunmuştu. Metris talimleri için büyük somaki miller kullanılmıştı.¹⁵⁵⁴

Sultan I. Süleyman, herhalde kendinden evvelki sultanlar gibi bizzat tüfek talimlerini ve idman yapmalarını takip etmiş, yeniçeri ağasına bu hususla alakalı sürekli emirler vermişti.¹⁵⁵⁵ Aynı şekilde Sultan II. Selim devrinde eğitimlerine talimlerine dikkat edilmiş, tüfek atma ve “cenk-cidal” talimi yapanlar bahşişle mükâfatlandırılmıştı.¹⁵⁵⁶ 30 Mart 1576’da yeniçeri odalarındaki ok meydanında talim yaparken kullandıkları barutun iyileştirilmesi için Topçu Ocağı’ndan 11 kişi görevlendirilmiş ve burada bir yer tahsis edilmişti.¹⁵⁵⁷

Talimler bütün ağaların nezaretinde tüfenkçibaşılar tarafından yaptırılmıştı. Yaylım atışı da talimleri arasındaydı. Üçerli dörderli atışları talimhanede yapmışlardı.¹⁵⁵⁸ Dokuzlu sıralı şekilde yaylım atışı yapabildikleri bilindiğine göre¹⁵⁵⁹ bunları da ya talimhane de yahut seferler sırasında talim etmişlerdi. Ancak *Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-*

¹⁵⁵² III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları, 24.

¹⁵⁵³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 207, 236.

¹⁵⁵⁴ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 4b. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 266.

¹⁵⁵⁵ 888 Numaralı Mühimme Defteri, 9-10.

¹⁵⁵⁶ 25 Nisan 1573 tarihinde padişah yeniçeri ağasından talim yapanlara iki yüz akçe dağıtmasını istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 21, hk. 653.

¹⁵⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 34, hk. 129.

¹⁵⁵⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 266.

¹⁵⁵⁹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 54-58

Âlem adlı eserinden Hasan Kâfi, yeniçerilerin talimlerinin aksamasını ve silahlarının etkililiğinin ihmal edilmesini 1570'lerden başlatmış, 1590'larda önceden kullanmakta mahir oldukları silahları bile kullanamadıklarını yazmıştı.¹⁵⁶⁰

17. yüzyılın ilk yarısında yeniçerilere hem İstanbul'da hem sefer esnasında tüfek talimi yaptırılmıştı. Padişah ve sadrazamlar bizzat bu işlerle meşgul olmuştu. 1620 yılında çaşnigirbaşı Mustafa Ağa yeniçeri ağası olunca kendisinden yeniçerilere meydanda sıkı talim yaptırması istenmişti. Yine 1623 Kasım'da ağa olan Hüsrev Ağa, İstanbul'a çağrılan bütün yeniçerilerin talim yapmasına nezaret etmişti. 1620 ve 30'lu yıllardaki seferler esnasında talimler yapılmış, tüfekte gösteriler ve silahşörlük müsabakaları tertip edilmişti.¹⁵⁶¹ Sultan II. Osman, Lehistan savaşı sırasında Tunca Nehri kenarında ağasından neferine bütün yeniçerileri tüfek imtihanından geçirmişti.¹⁵⁶² Talimler bütün neferleri kapsamadığından, belli dönemlere mahsus olduğundan ve yeterli olmadığından olsa gerek bu dönemde yazılan *Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn*'de yeniçerilerin odalarında boş durduklarından bahsedilmişti.¹⁵⁶³

Yirmi beş yıl savaşın süren Girit savaşları yeniçerilerin talim alanı olmuş, bu dönemde yeni yeniçeri yapılan kuloğulları ve acemi oğlanları sürekli buraya sevk edilmişti. 17. yüzyılın ikinci yarısında uzun müddet kalan yabancı gözlemcilerden Ricault yeniçerilerin savaşma usulleri olmadığını yalnız üçgen şekilde müfreze oluşturduklarını yazmış,¹⁵⁶⁴ Graff Marsilli ise teferruat vermeden talimhanede tüfek talimleri yapıldığını aktarmıştı.¹⁵⁶⁵ 1690'lı yıllarda hemen her yıl yapılan seferler sırasında talim yaptırılmaya devam edilmişti.¹⁵⁶⁶

18. yüzyılda İstanbul'da talimhane her zaman mevcut olmuştu ve gösterileceği üzere burada talim yaptırılanlar vardı. Kalelerde de talim yapıldığını gösteren kayıtlar vardır. Mesela 1732 yılında Hotin'de ağalarının nezaretinde tüfek talimi yaparken bir yeniçeri yaralanmıştı.¹⁵⁶⁷ İstanbul'da merasimlerde ve ziyafetlerde yeniçerilerin

¹⁵⁶⁰ *Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem*, 250, 267-268.

¹⁵⁶¹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 682, 705, 724, 793, 833, 1092.

¹⁵⁶² *II. Osman Dönemine Ait Bir Kaynak: Zafername*, (haz. Zeynep Türk Sarıışık), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, 76.

¹⁵⁶³ *Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn*, 99.

¹⁵⁶⁴ Ricaut, *Hâlihazırının Tarihi*, 301.

¹⁵⁶⁵ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 80.

¹⁵⁶⁶ *Nusretnâme*, 266, 280, 367.

¹⁵⁶⁷ *BOA, D.YNÇ*, 117-380.

tüfenkçilikleri tecrübe edilmiş ve nişan müsabakaları düzenlenmişti. Bu merasimlere çok sayıda yeniçeri katılmıştı. Kendisi de bacak arasından hedefi vuracak kadar iyi nişancı olan Damat İbrahim Paşa yeniçerilerle beraber gösterilerde hedeflere ateş etmişti.¹⁵⁶⁸ Bu törenlerin çoğu yabancı ülke temsilcileri ve elçiler şerefine verildiğinden talimli tüfenkçiler seçilmişti. 11 Nisan 1720’de Avusturya büyükelçisi şerefine verilen ziyafette çok sayıda yeniçeri tüfenkçisi nişanlara ateş etmiş, bunlar arasında bulunan zabitlerden biri 85 dirhemlik tüfeğiyle atış yapmıştı. Elçi tüfeği görmek istemiş, tüfeği yastığın üzerinde incelemiş, kurşunlarından bazılarını almıştı. Tekrar atış yapılmasını isteyince ağa tüfeği düşürmüş ve kundağının tabanı kırılmıştı. Durum, elçinin nazarının değmesi olarak değerlendirilmişti.¹⁵⁶⁹ Sultan I. Mahmud devrinde de aynı şekilde tertip edilen ziyafetlerde çok sayıda tüfenkçiler yarışmalar yapmış ve mükâfatlar verilmişti.¹⁵⁷⁰ Sultan III. Mustafa tahta çıktıktan sonra ocakların durumunu görmek için büyük bir gösteri düzenlenmişti. 11 Haziran 1758’de bayram kutlaması için Sadabad’a gidilmiş, bütün ocaklardan tüfekçiler istenmişti. Bir kaynağa göre göre 400, bazılarına göre ise 4000 nefer tüfenkçiye 20 odabaşı tüfenkçibaşı tayin edilmiş, zabitler onlarla beraber bulunmuştu. Bunlar arasından seçilen 70 yeniçeri kurulan nişanlara ateş etmiş başarılı olanlara ve zabitlerine altınlar dağıtılmıştı.¹⁵⁷¹ III. Mustafa timarlı sipahiler dâhil bütün askerlere talim yapılması için fermanlar yayınlamıştı.¹⁵⁷² 1760’larda Osmanlı topraklarında bulunan Christop Wilhelm Lüdeke, Yeniçerilerin hiç eğitimi olmadığı, sefer sırasında üç defa saldırdıklarını, düşman gerilemezse durdukları, savaşçı hiçbir özelliklerinin kalmadığını yazmıştır.¹⁵⁷³ Eğitimleri olmadığını gözlemlemiş olsa bile bu dönemde savaş olmadığından naklettiği diğer hususlar duyduklarının nakli olmalıdır.

Bahsedilen bütün bu durumlar merkezde veya kalelerde görev başında olan eşkinci neferler için geçerliydi. Savaşa götürülenlerin büyük çoğunluğu taşradan yazılanlar olduğundan işini gücünü bırakan çiftçi, esnaf ve tüccar yeniçerilerden olması zaten eğitim aranan bir hususiyet değildi. Onlardan beklenen sadece silah sahibi olmaları ve

¹⁵⁶⁸ BOA, A.d, 347, s. 63. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 1179.

¹⁵⁶⁹ BOA, A.d, 347, s. 84-85.

¹⁵⁷⁰ TSMA.D. 10732, s. 3-6, 14, 15, 16. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 45. *Hâkim Efendi Tarihi*, 267-268.

¹⁵⁷¹ *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 69-72. III. Mustafa *Rûznâmesi*, s. 22. *Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_islams_5279*, vrk 101-102.

¹⁵⁷² Hammer, *Osmanlı Tarihi*, VIII, 2304.

¹⁵⁷³ Lüdeke, *Türklerde Din Devlet*, 162.

kullanmayı bilmeleri idi. Toplanan bu yeniçerilere sadece cephede bazı talimler yaptırılmıştı. Mesela 1787’de ordu Sofya’dayken, ordu toplandığında yeni harp usulünü bilmediklerinden muvaffak olamadıklarını sadrazam Koca Yusuf Paşa’ya ikrar etmişler, kısa müddet bir eğitime tabi tutulmuşlardı. Birkaç hafta boyunca yeniçeriler ve bütün ordunun katıldığı tatbikatlar icra edilmişti. Teşkil edilen 30-40 bin kişilik iki ordu birbirleri üzerine saldırmış, hücum ve müdafaa tecrübeleri yapılmıştı.¹⁵⁷⁴

Talimlerinin yetersiz olması, savaş tecrübeleriyle kapatılmaya çalışılmıştı. Taşradan istenen neferlerin sefer görmüşlerden olması, emirlerde tekrarlanmıştı.¹⁵⁷⁵ Sefer tecrübesizliği uzun müddet sulh döneminin ardından 1768-74 harbinde kendisini iyice göstermişti. En ufak çarpışmalara giremeyen, Rusların kullandığı yeni silahlara dayanamayan yeniçeriler ancak savaş süresince direnç kazanabilmişti. Bu savaşlar ve 1787-92 harpleri hakkında malumat verilen *Koca Sekbanbaşı Risalesi*’nde ömründe eline silah almamış, ömrünü alışveriş ve çift sürmekle geçirmiş olanların savaşta önce tüfeğe kurşunu sonra barutu koydukları, tüfekten barut ve kurşunu çıkaramadıkları, tüfeğe ne kadar barut koyulacağını bilmedikleri gösterilmiştir. Ayrıca savaş sırasında hepsinin bir düzende ateş edemediğini, kiminin bir, kimi iki kere kurşun attığı, bazılarının hiç ateş etmeyi bilmediği, saflarının olmadığı, geri çekilmeyi bilmediklerini yazılmıştır. Silah sahipliği serbestiyetine sahip, taşrada ve merkezde birçok görevde silahlı bulunan yeniçerilerden bazıları, harp tecrübesi olmasa da silah kullanmada ve nişancılıkta mahirdi.¹⁵⁷⁶

Askeri ıslahatlar içine yeniçerileri çekmek için ilk teşebbüs sürat topçuları ile olmuştu. 21 Haziran 1784’te 15 akçe yevmiyeyle çeşitli ortarlardan 1000 yeniçeri sürat topçusu yapılmıştı.¹⁵⁷⁷ Bunlar için “süratçıyân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî” ismi kullanılmıştı.¹⁵⁷⁸ Amirleri olarak zabıtlardan süratçıbaşı vardı. Mesela 1791’de Anapa ordusunda bulunanların süratçıbaşı, turnacıbaşı Hasan Ağa’ydi.¹⁵⁷⁹ 1787-92 harplerinde

¹⁵⁷⁴ *Enveri Tarihi Üçüncü Cild*, 421. *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 40. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 54-55, 61-62, 66.

¹⁵⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 142, hk. 241. BOA, A.DVN.MHM.d, 144, hk. 485.

¹⁵⁷⁶ 1787 Nisan’da cepheye gidecek Boğaz’daki gemilere binmeleri için kayıklar ile nakledilen yeniçeriler bir Rus gemisine rastlamış, Rus kaptan onlarla dalga geçmek için kadeh doğrultunca yeniçerilerden biri uzaktan onu ağzından vurmuştu. *Taylesanizâde Tarihi*, 196.

¹⁵⁷⁷ *Mehâsinü’l-Âsâr* (İlgürel), 173. BOA, C.AS, 30776, 48013.

¹⁵⁷⁸ BOA, C.AS, 38654, 39847, 48325, 50932, 51960.

¹⁵⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, hk. 1011.

her türlü görevde kullanılmışlardı. Ağustos 1788'de çete kayığından top atarken yaralanan sürat topçusu 19. cemaatten bir yeniçeriye Vidin'de 30 akçeyle emeklilik verilmişti.¹⁵⁸⁰ Diğer yeniçerilerin görevini terk etmesi umum vaziyeti, bunlarda da eksik değildi. Şubat 1790'da 620 nefer cepheden firar etmişti.¹⁵⁸¹ 1791'de cephede bunlara haftada iki gün top talimi yaptırılmaktaydı.¹⁵⁸²

1792'de biten savaş sonrası Nizamı Cedit ordusu kurulunca, 1794'te yeniçerilere talim vermeye başlanmıştı. Her seferinde dört ortaya, Topkapı dışındaki Seyirdim adlı yerde yapılacak talimhanede ve Sadabad'daki talimhanede bahardan kışa kadar haftada iki defa talim yaptırılması, kışında havalar müsait olduğunda devam edilmesi düzenlenmişti. İstanbul'da bulunmayanların da düzene uymaları istenmişti.¹⁵⁸³ Ekim 1794'te Anadolu ve Rumeli'deki bütün kazalardaki her 10 yeniçerinin başına bir onbaşı başeski verilmesi ve bunlar vasıtasıyla talim yaptırılması emredilmişti.¹⁵⁸⁴ Taşradakilere getirilen talimlerin akıbeti bilinmese de İstanbul'da 1797'ye kadar talimhaneciyle beraber 241 tüfenkçi haftada iki kere talim yapmıştı. Bunlara cebahaneden barut kurşun verilmekte, ustalara üstadiye olarak 25 kuruş ödenmekteydi. Nişangâh için kullanılan destiler için desti bahâ adıyla 25 kuruş verilmişti.¹⁵⁸⁵ 1797'de talimin daha genişletilmesi için yeni bir düzenleme yapılmak istenmişti. Sadrazam ve padişah arasında talim işi gizlice görüşülmüş, gerekirse yeniçeri ağası değişikliği de kararlaştırılmıştı.¹⁵⁸⁶ Ardından talim yapacakların sayısını artıran kıyafetleri ve yevmiyelerinde değişiklik yapan düzenleme uygulamaya sokulmuştu: Bir zabıt tüfenkçibaşı ve kabiliyetli zabıtlardan 20 usta seçilip bunların her birinin emrine 25 olmak üzere 500 nefer verilecekti. Ustaların başında fes olacak üzerine Selanik puşisi saracaklardı. Yeşil mintan, şalvar, tozluk ve kırmızı ayakkabı giyinecekler, bellerinde palaska ve vezne olacaktı. Neferler talim dışında kalpak ve üzerine Selanik puşisi, talime gittiklerinde ve padişah huzuruna tüfek atışı için vardıklarından dal-fes, al mintan, çuka şalvar, tozluk ve yemeni giyinecekler, sade palaska taşıyacaklardı. Boylu atıcı tüfek kullanacaklardı. Talimhaneci, başyazıcıyla beraber 15 yazıcı, 20 aşçı ve 60 karakullukçu ayrıca maiyetlerine verilecekti. Bunlar

¹⁵⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 419-380 .

¹⁵⁸¹ BOA, D.YNÇ, 421-118

¹⁵⁸² BOA, C.AS, 7978.

¹⁵⁸³ Mahmud Raif Efendi, 66-67. BOA, C.AS, 53817.

¹⁵⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 201, hk. 70, 296.

¹⁵⁸⁵ BOA, C.AS, 5389, 3714, 5967, 21976, 32621.

¹⁵⁸⁶ BOA, HAT. 239/13323

Topkapı dışındaki talimhanede yazın haftada iki, kışın bir kere atış, metris kazma ve düşman üzerine usulünce yürüme talimleri yapacaklardı. Barut, tüfek ve kurşunları cebahaneden temin edilecek ayrıca yiyecekleri ve desti-bahâları verilecekti. Ustalara 60 neferlere 15 akçe yevmiye bağlanacaktı. Neferler bekâr olacak, kışlalarda kalacaklar, evlenmek istediklerinden ayrılacaklardı. Talimleri dışında ticaret veya meslekle uğraşmalarına mani olunmayacaktı. En düşük 30 akçe olmak üzere emeklilik verilecekti.¹⁵⁸⁷

Gösterilen bu kapsamlı ve geleceğe yönelik bir hazırlık olarak düşünülmüş düzenlemeyle daha evvel talim yapanların sayısı artırılmıştı. 3 Kasım 1797 bir belgeye göre ilk eğitilenler kulkethüdasının hizmetine verilmiş, yerlerine yeniden 500 nefer yazılmıştı. Yine bu belgeye göre giysileri ve donanımlarının temini için her birine 40 kuruş verilmişti.¹⁵⁸⁸ Talimleri Ağustos 1798’de devam etmekteyken ne zaman kesildiği bilinmemektedir.¹⁵⁸⁹ Mütercim Ahmed Asım Efendi’ye göre, birkaç ay sonra Levend Çiftliği Ocağı’nı da kıskanmalarının tesiriyle “madde-i ta’lîm hâric ez-kanûn-i kadîmdir” diyerek talimi bırakmışlardı.¹⁵⁹⁰ Kabakçı Mustafa İsyanı’nda boğaz yamaklarını esasen tahrik eden onlardan yeniden talim yapmaları isteği idi. “Bizleri küffar askeri gibi ta’lime komanız olmaz” diye teklifi getiren ağayı öldürmüşlerdi.¹⁵⁹¹ Ocağın kanununda talim yoktur fikrinden vazgeçmeyen yeniçerilerin, kendilerine getirilecek talim mecburiyetine karşı gelmeleri, ocaklarının kaldırılmasına sebep olmuştu.¹⁵⁹²

¹⁵⁸⁷ TSMA, E. 704. Üzerinden tarih bulunmayan ve buna ilişkin emare olmayan, yeniçeri ağasına yazılacak buyrulunun müsveddesi olarak hazırlanan bu vesika, ocağın kaldırılması öncesinde çıkarılan eşkinci layihası olarak değerlendirilmiş olmalı ki 1241 olarak tarihlendirilmiştir. Düzenleme *Nuri Tarihi*’nde eksik olarak gösterilmiştir: Buna göre 8 tüfenkçibaşı, 8 tüfenkçi odabaşı her bir tüfenkçibaşıya 25’er tüfenkci neferâtı ve her birine birer aşçı, saka ve karakullukçu verilecek, 54. bölüğün çorbacısıyla her seferde 4 orta olmak üzere hafta bir kere Sadâbâd’da, bir kere Topkapı dışında Segirdim adlı yerde talim etmeleri, barut ve kurşunun cebahaneden verilmesi düzenlenmişti. Talimleri sırasından ocak başkatip ve altı yazıcı bulunacaktı. *Nûrî Tarihi*, 541. Aynı malumat *Âsım Efendi Tarihi*’nde (I, 682-83) de mevcuttur. Ayrıca bk. *Câbî Târihi*, I, 38.

¹⁵⁸⁸ BOA, C.AS, 42635, 6031.

¹⁵⁸⁹ BOA, C.AS, 1096, 45236.

¹⁵⁹⁰ *Âsım Efendi Tarihi*, I, 683-684

¹⁵⁹¹ *Câbî Târihi*, I, 127.

¹⁵⁹² BOA, C.AS, 47897. *Üss-i Zafer*, 120.

3.11. YENİÇERİLERİN KABİLİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE OCAĞIN ISLAHI/KALDIRILMASI FİKRİNE DAİR BAZI TESPİTLER

Yeniçerilerin 16. yüzyılın son çeyreğine kadar itibarları oldukça yüksekti. Meydan muharebeleri, kale kuşatmaları veya muhafazalarında dayanıklılıklarını ve kahramanlıkları hep methedilmiş, iktidara müdahaleleri haricinde haklarında menfi kanaat beyan edilmemişti. Muharebelerdeki dayanıklılıklarını Tursun Bey “ak kal‘â-i revân”, yani yürüyen ak kale olarak tavsif etmiş,¹⁵⁹³ İdris-i Bitlisî kalelere tırmanmalarını, “sineklerin hurma ağacının etrafına üşüşmelerine” benzetmişti.¹⁵⁹⁴ Savaş kabiliyetleri hakkında ise yine İdris-i Bitlisî şunları kaydetmişti: “Savaşlarda genellikle piyâde olmalarının sebebi, düşman atlılarını indirmek içindir. Mızraklı düşman süvâriyelerinin şiddetli hücumuna rağmen ölümüne kadar kalkanlarını yere atmazlardı. Düşman karşısındayken asla yüz çevirmemişlerdir. O cihetten de, sultanların müşriklerle savaş gününde bu sınıfa güven ve itimadı tam olurdu. Belde, sur ve hisârların fethi de genellikle bunların gayretiyle olurdu. Asla, hiçbir zaman hiç kimse bu vefâ cemaatinden vazifelerinde kusur ve eksiklik görmemiş, bunlardan doğruluktan başka bir şey zuhur etmemiştir. Hiç kimse, savaş meydanından bunlardan birinin kurtuluş amacıyla firarını duymamıştır.”¹⁵⁹⁵ 16. yüzyılın başlarına ait bir anonim eserde edebi dille onlardan şu şekilde bahsedilmişti: “Kapu kullarından yeniçeri bölüğü ki ‘atebe-i Osmaniyyenün eski hidmetkârlarıdır. Gayret kuşağı meyânlarında, kemer-i ‘izzet ü hamiyet külâhı başlarında tâc-ı müfâheretdür (övünme tacıdır). Her biri bir vilâyetün merd-i güzîni ve dilâveri pîşe-i hamâsetin (yiğitlik mesleğinin) misl-i gazanferidir (kahramanlık timsalidir). Hengâm-ı vegâda (harp vaktinde) her gazâda tîğ-ı hûn-âşâmları ki (kan içen kılıçları) feşân-ı intikâmla (intikam saçmakla) ser-tîzdır (keskinleşmiştir). Hûn-rîz (kan dökücü) olmağla yüz ağılıkları hâsıl idegelmişdür. Ellerindeki harbelerün ki zehri kahrla suvarılmışdur. Vakti muharebede *fe-izâ hiye şu‘banûn mübinun* (O hemen apaçık bir ejderha oluverdi) âyeti sûret-i sîmâlarında zâhir u mübeyyindir. Keff-i iktidârlarındaki tîğ-i âbdar (ellerindeki keskin

¹⁵⁹³ *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 48.

¹⁵⁹⁴ “*Acem'den Rum'a*”: *İdris-i Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, (haz. Vural Genç), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 622.

¹⁵⁹⁵ *Heşt Behişt*, 58.

kılıç) küffârün levh-i hâtırından (hafızasından) çirk-i şirk-i (şirk kirini) mahv itmeğiçün bir mîğ-i hûn-bârdır (kan yağdıran bir kara buluttur).¹⁵⁹⁶

Ağır bir mağlubiyetin olduğu Ankara Savaşı'nda kendi aralarından çıkıp Emir Timur'un ordusu içine dalan ve esir düşen Yıldırım Bayezid için yeniçeriler, “eğer bizim aramızda kalsaydı biz akşama kadar savaşır gece onu kaçırır, asla vermezdik” demişlerdi.¹⁵⁹⁷ Bu savaş sırasında bütün ordu dağılmasına rağmen yeniçeriler bozulmamış, hırsla saldıran Timur'un ordusuna çok iyi direnmişlerdi.¹⁵⁹⁸

En başından itibaren savaş azimlerini artırmak için onlara her türlü teşvik sağlanmıştı. Yiğitlikleri görülenlere timar-zeamet tevcihi, kaleye önce yürüyene veya sancak dikenlere sancakbeyliğe kadar büyük mansıplar verilmesi kanunlaştırılmıştı.¹⁵⁹⁹ Ayrıca fethedilen kalelere ilk girme ve kapılarını tutma gibi görevlendirmeler onlara mahsus kılınmış, böylece ganimetlere erişmede diğer askerlerden daha fazla imkân tanınmıştı. Yağma yapılmasına müsaade edilmeyen kuşatmalarda gönülsüz davrandıklarında kuşatma usulleri değiştirildiği, vire yağmasına müsaade edildiği olmuştur.

Yeniçeriler kabiliyetlerini ve savaş iştahlarını 16. yüzyılın sonlarından itibaren kaybetmeye başlamışlardı. 1596 yılındaki Haçova Savaşı'nda diğer firarilere uyan bazıları, savaş meydanından kaçmıştı.¹⁶⁰⁰ Selânikî, onların bu savaş sonrasında kendilerini sorgulamaya başladıklarını, Habsburglara geçen bazı kalelerle alakalı olarak kabahatli olduklarını, sayıları çok daha azken daha iyi olduklarını itiraf ettiklerini yazmıştı.¹⁶⁰¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da Devlet-i Osmaniye'nin kolu kanadı kabul edilen¹⁶⁰² yeniçeriler, sonrasında bütün ocaklarla beraber açıktan tenkit edilmeye başlamıştı. Ama bu tenkitler ocağın kaldırılmasını ihtiva edecek şekilde olmamıştı. II. Osman'ın, destekleyicisi olan devlet adamları ve ulemanın tesiriyle yeniçeri ve sipahi ocaklarının kaldırılması fikrinde olduğu rivayeti genç padişahın kullar için tahammül

¹⁵⁹⁶ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. Faruk Söylemez), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, 254

¹⁵⁹⁷ *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, 39.

¹⁵⁹⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter, (yay. haz. Koji İmazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000, 437.

¹⁵⁹⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 204.

¹⁶⁰⁰ *Tarih-i Selânikî*, II, 674. Eğri seferinde firar eden, ölen ve ortadan kaybolanların defteri için bk. BOA, D.YNÇ, 2-77. 1601 yılında bazı kalelerden firar edenleri için ise bk. BOA, D.YNÇ, 4-464, 517, 520.

¹⁶⁰¹ *Tarih-i Selânikî*, II, 707-708.

¹⁶⁰² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 251.

edilemez idaresini sona erdirmek için girişilen müdahalenin meşruiyetini gösterme çabasıydı.¹⁶⁰³ Ayrıca tesis edileceği ileri sürülen yeni askeri yapı, ıslahatçılar tarafından mevcut yapıya getirilen eleştirileri karşılayacak vasıfta da değildi.

Durumları ne olursa olsun tüfek kullanımı hususundaki üstünlükleri sayesinde yeniçeriler diğer sınıflar içinden sıyrılmışlar, ordunun temel gücü haline gelmişlerdi. Sultan ve sadrazamlar bütün dikkatlerini onlara vermişti. Sultan IV. Murad ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa devrinde toparlanmaları, siyaset karşısında güçlenmelerini de sağlamıştı. Ama onları öne çıkaran esas sebep, Girit harplerinde kendilerine duyulan ihtiyaçtı. Yıllarca süren savaşlarda firarları vaki olsa da¹⁶⁰⁴ kalelere hücumlarda, surlara tırmanma veya patlatılan lağımın ardından saldırmalarda hep en önde bulunmuşlardı. Kandiye kuşatmasında kapıkulu sipahilerinin itaatsizliklerini anlatan Osman Dede “cenâb-ı bârî her vakitte Yeniçeri Ocağı’nı âfetten hıfz eyleye ki iki buçuk sene Kandiye metrisinde ağızlarından bir yem‘ini söz çıkmadı ma‘a haza en şiddetli yerlerde onlar ile Rumelili istihdam olunurlardı.” sözlerini kaydetmişti.¹⁶⁰⁵ Yeniçeriler Çehrin’in fethinde de iyi savaşmışlar, kale hendeğine kadar ilerlettikleri metrislerde Rusların kaleden hücumlarına çok iyi direnmişlerdi.¹⁶⁰⁶ Ama onları tenkit edenler de yok değildi. 1645’lerden sonra Bosna taraflarındaki muharebeleri anlatan *Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre* adlı eserin yazarı bazen övmektende geri durmasa da, “Şimdi ise kande bir mâldâr ve dünbeği hânende ve gûyende ekser şehir oğlanı varsa çorbacı ve yeniçeri olmağla anun içün feth ü gazâ olmaz ve itâ‘at üzre olmamağla bir maslahat görülmez.” sözleriyle yeniçerilerin yetersizliğinden bahsetmişti.¹⁶⁰⁷

Viyana kuşatmasından Karlofça’ya kadarki harplerde ordunun direnme gücü oldukça azalmıştı. Genellikle harpler sırasında önce süvariler firar yoluna başvurmuş sonrasında yeniçeriler ve diğer piyade sınıflar çabucak onlara uymuştu. Ordu merkezine yapılan hücumlarda direnç fazlayken süvarilerin zayıflığı diğer sınıfları da etkilemişti. Ancak genel olarak bakıldığında kazanılan muvaffakiyetlerin çoğu yine yeniçerilerin

¹⁶⁰³ Hüseyin Tûğî, “Vak’a-i Sultan Osman Han”, (yay. Fahir İz), *TDAY-Belleten*, 1967, 119-164.

¹⁶⁰⁴ 1649 yılında Kandiye kuşatması sırasında bazı ortaların çorbacıları dışında hepsi firar etmişti. *Tevârih-i Cezîre-i Girit*, 213.

¹⁶⁰⁵ *Köprülüzâde Ahmed Paşa Vukuatı Tarihi*, 112.

¹⁶⁰⁶ *Zübde-i Vekayîât*, 98-102.

¹⁶⁰⁷ *Sipâhizâde Ahmed’in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*, (haz. Mürvet Arslan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, 77, 94

sayesinde olmuştu. 1694'te Varadin kuşatmasında zaptları zor olsa da kaleden gelen Avusturyalıların saldırılarını yine yeniçeriler durdurmuştu.¹⁶⁰⁸ 1696'daki meydan savaşında yeniçerilerin direnci fazla olmuştu. Çok zayıat vermişler, yeniçeri ağası Mahmud Paşa yaralanmış, kulkethüdası ona vekâlet etmişti.¹⁶⁰⁹ Yeniçeriler ve Mısır askerlerinin bu harpteki direncini, *Ananim Tarih* 'in yazarı "Yeniçeri dilaverleri ve Mısırlı askerlerin yiğitlikleri vasfa sığmaz" diyerek methetmişti.¹⁶¹⁰ 11 Eylül 1697'deki Zenta muharebesinde Avusturyalıların esas hedefi haline geldiklerinden yeniçeri ağası, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve 54 çorbacıyla beraber binlerce yeniçeri ölmüştü. Geri çekilirlerken bozgunun sorumlusu olarak gördükleri sadrazamı ve onu müdafaa etmeye uğraşan muhızır ağayı öldürmüşlerdi.¹⁶¹¹ 18. yüzyılın başında, Defterdar Sarı Mehmed Paşa "zira cümleden evvel Devlet-i 'Aliyye'de nizâmı ehem ve elzem olan mevaddın a'zamı Yeniçeri Ocağı'dır" sözleriyle devletin düzenini bile onlara bağlamıştı.¹⁶¹²

Prut seferinden azimle savaşmalarına rağmen Rusların sulh teklifinin kabulü yeniçeriler arasında büyük infiale sebep olmuş, öyle ki bir kısmı kızıp ordunun dağılması emrini beklemeden Prut üzerindeki köprüden geçip memleketlerine gitmişlerdi. Baltacı Mehmed Paşa kalan yeniçerileri teskin için elli kese akçe dağıtmıştı.¹⁶¹³

1715'te Venedik'e karşı açılan harpte bir aylık bir müddette Mora'yı geri alan ordunun maneviyatı yükselmişti. III. Ahmed, bütün askeri erkân ve ocakları tebriken bir hatt-ı hümayûn yayınlamıştı.¹⁶¹⁴ Bu şartlarda 1716'da Avusturya'nın harp ilanı üzerine çıkılan seferde ordu, Varadin'i kuşatmaya gittiğinde Avusturya ordusuyla karşılaşmıştı. Avusturyalıların bir kolunun hücumunda metrislerdeki yeniçeriler onları durdurmuşlar, büyük zayıat verdirerek birkaç önemli kumandalarını öldürmüş hatta karşı hücumla geçmişlerdi. Ancak timarlı sipahi ve kapıkulu süvarilerinin kaçması ve ardında bütün ordunun onlara uyması yüzünden büyük mağlubiyet yaşanmıştı.¹⁶¹⁵ Savaş sonrasında Belgrad'da toplanan meşverette durumu İstanbul'a bildirmek için gönderilecek mektuba, yeniçerilerin epeyce muvaffak olmuşken ordunun bozulduğunu duyduklarından onların

¹⁶⁰⁸ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 71-73.

¹⁶⁰⁹ *Nusretname*, 187, 193.

¹⁶¹⁰ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 121-122.

¹⁶¹¹ *Nusretname*, 322-323.

¹⁶¹² *Nesâyihi'l- Vüzerâ vel Ümerâ*, 85.

¹⁶¹³ *Keyfiyet-i Rusiyye*, 37, 40, 44.

¹⁶¹⁴ *III. Ahmed'in Hatt-ı Humayun Mecmuası*, 32.

¹⁶¹⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1018-1019. *Hammer*, VII, 1993.

da savaşı bıraktığı, ordunun bozulmasına sipahilerin hıyaneti sebep olduğu yazıldığında sipahiler itiraz ederek metnin değiştirilmesini istemişlerdi. Toplanan mecliste büyük bir tartışma çıkmış yeniçeri ağası; “ocak başçavuşu, 2 çorbacı, 48 kol çavuşu, 63 odabaşı, 67 serdengeçti ağası ve yine bu kadar bayraktarla 10 binden fazla yeniçeri şehit oldu, gösterin bakalım sizin ne kadar şehidiniz var” diye çıkmıştı. Hatta Avusturyalılar Tımişvar Kalesi’ni kuşatınca Belgrad’dan emrine verilen 15 bin kişilik orduyla yardıma gitmeye yeniçeri ağası gönüllü olmuştu. 1717’de Belgrad’ı kuşatan Avusturyalılarla karşılaşan ordu hiçbir varlık gösterememiş, sipah ve silahdarlar savaşa girmemiş, metrislerdeki Mısır ve Kürt birlikleri erkenden kaçmış, ardından yeniçeriler firarı fırsat bilmişti. Râşid Mehmed Efendi’nin ifadesiyle “Beç senesinden beri askerin gözünün Nemçelilerden korktuğu” durumu, bu savaşlarda iyice belirginleşmişti. Bu ürkekliğin farkında olan Avusturyalılar her zaman önce saldırmak için fırsat kollamıştı.¹⁶¹⁶

17. yüzyılın sonundan itibaren yaşanan mağlubiyet ve toprak kayıpları Prut ve Mora seferleriyle telafi edilmişse de sonrasında Avusturya’ya karşısındaki mağlubiyetler ve kaybedilen topraklar, askeri yenilenmeyi akıllara getirmişti. Bu manada ilk faaliyet 1717’de sadaret kaymakamı İbrahim Paşa’ya Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen Huguenot subayı De Rochefort tarafından sunulmuş “Bab-ı Âli Hizmetinde Bir Fen Kıtası Kurulması Üzerine Tasarı”ydı. Bir yıl sonra ise Sadrazam Damat İbrahim Paşa’ya askeri yenileşmenin gerekliliğini gösteren bir takrir sunulmuştu.¹⁶¹⁷ Ancak bunlar teknik sınıflarla alakalı girişimlerdi. Patrona İsyanı öncesinde 300 bostancıyla Haydarpaşa’da Avrupa usulü talime başlandığı malumatı¹⁶¹⁸ dönem kayıtlarından teyit edilememenin ötesinde ıslahat mahiyetinde olmayan basit bir talim emri olmalıydı.

1723 sonrası şark harplerinde birkaç yıllık fetihlerle İran topraklarında çok uzak noktalara ulaşılmıştı. Memnuniyeti artan payitaht, savaşlar için hazırlanmasını istediği yeniçerileri sefer emirlerinde methetmekten geri durmamıştı. Şubat 1727’de gönderilen sefer emrinde yeniçeriler, kalelerin fethinde kahramanca savaştıkları için övülmüştü. Aynı tarihli diğer bir emirde Erzurum, Erzincan ve Karahisar-ı Şarkî’den giden ağalar

¹⁶¹⁶ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1024, 1033-1035, 1068-69, 1077.

¹⁶¹⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1979, 45-47. Takririn metni için bk. *Es’ad Efendi Tarihi*, 586-606.

¹⁶¹⁸ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 65-66. Ahmed Refik ise bunu Nizâm-ı Cedit askeri yetiştirmeye başlama olarak göstermişti. Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973, 115.

isimleri sayılarak savaşlarda gösterdikleri cesareten dolayı övülmüşler “berhudâr olup yüzünüz ağ olsun” tebrikiyle kendilerinden bu yılki seferde de aynı şekilde mücadele etmeleri istenmişti.¹⁶¹⁹

Kısa müddet sonra savaşın aleyhe dönmesi ve Patrona İsyanı ıslahat düşüncesini tazelemişti. 1731 yılında İbrahim Müteferrika Nizam-i Cedit kavramını ortaya atarak Avrupa ordularının sahip olduğu özelliklerini ve Osmanlı ordularının eksiklerini gösteren ıslahat manzumesi hazırlamıştı. İbrahim Müteferrika, askerlerde olması gereken kıyafetleri, bölük sayıları, talimler ve silahları göstermişti.¹⁶²⁰ 1733'te ordunun ateş gücünü artırmak için Humbaracı Ocağı ve Hendesehane adıyla askeri okul kurulmuştu.¹⁶²¹ İbrahim Müteferrika'nın ıslah teklifi, yeni ocak veya teşkilat tesisi mahiyetinde değildi, sadece mevcutların iyileştirilmesini ihtiva etmekteydi.

Osmanlı ordusunun esas gücüyle alakalı bir ıslahatı erteleyen, 1736-39 harpleri olmuştu. Bu harpler umulmayan bir muvaffakiyetle neticelenmiş, iki düşmanıyla mücadele eden ordunun maneviyatı yükselmişti. Kabiliyetli serasker emrindeki yeniçerilerin savaş azmi payitahtı bile şaşırtmıştı.¹⁶²² Avusturya orduları bütün cephelerde mağlup edilmiş, savaşın başında ani saldırıda kaybedilen yerler kaybedilen kaleler geri alındığı gibi Osmanlı ordusu uzun zaman sonra Avusturyalılara karşı müdafaadan saldırıya geçmişti. Belgrad, Ada-i kebir (Adakale) gibi mühim bir kaleler fethedilmekle beraber Sırbistan, Bosna ve Eflak sınırı Pasarofça anlaşması öncesine ilerletilmişti. Savaşın ikinci derecedeki ehemmiyetli cephesinde Ruslar çok büyük ordularla gelmelerine rağmen Tuna'ya inmeden durdurulmuştu. 1736 yılında Kırım adasına giren Ruslar, hızlıca gönderilen yeniçeriler ve Kırım hanı tarafından çıkan hastalığın yardımıyla çıkarılmışlar,¹⁶²³ çekilirlerken neredeyse tamamı yeniçeri olan Bender ordusunun saldırısıyla perişan olmuşlardı.¹⁶²⁴ Savaşın sonraki yıllarında Ruslar, Turla nehrinin kenarlarına yerleştirilen yeniçerilerin tüfekle müdafaaları yüzünden nehri

¹⁶¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1295, 1311.

¹⁶²⁰ İbrahim Müteferrika, *Usûlü'l-Hikem fî Nizâmî'l-Ümem*, (yay. haz. Adil Şen), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

¹⁶²¹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 65-68

¹⁶²² 1738'de cephelerde genel durum lehe olmasına rağmen savaş taraftarı Yeğen Mehmed Paşa azledilerek sulh yapması şartıyla Hacı İvaz Paşa sadrazam yapılmıştı. *Mür'i't- Tevârih*, I, 88-90. Her ne kadar memnuniyet gösterilse de ordunun bozulup savaşın aleyhe dönmesi ihtimali bu kararın alınması sevk etmiş olmalıdır.

¹⁶²³ *Subhî Târihi*, 307. *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 24-25. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 8-12

¹⁶²⁴ *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 53.

geçememişlerdi.¹⁶²⁵ Savaşın başında ele geçirdikleri Özi ve Kılburun'u yıkıp çekilmişlerdi.¹⁶²⁶ Kırım'a ise yeniçerilerin ağırlıklı olduğu ordunun direnmesi sebebiyle girememişlerdi.¹⁶²⁷ Sadece Genç Ali Paşa'nın ihtiyatsızlığı yüzünden 1738'de bozgun olmuş ve Hotin kaybedilmişti

Eylül 1737'de Bosna ve Vidin taraflarındaki seraskerler emrindeki yeniçerileri tebrik için ferman gönderilmişti. Sürekli yapıldığı gibi kahramanlık dolu mazileri hatırlatılmış, bu seneki muharebelerde şanlarına uygun gayretleri, seraskerlerin emrine itaatleri ve onların yeniçerilerden memnuniyeti anlatılmış, padişahın teşekkürüne ve dualarına mazhar oldukları bildirilmişti.¹⁶²⁸ Harp sonrasında kendisine tereddütle bakılan ordunun başarısı, padişah huzurunda ara sıra tasvirlerle anlatılan kahramanlığa dönüşmüştü.¹⁶²⁹

1736-39 harbinde Avusturya'ya karşı kazanılan zaferlerin hafızalarda bıraktığı coşku ve uzun zamandır sefere yapılamamasının özlemi, 1768 yılında başlayan savaşta kendini göstermişti. 1769'daki sefere bütün askeri kesim yaşlı ve çocuklar dâhil büyük bir azim ve istekle orduya katılmıştı.¹⁶³⁰ Ganimet arzusuyla hareket edenler ele geçirecekleri esirleri bağlamak için henüz İstanbul'dayken kementlerini hazırlamıştı.¹⁶³¹ Ordudan önce Hotin, Bender ve Özi taraflarına gönderilen ortalara esir alma sevdasındaki diğer ortaların mensupları yamak yazılmıştı.¹⁶³² 400 binden fazla askerin olduğu ordunun, Kiev'e ve oradan Petersburg'a gitme hülyaları vardı.¹⁶³³ Toplanan yeniçerilerle birkaç tarafa sefer yapılabileceği kaydedilmişti.¹⁶³⁴ Hatta ilerleyen zamanda Rusların sulh teklifini sadrazam hile var diye reddedince ocak ağaları ordu savaş istiyor diyerek onu desteklemişlerdi.¹⁶³⁵ 30 Mayıs 1769 tarihli sadrazam mektubunda, ordunun bir an önce Ruslara saldırı isteği anlatılmıştı.¹⁶³⁶

¹⁶²⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), Yedipe Yayınları, İstanbul 2005, IV, 357. *Mür'i't- Tevârih*, I, 82-85.

¹⁶²⁶ *Subhî Târihi*, 497

¹⁶²⁷ *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 82-83.

¹⁶²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1483, 1486.

¹⁶²⁹ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 125.

¹⁶³⁰ *Mür'i't- Tevârih*, II B, 12

¹⁶³¹ *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 25b. *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 61.

¹⁶³² *Kitâb-ı 'İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 69.

¹⁶³³ *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 19b.

¹⁶³⁴ *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 77.

¹⁶³⁵ *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64.

¹⁶³⁶ TSMA, E. 883.

1742-46 arasında İran devletiyle fiili savaşların az olduğu harp halini takip eden yirmi seneden fazla savaş olmamasının, teknik ve talim yerine tamamen savaş tecrübesine dayalı Osmanlı askeri kabiliyetinde ve geleneklerinde yaptığı tahribat 1768-74 Rus harbinde görülmüştü.¹⁶³⁷ Savaşın başında görülen neferlerin itaatsizliği, komutanlar arasındaki çekişme ve üstünlük kavgası, savaş görmüş tecrübeli neferlerin ve kumandanların azalmasının neticesiydi.¹⁶³⁸ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde 1739 harbinden sonra sefer görenlerin ölüp gittikleri, kalanların ne savaştan ne düşmandan haberi olduğu, acı-zorluk görmedikleri anlatılmıştı.¹⁶³⁹ Paşalar ve diğer kumandanlar, sadrazamın emirlerini dinlemeyecek derecede itaatsizdi.¹⁶⁴⁰ Tecrübesizlik orduların işe işine de tesir etmiş, bu husus askerin cepheyi terkinde en mühim amil olmuştu. Oysa zaferle biten 1736-39 harbinde işe temini çok iyi idare edilmişti.¹⁶⁴¹ Tedbirsizlik kalelerde de neticesini göstermişti. Top ve diğer silahlar mevcut olsa da kullanacak kimse kalmamış, bazı kalelerdeki toplar bakımsızlıktan kullanılamayacak hale gelmişti.¹⁶⁴² Hatta savaş sırasında köprü yapma bilgisine sahip kimse kalmadığı, önceki seferlerde vazife yapmış bir kişi sayesinde köprü yapılabildiği bile anlatılmıştı.¹⁶⁴³ Özi'ye gönderilen 1769'da gönderilen bir emirde otuz senedir savaş olmaması yüzünden yeniçerilerin zahmete katlanmayı unuttuklarından bahsedilmişti.¹⁶⁴⁴

Vaziyet askerlerin davranışlarına bariz şekilde yansımıştı. Kapıkulları ve diğer sınıf askerler sadrazam veya diğer komutanlar tarafından zapt edilemeyecek hale gelmişti. Sıkıntı henüz İstanbul'dayken başlamıştı. Yeniçeriler, Küçükçekmece'den başlayarak çayırıları ve tarlaları hayvanlarına yedirmişler, dükkânlara balta asmak veya nişanlarını işlemek için çarşı pazarları yakmışlar, aralarında kavgaya girişmişlerdi. Gittikleri yerlerdeki bütün ahali çoluk çocuğunu alarak kaçmıştı. Duruma müdahale için bu uygulama yasaklanmıştı.¹⁶⁴⁵ Önceki seferler sırasında orduya çalışan, bahşiş için

¹⁶³⁷ *Vekâyi '-i Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 19b.

¹⁶³⁸ Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, (haz. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011, 51.

¹⁶³⁹ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 30.

¹⁶⁴⁰ *Enverî Tarihi*, 166.

¹⁶⁴¹ *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, 55.

¹⁶⁴² *Enverî Tarihi*, 105. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 94. Necati Efendi, *Tarih-i Kırım*, (haz. Erhan Afyoncu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, 57.

¹⁶⁴³ *Enverî Tarihi*, 153

¹⁶⁴⁴ *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 58.

¹⁶⁴⁵ *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 8-9. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 64.

askerlere yemek verme ve ikamet sağlama gibi hizmet sunan Bulgar köylüleri, bu sefer sırasında bütün malvarlıkları yağmalandığından dağlara kaçmıştı.¹⁶⁴⁶ Orta mevcutları fazlalaştığından birbirlerini tanımamanın farkında olan Ruslar, casuslarını özellikle yeniçeriler arasına sokmuştu.¹⁶⁴⁷

Tabi durum sadece yeniçeriler için geçerli değildi. Kapısız levendler gittikleri yerlerde halka zulüm ve tecavüzleriyle büyük facialara sebep olmuşlardı.¹⁶⁴⁸ Tımarlı sipahiler ve diğer sınıf askerler ise ordulardan kaçmak için fırsat kollamıştı.¹⁶⁴⁹ 1771 yılında 2 bin ilave kapıkulu sipahisi yazılması emredilmişken bütün zorlamalara rağmen ancak 200 nefer cepheye götürülebilmışti.¹⁶⁵⁰ Orduda eğlenceler tertip edilmiş ve aşırı derecede içki tüketilmişti. Mani olmak için sadrazam hususi emir çıkarmıştı.¹⁶⁵¹ İbadetlerine dikkat etmemeleri müverrihlerce başarısızlığa sebep gösterildiği gibi sefer emirlerinde yeniçerilerden beş vakit namazlarını kılmaları özellikle istenmişti.¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁶ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 64-65

¹⁶⁴⁷ Yeniçeriler arasına casus karışması önceleri de vakiydi. 1678'de sefer sırasında yeniçeriler bu şekilde aralarına sızan kişileri yakalamışlardı. *Mi'râc-ı 'Z-Zafer*, 310. Ama 1768-74 harbinden sonra casusluk artmıştı. Henüz 1769'da İstanbul'dan sonra yeniçerilerin içine sokulanların bazıları karakullukçular tarafından yakalanmıştı. *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 10. Yakalanan casus hususunda yeniçeri ağası Osman Ağa sadrazama malumat vermişti. *TSMA, E.* 693/22. Yine İsakçı'ya kırk beş gemiyle mühimmat ve zahire gönderildiğini haber alan Ruslar yeniçeri kıyafetinde kayıklarla adam gönderip gemileri batırmaya teşebbüs etmişlerdi. İsakçı Kalesi'ne yakın bir yerde saklanan bu kişileri Hotin Kalesi'ne gönderilen ortaların karakullukçuları görmüş, ortalarını sorduklarında casus olduklarını anlamışlardı. Yakalanan ve orduya gönderilen casuslar üzerinden burgu, zift, kibrit gibi yangın malzemeleri çıkmıştı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. vrk 66. Casuslar özellikle sefer görmemiş yeniçerileri etkilemeyi başarmış, firarların artmasına sebep olmuşlardı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 803, 804. Temmuz 1769'da Hotin müdafaasındaki yeniçerilere gönderilen emirde, Girit'te yirmi yedi yıl metriste yaşadıkları, Bağdad'da uzun süre mahsur kaldıkları anlatılarak casus dedikodusuyla mücadeleyi bırakıp kaçmamaları istenmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 805. Temmuz 1771'de İzmir'den gelen iki bayrak yeniçeri arasına karışmış Bosna asıllı bir kişi yakalanmıştı. Bunun sorgulanması için ordudan istenilen müsaadede eğer casussa öldürülmesi emri verilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1457, 1514.

¹⁶⁴⁸ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97

¹⁶⁴⁹ 1769'da Anadolu'daki eyaletlerin timar askerleri ise durdurulamamış ve memleketlerine kaçmışlardı. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 79. 1769'da Mesela Boğdan seraskeri tayin edilen Rakka valisi Boğdan'da Kalas üzerine gönderilse de timarlı sipahi ve kapı halklarından oluşan ordu bütün emirlere rağmen Ruslar üzerine gönderilememişti. *Enverî Tarihi*, 83, 87-88, 90. Rusların tehdidi altındaki Kili muhafazasındaki çoğu timarlı sipahi ve paralı Arnavut askerler toplam 6 bin nefer yerlerini terk ederek Sünne Boğazına gelmişlerdi. Ağustos 1770'de sert bir emirle Kili'ye dönmeleri emredilmişti. Ancak dönmediklerinden 2 Eylül 1770'de kale kadının fetvasıyla Ruslara teslim edilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 919-920. *Enverî Tarihi*, 157. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 48.

¹⁶⁵⁰ *Enverî Tarihi*, 220.

¹⁶⁵¹ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 62. Ordu defterdarı çadırında askerlerce kadınla basılınca kaçıp İstanbul'a gitmişti.

¹⁶⁵² *Tarih-i Kırım*, 58. *1767-1771 Tarihli Edremid Kazası Şer'îye Sicili*, 393-397.

Kısa sürede Ruslarla karşılaşmayı ve bir meydan savaşına girip evlerine dönmeyi bekleyen ancak böyle bir durumun olmayacağını anlayan ve ordudaki iâşe kıtlığını gören askerlerin önce süvarileri ardından piyadeleri kaçmıştı.¹⁶⁵³ Önceki seferlerdeki gayretleri hatırlatılarak başlanan Temmuz 1769 tarihli emirlerde, uzun zaman sefere gitmemeleri yüzünden yeniçerilerin zahmet çekmenin ne olduğunu unuttukları, çadır, çerge ve diğer ihtiyaçlarının hepsi tam olarak verildiği hale tashih olduklarının ikinci günü kaçtıkları anlatılmış, firar edenlerden dönenlerinin incitilmemesi, dönmeyenlerin ise öldürülmesi emredilmişti.¹⁶⁵⁴

1768-74 harplerinden Osmanlı askerleri, Rusların kullandığı müverrihlerin ifadesiyle “nev-icad” hareketli top ve 12 dirhemlik tüfeklere direnememişti.¹⁶⁵⁵ Kethüda Said Efendi Kartal muharebesinde Rusların “top, tüfenk ve sair Frenk ateşli silahlarıyla harb ettiklerinde bütün bunlardan habersiz askerin firar ayıbını irtikâp ettiğini” yazmıştı.¹⁶⁵⁶

1770’den sonrası Rusların güneye sarkmasına mani olma mücadelesiyle geçen 1769-74 harbi firar, savaş meydanını terk veya diğer itaatsizliklerine rağmen yeniçerilerin savaşı sayılmalıdır. Tuna savunma hattının her tarafının müdafaası esas olarak yeniçerilerle sağlanmış, her acil durumda yeniçerilere başvurulmuş, 1773’te Ruslar yine yeniçeriler sayesinde durdurulmuştu. Çünkü onlar aynı zamanda kendi memleketlerini müdafa derdine düşmüştü. Ekim 1771’de Hacıoğlupazarı’nda iken ordunun Edirne’ye çekilmesi düşüncesinde olan sadrazamın sarayını basmışlardı.¹⁶⁵⁷ Ama nihayetinde savaşın kaybedilmesi yeniçeriler üzerinde derin bir tesir bırakmış, itibarları sarsılmıştı. Haleb’de Karagöz oyunlarında alay edildiklerinden bu oyunların yasaklanması için bastırmışlardı.¹⁶⁵⁸

1787-92 harpleri umum olarak önceki harp gibi geçmişti. 1788’de umum vaziyet özellikle Avusturya karşısındaki mücadeleler sultanı memnun edecek seviyedeyken¹⁶⁵⁹ sonrasında savaşın seyri değişmişti. Kırım üzerindeki haklarından vazgeçen devlet

¹⁶⁵³ *Tevârih-i Zekeriyazâde*, vrk. 19-22. *Kitâb-ı ‘İbretnümay-ı Devlet*, vrk. 61.

¹⁶⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 810, 817.

¹⁶⁵⁵ *Enverî Tarihi*, 105, 135. *Tarih-i Silistre*, 83-84.

¹⁶⁵⁶ *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 11.

¹⁶⁵⁷ *Enverî Tarihi*, 279.

¹⁶⁵⁸ Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, Küre Yayınları, İstanbul 2013, 309.

¹⁶⁵⁹ Bu savaşların anlatımı için bk. *Enverî Tarihi Üçüncü Cild* ve *Vak‘a-i Hamidiyye*.

Rusları yine Tuna'nın kuzeyinde tutmakla teselli olmuştu. Yeniçerilerin ve diğer sınıf askerlerin vaziyetinde bozulma daha derinleşmişti. Cepheden kaçan Anadolu timarlı sipahilerini, padişah bile durduramamıştı. Ocak 1791 tarihli bir fermanla zamanında cepheye gidemeyen askerlerin aynı zamanda "aciz ve kabiliyetsiz" olduğu, bunun farkında olan Rusların çekinmeden saldırdığı anlatılmıştı.¹⁶⁶⁰

18. yüzyılda 300 bin ve daha fazla olabilen Osmanlı ordusunun yarısını veya daha fazlasını yeniçeriler teşkil etmişti. Ancak artış sadece yeniçerilerden kaynaklı değildi. Diğer sınıfların vasfı da devleti yeniçeri sayısını artırmaya zorlamıştı. Timarlı sipahilerin iyi olduğu zamanlarda kapıkuluna fazla ihtiyaç duyulmamış, 200 bine çıkabilen timar askeri ordunun esası kabul edilmişti.¹⁶⁶¹ Ama atlı kapıkulların ve timarlı sipahilerin 18. yüzyılda bile tüfek kullanmada yetersizliği yeniçerileri temel güç haline getirmişti. Zaten ordulara istenen diğer sınıf asker, toplanacak yeniçeri sayısını da belirlemişti. Mîrî asker yazılmadığından yeniçeri sayısı artırılmış, paralı süvari asker yerine yeniçeri süvarisi tercih edilmişti. Hatta sonradan vazgeçilse de 1770 yılında cephede, faydası görülmeyen paralı askerlerin yerine yeniçeriler yazılması, bunlara harcanacak paranın ocaklı askere verilmesi için meşverette karar alınmıştı.¹⁶⁶² Bu kararı destek için İstanbul'dan gönderilen ve 14 Ocak 1771'de orduya ulaşan hatt-ı hümayûnda ocaklara itibar edilmesi, kanun ve kaidelerine uyulması, iâşe ve bakımlarına dikkat edilmesi istenmişti.¹⁶⁶³

Yeniçerilerin ordu içinde ağırlığının artmasıyla beraber harplerdeki galibiyet ve mağlubiyet durumu onlara bağlı hale gelmişti. Bu yüzden en fazla tenkit edilen ve yetersizlikleri göze batan onlar olmuştu.

18. yüzyılda daha fazla yeniçerinin bulundurulduğu kalelerdeki müdafaaları karnesine de parlak değildi. İster sulh zamanı ister savaş zamanı olsun muhafazada tutulmaları için çok uğraşılmıştı. Muhafazaları terk etmeleri kaleleri kaybına sebep olduğu gibi sürekli tehlikeye atmış,¹⁶⁶⁴ yerlerine sürekli yeni nefer yazılması için

¹⁶⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 194, hk. 1006.

¹⁶⁶¹ Koçibey Risalesi s, 24. Kitâb-i Müstetâb, 15.

¹⁶⁶² BOA, HAT. 1412/57497. Enverî Tarihi, 157.

¹⁶⁶³ Enverî Tarihi, 206-207

¹⁶⁶⁴ 1737'de Özi'de yeniçeriler kalede bulunmayıp işleri güçleri için dağıldıklarından çevredeki idarecilere bunları acilen yerlerine sevk etmeleri emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 943. 1737 Temmuz'unda aniden saldıran Avusturyalılar, muhafız yeniçerilerin kalede bulunmadığı ve yeterli erzak olmadığı için direnmeyen Niş'i ele geçirmişlerdi. Hammer, VII, 2120. Müzâkerât-ı Sulhiyye, 47-48. Koca Sekbanbaşı Risalesi, 74. Bu saldırı sırasında yaralanan bir yeniçeri arzında kaleden çıkışı anlatmıştır. BOA,

uğraşılmıştı.¹⁶⁶⁵ 1716-17 yıllarında Tımişvar ve Belgrad direnmeden teslim olmuştu.¹⁶⁶⁶ Belgrad 1789'da yeniçeriler ve yerli kullar tarafından müdafaa edilmeyerek Avusturya ordusuna teslim edilmişti. Yeniçerilerin bu "ihaneti" affedilmemiş, sulhtan sonra iade edilen kaleye sokulmamışlardı.¹⁶⁶⁷ İran'la 1723-36 arası yapılan harplerde ele geçirilen kaleler çok hızla el değiştirmişti. 1730 yılından sonra Tebriz, Hemedan, Revan, Tiflis, Gence ve Kirmanşah savaşılmadan teslim edilmişti. Hemedan'da kaleyi terk etmek isteyen muhafız Abdurrahman Paşa'ya serdengeçti ağaları karşı çıkmışlar, padişahın kendilerini kaleye teslimi için değil beklemeleri için koyduğunu kızgınla söylemişlerdi.¹⁶⁶⁸ Ama Osmanlı serhatleri olan Bağdad, Basra, Musul, Kerkük ve Kars 1746'ya kadar Nadir Han'ın yedi sekiz ay süren kuşatmalarına karşı iyi müdafaa edilmişti. Bu müdafaaların temel unsuru yeniçeriler olmuştu. Bağdad'ın muhafazasında çoğu zaman 20 bine yakın yeniçeri bulundurulmuştu.¹⁶⁶⁹ Rus hududundaki kaleler genellikle çabuk düşmüştü. 1736 baharında aniden saldıran Ruslara, çoğunluğu yeniçeri (2100), 3 bin muhafızın olduğu Azak, doksan altı gün direnmişti.¹⁶⁷⁰ Kırım ve çevresindeki az yeniçeri bulunan Ur, Kılburun ve diğer kaleler çok fazla direnmeden

---

D.YNÇ, 153-50. *Subhî Târihi*, 405-407. 1769'da Hotin'den ayrılanlardan bir kısmı İbrail Kalesi'ne gönderildikleri halde işlerini güçlerini terk etmeyerek kalenin muhafazasıyla ilgilenmemişlerdi. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 174. Ocak 1770'de sadece zabitlerin bulunduğu neferlerin ticaretleriyle meşgul olduğu Açe Kalesi uyarılmış, Rusların Çerkezleri kullanarak buraya saldırmasına karşı tedbirli olunması istenmişti. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 451. Mart 1770'de Yergöğü'ye yazılan serdengeçtiler oyalanıp zamanında gitmemişti. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 135-136. Aynı tarihte İbrail Kalesi neferleri teftişe tabi tutulmuş olmayanların isimleri silinmişti. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 135-136.

¹⁶⁶⁵ 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 135-136. Kırım tarafındaki Soğucak, Kale-i Cedit, Taman, Rabat kalelerdeki nöbetçiler kalelerde durmadıklarından Anadolu'dan gelenlerden kalelerin büyüklüğüne göre Kırım seraskeri İbrahim Paşa'dan yamak yazması Nisan 1771'de istenmişti. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1445. 1769'da Rusların hedeflerinden biri olan İbrail'e Ağustos'ta tedbir olarak kaleyi terk etmiş olan yamakların görev yerlerine döndürülmesi, gelmezlerse isimlerini silip esâmîsizlerden yamak yazılması zabitinden istenmişti. 168 *Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 896.

¹⁶⁶⁶ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 1024, 1033-1035.

¹⁶⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 430.

¹⁶⁶⁸ 1730 *Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*, (yay. haz. Faik Reşit Unat), TTK Basımevi, Ankara 2014, 25-34. *Subhî Târihi*, 188-193. *Hammer*, VII, 2104-05.

¹⁶⁶⁹ *Hammer*, VIII, 2191. *Subhî Târihi*, 774, 813-815, 828. *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh*, 12. 1733 Ekim'inde Kerkük kuşatması sırasında Topal Osman Paşa'yı yenen Nadir Han, Ekim 1734 tarihinde Genç Ali Paşa'nın muhafızı olduğu ve 5 bin yeniçerinin bulunduğu Gence Kalesini kuşatmıştı. Ancak kalenin iyi direnmesi neticesinde kuşatmadan vazgeçmişti. *Hammer*, VII, 2104.

¹⁶⁷⁰ *Subhî Târihi*, 302. *Hammer* 3 Mayıs 1736'da düştüğünü yazmıştır. *Hammer*, VII, 2112. Kaledekiler kuşatma sırasında bine yakın ölü vermişlerdi. Birkaç kez kaleden çıkıp Ruslara büyük zayıat vermelerine rağmen Rusların sayısının çok olması teslim mecburiyetinde bırakmıştı. 1739-1737 *Seferine İştirak eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, (yay. Fevzi Kurtoglu), Deniz Matbaası, İstanbul 1935, 9-10.

teslim olmuşlardı.¹⁶⁷¹ Kılburun'daki yeniçeriler 1787'de iyi savaşmış, 2500 yeniçeri kaleden çıkarak Rusları mağlup etmiş, 700 şehit vermişlerdi.¹⁶⁷² 1738'de içinde 3 bin yeniçerinin olduğu Hotin'de askerin bir kısmının firar etmesi üzerine diğerleri direnmemiş ve kale teslim edilmişti.¹⁶⁷³ Nisan 1740'da sulhtan sonra esirlikten dönen yeniçerilere Hotin'i müdafaa etmeyip Ruslara teslim ettiklerinden ölümle cezalandırılmaları gerekirken kazanılan zaferlerin hatırına affedildikleri bildirilmişti.¹⁶⁷⁴ 1769 Eylül'üne kadar yeniçerilerin bir müddet gönüllü direnmesine rağmen Hotin kaybedilmişti.¹⁶⁷⁵ Kaleye muhafız olarak tayin edilen Abaza Mehmed Paşa burada kalınmaz diyerek görevi reddettiği için öldürülmüş,¹⁶⁷⁶ yeniçerilerse "Hotin melanet kaledir, verilirse yine alınır" diye kendilerini savunmuşlardı.¹⁶⁷⁷ Hotin 1787-92 harbinde

¹⁶⁷¹ *Müzâkerât-ı Sulhiyye* 15. *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel*, 41. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 6. 1738 yılında serasker Silahdar Mehmed Paşa'nın ölmesi üzerine Kefe ordu ağası Deli Emir Ahmed Ağa'yla serdengeçti ağaları arasında ölen askerlerin terekeleri yüzünde münakaşa çıkmıştı. Gayrimüslimler durumu Azak'taki Ruslara haber vermişlerdi. Rusların Taman, Temrük Açu, Kale-i Cedit'e saldırma ihtimali üzerine bu kalelerdeki yeniçeriler ya bize on gün içinde yiyecek gönderirsiniz yahut esir olmaksızın kaleleri teslim ederiz diye orduya mektup göndermişlerdi. Ordu kadısının tedbiriyle ancak durum düzeltilmişti. *Tedbîrât-ı Pesendide*, 20-21. 1769'da Nogay Tatarlarıyla beraber saldırıya geçen Ruslara seraskerin Kefe'de olduğu zamanda içerdeki Tatarların talebiyle Ur'daki yaklaşık 20 bin serdengeçti yeniçeri direnmemiş kale teslim edilmişti. Ardından Ruslar kolayca Kırım'a girmişlerdi. Kefe'de Serasker İbrahim Paşa'nın direnmesi fayda vermemiş, mağlup olmuş ve esir düşmüştü. Buradaki askerler gemilerle Karadeniz kıyıların kaçmıştı, Taman da Rusların eline geçmişti. *Tarih-i Kırım*, 17-26. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 103. *Enverî Tarihi*, 249-251.

¹⁶⁷² *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 318-319.

¹⁶⁷³ *Subhî Târihi*, 600.

¹⁶⁷⁴ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 147, hk. 457.

¹⁶⁷⁵ Eylül 1769'da Ruslara terkedilen Hotin, Nisan ayından bu tarihe üç kere kuşatılmasına rağmen iyi direnmişti. Kalede timarlı sipahi ve paralı asker olmasına müdafaayı sadece yeniçeriler yapmıştı. Hüseyin Paşa'nın öldürülmesinden sonra kale muhafız vekili olan Kahraman Paşa'nın kışın topladığı ve kaleye getirirken çok büyük zulümlere sebep olan 6 bin Gayrimüslim Arnavut asker, altı ay paralarını alamayacakları fikrinde olduklarından Rusların tarafına kaçmıştı. Eyalet askerleri ise savaşa karışmamış, top seslerini işitmeyecekleri tenha yerlerde saklanmışlardı. Bu muhasaralar sırasında yeniçeriler Hotin seraskeri Mehmed Paşa, sonra kale muhafızı tayin edilen Hasan Paşa'yı ve defterdarı bir odaya kilitlemişler, burçlara yeniçerileri yerleştirmişler, idareyi kale ağası eski kulkethüdası Süleyman Ağa'ya vermişlerdi. Kaledeki askerlerin sayısı çok fazla olmasına rağmen top kullanacak kimse olmadığından kalyonculuk yapmış, boğazlarda bulunmuş hatta top atılırken seyretmiş olanlardan seçtiklerini topların başına koymuşlar kendileri de top ve humbara işlerini görmüşlerdi. Hatta ana ordudan Hotin defterdarı tayin edilip gönderilen Selim Ağa'yı serdengeçti bayraklarıyla geldiğinde Rusların yeniçeri kıyafetinde kaleye adam sokma teşebbüsleri sebebiyle emin oluncaya kadar içeri almamışlardı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 67-68, 75, 81. *Tevârih-i Zekeriyâde*, vrk. 13, 16-17. *Enverî Tarihi*, 52. Mustafa Kesbî, *İbretnümây-ı Devlet, (Tahlil ve Metin)*, (haz. Ahmet Öğreten), TTK, Ankara 2002, 221. Kalenin müdafaasıyla alakalı bir kayıt için bk. *TSMA. E*, 384-15. Mayıs ayına ait bir emirde mîrî asker ve evlad-ı fatihan askerlerinin kaleden kaçtıkları anlatılmaktaydı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 167, hk. 686-687.

¹⁶⁷⁶ *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 82

¹⁶⁷⁷ *Mîr'i't- Tevârih*, II B, 14-15. Kaleyi terk edip kaçan serdengeçtiler ve birkaç oda yeniçeri orduya gelince yeniçeri ağası siz serasker muhafazada iken niye kaçıp geldiniz, ocak namusuna yakışır mı diye azarlayarak hemen üç gün içinde dönemlerini aksi halde öldüreceğini emretmiş, bir çorbacıyı Tulca Kalesi'ne hapsedmişti. Ancak dönmek mümkün olmadığından Hotin'e kayıtlılar Yaş kasabası muhafazasına tayin edilmişlerdi. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 55. 168 Numaralı *Mühimme Defteri (s.1-200)*, hk. 64.

de erkence düşmüştü. 1793 yılında Hotin kalesini müdafaa etmeyip “ihamet eden” yamaklara maaş verilmemesi bunların esâmîlerinin silinmesi emri verilmişti.¹⁶⁷⁸ Eylül 1740’da Yergöğü ağasından, Rusların saldırısı sırasında mücadele etmeden bırakıp kaçanlara maaş vermemesi, onları en ağır şekilde cezalandırması istenmişti.¹⁶⁷⁹ Özi Ruslara 1737 yılında üç gün dayanabilmişti,¹⁶⁸⁰ 1768-74 harbinde iyi müdafaa edilen kale¹⁶⁸¹ 1787-92 harbinde uzun müddet dirense de yine kaybedilmişti. 1769 Eylül’ünde Bender’e saldıran Ruslar, kale içindekilerin direnci ve dışardan Kırım Hanının yardımıyla bozguna uğratılmıştı.¹⁶⁸² Ama kale Ekim 1770 başlarında Ruslara teslim olmuştu. Açlık yanında kalede yayılan taun bütün askerleri kırmış, hatta serasker bile bu hastalıktan ölmüştü.¹⁶⁸³ Bu kale 1789’da yine kaybedilmişti. Rusların ilk hedeflerinden biri olan İbrail, 1770’de müdafaayı iyi yapan yeniçerilerin savaşmayı bırakmasıyla teslim edilmişti.¹⁶⁸⁴ Aynı kale sonraki savaşta da iyi direnmişti.

¹⁶⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 199, hk. 753. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 22.

¹⁶⁷⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 929.

¹⁶⁸⁰ Bu kuşatma sırasında İstanbul’dan gönderilen 3 bin serdengeçtiyle beraber 4700 yeniçeri muhafızlarının yarısını teşkil etmişti. 10 Temmuz 1737’de başlayan kuşatmada Rusların hücumları başarılı şekilde püskürtülmüştü. Ancak üçüncü gün patlatılan humbaralardan biri 77. cemaatin kışlasına düşmüş ve yangın çıkmıştı. Söndürülemeyen yangın otluklar yüzünden baruthaneye sıçramış ve meydana gelen büyük patlama sebebiyle kale harap olmuş, kale kapıları bile yandığından muhafaza imkânı kalmamıştı. Yangın sırasında yeniçeri bayraktarlarından biri makremesini sallayarak vire verildiğini bildirmişti. *Subhî Târîhi*, 365-369. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 30. Kale teslim olduktan sonra Rusların kazanlarına el koymasına tahammül edemeyen yeniçeriler tekrar savaşı başlatmış, çok sayıda asker ölmüştü. *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 76. Kaledekilerin bir kısmı gemilerle Akkırman tarafına kaçmayı başarmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1243.

¹⁶⁸¹ 1769-70 yılında Özi Kalesi’ndeki yeniçerilerse mücadelesindeki başarılı dolayısıyla övülmüş ve maaşlarının hemen gönderileceği bildirilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1050.

¹⁶⁸² 7 Ekim 1770’de kuşatılan kalede yeniçeriler çok iyi müdafaada bulunmuşlar bir aylık kuşatmada Ruslar merdivenlerle kaleye girmeyi başarsalar da hepsi öldürülmüştü. Başarılarından dolayı mükâfatlar-bahşişler gönderilmiş ve kendileri övülmüşlerdi. Kale ağasına saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. *Enverî Tarihi*, 84.

¹⁶⁸³ *Enverî Tarihi*, 167, 170. *Mür’i’t- Tevârih*, II B, 50-52. *Kitâb-ı İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 93. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâmesi*, 16.

¹⁶⁸⁴ *Enverî Tarihi*, 174-180. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s.200-376), hk. 1043-1044. Kale dışında da Ruslara saldırılmış hediyeleri götüren mektupçu Abdurrezak Efendi’nin beyanına göre 20 bin Rus öldürülmüştü. *Zübdetü’l-Vâkı’ât*, 92. Ancak henüz kuşatma devam ederken başlayan ihtilaf, ordudan iyi geçinmelerine ilişkin uyarılmalarına rağmen büyümüş kaledeki yeniçeriler senetlerinin gelmemesi, yardıma asker, iâşe ve tamir malzemesi gönderilmemesi, isimlerinin başka kalelere yazılması ve kendilerine gönderilen çelenk ve bahşişlerin başkalarına verilmesi hususlarında şikâyet ve itiraz ederek 21 Kasım 1770’de kaleyi terk etmişlerdi. Ruslar hemen kaleye yerleşmişti. Ana orduya çok yakın olmasına rağmen hiçbir müdahale ve yardım edilememiş, yeniçeri gönderilmek istense de orduda kalan 3 bin neferin ticaretleriyle meşgul olup gönderilememesi, çevre kazalardan yeniden yazılmasının geç olması yüzünden muvaffak olunamamıştı. Kaleyi terk eden yeniçerilere beş gün içinde dönmezlerse bütün malvarlıklarına el konulacağı tehdidi tesir etmemişti. Firar eden bazı serdengeçti ağalarının öldürülmeleri emirleri verilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1009, 1033, 1057, 1060. BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 414. *Enverî Tarihi*, 183-185.

Bütün bu süreç içinde tespiti mühim husus Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması yönünde padişahların veya diğer devlet adamlarının bir fikrinin olup olmamasıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. Yüzyılda ocakla alakalı emirlerde onların kurulduğundan beri şer' ve kanun hilafına hareketleri olmadığı, din uğruna can ve baş verdikleri, bu sadıkane hizmetleri sebebiyle kaleler ve geniş memleketler fethedildiği, serhatlerde her türlü zor vazifeleri yerine getirdikleri, zabitlerine, valilere, ülü'l-emre itaat ettiklerinden diğer ocaklardan daha mutena ve üstün oldukları anlatılmıştır.¹⁶⁸⁵ Kerhen yapılan bu iltifatlar yanında onlara isnat edilen bütün huzursuzluk, itaatsizlik ve isyankâr hareketler bazen kendilerinin tabiatlarından olduğu beyan edilse¹⁶⁸⁶ de daha çok aralarına karışan "reaya ve erâzil makulesinden" yahut "içlerindeki yol ve erkân görmemiş, ocağa hizmeti geçmemiş, yeniçerilik kudretini bilmez, ocağı fehm etmezlerden" kaynaklandığı gösterilmişti.¹⁶⁸⁷ Bozulan ocak nizamı için sık sık tesirsiz düzenlemeler yapılmış; onları şanlı mazilerindeki durumlarına döndürmek ve kanunlarının uygulanmasını sağlamak hedeflenmişti.¹⁶⁸⁸ Yüzyıllar içinde yeniçerilerden kaynaklı isyan ve itaatsizliklere alışılmış, bu şekil davranışların onların tabiatlarında bulunduğu kanaatiyle mutad bir vaziyet olduğu kabullenilmişti. Tahta gelecek tek tehlikenin onlardan olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemiş, teftişlerle, gizli takiplerle¹⁶⁸⁹ yahut gönül almalar ve onları sürekli saltanata bağlayacak adetler oluşturarak zapt etme yolu tercih edilmişti. Savaş sonrasında başarılı olsun olmasınlar tebrik ve sefere katılımlarını sağlamak için fermanlar yayınlanmıştı.¹⁶⁹⁰

Bahsedilen teknik sınıflarla alakalı yenilikler dışında devletin, bünyesindeki askeri teşkilatları eski kullanımlarına dönüştürme düşüncesinden başka ıslahat düşüncesi yoktu. Çünkü kanaate göre bozukluk ve işlevsizlik müesseselerden kaynaklı değil, bunların işlerliği ve insan kaynağıyla alakalıydı. Kaldı ki ihtiyaç kalmayan ocakların

¹⁶⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 1728. BOA, A.DVN.MHM.d, 155, hk. 805. BOA, A.DVN.MHM.d, 157, hk. 705-706. BOA, A.DVN.MHM.d, 161, hk. 927.

¹⁶⁸⁶ 1735 yılında Canik'teki yeniçerilerin vergi vermeyi reddetmeleri ve idarecilere itaat etmemeleri "cibilliyetlerinde olan şekavet ve tuğyan muktezasinca" ifadeleriyle anlatılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk. 343.

¹⁶⁸⁷ III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası, 1-2. BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 712. BOA, A.DVN.MHM.d, 158, hk. 74. TSMA, E. 785.

¹⁶⁸⁸ BOA, A.AMD. 2-224.

¹⁶⁸⁹ III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası, 4.

¹⁶⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1392. BOA, A.DVN.MHM.d, 151, hk. 959.

kaldırılmasıyla alakalı tecrübe de mevcuttu. 1757’de Baltacı Ocağı kaldırılmıştı.¹⁶⁹¹ Mevcudu artan ve askeri yapının esası haline gelen yeniçeriler piyade veya süvari olarak her türlü istihdam edilmişlerdi. Yeniçeri artışının istenen bir durum olduğu; onların sürekli savaşa zorlanması ve yerlerine başka askeri yapı ikame edilmemesinden anlaşılmaktadır. 7 Kasım 1750’deki bir hatt-ı hümayûna, “dergâh-ı muallam yeniçerileri ve ocağı fil-asl mazhar-ı duayı hayr-ı zillullâhi ve nazargâh-i ehlullah olmuş bir gazi ocak olmağla” ifadeleriyle başlanmıştı.¹⁶⁹² Aynı ifadeleri müverrihler de kullanmış, “gazi ocak olduğundan merhamet edilmesi gerektiği” kanaatini beyan etmişlerdi.¹⁶⁹³ Hatt-ı hümayûnlarda diğer ocaklardan evvel gösterilmiş,¹⁶⁹⁴ ağaları ve zabitleri yine diğer ocak ağalarından üstün hale gelmişti. Sadrazamların sert muamelesi hoş karşılanmamış, aşırı davrananlar azledilmiş,¹⁶⁹⁵ yenileri onlara muamelelerinde dikkat etmeleri hususunda ikaz edilmişti. 3 Temmuz 1752’de yeni sadrazam Mustafa Paşa’ya yazılan hatt-ı hümayûnda önceki sadrazam Mehmed Emin Paşa’nın ocaklara sert ve kibirle muamele ettiği, hiddetli ve ruûnet sahibi olduğundan kimseyle geçinemediği kaç kere uyarılmasına rağmen aynı şekilde devam ettiğinden azledildiği, kendisinin yeniçerileri ve tüm ocakları kapıya davet edip padişahın onlardan razı olduğunu, ekmeğinin helal olduğunu ve iyi hizmet beklediğini bildirmesi, gönüllerini alması istenmişti.¹⁶⁹⁶

Tahta geçer geçmez kapıkullarının durumunu teftiş eden, askeri eğitimin gelişmesine çalışan Sultan III. Mustafa’nın yeniçerilerin kaldırılması yahut sadece sefere zamanı görev yapan askeri kuvvet haline getirilmesi düşüncesinde olduğundan D’Ohsson bahsetmişti.¹⁶⁹⁷ 19. yüzyılın başında yazdığı eserinde Mütercim Ahmed Asım Efendi de, Sultan Mustafa’nın talimsiz ve itaatsiz yeniçerilerle savaş kazanmanın mümkün olmayacağı, yeni bir askeri yapı teşkili lazım geldiği kanaatinde olduğunu ama 1768’de başlayan harbin bunu mümkün kılmadığını yazmıştı.¹⁶⁹⁸ Ancak bu kanaat, 1768-74 ve 1787-92 harplerinin neticeleriyle teşekkül etmişti. Şikâyet edilen tavırları olsa da ocağın lağvı hususu mevzubahis değildi. 1769’da sefere çıkıldığında orduda ve idarecilerde

¹⁶⁹¹ *Mür’i’t- Tevârih*, II, 12.

¹⁶⁹² *BOA, D.YNÇ*, 207-170.

¹⁶⁹³ *Mür’i’t- Tevârih*, II, 56.

¹⁶⁹⁴ *III. Ahmed’in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 34.

¹⁶⁹⁵ *Hammer*, VIII, 2228, 2237.

¹⁶⁹⁶ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 155, hk. 2029.

¹⁶⁹⁷ D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 331.

¹⁶⁹⁸ *Asım Efendi Tarihi*, I, 554, 659.

Kızılelma'ya gitme hülyaları vardı. 1768-74 harpleri sonrasında bazı askeri tedbirler alınmışsa da bunlar kapıkullarıyla alakalı değildi. Firar ettikleri için ordunun düzenini bozmakla suçlanan paralı asker olan levendler kaldırılmıştı.¹⁶⁹⁹ 1768-74 harbinden sonra bile *ocakların devletin esası olduğu* düşünceleri açıkça beyan edilmekteydi. 1776'da Canikli Ali Paşa'nın kaleme aldığı *Tedâbîrü'l Gazavât*'ta ocağın bizzat padişah tarafından teftişini, ağalarının eliyle ocağa nizam verilmesi, zabitleri ve neferlerin eski zamanlardaki durumlarına döndürülmesi için gereken tedbirlerin alınması tavsiye edilmişti.¹⁷⁰⁰ 1779 yılında yazılan *Mukaddimetü's-Sefer* adlı eserde saltanatın dört rüknü olarak kabul edilen yeniçeri, sipahi, topçu ve cebeci ocaklarının mevcudiyeti müdafaa edilmiş, bu düzenin eskiden beri işleyen müstesna bir yapı olduğu anlatılmıştı. Bunlar içerisinde yeniçeriler; "*Erkan-ı a'zamı leşker-i yeniçeriyândır, hizbu'llâhdır. Erbâb-ı haka'ik ve ashâb-ı mukâşefe bu ta'ife-i celile, "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir."* (Saffat, 37/173) *celilesi işaretine mazharlardır didiler.*" ifadeleriyle yüceltilmişlerdi.¹⁷⁰¹ Büyük çaplı askeri yeniliğin düşünüldüğü Halil Hamid Paşa devrinde Yeniçeri Ocağı "taht-ı râbitaya idhâl" edildiğinde diğer başka teşebbüslere lüzum kalmayacağı, bunun askeri yapıda nizâmın tesisine kifayet edeceği kanaati mevcuttu.¹⁷⁰² Bu düşüncelerin hâkim olduğu bir zamanda, "Ocağ-ı Ma'mure"ye çeşitli hususlarda ikazlar yapılan Ağustos 1784'deki hattı-ı hümayûnda yine onların kahramanlıkları ve geçmişteki muvaffakiyetleri anlatılmış, düzensizlikler aralarına karışanlara yüklenmişti.¹⁷⁰³ Ocak kaldırma kanaatinin olmadığının diğer bir emaresi, harplerde oldukça tesirsiz olan ve yeniçerilere kıyasla istihdamları az olan kapıkulu sipahilerine dokunulmamasıydı. Çünkü yeniçeriler dahil bütün asker, 1784 tarihindeki bir mecliste cebecibaşınca söylenen "bizim askerde iş yok, eğip bükmenin manası yoktur" ifadesindeki durumdaydı.¹⁷⁰⁴

1787-92 harpleri sonrasında yeni bir askeri teşkilat düşüncesi fiiliyata dönüşmüştü. Islahat layihaları hazırlanmış, 1793'de Nizâm-ı Cedit ordusu teşkil edilmişti. Sultan III. Selim'e sunulan layihalarda da ocakların kaldırılması yönünden bir düşünce yoktu.

¹⁶⁹⁹ Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 78-79, 220-223.

¹⁷⁰⁰ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi Tedâbîrü'l Gazavât" *AÜDTCF Araştırmaları Dergisi*, 7/13-14, 161-163.

¹⁷⁰¹ *Mukaddimetü's-Sefer*, 23-24.

¹⁷⁰² *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 32-33.

¹⁷⁰³ BOA, AE. SABH.I, 2920.

¹⁷⁰⁴ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 95.

Aksine bozulmanın H.1182 yani 1768 yılında başlayan harplerde başladığı gösterilerek çok tafsilatlı bir şekilde ocak ağalarının seçiminden başlayarak bölüklerin mevcutları, yükselme ve zabıt tayinleri, emekli-eşkinici yevmiye nispetleri, eğitimleri, silahları, hatta kolluklardaki vazifeleri yeniden tanzimi ele alınmış ve ne şekilde ıslah edileceği tavsiye edilmişti. Taşraya yayılmış yüz binlerce yeniçerinin ne şekilde tasfiye edileceği üzerine de kafa yorulmuş, 1632 yılında Aziz Efendi'nin gösterdiği çare tekrarlanmıştı: Bütün yeniçeriler İstanbul'a çağrılarak odalarında bulunmalarının mecburi tutulacak, kahir ekseriyetinin işini gücünü bırakmayacağı ve gelmeyeceğinden hepsi reaya yazılacaktı.¹⁷⁰⁵ Her ne kadar yeniçerilerden memnun olunmasa da esas askeri gücü oluşturan bu yapının kaldırılmasının hemen mümkün olmadığı bilinmekteydi. Hudut kaleleri ise tamamen yeniçerilere teslimdi.

Baba Paşa Tarihi'nde, yeniden asker yazılması yerine önce Yeniçeri Ocağı'na bir nizam verilmesinin düşünüldüğü, yeniçeri ağası ve çorbacılarla müşavere edildiği ancak diğer yeniçerilere kabul ettirilemediği, onlardan yeni tesis edilecek bir orduya karşı çıkmayacakları üzerine söz alındığı anlatılmıştı.¹⁷⁰⁶ Nizâm-ı Cedîd'in yeniçeriler için

¹⁷⁰⁵ III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları, 5, 18, 24-25, 28, 43, 61-62, 77. *Nizâm-ı Cedîde Dair Askerî Lâyihalar*, 160, 175, 176, 182-189.

¹⁷⁰⁶ Zira eski tertiblerin devri tamam olup, bozuldu. Bir yeni tertibe muhtaç oldu. Bu maslahat meclis-i şurada söyleşilip herkes "münâsibdir" dedi. Ba'dehu bazıları dediler ki: "Yeniden asker tertib olacağına, eski askere bir yeni nizâm verup, yeniçeri ocağını kadîmi üzere ve Sultan Süleyman nizâmı râbitasıyla uyandırsak iyü olmaz mı?" denildikte; "Bu da güzeldir, bu işi ocağa ifâde idelim!" dediler. Yeniçeri Ağasını getirdüp, söyle takrîr eylediler ki: "Ağa, seferin ahvâlini gördün. Bizim askerimizin ise yaramaz olduğunu bildin. İse yarayan dilâverler üç akçe ile kalmış. Yeniçeri esâmeleri çok çok esnafda ve sâir işe yaramaz adamlar elinde kalmış. Bu cihetten cenge yarar yeniçerilerin eli soğumuş. Ocağa ve iş eri ustalara söyle ifade eyle ki; eski kanun üzere yeniçeri olan tûfengini eline alub, silahını kusanup haftada iki kere ceng ta'lim eylesunlar ve cümlesi bedevî misâl seferi gibi olsun. Yevmiye kırkar akçe ulûfe alsunlar ve esbâb ve eskâlını ve sâir levâzımâtını dahi hazine-i hümayûndan virelum ve anlara bundan böyle külli iltifat idelum!" deyü bir çok surûat ile merâmırlarını ifâde eylediler. Yeniçeri Ağası dahi "Baş üzerine. El emru limen lehul emrindir" diyüp, kemâl-i safa ve surûat ile Ağa Kapusuna gelüp, söz anlar çorbacılarından yedi nefer kimse intihâb idüp, bu sözü onlara ifâde eyledi. Vâkı'â anlar da begendi. "Var, imdi ocak ustalarını ve söz erlerini cem' idüp, Et Meydanı Tekyesinde bir mesveret idüp, bana bir güzel haber getir!" dedi. Yedi nefer zât kalkup, abdâl-ı seb'a misâli Et Meydanına gelüp, karakullukçu gönderüp, kışlaların söz erlerini da'vet idüp, cümlesi bir yere gelüp, devlet-i âliyyenin merâmını ocaklara ifâde eylediler. Onlar dahi "Pek güzel! Bundan a'lâ şey mi olur? Lâkin acele eylemeyin. Yedi gün mülâhaza eyleyüp, bir hafta tamamında söz keselim, bir düşünelim" diyüp, dağıldılar ve cümlesi bu tedbîre sevinçli. Kışlalarda ve ortalarda bu söz söylenur idi ve cümle ocaklı: "İnşallah falan gün emr-i pâdişâhî üzere cevap virüb, ocağımızı yeniden şenlendirelim" derler iken; içlerine insandan ve cinden şeytan girüp, biraz beyni bozuk herifler dürlü ma'nalar virüp, pişmiş aş savuk su katup: "Biz gördüğümüz gibi gideriz, nizâmımızı bozmayız" deyü akılsızlar diline söz düşüp, ikrârlarından dönüp, hafta tamamında kapıya gelüp, razı olmadıklarını ifâde eylediler. Yeniçeri Ağası dahi gelüp, sadrazama ifâde eyledi. Rikâb-ı kamertaba telhîs olunup, bu iş geru kaldı. birkaç günden sonra kapuda tekrar mesveret olup, yeniçeri ağası gelüp, cümle ricâl ve ulemâ cem' olup, ağaya ifâde eylediler ki: "Çünkü ocaklı kulları bu nizâma razı olmadılar. Böyle olunca yarın bir taraftan düşman zuhûr eyleyse bize mukavemet güç olur. Bir ahidnâme versinler ki, şevketli, kerametli pâdişâhım yeniden bir asker

getirdiği düzenlemeler faaliyete geçirilip yukarı kısımda gösterilen talim başlatılınca bir muhalefet de zuhur etmişti. Tabi esas düzenlemeler yevmiyelerin tanzimi ve mahlûllerin denetimini gerektirdiğinden daha önce Halil Hamid Paşa'yı sadrazamlıktan ettiren¹⁷⁰⁷ bu kaynağa hâkim ve müstefit olanlar, muhalefeti iyice büyötmüştü. Rumeli'deki devlete karşı mücadelenin de tesiriyle yeni ordunun kendi ocaklarının kaldırılmasına yönelik olduğu kanaati yeniçeriler arasında iyice belirmeye başlamıştı. 1795'te Vidin'de isyan eden Paspanoğlu Osman ocağın kaldırılacağı iddiasını kullanmıştı. İstanbul'dan 31. cemaat ihtiyarları bunun doğru olmadığına ilişkin bu kaledeki ortalarına mektup göndermişti.¹⁷⁰⁸ Yeni ordunun artan itibari yeniçerilerin iyice gözden düşmelerine sebep olmuş ve artık bazı görevleri onlara devredilmesi tehlikesi ortaya çıkmıştı. Her ne kadar "Ocağ-ı Âmire" olarak anılsalar da artık esas ordu olma vasfını yitirdiklerini yeniçeriler anlamışlardı.¹⁷⁰⁹ Bu şartların iki şekilde neticesi tezahürü etmişti. Artık yeniçerilere muhalefet kendini açıktan göstermişti. Nizâm-ı Cedit ordusu kurulana kadar yeniçerilere karşı ihtiyatlı olan ve saygılı dil kullanan müverrihler ve resmi tarihçiler, artık onlara karşı hakarete varan ifadeleri kullanmaktan ve onları aşağılamaktan çekinmemişlerdi. Diğer taraftan mevcudiyetleri sorgulanan yeniçeriler, sahip oldukları bazı hususiyetleri daha fazla öne çıkarmıştı. Kendilerinin dokunulmazlıkları ve kutsiyetleri olduğunu diğer ocakları da ihtiva edecek şekilde dillendirmişlerdi. Devam ve bekası kıyamete kadar sürecek devletin ılay-ı kelimatullah için savaşıacak ocakları, "ulemanın rey ve marifet, evliyanın iradet ve himmetleriyle" kurulduğunu daha fazla vurgulamışlardı.¹⁷¹⁰ Kendi varlıklarına karşı gelişen düşünceleri yıkmak için her an tetikte bekledikleri bir duruma gelmişlerdi. Tabi yeniçeriler bu süreçte yalnız değildi. Nizâm-ı Cedit nizamı tedricen büyürken ve yeni mali yapı oluşturulurken gittikçe çeşitli kesimlerin muhalefetini de

---

yazacak. Yine anlar ulûfesini ve mevâcibi alsun, kışlaların ta'yînâtı verilsun. Bizim yazacağımız askere ta'riza eylesunlar" dediler. Yeniçeri Ağası dahi gelüp, ocakluyu cem' idüp, ifâde eyledi. Ocaklu dahi: "Şevketlu, velâyetlu, pâdisâhımızın mülkünde bizim ne alakamız var? Bizim ocağıma dokunmasun da isterse dünyayı bütün askerle doldursun" deyü cevap virüp, razı olup, yedi ocağın ustaları ve şorbacıları ve sâir iş erleri İslâmbol battalı üzerine mahzar gibi bir ahidnâme yazup, bütün mühür ile donatıp, devlete teslim eylediler ve defterhânelere kayd olup, hazine-i hümayûnda hıfz olundu. Ba'dehu Sultan-ı cihân Selim Han hazretleri, yeniden bir işe yarar asker tertip edüp, Şurada asker-i cedîd-i hakâniye tertibine sûret verildi. *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)*, (haz. Salih Erol), Yüksek Lisan Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, 106-107.

¹⁷⁰⁷ *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 34.

¹⁷⁰⁸ *BOA, C.AS*, 19373.

¹⁷⁰⁹ *Âsım Efendi Tarihi*, I, II, 307-308, 773.

¹⁷¹⁰ Bu ifadeler ocağın durumunu anlatan bir evrakta geçmektedir. *TSMA, E.* 431-32.

kazanmıştı. Yeniçerileri ilk olarak Karaman valisi ve Nizâm-ı Cedit'i burada büyötmekle görevli Kadı Abdurrahman Paşa'yla kavgayı başlatmışlardı.¹⁷¹¹ Nizâm-ı Cedit ordusu, ayanların kaldırılması için Rumeli'ye geçirildiği zaman mücadele daha şiddetlenmiş, müdafaa yeniçerilik iddiasıyla yapılmıştı.¹⁷¹² Bostancı ve yeniçeriler, "bu Nizâm-ı Cedit askeri sizleri gide gide bakkal şakirdi ve reaya gibi hizmetlerinde kullansalar gerekdir" diye tahrik edilmişler, bunun tesiriyle Tekfurdağı'nda ordugâhlarına saldırmış, mühimmatlarını yağmalamışlardı.¹⁷¹³ Yeniçerilerin ve mütteliklerinin hedefi haline gelen Nizâm-ı Cedit ordusunun meşruiyetini sağlamlaştırmak için sabık sekbanbaşına bir risale (*Koca Sekbanbaşı Risalesi*)¹⁷¹⁴ ve Ubeydullâh Kuşmânî Efendi'ye *Zebîre-i Kuşmânî Fi Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî* adlı eser hazırlatılmıştı.¹⁷¹⁵ Gayretlerin tesiri olmamış, yeniçeriler bütün teşebbüslerin kendilerine karşı tuzak olduğu kanaatiyle hareket etmişler, ocaklarının "ilâ-yevmi'l-kıyam" yani kıyamete kadar devam edeceğinin Hacı Bektaş-ı Veli tarafından tekeffül ettirildiğini müdafaa etmişlerdi.¹⁷¹⁶

Bu şartlarda 1807'de sefere çıkmaya, kendilerini ortadan kaldırmak için savaş ilan edildiğini beyan ederek itiraz etmişlerdi. Sultan III. Selim ise "az yeniçeri kaldı hepsini Nizâm-ı Cedit yaparım" kanaatiyle hareket etmişti. Boğazlardaki muhafızlara daha evvel razı olmadıkları talim yapma ve kıyafet değişikliği teklif edilmişti. Kabul etmeyen yeniçeriler, ordu seferdeyken isyan etmiş, 25 Mayıs 1807'de bütün kesimlerin ittifakıyla tekrar iktidarı değiştirmişlerdi. Saray askerinin müdafaa etmek istemediği Sultan III. Selim'i tahttan indirmiş, Nizam'ı Cedit düzenini yıkmışlardı.¹⁷¹⁷ "Fütur arız" olmalarına sebep gösterdikleri teşkilatı yıksalar da tekrar aynı duruma düşmemek için kendilerine dokunulmayacağına ilişkin senet almışlardı.¹⁷¹⁸ Cephedekiler ise ocağın kaldırılacağı

¹⁷¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 219, hk. 798-799.

¹⁷¹² *Âsım Efendi Tarihi*, I, 305. *Câbi Târihi*, I, 61-62.

¹⁷¹³ *Câbi Târihi*, I, 61-62.

¹⁷¹⁴ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 42, 46-47.

¹⁷¹⁵ Dihkanizâde Ubeydullâh Kuşmânî, *Zebîre-i Kuşmânî Fi Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî*, (haz. Ömer İşbilir), TTK Basımevi, Ankara 2006. Ubeydullah Kuşmânî Efendi daha sonra kurulacak sekban ordusunun da taraftarı olduğundan ve bu orduya yazılmayı teşvik ettiğinden Fatih Camisi'nde yaptığı bir vaaz sırasında 7. cemaatin odabaşısıyla münakaşa etmiş, yardım için "ulema yokmu" diye bağırdığında odabaşı "yeniçeri yok mu" diye karşılık vermişti. Ahmed Rıfat Efendi, *Mecmû'a-i Vekâyi'i 'Asr-i Mahmûd Hân-ı 'Adl-i*, (haz. İlmihan Sağlamdemir) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, 18-19.

¹⁷¹⁶ *Zebîre-i Kuşmânî*, 39-41.

¹⁷¹⁷ *Câbi Târihi*, I, 138-142. *Yayla İmâmî Risâlesi*, 230. *Kethüda Sait Efendi Tarihi*, 140 vd.

¹⁷¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 225, hk. 166, 187-192. Bu hususta yeniçerilerin aldığı karar yeniçeri ağası Mehmed Paşa imzasıyla bildirilmişti. TSMA, E. 639/30. Ayrıca bk. *Câbi Târihi*, I, 128-129. İsmail Hakkı

iddiasıyla isyan edip ağalarını öldürmüşlerdi. Ama kısa müddet sonra bu sefer karşılarına kendilerinden biri olan Alemdar Mustafa Paşa çıkmıştı. Hatta Sened-i İttifak'la artık kendilerinin fiili müdahalesine karşı ocağın kaldırılacağı fikri açıkça beyan edilmişti.¹⁷¹⁹ Ayrıca müttelikleri olan bazı ayan ve eşraf saf değiştirmiş, saltanatın tarafına geçmişti.¹⁷²⁰ Sekbanlardan yeni bir ocak kurma kararına 2 Eylül 1808'de padişah tarafından hemen karşı çıkılmasına rağmen 18 Ekim'de Asâkir-i Cihâdiye-i Sekbâni kurulmuştu. Bu ocakla beraber yeniçerilerle iktidar arasında yeni bir mücadele başlamıştı. Karşı darbeye iktidarı ele geçiren 42. bölüğe mensup Alemdar Mustafa Paşa ocakla kanlı bıçaklı olduğu halde onları teskin ve gönüllerini almak için bu bölüğün mensuplarını iki üç günde bir davet edip ocak ve yeniçerilerin meselelerini sormuş, dertlerini dinlemişti. Ama her iki taraf bir birlerine güvenmemiş ve karşısındakinden bir saldırı beklemişti. Nihayetinde onun iktidarını yok etmişler, kurduğu Sekban Ocağı'nı kaldırmışlar, faaliyetlerine mani olmadığı gerekçesiyle kendi ağalarını öldürmüşlerdi.¹⁷²¹

Kazanan yine iktidar devirme ustası yeniçeriler olmuştu, ama artık kendilerini muhafaza için teyakkuza halinde olmuşlardı. 1809 yılında Anadolu'dan gelen bütün askerleri karşılayıp gönüllerini alma gibi hizmetler vermişler, odalarında ağırlamışlardı.¹⁷²² Mart 1809'da, Anadolu'dan Sened-i İttifak'ı imzalamaya gelen ayanların kendilerine saldıracakları korkusuyla sefere katılmak istememişlerdi.¹⁷²³ 1810 yılında cephedelerken İstanbul'da kışlaları basıldı diye gelen asılsız bir haberle isyan etmişler, zorla teskin edilmişlerdi. Şubat 1811'de Akdeniz'e açılan donanmanın bile kendilerine karşı harekete geçirileceği korkusunu (vesvese ve tehâşî) yaşamışlardı.¹⁷²⁴

Bütün bu süreç içerisinde 1806-1812 harplerinde itaatsizlikleri öne çıkmış, ganimet ve terakki talepleriyle çoğu zaman gönülsüz savaşmışlarsa da kazanılan savaşlarda yeniçeriler yine dikkat çekmişti. Başka çaresi olmayan devlet yine onları istihdam etmişti. Mesela 1810 yılında bütün yeniçerilerin sefer katılması için emirler verilmişti. Haziran

Uzunçarşılı, "Kabakçı İsyanına Dair Yazılmış bir Tarihçe" *Belleten*, Cilt: IV-Sayı:23-24, 1942, 254-261. Fahri Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe". *Tarih Dergisi*, 27 (2011), 99-110 .

¹⁷¹⁹ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 79. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 605. *Yayla İmâmî Risâlesi*, 221-222. Beydilli, *Bir İmanın Günlüğü*, 189.

¹⁷²⁰ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 65. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 305.

¹⁷²¹ *Câbî Târîhi*, I, 187, 203-204, 242, 251, 275. *Âsım Efendi Tarihi*, I, 311. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 123-125.

¹⁷²² *Şânî-zâde Târîhi*, I, 271- 272.

¹⁷²³ *Câbî Târîhi*, I, 417.

¹⁷²⁴ *Şânî-zâde Târîhi*, I, 410, 436.

1810'da Şumnu'da, Eylül 1811'de Yergöğü'nde Rusların mağlup edilmesi yeniçeriler sayesinde olmuştu.¹⁷²⁵ Bütün müverrihler ittifak etmişçesine haklarında hep menfi şeyler yazıp onların var olan faydalarını gözardı etseler de bu savaşlarda da Rusların Tuna'yı aşamamasında yeniçerilerin büyük payı vardı. Ocağı elinde tutan ve güçlerini kaybetme mücadelesi veren yeniçerilerle istenilen seviyede olmasalar bile cansiperane savaşan veya kendi memleketlerini muhafaza edenleri hep aynı görülmüştü.

Bir müddet daha kendilerine ömür kazandıran yeniçeriler, toplumsal desteklerini kaybettikleri ve sürekli çatışma halinde olduğundan diğer ocaklarla ilişkilerini bozdukları bir dönemde iktidarın talim yapmaları mecburiyeti için getirdiği düzenlemeye karşı çıktıklarından topyekûn bir saldırıyla tarihe gömülmüşlerdi. Ocağın kaldırılmasına ilişkin hatt-ı hümayûnda “kadîm ocaktır” diye devamları hususunda kanaat gösterildiği ifade edilmişti.¹⁷²⁶ Yine kaldırılmaları hakkında bilgi veren Hâfız Hızır İlyas Ağa, bütün isyanları ve kötü gidişatlarına rağmen “eski ocaktır” diye haklarında hürmetle mukabele edildiğini, padişahın bunların hiçbir faydası olmamasına rağmen itibar görmesine mana veremediğini, yine de bunların aslına döndürülmelerinin nasıl olacağı üzerine kafa yordüğünü anlatmıştı.¹⁷²⁷

¹⁷²⁵ *Câbî Târihi*, I-II, 639, 788.

¹⁷²⁶ *TSMA*, E. 1066/39.

¹⁷²⁷ Hâfız Hızır İlyas Ağa, *Letîf-i Vekâyi'î Enderûniyye*, haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, 406.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MAAŞLARI, TAYİNAT-TAHSİSATLARI, MALÎ MÜKELLEFİYET VE MUAFİYETLERİ

4.1. MAAŞLARI

Kapıkullarının mevâcib, vâcib ve ulûfe denilen üç aylık maaşları, hicri ayların isimlerinin ilk harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Masar (Muharrem-Safer-Rebiülevvel), Recec (Rebiülahir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir), Reşen (Receb-Şaban-Ramazan), Lezez¹ (Şevval-Zilkade-Zilhicce) adlarıyla verilirdi. Önceleri senede dört kerede, sonra ikisinin ödeme zamanları birleştirilerek üç kerede dağıtılmıştı. Her bir maaşa kıst mevâcib, ikisi beraber ödendiğinde “kısteyn mevâcib” denilirdi. Ayrıca kasım ayında ödenen “Kasım mevâcibi”,² Ramazan’da verilen “Bayram mevâcibi” olarak adlandırılırdı.³

Maaşlar üç aylık müddetin dolmasından sonra ödenirdi. Bahsedilecek bazı durumlar dışında peşin ödeme yapılmazdı. Ayrıca maaş tam üç aylık ödenir, gün veya bir-iki ay kıst hesaplanması yapılmazdı. Kaydı silinenlere ya hiç maaş verilmezdi yahut maaşı verildikten sonra kayıtları silinirdi. Bu sebeple esâmîlerin silinmesi için bazen maaş zamanının geçmesi beklenirdi.

Yeniçerilere maaşlar merkezde ve görev yaptıkları kalelerde dağıtılırdı. Savaş dönemlerinde ise ayrıca orduda maaş verilirdi.

Yeniçeri ağası maaşının ödeme usulü de zamanla değişmişti. Ağanın maaşı küçük rûzname kaleminden aylık ödenirken⁴ 17. yüzyılın ortasından itibaren üç aylığa çevrilmişti.⁵ 1680’de emekli ağalar defterine yazılmasından itibaren bütün ocakla beraber maaş almıştı.⁶

¹ Bazı kayıtlarda Lezez yerine Şezez yazılmıştır. BOA, MAD.d. 7008, 6318.

² Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi, 129. Anonim Osmanlı Tarihi, 183. Nusretnâme, 750.

³ Tarih-i Selânikî, II, 860.

⁴ Telhîsü’l-Beyân, 148. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 179.

⁵ 1063/Masar üç aylık 90 gün üzerinden 7 Nisan 1653’te ödenmişti. BOA, KK.d. 1849, s. 24.

⁶ BOA, MAD.d. 17280. BOA, D.YNÇ.d. 34286. BOA, C.AS, 38645. BOA, D.YNÇ, 257-02.

4.1.1. Merkezdeki Yeniçerilerin Maaşları

Yeniçeriler maaşlarını diğer kapıkullarıyla beraber alırlardı. Bir kıst maaş, seksen sekiz buçuk gün üzerinden hesaplanırdı.⁷ Bazı küçük kaymalar olsa da Rebiülahir'de Masar; Cemaziyelahir'in sonu veya Receb'de Recec; Ramazan sonlarında Reşen ve ertesi sene Muharrem ayında Lezez mevâcibi ödenirdi.⁸ Maaş ödeme takvimi 17. yüzyılın sonuna kadar bazı gecikmeler dışında değişmemişti.⁹ Sefere çıkıldığında, İstanbul'dan ordulara veya kalelere yeniçeri gönderildiğinde erken ödeme yapıldığı olurdu.¹⁰

II. Viyana kuşatmasından sonraki harpler iktisadi vaziyeti sarstığından maaşlardaki gecikmeler mutata hale gelmişti. Bu dönemde gecikme sebebiyle maaşların bazen iki kıstı, bazen üç kıstı beraber verilmişti.¹¹ Maaş ödemesinde diğer bir değişiklik, 1710'larda¹² uygulaması görülen eşkinci neferlerle emeklilerin maaşlarının ayrıştırılmasıydı.¹³ Eşkincilere emekli olanlardan bir mevâcib önce vermeye başlanmıştı. Mesela 1131/Reşen emekliler için verilirken, 1131/Lezez eşkincilere verilmişti.¹⁴ Ayrıca maaş ödemesindeki gecikmeler sonraki dönemdeki mevâcib zamanlarında önce bir düzensizliğe, sonra yeni bir takvimin oluşmasına sebep olmuştu. Bazen değişiklikler olsa

⁷ Defterlerde yeniçerilerin yevmiye toplamaları seksen beş sayısıyla çarpılmış gösterilmesine rağmen esasında hesap seksen sekiz buçuk gün üzerinde yapılmaktaydı. Örnek için bk. BOA, MAD.d. 6323, s. 1287-1379.

⁸ 939 Lezez maaşları 940 Muharrem'in başında (BOA, KK. d. 1863, s. 5.); 940/Recec, 1 Receb 940'ta (BOA, KK. d. 1863, s. 100), 971/Masar, 29 Rebiülevvel 971'de (BOA, KK. d. 1086, s. 76.), 971/Recec ise 29 Cemaziyelahir 971'de (BOA, KK. d. 1086, s. 141), 971/Lezez ise 27 Zilhicce 971'de (BOA, KK. d. 1086, s. 374), 983/Lezez 3 Muharrem 984'te (BOA, MAD. d. 6002, s. 9.) ödenmişti. Uzunçarşılı, Masar ulûfesinin Muharrem ayında, Recec ulûfesinin Cemaziyellevvel ayında, Reşen ve Lezez'in ise bir arada Şaban ayında verildiğini yazarak bir anlamda yeniçerilerin maaşlarını peşin aldıklarını yazmıştır. *Kapıkulu Ocakları*, I, 411-412.

⁹ 1032/Masar 12 Cemaziyellevvel 1032'de; 1032/Recec, 12 Şaban 1032'de (BOA, MAD.d. 6692, s. 1364, 1368), 1054/Recec, 4 Receb 1054; 1054/Reşen, 22 Ramazan 1057'de (BOA, A.d. 345, s. 29, 48), 1060/Lezez 20 Muharrem 1061'de (BOA, MAD.d. 6329, s. 845), 1087/Lezez, 19 Muharrem 1088, 1088/Masar, 27 Rebiülahir 1088, 1088/Reşen 20 Ramazan 1088'de (BOA, KK.d. 1980, s. 10, 41, 72) ödenmişti. Ayrıca bk. BOA, KK.d. 1809, s. 84.

¹⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 877. BOA, C.AS, 42005.

¹¹ 1094/Masar mevâcibi gecikmeli olarak 1095 Muharrem'inin başında verilmişti. BOA, KK.d. 1990, s. 42. 1094/Recec-Reşen-Lezez üçü beraber 11 Rebiülahir 1095 tarihinde verilmişti. BOA, KK.d. 1990, s. 60. 1100/Masar mevâcibi 1100 yılının 3 Şaban'ında, 1100/Recec 26 Zilkade 1100 tarihinde verilmişti. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 65, 166. (Bu kaynakta ikinci maaş 1099/Recec olarak gösterilse de sonraki kayda göre 1100/Recec olması icap eder.) 4 Rebiülahir 1101'de 1100/Reşen ve Lezez'le 1101/Masar üç kıst beraber verilmişti. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 231-232. 1101/Lezez ve 1102/Masar beraber verilmişti. BOA, A. AMD. 1-61.

¹² Bu şekilde tespit edilebilen ilk ödemede 1713 yılında emeklilere 1125 Masar, eşkincilere 1125 Recec maaşlarının dağıtımıdır. BOA, MAD. d. 2615.

¹³ BOA, C.AS, 27562.

¹⁴ BOA, D.BŞM.d. 1396A.

da bu tarihlerden sonra emeklilere Masar ve Recec kısteyn, Reşen ile Lezez müstakil, eşkincilere Recec ve Reşen kısteyn, Masar ve Lezez müstakil verilmişti. Yeni takvime göre emeklilerin Masar ve Recec ait olduğu yıl, Reşen ve Lezez sonraki sene içerisinde, eşkincilerin ise Masar, Recec ve Reşen ait olduğu yıl içinde Lezez ise sonraki yıl ödenmişti.¹⁵ 1770'li yıllardan itibaren maaşlar gecikme olsa da ödeme takvimi birkaç aya varan kaymalarla beraber Muharrem'de ve Cemaziyelevvel'de tek kıst, Şaban'da iki kıst, bazen hazinenin durumuna göre hep tek kıst ödeme şeklinde oluşmuştu. Bu takvimde ocağın kaldırıldığı döneme kadar değişiklik yapılmamıştı. Maaşlar 1780'lere kadar eşkinciler için Masar ve Recec tek, Reşen ve Lezez kısteyn; emekliler için Masar tek, Recec ve Reşen kısteyn, Lezez tek verilmişti.¹⁶ Sonraki dönemde ekseriyetle emekli Masar ve eşkinci Recec tek, emekli Recec ve eşkinci Reşen tek, emekli Reşen-Lezez ve eşkinci Lezez-Masar kısteyn şeklinde ödenmişti.¹⁷

1768-74 ve 1787-92 harpleri kapıkulları maaşlarının ödenmesindeki gecikmeleri mutat hale getirmiş, gecikmeler her savaşta biraz daha uzamıştı. Ekim 1775'de 1773/Haziran-Aralık dönemine ait altı aylık iki kıst maaş ödenmişti.¹⁸ Daha sonra bir kaç maaş veya yıl gecikmesinin ötesinde on yıla yaklaşan aksamalar olmuştu. 4 Ağustos

¹⁵ Bu dönemdeki bazı mevâciblerin verilme tarihi şöyledir: 1107/Reşen Lezez, 2 Rebiülahir 1108; 1108/Masar-Recec, 21 Şevval 1108. *Nusretname*, 215, 278. 1113/Masar-Recec, Cemaziyelevvel 1114. *Zübde-i Vekayiât*, 739. 1113/Reşen-Lezez, Evaili-i Receb 1114; 1114/Masar-Recec, 27 Şaban 1114; 1114/Reşen-Lezez, 1 Receb 1115. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 183, 199, 264. 1115/Masar Recec, 27 Şaban 1115. *Zübde-i Vekayiât*, 837. 1116/Masar- Recec 27 Ramazan 1116. *Nusretname*, 660. 1118/Reşen, 29 Safer 1119; 1118/Lezez, 16 Cemaziyelahir 1119; 1119/Masar-Recec, 19 Ramazan 1119; 1119/Reşen, 10 Safer 1120; 1119/Lezez, 11 Cemaziyelahir 1120; 1120/Masar-Recec 14 Ramazan 1120. *BOA, KK.d.* 1729, s. 2. Ayrıca bk. *Târih-i Râşid ve Zeyli, II*, 1183, 1230. *BOA, AE, SAMD.III*, 21322, 22188.

¹⁶ 1187 emekli Lezez, 1188 eşkinci Masar 28 Muharrem 1190'da; 1188 emekli Masar, 1188 eşkinci Recec 2 Cemaziyelevvel 1190'da; 1188 emekli Recec ve Reşen, 1188 eşkinci Reşen ve Lezez 25 Şaban 1190'da; 1188 emekli Lezez, 1189 eşkinci Masar 24 Muharrem 1191'de; 1189 emekli Masar, 1189 Recec 10 Rebiülahir 1191'de; 1189 emekli Recec ve Reşen, 1189 eşkinci Reşen ve Lezez 28 Şaban 1191'de; 1189 emekli Lezez, 1190 eşkinci Masar 3 Safer 1192'de; 1190 emekli Masar, 1190 eşkinci Recec 5 Cemaziyelahir 1192'de; 1190 emekli Recec ve Reşen, 1190 eşkinci Reşen ve Lezez 8 Ramazan 1192'de; 1190 emekli Lezez ve 1191 eşkinci Masar 29 Muharrem 1193'de; 1191 emekli Masar, 1191 eşkinci Recec 23 Cemaziyelevvel 1193'te; 1191 emekli Recec ve Reşen, 1191 eşkinci Reşen ve Lezez 26 Şaban 1193'te dağıtılmıştı. *BOA, MAD.d.* 4002, s. 918 vd. 1211 emekli Masar, eşkinci Recec 24 Muharrem 1215'te; 1211 emekli Recec eşkinci Reşen 25 Cemaziyelevvel 1215'te; 1211 emekli Reşen ve Lezez, eşkinci 1211 Lezez ve 1212 Masar 27 Şaban 1215'te; 1213 emekli Masar, eşkinci 1213 Recec 29 Muharrem 1217'de; 1214 emekli Masar, 1214 eşkinci Recec 25 Muharrem 1218; 1215 emekli Recec, eşkinci 1215 Reşen 29 Cemaziyelevvel 1219'da; 1216 emekli Reşen ve Lezez, eşkinci 1216 Lezez-1217 Masar 9 Şaban 1220'de; 1230 Masar emekli, 1230 Recec eşkinci 20 Muharrem 123; 1231 emekli Masar, 1231 eşkinci Recec 23 Muharrem 1236; 1232 emekli Recec emekli, 1232 eşkinci Reşen 27 Cemaziyelevvel 1237'de; 1234 emekli Reşen ve Lezez, 1234 Masar ve 1235 Masar eşkinci 21 Şaban 1239'da verilmişti. *BOA, MAD.d.* 4105.

¹⁷ *TSMA, D.* 2554, 2695/25, 2695/38. *TSMA, D.* 721/43-56-321. *BOA, D.YNÇ.d.* 35007. *BOA, MAD.d.* 4105.

¹⁸ *BOA, D.BŞM. d.* 4418.

1794'te Eylül-Kasım 1790'a tekabül eden 1205/Masar;¹⁹ 13 Şubat 1797'de 1793 Şubat-Nisan'a tekabül eden 1207/Reşen;²⁰ 4 Ocak 1818'te Mayıs-Temmuz 1810 tarihine tekabül eden 1225/Recec maaşı ödenmişti.²¹ Ocak kaldırıldığında yeniçerilerin ödenmemiş beş yıllık maaşları bulunmaktaydı. 29 Mart 1826'da ödenen maaşta, en son olarak emekliler 1236 Reşen ve Lezez'i, eşkinciler 1236 Lezez ve 1237 Masar'ını almışlardı.²²

Tablo 31. 1724-1769 Mevâcib Takvimi²³

Mevâcib	Ödeme Tarihi	Mevâcib	Ödeme Tarihi
1136 Reşen	16 Cemaziyevvel 1137	1160 Lezez	28 Cemaziyelahir 1161
1136 Lezez-1137 Masar	29 Şaban 1137	1161 Masar-Recec	25 Şaban 1161
1137 Recec	24 Muharrem 1138	1161 Reşen	5 Rebiülevvel 1162 ²⁴
1137 Reşen-Lezez	27 Receb 1138	1161 Lezez	2 Receb 1162
1138 Lezez-1139 Masar	29 Şaban 1139	1162 Masar-Recec	28 Şaban 1162
1139 Recec	Muharrem 1140	1162 Reşen	19 Safer 1163
1139 Reşen	1 Cemaziyelahir 140	1162 Lezez	6 Cemaziyelahir 1163
1139 Lezez-1140 Masar	27 Şaban 1140	1163 Masar-Recec	17 Şaban 1163
1140 Recec	25 Muharrem 1141	1163 Reşen	7 Safer 1164 ²⁵
1140 Reşen	26 Cemaziyevvel 1141	1163 Lezez	1 Cemaziyelahir 1164
1140 Lezez-1141 Masar	27 Şaban 1141	1164 Masar-Recec	13 Şaban 1164
1141 Recec	5 Safer 1142	1164 Reşen	25 Muharrem 1165
1141 Reşen	28 Cemaziyevvel 1142	1164 Lezez	26 Cemaziyevvel 1165 ²⁶
1141 Lezez-1142 Masar	24 Şaban 1142	1165 Masar-Recec	14 Şaban 1165
1142 Recec	5 Safer 1143	1165 Reşen	21 Muharrem 1166
1142 Reşen-Lezez	5 Rebiülahir 1143	1165 Lezez	21 Cemaziyevvel 1166
1143 Masar Recec	27 Şaban 1143	1166 Masar-Recec	17 Şaban 1166
1143 Reşen	27 Muharrem 1144	1166 Reşen	24 Muharrem 1167
1144 Masar-Recec	22 Şaban 1144	1166 Lezez	25 Cemaziyevvel 1167
1144 Reşen	30 Muharrem 1145	1167 Masar-Recec	20 Şaban 1167
1144 Lezez	1 Cemaziyelahir 1145	1167 Reşen	26 Muharrem 1168

¹⁹ BOA, C.AS, 30754.

²⁰ BOA, C.AS, 27504.

²¹ BOA, C.AS, 40208. Bazı gecikmiş maaş ödemeleri için bk. BOA, C.AS, 26108, 31163, 33714, 37004.

²² BOA, D.YNÇ.d. 35007, 35022. BOA, MAD.d. 4105, s. 410.

²³ Takvim emeklilere göre verilen maaşa göre hazırlanmıştır. Eşkincilerin maaşları bir kıst öncesinden verildiği göz önünde tutulmalıdır. Kaynak: BOA, A.d. 649; BOA, KK.d. 53/1, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1747, 1748, 1750, 1753, 1763, 2061, 2146, 2147, 2148, 2149, 2183, 2184, 2185, 2198, 2199; BOA, KK.d. 696M; BOA, MAD.d. 14365; BOA, D.BŞM.d. 2897; BOA, D.BRZ.d. 20894; TSMA, D. 2695, 10732; Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim", *Mahmud I. Hakkında Rûznâme; Çeşmî-zâde Tarihi; Rûznâme-i Sultan Mahmud Han; Muradî Rûznâmesi; Buyuruldu Mecmuası, Mehâsinü'l-Âsâr; III. Mustafa Rûznâmesi; Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa; Hâkim Efendi Tarihi; Zabt-ı Vekayî'i Yevmiye; Subhî Tarihi; I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe; Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III; *Rûznâme (1162-1169); Defter-i Tesrifât*.

²⁴ Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 112. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 61. Ruznamçe kayıtlarında 6 Rebiülevvel'de (BOA, KK.d. 2147, s. 16) Selh-i Rebiülevvel (BOA, KK.d. 2193 s. 8) olarak verilmiştir.

²⁵ BOA, D.BŞM.d. 3089. Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 114. Bu çalışmada 9 Safer olarak gösterilmiştir.

²⁶ BOA, A.d. 649, s. 3. 27 Cemaziyevvel olarak gösteren kaynak için bk. Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 115.

1145 Masar- Recec	26 Şaban 1145	1167 Lezez	18 Cemaziyelahir 1168 ²⁷
1145 Reşen	25 Muharrem 1146	1168 Masar-Recec	23 Şaban 1168
1145 Lezez	11 Cemaziyelevvel 1146	1168 Reşen	22 Muharrem 1169
1146 Masar-Recec	28 Şaban 1146	1168 Lezez	23 Cemaziyelevvel 1169
1146 Reşen	20 Muharrem 1147	1169 Masar-Recec	26 Şaban 1169
1146 Lezez	21 Cemaziyelevvel 1147	1169 Reşen	25 Muharrem 1170
1147 Reşen	29 Muharrem 1148	1169 Lezez	26 Cemaziyelevvel 1170
1147 Lezez	8 Cemaziyelahir 1148	1170 Masar-Recec	22 Şaban 1170
1148 Masar-Recec	26 Şaban 1148 ²⁸	1170 Reşen	27 Muharrem 1171
1148 Reşen	18 Muharrem 1149	1170 Lezez	21 Cemaziyelevvel 1171
1148 Lezez	24 Cemaziyelahir 1149 ²⁹	1171 Masar-Recec	17 Şaban 1171
1149 Masar-Recec	29 Şaban 1149	1171 Reşen	21 Muharrem 1172
1149 Reşen	14 Muharrem 1150	1171 Lezez	14 Cemaziyelevvel 1172
1149 Lezez	10 Şaban 1150	1172 Masar-Recec	18 Şaban 1172
1150 Masar-Recec	16 Ramazan 1150	1172 Reşen	17 Muharrem 1173
1150 Reşen	20 Zilkade 1150 ³⁰	1172 Lezez	19 Cemaziyelevvel 1173
1151 Masar-Recec	20 Şaban 1151	1173 Masar-Recec	23 Şaban 1173
1151 Reşen	29 Zilkade 1151	1173 Lezez	15 Cemaziyelevvel 1174
1152 Masar-Recec	1 Ramazan 1152	1174 Masar-Recec	17 Şaban 1174
1152 Reşen	13 Safer 1153	1174 Reşen	10 Muharrem 1175
1152 Lezez	28 Cemaziyelahir 1153	1174 Lezez	26 Rebiülahir 1175
1153 Masar-Recec	25 Şaban 1153	1175 Masar-Recec	12 Şaban 1175 ³¹
1153 Reşen	15 Safer 1154 ³²	1175 Reşen	12 Muharrem 1176
1153 Lezez	24 Cemaziyelahir 1154	1175 Lezez	22 Rebiülahir 1176
1154 Masar-Recec	21 Şaban 1154	1176 Masar-Recec	15 Şaban 1176
1154 Reşen	25 Safer 1155	1176 Reşen	15 Muharrem 1177
1154 Lezez	26 Cemaziyelevvel 1155	1176 Lezez	17 Rebiülahir 1177
1155 Masar-Recec	29 Şaban 1155	1177 Masar-Recec	11 Şaban 1177
1155 Reşen	11 Rebiülevvel 1156 ³³	1177 Reşen	19 Muharrem 1178 ³⁴
1155 Lezez	29 Cemaziyelevvel 1156	1177 Lezez	20 Rebiülahir 1178
1156 Masar-Recec	26 Şaban 1156	1178 Masar-Recec	15 Şaban 1178
1156 Reşen	30 Safer 1157	1178 Reşen	20 Muharrem 1179
1156 Lezez	25 Cemaziyelahir 1157	1178 Lezez	22 Rebiülahir 1179
1157 Masar-Recec	29 Şaban 1157	1179 Masar-Recec	16 Şaban 1179
1157 Reşen	3 Rebiülevvel 1158	1179 Reşen	23 Muharrem 1180
1157 Lezez	27 Cemaziyelahir 1158	1179 Lezez	25 Rebiülahir 1180
1158 Masar-Recec	24 Şaban 1158	1180 Masar-Recec	12 Şaban 1180
1158 Reşen	6 Rebiülevvel 1159	1180 Reşen	12 Muharrem 1181
1158 Lezez	30 Cemaziyelahir 1159	1180 Lezez	21 Rebiülahir 1181
1159 Masar-Recec	26 Şaban 1159	1181 Masar-Recec	14 Şaban 1181
1159 Reşen	2 Rebiülevvel 1160	1181 Reşen	14 Muharrem 1182
1159 Lezez	3 Receb 1160	1181 Lezez	17 Rebiülahir 1182

²⁷ *Mehâsinü'l-Âsâr (İğürel)*, 53. *Muradî Rûznâmesi*, 4. *Hâkim Efendi Tarihi*, 243. Ancak tarih 19 Cemaziyelahir olarak gösterilmiştir. Sarıcaoğlu, “Toplanma ve Merasim Günleri”, 118. Bu iki tarih de hatalı olabilir, çünkü divan 1 ve 21 Cemaziyelahir’de toplanmıştı. *BOA, KK.d.* 2148, s. 124-124.

²⁸ Mevâcib tarihinin 28 Şaban olması daha muhtemeldir. Çünkü salı günü bu güne gelmektedir. *BOA, KK.d.* 2184, s. 152.

²⁹ Bir kayıta 25 Cemaziyelahir yazılıdır. *BOA, A.d.* 348, s. 2.

³⁰ *Zabt-ı Vekayi’i Yevmiye*, vrk. 173. Vaktinden iki ay önce verildiği kaydedilmiştir.

³¹ Bir eserde ise 15 Şaban olarak kaydedilmiştir. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 212.

³² *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 46’da ayın 16’sı verildiği ve bu günün salı olduğu yazılıdır.

³³ Sarıcaoğlu, “Toplanma ve Merasim Günleri”, 107. Kadı Ömer Efendi’nin eserinde 10 Rebiülevvel yazılıdır. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 178. Ancak her iki tarihin olmama ihtimali vardır. Çünkü ruznamçe defterinde salı günü 13 Rebiülevvel’e tesadüf etmektedir.

³⁴ Sarıcaoğlu, “Toplanma ve Merasim Günleri”, 126. Bu Rûznâmede 17 Muharrem olarak kaydedilmiş. *Muradî Rûznâmesi*, 132. Bu eserde ise 16 Muharrem olarak gösterilmiştir. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 244.

1160 Masar-Recec	27 Şaban 1160	1182 Masar-Recec	10 Şaban 1182
1160 Reşen	5 Rebiülevvel 1161 ³⁵	1182 Reşen	7 Zilkade 1182 ³⁶

Merkezde ne kadar yeniçeriye maaş verileceğini sefer olup olmaması, kalelere nefer sevki ve zamanla artan emekli ve kayıtlıların sayısı belirlerdi. Ancak merkezde maaş yekûnu artışının en temel sebebi, hem sayıları hem de aşağıda gösterileceği üzere yevmiyeleri artan emekliler ve kayıtlılardı.

Maliyeden hazinenin hazır olduğuna ilişkin sadrazama haber gelmesiyle Yeniçeri Ocağı, maaş kayıtlarının hazırlanması için muhızır aracılığıyla haberdar edilirdi. Yeniçeri efendisinin hazırladığı defterler sadrazama, icmalleri ve mahlûlleri gösteren evraklar sadrazam tarafından padişaha sunulurdu. Padişahın müsaadesinin ardından belirlenen günde maaş dağıtılırdı.³⁷ Maaşlar için çoğu zaman hazineden çil para talep edilirdi.³⁸ Maaş ödemeleri nadir istisnalar dışında³⁹ salı ve elçi kabullerinin olduğu günde yapılan divan toplantılarına denk getirilirdi. Divanın ardından sadrazamın işaretiyle maaşların dağıtılmasına başlanırdı. Padişah ulufe dağıtımını seyretmek için divana gelirdi.⁴⁰ Yeniçeriler ulufe dağıtılacağı günün öncesinde, divana hazırlık için odalarında toplanırdı. 19. yüzyılda maaştan önceki gece tüfek ve tabancalarla ateş ederek kutlama yapmayı adet etmişler, bu şenlikleri sırada birçok kişinin ölümüne sebep olmuşlardı.⁴¹

Yeniçeriler divanda diğer ocaklardan evvel maaşlarını almışlardı. Taksimat keselerle toplu şekilde yapılmıştı. Keseleri almak, “kese kaldırmak” olarak adlandırılmış ve bunun için bazı ortalar görevlendirilmişti. Ayrıca solaklar, zağarcılar ve süvari sekbanlar da kese kaldırmıştı.⁴² Maaş alırken kulkethüdası ve yeniçeri efendisi onlara

³⁵ *Rûznâme*’de ise 4 Rebiülevvel’de verildiği yazılıdır. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 36.

³⁶ BOA, MAD.d. 14365, s. 3. BOA, KK.d. 1763, s. 108. Bu mevâcibine sadece savaşa gidenlere verildiği kaydedilmiştir. *Zübdetü’l-Vâkı’ât*, 41.

³⁷ BOA, AE, SAMD.III, 22010, 22188. *Târih-i Askerî-i Osmânî*, 71.

³⁸ BOA, C.AS, 51190.

³⁹ *Nusretnâme*, 215

⁴⁰ 1730’lardan itibaren tutulan rûznâmelerde, mevâcib taksimini seyretmek için padişahların divanhaneye geldikleri kaydedilmişti.

⁴¹ *Şânî-zâde Târihi*, II, 1050.

⁴² Tarihi belirsiz bir anlatışa göre kese kaldıran ortalar; 4, 5, 22, 46, 55, 66, 73, 74, 86, 90, 98, 101. cemaatler; 11, 13, 15, 25, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 60, 61. bölükler; 34. sekban bölüğüydü. *Mecmua*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler No 456, vrk. 71.

nezaret etmişti.⁴³ Ordu seferdeyken İstanbul'da kalanlar aynı usulle maaşlarını almaktaydı.⁴⁴

Tablo 32. Merkezde Ödenen Maaşların Bazı Yıllardaki Yekûnu

Maaş	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı (Akçe)
985/Masar/Mart-Haziran 1577 ⁴⁵	14142	10337648
1019 Masar/Mart-Haziran 1610 ⁴⁶	9746	7103178
1029 Masar/Aralık-Mart/1620 ⁴⁷	23291	18108377
1044 Masar/Haziran-Eylül 1634 ⁴⁸	14506	13598204
1053/Masar/Mart-Haziran ⁴⁹	15668	13002603
1062/Masar-Aralık-Mart 1652 ⁵⁰	33959	27794672
1076 Reşen/Ocak-Nisan 1666 ⁵¹	26120	21105799
1090 Reşen/Ağustos-Kasım 1679 ⁵²	27384	20581082
1103 Masar-Eylül-Aralık 1691 ⁵³	21192	20259607
1113 Masar/Haziran-Eylül 1701 ⁵⁴	18674	21024646
1125 Masar/Ocak-Nisan 1713 ⁵⁵	28374	28360102
1142 Lezez/Nisan-Temmuz 1730 ⁵⁶	98726	81370616
1149 Masar-Recec/Mayıs-Kasım 1736 ⁵⁷	20858	27887412
1150 Lezez/Ocak-Nisan/1738 ⁵⁸	22608	30767740
1152 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1739 ⁵⁹	58329	56313447
1158 Lezez/Ekim-Ocak 1746 ⁶⁰	33780	45544235
1175 Lezez/Nisan-Temmuz 1762 ⁶¹	30921	44503740
1182 Reşen/Kasım-Şubat 1769 ⁶²	28503	43094644
1189 Recec/Haziran-Ağustos 1775 ⁶³	56764	69351709
1202 Lezez/Temmuz-Eylül 1788 ⁶⁴	52066	69517824
1205 Recec/Aralık-Mart 1791 ⁶⁵	67663	85592256
1220 Masar-Nisan-Haziran 1805 ⁶⁶	80778	106162045
1222 Recec/Haziran-Eylül 1807 ⁶⁷	113554	158303413

⁴³ BOA, KK. d. 696M, s. 59-61.

⁴⁴ BOA, A.d. 346, s. 90.

⁴⁵ BOA, D.YNÇ.d. 33630

⁴⁶ BOA, MAD.d. 6798, s. 1138.

⁴⁷ BOA, MAD.d. 6776, s. 331.

⁴⁸ BOA, MAD.d. 4793, s. 121.

⁴⁹ BOA, MAD.d. 6995, s. 611.

⁵⁰ BOA, MAD.d. 800, s. 1269.

⁵¹ BOA, D.BŞM.d. 307A. BOA, D.YNÇ, 33-231.

⁵² BOA, MAD.d. 4502, s. 8-9.

⁵³ BOA, D.BŞM.d. 710.

⁵⁴ BOA, MAD.d. 4510.

⁵⁵ BOA, MAD.d. 2615, s. 58.

⁵⁶ BOA, MAD.d. 17035, s. 37.

⁵⁷ BOA, C.SM, 4198

⁵⁸ BOA, D.YNÇ. 136-134.

⁵⁹ BOA, AE. SMHD.I, 16200.

⁶⁰ BOA, D.BŞM.d. 2850, 2864.

⁶¹ BOA, MAD.d. 17274, 10.

⁶² BOA, D.YNÇ.d. 34491. BOA, D.YNÇ, 241-159.

⁶³ BOA, MAD.d.6366, s. 722. BOA, D.YNÇ.d. 34550.

⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 423-27.

⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 423-52.

⁶⁶ TSMA, D. 721/331.

⁶⁷ TSMA, D. 2697.

1226 Reşen-Lezez-Ocak/1812 ⁶⁸	113558	174178190
1236 Reşen-Lezez-Eylül/1721 ⁶⁹	107423	181818571

Divanda alınan keseler ağa kapısına getirilir, ortalara ve kayıtlı oldukları birimlere göre dağıtılırdı. Maaşların kayıt birimleri “sergi” olarak adlandırılmıştı. Kayıtlarda ismin bulunması “sergiye çıkmaktı.” İstanbul’daki yeniçerilerin icmalleri odalarına kayıtlı olanlar, ağa sergisine kayıtlılar, kârhaneliler, emekli ağalar, Edirne yamakları, hu-keşân, mumcular, tûfengirân-ı mîrî ve şikâriler olarak hesaplanmıştı.⁷⁰ Ortalarda çorbacı odanın neferlerini isimlerini çağırarak senedini gördükten sonra maaşını verirdi. Eğer çorbacı İstanbul’da değilse odabaşı veya odabekçisi taksimatı yapardı. 18. yüzyıldan önce çorbacının bulunmadığı zaman diğer odalardan bir emin kişi dağıtım nezaret ederdi. Avcılar yazları sürekli Istranca’da kaldıklarından ulufeleri ayrılırdı, döndüklerinde sekbanbaşidan alırlardı.⁷¹ Edirne yamaklarının maaşları dağıtılmak üzere zabitlerine gönderilirdi.

İstanbul’a kayıtlı olduğu halde memleketlerinde yaşayanlar, görevi veya şahsi işleri icabı ayrılanlar sebebiyle ulufe dağıtımında çok fazla yeniçeri bulunmazdı. Çoğunun maaşlarını vekâlet mektubuyla başkaları alırdı. Daha çok odabaşılar, oda bekçileri, orta mütevellileri veya ihtiyarlar alır, bir veya birkaç maaş biriktirerek geldiklerinde teslim eder yahut bulundukları yere gönderirlerdi.⁷² İstanbul’da ailesi olanlar anneleri, kardeşlerine veya oğullarına maaşlarını almaları için senetlerini bırakırdı.⁷³ Orta vakfına veya başkasına borçlu olanların maaşlarını alanlar, senet mukabilinde borçlularını öderdi.⁷⁴ Hatta maaşını alıp borçlarından düşmesi için alacaklısı olan diğer yeniçerilere senetlerini bırakanlar da vardı.⁷⁵ Bu şekilde maaşları ödenenler esâmîlerinde sıkıntı çıkmadığı müddetçe İstanbul’a gelmezlerdi.⁷⁶ Zengin yeniçeri ve serdengeçti ağalarından bazıları maaşlarını almayıp odalara vakfetmişti. Bunların maaş paraları orta mütevellilerince alınırdı. Mahlûl olan ama hazineye verilmemiş esâmîlerden, maaşa

⁶⁸ TSMA, D. 721/347.

⁶⁹ TSMA, D. 729/3

⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 260-179, 182. BOA, D.YNÇ, 243-320,365. BOA, D.YNÇ, 246-259, 344. BOA, D.YNÇ, 258-366. BOA, C.AS, 23467. BOA, D.YNÇ.d. 34483, 34493. BOA, D.YNÇ, 206-333.

⁷¹ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 194, 211. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 154.

⁷² BOA, D.YNÇ, 89-104. BOA, D.YNÇ, 162-373. BOA, C.AS, 2277. BOA, D.YNÇ, 82-251. BOA, D.YNÇ, 92-245. BOA, D.YNÇ, 153-200. BOA, D.YNÇ, 155-208.

⁷³ BOA, D.YNÇ, 83-231. BOA, D.YNÇ, 101-254. BOA, D.YNÇ, 163-360. BOA, C.AS, 13073.

⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 44-440.

⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 156-240.

⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 162-373

ihtiyaç duymadığı için gelmeyenlerin paralarından esâmîsiz hizmet edenlere “açıktan ödeme” adıyla verilmesi de çoktu.⁷⁷ Ocakla münasebeti olmayanlara ait veya satılmış esâmîlerin sahipleri, adamlarını gönderip ortallardan topluca maaşlarını tahsil ettirirdi.⁷⁸

Maaş dağıtılmasında sıkıntı çıkaranlar kalelere gönderilir veya müdahale edemeyecekleri sergiye nakledilirdi.⁷⁹ Dağıtımda esâmîleri olsa da maaş alınamaması veya zorluk çıkarılması, eksik verilmesi, memleketinde olanların vekillerine maaş verilmemesi ve oda masrafları için zorla para talep edilmesi her zaman rastlanan hallerdi. Bu durumlara maruz kalanlar şikâyetle bulunmuşlar, odalarını veya maaş aldıkları yerleri değiştirme yollarına başvurmuşlardı.⁸⁰ 1723 yılında 57. bölükten emekli Ahmed, maaşı her zaman eksik verildiğinden şikâyet etmişti.⁸¹ 1727 yılında 51. bölükte amel-mande olarak kayıtlı Mustafa’ya çorbacı, “sana maaş vermem, kazan geçin” diye baskı yaptığından şikâyetle bulunmuştu.⁸² 17. sekbanların karakullukçusu olup Hemedan savaşına yamak olarak 19. bölüğe katılan Süleyman, 11 Nisan 1728 tarihli arzında, seferden döndüğünde bu odaya maaş almak için vardığında çorbacısı sana maaş vermem dediğini ağa kapısına bildirmişti. Maaşının ödenmesi emrine rağmen çorbacı direnmiş, senin esâmîn var ama vermiyorum diyerek yine kovmuştu.⁸³ 1741 yılında 13. sekbanlardan İbrahim adlı eski keçeci kârhanesi ustası şikâyetinde, odabekçisinin bazı kişilerle beraber fakir fukaranın maaşlarında hile yaptığını, mani olmaya çalışınca kendisinden ortadan gitmesini istediklerini anlatmıştı.⁸⁴

4.1.2. Muhafız Yeniçerilerin Maaşları

4.1.2.1. Ödeme Usulü ve Maaş Düzeninde Aksamalar

Kalelere kayıtlı yeniçerilerin maaşlarının ödenmesi zaman içinde farklılık göstermişti. 17. yüzyılın başlarına kadar, İstanbul’daki maaş taksiminde nöbetçilerin maaşları ayrılmış, görevlilerle kendilerine gönderilmişti. Gececekleri yerlerde

⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 112-95.

⁷⁸ Câbî Târihi, I, 242.

⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 267-119.

⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 105-253. BOA, D.YNÇ, 88-365. BOA, D.YNÇ, 112-2. BOA, D.YNÇ, 85-158, 281. BOA, D.YNÇ, 44-247. BOA, D.YNÇ, 108-8. BOA, D.YNÇ, 205-104.

⁸¹ BOA, D.YNÇ, 81-393.

⁸² BOA, D.YNÇ, 89-401.

⁸³ BOA, D.YNÇ, 90-92.

⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 160-194

muhafazalarının sağlanmasıyla ilgili emirler verilmesine rağmen paraların çalınması, görevlilerin öldürülmesi veya ortadan kaybolması durumları sık sık yaşanmıştı.⁸⁵ 1590'lı yıllarda yamakların maaşlarının İstanbul'daki kendi ortaları içinde dağıtılması, zabitlerince keselere konularak kendilerine gönderilmesi uygulanmıştı. Ancak eksik veya bozuk akçe konulması, bazen hiç gönderilmemesi durumları mağduriyetlerine sebep olunca uygulama terkedilmişti.⁸⁶

17. yüzyılın başında maaşların İstanbul'dan gönderilmesi yerine belirlenen yerlerin vergi veya diğer gelirlerinden saliyane/havale edilerek ödenmesine başlanmıştı. Mesela 1610-11 Musul Kalesi maaşları merkezden gönderilmemiş, beylerbeyleri tarafından mukataa ve has gelirlerinden ödenmişti.⁸⁷ 1619 yılında çoğu kalenin maaşları saliyane yoluyla ödenmişti.⁸⁸ 18. yüzyılın başlarında yapılan değişikliğe kadar devam eden bu şekil ödemede; kalelerin bir veya iki kıst, istisnai olarak dört kıst maaşları havale edilmişti.⁸⁹ Yapılan değişiklikle maaşlar senelik, yani dört kıst toplu olarak havale edilmişti.⁹⁰ Bu şekle dönüşme, yeniçerilerin kalelerde sabit kalmaları, idareleri için bir sene görev yapan ve maaşlardan sorumlu kale ağalarının tayin edilmesiyle alakalıydı. Savaş dönemlerinde kalelere yazılan yeni neferlere peşin ödeme de yapıldığı olmuştu.⁹¹

Saliyane şeklinde ödemede, zabitler kale mevcudunu gösteren defterleri merkeze gönderir,⁹² merkezdeki kayıtlarla karşılaştırıldıktan sonra üç aylık emeklilerin seksen, eşkincilerin seksen beş gün üzerinden hesaplanan maaşlarına belli bölgelerin gelirleri

⁸⁵ 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 2-3. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 6, 1168, 1459. BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 434. BOA, A.DVN.MHM.d. 49, hk. 156. BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 212. BOA, MAD.d. 16269, s. 240. BOA, A.DVN.MHM.d. 79, hk. 909.

⁸⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 225. BOA, İE. AS, 28. *Tarih-i Selânikî*, II, 552.

⁸⁷ BOA, MAD.d. 6718, s. 120-121.

⁸⁸ BOA, MAD.d. 6776, s. 326-327. BOA, D.YNÇ, 22-19, 87. BOA, D.YNÇ, 26-529. BOA, D.YNÇ, 17-456. BOA, D.YNÇ, 32-65, 68, 71, 77, 95, 138, 282.

⁸⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 100, hk. 341. BOA, D.YNÇ.d. 33899. BOA, A.DVN.MHM.d. 104, hk. 844. BOA, D.YNÇ, 23-80. BOA, D.YNÇ, 22-19, 87. BOA, D.YNÇ, 26-529. BOA, D.YNÇ, 17-456. BOA, D.YNÇ, 32-65, 68, 71, 77, 95, 138, 282. BOA, KK.d. 1841, s. 32. BOA, KK.d. 1849, s. 46. BOA, AE, SMMD.IV, 4649.

⁹⁰ Uygulama tahmini olarak aşamalı şekilde 1707 veya 1708'de başlamıştır. Bundan önceki kayıtlarda bir veya iki kıst hatta dört kıst ödendiği görülmektedir. BOA, MAD.d. 4325, 4320, 5874, 16818, 16825. 1708-1709 yılı kayıtlarında çoğu kale maaşları dört kıst ödenmiştir. BOA, MAD.d. 16845. BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 864.

⁹¹ Mesela 1697 yılında Tımsıvar Kalesi'nde bir yıl beklemek üzere gönderilen yeniçerilere iki kıst peşin maaş verilmişti. *Nusretname*, 204. 1771 Ocak'ta Özi Kalesi'ne yardım için yazılan serdengeçti bayrakları neferlerinin iki kıst maaşları peşin ödenmişti. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 15. Temmuz 1777 Özi, Hotin, Akkırman ve Kili kalelerine yeni yazılan yamaklara gelecek maaşlarına mahsup edilmek üzere iki kıst maaşları peşin verilmişti. BOA, C.AS, 46353.

⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 33, 557-558. BOA, D.YNÇ, 165-291.

tahsis edilirdi.⁹³ Hesaplamalarda gün sayısının bu şekilde esas alınmasının sebebi, tahsildarlık ücreti, yeniçeri kâtibi ve şakirtlere yapılan kesintilerin kalenin maaş yekûnundan düşülmesiydi.⁹⁴ Gelirin kaynağı ve ait olduğu yılı gösteren tahsil için verilen yetki, “sebeb-i tahrir hükmü” olarak tanzim edilirdi. Gelir kaç kaynaktan toplanacak ise o kadar sayıda verildiğinden, maaşları fazla olan büyük kaleler için on-on beş “sebeb-i tahrir hükmü” tanzim edildiği olurdu.⁹⁵ (Ek 2) Mevcudu az kalelerin bir kaçına ise tek bir kaynaktan ödeme yapılırdı. Tahsis edilen yılın gelirlerinin tahsilinde sıkıntı olduğunda sonraki senelerin gelirlerinden toplamasına yeniden izin alınmak şartıyla müsaade edilirdi.⁹⁶ Maaşlar için ayaklanma veya savaş gibi aciliyet gerektiren durumlarda daha çabuk olunması için gelirlerin tahsis yerleri değiştirilir, ödeme yapılacak kaleye yakın yerlere kaydırılırdı.⁹⁷

Tablo 33. Kalelerde Maaş Ödenen Esâmî Sayısı ve Masraf Toplamları⁹⁸

Yıl (Hicri)	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı	Çuha	Et- Zahire	Toplam
1114	18675	50096610(A)			
1116	19579	57183390(A)			
1122	24664	64655445(A)			
1124	30716				
1127	52078				1767782(K)
1128	45131				1084450,5(K)
1129	53410				1009631,5(K)
1139	30100	604005,5 (K)			
1141	32267				
1144 ⁹⁹	59648				
1145	63082				
1147	60595				
1148	54287				
1149	59912				
1150	67471				
1152	76595	249062128(A)			
1153	80220				
1154	79038				

⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 339, 761. BOA, A.DVN. MHM. d. 140, hk. 1303. BOA, C.AS, 1625, 3175.

⁹⁴ BOA, D.YNÇ.d. 34462. BOA, D.YNÇ, 204-191. BOA, D.BKL.d. 32536

⁹⁵ BOA, C.AS, 347, 11769, 13088, 14287, 14891, 21869, 21954, 22349, 26424, 27118, 43600. BOA, AE.SMHD.I, 207, 13083. BOA, D.BŞM, 4010. BOA, AE.SMST.III, 5157.

⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 408. Tahsil edilemeyen bazı tahsisli gelirlerin defteri için bk. BOA, D.BŞM.d. 2616.

⁹⁷ Misal için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 326.

⁹⁸ (A) akçeyi, (K) kuruşu göstermektedir. Maaşlarda 1 kuruşun 120 akçe üzerinde hesabı 18. yüzyıl ve sonrasında değişmemiştir. Maaş dışı giderlerde umumiyetle 1 kuruş 160 akçe olarak hesaplanmıştır.

⁹⁹ Toplama, Tebriz ve Hemedan’da ordularla bu kalelerin muhafazası için kışlayanlar dâhildir. Kaynak: MAD.d. 740, 809, 816, 822, 834, 836, 2053, 3949, 4002, 4305, 4451, 4743, 4851, 5552, 5569, 5570, 5580, 5588, 5980, 6536, 6684, 6797, 6811, 6939, 6975, 14350, 14359, 17216, 17254, 21170; KK.d. 2310, 4776, 4782, 4785, 4939; D.BŞM.d. 1234, 1599/A, 1600, 1848, 2717, 3003, 3049, 3067, 3171, 3189, 3793, 3821, 4286; D.YNÇ.d. 34200, 34204, 34217, 34230, 34234, 34421, 34445, 34469, 34481. C.AS, 26988, 30204, 33989, 54691; D.YNÇ, 229-146; D.YNÇ, 266-39; D.YNÇ, 243-220, 221, 223; TSMA. D.2861; AE, SMHD.I, 13811; D.PYM.d. 35221. Kurumlar ve Bütçeler.

1155	72953	220089436(A)			
1156	69506				
1157	68059	239091672(A)			
1158	67231	2114114(K)	98613,5	274364	2486991,5
1159	67447	280520708 (A)			2551230 (K)
1160	61398				2430314,5(K)
1161	60819	244082576(A)			
1162	55924	238530452(A)			
1163	55887	240831784(A)	81693	245162	2333730,5(K)
1164	53966				2358319(K)
1165	53008	1960721,5(K)	77402,5	233117,5	2271241,5
1166	52008	1940075(K)	75856,5	228902	2244833,5
1167	51472				
1168	50493	1905936(K)	73526	219811	2199273
1169	50483	227207820(A)			
1170	49767	226625416(A)	72346,5	213952	2174843,5
1171	50260	229321832(A)			
1172	50001				
1174	49475				
1175	49708	1874522,5(K)	72079,5		
1176	49917	223338896(A)			
1177	50717				
1178	50822	221166036(A)			
1179	50596	1833658(K)	73445	216097,5	2123200,5
1180	50536	1824372(K)	73662	216097,5	2114131,5
1181	50912	1815418(K)	73983	216876	2106286
1185	51353				2201839(K)
1190	68624	2542632,5(K)	97159	270742,5	2910534
1196 ¹⁰⁰	74699	2687555(K)	103433,5	287390,5	3078379
1210	33833	854307,5(K)	33029,5	83512	1082421
1213	25902	829264,5(K)	33721,5	100815	963801
1233	13931	625837,5(K)	16616,5	59705	702159
1237	13541	586136(K)	14935,5	53075,5	654147
1240	6199	321884,5(K)	9562	26101,5	357548

Saliyane edilen maaş paralarının tahsili ve kalelere götürülmesi, ocaktan görevlendirilen çavuşların uhdesindeydi. Bunlara salıyaneci çavuş veya tahsildar denilmekteydi.¹⁰¹ Bir çavuş birden fazla kale için görevlendirilebilirdi. Mesela 1749 yılında on dört kalenin maaşlarının tahsili bir salıyaneci çavuşa verilmişti.¹⁰² Emirlerinde çuhadar adıyla yeniçeri hizmetlileri vardı.¹⁰³ Görevlendirildiği kale veya kalelerin maaşlarından alınmak üzere kendilerine ayrıca tahsildarlık ücreti ödenirdi.¹⁰⁴ Çavuşların ölmesi, yolsuzluk yapması veya başka kanun dışı muameleleri sebepleriyle azledilmesi

¹⁰⁰ 1199 nefer sayısı, maaşa göre verilmiştir. Diğer masrafların hesaplandığı sayı yaklaşık bin nefer daha azdır.

¹⁰¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 970. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 823.

¹⁰² BOA, A.DVN. MHM. d. 154, hk.136

¹⁰³ BOA, C.AS, 21530.

¹⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 761. 1179/1765-66 yılı Ur Kalesi maaşlarından 550 kuruş tahsildariye ödenmişti. BOA, D.YNÇ.d. 34462, s. 12. 1174/1760-61 yılı Kale-i Cedit maaşlarından tahsildariye olarak ödenen tutar 500 kuruştur. BOA, D.YNÇ.d. 34408, s. 11.

durumunda diğer bir çavuş görevlendirilirdi.¹⁰⁵ Maaş parasına, kaleye yakın bir yerden tahsis edildiğinde bazen ayrı bir salıyaneci çavuş göndermek yerine kalenin zabiti yetkilendirilirdi.¹⁰⁶ Salıyaneci çavuşlara, paraları tahsil ettiklerinde vali, kadı ve diğer idarecilerinin beyan ve mühürlerini taşıyan bir temessük verilirdi.¹⁰⁷ Maaş paralarını götürürken muhafızlar beraberlerinde gider, eşkıya yüzünden geceleri seyahat etmelerine müsaade edilmezdi. Kadılar, yeniçeri serdarları ve diğer görevliler salıyanecilere her türlü yardımla mükelleftiler.¹⁰⁸ Menzilciler seyahatleri için beygirler hazır tutar, hızlı sevkleri için deniz seyahatlerine gemi tedarik edilirdi.¹⁰⁹ Tahsil edecekleri maaşlar fazla ve değişik yerlerden tahsisli ise salıyaneciler topladıklarını muhafaza için bedesten veya diğer emin yerlere bırakır, geri kalanını tahsile devam ederdi.¹¹⁰ Nihayetinde topladıkları paraları kalenin mevcut zabitlerine makbuzlarla teslim ederlerdi.¹¹¹ Ancak görevleri bununla bitmez, maaşların taksimine kadar beklerlerdi. Birkaç kaleye görevlendirilmiş salıyaneci çavuş, bir kalenin maaşını dağıtılması tamamladıktan sonra diğer kaleye giderdi.

Gecikmelerin çok fazla olmadığı 1770'lere kadar kalelerin maaşlarının dağıtılmasından esas sorumlular, maaşın ait olduğu yıl görev yapan görev yapan kale ağalarıydı. Bunlara görevleri sona erdiğinde kendilerine emredilen yerde bekler, paralar tahsil edilip geldiğinde dağıtması için eski görev yerine giderlerdi. Çoğu zaman uzak yerlerde ikametleri emredildiğinden maaş paralarının gelmesine yakın kaleye hızlıca varabilecekleri başka bir yere gitmeleri istenirdi.¹¹² Tabi sıkıntılı dönemlerde görevli zabitler ona yardım etmek ve ihlal durumunda müdahale etmekle mükellef tutulmuşlardı.¹¹³ Zabitin dağıtım işinde hile yapması ihtimali varsa taksim kâtiplerin

¹⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 170. hk. 54. BOA, A.DVN. KLB.d. 14, s. 41. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 648.

¹⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 450. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 869

¹⁰⁷ BOA, C.AS, 13087, 26534. BOA, AE.SMHD.I, 2697/2.

¹⁰⁸ 17 No'lu Adana Şer'iyye Sicili, 363. 57 Numaralı Şer'îye Sicili, 373-375.

¹⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 282. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1106. BOA, C.AS, 2029. BOA, A.DVN.MHM.d. 193, hk. 157.

¹¹⁰ BOA, A.DVN. MHM.d. 150, hk. 1364. BOA, A.DVN.MHM. d. 164, hk. 1614.

¹¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 515. BOA, A.DVN. MHM. d. 156, hk. 230.

¹¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 798. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk.798. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 734. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 1193. 1161 senesi Bender zabıtine, sorumlu olduğu maaşlar gelene kadar Akkirman'da oturması için emredilmişken o İsmail'de kaldığından azarlanıp hemen Akkirman'a gitmesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 154, hk. 108.

¹¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 889. BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 1394.

uhdesine bırakılırdı.¹¹⁴ Öldüğünde yerine kendi adamlarından biri vekil olarak görevlendirilir yahut merkezden biri gönderilirdi.¹¹⁵ Aşağıda gösterilecek olan çok uzun yılları bulan gecikme ve hiç ödememe durumunda, görev yapan zabitin dağıtması kaidesi işlemediğinden maaş dağıtılacağı zaman görev yapan ağaların, kâtiplerinin uhdesine kalmıştı.¹¹⁶

Kalelerin maaşları bazen saliyane yerine İstanbul'dan Hazîne-i Âmire'den gönderilmek suretiyle ödenmişti. Bu şekilde ödeme, bazı kalelere veya hepsine birden yapılmıştı.¹¹⁷ Tek kale için ödemede en mühim sebep, maaşların gecikmesi sebebiyle çıkan isyanlardı. 1724 yılında Azak, 1748'de Bağdad, 1749'de Belgrad, bir yıl sonra Van Kalesi'nin maaşları isyanlar sebebiyle İstanbul'dan gönderilmişti.¹¹⁸ 27 Mayıs 1742'de I. Mahmud kalelerin geciken üç senelik maaşlarının ödenmesi için, iç hazineden 3 bin kese vermişti.¹¹⁹ Sultan III. Mustafa tahta geçtiğinde kalelerin birkaç senelik maaşları birikmişti ve bu sebeple huzursuzluklar artmıştı. Alınan kararlar bütün kalelerin 1170/1756-57 maaşları olan 1.801.875 kuruş merkez hazineden ödenmişti.¹²⁰ Vidin Kalesi'nin 1192/1178-79 yılı maaşları Girit'teki bazı yerlerden tahsil için emir verilmişken tamamının tahsili zamanında mümkün olmadığından geri kalan 15000 kuruşluk kısmı hazineden tamamlanarak gönderilmişti.¹²¹ Bu şekilde ödemeler Hazîne-i Âmire'den borç alındığından daha sonra belirlenen yerlerden toplanan gelirler hazineye aktarılırdı.¹²²

¹¹⁴ 1767 yılında maaş dağıtımına kadar Erzurum'da bekleyen Kars yeniçeri zabiti turnacıbaşı Müftüzâde Seyyid İbrahim Ağa, Erzurum'da fitneye sebep olduğundan turnacıbaşılığı alınıp başka yere sürülmüştü. Maaşları onun yerine kâtip dağıtmıştı. *BOA, A.DVN.KLB.d.* 16, s. 10.

¹¹⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 162, hk. 340. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 13. 1754 yılında 1165 yılı maaşlarını taksimden mesul eski Kars ağası saksoncubaşı Süleyman Ağa ölünce merkezden küçükçavuş gönderilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 156, hk. 85.

¹¹⁶ Mart 1793'te Sohum Kalesi'nin 1191/1777-78 maaşları gönderileceği zaman daha önce uygulandığı şekilde Erzurum Kalesi katibinin neferleri azar azar çağırarak ödemesi emredilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 199, hk. 263.

¹¹⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 98, hk. 389, 611. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 116, hk. 950-951. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 248.

¹¹⁸ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 248. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 154, hk. 256, 1065, 1075. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 155, hk. 1018.

¹¹⁹ *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 114.

¹²⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 160, hk.185, 674-675. *BOA, MAD.d.* 14350, s. 296-297. Yapılan bazı ödemeler için bk. *TSMAD.* 1055.

¹²¹ *BOA, C.AS.* 41182.

¹²² *BOA, C.AS.* 48683.

Savaşın bulunduğu muhitteki kalelerin maaşlarının geciktirilmemesine daha fazla dikkat edilmişti.¹²³ Genellikle bu bölgede ordu bulunduğundan, kalelerdeki askerlerin maaşları da bunlara ilaveten merkezi hazineden, ödenmişti.¹²⁴ Hem harp hem de sulh vaktinde el konulan terekelerden de ödeme yapılmıştı.¹²⁵

Tahsil ve kaleye nakil işlemleri tamamlandıktan sonra maaş paraları kalede mevcut bulunan ve ellerinde sahih esâmîleri olan yeniçerilere taksim edilmişti. Kale maaşlarının dağıtım da merkezdeki gibi “sergi” olarak ifade edilmişti. Maaşlar kalede bulunan sınıflara göre; odalılar, emekli ağa ve alemdarlar, varsa dalkılıç emeklileri ve yamaklar şeklinde tasnif edilmişti.¹²⁶ Ortalarıyla bulunanlara ve yamak olanlara kendi çorbacıları taksim etmişti. Diğer yamaklar, ağa sergisi ve keşidelerden maaş almışlardı.¹²⁷

Merkezde olduğu gibi kalelerde de dağıtımda bulunmayanların maaşlarını, ağaların müsaadeleriyle senetlerini taşıyan temsilcileri almıştı.¹²⁸ Tabi rahatça hareket etmeleri, zabitlerin müsaadesine bağlı olmuştu. İzinsiz maaş taksimine katılmayanların, kaleleri terk etmiş olanların veya sadece maaşlar sırasında kalelere gelenlerin isimleri maaşları hazineye kalacak şekilde silinmişti.¹²⁹ 1764 yılında Bender’e kayıtlı serdengeçti ağası hasta ve ihtiyar olduğundan, kaleye gidemediği için kendisine maaşını göndermek üzere “senedini” 6. bölüğe kayıtlı bayraktarına vermişti. Ama ağa değişince yenisi onu mahlûl olarak kaydettirmişti.¹³⁰ Yine merkezdeki gibi maaş dağıtımında ağalar veya keşidesine yazılı oldukları kişilerin sıkıntı çıkarması durumları olmuştu. Bu yüzden bazıları kayıtlı

¹²³ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1106.

¹²⁴ Mesela İran savaşları sırasında cepheye yakın kalelerden Faş, Sohum, Bağdadçık, Kutatis, Anagra ve Ruh’un 1142/1729-30 yılı maaşları hazineden gönderilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 1106-1108. Savaş muhitindeki Revan Kalesi’nin 1147/1734-35 yılı maaşları İstanbul’dan gönderilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 140, hk. 979. İbrail Kalesi’nin 1182/1768-69 yılı maaşlarının ödeneceği Filibe’nin savaş içinde kalması sebebiyle maaşların ordu hazinesinden ödenmesine karar verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 267, hk. 132, 169.

¹²⁵ 1147/1734-35 yılı Faş Kalesi maaşları vefat eden eski Revan seraskeri Ali Paşa’nın müsadere edilen hayvanların satışından elde edilen gelirden ödenmişti. *BOA, C.AS*, 12764. 1738 yılında ölen yeniçeri ağası Abdullah Paşa’nın terekese hazineye borçlu olduğundan el konulmuş ve bununla Bosna Kalesi’nin 1738 yılı maaşları ödenmişti. *BOA, AE.SMHD.I*, 15881. 1160/1747-48 yılında Bağdad’da isyan çıkınca maaşlarının bir kısmı İstanbul’dan gönderilmiş, eksik kalan kısım ölen eski valinin terekесinden tamamlanmıştı. *İzzî Târihi*, vrk.159ab.

¹²⁶ *BOA, MAD. d.* 17178, s. 92. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 12.

¹²⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 140, hk. 532. *BOA, D.YNÇ*, 234-45. *BOA, D.YNÇ*, 122-200. 1720’de Kandiye’de çavuş keşidesine yazılı 27. bölükten Ali maaşını çavuş elinden aldığını yazmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 66-8.

¹²⁸ *BOA, D.YNÇ*, 258-23. *BOA, D.YNÇ*, 267-226.

¹²⁹ *BOA, A.DVN. MHM. d.* 155, hk. 1240. *BOA, C.AS*, 4655.

¹³⁰ *BOA, D.YNÇ*, 267-226.

oldukları yerleri değiştirmişti.¹³¹ Maşlarını, kalelerdeki ortaların vakıflarına bağışlayanlar veya işletmeleri için uzun süre paraları bırakanlar vardı.¹³²

Kale maaşları, fûrû-nihade edilecekler dâhil olarak tahsil edilirdi. Dağıtıma ilişkin defter ve isimleri silinenlerin kayıtları, kâtipler tarafından hazırlanır, ağa mührü vurulduktan sonra esas defterden düşülmek üzere maaşlardan fazla kalan, “kesedibi” denilen miktarla beraber salıyanecilerle İstanbul’a gönderilirdi.¹³³ Ancak kale ağaları hem kalan paralara hem de maaşa katılmamış olanların ve isimlerini sildirtmediklerinin paralarına el koymuştu. Müdahale zamanla sıradanlaşmış ve zabitlerin mutat geliri olmuştu.¹³⁴

Kalelerde görevli yeniçeriler, merkezden gönderilen defterlerde isimlerinin çıkmaması durumunda hayatta veya görevde olduklarını ispat etmek mecburiyetindeydi. Bu durumda zabitler tarafından verilen serhat tezkereleriyle bizzat İstanbul’a giderlerdi.¹³⁵ Adları çıkmayanlar çok fazlaysa defter edilerek bir kol çavuşuyla gönderilirdi.¹³⁶

Gecikme durumu veya sefer zamanlarında bazen yeniçerilere harçlık şeklinde ön ödeme yapılmıştı. Ağalar kendi cebinden veya borçlanarak temin ettiği paradan harçlık vermiş, maaş paraları geldiğinde mahsup etmişlerdi.¹³⁷

Bir kaleden diğer bir kaleye gönderilenler, sürgün edilenler gönderildikleri yerlerden maaşlarını alacak şekilde kayıtları yapılmıştı.¹³⁸ Ordulara gidenler ise buradaki yeniçerilerle maaş almıştı. Mart 1737’de orduya gönderilen Van Kalesi’ndeki beş ortaya, almadıkları 1148/1735-36 yılı maaşının orduda ödeneceği ayrılma emirlerine ilave edilmişti.¹³⁹ Ocak 1744’te Hotin’deki 92. cemaatle dört keşideli çavuş, Diyarbakır ordusuna gönderildiğinde H.1156 yılı maaşlarını orda alacakları kendilerine

¹³¹ BOA, D.YNÇ, 104-170. BOA, D.YNÇ, 122-200. BOA, D.YNÇ, 226-71. 1729’da çavuş keşidesinde olan bir yeniçeri, çavuş maaşının yarısına el koyduğundan ağa sergisine yamak olmuştu. BOA, D.YNÇ, 98-118

¹³² BOA, D.YNÇ, 343-336.

¹³³ BOA, A.DVN.MHM. d. 152, hk. 1368. BOA, D.YNÇ.d. 34238. BOA, A.DVN.MHM. d. 158, hk. 75.

¹³⁴ BOA, A.DVN.MHM. d. 211, hk. 494-495.

¹³⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 33. BOA, A.DVN. MHM. d. 161, hk.823.

¹³⁶ BOA, A.DVN.MHM. d. 154, hk. 1184. Açık hatalar merkezden müdahale edilerek de düzeltilmekteydi. BOA, C.AS, 53982.

¹³⁷ BOA, A.DVN.MHM. d. 141, hk. 162. BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 558.

¹³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1299.

¹³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 941.

bildirilmişti.¹⁴⁰ Dubrovnik konsolosunu öldürenlerin destekleyicisi 44. cemaatten 116 yamak, 6 Muharrem 1173/30 Ağustos 1759'da diğer kalelere maaşları H.1172 yılı başından başlamak üzere sürülmüşlerdi.¹⁴¹

Savaş zamanı kalelere yeni neferler gelmesi durumunda maaş ödemesi değişiklik arz etmişti. Kaide, kalelere yazılan yeni neferlerin önceki nöbetçiler gibi yıl bazında dört kıst maaş almasıydı.¹⁴² Ancak savaşın durumuna göre farklı uygulamalar yapılmıştı. 1734 yılında Bağdad'a yazılan serdengeçtiler yıllık maaş almak istemeyince kendilerine bayrakları ister sarılsın ister sarılmasın kale muhafızları gibi alacakları bildirilmişti.¹⁴³ Gence ve Lori kalelerindeki yeniçerilere 1138/Masar ve Recec iki kıst maaş verilmişti.¹⁴⁴ Kasım 1738'de Bosna Kalesi'nde mevcut bir orta, iki keşideli çavuş ve bir yazıcı yazıyla elli yedi serdengeçti bayrağındaki toplam 3143 neferin H.1151 senesi iki kıst maaşları gönderilmişti.¹⁴⁵ Belgrad'ın 1739'da fethinden sonra yerleştirilenlerin kalmalarını sağlamak için Mayıs 1740'da iki kıst maaş küçükçavuşla gönderilmiş, ama yamaklar ve onlara katılan cebeciler, "bizim dört kıst almamız lazım" diye ağa kapısını basmışlardı.¹⁴⁶ Haziran 1772'de Özi Kalesi'ndeki yeniçerilerin H.1184 senesi maaşları ödenirken yeni yazılanlar "bizlerde maaş almak istiyoruz" diye isyan çıkarttıklarında kendilerine, 1185 senesi bitiminde dört kıst olarak maaş verileceği bildirilmiş, itirazları dinlenmemişti.¹⁴⁷ Ama Ağustos 1773'te, kendilerine ramazan masrafları ve firarlara mani olmak için harçlık verilmişti.¹⁴⁸ Yeni yazılanların firar etmesi veya erken ayrılması sebebiyle ağalara sadece mevcut olanlara maaş dağıtmaları için sıkı emirler verilir¹⁴⁹ ayrıca daha fazla fûrû-nihade mahlûl talep edilirdi. 1734 yılında Bağdad'daki kale neferleriyle serdengeçti bayraklarını toplamı 14149 neferken 4149 esâmî fûrû-nihade mahlûl istenmişti.

¹⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 736.

¹⁴¹ BOA, D.YNÇ, 241-2.

¹⁴² BOA, C.AS, 10762, 26535, 27049. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1164. 168 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 965.

¹⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 537.

¹⁴⁴ BOA, MAD.d. 3375, s. 23

¹⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 145, hk. 1121.

¹⁴⁶ Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel, 112-113.

¹⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 473.

¹⁴⁸ BOA, AE.SABH.I, 19616.

¹⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 168, hk. 1057. 168 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 965. BOA, C. AS, 1054.

Gönderilen parayı tamamen dağıtan vali ve yeniçeri ağası tenkit edilmişti.¹⁵⁰ 1184/1770-71 yılı savaş dönemi Özi maaşlarından 1444 esâmî fûrû-nihade mahlûl talep edilmişti.¹⁵¹

Kalelerin maaşlarının ödenmesinde 18. yüzyılda 1770'lere kadar birkaç seneyi bulan gecikmeler olmuştu.¹⁵² Gecikmeler padişahın hazinesinden ödeme veya birkaç seneyi beraber ödeme şeklindeki müdahalelerle telafi edilmişti. 1768-74 harbi, hem savaş süresince hem de sonrasında çok uzun süreli ertelemelere sebep olmuştu. Ayrıca gelir kaynakları öncelikli harp masraflarına tahsis edildiğinden maaş paralarının tahsil edilme süresi de çok uzamıştı.¹⁵³ 1770 ve sonrası birkaç yılı için kalelerin maaşlarını gösteren kayıtlara göre ödeme yapılabilenlerin çoğunun maaşları, yedi sekiz yıl sonra ödenmişti.¹⁵⁴ Çok fazla gecikmenin olduğu kalelerin yeniçerileri, maaş alamadıklarından hallerinin iyi olmadığını gösteren şikâyetlerini valiler aracılığıyla merkeze bildirmişlerdi.¹⁵⁵ Kalelerin cari dönem maaşların ödenmesine öncelik verilmiş olmalı ki 24 Aralık 1777'de 1190/1776-77 yılı maaşların tahsili emri verilmişti.¹⁵⁶ 1784'te ise maaşlarının ödenmesine nizam vermek için bir müdahalede bulunulmuştu. Buna göre kaleler gönüllü olarak kendileri fûrû-nihade mahlûlleri ve mevcut olmayanları bildirecekler, mukabilinde maaşları süresinde ödenecekti. Ayrıca tahsil edilemeyen gelirler için yapılan saliyane masraflarına, maaş ödenmediğinden sıkıntı çekilen ortaların idaresi için gerekli harcamalara, orta vakıflarının ve düzen akçelerinin işlerliğinin devam ettirilmesine,

¹⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 532

¹⁵¹ BOA, AE.SMST.III, 7616.

¹⁵² BOA, AE. SMHD. I, 2697/1. BOA, A.DVN. MHM. d. 152, hk. 1097-1098. BOA, A.DVN.MHM.d. 158, hk. 27. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 527.

¹⁵³ BOA, C.AS, 40949. Mesela Girit'teki yeniçerilerin 1181 senesi maaşlarının tahsili için verilen emrin tarihi 21 Şaban 1184/10 Aralık 1770'ti.¹⁵³ Ancak 24 Aralık 1773'te halen tahsil edilememişti. BOA, A.DVN.MHM. d. 267, hk. 282. BOA, C.AS, 3007. Kerkük Kalesi'nin 1179, 1180 ve 1181 seneleri mevâciblerinin tahsil edilmesine ilişkin emirlerin tarihi 16 Ramazan 1184'tü (3 Ocak 1771). BOA, A.DVN.MHM. d. 267, hk. 338. Eğriboz Kalesi'nin 1182 ve 1183 yılı maaşları da 1186 yılı içinde ödenmesi emirleri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 470. Girit'teki yeniçerilerin 1181 senesi maaşlarının tahsili için verilen emrin tarihi 21 Şaban 1184/10 Aralık 1770'ti. BOA, A.DVN.MHM. d. 267, hk. 282. Ancak 24 Aralık 1773'te halen tahsil edilememişti. BOA, C.AS, 3007. 24 Ramazan 1189 tarihinde Kandiye ve Resmo'nun 1182 maaşları tahsil edilemediği için yeni emirler gönderilmişti. BOA, C.AS, 21156. Bu dönemde bazı kalelerin ödemeleri ve tarihleri için bk. BOA, D.YNÇ.d. 34468. Bağdad maaşlarının 1186-88/1172-74 arası 29 Mart 1780'de ödenmişti. BOA, C.AS, 50336. 15 Zilkade 1217'de tahsili için salıyaneci görevlendirilen Kandiye Kalesi'nin 1216 maaşlarıyla beraber Hanya Kalesi'nin 1208 maaşlarının tahsili emri verilmişti. BOA, D.BŞM.d. 7000.

¹⁵⁴ BOA, D.BŞM.d. 4273, 4337. Bögürdelen Kalesi'nin 1187-93/1773-1780 yılları arası maaşlarının tahsili kaydına göre on yıla yakın gecikmeler vardı. BOA, C.AS, 19408

¹⁵⁵ BOA, AE.SMST.III, 24854. 9 Ocak 1778'de Bosna valisi, 1186-90/1772-77 arası maaşlarının ödenmesini istemişti. BOA, D.YNÇ, 342-130. Bosna Kalesi'nin H. 1186 maaşı, 18 Receb 1199/27 Mayıs 1785'te, H. 1187 yılı maaş ise 5 Rebiülahir 2001/25 Ocak 1787'de ödenmişti. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 90, 98.

¹⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 342-127.

zabitlerin ve orta idarecilerinin masraflarının ve borçlarının karşılanmasına yönelik, “ifrazat” adıyla ayrı bir ödeme oluşturulmuştu.¹⁵⁷ Henüz bir düzen oturmamışken ve geçmişe ait kale borçları dururken 1787-92 harbinin başlaması, öncekinden daha uzun süreli gecikmelere sebep olmuştu. Öyle ki on yıldan fazla gecikme hatta hiç maaş ödememe mutlak hale gelmişti. İfrazat ödemeleri de aynı akıbete uğramıştı.¹⁵⁸ 3 Aralık 1787’de, Van Kalesi’nin on beş sene ödenmemiş maaşlarından beş yılı için havale yapılması emri verilmişti.¹⁵⁹ Bosna ve İzvornik kalelerinin 1185/1771-72 yılı maaşlarının paraları, savaş devam ederken Temmuz 1790’da yeni tahsil edilmişti ve salıyanecilere hızla sevk etmeleri emri verilmişti.¹⁶⁰ 15 seneden beri ödenmeyen Sohum Kalesi’nin 1191-1193/1777-1780 üç yıllık maaşlarının ödenmesi 6 Eylül 1792’de emredilmişti.¹⁶¹

Arada bu şekilde ödemelere rağmen biriken maaşlarını almaktan umutlarını kesen yeniçeriler idareyle anlaşarak sonrasında her yıl maaş ödenmesi şartıyla geçmiş (güzeşte) alacaklarından vazgeçmeye başlamışlardı. Bosna Kalesi vekilleri 1209/1794 tarihinde yeniçeri ağasıyla bu husus üzerine anlaşmışlardı.¹⁶² İzvornik Kalesi yeniçerileri Mart 1778’de istedikleri¹⁶³ ancak ödenemeyen 1183/1769 yılından 1209/1795 yılına kadar olan 25 senelik maaş ve diğer istihkaklarının hepsini, sonrasında sürekli ödenmesi şartıyla hazineye bağışlamışlardı. 1209/1795 ve 1210/1796 yılları maaşları ödense de daha sonraki dokuz yıl yine maaş verilmemişti.¹⁶⁴ 1198-1214/1783-1800 yılları arası Kudüs,¹⁶⁵ 1193-1211/1779-1797 seneleri arası İbrail,¹⁶⁶ 1187-1207/1783-1793 yılları arası Sakız, 1187-1208/1783-1793 yılları arası Midilli, 1186-1208/1782-1792 arası Selanik, 1188-

¹⁵⁷ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 155-160. BOA, C.AS, 17350, 19627, 40699. BOA, HAT. 41864. BOA, D.BŞM.d. 4276.

¹⁵⁸ BOA, C.AS, 51187. Faş Kalesi’nin 1187-1201 yılları arası maaşları ödenmediğinden Trabzon valisinin talebiyle 1196-1201 yılları arası bazı maaşlarının tahsili emri 17 Haziran 1788’de verilmişti. BOA, C.AS, 23771. 14 Nisan 1792 tarihli emirde Kandiye Kalesi 1198/1783-84 yılı maaşlarının ödenmesi istenmekteydi. BOA, D.YNÇ, 425-140. 8 Şubat 1792 tarihli emirde ise Limni Kalesi 1780 yılı maaşlarının ödenmesi istenmişti. BOA, D.YNÇ, 425-244. Aynı şekilde Sinop, Samsun, Batum, Trabzon ve Bozcaada maaşları on iki-on üç sene sonra ödenmemişti. BOA, D.YNÇ, 425-247, 250, 271. BOA, D.YNÇ, 426-214, 217.

¹⁵⁹ BOA, C.AS, 31364.

¹⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 193, hk. 157.

¹⁶¹ BOA, C.AS, 37898.

¹⁶² BOA, C.AS, 21950.

¹⁶³ BOA, C.AS, 50935.

¹⁶⁴ BOA, C.AS, 23991.

¹⁶⁵ BOA, C.AS, 40369, 47944.

¹⁶⁶ BOA, C.AS, 32386.

1208/1784-1793 arası Resmo,¹⁶⁷ yedi senelik maaşları için Kandiye,¹⁶⁸ 1209/1794-95 yılına kadar ödenmemiş Eğriboz¹⁶⁹ maaşları aynı şartlarda hazineye teberru edilmişti. 1793 yılı sonunda Bender Kalesi mevcudu 1484 nefer olarak sabitlenmiş, her altı ayda bir neferlerin yoklanması ve görevini terk ve başka şekilde boşalmalarda merkeze bildirilmesi, bu mahlûllerin yarısının hazineye kalması yarısının 8 akçeyle yeni nefer yazımında kullanılması şeklinde düzenleme yapılmıştı. Bu şartlarda kaledeki yeniçeriler maaşların düzenli ödenmesi hususunda idareyle anlaşmıştı.¹⁷⁰ Muhafız aracılığıyla merkezle yapılan görüşmeler neticesinde Eylül 1796'da Vidin Kalesi'ndeki yeniçeriler, esâmîlerin sabitlenmesini, bunlardan mahlûl olduğunda kalede bulunan esâmîsiz mülazımlara verilmesini, maaşların zamanında ödenmesini ve yakın yerlerden havale yapılmasını teklif etmişlerdi. Bu teklif merkezce kabul edilmiş; mahlûl, sahibi mevcut olmayan ve mükerrer esâmî olduğu tespit edilen 3158 esâmî hazineye devredilerek 7519 neferin maaşları sene atlatılmadan yakın yerlerden havale edilerek ödeneceği kale muhafızı ve yeniçerilere bildirilmişti.¹⁷¹ Ama Vidin için verilen bu nizam işlememiş, ödemelerde gecikme olmuştu.¹⁷² Niş Kalesi'nin ödenmemiş geçmiş maaşları teberru edilerek 1210/1795-96 yılı sonrasındakilerin süresinde ödenmesi üzerine varılan anlaşmaya da uyulamamış, sekiz yıl sonra maaşlar ödenmediğinden muhafız durumu merkeze bildirmişti.¹⁷³ Erzurum Kalesi'nin 1188/1774-75 senesinden sonra maaşları ödenmediğinden Mayıs 1801'de sefere gitmesi istenen sekiz bayrak için mali gücü olan ağa bulunmadığı merkeze bildirilmişti.¹⁷⁴ Durum sonrada değişmemişti. Vali Yusuf Paşa vasıtasıyla şikâyetlerine verilen cevaba göre 31 Mayıs 1807'de, 1205-06/1790-93 arası maaşları tahsil edilmişti.¹⁷⁵

¹⁶⁷ BOA, C.AS, 26063. BOA, D.BŞM.d. 4523. Bu defterde teberru edilen maaşların icmalleri de bulunmaktadır.

¹⁶⁸ BOA, C.AS, 19627.

¹⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM. d. 202, hk. 131.

¹⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 200, hk. 133, 302.

¹⁷¹ BOA, C.AS, 33369, 40312, 41929, 43213.

¹⁷² Paspanoğlu Osman Paşa'nın maaşlarla alakalı gönderdiği bir kayda göre 1210/1795-96 yılından itibaren maaşların hazineden ödeneceğinin kararlaştırıldığı ama bir buçuk sene geçtiği halde ödeme yapılmadığı anlatılmaktaydı. BOA, C.AS, 37804. 1212/1797-98 yılı maaşları 7518 neferden 120 kişi mahlûl düşülerek 7398 nefer üzerinden çeşitli kaynaklardan saliyane yoluyla ödenmesi Recep/1214-Aralık 1799'da kararlaştırılmıştı. BOA, C.AS, 49110.

¹⁷³ BOA, C.AS, 20695.

¹⁷⁴ BOA, C.AS, 33468.

¹⁷⁵ BOA, C.AS, 51270.

1210-1213/1795-1798 yılı maaş defterine göre, bazı kalelere kısa sürede maaş verilse de çoğu on yıldan fazlayı bulacak şekilde gecikmeli ödenmişti. Bazılarının ödemesi ise merkez hazineden para gönderilerek hızlandırılmıştı.¹⁷⁶ Artık maaşların uzun müddet gecikmeli ve sadece bazı yıllar için ödenmesi mutata hale gelmişti. İtiraz durumları, bir veya birkaç maaşları tahsile gönderilerek veya vaat edilerek geçirtilmişti.¹⁷⁷ 1810'lu yıllara kadar zorlamayla bazı maaşlar ödense de bundan 1233-40/1817-1825 arası sadece yirmiden biraz fazla kaleye mutata maaş verilmişti. 1233/1817-18 ve 1237/1821-22'de yirmi altı, en son maaş olan 1240/1824-25'te yirmi kaleye ödeme yapılmıştı.¹⁷⁸ Ancak maaş verilenlerin sayısı çok düşürülmüş, sadece ortasıyla beraber bulunanlara ve görevi başında olanların maaş almasına uğraşılmıştı. Yamakların büyük kısmına hiç maaş verilmemişti.¹⁷⁹ Mevcutları çok büyük kalelerde bile bir veya birkaç orta olduğundan maaş ödenenlerin sayısı birkaç yüz veya daha az olmuştu. Bu şekil uygulamayla, uzun zaman maaş verilmediğinden ölen kişilerin esâmîlerini ellerine geçirenlerin maaş almamasını sağlamak da hedeflenmişti.¹⁸⁰ Ocağın kaldırılmasına yakın en fazla sayıya maaş ödenen, orta sayısı çok olan kalelerden Bosna'da 3500 nefer, Bağdad'da 2200 nefer, Kandiye'de 1050 nefer maaş almıştı. Diğer kalelerin hepsi bin neferden azdı. Zaten yukarıda verilen tabloda da görüleceği üzere ocağın kaldırılmasına doğru yaklaşık kalelere kayıtlı sadece 6 bin yeniçeriye maaş ödenmişti. Bir manada kalelere kayıtlı yeniçerilerin büyük çoğunluğu maaşsız hale gelmişti.

¹⁷⁶ BOA, MAD.d. 740. 1210/1795 yılında Niş Kalesi'nin 1188 maaşları verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 570.

¹⁷⁷ BOA, MAD.d. 17575. Bosna Kalesi'nin 1193/1779-80 yılı maaşları 1792 yılı gelirlerinden ödenmişti. BOA, C.AS, 50012. Bu kalenin 1226-29/1811-14 maaşları 5 Nisan 1816'da ödeme emri verilmişti. BOA, C.AS, 10964. Aynı kalenin diğer bir ödemesi için bk. BOA, C.AS, 42089. İzvornik Kalesi'nin 1227 yılı maaşları tahsili emri 5 Ocak 1817'de verilmişti. BOA, C.AS, 19938.

¹⁷⁸ BOA, MAD.d. 5580.

¹⁷⁹ 1794 yılında Bender'de kalede görevi başında beklemeyenlere asla maaş verilmeyeceği, uzun süreli kaleye terk edenlerin bilinmesi için sadece çok mühim işler için en fazla yüz bir gün için muhafız tarafından senet verileceği, yoldaşlarının kendilerine kefil olacağı şartları koyulmuştu. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 791. 1795'te Vidin'de kalede durmayan yamaklara maaş verilmemesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 123. 1213/1798-99 yılındaki son maaşta Vidin'de 7319 nefer maaş alırken, gittikçe sıkı şekilde uygulanan yamaklara maaş vermeme siyaseti neticesinde uzun aradan sonra ödemeye başlandığı 1233/1817-18 yılı maaşını 465 nefer almıştı. BOA, C.AS, 45232.

¹⁸⁰ 1795 yılında, uzun zamandır maaş verilmeyen Bosna'da 1208/1793-94 yılı maaşları verileceğinden mevcut olmayan kişilere maaş verilmemesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 377. Aynı yıl verilen 1188/1774-75 Niş maaşları içinde aynı emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 202, hk. 570. 1796'da ödenen 1190/1776-77 yılları Niğbolu ve Kule maaşlarında mahlûllere verilmemesi tekrarlanmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 39. 1797'de Bender'e maaşlar sırasında kalede olmayan neferlerin vekilliğini iddia edenlere, sahibi İstanbul'dadır gibi bahaneler gösterenler asla maaş verilememesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 793.

Maaşların bu şekilde ihmalinde ifrazat ödemelerinin tesiri vardı. Bütün kalelere olmasa da çoğu kaleye sabit miktarda ifrazat belirlenmişti. Birkaç istisna dışında ifrazat ödenen kaleler maaş verilen kaleler dışında kalanlardı. 1815'ten itibaren ifrazat, hiç aksatılmadan ödenmişti.¹⁸¹

4.1.2.2. Maaşların Ödenmesinde Tahsilden Kaynaklı Gecikmeler

Kale maaşları kayıt işlemlerinin tamamlanması ve miktarının tespiti, uzun sürede tamamlanmaktaydı. Sene sonunda zabitlerin defterlerini hazırlayıp İstanbul'a göndermesi, sonrasında tahsildarın görevlendirmesine kadar bir müddet geçmekteydi. Savaş döneminde hızla yapılmasına gayret gösterilse de¹⁸² sair zamanlarda tahsil emri ve salıyaneci çavuşların görevlendirmeleri, en erken ertesi sene başlarına kalmaktaydı.¹⁸³ Tabi bahsedilen işlemlerin yavaşlığı süreci daha uzatmaktaydı. Mesela 1162/1749 yılı Erzurum Kalesi'nin maaşlarının Karahisar ve tabi mukataalarından tahsili emrinin tarihi 10 Şevval 1163/12 Eylül 1750 idi.¹⁸⁴

Tahsilatın süresinin uzamasına tesir eden; görevli ve sorumluların yavaşlığı, müdahaleleri, gelirlerin bulunduğu yerlerdeki şartlar aşağıda gösterilecektir. Bunlar sebebiyle görevlilerinin gitmesinden, parayı tahsil edip kaleye varmasına kadar çok zaman geçmiş, bazen ödeme birkaç yıl sonra yapılmıştı. Mesela Hasankale, Limni ve Sakız kalelerinin 1157/1744-45 yılı maaşları, emir verildikten iki sene geçmesine rağmen tahsil edilmemişti.¹⁸⁵ Aynı yıla ait Bosna Kalesi maaşları da tahsil edilemediğinden 14 Nisan 1748'de emir yenilenmek zorunda kalınmıştı.¹⁸⁶

Gecikme durumunda salıyaneci çavuşlar ya bekleyerek durumu ocağa bildirmiş yahut geri dönmüştü. İkinci durumda sebep-i tahrir hükmü maliyeye iade edilmişti.¹⁸⁷

¹⁸¹ Kalelerin ifrazat miktarları şöyleydi: Şam 6250, Faş 25000, İbrail 14582, Selanik 10000, Midilli 7000, Sakız 4700, Kastel Mora 1000, Koron 2500, Anabolu 4500, İnebahtı 3000, Vidin 40000, Niğbolu ve Kule 12500, Niş 10000, Bozcaada 2500, Resmo 5000, Menekşe 2500, Moton 3250, Anavarin 2250, Kastel İnebahtı 2500, Eğriboz 7000, Hotin 11300, Bender 8468 kuruş. BOA, C.AS, 6897. BOA, MAD.d 4105, 10466. BOA, D.BŞM.d. 6667. İfrazatla ilgili bazı kayıtlar için bk. BOA, C.AS, 25212, 37173.

¹⁸² BOA, A.DVN. MHM. d. 142, hk. 1011.

¹⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 687. BOA, A.DVN. MHM. d. 150, hk. 295. BOA, D.YNÇ, 229-2. BOA, C.AS, 347.

¹⁸⁴ BOA, D.BŞM, 4010-94.

¹⁸⁵ BOA, C.AS, 13088.

¹⁸⁶ BOA, C.ML, 16200.

¹⁸⁷ BOA, C.AS, 2756, 3007.

Ocağın sadarettten duruma müdahale edilmesini istemesiyle yeni emirler ve görevliler gönderilmiş,¹⁸⁸ tahsil mümkün olmadığında sebep-i tahrir hükümleri yenilenmişti.¹⁸⁹

Maaşlarının geç ödendiği ve yapılan anlaşmalarla bir kısmının teberru edildiği 1790’larda yeniçerilere verilen sözlerden biri, maaşların düzenli ve hızlı ödenmesiydi. Bu yüzden maaşlara tahsis gelirler, kalelere yakın olduğundan bahsedilecek düzensizlikler ve gecikmeler çok azalmıştı.¹⁹⁰ Hatta Bender, Hotin, Akkirman ve Anapa gibi kalelere geç ödenme ihtimaline karşı İrad-ı Cedit hazinesinden ödeneceği vadedilmişti.¹⁹¹

4.1.2.2.1. Maaşlara Tahsis Edilen Kamu Gelirlerinin Tahsilinde Sıkıntılar

Maaşların tahsilinin yapılacağı yerdeki vali, mutasarrıf veya mültezimlerin ihmalkârlığı veya yavaşlığı, özellikle mali durumları iyi olmayan valilerin kendi davranışları tahsilatlarda gecikmelere yol açmıştı.¹⁹² Çünkü valiler hazineden veya başka kaynaklardan borçlandığından maaşlara tahsis edilen gelir kaynaklarına el koymuşlardı.¹⁹³ Tahsildarların işini yapmasına mani durumlara ikaz veya tehdit ihtiva eden emirlerle müdahale edilmişti.¹⁹⁴ Diyarbakır’dan 1159/1746-47 senesi Belgrad Kalesi mevâcibleri için tahsili emredilen paraları buranın eski valisi Mehmed Paşa zorla almıştı ve geri vermemek için direnmişti.¹⁹⁵ Trablus-Şam eyaleti 1159/1746-47 senesi gelirlerinden Trablus-Şam ve Kudüs kaleleri maaş ve diğer masraflarına tayin edilen para, “hac masrafları çıktıktan sonra öderim” diyerek salıyaneciyi boşuna bekleten beylerbeyi tehdit edilerek ödetilmişti.¹⁹⁶ Sayda’da tahsilat yapan salıyaneciler Nisan 1755’te, beylerbeyi Mustafa Paşa’yı para toplamalarına müsaade etmediği ve harçlık vermediği

¹⁸⁸ BOA, C.AS, 15767.

¹⁸⁹ BOA, C.AS, 13088, 27061.

¹⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 193, hk. 157. Mesela Şubat 1802’de, Belgrad maaşlarının bu şehrin muhassıllığından tahsil edilmesi emri verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 217, hk. 47.

¹⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 366-69.

¹⁹² BOA, C.AS, 347. BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 527.

¹⁹³ BOA, A.DVN. MHM. d. 147, hk. 8892.

¹⁹⁴ BOA, A.DVN. MHM. d. 142, hk. 1011. BOA, AE. SMHD. I, 2685, 2697/1. BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 840.

¹⁹⁵ BOA, A.DVN. MHM.d. 153, hk. 840. Rakka eyaletindeki mukataaların 1168-69/1754-56 seneleri gelirleri 1167-68/1753-55 yılları bazı kalelerin mevâciblerine tahsis edilmişti. Bu yıllara ait gelirleri toplayıp harcayan ve 1170 senesi malından tahsiline de müsaade etmeyerek salıyaneciyi oyalayan vali ikaz edilmişti. BOA, A.DVN. MHM. d. 159, hk. 408. Valilerin direnmesi ilişkin diğer misaller için bk. BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 798.

¹⁹⁶ BOA, C.AS, 13087/2-3.

için şikâyet etmişlerdi.¹⁹⁷ Van yeniçeri zabiti, çuhadarını Trabzon valisi Memiş Paşa'nın zimmetinde olan 1155/1742-43 senesi maaşlarını getirmek için göndermişti. Vali hem paraları vermemiş hem de giden çuhadarı ve saliyane çavuşunun adamlarını oradaki bazı yeniçerilerin iğvasıyla hapsedmişti. Ağustos 1743 tarihli emirle hemen onları serbest bırakması ve 23000 kuruş tutan maaş paralarını ödemesi emredilmişti.¹⁹⁸ 1181/1767-68 Girit, Kandiye ve Resmo kalelerin maaşlarını tahsile görevli çavuştan Trablus-Şam mutasarrıfı Abdurrahman Paşa "hac dönüşünde öderim" diye tahsil ettiği paraları almış ancak dönüşte ödeyememişti. Üzerinden üç yıl geçmesine rağmen paralar ondan tahsil edilememişti.¹⁹⁹

Valiler bazen emirlere direnebilmişti. Bu durumda merkezden kapıcıbaşı gibi görevliler gönderilerek paraların tahsili hızlandırılmıştı.²⁰⁰ Mayıs 1736'da, Bağdad maaşlarını kendisinin Sayda gelirlerinden tahsil ettiği parayla ödemesi için verilen emre direnen Bağdad valisi Mehmed Paşa'ya savaş halinde bu para başka yerden tahsil edilemeyeceğine göre direnmeden ödemesi emredilmişti.²⁰¹ Sabık Sayda beylerbeyi Azimzâde İbrahim Paşa'nın uhdesinde olan mukataaların gelirlerinden Bağdad, Basra, Van, Kars ve diğer bazı kalelerin 1155/1742-43 senesi mevâcibleri için salıyaneciler gitmiş ancak tahsil edememişti. İstanbul'dan kapıcıbaşı gönderilmiş, ona inat ederse İbrahim Paşa'yı hapsedmesi yetkisi verilmişti.²⁰² Kandiye ve Resmo kalelerinin 1182/1768-69 maaşlarının tahsiline mani olan ve kaç kere isteseler de salıyanecilere, "vermiyorum" diyen vali Vezir Mehmed Paşa için 18 Kasım 1775'te kapıcıbaşı gönderilmiş, direnirse vezirliğinin kaldırılacağı kendisine bildirilmişti.²⁰³

¹⁹⁷ BOA, A.DVN. MHM. d. 156, hk. 850. Bağdad maaşlarını Diyarbakır valisinin uhdesindeki mukataalardan tahsile giden çavuşa mütesellim, valinin seferde olduğunu ve onun yazısı olmadan tahsile müsaade etmeyeceğini bildirmişti. 6 Ocak 1771 tarihli emirde kendisine hemen ödeme yapması emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM. d. 267, hk. 345.

¹⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 295. Niğbolu, Niş ve Bosna kalelerinin 1165/1751-52 senesi mevâcibleri için tahsis edilen para, Delvonya Sancağı mutasarrıfından istendiğinde kendisinde paranın bulunmadığı iddia etmişti. Kasım 1754'te Rumeli valisinden paranın tahsiline yardımcı olması emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM. d. 156, hk. 843. Tahsilatta valilerin çıkardığı sıkıntılar için ayrıca bk. BOA, A.DVN. MHM. d. 156, hk. 491.

¹⁹⁹ BOA, C.AS, 3007.

²⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 979.

²⁰¹ BOA, A.DVN.MHM. d. 142, hk. 514. 19 Haziran 1736'da ise şark kalelerinin maaşlarının tahsilini dokuz ay geciktiren Trablus-Şam beylerbeyi Vezir Osman Paşa hakkında yapılacak soruşturmaya bir kapıcıbaşıyla ocaktan mübaşir görevlendirilmişti. BOA, C.AS, 44207. BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 979.

²⁰² BOA, A.DVN.MHM. d. 150, hk. 946.

²⁰³ BOA, C.AS, 21156.

Tahsille doğrudan ilgili olmasalar bile valilerden gecikme durumlarında müdahale etmeleri istenmiş²⁰⁴ çok acil durumlarda kendi hazinesinden ödemesi ve tahsis edilen yerden alması emredilmişti.²⁰⁵ Mesela savaş muhitindeki Kars yeniçerilerinin 1153-54/1740-42 senesi maaşlarının Aydın muhassılı Vezir Mehmed Paşa'nın imdâd-ı seferiye gelirlerinden ödenmesi emredilmişti.²⁰⁶

Mukataacılar, muhassıllar, nazırlar, cizyedarlar gibi görevliler çeşitli muameleleriyle tahsilde gecikmeye sebep olmuşlardı.²⁰⁷ Yine kendilerinden para tahsil edilecek kişilerin yerlerinde bulunmaması da tahsilin yapılmasını zorlaştırmıştı.²⁰⁸ 1144/1731-32 yılı Kurna Kalesi'nin 5802,5 kuruş tutan maaşları Haleb muhassıllığına bağlı Rumkale mukataası uhdelelerinde olan İsmail ve Abdi adlı iki ortaktan istenmişken vermekte direnmişlerdi. Rakka valisinden, ödemezlerse onları hapsedmesi istenmişti.²⁰⁹

Kutatis Kalesi'nin 1164/1750-51 yılı maaş ve diğer masrafları Haleb'deki "bâc-ı bazar-ı esb" ve "dekâkin-i Haydar Bey" mukataalarından toplanması emredilmişti, ancak mukataayı idare eden Ahmed Bey para tahsiline müsaade etmediğinden iki sene boyunca paralar toplanamamıştı. Nisan 1754'te Haleb valisi Abdullah Paşa'ya meseleyi çözmesi emri verilmişti.²¹⁰ Aynı kaynaktan Kefe Kalesi'nin 1172-73/1758-60 yılları maaşları tahsili emri de verilmişti. Mukataacı "Haleb'den deve gelmedi, gelir eksik oldu" diye parayı ödememezlik etmişti. Haleb kadısı ve müteselliminden paranın tahsil edilmesi istenmiş, mukataacı yine direnirse malikânenin uhdesinden alınacağı 4 Haziran 1762'de bildirilmişti.²¹¹ 1189/1775-76 senesi Bender Kalesi maaşlarına Hacıkaraman cizye

²⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM. d. 152, hk. 1097-1098. BOA, A.DVN.MHM. d. 156, hk. 1043. 1166/1752-53 senesi Niş Kalesi maaşlarının İnebahtı muhafızı Vezir İsmail Paşa uhdesinde olan Avlonya sancağı kazaları 1168/1754-55 yılı avarız ve bedel-i nüzulünden ödenmesi emredilmişken paralar salıyaneciyeye teslim edilmediğinden, gecikmenin kalede ihtilale sebep olacağı Rumeli valisi Vezir Ahmed Paşa'ya bildirilerek hemen tahsilini sağlayıp göndermesi emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM. d. 158, hk. 27.

²⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 140, hk. 687.

²⁰⁶ BOA, A.DVN.MHM. d. 148, hk. 1261.

²⁰⁷ BOA, C.AS, 24863.

²⁰⁸ BOA, C. AS, 2750.

²⁰⁹ BOA, C.AS, 11959. 1762'de Karaman'da bugün yarın öderim diye salıyaneciyi oyalayan mukataacı uyarılmıştı. BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 1353.

²¹⁰ BOA, A.DVN. MHM. d. 156, hk. 427. Mukataaları işletenlerin direnmesine diğer diğer misal için bk. BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 1436.

²¹¹ BOA, C.AS, 2756. Rumeli ve şarktaki bazı kalelerin 1155/1742-43 mevâciblerinin Haleb muhassıllığı mukataasından tahsili için tahsildarlar gönderildiğinde muhassıl, bugün yarın diyerek çavuşları oyalayarak gecikmeye sebep olmuştu. BOA, A.DVN. AHK. HL. d. 1, s 73. Midilli Kalesi maaşlarına bu kalenin 1178/1764-65 yılı zeytinyağı üretiminden alınan vergiler tahsis edilmişken mukataacı tahsilatın yeterli olmadığından şikâyet ederek ödeme yapmayı Nisan 1766'da reddetmişti. BOA, A.DVN. MHM. d. 164, hk. 1920.

gelirleri tahsisi edilmişti. Cizyedarın ödemede direnmesi üzerine hapsedilmesi ve ödemeyi yapana kadar bırakılmaması emri verilmişti.²¹² 1181-83/1767-70 yılları Niğbolu Kalesi maaşları için Narda, Avlonya, İskenderiye ve Ohri'deki çeşitli kaynaklardan tahsile giden çavuşlar kadı ve diğer idarecilerin gevşekliği ve ihmali yüzünden uzun süre beklemişlerdi. Savaş muhitindeki bu kaleye acil maaş gönderilmesi gerektiği 6 Mart 1771'de buraların kadıları ve Rumeli valisine bildirilmişti.²¹³

Tahsilatın gecikmesinde umum iktisadi vaziyetin de tesiri olmaktaydı. Kefe Kalesi 1160 ve 1161 mevâcibleri Anadolu'daki kıtlık ve pahalılık yüzünden tahsil edilememişti.²¹⁴ Mayıs 1747 tarihli kayda göre Erzurum timar ve zeamet sahiplerinin "bedel-i cebelüyeleri" Erzurum Kalesi maaşlarına tahsis edilmişken durumlarının iyi olmaması yüzünden tahsilinde gecikme olmuştu.²¹⁵

Gecikmeye diğer bir sebep, gelirlerin ait olduğu yerlerdeki eşkıyalıktı. 1724 yılında Bender Kalesi maaşlarına tahsis edilen Ohri Sancağı avarız gelirleri, eşkıyalık yüzünden tahsil edilememişti.²¹⁶ 1736 senesinde Basra Kalesi maaşları Basra hazinesine tabi mukataalardan ödenmesi için Basra valisine emir verilmiş ancak o Urban eşkıyası yüzünden tahsilde sıkıntı yaşandığını bildirmişti.²¹⁷ Özi Kalesi maaşlarına bazı gelirleri tahsis edilen Çankırı'yı 1749 yılında eşkıyanın yağmalaması sebebiyle tahsilat yapılamamıştı.²¹⁸

1745'te Kars, Özi ve Kutatis maaşlarını Sayda valisi Azîmzâde Abdullah Paşa'nın uhdesinde bulunan Sayda ve Beyrut mukataalarından tahsil için giden çavuşlar bir kısmını tahsil ettikten sonra paşanın ölmesi üzerine onun terekesinden tahsil için yeni sebebi ahkâm gönderilmişti. Yazışmalar ve diğer işlemler sebebiyle uzun süre paraların

²¹² BOA, C.AS, 27457. Eylül 1767'de Bosna Kalesi maaşlarına Üsküp ve Ohri sancakları 1180 yılı timar ve zeamet cebelü bedeliyeleri tahsis edilse de bunların tahsildarlarının hile yapması maaş paralarının tahsilini geciktirmişti. Rumeli valisi Vezir Mehmed Paşa'dan paranın bir an önce tahsili istenmişti. BOA, C. AS, 1650.

²¹³ BOA, C. AS, 1048. 1170/1756-57 Vidin Kalesi'ndeki yeniçerilerin maaşlarına tahsis kılınan Yenişehir cizye gelirleri, görevliler gelmesine kadar cizyedar Halil Ağa tarafından birbirlerine kefil beş Yahudi sarrafa borç verilmişti. Saliyanecinin adamı gittiğinde, Yahudilerin bir kaçı başka şehirlere gittiğinden diğerleri biz ödemeyiz dediklerinden tahsilatı yapamamış ve buradan ayrılmıştı.

²¹⁴ BOA, A.DVN. MHM. d. 155, hk. 70.

²¹⁵ BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 95.

²¹⁶ BOA, A.DVN. MHM. d. 132, hk. 201.

²¹⁷ BOA, A.DVN. MHM. d. 142, hk.771.

²¹⁸ BOA, A.DVN. MHM. d. 155, hk.1581.

tahsili beklenilmişti.²¹⁹ 1182/1768-69 yılı 10 bin kuruş tutan İbrail maaşları, Filibe nazırlığından ödenmesi emredilmişken buranın Rusların saldırısına uğraması sebebiyle, sonradan tahsil edilmesi şartıyla ordu hazinesinden ödenmesine karar verilmişti.²²⁰

4.1.2.2.2. Tahsildar Çavuşlardan Kaynaklanan Gecikmeler

Tahsildar çavuşların tahsilatları yaparken yavaşlamaya sebep olacak ihmalleri ve muameleleri olmuştu. Kadılar mahkemeye çağırıp onlara gecikme sebebini sorsalar da²²¹ pek tesirli olmamıştı. Çünkü şahsi hallerinden kaynaklı durumlar dışında çavuşlar, menfaat sağlayıcı bazı muameleler içine girmişlerdi.²²² Çavuşlar paraları parça parça tahsil ederken uzun müddet beklediklerinde, topladıkları miktarı borç vererek faiz geliri elde etmişlerdi. Kırım tarafındaki kalelerin 1172/1758-59 senesi maaşlarının tahsiline görevli Süleyman Çavuş'tan uzun zaman haber alınamayınca başçavuş vekili Mehmed Çavuş merkezden gönderilmişti. Süleyman Çavuş'un topladığı paraları, kalanını tahsil edene kadar Çapuloglu Abdullah'a faiz geliri elde etmek için (istirbah usulüyle) borç verdiği, ancak onun borca batık biri çıktığından geri alamadığı anlaşılmıştı.²²³ 1750 senesinde Sayda'da poliçe usulüyle salıyaneciden borç alan Fransız tüccarın ölmesi, paranın geri alınmasında büyük mesele olmuştu.²²⁴ Çünkü Fransız tüccar, ölmeden evvel iflas etmişti.²²⁵ 1766 senesinde ise Bosna Kalesi'nin mevâciblerinin tahsili için Manastır'a gönderilen Mehmed Çavuş, topladığı paraları yine istirbah yoluyla borç verdiğiinden fazla gecikmişti. Maaş bekleyenlerin şikâyetleri gelmeye başlayınca görevi devralmak üzere 5. bölükten Mustafa Çavuş acele gönderilmişti.²²⁶

Çavuşlar bazen de gittikleri yerde ticaretle uğraştıklarından tahsilat işini yavaşlatmışlardı. 1767 senesinde birçok kale için görevli üç tahsildar çavuş, Sayda'da

²¹⁹ BOA, C. AS, 20936.

²²⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 267, hk. 132, 169.

²²¹ BOA, C.AS, 34608.

²²² Salıyaneci çavuşların beklemeleri mutat kabul edildiğinden 1799'da Halep serdarlığı verilmişti. BOA, C.AS, 50067.

²²³ BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 967, 1059.

²²⁴ BOA, A.DVN.MHM. d. 154, hk. 1548.

²²⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 765.

²²⁶ BOA, A.DVN.MHM. d. 164, hk. 1596.

uzun süre kalınca haklarında tahkikat yapılmış; ticaretle meşgul oldukları, valinin de ödemede direnmemesinin tesiriyle tahsilat işine itina göstermedikleri anlaşılmıştı.²²⁷

Saliyaneci çavuşların menfaat elde etmek için başvurdıkları diğer yol kaynaklardan ödeme yapacaklardan senet almalarıydı. Çavuşlar ellerindeki sebab-i tahrirleri mültezim, sarraf veya bezirgânlara vererek karşılığında çek alırdı. Mültezimler ise aldıkları sebab-i tahrir hükümlerini tahsil yapılmış gibi muhassıllar aracılığıyla merkeze gönderir ama vereceği parayı birkaç seneyi bulacak şekilde bekletirdi.²²⁸

Diğer bir gecikme sebebi çavuşların ölümleri idi. Bu durumda hemen yeni bir görevli tayin edilmişti. 1744 yılında Sayda'ya gönderilen saliyaneci çavuş ölmüştü.²²⁹ Ağustos 1761'de 1172/1758-59 senesi Hotin maaşları için Eflak tarafına gönderilen saliyaneci eski ortaçavuş Osman Ağa öldüğünden yerine ortaçavuş İbrahim Ağa gönderilmişti.²³⁰ Niğbolu Kalesi'nin 1175/1761-62 senesi maaşlarını Manastır'dan tahsile memur çavuş ölünce tahsil ettiği paraları, senetleri ve emirleri almak, terekesini İstanbul'a getirmek için mübaşir gönderilmişti. Ölen çavuşun tahsile devam eden çuhadarı da ölünce kadı ve serdar paraları zimmetlerine geçirmişlerdi.²³¹ Şam Kalesi 1187-88/1773-75 maaşlarına gönderilen saliyaneci Mehmed Çavuş Trablus-Şam'da ölmüş, daha önce tahsil ettiği paranın bir kısmını silahdarlardan Mehmed Arif Bey'e bırakmıştı. Yeni saliyaneci vardığında Mehmed Arif Bey İstanbul'da gitmişti. Parayı bıraktığı kişilerin tesliminde sıkıntı çıkarması sebebiyle tahsilde oldukça gecikilmişti.²³²

Çavuşlarla münasebetin kesildiği ve kendilerinden uzun zaman haber alınamadığı vaki olmuştu. Aralık 1740 tarihinde Vidin, Akkirman ve Bosna maaşlarını Adana, Maraş, Antep Malatya, Rakka ve Trablus-Şam mukataaalarından tahsile giden çavuşlardan sekiz aydır haber alınamadığından bunların nerde ve ne yaptıklarının araştırılması için idarecilere emir gönderilmişti.²³³ Kırım'daki kalelerin 1180/1766-67 maaşları için görevli Abdi Çavuş, İbrail Kalesi'nin 1181/1767-68 maaşları için Emin Çavuş ve Niş Kalesi için

²²⁷ BOA, A.DVN.MHM. d. 165, hk. 527.

²²⁸ BOA, A.DVN.MHM. d. 154, hk. 136.

²²⁹ BOA, A.DVN.MHM. d. 150, hk. 970.

²³⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 648.

²³¹ BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 1040. 1766 senesinde Kırım'daki kalelerin 1177/1763-64 yılı maaşlarını tahsile görevli Yusuf Çavuş tahsil ettiği bir kısım parayı Edirne'de emanete koyduktan sonra geri kalanları tahsil için başka yerlere gittiğinde vefat etmişti. BOA, A.DVN.MHM. d. 164, hk. 1614.

²³² BOA, C.AS, 36915.

²³³ BOA, A.DVN. MHM. d, 147, hk. 1093.

Kadri Çavuş gönderilmiş ancak bunlardan altı ay haber alınamamış, paraları tahsil etmedikleri gibi yazılan evraklara cevap vermemişlerdi. Gecikme sebebiyle Kırım'daki kalelerden şikâyetler gelmiş, Niş'tekiler ağalarını zindana kapatmışlardı. İbrail muhafazasındakiler ise kuşatma altında olduklarından sürekli zabitlerini sıkıştırmışlardı. 1770 Mart'ı sonunda görev yaptıkları yerlere gönderilen emirde, neredelerse hemen merkezi bilgilendirmeleri istenmişti.²³⁴ Kefe Kalesi'nin 1161/1748 senesi mevâciblerini Ruha, Siverek tarafları mukataa ve voyvodalıklarından tahsil için gönderilen salıyaneci Mehmed Çavuş'tan uzun zaman haber alınamayınca Aralık 1750'de idarecilere gönderilen emirde, eğer ölmüşse yanındaki paraları saklamaları ve gelen yeni salıyaneciye vermeleri, eğer ordaysa acele ettirmeleri istenmişti.²³⁵

Aralık 1772'de Trablus-Şam, Kudüs, Kandiye, Resmo ve diğer bazı kalelerin 1183/1769-70 senesi salıyanelerini toplamaya görevli Mustafa Çavuş Trablus-Şam'da fesat çıkardığından azledilmiş yerine başka çavuş gönderilmişti.²³⁶ Mayıs 1774'te Limni Kalesi yeniçerilerinin 1185/1771-72 maaşları için görevli çavuş Boğazhisar'da görevli yeniçeriler tarafından bütün yeniçerilerin savaş için Hırsova'ya görevlendirilmiş olduğu bahanesiyle bekletilmiş ve uzun süre görevine gidememişti.²³⁷

4.1.2.2.3. Maaş Paralarının Çalınması

Paraların tahsili ve dağıtılacak kalelere götürülmesi sırasında çavuşlar saldırılara maruz kalmışlardı. Tüm taşra görevlilerine tedbir almaları hususunda emirler gönderilmesine rağmen bu durum oldukça sık yaşanmış, çoğu saldırıda çavuşlar ve maiyetindekiler öldürülmüştü. Suçluların yakalanarak paraların geri alınması veya başka şekilde temini maaş dağıtımını geciktirmişti. 1749 başlarında İnebahtı Kalesi'nin 1159/1746-47 senesi maaşlarını Haleb'den toplayıp götüreren Mustafa Çavuş'un önü Adana'yı geçtikten sonra Akköprü'de 30 eşkıya tarafından kesilmiş, yanındaki paralar çalınmıştı.²³⁸ Eylül 1751'de Belgrad Kalesi maaşlarını Semendire'den götüreren yeniçeri serdarı muhafazasındaki çavuşlara 30 kişilik zimmi çete saldırmış, görevlilerin bir kaçını

²³⁴ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200), hk. 669.

²³⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 51.

²³⁶ BOA, A.DVN.MHM. d. 170, hk. 54.

²³⁷ BOA, A.DVN.MHM. d. 169, hk. 133.

²³⁸ BOA, A.DVN.MHM. d. 154, hk. 134-135, 150.

öldürmüş ve paraları gasp etmişlerdi. Belgrad muhafızına yakalanmaları emri verilmiş Avusturya tarafına kaçma ihtimaline karşı kapı elçisi bilgilendirilmişti.²³⁹ Erzurum Kalesi 1171/1757-58 maaşlarının çavuşu Osman Ağa tahsil ettiği paraları Erzurum'da Taşhan'da bir sarrafa emanete bırakmışken, isyan eden yeniçeriler paranın 1100 kuruşunu çalmışlardı. Asiler öldürüldüğünden gasp ettikleri paralar mirasçılarından veya elinde olanlardan geri alınması için Haziran 1762'de Erzurum beylerbeyi ve kale zabıtine emir verilmişti.²⁴⁰ İnebahtı ve Kastel İnebahtı kalelerinin 1174/1760-61 senesi mevâciblerini tahsil eden salıyaneci Mehmed Çavuş, iki çuhadarı ve onları götüren mübaşir Haziran 1763 tarihinde Selanik ve Yenice-i Karasu kazaları civarında yanlarındaki 4500 kuruşla ortadan kaybolmuşlardı.²⁴¹ Ağustos 1766'da İbrail Kalesi 1178/1764-65 senesi mevâciblerini Selanik ve Gümölcine taraflarından tahsiline görevli Ali Çavuş, tahsil ettiği paraları kendi hizmetkârı ve kale zabıtinin çuhadarıyla göndermişti. Bunlar Kırkkilise'ye geldiklerinde eşkıyalar önlerini kesip çuhadarı, hayvanların sürücüsünü ve diğer bir hizmetliyi öldürmüşler, bütün parayı çalmışlardı.²⁴² 1766 yılında İnebahtı Kalesi maaşlarından 1657,50 kuruş taşıyan salıyanecinin çuhadarını bu kaza hududundaki bir köyde ağaca bağlayan ve paraları çalan 7 hırsız yakalanamayınca ahali sorumlu tutulmuş ve paralar kendilerinden tahsil edilmişti.²⁴³

4.1.2.3. Maaşların Taksiminde Düzensizlikler

Alınan tedbirlere rağmen maaş taksimi sürecinde aksamalar olmuş, merkezden esâmî defterleri eksik veya hatalı gitmiş,²⁴⁴ maaş dağıtımı sırasında kale ağalarının, görevlilerinin ve yeniçerilerin bazı müdahale ve usulsüzlükleriyle karşılaşmıştı.

Eski Kandiye zabiti olan turnacıbaşı Şöhretizâde Ahmed Ağa, maaşların dağıtılmasına hazır olması için bulunduğu yerden Resmo'ya gitmesi emredildiği halde

²³⁹ BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 386.

²⁴⁰ BOA, A.DVN.AHK.ER. d. 4, s. 254.

²⁴¹ BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 360.

²⁴² BOA, A.DVN.MHM. d. 164, hk. 19165. BOA, A.DVN.MHM. d. 165, hk. 36. 1760 yılında Erzurum'da maaşların dağıtımını yapan salıyaneci Mustafa Çavuş artan 800 kuruşla Bayburt'tan geçerken soyulmuştu. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 143.

²⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 76. 4 Temmuz 1769 tarihli emirde Niş Kalesi maaşlarını Kesriye kazasında çalanlar tespit edildiğinden paranın acele ellerinden alınıp keleye gönderilmesi kadı ve Rumeli beylerbeyinin müteselliminden istenmişti. BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 347.

²⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 226-148

reddettiğinden hapsedilmişti. Gidip maaşları taksim etmesi şartıyla yeniçeri ağasının ricasıyla Haziran 1767 tarihinde affedilmişti.²⁴⁵ Faş eski zabiti olup Trabzon'da maaş dağıtımını bekleyen haseki Abdurrahman Ağa, 1162/1749-50 senesi maaşlarını Tokat'tan tahsil edip getiren çavuştan paraları talep etmişti. Çavuşun kale zabıtine teslim edilecek diye reddetmesi üzerine Trabzon valisinden temin ettiği buyrulduyla paraları almış, yamaklardan ticaret için orada bulunanlara bir kısmını dağıtmıştı. Geri kalan para kaledeki yeniçerilere para yetmediğinden Ocak 1753'te Abdurrahman Ağa'dan paraları toplayıp gidip Faş'ta dağıttıktan sonra İstanbul'a gelmesi istenmişti.²⁴⁶ Sohum eski zabiti ve 1157/1744-45 senesi maaşını dağıtmakla mesul haseki Mustafa Ağa, Batum'da mevâciblerin gelmesini beklemiş, gelen salıyaneci çavuşun elinden paraları almış ve Sohum'a gitmeden sadece 10-15 yeniçerinin parasını gönderip gerisini kendisi almıştı. Ekim 1748 tarihli emirde, Mustafa Ağa'dan hemen gidip Sohum'da düzgün şekilde maaş dağıtması istenmişti.²⁴⁷

Zabitlerin maaş paralarına el koymaları, esâmîleri olanlara merkezden silinmiş göstererek maaş vermemeleri sık rastlanan durumlardı. Ahışa Kalesi'nin 1125/1713-14 yılı maaşları tahsili edilirken eski muhızr olup İskenderiye'de görevli olan Hüseyin Ağa, 1000 kuruşa el koyduğundan maaşlar eksik kalmıştı.²⁴⁸ 1753 senesinde Niğbolu eski zabiti turnacıbaşı Ali Ağa, mevâcib dağıtım sırasında salıyanecinin kendisine makbuzla teslim ettiği paranın bir miktarını zimmetine geçirmişti. Eksik kalan paranın Ali Ağa'nın Lofça'da bulunan hanımın yanında olan para, silah ve diğer kıymetli eşyanın satılmasıyla elde edilecek gelirden tamamlanması için yeni zabıt turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya ve diğer görevlilere emir verilmişti.²⁴⁹

Kâtipler ve diğer zabitler de ağaların usulsüzlüklerine iştirak etmişlerdi. Kandiye Kalesi'nin 1163/1750-51 senesi maaşlarının bir kısmı Girit'ten toplanıp getirildiğinde cebahaneye konulup kalan kısım beklenmişken, eski zabitler ve kâtip 8668 kuruşa el koyduğundan para eksik kalmıştı. Aralık 1751'de kale mevcut zabitten, paraları toplaması ve maaşların dağıtılmasını sağlaması istenmişti.²⁵⁰ 1161/1748 Bağdad maaşları

²⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 734.

²⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1485.

²⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 1225.

²⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 122, hk. 209.

²⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 230.

²⁵⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1394.

hususunda zabitlerin müdahalesi ve gaspları yüzünden sıkıntı çıkmıştı. Önceki zabıt turnacıbaşı Osman Ağa'nın yerine maaş dağıtmaya görevli saksoncubaşı Ahmed Ağa, bazı kişilerin maaşlarına el koyduğu gibi salıyaneciye baskı yaparak ağalığı devrine ait ve ocağa gelmesi gereken paraları da zimmetine geçirmişti. Bu sırada Bağdad'a ağa yapılan eski muhızır Ahmed Ağa da yiyecek masraflarının paralarından 20 bin akçeye el koymuştu.²⁵¹ 1165 /1751-52 Hotin Kalesi maaşlarını taksime görevli haseki Mehmed Ağa, gelen para maaşlara yetmedi diye ocaktan acilen 2000 kuruş borç almıştı. Sonra, maaşları dağıtırken hile yapıp bu parayı zimmetine geçirdiği anlaşılmıştı. "Yalana ve desiseye meyyal bir hali olduğu" anlatılan Mehmed Ağa'dan paranın alınması için görevli gönderilmişti.²⁵² Şam yeniçeri zabiti turnacıbaşı Mustafa Ağa, maaşları düzgün şekilde dağıtmayıp paralara el koyduğundan Aralık 1764'te Edirne'ye gelmesi emredilmiş, yeni zabıt turnacıbaşı Mehmed Ağa, maaş taksimatından mesul tutulmuştu.²⁵³ 1169/1755-56 senesinde Bağdad zabiti iken maaş dağıtımında yolsuzluk yapan ve paraların bir kısmını zimmetine geçiren Selanik yeniçeri zabiti sabık saksoncubaşı Hüseyin Ağa'nın yaptıkları kâtiplerin taksimden sonraki incelemede ortaya çıkmıştı. 8 Ocak 1761 tarihli emirle Hüseyin Ağa'ya hemen Bağdad'a vararak bu parayı mağdurlara ödemesi emredilmişti.²⁵⁴ 1767'de Bosna'da ağa ve kâtip işbirliği yaparak deftere kayıtlı yeniçerilerin maaşlarına el koymuşlardı.²⁵⁵

Defterlerde ismi bulunmayan veya silinenler bir şekilde maaş taksimine katılıp cebren maaş aldıklarında paralar maaşlara yetmemekteydi. Herkesin maaşlarını vermek durumunda olan zabitler borçlanarak ödeme yapardı. Durumun farkında olan merkez,²⁵⁶ bu şekilde olanlara maaş verilmemesi için sık sık emirler göndermişti. İsimleri maaş defterinde çıkmayanlar İstanbul'a gelip varlıklarını ispat ettikten sonra esâmîsini tashih ettirmesi gerekirken Kırım tarafındaki kalelerdeki yeniçeriler buna başvurmayarak Kırım hanından temin ettikleri "yarlıklar" ile maaşlarını almayı başarmışlardı. Kasım 1762 tarihli emirle bu şekilde davrananlara maaş verilmemesi emri verilmişti.²⁵⁷ Zor durumda

²⁵¹ BOA, A.DVN. MHM. d. 154, hk. 770, 1479. *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, I, 491.

²⁵² TSMA, E. 656.

²⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 518.

²⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM. d, 162, hk. 288.

²⁵⁵ Molla Şevkî Mustafâ, *Rûz-nâme*, 9.

²⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM. d, 141, hk. 261. BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 33. BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 339, 761. BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 1240.

²⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM. d. 163, hk. 33.

kalan zabitlerin borçlarını maaş fazlasından kapatmalarına müsaade edilmişti.²⁵⁸ 1751 yılında Kars'ta serdengeçti ağası, alemdarları ve kardeşleri maaş dağıtılması sırasında birinin ismi defterde çıkmadığından sergi başında durup dağıtıma mani olmuşlar, kendilerini ikaz eden ağayı yıldırmaq için ağa kapısını basmışlardı.²⁵⁹

Maaşların dağıtılmasında huzursuzluklara kâtiplerin hileleri veya hataları da sebep olmuştu. Kalelerde görevlilerin isminin defterde çıkmaması ve yevmiyelerinin eksik kaydedilmesi mutat hatalardı. Bunlardan başka bazı kâtipler, kalede görevli olmayanları deftere kaydetmiş, olanları çıkarmıştı. 1734 yılında Vidin eski kale ağası, yeniçeri kâtibi olan İbrahim'in zabitlere rahat vermediğini, esâmî sattığını, türlü hileli işlere giriştiğini İstanbul'a yazmıştı. O taraftan görev yapmış zabitlere, çorbacılara ve saliyane çavuşlarına sorulup araştırıldığında, İbrahim Efendi'nin bu kalede on beş yıl kâtiplik yapıp fazlasıyla para ve emlak edindiği, zabitlerin onun yüzünden görev yapamadıkları anlaşılmıştı. Başka bir kaleye gönderilmesi tehlikeli bulunduğundan Bursa'da mecburi ikameti emredilmişti.²⁶⁰ 1735'te Kandiye defterleri İstanbul'a gönderildiğinde ana defterde ismi olmayanların kaydedildiği, bazı eski neferlerin isimlerinin defterde olmadığı, daha önce kaleden silinen iki keşidenin hala defterde olduğu tespit edilmişti. Emekdar olanların haklarına tecavüz edilmemesi ve isimleri çıkmayanların İstanbul'a gelerek kayıtlarını yenilemesi emredilmişti.²⁶¹ Anabolu'daki kâtip İsmail Halife, yandaşı bazı yeniçeriler ve emekli çorbacı İbrahim'in desteğiyle kale ağalarına baskı yapıp maaşların dağıtımını eline almış, kalenin birinci kâtibini bile işe karıştırmamıştı. Bunlar istediklerine maaş vererek çoğu kimseyi mağdur ettiklerinden 1753'te her biri başka bir kaleye sürülmüşlerdi.²⁶² 1178/1764-65 Bosna maaşları 1767 yılında dağıtılırken kâtipler hilebazlık ederek isimleri olmayanlara ve maaşlardan düşülmesi gerekenlere bile para verdiklerinden isyana sebep olmuşlar ve suçu yeniçeri zabatine atmışlardı. Ancak yapılan tahkikatta iş ortaya çıkınca kâtipler ve olaya karışan yeniçerilerin bazılarına hapis cezası verilmiş diğerleri sürülmüştü.²⁶³

²⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM. d. 150, hk. 889. Revan yeniçeri zabiti Halil Ağa, selefinden kalan paraları talep ettiğinden mesele çıkmış ve 24 Mart 1735 tarihinde her ikisi de şark ordusuna çağrılarak araları bulunmuştu. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri*, 189.

²⁵⁹ BOA, A.DVN. MHM. d. 155, hk. 439.

²⁶⁰ BOA, A.DVN. KLB. d. 44, s. 117

²⁶¹ BOA, A.DVN.MHM. d. 140, hk. 1303

²⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 1860

²⁶³ BOA, A.DVN.MHM. d. 165, hk. 886, 1083, 1086. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 213.

Kayıtlardaki hileler merkezdeki kâtiplerden de kaynaklanmıştı. Menfaat karşılığında kalelerdeki bazı yeniçerileri ferman olmadan emekli kaydetmiş veya sicillerine terakki işlemişlerdi. Bunu temin için diğer yeniçerilerin yevmiyelerini eksik göstermiş, terakkilerini yazmamışlardı. Yine sahiplerinden habersiz esâmîleri başka kalelere naklettiklerinden maaşlarını alamayanlar ve kayıtlı olduğu yerde bulunmadığından esâmîsi çalınanlar olmuştu.²⁶⁴ Fûrû-nihade mahlûlleri ana defterden düşmediklerinden sahiplerinin maaşlarda hak iddia etmelerine sebep olmuşlardı.²⁶⁵

Çavuşların maaş paralarını zimmetlerine geçirmesi veya tesliminde zorluk çıkarmaları, rastlanan diğer bir meseleydi. Erzurum Kalesi 1171/1757-58 senesi maaşlarının tahsiliyle görevli Erzurumlu Osman Çavuş, 5690 kuruşu zimmetine geçirdiğinden paranın maaşlara yetmemesine ve yeniçerilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. 7 Haziran 1762 tarihinde İstanbul'dan Keleş Ahmed Çavuş gönderilmiş, Osman Çavuş'tan bu paranın tahsili için eşya ve mallarına el koyması, direnirse hapsedmesi yetkisi verilmişti.²⁶⁶ Erzurum ağasıyken ölen Zorluzâde Salih Ağa'nın oğlu 1760 yılında, babası ölmeden salıyanecilerin maaş paralarından bir kısmını ona teslim ettiklerini ancak 5000 kuruş eksik verdiklerini, babası ölünce onlardan talep etmesine rağmen ödemeye zorlayamadığını ve kendisinden talep edildiğinden zor durumda olduğunu merkeze bildirmişti. Erzurum valisinden salıyanecilerden paraları alması istenmişti.²⁶⁷

Mevâciblerin dağıtılmasından daha başka müdahaleler olabilmekteydi. Belgrat'ta 1162/1749-50 senesi mevâcib defterinin mührü, maaş dağıtımından önce açılarak bakılmış ve isimleri olmayanlar büyük bir isyan çıkarmıştı. Meselenin daha büyümemesi için maaş talepleri kabul edilenlere İstanbul'dan para gönderilmişti.²⁶⁸ 1759'da Kırım tarafındaki kalelerin maaş paralarını tahsile görevli çavuş topladığı paraları Ur Kalesi'ne bırakıp diğer kısmın tahsili için ayrıldığında yeniçerilerden bir kısmı habersizce parayı almış, hem bu kaleye hem de Rabat Kalesi'ne ait olanı aralarında paylaşmışlardı. Hemen bir görevli gönderilerek paraların toplanması emredilmişti.²⁶⁹ Aynı durum Kefe Kalesi'nde de yaşanmış ve yağma edilen 7000 kuruşun geri alınmasıyla uğraşılmıştı.²⁷⁰

²⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1093. BOA, D.YNÇ, 82-152. BOA, D.YNÇ, 293-361.

²⁶⁵ BOA, A.DVN. MHM. d. 163, hk. 557-558.

²⁶⁶ BOA, A.DVN. KLB. d. 14, s. 41.

²⁶⁷ BOA, A.DVN. AHK.ER.d. 4, s. 142.

²⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 1075.

²⁶⁹ BOA, A.DVN. MHM. d. 161, hk. 675-676.

²⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 161, hk.676

Maaşların taksiminde en fazla karşılaşılan durum, ismi defterde olmayan, kalede durmadıkları için silinen, sahih veya kendilerine ait olmayan esâmîlerle maaş almaya kalkışanların talepleri idi. Ölen yeniçerilerin esâmîlerini ele geçirenler onların yerine maaş almıştı. Görevliler itiraz ettiklerinde kendilerine yalancı şahitler bulmuşlardı. Öyle ki çok önceleri ölmüş yeniçerilerin esâmîleriyle maaş almaya devam edenler, birkaç esâmî getirip hepsinin maaşını almaya uğraşanlar vardı. İstanbul’a gelip yolunu bulanlar ise kolaylıkla başkalarının tezkerelerini kendi adlarına çevirmişti.²⁷¹ Mahlûl esâmîleri ele geçiren yerli kulu veya timar-zeamet sahipleri de maaş talep etmiş,²⁷² bu senetlerle maaş alamadıklarında İstanbul’da şakirtleri ayartıp bunları kendi adlarına çevirtmişlerdi.²⁷³ Savaş döneminde serdengeçti bayrakları kale ağası sergisinden maaşlarını amıştı. Ancak ağa ve alemdarlar, hizmetli olarak gösterdiklerinin ve getirdikleri neferlerden beklemeyip gidenlerin veya başka işler için kaleyi terk ettikleri için mahlûl olanların maaşlarını almaya uğraşmışlardı.²⁷⁴

Gösterilen durumlara mani olmak için maaşların taksiminden mesul olanlara sadece gönderilen defterde ismi olanlara maaş verilmesi, isimleri çıkmayanlarının itirazlarının dikkate alınmaması, dağıtımda sahih ve mühürlü tezkerelerin olmasına dikkat edilmesi; kaleyi terk ettikleri için isimleri çalınanlara, “sokuşturma” olanlara, başkalarının esâmîsiyle maaş almaya çalışanlara, pusulayla veya mektup olmadan yalnız imzalı terakki kâğıtlarıyla veya çok eski tezkerelerle gelenlere maaş verilmemesi emredilmiş, zorbalıklara karşı görevlilerin ittifak içinde olmaları istenirdi. Ayrıca sahte veya başkalarına ait senetlerin ellerinden alınması ve kayıttan düşülmesi için İstanbul’a gönderilmesi emredilirdi.²⁷⁵

4.1.2.4. Maaş İsyanları

Yukarıda bahsedilen gecikmeler, hatalar veya suiistimaller kalelerdeki yeniçeriler arasında huzursuzluğa ve büyük isyanlara yol açmıştı. Bu durumları göstermeden önce

²⁷¹ BOA, A.DVN.MHM. d. 142, hk. 1133. BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 340, 988, 1321.

²⁷² BOA, A.DVN.MHM. d. 161, hk.796

²⁷³ BOA, A.DVN.MHM. d. 162, hk. 988, 1321. BOA, A.DVN. MHM. d, 158, hk. 75. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 43.

²⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 140, hk. 532

²⁷⁵ BOA, A.DVN. MHM. d, 162, hk. 340, 988, 1321. BOA, A.DVN. MHM. d, 158, hk. 75. BOA, A.DVN.MHM. d, 163, hk. 43. BOA, A.DVN. MHM. d, 159, hk. 326.

şuna dikkat çekmek gerekir ki maaş ödememenin iyice yaygınlaştığı dönemlerde, durumu kabullenen yeniçerilerin isyankârlığında öncesine nispetle oldukça azalma olmuştu.

Yeniçeriler itaatsizliklerini göstermeden önce çeşitli yollarla taleplerini merkeze bildirmeye çalışmışlardı. Hüccetler ve tazallünnamelerle maaşlarındaki gecikmelerin kendilerini zor duruma düşürdüğünü göstermişler,²⁷⁶ kale muhafızları aracılığıyla merkeze baskı yapmışlardı. Mesela 27 Haziran 1763'te, Van valisi Feyzullah Paşa maaşları geciktiğinden yeniçerilerin hallerinin perişan olduğunu yazmıştı.²⁷⁷ Bosna maaşları uzun süre ödenmediğinden 1775'te Osman ve Mustafa adlı iki yeniçeri, padişaha şikâyet için gönderilmişti. Padişah Ayasofya Camisi'nden çıktığında Osman yüksek sesle bağırarak ve kafesine kadar sıçrayarak mahzarını ona ulaştırmıştı. Bu hareketi sebebiyle bir hafta hapis yatmıştı.²⁷⁸

Maaşlar sebebiyle çıkardıkları isyanları ve düzensizlikleri, merkeze kabul ettirmek istedikleri diğer hususlar için de kullanmayı tercih etmişlerdi. Esâmîsiz olanlar, fûrû-nihade mahlûle verilenler, yeniden kayıt için mahlûl tedarik edemeyenler veya tedarik etseler bile tashih olamayanlar isyanlar sayesinde baskı yapmışlar, hem maaş almayı hem de tashih olmayı sağlamışlardı.²⁷⁹ Maaşlar için toplanan gelirlerin yağmalanması veya maaşı hak edenlere ödenmemesi hazineye zarar veren bir durum olduğundan hemen devlet nezdinde karşılık bulmuştu. Mani olunması için daha yumuşak davranılmış ve daha dikkatli kararlar alınmıştı.

Maaşlar yüzünden çıkan ihtilaflar, kanlı mücadelelere sebep olmuştu. İsyancılar zabıtların hapsedilmesi hatta öldürülmesine, kalelerdeki valilerin veya muhafızların benzer muamelelere maruz kalmalarına kadar varmıştı.²⁸⁰ Ayrıca isyancılar giden maaş paralarına el koymuş, yağmalamış veya aralarında paylaşmışlardı. Kayıtlarda bu şekilde isyankâr hareketlere girişinler suçlu olarak gösterilse de taleplerini yerine getirmek ve gecikme durumunda maaşları hızlı şekilde tedariki ve dağıtılmasına ehemmiyet

²⁷⁶ BOA, C.AS, 14222, 31570.

²⁷⁷ BOA, C.AS, 13949.

²⁷⁸ Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 48.

²⁷⁹ BOA, D.YNÇ.d. 34332.

²⁸⁰ 1719'da Niş ve Vidin kalelerinde isyan eden nöbetçiler kale muhafızı ve ağalarını hapsedmişlerdi. *Târihi Râşid ve Zeyli*, II, 1158-1162. 1744 yılında Bender Kalesi'ndeki yeniçeriler 1154/1741-42 yılı maaşları taksiminde "biz 1155/1742-43 yılı maaşlarını da isteriz", "cebecilerin, topçuların maaşları verilmeyince maaş almayız" diye isyan etmiş, ağalarını mahzene kapatmışlardı. BOA, A.DVN. MHM. d. 150, hk. 1101.

verilmişti.²⁸¹ Ancak teskin olunmalarından sonra şiddetle mukabele edilmekten de geri durulmamıştı.

1714 Eylül'de Azak Kalesi maaşları ve diğer hakedişleri zamanında ödendiği halde maaş dağıtılmasında ihtilale sebep olan 7 yamağın öldürülmesi fermanı kale ağasına gönderilmişti.²⁸² Belgrad'ın 1739'da fethinden sonra kalede kalan yeniçerilerin maaşları Mayıs 1740'da iki kıst olarak gönderilmişti. Ama yamaklar ve onlara katılan cebeciler biz dört kıst almamız lazım diye ağa kapısını basmışlar, ağa kaçınca başçavuşunun üzerine hücum etmişlerdi. Ağanın aşçıbaşı onu bir sepetin altına kapatıp üzerine sebze ve et yığarak kurtarmıştı. Henüz kaleyi terk etmemiş Avusturyalıların gözü önünde olayın büyümesine mani olmak için Serasker Ali Paşa birkaç günde tedarik edip ödeme yaptırmıştı.²⁸³ Mart 1751'de Anadolu'da kuraklık olduğundan tahsil edilemeyen gelirler maaşların ödemesini geciktirdiğinden Kefe Kalesi'nde isyan çıkmış yeniçeriler zabitlerini zindana kapatmışlardı. İstanbul'dan başçavuş mübaşir olarak gönderilmiş, kendilerine zabitlerini serbest bırakmaları emriyle beraber 1160/1747-48 senesi maaşlarının yetiştirileceği ve 1161/1748-49 yılı maaşlarının da en kısa zamanda gönderileceği vaat edilmişti.²⁸⁴ Mart 1758'de, 1168/1754-55 senesi maaşının ortaçavuşuyla gönderildiği Özi'deki nöbetçiler, 1169/1754-55 senesi mevâcibini bahane ederek çavuşu ve zabiti hapsedmişler, hakarete bulunmuşlar, kendilerine düzensizlik yapmayacaklarına dair verdikleri daha önceki sözleri hatırlatılmasına rağmen dinlememişlerdi. Anadolu'dan toplanması daha önce emredilen bu yılın maaşları daha yakın olan Eflak cizye

²⁸¹ BOA, A.DVN. MHM. d. 164, hk. 323. BOA, A.DVN. MHM. d. 267, hk. 282.

²⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 248. 1743 senesinde Vidin'de kalede beklemeliklerinden, maaşlarını aldıktan sonra ayrılıp işleriyle meşgul olduklarından silinen yeniçeriler maaşları için ayaklanmış ve zabitlerini zindana kapatmışlardı. BOA, A.DVN. MHM. d. 150, hk. 599.

²⁸³ *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 112-113. Bosna Kalesi'nin 1160/1747-48 yılı mevâcibleri Trablus-Şam'dan saliyane ve havale edilmiş, görevli çavuş gidip bir kısmını getirmiş ve tamamlamak üzere tekrar geri gidince maaşları geciken yeniçeriler kale ağasını mahzene kapatmışlardı. Olayın büyümesine mani olmak için Haziran 1750'de maaşları merkez hazineye gönderilmişti. BOA, A.DVN. MHM. d. 154, hk. 1083.

²⁸⁴ BOA, A.DVN. MHM. d. 155, hk. 70. 1748 yılında Bağdad'da yeniçeriler ve diğer kapıkulları 1159-60/1746-47 seneleri mevâciblerini ileri sürerek isyan etmişlerdi. Kayda göre eski Vali Ahmed Paşa'nın adamlarının tahrikiyle, yeni vali tayin edilen eski sadrazam Ahmed Paşa'nın sarayını basmışlardı. Hazineye para gönderilerek maaşların bir kısmı ödenmiş kalan kısmı ise ölen eski valinin metrukâtından alınmıştı. Bu isyan hakkında malumat veren diğer bir kaynağa göre maaşlarını talep eden yeniçerilere Ahmed Paşa paranın gelmesini beklemelerini tavsiye etmişti. Yeniçerilerse önceki valinin kendi malından ödeyip paralar geldiğinde bundan aldığını, kendisinin de öyle yapmasını istemişlerdi. Ancak Ahmed Paşa hileyle huzuruna çağırdığı birkaç yeniçeriyi öldürünce yeniçeriler ve kapıkullarının saldırısına maruz kalmıştı. *İzzî Târihi*, vrk.159ab. *Berber Bedri'nin Günlüğü*, 104.

gelirlerinden ödenmesi kararı alınarak isyancılar teskin edilmişlerdi.²⁸⁵ 1772 senesinden Eğriboz'daki yeniçeriler, dört yıl gecikmiş maaşlarını sebep göstererek “kısa zamanda ödeme yapılmazsa buzcu ve karcıbaşılık masraflarına tahsis edilmiş Eğriboz cizyesi malına el koyacağız” diye İstanbul’u tehdit etmişlerdi. Karşılık olarak gönderilen sert emirde 1182-83/1768-69 seneleri maaşları için Aydın taraflarına salıyaneciler gönderildiği, 1184-85/1770-71 seneleri için ise görevlendirmelerin yapıldığı kısa zamanda ödemelerin yapılacağı bildirilerek buna cesaret etmemeleri emredilmişti.²⁸⁶

Gösterilen misallerden de anlaşılacağı üzere isyanlar bir kaleden diğerine çok kolay yayılmış, benzer vakalar aynı dönemde farklı kalelerde sıklıkla yaşanmıştı. Mesela 1763 yılında Kırım tarafındaki Ada-i Kebir, Ur, Soğucak, Taman, Rabat, Kefe ve Ur kalelerinde yeniçeriler biriken dört-beş senelik maaşlar için ortak hareket ederek isyan çıkarmışlardı. Gecikmiş bütün maaşları verilmeyince dağıtılacak 1172/1758-59 ve 1173/1759-60 senelerinin maaşlarını da almayız diyerek bütün kalelerdeki zabıtlar kırk günden fazla zindanda tutmuşlardı. Salıyanecilerin getirdiği maaş paralarını kahvehanelerde bölüşmüşlerdi. Çoğu çalıklara dağıtıldığından esâmîli yeniçerilere para yetmemiş, hatta diğer kaleler için toplanmış paralara da el koymuşlardı. Olaya sebep olanların tahkiki için bir turnacıbaşı görevlendirmiş, ancak görevini yerine getirmediğinden azledilerek başka bir görevli gönderilmişti.²⁸⁷

1756 ve takip eden birkaç yıl birçok kalede kayıtları fūrū-nihade olarak silinen yeniçerilerin isyan ve direnmeleri görülmüştü. 1749'daki isyanın erken maaş ödenerek geçirtiliği²⁸⁸ Hotin’de, 1168/1754-55 yılı maaşları için hazırlanan defterde ismi olmayanlardan itiraz edenlerden görev başında olan 110’unun isimi Mart 1756’da tashih

²⁸⁵ BOA, A.DVN. MHM. d. 160, hk. 334. BOA, A.DVN. MHM. d. 163, hk. 43. Ağustos 1747 tarihli kayda göre Niğbolu Kalesi’ndeki yeniçeriler 1157/1744-45 senesi maaşlarının geciktiğini iddia ederek zabıtları zindana kapatmışlar ve paraları çalıklarla beraber yağma şeklinde aralarında paylaşmışlardı. Bu hareketleri cezalandırılmadığından 1158/1745-46 maaşlarını aynı şekilde yağma etmek için hazırlık yapmışlardı. Salıyanecilerin yakında ulaştıracaklarını haber verdikleri maaşlara el koymak kastıyla dağıtım için orda bekleyen eski zabıtlar haseki Halil’i zindana kapatmışlardı. Ancak merkezden acilen gönderilen küçükçavuş Mehmed Ağa olaylara mani olmuştu. BOA, A.DVN. MHM. d. 153, hk. 328.

²⁸⁶ BOA, A.DVN. MHM. d. 169, hk. 470. Niş’te yeniçeriler ve diğer kapıkulları 1156/1743-44 ve 1157/1744-45 senelerinde maaşları verilmediğinden isyan etmişler kendi ağalarını, mütesellimi, cebeci, topçu ve top arabacı ağalarını, Muhafız Vezir Numan Paşa’nın adamlarını zindana kapatmışlardı. Hapisten kaçmayı başaran bazıları durumu Rumeli valisi Yahya Paşa’ya bildirmişti. Merkeze gönderilen bilgiye göre bunları tahrik eden Niş Müftüsü Kefevî Hasan Efendi’ydi. Maaşlar İstanbul’dan hazineden gönderilerek Yahya Paşa’ya Kasım 1746’da araştırma yapması için emir verilmişti. BOA, A.DVN. MHM. d. 152, hk. 1348.

²⁸⁷ BOA, A.DVN. MHM. d. 163, hk. 350, 352, 359, 361, 362, 385, 464. BOA, A.DVN. KLB. d. 14, s. 183-184.

²⁸⁸ TSMA, E. 532/42.

edilip gönderilmiş, isyan çıkarmayacakları ve emirlere uyacaklarına ilişkin muhafızca söz alınmıştı.²⁸⁹ Ancak kısa müddet sonra henüz maaş vakti bile gelmeden maaşlarını talep ederek isyan başlatmışlar, maaş geldiğinde ise esâmîleri çıkmayacaklarını bildiklerinden ittifak edip “çıkmayan esâmîler yapıp gelmeden birimiz ulufe almayız” diyerek el koydukları paraları cebahanede saklamışlardı. İstanbul’a ilettikleri talepleri kısmen kabul edilerek Nisan 1756’da bazılarının isimleri 1169 senesi için tashih edilmişti ancak daha fazla ısrarcı olurlarsa başka kalelere sürülecekleri tehdidinde bulunulmuştu. Maaş yılından değil sonrasından isimleri kaydederek maaş vermeme, bir geçiştirme yolu olduğundan yeniçeriler dirençlerini devam ettirmişler, 423 esâmî 1168 senesinden tashih edilmedikçe mevâcib dağıtılmasına müsaade etmeyeceklerinde ısrar etmişlerdi. Bir ay sonra İstanbul’da 423 kişinin 250’si tashih edilmiş, 173’ü kalede bulunmadıklarından kabul edilmemişti. Talepleri kısmen kabul edilse de isyan çıkardığı, zabıtlarına karşı gelip onları taciz ederek mevâcib dağıtılmasına mani olduğu gösterilen yamak başeskileri ve alemdarları, başka kalelere sürülmüştü.²⁹⁰ Hotin’dekiler gibi Kandiye’deki yeniçerilerin salıyanecilerin görevlendirildiği 1167/1753-54 yılı maaşları için huzursuzluk çıkaracaklarının İstanbul’a bildirilmesi üzerine Anadolu’nun yakın yerlerinden hemen tahsil edilip gönderilmesi emri verilmişti. Ancak isyanlarına mani olunamayan yeniçeriler paraları cebahaneye saklayarak bu kadar esâmîmiz gelmedi, mevâcib dağıtılamaz diye Kandiye muhafızını tazyik ve ağalarına hakaret ederek defterde olmayan 175 kişinin ismini merkeze bildirmişlerdi. Nisan 1757’de İstanbul’da 175 kişinin 115’i 1170/1756-57 yılından itibaren tashih edilmiş, teskin olmaları için önceki iki yıl maaşlarının hemen gönderileceği bildirilmişti. Aynı durumun Hanya Kalesi’nde de yaşanmasından çekinildiğinden 1168-69/1754-56 maaşları salıyanecileri hemen gönderilmiş ve istedikleri defterde çıkmayan 123 neferden 38’i bu maaşlar için, diğerleri 1170’den geçerli olmak üzere yeniden kaydedilmişti.²⁹¹ Önceki iki yıla ait maaşları ödenmemişken İstanbul’dan gönderilen 1170/1757-58 yılı maaşları dağıtımında önceki iki maaşı da talep eden Niş Kalesi’ndeki yeniçeriler isyan çıkarmışlar ve gelen defterlerde ismi olmayanların tashihini istemişlerdi. 1166/1752-53 senesinden beri defterlerde olmamalarına rağmen muhtemelen 1168-69/1754-56 senelerinin mevâciblerini hemen

²⁸⁹ TSMA, E. 534.

²⁹⁰ BOA, A.DVN. MHM.d. 158, hk. 74, 499, 500.

²⁹¹ BOA, A.DVN. MHM.d. 159, hk. 326, 343.

istememeleri için bunlar tashih edilip gönderilmişti. Aynı durum İbrail Kalesi'nden olmuş eskiden beri olmayan 608 esâmînin tashih edilmesi istenmişti. Şubat 1758'de İstanbul'dan 300'ü tashih edilerek sakinleştirilmişlerdi.²⁹² 1760 yılındaysa Vidin'de isimleri defterde çıkmayanlara destek için yeniçeriler yamaklar hanında toplanmış, isimleri olmayan 155 kişinin maaşları dağıtılmadığı müddetçe taksime müsaade etmeyeceklerini beyanla kale ağasını zindana kapatmışlardı. Merkezden gönderilen emirde bu durum kabul edilmemiş ve usulüne göre maaşların taksim edilmesi emredilmişti. Aynı yıl Belgrad'daki benzer isyanda da talepleri merkezden kabul edilmemişti.²⁹³ Bosna Kalesi'nde 1759'da silinen 70 esâmîden bir kısmı valinin talebiyle tashih edilmiş ve yeniçeriler sakinleştirilmişti.²⁹⁴ Ancak 1767'de kale kâtibinin hilesi sonucu kayıtlar karışınca çıkan isyanda yeniçeri zabiti suçlanarak kale ağası hapsedilmiş ve maaş paraları yağmalanmıştı.²⁹⁵ 1784 Şubat'ta, uzun zaman maaş almayan Bosna yamakları, ağayı kaleye kapatmışlardı. 1186/1772-73 maaşları, Mayıs 1785'te ancak gönderilmişti.²⁹⁶

Yukarıda bahsedildiği üzere kalelerdeki emeklilerin üç aylık maaşları seksen, neferlerin seksen beş gün üzerinden hesaplanmıştı. 1763 senesinde Anabolu'da emekliler maaş alırken doksan gün hesabı üzerinden almak istedikleri için huzursuzluk çıkarmışlardı. Talepleri dinlenmemiş, itiraz edenlerin cezalandırılması emredilmişti.²⁹⁷ 1768 senesinde Kandiye'deki yeniçeriler daha önce hilekârlık yaptığı için başka yere sürülen, görevi değilken maaş taksimine müdahale eden eski kâtibin tahrikiyle aynı sebeple isyan çıkarmışlardı. Zabıt borçlanarak açığı kapatmıştı, merkezden durumu teftiş için görevli gönderilmişti.²⁹⁸

1761 yılında Bağdad Kalesi ağası Seyyid Halil Ağa İstanbul'a giderken Diyarbakır ve Harput'ta bulunan bu kaleye kayıtlı yeniçeriler yolunu kesmişler kendisinden 1164-1169 arasına ait maaşlarını istemişler hakaret ederek 2940 kuruşuna el koymuşlardı.²⁹⁹

²⁹² BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 215, 311.

²⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 823, 927.

²⁹⁴ BOA, D.YNÇ, 243-308.

²⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk. 886.

²⁹⁶ Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 88, 90.

²⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 339, 761.

²⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 165, hk.1300.

²⁹⁹ *Diyarbakir Ahkam Defterleri*, II, 577.

4.1.3. Seferli Yeniçerilerin Maaşları

Merkezde ve kaleler dışında sefer sırasında orduda bulunan yeniçerilere de maaş verilmişti. Her ordunun maaşı ayrı ayrı dağıtılmıştı. Dağıtılan maaş sayısı ordunun cephede kalış süresine bağlıydı. Merkeze dönülmeyip kışlakta kalındığında daha fazla maaş ödenmişti. Ordulardaki neferlerin maaşları, merkezdeki gibi üç aylık seksen sekiz buçuk gün üzerinden hesaplanmıştı.³⁰⁰ Padişah veya sadrazam emrindeki orduda maaş verilmesi merkezdeki usullere tabiydi. Maaş bütün kapıkullarına dağıtılırdı. Sadrazam emrindeki orduya maaş taksimi için padişahın müsaadesi gerektiğinden hazineyle beraber maaşların dağıtılabileceğine ilişkin ferman gönderilirdi.³⁰¹ Sadrazamın otağında divanhane çadırı kurularak önce divan tertip edilir, sonra maaş dağıtılırdı.³⁰² Eğer gündüz taksim bitmezse meşaleler yakılarak dağıtıma gece devam edilirdi.³⁰³

Seraskerler emrindeki ordulardaki yeniçerilerin maaş taksiminden ordu ağası mesuldü. Ancak dağıtım seraskerin nezaretinde yapılırdı. Kasım 1727'de Hemedan ordusunda dağıtılacak mevâciblerin taksimi görevi Gence muhafızı Mustafa Paşa ve ordu ağası kulkethüdasına verilmişti.³⁰⁴ Ekim 1726'da Şirvan ve Gence tarafında serasker olan Mustafa Paşa'ya, zağarcıbaşı Ahmed Ağa tarafından dağıtılacak maaşların usulüne göre yapılması için nezaret etmesi emredilmişti.³⁰⁵ Seraskerler taksime müdahale de edebilmişti. 1738'de Kırım ordusundaki yeniçerilerin maaşları dağıtıldıktan sonra gelen ve maaş talep eden 219 nefere serasker Mehmed Paşa'nın emriyle maaş verilmişti.³⁰⁶

Maaşlarla alakalı diğer bir uygulama ise savaş bitimlerinde İstanbul'a gelmeden Edirne'de maaş ödenmesiydi. Maaşların sefer sonuna bırakılması genel kaide olmakla birlikte Edirne'de maaş verilmesi, İstanbul'a gelmeyip memleketlerine gideceklerin ayrılmasıyla daha az nefere maaş dağıtılması maksatlıydı. Buraya gelinceye kadar ki nefer azalışı tayinat defterlerinden de açıkça görülmektedir.³⁰⁷ 1696 yılında sefer

³⁰⁰ BOA, MAD.d. 2053, s. 2. BOA, MAD.d. 17352, s. 59-60. BOA, MAD.d. 17101, s. 110.

³⁰¹ *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk.121. 168 Numaralı *Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 1535-1536. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 438-441, 491, 528.

³⁰² *Abdurrahmân Abdi Paşa Kanunnâmesi*, 55. *Vekayi-i Beç*, 54. *Enveri Tarihi*, 389. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, 166.

³⁰³ *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 410.

³⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 883.

³⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk.1133.

³⁰⁶ BOA, MAD.d. 2585.

³⁰⁷ BOA, MAD.d. 1995.

dönüşünden 29 Ekim 1696'da Edirne'de maaş verilmişti.³⁰⁸ Avusturya'yla olan harpten dönüldüğünde 20 Ekim 1739'da,³⁰⁹ Temmuz 1774'te ise Rus harbinin bitiminde ordu İstanbul'a gelirken bir kıst maaş verilmişti.³¹⁰ 29 Eylül 1807'de de orduya Edirne'de maaş verilmişti.³¹¹

1690'lı yıllarda, yazılan dalkılıçlara maaşlarından bir kısmının peşin verildiği olmuştur.³¹² 1768-74 harbi sırasında cepheye ordu haricinde yeniçeri göndermek için birkaç maaş peşin verme uygulamasına oldukça sık başvurulmuştur. 1182/Reşen maaşı ordu sefere çıkarken yaklaşık iki ay önce, 17 Mart 1769 tarihinde dağıtılmıştı.³¹³ Ocak 1771'de Özi Kalesi'ne yardım için İstanbul'dan yazılanlar, iki kıst maaş peşin ödendikten sonra gönderilmişlerdi.³¹⁴ Yine daha sonra Tuna, İbrail, Özi gibi yerlerin muhafazası için yazılan dalkılıçların 1185/Masar-Recce mevâcibleri İstanbul'da verildikten sonra gönderilmişti.³¹⁵ 1768'de sefere çıkıldığında yeni yazılan neferler hemen maaş talep etmişler, verilmeyince sevk edildikleri kalelere gitmekte yavaş davranmışlardı.³¹⁶ Peşin ödeme 19. yüzyıldaki savaşlar sırasında da uygulanmıştı.³¹⁷

Sefere katılanlara ne zaman maaş verileceği ve yeni yazılanların maaşlarının ne zaman işlemeye başlayacağı bir düzene bağlanmıştı. Yeni neferlerin maaşları bayraklara yazıldıkları tarihten başlamaktaydı.³¹⁸ Mesela 26 Cemeziyelahir 1152/30 Eylül 1739 tarihli defterde 1152 senesi için orduya yazılanlar bayrakların toplandığı 1151/Lezez-Ocak-Nisan/1739 maaşını alacak şekilde kaydedilmişlerdi.³¹⁹ Buna göre tashih ve be-dergâh olan yeniçerilere, sefer sonunda hak ettikleri bir veya iki kıst maaşları verilirdi. Kışın beklemeyip memleketine dönenlerin isimleri silinir, gelecek yıl tekrar kaydedilirdi. Bunlar silindikten sonraki döneme ait maaşları alamazdı.³²⁰ Sadrazamla beraber ordunun

³⁰⁸ *Nusretname*, 215.

³⁰⁹ BOA, KK.d. 1748, s. 6. *Subhî Târihi*, 601-602.

³¹⁰ *Mehâsinü'l-Âsâr*, 576. *Enverî Tarihi'nin II. Cildi*, 469.

³¹¹ BOA, MAD.d. 4105, s. 298.

³¹² *Tarih-i Varadin*, 33.

³¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 654

³¹⁴ *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 15.

³¹⁵ BOA, MAD. d. 6821, s. 1200

³¹⁶ TSMA, E. 516/32

³¹⁷ *Âsım Efendi Tarihi*, I, 197.

³¹⁸ Bayraklara yazılmanın tayinat ve bahşiş gibi hususlara esas alındığını gösteren kayıtlar için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 119. BOA, C.AS, 42717.

³¹⁹ BOA, MAD.d. 17153.

³²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 654

sürekli cephede kaldığı ve İstanbul'a dönmediği 1768-74 harpleri sırasında, hazinenin durumuna bağlı olarak gecikmelerle beraber maaşların takvimi şu şekildeydi: 1182/Lezez maaşı Babadağı kışlağında 12 Aralık 1769 Salı günü,³²¹ 1183/Lezez maaşı kışlakta 14 Ocak 1771'de,³²² 1184/Masar-Recec maaşı 28 Mart 1771'de, 1184/Reşen maaşı 2 Ocak 1772'de, 1184/Lezez 29 Nisan 1772'de, 1185/Masar-Recec maaşı 13 Ekim 1772'de Şumnu'da,³²³ 1185/Reşen maaşı 23 Mayıs 1773'te,³²⁴ 1186/Masar-Recec iki kıst maaş 16 Mart 1774'te verilmişti.³²⁵ Görüldüğü üzere maaş zamanı neferlerin az olduğu güz ve bahar aylarında kışlakta kalındığı zamana denk getirilmişlerdi.³²⁶ Eylül 1770'de kışın beklemeyecek olanlar bu döneme ait maaşları almak isteyerek huzursuzluk çıkarmışlardı. Orduda eski usul ve kaideleri bilen ocak mensuplarını tenkit eden emir gönderilmiş, kışlakta beklemeyen hiç kimseye maaş vermemeleri istenmişti.³²⁷

Maaşların gecikmeli ödendiği durumunda yeni yazılanlara, kayıtları buna göre ayarlanmakla birlikte içinde bulundukları dönemin kıstı değil eski neferlerin alacağı sıradaki kıst verilmişti. 1787-92 harpleri sırasında maaşlarda geçmişten kaynaklı gecikme sebebiyle 1200/Reşen-Lezez (Nisan-Ekim 1786) 17 Aralık 1788'de, 1201/Masar (Ekim 1786-Ocak1787) 13 Nisan 1789'da Rusçuk'ta kışlakta dağıtılmıştı.³²⁸ Savaş dönemine ait olan 1202/Recec-Ocak-Mart 1788 maaşı 28 Nisan 1791'de verilmişti.³²⁹

Orduların maaş paraları İstanbul'dan sevk edilmişti.³³⁰ Seraskerlerin olduğu ordulardaki neferlerin defterleri merkeze veya ana ordunun olduğu yerlere gönderilmiş, bunlara göre hazine nakledilmişti.³³¹ Ana ordunun maaşları kapıcıbaşılar gibi özel görevlilerle nakledilmişken³³² serasker ordularına daha çok Yeniçeri Ocağı'ndan

³²¹ BOA, C.AS, 14104

³²² Enverî Tarihi, 204.

³²³ BOA, D.BŞM.d. 4123. Birkaç gün değişiklik gösteren bazı kayıtlar için bk. BOA, MAD. d. 6821, s. 1203. Enverî Tarihi, 327, 363.

³²⁴ Enverî Tarihi, 389.

³²⁵ Enverî Tarihi, 455. Mehâsinü'l-Âsâr, 555.

³²⁶ 1737 yılında kışlakta dağıtılan 1149'Reşen maaşları tutarları için bk. BOA, D.BŞM.d. 2058.

³²⁷ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 958.

³²⁸ Enverî Tarihi Üçüncü Cild, 513, 537.

³²⁹ BOA, D.YNÇ, 423-374.

³³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 883. BOA, D.YNÇ, 90-53, 54.

³³¹ 9 Aralık 1733 tarihli bir deftere göre Revan Kalesi'ne yazılan 2155 neferin sadece 1000 neferine maaş parası sevk emredilmişti. BOA, MAD.d. 17069. 1724 Hemedan ordusu defteri için bk. BOA, MAD.d. 6673.

³³² BOA, C.AS, 1606, 28779.

görevliler götürmüştü.³³³ Tabi başka bir gelir kaynağı olursa bununla ödeme yapılmıştı. Temmuz 1745'te Şam valisinin hazineye olan borcunu zorla almaya giden kapıcıbaşıya, Erzurum seraskeri emrindeki yeniçerilerin 1157/Recec-Reşen maaşlarını ödemek için parayı oraya götürmesi emredilmişti.³³⁴

Ödeme zamanlarından anlaşılacağı gibi ordularda maaş taksimi kış vaktine denk getirildiğinden daha az yeniçeriye maaş verilmişti. Terhis olan ve firar edenlerden büyük tasarruf sağlanmıştı.³³⁵ Gerektiğinde fūrû-nihade mahlûl esâmî de istenmişti.³³⁶ 1769'da Babadağı kışlağındaki orduda ortalarda karakullukçulardan başka kimse kalmamıştı. Hatta maaşlar geldiğinden 1400 keseyi sadrazamın otağından ocağa taksim için taşıyacak kimse bulunamadığından Babadağı ahalisinden yardım istenmişti.³³⁷

Cephelerdeki asker mevcudunun sürekli değişmesi, maaş ve diğer istihkakların ne kadar nefere ödeneceğinde bilinmezliğe ve zabıtların suistimaline sebep olduğundan mevcut ve mevcut olmayanların tespiti için sürekli emirler gönderilirdi.³³⁸ Defterlerle fiili durum arasında fark olduğundan gönderilen paralar kifayet etmez ya da artardı. Az geldiğinde maaş sayısı azaltılır, ilave hazine talep edilir yahut sorumlulardan işi sıkı tutmaları ve hak etmeyenlere vermemeleri istenirdi. Tebriz ordusundaki 6 bin yeniçerinin 1138/Recec-Reşen-Lezez maaşları için gönderilen hazine yeni gelen neferlerin sayıyı artırması sebebiyle kifayet etmeyeceği anlaşıldığında, Ekim 1726'da eski neferlere üç kıst maaş dağıtılması sonra gelenlere sadece iki kıst verilmesi emredilmişti.³³⁹ 1138/Masar-Recec Gence ve Lori'de serasker emrindeki yeniçerilere gönderilen para yetmeyince ordu

³³³ Mart 1731'de Revan ordusuna hazine götüren küçükçavuş yavaş gittiği için ikaz edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 1660. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 958. *BOA, A.DVN. MHM.d.* 148, hk. 397. *BOA, D.YNÇ*, 130-56

³³⁴ *BOA, C.AS*, 12684.

³³⁵ *BOA, D.YNÇ*, 137-20. 1716 Eylül'ünde yeniçeri sayısı 111654'tü. 1129/Masar maaşı 85656 neferi mahlûl ve na-mevcut düşüldükten sonra geri kalanlara ödenmişti. 1731 senesinde Revan ordusuna doksan dokuz ağa bayrağıyla 7667 nefer yazılmıştı. Ancak 5746 kişi kaçtığından kalanlara maaş verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 103-179. 1149/Lezez-1150/Masar mevâcibleri verildiğinde tashih ve be-dergâh olanlarla beraber 74187 yeniçeriden sadece 22 binine maaş dağıtılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 137-20. Erzurum ordusunda 1156/Masar maaşını 22042'den 10 bin nefer (*BOA, MAD. d.* 17165), Diyarbakır ordusunda 1157/Masar-Recec maaşını 14083 yeniçeriden 7 bini, 1157/Reşen-Lezez maaşını 21408 yeni ve eski yeniçerilerden 9500'ü almıştı. *BOA, D.BŞM.d.* 2717, s. 4. 1185/Masar-Recec'de 65395 neferden orduda bulunmayan 20650 düşüldükten sonra 44740 kişiye mevâcib verilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 4123. Kırım ordusunda 1182/Lezez'de deftere 37162 nefer kaydedilmişken 14 binine, 1183/Masar'ında 37179 neferden 12017 kişiye maaş verilmişti. *BOA, MAD. d.* 17363, s. 230-231.

³³⁶ *BOA, D.YNÇ*, 134-156

³³⁷ *Enverî Tarihi*, 108-109.

³³⁸ *BOA, A.DVN. MHM. d.* 139, hk. 45-49. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 133, hk.1133.

³³⁹ *BOA, A.DVN. MHM.d.* 133, hk. 1157.

hazinesinden para aktarılmıştı.³⁴⁰ Ekim 1726'da Şirvan ordusunda bulunmayanlara maaş dağıtılmaması, mevcutlar ve mevcut olmayanlar için iki ayrı kayıt tutulması emredilmişti.³⁴¹ Kasım 1727'de Hemedan ordusunun iki kıst maaş paraları gönderilmişti. Ancak ne kadar yeniçeri olduğu bilinmediğinden defterler tekrar istenmişti.³⁴² 1182/Lezez mevâcibi verilmesi için para kifayet etmediğinden İstanbul'dan 4000 kese para talep edildiğinden ödeme geç yapılmıştı.³⁴³

Maaştan artan paralar İstanbul'a gönderilmiş ya da ordunun ihtiyacı için kullanılmak üzere ordu defterdarına veya gümrük eminlerine teslim edilmişti.³⁴⁴

4.2. YENİÇERİ YEVMİYESİ VE MAAŞ SEVİYESİ

Yeniçeri maaşının esası olan yevmiye, 16. yüzyılın ortasına kadar orta silsilesi ve zabitlerinin derecesi, neferlerin kabiliyetleri, yükselmeleri ve diğer sınıflara geçmeleri düşünülerek tanzim edilmiş; terakkileri, kahramanlıkları ve vazifelerindeki diğer yararlılıklarına göre belirlenmişti. Bu zamanda kayıtlılar ve emeklilerin ortaya çıkması; ilk başta tesir etmese de yavaş yavaş düzeni alt üst etmiş, yevmiyeler arasında büyük farklar oluşmasına sebep olmuştu. Aşağıda eşkinci ve kayıtlıların yevmiyeleri ayrı, emeklilerin ayrı kısımda incelenecektir. Ancak bundan önce yevmiyelerdeki önemli bir değişikliği göstermek gerekir. Yevmiye ve terakkilerin buçuklu olması 1680'li yıllarda kaldırılmış, sadece tam akçe yevmiye usulüne geçilmiş ve terakkiler de buna göre ayarlanmıştı.³⁴⁵ Mevcudun artmasıyla hesapların zorluğunu ortadan kaldırmak için mi yoksa yevmiye ve terakki seviyesinin yükseltilmesi maksadıyla mı yapıldı bilinmemektedir. Buçuklu yevmiye-terakki usulü sadece maaşları hususi bir yapıda olan mîrî tüfenkçilerde kalmıştı.³⁴⁶

³⁴⁰ BOA, MAD.d. 3375, s. 23

³⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 1133.

³⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 883.

Mecmua, Ali Emiri No 304, vrk. 4b.

³⁴⁴ BOA, MAD.d. 17043. BOA, A.DVN.MHM.d. 132, hk. 356. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk.1265.

³⁴⁵ 1096/Masar-Mart/1685 mevâcibine kadar buçuk akçe vardı. BOA, MAD.d. 1727, 3951, 3960, 4054, 4062. 1099/1687-88 yılı maaşlarında buçuk akçe bulunmamaktaydı. BOA, MAD.d. 1728, 6931.

³⁴⁶ BOA, MAD.d. 3951.

4.2.1. Eşkincilerin-Kayıtlıların Yevmiyeleri

Kavânîn-i Yeniçeriyân’a göre ilk yeniçeriler, yarım dirhem mukabili olan 2 akçe yevmiyeyle kaydedilmişti.³⁴⁷ 16. yüzyıldaki kaideye göre ise en yüksek yevmiye 8 akçeydi. Terakkilerle ancak bu seviyeye çıkılmakta, daha sonra artırılmayarak neferler timara ve kapıkulu süvariliğine geçirilmekteydi.³⁴⁸

Nisan 1526 tarihine tekabül eden sadece bazı ağa bölüklerini gösteren 932/Recec maaşına ait deftere göre en düşük yevmiye 2 akçeydi. Kulkethüdası 35, başçavuş 13, bölükbaşılar 9 akçe yevmiyeye sahipti. Zabitler dışında en yüksek yevmiye 8 akçeydi.³⁴⁹ 1513 tarihli kayıta solakbaşının yevmiyesi 15 akçeydi.³⁵⁰

956/Reşen (1549) maaşına ilişkin tam defterdeki bölüklere kayıtlıların yevmiyeleri 932 tarihli defterdekilerle aynıydı. Muhzırın yevmiyesi de bölükbaşı seviyesindeydi. 54. bölüğün bölükbaşı olan talimhane muallimi 20 akçe yevmiyeye sahipti. Cemaatlerden şütürbân ağalar, hasekiler, turnacıbaşı ve zağarcıbaşı dâhil yayabaşılarının 23, saksoncubaşı ve tüfenkçibaşılarının 24 akçe yevmiyesi vardı. Yayabaşılardan sonraki en yüksek yevmiye 9 akçeydi. Solakbaşılar 23 akçeye sahipken solaklarda en yüksek yevmiye 10, en düşük 8’di. Atlı zağarcıların yevmiyesinin en yükseği 16, en düşüğü 14 akçeydi. Sekbanbaşı 70 akçe yevmiyeye sahipti. Atlı sekbanların en yükseği 14, en düşüğü 11 akçeydi. Sekban bölükbaşılarının yevmiyesi 9, ondan sonraki en yüksek yevmiye 8 akçeydi. Yeniçerilerin en düşük yevmiyesi yani acemilikten kaydedilenlerin yevmiyesi 2 akçeydi.³⁵¹ Bu sınıra tabi olmadan yüksek yevmiyeyle yazılanlar da vardı. Mesela 1545 yılında hassa mumcularından 3 kişi 7 akçeyle yeniçeri olmuştu.³⁵²

Bir müddet sonra en düşük yevmiye 3 akçeye çıkarılmıştı.³⁵³ Ayrıca diğer yevmiyelerde de değişiklik yapılmıştı. II. Selim’in cülûsundan sonra itibarlarının

³⁴⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 198.

³⁴⁸ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 47.

³⁴⁹ *TSMA*, D. 736/1.

³⁵⁰ *TSMA*, D. 10052. Bu kayıta sersekbanân olarak kayıtlı 20 akçe yevmiyeli Ali Bey bulunmaktaydı. Bunun yeniçeri sekbanbaşı mı yoksa saraydaki sekbanların başı olan zabit mi olduğu belli değildir.

³⁵¹ *BOA*, *MAD.d.* 12872. *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 164a-165a. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da (s. 212) sekbanbaşının yevmiyesi 80 akçe gösterilse de önceki ve sonraki maaş defterlerinde 70 akçe yazılıdır. Bu eserde kulkethüdasının yevmiyesi de olandan farklı şekilde, 60 akçe gösterilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216.

³⁵² *H.951-952 Tarihli Mühimme Defteri*, 263

³⁵³ *BOA*, *D.YNÇ.d.* 33626.

azaldığını gören yeniçeriler ağa ve zabıtların yevmiyelerine zam yapılmasını şart koşmuşlardı.³⁵⁴ 1577 yılına denk gelen 985/Masar maaş defterine göre kulkethüdasının yevmiyesi 40 akçeye çıkmıştı. Bölükbaşlarının yevmiyelerinden bazıları 11, diğerleri 10 akçeye yükseltilmişti. Muhzırın yevmiyesi 20, talimhane mualliminin 21 akçe olmuştu. Cemaatlerin yayabaşlarının yevmiyelerinin bazıları 24, bazıları 25 akçe olarak belirlenmişti. Tüfenkçibaşı olan yayabaşı yevmiyesi 26 akçeydi. Solakbaşlar 24 ve 26, solakların en yüksek yevmiyesi 12 akçe olmuştu. Zağarcıbaşı yevmiyesi 24 akçe olmuşken sekbanbaşının yevmiyesi değişmemişti. Atlı sekbanların en yüksek yevmiyesi 15 akçeye yükseltilmişti. Sekban bölükbaşlarının yevmiyeleri de 10 ve 11 akçe yapılmıştı. Sekban kethüdası olan 28. sekban bölükbaşısı 12 akçe olmuştu. 33. sekbanlar bölükbaşısının yevmiyesi de 12 akçe olmuştu. Şütürbân ağalar 25, hasekiler, turnacıbaşı ve saksoncubaşı 26 akçe yapılmıştı. Neferlerin yevmiye üst sınırı 11 akçeye, alt seviye ise 3 akçeye yükseltilmişti.³⁵⁵

998/Recec maaşı defterine göre 1590 yılında bazı yevmiyelerde yine değişiklik olmuştu ve aynı unvanlara yine eşit yevmiyeler verilmemişti. Sekbanbaşı ve kulkethüdasının yevmiyeleri aynı kalırken başçavuş, muhzır, kethüdayeri ve talimhanecinin yevmiyesi 20, diğer bütün bölükbaşlarının yevmiyeleri 10 akçeye eşitlenmişti. Cemaat ortalarından şütürbân ağaların 24, hasekilerin bazılarının 24 bazılarının 26 akçe, yayabaşların bazılarının 24, bazılarının 25, tüfenkçibaşların 25 ve 26, solakbaşların 25 ve 26, zağarcıbaşının 26, turnacıbaşının 26, saksoncubaşının 26, serzenberekçinin 25, 81. cemaatte olan imamın 25 akçe yevmiyesi vardı. Sekban bölükbaşlarının çoğunun 10, bazılarının 11 akçe yevmiyesi vardı. 31. sekban kethüdası 12 akçe, 33. cemaatin avcıbaşı 12 akçe yevmiyeye sahipti. Defterde, kayıtlılar dışındaki neferlerin yevmiyeleri en fazla 10, en düşüğü 3 akçeydi.³⁵⁶

³⁵⁴ *Tarih-i Selânikî*, I, 60.

³⁵⁵ *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.

³⁵⁶ *BOA, MAD.d.* 16273

Tablo 34. Seferli ve Kayıtlıların Yevmiye Seviyesi³⁵⁷

Orta No	1549 ³⁵⁸		1577 ³⁵⁹		1660 ³⁶⁰		1736 ³⁶¹		1762 ³⁶²		1779 ³⁶³	
	Yevmiye	Nefer Savısı	Yevmiye	Nefer Savısı	Yevmiye	Nefer Savısı	Yevmiye	Nefer Savısı	Yevmiye	Nefer Savısı	Yevmiye	Nefer Savısı
15. bölük	9	1	10	2	29	4	29	1	29	10	29	3
	8	2	9	48	25	1	11	3	12	2	27	2
	6,5	2	8	67	20	1	10	18	11	3	25	1
	6	1	7,5	4	12	1	9	67	10	8	24	1
	5,5	3	7	12	11	1	8	236	9	28	20	1
	5	6	5,5	1	10	12	7	28	8	162	16	2
	4,5	7	5	1	9	18	5	2	7	199	15	1
	4	7	4	1	8	69	3	2	6	2	14	1
	3,5	17	-	-	7	91	-	-	5	13	12	4
	3	9	-	-	6	5	-	-	4	6	11	2
	2,5	4	-	-	5,5	1	-	-	3	37	10	11
	-	-	-	-	5	13	-	-	-	-	9	12
	-	-	-	-	4,5	1	-	-	-	-	8	143
	-	-	-	-	4	11	-	-	-	-	7	452
	-	-	-	-	3,5	2	-	-	-	-	6	6
	-	-	-	-	3	137	-	-	-	-	5	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	8
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	34
17. cemaat	23	1	24	1	29	2	24	1	24	1	29	2
	9	1	20	1	24	1	20	1	20	1	25	1
	8	1	9	16	10	2	14	1	15	1	24	1
	7,5	2	8	18	9	10	12	1	13	1	22	3
	6	4	7,5	3	8	40	11	6	12	2	21	1
	5,5	4	7	5	7	24	10	3	11	3	20	3
	5	3	6	1	6	1	9	63	10	2	19	2
	4,5	6	5	1	5,5	1	8	251	9	44	18	1
	4	5	-	-	5	4	7	20	8	189	17	1
	3,5	20	-	-	4,5	1	6	2	7	79	16	1
	3	4	-	-	4	7	4	1	6	8	15	4
	2,5	8	-	-	3,5	4	3	1	5	10	13	5
	2	1	-	-	3	37			4	16	12	10
	-	-	-	-	-	-	-	-	3	18	11	5
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	5
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	15
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	98
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	171
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	11
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	33
20. sekbanlar	9	1	10	1	13	2	11	4	15	1	25	1
	8	1	9	1	11	1	10	6	11	3	24	1
	7	2	8	5	10	1	9	22	10	6	20	3
	6,5	1	7,5	3	9	5	8	98	9	16	19	1
	6	1	7	5	8	20	7	8	8	87	18	2
	5,5	2	-	-	7	17	5	1	7	22	15	2

³⁵⁷ Nefer sayısı, o yevmiyeye sahip kaç yeniçeri olduğunu göstermektedir.³⁵⁸ BOA, MAD.d. 12872.³⁵⁹ BOA, D.YNÇ.d. 33630, 15-16, 104, 180.³⁶⁰ BOA, MAD.d. 808, s. 52-54, 250-251, 398.³⁶¹ BOA, MAD.d. 3945. (1148/Reşen defteri)³⁶² BOA, MAD.d. 4307. (1175/Reşen defteri)³⁶³ BOA, MAD.d. 6325.

	5	1	-	-	6.5	1	4	1	5	2	11	1
	4.5	2	-	-	6	1	3	3	4	1	10	4
	4	4	-	-	5.5	1	-	-	3	7	9	6
	3.5	2	-	-	5	1	-	-	-	-	8	28
	3	2	-	-	3.5	2	-	-	-	-	7	107
			-	-	3	32	-	-	-	-	6	1
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	3
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4

Yevmiyelerin 16. yüzyılın sonunda aldığı seviye, istisnai değişiklikler haricinde sabit kalmıştı. Zabitlerin maaşları da aynı seviyede kalmıştı. Bunların dışında korucuların yevmiyelerinde artış 1600'lerin başlarına kadar devam etmişti. Daha öncesinde nefer yevmiyelerinden farklı olmayan korucuların yevmiyesi, 1577'de en yüksek 10 akçeye³⁶⁴ 1590'da 15 akçeye çıkmıştı.³⁶⁵ 1610'lu yıllarda aldığı 29 akçelik seviye hiç değişmemişti. Sadece kayıtlılar dışındaki en yüksek nefer yevmiyesi, 1640'lara kadar 12 akçe olmuştu.³⁶⁶

Yaklaşık iki yüz sene sonraki, 1192 Lezez/Ocak 1779 maaş defterinde de yevmiyelerdeki küçük değişiklik görülmektedir: Kulkethüdasının 40 akçe yevmiyesi vardı. Bölükbaşılardan 10, başçavuşun 20, çavuşların en yüksek yevmiyesi 14 akçeydi. Talimhaneci, muhızır, kethüdayerinin 20 akçe yevmiyesi vardı. Şütürbân ağa ve haseki ağalar dâhil cemaat çorbacılarının yevmiyeleri 24 akçeydi. Solakbaşılardan 26 akçe yevmiyesi varken solakların en yüksek 15, en düşüğü 9 akçe yevmiyesi vardı. Zağarcıbaşı 26 akçe yevmiyeye, atlı zağarcıların en yüksek 15, en düşüğü 14 akçeye sahipti. Sekbanbaşı 70, sekban bölükbaşılardan 10, sekban kethüdası 20, turnacıbaşı 26, saksoncubaşı 27, ocak imamı 24 akçe yevmiyeye sahipti. Neferlerin en düşük 3, küçüklerin en fazla 7 akçe yevmiyesi vardı.³⁶⁷

Korucu ve kayıtlılar dışındaki en yüksek yevmiye çok az yükselmişti. 17. yüzyılda görülmeye başlanan 13 akçe yevmiye 1770'lere kadar değişmemişti. Sayıları da bazı ortalarda birkaç kişi olacak derecedeydi.³⁶⁸ 1770'lerde sadece birkaç nefere 14 akçelik yevmiye verilmişti.³⁶⁹

³⁶⁴ BOA, D.YNÇ.d. 33630.

³⁶⁵ BOA, MAD.d. 16273

³⁶⁶ Kemankes Kara Mustafa Paşa Layihası, 455.

³⁶⁷ BOA, MAD.d. 6325

³⁶⁸ BOA, MAD.d. 1786.

³⁶⁹ BOA, MAD.d. 6325

3 akçe ocağa yazılmada en düşük akçe olsa da 16. yüzyılda acemi oğlanlarından ve diğer kesimlerden yarım veya daha fazla terakkiye yazılanlar olmuş,³⁷⁰ 17. yüzyılda bu seviye daha yükselmiş, acemi ocaklarından gelenler 8 akçeye kadar yazılmıştı. Bir kısmı, geldiği ocaktaki yevmiyesi yükseltilerek kaydedilmişti. Yetimler ve serdengeçti olarak yazılanlarsa 3 akçeyle giriş yapmıştı.³⁷¹ 18. yüzyılda yeni yazılanlara, en düşük 3 akçeden nefer yevmiyesinin üst sınırına kadar yevmiye verilmişti. Babalarının yevmiyeleriyle ve temin edilen mahlûllerle yazılanlara ya hepsi yahut birkaç akçe azaltılarak verilmişti.³⁷² 17. yüzyılın ortalarından itibaren solaklara, süvari sekban ve zağarcılara yüksek yevmiyeyle kayıt yapılmıştı. Yeni yazılan solaklara en düşük 9 akçe,³⁷³ süvari sekbanlar ve zağarcılara bu birliklerin en düşük yevmiyeleri olan 12-14 akçe verilmişti.³⁷⁴

Sulh zamanında tashihlerde de bir sınır yoktu. Ya kendi yevmiyeleri üzerinden, yahut getirdiği mahlûle bağlı olarak terakki alarak yahut tenzil edilerek tashih edilmişlerdi.

Tashih be-dergâh yoluyla yazılan neferlerin yevmiyeleri zamanla değişiklik göstermişti. 17. yüzyıl ve 18. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yeni yazılanlardan kuloğulları 3 akçe, tashih olanlar silinmeden önceki yevmiyeleriyle yazılmışlardı.³⁷⁵ Bu yevmiyelerle yazılma Prut seferi, 1715-18 Venedik ve Avusturya harplerinde de uygulanmıştı.³⁷⁶ Sonrasındaki bütün seferlerde hem kuloğulları hem de çalıkların yazılmaları 7 akçe olmak üzere sabit yevmiyeyle olmuş, sadece 1790'lardan sonra kalelere yamak yazılanlara 7-9 akçe verilmişti.³⁷⁷ Kuloğullarından yaşları küçük olanlar

³⁷⁰ BOA, D.YNÇ.d. 33630. BOA, MAD.d. 16273. (35. bölükte 5,5 akçe yevmiyeyle kayıt bulunmaktadır.)

³⁷¹ BOA, MAD.d. 3943, 4304, 4317 5515. BOA, KK.d. 6599. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 447.

³⁷² BOA, DYNÇ, 106-113. BOA, DYNÇ, 165-275. BOA, D.YNÇ, 244-201

³⁷³ BOA, D.YNÇ, 232-113, 116. BOA, AE.SMHD.I, 12521. BOA, İE.AS, 512, 1104.

³⁷⁴ BOA, İE.AS, 330. BOA, D.YNÇ, 82-104

³⁷⁵ BOA, DYNÇ, 40-277, 322. BOA, DYNÇ, 41-151, 189, 198, 204, 219. BOA, D.YNÇ, 45-38. BOA, D.YNÇ.d. 34036. BOA, MAD.d. 1713, 6523. 35 Numaralı Ayntab Şer'iyeye, 281, 386.

³⁷⁶ BOA, YB-4.d. 243-2. BOA, A.DVN.MHM.d. 116, hk. 1371.

³⁷⁷ BOA, C.AS, 23917, 26566. BOA, D.YNÇ.d. 34173, 34235, 34238, 34240, 34266, 34490. BOA, MAD.d. 17179. Ekim 1768'de tashih be-dergâh fermanı verildiğinde yeni kuloğulları ve esâmîsizlerin 7 akçe verileceği ilave edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 114-115. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 1. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1519. BOA, D.YNÇ, 296-236-237. BOA, MAD.d. 17351, 76-87. Bir istisnai olarak Mayıs 1727'de sekban ortalarına yazılan 137 neferden birkaçı 8 akçeyle kaydedilmiştir. Ayrıca bazılarının 3-7 arasındaki yevmiyeler de verilmişti ki bu, sefer dışı dönem tashih ve be-dergâh uygulamasına göre işlem yapıldığını göstermektedir. BOA, D.YNÇ.d. 34164. 1794 yılında Bender'e yazılacaklar 7 ve 9 akçe üzerinden yazılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, s. 206, 208. 1798'de Hotin' yazılacak yeni yamakların yevmiyelerinin 7, 8 ve 9 akçe olması istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, s. 1142.

ise 3 akçeyle yazılmışlardı. Ancak bunların sayıları çok azdı, ortalarda veya bazı bayraklarda nadiren bulunmuştu.³⁷⁸

Yazıldıktan sonra yevmiyeleri yükseltilenler, sefere gitmeye direnenleri teşvik için umum kaidenin dışına çıkıldığı durumlar vardı. Mayıs 1686'da Bosna'da yazılan 2 bin yeni yeniçerinin 3 akçe olan yevmiyelerine 2 akçe terakki verilmişti.³⁷⁹ Bu yıl yeni yazılacak serdengeçtilerden be-dergâh olanlara 3 akçe yevmiye ve 4 akçe terakki, çalıklardan tashihi olanlardan 3 akçe ile çalık olanlara 3 akçe yevmiye 4 akçe terakki, 4'lülere 3 akçe terakki, 5'lilere 2 akçe terakki, 6'lılara 1 akçe terakki verileceği dolayısıyla hepsinin 7 akçeye yükseltileceği ferman edilmişti.³⁸⁰ Şubat 1734'te Bağdad için yazılacak 3 bin serdengeçtinin çalık olanları bir akçe terakkiyle yazılmışlardı.³⁸¹ 1768-74 harbinde 7 akçe uygulansa da nefer ihtiyacının aciliyet kesp ettiği durumlarda fazla yevmiye verilmişti. 1769 Kasım'ında Bender muhafazası için yeniçeri temininde sıkıntı çekilince bu kaleye 10 akçeyle esâmîsiz ve kuloğullarından yamak yazılması fermanı verilmişti.³⁸²

Korucuların 29 akçe üst sınırı hep muhafaza edilmekle birlikte özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında düşük yevmiyeli hatta 3 akçeli çok sayıda korucu vardı.³⁸³ Kayıtlılardan korucular gibi 29 akçeye kadar çıkanlar sadece su yolu hizmetlileriydi. Diğer kayıtlıların yevmiyeleri nefer yevmiyeleriyle sınırlandırılmıştı. Çok nadir olarak 15-16 akçelikler bulunmaktaydı.

4.2.2. Emekli Yevmiyeleri

Yeniçerilikten çıkarılmanın kaldırılıp maaşlarını ocakla beraber almalarından itibaren emekli edilenlere, eşkinici zamanlarında sahip oldukları yevmiyeler eksiltilerek verilmişti. 1577'de en yüksek 5, en düşük 2 akçe emekli yevmiyesi vardı.³⁸⁴ Uygulama bir müddet bu şekilde devam ettirilmiş³⁸⁵ 1600'lü yılların başından itibaren artık az da

³⁷⁸ BOA, D.YNÇ.d. 34224. BOA, MAD.d. 17350, s. 23-54. BOA, MAD.d. 17371, s. 20-21. BOA, MAD.d. 17369, s. 11.

³⁷⁹ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 178.

³⁸⁰ 33 Numaralı Konya Ser'ie Sicili, 535-536.

³⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1636

³⁸² 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200), hk. 141.

³⁸³ BOA, MAD.d. 6325.

³⁸⁴ BOA, D.YNÇ.d. 33630.

³⁸⁵ BOA, KK.d. 3208. BOA, MAD.d. 16273.

olsa 10 akçe ve üzeri emeklilik verilmişti.³⁸⁶ 1630'lara kadar genel seviye yükselmekle beraber 10 akçe üzerindeki yevmiyeler azdı. Emeklilikte yevmiye azaltılması devam ettirilmişti, ancak ağaların emekliliğinden kaynaklı olarak çok yüksek yevmiyeler de verilmişti.³⁸⁷ Nefer yevmiyesini geçecek şekilde emeklilik verilmesi bundan sonra daha fazla uygulanmıştı.³⁸⁸ 31 Ekim 1648'de yaralılarına emeklilik verilmesinde, bazılarına kendi yevmiyeleri bazılarınınaysa bir akçe fazlası verilmişti.³⁸⁹ 1649 yılı sonunda Girit'ten yaralı gelenlere aynı şekilde emeklilik verilmişti.³⁹⁰ Ancak eski uygulamalar tamamen terkedilmemiş, yevmiyeleri tenzille emekli edilme devam etmişti. Mesela Haziran 1658'de 60 yaralı ve amel-mande, yevmiyeleri 3 veya 4 akçe azaltılarak emekli edilmişlerdi.³⁹¹ Emekli yevmiyesi ortalaması aşağıda gösterileceği gibi 1630'lardan itibaren nefer ortalamasını geçmişti. 1690'lardan itibaren ise emekliliğin sefere götürme için teşvik unsuru olması seviyeyi daha artırmıştı. Artık kalelerde beklemeleri için yazılanlara, dalkılıçlar veya başka şekilde görevlendirilenlere 10-12 akçe emeklilik verilmesi bu görevlerin ön şartı haline gelmişti.³⁹² Bütün bu zaman içerisinde her hizmet, orta ve ağa kapısı görevlileri ve ağalıklar için bir emeklilik seviyesi kanunlaştırılmıştı.

Yeniçeri ağaları 17. yüzyılda önce 250 akçeyle emekli edilmişken sonra 300 akçeye çıkarılmıştı.³⁹³ 300 akçe sabitti ve üzerine terakki verilmezdi.³⁹⁴ Zabitlerin emekliliğinde

³⁸⁶ BOA, MAD.d. 16370.

³⁸⁷ 1014/Lezez-Mart-Mayıs/1606'da 121 emekli yazılmış, bunlar yevmiyeleri en yüksek 11 akçe olmak üzere 4-5 akçe arasında artırılmıştı. BOA, D.YNÇ.d. 33692, s. 23. Ayrıca bk. BOA, TT.d. 745. BOA, MAD.d. 6713. Ağustos 1628'de 13 akçesi olan Erzurum muharebesinde soğuktan ayak parmakları düşen yeniçeriye 7 akçe ile emeklilik verilmişti. BOA, D.YNÇ, 15-492.

³⁸⁸ Bir nefere 12 akçe üzerinde yevmiye verilmesinin sadece emeklilik durumunda mümkün olduğu sadrazamın yazdığı risalede de görülmektedir. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 455.

³⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 25-101.

³⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 26-331. Sonraki dönemde emekli yevmiye seviyesi için bk. BOA, MAD.d. 3942.

³⁹¹ BOA, D.YNÇ, 29-534.

³⁹² *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I, 466. BOA, MAD.d. 17372. BOA, MAD.d. 17385, s. 136. BOA, MAD.d. 2053, s. 96. BOA, MAD.d. 6611, s. 148. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 1415-1416. BOA, MAD.d. 17411. BOA, D.YNÇ.d. 34538. BOA, D.YNÇ.d. 34512, s. 29. 1789'da Hotin'de dalkılıç olan 273 nefere farklı olarak 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20, alemdarlara 10 akçe emeklilik verilmişti. BOA, C.AS, 19414. Aynı dönemde 10 akçeyle dalkılıç olan 2089 nefer dalkılıç olanlar varken bunların farklı şekilde kaydedilmesi görevlerinin nispeten ehemmiyetsizliğinden olsa gerekir. Ayrıca Ekim 1790'da, İsakçı tarafına görevlendirilen 1000 nefer dalkılıça 12 akçelik esâmî verilmişti. *Enverî Tarihi Üçüncü Cild*, 736.

³⁹³ 7 Kasım 1687'de Yusuf Ağa 250 akçe ile emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 42-171. 5 Ocak 1716'da Bekir Ağa 300 akçeyle emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 53-179.

³⁹⁴ 20 Mart 1705'te azl olan yeniçeri ağası Tortumlu İbrahim Ağa 300 akçe ile emekli edilmişti. *Nusretname*, 672. 30 Ekim 1761'de emekli edilen Mahmud Ağa'ya 300 akçe bağlanmıştı. BOA, D.YNÇ, 248-50. Emekli ağalar içerisinde görülen bütün emekli yeniçeri ağaları 300 akçeyle kayıtlıydı. BOA, KK.d. 3230. BOA, D.KRZ.d. 33220. 1800 başlarına ait, 300 akçeyle emekliliğin kabul edilmediği bir kayıt bulunmaktadır. Bunun yeniçeri ağasına mı yoksa diğer ağalara mı ait olduğu belli değildir. BOA, C.AS,

önceleri sabitlik yokken zamanla hem artmış ve hem de bir usul kazanmıştı.³⁹⁵ 1634 yılında sekbanbaşı Hasan Ağa 100,³⁹⁶ 1658’de sekbanbaşı Kasım Ağa 200 akçeyle emekli edilmişti.³⁹⁷ 13 Ocak 1625’te azledilen kulkethüdasına 160 akçe bağlanmıştı.³⁹⁸ 2 Kasım 1646’da kulkethüdası İbrahim Ağa 190,³⁹⁹ 30 Aralık 1686’da kulkethüdası Yusuf Ağa 200 akçeyle emekli olmuştu.⁴⁰⁰ 4 Aralık 1694’te zağarcıbaşı Ahmed Ağa yine 200 akçeyle emekli olmuştu.⁴⁰¹ Bu ağalar için 200 akçe seviyesi belirlense de⁴⁰² 18. yüzyılda emekli edilmek yerine mazul olarak kendi yevmiyeleriyle bırakılmışlardı. Hasekilerin emekliliği 120 akçe olarak belirlenmişti ve bu seviye hiç değiştirilmemişti.⁴⁰³ Yeniçeri kâtibinin 200, ağa kapısı ve efendi kapısı başhalifeleriyle başyazıcının 120 akçelik emekliliği vardı.⁴⁰⁴

28 Ocak 1666 tarihinde, emekli edilen odabaşılara 23 akçeye kadar yevmiye verilmişti. 1. bölüğün serraçbaşı 32 akçeyle emekli edilmişti. Emeklilik yerine 29 akçe koruculuk verilen odabaşılar da vardı. 22 Mart 1668’de odabaşılar 25 akçeyle emekli olmuştu. Aynı tarihler solakbaşı 120, solak kethüdası 50, solak odabaşıları 25 ve 30 akçeyle emekli olmuşlardı.⁴⁰⁵

Tablo 35. Emeklilerin Yevmiye Seviyeleri

Orta	1577 ⁴⁰⁶		1660 ⁴⁰⁷		1736 ⁴⁰⁸		1762 ⁴⁰⁹		1779 ⁴¹⁰	
	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı
	-	-	30-	1	70	1	120	1	200	1

29546. 1809 yılında diğerlerine emsal olmamak şartıyla mazul yeniçeri ağası Yahya Ağa’ya ilave yıllık 500 kuruş ödenmesine müsaade edilmişti. *BOA, C.AS*, 30715.

³⁹⁵ *BOA, D.YNÇ*, 2-161.

³⁹⁶ *BOA, D.YNÇ*, 17-478.

³⁹⁷ *BOA, D.YNÇ*, 27-328.

³⁹⁸ *BOA, D.YNÇ*, 15-32.

³⁹⁹ *BOA, D.YNÇ*, 23-424.

⁴⁰⁰ *BOA, D.YNÇ*, 42-47.

⁴⁰¹ *BOA, D.YNÇ*, 46-55.

⁴⁰² *BOA, D.KRZ.d.* 33220.

⁴⁰³ 21 Ağustos 1620’de 14. cemaat hasekisi Sinan Ağa 120 akçeyle emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 13-303. 9 Aralık 1649’da ve 18 Ocak 1673’te emekli edilen haseki ağalara yine 120 akçe verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 26-104. *BOA, D.YNÇ*, 37-26. 18. yüzyılda da bu seviyeden emekli edilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 295-124. *BOA, D.YNÇ*, 237-252.

⁴⁰⁴ *BOA, C.AS*, 26669, 38645. *BOA, D.YNÇ*, 119-122. *BOA, D.YNÇ*, 202-32, 35. *BOA, D.YNÇ*, 240-136. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, AE.SMST.III*, 11271. *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1351. *BOA, D.YNÇ.d.* 34429, s. 7. Terakkili olarak kayıtlı bazı ağaların emekli yevmiyeleri için bk. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286, 34318.

⁴⁰⁵ *BOA, D.YNÇ*, 33-14, 411, 177.

⁴⁰⁶ *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 15-16, 104, 180. (985/Masar defteri)

⁴⁰⁷ *BOA, MAD.d.* 808, s. 52-54, 250-251, 398. (1071/Masar defteri)

⁴⁰⁸ *BOA, MAD.d.* 3945. (1148/Reşen defteri)

⁴⁰⁹ *BOA, MAD.d.* 4307. (1175/Reşen defteri)

⁴¹⁰ *BOA, MAD.d.* 6325.

15. bölük	-	-	25	1	60	1	80	1	100	1
	-	-	21	1	52	1	60-69	5	90	2
	-	-	10-19	24	43	1	50-59	9	60-80	10
	-	-	3-9	16	41	2	40-49	22	50-59	6
	-	-	-	-	40	5	30-39	22	40-49	66
	-	-	-	-	30-39	7	20-29	81	30-39	31
	-	-	-	-	20-29	26	10-19	96	20-29	159
	-	-	-	-	10-19	44	3-9	15	10-19	317
	-	-	-	-	8-9	9	-	-	3-9	30
17. cemaat	5	1	29	1	60-	1	80	1	80	2
	-	-	20	1	50-59	4	70-79	4	70	1
	-	-	15	2	40-49	12	60-69	6	60-69	5
	-	-	10	5	30-39	8	50-59	7	50-59	15
	-	-	3-9	19	20-29	38	40-49	21	40-49	40
	-	-	-	-	10-19	39	30-39	29	30-39	27
	-	-	-	-	7-9	7	20-29	67	20-29	89
	-	-	-	-	-	-	10-19	87	10-19	187
	-	-	-	-	-	-	4-9	19	3-9	17
20. sekbanlar	-	-	20	1	40-	3	40	1	70	1
	-	-	14	1	30-39	2	30-39	9	50-59	2
	-	-	12	2	20-29	7	20-29	12	40-49	2
	-	-	10	1	10-19	13	10-19	19	30-39	3
	-	-	9	1	8-10	4	8-9	3	20-29	13
	-	-	7	5	-	-	-	-	10-19	26
	-	-	5	1	-	-	-	-	5	1

Daha sonra hususi şartları yüzünden fazla verilenler haricinde çorbacılaran sekban bölükbaşları daha az, yayabaşları daha fazla olmak üzere emektarlık ve hizmetlerine bağlı olarak 30-120; solakbaşları 120; divan kâtibi 40-80, fodula kâtibi 80; başkapıkethüdası 60; solaklar kethüdası 60; sermehteran 60; orta yazıcıları 50; serraçlar 25-60, odabaşları 15-30; cerrahbaşı dâhil kârthane ustaları 15; meydan aşçıları 15; serdengeçti ağaları 40, bayraktarlar 20; dalkılıç ağaları 20-25, bayraktarları 15 akçeyle⁴¹¹ diğer görevliler daha düşük yevmiyeyle emekli edilmişlerdi.⁴¹² Süvari zağarcılar 25-35,⁴¹³ solaklar yevmiyelerine göre en düşük 15 akçeyle emekli edilmişlerdi.⁴¹⁴ Süresini doldurmayan veya başka sebeple azledilenlerin emeklilikleri daha düşük olmuştu.⁴¹⁵ Paşaların mataracı

⁴¹¹ BOA, D.YNÇ, 17-215. BOA, D.YNÇ, 25-142. BOA,C.SM, 6153. BOA, D.YNÇ, 240-136. BOA, D.YNÇ, 232-176. BOA, D.YNÇ, 46-46. BOA, D.YNÇ, 164-279. BOA,C.AS, 26496, 26669, 48174, 48219. BOA, D.YNÇ, 42-305. BOA, D.YNÇ, 43-146. BOA, D.YNÇ, 241-56. BOA, D.YNÇ, 234-148. BOA, D.YNÇ, 271-44. BOA, D.YNÇ, 94-8. BOA, D.YNÇ, 257-53. BOA, D.YNÇ, 103-144. BOA, AE.SMST.III, 8741. BOA, D.YNÇ, 225-44. BOA, D.YNÇ, 281-97. BOA, D.YNÇ, 295-303. BOA, D.YNÇ, 294-283. BOA, D.YNÇ, 293-416. BOA, AE.SMHD.I, 9040. BOA, D.YNÇ, 263-101. Bazı dönemlerde farklı yevmiye verildiği de olmuştu. 1789'da Hotin'de dalkılıç yazılan 273 nefere 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20, alemdarlara 10 akçe emeklilik verilmişti. BOA, C.AS, 19414. 1801'de dalkılıçların neferlerine sekiz ağalarına 8 akçelik senetler verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 216, hk. 26.

⁴¹² 1732'de kapıcı kârhanesine kayıtlı yeniçeri ağasının baş rahtivanına 10 akçe emeklilik verilmişti. BOA, D.YNÇ, 107-381.

⁴¹³ BOA, D.YNÇ, 160-29.

⁴¹⁴ BOA, D.YNÇ, 94-308.

⁴¹⁵ BOA, D.YNÇ, 295-291.

ve tüfenkçilerinin emeklilikleri 50-75 akçe gibi yüksek yevmiyeyleydi. Bunların emekli edilmeleri paşalar aracılığıyla yapıldığından yüksek emeklilik talepleri reddedilmemişti.⁴¹⁶ Çavuşlarda ise bir düzen yoktu. Düşük seviyeden emekliler olduğu gibi özellikle kalelerdeki keşidelerini de kullanarak 100 akçeye yakın yevmiyeye sahip olmuşlardı.⁴¹⁷

Görevi olmayan neferlerin emeklilik seviyesi emektarlıkları veya şahsi durumlarıyla alakalıydı. Emekli yevmiyeleri verdikleri mahlûlün yüksekliğine de bağlıydı. Yüksek bir mahlûl, neferlikteki yevmiyesinin üç dört katına kadar emeklilik sağlayabilmişti.⁴¹⁸ Emekli olabilmek için kendi esâmîsini emekliliğe çevirenler çoktu. Bu durumda ya aynı yevmiyeyle yahut birkaç terakkiyle emekli edilmişlerdi.⁴¹⁹

Emekliliğin en düşük seviyesi 3 akçeydi. Hiçbir hizmeti olmayan küçükler, sadece geçim için esâmî verilenler bu seviyeden emekli edilmişti.⁴²⁰ 18. yüzyılın ortasına kadar devam eden emekli edilenlerin gümrüklerden maaş alması uygulamasında, yevmiyelerin seviyesine bağlı olarak birkaç akçesini hazineye bırakma mecburiyeti vardı.⁴²¹

İster neferlere ister görevlilere olsun yüksek yevmiyeli emeklilik sağlayan diğer bir durum; vezirlerin, paşaların veya diğer devlet görevlilerin aracılığıydı. Bu durumda mutat seviyelerden çok fazla yevmiyeyle emeklilik verilmişti.⁴²² Seferlerde yaralananlara da daha yüksek emeklilik verilmişti. Yeni tashih ve be-dergâh olanlardan hafif yaralananlar bile 10-12 akçe ile emekli edilmişti.⁴²³ Sakat kalanların yevmiyesi 30 akçe gibi daha yüksek derecedeydi. Sebebi, başka bir iş göremeyecekleri kanaatiydi.⁴²⁴ Yine uzun müddet esir olanların emeklilik yevmiyeleri yüksek tutulmuştu.⁴²⁵

⁴¹⁶ BOA, D.YNÇ.d. 34318. BOA, D.YNÇ, 257-112. BOA, A.AMD, 17-249.

⁴¹⁷ BOA, D.YNÇ, 222-348. BOA, D.YNÇ, 257-331.

⁴¹⁸ BOA, D.YNÇ, 146-68.

⁴¹⁹ BOA, D.YNÇ, 107-47. BOA, D.YNÇ, 117-8, 380. BOA, D.YNÇ, 145-108. BOA, D.YNÇ, 120-146. BOA, İE. AS, 5463. BOA, D.YNÇ, 165-107. BOA, D.YNÇ, 82-17. BOA, D.YNÇ, 119-2.

⁴²⁰ BOA, D.YNÇ, 257-53.

⁴²¹ BOA, A.RSK.d. 1541, s. 1a-b.

⁴²² BOA, D.YNÇ, 82-2.

⁴²³ BOA, D.YNÇ, 118-58

⁴²⁴ Seferler sırasında 15-20 akçeyle emekli edilenler için bk. BOA, D.YNÇ, 295-213, 294. Sakat kaldıkları için 30 akçe emeklilik verilen neferler için bk. BOA, D.YNÇ, 147-271, 409. 1739'da Hisarcık harbinde yaralanan 13. bölüğün odabaşına 29 akçe emeklilik verilmişti. BOA, D.YNÇ, 164-207.

⁴²⁵ Mesela 1736-39 harplerinde Hotin'de Ruslara esir düşen 32. bölükten Mustafa 1763'te firar edip gelince Kırım Hanının ricasıyla 50 akçeyle emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 257-98.

4.2.3. Terakki ve Tenzil

Yeniçerilerin ilk sahip olduğu yevmiyeler ilavelerle yani terakkilerle artırılmaktaydı. Terakki verilmesi önceden belli usullere tabiyken şartlarını kaybettiğinden 17. yüzyılın başından itibaren değişiklikler olmuştu. Ama fermanla ve sadece mahlûllerden verilmesi her zaman geçerli olmuştu.⁴²⁶ Değişikliklerden önce terakki verilmesinin mutata ve mutata olmayan şekilleri vardı. Her maaşta 300 akçe, bir kısmı doğrudan ortalara bir kısmı yeniçeri ağası ve zabıtlar aracılığıyla hizmetlilerine yarımşar, birer veya daha fazla akçe olmak üzere dağıtılırdı.⁴²⁷ Bu terakki usulü, mahlûl terakkisi olarak adlandırılmıştı. Ölen neferlerin yevmiyelerinin 7 akçesi hazineye aktarılır; fazlasının yarısı çorbacının hizmetlerine yarısı odalarda hizmet edenlere yani karakullukçulara ve aşçılara olmak üzere yoldaşlarına verilirdi. Ağa bölüklerindeki mahlûllerin yarısını ağa, kendi hizmetlilerine dağıtırdı.⁴²⁸

Padişah veya ordu komutanları tarafından verilen zam, “in‘âm” terakkisiydi. Savaşlarda veya diğer görevleri sırasında muvaffakiyet gösterenlere bahşişler yanında maaşlarına zam yapılırdı.⁴²⁹ Bu yolla verilen terakkinin miktarı daha fazla olurdu.⁴³⁰ İnam terakkisinin diğer yolu, yangınlarla mücadeledeki hizmetlerdi.⁴³¹

Her maaşta 300 akçe terakki verme, 17. yüzyılın ortasında kalkmıştı. Ama yeniçeri efendisinin bazı maaşlarda 50 akçeye kadar şakirtlere terakki dağıtma hakkı devam etmişti.⁴³² İkinci bölümde gösterildiği üzere mahlûller yeni yazılan neferler için kullanılmış veya mahlûlleri getirenlere ihbariye terakkisi verilmişti. Daha önce terakki verilmeyen emekli yevmiyelerine de terakki verilmiş, hatta emeklilik koruculukla beraber

⁴²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 147, hk. 1126. BOA, A.DVN.MHM.d, 160, hk. 109.

⁴²⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 181-182. Toplam mukarrer bu eserde boş bırakılmıştır. Ancak diğer bir layihada 300 akçe olduğu gösterilmiştir. *Kemankes Kara Mustafa Paşa Layihası*, 448. Mesela 1025/Reşen (1616) yeniçeri ağası 33,5 akçe mukarrer dağıtmış, 1 ve yarım akçe olarak ikisi acemi oğlanı olmak üzere 39 kişiye vermişti. Divan kâtibi ise 5 akçeyi dört kişiye taksim etmişti. BOA, D.YNÇ, 13-83. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da ağanın 30,5 akçe mukarreri var olduğu gösterilirken bu belgede 33,5 akçe gösterilmiştir. 1053/Masar (1643) maaşında ortaların, ağaların ve yeniçeri kâtibinin mukarrerleri için bk. BOA, D.YNÇ, 23-52. Ocak 1666’da yeniçeri ağası, kârhanelilere 19,5 akçe mukarrer dağıtmıştı. BOA, D.YNÇ, 33-166. Nisan 1666’da şakirtlere 47 akçe mukarrer dağıtılmıştı. BOA, D.YNÇ, 33-219.

⁴²⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 181.

⁴²⁹ Bazı terakkiler için bk. 888 numaralı *Mühimme Defteri*, 431. BOA, KK.d. 255, s. 18-19.

⁴³⁰ 1649’da birine 5 akçe terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 26-386.

⁴³¹ 1597’de de yangın söndürmede çalışan 900 yeniçeriye terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 2-420.

⁴³² 1750 yılında 30 akçe dağıtmıştı. BOA, D.YNÇ, 208-331. 1192/Lezez-Ocak 1779’da 50 akçe emekli, korucu ve küçükler dâhil dağıtılmıştı. BOA, D.YNÇ, 348-274. 1206/Reşen-Lezez’de 50 akçe verilmişti. BOA, D.YNÇ, 426-48.

artık yevmiye artırmanın esas yolu olmuştu.⁴³³ Emekli edilirken belirlenen seviyeler, kısa müddet sonra aşılmış, verilen yüksek terakkilerle yevmiyeler büyümüşü. Çünkü neferlerin yevmiyelerinde üst sınır bulunsa da emeklilerde yoktu.⁴³⁴ Müjdegân terakkisi sınırlamasına tabi olmadan çok yüksek seviyelerden terakkiler verilmiş, ağa ve zabıtların hizmetlilerine daha cömert davranılmıştı.⁴³⁵

Yevmiye artışının değişmeyen diğer bir yolu cülûs terakkisiydi. Sultan I. Süleyman'ın cülûsunda 3'er akçe terakki verilmişti.⁴³⁶ II. Selim'in cülûsunda 3 akçeliler 5'li, 5'liler 8'li, 8'liler 9'lu olmuştu.⁴³⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yeni padişahla birlikte 3-6 akçe arasındaki yevmiyelerin 7 akçeye, 7 ve 7,5'lerin 8 akçeye, üzerindeki yevmiyelerin bir akçe yükseltildiği gösterilmişti.⁴³⁸ Bu şekilde uygulama sonrada devam ettirilmişti. Mesela Patrona İsyanı sonrası I. Mahmud'un cülûsunda, sonradan yazılan neferler dışında 3-6 arası olanlar 7 akçeye yükseltilmişti. Ayrıca 7'liler 8'li, 8'liler 9'lu, 9'lular 10'lu yapılmıştı.⁴³⁹

În'âm türü olarak vasıflandırılacak terakki, savaşlar sırasında daha fazla kullanılmaya başlanmıştı. Savaşlarda hususi vazife üstlenenlere belli seviyelerden emekli edilmişti. Dalkılıçlara yeni tashih olsalar da 10-12 akçeyle emeklilik verilmişti.⁴⁴⁰ Serdengeçti ağalarına 40, alemdarlara 20 akçe emeklilik ilk seçildiklerinde verilmiş, sonrasında her seferde ağalara 6, alemdarlara 3 akçe terakki ilave edilmişti. 1790'larda

⁴³³ 22 Mart 1690'da 96 emekliye 2-10 akçe arasında terakki verilmişti. *BOA, C.AS*, 17054. 1734'te 91 emekliye terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 112-5. *BOA, D.YNÇ*, 141-353. 1724'te 8 akçeli bir nefer 7 akçe zamlı emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 81-230.

⁴³⁴ *BOA, D.YNÇ*, 43-281. *BOA, D.YNÇ*, 92-311

⁴³⁵ 11 Şubat 1720'de, altı ay görev yaptıktan sonra 60 akçeyle emekli edilen ocak imamına 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 65-53. 1760 yılında hacdan dönen bir emekli yeniçeri, verilen 20 akçelik emekli mahlûlüyle kendisine 10, diğer bir tanıdığına 5 akçe terakki almış ayrıca oğluna bir esâmî temin etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 243-38. 1741'de Belgrad Kalesi'ne ait bir 7 akçeli nefer mahlûlünden hepsi diğer bir emekliye terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 164-300. 1770'de 62 akçe mahlûl getiren vefat eden bir ağanın çuhadarı 101. cemaatten Süleyman'ın 15 akçe yevmiyesine 25 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 293-455. 1734'te sabık kulkethüdasının adamlarından birine 20 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 112-308. 30 Mart 1725'te kayınpederinin 35 akçelik mahlûlünden damadı 36. cemaatten Mustafa'ya 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 82-74.

⁴³⁶ *İbtihâcü't-Tevârih*, 94.

⁴³⁷ *Tarih-i Selânikî*, I, 51

⁴³⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 181.

⁴³⁹ *BOA, MAD.d.* 2484. Münferit kayıtlarda da durum görülmektedir. *BOA, D.YNÇ*, 92-170. *BOA, D.YNÇ*, 101-152, 426. *BOA, D.YNÇ*, 103-256.

⁴⁴⁰ *BOA, DYNÇ*, 295-61, 64, 78, 86, 229. *BOA, D.YNÇ*, 296-348. 1771'de yaralanan dalkılıç nefer, mecruh terakkisinin dalkılıç olduktan sonra sahip olduğu yevmiye üzerine değil önceki yevmiyesi üzerine ilave edildiğinden itiraz etmişti. *BOA, AE.SMST.III*, 27623.

ağaların terakkisi 10'a, alemdarları 5'e çıkarılmıştı.⁴⁴¹ Dalkılıç ağalarıysa 25 akçe emeklilik ve sonrasında 6 akçe terakki almışlardı.⁴⁴² Ayrıca serdengeçti ağaları veya diğer görevlilerin terakkileri, yaralandıkları zaman daha artırılmıştı.⁴⁴³

Savaşlarda yaralananlar emeklilik yoluyla maaşlarını artırdıkları gibi ayrıca emekli edilmeyenlere mecruh terakkisi verilmişti. Terakkinin miktarı yaraların derecesine göre olmuştu.⁴⁴⁴ İş göremeyecek ve başka gelir elde edemeyecek şekilde yaralananlar, uzuvlarını kaybedenler daha yüksek yevmiyeyle emekli edilmişlerdi.⁴⁴⁵ Emeklilik yerine amel-mande, koruculuk gibi kayıtlılık verilerek yevmiye yükseltilmesi de yaygındı.⁴⁴⁶ Daha sonraları geçinememe durumlarını savaşlardaki sakatlıklarına bağlayarak ilave terakki isteyen emekli ve kayıtlılar fazlaydı.⁴⁴⁷

Savaşta yararlılıkları görülenlere de terakki verilmişti. Bu terakki, seraskerlerin, kale muhafızlarının, orduda ağalarının ve diğer zabitlerinin arzlarıyla yapılmıştı.⁴⁴⁸ Terakki almak için emeklilerden sefere katılanlar, nisf ortalarda odabaşılık veya diğer orta görevlerini üstlenenler vardı.⁴⁴⁹

Sulh dönemlerinde terakki; şahsi durum, esâmî sahibinin gücü, devlet adamlarına yakınlığı, ocak ağalarının hizmetinde olup olmamaya bağlı hale gelmişti. Sadrazam, paşalar, vezirler, Kırım hanı veya diğer devlet adamları, elçiler aracılığıyla verilen terakkiler, daha yüksek olmuştu.⁴⁵⁰ Sayılanların kendi hizmetlerinde olmayanlar için

⁴⁴¹ BOA, D.YNÇ, 294-38. BOA, D.YNÇ, 295-147. BOA, A.DVN.MHM.d. 198, hk. 26.

⁴⁴² BOA, D.YNÇ, 294-176. BOA, D.YNÇ, 295-135.

⁴⁴³ 1771'de Bükreş'te gülleyle yaralanan ağaya 10 akçe terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 309-38. 1770'de İbrail'de yaralan 5. bölükten serdengeçti bayrağı alemdarına 5 akçe terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 294-170. BOA, D.YNÇ.d. 34515, s. 7. BOA, D.YNÇ, 309-32. BOA, D.YNÇ, 152-110. BOA, D.YNÇ, 294-167, 316. BOA, D.YNÇ, 152-110.

⁴⁴⁴ 1138'de Şans muharebesinde yaralanan ve yeni tashih olan 94. cemaatten karakullukçu Ali'ye iki akçe terakki verilmiş ve amel mande kaydedilmişti. BOA, DYNÇ, 148-325. BOA, D.YNÇ, 294-26.

⁴⁴⁵ 1771'de gözünü kaybeden yaralıya emekli edilirken 20 akçe terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 295-210.

⁴⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 142-53.

⁴⁴⁷ 23 Mayıs 1721'de gözleri ama olan 63. cemaatten Recep'e 2 akçe terakki verilerek 10 akçeyle emekli edilmişti. BOA, D.YNÇ, 65-154. 1739'da yaralan ve emekli edilen birine iş yapamadığından birkaç sene sonra yeniden terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 163-458. Daha önceki savaşlarda yaralan ve emekli edilen 27 akçe yevmiyesi olan 94. cemaatten Mustafa'ya 1758'de 5 akçe daha verilmişti. BOA, D.YNÇ, 238-365.

⁴⁴⁸ BOA, AE, SMHD.I, 6661. BOA, D.YNÇ, 293-366. 16 Aralık 1771'de İbrail muhafızının isteğiyle bu kaledeki 15 akçe yevmiyesi olan emekliye 10 akçe terakki verilmişti. BOA, DYNÇ, 295-112. BOA, D.YNÇ, 295-97. 16 Nisan 1770'de Boğdan voyvodası Ruslara karşı iyi savaşanların isimlerini vermiş ve sadrazamdan terakki istemişti. BOA, D.YNÇ, 281-153.

⁴⁴⁹ BOA, D.YNÇ, 147-14.

⁴⁵⁰ BOA, D.YNÇ, 130-14. 13 Mayıs 1687'de bir elçi yasakçısına 3 akçe terakki verilmişti. BOA, D.YNÇ, 41-109. 1773 yılında bir Esmâ Sultan'ın talebiyle bir paşanın emekli tüfenkçisine 5, mataracıbaşısına 11 akçe terakki verilmişti. BOA, C.SM, 6153. 1735 yılında Kırım Hanının talebiyle Ur Kalesi'ndeki emekli

aracılıkları yine zamlı emeklilik sağlamıştı.⁴⁵¹ Kale ağalarının da kalede görevlilere veya kendi adamlarına terakki isteme salahiyeti vardı.⁴⁵² İstanbul yangınlarında mücadele edenlere terakki verilme, seviyesi artarak devam etmişti.⁴⁵³

Tüfengirân-ı mîrîler için ise farklı bir terakki düzeni kurulmuştu. Mahlûl esâmîler hazineye aktarılmamış; yeni yazılana yevmiyeden 5 akçe verilmiş, kalanı diğerlerine terakki olarak dağıtılmıştı.⁴⁵⁴

Maaşı haricinde geliri bulunmayanlara, ticaret veya başka faaliyetleri olmadığından ailesini geçindirmede sıkıntıya düşenlere terakki verilmiş, yeniçeriler yevmiyelerini artırmak için yaygın şekilde bu durumlarını sebep olarak ileri sürmüşlerdi.⁴⁵⁵ Yine sakat, ihtiyar veya hasta olanlardan bu taleple gelenler de fazlaydı.⁴⁵⁶ Askerlik dışı hizmetleri sebebiyle bile terakki verilmekteydi. Mesela 1733’de cami şadırvanını yapan emekli 51. bölükten Mehmed’e 2 akçe terakki verilmişti.⁴⁵⁷

Sulh döneminde terakki verileceklerin bilgileri, ferman alınması için ayrı bir deftere kaydedilmişti.⁴⁵⁸ Ağa divanında görüşüldüğünden yahut ağalar kanalıyla geldiğinden terakki listesi “kaime-i divan”, “kaime-i ağayan”, “kaime-i etba” olarak adlandırılmıştı.

birine 14 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 125-29. 1729’da Su Nazırı’nın talebiyle su yolu hizmetlilerinden ikisine 7’şer, birine 14, diğerine 18 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 97-05. 1737’de Anadolu kazaskerinin çuhadarı emekliye 4 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 141-81. Muhtemelen sadrazamın talebiyle 1727’de bir emekliye 12 akçe verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 93-32. 1728’de Bosna valisinin talebiyle emeklinin yevmiyesi 3 akçe artırılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 93-8. 1728’de Çerkez Osman Paşa’nın emekli 22 akçeli mataracısına 8 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 95-23. Bunlara benzer şekilde verilen terakki kayıtları için bk. *BOA, D.YNÇ*, 272-112. *BOA, D.YNÇ*, 232-149. *BOA, D.YNÇ*, 85-134. *BOA, D.YNÇ*, 83-252. 1736’da şeyhülislamın hizmetindeki 21 akçeli emekliye 9 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 112-150. Diğer bazı kayıtlar için bk. *BOA, AE, SAMD.III*, 20126. 1725’te Tiflis muhafızı Recep Paşa’nın hizmetine giren 17. bölüğün bayraktarı Mustafa, 8 akçeyken 12 akçe zam verilerek emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 82-2. 27 Aralık 1763’te Aydın Valisi Ahmed Paşa’nın 75 akçeli tüfenkçibaşısı ölünce onun mahlûlünden yeni tüfenkçisine 50 akçeyle emeklilik verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 257-112. 40 akçeyle emekli edilen bir mataracı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 268-11.

⁴⁵¹ 13 Temmuz 1731’de Kandiye Kalesi’nde Hünkâr Camisi hatibi 23. cemaatten İbrahim, vali Halil Paşa aracılığıyla 10 akçeyken 15 akçeyle emekli olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 103-11

⁴⁵² *BOA, D.YNÇ*, 264-17.

⁴⁵³ *BOA, D.YNÇ*, 93-59

⁴⁵⁴ *BOA, D.YNÇ*, 285-251, 445

⁴⁵⁵ *BOA, D.YNÇ*, 43-68. *BOA, D.YNÇ*, 99-26. *BOA, D.YNÇ*, 162-248. *BOA, D.YNÇ*, 205-11. *BOA, D.YNÇ*, 264-125. *BOA, D.YNÇ*, 101-309. *BOA, D.YNÇ*, 164-159. *BOA, D.YNÇ*, 147-49, 52.

⁴⁵⁶ *BOA, D.YNÇ*, 55-417. *BOA, D.YNÇ*, 131-48. *BOA, D.YNÇ*, 164-216. *BOA, D.YNÇ*, 241-162. *BOA, D.YNÇ*, 136-272. *BOA, D.YNÇ*, 261-297

⁴⁵⁷ *BOA, D.YNÇ*, 119-370

⁴⁵⁸ *BOA, D.YNÇ*, 243- 87. *BOA, D.YNÇ*, 242-179. *BOA, C.AS*, 29844, 48165. *BOA, D.YNÇ*, 294-214.

Her maaş döneminde bu şekildeki defterlerle yaklaşık 200-600 akçe arasında terakki dağıtılmıştı.⁴⁵⁹

Terakkilerin usulsüzce dağıtılması, savaşlarda zahmet çeken veya yaralananlara değil rüşvet mukabili hak etmeyenlere verilmesi, hatt-ı hümayûnlarda tenkit edilmişti. Ancak bu ikazların tesiri olmamış, ocak idaresi bu şekilde muamelelerini devam ettirmişti.⁴⁶⁰ Terakkiler arasında dengesizlik, bundan mahrum olanlar tarafından da dile getirilmişti. 1732’de 30 akçelik bir mahlûl veren 39. bölükten Mehmed emekli olmak istemişti. “Nefersin emekli edemeyiz” dediklerinde 3 akçe terakki istemişti. Bu talebi de kabul edilmeyince, “benim bir yoldaşım 12 akçeyle oturaktır” diye itirazda bulunmuştu.⁴⁶¹ 1800 yılında Hotin Kalesi yeniçerileri, kendileriyle yapılan anlaşmaya göre mahlûllerin bir kısmının hazineye devri diğer kısmının yeni nefer yazımında kullanılması düzenine mugayir davranıp mahlûlleri bazı güçlü kişilere 30-40 akçe terakkide kullanmışlardı. İşlemler merkezden tespit edildiğinde iptal edilmişti.⁴⁶²

Sahip olunan yevmiyelerin tenzili yani azaltılması da mümkündü. Bunun en mühim sebebi, terakki almak için “hilaf-ı inha” yani doğru olmayan beyanla verilen mahlûllerin sahibine iadesiydi. Tenzille, mahlûl terakkisi olarak aldıkları kısım yevmiyelerinden düşülmüştü.⁴⁶³ Yine esâmîlere müdahale edenlerin yevmiyeleri sebep oldukları mağduriyetler kadar azaltılmıştı.⁴⁶⁴ Diğer bir tenzil sebebi, yeniçerilerin ihtiyacı dolayısıyla yevmiyelerinin bir kısmı kendi rızalarıyla satmalarıydı. Muhtemelen ya hazineye yevmiye aktarma mecburiyeti yahut başkalarına vermek için yeniçeri ağalarının bazı yevmiyelere müdahalesi de olmuştu. Mesela babasının 29 akçe yevmiyesiyle 7 akçeyle küçük yazılan 32. sekbanlardan Mehmed Ali’nin yevmiyesi iki ağa tarafından ikişer akçe indirilmiş 3’e düşürülmüştü. Sultan Mahmud’un cülûsunda yeniden 7’ye çıkmıştı.⁴⁶⁵ Patrona İsyanı sırasında terakki alan veya yüksek seviyeden emekli edilen 16 kişiden 220 akçe tenzil edilmişti. İçlerinde 20 akçe birden indirilenler bile vardı.⁴⁶⁶ Ağa

⁴⁵⁹ BOA, D.YNÇ, 163-146, 408. BOA, D.YNÇ, 233-44, 187, 202, 229. BOA, D.YNÇ, 243-90. BOA, D.YNÇ, 232-188, 214, 217, 220. BOA, D.YNÇ, 250-308. BOA, D.YNÇ, 254-113. BOA, D.YNÇ, 271-229. BOA, D.YNÇ, 342-179, 324.

⁴⁶⁰ BOA, AE. SABH.I, 2920.

⁴⁶¹ BOA, D.YNÇ, 106-311.

⁴⁶² BOA, A.DVN.MHM.d. 2010, hk. 464.

⁴⁶³ BOA, D.YNÇ, 261-219.

⁴⁶⁴ BOA, D.YNÇ, 112-255.

⁴⁶⁵ BOA, D.YNÇ, 161-301.

⁴⁶⁶ BOA, D.YNÇ, 102-211.

tezkiyelerine göre, 1763'te 6 esâmîden 16 akçe,⁴⁶⁷ 1764'te 7 esâmîden 39 akçe indirilmişti.⁴⁶⁸

4.2.4. Azalan Maaşları Telafi Yolları ve Ocak Mensuplarının Yevmiye Dışı Gelirleri

Bütün yevmilerdeki değişim, ortalama yevmiye artış şeklinde yansımıştı. Ortalama yevmiye, 16. yüzyılın son çeyreğine kadar dalgalı şekilde artarak yüzyılın başındaki seviyesinin iki katına çıkmıştı. Dalgalı olmasının sebebi ocaktan çok fazla nefer çıkması ve yerlerine düşük yevmiyeyle nefer girişiydi. Ayrıca emekliler bulunmazken cülûslarda veya diğer şekilde verilen terakkiler ortalamaı doğrudan yukarı çekmişti. 8 akçeden fazla nefer yevmiyesinin olmaması da ortalamanın hep bu seviye altında kalmasını sağlamıştı. Ayrıca önceleri nefer yevmiyesinden düşük seviyeden emekli yapılması ortalamaı aşağıya çekmişti.

17. yüzyılın başından itibaren hem nefer hem de emekli yevmiyelerinin yükselmesi ortalamaı sürekli yukarı taşıır hale getirmişti, ancak esas tesir eden aşırı yükselen emekli yevmiyeleri idi. 1639'da emekli yevmiyeleri 8,10; korucu yevmiyeleri 17,85; nefer yevmiyeleri 6,50 ortalamaı sahipti.⁴⁶⁹ 1652'de ortalama, emeklilerde 10,96; neferlerde 7,14; korucularda 23,25'e çıkmıştı.⁴⁷⁰ 1723'te emekli ve kayıtlıların maaşlarının parasal toplamı seferlilerin üç katı olmuştu.⁴⁷¹ İstanbul'da daha fazla emekli olduğundan umum ortalamaıdan 2-3 puan daha düşüktü.⁴⁷² İstanbul'a kayıtlı eşkinci ve emekli yevmiye ortalamaı sırasıyla 1793'te 7,53-15,85; 1815'te 7,57-18,52; en son maaşta 7,56-20'yd.

⁴⁶⁷ BOA, D.YNÇ, 261-342.

⁴⁶⁸ BOA, D.YNÇ, 267-433.

⁴⁶⁹ BOA, D.YNÇ, 20-609.

⁴⁷⁰ TSMA, D. 795/1, s. 281

⁴⁷¹ BOA, İE, AS, 7745.

⁴⁷² 1710 yılında genel ortalama 9,84 iken İstanbul ortalamaı 12,61'di. BOA, D.YNÇ, 46-197. 1765'te genel ortalama 14, kale ortalamaı 12,26 iken İstanbul ortalamaı 16,21'di. BO, D.YNÇ.d. 34455. 1781 sonunda İstanbul ortalamaı 14,82 iken 1781 kale ortalamaı 12,67'yd. BOA, KK.d. 2310, s. 2. TSMA, D. 722/2.

Tablo 36. Ortalama Yeniçeri Yevmiyesi

Tarih	Yevmiye Ortalaması	Tarih	Yevmiye Ortalaması
1481 ⁴⁷³	4.31	1609 ⁴⁷⁴	7.48
1512	3.81	1612 ⁴⁷⁵	7.74
1514	4.59	1639 ⁴⁷⁶	7.80
1523	6.25	1644 ⁴⁷⁷	8,83
1524	5.44	1652 ⁴⁷⁸	8,92
1530	5.20	1662 ⁴⁷⁹	7.73
1543 ⁴⁸⁰	4.69	1692 ⁴⁸¹	9.14
1569	7.10	1710 ⁴⁸²	9.84
1569 ⁴⁸³	7.23	1738 ⁴⁸⁴	9.55
1569 ⁴⁸⁵	7.28	1765 ⁴⁸⁶	14
1573 ⁴⁸⁷	6.55	1781 ⁴⁸⁸	13,5
1575 ⁴⁸⁹	7.96	1794 ⁴⁹⁰	14,46
1582 ⁴⁹¹	7.00	1815 ⁴⁹²	17,33
1606 ⁴⁹³	7.29	1821 ⁴⁹⁴	18,70

Yevmiyelerdeki yükselişi mal-hizmet fiyatlarıyla kıyaslamak gerçek maaş artışını daha iyi ortaya koyacaktır. Kısa vadelerde diğer şehirlere göre daha az yükselmenin olduğu İstanbul'da, akçe cinsinden fiyatların 1469'dan 1780'lere kadar yirmi katına çıktığı düşünüldüğünde özellikle eşkinci maaşlarındaki artışın oldukça cüzi kaldığı

⁴⁷³ BOA, MAD.d. 23, s. 17.

⁴⁷⁴ BOA, MAD.d. 16334, s. 89.

⁴⁷⁵ BOA, MAD. d. 6798, s. 1196.

⁴⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 20-609. 1048/Reşen mevâcibi sayıdır.

⁴⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 23-98.

⁴⁷⁸ TSMA, D. 795, s. 271.

⁴⁷⁹ Telhîsü'l Beyan, 90, 152. Kurumlar ve Bütçeler, ek CD.

⁴⁸⁰ BOA, KK.d. 1765, s. 10. 950/Masar mevâcibi.

⁴⁸¹ Kurumlar ve Bütçeler, 255. (Yevmiye toplamında 1011 nân-horegân payı düşüldükten sonraki hesaptır).

⁴⁸² Kurumlar ve Bütçeler, 287.

⁴⁸³ BOA, KK.d. 1767, s. 4, 18. 976/Reşen ve Lezez mevâcibleri.

⁴⁸⁴ BOA, MAD.d. 17110.

⁴⁸⁵ BOA, KK.d. 1767, s.36. 977/Masar mevâcibi

⁴⁸⁶ Merkezdeki 1179/Masar maaşıyla kaleler 1179 yılı maaşları üzerinden hesaplanmıştır. BOA, D.YNÇ, 268-285. BOA, D.BŞM.d. 3821, s. 4. Kale maaşlarının kuruş tutarı, 120 akçeden çevrilmiştir.

⁴⁸⁷ BOA, KK.d. 1769, s. 7.

⁴⁸⁸ BOA, KK.d. 2310, s. 2. TSMA, D. 722/2

⁴⁸⁹ BOA, KK.d. 1770, 72.

⁴⁹⁰ TSMA, D. 721/302. BOA, MAD.d. 740. (1209 Masar/İstanbul ve 12010 kaleler maaşları ortalamasıdır.)

⁴⁹¹ BOA, KK.d. 1771, s. 32.

⁴⁹² TSMA, D. 721/156

⁴⁹³ BOA, MAD.d. 6913, s. 322.

⁴⁹⁴ BOA, D.YNÇ.d. 35022

anlaşılabacaktır.⁴⁹⁵ 1720-1780 dönemi temel tüketim maddelerinin fiyatlarına göre⁴⁹⁶ nefer maaşları gelirden ziyade harçlık mahiyetine dönüşmüştü. Daha 17. yüzyılın başında *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı yeniçerileri “bir alay fukara” olarak göstermişti.⁴⁹⁷ Aynı dönemde yevmiye seviyesi itibariyle cebeci ve diğer ocak mensupları onları geçmişti.⁴⁹⁸

Yeniçeriler beyanlarında durumlarını göstermeye çalışmışlar, her fırsatta maaşlarının maiyetlerine yetmediğini anlatmışlardı.⁴⁹⁹ Mesela 1725 yılında 8. bölükten Hüseyin, Revan seferine giderken maaşını anasına harçlık yapmak üzere verilmesini istemişti.⁵⁰⁰ 1740’da 19 akçeyle emekli, sadece maaşına muhtaç ihtiyar Yusuf Çavuş geçinemediğini, maaş aldığı anda borcuna bile yetmediğini, bakkal kasabın veresiye vermediklerini beyanla terakki istemişti.⁵⁰¹ 1748 yılında yangın köşkü ustası, neferlerden

⁴⁹⁵ Şevket Pamuk, “İstanbul ve Diğer Osmanlı Kentlerinde Fiyatlar 1469-1914”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, II. Cilt, 10-128.

⁴⁹⁶

Ürün Adı	Ölçü/fiyat	Ürün Adı	Ölçü/fiyat
Ekmek	Dirhem-Akçe/1	Pamuk	Okka -Akçe/80-130
Buğday	Kile-Akçe/60-110	Mum	Okka -Akçe/26-50
Un	Okka-Akçe/10-15	Sabun	Okka -Akçe/30-66
Et	Okka-Akçe/10-18	Tencere	Adet-Akçe/3-9
Bulgur	Okka-Akçe/10-12	Mıh	Okka -Akçe/60
Pirinç	Okka-Akçe/18-24	Tütün	Okka -Akçe/90
Bal	Okka-Akçe/20-60	At Nalı	Takım-Akçe/40-60
Soğan	Okka-Akçe/3-5	Sığır Nalı	Takım-Akçe/15-20
Sadeyağ	Okka-Akçe/48-54	Ayakkabı	Çift-Akçe/30-60
Zeytinyağı	Okka-Akçe/40-54	Yeniçeri Çizmesi	Çift-Akçe/200
Şeker	Okka-Akçe/100-120	Kitap	Cilt-Kuruş/0,5-2
Tuz	Okka-Akçe/1-4	Yatak	Adet-Akçe/20
Üzüm	Okka-Akçe/10-18	İnek	Adet-Kuruş/5-11
Fındık	Okka-Akçe/16-20	At	Adet-Kuruş/16-25
Yumurta	Adet-Akçe/0,5	Deve	Adet-Kuruş/110-130
Karpuz	Okka -Akçe/2	Koyun	Adet-Kuruş/1,5-2
Elma	Okka -Akçe/8	Hane-Trabzon	50-170 Kuruş Arası satış
Kömür	Okka -Akçe/1-2	Üsküdar	100-200 Kuruş/ortalama satış
Odun	Yük-Akçe/15-21	Karaman	Ortalama bir ev 100-200 Kuruş

Fiyatlar oluşturulurken şu çalışmalardan istifade edilmiştir. Yılmaz Karadeniz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 11 (2015), 257-275. Temel Öztürk, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998. *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*, (haz. Ömer Çakmak), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. Zeynel Özlü, “XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar”, *Bilgi, Güz/2006*, sy. 39, 127-162. Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta*. Veysel Gürhan, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012. Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı*. Ercan Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014. Hatem Aka, *H.1186-1190 (M.1772-1776) Tarihli 290 Numaralı Karaman Şer'iyeye Sicil Defterinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994, s. 59-60, 124-132, 135. Mustafa Öztürk, “Trabzon'da Fiyatlar (1750-1770)”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1998, 425-434. 6/346 Nolu *Üsküdar Şer'iyeye Sicili*, Ek-Tablo I.

⁴⁹⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 236.

⁴⁹⁸ *Hırzû'l-Mülûk*, 186.

⁴⁹⁹ *BOA, D.YNÇ*, 103-11.

⁵⁰⁰ *BOA, D.YNÇ*, 83-231.

⁵⁰¹ *BOA, D.YNÇ*, 159-299.

birinin “ben beş akçeye hizmet etmem” dediğini arzında bildirmişti.⁵⁰² 1784’te bir meşverette sadrazam, yeniçeri ağasından yevmiye derecesini sorduğundan 7-8 akçe cevabını aldığında “bununla adam geçinir mi” sözleriyle hayretini ifade etmişti.⁵⁰³ 1808 yılında yeniçeriler sadrazamla görüşmelerinde hamallık, pazarcılık gibi şanlarına yakışmayacak işlerle uğraşmalarını, dükkânlara, gemilere ve diğer yerlere nişanlarını koymalarını maaşlarının “hiç mesabesinde” olmasına bağlamışlardı.⁵⁰⁴ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*’nde ise sabık sekbanbaşı, aldığı 80 kuruş tutan üç aylık ulûfenin 10 günlük masrafına yetmediğini anlatmıştı.⁵⁰⁵

Durum böyleyken yeniçerilerin büyük bir kısmı esâmîli olmaya tenezzül etmeyerek ticareti ve mesleğiyle meşgul olmuş, esâmîli olmaya sadece itibar gözüyle bakmıştı. Kimi yüksek yevmiyeyle emekli olmaya, böylece işiyle gücüyle meşguliyeti için imkân sağlamaya uğraşmıştı. Emeklilerin çok büyük bir kısmı ikinci bir gelir olarak devlet görevlilerinin kapılarına dâhil olmuştu. Bunlardan İstanbul dışında olanlar ocaktan aldıkları maaşlarını burada yaşayan ailelerine harçlık olarak bırakmıştı.⁵⁰⁶ Bu durum sadece yeniçeriler için geçerli değildi, mesela kapıkulu süvarilerinin bazıları da paşa veya diğer devlet görevlilerine hizmetkâr olmuştu.⁵⁰⁷

Yeniçeri ağası ve diğer bütün zabitler bir şekilde esâmî satışı veya temininden gelir etmişlerdi. Hem ağalar hem de neferler için geçerli diğer bir durum ocağın görevlerinin gelire dönüştürülmesiydi. Yani hem İstanbul’da hem de kalelerde üstlenilen vazifeler, bahşiş veya aidat şeklinde kazançlara bağlanmıştı. Esâmîleri olmasa da ortalarda veya diğer hizmetlerde bulunmaları bu gelirleri dolayısıyla idi.

Askeri muvaffakiyetlerine bağlı diğer gelirleri ganimet de, sürekli fetihlerin olduğu zamanlara nazaran düşmüştü. 18. yüzyılda kaybedilen yerlerin geri alınmasından veya bazı fetihlerde yeniçeriler müstefit olmuşlardı. 1722-30 arası doğudaki fetihlere de onlara ganimet kazandırmıştı. Mora’nın fethinde ganimet fazla olduğu gibi 1736-39 harbinden Avusturyalılara karşı verilen harplerde çok fazla mal ve esir alınmıştı.⁵⁰⁸ 1769’daki sefere

⁵⁰² BOA, D.YNÇ, 203-67.

⁵⁰³ *Mehâsinü’l-Âsâr* (İlgürel), 68.

⁵⁰⁴ *Câbî Târihi*, I, 242, 246.

⁵⁰⁵ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 92

⁵⁰⁶ BOA, D.YNÇ, 200-304. BOA, D.YNÇ, 203-237.

⁵⁰⁷ *Enverî Tarihi*, 362.

⁵⁰⁸ *Subhî Târihi*, 406, 567-576. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 82.

ganimet sevdasıyla çok asker katılmıştı. 1788’de Avusturya cephesindeki muvaffakiyet, ganimet bolluğuna sebep olmuş, hatta sadrazam ve ocak idaresini ertesi yıl savaşa gelmezler düşüncesine sevk etmişti.⁵⁰⁹ Bu istisnai durumlara rağmen savaşların genel seyrinin aleyhe olması onlar için cazibesini de çok azaltmıştı.

Maaşların gerçek değer olarak düşmesi karşısında devlet, ağalar ve görevlilere bazı gelir yolları sağlamıştı. Bunların bazılarının menşei eski olmakla birlikte sonradan artırılmıştı. Bazıları ise özellikle 18. yüzyılda yapılan düzenlemelerle ihdas edilmişti.

Yeniçeri ağasına arpalık olarak önceleri Tuna sahillerindeki bazı yerlerden 50 bin akçelik zeamet tahsis edilmişti.⁵¹⁰ 1611 yılında Mihaliç’te ağaya zeamet tahsisleri vardı.⁵¹¹ Bu muvakkat bir yer değişikliği değil ise, ya sadece o zamanki ağaya yahut hepsine verilmiş ilave zeametti. Daha sonra ise zeametler hasa çevrilmişti. Mayıs 1764 ve Nisan 1772 tarihli kayıtlarda, Babadağı kazasına bağlı Ester, Kızılıhsar ve bunlara tabi köylerde “mâ-takaddemden beri” yeniçeri ağalarının hasları olduğu gösterilmişti.⁵¹² Tabi ağalara vezirlik verildiğinde ise vezaret hasları tayin edilmişti.⁵¹³

Ağanın çeşitli kaynaklardan tahsis edilmiş başka gelirleri de vardı. Koyun eminden yılda 8000 kuruş ödeme yapılırdı.⁵¹⁴ Yeniçerilerin çuhaları için vekil tayin edilenler her yıl 5 bin kuruş, avaid adıyla ağaya para öderdi. Bu para Selanik ağası tarafından tahsil edilip gönderilirdi.⁵¹⁵ Ağanın İstanbul tomruk ambarından elli adet tomruk hakkı vardı. Kullanımını yeniçerilere devretmişti.⁵¹⁶ Ocak beytûlmâlî geliri, önceleri tamamen padişaha aitken ocak ve şahsi masraflarına harcamak üzere 20 bin akçesi dışındaki kısmı ağaya bırakılmıştı. Padişah ve sadrazam tarafından verilen bahşiş ve ihsanlar ise büyük yekûn tutmaktaydı.⁵¹⁷

⁵⁰⁹ *Enverî Tarîhi Üçüncü Cild*, 460. *Vak’a-i Hamidiyye*. 108.

⁵¹⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 179.

⁵¹¹ *TSMA*, E. 179/15.

⁵¹² *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 418. *BOA, A.DVN.KLB.d.* 14, s. 326.

⁵¹³ 1738-43 tarihlerinde ağa olan Vezir Hasan Paşa’nın hem Rişvan aşireti muhitinde hem de Karahisar-ı Şarkî mukataalarında hasları vardı. *BOA, C.DH*, 11896. *BOA, A.DVN.AHK.ER.d.* 1, s. 8.

⁵¹⁴ *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, 42.

⁵¹⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 120, hk. 339, 348

⁵¹⁶ *BOA, D.YNÇ*, 214-08

⁵¹⁷ 1703 isyanı sonrasında padişah ağaya 1000 altından kulkethüdasına sekiz kese, zağarcıbaşı ve saksoncubaşına ikişer kese altın vermişti. *Nusretname*, 378. 9 Mayıs 1809’da ağaya 10000 kuruş atıye verilmişti. *BOA, C.AS*, 22028.

Ocak içerisindeki yükselmelerde yeni görevli tayin yetkisi olanlara hediye, pişkeş, bohça parası veya caize adlarında ödeme yapılması adeti vardı.⁵¹⁸ Zabıtlar üzerinde ağanın, odabaşılar ve çorbacılar üzerinden ağayla beraber kulkethüdasının azil ve tayin yetkisi olduğundan gelirleri onlara aitti.⁵¹⁹ Her görevin kendi geliri olduğundan bunların elde edilmesinin bedeli olması mantığına dayanmaktaydı. 18. yüzyıldaki uygulamaya göre odabaşından başlayarak ağaya kadar görevler caize karşılığında verilmişti. Yeniçeri ağası tayin edilenler sadrazama birkaç yüz kese akçe vermişti.⁵²⁰ Ağa değişimiyle beraber silsiledeki bütün zabıtlar hem caize ödemiş hem de kendi altındakilerden ve ortalarından para almıştı. 7 Temmuz 1788'de ağa olan Mehmed Emin Ağa'ya ödenen bazı caizeler şöyleydi: Kulkethüdası 18000, zağarcıbaşı 4500, saksoncubaşı 9500, turnacıbaşı 4250, muhızır 3250, kethüdayeri 2500, başyazıcı 2000, başçavuş, ortaçavuş ve küçükçavuş 1500'er, kapı halifesi 750, çavuş halifesi 400, orta ağası 4000, başkapıkethüdası 2500, başeski 400, 43. bölük çorbacısı 1500, Selanik ağası 5000 kuruştı. Caize dışında turnacıbaşı 500, muhızır 874,5 kuruş bohça-bahâ vermişti.⁵²¹ 1761'de saksoncubaşıya 61. bölük 1305 akçelik hediye vermişti.⁵²²

1197 Cemaziyevvel (1783 4 Nisan-2 Mayıs) ayına ait hesaba göre Altmışbir Mehmed Ağa'nın gelirinin toplamı 32178,5 kuruştı. Mahiyeti tam olarak anlaşılamayan bazılarıyla birlikte gelir kalemlerini; kazalara zabıtların, çorbacı tayini için odalardan alınan para, ağa sergisinden kalan fazlalar, her dört beş günde bir kalemden alınan yevmiye iradı adı altında 200-1000 arası para, serdar kâtibinden alınan mahiye (4000 kuruş), serhatlerden alınan aidatlar, bir hasekinin emekli edilmesinden alınan para (350 kuruş), Bender-Hotin maaşlarından alınan para (500 kuruş), 1195/Masar mevâcib fazlası (15154,5 kuruş), iki kârhane ustası tayini caizesi (200 kuruş) teşkil etmekteydi.⁵²³

⁵¹⁸ Yeniçeri ağası değiştiğinden ocağın eski adetlerinden biri yeniçeri kâtibi som abayî, İstanbul ağası raht, sekbanbaşı som abayî, kulkethüdası raht, zağarcıbaşı ve saksoncubaşı birer top donluk kumaş ve kadife, turnacıbaşı sim üzenği, haseki ağalar, ortaçavuş ve küçükçavuş birer top saye çuha ve kumaş, başçavuş sim eğer, muhızır som abayî, kethüdayeri sim topuz, beytülmâl emini sim palan hediye etmekteydiler. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 14b.

⁵¹⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 216.

⁵²⁰ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175.

⁵²¹ *BOA, D.BŞM.d.* 5627. Mehmed Emin Ağa, kulkethüdası iken caize olarak ağaya 18300 kuruş ödemişti. Ağanın 1761-62 yılı gelir giderini gösterir bir defter için bk. *TsMA, D.* 7281

⁵²² *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 25.

⁵²³ *BOA, C.AS*, 17091

Çok fazla suistimal edildiği, ödeyenleri sıkıntıya düşürdüğü ve borçlandığı için iyice yükselen caize ve pişkeş ödemeye müdahale edilmişti. Önce 16 Kasım 1798'de odabaşların ödedikleri caizeler yarıya indirilmişti.⁵²⁴ Haziran 1802'de ise merkezdeki zabıtların tayinlerinde ödedikleri caize tamamen kaldırılmış, borçları silinmiş ve mukabilinde verdikleri senetler iptal edilmişti.⁵²⁵ Ama kalelere yapılan tayinlerden alınanlar devam etmişti. Hatta bir yıldan fazla süreli tayinlerde tahsil ettikleri caizeler, azledildiklerinden kendilerinden geri alınmıştı.⁵²⁶

Ağa, sekbanbaşı, kulkethüdası ve yeniçeri efendisine ait gemiler vardı. Bunlar iskelelere odun veya başka yük taşırdı.⁵²⁷ İşletilmesinden elde edilen gelirler ağalara aitti. Efendi gemisine ait olanların geliri 17. yüzyılın başında 40 bin akçeydi.⁵²⁸ Yine ağa ve sekbanbaşıya ait, saman taşıyan ve ocak dışından kimseler tarafından işletilen saman tekneleri vardı.⁵²⁹ Bu gemiler ve teknelerde daha önce acemi oğlanları ve yeniçeriler beraber çalışmaktaydı. Daha sonra yeniçerilere kalmış, korucu yapılan neferler istihdam edilmişti.⁵³⁰ 18. yüzyılda İzmit Körfezi'nde odun gemilerinin çalıştığı, yeniçeri kâtibine tahsisli iskeleler vardı.⁵³¹ Sekbanbaşının Hayrabolu'da 20 bin akçelik arpalık timarı varken⁵³² daha sonra Mihaliç kazasında zeamete çevrilmişti.⁵³³ Koruların muhafazasından mesul olan sekbanbaşının buralardaki tarlaları ekip biçenlerden yıllık gelirleri de vardı.⁵³⁴

Kulkethüdası kolluk aidatlarından başka bazı hususi gelirleri de vardı. Tayinlerden caize geliri elde etmişti. Ona ait işlerden kendi dairesindeki görevliler ve diğer yeniçerilere pay verilmişti. İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin evlenmesinde kulkethüdasının serraçbaşı tarafından izin tezkeresi düzenlenmiş ve yasakçı

⁵²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 170. BOA, C.AS, 41528.

⁵²⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 217, hk. 478.

⁵²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 228, hk. 59. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 1.

⁵²⁷ Ekim 1727'de İstanbul'da kereste pahalı olduğu için kereste taşınması sebebiyle kulkethüdası dâhil gemi sahipleri ve reislerine en az iki sefer odun getirmeleri emri verilmiş, uymayanlarının gemilerinin tersaneye çekileceği bildirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 698.

⁵²⁸ BOA, AE, SMST.II, 7658. 1630 yılında Bostan İskeleyi'ne yük taşıyan ağaya ait Tavukçu Gemisi adlı bir gemi, yeniçerilerce işletilmekteydi. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 208. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 243.

⁵²⁹ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 1, s. 256.

⁵³⁰ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 243.

⁵³¹ BOA, D.YNÇ, 267-325.

⁵³² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 214.

⁵³³ TSMA, E. 791/7.

⁵³⁴ 17. yüzyılın başında koruların olduğu yerlerde tarla ekip biçenlerin 20 bin akçe verdikleri yazılıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 213.

görevlendirilmişti. Bu işlemde serraçbaşına 10 kuruş, kolluk ve yasakçıya 4 kuruş, o bölge kolluk çorbacısına 3 kuruş, alemdara 90 para, bir nefer yeniçeriye 60 para, asesbaşı ve subaşıya 4 kuruş ve bir çeyrek, salması çukadarına 100 para, Sultan Fatih Vakfına 30 para olmak üzere toplam 28 kuruş alınmıştı.⁵³⁵

Ağa dairesindeki bazı görevlilere, kârhanelilere, 1 ve 5. bölük ortasına, sadrazam mataracılarına, kethüdayerine, sekbanbaşı dairesine, efendi dairesindeki hizmetlileri ve kâtibin maiyetine kolluk gelirlerinden hisse verilmişti.⁵³⁶ Etmeydanı'nda görevli seğirdim aşçı ve ustalarına Vidin kahve tahmisi iltizamı gelirlerinden vakıf kurulmuş ve geliri onlara tahsis edilmişti.⁵³⁷

Azledilmiş ağalara serdarlık, zabıtlık ve mîrî piyade zeameti yoluyla gelir bağlanmıştı.⁵³⁸ Şehirlerdeki ve kalelerdeki kolluk gelirleri/rüsumatı, serdar ve zabıtlara aitti. Bunları göreve başlama itibarıyla tasarruf etmişlerdi. Tabi görevlerini kullanarak başka gelir de elde ederlerdi.⁵³⁹ Bazı kalelerde, yakın kazaların serdarlık gelirleri de kale ağalarına tahsis edilmişti.⁵⁴⁰ Kalelerde maaşların artan kısımları sergi fazlası olarak onlara kalırdı.⁵⁴¹ Yine hizmetlerine verilen ortarlardan artan maaşlarda onlara aitti.⁵⁴² Güç yetirebildikleri kişilerin maaşlarına el koyar,⁵⁴³ keşidelerden para talep ederlerdi.⁵⁴⁴ Kale kapılarında serdariye adı altında cebren para alır,⁵⁴⁵ vergilere müdahale eder, tüccarlardan

⁵³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 225, hk. 253. 1807 yılına ait bu kayıttan öncesine ait (1793) bir belgeye göre bir altın düzenlenen harç tezkeresine, bir altın yasakçılara düğün sahiplerince ödendiği gösterilmişti. BOA, C.ADL, 4142. Belirlenen miktar çoğu zaman aşılmış birkaç kat daha fazla para talep edilmişti. hatta bazı yeniçeriler evlenme çağında olmayan çocuklar için zorla tezkere düzenleyerek karşılığında para almışlardı. BOA, A.DVN.MHM.d. 228, hk. 30.

⁵³⁶ BOA, D.YNÇ, 105-85.

⁵³⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 234, hk. 600. Kayıttan bu tahsisatın Vidin'in fethinden beri var olduğu anlatılmıştı.

⁵³⁸ Ekim 1796'da, ilk düşen mahlûlden mîrî piyade zeameti tevcih edilen kulkethüdasına bekleyeceği müddet için yeniçeri ağası hazinesinden bir kese para verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 163.

⁵³⁹ 18. yüzyıl sonunda Haleb'de Han-ı ganem koluğu zabıtlara gelir olarak tahsis edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 644. 1793 yılında Sakız'da azledilen ağa sonrakine ait rüsumata el koyduğundan aralarında niza çıkmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 94. Ağalar yakaladıkları sarhoşlardan cerime almaktaydı. 1775'te Bosna ağası sabık kulkethüdası yağ ticaretine müdahale etmiş, başkasına sattırmamıştı. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, 45, 91.

⁵⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 215, hk. 968.

⁵⁴¹ BOA, A.DVN.AHK.İS.d.5, s. 259.

⁵⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 494-495.

⁵⁴³ 1721'de Bozcaada'da yamak olan 25. bölükten İbrahim kaç kere ağaya şikâyetle bulunsa da kale zabiti onun maaşını vermemişti. BOA, D.YNÇ, 65-369.

⁵⁴⁴ BOA, D.YNÇ, 65-408.

⁵⁴⁵ BOA, C.AS, 43895. Hotin Kalesi'ndeki zabitin serdariye olarak adlandırılan gelirine merkezden müdahale edilmesine rağmen zabıtlar ısrarla almaya devam etmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 201, hk. 338. BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 539. BOA, A.DVN.MHM.d. 210, hk. 64.

ve reayadan para talep ederlerdi.⁵⁴⁶ Ölen yeniçerilerin terekelerinin beytülamala naklinden de mesul olduklarından bunlara müdahaleleri de çok fazlaydı.

18. yüzyılda yeniçeri ağası, zabitler, kalem erbabına ve bazı görevlilere “tevzi‘at-ı ma‘lumât-ı ocak”⁵⁴⁷ adında her maaşta ödeme yapılmıştı. Bu tevziata 1730’lu yıllarda başlanmıştı. Önceleri her mevâcipde, kağıt-defter parası için verilen 12 bin akçeyle beraber 912500 akçe ödenmişti.⁵⁴⁸ Sonrasında bazı görevliler ilave edilmişti ve miktar 1030300 akçeye çıkarılmıştı.⁵⁴⁹ Ödeme seferler sırasından da yapılmıştı.⁵⁵⁰ Halife/şakirtlerin tevziattan payları 108 bin akçeydi. Buna başhalife, beytümâl kâtibi ve kese-i evvele ödenenler dâhil değildi. Sayılarının artıp eksilmesi kendilerine ödenen toplam miktarı değiştirmezdi.⁵⁵¹ Muayyen maaşı olmayan yeniçeri efendisine tevziatta

⁵⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 112, hk. 761. Necmettin Aygün, XVIII. Yüzyılda Trabzon’da Ticaret, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, 400-401. BOA, C.AS, 43895.

⁵⁴⁷ Bu ödemeyi D’Ohsson kısmen gösterse de maaş olduğundan ve aylık ödendiğinden, bazı ağalaraysa masa gideri adı altında ödeme yapıldığından bahsetmiştir. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 333. Ödeme yapılan kişileri gösteren kayıtlardaki miktarlarla bazı icmallerde görülen sayılar arasında farklar bulunmaktadır. Söz konusu belgelerden farkın mahiyeti anlaşılamamaktadır. Ayrıca sekbanbaşının payı tafsilatlı olan kayıtların bazılarında görülmemektedir. BOA, D.YNÇ, 260-20, 179, 182.

⁵⁴⁸ Yeniçeri ağasına 300 bin, sekbanbaşına 110 bin, yeniçeri efendisi ve kulkethüdasına 100 bin, zağarcıbaşına 7 bin, saksoncubaşına 10 bin, efendikapısı başhalifesine 60 bin, başçavuşa 8 bin, muhızra 10 bin, kethüyerine 7 bin, beytümâl eminine 5500, beytümâl katibine 6 bin, divan katibine 12 bin, kese-i evvele 5 bin, efendi kapısı şakirtlerine 108 bin, kethüdayeri katibine 7 bin, ağa kapısı başhalifesine 8 bin, piyade mukabelecisi efendisine 12 bin, piyade mukabelecisi şakirtlerine 12 bin, kese-i küçükke 3 bin, ocak başkatibine 8 bin, ağa kapısı şakirtlerine 3 bin, ortaçavuşuna 3 bin, küçükçavuşa 3 bin, ağa kethüdasına 6 bin, ağa hazinedarına 6 bin, ağa hizmetlilerine 10 bin, beytümâl nazırına 1500, ocak yazıcılarına 7 bin, ocak mehteranına 15 bin, serserraç, kulkethüdası ve efendi serraçlarına 1300, başhalife kesedarına 1500, veznedarlara 2 bin, kapıkethüdasına 1000, ağa kapısı kethüdasına 800, beytümâlkapısı kethüdasına 800, çavuş yazıcılarına 1200, kulkethüdası yazıcısına 1000, başçavuş yazıcısına 500, teğelticiye 1000, serdarlar katibine 1000, sipah, silahdar, topçu ve cebeci çavuşlarına 300, ağa perdahçısına 300, müezzine 300, ağa karakulağına 600, mehteran çavuşuna 300, çavuş-u enderun-u ağa 300, kulkethüdası kethüdasına 1800, ocak imamına 1500, ağa çuhadarına 5 bin, kulkethüdası ve efendi çuhadarlarına 3600, zağarcıbaşı çuhadarına 1500, saksoncubaşı çuhadarına 1200, başhalife çuhadarına 1200, başçavuş ve muhızır çuhadarlarına 800, kethüdayeri, beytümâlemine, beytümâl kâtibi ve başkatip çuhadarına 600, divan kâtibi ve kese-i evvel çuhadarlarına 500, kese-i küçük çuhadarına 300, ağa dairesi halifesi çuhadarına 400, ortaçavuşu çuhadarına 300, ağa kethüdası çuhadarına 400, enderun ağası çuhadarına 2 bin, Süleymaniye Camisi kayyımlarına 300, ağa saatçisine 300, mahbuslar imamına 300, köşk bekçisine 300, ağa su yolu hizmetlisine 300, ağa bevvâbına 300, ağa vekilharcına 1200, ağa kapısı .. ? 4 bin, ağa rahtıvanına 400, enderun mehteranlarına 3 bin, küçükçavuş çuhadarına 300, ağa kollukçularına 300, ağa silahdarına 2 bin, ağa mirahoruna 300, ağa alay çavuşuna 300, mehteran-ı tabl-ı ağaya 1200, kethüdayeri çuhadarına 400 akçe ödenmişti. BOA, MAD.d. 17249. BOA, C.AS, 27255, 48465. BOA, D.YNÇ, d. 34270.

⁵⁴⁹ 1187/Masar-1773’deki ödemeye göre yukarıdakilere ilaveten nakibüleşraf çavuşuna 300, arabacı çavuşuna 300, ağa divanı katibine 1000, ağa bevvâbına 300, kethüdayeri çuhadarına 300, çavuş başnöbetçisine 300, ağa ... ? 600, hazine katibine 600, ocak başyazıcısı katibine 1000 akçe verilmişti. Ağa karakulağı 300’e düşürülmüş, küçükçavuş 3 bine, ağa kethüdası 800 akçeye yükselmişti. Toplam ödeme 1030000 akçe olmuştu. BOA, D.YNÇ.d. 34527. 1189/Lezez-Ocak 1776’daki ödemede ilaveten ağa kapısı zindan katibine 1000, kalyon çavuşuna 300 akçe verilmişti. BOA, MAD.d. 17327.

⁵⁵⁰ *Enverî Tarihi*, 327

⁵⁵¹ BOA, D.YNÇ, 163-116. BOA, D.YNÇ, 180-447. BOA, D.YNÇ, 181-117.

pay yoktu. Onun değişik hususi gelirleri vardı. Yeni şakirtlerden seyir akçesi adıyla 300 akçe almışlardı.⁵⁵² 1608 yılında kaldırılmadan önce, sefere gitmeyen neferlerden her maaş ödemesinde 500 akçe gelirleri vardı.⁵⁵³ Yeniçeri efendisinin 17. yüzyıla kadar her neferden alınan bir akçe payı, başhalife tarafından odabaşılardan toplanmıştı.⁵⁵⁴ Bu ödeme “resm-i hazreti efendi” adıyla tahsil edilmişti. Sonradan artırılmış olmalı ki 18. yüzyılda bir kıst maaşta nefer başına 4 akçe kesinti suretiyle tahsil edilmişti.⁵⁵⁵ Kesinti kalelerdeki maaşlardan da yapılmıştı. Kalelerden alınanın 2 akçesi, başhalifeye tahsis edilmişti. Halifenin hissesinden kese-i evvele 250, kese-i saniye 125, şakirtlere 100 kuruş pay verilmişti. Kâtip, başhalife ve kese-i evvel için “kitabete” adı altında diğer bir kesinti daha vardı. Kitabete ücreti, efendi kaleminden kâtip tayin edilmiş kalelerden en yüksek Bağdad’dan 1000 kuruş, en düşük Erzurum’dan 132 kuruş olmak üzere sabit veya bazıları için değişik şekilde kesilmişti. Miktarın yüzde altmışı yeniçeri kâtibine, yüzde otuzu başhalifeye, yüzde onu kese-i evvele pay edilmişti. Her kaleden harc-ı mektup adıyla 30 kuruş ayrı bir kesinti daha yapılmıştı.⁵⁵⁶ 1161/1748’de otuz dört kaleden 14318 kuruş kitabete ücreti, 1020 kuruş harc-ı mektup ödemesi yapılmıştı.⁵⁵⁷ 1178/1764-65 yılı yine otuz dört kaleden 15278 kitabete ücreti, 1020 harc-ı mektup ödenmişti.⁵⁵⁸ Kalelerdeki kâtiplere “kalemiye” adında masrafları mukabili ayrıca ödeme yapılmıştı.⁵⁵⁹ Yeniçeri efendisi kaleminde çalışanlara 1763 yılından itibaren “hisse-i hulefa ve şakirdan” olarak atıye verilmeye başlandığı ikinci bölümde anlatılmıştı. Bu ödeme bir maaşta 8-10 bin kuruş seviyesindeydi.

1819 yılında zağarcıbaşına 1750, saksoncubaşına 1500 ve turnacıbaşına 1250 kuruş olmak üzere her maaşta toplam 4500 kuruş “mevkuf” adıyla ödenmeye başlanmıştı.⁵⁶⁰

⁵⁵² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 245. Bu miktar diğer tüm kalemler gibi sonradan artırılmış olmalıdır.

⁵⁵³ *Osmanlı Kanunnâmeleri* VIII, 141. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 243.

⁵⁵⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 243. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 141.

⁵⁵⁵ *BOA, D.YNÇ*, 260-179, 182. Mesela 1177/Lezez maaşında toplam ödenen rüsumat 122352 akçedir. Merkezde maaş ödenenlerin sayısı 30588’dir. *BOA, D.YNÇ.d.* 34427.

⁵⁵⁶ *BOA, C.AS*, 54691. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462.

⁵⁵⁷ *BOA, MAD.d.* 17323.

⁵⁵⁸ *BOA, D.YNÇ*, 266-220. 1181/1767-68 yılında miktar değişmemişti. *BOA, D.YNÇ*, 274-23.

⁵⁵⁹ 1179/1765-66 yılı Ur Kalesi maaşlarından 75 kuruş kalemiye ödenmişti. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 12.

⁵⁶⁰ *BOA, MAD.d.* 4105, s. 300.

Ortaların çorbacıları değiştiğinde tayin edildiği ortalarda kendisine hediye olarak değişen miktarlarda para verilmişti.⁵⁶¹ Ayrıca çeşitli bahislerde gösterildiği üzere çorbacıların orta neferlerinin maaşların rızalı veya rızasız el koyması, mahlûl olan esâmîlerin maaşlarını alması yaygındı.

Maaş telafisiyle alakalı en yaygın yol, çavuşlar ve daha üst rütbelilere “hüddam/hizmetli” ve “keşide” adı altında gelir sağlanmasıydı. Çavuş ve kâtiplere keşide, çorbacı ve daha üst rütbelilere hüddam esâmîsi verme şeklinde yapılmıştı. Uygulama biraz farklı şekilde 17. yüzyılın başında vardı. Zabıtlar himayelerine aldıkları 5-10 kişiyi seferde veya görevde varmış gibi göstermiş ve maaşlarını almışlardı.⁵⁶² Çorbacılar ve diğer zabıtlara tayinlerinde hemen hizmetli verilmişti. Sayıları ağaların rütbeleri veya emekdarlıklarına göre değişmişti.⁵⁶³ Gerçek hizmetlilerinin yanında, onlara gösterdikleri mahlûller karşılığında veya karşılıksız maaşlarını aldıkları hizmetli esâmîleri verilmişti. Bu esâmîlerin “geçinme” yani gelir sağlamak için verildiği açıkça gösterilmiş,⁵⁶⁴ hatta bunlar “yemeklik” olarak tarif edilmişlerdi. Hüddam esâmîleri emekli olmayan, 7 ve 8 akçelik esâmîlerdi. Duruma göre sayıları artırılmıştı. 1729’da İnebahtı’da bulunan mazul çorbacı beş esâmîyle geçindiğinden bahsetmişti.⁵⁶⁵ 1745’te Kars’ta 31. sekbanların çorbası 8 adet yemeklik esâmîsi olduğunu beyan etmişti.⁵⁶⁶ 1763’te Bağdad’da 10. sekbanların çorbacısıyken Van’da 31. bölüğe çorbacı olan Mehmed Ağa, yedi hüddamının “maaş-ı medarını idare etmediğinden” üç esâmî daha istemişti.⁵⁶⁷ 1763’te 85. cemaatin çorbacısı, hüddamları eksik olduğu ve orta neferlerinin sayısı az olduğundan durumunun iyi olmadığı, verdiği 52 akçelik bir mahlûlle 7 hüddam esâmîsi yazdırmıştı.⁵⁶⁸

Hüddam sayısı haseki, turnacıbaşı ve diğer rütbeliler için daha artırılmıştı. 18. yüzyılda saksoncubaşı ve yukarı rütbeliler, emeklilik verilmediğinden azillerinde bu tür esâmîlerle desteklenmişlerdi. Bu esâmîlerin sayısı 15-20, hatta daha fazla olabilmişti.⁵⁶⁹

⁵⁶¹ 61. bölüğün defterine göre 1755 yılında çorbacı tayin edilen kulkethüdasının oğluna 2034 akçe verilmişti. Ertesi yıl tayin edilen çorbacıya 1170 akçe hediye edilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 41151.

⁵⁶² *Kitâb-i Müstetâb*, 38.

⁵⁶³ *BOA, D.YNÇ*, 58-368. *BOA, D.YNÇ*, 199-290, 293. *BOA, D.YNÇ*, 266-335. *BOA, D.YNÇ*, 228-515. *BOA, D.YNÇ*, 248-224. *BOA, D.YNÇ*, 163-393.

⁵⁶⁴ *BOA, D.YNÇ*, 232-56, 68.

⁵⁶⁵ *BOA, D.YNÇ*, 96-311.

⁵⁶⁶ *BOA, D.YNÇ*, 188-256.

⁵⁶⁷ *BOA, D.YNÇ*, 260-17.

⁵⁶⁸ *BOA, D.YNÇ*, 260-410.

⁵⁶⁹ *BOA, D.YNÇ*, 133-200. *BOA, D.YNÇ*, 258-98. *BOA, D.YNÇ*, 294-351.

1771’de Bender ordusu ağası, 76. cemaatin çorbacısına “medar-ı maaş” için hüddam esâmîsi istemişti. Bu odadan verilen mahlûller karşılığında ona 7 adet 7 yevmiyeli esâmî tahsis edilmişti.⁵⁷⁰ Hüddam esâmîlerinin daha fazlası emekli edilen yeniçeri ağalarına verilmişti. 5 Ocak 1716’da emekli edilen Bekir Ağa’ya yevmiyesi dışında 7 akçeden 43;⁵⁷¹ 5 Mayıs 1733’te emekli edilen Abdulkadir Ağa’ya 8 akçelik 35, 7 akçelik 3 esâmî verilmişti.⁵⁷² Serdengeçti ağalarına da diğerleri kadar olmasa da birkaç hizmetli esâmîsi olmasına müsaade edilmişti.⁵⁷³

Hüddam esâmîler, sahipleri öldüğünde veya diğer şekillerde kayıtları silindiğinde başkalarına devredilmiş yahut hazineye kalmıştı. 1741’de Bar ağası öldüğünde çavuş olan oğlu, babasının çok borcu kaldığı, ödeyebilmesi için onun 16 hüddamının kendisine verilmesini istemiş ve talebi kabul edilmişti.⁵⁷⁴

Esâmîyle gelir desteği verilen diğer görevliler, çavuşlardı. Kalelerdeki keşideli çavuşlara 15-20 veya daha fazla olacak şekilde esâmî verilmişti. Esâmîlerin bir kısmı hizmetinde kullandıkları neferlere, akrabalarına veya oğullarına aitti.⁵⁷⁵ Kalelerdeki yeniçerilerden bazıları esâmîlerini gasptan muhafaza için keşidelere yazılmışlardı.⁵⁷⁶ Bunlar, karşılığında isimlerini çaldırmama, hatta görev yerlerinde bulunmadıklarından silinmesine mani olma şeklindeki faydaları karşılığında çavuşlara yevmiyelerinden bir kısmını bırakmıştı.⁵⁷⁷ Tayin olmalarında veya başka keşideye geçmek istediklerinde, keşide sahipleri çok fazla para talep ettikleri veya maaşlarını noksan ödediklerinde keşidelerden ayrılmışlardı.⁵⁷⁸ Keşidedeki diğer bir kısım esâmî, çavuşların mahlûl karşılığında temin ettikleri, kendilerine ait esâmîlerdi.⁵⁷⁹ Kaleleri değiştiren çavuşlara gittikleri yerlerde istediğinde ilave esâmî verilmişti.⁵⁸⁰ 25-30 esâmî ihtiva eden keşideye sahip çavuşlar vardı.⁵⁸¹ 1732’de Bağdad’da Veli çavuşa 15 esâmîsine ilaveten 10 esâmî

⁵⁷⁰ BOA, D.YNÇ, 290-428.

⁵⁷¹ BOA, D.YNÇ, 53-179.

⁵⁷² BOA, C.AS, 38225.

⁵⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 166, hk. 414

⁵⁷⁴ BOA, D.YNÇ, 163-202.

⁵⁷⁵ BOA, D.YNÇ, 189-83. BOA, D.YNÇ, 62-83. BOA, D.YNÇ, 104-167.

⁵⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 102-319.

⁵⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 98-118.

⁵⁷⁸ BOA, D.YNÇ, 226-71.

⁵⁷⁹ BOA, D.YNÇ, 260-176. BOA, D.YNÇ, 108-68.

⁵⁸⁰ BOA, D.YNÇ, 151-254. BOA, D.YNÇ, 149-443.

⁵⁸¹ BOA, D.YNÇ, 120-452

daha maddi durumu iyi olmadığından verilmişti.⁵⁸² 1735 yılında Vidin’de bir çavuş keşidesindeki esâmî sayısı az olduğu ve “geçinmeye mecali kalmadığından” talebi üzerine 6 esâmî verilmişti.⁵⁸³ 1730’da Kandiye’de bir çavuşun 32 esâmîsinden hepsi gitmiş, 10 esâmî kalmış ve bunların hepsi mevcut olduğundan üç oğlunu kendi keşidesine yazdırmıştı.⁵⁸⁴ İlave esâmî istenmesinin diğer bir sebebi keşidedeki esâmîlerin hepsinin mevcut olması, yani tamamen gelire tahsis edilmiş esâmînin olmamasıydı. 1725 yılında keşidesindeki esâmîler “mevcut” olduğu için geçinmeye mecali olmayan Bender’de görevli Ali Çavuş’un 11 esâmîsine bir ilave yapılmıştı.⁵⁸⁵ Çavuşlar fûrû-nihade mahlûl olarak çalışan esâmîleri gelirlerini sebep gösterip tekrar açtırabilmişlerdi.⁵⁸⁶

İstanbul’da şakirtler, yazıcılar ve çavuşlara 7 akçelik zamanla değişen 100-200 sayılarında esâmîler tahsis edilmişti. Aynı şekilde kalelerdeki kâtiplerin hüddam esâmîlerinin sayısı çok fazlaydı. 1771’de Bosna’ya kâtip olan Mehmed’e, keşidesindeki isimler az olduğu ve masrafına yetmediğinden 15 esâmî daha verilmişti.⁵⁸⁷ 8 Ekim 1784’te Anapa Kalesi’ne zabıt tayin edilecek bir kâtipten, ya haseki emekliliğini ya da üç hüddam esâmîsini seçmesi istenmişti.⁵⁸⁸

Çavuşlar ve kâtipler keşidelerindeki esâmîleri emekliliklerinde kullanmışlardı. 1729’da Selanik kâtibi emeklilik istediğinde hüddamlarının yevmiyelerini ve bulduğu bir mahlûlü bedel olarak vermişti.⁵⁸⁹ 1753 yılında Kandiye’de keşidesinde 17 esâmî olan Ahmed Çavuş, 48 akçe yevmiyeyle emekli olduğunda kendisinin 8 akçeli esâmîsinden başka keşidesindeki 8 akçe yevmiyeli 6 esâmîyi de vermişti.⁵⁹⁰

4.3. BAHŞİŞLER-HEDİYELER

Yeniçerilere çeşitli vesilelerle padişah, sadrazam ve diğer devlet görevlilerince hediyeler verilmiş ve ihsanlarda bulunulmuştu. Bu onlar için çok önemli gelir kaynağıydı. Çünkü bir kerede alacakları bahşiş, maaşlarından çok fazla olabiliyordu. 8 akçe yevmiyeye

⁵⁸² BOA, D.YNÇ, 107-125.

⁵⁸³ BOA, D.YNÇ, 122-185.

⁵⁸⁴ BOA, D.YNÇ, 99-83.

⁵⁸⁵ BOA, D.YNÇ, 85-11.

⁵⁸⁶ BOA, D.YNÇ, 91-48, 108.

⁵⁸⁷ BOA, D.YNÇ, 295-232.

⁵⁸⁸ BOA, C.AS, 23917.

⁵⁸⁹ BOA, D.YNÇ, 98-478.

⁵⁹⁰ BOA, D.YNÇ, 222-348.

sahip bir nefer yılda 2832 akçe maaş geliri elde etmişken aldığı 5, 10 veya daha fazla kurushluk bahşiş ona maaşının yarısı kadar veya tamamına yakın bir gelir sağlamıştı. Çoğu bahşişler mutat hal almış, yeniçerilerin ocakla münasebetini kesmeyerek görevlerde kalmalarının mühim sebeplerinden olmuştu.

Cülûs bahşişi ilk olarak 1389'da I. Bayezid'in tahta çıkışında kapıkullarına ödenmişti.⁵⁹¹ Takiben diğer padişahlar tarafından ödenmesiyle adet haline gelmiş, nihayetinde Sultan II. Mehmed'in kanunnamesine girmişti. Buna göre her yeniçerinin 3 bin akçe cülûs bahşişi hakkı vardı.⁵⁹² Ayrıca "hilat-bahâ" adı altında yayabaşılara 400, süvari sekbanlara 140, zağarcılara 160 akçe ödenmişti. Yeniçeri ağasına 100 bin, sekbanbaşına 30 bin, yeniçeri kâtibine 9 bin, kulkethüdasına 7 bin akçe verilmişti.⁵⁹³ Sultan I. Süleyman'ın cülûsunda yeniçerilere bu şekilde bahşiş verilmişti.⁵⁹⁴ II. Selim'in cülûsunda 2 bin akçe nefer başına bahşiş dağıtılmış ancak yeniçeriler "kanunumuz 3 bindir" diye itiraz etmişler ve sonra ödeneceği sözü verilerek yatıştırılmışlardı.⁵⁹⁵ Sultan III. Mehmed'in tahta çıkışında kanuna uygun şekilde ödeme yapılmıştı.⁵⁹⁶ Sultan IV. Murad'ın cülûs bahşişi 9 Eylül 1623'te dağıtılmış, emekliler dışında 38156 nefere 25'şer kuruş (bir kuruş 120 akçe) olmak üzere toplam 953900 kuruş dağıtılmıştı.⁵⁹⁷ 8 Ocak 1640'ta tahta çıkan Sultan İbrahim'in bahşişinde emekliler dışında 22143 nefere 66.429.000 akçe dağıtılmıştı.⁵⁹⁸ 8 Ağustos 1648'de cülûs eden IV. Mehmed için de bahşiş dağıtılmıştı.⁵⁹⁹ Sonraki padişahlar döneminde de aksatılmamıştı. 1703'te Sultan III. Ahmed'in cülûsunda İstanbul'da 32000, kalelerdeki 15000 yeniçeriye bahşiş verilmişti.⁶⁰⁰

Patrona İsyanı sonrasında tahta çıkan I. Mahmud'un cülûsu için 9 Ekim 1730 tarihinde bahşiş dağıtılmıştı. Bahşiş keseleri at arabalarıyla yeniçeri ağasının dairesine

⁵⁹¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 336.

⁵⁹² *Defter-i Teşrifât*, 20.

⁵⁹³ *Kavânîn-i Âl-i Osman*, 108-111. *Telhîsü'l-Beyân*, 247.

⁵⁹⁴ *İbtihâcû't-Tevârih*, 94.

⁵⁹⁵ *Tarih-i Selânikî*, I, 51.

⁵⁹⁶ *Kavânîn-i Âl-i Osman*, 108-111

⁵⁹⁷ BOA, MAD.d. 6692, s. 1358.

⁵⁹⁸ BOA, MAD.d. 7026, s. 901.

⁵⁹⁹ *Telhîsü'l-Beyân*, 247.

⁶⁰⁰ BOA, MAD.d. 4594. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 250.

gönderilmişti.⁶⁰¹ Bahşişler İstanbul'da 76572 nefere dağıtılmış,⁶⁰² Revan ve İsfahan seraskerleri emrindeki ordularda bulunan yeniçerilere de gönderilmişti. İsfahan seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetindeki 1316 serdengeçtiyle⁶⁰³ Revan ordusundaki 8562 nefer ve serdengeçti bayraklarıyla geleceği tahmin edilen 7038 yeniçeriye verilecek bahşişler için hazine gönderilmişti.⁶⁰⁴ Kalelerdeki yeniçeriler de bahşiş ödemesine dâhil edilmişlerdi.⁶⁰⁵

Sultan III. Osman'ın tahta çıkmasından sonra 25 Aralık 1754 Salı günü bahşiş dağıtılmıştı. Yeniçeri emeklilerine cülûs bahşişi verilmesi mutata değilken padişahın emriyle onlara da verilmişti.⁶⁰⁶ Sultan III. Mustafa, tahta geçmesinin ardından 30 Ekim 1757 tarihli yeniçeri ağasına verdiği emirde eskiden uygulanagelen usul üzere merkezdeki yeniçerilerin cülûs bahşişlerinin verilmesini istemişti.⁶⁰⁷ 8 Kasım 1757'de bahşiş dağıtılmış⁶⁰⁸ 24 kuruş üzerinden ödeme yapılmıştı.⁶⁰⁹ Bu dağıtıma da emekliler dâhil edilmişti.⁶¹⁰ Sultan I Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra cülûs bahşişi verilmesi düşünülmüşse de harp zamanı olduğundan çok sayıdaki yeniçeriye hazine bulunamayacağı, sadece ordudakilere verildiğinde kalelerdeki görev mahallerini terk edip bahşiş almak için orduya gidecekleri ve bunun büyük meseleye sebep olacağı düşünüldüğünden vazgeçilmişti.⁶¹¹ III. Selim cülûsunda da savaş zamanı olduğundan bahşiş verilmemiş ancak yine savaş zamanı olan IV. Mustafa'nın tahta çıkışında isyancıların zorlamasıyla dağıtılmıştı.⁶¹² Sadrazam ordusundan başka İsmail, Niş ve İbrail ordularında bulunan yeniçerilere hazine gönderilmişti.⁶¹³

⁶⁰¹ I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 5. Abdi Tarihi, 63. Patrona Halil İsyanı, vrk 6b.

⁶⁰² Sahillioğlu, "Hazine Gelir ve Gideri", 1402.

⁶⁰³ BOA, AE, SMHD.I, 13194.

⁶⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 119.

⁶⁰⁵ Kasım 1730 tarihinde Gence, Tiflis, Topkaraağaç, Revan kaleleriyle Tebriz'den çıkan ve orduda olan serdengeçti ve odalı yeniçerilerin cülûs bahşişlerinin gönderildiği emredilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1164. Kefe Kalesi'ndeki eşkinici yeniçerilere cülûs bahşişi olarak 165600 akçe gönderilmişti. BOA, C.AS, 30112.

⁶⁰⁶ Hâkim Efendi Tarihi, 200. Muradî Rûznâmesi, 1. BOA, C.AS, 15500. (Bu belgede kapıkulu sipahileri için ödenen tutarlar vardır, ancak bütün kapıkullarına bahşiş verildiği ifade edilmiştir.)

⁶⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 1049

⁶⁰⁸ Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa, vrk. 13-14.

⁶⁰⁹ Muradî Rûznâmesi, 47. Bu durumda 1 kuruş 125 akçe üzerinden hesaplanmıştır.

⁶¹⁰ Hâkim Efendi Tarihi, 482-483. Muradî Rûznâmesi, 47. Bir kayıta 7 Kasım'da ödendiği yazılıdır. BOA, KK.d. 676M(1), s. 4.

⁶¹¹ TSMA, E. 803/7.

⁶¹² Câbî Târihi, I, 377-378. Âsım Efendi Tarihi, II, 870. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 343.

⁶¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 224, hk. 818-820.

Cülûs bahşişi dağıtımı, mevâcib usulüne göre yapıldı. Keseler divanda dağıtılırken önce yeniçeriler alır, sonra kendi aralarında taksim ederlerdi.⁶¹⁴ Bahşiş verilecekler hususunda zamanla bazı değişik uygulamalar olmuştu. 1703'teki isyan sırasında “serdengeçti yazılanlara, bayrak altında olanlara verilmez, odalarda bulunulmalı” diye bahsedilenlere bahşiş verilmemişti.⁶¹⁵ 1730'da gösterildiği üzere seferdeki serdengeçti olanlara hatta yazılacaklara bile verilmişti. 1703 isyan hali olduğundan odalarına gitmelerini sağlamak için bu şekilde muamele edilmiş olmalıdır. Uygulamadaki farklılık kalelerdeki nöbetçiler içinde geçerliydi. 1640'ta Sultan İbrahim'in cülûsunda Bağdad'da olan nöbetçilere ve ağaları Bektaş Ağa'ya bahşiş gönderilmişti.⁶¹⁶ 1703 ve 1730'daki dağıtımlarda kalelere bahşiş gönderildiğine ilişkin kayıtlar yukarıda verilmişti. Ancak III. Mustafa'nın cülûsunda kalelerdekilere bahşiş gönderilmemişti. Bu yüzden huzursuzluk çıkmış, itirazlar Hotin'de isyana dönüşünce Aralık 1757'de kendilerine bahşiş verilemeyeceğini bildiren sert bir emir gönderilmişti.⁶¹⁷ IV. Mustafa'nın cülûsunda ise kalelerdekilere bahşiş verilmişti.⁶¹⁸

Padişah, cuma ve bayram namazlarına gidişinde, çeşitli mekânları ziyaretinde maiyetiyle gelen sakalara, kuloğullarına-karakullukçularına, hu-keşânlara ve solaklara mutat olarak para dağıtmıştı.⁶¹⁹ Yine kılıç kuşanma sırasında padişah, sakalar ve hu-keşânlara altın vermişti.⁶²⁰ Mevrit kandilinde yapılan merasimde 1. ve 5. bölümün aşçılarına sadrazam tarafından bazen birer bazen ikişer altın vermişti.⁶²¹

Ocağa verilen ziyafet veya diğer sebeplerle yapılan ziyaretlerde sadrazam ve padişah, neferler ve ağalara büyük miktarda hediye ve bahşiş verilmişti.⁶²² 28 Temmuz

⁶¹⁴ BOA, KK.d. 676M(1), s. 4. *Defter-i Tesrifât*, 37.

⁶¹⁵ *Anonim Osmanlı Tarihi*, 250.

⁶¹⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1137.

⁶¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 160

⁶¹⁸ *Yayla İmâmî Risâlesi*, 231.

⁶¹⁹ Cuma namazları sırasında I. Mahmud yeniçeri sakalarına iki yarım zer-i mahbub altın dağıtmaktaydı. *TSMA, D. 1067*. Sultan II. Mustafa 1758 Ekim'inden 1758 Mayıs'ına kadar gittiği Cuma namazları sırasında sakalara önceleri dört zer-i mahbub altın verirken sonra sekiz altın vermişti. *TSMA, D. 115*. Mayıs 1759-Ağustos 1761 arası bahşişlerin kayıtlarının tutulduğu defterde mutat şekilde her hafta bahşiş verildiği görülmektedir. Sakalara mutat olarak sekiz altın; hu-keşânlara on, on dört, veya on sekiz altın; karakullukçulara iki veya üç altın, bazen sekiz; rikâb solaklarına onar kuruş verilmişti. *TSMA, D. 1055*. Sakalara verilen sekiz altın sabit miktardı. Sonraki tarihlerde de bu kadar ödenmişti. *TSMA, D. 2417*. Ayrıca bk. *TSMA, D. 2399, 2404. TSMA, D. 2406, 2411*. Temmuz 1769'da sakalara sekiz, hu-keşânlara ikişer zer-i mahbub tam vermişti. *TSMA, D. 2414*. Sonrası tarihler için bk. *TSMA, D. 2147, 2474*

⁶²⁰ *TSMA, D. 115, s. 7*.

⁶²¹ BOA, KK.d. 676M(1), s. 10-11.

⁶²² BOA, A.d. 349, s. 20-23.

1721’de sadrazamın ocağı ziyaretinde ziyafete gelen devlet adamları ve sadrazam ağalara kürkler hediye etmişlerdi. Ortalardan 1. bölüğün neferlerine 100, zabitlerine 50 kuruş; 5. bölük ve muhızır ağa bölüğünün neferlerine 60 zabitlerine 40; diğer ortaların neferlerine 30’ar zabitlerine 20’şer kuruş dağıtılmıştı. Ayrıca başçavuşa 50, ortaçavuşa 40, küçükçavuşa 30, kol çavuşlarına toplam 100, mumculara 60, başyazıcıya 20, diğer yazıcılara toplam 100, kârhanelilere toplam 100, hu-keşânlara 40, sakalara 20, muhızır ağa yazıcısına 10 kuruş, ortaların aşçı ve sakalarına birer altın (262,5 kuruş), çorbacılara ayrıca 1000 kuruş, muhızır ağaya 250 kuruş verilmişti. Sonraki yıl ki merasimlerde de aynı miktarlar dağıtılmıştı.⁶²³ 1744’teki ağa kapısını ziyaretinde sadrazam, birkaç bin altın dağıtmıştı.⁶²⁴

Görevli olarak elçi veya devlet adamlarının maiyetinde olanlar hediye ve bahşişlerden istifade etmişti.⁶²⁵ Bayramlarda ve diğer hususi günlerde dağıtılan kürklerden ocak ağaları ve görevlilerine de verilmişti.⁶²⁶ Arz günlerinde yeniçeri ocağını temsilen yeniçeri ağası, kul kethüdası, yeniçeri efendisine hilat giydirilmişti.⁶²⁷ Yeniçeri ağasına, sadrazam veya padişahın mutat dışı hediyeler de olurdu. Mesela Mora seferine çıkılırken Hasan Ağa’ya bir at hediye edilmişti.⁶²⁸

Ziyafetlerde silahşörlüklerini gösterenlere bahşişler verilirdi. Şubat 1722’de Acem elçisi için Kâğıthane’de verilen ziyafete nişangâhlara ateş eden yeniçerilere 2’şer, çorbacılarına 3’er altın verilmişti.⁶²⁹ 1755’te Nâilî Abdullah Paşa’nın sadrazamlığı zamanında padişah için Sadabad’da verilen ziyafette silahşörlük gösterisi yapan 400 yeniçeriye padişah dörder altın verirken sadrazam isabet ettirenlere ikişer, ettiremeyenlere birer altın vermişti.⁶³⁰

Kolluklara padişah, sadrazam veya ağanın yaptığı ziyaretlerde bahşiş verildiği gibi görevleri sırasında fevkalade bir duruma müdahaleleri nedeniyle verilenler daha büyük meblağlara ulaşırdı. 1748 Temmuz’undaki isyana müdahale eden Bitpazarı, Sultan

⁶²³ BOA, A.d. 347, s. 112-113. 122-123. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1228.

⁶²⁴ *İzzî Târihi*, vrk. 17b-18a.

⁶²⁵ BOA, KK.d. 53/1, s. 9.

⁶²⁶ BOA, C.SM, 4183.

⁶²⁷ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 75

⁶²⁸ BOA, İE, ML. 9578

⁶²⁹ BOA, A.d. 347, s. 139-144.

⁶³⁰ BOA, A.d. 349, s. 100-102.

Bayezid ve Parmakkapı kolluklarına 150'şer altın dağıtılmıştı.⁶³¹ Avcı ortası 33. sekbanların avladıkları hayvanlardan yaptıkları pastırmaları saraya ve sadrazama sunmalarında hem bu orta görevlilerine hem de bazı ağalara hediye ve bahşiş verilirdi.⁶³²

Oldukça cömert davranılan diğer bir durum yangınlardı.⁶³³ 31 Ocak 1743'te Tophane'de çıkan büyük yangında çalışan kapıkullarına 5 bin kuruş dağıtılmış, 1500 kuruşu yeniçerilere verilmişti.⁶³⁴ 10 Mayıs 1742'de çıkan yangında çalışan yeniçerilere toplamda 300 kuruş dağıtılmıştı.⁶³⁵ 23 Aralık 1758'deki yangın sonrası yeniçeriler ve diğer ocak mensuplarına 19 bin 490 kuruş bahşiş verilmişti.⁶³⁶ 1761/1175/Masar maaşında, yangında yaralanmış dört yeniçeriye toplan 4425 akçe bahşiş verilmişti.⁶³⁷ 11 Ekim 1797'de zahire ambarları yangınında çalışanlara verilen bahşişler şöyleydi: Gece bekleyen yirmi ve gündüz görevli on iki ortaya 30'ar kuruş, on çorbacıya 50'şer kuruş, altı yazıcıya 25'er kuruş, başyazıcıya 150, başçavuşa 200, ortaçavuşuna 150, saksoncubaşı ve zağarcıbaşına 200'er, yeniçeri ağası çuhadarlarına 500, yamaklara ve kârhanelilere 50'şer, 56. bölük mensuplarına 100, başyasakçıya 50, muhızıra 150, muhızır yazıcısına 50 kuruş.⁶³⁸ Tarihi olmayan bir kayda göre göre bir yangın sonrası dağıtılan bahşişte, yeniçerilere 1000 altın verilmişti.⁶³⁹

Padişahların ilk sefere çıktıklarında kapıkullarına 1000 akçe "sefer bahşişi" vermeleri eski bir adetti.⁶⁴⁰ Bahşiş sefer sırasında verilirdi. Sultan II. Mehmed'in ilk seferi dönüşünde yeniçeriler usulsüzce sefer bahşişi istediklerinden cezalandırılmışlardı.⁶⁴¹ Sultan I. Selim 31 Mayıs 1514'te Konya yakınlarında bir oturak sırasında vermişti.⁶⁴² IV. Mehmed 1672 Kamanice seferi sırasında 25 Temmuz 1672'de ordu cepheye doğru giderken bahşiş dağıtmıştı.⁶⁴³ 18. yüzyılda padişahlar sefere gitmediğinden bu uygulama

⁶³¹ *Mür'î't- Tevârih*, I, 143.

⁶³² Mesela ocak kaldırılmaya yakın bir devirde, pastırmalar sadrazam dairesine sunulurken muhızır, muhızır kâtibi, başkapıkethüdası ve orta aşçısına hilat giydirilmiş, çeşitli görevlilerce 15-22 arası kuruş para taksim edilmişti. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 639.

⁶³³ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 3, hk. 718.

⁶³⁴ BOA, AE.SMHD.I, 1448.

⁶³⁵ BOA, AE.SMHD.I, 18518.

⁶³⁶ *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa*, vrk. 110.

⁶³⁷ BOA, AE.SMST.III, 11271.

⁶³⁸ BOA, C.BH, 6861.

⁶³⁹ TSMA, E. 900.

⁶⁴⁰ *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 448. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 343-344

⁶⁴¹ *Târih-i Ebü'l-Feth*, 39.

⁶⁴² *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 39.

⁶⁴³ *Tarihi Kamanice*, 34. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 160.

kalkmıştı. Ancak her sefer için İstanbul'dan hareket eden yeniçerilere alayları sırasında bahşiş dağıtma, yerine ikame edilmişti. Yeniçeri alayını Alay Köşkü'nden seyreden padişah zabitlerinden karakullukçularına kadar hediyeler ve bahşişler verirdi. Orta mensuplarına, karakullukçularına, aşçılara, hu-keşânlara, şairlere, sakalara derecelerine göre ayrı bahşişler dağıtılırdı.⁶⁴⁴ 3 Haziran 1736'daki alay sırasında ortaların sakalarına toplam iki kese akçe, her ortanın aşçısına 10'ar mahbub altın, her ortanın karakullukçularına 20'şer kuruş verilmişti. 21 Mart 1738'deki alayda sakalara 5'er zolata, karakullukçu ve aşçılara 10'ar zolata, hu-keşânların hepsine 15 kuruş, aralarındaki şairler, dervişler ve duacılara ikişer altın verilmişti.⁶⁴⁵ 21 Nisan 1769 tarihinde alay gösteren yeniçerilerin yüz ortanın sakalarına toplam 1000 kuruş, her ortadan bir aşçıya 20 zer-i mahbub nisfiyye altın, karakullukçularına 30'ar kuruş, hu-keşânlara 40 kuruş verilmişti. Alayda bulunan şairler, dervişler, duacılar ve küçük çocuklara, tüfeksizlerden 378 kişiye 4'er altın nisfiyye verilmişti.⁶⁴⁶ 13 Mart 1788'deki alayda toplam 10887,5 kuruş dağıtılmıştı.⁶⁴⁷ Sadrazamlar ya padişahın verdiği kadar ya da yarısı kadar ihsanlarda bulunurdu.⁶⁴⁸

Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı sefere gönderilen ortalara da bahşiş dağıtılırdı. Ağustos 1737'de orduya katılmak üzere hazırlanan on ortaya alay yapılmış, çorbacılara ve çavuşlara hilatlar, alemdarlara, odabaşılara, aşçılara, başeskilere, karakullukçulara 10'ar kuruş padişah tarafından dağıtılmıştı. 15 Mart 1738'te Vidin'e gönderilen on beş ortanın alayında alemdarları, aşçılara ve vekilharçlarına 10'ar kuruş, odabaşlarına ve karakullukçularına 15'er kuruş, başsaka ile yirmi dört sakaya 5'er kuruş, zabitlerine kürkler verilmişti.⁶⁴⁹ 1685 yılında Edirne'den Budin'e gönderilen 500 serdengeçtiye

⁶⁴⁴ *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 109-111.

⁶⁴⁵ *Zabt-ı Vekayi 'i Yevmiye*, vrk. 73, 174

⁶⁴⁶ *T SMA, E. 326-10. T SMA, E. 262-29.*

⁶⁴⁷ Dağıtılan bahşişlerin taksimi şöyleydi. Zağarcıbaşı ve saksoncubaşına 300'er, turnacıbaşına 250 rubiye altın, muhızra 50 kuruş, ortaçavuşu ve küçükçavuşa 30'a kuruş, çavuş halifesine 20, çavuşlar kâtibine 25, yeniçeri ağası kethüdasına 40, haseki ağalara 25'er, ocak imamına 40, muhızır kâtibine 40, serdarlar kâtibine 25, kapı halifesine 20, divan ve zindan kâtiplerine 25'er, küçük ve büyük kesedara 25'er, beytülmâl emini ve kâtibine 30'ar, başhalife efendiye 40, başyazıcıya 50, başçavuşa 50 kuruş verilmişti. Alaydaki yetmiş ortanın aşçılara 25'er, karakullukçularına 25, bayraktarlarına 5'er kuruş dağıtılmıştı. Bütün ortaların sakalarına toplam 750, hu-keşânlara 25, elli altı çorbacıya 25'er, yazıcı ve çavuşlara 10'ar kuruş, on bir turnacıbaşı ağalara 25'er kuruş verilmişti. Şairler, dervişler, duacılar, sıbyanlar ve tüfekleri olmayan toplam 314 kişiye üçer kuruş verilmişti. *T SMA, D. 4800.*

⁶⁴⁸ *Mür'î 'üt-Tevârih*, II, 118.

⁶⁴⁹ *Zabt-ı Vekayi 'i Yevmiye*, vrk. 142, 173.

beşer kuruş bahşiş verilmişti.⁶⁵⁰ 1695 yılında Anadolu'dan yazılan serdengeçtilere 7 akçe yevmiyelerinden başka 10 kuruş bahşiş verilmişti.⁶⁵¹ 1773 Ekim'de Özi kalesine İstanbul'dan yeni yazılan 150 yeniçeriye onar kuruş bahşiş verilmesi ocaktan istenmiş, ancak hazine sıkıntısından bu şekilde bahşiş verilmeyip daha önce olduğu gibi maaşlarına mahsup edilmek üzere bu paranın ödenmesine müsaade edilmişti.⁶⁵²

Savaşlarda yeniçerilere bahşiş dağıtması çok eski bir uygulamaydı. Üçüncü bölümde savaşta yaralananlara verilen bahşişler gösterilmişti. Bunun dışında onları cesaretlendirmek, yararlılıklarını mükâfatlandırmak, hatta emirlere karşı gelmelerine mani olmak için bahşiş verilmekteydi. Her ordu seraskeri başta olmak üzere öncü olanların veya başka kollara görevlendirilmiş serdarlar emrindeki askerlere bahşiş vermekle mükellefti. 1630 yılındaki harpte kale kuşatmasında metrisleri kaleye doğru ilerleten yeniçerilere sadrazam para dağıtmıştı.⁶⁵³ 1694 yılında Varadin'de metrislerdeki yeniçerileri sık sık ziyaret edip her seferinde binlerce altın dağıtan sadrazam, ayrıca güzel sözlerle onları cesaretlendirmeye çalışmıştı.⁶⁵⁴ Yine bu sefer sırasında her yeniçeri ortasına 20'şer kuruş bahşiş verilmişti.⁶⁵⁵ Prut savaşı sonunda, savaşmak isteyen ama sulhtan dolayı kızan yeniçerileri teskin için sadrazam elli kese akçe dağıtmıştı.⁶⁵⁶ 1738 Adakale muharebesinden sadrazam; yeniçeri, cebeci, topçulara toplam 10250 kuruş dağıtmış, on iki kese yani 6000 kuruş yeniçerilerin payına düşmüştü.⁶⁵⁷ 13 Mart 1739 tarihli, Kefe ordusunda dağıtılan ve ordu defterdarı tarafından tutulan bahşiş defterine göre serasker Ruslarla yapılan meydan muharebesinden sonra 1856 zer-i mahbub altın dağıtmıştı. Kelle getirenlere 1284 altın verilmiş, bundan başka iki serdengeçti ağasına onar altın verilmişti. Yaralanan, atını kaybeden, düşmanın bayraklarını, cebehanesini ve arabalarını ele geçirenlere ayrı ayrı bahşişler verilmişti.⁶⁵⁸ 14 Temmuz 1738'de sadrazam ordusu Avusturyalılarla tabur harbi yapıp kazandığında 858 kuruş dağıtılmış, yeniçerilerden kelle getirenlere, yaralananlara, atı zayi olanlara 5-14 kuruş arasında

⁶⁵⁰ BOA, İE.HLT, 204.

⁶⁵¹ Zübde-i Vekayiât, 498-499.

⁶⁵² BOA, C.AS, 50779.

⁶⁵³ Topçular Kâtibi Tarihi, II, 950.

⁶⁵⁴ Anonim Osmanlı Tarihi, 71-73.

⁶⁵⁵ Tarih-i Varadin, 25

⁶⁵⁶ Keyfiyet-i Rusiye, 44.

⁶⁵⁷ BOA, AE.SMHD.I, 10142.

⁶⁵⁸ BOA, C.AS, 5581.

bahşiş dağıtılmıştı. Yaralı bir serdengeçti ağasına 27,5 kuruş verilmişti.⁶⁵⁹ 1739 Hisarcık muharebesi sırasında Rumeli beylerbeyi kelle getirenlere akçe bahşiş dağıtırken para kalmadığından daha sonra karşılığı verilmek üzere senet düzenlettirmişti.⁶⁶⁰ 1769 seferi başında sadrazam, tayinat hususundaki sıkıntı yüzünden yeniçerilerin mesele çıkarmasına mani olmak için bahşiş dağıtmıştı.⁶⁶¹ Temmuz 1769'da Hotin'i kuşatan Ruslar üzerine gönderilen Kırım Hanına düşmandan kelle ve dil getirenlere dağıtılmak üzere 5 bin altın ve beş yüz çelenk verilmişti.⁶⁶² 1807'de öncü kuvvetlerde görevli yeniçeriler küçük bir çatışma sonrası bahşiş kapmak için her türlü hileye ve yağmaya başvurmuşlar, 400 kese dağıtan Ali Paşa'nın hazinesi tüketmişlerdi.⁶⁶³

Seferden dönen ordu İstanbul'a geldiğinden bütün askeri erkâna olduğu gibi yeniçeri ağası, bütün zabitler, solakbaşılar, çorbacılar, çavuşlar, yazıcılar ve beytûlmâl eminine kürkler hediye edilirdi.⁶⁶⁴ Savaşta yararlılıkları olan serdengeçti ağalarına hilatlar hediye edilmesi de adet edilmişti.⁶⁶⁵ Ordu kışlakta kaldığında bulunduğu yerden sefer için harekete geçtiğinde ocak ağalarına Serdâr-ı ekrem veya seraskerler tarafından hediyeler dağıtılırdı.⁶⁶⁶

Toplu şekilde verilen bu bahşişlerden başka ferdi olarak seferde yararlılık gösterenlere mükâfatlar verilirdi. Kelle veya esir getiren, başka şekilde kahramanlık gösterenlerin bahşişleri daha büyüktü. 1697 yılında Titel Kalesi alındığında sadrazam bir küçük yeniçeriye padişahın huzuruna çıkarmış, "kaleye ilk saldıran ve kelle alan bu çocuk" diye tanıtmıştı. Padişah iltifatlarla beraber onun başına çelenk takmış ve bir kabza altın vermişti.⁶⁶⁷ 1715'de Anabolu Kalesi kuşatmasında, kale komutanı hücum sırasında bir yeniçeri tarafından esir edilmişti. Büyük mükâfatlar verilerek yeniçeriden satın alınmıştı.⁶⁶⁸ Yine bu kuşatma sırasında, odabaşılıktan emekli olmuş bir yeniçeri Venediklilerin kale önündeki metrislerinden bayraklarını ele geçirmiş olarak orduya

⁶⁵⁹ BOA, C.AS, 50339

⁶⁶⁰ *Subhî Târîhi*, 549.

⁶⁶¹ TSMA, E. 516/31.

⁶⁶² *Enverî Tarihi*, 51.

⁶⁶³ *Câbî Tarihi*, I, 116.

⁶⁶⁴ BOA, C.AS, 44976. *Edîp Târîhi*, 287

⁶⁶⁵ BOA, C.AS, 32330

⁶⁶⁶ BOA, AE.SMHD.I, 8313. 1771'de Kozluca ordusunda ağa saksoncubaşına ve neferlere bahşiş dağıtılmıştı. BOA, DBŞM. d. 4144

⁶⁶⁷ *Nusretnâme*, 312.

⁶⁶⁸ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 927

dönerken sırtından kurşunla vurulmuştu. Bir kapıkulu süvarisi onu atına alarak kurtarmıştı. Sadrazam yeniçeriye 10 akçe terakki ve 100 kuruş bahşiş, kapıkulu süvarisine 100 altın ve bir at vermişti. 1743 yılında İran savaşında bir yeniçeri İran şehzâdesini esir etmiş ancak kendisinin mühim şahsiyet olduğunu anlamamıştı. Mirza Safi'nin kız kardeşi oğlu olan bu şehzâdeyi serasker yeniçeriden bir kuruş ve donanmış bir at karşılığında satın alıp serbest bırakmıştı.⁶⁶⁹ Sefer sırasında bazı görevler verilenlere de bahşiş verilirdi. Haziran 1770'de Silistre cephesinde ele geçirilen dilleri (esirleri) götüren serdengeçti ağası, iki yeniçeri ve paşa çuhadarına 360 kuruş verilmişken⁶⁷⁰ Eylül 1773'te "dilleri" ordugâha götüren yeniçerilere ve iki paşa çuhadarına toplam 195 kuruş bahşiş verilmişti.⁶⁷¹

Kale muhafızları vazifeye başladıklarında kalede görevli yeniçerilere bahşiş verirdi. Vidin Kalesi'ne ait 1748 tarihli bir kayda göre muhafız, bütün askerlerle beraber yeniçerilerin çorbacılarına 30'ar, odabaşılara 7'şer, vekilharç, bayraktar ve aşçıya 4'er kuruş; toplam olarak orta neferlerine 30, karakullukçularına 7, yamaklara 600 kuruş; kale ağasının hizmetlerine, kâtipler ve yazılara 30 kuruşa kadar; başçavuşa 15, yamaklar odabaşına 6 kuruş ve diğer bazı görevlilere bu seviyede bahşiş dağıtmıştı. Kale ağasına ferace samur kürk, serhat efendisine karsak, muhzıra tafa kürk hediye etmişti.⁶⁷²

4.4. TAYİNAT-TAHSİSAT VE ÇUHALAR

4.4.1. Keman-bahâ (Yay Akçesi)

Yeniçerilere ok-yay temini ve tamiri için yay akçesi veya keman-bahâ adıyla yılda 30 akçe ödenmişti.⁶⁷³ Ödeme yılın son maaşı olan Lezez'de yapılmıştı.⁶⁷⁴ Kalelerde görevli olanların payı maaşlarıyla gönderilmişti.⁶⁷⁵ Odaları korudukları için koruculara

⁶⁶⁹ *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, 5.

⁶⁷⁰ BOA, C.AS, 42529.

⁶⁷¹ BOA, AE.SMST.III, 25619.

⁶⁷² TSMA.D. 9374.

⁶⁷³ Bu ödemenin II. Mehmed devrinde bir altın olarak ödendiği de aktarılmıştır. *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97.

⁶⁷⁴ BOA, KK.d. 1764, s. 50. BOA, MAD. d. 6002, s. 9. *Telhîsü'l Beyan*, 150. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* 'nda (vrk. 3a) yay akçesinden diğer yerlerden teyit edilemeyen barut akçesi olarak da bahsedilmektedir.

⁶⁷⁵ BOA, KK.d. 1767, s. 7. 1040/Lezez İstanbul ve kalelerdeki ödemeler için bk. BOA, MAD.d. 7471, s. 661-667. 1019/Lezez ve sonrası kayıtları için ise bk. BOA, MAD.d. 6798. 1040/Lezez Selanik Kalesi için ise bk. BOA, C.AS, 30750.

verilirken emeklilere verilmezdi.⁶⁷⁶ Keman-bahâ ödemesi en son 1637 yılında yapılmış sonrasında kaldırılmıştı.⁶⁷⁷

Ocak içinde yükselerek yayabaşı ve süvari sekban olanlara, timara geçenlere ve kapıkulu sipahisi yapılanlara 300 akçe tirkeş-bahâ adıyla ayrı bir para ödenirdi.⁶⁷⁸ Bu ödeme de zamanla kaldırıldığından 17. yüzyıl başlarında uygulaması yoktu.

4.4.2. Yeniçeri Çuhaları

Acemi oğlanları, bostancılar, yeniçeriler ve diğer piyade ocaklarıyla saray görevlilerinin kıyafetlerinin malzemeleri devlet tarafından temin edilmişti. Diğer sınıflara da verilmesine rağmen dağıtım “yeniçeri çuhası” adıyla yapılmıştı. Ancak 1620’lerden itibaren çuhalar sadece yeniçeriler ve acemi oğlanları için üretilmişti.

Yeniçerilerin alt ve üst giysilerinin kumaş ve astarları, sarık ve iç çamaşırlarının bezleri imal ettirilerek karşılanırdı.⁶⁷⁹ Ayakkabıları devlet tarafından temin edilmezdi. Hazineden sadece rikâb solaklarının 8’ine her yıl 10’ar kuruş “çizme-bahâ” verilirdi.⁶⁸⁰ Bunun dışında ikinci bölümde gösterildiği üzere 18. yüzyılda kolluk paralarının bir kısmı, ortalarda hizmet edenlere ve zabıtlere postal-bahâ olarak tahsis edilmişti.⁶⁸¹ Yine solak kethüdalarının üsküf ve sorguç takımları hazineden karşılanırdı. Bunlar bir sene tamir

⁶⁷⁶ BOA, MAD.d. 5561, s. 508. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 191.

⁶⁷⁷ BOA, MAD.d. 6237, s. 1193. BOA, MAD.d. 7513, s. 313. BOA, MAD.d. 4806, s. 583. BOA, MAD.d. 15861, s. 10-11. Bu tarih ve önceki ödemelere ait kayıtlar için bk. BOA, MAD.d. 6331, s. 813. BOA, MAD.d. 6313, s. 1030. BOA, MAD.d. 5561, s. 508. BOA, D.YNÇ, 17-35. 1044/Lezez-1635 yılına ait kale defterlerinde de keman-bahâ ödemeleri vardı. BOA, MAD.d. 4793, s. 145. Bu ödeme yukarıda gösterildiği gibi hem merkez hem de kalelerin Lezez maaş icmalllerinde gösterilmesine rağmen bundan sonra gösterilememiştir. Ayrıca daha önce toplu miktarları kaydedilen umum bütçe defterlerinde (1527-28 bütçesi için bk. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, IV, 619) görülmekteyken sonrakilerde bulunmamaktadır. BOA, MAD.d. 6947, s. 767. BOA, MAD.d. 6995. BOA, MAD.d. 6792, s. 1169. BOA, MAD.d. 14743. BOA, MAD.d. 6283, s. 771. BOA, MAD.d. 6329, s. 844. BOA, MAD.d. 6133, s. 614. BOA, MAD.d. 6128, s. 1273. Bu tarihten sonra eserini yazan Hezarfen Hüseyin Efendi eski uygulamayı gösterip kanun-i kadîm olarak keman-bahâ ödendiğini yazmıştır. *Telhisü'l Beyan*, 150, 154.

⁶⁷⁸ BOA, KK.d. 1765, s. 24. BOA, KK.d. 1769, 42. BOA, KK.d. 1770, s. 31. BOA, KK.d. 1771, s. 11.

⁶⁷⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*’da (153) Sultan II. Murad zamanından itibaren kıyafet malzemelerinin karşılanmaya başlandığı bilgisi vardır. Ancak daha öncesinde de uygulamanın mevcut olduğu düşünülmektedir.

⁶⁸⁰ BOA, C.AS, 2844. Aralık 1807 tarihli kayıta yeniçeriler için bin adet divan dolaması alınması istenmişti. BOA, C.ML, 1000. Bu hususa ilişkin önceki yıllara ait kayda rastlanmamıştır. İrad-ı Cedit hazinesinden ödenmesi durumu da düşünüldüğünden Nizâm-ı Cedit’le ortaya çıkmış bir uygulamaydı.

⁶⁸¹ Eylül 1790’da Canik’ten Anapa ordusuna gidecek 8 bin piyadenin her birine 15 kuruş postal-baha ödenmesi emri verilmişti ancak bunlar yeniçeri değildi. BOA, A.DVN.MHM.d. 194, hk. 313. Ancak bu dönemlerde İstanbul’dan gönderilen yeniçeriler baskı ve eşkıyalıkla esnaftan postal-baha adında para toplamıştı. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 255, 468-469.

edilir, sonraki sene yenilenirdi.⁶⁸² Solaklardan 20'sinin sorguları ise iki senede bir tamir edilir, dört senede bir yenilenirdi.⁶⁸³ Solakların bu masrafları 1690'lı yıllara kadar ocak beytlmlından,⁶⁸⁴ daha sonra hazine­den karşılanmıştı.

İhtida edenlerden yeniçerilik verilenlere, fes dâhil kıyafetlerinin tamamı mîrîden verilmişti.⁶⁸⁵

Daha evveli hakkında malumat olmasa da Sultan II. Mehmed devrinde yeniçerilere her yıl beşer zira ‘‘Laciverd’’ adlı uha, 12 akçe yaka akçesi adıyla dikiş parası ve her birinin başına sarmaa altışar zira astar ve yayabaşlarına beşer zira ‘‘Sobramanî’’ adlı uha verilmesi kanunlaştırılmıştı.⁶⁸⁶ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*'nda, aynı sultan devrinde yeniçerilere kaput, dolama ve şalvar temin edildiği; dolamanın sekiz, diğerlerinin  endaze kumaştan yapıldığı, hatta hatırat sahibinin iki yıl taksim işinde çalıştığı yazılıdır.⁶⁸⁷

Sultan II. Bayezid ve I. Selim dönemine ait kayıtlar ilk uygulamalar hakkında malumat vermektedir. Kanunnamede bahsedilen sobramanî, kayıtlarda yoktur. Gösterilen uha eşitleri; uha-i Selanik (Laciverd) olarak lacivert renkli brn ve mirahurî, uha-i Flordin yahut uha-i Eyin adlı yeşil kumaştı. Brn ve mirahurî yeniçeri neferlerine verilmişti.⁶⁸⁸ Yeniçeri ağasına kırmızı ‘‘Iskarlet’’ adlı kumaş veya bahâsı 800 akçe ve ilave 1000 akçe, sekbanbaşıya ‘‘Sımartin’’ adlı kumaş veya 380 akçe bedeli ve ilave 800 akçe verilmişti. Kethüda, başçavuş, muhzır, serpiyadeler, süvari sekban ve süvari zağarcılara uha-i Eyin verilmiş, diğer çorbacılara verilmemişti. Kanunnamede gösterilen dağıtım miktarları da kayıtlardan farklıydı. uha-i Eyin ve mirahurî altı, brn yedi zira olarak dağıtılmıştı. Solaklara leml adlı bir kumaş için nefer başına 55 akçe ödenmişti.⁶⁸⁹

Floransa ve Venedik kökenli kumaşlar dâhil İştanbul ve diğer farklı yerlerden temin edilen çuhaların büyük kısmı en geç II. Bayezid devrinden itibaren Selanik'te Yahudilere

⁶⁸² BOA, C.AS, 54943.

⁶⁸³ BOA, C.AS, 52964.

⁶⁸⁴ BOA, C.AS, 43995.

⁶⁸⁵ BOA, AE.SMST.II, 8441, 10033.

⁶⁸⁶ *Kanunnâme-i l-i Osman*, I, 325.

⁶⁸⁷ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97-98.

⁶⁸⁸ Mesela bazı saksonculara, zağarcılara ve yeniçerilere mirahori verilmiştir. BOA, KK.d. 6591, s. 29.

⁶⁸⁹ BOA, KK.d. 6590, s. 4. Sahillioğlu, ‘‘Yeniçeri uhası’’, 442.

dokutulmuş, daha sonra kumaşların tamamı buradan temin edilmişti.⁶⁹⁰ Bununla birlikte Flordin çuha ve Çuha-i Eyin isimleri kalkmış yerlerine sobramanî kullanılmıştı. Ayrıca mirahurî sadece yetimlere ve acemi oğlanlarına mahsus hale getirilmiş, yeniçerilere bârânî dağıtılmıştı. Sobramanînin dağıtıldığı kesim de genişletilmiş, bütün çorbacılar, ağa gediklileri, efendi kollukçularının bazılarına, 40 solağa, şakirtlere, danişmentlere, Orta Cami imam-kayyımlarına ve bazı koruculara verilmişti.⁶⁹¹ Sobramanî ve mirahurî altı, bârânî yedi zira dağıtım ölçüsü ocak kaldırılana kadar değişmemişti.⁶⁹²

17. yüzyılın başından itibaren, acemi oğlanları yayabaşları ve diğer hakkı olanlar dâhil olmak üzere 612 kişiye sobramanî (3672 zira) verilmişti. Tüfengirân-ı mîrîlerin neferleri mirahurî, baştüfenkçi sobramanî almıştı.⁶⁹³

Dağıtılan çuhalarla beraber kırmızı renkte gömlek bezleri, sarık astarı, elbiselerin içine dikmek için verilen astarlar ve iç çamaşır malzemelerini verilse de kayıtlar aynı zamanda kışlık olduklarını da gösterir şekilde “zemistanî çuha”, “zemistanî”, “çuha-i bârânî ve zemistanî” veya “bârânî ve sobramanî çuhaları” adlarıyla kaydedilmişti.⁶⁹⁴ Bârânîye yeniçeri çuhası ve kara çuha, mirahurîye yetim çuhası adı da verilmişti. Sobramanî alanlar feragat edip bârânî alabilmişti.⁶⁹⁵

Zamanla ağalara verilen çuha bedellerinde değişiklik olmuş hem verilenlerin sayısı hem de tutarları artırılmıştı. 1600’lerin başından itibaren yeniçeri ağasına 6 bin, sekbanbaşı ve yeniçeri kâtibine 3 bin ıskarlat-bahâsı; kulkethüdasına Zemistanî için 3 bin, İstanbul ağasına 1200; dört solakbaşının her birine çakşır-bahâ 900; başçavuş, muhızır ve kethüdayerine, başbölükbaşına Zemistanî için 3 biner; ortaçavuşu ve küçükçavuşa 2 biner, efendi başşakirdine 3 bin, beytûlmâl emini ve kâtibine 2 biner, ağa mehteranına 3

⁶⁹⁰ *Kavânî-i Yeniçeriyân*’da (153) Selanik’te dokumanın Sultan II. Murad zamanında yapıldığını gösterir ifadeler bulunmaktadır. 16. yüzyılın başında bir kısım çuhalar Selanik dışından temin edilmekteydi. Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası”, 417-419. Bu husus için ayrıca bk. Özgür Kolçak, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, 36-40, 44-46.

⁶⁹¹ *BOA, D.YNÇ*, 19-113. *BOA, D.YNÇ*, 20-56, 58. *BOA, D.YNÇ.d.* 33890. *BOA, MAD.d.* 3239. 1073-1074 yılı taksimatı defteri için bk. *BOA, KK.d.* 6596. Uzunçarşılı, bu defterleri izah ederken ortalarda sobramanîyi gösteren ifadeyi “kaf” harfi olarak okumuş ve sehven korucu olarak göstermiştir. Ayrıca bk. *BOA, MAD.d.* 3239, 2-3. *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 182-183

⁶⁹² *BOA, D.YNÇ*, 20-501. *BOA, C.AS*, 14550. *BOA, MAD.d.* 14350, s. 28. *BOA, KK.d.* 4782, s. 78.

⁶⁹³ *BOA, D.YNÇ*, 20-559. *BOA, MAD.d.* 4911.

⁶⁹⁴ *BOA, C.AS*, 51908, 53687. *BOA, A.DVN.KLB.d.* 14, s. 77.

⁶⁹⁵ *BOA, D.YNÇ*, 20-114.

bin, kethüdayeri kâtibine 900, zabitlerin kethüdalarına 1000 akçe dağıtılmıştı.⁶⁹⁶ 1054/1644-45 yılına ait bir kayda göre yeniçeri ağası ve sekbanbaşına hilat-ı fahire, kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, solakbaşılara, turnacıbaşı ve hasekilere, başçavuş, muhzır ve kethüdayerine çuha ve kumaş verilmişti.⁶⁹⁷ İki çeşit ödemenin kaydına sonraki dönemlerde rastlanmamakla beraber bu tür ödemeler umumiyetle mutat şekilde yapıldığından sonra da devam etmiş olmalıdır.

Çuhaların satın alma fiyatları zamanla değişmişti. 16. yüzyılın başında satın alınan Selanik çuhasının zirana 11-20 akçe, flordin kumaşlara 45-54 akçe ödenirken bu yüzyılın sonunda sobramanînin zirai 55, diğer çuhaların zirai 24 akçeye çıkmıştı. Dokumacıların 1625’de sobramanînin 120, diğer çuhaların 48 akçeye çıkarılması talepleri kabul edilmişti.⁶⁹⁸ 19 Haziran 1639 tarihli kayda göre 5000 zira sobramanîye 120 akçeden, 297500 zira olan Laciverdîye 48 akçeden toplam 148 yük 80 bin akçe ödeme yapılmıştı.⁶⁹⁹ Bu seviye fiyat bir müddet daha devam etmişti.⁷⁰⁰ 1076-77 yılı çuha masrafları 3672 zira sobramanî 120 akçeden 440640 akçe, 48 akçeden 294167 zira Laciverdî 14120016 akçe tutmuştu. 1090’lı yıllarda fiyat bu şekildeyken⁷⁰¹ sonra ödeme usulü değiştirilmişti. Artık sobramanîye 40, Laciverdîye 16 para ücret ödenmeye başlanmıştı. H.1110-11 yılında bu seviyeden, sobramanî için 146880 para, Laciverdîler için 3195856 para olmak üzere toplam 83568 kuruş bir rub 6 para masraf yapılmıştı.⁷⁰²

Yeni fiyatlandırma, çuha üretimindeki değişikliklerle alakalıydı. Çuhaların temini kapıkulu süvarileri, dergâh-ı âlî müteferrikalar ve çavuşları veya divan görevlilerince emanet usulüyle sağlanmış,⁷⁰³ 17. yüzyılın ortasından itibaren emanet Selanik yeniçeri ağası olan çorbacıların uhdesine verilmişti.⁷⁰⁴ Tahminen 1690’lı yıllarda emanet usulü kaldırılmış, hammaddesi temin edilen çuhalar, ocaktan tayin edilen “çuha çavuşu”/“çuha

⁶⁹⁶ BOA, MAD.d. 5488, s. 21. BOA, D.BŞM.d. 142. BOA, D.YNÇ.d. 33708.

⁶⁹⁷ *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 15b.

⁶⁹⁸ Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası”, 418-419. Kolçak, *Selanik Çuha Dokumacılığı*, 48.

⁶⁹⁹ BOA, D.YNÇ, 20-510.

⁷⁰⁰ 1068-1069 yılında bu seviyeden yapılan ödeme hesapları için bk. BOA, İE.ML, 2266. BOA, MAD.d. 3448, s. 282.

⁷⁰¹ BOA, AE, SMMD.IV, 6317, 10080.

⁷⁰² BOA, İE.AS, 2832.

⁷⁰³ BOA, KK.d. 6590, 6591. BOA, MAD.d. 5488, s. 31. BOA, MAD.d. 6272.

⁷⁰⁴ 9 Aralık 1660 tarihli bir kayıta çuha emininin azledildiği ve çuha emanetinin Selanik ağasının uhdesine verildiği kaydedilmişti. BOA, MAD.d. 3448, s. 280. Kale ağalarının işe memur olmasına ilişkin sonraki bir kayıt için bk. BOA, AE, SMMD.IV, 6317.

mübaşiri” adlı görevlinin nezaretinde ücret mukabilinde dokutturulmuştu.⁷⁰⁵ “Batan köyleri” olarak adlandırılan, Selanik Vardar-ı Kebir Nahiyesinde Gümölcine Köyü’nden 110, Vardar-ı Sağır Nahiyesinde Haryanova? Köyü’nden 86 ve aynı nahiye Haryanika Köyü’nden 55 olmak üzere toplam 251 kişi, kendi evlerinde ürettikleri çuhaları teslim etmişti. 18 Haziran 1761 tarihli düzenlemeyle ise üreticilerin evleri yerine Selanik’te Ayasofya adlı yere yakın Yahudi mahallesinde inşa edilen bir imalathanedeki tezgâhlarda dokuma yapmaları imkânı sağlanmıştı. Ücretlerinin ödenmesinde sıkıntı olmaması için, hızlı tahsil edilecek gelir kaynaklarının tahsis edilmesi de düzenlemeye ilave edilmişti.⁷⁰⁶

Çuha dokuma işine ilk zamanlardan itibaren dokuyucuların temsilcileri olan, “çuha vekili” adıyla bir Yahudi görevli tayin edilmişti.⁷⁰⁷ Çuha vekili, çuhaların istenilen şartlara münasip üretiminden ve zamanında İstanbul’a sevkinden sorumlu tutulmuştu. Ayrıca dokumacıların ücretlerinin ödenmesinde veya iadesinde muhatap alınmış, dokumacılar itiraz ve şikâyetlerini onun vasıtasıyla yapmıştı.⁷⁰⁸

1700’lerin başından itibaren dokumacılara çuha-bahâ adıyla verilen ücret, bazı yıllar birkaç bin artsa da uzun müddet 65 bin kuruş olarak ödenmişti.⁷⁰⁹ Hatta sobramanîye 40, Laciverdîye 16 para zıra başına ücret, 65 bin kuruştan fazla tutsa bile hep bu para ödenmişti. Paranın 35 bini⁷¹⁰ için ocaklık tayin edilmiş, geriye kalan ise münasip yerlerin vergilerinden toplanmıştı. Dokumacılara ayrıca vergi muafiyetiyle⁷¹¹ bazı inzibati ve kazaî dokunulmazlıklar sağlanmıştı. Üç köyün ahalisi tekâlif-i örfiye ve

⁷⁰⁵ BOA, D.YNÇ, 162-281. BOA, C.AS, 34420. 1812 yılında çuha çavuşu Salih Çavuş çuha üreten ahaliden ağalık adıyla para topladığından şikâyet edilmiş ve azli talep edildiğinden yerine Mustafa Çavuş tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 234, hk. 175.

⁷⁰⁶ BOA, C.AS, 30128, 38417. BOA, C.BLD, 3636. BOA, KK.d. 217, s. 41. Uzunçarşılı bu düzenlemenin tarihini hatalı olarak 1074/1664 olarak vermiştir. Belgede 1174 yılı Zilkadesi’nin 15. günü düzenleme yapıldığı kaydedilmiştir.

⁷⁰⁷ BOA, C.AS, 50118. 4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri, 279.

⁷⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 102, hk. 466, 746. BOA, A.DVN.MHM.d. 111, 1085. BOA, AE, SMMD.IV, 10080.

⁷⁰⁹ 1127 yılında çuha-bahâ olarak 70 bin kuruş ödenmişken 1128 yılından sonra 65 bin kuruş ödenmiştir. BOA, D.BŞM.d. 1234, s. 3. 1145-46 yılı çuhaları için 68 bin, 1147-48 ve 1148-49 çuhalarına 66 bin ödenmişti. BOA, KK.d. 4939, s. 21, 68, 133.

⁷¹⁰ Temmuz 1822 tarihli bir kayıta ocaklık bağlanan miktar 44 bin akçe olarak görülmektedir. Bu durumda ya 65 bin olan çuha ücretleri yahut ocaklık kısmı artırılmıştı. BOA, C.ML, 13869.

⁷¹¹ 25 Nisan 1619 tarihli bir kayda göre tekalif-i şâkka ödemekteydiler. Vekilleri aracılığıyla ödemeye güç yetiremedikleri vergilerle alakalı divana başvurmışlardı. TSMA, E. 1041.

tekâlîf-i şâkkadan (avarız-ı divaniye ve tekâlîf-i saire) muaf tutulmuştu. Ayrıca Selanik yeniçeri zabiti dışında haklarında cezai işlem yapılamaması imtiyazı tanınmıştı.⁷¹²

Çuhaların hammaddesi olan yapağı, ücretle dokunma usulüne geçilmesinden sonra piyasadan çuha çavuşları tarafından peşin ödemeye temin edilmiş ve üreticilere verilmişti. Çuhaların zamanında dokunması mühim olduğundan yapağının temininde sıkıntı yaşandığında müdahale edilmiş, çuha için gerekli yapağı sağlanmadan başkalarına satılması yasaklanmıştı. Çuha çavuşları yapağılara ödenecek paralarının tahsiline de görevlendirilmişti.⁷¹³ Çuha için lazım olan üç bin kantar yapağı, Rumeli’de belli merkezlerdeki çiftliklerden temin edilmişti. Bu çiftlikler ürettikleri yapağının *humusunu* yani beşte birini okkası 12 akçeden devlete satmaya mecbur tutulmuştu. Ocak 1774’te yapağı miktarı beş bine çıkarılmış, humus mecburiyeti devam ettirilmiş ancak rayiç fiyat üzerinden alınması düzenlenmişti. Ama yürümediğinden 1780’de yine üç bin kantar ve 12 akçe fiyat usulüne dönülmüştü.⁷¹⁴ Öncesinde olduğu gibi bu miktarı vermeden başkalarına yapağı satmalarına müsaade edilmemişti. Ama üreticiler her zaman, hem çavuşlara satmaya karşı gelerek veya başkalarına satarak hem de yapağı yerine bedelini verme teklif ederek direnmişlerdi. 1816 yılında kullanılamaz yapağı verildiğinden ihmal edilen ve getirdiği yük sebebiyle ahalinin şikâyetine sebep olan uygulama değiştirilmişti. Selanik’te geçerli olan yapağı fiyatı üzerinden daha önce yapağı alınan merkezlerden iyi cins 1280 kantar yapağının bedelinin alınması, çuha çavuşuyla ve çuha vekilinin bu parayla Selanik’ten satın almasına dönüştürülmüştü.⁷¹⁵

⁷¹² BOA, C.AS, 38417. BOA, C.ML, 21874. BOA, HAT, 53830. Yahudiler vergi vermemek için sürekli idareye teklifler sunmuşlardı. Bk. BOA, HAT, 19514. 1807’de üç köyün ahalisine 1500 kuruş zecriye vergisi yüklendiğinde divana başvurmuşlar ve 500 kuruşa indirilmişti. BOA, C.ML, 4358. Bu üç köy ahalisi 1817’de mîrî zahire alımından da muaf olmak istemişlerdi. BOA, C.AS, 38439.

⁷¹³ BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 591. BOA, A.DVN.MHM.d. 217, hk. 44. BOA, A.DVN.MHM.d. 230, hk. 513. BOA, C.AS, 26358. Yapağının tedarikine mani olacak şekilde ticaret yapan bir Yahudi’nin cezalandırılması için bk. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 112. Yapağının geldiği Siroz ve Kavala’dan Fransız tüccarlara satışın durdurulması emri için bk. BOA, A.DVN. MHM.d. 153, hk. 48, 51. 1762’de Silivri’de yeniçeri çuhaları için gönderilen çavuşa yapağı satmamakta direnen ve diğerlerinin de satmasına mani olan yeniçeriler vardı. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 77.

⁷¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 222, hk. 543. BOA, C.AS, 40768.

⁷¹⁵ Düzenlemenin kaydı ve nerden ne kadar yapağı toplanacağını defteri için bk. BOA, MAD.d. 10466, s. 185-186. BOA, HAT, 1537. 1782 yılında geçerli olan 12 akçe fiyat 1813 yılında da geçerliydi. BOA, C.AS, 836, 34753, 38417. 1817’de fiyat 2 kuruştı. BOA, C.AS, 37724. 1235/1819-20 yılı çuhaları üretimi için bazı kazalardan toplana 1280 kantar yapağının kadı için bk. BOA, C.İKTS, 449. 1232 yılı için Eğriboz sancağına isabet eden 40 kantar/191 okka yapağı için 410 kuruş 26 para ödenmişti. Bedel olarak, Selanik kadısının rayiç için verdiği ilama göre ödeme yapıldığı bildirilmişti. BOA, C.AS, 8645. Yapağı yerine bedelini verme teklifi kayıtları için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 173. BOA, A.DVN.MHM.d, 219, hk. 1004.

Ne kadar çuha dokunacağı merkezden yeniçeri mevcudu dikkate alınarak bildirilmişti.⁷¹⁶ Üretilen çuhaların “kumaşlarının enleri enli ve âlâ ve boyalarının has” olması, gönderilen numuneye göre dokunması istenmiş, bunu sağlayacak tedbirler alınmış ve usulsüzlüklerde mesulleri cezalandırılmıştı.⁷¹⁷

Dokumaya çuha vekili ve çuha çavuşu nezaret etmiş, ayrıca arşını denilen ölçüleri teftiş eden bir yeniçeri görevlendirilmişti.⁷¹⁸ 17. yüzyıl ortalarına kadar bir yayabaşı hususi çuha işine görevlendirmişken⁷¹⁹ sonra Selanik ağası bütün işlemleri takip etmekle mükellef tutulmuştu. Ayrıca Selanik’te görev yapan yeniçerilerden tecrübeli ve kayıtlarda çuha ambarı görevlisi olarak gösterilen neferlerle çuha çavuşunun yardımcıları bulunmuştu.⁷²⁰

Dokunan çuhalar bir kâtibin görev yaptığı ambara yığılmaktaydı.⁷²¹ Daha önce çuhalar İstanbul’a develerle getirilirken⁷²² 1585 yılından başlayarak 17. yüzyılın ortalarına kadar gemilerle taşınmıştı.⁷²³ Girit harpleri veya 1680’li yıllardaki savaşlar sırasında deniz yolunun emniyetsizliğinden olsa gerek yeniden karadan, İstabl-ı Âmire’ye ait develerle taşınmaya başlanmış ve sonrasında bu şekilde devam etmişti. 1741 ve 1742 yıllarında nakil için altmış katar deve verilmişti.⁷²⁴ Miktarın arttığı 1780’lerden itibaren çuhalar altmış beş katarla taşınmıştı.⁷²⁵ İstanbul’a getirilen çuha ve astarlar önceleri

⁷¹⁶ BOA, D.YNÇ, 32-71.

⁷¹⁷ BOA, C.AS, 30128, 38417. 13 Aralık 1630 tarihli emirde, bir kaç senedir Yahudilerin çuhaları dokumada hile yaptıklarından düzgün çuha işlenmediği tespit edildiği anlatılmış, merkezden bir yayabaşı düzenli dokuma yapılmasını sağlamak üzere görevlendirilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 610, 619, 623. Dokuz yıl çuha vekilliği yapan Sabuncuoğlu Yasef adlı Yahudi, sürekli hile yaptığı, çuhaları zamanında İstanbul’a getirmede, çuhaların eni ve boyunun olması gerekenden eksik, boyası az ve seyrek, telleri noksan ürettirdiğinden ve ikaz edilmesine rağmen sürekli aynı şekilde davrandığından 1798’de Kudüs’e sürülmüştü. Yapılan teftişle 51049 kuruş zimmet çıkarılmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 204, hk. 212, 276.

⁷¹⁸ BOA, A.RSK.d. 1511, s. 2-3. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 612. BOA, C.AS, 10294. Dokuma süreciyle alakalı olarak Sahillioğlu’nun “Yeniçeri Çuhası” ve Kolçak’ın *Selanik Çuha Dokumacılığı* adlı çalışmalarına bakınız.

⁷¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 78, hk. 1308. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, 619.

⁷²⁰ 1742 yılında çuha çavuşu tayin edilen Selanik’te görevli keşideli çavuş, hizmeti çok olduğundan yardımcı hizmetli istemişti. BOA, D.YNÇ, 162-281.

⁷²¹ BOA, C.AS, 44572.

⁷²² Sahillioğlu, “Yeniçeri Çuhası”, 433.

⁷²³ BOA, A.DVN.MHM.d. 58, hk. 485. *Tarih-i Selânikî*, II, 776. BOA, MAD.d. 7215, s. 11.

⁷²⁴ BOA, C.AS, 42334

⁷²⁵ BOA, C.AS, 3862, 7157, 27437, 29666, 34420.

Bayezid’de Darphane içinde kule şeklinde bir binaya,⁷²⁶ 1721 yılından sonra ise Damat İbrahim Paşa’nın Etmeydanı’nda yaptırdığı çuha ambarına konulmuştu.⁷²⁷

Dağıtımın zamanında yapılması için çuhaların yetiştirilmesi hususunda vazifeliler ikaz edilmişti. Çuha vekilleri ve çavuşlarının suistimallerinden kaynaklı gecikmelerin zararları kendilerinden tazmin edilmişti.⁷²⁸

Tablo 37. Bazı Yıllar Dağıtılan Çuha Miktarları

Hicri Sene	Sobramanî	Bârânî	Mirahurî
1022-23 ⁷²⁹	612	32686	1902
1033-34 ⁷³⁰	683	32325	2725
1044-45 ⁷³¹	422	26113	2717
1060-61 ⁷³²	235	56034	3022
1078-79 ⁷³³	328	16901	3022
1151-52 ⁷³⁴	612	44359	2022
1155-56	612	34876	2022
1157-58	612	36297	2022
1157-59	612	36052	2022
1159-60 ⁷³⁵	612	35668	2022
1160-61	612	35314	2022
1161-62	612	35095	2022
1163-64	612	34783	2022
1164-65	612	34405	2022
1167-68 ⁷³⁶	612	33793	2022
1183-84 ⁷³⁷	612	58265	2022
1201-02 ⁷³⁸	612	70738	2022

Çuhalar, çuha emini adlı görevlinin nezaretinde dağıtılmıştı.⁷³⁹ Dağıtım kışın başlangıcında (erbâin)⁷⁴⁰ yapıldı. Bu yüzden çuhaların hesabında sene, bir yılın evaîli erbaininden ertesi yılın erbainine kadarki zamandı. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ve

⁷²⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1/350

⁷²⁷ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1370. BOA, C.AS, 5795, 32376, 37182. Sunar, “Yeniçeri Kışları”, 252-276, 267.

⁷²⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 98, hk. 794. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 306. BOA, A.DVN.MHM.d. 204, hk. 212, 276.

⁷²⁹ BOA, D.YNÇ.d. 33708, s. 39.

⁷³⁰ BOA, MAD.d. 7215. (35 Sobramanî acemi oğlanlarına verilmiştir.)

⁷³¹ BOA, D.YNÇ, 19-373. (İstanbul’daki ilk taksimat sayılarıdır.)

⁷³² BOA, MAD.d. 4911. (İstanbul’daki ilk taksimat sayılarıdır.)

⁷³³ BOA, MAD.d. 16645. (İstanbul’daki ilk taksimat sayılarıdır.)

⁷³⁴ BOA, KK.d. 4776, s. 31.

⁷³⁵ BOA, KK.d. 4782, s. 28, 75, 129, 154.

⁷³⁶ BOA, MAD.d. 14350, s. 28, 96, 174, 244, 295.

⁷³⁷ BOA, AE, SABH.I, 2135.

⁷³⁸ BOA, C.AS, 14550.

⁷³⁹ BOA, D.YNÇ, 20-559. 1630’lu yıllara ait kayıtlarda çuha eminleri sipahilerdendi. BOA, D.YNÇ, 19-328.

⁷⁴⁰ Erbaîn Rûmî Kânûnievvel’in (miladi Aralık ayı) dokuzundan Kânûnisânî’nin (miladi Ocak) on yedisine kadar süren ve kışın en soğuk zamanı sayılan kırk gündü.

Râbûta-i Âsitâne adlı eserde dağıtımın Kadir Gecesi'nde yapıldığı yazılıdır.⁷⁴¹ Ocak 1714 tarihli bir kayıta da astarların Kadir Gecesi'ndeki çuha dağıtımına yetiştirilmesi sorumlulardan istenmişti.⁷⁴² Dağıtımlar kışın yapıldığından, Kadir Gece'leri kış mevsimine denk geldiğinde özellikle bugün seçilmişti. Sonrasında bu gün dağıtılma uygulaması kalkmıştı. Mesela 18 Rebiülevvel 1202/28 Aralık 1787 tarihindeki dağıtımda Sadrazam Yusuf Paşa, sabah namazını Bayezid Camisi'nde kıldıktan sonra Etmeydanı'ndaki çuha ambarına gelmiş, dağıtımı seyretmiş ve bahşişler dağıtmıştı.⁷⁴³

17. yüzyılın ortalarına kadar çuhalar merkezde dağıtılmış, nöbetçilere ayrıca gönderilmişti.⁷⁴⁴ Kalelerde, donanmada veya başka görevlerde olanlardan dönenler de İstanbul'da çuhalarını almıştı.⁷⁴⁵ Bu yüzden dağıtım bir kerede tamamlanmamış, görevde olanlara veya başka sebeple alamayanlara geldiklerinde verildiğinden "tevzi-i evvel" diye başlayıp beş altı kereye kadar devam etmişti.⁷⁴⁶ 1640'lı yıllardan itibaren bazı kalelere çuha-bahâ adıyla bedeli, bazılarına çuha gönderilmişti.⁷⁴⁷ Bahâ verilen kaleler zamanla artmıştı. Mesela 1693 yılında sadece Selanik, Azak, Bender, Niş ve Bağdad kalelerine,⁷⁴⁸ 1699'da Tımışvar, Fethül-İslam, Vidin, Belgrad ve Selanik'e çuha verilmişti.⁷⁴⁹ 18. yüzyılın hemen başından itibaren ise sadece Selanik'teki nöbetçilere çuha verilmiş, diğer kalelerdekilere bedeli ödenmişti.⁷⁵⁰

17. yüzyılın sonuna kadar seferde olanlara da çuha verilmişti.⁷⁵¹ Mayıs 1687'de seferdeki yeniçerilerin çuhaların dokunması yetiştirmeyeceğinden sadece İstanbul'daki yeniçerilere dağıtılması, seferdekilere bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁵² Sonrasında tashih ve be-dergâhla sayının daha artmasıyla ordulara yazılan yeniçerilere

⁷⁴¹ *Râbûta-i Âsitâne*, s. 29. 9 Ağustos 1637-8 Ağustos 1638 dönemi çuhalarının dağıtımına ilişkin tutanak 12 Şevval 1049/5 Şubat 1640 tarihli. BOA, D.YNÇ, 20-559.

⁷⁴² BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 438.

⁷⁴³ *Teylesanizâde Tarihi*, 247.

⁷⁴⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 32, hk. 476.

⁷⁴⁵ BOA, D.YNÇ, 23-134, 136. BOA, MAD.d. 2219, 4911.

⁷⁴⁶ BOA, D.YNÇ, 23-134, 136. BOA, MAD.d. 2219, 4911, 15331.

⁷⁴⁷ BOA, MAD.d 4911.

⁷⁴⁸ BOA, YB.04-03/63

⁷⁴⁹ BOA, İE.AS, 2832.

⁷⁵⁰ Kalelerdeki çuha uygulaması aşağıda gösterilecektir.

⁷⁵¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 76, hk. 89.

⁷⁵² 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 495.

bahâ verilmesi yerleşmişti.⁷⁵³ Sefer zamanı sadece İstanbul'da bulunanlara verilmişti.⁷⁵⁴ Sadrazam ordusu ve seraskerle emrindekilere ise sadece çuha-bahâ ödenmişti. Bahâlar, orduyla kalan ve evine dönmeyenlere maaşla birlikte ödenirdi.⁷⁵⁵ Ödeme tutarı 240 akçeydi ve hiç değişmemişti. Mesela Bender ordusunda 1150-1151 taksimatı olmak üzere 10068 nefere 240 akçeden çuha bedeli olarak 2416320 akçe dağıtılmıştı.⁷⁵⁶ İstanbul'da bulunanlara verildiğinden çuha kayıtlarına, İstanbul'da mevcut veya burada mukim olanlara ödendiğini gösteren izahatlar ilave edilmişti.⁷⁵⁷ Ayrıca öncesindeki gibi birkaç kerede dağıtımda ortadan kalmış ve tek seferde taksimat yapılmıştı.⁷⁵⁸

Mali düzenin bozulduğu 18. yüzyıl sonunda kalelerdeki yeniçerilerin çuha-bahâları ödenmediği gibi İstanbul'da olanların çuhalarının dokutturulması aksamıştı. 1770'lerden itibaren bazı yıllara ait çuhalar on yıldan fazla gecikmelerle dağıtılmıştı.⁷⁵⁹ Yeniçeriler 1195-1201/1781-1787 yılları çuhalarının bedellerini mîrîye bağışlamışlardı. Bu tarihten sonrakiler ise gecikmeli şekilde verilmeye çalışılmıştı. 1201-1202 yılı çuhaları Muharrem 1219/Nisan 1804'te dağıtılmıştı.⁷⁶⁰

Çuhalarla beraber yeniçerilere sarık, iç çamaşırı (zîr-came) ve gömlek (pirehen) için keten bez/astar (kirpas-ı keten); bârânî ve mirahurîlerin astarları için Tuzla bezi (Kirpas-ı Tuzla, Kirpas-ı Penbe) ve nimte bezi dağıtılmıştı.⁷⁶¹ İç çamaşırı ve gömlek sadece bârânî alanlara verilmiş, sobramanî ve mirahurî alanlar verilmemişti.⁷⁶² Ancak 1650'lerden itibaren yetimler de iç çamaşırı almıştı.⁷⁶³ 17. yüzyıl başlarında çuha taksimat defterlerinde kirpaslar yer alırken daha sonraki döneme ait taksim kayıtlarında

⁷⁵³ 1692 yılında seferli yeniçerilere çuha akçesi gönderilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 102, 746. 1695 yılı seferine gidilirken de yeniçerilere çuha-bahâ verilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 106, hk. 310.

⁷⁵⁴ 1152 yılında dağıtılan çuha miktarları için bk. *BOA, KK.d.* 4776, s. 31. 1768-74 yılları savaşları sırasındaki çuha kayıtları için ise bk. *BOA, MAD.d.* 4002, s. 2-17.

⁷⁵⁵ *BOA, D.YNÇ.* 103-179. *BOA, MAD.d.* 6537, s. 1371. *BOA, MAD.d.* 17043, s. 74. *BOA, C.AS.* 49004.

⁷⁵⁶ *BOA, KK.d.* 4939, s. 101. *BOA, MAD.d.* 17001, s. 59-60, 64, 66. Diğer ordularda dağıtılan çuha-bahâlar için bk. *BOA, D.YNÇ.* 103-179. *BOA, MAD.d.* 6537, s. 1371. *BOA, MAD.d.* 17043, s. 74. *BOA, C.AS.* 49004.

⁷⁵⁷ *BOA, C.AS.* 38046, 50391. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 169, hk. 460.

⁷⁵⁸ 1144-45 yılı dağıtımını gösteren defter için bk. *BOA, MAD.d.* 17047. 1143-44 yılında ağalara ve bazı ocak görevlilerine yapılan taksimatı gösteren bir defter için bk. *BOA, MAD.d.* 17062.

⁷⁵⁹ H.1190-91 yılı çuhalarının dokunma bedeli olarak yaklaşık on yıl sonra Selanik zuama ve erba-ı timar bedelîyelerinden tahsil edilen paradan ödenmesi emredilmişti. *BOA, C.AS.* 25781. 1193-94 yılı bedelinin ödenmesi için on yıldan daha uzun müddet sonra, Ağustos 1797'de bazı tahsilat emirleri verilmişti. *BOA, C.AS.* 24296.

⁷⁶⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 222, hk. 543. *BOA, C.AS.* 14550.

⁷⁶¹ *BOA, KK.d.* 6590, 6591. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 432. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 262.

⁷⁶² *BOA, KK.d.* 6594, 6596.

⁷⁶³ *BOA, MAD.d.* 4911, s. 257.

gösterilmemişti.⁷⁶⁴ Kızılcatusla, Bergama ve Edremit'te Kirpas-ı Tuzla; Tırhala'da diğerleri dokunmuştu. Astarlar 17. yüzyıldan itibaren sadece Tırhala, Tırnovi ve Yenişehir Fener kazalarına bağlı bazı köylerde siyah ve beyaz renkte dokunmuşlardı. Kayıtlardaki ifadesiyle, “yeniçerilerin zemistanî ve bârânîleri sargılarının beyaz ve siyah astarları”, belirlenen ölçülerde astar çavuşları eliyle çuha dağıtım zamanına yetiştirmek için üretilmişlerdi.⁷⁶⁵ Çuhada olduğu gibi astar üretenlere de bazı dokunulmazlıklar sağlanmıştı. Kazaların serdarlığı astar çavuşlarına mahsus kılınmış ve üreticilere sadece serdar tarafından gözaltına alınma ve mahkemeye sevk edilme imtiyazı tanınmıştı.⁷⁶⁶

Yeniçerilere kumaşlardan elbise diktirilmesi için yaka harcı olarak 12 akçe ödenmişti.⁷⁶⁷ Sobramanî alanların yaka harcı daha fazlaydı. Solakların sobramanî verilenlerine 155 akçe, diğerlerine 60 akçe ödenmişti.⁷⁶⁸ 1646 yılında 1059/Reşen maaşında sobramanî verilen 465 kişiye 100 akçe diğer yeniçerilere 12 akçe verilmişti.⁷⁶⁹ Yaka harcı ödemesi 17. yüzyılın ortasında kaldırılmıştı.⁷⁷⁰

4.4.3. Odaların Masrafları, Et ve Ekmek Tayinatı

Sabit bir fiyattan sağlanan etleri dışındaki yeniçerilerin bütün ihtiyaçlarını ortalar kendileri sağlamıştı. Odaların yiyecekleri dışındaki masraflarını; mum ve kandil yağı, temizlik malzemeleri ve atıkların taşınması, meydanlar ve su yollarının bakımı, kap kaçak alımı, ısınma ve mutfakta için odun alımı, hizmet edenlerin hususi kıyafetlerinin teminiyle mutat olmayan her türlü harcamalar teşkil etmişti. Kollukları olan ortaların

⁷⁶⁴ BOA, D.YNÇ.d. 33708. BOA, KK.d. 6594, 6596. 2 Ocak 1759 tarihli bir belgede acemi oğlanlarına bu ödemelerin yapıldığı görülmektedir. BOA, C.AS, 2651. 19. yüzyılın başına ait acemi oğlanı kaydında da görülmektedir. AE, SSLM.III, 19434.

⁷⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 119, hk. 1380. BOA, A.DVN.MHM.d. 120, hk. 438. BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 419. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 556, 582, 620. BOA, A.DVN. MHM.d. 157, hk. 847. BOA, A.DVN. MHM. d. 151, s. 4. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 582. BOA, C.AS, 38046.

⁷⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 205, 275.

⁷⁶⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân* 'da (182), miktar iki farklı şekilde 11 ve 12 akçe olarak gösterilmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 230-233.

⁷⁶⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 183

⁷⁶⁹ BOA, MAD.d. 6283, s. 769.

⁷⁷⁰ Kayıtlarda rastlanmayan bu ödeme artık unutulmuş olmalı ki *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* 'nda her üç ayda 12 akçe, bu mecmuanın kısa şekli olan *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale* 'de ise (vrk. 51a) 40 akçe olarak gösterilmiştir. Ayrıca D'Ohsson da bu ödemeden bahsetmemiştir.

bütün masrafları da bunlara dâhildi.⁷⁷¹ Ortalara her çarşamba çavuşlar eliyle mum dağıtılsa da⁷⁷² yetmediğinden kendileri meydan ve odaları için satın almıştı.

Ortalar masraflarını kendi gelirlerinden karşılamışlardı. Önceleri cuma geceleri vekilharçtaki para kutusuna orta neferlerinden kumanya parası toplanmıştı.⁷⁷³ Sonraları neferlerin çoğu ayrı olduğundan usul değişmiş, orta sandığı gelirlerinden karşılanmıştı. İstanbul'daki maaşlarda kesinti yapılmış, kalelerden ayrıca para gelmişti.⁷⁷⁴ Varlıklı yeniçeriler, maaşlarını oda masraflarına bağışlamış veya vakfetmişti.⁷⁷⁵ Mevcutlarının fazlalığı ve yoldaşlarının zenginliğine göre orta sandığının/vakfının geliri değiştiğinden ihtiyaçlarını karşılamada ortalar arasında büyük farklar vardı. Kendi gelirleri yetmediğinden diğer ortalarından veya başka kaynaklardan borç alarak iâşelerini sağlayanlar vardı. Bazen maaşlarından fazla kesinti yapılması yeniçerilerin itirazına sebep olmuştu. 1726'da 59. cemaatte emekli İbrahim, odanın ihtiyacı olmadığı halde zorla para aldıklarından emekli ağaların maaş aldığı kısma kaydolmak istemişti.⁷⁷⁶ Patrona İsyânı sırasında 19. sekbanların üç eski odabaşı 880 kuruş olan oda sandığındaki paraları aralarında bölüşmüşlerdi. Vekilharç verdiği arzda para olmadığından ortada yemek pişirilemediği ve kazanlarının asılı olduğunu bildirmişti. Diğer bazı ortalara olduğu gibi bu ortaya da 7 Ocak 1731'de 8 esâmî verilerek yardım edilmişti.⁷⁷⁷ 1730'lu yıllarda fakir odalara, oda kandilcisi ve hizmet-i kandil-i oda adlarıyla kayıtlı esâmîler vardı. Bunlar gerçek olmayıp kandil masraflarına tahsisli esâmîlerdi. Mesela esâmînin birinin üst ismi “şem‘î” alt ismi kandîl; diğerinin üst ismi “Süleyman”, alt ismi “kandîl”di. 18. yüzyılın sonunda “ta‘âmiye-i meyâne”, “ta‘âmiye-i tekke”, “kanâdil-i türbe”, “şem‘î-i cevâmî‘i şerif” gibi isimlerle masraf esâmîleri oluşturulmuştu. Edirne ağa kapısı mum masrafı için de bir esâmî verilmişti. Bu âsamîlere III. Selim döneminde müdahale edilmiş ve hepsi kaldırılmıştı.⁷⁷⁸

⁷⁷¹ BOA, D.BŞM.d. 41151.

⁷⁷² Kavânîn-i Yeniçeriyân, 203

⁷⁷³ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 179.

⁷⁷⁴ Orta masraf defterinden taşra ulufesinden gelen miktarlar ayrı gösterilmişti. BOA, D.BŞM.d. 41151.

⁷⁷⁵ Mesela 49. bölükten, savaşta kolundan yaralanıp sakat kaldığı için 8 akçeyle emekli edilmiş Mustafa 1720'deki beyanında esâmîsini odanın mum ve kandili masrafına vakfettiğini beyan etmişti. BOA, D.YNÇ, 68-254.

⁷⁷⁶ BOA, D.YNÇ, 88-365. İdare muhtemelen gönüllerini almak için 1807 yılında Ramazan için pirinç, sade yave ve bal parası olarak ortalara 23737 kuruş vermişti. BOA, C.ML, 1000.

⁷⁷⁷ BOA, D.YNÇ, 99-135

⁷⁷⁸ BOA, HAT. 19391.

Kalelerde görev yapan ortalar da masraflarını aynı usulle temin etmişti. Hatta bazı ortalar ihtiyaçlarına kolay para bulabilmek için yoldaşlarının fazla olduğu muhitlerde görev yapmayı talep etmişti. 18. yüzyılın sonunda kale maaşları ödenemediğinde “ifrazat” adıyla ihdas edilen tahsisatın bir maksadı, maaşı alamayan ortaların masraflarını karşılamaktı.

Ağa kapısının masrafları ağanın gelirlerinden karşılanmıştı.⁷⁷⁹ Serdarlık caizelerinin bir kısmı da ağa mutfağına tahsis edilmişti.⁷⁸⁰ Odun ihtiyacı mîrîden sağlandığı gibi masraflarına tahsisli gelirler de vardı.⁷⁸¹ Ağa kapısının ayrı muhasebesi vardı.⁷⁸² Ağayla beraber zabıtlere yazın mîrîden buz verilmişti.⁷⁸³

İstanbul’da bulunan yeniçeriler etlerini düşük fiyattan satın alarak temin etmişlerdi. Daha evvelinde piyasadan aşçılar tarafından et satın alınmaktayken II. Mehmed, bir okka elli dirhemnin 3 akçe üzerinden satıldığı hususi bir mezbaha açtırmıştı. Ayrıca et fiyatlarındaki artışın yeniçerilere tesir etmesine (zarar-ı lahm) mani olmak için bir vakıf kurmuş ve başına koyun emini görevlendirmişti.⁷⁸⁴ Zamanla düzen bozulmuş, Sultan I. Süleyman zamanında et verilmesi için senelik yüz elli kese koyun akçesi tayin edilmişti. Ancak aşçılar kasaplar önünde et almak için beklemeden şikâyet edince I. Süleyman Etmeydanı’nı tesis ederek tomruk denilen sekiz kasap dükkânı açtırmış, burada yeniçeriler etlerini satın almışlardı. Her tomruğa ikişer zimmi kasap ve dörder hizmetkâr görevlendirmişti.⁷⁸⁵ Etmeydanı’na etler 1585 yılına kadar Edirnekapı ve Yedikule’deki kasaplardan temin edilmişken bu kasapların itirazları üzerine koyun eminleri tarafından alınan koyunların kesildiği, acemi oğlanlarının çalıştığı ocak için açılan mezbahalardan getirilmeye başlanmıştı.⁷⁸⁶ Kesilmiş koyunlar mezbahalardan yeniçeri aşçı ve ustaları maiyetinde, aşçıların Etmeydanı’nda ete hücumundan doğmuş “seğirdim” denilen bir

⁷⁷⁹ BOA, C.AS, 27282, 28652. TSMA, D. 4784, 6675

⁷⁸⁰ BOA, C.AS, 39609.

⁷⁸¹ Nisan 1744 tarihli kayıta İzmit Kazıklı İskeleyi emininin her ay ağa mutfağına 25 kuruş verdiğinden bahsedilmiştir. BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 1, s. 196

⁷⁸² Parça muhasebe kayıtları için bk. BOA, D.YNÇ, 51-105-126. BOA, C.AS, 37765.

⁷⁸³ BOA, AE.SMST.III, 3301

⁷⁸⁴ “Yeniçeri meydanı derler odalar yanında bir yer vardır. Anda beğlikten koyun emini et getirür ve kıyyesi üç akçeye alurlar. Bir yılda ne kadar zarar olursa eksiğün mîrî tarafından verirler. Yeniçerilerin zarar-ı lahm dedikleri budur.” *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 199-200.

⁷⁸⁵ *Kanunnâme*, nr. 3622, vrk. 50b, 53b. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 3ab. BOA, C.AS, 3646.

⁷⁸⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 255. BOA, A.DVN. MHM. d. 55, hk. 239. BOA, C.BLD, 2963. BOA, C.AS, 33561. BOA, DYNÇ, 89-131. 1 Nisan 1667’de koyun bedeli olarak 300 bin akçe ödenmişti. BOA, İE.ML, 1028

usulle beygirler üzerinde getirilmiş, zimmi kasaplara teslim edilmişti.⁷⁸⁷ Seğirdim her gün yapılmaktaydı.⁷⁸⁸

Etmeydanı'nda çalışan aşçı ve ustaları olan çavuşlar, ortaların aşçılarından seçilirdi. Aşçıların dördü, her altı ayda bir değışirdi. Orta aşçıları “seğirdim sırası” adıyla eskiliklerine göre meydan aşçısı olurdu. Kalelerde görevli ortaların dört yıl görevini tamamlayanlar aşçıları da sıraları geldiğinde İstanbul'a çağırılırdı.⁷⁸⁹ Sırası geldiğini düşünüp hemen başlayanlar, diğer ortalarından gelenlerin eski olduklarını ispatıyla aşçılığı onlara devretmiş, sırasını beklemek için İstanbul'daki veya kalelerdeki ortalarına dönmüşlerdi.⁷⁹⁰ Çavuşlar diğer aşçıları zapt ve seğirdimin idaresinden mesuldüler.⁷⁹¹ Aşçılardan biri “tura bekçisi” adıyla görev yapardı. Bunun vazifesi seğirdim aşçılarını nizama sokmaktı. Elindeki tura denilen kamçı/sopadan dolayı bu şekilde adlandırılmıştı.⁷⁹² Ayrıca koyun emini tarafından tayin edilen meydancı diye bir görevli vardı.⁷⁹³

Meydan aşçılığında süresi bitenler ortalarına dönmüştü. Çavuşlarsa ya emekli olmuş⁷⁹⁴ ya da ortasındaki yollarında yükselmişti.⁷⁹⁵ Süresi biten aşçıların poğaça ve kahi pişirip satma geleneği vardı.⁷⁹⁶ Gelir sağlamak için ihdas edilen bu usul zorbalığa dönüşüp sürekli huzursuzluklara sebep olunca 10 Temmuz 1792'de bir düzenlemeye tabi tutulmuştu. Düzenlemeyle satış kaldırılmış, altı ayda bir, on altı tabla olmak üzere

⁷⁸⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 247-251. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 506.

⁷⁸⁸ Bir kaynağa göre sancak ve ocak İstanbul'da olmadığına, yani sefer vaktinde seğirdim yapılmazdı. *İbretnümây-ı Devlet*, 101. Bu durumlarda da İstanbul'da et taksimatı yapıldığına göre bundan kastın daha az et getirildiğinden büyük çaplı seğirdim merasiminin yapılmaması olsa gerekir. Kasım 1811'de ordu ve dolayısıyla sancak İstanbul'da mevcut değilken seğirdim yapıldığına misal için bk. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 506-507.

⁷⁸⁹ *BOA, D.YNÇ*, 267-259. *BOA, D.YNÇ*, 136-359. *BOA, D.YNÇ*, 81-366. *BOA, D.YNÇ*, 83-129, 144. *BOA, D.YNÇ*, 89-191, 287. 24 Ağustos 1777'de yedi aşçı serhatten İstanbul'a gelmişti. *BOA, D.YNÇ*, 342-74. *BOA, D.YNÇ*, 310-83. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 229, hk. 338.

⁷⁹⁰ *BOA, D.YNÇ*, 64-284. *BOA, D.YNÇ*, 134-168. *BOA, D.YNÇ*, 153-83.

⁷⁹¹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 201.

⁷⁹² *BOA, D.YNÇ*, 150-169. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 201.

⁷⁹³ *BOA, KK.d.* s. 7516, s. 187.

⁷⁹⁴ *BOA, D.YNÇ*, 71-217

⁷⁹⁵ 1718'de 100. cemaatten meydan çavuşu olan Zülfikar, yolu odasında vekilharç olduğundan odasına geçmişti. *BOA, D.YNÇ*, 64-116. 1733'te ortaları Resmo'da olan Etmeydanı çavuşlarında iki aşçı yolları vekilharç olduğundan emeklilik istemeyip odalarına gitmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 112-437. Ayrıca bk. *BOA, D.YNÇ*, 64-122.

⁷⁹⁶ 1755'de emeklilik isteyen dört aşçının kaydı için bk. *BOA, D.YNÇ*, 231-389. İsteyenler orta içerisindeki yollarına devam etmek için emekli olmadan devam etmekteydiler. Yolları vekilharç olan aşçıların görev sonunda ortalarına katılmaları misali için bk. *BOA, D.YNÇ*, 112-437.

padişah, darussade ağası, silahdar ağa, sadrazam ve kethüdasına nişancıya ve diğer ocaklara dağıtılması ve karşılığında 1500 kuruş hazineden ihsanı olarak “kahi atiyesi” adıyla verilmesi kararlaştırılmıştı. Kahileri sunmak için aşçılar Bab-ı Ali’ye merasimle yürümüşlerdi.⁷⁹⁷ Daha sonra bahşiş miktarı çok artırılmıştı. 1817’de altı ayda 4 bin kuruş verilmişti.⁷⁹⁸ Bu dönemde ayrıca aşçılar iyice itibar kazanmış, diğer görevlilere de üstünlük sağlamışlardı. Ocağın kaldırılmasına yakın çıkarılan huzursuzlukların çoğu onlardan kaynaklanmıştı.⁷⁹⁹ Buna bağlı olarak daha önce 15 akçeyle olan emeklilikleri 40 akçeye çıkarılmıştı.⁸⁰⁰ Meydan aşçılarıyla geçinemeyenler görevlerinde zor kalmıştı. 15 Nisan 1812’de kötü idaresi sebebiyle et temin edemeyen ve kendilerine kötü muamele ve laf eden kasapbaşını azlettirmişlerdi.⁸⁰¹ Mart 1815’de meydan ustaları et kıtlığından dolayı Yedikule salhanesinde kasapbaşına küfretmişler, vaziyet Sultan Mahmud’a arz edilince yeniçeri ağasından cezalandırılmaları istenmişti. Firar eden ustalar boğaz muhafazasındaki yeniçerilerin yanına sığınmışlardı. Bütün ortaların aşçıları onlara destek çıkmış, yeniçerileri toplayıp ustaları serbest bıraktırdıkları gibi yeniçeri ağasını hapsetmişlerdi. Sultandan ağanın azlini istemişler, talepleri kabul edilmeyince onu öldürmüşlerdi.⁸⁰²

Zimmi kasapların Etmeydanı’nda artan etleri bahâsıyla satın almak mecburiyetleri vardı.⁸⁰³ Öldüklerinde, işi bıraktıklarında veya yaşlandıklarında tomrukları kendi oğullarına, oğulları yoksa akrabalarına ve ehil olanlara beratla verilirdi.⁸⁰⁴ Ancak kendi rızalarıyla başkasına devredebilirlerdi.⁸⁰⁵

Tablo 38. Bazı Tarihlerde Verilen Yevmiye Et Miktarları

Tarih	Miktar/Okka	Tarih	Miktar/Okka
17.06.1656-06.06.1657	2701,50	16.12.1691-18.03.1692 ⁸⁰⁶	1902
07.12.1657-26.05.1658	1729,50	12.09.1692-31.08.1693 ⁸⁰⁷	1825
04.05.1659-20.06.1659	2583,50	16.09.1703-13.07.1709	2407

⁷⁹⁷ *Edîp Târîhi*, 331-332. 4 Ekim 1800 tarihli bir kayda göre yeni verilen nizama göre aşçılara 1500 kuruş verilmekteydi. *BOA, C.AS*, 4103. *BOA, C.DH*, 5422. *BOA, C. ML*, 2942.

⁷⁹⁸ *BOA, C.DH*, 11153.

⁷⁹⁹ *BOA, HAT*, 31969

⁸⁰⁰ *BOA, HAT*, 49210A. *BOA, D.YNÇ*, 81-68. *BOA, D.YNÇ*, 244-50. *BOA, D.YNÇ*, 150-370.

⁸⁰¹ *Câbî Târîh*, II 965-966.

⁸⁰² Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, 182.

⁸⁰³ *BOA, C.AS*, 3646.

⁸⁰⁴ *BOA, C.AS*, 3501, 9725. *BOA, İE.AS*, 987.

⁸⁰⁵ *BOA, C.AS*, 54555.

⁸⁰⁶ *BOA, D.YNÇ*, 45-8.

⁸⁰⁷ *BOA, D.BŞM.KSB.d.* 11820.

21.06.1659-27.07.1660	1708,50	14.07.1709-01.03.1710	2389
28.07.1660-04.08.1660	1889,50	02.03.1710-07.11.1712	2401
05.08.1660-09.10.1660	2361,50	08.11.1712-12.12.1724	2621
10.10.1660-31.03.1661	2454,50	13.12.1724-14.02.1725	2551
01.04.1761-27.07.1661	2455	15.02.1725-15.03.1725	2541
28.07.1661-23.11.1661	1939	16.03.1725-14.04.1725	2526
23.11.1661-05.01.1662	1837	15.04.1725-11.07.1725	2486
06.01.1662-06.03.1662	1822	12.07.1725-08.10.1725	2471
07.03.1662-09.03.1662	1820	09.10.1725-27.08.1726	2459
09.03.1662-08.05.1662 ⁸⁰⁸	2320	28.08.1726-???.???	2449
02.02.1680-13.05.1680	2640,50	???.??-06.10.1730	2205
14.05.1680-08.10.1680	2598,50	06.10.1730 ⁸⁰⁹	2611
09.10.1680-02.11.1680	2604,50	7.11.1736-6.11.1737 ⁸¹⁰	2121
03.11.1680-22.12.1680	2021	19-10.1764-06.08.1766 ⁸¹¹	2651
22.12.1680-20.01.1681 ⁸¹²	2057	08.12.1767-06.12.1768 ⁸¹³	2611
24.09.1691-15.12.1691	1711	07.05.1769-04.07.1769 ⁸¹⁴	2090

Yeniçeri ağasının, zabitlerin, görevlilerin ve ortaların et tayinatları vardı.⁸¹⁵ Ağa dairesine günlük verilen et miktarı elli okkaydı.⁸¹⁶ Et istihkakında düzen bozulmuş olmalı ki 1692’de yayınlanan fermanda etlerin hak edenlere verilmediği hatta ocak dışından kişilere verildiği gösterilerek düzeltilmesi emredilmişti.⁸¹⁷ Et tayinatı görev ve ortalara bağlılık dışında şahsa bağlı olarak da verilir olmuştu. Eşkinici veya emekli bazı ağalarla diğer yeniçerilerin hususi et tayinatı vardı ve öldüklerinde yeniçeri ağası tarafından

⁸⁰⁸ BOA, D.BŞM.d. 203. Miktarı Ramazaniye dahildir. 17.06.1656-06.06.1657 arasında ait miktar, ortalama değildir. 17. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı bilinen *Râbita-i Âsitâne*’de Etmeydanı’na her gün 1280 okka et verildiği yazılıdır. *Râbita-i Âsitâne*, 12.

⁸⁰⁹ BOA, D.BŞM.d. 1035, s. 1.

⁸¹⁰ BOA, C.AS, 36925.

⁸¹¹ BOA, D.BŞM.d. 3732, 3788.

⁸¹² BOA, D.BŞM.d. 377.

⁸¹³ BOA, C.AS, 26172.

⁸¹⁴ BOA, AE.SMST.III, 12457.

⁸¹⁵ 17. yüzyılın başında ağa bölükleri ve cemaatlara yarımşar koyun verilirdi. Sekbanbaşının beş koyun; sekban kâtip ve kethüda odalarının birer, diğerlerinin yarımşar koyun; solak odaları, müteferrika odaları ve imam odasının bire koyun; zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki, deveciler, zenberekçi başı, solakbaşların, solaklar kethüdası ve imamın kendi odalarına verilenden başka birer koyun; kulkethüdasına dört, ortasının üç koyun; başçavuşun üç, odasının yine üç koyun hakkı bulunmaktaydı. Kethüdayeri ve muhızırın odalarının yarımşar koyunundan başka bir koyun verilmekteydi. Talimhaneci ve kayıkçıya odalarıyla bir koyun verilmekte yarısını kendileri almaktaydı. Küçükçavuş ve ortaçavuşunun yarımşar koyun, yeniçeri katibinin üç koyunu, katiplerin hepsinin bir koyun, atlı sekban ve zağarcıların kişi başı bir okka et hakkı bulunmaktaydı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 200-201.

⁸¹⁶ BOA, D.BŞM.d. 203.

⁸¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 172. Kasım 1758 tarihli bir fermanda da et dağıtımının kurallara uygun yapılması tekrarlanmıştı. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 1092.

diğerlerine verilirdi.⁸¹⁸ Ortalar meydan kasaplarından aldıkları etlerin paralarını oda sandığında birkaç aylık olarak öderlerdi.⁸¹⁹

Et meydanında dağıtılan etin miktarı fermanla belirlenirdi. Toplam et miktarını belirleyen yeniçeri mevcuduydu. Sefere çıkıldığı, donanmaya katıldıkları veya kalelere orta nakledilmesinden sonra mevcut azaldığı zamanlarda verilen et miktarı tenzil edilmiş, dönüşlerinde artırılmıştı. Mesela 1737 yılında ocak seferde olduğundan et tayinatı düşmüştü. Yine 18. yüzyılda terkedilmiş olmakla birlikte padişahların Edirne'ye gitmesi ve ocakla beraber çok sayıda yeniçerinin onu takip etmesi durumunda verilen et miktarı azaltılmıştı.⁸²⁰ 1768'de 2600 okka seviyesindeki tayinat 1769'da sefere çıkıldığından düşmüştü. Tayinatın eşit olmaması ve kayıtlı yeniçerilerin tamamının İstanbul'da bulunmaması toplam et tayinatının mevcuda bölünmesiyle ortaya çıkan yaklaşık on nefere bir okka hesabını manasız kılmaktadır.

Ramazan ayında, "Ramazaniye" adıyla verilen ilave etler ağa kârhanesine aitti. Muhtemelen Ramazan'daki davetlerde kullanılmak üzere verilmişti. Miktarı yıllara göre değişmişti. 1659'da her gün 60, 1661'de otuz gün toplam 3600, 1672'de her gün 100, 1707 ve 1709'da günlük 80 okka verilmişti.⁸²¹ Kurban Bayramı'nda ise bütün ocağa kurban edilmek üzere canlı koyun veya bahâsı verilmişti.⁸²²

Yeniçeriler odalarının ekmek ihtiyacını kendileri karşılardı. Ağalar, özel görevli orta veya birliklere "nân-ı fodula" adında sekban fırınından ekmek verilmişti. Fodula tayini *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre II. Mehmed devrinden av köpekleri için ihdas edilmişti.⁸²³ Zamanla ağalara ve bazı görevlilere de verilmişti.⁸²⁴ Yetim kuloğullarının un

⁸¹⁸ BOA, D.YNÇ, 295-14. BOA, D.YNÇ, 96-137. 23 Ağustos 1688'de sadrazamın talebiyle Ömer adlı muhtemelen bir ağa 100 yevmiyeyle emekli edilmiş, iki okka et ve beş çift fodula bağlanmıştı. BOA, D.YNÇ, 43-86. 1741'de ölen Ömer Çavuş'un karısı Hatice Hanım oğlunu babası yerine yazdırdığında kocasına tahsis edilmiş bir okka eti de talep etmişti. BOA, D.YNÇ, 161-304.

⁸¹⁹ BOA, D.BŞM.d. 41151.

⁸²⁰ BOA, D.BŞM.d. 203, 307, 1035.

⁸²¹ BOA, D.BŞM.d. 203, s. 5, 12, 13. BOA, D.YNÇ, 49-65, 239.

⁸²² D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 341. 1578'de sefere giden yeniçerilere 50 bin akçe kurban-bahâ adıyla bahşış verilmişti. Bu paranın Kurban Bayramı'yla alakası yoktu. Râhîmizâde İbrahim Harîmî Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Had*, (haz. Çetin Sungur), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1998, 10.

⁸²³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 158-160.

⁸²⁴ BOA, C.AS, 47569. Bostancı Ocağı'nın tahsisatı için bk. BOA, C.AS. 9116. Saray için ekmek pişirilen fırından saray görevlilerine ekmek dağıtılmaktaydı. BOA, DBŞM. d. 4296.

tayinatları da buradan sağlanmıştı.⁸²⁵ Rikâb solaklarına yevmiye on çift ekmek, saray fırınından verilirdi.⁸²⁶

Sekban fırınının idaresinden ve hesaplarından sekbanbaşı mesuldü.⁸²⁷ Fırının ununu temin eden ise fodula kâtibiydi.⁸²⁸ Fodula kâtipliği önceleri kapıkulu sipahilerine mahsusken sonraları diğer sınıflardan günlük ücret alacak şekilde tayin edilmişti. 1774'te sultan Kethüdası Osman Efendi,⁸²⁹ 1788'de divan hâcegânlarından Hafız Abbas fodula kâtibiydi.⁸³⁰ Her sabah ekmeklerin kime verileceğinin kaydını tutan küçük fodula kâtibi ise yeniçeriydi. Fırında ayrıca sekbanlardan bir fodula serraçbaşı, şakirtleri olarak fodula başkollukçusu ve kollukçularıyla⁸³¹ yine sekbanlardan fırının ambarından mesul ambarcı, unu tartmak için kantarcı, ekmekleri dağıtan sayıcı adlı görevliler çalışırdı.⁸³²

Aralık 1634 tarihli bir deftere göre sekban fırınından verilen fodulanın dağıtımında 17. yüzyıl başı ve öncesine göre değişiklik yapılmıştı.⁸³³ Emekli ağalardan İstanbul'da bulunmayanların bile tayinatları vardı. Şubat 1691'de fırında çıkan fazla ekmeklerin ortalara ve emektar kişilere taksim edilmesi için ferman verilmişti.⁸³⁴ Tayinatlar yeniçeri ağasının müsaadesiyle başkalarına devredilmişti.⁸³⁵ Haziran 1771'de eski yeniçeri ağası

⁸²⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 160.

⁸²⁶ *BOA, DBŞM. d. 4296*

⁸²⁷ *BOA, C.AS*, 19676. Bu fırın hakkında tafsilatlı malumat için bk. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 261-262. *BOA, C.AS*, 38706.

⁸²⁸ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 158.

⁸²⁹ *TSMA.E*, 803/72.

⁸³⁰ *BOA, D.YNÇ*, 39-267.

⁸³¹ *BOA, D.YNÇ*, 120-86. *BOA, D.YNÇ*, 136-278. 1741 yılından 32 fodula kollukçusu kayıtlıydı. *BOA, MAD.d. 6686*, s. 679.

⁸³² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 160.

⁸³³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 261-262. *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 284. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 158-160. Aralık 1634 tarihli bir deftere göre sekban ise dağıtım şöyleydi: Sekbanbaşı, yeniçeri kâtibi, fodula kâtibi ve kulkethüdasına kırkar çift, serbölük üç çift, ocak imamına on çift, muhızr ağaya on çift, başçavuşa on çift, kethüdayerine on çift, küçükçavuşa üç çift, ortaçavuşuna üç çift, Orta Cami imamına beş çift, kethüdayeri kâtibine beş çift, ağa sakalarına on çift, sekbanlar kâtibine sekiz çift, Orta Cami hatibine üç çift, ağa muhızırına dört çift, zenberekçibaşına iki çift, çuha anbarına iki çift, süvari zağarcılarının her birine üç çift, zağarcıbaşına yirmi çift, piyade zağarcılar odasına seksen altı çift, bölükbaşına (sekbanân ve piyadeğân) iki yüz iki çift, saksoncubaşına on sekiz çift, saksoncular odasına altı çift, turnacıbaşına dokuz çift, turnacılar odasına dört çift, ağa kapısı şakirtlerinden 9'una yirmi altı çift, efendi dairesi şakirtlerinden 7 kişiye otuz yedi çift, hasekilerden 67. cemaate dokuz çift. 87. cemaate beş çift, bir ortaya iki çift, diğer bir ortaya dört çift, on altı ortaya üçer çift dağıtılmıştı. Azledilmiş ağa ve görevlilere de dağıtım yapılmıştı. *BOA.D.YNÇ*, 17-453. Defter yırtık olduğundan tespit edilebilenler yazılmıştır.

⁸³⁴ *BOA, D.YNÇ*, 44-475.

⁸³⁵ *BOA, C.AS*, 52308.

Kapıkıran Mehmed Paşa öldüğünden fırından tayinatı üç çift ekmek ağalardan Süleyman adlı birine verilmmişti.⁸³⁶

Fırında sabit üretim yoktu. 17. yüzyılın başında fırına yevmiye 40 kile un verilirken 1788 yılında 59 kile 3 okka un verilmmişti.⁸³⁷ 23 Mayıs 1678 tarihinde sekban fırınında günlük 4600 çift ekmek üretilmişti.⁸³⁸ 1096 Rebiülahir/7 Mar-4 Nisan/1685'te aylık 120988 çift ekmek üretilmişti ki günlük ortalama 4172 çift etmekteydi.⁸³⁹ 17 Ekim 1803-13 Ocak 1804 tarihleri arası hesabına göre ise 3570 çift ekmek çıkarılmıştı. Bu zaman zarfında günlük 48 kile 6 okka un verilmiş, bu tarihten sonra artırılarak 53 kile 6 okkaya çıkarılmıştı.⁸⁴⁰ 30 Ekim 1810'dan 24 Aralık 1810'a kadar fırına 62 kile 6 okka un verilmiş, bu tarife 3 okka artırılmıştı.⁸⁴¹ 1774'te fırında pişen ekmeklerin çarşıda üretilenlerden hem vasıf hem de ağırlık olarak düşük olduğundan fodula kâtibi ikaz edilmişti.⁸⁴²

Yeniçerilerden İstanbul içinde hususi görev verilenlere ekmek ve et tayinatı verilmmişti. Geçici elçilerin yanına görevlendirilenlerin nafaka-bahâ adıyla tahsisatları vardı.⁸⁴³ Yine geçici görevle bir yerde bulunanların ve Edirne'ye gönderilen orta veya neferlerin et ve ekmek tayinatı vardı.⁸⁴⁴

4.4.4. Kalelerin İaşesi ve Çuhaları

Nöbetçilerin “nafaka” adıyla, et ve buğday tayinatı vardı.⁸⁴⁵ Bu tayinatların bir kısmını karşılamak üzere 17. yüzyılın başına kadar “nafakâ-ı nevbetciyân-ı kıla” adıyla

⁸³⁶ BOA, D.YNÇ, 295-53.

⁸³⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 158. BOA, C.AS, 47569. 1741 yılında satın alınan unun durumuyla alakalı bir kayıt için bk. BOA, C.BLD, 5205. Un tedariki ve fiyatlarıyla alakalı diğer bir kayıt için bk. BOA, D.BŞM.d. 1916.

⁸³⁸ BOA, D.YNÇ, 39-267.

⁸³⁹ BOA, AE. SMMD.IV, 6742.

⁸⁴⁰ BOA, C.AS, 22712.

⁸⁴¹ BOA, C.AS, 19676.

⁸⁴² TSMA.E, 803/72.

⁸⁴³ BOA, KK.d. 1841, s. 34, 58. 1683'te elçilerin yanında görevlilere yevmiye on akçe nafaka-bahâ verilmişti. BOA, İE.DH, 370.

⁸⁴⁴ 769'da Dimetoka'da oturmaya mecbur tutulan Rus elçisinin maiyetine verilen orta mensuplarına tayinat verilmişti. BOA, C. ML, 1988. BOA, C.AS, 26868. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, III, 42, 337. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, IV, 251.

⁸⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM. d. 3, hk. 216, 343. Bu kayıtlar zahire içindir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 195, 225-226) kale muhafızlarına nafaka bedeli verildiği yazılıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* (vrk. 4a) ve eksik bir nüshası olan *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*'de (vrk.

günlük nefer başına 1 akçe olmak üzere her maaşta 90 akçe para ödenmişti.⁸⁴⁶ Yeniçeriler bu bedelle kendilerine verilen etlerin okka başına 3 akçesini, buğday için kilede 15 akçesini karşılamış, geri kalanı hazineden ödenmişti. Etlerin hazinece karşılanan kısmı merkezde olduğu gibi zarar-ı lahm olarak gösterilmişti.⁸⁴⁷ Günlük 1 akçelik nafaka bedeli 1609 başlarındaki maaşlarda ve 1611 yılına kadar görülürken⁸⁴⁸ daha sonra kaldırılmış, artık bütün masraflar hazineden ödenmişti.⁸⁴⁹ Mesela 1639'da Bağdad'da verilen etin okka başına 3 akçesi merkez hazineden, geri kalan fiyata göre zarar-ı lahm olarak çeşitli gelirlerden tahsil edilerek ödenmişti. Bu dönemde et tayinatı ise farklı miktarlarda verilmişti. 25 Ocak 1640'dan itibaren Kerkük Kalesi'ndeki 172 nefere yirmi üç okka et verilmişti. Van'da 3 Haziran 1639'da mevcut 385 nefere yevmiye elli okka, 1000 nefere çıktığında yüz seksen, 1269 nefere çıktığında yüz doksan okka verilmişti. 23 Nisan 1640 tarihinden itibaren Trablus-Şam'da görevli 119 nefere yevmiye on beş okka et tayin edilmişti.⁸⁵⁰ Yaklaşık bu tarihlerde sonra aynî et yerine bahâsı ödenmiş, merkezi hazineden verilen 3 akçelik pay kaldırılmıştı. Böylece daha önce 3 akçeden fazlası olan zarar-ı lahm artık bütün et tayinatını karşılar hale gelmişti. 1643 yılı için Azak ve Bağdad'daki neferlere yevmiye seksen dirhem, yani 5 nefere bir okka et tayinatı üzerinden bahâları verilmişti. 7 akçe, okka başına zarar-ı lahm olarak belirlenmişti.⁸⁵¹ 1651 yılında Midilli, Sakız ve Boğazhisar'a gönderilen neferlerin her 4'üne bir okka, yani yüz dirhem et tayinatı üzerinden 4 akçe "et akçesi" verilmişti. Aynı yıl Midilli, Molova ve Gönve gibi kalelerin diğer bedel olarak "zarar-ı lahm" adıyla ödeme yapılmıştı.⁸⁵²

Nefer başına et, 1670'lerde 5 nefer bir okka olarak sabitlemiş, bu miktar yeniçerilerin hiçbir zaman değişmeyecek esas tayinatı olmuştu.⁸⁵³ 18. yüzyılda et tayinatı

51.a) nöbetçilere I. Süleyman zamanından itibaren nafaka bedeli olarak 1 (2) akçeyle beraber bir kile kalburlanmış buğday ve iki nefere bir okka et verildiği yazılıdır.

⁸⁴⁶ BOA, KK.d. 1764, s. 51. BOA, KK.d. 1765, s. 29. BOA, KK.d. 1767, s. 18, 36, 55. BOA, KK.d. 1769, s. 7, 41, 56. BOA, KK.d. 1770, s. 7.

⁸⁴⁷ BOA, MAD.d. 3260 s. 45. Bu kayıta uygulamanın kanun-ı kadîm olduğu yazılmıştır.

⁸⁴⁸ BOA, MAD.d. 16334, s. 89. 1015/1607 kaydı için bk. BOA, MAD.d. 6913, s. 322. BOA, MAD.d. 6948, s. 802. BOA, MAD.d. 3260 s. 45.

⁸⁴⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 226. 1612 yılına tekabül eden 1020/Lezez ve 1613 Şubat'a tarihlenen 1021/Lezez maaşı icmalinde nafaka ödemesi görülmemektedir. BOA, MAD.d. 6798, s. 1130. Daha sonraki icmallerde de bulunmamaktadır. BOA, MAD.d. 6692, s. 218.

⁸⁵⁰ BOA, MAD.d. 7264, s. 21, 58-61.

⁸⁵¹ BOA, D.YNÇ.d. 33824.

⁸⁵² BOA, MAD.d. 15675, s. 2, 4.

⁸⁵³ 6 Nisan 1671'de Uyvar'daki 955 nefere her 5 kişiye bir okka et hesabı üzerinden zarar-ı lahm ödenmişti. Etin okkası 7 akçe olarak hesaplanmıştı. BOA, D.YNÇ, 34-421. 1677'de Estergon ve Budin'de et 5 nefere

bahası “zarar-ı lahm”, “güşt-bahâ” ve “lahm-bahâ” adlarıyla ödenmişti. Birbirlerinin yerine kullanılan bu ifadelerde herhangi bir fark yoktu.⁸⁵⁴ Ama her kaleye farklı tutarda bedel ödenmişti. 1744-45 yılında kalelere sabit miktar üzerinden 5-12 akçe arasında değişir şekilde ödeme yapılmıştı.⁸⁵⁵ 1173/1759-60 yılı için et bedeli, Belgrad’da 10, Vidin’de 8, Bender’de 5, Hotin’de 6, Böğürdelen ve Ada-i Kebir 10, İzvornik 10 ve Özi’de 5 akçe üzerinden verilmişti.⁸⁵⁶ Et bedeli, 18. yüzyılın sonundan itibaren ise 5 akçeye sabitlenmiş, her kale için bu seviyeden ödeme yapılmıştı. Bu miktar ocak kaldırılana kadar değiştirilmemişti.⁸⁵⁷

Zahire adıyla verilen tayinatın esas ölçüsü, ekmektir. Günde iki ekmek karşılığı olarak ya aylık yarım kile buğday, yahut bunun bedeli olarak zahire-bahâ verilmişti. Bahâ olarak ödenmesinde kile başına 40 akçe, dolayısıyla bir yeniçeriye aylık 20, yıllık 240 akçe ödeme yapılmıştı.⁸⁵⁸ Bu seviyede zahire-bahâ ocak kaldırılana kadar değişmemişti.⁸⁵⁹ 18. yüzyılda da kalelerde değişik ödeme usulleri uygulanmıştı. Bu ölçü üzerinden çoğu zaman zahire-bahâ veya hinta-bahâ adıyla bedeli, ayrıca aynî olarak ekmek, buğday veya un verilmişti. Aynî olarak ödeme hem savaş hem sulh döneminde yapılmıştı.⁸⁶⁰ Ekmek şeklinde verme kalelerde fırın olup olmamasıyla alakalıydı. Belgrad, Niş, Vidin, Bender, Ada-i Kebir gibi kalelerde fırın vardı. Bazı yıllar aksamış

---

bir okka üzerinden ödenmişti. *BOA, KK.d.* 1980, s. 36. 1097/1686-87 yılı kalelerde her 5 nefere bir okka et hesabı üzerinden zarar-ı lahm ödenmişti. Ödenen bedel sabit değildi, 5 ila 10 akçe arasında kalelere göre değişik ödenmişti. *BOA, MAD.d.* 1975. 1690 yılında Kefe’deki et fiyatı 7 akçeden ödenmişti. *BOA, D.YNÇ*, 44-469.

⁸⁵⁴ *BOA, AE.SMHD.I*, 7450. *BOA, C.AS*, 16492, 26988, 47387, 54072.

⁸⁵⁵ *BOA, MAD.d.* 21459.

⁸⁵⁶ *BOA, D.BŞM.d.* 3541. Bazı ödemeler için bk. *BOA, C.AS*, 1596, 16492.

⁸⁵⁷ *BOA, C.AS*, 21019, 21385, 28152, 24197, 23630, 29195, 29198, 29199, 29501, 47387, 54072. *BOA, MAD.d.* 4002, 10466.

⁸⁵⁸ 1662’de Midilli’deki nöbetçilere zahire-bahâ ödenmişti. *BOA, D.YNÇ*, 32-65. 6 Nisan 1671’de Uyvar’daki 955 neferin her birine yarım kile buğday mîrî ambardan verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 34-421. 1097/1686-87 yılına ait kale defterine göre nöbetçilere ayda yeniçeri başına yarım kile buğday hesabı üzerinden bedeli verilmişti. Zahire-bahâ, buğdayın kilesi bütün kalelerde 40 akçe üzerinden hesaplanmıştı. *BOA, MAD.d.* 1975. 1677’de Estergon ve Budin’de zarar-ı lahm ve zahire-bahâ ödenmişti. *BOA, KK.d.* 1980, s. 36.

⁸⁵⁹ *BOA, C.AS*, 15101, 21203, 21385, 28152, 24197, 29501, 29195, 29198, 29199, 54072. *BOA, MAD.d.* 4002, 10466, 21459.

⁸⁶⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 132, hk. 48. *BOA, C.AS*, 54285.

olsa da buralarda ekmek pişirilmiş ve bütün muhafızlara dağıtılmıştı.⁸⁶¹ Ekmek pişirilmesi için gerekli zahire önceden satın alınmıştı.⁸⁶²

Fırın olmayan küçük kalelerin bazılarında ekmek yerine kadîm tayinatları olan buğday verilmişti. Buğday, yevmiye iki ekmek üzerinden hesaplanarak yahut doğrudan nefer başına ayda yarım kile olarak dağıtılmıştı. Süresinde verilmeyenler, üzerinden yıl geçenler de aynî olarak daha sonra verilmişti. 1148-49/1735-37 yıllarında Özi Kalesi'ndeki yeniçerilere her ay yarım kile buğday verilmişti.⁸⁶³ 1157/1744-45 yılı et ve zahire tayinat defterine göre bir kısım kalelere tayinatlar aynî verildiğinden bedeli ödenmemişti.⁸⁶⁴ Gürcistan tarafındaki kalelere başka yerlerden buğday temin edilmişti. Çünkü bu tarafta buğday tedariki pek mümkün değildi. 1154/1741-42 yılı için Soğucak Kalesi'ne buğdaylar Zıştovi tarafından satın alınıp getirilmişti. Kale muhafızı; buranın etrafının ormanlık ve dağlık olması yüzünden zahire tedarik edilemediğini ve bir önceki sene çok sıkıntı çekildiğini bildirmiş, tayinatların başka yerlerden tedariki için talepte bulunmuştu.⁸⁶⁵ Aynı yıla ait Sohum Kalesi'nin tayinatı olan buğday, yıl geçtikten sonra Rodoscuk ve çevresinden satın alınıp getirilmiş, günlük iki çift ve bir kile undan 54 çift ekmek üretimi hesabı üzerinden dağıtılmıştı. Yaklaşık otuz sene sonra bile buğday aynı şekilde tedarik edilmişti. 19 Zilkade 1178/10 Mayıs 1765 tarihli emirde ise Faş, Sohum ve Soğucak kalelerindeki yeniçerilerin 1177 senesi zahirelerinin İsakçı ambarından buğday sevk edilerek dağıtılması emri verilmişti. 1766 yılında ise Soğucak Kalesi'nin buğdayları İsakçı ambarından nakledilmiş ve her nefere her ay için yarım kile verilmişti.⁸⁶⁶

İstisnai bir uygulama olarak Bağdad'daki yeniçerilere diğer askerlerle beraber nefer başına ayda bir kile buğday verilmekteydi. Evveliyatı tespit edilemese de 18. yüzyıl

⁸⁶¹ BOA, C.AS, 27090, 28393. BOA, KK.d. 4736, s. 6. BOA, KK.d. 4731, s. 11. BOA, D.BŞM.d. 2384. 1148/1735-36'da Vidin'de yeniçerilere her gün iki ekmek tayinatı verilmişti. Nefer sayısı arttığından ağa, Vidin defterdarından fazlasını istemişti. BOA, C.AS, 31499. Ağustos 1741'de bu kaledeki muhafızlara ekmek pişirmek için un satın alınmıştı. BOA, AE.SMHD.I, 5707. 29 Eylül 1756 Belgrad'da her nefere iki çift yevmiye ekmek verilmiş, bir kile buğdaydan elli dört çift ekmek çıktığı hesaplanmıştı. BOA, C.AS, 8385. Sonraki bir tarih için bk. BOA, C.AS, 37264. Temmuz 1803 tarihli bir kayıta da bu kalede ekmek verildiği yazılıdır. BOA, C.AS, 31827.

⁸⁶² BOA, C.AS, 29311. BOA, D.BŞM.d. 3767.

⁸⁶³ BOA, AE.SMHD.I, 11510.

⁸⁶⁴ BOA, MAD.d. 21459.

⁸⁶⁵ BOA, C.AS, 36877. 1733 yılında Ruh Kalesi'ne zahire sevkine yeniçeriler görevlendirilmişti. BOA, D.YNÇ, 112-198

⁸⁶⁶ BOA, C.AS, 22320, 23074, 33500.

boyunca aynı şekilde uygulanmıştı. 6 Ekim 1706 tarihli kayda göre her yeniçeriye aylık bir kile hinta verilmişti.⁸⁶⁷ 1148/1735-36 ve 1174/1760-61 yıllarında aynı ölçüde buğday verilmişti.⁸⁶⁸

Zahire tayinatı sefer dışında da aynî kalmışken et, aynî olarak sadece savaş döneminde ve kale savaş coğrafyasında bulunduğu verilmişti.⁸⁶⁹ Savaş hali kesildiğinde ise yine bahâsı verilmişti.⁸⁷⁰ Şubat 1740'da Ada-i Cedit (Ada-i Kebir) Kalesi'ndeki yeniçerilere gönderilen emirde 1153 senesi başından itibaren aynî verilen et tayinatlarının kesileceği ve olması gerektiği şekilde maaşlarla beraber lahm-bahâ olarak nakdi ödeneceği bildirilmişti. Birkaç ay sonra, Mayıs 1740'da ise Belgrad'daki yeniçerilere aynı şekilde emir verilmiş ve aynî et tayinatları kesilmişti.⁸⁷¹ Mart 1747'de Kars Kalesi'nde savaş sırasında verilen aynî tayinat, bahâ şekline çevrilmişti.⁸⁷² 1771 yılında teminindeki sıkıntıdan dolayı aynî tayinatları kesilen Özi Kalesi'ndeki yeniçeriler, bahâ olarak almak istemeyince hem ekmek hem de et tayinatlarının yine aynî olarak verilmesine karar verilmişti.⁸⁷³

Kalelerde görevli yeniçerilerin diğer tayinatı, arpaydı. Bu tayinat sadece ortayla bulunan yeniçerilere mahsustu. Çünkü arpa, çorbacıların atları ve ortaların saka beygirlerinin istihkakıydı. Her ortaya beygir başına yarım kile olmak üzere günde birer kile arpa verilmişti.⁸⁷⁴ Arpa tayinatı için bedel ödenmemiş, tamamen aynî verilmişti. Ancak bu tayinat, çayırılar yeşermeye başladığında kesilmişti.⁸⁷⁵

Kalelere 17. yüzyılın ortasından itibaren bazen çuha gönderilmiş, bu yüzyılın sonundan itibaren kesilmişti. Bunun yerine “zemistanî çuha-bahâ” “çuha-bahâ” veya “zemistanî-bahâ” adlarıyla bedeli ödenmişti.⁸⁷⁶ Hesaplama aynen merkezdeki gibi evail-

⁸⁶⁷ BOA, C.AS, 48197.

⁸⁶⁸ BOA, C.AS, 27004, 53006. Bu durumun uzak olması gibi özel bir sebep veya kullanılan kilenin vasfıyla alakalı olması muhtemeldir.

⁸⁶⁹ BOA, C. AS, 24241.

⁸⁷⁰ 22 Ocak 1726'da Kirmanşah'taki neferlere geriye yönelik yüz doksan bir günlük et bahâ verilmişti. BOA, C.AS, 51464. 1145-46/1732-34 senelerinde Revan Kalesi'ndeki yeniçerilere günlük kesilen koyunlardan et verilmişti. BOA, MAD.d. 3310.

⁸⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 287, 584.

⁸⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1424.

⁸⁷³ BOA, D.YNÇ, 295-34.

⁸⁷⁴ BOA, C.AS, 8385. BOA, D.BŞM.d. 3767, 3978.

⁸⁷⁵ 20 Haziran 1742 tarihli bir emre göre bu tayinatın rûz-i hıızardan kırk gün önce kesilmesi istenmişti. BOA, AE.SMHD.I, 2407.

⁸⁷⁶ BOA, DYNÇ, 164-71, 74, 77, 80, 83, 86, 89, 92, 95, 98, 101.

i erbainden sonraki senenin evail-i erbainine kadar yapılmıştı. Ödemeye esas, bârânî alınmıştı.⁸⁷⁷ İlk başlarda sabit olmayan çuha-bahâ⁸⁷⁸ 1650’li yıllarda 240 akçe olarak sabit ödenmişti.⁸⁷⁹ Bu miktar ocağın kaldırılmasına kadar değiştirilmemişti.⁸⁸⁰

Aynî olarak verilen tayinatların teslim alındığına dair ağalar tarafından belgeler düzenlenmişti.⁸⁸¹ Maaşların yıllık hale dönüşmeden önce diğer bedeller maaş kısıtlarıyla beraber, çuha-bahâları yıllık ödenmişti.⁸⁸² Ancak daha sonra mevâcib dağıtılması gibi tayinat bedelleri yıllık ve maaşlarla beraber ödenmişti.⁸⁸³

Bedeller bazı istisnalar dışında maaşlarla birlikte saliyane edilmişti.⁸⁸⁴ Maaşlar İstanbul’dan gönderildiğinde ise tayinat bedelleri de eklenmişti.⁸⁸⁵ 18. yüzyılın sonunda maaşlardaki aksama, gecikme veya hiç ödeyememe tayinatlar içinde geçerli olmuştu.⁸⁸⁶ Emekli ve kayıtlı olanlara tayinat verilmemesi de iyice yaygınlaşmıştı. Mesel savaş zamanı olan 1789’de Vidin ve Belgrad gibi kalelerde emekli ve kayıtlılar ekmek tayinatına dâhil edilmemişlerdi.⁸⁸⁷ Maaşların teberru edilmesine bütün tayinatlar da dâhil edilmişti. Ocağın kaldırılmasına yakın maaş verilen az sayıdaki kalenin maaşlarıyla beraber tayinat bedelleri de düzenli şekilde ödenmişti.⁸⁸⁸

⁸⁷⁷ BOA, C.AS, 1647, 2759, 30704, 45465, 46538. BOA, MAD. d. 2844.

⁸⁷⁸ 1047-1048 Bağdad Kalesi çuha-bahâsı nefer başına 307 akçe olarak ödenmişti. BOA, MAD.d. 7264, s. 19. 1052/1053 yılına ait 5121 bârânî, 54 sobramanî olmak üzere kalelere ödenen çuha bedeli ortalaması 260 akçeydi. BOA, D.YNÇ.d. 33824, s. 2. Yine 1054-58 arası kalelere ait çuha bedelleri 200, 240, 260 olarak hesaplanmıştı. Farklılık içlerinde sobramanî olup olmamasıyla alakalıydı. BOA, MAD.d. 4911.

⁸⁷⁹ BOA, MAD.d. 3448, s. 282. BOA, KK. d. 1980, s. 4. BOA, AE.SMMD.IV, 6043,8459. BOA, AE. SAMD.II, 1009, 1010, 1012.

⁸⁸⁰ BOA, C.AS, 853, 2164, 13362, 14305, 17972, 18253, 21385, 28147, 29198, 45465, 49924, 49774. BOA, AE.SMHD.I, 2253, 5186. BOA, MAD.d. 2844, 1975. BOA, D.BŞM.d. 2616. BOA, C.AS, 24977. AE, SMHD.II, 4769.

⁸⁸¹ BOA, D.BŞM, 4010-38.

⁸⁸² BOA, D.YNÇ, 45-258.

⁸⁸³ BOA, C.AS, 23771. BOA, A.DVN.MHM. d. 169, hk. 133. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 823

⁸⁸⁴ BOA, C.AS, 347, 5002, 5003, 10762, 13088, 21156, 26988, 28695. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 103. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 956-958, 706. BOA, A.DVN.MHM.d. 148, hk. 263. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 427, 1043. BOA, AE. SMHD.I, 2686, 16549. BOA, D.YNÇ.d. 34426, 34432. BOA, MAD.d. 2340. BOA, D.BŞM.d. 3049.

⁸⁸⁵ BOA, MAD.d. 14350, s. 296-297. BOA, A.DVN. MHM d. 140 hk. 979, 1305.

⁸⁸⁶ BOA, MAD.d. 740, 4002, 10466. Trabzon Kalesi’nin 1201/1786-87 yılı bahâları ödemesi emri 15 Eylül 1805’de verilmişti. Yine Trabzon Kalesi’nin 1205/1790-91 yılı ve Sinop Kalesi’nin 1208/1793-94 bahâları ödemesi emrinin tarihi 9 Şaban 1225/9 Eylül 1810’du. BOA, AE, SMHD.II, 2574, 2688. BOA, C.AS, 24977. Faş Kalesi 1212/1797-98 yılına ait et bahâları ödenme 5 Nisan 1809’da verilmişti. BOA, C.AS, 23630. Ayrıca bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 957. BOA, C.AS, 1048, 23771, 28152, 51800, 10762. BOA, AE, SMHD.II, 3073. Bazı ödemeler için ayrıca bk. BOA, AE, SSLM.III, 6870, 21144.

⁸⁸⁷ BOA, C.AS, 39384.

⁸⁸⁸ BOA, MAD.d. 5580. BOA, AE, SMHD.II, 4762, 4763, 4764, 4767, 4769, 6936. BOA, C.AS, 601, 607, 19700, 21385, 25749.

Savaş döneminde kalelerin hem esas neferlerine hem de yeni yazılan serdengeçti ve orta mensuplarına beraber aynî tayinat verilmişti.⁸⁸⁹ Bu durumda ekmek verilir, zahire dağıtılmazdı.⁸⁹⁰ Serdengeçti ağaları ve alemdarlarının maiyetleri de olduğundan tayinatları değişiklik göstermişti.⁸⁹¹ Şayet kalede serasker varsa asli muhafızların tayinatları hesabı ayrı tutulmuştu.⁸⁹² Piyade bayrakların sadece ağa ve alemdarlarına, süvari bayrakların ise tamamına günlük birer kile arpa verilmişti. Ayrıca savaş durumunda kale dışında çayırlandırma mümkün olmadığından olsa gerek bazı kalelerde yazın da arpa tayinatı kesilmemişti.⁸⁹³

Savaşın durumu ve tayinatın teminine bağlı olarak kalelerde değişik uygulamalar da olmuştu. Doğrudan savaş içinde olmayan kalelere serdengeçti yazılmasında et tayinatı bahâ olarak verilmişti. 1732’de Revan’da et ve zahire tayinatının iki aylık bir kısmı bahâ olarak verilmiş daha sonra yine aynîye çevrilmişti.⁸⁹⁴ 15 Mayıs-12 Haziran/1733 tarihleri arasında Van’da beş bayrakla bulunan 400 serdengeçtiye tayinatlarının bedelleri ödenmişti. Et bedeli diğer zamanlardan farklı olarak 12 akçeden, arpa kilesi 60 akçeden ödenmişti.⁸⁹⁵ Savaşın Kars tarafına kaydığı zaman, 11 Ocak 1743 tarihli emirle Bağdad Kalesi’ne yazılan 1762 nefere aynî ekmek tayinatı ve et bahâları verilmesi emredilmişti.⁸⁹⁶ 1771’de Niğbolu’daysa kalenin asıl muhafızlarına senelik bahâ, yeni gelen orta ve serdengeçtilere aynî tayinat verilmişti.⁸⁹⁷ 1789’da Belgrad’da kale muhafazasında yeniçeriler ağa kapısını basmışlar, sefer dönemidir diye kendi belirledikleri tayinatları istemişlerdi. Ama talepleri kabul edilmemişti.⁸⁹⁸

Kaleler ve İstanbul’da görevli orta ve yamaklardan diğer kalelere gönderilenlerin kara ve deniz yolu kullanmalarına göre tayinatları vardı. Ortaların kara yoluyla gitmeleri

⁸⁸⁹ 18 Mart 1742’de Van muhafazası için Trabzon’dan yazılan on bayrak için et ve ekmek tayinatlarının kaleye vardıktan itibaren başlatılması emredilmişti. *BOA, C.AS*, 39319. 1738’de fethedilen Ada-i Kebir’e yerleştirilen yeniçeri ve diğer askerlerin zahire aynî tayinatlarının temini için Vidin seraskerine emir verilmiştir. *BOA, C.AS*, 23107.

⁸⁹⁰ *BOA, D.BŞM.d.* 1781, 2103, 2240, 2529, 2830. *BOA, MAD.d.* 2598. *BOA, MAD.d.* 15651. *BOA, MAD.d.* 2548. *BOA, C.AS*, 33565, 43271, 43283. 1733 yılında Revan’daki fırından pişen ekmeklerden tevziat yapılmıştı. *BOA, MAD.d.* 17057.

⁸⁹¹ *BOA, MAD.d.* 1975, s. 7.

⁸⁹² *BOA, C.AS*, 15130.

⁸⁹³ *BOA, D.BŞM.d.* 2128. *BOA, MAD.d.* 15651. *BOA, D.BŞM.d.* 1915. *BOA, C.AS*, 54807.

⁸⁹⁴ *BOA, D.YNÇ*, 111-8, 38, 41.

⁸⁹⁵ *BOA, AE.SMHD.I*, 617.

⁸⁹⁶ *BOA, C.AS*, 40645.

⁸⁹⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 267, hk. 948.

⁸⁹⁸ *BOA, C.AS*, 39384.

durumunda bir çift ekmek, her 5 nefere bir okka et ve yük taşımak için her 10 kişiye bir beygir verilmişti. Deniz yolunu kullandıklarında ise sadece yarımşar kantar peksimet verilmişti. Tayinatlar konaklarda, menzillerde, vardıkları iskele gibi merkezlerde mevcutlarına göre kadılar, muhassıl, nazır veya beylerbeyleri tarafından temin edilmiş, zabitlerinden alınan belgeler karşılığında verilmişti.⁸⁹⁹ Kısa mesafeli seyahatlerinde ise tamamı hareket ettikleri yerlerden temin edilmişti.⁹⁰⁰ Diğer kaleye giden ortaların önceki kalede alamadıkları tayinatları da gittikleri kalede verilmişti. Mesela Temmuz 1731’de Anagra’dan Faş’a giden 51. cemaate 1144 senesi başından sonuna kadar 87 kişinin her birine aylık yarım kile buğday verilmesi kale muhafızına emredilmişti.⁹⁰¹

4.4.5 Sefer İaşeleri

Yeniçerilere savaş sırasında verilen yiyecek, hem tür hem de miktar olarak kalelerdekilere verilenle aynıydı. Yani tayinatları nefer başına günde bir çift ekmek ve her beş nefere bir okka et (nefer başına 80 dirhem), hayvanları için yarım kile arpaydı. Bunun dışındaki yiyeceklerini kendileri temin ederdi. Ancak duruma göre ordu ambarlarından pirinç veya diğer malzemeler ihsan edildiği olurdu. Mesela 29 Ağustos 1694’te yetmiş ortanın her birine yirmişer kile pirinç verilmişti.⁹⁰² Yine 1715 Mora seferinde orduya pirinç dağıtılmıştı.⁹⁰³

⁸⁹⁹ BOA, AE.SMHD.I, 7141. BOA, MAD.d. 4281. BOA, C.AS, 3011, 29035, 33407, 39411. 7 Nisan 1741 tarihli üç günlük tayinat ve nakliye ücretlerinin ödenmesine ilişkin senette Şam’a giden üç ortaya pirinç ve sade yağ verildiği görülmektedir. BOA, C.AS, 19154. Diğer kayıtlarda olmayan bu durumun istisnai bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁰⁰ BOA, AE. SAMD. III, 10356. Bir tutanak örneği için bk. BOA, C.AS, 14476/1-3. 1736 başında Bağdad’dan Kandiye ve Hanya kaleleriyle İstanbul’a görevlendirilen ortaların menzillerde temin edecekleri tayinatların bedellerinden Bağdad’dan Musul’a kadar olanları Bağdad defterdarı; Musul’dan Diyarbakır’a kadar Musul valisi; Diyarbakır’dan Kilis’e kadar Diyarbakır voyvodası; Kilis’ten İskenderun’a kadar Haleb muhassılı; İskenderun’dan tutulacak gemilerin masraflarının yine Haleb muhassılı tarafından ödenmesi emredilmişti. BOA, C.AS, 1056, 46417. Ekim 1767’de Ur’dan Sinop’a gönderilen 90. cemaate Kefe’ye kadar olan yerlerde ekmek, et ve beygir verilmesi menzillerdeki görevlilere emredilmiş, Kefe’den Sinop’a kadarsa her nefere yarımşar kantar peksimet hazırlaması Kefe nazırından istenmişti. BOA, C.AS, 39358.

⁹⁰¹ BOA, AE.SMHD.I, 11863.

⁹⁰² Tarih-i Varadin, 25

⁹⁰³ Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, 153.

Orduda iki vakit yemek yenilirdi. Sabah alafranga saatle on bir ve akşam namazından sonra saat sekiz, yemek vaktiydi. Yeniçeriler yemeklerini on kişilik meşin sofralar üzerinde yerdı.⁹⁰⁴

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın verdiği malumata göre 17. yüzyılın başında yeniçeriler kendileri için sürsat yapmaktaydı. Sefer yapılan tarafa üç yayabaşı gönderilir ve bal, yağ, peynir, arpa, ekmek temin edilirdi. Neferlere sadece arpa ve ekmek verilirken diğer gıda maddeleri ağalarına taksim edilirdi.⁹⁰⁵ Ancak sonrasında bahsedileceği üzere usul değişmişti ve yeniçeriler de temin hususunda bütün orduya tabi olmuştu.

İstihkakları bulundukları ordularda verilirdi. İstanbul'dan orduyla beraber hareket edildiğinde tayinatlar işlemeye başlar; katılanlarla beraber artırılır, ayrılmalarda ise azaltılırdı.⁹⁰⁶ Ordu hareket ettikten sonraki ilk zamanlarda tayinatlarda bir veya birkaç günlük, daha sonra biraz daha uzun müddetlerdeki artış ve azalışlar ocak yetkililerinin bildirimleriyle yapılırdı.⁹⁰⁷ Tayinatların hesaplanması ve yazışmaları başyazıcı veya vekillerinin uhdesindeydi.⁹⁰⁸ 2 Nisan 1711'de İstanbul'dan hareketten itibaren aralıklarla yeniçerilerin ekmek tayinatı artırılarak 20 binden 19 Temmuz 1711'de 72 bin çifte çıkarılmıştı.⁹⁰⁹ 12 Nisan 1717'de yeniçerilerin ekmek sayıları 15600 çiftle başlamış 29 Ağustos'ta 127500 çifte çıkmıştı.⁹¹⁰ 15 Mayıs 1737'de sadrazam ordusundaki yeniçeri ekmek tayinatı 21512 çiftle başlamış, 1 Temmuz 1737'de 56990'a çıkmıştı. Et ve arpa tayinatı da aynı ölçüde artmaktaydı. 10 Haziran 1770'de 25200 çift ekmek, 1100 kile

⁹⁰⁴ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 189.

⁹⁰⁵ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 226.

⁹⁰⁶ *BOA, D.BŞM.d.* 2084. *BOA, D.BŞM.d.* 2087.

⁹⁰⁷ *BOA, MAD.d.* 19410. 1672 yılı seferinde ekmek tayinatı için bk. *BOA, MAD.d.* 15412, s. 5-6. 1698 yılı ordu tayinatı için bk. *BOA, D.BŞM.d.* 907, s. 2-3. Orduya katılan veya yeni yazılan bazı yeniçerilerin istihkakı için bk. *BOA, C. AS*, 8283, 16495, 19857. Prut seferi et tayinatı için bk. *BOA, C.AS*, 28854, 32292, 47833, 53092. *BOA, İE, AS*. 7018. *BOA, MAD.d.* 2388, s. 1. *BOA, MAD.d.* 1968, s. 1. Bazı seferlerin tayinat defterleri için bk. *BOA, KK.d.* 39M. *BOA, D.BŞM.d.* 533, 907, 1501, 1511, 1556, 1577, 1578, 1593, 1595, 1696, 1862. 1736 yılı seferi için bk. *BOA, MAD.d.* 1994, s. 4. 1727-28 yılı Tebriz ordusu et tayinatı için bk. *BOA, MAD.d.* 6063. 1737 seferi tayinat defteri için bk. *BOA, D.BŞM.d.* 1961, 1962, 1982. 1738 yılı tayinatları için bk. *BOA, MAD.d.* 1995, 6046. *BOA, D.BŞM.d.* 1976. 1769 yılındaki ordulardaki ekmek ve et tayinatı için bk. *BOA, KK.d.* 6608, s. 2. *BOA, C.AS*, 28890. 25 Haziran 1810 tarihinden aynı nispette verilen tayinatlar için bk. *BOA, C. AS*, 15145. 1771 yılı tayinatı için bk. *BOA, KK.d.* 6614. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 105, 412. 1203/1789 seferinde arpa, et ve ekmek tayinatı için bk. *BOA, C.AS*, 33316, 48456.

⁹⁰⁸ *BOA, C.AS*, 53019. *BOA, D.BŞM.d.* 1521.

⁹⁰⁹ *BOA, MAD.d.* 2029, s. 7

⁹¹⁰ *BOA, MAD.d.* 5857.

yevmiye arpa tayinatı başlamış, 12 Temmuz'da 56029 çift ekmeğe, 1899 kile arpaya yükselmişti.⁹¹¹

Et, orduların kasapbaşlarından; zahireler, arpa eminlerinden temin edilirdi. Ekmek, ordu hareket ettiğinde işletilmeye başlanan fırınlardan verilirdi.⁹¹² Ekmek verilmediği zaman daha önce ambarlara hazırlanmış peksimetlerden dağıtılırdı.⁹¹³

Seraskerler emrindeki yeniçeriler de aynı ölçü ve usullerle tayinatlarını alırdı.⁹¹⁴ Tayinatlar ordu İstanbul'a dönene kadar devam ederdi. Ana ordu ve tali ordularla kışlakta kalanlara bulundukları yerlerde istihkakları verilmeye devam eder, ayrılanların kesilirdi.⁹¹⁵

Yeniçeri ağası ve zabitlerin hususi tayinatları vardı. Yiyecek tayinatından başka yeniçeri ağasına günlük olarak yirmi araba ot, on dört çeki odun, beş yüz okka saman, yirmi kile arpa verilirdi. Çayır vaktinde ot miktarı düşürülürdü.⁹¹⁶ Seraskerler emrindeki orduların ağalarına yeniçeri ağasına verilen tayinatlar verilirdi.⁹¹⁷ Yeniçeri kâtibinin ocaktan ayrı yirmi çift ekmek, yedi okka et, yedi kile arpa, dört çeki odun, bir araba ot tayinatı vardı. Kulkethüdasının altı çeki odun, bir araba ot ve bazen verilen saman;

⁹¹¹ BOA, DBŞM.d. 4103. 1674 yılında serdengeçti sakalarına yarım kile arpa verilmişti. BOA, SMMD.IV, 1064. 1770'de arpa tayinatı için BOA, DBŞM.d. 4112'ye. 1771'deki arpa tayinatı için BOA, DBŞM.d. 4252'ye bakınız. 1771 Mayıs'ta verilen et, ekmek ve arpanın toplam kaydı için bk. BOA, DBŞM. d. 4119. 1774 ekmek tayinatı için bk. BOA, C.AS, 45643. 1769 yılı seferde ortalara ne kadar ekmek verildiğini gösteren kayıt için bk. BOA, DBŞM.d. 4007.

⁹¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 549. Başyazıcının kaydına göre 11 Mayıs 1769'da yeniçerilere yevmiye verilen 42152 çift ekmek her gün bir kaç yüz artırılarak 19 Mayıs 1769'da 46987'ye çıkmıştı. BOA, D.YNÇ, 281-5. 1771'de yeniçeriler için kullanılan un kayıtları için bk. BOA, D.BŞM.d. 4124. 13 Şubat 1773'ten 2 Haziran 1773'de kadar yeniçerilere verilen ekmek defteri için bk. BOA, D.BŞM.d. 4332

⁹¹³ BOA, C.AS, 2677.

⁹¹⁴ BOA, DBŞM. d. 4297, 4306. 1150-51/1737-38 Kırım ordusu tayinatları için bk. BOA, D.BŞM.d. 2073, 2077. BOA, DBŞM. d. 4394. 25 Eylül 1744-14 Haziran 1745 tarihleri arası Erzurum, Kars ve Diyarbakır ordularındaki yeniçerilerin tayinatları için bk. BOA, D.BŞM.d. 2772. 2 Temmuz 1772'den itibaren Babadağı ordusunda bulunan serdengeçtiler dahi yeniçerilere tayinatlarının verilmesinden Babadağı defterdarı sorumlu tutulmuştu. BOA, C.AS, 32050. 1769 tayinatı için bk. BOA, D.BŞM. d. 4004. Bazı tayinatlar için bk. BOA, C. HR, 4596. BOA, MAD.d. 5815. BOA, C. AS, 20941, 52873.

⁹¹⁵ Aralık 1738'de Kırım ordusundaki et tayinatı için bk. BOA, D.BŞM.d. 2247. 1773 Rusçuk ordusu ekmek tayinatı için bk. BOA, DBŞM. d. 4179. Ayrıca bk. BOA, D.BŞM.d. 2830. 1769 et tayinatı için bk. BOA, D.BŞM.d. 4038. Ordudan ayrılan ağa ve serdarların tayinatlarının kesilmesi misali için bk. BOA, AE.SMST.III, 20508, 20509, 20510, 27871, 28022. BOA, D.YNÇ, 130-74. 1791-92 kışında orduda verilen et tayinatı için bk. BOA, C.AS, 27147. BOA, C.AS, 38074. TSMA, D. 9197. BOA, D.BŞM.d. 2001. 1743'te Trabzon'da kışlayan otuz bir ortanın Trabzon ambar eminince ödenmesi emredilmişti. BOA, AE, SMHD.I, 441. 1746'da Trabzon'da kışlayan ortaların tayinatları için bk. BOA, KK.d. 6610, s. 4.

⁹¹⁶ BOA, MAD.d. 2388, s. 14. BOA, D.BŞM.d. 2084. BOA, MAD.d. 1995, s. 6. BOA, MAD.d. 5857. BOA, AE.SMHD.I, 6217. BOA, KK.d. 6608, s. 2. BOA, C.AS, 44292.

⁹¹⁷ BOA, D.BŞM.d. 2532.

zağarcıbaşı ve başyazıcının bir veya iki çeki odun, bir veya iki araba ot tayinatları vardı. Ocakla beraber tayinat almayan muhızr ağanın sadrazam dairesinden yirmi çift ekmek, dört okka et, iki kile arpa, iki çeki odun ve bir araba ot hakkı vardı.⁹¹⁸ Diğer rütbelilerin tayinatları da maiyetlerine bağlı artıp azalırdı.⁹¹⁹ Mesela 30 Ocak 1770'da İstanbul'dan giden 6 turnacıbaşı, 3 çavuş ve bir yazıcıya yevmiye 275 çift ekmek, 5 okka et ve 79 kile arpa verilmişti.⁹²⁰ Serdengeçti ağalarının iki okka et, on veya on beş çift ekmek, iki yarım (torba) arpa; alemdarların bir okka et, beş çift ekmek ve bir torba arpa; kol çavuşlarının on beş çift ekmek, üç okka et, üç yarım arpa tayinatı vardı.⁹²¹ Ağaların hususi tayinatları da kışlaktayken devam ederdi,⁹²² ancak maiyetlerinde az adam kaldığından azaltılırdı.⁹²³

Orduda ortalarda arpa tayinatı çorbacı atlarına, saka ve seyishane beygirlerine, piyade bayraklarda ağa ve alemdarlara, süvari bayraklarda bütün neferlerin atlarına verilmekteydi. Tayinat miktarı günlük yarım (nim) kileydi.⁹²⁴ Arpa tayinatı çayırların otlatmaya elverişli durumuna gelmesiyle kesilir, bunun için ordulara emirler verilirdi.⁹²⁵ 6 Mayıs 1739'da yeniçeri ağasına Sofya Ovası'nda hayvanlar için verilen tayinatların kesilmesi emri bildirilmişti.⁹²⁶ 20 Haziran 1771'de bahar geldiğinde verilen arpa tayinatlarının kesilmesi için Silistre ordusuna emir verilmişti.⁹²⁷ İstenmedikleri halde orduya süvari olarak gelen yeniçerilerin arpa tayinatları bazen mesele olmuştu.⁹²⁸

Ordulara gidecek ortalara, hareket yerlerinden vardıkları yerlere kadar zahire tayinat verilir ve beygirler hazırlanırdı. Tayinat ortalara nefer yazıldığında artırılırdı.⁹²⁹

⁹¹⁸ BOA, MAD.d. 2388, s. 10, 14. BOA, MAD.d. 1995, s. 11, 14.

⁹¹⁹ BOA, C.AS, 54779.

⁹²⁰ BOA, C.AS, 17645.

⁹²¹ BOA, D.YNÇ, 104-224. BOA, C.AS, 4976, 11729, 24522. BOA, AE.SMST.III, 21, 30, 48, 58, 109. BOA, D.YNÇ, 421-47.

⁹²² BOA, C.AS, 22583/1-2.

⁹²³ Mart 1790'da yeniçeri kâtibinin kış tayinatı on çift ekmek, üç buçuk okka et, üç buçuk kile arpa, iki çeki odun ve yarım araba ottu. BOA, C.AS, 41666. BOA, C.AS, 8034.

⁹²⁴ BOA, C.AS, 30119. BOA, MAD.d. 19400, s. 7-8. BOA, DBŞM. d. 4000. BOA, D.BŞM.d. 3978, s. 14.

⁹²⁵ BOA, C.AS, 20996.

⁹²⁶ BOA, C.AS, 33071.

⁹²⁷ BOA, C.AS, 30139.

⁹²⁸ Mayıs 1807'de orduya gelen süvarilere arpa verilip verilmeyeceğinde tereddüde düğüldüğünden ordu ağası seraskerin fikrini bilmek istemişti. BOA, C.AS, 13988.

⁹²⁹ Antakya'nın III Numaralı Şerhiye Sicili, 77. 3 Nisan 1733'te Musul seraskeri emrine İstanbul'dan gidecek ve yolda tashih be-dergâh olacak altı ortanın İstanbul'dan Bolu'ya kadar etleri İstanbul kasapbaşı tarafından, Bolu'dan Amasya'ya kadar Bolu voyvodası, Amasya'dan Malatya'ya kadar Tokat voyvodası, Malatya'dan Diyarbakır'a kadar Malatya voyvodası, Diyarbakır'dan Musul'a kadar Diyarbakır voyvodası tarafında ne kadar nefer yazılmışsa da ilave edilerek verilmesi, ekmeklerinin pişirilmesi için menzillerde un verilmesi, menzillerde yoksa halktan vergilere mahsuben temin edilmesi emredilmişti. BOA,C.AS,

Mayıs 1738’de şark kalelerinden orduya gitmek için Trabzon’dan gemilerle Silivri’ye gelen ve orduya gidecek ortalara kazalarda vergilerine takas olmak üzere tayinatlarının verilmesi emredilmişti.⁹³⁰ Mart 1771’de İstanbul’dan gönderilen sadece orta zabıtları ve başbuğlarından oluşan otuz ortaya Babadağı’na kadar tayinat bedeli verilmişti.⁹³¹ Ortalar ordulara ulaştıklarında tayinatları burada başlatılırdı.⁹³² İstanbul’dan giden ordu ağalarına benzer şekilde ancak farklı tayinat verilirdi. Önceden hazırlanması için geçecekleri yerlerdeki kadılar veya varacakları iskelelerdeki görevliler bilgilendirilirdi.⁹³³ Ağustos 1743’te Diyarbakır ordu ağası tayin edilen zağarcıbaşına İstanbul’dan Diyarbakır’a varana kadar menzillerde ekmek, et, pirinç, arpa, yağ, saman, odun verilmesi emredilmişti.⁹³⁴

Taşradan sefere giden serdar bayraklarının tayinatı bulunmazdı kendileri veya serdarlar masraflarını karşılardı. Gönüllü bayraklarının ordulara varana kadar ki tayinatlarını bayrak açan ağalar üstlenirdi. Yine taşrada yaşayan ağalar ve zengin yeniçeriler, sayısı ne olursa olsun getirdikleri yeniçerilerin masraflarını karşılardı. Mutat tayinat sadece serdengeçti bayraklarına verilirdi. Bayrakların tayinatları yazıldıkları yerlerden başlardı.⁹³⁵ Bunlar kara yoluyla doğrudan ordulara gittiklerinde tayinatlar geçtikleri yerlerdeki menzillerde veya kazalarda verilirdi.⁹³⁶ Toplanma yeri belirlendiğinde tayinatlar buraya kadar aynî olarak temin edilir,⁹³⁷ sonra vilayet görevlilerince nakdi olarak verilirdi.⁹³⁸ Firar veya başka şekildeki azalmalara ve yeniçeri yazıldığında artışlara göre her gittikleri yerde mevcutları tayinatta dikkate alınırdı.⁹³⁹

24957. Mayıs 1736’da Şark ordusu seraskeri Ahmed Paşa emrindeki ortalarından Rus cephesi Bender’e gönderilen 17. bölük, Özi’ye görevlendirilen 7. cemaat ve 57. bölüğe, toplam 240 nefer olmak üzere Trabzon’a kadar tayinat hazırlanması ve beygirlerin 8’er kuruştan kiralanması emri verilmişti. BOA, C.AS, 38074/1-2. Nisan 1771’de İstanbul’dan orduya gönderilen otuz ortanın arpa tayinatlarının nüzul eminince gönderilen parayla her menzilde hazır tutulması istenmişti. BOA, AE.SMST.III, 23740.

⁹³⁰ BOA, AE.SMHD.I, 511.

⁹³¹ BOA, C.AS, 30822.

⁹³² BOA, AE.SMHD.I, 7988

⁹³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 938.

⁹³⁴ Antakya’nın III Numaralı Şeriyye Sicili, 84.

⁹³⁵ BOA, C.AS, 12566

⁹³⁶ Antakya’nın III Numaralı Şeriyye Sicili, 244-245. BOA, C.AS, 40952

⁹³⁷ BOA, C.AS, 17070, 25900, 33092. BOA, KK.d. 4778, s. 2-3. BOA, AE.SMHD.I, 31. Bazı kayıtlar için bk. BOA, AE, SMST.III, 10318.

⁹³⁸ BOA, C.AS, 13194. BOA, D.BŞM.d. 1519. BOA, AE. SAMD. III, 9342.

⁹³⁹ BOA, C.AS, 42717.

Tayinat ve beygirlerin bedelleri vergilerinden düşölmek üzere yeniçerilerin geçtiğı kazaların ahalisinde toplanır; zabıtlarından, tayinatları veya bedellerini teslim aldıklarına ilişkin belge alınırđı. Neferlerin diğér ihtiyaçlarını temin ederek halka zulmetmelerinin önüne muvaffak olunamasa da emirle geçölmeye çalışılırdı.⁹⁴⁰ Serdengeçti bayrakları orduya ulaştıklarında tayinatları ordu kurallarına tabi olurdu.⁹⁴¹ Bazen farklı usullerle de tayinat sağlanmıştı. Mesela 14 Ocak 1770’de çıkarılan fermada önceki yıl ahaliye büyük yük düştüğünden bu yılki sefere Rumeli’den toplanacak bayrakların geçtikleri menzillerde tayinat almayacakları bildirilmişti. Bunun yerine hem yoldaki bütün tayinatlarını hem de ordulardaki ekmek ve arpa ihtiyaçlarını hazinden verilen parayla belirlenen fiyattan ayanların temin etmeleri, bulundukları yerden geçen bayraklara bunlardan vermeleri, ordu için aldıklarını naklettirmeleri emredilmişti.⁹⁴²

Yeniçeriler kara ve deniz yolunu kullandıklarında tayinatları değışirdi.⁹⁴³ Deniz yolunu kullanmak için vardıkları iskelelerde önceki tayinatları kesilir, peksimet verilmeye başlanırdı.⁹⁴⁴ Anadolu’dan Kefe tarafına gidecekler veya Rumeli tarafından Anadolu tarafına gemiyle seyahat edecekler için önceden peksimetleri hazırlanırdı.⁹⁴⁵ Peksimet yanında başka bir şey verildiğı daha önceye ait kayıtlarda görölmezken 1811’de gemiyle gideceklere nefer başına kırk dirhem zeytin, yirmi dirhem soğan, on dirhem sirke, 5 dirhem tuz, kumanya adı altında verilmişti.⁹⁴⁶

Kale, kasaba, geçit veya benzer mevkileri muhafazayla görevli ortalar ve bayraklara görevli oldukları yerlerde tayinatları verilir, yoldaki ihtiyaçları gün hesabı üzerinden

⁹⁴⁰ BOA, C.AS, 1841.

⁹⁴¹ 25 Ağustos 1727’de orduya Adana’dan gelen iki bayrağı mevcutlarına göre tayinat bağlanmıştı. BOA, AE. SAMD.III, 1738. 27 Temmuz 1809’da, serasker ordusuna gelen bazı bayrakların et tayinatlarının başlatılması için emir verilmişti. BOA, C.AS, 3292. Diğér bazı kayıtlar için bk. BOA, C.AS, 19857. BOA, D.BŞM.d. 2164.

⁹⁴² BOA, C.AS, 33492

⁹⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 916. BOA, C.AS, 11677, 22237, 38350.

⁹⁴⁴ 89 No ’lu Sinob Şer’iyye Sicili, h.51. BOA, C.AS, 18075.

⁹⁴⁵ 1737 yılında Karadeniz’deki beş iskeleden Kırım tarafına gidecek 20 bin yeniçeri için İstanbul’dan her üç nefer için bir kantar peksimet gönderilmişti. Gideceklerin sayısına göre hesaplanıp iskelelerde zabıtlarına teslimi emredilmişti. BOA, C.AS, 8874. 89 No ’lu Sinob Şer’iyye Sicili, hk. 46. Mesela Temmuz 1741’de Belgrad’dan gidecek orta, yamak ve çavuşlara bunların gemilerle Kili İskelesi’ne kadar olan peksimetleri Belgrad defterdarı tarafından, Kili’den Trabzon’a kadar peksimetleri Kili Nazır’ı tarafından, Trabzon’dan gidecekleri yere kadar ekmek, et ve her on nefere bir yük beygiri vardıkları menzillerdeki ahali tarafından verilmesi emredilmişti. BOA, C.AS, 11629. Mayıs 1742’de Semendire’de bulunan 85. cemaat Erzurum ordusuna gönderildiğinde gemi ile İsakçı’ya gönderilmesi, İsakçı’ya kadarki peksimetlerinin Belgrad muhafızıyla defterdarının temini, Trabzon’a kadar olanlarının İsakçı ambar emininin temini, Trabzon’dan sonrası için menzillerden temin edilmesi emredilmişti. BOA, C.AS, 11677.

⁹⁴⁶ BOA, C.AS, 53942

yolda veya gitmeden temin edilirdi.⁹⁴⁷ Döndüklerinde ise tayinatları yine ordudan başlatılırdı.⁹⁴⁸ Görev yerleri değiştirilenlerin Bir ordudan diğer orduya veya kalelere sevk edilenlere gidecekleri yerlerdeki ambarlardan veya görevlilerden tayinat sağlanır veya bedeli ödenirdi.⁹⁴⁹ Bu tür ayrılmalarda önceden gerekli yazışmalar yapılır, gidecekleri yerlerdeki görevlilere emirler verilirdi.⁹⁵⁰ Bildirmelerde aksama olduğunda geçmiş tayinatlarının verilmesi için hizmette olup olmadıkları araştırması yapılır, verilmesi gereken tayinatın tespitinde geçmiş günler için bedelleri ödenirdi.⁹⁵¹ 1770-71 yıllarında çok görevlendirme olduğundan tayinatların verilmesinde sıkıntı olmuştu. 2 Temmuz 1771'de Silistre muhafazasındaki ağa ve alemdarlara tayinat verilmediklerin şikâyetinde bulunmuşlardı. Aynı tarihte ordudan Boğdan seraskeri Muhsinzâde Abdullah Paşa emrine verilen beş orta, tayinatlarının verilmediğini şikâyet etmişlerdi.⁹⁵²

Neferlerin naklinde olduğu gibi ordularda da bazen tayinatların bedelleri verilmişti. 1720'li yıllarda kalelerde seraskerlerle kalan yeniçerilere aynî tayinat yerine ordu defterdarlarınca et bahâ verilmişti.⁹⁵³ Benzer uygulama sonrasında olmuştu. Mesela Bükreş'te bulunan otuz sekiz serdengeçti bayrağı Vidin ordusuna görevlendirildiğinde yirmi günlük yoldaki etlerinin parası Bükreş kasapbaşı vekili tarafından okkası 9 akçe olmak üzere hesaplanıp 10 Nisan 1738'de ağalardan temessük alınarak teslim edilmişti.⁹⁵⁴ 1768-74 harplerinde bu durum yaygınlaşmıştı. Ana ordu dışında çok fazla yerde orta veya bayrak bulundurulması, zaten temin hususunda sıkıntı çekilen ekmek, zahire ve etin parasının verilmesini yaygınlaştırmıştı.⁹⁵⁵ Aynı husus 1787-92 harplerinde de geçerli olmuştu. Tayinat bedelinin verilmesi daha çok kış aylarında uygulanmıştı.

⁹⁴⁷ BOA, D.BŞM.d. 2164, 2189. BOA, C.AS, 2639, 2677, 13565, 31404, 31477, 46726. BOA, C.HR, 4596. BOA, AE.SMST.III, 25152. 11 Nisan 1771'de zağarcıbaşı emrindeki odalı nefer ve serdengeçtilere on üç günlük etleri nüzul emininden alınmıştı. BOA, AE.SMST.III, 25549. Ayrıca bk. BOA, AE.SMST.III, 20442

⁹⁴⁸ BOA, C. AS, 11582.

⁹⁴⁹ BOA, C.AS, 2709. BOA, AE.SMST.III, 10402/1-8. BOA, AE.SABH.I, 18663.

⁹⁵⁰ BOA, C.AS, 14242, 23217, 49928. 7 Temmuz 1771'de Tulca'ya gidecek kırk yedi serdengeçti bayrağının tayinatlarının ödenmesi için Tulca muhafızı ve nüzul eminine emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 673.

⁹⁵¹ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 906. BOA, AE, SMST.III, 2833

⁹⁵² BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 707-708.

⁹⁵³ BOA, C.AS, 43032.

⁹⁵⁴ BOA, D.BŞM.d. 2164.

⁹⁵⁵ 18 Aralık 1771 tarihli emirde Tulca muhafazasında olan serdengeçti bayraklarının geçmiş tayinatlarının bedellerinin verildiği ancak sonrasının nakdi değil aynı verilmesi zabitlerince talep edildiğinden aynı olarak ordudan gönderilmesi emredilmiş, bazı masrafları için yine para gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 882. BOA, C.AS, 24074.

Bunun muhtemel sebebi görev başında bulunmayan neferlere tayinat verilme istenmemesi veya aynî tayinatın temininde sıkıntı çekilmesi idi.⁹⁵⁶

1768-74 harbinde askerlerin tayinatlarında hep sıkıntı çıkmış bu durum hem askerlerin firarına hem de sefere gidenlerin azlığına sebep olmuştu.⁹⁵⁷ Henüz seferin başında, 28 Nisan 1769'da ekmeklerinin düzgün pişirilmemesi ve bozuk olması yüzünden teftişe görevli tayin edilmişti.⁹⁵⁸ Ancak savaşın sonuna kadar bir nizam verilememişti. Hatta bu durum asker toplanmasında büyük mesele olmuştu.

Kalelerde, ordularda ve yolda verilen tayinatların kayıtlı nefer sayısı üzerinden hesaplanması hilekârlığa ve suistimallere sebep olmaktaydı. Mevcudun sabit olmaması, sayının gelenlerle artıp atması ve firarlarla azalması tayinat miktarının sık sık değişmesini icap ettirmişti. Yeniçerileri sevke görevlilere, ordu ve kale ağalarına mevcutlar üzerinden tayinat talep etmeler için sürekli ikazlar yapılmıştı.⁹⁵⁹ Ordu ve kale mevcutlarının bilinmesi için sayım da istendiği olmuştu.⁹⁶⁰ 1715'te Mora seferinde yeniçeri ağası Kürt Hasan Ağa'nın tayinatları dağıtmayıp zimmetine geçirmesi, azil sebeplerinden olmuştu.⁹⁶¹ Temmuz 1726'da, seferlerde ve kale muhafazalarından bulunan odalı, yamak ve serdengeçti yeniçerilere verilen et ve ekmeğin mevcut nefer sayısına göre verileceği ve artış ve azalışa göre değişeceği kaidesi bilinmesine rağmen, nefer sayılarının azaldığı bu tarihlerde halen önceki fazla mevcuda göre tayinat istendiğinin tespit edildiği bildirilmiş, ordulardaki ağaların zararlardan mesul tutulacağı ikazı yapılmıştı.⁹⁶² Eylül 1732'de Tiflis, Topkarağaç, Göri ve Şehriban kalelerindeki yeniçerilerin mevcutlarına göre tayinat alınmadığı ve hazineye zarar verildiğinin tespiti üzere hemen askerlerin mevcut ve mevcut olmayanlarını sayımını yapması ve tayinatı düzene sokması için bir çavuş gönderilmişti.⁹⁶³ Ağustos 1769'da İbrail'e 2798 kayıtlıyken kale ağasının yaptığı sayımda 2090 kişi kaldığı anlaşıldığından tayinatların buna göre verilmesi istenmişti.⁹⁶⁴ Mayıs 1770'de, daha önce Özi'ye gönderilen on ortanın zabitlerinin, her ortaya 225 nefer

⁹⁵⁶ BOA, C.AS, 27147, 37023, 36999, 48456

⁹⁵⁷ *Mür'î't- Tevârih*, II B, 67

⁹⁵⁸ TSMA, E. 432-36.

⁹⁵⁹ *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, 56-57

⁹⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 139, hk.45-49.

⁹⁶¹ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 944-945

⁹⁶² BOA, A.DVN.MHM.d, 133, hk. 1003-1005

⁹⁶³ BOA, A.DVN. MHM.d, 138, hk. 1391

⁹⁶⁴ BOA, C.AS, 2701.

yazılmışken 500-600 yeni neferimiz var diyerek fazla aldıkları tayinatları ve bunları zimmetlerine geçirdikleri anlaşıldığından aldıkları geri istenmişti.⁹⁶⁵ 1770 yılında ordudan firar eden serdengeçti ve dalkılıçlar Maçin'e gittiklerinde "biz buraya görevlendirildik" diyerek kendilerini nüzul defterlerine kaydettirmişler ve her ay tayinat talebinde bulunmuşlardı.⁹⁶⁶ Ekim 1770'de, ordudaki serdengeçti bayrakları neferlerinin çoğu ayrıldığı halde eski mevcutları üzerinden tayinat alınması ikaza sebep olmuştu.⁹⁶⁷ 1771 sonunda Karasu muhafazasına görevli Zağarcıbaşı Şişman Salih Ağa tayinatlara el koyduğundan azledilmişti.⁹⁶⁸ 1773'te Silistre'de yeniçeriler arasında fitne çıkardığı için azledilen Kanburoğlu Mehmed Ağa adlı bir zabıt nüzul eminiyle ittifak ederek serdengeçti bayraklarının tayinatlarına el koymuştu. Teftiş için başçavuş gelse de olayı reddettikleri gibi suçu başserdengeçti ağası Ömer Ağa ve diğer bazı ağalarının üzerine yıkmaya muvaffak olmuşlar ve onların öldürülmelerine sebep olmuşlardı.⁹⁶⁹ 1790 yılında Niş için yazılan dokuz serdengeçti bayrağına, çifte tayinat almak için kaledeki yamaklar ve cebeciler kanuna aykırı olarak yazılmışlardı.⁹⁷⁰

Tayinatların bedellerinin verilmesinde, ödemeye esas alınan fiyatların fazla tutulduğu da olmaktaydı. Ağustos 1744'te, Kars seraskeri emrindeki yeniçerilerin geçmiş tayinatları karşılıklı ödenirken hesaplamaya mîrî fiyatın değil piyasa fiyatının alınmasına müdahale edilmişti. Ekmek 1 akçe, etin okkası 9 akçe, arpanın kilesi 48 akçe üzerinden hesaplatılarak bedel 54995 kuruştan 28033 kuruşa indirilmişti.⁹⁷¹

4.5. SEFER DÜZENİ (NAKLİYE VE MÜHİMMAT)

Sefer sırasında barınmalarını sağlayan çadır ve kilimleri, mutfak malzemeleri ve yüklerin naklinde kullanılan hayvanları, yeniçerilerin "düzenini" teşkil etmekteydi. Hayvanlar haricindekiler için "sefer mühimmatı" adı da kullanılmıştı. Yeniçeriler mühimmatlarını ve nakliye hayvanlarını kaide olarak kendileri, odaları sandığı geliriyle temin etmişlerdi. Acemilikten yeniçeriliğe geçenlere iki altın "düzen akçesi" adı altında

⁹⁶⁵ 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk.804.

⁹⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 307.

⁹⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 128.

⁹⁶⁸ Zübdetü'l-Vâkı'ât, 104-105.

⁹⁶⁹ Tarih-i Silistre, 49-50.

⁹⁷⁰ BOA, C.AS, 20632.

⁹⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 150, hk. 1149.

para verilmişti. Bu para ve orta vakıflarının diğer gelirleri işletilir, sefer zamanı masraflara harcanırdı. Ancak diğer hususlar gibi düzenin temini de zamanla tebeddül etmişti. Yeniçeri olanlara düzen akçesi verilmesi 17. yüzyıl başında kaldırılmıştı. Bunun yerine ortaların masraflarının bir kısmının vakıf paralarıyla sağlanması, bir kısmının ise hazineden verilen düzen (tanzim) akçesiyle temini usulü getirilmişti.⁹⁷² Ayrıca sonradan ortaya çıkan serdengeçti bayraklarının düzenleri de mîrîden karşılanmıştı.

Ortaların yüklerinin nakliyesinde kullanılan hayvanlara seyishane beygiri, su ihtiyacı için kullanılanlara saka beygiri denilmişti. Önceleri beygirler ocak mensupları tarafından seferden evvel toplanmış, beğenilenler cebren alınmış ve ortalara getirilmişti. Cambazlarca belirlenen bedelleri, odabaşılarcaya oda düzen akçesinden ödenmişti. Bu şekilde teminden büyük haksızlık olması, özellikle 1595 yılında ahaliden çok fazla şikâyet gelmesi yüzünden 1596'da Eğri seferine gidilirken kaldırılmıştı. Bundan sonra paralarının hazineden ödenmesi ve beygirlerin piyasadan satın alınması usulü getirilmişti.⁹⁷³ Yeni düzenlemeyle ortaların her 10 neferine bir yük beygirinin, sakaları için her ortaya üç saka beygirinin parası verilmişti.⁹⁷⁴ Bunun toplam tutarı 16500 altındı. Mesela Mayıs 1597'de sefere giden elli altı ortaya birer kese altın seyishane verilmişti.⁹⁷⁵

“Seyishane ve saka-bahâ” her sefer sırasında verilmişti. Eğer ordu kışlakta kalmış yeniden verilmemiş, İstanbul'a dönülüp ertesi yıl sefere gidildiğinde ise verilmişti. Çünkü beygirler İstanbul'a getirildiğinde ortalarda bu işle uğraşan kişilere satılırdı. Kullanıldıkları için sakat ve güçsüz kalan hayvanlara talipli olmadığından önceleri sefere gitmeme karşılığında almışlardı. Sonraki dönemde beygirler yeniçerilere ve pazarlarda taliplilere satılmıştı. Beygirlerin satışından elde edilen gelirler ortalara aitti.⁹⁷⁶

18. yüzyıldaki uygulamada sefere giden ve düzen akçesi olmayan her ortaya toplam 400 kuruş seyishane ve saka-bahâ verilmesi kanundu. 100 kuruş çorbacı, 250 kuruş orta,

⁹⁷² BOA, C.AS, 29242. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 154-155.

⁹⁷³ *Telhîsü'l-Beyân*, 145. *Tarih-i Selânikî*, II, 483. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 177-178. Ocak mensuplarının seyishane toplamasıyla alakalı bir emirde haksızlık yapmamaları istenmekteydi. BOA, A.DVN.MHM.d. 32, hk. 203. Ayrıca bk. *Tarih-i Selânikî*, II, 483.

⁹⁷⁴ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 177-178.

⁹⁷⁵ *Tarih-i Selânikî*, II, 681. İstisnai bir durum olarak 1600 yılındaki seferde hazine yeterli olmadığından sadece saka beygirleri ve levazımatı için para verilmişti. Seyishaneler ortalarca karşılanmıştı. *Tarih-i Selânikî*, II, 863.

⁹⁷⁶ 1720 yılında 52. bölükten amel-mande kayıtlı İbrahim'e iki beygir verilmiş ve parası alınmıştı. BOA, D.YNÇ, 61-189. 1774'de savaştan dönen 61. bölüğün beygirleri yeniçerilere, at oğlanlarına ve at pazarında müşterilere satılmıştı. BOA, D.BŞM.d. 41151, s. 75.

50 kuruş odabaşı, vekilharç, bayraktar ve aşçı payı şeklinde hesaplanmıştı.⁹⁷⁷ Miktarın 350 kuruşu seyishane, 50 kuruşu saka-bahâydi.⁹⁷⁸ Ortalar dışında zabıtlar ve görevlilere de ödeme yapılmıştı. Ancak seferlerde toplamda tahsis edilen miktar 45 bin kuruş olarak tahdit edilmiş; 355 bini, 2100 yük beygiri için, 10 bini, 370 saka beygiri için kullanılmıştı.⁹⁷⁹ 1711 Prut seferinde bu miktar ödenmişken, 4 Nisan 1736'da Rus seferine çıkılırken ve ordunun İstanbul'a bulunduğu 18 Ocak 1738 tarihinde de aynı miktar ödenmişti.⁹⁸⁰ Ayrıca, ortaların payı zamanla düşürülmüş, paranın büyük kısmı ortalarından ayrı oldukları için düzen akçesinden istifade edemeyen zabıtlara, kârhanelilere, çavuşlara taksim edilmişti. 1769'da 35 bin seyishanenin yarısından fazlası, 1788'de 20 bini ortalar dışındakilere verilmişti.⁹⁸¹ 1787 ve sonrası harplerde hazinenin zayıflığı yüzünden saka beygirleri için verilen, 4 bin tenzil edilerek 6 bin kuruş olarak ödenmişti.⁹⁸² Kalelerden ordulara gidecek ortaların seyishaneleri ise ayrıca ödenmişti.⁹⁸³ Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı İstanbul'dan gidecek ortalara ya beygirlerin paraları verilmiş yahut gidecekleri yerde temini istenmişti. Mesela Ekim 1724'te Trabzon gümrük eminine, Tebriz ve Revan ordularına gönderilen ortalara yüklerini taşımak için 10 nefere bir beygir ve her ortaya üçer saka beygiri temin edilmesi emri verilmişti.⁹⁸⁴

Serdengeçti bayraklarının 120 kişilik olanlarının her birine bir saka beygiri verilmişti. Mevcudu fazla olanların beygirleri artırılmıştı. Bayrakların her 10 neferine bir yük beygiri cepheye gidene kadar geçtikleri menzillerde veya kazalarda temin edilmişti.⁹⁸⁵

⁹⁷⁷ BOA, D.BŞM.d. 1521.

⁹⁷⁸ 1737'de kaybedilen Özi'den ayrılan on ortaya sadece seyishane ödendiğinde 350'şer kuruş verilmiş, 250 kuruşu odabaşına, 100 kuruşu çorbacısına olmak üzere hesap yapılmıştı. BOA, C.AS, 13351.

⁹⁷⁹ TSMA, E. 33, 920.

⁹⁸⁰ BOA, C.AS, 29129, 32723/3.

⁹⁸¹ 1787 Aralık'ta ortalar dışında ödenen seyishanenin dağılımı şöyleydi: Ortaçavuşa 500, beytûlmâl katibine 500, küçükçavuşa 400, çavuşlar katibine 200, ocak yazıcıları başeskesine 190, ocak yazıcılarına 5400 (her yazıcıya 180 olmak üzere), çavuşlara 2400 (her çavuşa 80 olmak üzere), efendi kalemi şakirtlerine 1500, ağa kapısı şakirtlerine 500, 2 beytûlmâl kapıkethüdalarına 100, mumculara 1000, kethüdabey serserracı, çuhadar, mataracı, gönderici ve nöbetçisine 550, efendi serserracı, camedan ve nöbetçisine 250, kapıkethüdalarına 80, ocak yamaklarına 600 (her birine 15 olmak üzere), falakacılar 150 (her birine 12,5 olmak üzere), 7 nefer hu-keşâna toplam 150, 2 nefer divan sakalarına 100, her kârhane 150 olmak üzere otuz üç kârhane 4950, ocak cerrahlarına 300, serserracı yapı ve rahtıvâna 130, ocak müezzinlerine 50 kuruş olma üzere toplam 20 bindi. BOA, C.AS, 42773.

⁹⁸² BOA, C.AS, 48610.

⁹⁸³ 1737'de kaybedilen Özi'den ayrılan on ortaya 350'şer kuruş verilmiş, 250 kuruşu odabaşına, 100 kuruşu çorbacısına olmak üzere hesap yapılmıştı. BOA, C.AS, 13351.

⁹⁸⁴ BOA, C.AS, 15130.

⁹⁸⁵ BOA, D.BŞM.d. 1521. BOA, C.AS, 12566, 40952. Antakya'nın III Numaralı Şeriiyye Sicili, 244-245.

Ortalara ayrıca ağırlıklarını taşımaları için deve verilirdi. 250 neferi bulunan bir ortaya çorbacısıyla beraber altı develik bir katar verilir, nefer fazla olursa artırılırdı.⁹⁸⁶ Beygirler ve develer sefer sırasında mevcutları sürekli artan ortalara yetmediği, ayrıca bayrak neferlerinin ve dairelerinin ağırlıklarının, yiyeceklerinin ve diğer malzemelerinin taşınması için ihtiyaç duyulduğundan ocağa ilave beygir, deve, sirem ve kav (öküz) arabası temin edilmiş, ihtiyaca ve hayvanların telef olmasına göre ilave edilmişti.⁹⁸⁷ Ağaların ve diğer görevlilerin de ayrıca araba hakkı vardı. 4 Ekim 1717’de talep üzerine iki yüz yirmi altı deve verilmişti.⁹⁸⁸ 28 Nisan 1770’de mekharibaşı ağaya, önceden verilen altmış beş beygirden başka otuz beş beygir daha verilmesi emredilmişti.⁹⁸⁹ 1770’de henüz kışlaktan çıkıldığında yüz elli, 1771’de üç yüz dört, 1773’de beş yüz altmış beş beygir verilmişti.⁹⁹⁰ 13 Mart 1788’de seferin başında ocağın eşyalarını taşımak için sadrazamın çuhadarı, on yedi öküz arabası kiralamıştı.⁹⁹¹ 1811 yılında yeniçeri ordusunda on sirem araba, beş yüz elli bir kav araba, yedi yüz beş beygir, on iki katar katır, dokuz yüz deve bulunmaktaydı.⁹⁹² Ordudan bir görev için orta gönderildiğinde beygirleri de hazırlanırdı. Mesela Mayıs 1769’da Hotin’e gönderilen on ortaya verilen beş yüz beygirin orduya gönderilmesi istenmişti.⁹⁹³ İlave verilen beygirler, develer ve arabalar sefer veya görev sonunda iade edilmişti.⁹⁹⁴

Ortalar, serdengeçti ve dalkılıç bayrakları, tüfenkçi gibi hususi birliklerin hepsinin sakaları vardı. Bütün sakaların amiri olarak, ağa bölüklerinden bir sakabaşı tayin edilirdi. Sakaların kullandıkları malzemeler orduların cebehanesinden temin edilirdi. Her ortaya üç çift meşk, üç musluk ve üç kırba verilmesi kanundu. Bayraklara ise mevcutlarına göre malzeme verilmişti.⁹⁹⁵ Yeniçeri Ocağı sefere çıktığında saka malzemelerinin bedeli hazineden ödenerek temini sağlanmıştı. Ortalar ve diğer birliklere toplamda bir sefer

⁹⁸⁶ BOA, D.BŞM.d. 1521.

⁹⁸⁷ BOA, MAD.d. 1995, s. 20-21, 23-24. BOA, C.AS, 44126, 52933. 1715 yılında sefer sırasında zahire taşınan arabalar dağılmıştı. *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II, 914.

⁹⁸⁸ BOA, D.YNÇ, 55-2.

⁹⁸⁹ BOA, AE.SABH.I, 10868.

⁹⁹⁰ BOA, C.AS, 33808.

⁹⁹¹ BOA, C.AS, 31103.

⁹⁹² BOA, C.AS, 20729.

⁹⁹³ BOA, C.AS, 2170.

⁹⁹⁴ Misal için bk. BOA, A.DVN.MHM.d, 267, hk. 98.

⁹⁹⁵ BOA, D.BŞM.d. 1521. *Telhîsü'l-Beyân*, 145. *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 712. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 848. 8 Haziran 1725’te Hemedan ordusunda yeni gelen orta bayraklara mühimmatları dağıtılmıştı. BOA, İE, ML. 11459.

sırasında dört yüz çift meşk, yüz musluk, bin beş yüz kırba alınması için 5875 kuruş verilirdi.⁹⁹⁶ Malzemeler sefere hazırlanırken esnaftan satın alınmıştı. Ordu kışlakta kaldığından sakabaşı İstanbul'a gelir, eskiyen veya kullanılamaz hale gelenlerin yerine İstanbul'daki esnafa yaptırılan malzemeleri götürürdü.⁹⁹⁷

Sakaların hususi kisveleri ve donanımları vardı. Bunlar; çizme, şalvar, kolçak, çaprast, kamçı, fener, meşinli garar, arka semeri, beygir semeri, kundurma, arka kırbaşı, musluk tahtasıydı.⁹⁹⁸ Sakalar temin ettikleri suyu, meşin torbalarda hayvan üzerinde taşırlardı.⁹⁹⁹ Sırtlarına taktıkları arka semerlerinde taşıdıkları kırbalarla ise neferlere dağıtım yaparlardı.¹⁰⁰⁰

Çadır, kilim ve mutfak malzemelerinin de ortaların kendi düzen akçelerinden karşılanması esastı. Sefer emriyle beraber ortalar bunları temin için hazırlıklarını yapardı. Önceden mevcut olanlar bunların tamirini yaptırır ve hazırlardı. Ortaların mevcudu 250'den fazla ve vakıf akçeleri yoksa malzemeler seferden döndüğünde iade edilmek şartıyla cebahaneden verilirdi.¹⁰⁰¹ Nısf ortaların masraflarının parası, sandığın bulunduğu asıl ortalarından gönderilirdi. 1739 seferi için esas ortası Bağdad'da olan 47. cemaatin ihtiyarları, sefer teçhizatlarının tutarı olan 5 bin kuruşu borç alarak ödemiş, parayı esas ortadan istemişti. Ama odabaşı ve diğer görevliler parayı göndermeyince Bağdad zabıtinden müdahale etmesi istenmişti.¹⁰⁰² Ortaların mevcutlarının hep 250'den fazla olması ve her ortanın kârda olan vakıf akçelerinin bulunması, malzemelerin hazineden temin edilmesini icap ettirmişti.¹⁰⁰³ 1687 yılı sefer için gidecek kırk üç ortanın her birine 100 bin akçe, 1. bölüğe 150 bin akçe toplam 435000 tanzim akçesi verilmişti.¹⁰⁰⁴ 18. yüzyıldaysa kendi paraları dışında her ortaya beş kese/2500 kuruş, zabıtlarına para

⁹⁹⁶ BOA, D.BŞM.d. 1234, s. 3. BOA, C.AS, 32723/1. TSMA, E. 920. *İbretnümây-ı Devlet*, 259. 1738 yılı için saka beygirlerinin ve diğer takımların parası 10875 kuruş padişahın iç hazinesinden ödenmişti. TSMA, D. 6153.

⁹⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 828. BOA, C.AS, 49116.

⁹⁹⁸ BOA, D.BŞM.d. 2043. BOA, C.AS, 30673, 54852.

⁹⁹⁹ 1769'da Hotin kuşatmasında kalenin içecek suyu dışarda olduğundan su getirmeye giden sakaların her gün yedi-sekizini Ruslar öldürmelerine rağmen onlar bezmeden su taşımaya devam etmişlerdi. *Kitâb-ı İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 78-79.

¹⁰⁰⁰ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 89.

¹⁰⁰¹ BOA, D.BŞM.d. 1521. BOA, C.AS, 24598.

¹⁰⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 1729.

¹⁰⁰³ Borca batık olduğu için geliri olmayan ve malzemelerini temin edemeyen 56. cemaat Ağustos 1790'da İsakçı'daki orduya gittiğinde mühimmatlarının temini emri verilmişti. BOA, D.YNÇ, 421-192.

¹⁰⁰⁴ BOA, C.AS, 29078.

verilmişti.¹⁰⁰⁵ 1810 yılı seferinde tanzim akçesi olarak bütün ocağa 105 bin kuruş ödenmişti.¹⁰⁰⁶ Kalelerden ordulara gidecek ortaların mühimmatlarını merkezdeki ihtiyarları hazırlar ve gönderirdi. Ordulardaki ortalara yazılan ilave neferler ve gelen bayraklar için cebehanelerden malzemeler verilirdi.¹⁰⁰⁷ Yine ortalarından ayrı olan zabitelerin ve birliklerin donanımları cebehaneden temin edilmişti.¹⁰⁰⁸

İlk ihdas edildiklerinde serdengeçti ağalarına levazımatlarını temin için 500 kuruş verilmişti.¹⁰⁰⁹ Bayrakların malzemelerini hareket ettikleri yerden temin etmeleri asılken sonraları cepheye veya toplanma yerine vardıklarında cebehane ve mehterhane-i haymeden verilmişti. Bu yüzden bütün malzemeler ordularda bulundurulmuş, eksildiğinde İstanbul'dan gönderilmiş veya yakın yerlerden satın alınmıştı.¹⁰¹⁰ Serdengeçti ve dalkılıç bayrakları orduya kadar ise geçtikleri menzillerde, köy-kasabalarda barınmışlardı. Bunlara verilen malzeme ve mühimmatlar da sefer sonunda iade edilirdi. Sorumluluk serdengeçti ağalarının, malzemelerden sağlam kalanları eskimiş bile olsalar bile teslim ederlerdi.¹⁰¹¹ Peşin ödeme usulü sonradan da bazen uygulanmıştı. Mart 1734'te Anadolu'dan toplanacak bayraklara "mesârif-i seferiye" için ağa başına bir kese akçe verilmesi emredilmişti.¹⁰¹² Nisan 1771'de Özi tarafına gidecek bayraklar için Özi'de sefer mühimmatı temini mümkün olmadığından bu tarafa gidecek her ağaya harcamak üzere 500 kuruş verilmişti.¹⁰¹³ Mühimmat temini, daha önce de zengin ağalara yüklenmişken mali muvazenenin bozulduğu 1787-92 harplerinden itibaren bütün masraflar kazaların ahalisi ve sefere gitmeyen yeniçerileri üzerine kalmıştı. Maaş ödenmediğinden maddi durumlarını öne süren ağalar bayrak açmaktan imtina etmişler,

¹⁰⁰⁵ 1769'da her ortaya beş kese akçe ihtiyarları ve oda bekçilerine verilmiştir. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 6. 13 Aralık 1771'de Mısır tarafına gidecek beş ortanın her birine beş kese karşılığında 2500 kuruş tanzim akçesi verilmişti. BOA, C.AS, 44141. 11 Ekim 1789'da İstanbul'dan gönderilen üç ortaya 2500'er, çorbacılarına 500'er, 3 çavuşa ve 1 yazıcıya 150'er düzen akçesi verilmişti. BOA, C.AS, 35642. Ayrıca bk. *Taylesanizâde Tarihi*, 220. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97.

¹⁰⁰⁶ BOA, C.AS, 20722

¹⁰⁰⁷ BOA, C.AS, 43109, 51748.

¹⁰⁰⁸ 10 Temmuz 1716'da başyazıcıya sekban çergesi ve on iki haneli mutfak çadırı verilmişti. BOA, C.AS, 49141. 12 Mayıs 1789'da ordudaki turnacıbaşı ve çorbacılarından kendileri temin edemeyenlere sekban çergesi, kubbe çadır, kenef, fener verilmişti. BOA, C.AS, 49671

¹⁰⁰⁹ 33 Numaralı Konya Ser'îye Sicili, 536-537.

¹⁰¹⁰ BOA, D.BŞM.d. 1521. BOA, C.AS, 37424, 43109, 53131. 1725'de Revan ordusuna gelecek serdengeçtilerin İstanbul'dan malzemeleri gönderilmişti. BOA, D.BŞM.d. 1520. Aynı yıl Gence ordusu için yazılan serdengeçtilerin malzemeleri Erzurum'dan satın alınmıştı. BOA, AE. SAMD. III, 9342. 1750 yılı Özi cebehanesinde silah, çadır, saka malzemeleri ve diğer alet edevatlar için bk. TSMA.D. 2526.

¹⁰¹¹ BOA, D.BŞM.d. 2043. BOA, C.AS, 30673.

¹⁰¹² 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, hk. 2.

¹⁰¹³ BOA, C.AS, 2826, 52624. BOA, AE.SMST.III, 16078. BOA, AE.SMST.III, 21539, 21540, 28235.

ahaliden para alarak telafi etmeye çalışmışlardı. Ağalar ve idareciler, sefere gitmeyenler için de para topladıklarından suistimaller olmuştu.¹⁰¹⁴ İstanbul'da da esâmîleri ele geçiren ancak sefere gitmeyenlere, yeniçerilerin hakim oldukları esnaf teşkilatlarına sefere gidenlerin masrafları yükletilmişti.¹⁰¹⁵ Sefere giden neferler ise cebren masrafları için para tahsil etmiş ve suistimallere başvurmuştu.¹⁰¹⁶

Mühimmatların tafsilatına bakılırsa çadırların; gece yatmak, gündüz dinlenmek, mutfak kurmak ve tuvalet olarak kullanmak için çeşitleri mevcuttu. Orta mensupları fazla olan ortalar ve bayraklar büyük sofa çadırları ve sekban çerğeleri kullanmıştı. Büyük çadırların kubbe ve sütunları olduğundan kurmak için ayrıca kazma ve kürek verilmişti. Serdengeçti bayraklarının 120 kişilik olanlarıyla 100 veya 120 kişilik tüfenkçi gibi hususi birliklere bir büyük çadır verilmişti.¹⁰¹⁷ Yeniçeriler, çadırların içine serilmiş büyük veya küçük kilimler üzerlerine yerleştirilen minderler veya postlar üzerinde uyumuş ve dinlenmişti.¹⁰¹⁸

Mutfak için kullanılan kap kaçak, temizlik malzemeleri, aydınlık için fener ve diğer malzemeler, orta ve bayrakların mevcutlarına göre dağıtılmıştı. Bunları; kazan, karavana, sahan, yemek için meşin sofralar, ibrik, kaşık, lenger, kepçe, kevgir, ibrik, maşrapa, çamaşır leğeni, yamak, süzgeç, güğüm, kahve ibriği gibi malzemeler teşkil etmişti.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁴BOA, C.AS, 33468, 37610. 1790'da Kayseri'de sefer gidenler için masrafları toplandığı halde gitmemişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 192, hk. 660. 1799'de Eğin'den istenen 120 kişilik iki bayrak yeniçeri için serdar ve voyvoda 40 bin akçe toplamış ama sadece 40 kuruş harçlıkla 20 nefer gönderilmişti. Tahkikat başlatılarak paranın iadesi istenmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 26. 1800 yılında Şam'dan istenen 2 bin nefer için 30'ar kuruş toplanmış ama sadece 150 nefer cepheye gitmişti. 1850 nefer düşen 55500 kuruşun hazineye teslimi için emir verilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 211, hk. 77.

¹⁰¹⁵BOA, C.AS, 36244. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 92. 1821'de Boğdan'a İstanbul'dan 5 bin nefer için esnaf yeniçerilerden ortalarına 50'şer kuruş istenmişti. *Şânî-zâde Târîhi*, II, 1098.

¹⁰¹⁶*Câbî Târîhi*, II, 741.

¹⁰¹⁷Eylül 1725'te ordu Hemedan'dan Loristan'a gittiğinde ortalara onar çift garar (küçük halı-kaliçe), on kilim, on saka semeri verilmişti. Her serdengeçti bayrağına sekiz çift garar, sekiz kilim ve iki semer verilmişti. BOA, *İE, ML*. 11459.

¹⁰¹⁸Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 180.

¹⁰¹⁹1735 yılında yazılan serdengeçti bayraklarına Erzurum'dan birer kazan ve kepçe-kevgir satın alınmıştı. BOA, C.AS, 30453. 1737'de sadrazam için yazılan 300 tüfenkçinin ihtiyaçları için her yüz kişiye bir kazan, bir büyük üç küçük tencere, on adet sahan, bir büyük lenger, bir güğüm, bir yamak, bir çamaşır leğeni, bir çift kevgir-kepçe, bir süzgeç, altı maşrapa, abdest ibriği, bir büyük bir küçük kahve ibriği, otuz yedi kilim, on meşin sofa, şimşir kaşık ve saka takımı verilmişti. BOA, D.BŞM.d. 2043. BOA, C.AS, 30673. 1769'da sadrazamın beş ağa emrindeki 500 tüfenkçinin her yüz kişisine bir büyük çadır, dört sekban çerğesi, bir çeşme, otuz yedi kilim, bir kazan, on sahan, on lenger, on meşin sofa, beş ibrik, bir büyük çeşme, altı maşrapa, altı fener, her nefere bir kaşık, bir kevgir ve kepçe, bir yamak, bir yağ dabbesi, bir büyük süzgeç, bir çamaşır leğeni, bir güğüm, bir balta, bir kazma, bir demir kürek, dört kahve ibriği, saka takımları verilmişti. BOA, D.BŞM.d. 3959. Haziran 1773'te Hacıoğlupazarı seraskeri Numan Paşa emrine 125 kişilik yirmi dört dalkılıç bayrağının her birine kubbe ve sütunlarıyla bir çerçe-i sekban, dört kilim, bir saka takım ve musluk, iki adet kazan, on adet karavana, bir kevgir, bir kepçe, yirmi meşin sofa, her nefere bir kaşık, bir üstü açık çeşme verilmişti. BOA, C.AS, 42902. Bu orduda

Ağa kapısıyla giden kerhâneliler orduda, orta ve diğer birimlere ait çadır, kilim, kazan, kap kaçak ve diğer malzemelerini tamir etmişti.

4.6. HARCIRAHLAR

Ocaktan görevli olarak gönderilenlere yol masrafları mukabilinde harcırah verilir, seyahatlerinde kullanacakları beygirleri menzillerde hazır tutulurdu.¹⁰²⁰ Harcırah miktarı rütbelere ve mesafelere göre değişmekteydi.

Çavuşların uzun mesafeli harcırah miktarı 50 kuruştı. Yazıcıların harcırah miktarı çavuşlarla aynıydı.¹⁰²¹ 23 Ağustos 1644'te Azak'a giden Aydın Çavuş'a 50 kuruş (1 kuruş 80 akçe hesabından),¹⁰²² 27 Eylül 1741'de Anadolu sol kolundan bayrak yazmaya giden çavuşlara (1 kuruş 160 akçe hesabından) 50'er kuruş harcırah verilmişti.¹⁰²³ 16 Ekim 1773'te ordudan Özi'ye gönderilen çavuşa 50 kuruş verilmişti.¹⁰²⁴ Görevlilerin gidecekleri mesafenin kısalığı veya uzunluğuna göre miktar değişmişti. Mart 1711'de Anadolu'dan asker sürmeye memur çavuşlara 25 kuruş, Ağustos 1770'de ordudan Varna'ya görevli çavuşa 20 kuruş, 1770'de cepheden, İsakçı'dan Anadolu'ya gönderilen üç çavuşa 80'er kuruş verilmişti.¹⁰²⁵

Turnacıbaşı ve hasekilerin uzun mesafeli harcırah miktarı 500-1000 kuruştı. Nefer yazma ve asker sevkine gidenlere bu seviyeden harcırah verilmişti.¹⁰²⁶ Miktar, dolaşacakları yere bağlı olarak değişmekteydi. 9 Şubat 1726'da Anadolu'nun orta ve sağ

---

odalı, serdengeçti ve dalkılıçlar için çerçe-i sekban, çadır, çeşme, kazan, lenger, kevgir, kepçe, kilim, meşin sofra, fener, güğüm, ibrik, kaşık ordu cebehanesine gönderilmişti. *BOA, AE.SMST.III*, 25205. 18 Eylül 1773'te Hırsova muhafazası için gönderilen on yedi dalkılıç bayrakları için ordu cebehanesinden kırk sekban çerçesi, yirmi kazan, elli karavana, yirmi kevgir, yirmi kepçe, yüz deste kaşık, yirmi saka takımı, yirmi musluk, altmış kilim, kırk kenef verilmişti. *BOA, C.AS*, 31828. 26 Ağustos 1788'de İstanbul'dan Özi'ye yazılan on yedi dalkılıç bayrağına hizmetlerine tamamladıktan sonra kaledeki cebahaneye bırakılmak şartıyla 1770 yılındaki verilen mühimmat, her bayrağa ikişer adet kazan, onar adet karavana, onar adet meşin sofra, onar adet kilim, beşer adet maşrapa, beşer adet fener, beşer adet ibrik, birer çift kevgir-kepçe, beş çift garar, birer çamaşır leğeni, saka takımları verilmişti. *BOA, C.AS*, 2662. 22 Şubat 1801'de kazma, balta, sahan, tencere, kapak, kazan, lenger, maşrapa, ocak güğümü, tas, kepçe, saka kırbaşı, kazgan, çeşme, yamak, sofra meşin, çadır cebahaneye iade edilmişti. *BOA, C.AS*, 27214.

¹⁰²⁰ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 57, hk. 202, 207. *17 No'lu (H. 1156-1157 1743-1744) Adana Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalog*, (haz. Metin Ceylan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996, 296.

¹⁰²⁰ *BOA, A.d.* 345, s. 27.

¹⁰²¹ *BOA, C.MTZ*, 821

¹⁰²² *BOA, A.d.* 345, s. 27.

¹⁰²³ *BOA, AE.SMHD.I*, 19384.

¹⁰²⁴ *BOA, AE.SABH.I*, 20377.

¹⁰²⁵ *BOA, C.AS*, 35198. *BOA, İE, ML.* 6473. *BOA, AE.SMST.III*, 511.

¹⁰²⁶ *BOA, C.AS*, 1564.

kollarından tashih be-dergâha görevlendirilen haseki ağaya 500, maiyetindeki yazıcıyla 7 çavuşa 50'şer kuruş, 1 kuruş 160 akçe üzerinden verilmişti.¹⁰²⁷ Eylül 1735'te Anadolu'dan Kars ordusuna serdar bayraklarını sevke memur turnacıbaşının 1000, yazıcı ve çavuşların 50'şer kuruş harcırahı vardı. Aynı tarihte görevli haseki ağanın harcırahı 500 kuruştı.¹⁰²⁸ Temmuz 1736'da Anadolu'dan Kırım'a gidecek 3000 nefere giden turnacıbaşı Ali Ağa'ya 500, maiyetindeki 4 çavuşa 30'ar kuruş verilmişti.¹⁰²⁹ 26 Şubat 1769'da Rumeli sol koluna giden turnacıbaşı, yazıcı ve çavuşlara aynı ödeme yapılmıştı.¹⁰³⁰ Kasım 1771'da ordudan Hezargrad, Şumnu ve çevre kazalardan nefer yazmaya giden turnacıbaşıya 150, iki çavuşa 20'şer kuruş, Ekim 1773'te Karasu'da dalkılıç yazılanların üzerine ordudan başbuğ tayin edilen turnacıbaşı ağa ve çavuşlara toplam 150 kuruş verilmişti.¹⁰³¹ Ağustos 1773'te firar edenleri geri döndürmek için görevli turnacıbaşıya 300, çavuşlara 15'er kuruş verilmişti.¹⁰³²

1745'te göreve giden küçükçavuşa 250 kuruş, 1770'de İstanbul'a tıbbi ve cerrahi malzemeleri temine giden cerrahbaşı ve beş cerraha 120'şer kuruş verilmişti.¹⁰³³ Haziran 1774'te İzmir'e zabıt tayin edilen sabık turnacıbaşının 2500 kuruş, daha sonrasında İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'deki mahallere serdar olarak gönderilen turnacıbaşılarının 500 kuruş harcırahı vardı.¹⁰³⁴ 13 Ocak 1745'te Trabzon tarafından yirmi beş bayrak açtırmaya memur saksoncubaşına 1000 kuruş harcırah verilmişti.¹⁰³⁵

4.7. YENİÇERİ TEREKELERİ VE OCAK BEYTÜLMÂLİ

Yeniçerilerin vâriissiz ölenlerinin terekeleri beytûlmâla aitti. Devşirme yeniçerilerin Gayrimüslim aileleri, kendilerine mirasçı olamazdı. Ancak yeniçeriler, Müslim-Gayrimüslim fark etmeden ailelerine mirasçı olmuştu.¹⁰³⁶ Altsoy ve/veya üstsoy mirasçıları bulunması durumunda miras hukukuna uygun olarak tereke aralarında taksim

¹⁰²⁷ BOA, AE. SAMD.III, 13930

¹⁰²⁸ BOA, C.AS, 49025/1-3.

¹⁰²⁹ BOA, C.AS, 32589.

¹⁰³⁰ BOA, C.AS, 29584. Aynı seviyeden ödemeler için ayrıca bk. BOA, C.AS, 1564

¹⁰³¹ BOA, C.AS, 28427, 30537.

¹⁰³² BOA, C.AS, 3527.

¹⁰³³ BOA, AE.SMHD.I, 15492. BOA, AE.SMST.III, 26031.

¹⁰³⁴ BOA, C.AS, 24484, 54019.

¹⁰³⁵ BOA, AE.SMHD.I, 312.

¹⁰³⁶ Bir yeniçerinin zimmi babasından kalan tereke için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 81, hk. 412. 1632 yılına ait benzer bir kayıt için ise bk. TSMA, E. 722.

edilmişti.¹⁰³⁷ Mirasçı olarak sadece karıları bulunduğunda dörtte biri onlara bırakılmış, geri kalan beytûlmâla ayrılmıştı.¹⁰³⁸ Yeniçeriler yoldaşlarından veya başkalarından vasi tayin edebilmişlerdi.¹⁰³⁹

Esâmîli veya esâmîsiz yeniçeriler, kuloğulları ve yeniçeri ağasına kadar bütün zabıtlar aynı kanunlara tabiydi.¹⁰⁴⁰ Sadece kaide olarak eşkıyalığa bulaşmış olanlardan öldürülenlerin terekesi, mallarına haram bulaşmış olması ihtimalinden olsa gerek beytûlmâla dâhil edilmezdi.¹⁰⁴¹ Yükselme şartları dışında evlenme kısıtlaması olmasa da hayatlarını ortalarında geçiren ve İstanbul ve kalelerde kışlalarda vefat eden, yahut memleketlerinde vâriissiz ölen neferler ve ağalar çoktu.¹⁰⁴² Yeniçeriler içinde çok zengin kimseler bulunduğundan¹⁰⁴³ vakıf kurma veya başka şekilde hayrat yapmaları çok yaygındı.¹⁰⁴⁴

Ocakta terekelerin kaydı ve muhafazası için hususi görevliler bulunmaktaydı. Beytûlmâldan esas sorumlu beytûlmâlcı/beytûlmâl eminiydi. Beytûlmâlcı çorbacılar, deveci ve haseki ağalardan tayin edilmişti.¹⁰⁴⁵ Ayrıca ocak kâtipleri içinde yüksek rütbeli, 65. süvari sekbanlara kayıtlı beytûlmâl kâtibi vardı ve emrinde kassam kâtibi yeniçeriler çalışmaktaydı. Beytûlmâl defteri kâtibin uhdesinde olarak efendi kapısında dururdu. Bu görevliler, terekelerden vergilere isabet eden binde 25'i alırdı.¹⁰⁴⁶

¹⁰³⁷ Misal için bk. 42 Numaralı Vidin Şer'iyeye Sicili, 72-73, 132-136. 202 Numaralı Şer'iyeye Sicili, 138.

¹⁰³⁸ 336 Nolu'lu Askerî Kassâm Defteri, 69-71. 1229 Numaralı Edremit Şer'iyeye Sicili, 67, 170. 1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyeye Sicili, 142-144. BOA, C.ADL, 4127.

¹⁰³⁹ BOA, AE. SAMD.III, 17322.

¹⁰⁴⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 838. BOA, A.DVN.MHM.d. 215, hk. 968. BOA, D.YNÇ, 44-481.

¹⁰⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 215. 1791'de Sakız'da eşkıya olarak bahsedilen Gavur Ahmed adlı bir yeniçeri öldürüldüğünde, varisi olmadığından terekesi beytûlmâla zapt edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 196, hk. 192.

¹⁰⁴² Her ne kadar evli olup olmadıkları anlaşılamasa da ocağın son döneminde bile ağa ve zabıtlardan varissiz ölenler vardı. Mesela 1793'te Zağra-i Atik'te vefat eden eski yeniçeri ağası Derviş Süleyman Ağa'nın varisi yoktu. BOA, A.DVN.MHM.d.200, hk.36.

¹⁰⁴³ 1600 yılında yeniçeri ağası yaptırdığı binaları 10 bin floriye satmıştı. TSMA, E. 875/25. 1613'te ölen Ömer adlı bir yeniçerinin 12 bin flori nakidi, altı bin koyun ve keçisi, üç yüz sığırı ve başka malları bulunmaktaydı. BOA, A.DVN.MHM.d. 78, 1101. 1740-50'li yıllarda Rumeli'den Trabzon'a ticaret için gelen serdengeçti ağalarının terekleri oldukça fazla yekun tutmaktaydı. Aygün, XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret, 202.

¹⁰⁴⁴ BOA, C.EV, 6677, 8033, 8355. BOA, C.MF, 4279, 4650, 8369.

¹⁰⁴⁵ 18.5.1597-1.10.1597 arasında 39. cemaatin çorbacısı beytûlmâlcıydı. Ondan önce 95. cemaatin çorbacısı Şütürbân ağa bu vazifeyi yapmıştı. BOA, KK.d. 3211. 1645'te 1. cemaatin çorbacısı Şütürbân ağa beytûlmâl eminiydi. TSMA, D. 4060. Aralık 1754'te Haseki Osman Ağa beytûlmâl eminiydi. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 921. Bazı muhallefat defterleri için bk. TSMA, D. 2127. BOA, MAD.d. 15337.

¹⁰⁴⁶ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 245, 254. BOA, D.YNÇ, 107-65.

İstanbul'da yaşayan ve buraya ticaret veya başka maksatla gelen yeniçerilerden ölenlerin görünürde murisleri yoksa terekeleri askeri kassam defterlerine kaydedilir, ocak beytûlmâlcısı tarafından mensup olduğu ortanın görevlileri eliyle muhafaza altına alınır.¹⁰⁴⁷ İstanbul'da sakinken ölen ve başka yerde yüklü terekeleri olanlar için hususi adamlar gönderilirdi.¹⁰⁴⁸ Muhafaza altındaki terekeler satıldıktan sonra eğer mirasçıları yakındaysa paraları kendilerine teslim edilirdi. Mirasçısı yoksa veya uzakta iseler paralar beytûlmâlde tutulurdu. Mirasçıları geldiğinde yine para kendilerine teslim edilirdi. Ölenlerin orta vakıflarına olan borçları da terekelerinden tahsil edilirdi.¹⁰⁴⁹ Hamile eş olduğunda doğum beklenirdi. Bender'e giderken rüzgâr sebebiyle batan gemide ölen çorbacının hamile karısının doğumu beklenmiş, Ağustos 1764'te, bir erkek çocuk doğurduğu için tüm terekesi ona kalmıştı.¹⁰⁵⁰ 1808'de, sabık yeniçeri ağası Tokadî Mustafa Ağa'nın varisi olmamasına rağmen hamile cariyesinin doğum yapması beklenmiş, bütün mirası doğan oğluna kalmıştı.¹⁰⁵¹

Taşrada ölenlerin terekelerinin zaptı zaman içerisinde değişiklik göstermişti. 1513 tarihli bir kayda göre kazalarda bulunan yeniçeriler öldüğünde yoldaşlarından biri gönderilir, terekesinden satılacak olanlar satılıp diğer nakdi varlıklarıyla beraber İstanbul'a getirilir ve yayabaşısına teslim edilirdi. Varisleri veya borçluları gelip beytûlmâlcılar önünde haklarını ispat ettiğinde, para yeniçeri ağası huzurunda kendilerine verilirdi.¹⁰⁵² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre terekeleri zapta giden, ortaların odabaşlılarıydı.¹⁰⁵³ Bu usul serdarlığın ihdasına kadar devam etmişti. Bundan sonra terekelerin zaptı, satılması ve beytûlmâla teslim için gönderilmesi onların mesuliyetine bırakılmıştı. Sadece kendi kazalarında yaşayanların değil ticaret veya başka sebeplerle orda misafir bulunanların, kalelere kayıtlı olduğu halde görev yerinden ayrılanların

¹⁰⁴⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 921. 615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defteri, 44, 105.

¹⁰⁴⁸ Ocak 1763'te İstanbul'da ölen 25. cemaate mensup Haseki Süleyman Ağa'nın Erzurum'da oturduğu ve kiradaki evleri, hanı, çiftlikleri ve diğer mal-mülkleri için görevli gönderilmişti. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 282.

¹⁰⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 119. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 799. Haziran 1791'de Gönnye'den İstanbul'a gelirken gemide vefat eden, esir ve iplik tüccarı 64. cemaat yoldaşı Molla Hüseyin'in yanında bulunan eşyaları, cariyeler ve diğer ticari emtiaya orta mütevellisi tarafından beytûlmâl için el konulmuştu. Daha sonra memleketinde yaşayan hanımı ve dört çocuğu arasında taksim edilmişti. Şubat 1788'de ölen 25. bölük yoldaşı ve sürat topçusu Berber Ahmed'in terekesini kardeşi üç yıl sonra almıştı. 615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defteri, 24-25, 104. Ayrıca bk. 336 Nolu'lu Askerî Kassâm Defteri, 336.

¹⁰⁵⁰ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7, s. 102.

¹⁰⁵¹ BOA, C.ML, 5768.

¹⁰⁵² Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 152.

¹⁰⁵³ Kavânîn-i Yeniçeriyân, 192-193.

terekelerinden de mesul tutulmuşlardı. Usul ise şu şekle dönüşmüştü: Terekeler kassam defterlerine kaydedilir, serdarlar satılacak mal ve eşyayı çarşıda satar, müfredat defterine kaydeder ve parayı saklardı. Bu şekilde biriken paralar her yıl merkezden gönderilen ocak görevlileri tarafından defterler incelenerek toplanırdı.¹⁰⁵⁴ Tabi zengin yeniçerilerden terekeleri büyük yekûn tutanlar için hususi görevli tayin edilirdi.¹⁰⁵⁵ Başlangıç tarihi bilinmese de tüccar yeniçerilerin fazla olduğu Kalas'ta, terekelerin zabtı serdara değil şehrin hakimine bırakılmıştı.¹⁰⁵⁶

Kalelerde ve ordularda ölenlerin terekelerine de el konulup satılır ve paraları ağalar tarafından düzenlenen defterlerle İstanbul'a gönderilirdi.¹⁰⁵⁷ Kalelerde, terekeleri merkeze göndermekle görevli beytûlmâl emniyeti vardı. Esâmîlilerin terekelerinin zaptında kale ağaları ve ortası olanlar için çorbacılar, esâmîsiz olanlar için doğrudan beytûlmâl emniyetleri mesuldü. Beytûlmâlciler, orta bulunan kalelerde çorbacılarından seçilmişti.¹⁰⁵⁸ Kalelerde bulunan fakir, terekeleri teçhiz ve tekfin masraflarına yetmeyecek yeniçerilerin cenaze masrafları, kale beytûlmâlcısı tarafından ödenmişti.¹⁰⁵⁹

Savaş sırasında ölen yeniçerilerin terekeleri de aynı usullere tabiydi.¹⁰⁶⁰ Ölen ağaların terekeleri seraskerler nezaretinden kaydedilir ve satılarak müfredat defteri düzenlenirdi.¹⁰⁶¹ Savaşta ölenlerin memleketlerindeki mal-mülkleri ise serdarlar tarafından satılıp İstanbul'daki beytûlmâla ulaştırılırdı.

¹⁰⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 176, 255. 306. BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 100, 287. BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 168, 370. BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 889-891. BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 354-359. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 932. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 139. 82/3 Numaralı Kayseri Şer'yye Sicili, 160, 174. 391 Numaralı Harput Şer'yye Sicili, 534. 1753-1755 Tarihli Adana Şer'yye Sicili, 142-144. Doğan Gün, XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, Ek Tablo 2. BOA, C.AS, 52343.

¹⁰⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 98. 1742 Ağustos'ta Manyas'a bağlı Çatal adlı köyde maktulen ölen Ballı Ahmed Beşe adlı yeniçerinin karısından başka varisi olmadığı, para ve eşyalarının zaptından başka 500 kuruş gelir getirmesi beklenen henüz ekili olan tarlasının biçilip harman edildikten sonra satıp parasını almak üzere bir görevli memur edilmişti. BOA, A.DVN.ŞKT.d. 1009, s. 3. Nisan 1761'de 5. cemaatten İplikçioğlu Hacı Ahmed adlı bir tüccar yeniçerinin karısından başka varisi olmadığından dükkânları, çiftlikleri, eşya ve nakit parasının beytûlmâl adına alınması için bir görevli gönderilmişti. BOA, C.ADL, 4127.

¹⁰⁵⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 141.

¹⁰⁵⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 365. 1011/1602-03 yılı Kanije defteri için bk. BOA, MAD.d. 101, s. 63. 1105/1693-94 Kandiye ağasının defteri için bk. BOA, C.AS, 16017.

¹⁰⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 152, hk. 1368. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 348. 42 Numaralı Vidin Şer'yye Sicili, 133-134. 10 Numaralı Vidin Şer'yye Sicili, 62, 65, 84, 85, 102, 113, 114, 208, 217.

¹⁰⁵⁹ 10 Numaralı Vidin Şer'yye Sicil Defteri, 118, 119, 120.

¹⁰⁶⁰ Savaşta ölen bir çorbacının tereke kadı için bk. BOA, D.YNÇ, 44-481.

¹⁰⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 485.

Yeniçeri beytûlmâlî yeniçeri ağasının tasarrufundaydı.¹⁰⁶² Beytûlmâla kalan paralar bir yıl bekletildikten sonra yeniçeri ağaları tarafından bir kısmı padişahın iç hazinesine devredilir, geriye kalan kısım ocak masraflarına ve fakir yeniçerilerin cenazelerinin kaldırılmasına harcanırdı.¹⁰⁶³ Yeniçeri mevcudunun daha az olduğu erken zamanlarda biriken para daha fazla, dolayısıyla hazineye aktarılan miktar çoktu. 1512 yılına ait bir kayda göre beytûlmâl akçesi olarak 34532 akçe iç hazineye verilmişti.¹⁰⁶⁴ 1006/1597-98 yılında teslim edilen ise on dört yük akçeydi.¹⁰⁶⁵ Ancak iç hazineye verilen miktar sonradan azalmaya başlamıştı. Bunda yeniçerilerin evlenmelerinin artması, terekelere tecavüzlerin veya müdahalelerin fazlaşması ve ocak masraflarının artması tesirli olmuştu.¹⁰⁶⁶ 23 Aralık 1699 tarihinden itibaren bir yıllık süre için ağa tarafından beytûlmâldan Hazine-i Enderun’a kırk beş keseyle 22500 kuruş teslim edilmişti.¹⁰⁶⁷ 1117/1705-1706 yılı için yeniçeri ağası Mehmed Ağa tarafında her kesesi 500 kuruş olmak üzere 30 kese teslim edilmişti. Sonraki ağa Mustafa Ağa’ysa bir teslimde aynı hesaptan 45 kese teslim etmişti.¹⁰⁶⁸ Başlangıç tarihi tespit edilemeyen ama 1137 (1724-1725) yılında var olduğu anlaşılan uygulamaya göre yeniçeri ağaları “kıst-elyevm” yani gün hesabı üzerinden yıllık 20 bin kuruş teslim etmekteydi. Kaç gün ağalık yapmışsa payı, toplam tutar üzerinden hesaplanmaktaydı.¹⁰⁶⁹ Her halde tesliminde sıkıntı olduğundan üç eşit taksitle ödeme yapılmıştı.¹⁰⁷⁰ Ağaların ödemeyi yapmada ihmalleri çok fazlaydı. Özellikle azledilen ve başka görevlere verilen ağalar, görev sürelerine isabet eden miktarları ödemediklerinden takibe uğramışlardı. Görevliler eliyle bulundukları

¹⁰⁶² D’Ohsson ve ondan naklen Uzunçarşılı’nın gösterdiği şekilde miraslardan yeniçeri ağası ve çorbacıların pay aldıklarına ilişkin bir uygulamaya tesadüf edilmemiştir. Mirasçılar kanunî kesintiler dışında mirasın tamamını almışlardı. Zaten mirasçısı olmayanların terekeler beytûlmâla, dolayısıyla yeniçeri ağasının tasarrufuna girmektedir. Yine bu kaynaklarda bahsedilen; 10 bin akçeden fazlasının maliyeye, azının yeniçeri ağasına kalması, serdarların 1500 akçeden az muhallelafatı alması da kayıtlarda rastlanmayan durumlardır. D’Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 335-336.

¹⁰⁶³ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 119. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 799. 1597 yılına ait defterde beytûlmâl akçesi yeniçeri ağası dairesinde bir köşkün yapılmasına, ağa kapısı ve mescidin aydınlatılması için yağ alımına, orta ve ağa kapısının diğer masraflarına, ocak adına alınacak hediyelere, mescitte görevlilere, seferde olan ve maaş alamayan bazı yeniçerilerin maaşlarına harcanmıştı. BOA, KK. d. 3211, s. 14, 26, 35, 61-80. 1645 yılına ait bazı aylara ait terekeleri gösteren ağa defteri için bk. TSMA, D. 4060. 1550’li yıllara ait parça beytûlmâl defterleri için bk. BOA, D.YNÇ.d. 33614, 33615.

¹⁰⁶⁴ TSMA, E. 672/20.

¹⁰⁶⁵ BOA, KK. d. 3211, s. 53.

¹⁰⁶⁶ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 256.

¹⁰⁶⁷ BOA, MAD.d. 4359, s. 13.

¹⁰⁶⁸ TSMA, D. 2352-190, 192.

¹⁰⁶⁹ TSMA, D. 2369. BOA, D.BŞM.d. 3203. TSMA, E. 32-27, 403.

¹⁰⁷⁰ BOA, C.SM, 2532.

yerlerde, öldüklerinde ise terekelerinden iç hazine hissesi tahsil edilmişti.¹⁰⁷¹ Padişahlar parayı bazen ocağa bağışlamıştı. 1697 yılında, yıllardır devam eden seferler yüzünden taşrada çok yeniçeri kalmadığı ve kalanların terekelerinin çoğunluğunun murisleri olduğu, beytûlmâla kalan para ocağın masraflarına bile yetmediği bildirilip iç hazineye ayrılan payın ocağa bırakılması padişahın talep edilmiş ve kabul edilmişti.¹⁰⁷² 1148-1149/1735-37 yılları için ödenmesi gereken 40 bin kuruş I. Mahmud tarafından sefer hazırlığı yapan ocağın saka ve seyishane beygirleri, meşk ve musluklarının temini için bağışlanmıştı.¹⁰⁷³ 1167-69/1753-56 arasında üç yıl tahsil edilmeyen iç hazine payı, yine I. Mahmud tarafından Selanik'te dokunan çuhalara ödenmek üzere bağışlanmıştı.¹⁰⁷⁴

Beytûlmâla kalan terekelere müdahale, eksik olmayan bir haldi. 1513'te bazı terekeler habersizce paylaşıldığından, usullere münasip işlem yapılması kadınlara emredilmişti.¹⁰⁷⁵ Serdarların miraslarla alakalı görevlerinin başlamasından sonra onların terekelere tecavüzü çok yaygın hal almıştı. Hatta bununla da yetinmemişler, yeniçeri olmayanları yeniçeri gösterip miraslarına el koymuşlardı.¹⁰⁷⁶ Beytûlmâla ait paralar bir şekilde zimmetlere geçirildiğinden, Anadolu ve Rumeli'ye ikaz mahiyetinde sürekli gönderilen emirlerden başka teftiş memurları görevlendirilmişti.¹⁰⁷⁷ 21 Nisan 1738'de Anadolu'ya, ölen yeniçerilere ait terekelerin yazılı olduğu kadı defterlerinin incelemesi ve beytûlmâla ait kısımları el koyanlardan alması için ocaktan bir yetkili gönderilmişti.¹⁰⁷⁸ İzmir'de terekelere el koymak için sahte varis, vasi veya vekil tayin edilmesi ve bütün mallara el konulması yüzünden bu şehirden uzun zaman beytûlmâla hiçbir şey gelmemesi üzerine Temmuz 1745'te teftiş için ocaktan görevliler gönderilmiş, vârisiz ölenlerin sicillerini inceleyip zimmete geçirilmiş para ve malları iade ettirmeleri

¹⁰⁷¹ BOA, C.AS, 24000, 25745. TSMA, E. 398. 29 Eylül 1761-1 Kasım 1763 tarihleri arasında görev yapan ve sonrasında kaptan-ı derya olan Bosnevi Mehmed Ağa'dan görevde bulunduğu dört yüz altmış üç gün için ödemesi gereken 43106 kuruş 38 akçeyi göndermesi istenmişti. TSMA, E. 330, 403. BOA, C.ADL, 6241. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 161. BOA, C.ML, 1900, 2083, 23330. BOA, C.AS, 46517. 1171'den 1181 Rebiülahir'ine gelinceye kadar hesaplanan 205938,5 kuruşun sadece 104504 kuruşu tahsil edilmişti. TSMA, E. 916.

¹⁰⁷² BOA, C.AS, 43995.

¹⁰⁷³ TSMA, D. 6252. TSMA, E. 920.

¹⁰⁷⁴ BOA, C.SM, 2532.

¹⁰⁷⁵ Osmanlı Kanunnâmeleri, III, 152.

¹⁰⁷⁶ BOA, C.ML, 1788.

¹⁰⁷⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 577, 579. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 223-225.

¹⁰⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 145, hk. 529.

istenmişti.¹⁰⁷⁹ Eylül 1769'da Rumeli'de büyük çaplı bir teftiş yapılmıştı.¹⁰⁸⁰ Kaza veya eyalet seviyesinde sürekli gönderilen emirler dışında¹⁰⁸¹ Mayıs 1796'da olduğu gibi varissiz ölen yeniçerilerin terekelerinden beytûlmâla para gelmediği için Anadolu ve Rumeli'deki bütün serdar ve kadıların ikaz edildiği çok olmuştu.¹⁰⁸² Haziran 1813'te, Pravadi'deki ayanların terekelere el koyup serdarlara haber vermediği şikâyet edildiğinden bir görevli gönderilmişti.¹⁰⁸³

Özellikle büyük yekûn tutan metrukâtlara ahaliden ve diğer yeniçerilerden el koyanlar, görevlilere de direnebilmişti. “Beni varis tayin etti” diye iddia edenler de çıkmıştı.¹⁰⁸⁴ Bu iddia daha çok İstanbul'da ölenler için olduğundan meni için çok sık emirler yayınlanmıştı.¹⁰⁸⁵ Nisan 1670'de vârisiz şekilde ölen Manisalı 46. bölükten Sarhoş Ali'nin bir sipahiden 900 kuruş alacağını tahsil için çavuş gönderilmişti.¹⁰⁸⁶ İstanbullu olmasına rağmen on üç senedir Karaburun'da yaşayan Kör Hüseyin adlı 10. cemaatten bir yeniçeri, 6 Aralık 1741'de evine giderken öldürülmüş, on beş kese değerinde parası ve emlaki varken serdarın orda bulunmadığını fırsat bilen muhassıl ve bazı kişiler hem vergileri fazla tahsil etmişler hem de paranın bir kısmını zimmetlerine geçirmişti. Bir çavuş gönderilerek el konulan paraların iadesi sağlanmıştı.¹⁰⁸⁷ Temmuz 1745'te Rakka valisinin mataracısı serdengeçti ağası öldüğünde kıymetli dört atı, 772 altını ve çok kıymetli eşyalarıyla Musullu Süleyman adlı bir kişide 4000 kuruşluk eşyası ve nakdi kalmıştı. Haleb mütesellimi el koyduğundan hemen ortaçavuşu gönderilerek tereke zapt edilmişti.¹⁰⁸⁸ 1762 yılında Adana'da taun salgını sebebiyle çok kimse öldüğü ve aralarında yeniçeri olduğu halde terekelerinden beytûlmâla bir şey gönderilmeyip serdar Karslı Hasan'ın resim adı altında bütün mallara el koyduğu ve yaklaşık 35 bin kuruş beytûlmâlî zararı uğrattığı şeklinde bir şikâyet üzerine bir görevli gönderilmiş, serdarlıktan azledilen Hasan'ın parayı verinceye kadar Tarsus Kalesi'ne kapatılması emredilmişti. Gönderilen ortaçavuşu vekili yaptığı incelemede herhangi bir zarar tespit

¹⁰⁷⁹ BOA, A.DVN.AHKA.d. 7, s. 41.

¹⁰⁸⁰ BOA, A.DVN.AHKR.d. 352.

¹⁰⁸¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 203, hk. 141.

¹⁰⁸² BOA, A.DVN.MHM.d. 202, hk. 1278-82.

¹⁰⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d. 234, hk. 450.

¹⁰⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 113.

¹⁰⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 119. BOA, A.DVN.MHM.d. 160, hk. 799.

¹⁰⁸⁶ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 700.

¹⁰⁸⁷ BOA, A.DVN.ŞKT.d. 1009, s. 6.

¹⁰⁸⁸ BOA, A.DVN.AHK.HL.d. 1, s. 137.

etmeyince iftira olduğu anlaşılmış, Hasan affedilmiş ve serdarlığı iade edilmişti.¹⁰⁸⁹ 1772’de eski Şam ağası turnacıbaşı Mahmud, Maçin’de görevliyken öldüğünde varisi olmadığından terekesini Haleb yeniçeri zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa zimmetine geçirdiğinden müdahale edilmişti.¹⁰⁹⁰

Kalelerde yeniçeri zabitleri bazen, varisleri olan kişilerin terekelerine hüddamiye, çuhadariye veya beytûlmâl ücreti diye çeşitli bahanelerle müdahale etmiş,¹⁰⁹¹ yeniçeri olmayanların terekelerine yeniçeridir diye el koymuşlardı.¹⁰⁹² Benzer tecavüzler beytûlmâl eminlerinden de gelmişti.¹⁰⁹³ Diğer yeniçeriler ise murislik iddiasında bulunmuşlardı. Şubat 1712’de iki kardeş, Bağdad’da olan kardeşleri öldüğünde “onun varisiyim” diye kendini tanıtip terekeye el koyan bir diğer yeniçeriden paraları almak için mücadele etmişler, alamayınca divana şikâyet etmişlerdi.¹⁰⁹⁴ Bütün bu müdahaleler sebebiyle 18. yüzyılın sonundan itibaren kalelere terekelerin müdahalesiz şekilde merkeze nakli için emirler verilmişti.¹⁰⁹⁵

Bazen varisleri bulunan zengin yeniçerilerin terekelerinin müdahale olmadan tasfiyesi ve murislerin alacaklarının tahsiline yardımcı olunması için ocaktan görevliler veya emirler gönderilmişti.¹⁰⁹⁶ Ayrıca beytûlmâla kalmasa da bazı terekelere el konulmuş veya paylaşımı gözetim altında yapılmıştı. Çünkü özellikle ağalardan ocağa ve ortalara borçlu olanlar çoktu. Yeniçeri zabitleri borçları ödemeye meyilli olmadıklarından terekeleri ocak görevlilerince satılmış, borçları tahsil edildikten sonra kalan varislerine bırakılmıştı.¹⁰⁹⁷ Yaklaşık yüz yirmi kese terekesi olan ve bir kız kardeşiyle üç karısı olan Balıkesir’de 1740 yılında ölen 31. bölüğün alemdarının terekesine Anadolu Valisi bile müdahale etmiş, paranın büyük çoğunluğu ortadan kaybolmuştu. Ortasına 1000 kuruş borcu olduğundan küçükçavuş gönderilmiş ve paraları bulup tamamlaması

¹⁰⁸⁹ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 70-71, 97, 116.

¹⁰⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 420.

¹⁰⁹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 348.

¹⁰⁹² BOA, AE. SMHD.I, 161.

¹⁰⁹³ 42 Numaralı Vidin Şer’iye Sicili, 133-134.

¹⁰⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 1247.

¹⁰⁹⁵ Ocak 1798’de Midilli’den hiç beytûlmâla para gelmediği için kale ağası ikaz edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 203, s. 1145. Haziran 1799’da İzvornik Kalesi’ne terekelere müdahale edilmemesi emri gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 209, hk. 791.

¹⁰⁹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 69, hk. 223. BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 557.

¹⁰⁹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 85. BOA, C.AS, 43620. BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 38. BOA, A.DVN.MHM.d. 214, hk. 1102.

emredilmişti.¹⁰⁹⁸ Ağustos 1757’de Hacıoğlupazarı’nda ölen eski kulkethüdası Mehmed Ağa’nın ocağa çok borcu olduğundan terekesine dokunulamadan İstanbul’a nakli adamlarından istenmişti.¹⁰⁹⁹ Eski yeniçeri ağası Darbunazzâde Numan Ağa İspir’de çiftliğinde ikamet ederken vefat ettiğinde biri haseki rütbesinde iki oğlu ve beş kızı varken ocağa ve başka yerlere borcu olduğundan, borçlar tahsil edilmeden kimseye pay verilmemesi emredilmişti.¹¹⁰⁰ 1802’de Tekfurdağı’nda ikamet ederken ölen eski yeniçeri ağası Yusuf Ağa’nın terekesi hanımı ve kızı arasında taksim edilmişken bazı eşyaların saklanması durumu olduğundan bütün defterlerinin İstanbul’a gönderilmesi istenmişti.¹¹⁰¹

Vârisiz ölen ve bir kısmı beytûlmâla kalan terekelerden kaynaklı davalardan 3 bin akçeden fazla olanların İstanbul’da görülmesi kanundu.¹¹⁰² Büyük yekûn tutanlar emirlerle İstanbul’a istenirdi. Mesela Adana’da vefat eden Antepli Hacı Osman’ın 1500 koyunu, mal ve eşyası 1500 kuruş nakidi, emekli çorbacılarından Çopuroğlu Hacı Mustafa tarafından el konulduğundan yakalanarak askeri kassam huzurunda yargılanması için İstanbul’a gönderilmesi Şubat 1754’te emredilmişti.¹¹⁰³ Mart 1760’da Kars’ta ölen 41. bölükten bir neferin 3500 kuruş nakit para ve bir miktar eşyadan oluşan terekesinden kardeşinin çocukları alacakları iddiasıyla fazla talep etmelerinden kaynaklı ihtilafta tereke İstanbul’a istenmişti.¹¹⁰⁴

Görevdeki veya mazul yeniçeri ağalarından öldürenlerin terekeleri müsadere edilmişti. 1651’de öldürülen yeniçeri ağasının büyük yekûn tutan terekesine el konulmuştu.¹¹⁰⁵ 1690’da öldürülen Yusuf Ağa’nın,¹¹⁰⁶ 1691’de öldürülen Mehmed Ağa’nın¹¹⁰⁷ Mayıs 1715’te yine öldürülen eski ağa Ebubekir Paşa’nın terekesi mîrîye zapt edilmişti.¹¹⁰⁸ 1738 yılında sefer sırasında vefat eden Abdullah Paşa’nın terekesine el

¹⁰⁹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 931.

¹⁰⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 761.

¹¹⁰⁰ BOA, C.ADL, 2750/1-4.

¹¹⁰¹ BOA, C.ADL, 5190.

¹¹⁰² BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 647.

¹¹⁰³ 1753-1755 Tarihli Adana Şer’iyye Sicili, 305-306.

¹¹⁰⁴ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 146.

¹¹⁰⁵ TSMA, E. 223-35. TSMA, E. 532/8.

¹¹⁰⁶ BOA, İE.MHF, 71.

¹¹⁰⁷ BOA, İE.ML, 3619. Tarihi belirsiz bir kayıta öldürülen Ali Ağa’nın dört çiftliğiyle beraber bütün malvarlığına el konulmuştu. BOA, İE.AS, 2280.

¹¹⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 123, hk 74, 80.

konulmuştu. Çok büyük kısmı ocağa olan borcuna mahsup edilmişti.¹¹⁰⁹ Ağustos 1800’de ölen Ariş muhafızı eski ağa Ömer Paşa, ağalığı zamanında suistimallerle çok mal biriktirdiğinden sefer masrafları için terekesine el konulmuştu.¹¹¹⁰

4.8. ORTALARIN-OCAĞIN MALVARLIĞI VE İDARELERİ

Ocak ve ortaların gelirleri ve malvarlıkları hususi şekilde vakıflar bünyesinde idare edilirdi. Bahsedilecek vakıflardan başka Orta Cami’nin bir vakfı vardı. Bu vakfa Tikveş ve Köstendil’deki bazı köylerin gelirleri tahsis edilmişti. Vakfın mütevellisi sekbanbaşıydı.¹¹¹¹

Her ortanın müstakil, bir müteveli tarafından idare edilen ve ayrıca yoldaşlarından nazırı olan vakıfları vardı. 17. yüzyıldan önce bunların anaparalarını düzen akçesi denilen acemilerden yeniçerilere verilen iki altın teşkil etmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarına göre bu vakıflardan daha düzgün işletilen vakıflar yoktu. 17. yüzyıla kadar müteveli odabaşıydı ve odabaşı değiştiğinde vakfın hesabı devredilirdi.¹¹¹² Sonraki dönemlerde mütevelliler ihtiyarlardan tayin edilmişti ve ortalar sürekli kalelerde kaldıklarından İstanbul’daki nısf ortalara ayrıca yine ihtiyarlardan bir müteveli görevlendirilmişti.¹¹¹³ Ortaların gelirleri, kumanya harcamaları ve sefer masraflarını göstermek için yıllık orta sandığı muhasebesi tutulmuştu. Her yıl sonunda orta mütevellisi ve ihtiyarları tarafından mühürlenene defter mütevellilerin değişiminde, gerektiğinde ağa veya kulkethüdası tarafından tasdik edilerek hesaplar devredilmişti.¹¹¹⁴

Düzen akçesi ödemesine son verilmeden önce ve sonra vakfın malvarlığı zengin orta mensuplarınca bağışlanan maaşlardan; vasiyet edilen mal, gayrimenkul veya paradan; kışlaların etrafındaki dükkânların,¹¹¹⁵ İstanbul içinde ve dışında sahip olunan gayrimenkullerin¹¹¹⁶ kiralardan, ağa kapısına malvarlığı verilmeyen yetimlerin paraları

¹¹⁰⁹ BOA, C.ML, 11045, 19471.

¹¹¹⁰ BOA, C.ML, 22437. *Mehâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), 466.

¹¹¹¹ BOA, AE.SMST.III, 8478. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 100, 143.

¹¹¹² *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 179-180. BOA, D.BŞM.d. 41042. Muhtasar bir orta sandığı muhasebesi için bk. BOA, D.M.d. 36916. 1795 yılında Menekşe Kalesi’nden Belgrad’a gönderilen 9. cemaatin mütevellisi Mehmed Emin Ağa, gitmediğinden olsa gerek bütün hesapları devretmiş, para ve borç senetlerini teslim etmişti. BOA, A.DVN.MHM.d.202, hk. 139.

¹¹¹³ BOA, D.YNÇ, 112-255. BOA, D.YNÇ, 111-333.

¹¹¹⁴ BOA, D.BŞM.d. 6810, 41151. BOA, C.AS, 32567, 38435.

¹¹¹⁵ BOA, İE.MİT, 83. BOA, C.AS, 49281.

¹¹¹⁶ BOA, A.DVN.AHK.IS.d. 7, s. 382. BOA, İE.EV, 7173.

ve bütün malvarlığın işletilmesinden elde edilen gelirlerden meydana gelmekteydi. Ayrıca ölen yoldaşlarından, yetim kalan küçük oğullarına kalan mirasları nafakaları verilerek vakıfta işletilir, büyüdüklerinde paranın tamamı kendilerine verilirdi.¹¹¹⁷ Terekelerden gelen bağışlar da oldukça yaygındı. 1671'de 13. bölük yoldaşı bütün malvarlığını orta vakfına bağışlamıştı.¹¹¹⁸ 1746'da Edirne'de 62. cemaate mensup bir ihtiyar yeniçeri orta vakfına 1000 kuruş vasiyet etmişti. Kasım 1748'de 6. bölüğe mensup bir yeniçeri terekesinden 500 kuruşu ortasının vakfına bağış yapmıştı.¹¹¹⁹ Bu bağışların tahsilinde, dışardan müdahaleler veya varislerin itirazları bazen sıkıntı çıkarmıştı.

Orta vakıflarının gelirleri yukarıda gösterildiği üzere esas olarak oda masraflarına ve sefer mühimmatlarına harcanmıştı. Ortanın ihtiyaçlarından başka fakir yeniçerilere harcanmış, esirlikten dönenlere karşılıksız veya borç şeklinde yardım edilmişti.¹¹²⁰

Orta vakfı paraları, işletilmek için Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapılmadan herkese borç verilmişti. Beylerbeyleri, sancakbeyleri, ocak idarecileri orta vakıflarının müşterileriydi.¹¹²¹ Yeniçeriler de her türlü işleri için herhangi bir ortadan borç alabilmişti.¹¹²² Mesela 5 Mayıs 1734 tarihinde İstanbul'da 34. bölüğün çorbacısı İbrahim Ağa, 96. cemaatin vakfından 260 kuruş borç almış, tüfek fiyatından 39 kuruş devr-i şer'-i ile beraber 361 gün sonra 299 kuruşun yarısını ödemeyi vaat etmiş, diğer ortaların ihtiyarlarının şahitliğinde senet düzenlenmiş, hanımı da kendisine kefil olmuştu.¹¹²³

Vakıflar paralarını tahsil edemediğinde emirler çıkartılmış, kadı ve diğer görevlilerden borçluları zorlamaları istenmiş, mahkeme kararlarıyla kendilerinden ve kefillerinden geri alınmıştı. Gayrimüslim borçlulardan edâda direnenler daha fazla

¹¹¹⁷ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 180.

¹¹¹⁸ *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 837.

¹¹¹⁹ *BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 2*, s. 141, 255.

¹¹²⁰ Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 154-155.

¹¹²¹ *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 763, 799. *BOA, ADVN.AHK.İS.d. 1*, s. 17. *BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 3*, s. 58, 98.

¹¹²² *BOA, D.YNÇ*, 96-152.

¹¹²³ *BOA, D.YNÇ*, 111-333.

olmuştu.¹¹²⁴ Alacaklar borçlu ölenlerin terekelerinden tahsil edildiği gibi¹¹²⁵ ocak zabıtlarından borçlu ölenlerin terekelerine tahsil için el konulmuştu.¹¹²⁶ Drama serdarı Çolak Mustafa, serdarlık caizesini orta malından borç alıp ödemişken, henüz edâ etmeden ölünce oğlu borcu ödemeyi reddetmişti. Ocak 1712'de oğlundan paranın tahsili, vermezse tutuklanıp İstanbul'a getirilmesi emri çıkartılmıştı.¹¹²⁷ 1722'de Vidin muhafızıyken ölen Vezir Kara Mehmed Paşa'nın buradaki ortalara olan borcu terekkesinden ödenmişti.¹¹²⁸ Yeniçerilerin vakıflara borçları, maaşları alınarak hesabından düşülme şeklinde de tahsil edilmişti.

Ortaların kalelerde uzun süre kalması vakfın idaresi ve paraların harcanması hususunda İstanbul'daki ihtiyarlarla bazen ihtilafa sebep olmuştu. Ağustos 1737'de Bağdad'da görevli 8. sekbanların İstanbul'daki ihtiyarları, ihtiyaçları olmasına rağmen vakıftan para gönderilmediğini şikâyet etmişlerdi. Vakfın mütevellisi odabaşının ve öncekilerin hesaplarının teftiş edilip Bağdad'da bu ortanın mensubu varlıklı emekli odabaşılardan Hasan'ın müteveli, diğer Mehmed adlı iki emekli odabaşının nazır tayin edilmesi ve teftiştten sonra paranın bir kısmının İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.¹¹²⁹ Hesapların görülmesinden sonra İstanbul'a 1500 kuruş gönderilmişti.¹¹³⁰ Ağustos 1764'te Selanik'ten Kandiye Kalesi'ne gönderilen 37. cemaatin orta vakıf malından Selanik'te bazı kimselere borç verilmiş ancak orta gittiğinden tahsil edememişlerdi. İstanbul'daki ihtiyarlar buraya vekil gönderip kalan paraya el koymuşlardı. Ancak orta vakfının sorumluları itiraz edip hem kalan alacaklarının tahsil etmişler hem de ihtiyarların el koyduklarını geri almışlardı.¹¹³¹

¹¹²⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 130. 61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (H.1124-1125/M.1712-1713 S.101-200) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Mehmet Can), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2014, 79. BOA, A.DVN.AHK.ÖZSİ.d. 7, s. 13. BOA, A.DVN.MHM.d. 93, hk. 130, 217. BOA, ADVN.AHK.İS.d. 1, s. 17. BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 3, s. 58. BOA, ADVN.AHK.İS.d. 7, s. 216. Diyarbakir Ahkâm Defterleri, I, 230.

¹¹²⁵ H. 1155-1156 (M. 1142-1742-1743) Tarihli Bâb-ı Meşihat Şer'iyye Sicilleri Bölümünden Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'i, (haz. Mesut Koşar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998, 159.

¹¹²⁶ BOA, ADVN.AHK.İS.d. 7, s. 216.

¹¹²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 118, hk. 1159.

¹¹²⁸ BOA, C.AS, 23439.

¹¹²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 144, hk. 605.

¹¹³⁰ Diyarbakir Ahkâm Defterleri, I, 147.

¹¹³¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 272.

Ortalar dışında ocağın çeşitli gelirleri, beytûlmâlde veya yetim kara sandıklarında birikmiş paraları, tahakkuk etmiş ve tahsil edilecek caize aidatları vardı. Bunların takip, tahsil ve kayıt işlemleri, başyazıcı tarafından yerine getirilmişti. 1730'lu yıllarda ocağa borç alacak işlerini takip, malvarlığının idaresi için bezirgân adlı bir görevli tayin edilmişti. İlk bezirgânların tayinleri farklıydı ve bu görev işlerden esasen mesul olan başyazıcının yardımcılığı olarak düşünülmüştü. Ancak Sultan III. Mustafa zamanında müstakil çalışan bezirgân görevlendirilmiş, tayin ve azilleriyle alakalı usuller belirlenmişti.¹¹³²

Bezirgân, beytûlmâl ve ağa kapısındaki yetim paralarını, ortaların vakıf malları ile diğer gelirleri işletmiş, ayrıca ağalara, zabıtlere, kâtiplere ve çorbacılar senetle borç vermişti. Alacakları; görevlilerin gelirlerinden tahsil edilmek üzere, başyazıcı tarafından tutulan defterlerle kayıt altına alınmıştı.¹¹³³ Mesela zağarcıbaşı Osman Ağa turnacıbaşılığı ve saksoncubaşılığı zamanında bezirgândan alıp harcadığı borcunu 15 Ağustos 1765'te kapatmıştı.¹¹³⁴ Kalelerdeki çorbacılar ve ağalara ait borçlar salıyaneci çavuşlar tarafından maaşlarından kesilmiş ve bezirgâna teslim edilmişti.¹¹³⁵ Bezirgân işlettiği yetim akçeleri için ocağa aylık faiz vermişti.¹¹³⁶ Serdarlık caizeleri farklı usule tabi olduğundan “serdarlık sarrafı” adıyla ayrı bir bezirgân vardı.¹¹³⁷

Bezirgânlar, Yahudi sarraflardan hatt-ı hümayûnla tayin edilmişti.¹¹³⁸ Azillerinde yenileri daha çok sabık bezirgânlardan veya oğullarından seçilmişti. Azil ve tayinlerinde ağa tarafından muhasebeleri çıkarılmış ve alacak-borç devri yapılmıştı.¹¹³⁹

Bezirgânın vazifesi sadece borç işlemiyle kalmamıştı. Vesikalardan tafsilatlı şekilde işleyişi çıkarılamasa da ağa hazinesine aktarılacak paraların teslimi, kale maaşları için tahsil edilen ancak ödemede kullanılmayan kısımların idaresi, çuha işleri dâhil hemen

¹¹³² Eylül 1808 tarihli bir kayıta ocağa bezirgan tayininin yetmiş seksen yıl evvel başladığı gösterilmiştir. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 227. hk. 328. 1738 yılına ait bir kayıta bezirgan bulunmaktadır. *BOA, C.ML*, 11045.

¹¹³³ Haziran 1802 tarihli bir kayıta merkezdeki zabıtlarin bezirgâna nasıl borçlandıkları gösterilmiştir. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 217. hk. 478.

¹¹³⁴ *BOA, AE.SMST.III*, 4874

¹¹³⁵ *BOA, A.DVN.AHK.İS.d.* 5, s. 259. *BOA, D.BKL.d.* 32536, s. 19.

¹¹³⁶ *BOA, D.YNÇ*, 426-28.

¹¹³⁷ *BOA, C.AS*, 39609.

¹¹³⁸ *BOA, HAT*. 19380.

¹¹³⁹ *BOA, C.AS*, 2303.

bütün hususlar işleri arasına dâhil olmuştu.¹¹⁴⁰ 1808 yılında kaldırılmasına rağmen zabitlerin talebiyle yeniden ihdas edilmişti.¹¹⁴¹ Bu, onun aynı zamanda para kaynağı olmasıyla ilgiliydi. Çünkü ağalar ve zabitler, bezirgânlar dışında hem sarraflara hem de darphaneye borçlanmıştı.¹¹⁴²

Bezirgânlar borç verme imkânı sayesinde herkesi kendine bağlamış, ocak işlerine karışmaya cesaret etmişlerdi. Hatta alacaklarını tahsil için kale veya merkezlerdeki mahlûllerinden para talep etmiş ve kâtiplere müdahale etmişlerdi.¹¹⁴³ 1784'de bezirgân kale maaşlarını zimmetinde tuttuğundan sürülmüştü.¹¹⁴⁴ Çalbon adlı bezirgân serhat ağalarındaki alacaklarını tahsil için mahlûlleri ele geçirmiş, orta vakıflarından aldığı paraları ödememişti. Yeniçeri ağası, artık söz geçirilemediği ve zimmetinde olan paraları geri ödettirilemediği ve devlet işlerine müdahalede bulunduğu gerekçesiyle onun öldürülmesini istemiş, padişahın yetki vermesiyle 4 Eylül 1808'de öldürülmüştü.¹¹⁴⁵ Bu cezalandırma sırasında bezirgânlık kaldırılmış, vazifesi başyazıcıya verilmişti. Ancak işler sekteye uğradığından ocaktan gelen talep üzerine yeniden tesisi edilmiş, Çalbon'un oğlu bezirgân yapılmıştı.¹¹⁴⁶

Ancak bütün bezirgânlar bu kadar güçlü değillerdi. Borçlarını tahsil edemeyen, yeniçerilere söz geçiremeyenler vardı ve bunlara hususi fermanlarla yardım edilmişti. Diyarbakır beylerbeyi, daha önce Erzurum'da görev yaparken ocaktan aldığı 128 bin kuruşun sadece 99120 kuruşunu ödemiş geri kalan kısmın geciktirmişti. Para oda vakıflarına ve yetim sandıklarına ait olduğundan sıkıştırılan bezirgânın talebiyle Mart 1751 ve Şubat 1752'de beylerbeyine emir gönderilmişti.¹¹⁴⁷ 1757'de Eflak voyvodası Konstantin ocak malından aldığı 60 bin kuruşu ödeyemediğinden beytûlmâl görevlileri ve orta mütevellileri verdikleri borcu bezirgândan istemişti. Sıkıntıya düşen bezirgânın

¹¹⁴⁰ 19 Ocak 1785 tarihinden 14 Şubat 1785'e kadar ağa dairesine çeşitli kaynaklardan gelen ve bezirgân tarafından teslim edilen paraların kaydı için bk. BOA, C.AS, 26678. Ayrıca bk. BOA, C.AS, 2303, 29242. BOA, HAT. 1537.

¹¹⁴¹ Bir ağanın bezirgândan aldığı paraların hesabı için bk. TSMA, D. 4239.

¹¹⁴² 8 Aralık 1761'de yeniçeri ağası Mehmed Ağa üç sarrafa olan borcunu kapatmıştı. TSMA.E, 550. Darphaneye borçlu ağa için bk. TSMA, E. 396, 804.

¹¹⁴³ *Mür'i't- Tevârih*, I, 134, II, 56.

¹¹⁴⁴ *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 156.

¹¹⁴⁵ BOA, HAT. 1173. *Şânî-zâde Târîhi*, 59. BOA, A.DVN.MHM.d. 227. hk. 328.

¹¹⁴⁶ BOA, HAT. 19380. *Câbi Târîhi*, I, 211, 376.

¹¹⁴⁷ *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, I, 571.

talebiyle paranın tahsili için bir görevli gönderilmişti.¹¹⁴⁸ Eylül 1760'da ölen ağaların varislerinin borçlarını vermediği; hatta bezirgânı “keşide ve hüddam esâmîlerinden, sergi fazlasından sende alacağı var” diye borçlu çıkarmakta olduklarından bu şekilde muamelelere müsaade edilmemesi hususunda ferman verilmişti.¹¹⁴⁹ 1765 yılında bezirgân olan Petaruh, paraları tahsilde sıkıntı çektiği, ölen borçlu kale ağası, çorbacılar ve salıyaneci çavuşların varislerindeki alacağını tahsil edemediğinden gayri maaşlarının kendisinde olduğu iddiasıyla para istedikleri hususlarında şikâyetle bulunmuş ve emir çıkarılarak kendisine yardımcı olunmasını talep emişti. Bu bezirgân işinde mahir olmadığından ocak başyazıcısı işleri düzen sokmakla sorumlu tutulmuştu.¹¹⁵⁰ 3 Ekim 1774 tarihli kayda göre bezirgân Baroh uzun süren savaşlar yüzünden zabitlerden tahsilat yapamadığı, borç verdiği zabitlerin savaşta öldüğü, idare edebilmesi için ortaklarından destek aldığı, orta vakıflarından, yetim sandıklarından ve tacirlerden borçlandığını beyan ederek alacaklarının sıkıştırmalarına karşı borçlarını dört taksitle ödeme için ferman istemiş kendisine üç taksit yetkisi verilmişti.¹¹⁵¹ 30 Nisan 1775 tarihinde ise Baroh, eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa'da 39891 kuruş alacağı kaldığını ama bir türlü alamadığını şikâyet etmiş ve durumu kötü olduğundan tahsili için görevli gönderilmesini istemişti. 1782'de Süleyman Paşa öldüğünde halen bezirgâna borcu bulunmaktaydı.¹¹⁵² Mayıs 1784'te önceki bezirgânların darphaneden aldığı borçların bezirgân Baroh'dan talep edilmesi hususunda bir düzenleme yapılmıştı.¹¹⁵³ Haziran 1802'de, zabitlerin bezirgânlara olan borçlarını ödememeleri sebep gösterilerek bu borçların kaynağı olan ağaya caize ödemenin kaldırılmasına karar verilmişti.¹¹⁵⁴

Ortalarda olduğu gibi bezirgân ve beytûlmâla borcu olan zabitlerin ölümünde, terekeleri borçları tahsil edilmeden taksim edilemezdi.¹¹⁵⁵ 1752'de eski ağa olan Sayda beylerbeyi Ahmed Paşa, yetim mallar ve ortaların vakıflarından bezirgânı Çalbon aracılığıyla aldığı 80 bin kuruşu ödemediğinden vefat ettiğinden terekesinden tahsili

¹¹⁴⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 159, hk. 844.

¹¹⁴⁹ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 5, s. 259.

¹¹⁵⁰ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7, s. 207. BOA, A.AMD. 13-217.

¹¹⁵¹ BOA, C.ADL, 6122/1-2.

¹¹⁵² BOA, C.DH, 12485.

¹¹⁵³ BOA, C.DRB, 1068.

¹¹⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 217. hk. 478.

¹¹⁵⁵ BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 3, 98. Diyarbekir Ahkâm Defteri , I, 137, 142.

emredilmişti.¹¹⁵⁶ 1767’de İspir’de ölen Darbunazzâde Numan Ağa’nın bezirgâna borcu da olduğundan terekesinden alınması emredilmişti.¹¹⁵⁷ 1793’te ölen yeniçeri ağası Derviş Süleyman Ağa’nın bezirgâna olan 80764 kuruş borcunun yine terekesinden tahsili emri verilmişti.¹¹⁵⁸

4.9. YENİÇERİLERİN İKTİSADİ FAALİYETLERİNİN KANUNİ VE TOPLUMSAL MEŞRUIYETİ

Kavânîn-i Yeniçeriyân’da, yeniçerilerin daha evvel sadece askerlik vazifeleriyle meşgul olup iktisadi faaliyetlerden uzak tutulduğu (sanat işletmemek, kile ve terazi tutturmamak), hatta devşirme yapılırken sanat ehli olmamasına dikkat edildiği anlatılmış, ihtiyarlığından dolayı ocakla münasebeti kesilen ancak yeniçeri kılığında esnafılık yapan eski bir nefere Sultan I. Süleyman’ın ticaret ve sanat ehlinin padişaha kulluk edemeyeceği sebebiyle müdahale ettiği de aktarılmıştır.¹¹⁵⁹ Daha önce gösterildiği üzere yeniçeriler çok erken dönemlerde taşraya yerleşmeye başlamıştı. Sefer dönemleri dışında izinli veya izinsiz taşrada bulunmaları sadece ailelerini ziyaret maksatlı değildi. Mülkiyet haklarında kısıtlama olmayan yeniçerilerin gayrimenkul edinme ve bunlardan gelir temin etmeleri mümkündü. 1490’larda İstanbul’da vakıf dükkânlarının kiracısı yeniçeriler vardı.¹¹⁶⁰ Kendilerinin işlettiği veya başkalarına işlettikleri anlaşılmasa da her durumda maaş dışı gelire sahip olmuşlardı. Mayıs 1549’da bir kayıta, Lofça ve Belgrad’da yaşayan yeniçerilerin ziraatla meşgul oldukları anlatılmıştı.¹¹⁶¹ Kayıtların fazlaştığı 1550-60’lı yıllarda ise dükkân işletenlerin, zahire, meyve ve hayvan ticaretiyle uğraşanların olduğu daha kolay anlaşılmaktadır.¹¹⁶² Mart 1552’de İnegöl ve çevredeki diğer kazalarda bulunan yeniçeriler ve diğer kapıkulları, kasaplarla ortaklık kurup vergi vermeden koyun, kuzu ve sığır alıp-sattıkları için şikâyet edilmişlerdi. Rençperdik edip bunları canlı veya keserek satanların diğer kasaplar gibi vergilendirilmeleri emredilmişti. 27 Şubat 1558 tarihli kayıta ise Edirne’de yeniçeri ve kapıkullarının kapanlarda un ve meyve sattıkları

¹¹⁵⁶ BOA, D.YNÇ, 215-163.

¹¹⁵⁷ BOA, C.ADL, 2750/1-4.

¹¹⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d.200, hk. 38

¹¹⁵⁹ *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 139, 196, 264.

¹¹⁶⁰ Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, 29-39. Bu malumat Maliyeden Müdevver Defter 19 numaradan alınmış olup, bu defterde yeniçeri, solak ve diğer askerilerin kiralayıcı oldukları çok sayıda dükkân kayıtlıdır.

¹¹⁶¹ *Kanunnâme*, 1734,vrk. 44a-46a, 46a-48b.

¹¹⁶² Aydos’ta dükkân işleten bir yeniçeri için bk. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 576.

gösterilmiş yine men edilmeleri değil vergilendirilmeleri istenmişti. Bu tarihlerde bizzat kendileri çiftçilik yapan, bağ ve bostanlarıyla meşgul olanlar da mevcuttu.¹¹⁶³

Gösterilen zamanlarda seferlerin fazlalığı ve sefer olmayan dönemlerde vergi tahsili veya diğer bazı işlerde görevlendirilmeleri de yeniçerilerin bu tür faaliyetlerine mani olmamıştı.

Yasaklama ihtiva etmeyen emirler 1570'lerden itibaren bu şekle dönüşmeye başlamıştı. 1571'de Kilyos'ta ağıl inşa eden yeniçerilerin ağıllarının yıkılması emredilmişti.¹¹⁶⁴ 1576'da zahire ihtikârcılığı yapmalarına mani olunması emirleri verilmiş ve kendi ihtiyaçlarından fazla almamaları emredilmişti.¹¹⁶⁵ 1577'de İzmit'te yiyecek ve hububat getirenlerin ellerinden zorla ucuz fiyata alan ve kendileri satan yeniçeri ve diğer kapıkullarının men edilmesi ve sadece narh üzerinden kendilerine yetecek kadar almaları istenmişti.¹¹⁶⁶ 1584 yılında İstanbul kadısına yazılan emirde celeplerin getirdiği davarları alıp kasaplık eden yeniçerilerin ve kasap şakirdi olarak pazara müdahale edenlerin men edilmesi istenmişti. 18 Aralık 1584 tarihinde yeniçeri ağasına yazılan bir emirle, yeniçerilerin çarşı pazarda sebep oldukları düzensizliklerden bahsedilerek artık yeniçerilerin esnafılık yapmaması, ticaretle uğraşmaması, hatta çarşı pazara uğramaması, tamamen eğitimleriyle ve askerlik işiyle meşgul olmaları emredilmişti.¹¹⁶⁷

Yukarıda gösterilen yasaklama emirlerin hepsi yeniçerilerin piyasa bozucu hareketlerinden kaynaklanmıştı. Ticarethane veya çiftlik gibi işletmeleri olan yeniçerilerin meşguliyetlerini hemen terk etmesi ve iktisadi faaliyetlerine son vermesi beklenen bir durum değildi. Mesela bu dönemde Edirne'de satın aldığı değirmeni işleten yeniçeri kendisini rahatsız edenleri şikâyet etmiş ve idarecilerin buna mani olmasına ilişkin bir emir de çıkartmıştı.¹¹⁶⁸ 8 Kasım 1588 tarihli bir emirde ise İstanbul'da çarkçı, dökmeci, hurdacı, tunç, pirinç ve bakır işleyen esnafın ekserisinin yeniçeri ve diğer askerî zümreden oldukları ve bunların mîrî mükellefiyetlerinden kaçındıklarından şikâyet

¹¹⁶³ *Kanunnâme*, 1734, vrk. 43a-46a, 46a-48b, 52b-53b. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 370. 1565'te tarlasında çalışan yeniçeri burada öldürülmüş halde bulunmuştu. BOA, A.DVN.MHM.d. 6, hk. 1207.

¹¹⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 12, hk. 625.

¹¹⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 3, hk. 138, 200.

¹¹⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 29, hk. 324.

¹¹⁶⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 55, hk. 71, 151.

¹¹⁶⁸ TSMA, E. 892.

edilmişti. Verilen emirde bu işlerle meşgul olmaları yasağı hatırlatılmamış, kendilerinden mükellefiyetlerini diğer esnaf gibi yerine getirmeleri istenmişti.¹¹⁶⁹ 2 Aralık 1587 tarihli Silistre, Yergöğü ve Tuna yahılarındaki diğer bölgelere gönderilen emirde bazı Eflaklıların yeniçeri ve solaklara ait çiftliklerde çalışmak üzere bu taraflara geçtiklerinden bahsedilmişti.¹¹⁷⁰

Sonraki dönemde de piyasa şartlarını ihlal edenlerin faaliyetlerini yasaklayıcı emirler devam etmişti. Mesela İstanbul'a getirilen arpayı gemicilerden zorla satın alan yeniçeri ve sipahilerin madrabazlık yaptıkları ve fiyatın artmasına sebep oldukları şikâyeti üzerine 9 Ağustos 1591 tarihli emirde ticaretlerine müsaade edilmemesi ve onların iskelelere sokulmaması emredilmişti.¹¹⁷¹ 10 Eylül 1593 tarihinde ise Rodoscuk ve çevresindeki muhtekir yeniçerilere mani olunması emri verilmişti.¹¹⁷² Selânikî de İstanbul'da 1590'larda yeniçerilerin diğer meslekler yanında un, buğday, yağ ve bal ticaretiyle uğraştıklarını kaydetmişti.¹¹⁷³ Yeniçeriler görevlendirildiği kalelerde de aynı faaliyetlerde bulunmuşlardı. Erzurum'daki ticari rekabet, halkla çatışmaya sebep olmuştu.¹¹⁷⁴ Aynı tarihlerde ticaretle uğraşan, ticaret maksadıyla gittiği uzak mahallerde ölen yeniçerilerle alakalı kayıtlar bulunmaktadır.¹¹⁷⁵ Bütün bu gösterilenlerden 16. yüzyıl ve öncesinde bazı müdahaleler olsa bile yeniçerilerin ticaret ve zanaatla uğraştıkları, bu yüzyılın sonunda daha da fazlaşmıştı.

17. yüzyılın başından itibaren yeniçerilerin tüccar ve esnaf içinde ağırlıkları artmış, artık lonca idareciliklerini zorlamaya başlamışlardı. 8 Kasım 1617 tarihli şirugancı (susam yağı) loncasının kethüda, yiğitbaşılık, dideban ve kâtipliklerinin yeniçeri ve diğer askeri kesimden ele geçirildiği ve vergilere ortak olmadıklarına ilişkin şikâyet üzerine verilen emirde İstanbul kadısına eskiden olduğu gibi kendi ihtiyarlarından ve rençberlerden lonca idarecilerinin seçilmesinin sağlanması, yeniçerilerin idareciliğine mani olması istenmişti.¹¹⁷⁶ 17. yüzyılın ortasına gelindiğinde yeniçerilerin ticari ve sınai

¹¹⁶⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 64, hk. 374. Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, 134-135.

¹¹⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 62, hk. 338.

¹¹⁷¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 68, hk. 130.

¹¹⁷² BOA, A.DVN.MHM.d. 71, hk. 49.

¹¹⁷³ *Tarih-i Selânikî*, II, 784.

¹¹⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 69, hk. 437.

¹¹⁷⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 71, hk. 69.

¹¹⁷⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 82, hk. 21.

faaliyetleri yoğunlaşmış ve buna mukabil meşruiyeti sağlamıştı. Taşrada yaşadıkları mahallerde çeşitli meslekleri icra etmişler, üretim ve satış için şirketler kurmuşlar, maden işletmesi, gemi inşası ve işletmesi gibi büyük sermaye gerektiren işler üstelenmişlerdi.¹¹⁷⁷ Ticaret için panayırlara katılmışlar, Akdeniz’de uluslararası ticarette ayrımcılığa varacak şekilde aracılık yapmışlar, Habeş gibi uzak memleketlere ticaret için gidip gelmişlerdi.¹¹⁷⁸ Bu zamanda ticaretle zenginleşmiş oldukça fazla yeniçeri mevcuttu.¹¹⁷⁹ Ağustos 1678’de Balıkesir’den İstanbul’a buğday tedarik eden tüccar üç yeniçeri, kendilerine zorluk çıkaran mütesellimi şikâyet etmişlerdi. 1679’da Gemlik’te kendi evlerinde ekmek pişirip satan yeniçerilere ekmekçi esnafının müdahalesinin menî için kadiya emir verilmişti.¹¹⁸⁰ Loncalara üye olmaları da mümkün hale gelmiş hatta lonca teşkilatında usta, kethüda gibi kademelerde yer almaya başlamışlardı.¹¹⁸¹ Yüzyılın sonunda ise lonca kethüdalıkları ve diğer idarecilerinin yeniçerilerden olması artık yadırganmaz hale gelmişti.¹¹⁸² Kalelerde bulunanlar nöbetçilik sırasında bile faaliyetlerini terk etmemişlerdi.¹¹⁸³ Mayıs 1665’te Belgrad Kalesi’nde görevli yeniçerilerin Avusturya tarafına ticaret için gitmeleri sebebiyle kale muhafazasında kimse kalmamıştı.¹¹⁸⁴ 1679’da sefere çıkılacağından Kamanice Kalesi’nde görevli olup İbrail, Maçın, Ruşçuk, Zıştovi ve Niğbolu taraflarında ticaret için bulunan yeniçerileri ortalarının olduğu kaleye gönderilmesi emredilmişti.¹¹⁸⁵

Daha önce benzer faaliyetler içinde olsalar da genel olarak teşkilatlarının bozulmasına hamledilen yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin 16. yüzyılın sonundan

¹¹⁷⁷ 362 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili, 153, 353, 360. BOA, A.DVN.MHM.d. 95, hk. 313. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 208. BOA, A.DVN.MHM.d. 88, hk. 107. 1650 tarihinde Kayseri’de Yahudi ortağıyla pastırma imalat ve satışı için şirket kuran yeniçeri için bk. 61/1 Numaralı Kayseri Şeri’iyye Sicili, 220.

¹¹⁷⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 439. BOA, A.DVN.MHM.d. 95, hk. 350. Dursteler, *İstanbul’daki Venedikliler*, 244.

¹¹⁷⁹ Gülay Yılmaz Diko, “Askerler İle Siviller arasındaki bulanık Sınırlar: 17. yüzyılda İstanbul’da Zanaatkâr Yeniçeriler”, *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, 208. Haziran 1646’da Çorlu serdari mîrî için getirdiği koyunlarla beraber kendisi için satacağı koyunlardan mükerrer vergi alınmasını şikâyet etmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 90, hk. 248.

¹¹⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 459, 871.

¹¹⁸¹ Diko, “Zanaatkâr Yeniçeriler”, 193-210.

¹¹⁸² Eunjeong Yi, *17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri*, (çev. Barış Zeren), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, 153 vd. *Üsküdar Şer’iyye Sicili (9. Cemaziyelevvel 982-16 Şevval 1082)*, (haz. Selçuk Coşkun), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993, 170.

¹¹⁸³ BOA, D.YNÇ, 26-359.

¹¹⁸⁴ *Sächsische Landesbibliothek–Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi)*, görüntü no 290.

¹¹⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 97 hk. 145-146.

itibaren artmasının önemli bir sebebi sefer muafiyeti olan korucu ve emeklilerin ortaya çıkmasıydı. Bu muafiyet onların rahat şekilde ticaret, zanaat ve çiftçilikle meşgul olmalarını sağlamıştı.¹¹⁸⁶ Bunun dışında mevcutlarının artmasıyla beraber bir şekilde sefer dışı kalmayı başaran yeniçeri sayısı da artmıştı. Yeniçeri yapılan zümrelerin devşirmeler gibi çocukluktan sadece asker olarak yetiştirilenlerden olmaması, sanat veya ziraatla temaslarının olmasının da bunda mutlaka tesiri vardı. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinde iyice artan esâmîsiz yeniçeriler maaş almadıklarından bir şekilde geçinmeleri gerekmektedir. Bunlar tashih olduklarında meslek veya zanaatlarını icrayı terk etmesine sebep de yoktu. Aynı durum ocak içinde yetişmeyen ve Acemi Ocağı'na girmeyen kuloğulları için de geçerliydi. Bütün bunlardan öte maaşlarındaki azalma onları kazanç sağlayacakları işlerle meşgul olmaya zorlamıştı. Çünkü yeniçerilerin maaşları, fiyat artışları yüzünden henüz 16. yüzyılda erimişti. Ticari faaliyetlerinin çoğaldığı 1580'den sonraki dönem, paranın değerinin hızla düştüğü ve kapıkullarının maaşlarının artırılması için mücadele ettikleri dönemdi.¹¹⁸⁷ Maaşların yükünü düşünen devlet yeniçerilerin ve diğer askeri kesimlerin gelir elde etmelerine artık müdahale etmemişti.

18. yüzyılda ise gittikçe zenginleşen tüccar, esnaf veya çiftlik sahibi; alan kısıtlamasına maruz kalmadan iktisadi faaliyetlerle meşgul yeniçeriler çağı oluşmuştu.¹¹⁸⁸ İstanbul'da nakkaşlık, hamallık, kayıkçılık gibi bazı meslek ve işlere hâkim olmuşlar, kethüdalıklarını ellerine geçirmişlerdi.¹¹⁸⁹ Bazı ortaların mensupları, belli mesleklerle tanınır olmuştu. Mesela 14. bölüğün mensupları fırıncı, 82 ve 91. cemaat mensupları kasaptı.¹¹⁹⁰ Benzer durum taşrada da geçerliydi. 1764 tarihli Antakya'ya ait bir kayıta kırk dört esnaf türünden sadece dördünde yeniçeri yoktu. Diğerlerinin çoğunda ise yeniçeriler daha fazlaydı. Umum duruma uygun olarak kahveci esnafının tamamı yeniçeriydi.¹¹⁹¹ Her bölgede yeniçeri ayanlar çoğalmış, iltizam gibi büyük taahhütler

¹¹⁸⁶ *Kavânî-i Yeniçeriyân*, 206.

¹¹⁸⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, 116-119. Selânikî, askerîlerin ticaretle meşgul olmalarının artışını paranın ayarıyla bağlantılı olarak anlatmıştır. *Tarih-i Selânikî*, II, 784.

¹¹⁸⁸ Bazı kayıtlar için bk. BOA, A.DVN.AHKA.d. 7, s. 77. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 114. BOA, A.DVN.MHM.d. 162, hk. 62. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s.1-65)*, 74. BOA, AE.SMHD.I, 5707.

¹¹⁸⁹ BOA, A.DVN.AHK.İS. d. 1, s. 51. TSMA.E. 515. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 100. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 57. Hamallar ve kayıkçıların yeniçeri olmasıyla alakalı dönem eserlerinde de oldukça fazla malumat bulunmaktadır.

¹¹⁹⁰ D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 342.

¹¹⁹¹ *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili*, 96-100. BOA, A.DVN.MHM.d. 97, hk. 191.

üstlenen yeniçeri, serdar ve ağalar artmış, voyvodalık yapanlar çoğalmıştı.¹¹⁹² 5 Mayıs 1762 tarihli Şam ve Haleb kadılarına gönderilen emirde kahve tüccarların ekserisinin yeniçeri dâhil diğer askerîler olduğu anlatılmıştı.¹¹⁹³ Meslekleri onların tanınmasını sağlayan vasıflar olmuştu. Hem ocak kayıtlarında hem de mahkemeler gibi ocak dışı kurum kayıtlarında isimlerinin önüne kalaycı, ekmekçi, kahveci, kasap, kayıkçı, attar, demirci, iplikçi, tellak gibi meslek veya diğer faaliyetlerini gösteren unvanlar ilave edilmişti.¹¹⁹⁴ Arzlarında işlerini beyan etmekte beis görmemişler, işlerini yaparken senetlerini kaybetmelerini sebep olarak sunmuşlar,¹¹⁹⁵ ticaret için gidip geldiklerinde görevlerini terk etme veya korsanlara esir düşme gibi durumlar yüzünden silinmede tashih olmayı rahatça isteyebilmişlerdi.¹¹⁹⁶

Yeniçeriler ticaretin kurallarına uymadıklarından, narha ve ölçü-tartı kaidelerine dikkat etmediklerinden, huzursuzluk çıkardıklarından dolayı teftişlerde veya şikâyet üzerine yapılan tespitlerle cezalandırılmıştı.¹¹⁹⁷ Lonca düzenini bozmaları bile onların bu faaliyetleri yapıp yapamayacakları bağlamında değerlendirilmemişti. Bunlara kendi tabi oldukları usullere göre hapis cezası verilmişti.¹¹⁹⁸ Affedilmeleri için lonca idarecilerinin aracılıkları ve kefaletleri kabul edilmişti.¹¹⁹⁹ Yeniçeri esnafın artmasından kaynaklı olsa

¹¹⁹²BOA, A.DVN.ŞKT.d. 1009, s.29. BOA, A.DVN.AHKA.d. 7, s. 133. BOA, C..ML. 24409. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 486. BOA, A.DVN.MHM.d. 267, hk. 117. BOA, A.DVN.MHM.d. 150, hk. 706

¹¹⁹³BOA, C..ML. 13313. 1763'te Bursa'da esirciler kethüdası yeniçeriydi. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 195. 1735 yılında Vidin canbazbaşı 38. bölükten Ahmed Çavuş iken bu göreve yine yeniçerilerden 42. bölükten Mehmed adlı yeniçeri talip olmuş, ama onun canbaz kethüdalığı hizmeti olmadığından esnafın seçimiyle yapılmıştı. 42 Numaralı Vidin Şer'iyeye Sicili, 170-171.

¹¹⁹⁴BOA, KK.d. 6607. 6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyeye Sicili, 102, 11. BOA, D.YNÇ.d. 34373, 34377. BOA, D.YNÇ.d. 34408. BOA, D.YNÇ.d. 34407. 1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre), (haz. M. Faruk Karacaoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, 250, 252, 355. BOA, A.DVN.MHM.d.150, hk. 599.

¹¹⁹⁵BOA, D.YNÇ, 261-285.

¹¹⁹⁶BOA, D.YNÇ, 103-283. BOA, D.YNÇ, 101-5. BOA, D.YNÇ, 146-481.

¹¹⁹⁷Özellikle kalebend defterlerinde fırıncı, kasap veya diğer mesleklerden yeniçeri hakkında çok fazla cezalandırma emri bulunmaktadır. Bazı örnekler için bk. BOA, A.DVN..KLB.d, 14, s. 75. BOA, A.DVN.KLB.d, 44, s. 66, 98, 100, 127. BOA, C.AS, 18082, 37849.

¹¹⁹⁸BOA, C.BLD, 3887. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 98, 191. BOA, A.DVN, KLB.d. 14, s. 40, 42, 87, 89, 94, 127. BOA, A.DVN, KLB.d. 16, s. 35, 64.

¹¹⁹⁹Temmuz 1734'te İstanbul arka hamalları kethüdası olan yeniçeri düzeni bozduğundan cezalandırılmıştı. Ekim 1734'te İstanbul'da mest dikici esnafından 37. bölükten İskilipli Hasan, ticari kurallara uymadığından Seddülbahir Kalesi'nde hapsedilmişken loncanın kethüda, yiğitbaşı ve ustaları kefil olduklarından affedilmişti. BOA, A.DVN. KLB.d. 44, s. 100, 191. Aralık 1763'te ise yine bu lonca ihtiyarları üç yeniçeri hakkında Ayvansaray'da hamalları tahrik ederek huzuru bozdukları için şikâyetle bulunmuşlardı. Temmuz 1764'te hamallar kethüdası olmak için uğraşan Ömer adlı yeniçeri, esnafın içine fitne soktuğundan Seddülbahir'e kapatılmıştı. Karısı ve annesinin arzı üzerine hamalların işlerine karışmamak ve kethüda olmak sevdasından vazgeçmek şartıyla affedilmişti. BOA, A.DVN. KLB.d. 14, s. 259, 375. Nisan 1767'de

gerek son dönemlerde ortaçaவுşuna narh ve tartı teftişı vazifesi verilmişti. O, riayet etmeyenleri kendi konağında dayak atarak cezalandırmıştı.¹²⁰⁰

Neferler arasında yaygın olan iktisadi faaliyetlerin yaygınlığı zabitler için geçerli değildi. Çavuşlar içerisinde ticaretle meşgul olanlara rastlansa da görevdeki çorbacılar veya daha üst rütbelilerin ticaretle bağlantısı azdı. Bunun esasen iki sebebi vardı. Birincisi ağalar sürekli hareket içindeydiler. İstanbul'dakiler görev başındayken, kalelerdeki her yıl yerleri değiştirilmişti. Azledilenler bile kendilerinden istenilen yerlerde oturmak mecburiyetinde tutulmuştu. İkincisi ise esâmî ticareti ve görevler sırasında elde ettikleri aidat ve sair gelirler onlara yeterince kazanç sağlamıştı. Ancak yeniçeri ağası ve zabitlerin çoğunun memleketlerinde veya başka yerlerde çiftlikleri vardı.¹²⁰¹

Hudut bölgelerinde, özellikle Avrupa'daki serhat kalelerinde ahalinin ekserisi askerî idi ve bunun ağırlığını yeniçeriler teşkil etmişti.¹²⁰² Burada her türlü ticaret-zanaatla uğraşmışlar, diğer kişilerle veya kendi aralarında şirketler tesis etmişlerdi.¹²⁰³ Ağustos 1741 tarihli kayda göre Vidin'de askerlerin ekmeği için un satan tüccarların hepsi yeniçeriydi.¹²⁰⁴ Tüccarların çoğunun askerî olması bakımından Belgrad'da da durum aynıydı.¹²⁰⁵ Ticaretleri tekel oluşturduğu gibi gayrikanuni vasfa dönüşebilmişti. Kırımdaki iskelelerde ve Azak'ta nakliye ve ulaşım yeniçerilerin elindeydi. Sünne Boğazı'nda gemi işletenlerin çoğu yeniçeriydi.¹²⁰⁶ Gemi ve tonbaz sahibi yeniçeriler işlerinin sekteye uğramaması için gerektiğinde hem kendileri hem de diğer hususlarla alakalı düzenlemelere direnmişlerdi. Haziran 1726'da Kerç Kalesi kapatılıp iskele ve limanlar Kale-i Cedit tarafına taşındığında burada çalışmaya devam etmişler, gemilerine dokundurtmamışlardı.¹²⁰⁷ 101. cemaat mensuplarının çoğu Azak Kalesi'ne kereste ve

fesci esnafı kethüdası Süleyman ve bazı yeniçeriler, "lonca nizamını ihtilale verdiklerinden" İstanbul'dan sürülmüşlerdi. *BOA, A.DVN. KLB.d. 16, s. 16.*

¹²⁰⁰ *Câbi Târihi*, II, 1047.

¹²⁰¹ Ağa ve zabitlerin azilleri veya geçici olarak beklemelerine ilişkin emirlerde kendilerinden çiftliklerinde ikamet etmeleri istenmekteydi.

¹²⁰² Nagehan Üstündağ Özdemir, *18. Yüzyılda Vidin Şehrini Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 161. Vidin'de yapağı ticaretiyle meşgul bir serdengeçti ağası kaydı için bk. *BOA, C.AS, 49018.*

¹²⁰³ 1733'te Vidin'de iki yeniçerinin bal ve donyağı ticaret için kurdukları şirket için bk. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defteri*, 133-134.

¹²⁰⁴ *BOA, AE.SMHD.I, 5707.*

¹²⁰⁵ *BOA, C.AS, 10205.*

¹²⁰⁶ *BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 202.*

¹²⁰⁷ *BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 687.*

zahire nakliyle uğraşmışlar ve bu işe hâkim olmuşlardı. Gerektiğinde işlerini yapabilmeleri için görevlendirildikleri kaleler buna göre ayarlanmıştı.¹²⁰⁸ Hotin’de vazife yapanlar daha çok hayvancılıkla meşgul olmuşlardı. Hotin arazisi kifayet etmediğinden veya kendileri için müsait olduğundan Boğdan arazini kullanmışlar; çiftlikler tesis etmiş, ziraat, hayvancılık yapmış ve bal üretmişlerdi. Bu faaliyetleri karşılığında Boğdan voyvodasına vergi ödemişlerdi. Bazıları tefecilikle buranın ahalisini faize bağlamıştı.¹²⁰⁹ Kırım, Gürcistan ve Lehistan tarafındaki kalelerde olanlar özellikle esir ticaretiyle meşgul olmuştu.¹²¹⁰

Nöbetçi yeniçeriler sınır ötesi ticaretle de meşgul olmuş, Avusturya ve diğer devletlere götürdükleri malları satmış ve buralardan mal getirmişlerdi.¹²¹¹ Ticaretlerine savaş dönemlerinde bile son vermemişlerdi.¹²¹² Eylül 1768 tarihli bir kayda göre Belgradlı tüccar, 97. cemaatten Abdullah’ın ortağı 12. bölükten İsmail Viyana’da oturmakta ve burada mal satmaktaydı.¹²¹³ Bağdad ve o muhitteki diğer kalelerde de durum farklı değildi. Ağustos 1729 tarihli bir kayıta, Kurna’daki yeniçerilerin Acem ülkesine ticarete gittikleri anlatılmıştı.¹²¹⁴ Ticaret için diğer ülkelere geçmeleri kale ağalarının verdikleri izin tezkereleriyle mümkündü ancak tezkeresiz gidenler ve gittikleri yerlerde huzursuzluk çıkarıp ve kavgalara karışanlar çok fazlaydı.¹²¹⁵ 1739 yılında Belgrad geri alındığında buradaki yeniçeriler Avusturya tarafına gittiklerinde huzur bozucu davranışlarda bulununca Temmuz 1742’de dönüş zamanlarını bildirmek, anlaşmaya aykırı davranmamak için bir kefil tayin etmek şartlarıyla ticaretlerine müsaade edilmişti.¹²¹⁶ Ekim 1754’te Belgrad’daki gidip gelmelerine kolaylık sağlandığı ancak

¹²⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 1359.

¹²⁰⁹ TSMA, E. 1046. BOA, A.AMD, 10-35. BOA, C.MTZ, 57. BOA, C.HR, 2817. 12 Numaralı Özi ve Silistre Ahkâm Defteri, (1174-1184/1760-1770), (Özet-Değerlendirme-Metin), (haz. Yasemin Aygün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, 87-89, 160-161. BOA, A.DVN.MHM.d. 142, hk. 788-790. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 265

¹²¹⁰ BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 141. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 706. BOA, D.YNÇ, 53-43. Nusretnâme, 800, Ahmed Câvid Bey’in Müntehebâtı, 184. BOA, A.DVN.MHM. d. 155, hk. 141. 1759’da Babası sultanın yaptırdığı caminin ustalar reisi olan esirci Osman, bütün esirleri öldüğünden geliri kalmadığı ve borcu olduğundan geçinmek için Faş Kalesi’nde emekli olmak üzere kaydedilmek istemişti. Belki önce kaydı bulunduğundan 79. cemaate kaydedilmiş ama emeklilik verilmemişti. BOA, D.YNÇ, 239-12. Osman’ın Faş’a gitmeyi istemesi köle temin etmek maksadıyla olabilir.

¹²¹¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 1039.

¹²¹² BOA, A.DVN.MHM.d. 167, hk. 642

¹²¹³ BOA, A.DVN. AHKR.d. 24, s. 199.

¹²¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 135, hk. 1394

¹²¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 773

¹²¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 149, hk. 111.

tezkeresiz geçip huzursuzluk ve kavga çıkardıkları, bundan böyle tezkeresiz kimsenin gitmeyeceği, gidenlerin ise Nemçelilerle kavgalara karışmaması ve ticaretlerini namusu dairesinde yapmaları emredilmişti.¹²¹⁷ Vakalarına mani olunamayınca Ekim 1764'te bir düzenleme yapılmış, tedbir olarak ticaret için gideceklerin her birine bir başeskinin kefil olması, giden orda eğer cezaya tabi işlere sebep olursa kendi bulunamadığında kefilinin sorumlu tutulması şartı getirilmişti.¹²¹⁸ Özellikle Rumeli'nin İstanbul'a zahire getirilen bölgelerinde muhtekir yeniçeriler ticarete hâkim olmuşlar, sevkiyatı aksattıklarından sürekli uyarılmışlar veya yola getirilmek için görevliler gönderilmişti.¹²¹⁹ Bazı yerlerde iş alanlarında tekel olanların direncini kırmak için sert emirler gerekmişti, çünkü savaş zamanlarında bile aynı davranışları sergilemekten çekinmemişlerdi.¹²²⁰

Fiili durum bu iken yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin devlet nazarında da artık hiçbir menfi yönü kalmamıştı. Sadece bu faaliyetlerinde düzensizliklere sebep olmamaları, “kendi ticaretleriyle meşgul olmaları” sürekli tavsiye edilmişti.¹²²¹ İş yapabilmeleri kabiliyetleri esâmîyle bağlantılı olarak değerlendirilmişti. “Kar u kesbe iktidarı olmama” terakki vermek ve yüksek yevmiyeyle emekliliğin sebebi olmuştu. Terakki istediklerinde her fırsatta başka gelirleri olmadığını beyan etmişlerdi.¹²²² İster savaşta ister başka şekilde yaralanmış olsunlar, iş göremeyecek olduklarında nispeten yüksek yevmiyeyle emeklilik verilmişti. İhtiyarlar ve sakat olanlar iş güç yapmayacaklarını beyan ederek, sadece ulufeye bağlı olduklarını göstererek geçinmeleri için yüksek yevmiye istemişlerdi.¹²²³ Hatta esâmîsizler, iş görememelerini tashih sebebi olarak arzlarında beyan etmişlerdi. 1729'da 22. sekbanlardan emekli odabaşı Seyyid Ali, Kefe'de dükkân açmış, mal almak için borçlanmışken yangın dükkânını yok etmişti. İsmi çalındığından borçlarını ödeyebilmesi için tashih olmak istemişti.¹²²⁴ 1738'de üç oğlu

¹²¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 773.

¹²¹⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 408

¹²¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 405, 1207. BOA, A.DVN.MHM.d. 146, hk.128. BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 851, 852. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 100. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 710, 1788. BOA, C.ZB, 4262.

¹²²⁰ Ekim 1737'de Yergöğü'nde gemi işleten 34. cemaate mensup serdengeçti ağası Sarraf Hasan Ağa, orduya gönderilecek zahireyi gemisine yükletmediği gibi diğer gemi reislerine mani olduğunda mesele olmuştu. BOA, KK.d. 2898, s. 17. 1771'de Kırım Hanının emrindeki orduya zahire satın alan görevlilere zorluk çıkardıklarından mani olunması için bir turnacıbaşı gönderilmişti. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1128.

¹²²¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 164, hk. 706.

¹²²² BOA, D.YNÇ, 106-233. BOA, D.YNÇ, 162-272. BOA, D.YNÇ, 290-22. BOA, İE.AS, 5463.

¹²²³ BOA, D.YNÇ, 150-262, 328. BOA, D.YNÇ, 157-65.

¹²²⁴ BOA, D.YNÇ, 95-62.

savaşta ölen 16. cemaatten Hasan, maddi durumu olmadığından ismi tashih edilerek istediği Rabat muhafazasına yazılmıştı.¹²²⁵ 1757’de 77. cemaatten emekli ve aynı zamanda imam olan Ahışhalı Ahmed hasta olduğundan imam-hatiplik yapamadığından bulunduğu mahlûlle ismini tashih ettirmişti.¹²²⁶

Kalelerdekilere, maaşları geciktiğinden dolayı şikâyet ettiklerinde, maaş dışı gelirleri hatırlatılmıştı. Mayıs 1768’de Kandiye’deki yeniçeriler, yeni fethedilen yerlere yerleştirilenler gibi geçinmek için sadece maaşlarına muhtaç olmadıkları, evleri barklarıyla beraber kazançlarıyla meşgul kişiler oldukları gösterilip maaşlar hususunda talepkar olmaları kınanmıştı.¹²²⁷ İzvornik Kalesi’nde bulunanlar 1183/1769-70 yılından itibaren yirmi beş yıl maaş alamadıklarında bu kalenin taşlık ve ticarete müsait olmadığından maaşlara bağlı olarak yaşadıklarını beyan etmişlerdi.¹²²⁸

Görev yaptıkları kaleleri iş yapma durumlarına göre değiştirmelerine müsaade edilmiş,¹²²⁹ tayinlerinde ticari veya diğer faaliyetlerini sebep göstermişlerdi. 1730’da Hotin’de 67. cemaat yamağı bir yeniçeri, Bender’de ticaret kurduğundan kaydını buraya yaptırmıştı.¹²³⁰ 1724’te daha önce terk-i kale olarak ismi silinen 2. cemaatten Ali yaşlı annesinin yaşadığı Selanik’te bir tezgâhı olduğundan çalıştırmak için tashihten sonra buraya naklini istemişti.¹²³¹ Belgrad’dan 1741’de sürgüne gönderilenler arasında olan Moton’a kayıtlı bir emekli yeniçeri, dükkânı ve ailesinin olduğu eski yerine kaydedilmeyi istemişti.¹²³²

Daha evvel bahsedildiği üzere sefere gitmemek için iş güçlerini bahane olarak da ileri sürmüşlerdi. Devlet sefer zamanı asker götürmenin yükünü azaltmak için taşrada zengin ağaların bulunmasına müsaade etmişti. Mesela Şubat 1696 tarihinde Anadolu’ya gönderilen sefer emrinde yeniçeri, çavuş veya serdengeçti ağalarının Devlet-i Aliye’de bu kadar emlak, mal ve erzak sahibi olup “mün‘im ve mütemevviller” iken seferlerden geri kalmaları sitemle tenkit edilmişti.¹²³³ Seferlere katılanlar faaliyetlerini icraya devam

¹²²⁵ BOA, D.YNÇ, 145-191.

¹²²⁶ BOA, D.YNÇ, 235-152.

¹²²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 165, hk. 1300.

¹²²⁸ BOA, C.AS, 23991.

¹²²⁹ BOA, D.YNÇ, 82-323

¹²³⁰ BOA, D.YNÇ, 98-361

¹²³¹ BOA, D.YNÇ, 82-323.

¹²³² BOA, D.YNÇ, 163-110.

¹²³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 105, hk. 474.

etmişler, zorla götürülenler veya ticaret için sefere gönüllü olanlar, orduyla gittiklerinde hemen çevreye yayılmış işleriyle meşgul olmuşlardı.¹²³⁴ Savaş sırasında kale muhafazalarındakiler görev yerlerini terk etmekten çekinmemişlerdi. 1769'da cephede yeniçeri ağası ticaret yapanlara mani olamamış, sadrazam onların tesis ettikleri alış veriş yaptıkları Salaş adlı yerlerini yıkmıştı. Ama bu hareket ağırlarına gittiğinden ona cephe almışlardı.¹²³⁵

Yeniçerilerin diğer sınıflarla münasebetleri, işbirlikleri veya ortaklıkları da yadırganır bir durum olarak görülmemişti. Hatta bu münasebet diğer zümreler için istifade edebilecekleri bir kapı açmıştı. Çünkü onlarla ticari meselelerini ocağa şikâyet etmişler, alacaklarını tahsil için zorlanmalarını istemişler, ocak görevlileri tarafından yakalandıklarında hesaplaşmak üzere yüzleşmişlerdi.¹²³⁶ Ağustos 1743'de Sivas'ta bir vakfın hamamını kiralayan kuloğlu kirayı ödemeyince alacaklı, serdar aracılığıyla muvaffak olmasa da onu ödemeye zorlamıştı.¹²³⁷ Kasım 1745'te Kemah'tan gelen Hacı Mehmed adlı kişi Serraoğlu Mustafa adlı yeniçeriyle ortaklaşa iltizam eylediği mukataa malından 15 bin kuruş alacağı varken firar ettiğini şikâyet etmiş, bir görevliyle yakalanıp getirilmesi emri çıkartmıştı.¹²³⁸ Temmuz 1766'da Siroz'da bir yeniçerinin alacaklısı, parasını tahsil edemediğinde onu zabiti aracılığıyla mahkemeye çıkartıp tahsile çalışmıştı.¹²³⁹ Bundan başka mahkemelerde eşit şartlarda davanın tarafları olabilmekte ve hak-alacak iddia edebilmekteydiler.¹²⁴⁰ Yeniçeriler ticari ilişkilerinden her zaman baskın da değillerdi. Ürünlerinin bedelini, alacaklarını tahsil edememe durumları çok fazlaydı. Bu sebeple divana ve kadılara şikâyet için başvurmuşlardı.¹²⁴¹ Yine de onlarla beraber çalışmak, aynı çarşıda bulunmak hususunda tereddüt ve korku duyanlar olmuştu.¹²⁴² Mart 1743'te 56. bölükten Hüseyin, Yemişçi İskeleyi'nde ortağı olduğu dükkânda ticaret

¹²³⁴ 1806 yılından sonraki Rus harplerine katılmak üzere İsmail'e giden yeniçerilerin bulundukları yerlerde mesleklerini icraya koyuldukları, kimisinin börek, poğaça, simit, dolma pişirip sattığı ve paralarını almadıklarında şikâyet ettikleri müstehzi şekilde anlatılmıştır. *Baba Paşa Tarihi*, 147-148.

¹²³⁵ *TSMA*, E. 518/45

¹²³⁶ *BOA, AE.SMHD.I*, 3273. *BOA, İE.ADL*, 190. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s.1-65), 55.

¹²³⁷ *1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri*, 248.

¹²³⁸ *BOA, A.DVN.AHKA.d.* 7, s. 133.

¹²³⁹ *BOA, A.DVN.AHKR.d.* 24, s. 139.

¹²⁴⁰ *BOA, İE.ADL*, 190. *BOA, İE.D.* 2737.

¹²⁴¹ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 118, hk. 943. *BOA, A.DVN.AHK.İS.d.* 1, s. 196. *BOA, A.DVN.AHK.HL.d.* 1, s. 128. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri*, 74.

¹²⁴² Miyase Koyuncu Kaya, "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler" *History Studies*, Volume 4, Haziran 2013, 199.

yapmak istediğinde ortağı Halil, sen bizim sanat ve ticaretimize yabancısın, çarşı ahalisinin senin “şer ve mekrinden emniyeti yoktur” diye itiraz ettiğinden hissesini ortağına satmıştı.¹²⁴³ Ağustos 1760’da İstanbul’da maden kalemi kesedarı Mustafa Efendi, Baba-i Atik’te 97. cemaate Altıparmak Veli’den senetli 1700 kuruş alacağını ödemediği için hakkında bulunduğu şikâyetle “yeniçeri zümresinden olduğundan bir şekilde tahsili mümkün olmadığından” ocaktan bir görevli tayin edilmesini talep etmişti.¹²⁴⁴

Serbestiyet zihinlere ve kanunlara yerleşmiş olsa bile yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin askerlik bakımından istenilen bir durum olmadığı 17. yüzyıl başındaki ıslahatnamelerde gösterilmişti. 18. yüzyılda bile aynı minvalde fikirler beyan edilmiş ve tavsiyelerde bulunulmuştu. 1731’de eserini yazan İbrahim Meteferrika halkın dört unsur (ehl-i seyf, ehl-i kalem, ehl-i ziraat ve erbab-ı hirfet ve ticaret) olması gerekti ve askerîlerin diğer sınıflardan temyiz edilmesi gerektiği tekrarlamıştı.¹²⁴⁵ Yaklaşık elli yıl sonra yazılan *Mukaddimetü’s-Sefer*’de daha keskin ifadeler kullanılmıştı: “*Erbâb-ı ticâret ve ashâb-ı zirâ‘ati ceyş-i muhârebe idâdından add idüp ve askere karuşdurup kullanmaya. Zirâ‘ tâcir emti‘ası fikrinde kar u kesb mulâhazasıdır. Ve ana mecbâledir. Zihnin andan alamaz. Ya girude olan mâlını düşünür, ya ilerüde bir sey kapup kaçmağa pâde-rikâbdır. Zira‘ dahi harman vaktini geçürmek işine elvirmez. Harman vakti gelüp işler temşiyet bulmazsa da elbet gider ve âhara dahi yol olur. O ise bir fenâ seydır. Askerden birinin bî-vech ayrılup gitdiği haber alındıkda anı elbetde ‘ibreten li’s-sâ’irin muhkem hakkından gelünmelüdur.*”¹²⁴⁶

4.10. YENİÇERİLERİN MALİ MÜKELLEFİYET VE MUAFİYETLERİ

Osmanlı toplumunun işbölümünü şekillendiren askerî-reaya tasnifi aynı zamanda bu sınıfların tabi olduğu mali mükellefiyet-muafiyet durumunun da belirleyicisiydi. Düzen, askerî kesimin üretim faaliyetlerinde bulunmaması; reaya, tüccar ve esnafın askerî sınıfa dâhil olmaması esasına dayalıydı. Ancak askerî sınıfın iktisadi faaliyetlerle meşgul olmasıyla vergi mükellefiyet-muafiyet hukuku karmaşık hale gelmişti. Vergiler İslam

¹²⁴³ *Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer’i*, 169.

¹²⁴⁴ BOA, AE, SMST.III, 2065

¹²⁴⁵ *Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-Ümem*, 153-154.

¹²⁴⁶ *Mukaddimetü’s-Sefer*, 34.

hukuku ve padişahın kanun koyma yetkisini gösteren örfi hukuka dayanılarak belirlenmişti. Vergi türleri bu ayrıma bağlı olarak “tekâlîf-i şeriye”¹²⁴⁷ ve “tekâlîf-i örfiye”¹²⁴⁸ diye iki kısımdı. Ayrıca kanuni dayanağı olmadan merkezi idarenin göz yummasıyla valilerin halktan tahsil ettikleri “tekâlîf-i şâkka” (kanunsuz vergiler) denilen vergi benzeri angarya ve mükellefiyetler vardı.¹²⁴⁹

4.10.1. Muaf Oldukları Vergiler

Osmanlı nizamında askerî-reaya ayrımının hem hukuki hem mali yönünü gösteren en temel mükellefiyet, raiyyet rüsumu denilen vergilerdi. Askerî sınıf, sefere gitme mecburiyeti mukabilinde reaya tarafından ödenen bu parasal ve bedeni mükellefiyetlerden muafı. Bu vergi şahsa bağlı olduğundan askerî sınıftan çıkıldığında verginin muhatabı olunurdu.¹²⁵⁰ İhmallerden kaynaklı olarak yeniçerilerden raiyyet rüsumu talep edilemeyeceğine ilişkin açık emirler mevcuttur.¹²⁵¹ Toplu şekilde muafiyeti gösteren emirlerden başka bu sınıftaki vergilerden münferiden muaf olduğunu gösteren kayıtlar da vardır. Mesela Nisan 1549’da yeniçerilerden boyunduruk hakkı alınmaması,

¹²⁴⁷ Tekâlîf-i Ser’iyye, zekât, öşür, cizye ve haraç vergilerinden oluşmaktaydı. Osmanlılar’da Ebussuûd Efendi tarafından yeniden verilen şekille alanı genişletilen tekâlîf-i şer’iyye arasında gösterilen vergiler şunlardı: Cizye, öşür, dimos, sâlâriyye, basma akçesi, boyunduruk, ağalık, kulluk hakları, çift akçesi, timar düzeninin uygulanmadığı yerlerin eyâlât-ı mümtâze vâridâtı, imaretler mâl-ı maktûu, gümrükler, madenler, emlâk-i emîriyye, emlâk-i mazbuta, hâsılât-ı mütenevvia, mukataat ve iltizâmat bedelâtı, selâmet akçesi, toprak bastı parası, çit parası, ağnam, kasaphâne, salhâne, serhâne, kellehâne, paçahâne bâclarıyla kelle, ayak, ciğer parası gibi vergiler ve âdet-i ağnâm, ondalık ağnam, geçit, otlak, yaylak, kışlak, ağıl, dem, balta, serçin, derçin, zebhiyye, mürde bâcı, deve, camus, öküz, inek, at, ester, merkep, canavar, dönüm, zemin, çift, çiftbozan, tapu, âsiyâb, bahçe, bostan, bağ, fevâkih, küvâre, kovan, penbe, harîr, şıra, mücerred, raiyyet, bennâk, bâd-ı hevâ, caba akçesi, arûs, ispenç, cürm ü cinâyet, ihtisap, yava ve kaçkun, beytûlmâl resimleri gibi resim ve harçlar. Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlîf Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, 23-26. Ahmet Tabakoğlu, “Tekâlîf”, *TDVİA*, XL, 36.

¹²⁴⁸ Sayın, *Tekâlîf Kavaidi*, 91-96

¹²⁴⁹ Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid*, (yay. haz. Mehmet Ali Ünal), Fakülte Kitabevi, İsparta, 1996, 21.

¹²⁵⁰ Raiyyet rüsumunun ihtiva ettiği vergiler çift-hane kapsamında toprak tasarruf eden veya deftere raiyyet olarak kayıtlı olsa da toprağı bulunmayan köylülerin toprağın işletilmesinden mesul olanlara ödemesi gereken çift resmî adı verilen mükellefiyetlerdi. Bunlar yedi kulluk da denilen, timar sahibine üç gün hizmet etme, bir araba ot, yarım araba saman ve bir araba odun teminiyle boyunduruk resmî denilen vergiydi. Köylünün şahsına bağlı vergi olduğundan toprağı işlese de işlemese de ödeme mecburiyeti vardı. Kişi evliyse bennak, bekârsa mücerred, toprağı olmadığına caba olarak adlandırılmaktaydı. Halil İncik, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları İstanbul 2009, 31-66. 22 *Nolu Amasya Şer’iye Sicili*, 102. Bu vergilerin bir kısmı Ebussuûd Efendi’nin tasnifine göre tekâlîf-i şer’iyye arasında gösterilmiş, bu sebeple daha sonra vergilerin tasnifinde hep bu sınıf içinde değerlendirilmişlerdir. Bu husus için bk. Sayın, *Tekâlîf Kavaidi*, 23-26.

¹²⁵¹ *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_islams_5279*, vrk. 138.

evlendiklerinde gerdek resmî talep edilmemesi emredilmişti.¹²⁵² Aynı sınıftan acemi oğlanlarından resm-i bennak talep edilmeyeceğine ilişkin kayıtlar da vardır.¹²⁵³ Yeniçerilerin sadece kendileri değil oğulları da aynı muameleye tabiydiler. Ancak 1047/1637-38 yılına ait bir kanunnamede bir kişinin yeniçeri olmadan önce doğan oğlunun raiyyet yazılacağı, ama sonra olan oğlunun yazılmayacağını gösteren muhtemelen mühtedi yahut reayadan yeniçeriliğe geçenlerin durumuyla alakalı bir kayıt bulunmaktadır.¹²⁵⁴

17. yüzyılda esâmîsiz yeniçerilerin ortaya çıkmasıyla bazı değişiklikler başlamıştı. İsmi silinen yeniçerileri sefere zorlamak için onlara reaya gibi muamele edilmesi ve reayanın ödediği vergilerin talebi için sorumlulara ruhsat verilmişti.¹²⁵⁵ Girit savaşları ve sonrasında İstanbul'da bulunmalarını ve sefere katılmalarını sağlamak için taşrada bulunan yeniçerilerden sınırlama olmadan vergi ödenebileceğine ilişkin fermanlar verilmişti.¹²⁵⁶ Birinci bölümde anlatıldığı üzere seferlere gitmeyen yeniçerileri reaya kaydedip bir anlamda esâmîsiz yeniçerileri asker sınıftan çıkarma neticeleri sonuçsuz kalınca 1703 yılında bütün esâmîsiz yeniçerilerin reaya gibi vergi vermeyecekleri kesin bir şekilde tespit edilmişti. Böylece artık hem esâmîli hem de esâmîsizlerin raiyyet rüsumundan muaf oldukları uygulaması yerleşmişti.

Yeniçerilerin muaf oldukları diğer bir vergi tekâlîf-i şâkkaydı. 17. yüzyılda talep edilmeye başlanan ve çeşitlenen¹²⁵⁷ tekâlîf-i şâkkayı yeniçeriler ödemezdi. Bu mükellefiyetler, askerî olmayanların devlet adına görev yapanlara hizmetleri karşılığında ödeme yapması ve valilerin paralı asker yazmasına destek olunması mantığına dayanmaktaydı. Dolayısıyla askerî olan yeniçerilerin bu vergiyi vermesinin temeli yoktu. Ocak 1698 tarihli yeniçerilerin hukuki durumlarına ilişkin bir fermanla, yeniçeriler ve diğer askerîlerin tekâlîf-i örfiyeyle beraber tekâlîf-i şâkkadan da muaf oldukları açıkça gösterilmişti.¹²⁵⁸ Muafiyet, çeşitli sebeplerle gönderilen emirlerde de tekrarlanmıştı.¹²⁵⁹

¹²⁵² *Kanunnâme*, 1734, 47a-48a.

¹²⁵³ *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_islams_5279*, vrk 138

¹²⁵⁴ *Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 587, vrk. 81.

¹²⁵⁵ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 88, hk. 152.

¹²⁵⁶ *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'ye Sicili* 247-248. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 40. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 99, hk. 584.

¹²⁵⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, IV, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, 49-53

¹²⁵⁸ *22 Nolu Amasya Şer'ye Sicili*, 102

¹²⁵⁹ Misal için bk. *1229 Edremit Şer'iyye Sicili*, 334.

Sınırın sıkı tutulduğunu göstermesi bakımından dikkat çeken Haziran 1687’de Selanik’e gönderilen bir emirde; kalede görevli 72. cemaat, yamaklar, oturaklar, korucu ve seferlere gidenlerden tekâlîf-i şâkka alınmayacağı bildirilmişti.¹²⁶⁰ İhmaller görüldüğünden Aralık 1789’da, yeniçerilerin tekâlîf-i örfiye yanında tekâlîf-i şâkkadan muaf oldukları idarecilere hatırlatılmıştı.¹²⁶¹

Yeniçeriler cezaen reaya kaydedildiklerinde bu vergiyi ödemek durumunda kalmıştı.¹²⁶² Gönüllü ve cebri yollarla yeniçerilikten feragat edenlere de aynı şekilde mükellef yapılmıştı.¹²⁶³ Kanunen muaf olsalar da yeniçeriler ve kuloğulları raiyyet rüsumu ve tekâlîf-i şâkkanın bazen her ikisini bazen ise birini ödemeye zorlanmıştı.¹²⁶⁴ Nisan 1672’de Harput Ginderiç köyünde mükellef olduğu diğer vergileri ödeyen yeniçerinin kendisinden ve hizmetlilerinden tekâlîf-i şâkka talep edilmemesi emredilmişti.¹²⁶⁵ Ceddinin hiçbir zaman reaya olmaması ve reaya defterine kaydedilmemesine rağmen Zile voyvodası tarafında raiyyet rüsumu talebiyle karşılaşan yeniçerinin şikâyeti üzerine Mayıs 1730’da bu duruma mani olunması kadıdan istenmişti.¹²⁶⁶ Kargı’da çeltik nehrine cebren kürekçi yazılan 94. cemaatten Şaban 26 Ağustos 1731’de durumu şikâyet etmiş ve defterlere bakıldığında gerçekten yazıldığı anlaşıldığından yeniçerilerin “raiyyetten halas olmaları kanun iken” kaydın hatalı olduğu bildirilmiş ve onun rahatsız edilmemesi istenmişti.¹²⁶⁷ Mayıs 1734’te Urfa’daki yeniçerilerin vergi talebi ve diğer bahanelerle “rencide edildikleri”, seferdeyken çocuklarına, döndüklerinde kendilerine baskı yapıldığı şikâyeti üzerine onlardan *rüsum-i raiyyet, gerdek akçesi ve sair bid’a ve mezalim ve tekâlîf-i şâkka* alınmaması emri tekrarlanmıştı.¹²⁶⁸ 1742 Ekim’inde Diyarbakır’da Receb Beşe tekâlîf-i şâkka talep edildiğinden şikâyetinde bulunmuştu. Mayıs 1748’te ise Siverek’te sakin 36. cemaat neferlerinden Hasan, Hüseyin ve Osman adlı kardeşler “sahih dirliğe mutasarrıf bilfiil sefer eşer” yeniçeri olmalarına rağmen Siverek voyvodasının onlardan resm-i bennak

¹²⁶⁰ 1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri, 503

¹²⁶¹ BOA, C.AS, 24436.

¹²⁶² 77/1 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili, 120. BOA, A.DVN..MHM.d. 100, hk. 418. BOA, İE, ŞKRT, 256. Uluçay, 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan, 40.

¹²⁶³ Çankırı Şer’iyye Sicilleri, No 13.

¹²⁶⁴ BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 102

¹²⁶⁵ 362 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili, 55-558

¹²⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 452.

¹²⁶⁷ BOA, AE.SMHD.I, 13680

¹²⁶⁸ 1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, s. 56-57

ödemeye zorladığını şikâyet etmişler, cevabi emirde bu sebeple rahatsız edilmemeleri istenmişti. Eylül 1750’de Diyarbakır’da yeniçeri Numan ve babası İsmail’den vergi talep eden sipahi, “senin baban Müslüman olmadan önce vergi veren reayaydı, yine vergi vereceksiniz” diye rüsum-i raiyyet ödemeye zorlamış ve eziyetler etmişti.¹²⁶⁹ 1759’da Kars’ta haslar voyvodası olan zabıt, orada bulunan yeniçerileri deftere reaya olarak kaydedip resm-i raiyyet talep ettiğinden ve kimseyi dinlemediğinden dolayı şikâyet edilmişti. Aynı sene Bayburt’ta, “sizler raiyyet oğullarınız sizi deftere kaydedip raiyyet rüsumu alacağım” diyen voyvodayı muhatabı yeniçeriler şikâyet etmişti.¹²⁷⁰ Nisan 1766’da Malatya kazasına bağlı Doğanlı, Kirmanlı ve Yenice adlı köylerde sakin Mehmed, Mustafa, Hasan ve Ömer adlı yeniçeriler subaşılarını, kendilerinden resm-i raiyyet alırım diye baskı yaptığından dolayı şikâyet etmişlerdi.¹²⁷¹ 1789 senesinde Tokat’ta bir alemdar, voyvoda’nın “sen Tokat reayasındansın senden resm-i raiyyet alınır” diye baskısını bildirmişti.¹²⁷² Talep sadece vergi tahsil edenlerden değil, ahaliden de gelmişti. Akyazı kazası Yukarıtaraklı adlı köyde bulunan 98. cemaatten Nasuh Beşe, daha önce vergi vermezken fitık olup seferlere gidemediğinde, köy ahalisinin biz askerî tanımayız diyerek kendisini vergi vermeye zorladıklarından şikâyet etmişti.¹²⁷³ Ağustos 1769’da Üsküp Sancağı Kırçova kazası ve nahiyelerinde olan yeniçeriler ve zabıtları, üzerlerine düşen diğer mükellefiyetleri yerine getirmede kusurları yokken ahalinin tekâlif-i şâkka ödemelerini istediklerinden, “vilayetteki bey ve beyzâdeler bir araya gelip bizim vilayetimize yeniçeri lazım değildir, yeniçeri olanı vilayetimizde komayız” diye baskı yaptıklarını bildirmişlerdi.¹²⁷⁴

Yeniçeriler vergi taleplerine, “sefer eşer ve sahîh dirliğe mutasarrıf” olduklarını göstererek itiraz etmişlerdi. Esâmîli ve esâmîsiz olma arasında fark kalmadığından artık sahîh dirliğe mutasarrıf ve sefere giden yeniçeri olma bu vergi muafiyetini sağlayan hususiyet olarak tebarüz etmişti. “Sahîh dirliğe sahip olmak” ise daha önce de bahsedildiği üzere esâmîli olmayı değil, sahîh yeniçeri olmayı ifade etmekteydi.

¹²⁶⁹ *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, I, 30, 358, 391, 486.

¹²⁷⁰ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 84, 128.

¹²⁷¹ *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1765-1768 Yılları Arasında Malatya’ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Ömer Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2016, 72.

¹²⁷² BOA, C.AS, 18085.

¹²⁷³ BOA, AE.SMHD.I, 11094.

¹²⁷⁴ BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 352.

Bu vergilerle alakalı diğer durum yeniçerilerin, askerî olmayan kişilerin vergiye direnmesine destek olmalarıydı. Rûsum-u raiyyetten kaçmak için yeniçerilik iddiası her zaman oldukça yaygındı ve iddia sahipleri kendilerine destek bulmada sıkıntı çekmemişlerdi.¹²⁷⁵ Yeniçeriler akrabalık bağını ileri sürerek, ağalar adamları olarak göstererek, serdarlar defterlere kaydederek, orta mensupları orta sofalarına oturttarak bunlara destek vermişlerdi.¹²⁷⁶ Bu yüzden şehirlerde ve kasabalarda yeniçerilerin mevcutları birkaç katına çıkmış, sipahiler ve diğer görevliler raiyyet rûsumu ve diğer vergileri tahsil edemediklerinden münferiden veya toplu şekilde şikâyet etmişlerdi.¹²⁷⁷ Müdahale için defterlere bakılmış, baba ve dedeleri tespit edilmiş, ocaktan görevliler istenmişti.¹²⁷⁸ Mesela Mayıs 1767'de Antep'te vergi vermemek için serdarın yeniçeri defterine kaydettiği 20 kişi için itiraz eden malikâne mutasarrıfı, durumun tespiti için ocaktan bir görevli istemişti.¹²⁷⁹ Yeniçeriliğe geçenlerin geçmişteki mükellefiyetleri ileri sürülmüş, yeniden reayalığı kabulü için baskı yapılmıştı. 1724'te Sabanca kasabasına bağlı Karagünoğlu köyüne memleketini ziyaret için gelen, babası imam olan bir yeniçeriye, mîrî barut kömürü için çalışan kişilerce kayıtlarda olmamasına rağmen “senin baban da bu reayadandı sen de mükellefsin” diye zorlamayla karşılaşmıştı.¹²⁸⁰

4.10.2. Tabi Oldukları Vergiler ve Diğer Mükellefiyetler

Askerîlerin üretim faaliyetlerinde bulunmadığı esası üzerine tesis edilmiş bir düzen olsa da ticari, sınai veya zirai faaliyetlerinin kimin tarafından yapıldığı, verginin esası bakımından ehemmiyet arz etmediğinden askerî zümrenin bu tür faaliyetleri vergiden muaf tutulmamıştı.

¹²⁷⁵ 66/1 Numaralı Kayseri Şeri'ye Sicili (H.1067/1657) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (haz. Rıdvan Yurtlak), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998, 68. 1060-1061/M. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şeri'yye Sicili, (haz. Caner Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2005, 88. BOA, C.AS, 19851. Söğüt'te 1734'te bazı köylerin ahalisinin raiyyet rûsumu vermesine mani olan iki yeniçeri, hem emir hem de yeniçeri ağası tarafından uyarılmalarına rağmen aynı şekilde davranmaya devam etmişlerdi. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 77.

¹²⁷⁶ 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri, 349-350. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 77. BOA, A.DVN.AHK.HL.d. 1, s. 276. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk, 563

¹²⁷⁷ BOA, C.TZ, 1564, 7732. BOA, AE.SAMD. III, 19071.

¹²⁷⁸ 57 Numaralı Konya Şeri'ye Sicili, 65-66.

¹²⁷⁹ 123 Numaralı Gaziantep Şeri'yye Sicili, 269.

¹²⁸⁰ TSMA, E. 951.

Yeniçerilerin tabi olduğu vergilerin başında, şeri vergi olan ve zirai faaliyetlerden alınan öşür gelmekteydi. Öşür mükellefiyetinde askeri ve reaya ayrımı yoktu, zirai üretimde bulunan herkes bu vergiyi ödemekle mükellefti. İşledikleri yerlerin mülkiyetini kendilerine ait olup olmaması da mükellefiyetlerine tesir etmezdi. Mülklerindeki veya sahib-i arz temessüküyle tasarruf ettikleri yerlerdeki üretimin vergisini ödemişlerdi.¹²⁸¹ Mesela timar köylerinde ziraat yapan bazı yeniçeri ve acemi oğlanlarının öşür vermemeleri üzerine gönderilen 1610 tarihli bir emirde “mücerred yeniçeri ve acemi oğlanı olmağla öşür vermekten halas olmazlar” denilmiş ve bu vergilerin tamamının tahsil edilmesi istenmişti.¹²⁸² Temmuz 1676 tarihli emirde “öşür hususunda reaya, sâdât ve sair askerî beraberdir ve ‘öşürden kimesne halas olmaz” denilmişti.¹²⁸³ Kanunun değişmediğini gösteren 9 Temmuz 1767 tarihli diğer bir emirde ise, “Öşür hususunda reayayla sekban ve yeniçeri ve sair askerî beraberdir, bu babda kanun üzere amel olunmak emrim olmuştur.” ifadesi kullanılmıştı.¹²⁸⁴ Öşürün türleri itibariyle de benzeri hükümler ihtiva eden kayıtlar vardır. Yeniçeriler öşr-ü kovan olarak bal üretiminin,¹²⁸⁵ bahçe ve bostanlarında yetiştirdikleri sebze ve meyvelerin öşürlerini vermekle mükellef tutulmuşlardı.¹²⁸⁶ Hatta askerî zümreden içki üretimi yapanlar “öşr-ü hamr’dan bile muaf olmamıştı.¹²⁸⁷ Sadece hububatın samanı üzerinden alınan salariye denilen öşüre bağlı vergiyi de vermişlerdi. Arazi kanunnamelerinde yeniçerilerin reaya toprağını işlemeleri durumunda, hem salariye ve resm-i zemin olarak yer kulluğunu hem de öşür verecekleri, ancak boş yerleri balta ile açıp burada ziraat yapmaları durumunda sadece öşür vermeleri gerektiği düzenlenmişti.¹²⁸⁸ Ayrıca yeniçeriler kullandıkları arazilere tecavüz veya müdahale edildiğinde öşür verdiklerini beyanla haklılıklarını da göstermişlerdi.¹²⁸⁹

¹²⁸¹ *Diyyarbakır Ahkâm Defterleri*, I, 337

¹²⁸² BOA, A.DVN..MHM.d. 79, hk. 329

¹²⁸³ Nasî Aslan, *Kayseri Şer’iyye Sicillerindeki Hicri 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, 369-370.

¹²⁸⁴ 1767–1771Tarihli Edremid Kazası Şer’iyye Sicili, 107-108.

¹²⁸⁵ *Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_islams_5279*, vrk. 135. “Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Millî Tettebular Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331, s. I, 106.

¹²⁸⁶ Budin Kanunnâmesi, 200. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1331, 105.

¹²⁸⁷ *Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_islams_5279*, vrk. 134.

¹²⁸⁸ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1331, 100-102. *Budin Kanunnâmesi*, 195. *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b. Aslan, *Kayseri Şer’iyye Sicilleri*, 369-370.

¹²⁸⁹ BOA, A.DVN.AHKR.d. 24, s. 33. *Diyyarbakır Ahkâm Defterleri*, I, 337.

Öşür ve türleri itibariyle yeniçerilere bazı muafiyet sınırları bırakılmıştı. Bunda ihtiyaçları esas alınmıştı. Üretilen baldan öşür vermede sınır dokuz kovandı. Kovan adeti on ve üzerine çıktığında vergi vermişlerdi.¹²⁹⁰ Bu sınır her zaman sabit kalmıştı. 16. yüzyıl kanunnamelerinde bulunan bu adet, Eylül 1760 tarihli Ergani'ye gönderilen bir emir de aynı şekilde gösterilmişti.¹²⁹¹ Ailelerinin ihtiyacı için bahçelerinde veya bostanlarında yetiştirdikleri sebze ve meyvelerden öşür alınmamış ama bunlar satıldığında vergilendirilmişti.¹²⁹² Uyvar Eyalet Kanunnamesinde kaleler etrafında çayır tasarruf edenlerin atlarına biçtikleri çayırlardan öşür alınmaması, sadece her arabaya 2 akçe bedel ödemeleri düzenlenmişti.¹²⁹³ Yine, ancak ihtiyaçlarına yetecek kadar üretebildikleri düşünüldüğü için 1549 yılında Lofça ve Belgrad kadılarına gönderilen emirde, burada yaşayan yeniçerilerin biçmeyerek elleriyle yoldukları yerlerdeki hububattan sipahilerin resim adına hiçbir şey talep etmemesi emredilmişti.¹²⁹⁴

Reaya ile askerî arasında öşr hususunda diğer bir fark, verginin ödenme şeklindeydi. Reaya öşrü pazara kadar götürmüşken askerî olanların böyle bir mecburiyeti yoktu. Hatta teklif edilmesi bile yasaklanmıştı.¹²⁹⁵

Yeniçerilerin mükellefi oldukları diğer vergiler, alışveriş üzerinden alınanlardı. Onlar pazar, panayır ve kapanlarda alınan “bac” ve “kapan resmî”nden muaf tutulmamışlardı.¹²⁹⁶ Nisan 1549'da yeniçeriler “pazarlara bazı nesneler iledüp sattıklarında bacdarların bac almaması” emredilmişti. Ancak bu emir onların iktisadi faaliyetlerinin ehemmiyetsiz olması ve arıziliğine dayanılarak verilmişti. Çünkü 1 Mart 1553 tarihli bir kayda göre İstanbul'daki yeniçeriler; İnegöl ve Kete kazalarındaki kasaplarla ortak koyun, kuzu ve sığır alıp canlı veya keserek satış yaptıklarında bac vermemişler, mültezim tarafında şikâyet edilmişlerdi. Verilen emirde; bunların kendi ihtiyaçları için aldıklarından bac alınmaması, canlı veya keserek sattıklarından diğer

¹²⁹⁰ *Budin Kanunnâmesi*, 200

¹²⁹¹ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1331, 106. *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, II, 451.

¹²⁹² *Budin Kanunnâmesi*, 200.

¹²⁹³ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 661.

¹²⁹⁴ *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b.

¹²⁹⁵ Bu hususta kanunnâmelerde farklı malumatlar bulunmaktadır bir kanunnâmede askerîlerin öşrü harmanda teslim edeceği yazılıdır. *Kanunnâme*, nr. 1734, 47b. Kanunların icmalen gösterildiği eserde sipahinin ambarına götüreceği gösterilmişti. *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_5279*, vrk. 134. Diğer bir kanunnâmede de askerînin tarlada demet üzerinden hesaplanan vergisini anbara götüreceği yazılıdır. *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1331, 104.

¹²⁹⁶ Bac ve kapan resmî için bk. *Kavânîn-i Osmaniyyân*, vrk. 10-11

rençberlerden alınan kadar bac vergisi alınması istenmişti. 1558’de ise Edirne’de yeniçeri ve diğer kapıkulları, kapanlarda un ve meyve sattıklarından kapan resmî ödememek için kapıkulu olduklarını iddia etseler de verginin tahsil edilmesi emredilmişti.¹²⁹⁷ Ama kendi ihtiyaçları temininin mükellefiyet ve muafiyet ölçüsü olması çok riayet edilir kaide olmadığından sonraki dönemde de bu vergiye direneler çıkmıştı. 1701 yılında Ankara’da voyvoda ile ihtilafa düşen yasakçılar mahkemede, yeniçerilerin baş vergisi vermediklerini beyan etmişlerdi.¹²⁹⁸ 1726 tarihli bir kayıta ise “askerî olmakla rûsum-ı bacdan muaf olmak hilaf-ı kanun olmasına rağmen bazı tüccarların bizler askeriyüz” diyerek bac vermekten kaçındıkları anlatılmıştı.¹²⁹⁹

Gümrük vergisi bakımından da yeniçerilerin muafiyetleri olmamış, bu vergi mevzusuna giren faaliyetleri vergilendirilmişti. 16. yüzyıl kanunnamelerinde bu husus düzenlenmiş, ayrıca tüccarların gümrük vergisi vermemek için “biz askeriyüz” diye direndiğinden de bahsedilmişti.¹³⁰⁰ Temmuz 1665’de Boğdan’a gidip gelen yeniçerilerin gümrük vergisi vermediği şeklindeki şikâyetle ilişkin “gümrüğe müte’allık rûsûmâtı kadîmden her ne ise olugeldüğü üzere” her birine ödettirilmesi şeklinde emir verilmişti.¹³⁰¹ Şam, Haleb, Trablus-Şam iskelelerine kahve getiren yeniçeri ve diğer askerî tüccarların iskelelerde vergi vermemek için askerî oldukları iddiasının dinlenmemesi 5 Mayıs 1762 tarihinde istenmişti.¹³⁰² Benzer bir emir daha önce, Eylül 1760’da Selanik’teki tütün tüccarı yeniçeriler için çıkarılmıştı.¹³⁰³

Umum kaideye münasip olarak mükellefiyetleri bulunan ancak muafiyet için hem ön şart hem de sınır olan diğer vergiler, mart ayı başında tahsil edilen resm-i ağnam ve buna bağlı vergilerdi. Gerek ulufeli gerek timar tasarruf eden bütün askerîlerin yüz elli koyuna kadar vergi muafiyet varken fazlası için bütün reaya için geçerli nispetten vergi vermişlerdi.¹³⁰⁴ Ayrıca muafiyet sınırını geçen her koyun, kuzu, keçi ve oğlak başına 1

¹²⁹⁷ *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 43ab, 47a-48a, 52b-53b.

¹²⁹⁸ Jülide Akyüz, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 99.

¹²⁹⁹ Aygün, *XVIII. Yüzyılda Trabzon’da Ticaret*, 400.

¹³⁰⁰ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 662.

¹³⁰¹ *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 323.

¹³⁰² *BOA, C.ML*, 13313.

¹³⁰³ *BOA, A.DVN.MHM.d.* 162, hk.62

¹³⁰⁴ *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1331, 108. *Budin Kanunnâmesi*, 203. *Universitätsbibliothek Leipzig IslamHS_islams_5279*, vrk 138-139. Serap Sınmaz, *Rumeli Ahkâm Defterlerinde Filibe’ye Dair Hükümler*

akçe adet-i ağnam; her yüz koyun için 20 akçe adet-i gulamıye; her yüz koyun için resm-i ağıl ödemişlerdi. Bu vergilerin ödenmesinde ön şart olarak sefere gitmek belirlenmişti. Bu sebeple sefer vazifesi olmayan imam, müezzin, doğancı, köprücü gibi görevliler yanında emekli ve korucu yeniçerilerle küçük kuloğulları verginin tamamını ödemiş ve bahsedilen muafiyet sınırı da kalkmıştı.¹³⁰⁵

Yeniçeriler, diğer bir örfi vergi olan avarızın da mükellefiydiler. Önceleri seferler dönemine mahsus ve büyük ağırlığı aynî olan vergi, 16. yüzyıldan itibaren daimi ve bazı hizmet şeklinde ödemeler dışında nakdi hale dönüşmüştü. Avarız şehir, kasaba ve köylerde bulunan herkesi kapsayan, merkezi idare tarafından belirlenen miktarlarda verginin ahaliye bölüştürülmesi esasına dayanmaktaydı.¹³⁰⁶ Avarız vergisinin mevzusu, askerî reaya fark etmeksizin emlak ve arazi tasarrufuydu.¹³⁰⁷ Kanuni ifadesiyle “hane-i avarıza bağlı vergi alınmasını icap ettirir kadîmi reaya emlak ve yerleri” tasarruf edilirse verginin mükellefi olunurdu.¹³⁰⁸ Yeniçeriler verginin mevzusu olan arazi ve emlak tasarruf ettiklerinde bu verginin mükellefi olmuşlardı. Bu vergi kapsamında ödenen ve yine arazi ve emlak tasarrufuna bağlı imdâd-ı hazeriyye ve seferiyyeyi de ödemişlerdi.¹³⁰⁹ Nispetlerinden farklılık olmalı ki 1764 Antakya imdâd-ı seferiye kayıtlarına göre yeniçerilerden nefer başına 2.5 kuruş tahsil edilmişti. Esnaf reayadan 5 kuruş 12 para, diğer reayadan 3 kuruş 10 para tahsil edilmişti.¹³¹⁰ Avarız hanesine bağlı veya mukabili olarak alınan nüzul ve bedeli beldarla birlikte yine sefer sırasında ihtiyaçların belirlenen fiyattan mecburi satış mükellefiyeti olan sürsattan muaf değillerdi.

Avarız defterlerine yeniçeriler diğer ahaliyle beraber yazılmıştı. Çiftlikleri olanlar, daha fazla payla avarız hanesine dâhil edilmişti. Kayıtlara göre değişiklik göstermekle beraber 18. yüzyılda esâmîliler ortaları ve yevmileriyle, esâmîsizler sadece yeniçeri

(1742-1745) (*İnceleme-Metin*), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013, 177-178, 182. 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, 56-57.

¹³⁰⁵ BOA, AE.SABH.I, 8117, 24524. BOA, C.ML, 8704.

¹³⁰⁶ İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, IV, 46-49.

¹³⁰⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 96, hk. 272, 330. *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, I, 466.

¹³⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 256. *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, II, 210, 233. Uluçay, 18 ve 19. *Yüzyıllarda Saruhan*, 40.

¹³⁰⁹ 1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri, hk. 50, 56-57. 1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri, (S.1-65), 109. 1 Numaralı ve 1155-1158/1742-1745 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-60), (haz. Gürkan Cevger), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, 151.

¹³¹⁰ 8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili, 100.

olarak kaydedilmiş, ayrıca yazılı oldukları kaleler, serdengeçti ağası, çorbacı veya kayıtlılık durumları da gösterilmişti.¹³¹¹ Avarız tahrirlerinde vergiden kaçınma durumu sebebiyle serdarlara dikkat etmeleri hususunda emirler verilmesi yanında, bazen yazım görevlileriyle beraber çalışmak üzere merkezden ocak görevlileri gönderilmişti.¹³¹² Tabi tasarruflarında emlak ve arazi olmayan yeniçeriler vergiye ortak olmamıştı. Ancak ahali, çoğu zaman yeniçerilerin avarıza iştirak etmelerini talep etmiş veya onları buna zorlamıştı.¹³¹³ Bunun haklı sebebe dayanması, yani mükellef olmaları gerekirken vergiye ortak olmamalarına tepki olması mümkünken zorlama olması da ihtimal dâhilindedir. İstisnai olarak avarız bağlı vergilerinin ödenmediği yerler de vardı. Mesela Rodos Adası fethedildiğinde Sultan I. Süleyman'ın verdiği fermanla burada yaşayan bütün askeriler avarızı divaniyeden ve nüzulden muaf tutulmuşlardı. Daha sonra aynı muafiyet devam ettirilmiştir.¹³¹⁴

Yeniçeriler dahil bütün askerîlerin terekelerinden borçları düşüldükten sonra kalan kısımdan, binde 15 akçe resm-i kismet, 5 akçe kassamiye, 2,5 akçe katibiye, 2,5 akçe ihzariye ve hüddamiye toplam binde 25 akçe alınmıştı.¹³¹⁵ Ancak özel fermanla bundan muaf kılınma durumu olmuştu. Aralık 1754'te Manisa'da Karaosmanoğlu Mustafa'nın cezalandırılması sırasında çıkan çatışmada ölen yeniçerinin terekesinden resm-i kismet alınmaması emredilmişti.¹³¹⁶ Bazen kadılar tarafından, mükerrer resm-i kismet alınma şeklinde yeniçerilerin terekelerine müdahale edilmişti.¹³¹⁷

Gelirleri muafiyet sınırları içerisinde olmasına veya faaliyetleri verginin konusuna girmemesine rağmen yeniçerilerden her türlü vergi talebi çok fazla olmuştu. 1724 Temmuz'unda Eriha kazasındaki yeniçeriler divana, tasarruf ettikleri araziler vakıf arazisiyken ahalinin kendilerinden, “yeniçeri tanımayız bizimle beraber avarızları vereceksiniz” diye baskı yapmalarını şikâyet etmişlerdi. Kayıtlara bakıldığında buradaki yeniçerilerin tasarrufundaki arazilerin reaya arazisi olmadığından vergi talep edilmemesi

¹³¹¹ BOA, KK.d. 2776, 840, 2865, 2873, 2893. BOA, MAD.d. 2846.

¹³¹² BOA, KK.d. 2893, s. 91.

¹³¹³ *Diyarbakir Ahkâm Defterleri*, I, 143, 613. BOA, AE, SMHD.I, 4369. BOA, A.DVN.AHK.İS.d. 7, s. 7.

¹³¹⁴ Uğur Ünen, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2013, 79-80.

¹³¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 159, hk. 348. Kale ağalarının varissiz ölenlere ilişkin defterlerde de resm-i kismet bulunmaktaydı. BOA, C.AS, 16017.

¹³¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 157, hk. 691.

¹³¹⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 95, hk. 67.

istenmişti.¹³¹⁸ 1749 yılındaysa Eskiil’de avarız hanesine bağlı oldukları iddiasıyla imdâd-ı hazeriye ödemeye zorlanmışlar, “eser-i bina ve tarla misillü tekâlif etmek icab eder emlâk ve arazi”leri olmadığı iddiasıyla bunu reddetmişler ve ahaliyle mahkemelik olmuşlardı.¹³¹⁹ Ağustos 1742’te 94. cemaatten serdengeçti ağası Abbas Ağa, 1711 yılından itibaren bütün seferlere katılmış ve 1737’de Ur Kalesi’nde Ruslara esir düşmüş biriyken, Tercan kazâsına bağlı Hoynar adlı köyde yaşayan ailesinden, avarız mükellefiyetini gerektirir tasarrufları yokken ve buna uygun fetvaya bile sahipken cebren para aldıkları şikâyetinde bulunmuştu. Abbas Ağa’nın parasının iadesinin sağlanması ve bir daha vergi talebiyle rahatsız edilmemesi emri verilmişti.¹³²⁰

Öşrün fazla talep edilmesi yeniçerilerin karşılaştığı diğer bir durumdu. Ocak 1743’te Kemah kazasında yaşayan bir yeniçeri öşrünü itiraz etmeden ödediği halde sipahinin kendisinden fazla vergi talep ettiğinden şikâyet etmişti.¹³²¹ Aynı şekilde şikâyet, Mart 1758’de Bayburt’ta Halil adlı bir yeniçeriden gelmiş, öşrünü verdiği halde sipahinin bazı kimselerle ittifaken kendisine baskı yapıp fazla istediğini bildirmişti. 1763’te yine Bayburt’ta bir yeniçeri daha benzer şikâyetinde bulunmuştu.¹³²²

Muafiyet sınırı içindeki koyunlarından resm-i ağnam talebine itirazlarını “bil-fiil sefer eşer ve sahih dirliğe mutasarrıf dergâh-ı mualla yeniçerilerinden” olduklarını göstermişlerdi.¹³²³ Temmuz 1745’te Filibe’de bazı köylerde yeniçeriler, haddin altında olan koyunlarından adet-i ağnam talep edildiğinden şikâyet etmişlerdi.¹³²⁴ Ağustos 1762’de Kelkit’te ise diğer askerîlerle beraber yeniçeriler yüz elli koyundan fazlası için vergilerini gönüllü olarak verseler de altındakiler için de tahsildarların adet-i ağnam talebiyle karşılaştıklarını merkeze bildirmişlerdi.¹³²⁵

Fazla veya yersiz vergi talepleriyle karşılan yeniçerilerin vergi ödeme hususunda gönüllülükleri ise çok yüksek değildi. Ödeme şartlarını taşıdıkları halde genel olarak bütün vergilere karşı dirençleri vardı. Eşkıya olanların vergi vermemesi ise çok yaygın

¹³¹⁸ *Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri*, 68-70.

¹³¹⁹ *57 Numaralı Şer’iye Sicili*, 65.

¹³²⁰ *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri*, (s.1-65), 52.

¹³²¹ *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s.1-65), 102.

¹³²² *BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4*, s. 26, 283.

¹³²³ *BOA, A.DVN.AHKA.d. 7*, s. 29.

¹³²⁴ *Sınmaz, Filibe’ye Dair Hükümler*, 177-178, 182.

¹³²⁵ *BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4*, s. 267.

durumdu ve vergiye karşı halkı kıskırttıkları için hapsedilenler vardı.¹³²⁶ Vergi ödeme hususunda ahaliye iştirak etmemeleri diğer şikâyet sebebiydi. Ocak 1733'te Canik sancağında yeniçeriler avarız ve diğer vergileri vermedikleri gibi idarecilere itaat etmediklerinde şikâyet edilmişlerdi.¹³²⁷ 1734'te Bolu'daki mîrî piyade turnacıbaşı Mustafa Ağa'nın tasarrufunda olan zeamet köylerinde öşürleri toplamaya giden adamı, 25. sekbanlardan Mehmed'in reayayı tahrik edip karışıklığa sebep olması, vergi vermelerini engellemesi, subaşının üzerine yürüyerek öldürme kastıyla tüfekte ateş etmesi sebebiyle iş görememişti.¹³²⁸ Eylül 1742'de Aksaray'da yeniçeriler ve oğullarıyla diğer askerîler, şartları tutmakla birlikte avarız, imdâd-ı hazariye ve seferiye ve diğer vergileri ödemedikleri için şikâyet edilmişlerdi.¹³²⁹ 1742'de Haleb Eriha'da bir vakıf toprağında yaşayan ve durumları iyi olmayan reaya, hane-i avarıza bağlı vergileri vermeyen yeniçeri ve diğer askerîlerin kendilerine "eğer bizi zorlarsanız buraları terk ederiz tehdidinde bulunduklarını" bildirmişti.¹³³⁰ Kasım 1750'de Çünküş'te Yukarı Adış adlı köyde alemdar Ömer vergi ödemeyi icap ettirir emlak ve arazisi varken üzerine düşen vergiyi vermeyip "ben askerîyim ve serdengeçtiyim" diye direndiğinden zimmi olan köylüler vergi ödemesi için şikâyet etmişlerdi.¹³³¹ Öşür veya avarızı kendileri ödemedikleri gibi serdar veya ihtiyarlara dayanarak başkalarının ödemesine de mani olmuşlar ve menfaat sağlamışlardı. Her biri beşer onar kişiye amcamın oğlu, dayımın oğlu, yeğenim ve akrabamdır diye sahip çıkıp onların vergi vermesine mani olmuşlardı.¹³³² Vergi vermemek için yeniçeri, acemi oğlanı ve askeri olduğunu iddia edenler ortaya çıkmıştı.¹³³³ Mayıs 1747'de Kırşehir'deki yeniçeri ve diğer askerîler imdâd-ı hazariyenin ilk taksitini ödemedikleri gibi akrabaları da direndiklerinden

¹³²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 134, hk. 37. BOA, A.DVN.MHM.d. 137, hk. 360. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 201. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 179, 189.

¹³²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 343. Nisan 1734'te sefere gitmeye direnen yeniçeriler aynı zamanda vergileri ödemeyi de reddetmişlerdi. BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 45.

¹³²⁸ BOA, A.DVN.KLB.d, 44, s. 190.

¹³²⁹ I Numaralı Karaman Ahkâm Defteri, (s. 1-60), 151. Aynı şikâyet 1743 Ocak'ta Şuhut'a bağlı Balçıkhisar adlı köyden gelmişti. I Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s.1-65), 109.

¹³³⁰ BOA, A.DVN.AHK.HL.d. 1, s. 10. 1745'ten sonra Osmanpazarı'nda çıkan düzensizliğin sebebi yeniçerilerin vergi vermemeleri yüzünden halk ile aralarındaki geçimsizlikti. BOA, A.DVN.MHM.d. 154, hk. 549.

¹³³¹ Diyarbakı Ahkâm Defterleri, I, 512.

¹³³² I Numaralı Karaman Ahkâm Defteri, 151. 64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili, Belge No 22. BOA, C.ML, 7746. BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 682. BOA, İE.DH, 2318.

¹³³³ BOA, A.DVN.MHM.d. 92, hk. 103.

herkesin hissesine düşeni vermesi emredilmişti.¹³³⁴ 1763'te İnegöl'deki Terziler ve Pazarköyü'nde Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına bağlı köylerde voyvodanın topladığı ipek öşrüne itiraz eden ve halkı kışkırtan Ahmed adlı yeniçeri için bir turnacıbaşı ağa gönderilmiş, yakalanarak serdarın konağında hapsedilmişti.¹³³⁵ 1772'de Berkofçe'de Osman Ağa adlı yeniçeri, çevresine topladıklarıyla kazadaki Kıptilere baskı yapmış, cizyedar kolcusunu kovarak verginin tahsiline mani olmuştu.¹³³⁶

Sefer katılmadıkları halde katıldıklarını iddia edip adet-i ağnam vermekten kaçınmışlardı.¹³³⁷ 1794 yılında Bosna'da daha fazla sayıda koyun ve keçinin sahipleri olmalarına rağmen vergi ödemeyi reddetmişler, ahali arasında büyük karışıklığa sebep olmuşlardı.¹³³⁸

Direndikleri diğer bir konu öşrün nispetiydi. Onlar, sekizde bir yerine onda bir ödemek istemişlerdi. Bu çok yaygın bir itiraz türüydü.¹³³⁹ Bu itirazlarına da aynı mükellefiyetleri gibi, askeri olan ve olmayan arasında fark olmadığı şeklinde cevap verilmişti.¹³⁴⁰

Yeniçerilerin tahsilinde sıkıntı çıkardıkları diğer vergiler gümrük ve bacdı. Bacın tahsiline direnmeyi alışkanlık haline getirmişler, ayrıca istenememe durumunu diğer tüccarların lehinde de kullanmışlardı. 1631'de Ustrumca'daki Dolyan Panayırı'nda ticarete gelen bazı yeniçeriler, Gayrimüslim tacirlerin mallarını kendi yükleri arasına karıştırıp vergiden kaçırmışlardı. 1633'da Yenice-i Karasu, Çağlayık, Kavala ve Pravişte'de diğer askerî zümreyle beraber yeniçerilerin gümrük vergisini vermedikleri gibi başkalarının vermesini de engelledikleri bildirilmişti.¹³⁴¹ Mayıs 1762'de Şam ve Haleb'de kahve tüccarı yeniçeriler dâhil askerîler gümrük vergisi vermediklerinde kendilerinden tahsili emredilmişti.¹³⁴² 1765'te ise Özi ve Hotin'deki yeniçeriler

¹³³⁴ BOA, A.DVN.MHM.d. 153, hk. 116.

¹³³⁵ BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 250.

¹³³⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 170, hk. 47.

¹³³⁷ BOA, C.ML, 8704, 9012.

¹³³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d. 200, hk. 879.

¹³³⁹ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 5. Sınnmaz, *Filibe'ye Dair Hükümler*, 180-181. Aslan, *Kayseri Şer'iyye Sicilleri*, 369-370. 1767-1771Tarihli Edremid Kazası Şer'iyye Sicili, 107-108. BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 276.

¹³⁴⁰ BOA, A.DVN.AHK.ER.d. 4, s. 276. Aslan, *Kayseri Şer'iyye Sicilleri*, 369-370.

¹³⁴¹ BOA, A.DVN.MHM.d. 85, hk. 439, 628.

¹³⁴² BOA, C.ML, 13313.

bezirgânlara ait malları kendilerininmiş gibi gösterip bac ödemededen Hacıoğlupazarı'nda sattıklarından şikâyet edilmişlerdi.¹³⁴³

Vergilerden daha fazla itiraza hatta büyük karmaşa ve çatışmalara sebep olan husus sefer masraflarına katılmak, mîrî mubayaaların muhatabı ve imdâd-ı seferiyeye ortak olmaktı. Yeniçeriler mubayaaya müdahale etmiş, ürünlerini ve hayvanlarını vermek istememişlerdi. Bu yüzden kendilerine sık sık emirler gönderilmişti.¹³⁴⁴ Ekim 1689'da Karesi sancağında bedel-i beldar toplanmasına diğer askerîlerle beraber yeniçeriler itiraz etmişlerdi.¹³⁴⁵ 1727 Mart'ta Sivas beylerbeyi Canik sancağında yeniçeri fazla olduğundan ve imdâd-ı seferiye olarak toplanacak yük hayvanlarını vermediklerinden ocaktan bir görevli istenmişti.¹³⁴⁶ 1731 yılında İçil sancağında kuraklık sebebiyle zahire kıtlığı olunca Konya tarafından satın alınması için mutasarrıf Vezir Mustafa Paşa adamlarını göndermişti. Konya eski serdarı İsmail, ahaliyi de kışkırtarak görevlilerin zahire almasına mani olduğu gibi eşyalarına el koymuştu.¹³⁴⁷ Aralık 1733'te Kazabad'dan şark seferi için toplanacak zahireye görevli dergâh-ı âlî müteferrikası İbrahim Ağa, yeniçerilerin hisselerine düşeni vermeyeceğini bildiğinden kaza ayanı ve vilayet vekili olan çavuşun kendisine yardımcı tayin edilmesini istemişti.¹³⁴⁸ Temmuz 1738'de Beypazarı Kızılsaray adlı köyde birkaç yeniçeri reayadan bazılarıyla ittifaken sefer için emredilen “tekâlif ve mal-ı mîrînin” tahsiline mani olduklarından Kütahya'da üç ay hapis yatmışlardı.¹³⁴⁹

Yeniçerilerin menzil düzenine riayet etmemeleri de rastlanan durumlardandı. Mesela 1735 yılında Osmancık sakinlerinden 31. bölük mensubu Fetvacı Ahmed adlı yeniçeri menzil düzenini bozduğundan Seddülbahir'e kapatılmıştı.¹³⁵⁰

¹³⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 706.

¹³⁴⁴ 1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri, , 1-3, 29. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376), hk. 1457, 1478. BOA, A.DVN.MHM.d. 169, hk. 253.

¹³⁴⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 99, hk. 23.

¹³⁴⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 176-177. 1726 yılında Şark ordusuna ve kalelerine Çıldır eyaletinden satın alınacak zahireyi satmak istemeyen yeniçeriler için merkezden görevliler tayin edilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 133, hk. 271. Aynı durum Çıldır'da 1731'de tekrarlanmıştı ve yine bir görevlinin gitmesi icap etmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1411.

¹³⁴⁷ BOA, A.DVN.KLB.d. 43, s. 34.

¹³⁴⁸ BOA, AE. SMHD.I, 5188. Erzincan'da Haziran 1734'te sefer için satın alma görevlisine 94. cemaatten serdengeçti ağası Ahmed ağa kendi satmadığı gibi ve kendine tabi dört köyün halkını tahrik edip mani olmuştu. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 70. 1734 Mart'ta Birecik İskelesi'nden Bağdad'a zahire sevki için görevlendirilen Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'ya gönüllü olmayan kelekçilere destek çıkan serdengeçti ağası ahaliyi de kışkırtarak ve herkese bizim yoldaşımızdır diye sahip çıktığından zahireler nakledilmemişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 1669.

¹³⁴⁹ BOA, A.DVN.KLB.d. 5, s. 15.

¹³⁵⁰ BOA, A.DVN. KLB. d. 44, s. 284.

SONUÇ

Osmanlı askeri nizamında dönüşüm yahut düzenin mantığı değişmediği düşünüldüğünde bozulma olarak tarif edilecek değişimi yansıtan en bariz durum, Yeniçeri Ocağı'dır. Çünkü değişim, en fazla yeniçeriler üzerine tesirini göstermiş, askerî yapıda ve toplum içinde onlara daha farklı bir mevki oluşturmuştur. Çalışmada değişimin; nefer istihdamı, yeniçeri kapıkuluğunun vasfı, mali ve diğer haklara tesiri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hususi bir birlik mahiyetinde teşkil edilen yeniçeriler her türlü savaşta tesirli kullanımları ve Osmanlı fetihlerine katkılarıyla askerî ocakların tepesine yerleşmeye muvaffak olmuşlardı. Mukabilinde ocak yapısı hem mevcut hem de birlik sayısı bakımından büyütülmüş, sınır kalelerinin muhafazasında da kullanılmışlardı. Bu durum aynı zamanda teşkilatın sürekli gelişmesini ve şartlara göre değişir olmasını sağlamıştı. Klasik dönemde yeniçeriler, kademeli askeri yapının piyade sınıfındandı. Ocak içinde yükselme dışında neferlerin yeniçerilikte kalma süresi çok fazla değildi. Çünkü kabiliyetleri ve kahramanlıklarına göre atlı sınıf veya diğer askerî zümrelere geçiş yapmışlardı. Sürekli fetihler yükselmelerinin ve servet biriktirmelerinin yolu olduğundan fetihçi sultan istemişler tahtın boşalması durumunda yeni padişahın seçilmesinde henüz erken devirlerde önemli bir unsur olarak kendilerini göstermişlerdi.

16. yüzyılın sonundan itibaren bir değişim başlamıştı. Değişim, yeni teşkilat tesisi veya eskilerinin kaldırılması şeklinde değil; mevcutlarının artması veya azalması, birbirleriyle nefer nakli ilişkisinin işlerliği, harp usullerinde ve silahlardaki değişime göre ehemmiyet kazanma veya kaybetme durumlarıyla alakalıydı. Gittikçe mevcutları artan ocaklardan, tımar uygulamasının azalmasıyla çıkış fiilen istisnai duruma gelmiş; birbirleri arasındaki geçiş, işlemez duruma gelmişti. Artık ocaklar içine kapanmış, mensuplarının çocuklarının nefer kaynağı olması, temel hale gelmişti. Hem bunun tesiri hem de artan mevcutları karşılayamayacak hale gelen devşirmenin uygulaması yavaş yavaş terkedilmişti. Ama yeniçeriliği zorlayanlar sayesinde ocağı dışardan besleyen yollar hiç kapanmamıştı. Buna mukabil teşkilatta ise değişiklik olmamış, mevcut yapı ve ortaların sayısı değişmez kabul edilmişti.

Değişimin diğer mühim neticesi askerîliğin vasfında olmuş, dirliksiz yani maaşsız kapıkulluk ortaya çıkmıştı. Sayısı artan kapıkullarına maaş vermek yerine vergi muafiyeti mukabilinde onları sadece savaş zamanlarında sefere götürme usulü kullanılmıştı. Tabi gittikçe yevmiyelerinin değerinin düşmesi de esâmî talebini azalmıştı. Devlet için bu mesele yapılmamış, çünkü bu yolla maaş ödenenin birkaç katına kadar nefer toplayabilmişti. Böylece kapıkulu olmak, artık maaşlı asker olmaktan ziyade irsen kazanılan, ayrılmak ve kalmak kendi tercihlerinde bırakılan bir vasfa dönüşmüştü.

Gösterilen çerçeve içinde yeniçeriler gittikçe diğer ocaklar içinden tebarüz etmişti. Piyade ve tüfekli askerlerin Osmanlı ordusunda artmasıyla yeniçerilerin ağırlıkları belirgin bir şekilde hissedilmeye başlamıştı. Timar ve zeametlerin değerlerinin düşmesiyle azalan eyalet askerleri zaten ateşli silah kullanma hususunda geri kalmalarıyla gittikçe gözden düşmüş ve ordunun küçük bir kısmını teşkil eder hale gelmişlerdi. Kapıkulu süvarilerinin durumu da hemen hemen aynıydı ve sayılarında azalma olmasa da ordudaki nispetleri düşmüştü. Bu değişim 18. yüzyılda bazı askeri ıslahatların yapılmasının düşünüldüğü zamana kadar yeniçeri zümresini büyüten ve temel askeri güç olmasını sağlayan bir durum olarak kendini göstermişti. Yeniçerilik hâkim askeri yapı olunca diğer askeri sınıf ve reaya için oldukça cazip hale gelmişti. Nefer yazımlarının da tesiriyle her kesim yeniçeriliğe geçmek için uğraşmıştı.

Esâmîsizlerle beraber yeniçeriliğin durumu da şekil değiştirmişti. Yani ocakla bağlantısı bakımından farklı “yeniçerilikler” zuhur etmişti. Öncelikle ocakla münasebetleri fazla; bu sayede ortaların gelirlerini ele geçiren, esâmîlerin hareketine ve yükselme yollarına hâkim ve ocağı yönlendiren yeniçeri zümresi vardı. İkinci bir zümre, sahih yeniçeri olmakla birlikte ortalar ve ocakla mensubiyeti azalmış, sadece cebren sefere gidip gelen ve merkezdeki yeniçerilerin siyasete müdahalelerine karışmayan ancak yaşadıkları muhitlerde yeniçerilik bilinciyle hareket edenlerdi. Diğer bir zümre ise asıl yeniçeri olmamakla birlikte yeniçeriliğe mensubiyeti olan ancak yeniçeri olup olmama kendisi için çok fark etmeyenlerdi. Hem bu farklılıklar hem de geniş bir coğrafyada toplumla bütünleşmeleri, onların birbirlerini destekleme, yeknesak bir halde bulunma ve yeniçeriliğin kendileri için bazen ilk kimlik olma durumunu ortadan kaldırmıştı. Bu şekilde mütecanis bir sınıf olmaktan uzaklaşan yeniçerilerin çeşitli durumlara aynı tepkiyi verme ve yekvücut hareket etme vasfı da ortadan kalkmıştı.

Yeniçerilerin şehir, kasaba ve köylerdeki nüfuzlarının fazlalaşması ise toplumla münasebetleri bakımından yeni şartlar ve neticeler doğurmuştu. 17. asrın ortasına gelindiğinde askerî zümreler artık reayayla aynı mekânları paylaşmakta ve askerlik faaliyetleri haricinde onlarla aynı hayatı yaşamaktaydı. Sürekli aleyhine genişleyen, ticaretine ve diğer iktisadi faaliyetlerine ortak olan her bakımdan kendilerinden imtiyazlı olan askerî zümre karşısında ahali, hiçbir zaman gözü kapalı teslim olmamıştı. Kanuni haklarını kullanarak veya şiddete varacak derecede hukuk dışı yollarla varlığını kendini müdafaadan çekinmemişti. Askerî-reaya ayrımı idrakine varmış, işbölümü üzerine yapılandırılmış yapıda kendi haklarına müdahalelere gerekli direnci gösterebilmişti. Merkezi idare nezdinde tesirli olacak şikâyet hakkını gerektiğinde iyi kullanmıştı. Bununla beraber yeniçerilerin taşraya yayılmasıyla sadece merkez siyaseti üzerinde olan güç artık taşrada da kendini göstermişti.

Yeniçeri Ocağı, temel ocak olmanın yanında kendini muhafaza edecek ananeler kazanmış ve kutsallık zırhına bürünmüştü. Siyasete ve iktidara müdahaleler tabiileşmiş, bu davranışları her zaman onlardan beklenen bir haller olarak kabul edilmişti. “Kapıkulu” olmaları mutlaka itaatkâr olacakları manasına gelmemişti. Aksine taleplerinin göz ardı edilmesinin tehditler doğuracağı veya şiddetle mukabele göreceği padişahlar ve diğer devlet adamları tarafından çok iyi bilinmekteydi. Güçlerini göstermek, askeri ve idari düzende kendilerinin dikkate alınmalarını sağlayacak kanuni ve gayrikanuni vasıtaları erken dönemlerden itibaren çekinmeden kullanmışlardı. Daha önceleri kendilerine karşı kullanılan ve denge unsuru kabul edilen tımarlı sipahiler ve kapıkulu süvarileri tesirsiz kalınca yeniçerilik hem iktidarın korkulu rüyası ve taşrada yerel güçler ve merkezi idarenin temsilcilerine karşı durabilen tek güç olmuştu.

Yeniçeri dirliği, seferli olanlar bakımından 17. yüzyılın başından itibaren neredeyse sabitlenmişti. Çok fazla sayıda yeniçeriyi sefere zorlayan devlet maaşların yükünü kaldırabilmek için belli seviyeyi tutmaya çalışmıştı. Bununla beraber maaşların yekûnu gittikçe artmıştı çünkü hem maaş ödenen esâmî sayısı hem de eşkinciler dışında yevmiye derecesi yüksek olanlar fazlalaşmıştı. 17. yüzyıldan önce men edilmese de askerlik hizmeti bakımından kötü gözle bakılan ticaretle uğraşma yeniçerilerin öncelikli geçinme yolu olmuştu. Değeri düşen esâmî, askerlik hizmetinin karşılığı olma vasfını kaybedip müstakil bir iktisadi değer halini almıştı. Ocak dışından olanların teminiyle yeniçeri esâmîsinin yeniçerilere ait olma durumu da ortadan kalmıştı.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-ı Âsafî (A)

Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM.d): 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 39, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 59, 62, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 181, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 267, 950, 958, 961.

Mühimme Defteri Zeyilleri (A.DVN.MHM.ZYL.d): 2, 3, 5, 13, 14.

Beylikçi Kalemî Defterleri (A.DVN.d): 817.

Kalebend Defterleri: (A.DVN.KLB.d): 5, 6, 14, 16, 43, 44, 927.

Ahkam Defterleri (A.DVN.AHK.d.) *Anadolu* : 7. *Erzurum*: 1, 4. *Haleb*: 1. *İstanbul*: 1, 2, 3, 5, 7. *Mora*: 1. *Özi*: 7. *Rumeli*: 24, 352.

Nişan ve Tahvil Kalemî Defterleri (A. NŞT.d): 2, 1396, 1451.

Ruus Kalemî (A.RSK.d): 1402, 1478, 1484, 1497, 1498, 1502, 1511, 1541, 1562, 1571, 1572, 1578, 1588, 1605, 1609, 1611, 1698G.

Atik Şikayet Defterleri (A.DVN.ŞKT.d): 1000, 1009.

Sadaret (A)

Sadaret Defter (A.d.): 345, 346, 347, 348, 349, 649, 2398

Amedi Kalemî Evrakı (A.AMD): 1, 2, 6, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 76.

Ali Emirî (AE.)

Abdülhamid I (SABH.I): 988, 1203, 2135, 2920, 4362, 6516, 8117, 8153, 9024, 10255, 10275, 10800, 10868, 12406, 13191, 13361, 16631, 18663, 19616, 20377, 24210, 24524, 24722.

Ahmed I (SAMD.I): 24, 353.

Ahmed II (SAMD.II) : 314, 1009, 1010, 1012, 2145.

Ahmed III (SAMD.III): 662, 1738, 1788, 2616, 2815, 3234, 3485, 5196, 6881, 7074, 8002, 8411, 9070, 9174, 9303, 9342, 10356, 11599, 13083, 13130, 13930, 15370, 16023, 16078, 16114, 17322, 17738, 19071, 19823, 20126, 21322, 21428, 21747, 21761, 21773, 21793, 22010, 22188.

Mahmud I (SMHD.I): 31, 142, 161, 207, 312, 395, 431, 441, 511, 617, 692, 1448, 2253, 2407, 2627, 2671, 2685, 2686, 2697, 3273, 4796, 4864, 5049, 5186, 5188, 5287, 5707, 6217, 6646, 6661, 7063, 7147, 7450, 7988, 8190, 8313, 8353, 8502, 8784, 9040, 9058, 9535, 10142, 10372, 11094, 11510, 11863, 12521, 13194, 13680, 13811, 15492, 15881, 16055, 16200, 16498, 16591, 17186, 17436, 17861, 18515, 18518, 19384, 20869, 21034, 21079, 21091, 21096, 21377.

Mahmud II (SMHD.II): 2574, 2688, 3073, 4762, 4763, 4764, 4767, 4769, 4796, 6936, 6937.

Mehmed IV (SMMD.IV): 868, 1064, 2557, 3061, 4649, 4762, 6043, 6317, 6742, 8459, 8492, 10080, 10889, 11142.

Murad IV (SMRD.IV): 725, 1049.

Mustafa II (SMST.II): 1588, 1651, 3627, 4348, 7658, 7887, 8441, 10033, 10270, 10271, 10914, 10943, 11231, 11237, 11250, 11297, 11423, 12318, 12445, 13411.

Mustafa III (SMST.III): 21, 30, 48, 58, 109, 511, 788, 790, 793, 794, 1356, 2065, 2147, 2603, 2833, 3301, 4321, 4874, 5157, 5419, 6503, 7088, 7616, 7797, 8478, 8741, 10318, 10402, 11018, 11084, 11271, 11720, 12351, 12457, 12960, 13747, 15321, 15619, 15556, 15818, 15976, 15989, 16078, 16693, 17177, 19223, 20442, 20508, 20509, 20510, 21539, 21540, 21931, 23740, 23781, 24250, 24854, 25152, 25205, 25549, 26031, 27622, 27871, 28235, 28447, 28693.

Osman III (SOSM.III): 659, 2989, 6173, 6175, 6797.

Selim III (SSLM.III): 6870, 7254, 15025, 15796, 19434, 20600.

Cevdet (C.)

Adliye (C.ADL): 866, 1846, 1876, 2750, 2751, 3167, 3626, 4127, 4142, 5190, 6122, 6203, 6241.

Askeri (C.AS) : 347, 601, 607, 820, 836, 853, 1007, 1048, 1051, 1054, 1055, 1056, 1096, 1182, 1197, 1426, 1503, 1518, 1538, 1552, 1564, 1596, 1606, 1623, 1647, 1650, 1841, 2164, 2170, 2185, 2274, 2275, 2277, 2278, 2303, 2339, 2404, 2417, 2639, 2651, 2662, 2677, 2693, 2701, 2709, 2711, 2739, 2750, 2756, 2759, 2772, 2804, 2812, 2826, 2844, 2857, 2872, 2879, 2969, 2976, 2977, 2979, 3007, 3011, 3175, 3250, 3292, 3432, 3501, 3527, 3593, 3646, 3714, 3787, 3821, 3862, 4103, 4147, 4655, 4796, 5002, 5003, 5067, 5131, 5197, 5389, 5578, 5581, 5601, 5795, 5932, 5967, 6540, 6031, 6307, 6897, 7157, 7173, 7571, 7978, 7987, 8034, 8233, 8385, 8586, 8593, 8597, 8645, 8678, 8874, 8928, 9116, 9175, 9331, 9643, 9725, 9959, 10187, 10205, 10294, 10468, 10512, 10762, 10920, 10964, 11216, 11406, 11582, 11629, 11677, 11729, 11769, 11959, 11989, 12566, 12684, 12764, 13061, 13073, 13087, 13088, 13194, 13271, 13327, 13351, 13505, 13362, 13565, 13579, 13580, 13854, 13949, 13988, 14009, 14104, 14222, 14242, 14287, 14305, 14339, 14476, 14550, 14891, 15034, 15098, 15101, 15111, 15130, 15145, 15312, 15500, 15716, 15766, 15767, 15915, 16017, 16039, 16121, 16200, 16293, 16294, 16492, 16495, 17054, 17070, 17091, 17350, 17374, 17475, 17645, 17737, 17901, 17972, 18075, 18082, 18085, 18117, 18253, 18461, 18617, 18637, 18693, 19181, 19408, 19154, 19414, 19465, 19574, 19590, 19627, 19676, 19700, 19851, 19857, 19861, 19938, 20174, 20329, 20386, 20429, 20484, 20585, 20632, 20682, 20695, 20722, 20729, 20941, 20964, 20996, 21019, 21090, 21151, 21156, 21203, 21385, 21390, 21530, 21869, 21933, 21950, 21954, 21966, 21967, 21976, 22028, 22184, 22237, 22320, 22349, 22408, 22417, 22583, 22612, 22652, 22706, 22712, 23074, 23107, 23153, 23217, 23313, 23370, 23439, 23455, 23467, 23623, 23630, 23771, 23807, 23846, 23917, 23923, 23924, 23991, 24000, 24074, 24187, 24197, 24205, 24237, 24241, 24296, 24436, 24484, 24522, 24598, 24803, 24863, 24937, 24957, 24977, 25212, 25749, 25781, 25900, 25937, 25940, 26007, 26063, 26108, 26172, 26178, 26217, 26358, 26393, 26424, 26479, 26496, 26525, 26566, 26496, 26534, 26535, 26669, 26685,

26843, 26868, 26900, 26988, 27004, 27016, 27049, 27061, 27090, 27118, 27135, 27147, 27255, 27282, 27437, 27457, 27494, 27504, 27549, 27562, 27587, 27688, 27709, 27847, 27944, 27984, 28147, 28152, 28267, 28427, 28620, 28652, 28695, 28767, 28768, 28779, 28854, 28890, 29035, 29078, 29129, 29195, 29198, 29199, 29229, 29242, 29308, 29311, 29348, 29454, 29501, 29528, 29546, 29584, 29666, 29810, 29844, 30112, 30119, 30128, 30139, 30168, 30204, 30421, 30453, 30537, 30673, 30682, 30704, 30715, 30750, 30754, 30776, 30817, 30822, 30829, 30836, 31103, 31163, 31364, 31404, 31477, 31499, 31570, 31597, 31787, 31827, 31828, 31865, 31956, 32050, 32218, 32292, 32330, 32376, 32386, 32457, 32567, 32589, 32621, 32640, 32723, 32932, 32964, 33018, 33071, 33092, 33107, 33159, 33285, 33316, 33369, 33407, 33436, 33468, 33492, 33492, 33500, 33534, 33561, 33565, 33714, 33808, 33901, 33967, 33989, 34034, 34286, 34310, 34420, 34467, 34608, 34677, 34753, 34871, 34873, 35018, 35404, 35198, 35553, 35642, 36173, 36232, 36244, 36712, 36720, 36773, 36877, 36915, 36925, 36999, 37004, 37023, 37061, 37173, 37182, 37187, 37264, 37341, 37473, 37610, 37658, 37724, 37765, 37772, 37804, 37849, 37861, 37898, 38046, 38074, 38124, 38225, 38350, 38417, 38435, 38439, 38556, 38592, 38645, 38654, 38758, 39319, 39358, 39384, 39411, 39609, 39733, 39837, 39847, 40025, 40208, 40281, 40312, 40369, 40400, 40613, 40624, 40645, 40699, 40768, 40949, 40952, 41063, 41182, 41527, 41528, 41612, 41622, 41660, 41666, 41929, 42001, 42005, 42010, 42089, 42245, 42313, 42334, 42345, 42347, 42391, 42469, 42529, 42635, 42717, 42755, 42902, 42910, 43032, 43109, 43271, 43283, 43366, 43472, 43600, 43620, 43805, 43871, 43895, 43995, 43996, 44017, 44126, 44141, 44176, 44207, 44292, 44347, 44520, 44572, 44976, 45232, 45236, 45309, 45435, 45465, 45513, 45643, 45717, 45795, 45967, 46341, 46353, 46417, 46517, 46538, 46594, 46702, 46726, 47210, 47349, 47387, 47569, 47773, 47833, 47890, 47897, 47944, 48013, 48165, 48174, 48197, 48219, 48288, 48325, 48456, 48465, 48610, 48683, 48731, 49004, 49025, 49110, 49116, 49141, 49281, 49338, 49415, 49625, 49671, 49774, 49839, 49924, 49928, 49999, 50012, 50032, 50067, 50092, 50118, 50336, 50339, 50391, 50779, 50932, 50935, 51187, 51190, 51261, 51464, 51270, 51564, 51748, 37424, 51800, 51908, 51960, 52075, 52117, 52234, 52308, 52343, 52444, 52450, 52624, 52873, 52587, 52639, 52866, 52873, 52933, 52964, 53006, 53019, 53092, 53131, 53217, 53387, 53493, 53529, 53687, 53817, 53834, 53385, 53493, 53857, 53942, 53982, 54019, 54072, 54285, 54403, 54465, 54523, 54555, 54691, 54745, 54779, 54807, 54943.

Bahriye (C.BH): 1785,3636, 6303, 6861, 7025, 8525, 11810, 12639, 12743.

Belediye (C.BLD): 129, 329, 370, 496, 622, 724, 918, 1725, 1727, 2847, 2963, 3319, 3636, 3887, 5025, 6345, 6688, 6909, 7071, 7571.

Dâhiliye (C.DH): 44, 411, 2848, 5071, 5131, 5422, 11153, 11896, 12485, 12645, 13352, 13581.

Darphane (C.DRB): 1068.

Evkaf (C.EV): 6677, 8033, 8355, 9209, 13795, 24891.

Hariciye (C.HR): 417, 666, 854, 1039, 1089, 1643, 2817, 3276, 3610, 4596, 6124.

İktisat (C.İKTS) : 449.

Maarif (C.MF): 1226, 1900, 2083, 4279, 4650, 6197, 8369, 23330.

Maliye (C.ML): 1000, 1788, 1988, 2942, 4358, 5011, 5768, 7746, 7747, 8704, 9012, 9798, 9964, 11045, 13233, 13313, 13869, 15419, 16200, 19471, 21874, 22320, 24409, 25092, 30164, 30949, 31339.

Eyâlet-i Mümtâze (C.MTZ): 57, 821.

Sıhhiye (C.SH): 508, 635, 986, 1074, 1249, 1402,

Saray (C.SM): 2532, 2570, 2632, 3293, 3673, 4183, 4198, 5277, 5414, 6153, 6446, 7537, 8830, 8997.

Timar (C.TZ): 508, 1565, 4402, 5034, 6236, 7732.

Zaptiye (C.ZB): 75, 594, 764, 1530, 1576, 1858, 2463, 2971, 3831, 4402, 4262, 8659.

Bâb-ı Defteri (D)

Başmuhasebe Kalemî Evrakı (D.BŞM): 4010

Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d): 142, 174A, 203, 298A, 307A, 377, 533, 710, 907, 1030, 1035, 1188, 1234, 1275, 1396A, 1501, 1511, 1519, 520, 1521, 1566, 1577, 1578, 1593, 1595, 1599-A, 1600, 1615, 1616, 1696, 1777, 1781, 1848, 1862, 1915, 1916, 1976, 2001, 2043, 2058, 2073, 2077, 2084, 2103, 2128, 2164, 2240, 2242, 2247, 2352, 2384, 2393, 2394, 2493, 2529, 2591, 2616, 2717, 2731, 2772, 2802, 2830, 2850, 2864, 2897, 2693, 3003, 3049, 3054, 3067, 3089, 3165, 3171, 3178, 3189, 3195, 3203, 3318, 3369, 3389, 3541, 3732, 3767, 3788, 3793, 3821, 3934, 3959, 3978, 4000, 4004, 4007, 4010, 4038, 4103, 4112, 4119, 4121, 4123, 4124, 4144, 4179, 4190, 4252, 4273, 4276,

4286, 4296, 4297, 4306, 4332, 4337, 4350, 4394, 4418, 4523, 5627, 6667, 6810, 7000, 7365, 40967, 40990, 41038, 41042, 41052, 41151.

Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d): 16235.

Büyük Kale Defterleri (D.BKL.d) 32498, 32536, 32553, 32527, 32582, 32597.

Başmuhasebe Kasabbaşı Defterleri (D.BŞM.KSB.d): 11820.

Küçükruznamçe Kalem Defterleri (D.KRZ.d): 33220.

Müteferrik Defterler (D.M.d.): 36916.

Piyade Mukabelesi Kalem Defterleri (D.PYM.d): 35180, 35221.

Yeniçeri Kalem Defterleri (D.YNÇ.d): 33614, 33615, 33626, 33630, 33637, 33647, 33692, 33696, 33708, 33719, 33723, 33807, 33812, 33824, 33837, 33850, 33874, 33890, 33899, 33918, 33928, 33946, 34005, 34036, 34038, 34040, 34045, 34081, 34082, 34101, 34106, 34118, 34160, 34164, 34168, 34169, 34170, 34172, 34173, 34179, 34180, 34182, 34183, 34185, 34186, 34199, 34200, 34204, 34207, 34210, 34212, 34215, 34217, 34221, 34223, 34224, 34227, 34229, 34230, 34232, 34234, 34235, 34238, 34239, 34240, 34241, 34247, 34248, 34254, 34255, 34258, 34259, 34266, 34268, 34269, 37270, 34272, 34273, 34274, 34280, 34282, 34286, 34291, 34293, 34297, 34298, 34299, 34300, 34301, 34302, 34304, 34305, 34307, 34308, 34309, 34311, 34312, 34313, 34314, 34316, 34317, 34318, 34319, 34320, 34321, 34323, 34325, 34327, 34328, 34330, 34331, 34332, 34333, 34334, 34335, 34337, 34338, 34339, 34341, 34343, 34346, 34347, 34348, 34350, 34351, 34352, 34353, 34354, 34358, 34359, 34464, 34366, 34367, 34368, 34369, 34372, 34373, 34377, 34375, 34376, 34377, 34379, 34380, 34384, 34404, 34405, 34407, 34408, 34420, 34421, 34426, 34427, 34429, 34432, 34440, 34444, 34445, 34447, 34449, 34454, 34455, 34462, 34463, 34468, 34469, 34471, 34472, 34473, 34474, 34479, 34481, 34483, 34484, 34784, 34480, 34485, 34490, 34491, 34493, 34495, 34504, 34509, 34511, 34512, 34515, 34517, 34522, 34527, 34538, 34540, 34541, 34550, 34553, 35007, 35022.

Yeniçeri Kalem Evrakları (D.YNÇ.) Dosya No: 1, 2, 3, 4, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124,

125, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 188, 189, 190, 191, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 212, 213, 214, 215, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 281, 282, 283, 284, 285, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 309, 310, 330, 341, 342, 343, 347, 348, 349, 350, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427.

Süvari Mukabelesi Kalemi Defterleri (BOA, D.SVM.d): 36169.

İbnülemin (İE)

Adliye (İE.ADL):13, 190

Askeri (İE.AS): 28, 205, 245, 330, 383, 512, 987, 1104, 2280, 2626, 2819, 2832, 2861, 2868, 5426, 5463, 5493, 7018, 7043, 7283, 7745, 7855, 8050.

Dahiliye (İE.DH): 370, 488, 1501, 2318, 2737.

Evkaf (İE.EV): 4588, 7173.

Hariciye (İE.HR): 111, 125, 151, 217, 1116, 1838.

Hil'at (İE.HLT): 204.

Muhallefat (İE.MHF): 71.

Maliye (İE.ML): 1028, 1034, 2266, 3619, 6473, 9578, 11459.

Muafiyet (İE.MİT): 83, 441.

Saray Mesalihi (İE.SM): 2449, 3029.

Şükr ü Şikayet (İE.ŞKRT): 176, 256.

Timar ve Zeamet (İE.TZ): 1066.

Hattı Hümayûn (HAT): 210, 275, 1173, 1270, 1442, 1450, 1524, 1537, 1999, 9266, 10189, 10547, 10614, 11350, 12388, 13323, 14520, 15708, 17078, 19380, 19391,

19488, 19498, 19514, 22286, 23985, 31969, 41864, 45357, 48862, 49208, 49210A, 51065, 53830, 54432, 54590, 55633.

Kamil Kepeci (KK.d): 391/1, 39/4, 39M, 53, 53/1, 60/4, 217, 232, 234, 235, 237, 254, 255, 257, 258, 259, 261-7, 263, 279, 381, 406, 509, 533, 676M, 696M, 776, 840, 1086, 1729, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1748, 1750, 1753, 1763, 1764, 1765, 1767, 1769, 1770, 1771, 1809, 1841, 1849, 1863, 1980, 1990, 2061, 2146, 2147, 2148, 2149, 2183, 2184, 2185, 2193, 2199, 2310, 2313, 2324, 2776, 2840, 2865, 2873, 2893, 2898, 2899, 2909, 3208, 3211, 3213, 3214, 3216, 3218, 3223, 3229, 3230, 3234, 3235, 4730, 4731, 4733, 4736, 4740, 4743, 4756, 4770, 4772, 4773, 4776, 4782, 4785, 4790, 4791, 4806, 4827, 4877, 4915, 4929, 4939, 5563, 6590, 6591, 6594, 6595, 6597, 6599, 6607, 6608, 6610, 6611, 6614, 6615, 6620, 6638, 6643, 7509, 7516.

Maliyen Müdevver Defterler (MAD): 23, 116, 165, 314, 401, 529, 653, 720, 740, 747, 793, 796, 800, 801, 803, 804, 808, 809, 816, 822, 823, 824, 834, 836, 837, 891, 1016, 1138, 1344, 1504, 1600, 1607, 1710, 1713, 1716, 1718, 1719, 1720, 1722, 1724, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1733, 1734, 1735, 1737, 1786, 1794, 1798, 1801, 1968, 1975, 1994, 1995, 2029, 2053, 2219, 2226, 2258, 2260, 2278, 2287, 2294, 2301, 2340, 2363, 2380, 2383, 2388, 2404, 2409, 2430, 2439, 2463, 2484, 2493, 2532, 2583, 2585, 2598, 2601, 2602, 2603, 2606, 2610, 2615, 2618, 2642, 2656, 2657, 2658, 2661, 2674, 2681, 2687, 2688, 2816, 2844, 2845, 2846, 2909, 3053, 3239, 3260, 3310, 3345, 3375, 3448, 3656, 3928, 3929, 3930, 3931, 3932, 3933, 3937, 3938, 3939, 3940, 3942, 3943, 3944, 3945, 3946, 3949, 3950, 3951, 3953, 3958, 3960, 3969, 4002, 4054, 4056, 4057, 4064, 4065, 4105, 4174, 4281, 4291, 4297, 4300, 4301, 4304, 4305, 4306, 4307, 4308, 4309, 4317, 4320, 4323, 4359, 4371, 4379, 4420, 4439, 4451, 4470, 4474, 4493, 4502, 4510, 4594, 4671, 4691, 4692, 4734, 4743, 4776, 4793, 4796, 4798, 4806, 4851, 4883, 4903, 4911, 5088, 5182, 5190, 5194, 5203, 5339, 5341, 5368, 5383, 5423, 5488, 5515, 5542, 5550, 5551, 5552, 5560, 5561, 5569, 5570, 5588, 5720, 5721, 5725, 5767, 5768, 5771, 5772, 5796, 5815, 5857, 5858, 5863, 5869, 5874, 5882, 5901, 5943, 5960, 5976, 5979, 5980, 5981, 5982, 5997, 6002, 6020, 6026, 6063, 6109, 6122, 6123, 6126, 6128, 6131, 6133, 6142, 6145, 6150, 6153, 6179, 6205, 6208, 6237, 6245, 6272, 6279, 6283, 6290, 6313, 6314, 6315, 6316, 6318, 6320, 6321, 6323, 6324, 6325, 6329, 6331, 6352, 6356, 6358, 6359, 6361, 6365, 6366, 6367, 6384, 6387, 6391, 6435, 6436, 6478, 6514,

6523, 6525, 6527, 6536, 6537, 6538, 6540, 6542, 6543, 6546, 6550, 6554, 6557, 6560, 6570, 6574, 6575, 6576, 6578, 6582, 6590, 6592, 6599, 6600, 6603, 6605, 6610, 6611, 6618, 6619, 6634, 6646, 6651, 6652, 6653, 6657, 6658, 6661, 6673, 6680, 6681, 6682, 6683, 6686, 6688, 6689, 6690, 6691, 6692, 6695, 6697, 6705, 6707, 6709, 6710, 6713, 6715, 6717, 6718, 6734, 6737, 6748, 6750, 6753, 6765, 6776, 6784, 6785, 6789, 6790, 6792, 6795, 6796, 6797, 6798, 6801, 6811, 6821, 6824, 6840, 6843, 6900, 6913, 6916, 6931, 6932, 6935, 6937, 6939, 6942, 6944, 6945, 6946, 6947, 6948, 6952, 6954, 6955, 6960, 6963, 6965, 6968, 6972, 6973, 6981, 6985, 6989, 6991, 6995, 6996, 7000, 7002, 7003, 7004, 7008, 7015, 7020, 7026, 7074, 7089, 7019, 7121, 7160, 7161, 7167, 7168, 7215, 7224, 7225, 7228, 7229, 7232, 7289, 7231, 7264, 7307, 7309, 7321, 7306, 7354, 7360, 7364, 7466, 7467, 7471, 7477, 7483, 7485, 7508, 7513, 7532, 7533, 7604, 7646, 7664, 7708, 10358, 10466, 12872, 14350, 14359, 14365, 14381, 14743, 15320, 15331, 15337, 15412, 15529, 15538, 15646, 15651, 15675, 15788, 15861, 16267, 16269, 16273, 16278, 16309, 16334, 16370, 16454, 16475, 16645, 16752, 16771, 16818, 16825, 16931, 16983, 16992, 16995, 17001, 17012, 17023, 17028, 17035, 17043, 17044, 17046, 17050, 17053, 17054, 17057, 17062, 17069, 17072, 17068, 17069, 17076, 17078, 17081, 17089, 17100, 17101, 17106, 17110, 17112, 17116, 17120, 17121, 17123, 17124, 17129, 17133, 17134, 17136, 17139, 17141, 17147, 17148, 17153, 17154, 17165, 17171, 17173, 17178, 17179, 17184, 17191, 17193, 17211, 17216, 17219, 17226, 17229, 17230, 17239, 17249, 17254, 17274, 17280, 17320, 17323, 17327, 17350, 17351, 17352, 17355, 17358, 17359, 17360, 17362, 17363, 17366, 17367, 17369, 17370, 17371, 17372, 17380, 17383, 17384, 17385, 17411, 17423, 17777, 17990, 18075, 18409, 18479, 18705, 18708, 18709, 18738, 19376, 19400, 19410, 21154, 21170, 21459, 21782.

Meclis-i Vâlâ (MVL): 11.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): 745.

Yabancı Arşivler (YB)

Bulgaristan (YB.04): 243.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ, (TSMA)

(TSMA, D.): 58, 115, 721, 722, 729, 736, 742, 747, 792, 795, 801, 810, 987, 1055, 1067, 1982, 2127, 2147, 2134, 2352, 2369, 2399, 2406, 2411, 2414, 2417, 2474, 2695, 2697, 2705, 2714, 2861, 3225, 3248, 4030, 4060, 4239, 4784, 4800, 5325, 6153, 6252, 6675, 7281, 7843, 9197, 9374, 10052, 10732.

(TSMA, E.): 17, 32, 33, 179, 109, 223, 258, 262, 321, 326, 330, 335, 349, 356, 396, 403, 406, 431, 432, 475, 481, 500, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 527, 531, 532, 534, 550, 556, 590, 591, 592, 639, 641, 655, 656, 672, 693, 704, 705, 707, 710, 720, 732, 749, 756, 758, 780, 785, 786, 787, 788, 789, 791, 792, 795, 796, 798, 799, 801, 803, 804, 807, 858, 875, 880, 883, 885, 892, 899, 916, 920, 951, 967, 1041, 1046, 1117, 1132, 1136, 1137, 1177, 1261, 1280.

TRANSKRİPYONU YAPILAN VE YAYIMLANAN ARŞİV KAYNAKLARI

- I Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.1-65), (haz. Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.*
- I Numaralı ve 1155-1158 /1742-1745 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-60), (haz. Gürkan Cevger), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.*
- I Numaralı Sivas Ahkâm Defteri, (haz. Kübra Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015.*
- II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1765-1768 Yılları Arasında Malatya'ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (haz. Ömer Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2016.*
- III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayûn Mecmuası, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a), (haz. Muhammed Dervişoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 10506.*

- 4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1665-1670 (H. 1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (haz. Yasemin Tataroğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.
- 12 Numaralı Özi ve Silistre Ahkâm Defteri, (1174-1184/1760-1770), (Özet-Değerlendirme-Metin), (haz. Yasemin Aygün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.
18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası, (haz. Ahmet Önal), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- 168 Numaralı Mühimme Defteri (s.1-200) (1183-1185/1769-1771), (haz. Ersin Kırca), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771), (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- 177 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Tahlili (H.1192-1193/M. 1777-1778), (haz. Kadir Özbay), Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008.
- 615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defterinin Değerlendirilmesi, (haz. Sezgin Demircioğlu) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri, (haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.
- 1445 Tarihli Paşa Livâsı İcmal Defteri, (haz. H. İnalçık-E. Radushev-U. Altuğ), TTK Basımevi, Ankara 2013.
- 1642 Tarihli Erzurum Eyâleti Mufasssal Avâriz Defteri, I, (Erzurum,-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin), (haz. Mehmet İnbaşı, İbrahim Etem Çakır, Selçuk Demir, TTK Basımevi, Ankara 2014.

1686-1687 (H. 1097-1098) *Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010

1734-1735 *Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri*, (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.

Diyarbakır Ahkâm Defterleri, I-IV, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2014.

Haleb Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri (H.1133-1138/M.1720-1725), (haz. Tuba Dağtekin), Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.

İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquis De Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724), (haz. Eray Akçay), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

İstanbul Askerî Kassâm Defterlerinden 336 Nolu ve Hicrî 1184 Tarihli Tereke Defteri, (haz. Zehra Elçin Özdenler), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

İstanbul Kadılığı 76 Numaralı Emir Ferman Defteri (1211-1217), (haz. Hasan Çağlar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993.

İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri, (haz. Ömer Çakmak), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA (İslam Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi), İstanbul 2002.

Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, (neşreden Halil İnalçık), TTK Basımevi, Ankara 1987.

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yayınları, İstanbul 2004.

Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-1607), (haz. Cengiz Orhonlu), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript), (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

ŞERİYYE SİCİLLERİ

Bursa Şer'iyye Sicilleri, No A25, A 155.

Çankırı Şer'iyye Sicilleri, No 13.

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (II. Bölüm), (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütahya 2006.

6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicili, (haz. M. Saffet Çalışkan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993.

8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili H. 1178-1179/M. 1764-1765, (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998.

9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili, (haz. Sevcen Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2015.

10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Ömer Çağatay), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015.

17 No'lu (H. 1156-1157 1743-1744) Adana Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalog, (haz. Metin Ceylan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996.

33 Numaralı Konya Ser'ie Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon), (haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683. S.146-288.), (haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gaziantep 2018.

- 37 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi H.1098-1100/M.1686-1689 (S.1-97), (haz. Leyla Kaya) Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2014.
- 42 Numaralı Vidin Şer'ie Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Ensar Tüncer), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015.
- 59 Numaralı Kayseri Şer'ie Sicili, (H.1061/M. 1652), Transkripsiyon ve Değerlendirme, (haz. Mustafa Oğuz), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998.
- 61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (H.1124-1125/M.1712-1713 S.101-200) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Mehmet Can), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2014.
- 61/1 Numaralı Kayseri Şer'ie Sicili (H.1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.
- 64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1066/M.1655-1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme, (haz. Ali Özdemir), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.
- 64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (H.1123-1124/M.1711-1712), (haz. Ökkeş Narinç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis 2010.
- 66/1 Numaralı Kayseri Şer'ie Sicili (H.1067/1657) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (haz. Rıdvan Yurtlak), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998, 68.
- 77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078 / M. 1667), (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.
- 82/3 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1085/M.1674–1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (haz. Süreyya Atık),Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

- 88 *Numaralı Kayseri Şer'ıye Sicili H.1089-1090 M.1678-1679*, (haz. Mehmet Özbek), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- 89 *No'lu 1737-1739 (1149-1152 H.) Tarihli Sinob Şer'ıyye Sicili*, (haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1990.
- 92 *Numaralı Kayseri Şer'ıye Sicili H. 1095 (M. 1684), Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Ayhan Afşın Ünal), Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- 99 *Numaralı Ayıntab Şer'ıye Sicili'nin (H. 1139-1159/M. 1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013.
- 109 *Numaralı Ayıntab Şer'ıyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1165/M.1752)*, (haz. Mehmet Karasakal), Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2010.
- 123 *Numaralı Gaziantep Ser'ıyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1180-1181/M.1766-1767)*, (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tez, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2006.
- 129 *Nolu (H.1143-1145 M. 1730-1732) Adana Ser'ıyye Sicili*, (haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996.
- 153 *Numaralı Edirne Şer'ıyye Sicili H.1167-1170/M.1750-1756*, (haz. Sabiha Şengür), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- 202 *Numaralı Manisa Şer'ıyye Sicili*, (haz. Uğur Sertel), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2004.
- 280 *No'lu Karaman Şeriye Sicili*, (haz. Mustafa Çoraman), Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2011.
- 352 *Nolu Diyarbakır Şer'ıye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1136-1264/M. 1724-1848)*, (haz. Davut Öz), Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013.

- 362 *Numaralı Harput Şer'iyye Sicili*, (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1990, 360.
- 537 *Numaralı Karahisar-ı Sâhib Sancağı Şer'iyye Sicili (1140-1142 H./1727-1729 M.)*, (haz. Erhan Şola), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- 1060–1061/M. 1650-1651 *Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili*, (haz. Caner Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2005.
- 1069-1070/1659-1660 *Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili*, (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1987.
- 1115 *Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (haz. Ali Duman), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1994.
- 1177H/1763-1764 M. *Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili*, (haz. Alaettin Tırpanoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.
- 1596 *Numaralı Rodoscuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (haz. Necla Bostancı), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010.
- 1691-1720 M. (1103-1133 H.) *Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili*, (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1993.
- 1714-1720 M. (1127-1733 H.) *Tarihli Malatya Şeri'yye Sicili*, (haz. Mehmet Karagöz), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 1989.
- 1748-1749 *Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iye Siciline Göre)*, (haz. Mehmet Altan), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- 1751 *No'lu Rodoscuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, (haz. Emine Cengiz), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.

- 1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iye Siciline Göre)*, (haz. M. Faruk Karacaoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.
- 1229 Edremit Şer'iyye Sicili*, (haz. Tuğba Ayas), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2015.
- Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Şer'iye Sicili (Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi)*, (haz. Mehmet Mustafa Yaman) Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2013.
- Antakya'nın III Numaralı Şer'iyye Sicili (H. 1156-1157/M. 1743-1745)*, (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2000.
- Denizli Şer'iyye Sicili (M. 1775-1778 H. 1189-1192)*, (haz. Halil İbrahim Çetin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Girit (Resmo) Şer'iye Sicilleri (1061-1067)*, (haz. Mustafa Oğuz), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002.
- H.1070-1071(1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Rahşan Kaynak), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.
- H.1109-1110 (M.1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili*, (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- H. 1155-1156 (M. 1142- 1742-1743) Tarihli Bâb-ı Meşihat Şer'iyye Sicilleri Bölümünden Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'iyy Sicili*, (haz. Mesut Koşar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998.
- H.1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyye Sicili*, (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996.
- H. 1180–1185 (M. 1767–1771) Tarihli Edremit Kazası Şer'iye Sicili*, (haz. Şenay Öztürk), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.

Lefkoşa 8 Numaralı Şer'iyeye Sicili, (Haz. Somer Salman), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyeye Sicili, (haz. Duygu Tanıdı), Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2013.

İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyeye Sicili, (haz. Ayşegül Çakar), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Üsküdar Şer'iyeye Sicili (9. Cemaziyevvel 982-16 Şevval 1082), (haz. Selçuk Coşkun), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993.

KAYNAK ESERLER

1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi, (Subhi Mehmed'in *Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri*), (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000.

"1220 Senesi Vekâ'i" Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (haz. Beyhan Kıran), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1933.

1739-1737 Seferine İştirak eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları, (yay. Fevzi Kurtoğlu), Deniz Matbaası, İstanbul 1935.

II. Osman Dönemine Ait Bir Kaynak: Zafername, (haz. Zeynep Türk Sarıışık), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.

III. Mustafa Rûznâmesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), (haz. Yunus Irmak), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları, (haz. Engin Çağman) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları, (haz. Önder Bayır) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

XVI. Yüzyıla Ait Anonim Bir Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. Şamil Çan), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2006.

1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, (yay. haz. Faik Reşit Unat), TTK Basımevi, Ankara 2014.

1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, (haz. Şükran Çınar), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 11059.

Abdurrahman Abdi Paşa Kannnâmesi, (haz. H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2012.

“Acem’den Rum’a”: İdris-i Bitlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîşt’in II. Bayezid Kısım (1481–1512), (haz. Vural Genç), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Ağayân-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03.

Ahmed Bin Ya’kub Tarihi, (haz. Buğra Atsız), Post Yayınları, İstanbul 2016.

Ahmed Câvid Bey’in Müntehebâtı, (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297.

Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü’l-İ’tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, (haz. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

Ahmed Rıfat Efendi, *Mecmû’a-i Vekâyi’i ‘Asr-i Mahmûd Hân-ı ‘Adl-i*, (haz. İlmihan Sağlamdemir) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâ’iku’l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü’l-Âsâr Ve Hakâ’iku’l-Ahbâr’ı 1166-1188/1752-1774, İnceleme ve Metin, (haz. Nevzat Sağlam), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Anonim Osmanlı Tarihi, (Yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, F. Gies Neşri, (haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514), (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, (haz. Faruk Söylemez), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.

Âşıkpaşazâde Tarihi, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (Tıpkıbasım), (Önsöz M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979.

Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi, *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, (haz. Ahmet Rüştü Fakazlı), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme*, (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ*, (haz. Salim Ayduz-Şamil Çan), TYEKB Yayınları, İstanbul 2013.

Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, *Târîh-i Sülâle-i Köprülü*, (Transkripsiyon ve Tahlil), (haz. Mehmet Fatih Gökçek), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Bir Gazavat-Nâme Türü Olarak Hüseyin Behcetî'nin Mi'râcü'z-Zafer Adlı Zafer-Nâmesi (H.1088/M.1678) (1-101. Varaklar Arası), (haz. Filiz Duman), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010.

Bir Yeniçerinin Hatıratı, (Çeviren ve yayıma hazırlayan Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

Bostanzade Yahya, *Tarih-i Saf (Duru Tarih)*, (sad. Necdet Sakaoğlu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1978.

- Budin Kanunnâmesi*, (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973.
- Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, I-II, (haz. Mehmet Ali Beyhan), TTK Basımevi, 2003.
- Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, (haz. Mehmet Kirişcioğlu) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Celâlzâde Salih Çelebi, *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*, (haz. Fatma Kaytaç), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.
- Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler-Nesâiyü'l- Vüzerâ vel Ümerâ*, (derleyen ve çeviren Hüseyin Ragıp Uğural) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1998.
- DuLoir Seyahatnamesi, *IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, (çev. Mustafa Daş), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde*, (yay. haz. Ali İbrahim Savaş) TTK Basımevi, Ankara 1999.
- Enverî Tarihi, Üçüncü Cild, (Metin ve Değerlendirme)*, (Ümmügülsüm Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Erzurumlu Osman Dede, *Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002.
- Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I-X, (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, (yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan), Eren Yayınları, İstanbul 1994.

Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmâniyye, Flügel, II, 290.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân, (yay. haz. H. İnalcık-M. Oğuz), TTK, Ankara 1989.

Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (Türkçeye çeviren Kaymakam Nazmi) Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934.

Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, *Mevâ‘idü‘ün-nefâis Fî Kavâ‘idi‘l-Mecâlis*, (haz. Mehmet Şeker), TTK Basımevi, Ankara 1997.

Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi’nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma), (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamanîçe’si, (haz. Ayşe Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

Hâfız Hızır İlyas Ağa, *Letîf-i Vekâyi‘i Enderûniyye*, haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, II, (haz. Şevki Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004, 294-295.

“Haşan Kâfî El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü‘l-Hikem fî Nizâmi‘l-Âlem”, (haz. Mehmet İpşirli), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, 1979-1980, 239-278.

Haydar Çelebi Rûznâmesi, (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü‘l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye, (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü-t Tevarih*, Tabhâne-yi Âmire, 1279.

Hüseyin Behcetî'nin Mi'râcü'z-Zafer Adlı Zafer-nâmesi, (H.1088/M.1678) (1-101. varaklar Arası) (haz. Filiz Duman), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010.

Hüseyin Tûğî, "Vak'a-i Sultan Osman Han", (yay. Fahir İz), *TDAY-Belleten*, 1967, 119-164.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (yay. haz Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, (yay. haz. Şerafettin Severcan), TTK Basımevi, Ankara 1996.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter, (yay. haz. Koji İmazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000.

İbrahim Meteferrika, *Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem*, (yay. haz. Adil Şen), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

İdris-i Bitlisi'nin Heşt Behişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi, (haz. Muhammed İbrahim Yıldırım), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Jhean Chesneau, *Monsieur D'Araman Seyahatnamesi*, (çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (çev. Ali Berkay-Teoman Tunçdoğan), Kitapyayınevi, İstanbul 2013.

Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (yay haz. Mümin Çevik), Milliyet Yayınları, İstanbul 2010.

Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, (1153/1740-1157/1144), (haz. Yavuz Oral), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 4423.

Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, (haz. Özcan Özcan), Lisans Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, No 4039.

Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, nr. 1734.

Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 587.

- Kanûn-nâme-ı Lı-‘Aziz Efendi*, (yeni yazıya aktaran Rhoad Murphey), Harward University, 1985.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü’l-Ebrar Zeyli*, (hazırlayan Nevzat Kaya), TTK Basımevi, Ankara 2003.
- Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi’nin Ravzatü’l-Ebrâr Adlı Eseri 1299–1648) Tahlil ve Metin*, (haz. İbrahim Özgül), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.
- Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme*, (*Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad*), (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007.
- Kars Kadısı Osman Saf’ın Risalesi*, (yay haz. Fahrettin Kırzioğlu), Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II, Ankara 1983.
- Kâtip Çelebi, *Fezleke I-II*, (*Tahlil ve Metin*), (haz. Zeyneb Aycibin), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Kavânîn-i Osmaniyyân*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753.
- Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları*, (terc. Sadrettin Karatay), TTK, Ankara 2014.
- Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi*, (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1999.
- Keyfiyet-i Rusiyye*, (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007.
- Kitâb-ı ‘İbretnümây-ı Devlet*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945.
- Koca Sekbanbaşı Risalesi*, (haz. Abdullah Uçman), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.
- Koçibey Risalesi*, (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Kritovulus, *Tarih-i Mehmed Han-ı Sâni*, (mütercim Karolidi), Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1328.

Laonikos Chalkokondyles Kroniği, (V-VII. Bölümler), (haz. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Lady Montegü, *Şark Mektupları*, Trc. Ahmet Refik, Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933.

Lüdeke, Christop Wilhelm, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi*, (çev. Turkis Noyan), Kitapyayınevi, İstanbul 2013.

Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri, (haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin) TTK Basımevi, Ankara 2001.

Mahmud Sabid, *Tarih-i Silistre*, (haz. Vedat Koldaş), İUEF Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanes, No 4407.

Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Mecmua, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler No 456.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kataloğu, no 3363.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3343.

Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi, (haz. Ali Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Mehmed Efendi ve "İbtihâcü't-Tevârih" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (haz. Muhittin Kapanşahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998.

Mehmed Es'ad Medhi, *Defter-i Tesrifât, (Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dair Bir Kaynak Eser)*, (haz. Üzeyir Yıldırım), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye*, (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2001.

Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârih-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572.

- Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman*, Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII.
- Muhyiddin Cemâlî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1190.
- Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser)*, (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Musaffa Mehmed Efendi, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, (haz. Melek Çoruhlu), Yüksek Lisan Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Mustafa Kesbî, *İbretnümây-ı Devlet*, (Tahlil ve Metin), (haz. Ahmet Öğreten), TTK, Ankara 2002.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at, I-IV*, (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınevi, İstanbul 2008.
- Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul, (1769-1774)*, (haz. Süleyman Göksu), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.
- Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîhi*, (haz. Abubekir Sıddık Yücel), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.
- Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi*, I-II, (haz. Ziya Yılmazer), TYEKB Yayınları, İstanbul 2015.
- Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, BOA, A.d. 359.
- Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâimâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsatiahbâri'l-Hafıkayn)*, IV, (neşreden Mehmet İpşirli), TTK Basımevi Ankara 2007.
- Necati Efendi, *Tarih-i Kırım*, (haz. Erhan Afyoncu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- Nevres-i Kâdim, *Târîhçe-i Nevres*, (haz. Hüseyin Akkaya), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Nizâm-ı Cedîde Dair Askerî Lâyihalar, (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2014.

Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna*, (haz. Fatma Sel Turhan), Küre Yayınları, İstanbul 2016.

Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Seferi Sigetvar, (haz. Ahmet Arslantürk-Günhan Börekçi) Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Oruç Beğ Tarihi, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.

Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihî'l Müslimîn ve Menâfi 'il Mü'minîn-Hürzü'l-Mülûk, (haz. Yaşar Yücel), TTK, Ankara 1998.

“Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Milli Tettebular Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331, s. I.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I-VI, (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul 1990-1993.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, VII-IX, (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Patrona Halil İsyanı, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma Kütüphanesi, No. 479/1.

Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*, (XVII. Yüzyıl), (trc. Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım) TTK, Ankara 2012.

Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi), (haz. Salih Erol), Yüksek Lisan Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007.

Râşid Mehmed Efendi- Çelebizâde İsmâîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, (haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır- Ahmet Zeki İzgöer) Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Recai el-Hac Mehmed Emin Efendi, *Mecmua*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 304.

Rûznâme (1162-1169), (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 13807.

“Sadırîâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası”, (haz. Faik Reşit Unat), *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, I/ 6, 443-480.

- Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (haz. Ziya Yılmaz), Osman Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Said B. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (haz. Abdullah Altun), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.
- Saray Günlüğü, (haz. Mehmed Ali Beyhan), Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul 2007.
- Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi 'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyari*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No T 2518.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I-II, (haz. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999.
- Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı*, (haz. Recep Ahışalı), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Seyyid Lokman, *Tomar-ı Hümayûn*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1321.
- Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâk'a-ı Muhâsara-i Kars)*, (haz. Mehmet Yaşar Ertaş), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695, (haz. Nazire Karaçay Türkal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon), (haz. Mürvet Arslan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Süleyman İzzî Efendi Târihi, İstanbul 1199.
- Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid*, (yay. haz. Mehmet Ali Ünal), Fakülte Kitabevi, Isparta, 1996.
- Sächsische Landesbibliothek–Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi).

- Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi, (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*, I-II, (haz. Ziya Yılmaz), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
- Şehdî Osman Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758)*, (haz. Türkan Polatçı), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2013.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târîhi Mür'i't- Tevârih*, I, (haz. M. Münir Aktepe), İÜEF Matbaası, İstanbul 1976.
- Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü (1741-1762)*, (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yayınları, İstanbul 2015.
- Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2012.
- Tarih-i Nihâdî*, (152b-233a), (haz. Hande Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han*, (haz. Cengiz Ünlütaş), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.
- Tarih-i Varadin*, (haz Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no 4040.
- Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- Tımuşvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)*, (haz. Harun Tolasa), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986.
- Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı*, (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.
- Tevki'i Mehmed Paşa'ya Göre Osmanlı Tarihi*, (haz. Zafer Karakuş), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi, (Metin ve Tahlil)*, I-II, (yayına hazırlayan Ziya Yılmaz), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Thevenot Seyahatnamesi, Jean Thevenot, (çev. Ali Berktaş), Kitapyayınevi, İstanbul 2014.

Tott, François de, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, (çev. Reşat Uzman) Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.

Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

Türkiye'nin Dört Yılı, (çev. A. Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

Universitätsbibliothek Leipzig İslamHS_islams_5279.

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I-IV, (haz. Muzaffer Doğan, Recep Ahışhalı, Erhan Afyoncu, Mahmut Ak), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2017.

Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi*, II, (haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Yayınları İstanbul, 2005.

Vekayi-i Receb Paşa, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi, no 2435.

Vekâ'i-i Viyana, (haz. Şuayip Ateş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015.

Vekayi' name (Vekayi-i Beç) (Metin ve Değerlendirmesi), (haz. Mehtap Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Vekâyi'nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi, Metin ve Tahlili, (1182-1188/1768-1774), (haz. Muharrem Saffet Çalışkan), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187–1197/1774–1783), (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2018.

Vak'anüvis Hâkim Efendi Tarihi, (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte*, (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin), (haz. Mesut Aydın), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Vak‘anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, (haz. Seydi Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015.

Werner, Crailsheimli Adam, *Padişahın Huzurunda, Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (çev. Türkis Noyan) Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

Yayla İmâmı Risâlesi (haz. Fahri Ç. Derin), *İÜFTED*, Ekim 1972, III, 213-272.

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin (haz. Hasan Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2018.

Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622.

Yeniçeri Teşrifat Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. T3293.

Zafernâme, (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad), (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER (KİTAP VE MAKALELER)

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (haz. Ve çev. Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Aka, Hatem, *H.1186-1190 (M.1772-1776) Tarihli 290 Numaralı Karaman Şer'iyeye Sicil Defterinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994.

Akdemir, M. Sadık, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004.

Aktepe, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2016.

Akyüz, Jülide, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

- Alıkılıç, Dünder, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifat ve Törenleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.
- Altınay, Ahmet Refik, *Lâle Devri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973.
- Altınay, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.
- Arıkan, Ayşe, *1774 Tarihli Elçilik Hatıratı ve XV-XVIII. YY. Osmanlı-Rus İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2012.
- Aslan, Nasi, *Kayseri Şer'iyye Sicillerindeki Hicri 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- Aydın, Mahir, *Vidin Kalesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.
- Aydüz, Salim, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrençiyân)", *Belleten*, LXII-235, 779-835.
- Aygün, Necmettin, *XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- Barkan, Ömer Lütfi, "H.933-934 (M.1527 -1528) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1-4 (1955), 251-329.
- Barkan, Ömer Lütfi, "954-955 (1547 -1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19, 1-4 (1960), 219-276.
- Barkan, Ömer Lütfi, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955), 304-347.
- Barkan, Ömer Lütfi, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 17, 1-4, (1955), 760-837.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.
- Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1979.

- Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Pınar Yayınları, İstanbul 2018.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Basımevi, Ankara 2013.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, 97.
- Çağbayır, Yaşar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.
- Demetriades, Vassilis, “Some Thoughts OnThe Origins Of The Devşirme”, *The Ottoman Emirate (1300-1380)*, (ed. Elizabeth Zachariadou), Crete University Press, Rethymnon 1993.
- Demircan, Hüsnü, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- Derin, Fahri, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe". *Tarih Dergisi*, 27 (2011), 99-110.
- Dıvrak, Uysal, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- Diko, Gülay Yılmaz ,“Askerler İle Siviller arasındaki bulanık Sınırlar: 17. Yüzyılda İstanbul’da Zanaatkâr Yeniçeriler”, *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, 193-210.
- Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Dursteler, Eric R. *İstanbul’daki Venedikliler*, (Çev. Taciser Ulaş Bilge) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Eyice, Semavi, “Ağakapısı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I, 462-464

- Güldür, Kadir Tereke *Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790)*, Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2016.
- Gümüş, Ercan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.
- Gün, Doğan, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Günday, Dünder, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Gürhan, Veysel, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- Hathaway, Jane, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, (çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Hasluck, Frederick William, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam*, I-II, (çev. Timuçin Binder) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- İlgürel, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History*, 32 (Haziran 2011), 301-318.
- İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar*, I, TTK Basımevi, Ankara 1954.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları IV*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.
- İnalcık, Halil, *Fâtih Sultan Mehmed Han*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları İstanbul 2009.
- İnalcık, Halil, "Devlet Teşkilatında Kul Sistemi", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2009, 154-168.
- İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

- İpşirli, Mehmet, “Haşan Kâfi El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-Âlem”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. 10-11, 1979-1980, 239-278.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne”, *İÜEFTE*, 1994, 9-37.
- İşli, H. Necdet- Kökrek, Mehmet, *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- Karadeniz, Yılmaz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 11 (2015), 257-275.
- Karl, Jahn, "XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2 (1961), 38-51.
- Kaya, Miyase Koyuncu, “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler” *History Studies*, Volume 4, Haziran 2013, 189-205.
- Kılıç, Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2008,
- Koçu, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, Koçu Yayınları, İstanbul 1964.
- Kolçak, Özgür, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Leeuwen, Richard Van, *Bir Osmanlı Şehri: Şam, Vakıflar ve Şehir*, (trc. H. Ebru Aksoy), Küre Yayınları, İstanbul 2012.
- Lowry, Heath W, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Mazower, Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri, Hristiyanlar Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

- Mekki, Abdelbassat, *Ahkâm Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Cezayir'in İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Homer Yayınları, İstanbul 2007.
- Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati*, Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri, İÜEFY, İstanbul 1994.
- Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, (haz. Mehmet Genç- Erol Özvar), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.
- Özcan, Abdulkadir, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 464.
- Özdemir, Nagehan Üstündağ, *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Özkaya, Yücel, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi Tedâbîrü'l Gazavât" *AÜDTCF Araştırmaları Dergisi*, 7/13-14, 119-191.
- Özlü, Zeynel, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar", *Bilig*, Güz/2006, sy. 39, 127-162.
- Öztürk, Mustafa, "Trabzon'da Fiyatlar (1750-1770)", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1998.
- Öztürk, Temel, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- Palmer, J. A. B., "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 475-516.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

- Polat, Süleyman, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Ralamb, Claes, *İstanbul'a Yolculuk*, (çev. Ayda Arel), Kitapyayınevi, İstanbul 2008.
- Raymond, Andre, *Yeniçerilerin Kahiresi*, (çev. Alp Tümertekin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Sahillioğlu, Halil, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 2-3, 1973-1974, 416-466.
- Sahillioğlu, Halil, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, 1389-1406.
- Sarıcaoglu, Fikret, "Dîvân-ı Hümayûn'un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, 86-143.
- Sevinç, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- Shay, Mary Lucille, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, (çev. Münir Akın), Ark Yayınları, İstanbul 2009.
- Sınmaz, Serap, *Rumeli Ahkâm Defterlerinde Filibe'ye Dair Hükümler (1742-1745) (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Sunar, Mehmet Mert, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, (yayına hazırlayan) Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, 252-276.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Tekâlif", *TDVİA*, XL, 336-337.
- Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eskiyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

- Takas, Sandor, *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, (çev. Sadrettin Karatay), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- Tezcan, Baki, “Genç Osman Neden Tahttan İndirildi? Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İsyan ve Ayaklanma*, Ed. Jane Hathaway, çev. Deniz Berktaş, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.
- Uluçay, M. Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1944.
- Uluçay, M. Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1965.
- Ünen, Uğur, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2013.
- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK, Ankara 1998.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Şehzâde Mustafa’nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i âzam Rüstem Paşa’nın İkinci Sadaretinde Yeniçerilerin Ağalarından Şikayeti Havi Kanunî Sultan Süleyman İle Rüstem Paşa’ya Pek Ağır Mektupları”. *Belleten*, Cilt: XXXI-Sayı: 122-Yıl 1967, 191-200.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Kabakçı İsyanına Dair Yazılmış bir Tarihçe” *Belleten*, Cilt: IV-Sayı:23-24, 1942, 254-261.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Belleten*, XXXVII, 158, 607-662.
- Valensi, Lucette, *Avrupada’da Müslümanlar 16.-18. Yüzyıllar*, (çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- Vryyonis, Speros, “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi” *Söğüt’ten İstanbul’a*, (der. Oktay Özel-Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 517-554.
- Vryonis, Speros, “Isidore Glabas And The Turkish Devshirme”, *Speculum*, 31-3, 1956, 434-580.

Vryonis, Speros, “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi”, *Söğüt’ten İstanbul’a*, (der. Oktay Özel- Mehmet Öz) İmge Yayınevi, İstanbul 2000, 517-554.

Yı, Eunjeong, *17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri*, (çev. Barış Zeren), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

Yücel, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, *Belleten*, XXXVIII, 657-708.

Zens, Rebert “Pazvantoğlu Osman Paşa ve Belgrad Paşalığı 1791-1807, Jane Hathaeay, (Ed.) *Osmanlı İmparatorluğu’nda İsyan ve Ayaklanma*, 141-178.

EKLER

Ek 1: Ortalar Bazında Mevcudun Değişimi

Orta	1548	1590		1624		1684		1723		1755		1779	
	Toplam	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli	Toplam	Emekli
1. bölüm	249	585	16	750	126	1233	196	1566	285	1713	611	2791	1484
2. bölüm	87	204	1	361	40	252	24	245	54	444	115	818	394
3. bölüm	57	99	1	164	23	210	19	418	84	694	327	763	286
4. bölüm	53	200	1	257	39	164	16	257	38	463	82	571	203
5. bölüm	162	422	7	436	63	585	85	1253	180	1530	419	3283	1328
6. bölüm	68	112	6	168	28	253	40	354	101	523	192	994	406
7. bölüm	56	155	1	374	32	427	75	426	84	558	123	419	137
8. bölüm	51	128	5	362	31	294	53	542	58	466	151	538	235
9. bölüm	65	112	1	238	30	237	19	254	35	306	91	442	174
10. bölüm	67	116	1	270	33	262	30	512	68	573	240	1661	828
11. bölüm	57	131	-	256	42	226	29	296	48	433	97	801	276
12. bölüm	55	141	2	192	19	293	27	294	55	792	220	1335	555
13. bölüm	72	105	3	190	15	284	30	453	61	695	237	1331	606
14. bölüm	63	308	1	430	72	632	62	682	91	793	116	412	117
15. bölüm	58	312	2	200	31	354	44	426	81	676	236	1323	625
16. bölüm	67	122	1	247	26	233	34	340	45	511	120	454	193
17. bölüm	91	343	2	254	54	620	86	1119	178	1832	509	2076	975
18. bölüm	52	80	3	287	41	592	64	304	58	442	74	576	263
19. bölüm	53	135	2	202	25	374	42	436	76	545	222	1068	538
20. bölüm	59	106	4	257	29	353	27	328	71	394	82	343	120
21. bölüm	88	153	-	159	14	381	56	346	59	360	70	409	100
22. bölüm	64	150	5	251	51	328	30	364	46	559	145	733	265
23. bölüm	51	98	1	518	87	246	31	228	46	256	97	582	294
24. bölüm	52	229	6	257	31	355	41	353	59	341	76	479	195
25. bölüm	65	233	-	343	39	392	77	882	112	1832	765	3915	2204
26. bölüm	130	111	5	262	34	400	77	403	63	676	294	1235	685
27. bölüm	108	162	5	229	28	318	35	387	81	486	196	976	585
28. bölüm	53	109	1	373	46	312	61	662	90	706	256	961	373
29. bölüm	71	80	-	196	29	436	36	567	46	659	212	998	371

30. bölüm	55	73	5	246	21	380	61	296	41	442	126	513	214
31. bölüm	54	119	2	255	22	568	74	880	144	1366	707	2534	1374
32. bölüm	62	96	1	308	35	407	45	708	94	870	379	1605	833
33. bölüm	139	183	-	253	46	254	28	218	21	313	76	572	226
34. bölüm	56	164	-	230	16	436	85	425	66	472	113	354	172
35. bölüm	55	138	1	208	23	283	22	384	36	624	209	448	208
36. bölüm	59	116	4	331	43	310	42	323	49	490	227	718	414
37. bölüm	90	262	5	373	55	425	54	542	103	705	194	590	159
38. bölüm	51	178	8	411	49	323	37	328	55	395	128	641	284
39. bölüm	69	249	2	303	38	183	24	471	61	617	162	1206	446
40. bölüm	56	84	1	203	34	361	31	920	78	773	247	616	225
41. bölüm	64	155	2	263	58	394	69	554	91	624	213	906	417
42. bölüm	69	185	5	286	36	473	56	463	58	527	145	1458	831
43. bölüm	89	188	5	225	18	253	26	198	40	360	119	486	208
44. bölüm	62	281	1	396	45	297	52	475	98	659	231	857	381
45. bölüm	75	209	2	483	76	293	37	322	56	565	223	970	587
46. bölüm	112	180	5	525	48	284	35	533	63	763	233	1118	449
47. bölüm	70	117	2	147	14	281	28	421	69	428	156	890	539
48. bölüm	55	122	2	199	31	210	37	531	63	778	221	1048	511
49. bölüm	79	181	1	245	47	249	29	274	44	442	69	625	424
50. bölüm	65	221	2	296	43	231	35	308	46	359	88	405	150
51. bölüm	73	244	3	463	50	363	63	563	116	657	230	961	521
52. bölüm	69	204	4	245	41	243	33	299	50	454	194	1070	539
53. bölüm	74	174	1	341	41	278	44	264	31	420	153	869	294
54. bölüm	59	177	-	333	33	350	28	341	44	425	84	529	141
55. bölüm	104	252	1	300	44	289	32	326	40	424	81	379	169
56. bölüm	117	417	6	766	82	647	104	587	107	884	427	1309	640
57. bölüm	54	292	1	334	38	433	38	363	55	476	112	606	187
58. bölüm	61	248	1	224	31	257	25	238	25	538	78	276	76
59. bölüm	75	95	2	193	19	350	59	474	85	582	233	1041	649
60. bölüm	65	185	4	256	37	244	43	519	67	612	166	656	228
61. bölüm	51	134	3	290	23	298	32	540	70	648	183	838	379
1. cemaat	75	120	6	220	33	247	18	531	59	747	249	870	365
2. cemaat	83	127	1	214	26	344	21	647	67	978	309	1580	600
3. cemaat	92	139	5	188	27	250	24	194	35	266	64	398	108
4. cemaat	75	158	3	308	30	425	43	576	96	689	232	1078	373
5. cemaat	76	118	2	233	26	279	31	224	49	270	43	335	93

6. cemaat	81	65	-	267	24	206	19	208	23	197	57	261	102
7. cemaat	74	124	1	185	18	242	12	117	29	197	50	206	83
8. cemaat	70	89	6	292	25	297	15	259	33	400	66	279	57
9. cemaat	63	117	2	180	25	155	24	212	37	420	109	552	248
10. cemaat	68	72	-	169	23	147	13	236	23	284	59	251	71
11. cemaat	60	139	2	137	35	174	16	220	25	345	78	316	99
12. cemaat	58	79	1	245	32	66	16	186	23	485	155	750	262
13. cemaat	60	200	1	188	28	252	11	204	37	234	65	331	77
14. cemaat	53	128	2	197	23	407	33	310	66	432	123	479	214
15. cemaat	64	85	1	311	40	349	21	271	44	444	119	555	177
16. cemaat	76	90	1	226	31	260	18	206	28	267	60	298	64
17. cemaat	59	67	4	149	19	136	13	485	79	593	242	784	383
18. cemaat	68	84	1	127	9	233	13	199	22	392	131	502	176
19. cemaat	66	91	-	119	12	105	16	303	25	341	81	712	342
20. cemaat	56	82	3	137	13	207	20	211	33	214	62	220	42
21. cemaat	58	81	3	174	16	261	18	233	31	357	129	598	191
22. cemaat	55	124	2	229	17	258	16	165	32	210	36	299	63
23. cemaat	67	78	2	229	28	277	42	224	39	389	145	447	139
24. cemaat	62	93	-	132	12	318	26	137	17	209	61	238	75
25. cemaat	78	101	1	175	23	292	30	1527	113	1666	877	2597	1245
26. cemaat	58	109	2	182	22	193	16	285	19	359	87	371	129
27. cemaat	62	86	-	200	32	369	43	216	40	485	160	578	206
28. cemaat	73	71	4	276	16	194	22	220	32	448	164	787	308
29. cemaat	58	113	-	240	25	166	23	365	39	462	138	309	99
30. cemaat	62	68	4	202	17	189	18	135	18	174	34	348	124
31. cemaat	68	81	-	173	20	203	24	121	23	302	67	554	167
32. cemaat	56	186	-	184	22	224	20	365	26	362	70	253	84
33. cemaat	67	100	3	301	35	190	13	326	27	277	51	168	40
34. cemaat	90	68	1	198	29	269	27	241	35	297	57	235	73
35. cemaat	68	130	1	196	31	137	10	184	25	236	74	489	255
36. cemaat	71	203	-	236	31	302	21	343	34	750	316	1019	448
37. cemaat	58	73	-	200	20	339	15	165	32	319	84	622	303
38. cemaat	57	213	1	190	26	263	35	245	34	340	57	180	40
39. cemaat	59	67	1	253	30	269	32	459	55	300	65	455	165
40. cemaat	63	88	-	266	23	171	23	221	33	311	91	322	86
41. cemaat	59	74	-	105	19	176	20	114	27	184	40	184	56
42. cemaat	58	98	-	187	30	361	37	220	36	427	70	436	140

43. cemaat	55	75	2	197	20	286	29	356	55	500	185	658	270
44. cemaat	66	109	2	210	25	216	29	300	44	621	97	638	243
45. cemaat	89	95	2	177	25	189	18	160	18	210	76	459	170
46. cemaat	64	108	6	238	33	300	29	255	43	471	135	634	280
47. cemaat	61	139	2	264	34	186	19	245	21	321	89	298	139
48. cemaat	62	74	3	153	19	263	24	264	29	340	98	232	73
49. cemaat	91	159	3	317	42	358	25	192	27	209	56	335	138
50. cemaat	87	109	-	220	24	160	19	195	30	563	281	1383	594
51. cemaat	59	100	3	131	10	238	34	345	26	301	82	225	55
52. cemaat	65	95	-	183	14	284	15	613	39	584	186	693	334
53. cemaat	80	56	4	217	21	218	21	185	18	242	98	259	126
54. cemaat	57	146	1	223	19	98	24	319	37	218	101	409	157
55. cemaat	82	115	-	214	31	416	51	440	64	582	137	821	456
56. cemaat	56	121	-	169	28	201	26	158	25	364	128	453	188
57. cemaat	88	74	1	281	17	331	33	251	39	334	49	187	50
58. cemaat	60	80	1	136	20	280	34	314	46	423	121	390	132
59. cemaat	59	63	1	203	23	315	44	271	48	391	134	593	302
60. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
60. cemaat	88	109	3	304	40	318	57	381	107	466	221	549	237
61. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
61. cemaat	94	103	3	372	77	405	108	383	124	477	235	739	403
62. cemaat	101	101	-	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
62. cemaat	96	133	1	369	66	315	58	538	90	561	204	887	478
63. cemaat	101	101	1	101	-	101	-	101	-	101	-	101	0
63. cemaat	98	154	5	456	75	448	84	438	100	416	158	752	395
64. cemaat	35	35	-	35	-	35	-	35	-	35	0	35	0
64. cemaat	279	299	5	371	53	392	50	1043	133	1817	638	4632	2676
65. cemaat	45	45	-	45		45	-	45	-	45	-	45	-
1. sekban	20	24	1	53	2	192	24	135	21	232	49	151	54
2. sekban	17	30	-	69	4	35	9	162	20	236	74	296	88
3. sekban	14	54	1	50	6	172	7	143	16	326	153	366	172
4. sekban	15	36	-	102	8	186	13	126	20	202	68	181	73
5. sekban	18	34	-	45	2	169	15	112	12	181	61	240	67
6. sekban	13	47	1	57	5	129	13	130	20	179	33	169	48
7. sekban	24	24	1	36	1	32	4	145	14	107	21	223	48
8. sekban	14	82	-	61	7	112	4	155	11	147	29	145	46
9. sekban	17	23	-	75	3	161	11	185	30	309	107	664	190

10. sekban	30	28	-	85	4	138	12	137	11	353	36	270	81
11. sekban	13	28	-	33	4	101	9	131	15	148	30	185	40
12. sekban	19	22	2	91	5	183	13	88	16	171	31	220	47
13. sekban	26	46	-	60	5	174	11	81	11	207	39	192	52
14. sekban	15	28	1	90	2	53	11	144	18	313	153	881	449
15. sekban	21	59	1	38	5	134	10	115	13	190	54	329	94
16. sekban	19	34	1	63	8	177	11	99	8	143	24	90	21
17. sekban	11	18	-	109	6	27	10	144	22	284	89	441	142
18. sekban	28	184	3	243	39	267	29	249	32	464	93	441	135
19. sekban	25	25	2	47	3	78	6	81	5	151	26	224	61
20. sekban	19	18	-	50	2	180	7	156	29	198	49	215	48
21. sekban	16	36	1	56	8	124	15	153	11	314	21	188	39
22. sekban	14	30	1	66	8	143	22	114	23	141	26	137	36
23. sekban	14	20	1	53	5	118	19	108	11	122	17	251	36
24. sekban	16	45	-	94	8	132	32	83	8	152	24	206	48
25. sekban	17	32	1	80	12	197	9	354	55	469	91	652	275
26. sekban	14	27	-	80	2	177	11	194	37	199	54	308	112
27. sekban	16	26	1	88	4	172	7	121	14	157	26	122	29
28. sekban	18	37	-	56	2	93	10	174	12	315	34	182	55
29. sekban	18	31	2	85	11	140	22	169	25	150	45	215	85
30. sekban	25	15	-	46	1	78	7	86	12	135	25	147	30
31. sekban	13	41	-	56	3	284	12	281	28	339	88	384	173
32. sekban	21	20	-	156	1	136	14	160	14	188	44	398	93
33. sekban	18	58	-	89	5	374	27	423	77	554	212	964	489
34. sekban	16	38	-	116	31	215	34	119	15	190	18	211	51
66. cemaat	84	112	4	342	50	271	37	372	44	403	117	747	403
67. cemaat	105	118	4	287	41	292	28	576	64	1089	493	1377	779
68. cemaat	79	150	3	328	48	710	61	408	66	692	188	870	423
69. cemaat	59	80	2	219	21	256	25	151	26	146	46	217	59
70. cemaat	84	92	-	149	22	189	7	150	47	214	87	123	36
71. cemaat	93	205	4	306	59	617	66	1449	131	1383	641	2179	1418
72. cemaat	56	139	3	210	21	255	28	430	39	598	148	1235	477
73. cemaat	71	106	2	131	19	255	33	285	56	655	312	613	227
74. cemaat	65	55	1	94	6	197	27	201	30	220	51	197	62
75. cemaat	61	108	2	229	25	286	30	255	33	518	229	1285	797
76. cemaat	70	74	3	128	12	283	43	208	41	269	66	333	131
77. cemaat	53	84	2	136	25	213	22	342	49	598	156	523	159

78. cemaat	67	78	2	200	17	204	18	257	17	227	38	174	59
79. cemaat	59	66	-	222	23	305	28	2037	104	1944	1221	1714	944
80. cemaat	54	108	2	169	31	183	11	159	29	176	26	170	57
81. cemaat	77	108	6	189	5	432	23	188	26	324	143	458	172
82. cemaat	99	128	4	195	19	259	26	348	36	609	161	700	336
83. cemaat	53	74	3	174	17	215	11	108	23	219	58	411	146
84. cemaat	78	79	5	230	28	125	23	181	18	242	78	256	94
85. cemaat	64	75	-	148	21	141	27	141	18	217	40	180	52
86. cemaat	54	95	-	198	26	349	28	378	33	347	88	296	126
87. cemaat	55	117	1	220	24	303	29	448	55	756	234	712	364
88. cemaat	61	104	1	198	28	327	17	181	21	496	177	728	281
89. cemaat	86	82	1	219	20	249	23	326	24	258	69	201	78
90. cemaat	67	151	3	235	20	282	43	126	14	247	52	269	82
91. cemaat	109	128	1	215	25	288	32	268	37	546	148	661	215
92. cemaat	62	63	1	163	20	237	22	150	28	213	65	264	82
93. cemaat	75	77	-	136	14	197	13	339	27	417	141	353	147
94. cemaat	68	80	2	187	20	279	72	609	83	714	269	801	376
95. cemaat	78	167	6	236	44	295	28	284	49	368	81	225	103
96. cemaat	47	70	2	149	16	203	22	248	57	385	140	623	266
97. cemaat	61	75	2	163	14	265	17	330	51	729	290	1634	692
98. cemaat	72	88	2	241	21	294	39	224	33	281	107	267	98
99. cemaat	100	146	5	183	20	285	36	253	34	358	64	271	78
100. cemaat	59	95	1	175	13	233	17	414	79	863	332	1416	524
101. cemaat	52	65	2	111	9	252	26	174	32	401	107	530	160

Ek 2: Bazı Kalelerin Maaş Kaynakları

Sene	1147	1162	1171
Bender	Edirne (10000), Silistre (5000), Niğbolu (10000), Rusçuk (5000), Babadağı (5000), Şumnu (5000), Pravadi (5000), Zıştovi (5000) Tırnovi (10000), Yanya (5127)- tamamı 1148 yılı mallarından olmak üzere toplam 65127,16 kuruş.	Cizye-i Eflak 125000-1163 (14434,50 kuruş zahire baha ve zararı lahm, 5823 kuruş ise zahire baha) Cizye-i Delvonya 15000-1164 Avarız-ı Yanya 3500-1164 Mukataa-i Evlâd-ı fatihân 15000-1164 Avarız-ı Avlonya 6697-1164 Avarız-ı Selanik 4000-1164	Cizye-i Eflak 66452,50-1172 Cizye-i Üsküp 66705, 50-1172 Cizye Bosna 26908-1172 Cizye-i Dimetoka 8237-1172 Cizye-i Yenipazar 6549-1172 Cizye-i Eflak 18711-1172 (Zahire baha) Cizye-i Eflak 7549,50-1172 (Zemistanî baha)
Vidin	Silistre-5000 Rusçuk-5000 Babadağı-5000 Şumnu-5000 Pravadi-5000 Niğbolu-5000 Kesriye-5000 Tırnovi-5000 Siroz-10000 Eflak-18218 hepsi 1148 gelirlerinden	Cizye-i Manastır 16000-1163 Cizye-i Avlonya 30000-1163 Cizye-i Ahyolu 7000-1163 Cizye-i Eğriboz 13000 1163 Cizye-i Kesriye 21000-1163 Cizye-i Yanya 13000-1163 Cizye-i Ohri 8000-1163 (2951,50 si baha-i güşt ve zahire) Cizye-i Narda- 3000-1163 (601,50'si Zemistanî baha) Cizye- Tırnovi 8700 1163 (baha-i güşt ve zahire) Cizye-i Ermiye 1500-1163 (baha-i güşt ve zahire) Cizye-i Babadağı 10500-1163 (4 bini baha-i güşt ve zahire) Cizye-i Zıştovi 1800-1163 Cizye-i İvraca 2000-1163 (Zemistanî baha) Cizye-i Silistre 10000-1163 Cizye-i Şumnu 3000-1163 (Zemistanî baha) Cizye-i Kili 6000-1163 (Baha-i güşt ve zahire) Cizye-i Gelibolu 5067-1163 Cizye-i Vidin 3000-1163 Cizye-i Pravadi 10000-1163 Cizye-i Delvonya 5000-1163 Cizye-i Vilayet-i Boğdan 15000-1162 Vidin Muhafızı Mustafa Paşa'nın zimmetinde eyalet-i Karaman'ın imdâd-ı hazeriyesinden 6290 kuruş (Mevâcibler 165354 kuruş 23101,50 baha-i güşt, 7351,5 baha-i Zemistanî olarak toplam 195857 kuruş)	Cizye-i Sofya 25293-1172 Cizye-i Selanik 25000 1172 Cizye-i Ahyolu 10000-1172 Cizye-i Gümölcine 1126,50-1172 Cizye-i Manastır 17500-1172 Cizye-i Kesriye 10000-1172 Cizye-i Avlonya 12500-1172 Cizye-i Karakarye 6000-1172 Cizye-i Yanya 12500-1172 Cizye-i Pazarcık 1135-1172 Cizye-i Babadağı 14000-1172 Cizye-i Tırnovi 15000-1172 Cizye-i Zıştovi 1757,50-1172 Cizye-i İbrail 3918,50-1172 Cizye-i İvraca 197- 1172 Cizye-i Şumnu 5000-1172 Cizye-i Pravadi 1500-1172 Cizye-i Rusçuk 4124-1172 Cizye-i Kili 13500-1172 Cizye-i Vidin 5000-1172 Cizye-i Eflak 2242-1172 Cizye-i Narca 4108-1172 Cizye-i Eflak 26809,50-1172 (Zahire baha) Cizye-i Eflak 7517-1172 (Zemistanî baha)
Kandiye	İzmir Gümürüğü 1147 malından 3168 kuruş	Cizye-i Girit 26000-1164 Mukataa-ı Eyaleti Trablus 38153,50-1164 Mukataa-ı Eyaleti Trablus 6738-1164 (Zahire baha ve zarar-ı lahm) Mukataa-ı Eyaleti Trablus 2716,50-1164 (Zemistanî baha)	Cizye-i Girit 66537-1172 Cizye-i Girit 6388,50-1172 (Zahire baha) Cizye-i Girit 2577-1172 (Zemistanî baha)
Açu	Sinop mukataası 1147 malından 1416 kuruş	Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 4430,50-1164 Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 519-1164 (Zemistanî baha) Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 169,50-1164 (Zahire baha ve zarar-ı lahm)	Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 3504,50 1172 Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 467 1172 (Zahire baha) Mukataa-ı muhassıllığı Haleb 153 1172 (Zemistanî baha)

Kefe	Mukataa-ı nezareti Kefe 1147 malından 3500 kuruş Sinop gümrüğü mukatası 1147 malından 4028 kuruş	Mukataa-ı Siverek ve...8500-1164 Mukataa-ı.... Amed 1016,50-1164 Mukataa-ı Arapkir ve Çemişkezek 3187-1164 Mukataa-ı Nefs-i Arapkir 5622,50-1164 Mukataa-ı ... 100-1164 Mukataa-ı Eleşkirt 2566,50-1164 Mukataa-ı Voyvodalığ-ı Diyarbekir 10000-1164 Avarız-ı Diyarbekir 6425-1164 Avarız-ı Diyarbekir 1270,50-1164 (Zemistanî-i baha) Avarız-ı Diyarbekir 3522-1164 (Zarar-ı lahm ve zahire baha)	Mukataa-ı Muhassılığ-ı Haleb 30775-1172 Mukataa-ı Bac-ı bazarı Haleb 590- 1172 Mukataa-ı..... 1500-1172 Mukataa-ı Muhassılığ-ı Haleb 3908, 50-1172 (Zahire baha) Mukataa-ı Muhassılığ-ı Haleb 1411,50-1172 (Zemistanî baha)
Bağdad	Cizye-i Maraş 5000-1148 Cizye-i Adana 5000-1148 Mukataa-ı Diyarbekir 7500-1148 Cizye-i Rodos 15000-1148 Mukataa-ı ... 20000-1145 Cizye-i Karaman 7500-1148 Muhassılığ-ı Haleb 20000-1148 Cizye-i Edirne 25000-1148 Cizye-i Selanik 30000-1148 Cizye-i Sivas 10000-1148 Cizye-i Beyşehir 15000-1148 Cizye-i Diyarbekir 10000-1148 Haleb kahve rüsumu 7500 Haleb bac-ı bazar 2500 Aydın muhasıllığı 10000	Mukataa-ı Hasha-i Kilis, 36055-1163 Mukataa-ı Kilis 7218-1163 (Zemistanî) Mukataa-ı Kilis 5034-1163 (zahire baha) Muhassıla-ı Mukata-i Azez 513355-1163 Mukataa-ı Hasha- Dercil 11800-1163 Mukataa-ı Eyaleti Musul 11000-1163 Mukataa-ı mahsulî Âdeti Ağnamı Şehri Musul 913-1163 Mukataa-ı Eski Musul 300-1163 Mukataa-ı Mardin 10000-1163 İrsaliye-i Cizye-i Bağdad 25000-1163 Mukataa-ı Voyvodalığ-ı Diyarbekir 20000-1163 İrsaliye-i Cizye-i Basra 25666-1162 İrsaliye-i Cizye-i Basra 5545-1161 Mukataa-ı Muhassılığ-ı Eyaleti Rakka 15968-1163	Mukataa-ı Eyalet-i Musul 13215-1171 Mukataa-ı Âdet-i ağnam-ı Şehri Musul-1171 ve 1172 Mukataa-ı Atik ve cedit Liva-i eski Musul 150-1171 Mukataa-ı Mardin ve Basra 16192,50-1171 (Zahire baha) Mukataa-ı Mardin ve Basra 4719-1171 (Zemistanî Baha) Mukataa-ı İrsaliye-i Cizye-i Basra 19860-1171 Mukataa-ı Eyalet-i Rakka 39088,50-1172 Mukataa-ı İrsaliye-i Cizye-i Bağdad 75000-1170 ve 1171 Mukataa-ı Gümrüğü Nefsi Bağdad 24254,50-1171 Mukataa-ı ....60 1169-1171 Mukataa-ı Nehr-i Duvala? 382,50-1171
Kars	Hazine-i Diyarbekir-1555 Mukataa-ı Rakka 2935 Mukataa-ı Kemah ve Kelürk? 5000	Cizye-i Erzurum 36981-1164 Cizye-i Erzurum 9284- 1164 (Zahire baha ve zarar-ı lahm) Cizye-i Erzurum 3735-1164 (Zemistanî baha) Bedeliye-i Eşkinciyan-ı Zu'ama-i Erzurum 10000-1164 Mukata'a-i Eyalet-i Sayda 66537-1164	Cizye-i Erzurum 22756-1174 Cizye-i Erzurum 8000-1174 Mukataa-ı Eyaleti Trablus-Şam 44705-1172 Cizye-i Erzurum 5551,50-1174 (Zahire baha) Cizye-i Erzurum 2233,50-1174 (Zemistanî baha)
Basra		İrsaliye-i Cizye-i Basra 6177 1163 İrsaliye-i Cizye-i Basra 3276,50 1163 (Zarar-ı lahm ve zahire baha) İrsaliye-i Cizye-i Basra 370,50 (Zemistan baha)	Mukataa-ı İrsaliye-i cizye-i Basra 4262,50-1171 Mukataa-ı İrsaliye-i cizye-i Basra 2071-1171 (Zahire baha) Mukataa-ı İrsaliye-i cizye-i Basra 234-1171 (Zemistanî baha)
Özi	Hazine-i İnebahtı 10000-1148 Hazine-i kesriye 5000-1148 Hazine-i Eğriboz 2088,50	Cizye-i Karaman 934-1164 Cizye-i Kayseri 5000-1164 Mukataa-ı Hasha-i Çankırı 9320-1164 Avarız-ı Çankırı 7339,5-1164 Mukataa-ı Voyvodalığı Tokat 7349-1164 Cizye-i Sivas 5000-1164 Cizye-i Karaman 4680,50-1164 (Zahire baha ve zarar-ı lahm) Cizye-i Karaman 1885,50-1164 (Zemistanî baha)	Avarız-ı Yanya 6000-1172 Avarız-ı Kesriye 4000-1172 Avarız-ı Ohri 9000-1172 Avarız-ı Cumapazarı 2000-1172 Cizye-i Özi 145-1172 Mukataa-ı Celepkeşan-ı Sofya 5900-1172 Mukataa-ı Cizye-i Kıptıyan-ı Sofya 5000-1172
Kaynak: BOA, KK. d, 4782, s.160-107, 109, 113 , 118. BOA, MAD.d. 2294, s. 1, 4, 6, 8, 9.			

Ek 3 :18. yüzyıldaki Savaşlarda Yazılması İstenen Bazı Bayrakların Bilgileri

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ocak 1725	Anadolu sağ kol	40 bayrak-200 kişi-Piyade	Tebriz'de Serasker Abdullah Paşa emrine
Ocak 1725	Anadolu'nun orta koluna Diyarbakır, Ankara, Malatya, Harput ve Tokat kazaları dâhil muhitten	20 bayrak-200 kişi- Piyade	Tebriz'de Serasker Abdullah Paşa emrine
Nisan 1725	Anadolu sol kol	45 bayrak-120 kişi- Piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1725	Kars ve Çıldır sancaklarından	15 bayrak-120 kişi- Piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1725	Trabzon ve kazalarından	15 bayrak-120 kişi- Piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Ağustos 1725	Orta ve sol kol	10 bayrak-120 kişi- Piyade	Revan Kalesi'ndeki yeniçerileri artırmak için istenmiştir. Bunlar daha sonra orda ihtiyaç olmadığından Tebriz'e sevk edilmişlerdi.
Ocak 1726	Anadolu'nun orta ve sol kolu	50 bayrak-150 kişi-Piyade	Tebriz ordusu seraskeri Abdullah Paşa maiyetine
Ocak 1726	Sol kol	30 bayrak-150 kişi-Piyade	Gence ordusu seraskeri Mustafa Paşa maiyetine.
Ocak 1726	Anadolu orta ve sağ kol	40 bayrak-150 kişi-Piyade	Hemedan canibi seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Ocak1727	Erzurum merkez ve eyaletteki bütün sancaklarından	32 bayrak-150 kişi-Piyade	İsfahan seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Ocak 1727	Kayseri, Konya, Larende, Adana, Tarsus, Kilis, Urfa ve diğer kazalardan	15 bayrak-150 kişi-Piyade	İsfahan seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Mart 1727	Erzurum eyaletinden ve Kars'tan	29 bayrak-150 kişi-Piyade	Gence Seraskeri Mustafa Paşa emrine
Ekim 1728	Erzurum'a bağlı kazalardan	15 bayrak-150 kişi-Piyade (Bunlar önce 10 bayrağa indirilmiş bunlar da eksik toplanınca seraskerin uygun göreceği yerlerden yazılacak 9 bayrakla takviye edilmişti.)	Tebriz muhafazası-Lezgilerin saldırısı üzerine Gence ve Topkaraağaç kalelerine görevlendirilmişlerdi.
Ekim 1728	Divriği, Malatya Harput, Çünküş, Çermik, Abtahir ve çevre yerlerden	15 bayrak-150 kişi- Piyade (10 bayrağa indirilmiş bunlar da toplanamayınca seraskerin uygun göreceği yerlerden 9 bayrak yazılması istenmişti.)	Tebriz muhafazası-Lezgilerin saldırısı üzerine Gence ve Topkaraağaç kalelerine görevlendirilmişlerdi.
Ocak 1730	Harput	5 bayrak-120 kişi-piyade	Kirmanşah muhafazasına
Nisan 1730	Şiro, Çünküş ve Çermik	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Malatya ve Şiro	13 bayrak-100 kişi- piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Harput ve Abtahir	10 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Ergani, Çünküş ve Çermik	12 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Kerkük	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Ruha ve çevre kazalardan	10 Bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Haziran 1730	Erzurum sancağı kazalarından	15 Bayrak-100 kişi-piyade	Tebriz muhafazası için Mustafa Paşa emrine
Haziran 1730	Diyarbakır, Malatya Şiro, Çünküş, Ergani ve Kerkük	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Temmuz 1730	Rakka ve Birecik	10 bayrak-100 kişi- Piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine

Ağustos 1730	Kemah, Erzincan ve çevre kazalardan	10 bayrak-100 kişi- piyade	Lezgilerin saldırlarına karşı Tiflis muhafızı İshak Paşa emrine
Ağustos 1730	Karahisar-ı Şarkî, Koyulhisar, Şiran, Kelkit, Bayburt, Erzincan ve çevre kazalardan	13 bayrak-100 kişi- piyade	Tebriş ordusu için
Ağustos 1730	Erzurum ve Kars'ın Revan kalesine yakın kazalarından	20 bayrak-100 kişi-piyade	Revan kalesi muhafazası için
Ocak 1731	Erzurum eyaletindeki kazalardan	20 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Ocak 1731	Canik ve Trabzon kazalarından	15 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Ocak 1731	Sivas eyaletinden	15 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Mart 1731	Divriği, Malatya, Şiro, Çünküş, Çermik, Harput, Ergani ve Abtahir ve çevreden	15 bayrak-100 kişi-10 süvari-5 piyade	Bağdad seraskeri Ahmed Paşa emrine
Mart 1731	Adana, Antakya, Azez, Kilis, Antep, Birecik, Ruha ve çevresinden	15 bayrak-100 kişi-10 süvari-5 piyade	Bağdad seraskeri Ahmed Paşa emrine
Kasım 1733	Adana, Antakya, Kilis ve çevre kazalardan	10 bayrak-100 kişi- piyade	Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine
Kasım 1733	Malatya, Harput, Ergani ve çevresinden	10 bayrak-100 kişi-piyade	Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine
Şubat 1734	Koyulhisar, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit ve Şirvan kazaları	10 bayrak-100 kişi- piyade	Revan muhafazası için
Şubat 1734	Erzurum, Erzincan ve Bayburt kazalarından	10 bayrak-100 kişi-piyade	Gence Kalesi muhafazasına
Mart 1734	Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarındaki kazalardan	26 bayrak- ?-piyade	Şark ordusu seraskeri Abdullah paşa
Mart 1734	Diyarbakır'dan	20 bayrak-100 kişi-piyade	Bağdad muhafazası için
Mayıs 173	Diyarbakır ve Rakka eyaletlerindeki kazalardan	40 bayrak- ?-piyade	Şark ordusu seraskeri Abdullah paşa
Aralık 1734	Trabzon'dan Rize'ye kadar olan bölgeden	20 bayrak-120 kişi-piyade	10 bayrağı Tiflis Kalesi muhafazasına, 10 bayrağı Kars muhafazasında olan Ahmed Paşa emrine
Ocak 1735	Erzurum eyaleti kazalarından	40 bayrak -120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ocak 1735	Canik sancağındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ocak 1735	Sürmene, Rize ve Of kazalarından	6 bayrak -120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ağustos 1737	Niğbolu çevresinden	5 bayrak-?- Piyade	Niğbolu muhafazası için
Ağustos 1737	Canik sancağı	10 bayrak- 100 nefer-piyade	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Osmancık, Merzifon, Ladik, Niksar, Koyulhisar, Karahisar-ı Şarkî, Kastamonu.	5 bayrak-100 nefer-piyade	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Sapanca, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Karacalar, Karacaören, Koçhisar, Tosya	5 bayrak -100 nefer- piyade	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Rumeli'nin sağ kolu	20 bayrak-120 nefer-piyade	Vidin Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Rumeli'nin sol kol	20 kişi-120 nefer-piyade	Niş Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Rumeli'nin orta kol	20 kişi-120 nefer-piyade	Vidin Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Canik Sancağından	10 bayrak-100 nefer-piyade (yukardakine ilave)	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Osmancık Merzifon, Ladik Niksar, Koyulhisar, Karahisari Şarkî, Kastamonu	5 bayrak-100 nefer-piyade (yukardakine ilave)	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Sapanca, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Karacalar, Karacaören Koçhisar, Tosya	5 bayrak-100 nefer-piyade (yukardakine ilave)	Kırım tarafına

Eylül 1737	Aydın sancağındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Sofya'da Rumeli Valisi Ahmed Paşa emrine
Eylül 1737	Bosna Kalesi ve çevresinden	45 bayrak-100 nefer-piyade	Bosna ve çevredeki kalelerin muhafazası için
Eylül 1737	Hüdavendigâr ve Karesi sancaklarından	15 bayrak-120 nefer-piyade	Sofya taraflarında istihdam edilmek üzere
Eylül 1737	Rumeli'nin sol kolundan	37 bayrak -100 nefer- piyade	Akdeniz'deki adalarda bulunan 11 ortaya nefer olmak üzere (8 bayrak Anabolı, 6 Moton, 3 Koron, 3 Avarin, 3 Menekşe, 6 Kastel Mora, 8 İnebahtı)
Şubat 1738	Bender tarafından	50 bayrak-120 nefer-piyade	Bender ordusuna
Şubat 1738	Anadolu'nun sol kolundan	100 bayrak- 120 nefer-piyade	50 bayrak Kırım, 50 bayrak Akkırman tarafına.
Nisan 1738	Rumeli'nin sağ kolundan	20 bayrak-?-Piyade	Bender ordusu için
Ekim 1739	İstanbul	17 bayrak-nefer sayısı belli değil- piyade	Bender ve Akkırman Ordularına
Eylül 1738	Şumnu, Silistre, Zıstovi, Hezargrad ve Silistre'den	10 bayrak-120 nefer-piyade	Geri alınan Ada-i Kebir Kalesi muhafazasına
Ocak 1739	Bursa, Gemlik, Mudanya, Mihaliç, Kirmasti, Manyas, Bergama, Bandırma, Armutlu, Pazarköy, Yalakabad, Aydıncık Çınarcık, Aksu ve Edremit.	50 Bayrak-120 nefer-Piyade	İsyan eden Sarıbeyoğlu üzerine görevli Ahmed Paşa emrine. Daha sonra Rumeli'ye geçip orduya katılmaları istenmişti.
Ocak 1739	Anadolu'nun sol koldan mübaşir Turnacıbaşı Mehmed Ağa'nın uygun göreceği yerlerden.	10- ?-Piyade	Kırım ordusuna
Şubat 1739	Vidin ve Rusçuk ve Niğbolu'dan	30 bayrak-100 nefer-Süvari	Vidin ordusuna yazılmış ancak sonra ana orduya katılması istenmiş
Mart 1739	Tuna kıyılarındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer- piyade	Hotin Kalesi için
Mart 1739	Rumeli'nin sol kolundan	20 bayrak-120 nefer-piyade	Bender ordusu için yazılmış ama sonra ana orduya katılması istenmiş
Mart 1739	Anadolu'nun sol kolundan	25 bayrak-120 nefer-piyade	Kırım ordusuna yazılmış ancak Osmancık'tan yazılan bir bayrak Akkırman'a görevlendirilmiş
Mart 1739	Bosna'dan	10 bayrak- ?- piyade	Bosna Valisi Ali Paşa emrine
Mart 1739	Üsküp, Vulçitrin, Piriştine, Kalkandelen ve çevredeki kazlarından	10 bayrak-120 nefer-piyade	Mora muhafazası için
Eylül 1739	Rusçuk, Tımovi, Selvi, Hezargrad, Şumnu, Silistre ve Zıstovi'den	40 bayrak- ?-piyade	İbrail muhafazası için
Mart 1742	Trabzon, Sürmene, Rize, Giresun ve çevre kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Van muhafazasına
Mart 1742	Divriği, Harput, Çünküş, Çermik, Ergani, Antakya, Arapkir, Malatya ve Şiro	20 bayrak-100 nefer-piyade	Van muhafazası için
Nisan 1742	Adana, Haleb, Urfa, Antakya, Haleb, Antep, Kilis, Birecik ve Siverek	50 bayrak-120 nefer- piyade	Bağdad valisi ve o tarafa serasker olan Ahmed Paşa emrine. Daha sonra 30 bayrağının Erzurum tarafına gitmesi isteniyor.
Nisan 1742	Bayburt, Karahisar-ı Şarki, Kayseri, Çankırı, İzmit, Karadeniz Ereğli'sinden Trabzon'a kadar olan bölgeden	20 bayrak-120 nefer-piyade	Erzurum tarafı seraskeri emrine.
Temmuz 1742	Kars eyaletindeki kazalardan	30 bayrak-100 nefer-piyade	Kars Kalesi muhafazasına
Mayıs 1743	Sivas ve Erzurum eyaletlerinden	30 bayrak-120 nefer-piyade	Erzurum seraskeri Ahmed Paşa emrine
Temmuz 1743	Anadolu sağ kol	20 bayrak-120 nefer-piyade	Diyarbakır seraskeri için
Eylül 1743	Kerkük'ten	30 bayrak-100 nefer-piyade	Kerkük muhafazası için
Ekim 1743	Adana, Antakya, Maraş, Konya.	10 bayrak-120 nefer- süvari	Sadrızam emrine

Ekim 1743	Harput ve Malatya	10 bayrak-120 nefer- isteyen süvari isteyen piyade	Sadrazam emrine
Ekim 1743	Tokat, Kazabad, Zile, Harput, Malatya, Çermik, Sivas, Diyarbakır ve çevre kazalardan	30-?-isteyen süvari isteyen piyade	Sadrazam emrine
Ekim 1743	Rumeli sol kol	15 bayrak-nefer belli değil- süvari	Diyarbakır ordusu
Ocak 1745	Rumeli orta kol	15 bayrak-120 nefer-piyade	
Ocak 1745	Rumeli sağ kol	25 bayrak-120 nefer-piyade	
Ocak 1745	Rumeli orta kol	10 bayrak-120 nefer- piyade	
Ocak 1745	Erzincan, Kemah, Bayburt, İspir, Tortum kazalarından	29-120	Kars ordusu emrine
Ocak 1745	Konya, Diyarbakır, Divriği, Harput, Adana, Malatya, Antakya, Antep, Birecik, Urfa.	30-120 nefer-Süvari	Orduya
Ocak 1745	Aydın, Saruhan ve menteşe sancaklarındaki kazalardan	40 bayrak-120 nefer-süvari	Orduya
Ocak 1745	Tokat, Kayseri, Karahisar-ı Şarki, Niğde, Merzifon, Amasya, İskilip, Çorum, Kazabad, Kastamonu, Tosya Ankara, Beypazarı, Taşköprü, Vezirköprü, Kargı.	30 bayrak -120 nefer- süvari	
Mart 174	Anadolu orta kol	45-?- Süvari	Diyarbakır ordusu seraskeri Abdullah Paşa emrine
Kasım 1768	Pravadi Hacıoğlu pazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Zıştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık ve civar kazalar	80 bayrak-150 nefer (en düşük yüz elli) –piyade	Emirde baharda bütün ordu sefere çıkacağından düşmanın hamlesine karşı gecikilmemesi için serdengeçti bayrağı düzenlenmesi
Kasım1768	Ereğli, Bartın, Sinop, Canik, Giresun, Trabzon, Sürmene, Rize, Kastamonu, Taşköprü ve çevresinden	40 bayrak-150 nefer (en düşük yüz elli)-piyade	Emirde baharda bütün ordu sefere çıkacağından düşmanın hamlesine karşı gecikilmemesi için serdengeçti bayrağı düzenlenmesi
Kasım 1768	Pravadi Hacıoğlu pazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Zıştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık ve civar kazalar	100 bayrak-50 (en düşük)- süvari	Bender ordusuna
Kasım 1768	Anadolu'nun sol kolu (Ereğli, Bartın, Kastamonu, Taşköprü, Sinop, Canik, Giresun, Trabzon, Sürmene, Rize, Erzincan, Bayburt, Erzurum)	40 bayrak-150 nefer- piyade	Kırım ordusuna
Kasım 1768	Saraybosna, Trovnik, Banaluka, Mostar, Üsküp, Priştine ve çevre kazalardan	100 bayrak-50 nefer-süvari	Bender tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Aralık 1768	İsmailgeçidi, Kili, Akkırman, Yergöğü, Niğbolu, Sislitre, Rusçuk, Hırsova, Karasu ve Babadağı	100 bayrak-50 nefer-süvari	Kırım ordusuna
Mart 1769	Uzuncaabad, Hasköy, Tatarpazarı, Samakov ve Şehirköy.	33 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için
Mart 1769	İskilip, Yanbolu, Zağra-i atik, Zağra-i cedit, Selvi, Silistre ve Rusçuk.	34 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için
Mart 1769	Karinabad, Aydos, Hacıoğlupazarı, Eskicuma, Balçık ve Babadağı	33 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için
Mayıs 1769	İbrail tarafından	10 bayrak-?-süvari	İbrail muhafazası için
Nisan 1771	İstanbul	44 bayrak-120 nefer- piyade	Sünne boğazı ve Tuna sahillerini muhafaza için

Kasım 1770	Anadolu ve Rumeli'nin üç kolundan	Her koldan 50'şer bayrak olmak üzere 300 bayrak-en az 150 nefer olmak üzere-piyade	Anadolu'nun orta ve sol kolunun Kastamonu'dan doğuya kalan kısmı Kırım ve Kefe ordularına diğer
Ocak 1771	İstanbul	47 bayrak-?-piyade	Tulca muhafazasına
Eylül 1772	Kastamonu, Tokat, Niksar ve Trabzon'a kadar Karadeniz sahilinden	40-?-piyade	Özi muhafazasına
Aralık 1791	Anadolu'dan	120 kişilik piyade bayrakla her kazanın yeniçeri mevcuduna göre 325 bayrak	Ordulara
Eylül 1798	Selanik, Yenice-i Vardar, Vodine, Karakarye, Pirlepe, Köprülü, İştib, İsterofçe ve çevredeki diğer kazalardan	125 nefer-20 bayrak-piyade	Mora valisi Mustafa Paşa emrine
Mayıs 1800	Malatya	120 nefer-8 bayrak- piyade	Orduya
Mayıs 1800	Birecik	120 nefer-1 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	Ruha	120-8 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	Diyarbakır, Antep, Azez, Kilis, Ankara, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Torbalı, Taraklı, Ilgın, Ladik, Konya, Karapınar, Niğde, Bor, Kayseri, Karahisar, Ereğli, Karaman, Adana, Antakya, Seyitgazi, İshaklı, Eskişehir, Akşehir, Bolvadin	120 nefer-71 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	Erzincan, Niksar, Taşabad, Tokat, Turhal, Zile, Amasya, Merzifon, Osmancık, Hacıhamza, Tosya, Hacıköyü, Koçhisar, Karacalar, Çankırı, Çubukabad, Çorum, Karacaviran, Çerkeş.	120 nefer-49 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	İzmir, Gediz, Manisa, Tire, Isparta, Burdur, Uluborlu, Yalvaç, Karaağaç, Sandıklı, Şuhut, Uşak, Gördes, Demirci, Sındırgı, Bigadiç, Gedüz, Tavas, Güzelhisar ve çevre kazalardan	120 nefer-72 bayrak-piyade	Orduya
Haziran 1808	Bosna yeniçeri zabıtlığına bağlı on dokuz kazadan	120 nefer-120 bayrak-piyade	Sırlara karşı Bosna'yı ve kaleleri muhafaza için
Ocak 1811	Anadolu ve Rumeli'nin üç kolundan	Hepsi piyade ve 120 kişi olmak üzere Anadolu'nun sağ kolundaki yetmiş yedi kazadan 123, orta koldaki altmış bir kazadan 110, sol koldaki yetmiş altı kazadan 92, Rumeli sağ kol yirmi üç kazadan 33, Rumeli orta koldan 22, Rumeli sol kol on beş kazadan 20, toplam 400 bayrak	Ordulara

Tablo esas olarak mühümme kayıtlarından oluşturulmuştur. Bazı kaynaklar ise şunlardır: BOA, C.AS, 1564, 46341. BOA, A.DVN.MHM.d. 950, s. 3, 14. BOA, MAD.d. 17417. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 13 hk. 152, 153, 185.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdulkasim GÜL
Doğum Yeri ve Tarihi	01.02.1980/Erzurum
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler- Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Yüksek Lisans Tezi, Kuyucu Murad Paşa (Klasik Yayınları 2018)
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı- Erzurum Teknik Üniversitesi Strateji Geliştirme D. Bşk.
İletişim	
E-Posta Adresi	akg_1980@hotmail.com
Tarih	15.06.2020